

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**27 MAYIS 1960 MÜDAHALESİ VE ASKERİ REJİM:
İHTİLALCİ SUBAYLAR ARASINDA İKTİDAR MÜCADELELERİ,
FRAKSİYONLAR VE ÇATIŞMALAR
(27 MAYIS 1960-25 EKİM 1961)**

Nesimi GÖKŞEN

Doktora Tezi

Ankara 2021

**27 MAYIS 1960 MÜDAHALESİ VE ASKERİ REJİM:
İHTİLALCI SUBAYLAR ARASINDA İKTİDAR MÜCADELELERİ,
FRAKSİYONLAR VE ÇATIŞMALAR
(27 MAYIS 1960-25 EKİM 1961)**

Nesimi Gökşen

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara 2021

Anne ve Babama;
Hatice ve Mehmet Gökşen'e

TEŞEKKÜR

Darbe/ihtilal süreci gibi hassasiyeti yüksek bir konuyu irdelediğim bu tez yazım sürecinde, darbeci/ ihtilalci subaylarla kurduğum ilişki sürekli değişim gösterdi. Bu ilişkim derinleştikçe, onların kaleme aldığı metinlerine veya arşiv belgelerine sorduğum soruların kıvamı da dönüşüme uğradı. Metin ve belgelere dair her yeni okuma sonunda, ilkinde ulaşamadığım birçok anlamlara ulaştım. Hatta bazen yazarın bile orada göremediği veya murat edemediği anlamlara ve çelişiklere ulaşmış olabilirim. Nitekim her tez çalışması, uzun, meşakkatli ve yorucu bir sürecin ürünüdür. Fakat bu çalışmayı bana keyifli hale getiren, varlığıyla her daim büyük bir güven ve moral kaynağı olan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Özden'e büyük bir teşekkür borçluyum. Ufuk açıcı yorumları ve probleme disiplinlerarası bakışıyla sadece bu çalışmaya değil, aynı zamanda tarihçilik yaklaşımına çok şey kattı.

Keza tez izleme komitesinde olan Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu ile Prof. Dr. Menderes Çınar'ın gösterdikleri anlayış, verdikleri desteklerin yanı sıra, konuyla ilgili önerdikleri kaynaklarla tezin şekillenmesini sağladılar.

Tez savunma sürecinde Prof. Dr. Tanel Demirel ile Prof. Dr. Gültekin Yıldız, bir kısmı bu tez metni üzerinde derhal hayata geçecek, bir kısmı ise bundan sonraki akademik çalışmalarım da dikkate alınması gereken metodolojik açıdan tavsiye ve tenkitlerde bulundular. Jüri üyelerinin her birisiyle teze dair, tafsilatlı diyaloglara girmek son derece verimliydi. Tezin son şeklini almasında ciddi katkıları oldu.

Elbette teze doğrudan veya dolaylı katkı veren isimler de oldu. Tezin araştırma aşamasından yazım aşamasına kadar birçok kişinin destek ve katkılarını gördüm. Zira her çalışmanın ortaya çıkışında geniş bir "çevresel ortam"ın etkisinden bahsetmek gerekir. Doç. Dr. Selda Güner, verdiği pozitif mesajlar ve olumlu görüşlerle en çok gereksinim duyduğunuz hissiyatı kazanmanıza vesile oluyor: Özgüven.

Tabi ki Prof. Dr. Fatih Yeşil, kimi bölümlerini okuma nezaketini göstererek tezin inşa sürecinde yaptığı yönlendirmeler ve verdiği fikirlerle tezin biçimlenmesini sağladı, ayrıca konuyla ilgili elindeki tüm belgeleri benimle paylaştığı için teşekkür borçluyum. Dr. Öğretim Üyesi Hakan Kaynar, tezin "tıkandığı" aşamalarda sunduğu görüşler ve değerlendirmeleriyle güzergâhımı yeniden bulmamı sağladı.

Bir dönem ev arkadaşlığı da yaptığım, Öğr. Gör. Ahmet Bayar ile Av. Burak Nevzat Özer tezin okunmasıyla beraber düzeltmeler hususunda sundukları katkıların yanı sıra, kaptırımlarıma de katlanabildikleri için şükran borçluyum.

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nün disiplinlerarası çalışmayı destekleyen atmosferi ve bölüm hocalarının vizyonik duruşları bu tezin oluşumunda en önemli destekleyici faktör olmuştur. Kuşkusuz bölümde asistanlık yıllarımda inşa edilen dostluklardan söz etmem gerekecek, bu hususu atlayamam. Dr. Öğretim Üyesi Yalçın

Çakmak ve Dr. Fasih Dinç, verdikleri samimi destek ve önerdikleri fikirleriyle kendilerini her daim yanımda hissettim, müteşekkirim.

Tezin yazım sürecinde birçok doktoranın yaşadığı karamsarlıklar, kafa karışıklıkları, fikir değişimleri, inişli çıkışlı ruh halleri, yeniden yükselen keyif gibi birbiriyle oldukça çelişkili duyguları bir akademisyen adayı olarak ben de yaşadım. Zihin dünyamdaki bu komplike duygular, birer deneyim ve tecrübe olarak benimle ömür sürmeye devam edecekler.

Ankara, Şubat 2021

ÖZET

GÖKŞEN, Nesimi, *27 Mayıs 1960 Müdahalesi ve Askeri Rejim: İhtilalci Subaylar Arasında İktidar Mücadeleleri, Fraksiyonlar ve Çatışmalar (27 Mayıs 1960-25 Ekim 1961)*, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Askeri müdahalelerin genel olarak orduya, spesifik olarak ise subay sınıfına etkisini ele alan araştırmalar büyük oranda ihmal edilmiştir. Tez, 27 Mayıs döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin öznesini oluşturan subay figürünü merkeze koyarak ordunun bozulan yapısal özelliklerini irdelemeye çalışmaktadır. Bu süreçte ordu bünyesinde ortaya çıkan gizli cuntalar gibi “illegal” örgütlenmeler ile Milli Birlik Komitesi gibi “legal” örgütlenmelerde ihtilalciler arasında yaşanan iktidar mücadeleleri üzerinde durur.

Tezde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde uzun, sıkı ve disiplinli bir askeri eğitim sisteminin yarattığı etkili bir itaat mekanizması ile tek tip bir subay tipolojisinin 27 Mayıs'la paralel biçimde bozulduğu iddia edilmektedir. Sonuçta bu yeni subay figürü, on yıl boyunca Türk askeri ve siyasi hayatını derinden etkileyecektir.

Çalışma, ordu içi ayrışmalara dair bütünlüklü bir analiz için hizipleşmelerin meydana geliş ve çözülüş süreçlerinden hiziplerdeki siyasi/ideolojik eğilimlere, subayların kışladaki zihinsel ve duygusal dünyalarına yönelik bir analiz hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler:

27 Mayıs, Militarizm, Subaylar, Legal/İllegal Örgütlenmeler, İktidar Mücadeleleri.

ABSTRACT

Gökşen, Nesimi, *27th May 1960 Coup and The Military Regime: The Power Struggles, Fractions and Conflicts Among Revolutionary Officers (27 May 1960-25 October 1961)*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2021.

The studies on the impact of military interventions generally on the army and specifically on the officer class have largely been neglected. The thesis tries to examine the deteriorating structural features of the army by putting in the center the officer figure which constitutes the subject of the Turkish Armed Forces in the process of 27th May. It focuses on the power struggles among revolutionary officers in "illegal" organizations such as underground juntas and "legal" organizations such as the National Unity Committee emerging within the army during this period,

The thesis claims that the effective obedience mechanism and the monotype officer typology created by the long, strict, disciplined military training system was broke down in parallel with 27th May Coup. After all, this new officer figure will profoundly affect Turkish military-political life for ten years.

The study aims an analysis to the mental and emotional domains of the military officers in the barracks, to the political / ideological tendencies in schisms from the processes of dissolution and formation of the schisms for a comprehensive analysis of the disintegrations within the army.

Keywords:

27th May, Militarism, Officers, Legal/Illegal Organizations, Power Struggles

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xii
TABLolar DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
ÖNSÖZ.....	xvi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETE: ORDU- DEVLET- SİYASET.....	10
1.1. İMPARATORLUK BÜNYESİNDE MODERN “MEŞRU ŞİDDET TEKELİ”NİN TEŞEKKÜLÜ	10
1.2. 19. YÜZYILDA POLİTİK MUHALEFETİN UĞRAK NOKTASI: ORDU....	19
1.3. HÜRRİYET KAHRAMANLIĞI’NDAN REJİM BEKÇİLİĞİ’NE	22
2. BÖLÜM: CUMHURİYET’TEN ÇOK PARTİLİ HAYATA:	
ASKERİN SİYASET ÜZERİNDEKİ ROLÜ	33
2.1. ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ	33
2.2. MİLLİ ŞEF DÖNEMİNDE SUBAY, SİYASET VE GİZLİ TEŞKİLATLAR	38
2.3. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE ORDU	55
2.3.1.Subay Söyleminde Demokrasi ve Demokrat Parti	55
2.3.2.DP’ye Karşı Kurulan İlegal Örgütlenmelerin Gerekçeleri	63
2.3.2.1. “Geri Kalmışlık” Söylemi.....	65
2.3.2.2.Askeri Bürokrasinin Sivil Siyaset Karşısında İtibar Kaybı	67
2.3.2.3. Mesleki Püritenizm.....	74
2.3.2.4.Genç Subaylar “Versus” Yaşlı Generaller.....	78
2.3.3.İlegal Örgütlere Giriş Hikâyeleri: Sohbet Konuları, Genişleme Stratejileri ve Ortak Mekânlar	85

2.3.3.1. İlk İlegal Oluşumlar: Tuzla Uçaksavar Örgütü'nden Genelkurmay Karargâh Örgütü'ne	91
2.3.3.2. "Türkçü" Kültürel Bir Topluluktan İhtilal Komitesine: Numan Esin-Ahmet Er-Muzaffer Özdağ Örgütü.....	102
2.3.3.3. Bir İhtilal Mekâmı Olarak Harp Akademileri.....	112
2.3.3.4. İhtilal Komitesinin Sosyolojisi: Subaylar Arasında Gizlilik ve Sadakat Kültürü.....	121
2.3.4. 9 Subay Olayı Sonrası Dağılan Örgütün Yeniden Teşkilatlanması.....	130
2.3.5. Örgüt içi Sorunlar: Müdahale Öncesi Subaylar Arasında Yaşanan Husumetler ve Yol Ayrımları.....	139
2.3.6. İhtilale Giden Yol ve Bir Gün Sonrasına dair "Üç Tarz-ı Siyaset"	147
2.4. 27 MAYIS ASKERÎ MÜDAHALESİ.....	151
2.4.1. Bir "Total Kontrol Kurumu" Olarak Askeri Okullarda Disiplin ve İtaatin Çözülüşü	164
3. BÖLÜM: MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ'NDE İKTİDAR MÜCADELESİ	183
3.1. ASKERÎ MÜDAHALE SONRASI "OTORİTE BOŞLUĞU"	183
3.2. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ	190
3.2.1. Komite'nin Teşkilî ve Komite'de Yaşanan İlk Sorunlar	190
3.2.2. Milli Birlik Komitesi'nin "Yeni Rejim" İçindeki Yeri: Kurumsal/Hukuki Yapısı ve Portreler	204
3.3. MBK'DA FRAKSİYONLAR VE BÖLÜNMELELER	218
3.3.1. Hizipleşmenin Temel Doğası: Görüş Ayrılıklarından Kişilik Çatışmalarına Bölünmenin Saikleri	218
3.3.2. Radikaller.....	232
3.3.2.1. Radikallerin 'İdeal Düzen' Anlayışı: Demokrasi İçin Demokrasiye Rağmen	250
3.3.3. İlmîliler/Statükocular	259
3.4. İKTİDARDA KALMA MÜCADELESİ.....	287
3.4.1. Komite'yi Ortak Gaye Etrafında Birleştirme Çabaları	287
3.4.2. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tasfiye Hareketi (3 Ağustos 1960)	304
3.4.3. Radikallerin Tasfiyesi: 13 Kasım Vakası	319

4.BÖLÜM: SİLAHLI KUVVETLER BÜNYESİNDE İKTİDAR MÜCADELELERİ.....	334
4.1. YENİ BİR SUBAY FİĞÜRÜNÜN DOĞUŞU: “İSYANKÂR SUBAY”	334
4.2. YARI İLLEGAL BİR ÖRGÜT: “SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ” CUNTASI.....	352
4.2.1.Cuntanın Teşkiline Giden Sürecin Öyküsü	352
4.2.2.Bir Tasfiye Girişiminden İktidar Mücadelesine: İrfan Tansel Olayı (6 Haziran 1961)	384
4.2.3.Cuntanın Yapısı, Karakteri ve Niteliği: “Heterojen Grupların Homojen Koalisyonu”	407
4.3. YASSIADA DAVALARI VE İNFAZ SÜRECİ.....	439
4.3.1.İdamları Önleme Çabaları.....	439
4.3.2.Seçimlerin Diyeti: Yassıada İnfazları	465
4.4.SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ KOALİSYONUNDA PARÇALANMALAR: ALBAYLAR CUNTASINA KARŞI HAVACILAR-GENERALLER - SİYASİLER İTTİFAKI	487
4.4.1.Sivil Rejime Geçiş Sürecinde Bir Darbe Tutanağının Hikâyesi:.....	487
“21 Ekim Darbe Protokolü”	487
4.4.2.Albaylar Cuntası’nda Yol Ayrımı: Karacılar-Havacılar Çatışması.....	508
SONUÇ.....	533
KAYNAKÇA	544
EK-1 TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN FORMU	580
EK-2 TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	581

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1: Panopticon.....	168
Görsel 2: Harp Okulu	171
Görsel 3: Harp Okulu	171

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Milli Birlik Komitesi Üyelerinin Profilleri (27 Mayıs 1960 / 25 Ekim 1961)	207
--	------------

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

a.g.t.: Adı Geçen Tez

AP: Adalet Partisi

AÜSBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

bkz.: Bakınız

c.: Cilt

CENTO: Central Treaty Organization

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CIA: Central Intelligence Agency

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

Çev. : Çeviren

DP: Demokrat Parti

Der. : Derleyen

Ed. : Editor

EMİNSU: Emekli İnkılap Subayları

FRUS: Foreign Relations of United States

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

MKB: Milli Birlik Komitesi

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NSC: National Security Council

OYAK: Ordu Yardımlaşma Kurumu

P. : Piyade

S. : Sayı

s. : Sayfa

SKB: Silahlı Kuvvetler Birliği

Sv.: Süvari

Lv. : Levazım

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

Top.: Topçu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TTK: Türk Tarih Kurumu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

İkinci Cihan Harbi'nden sonra birçok ülkede akademik, entelektüel, siyasi tartışmanın ana konusu olan ordunun demokratik kontrolüne ve sivil asker ilişkilerine yönelik temel problem “ordu-iktidar” çerçevesinden analiz edilmektedir. Ancak analiz çerçeveleri, genelde askeri müdahalelerin siyasi ve ekonomik hayata etkisini incelemeye yönelik kurulmuştur.¹ Ordu-iktidar eksenindeki geleneksel akademik tartışmayı sürdürmekle birlikte, çoğu çalışmanın aksine, askeri müdahalenin bizzat ordunun bünyesinde yol açtığı tahribatlara odaklanan bu tez, Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki iktidar çatışmalarını ve legal/illegal gruplar arasındaki rekabetleri ele almaktadır. Sivil-asker ilişkileri üzerine “eli silahlı üniformalılar, takım elbiselilere neden boyun eğmek zorunda kalsın?” şeklindeki ters denklemler bir soruya “silahlı üniformalılar, takım elbiselilere iktidarı neden erken devretti?” şeklinde başka bir soruyla cevap vermek, 27 Mayıs döneminin sivil-asker ilişkilerinin sorunsallaştırılmasında daha açıklayıcı olacaktır.

Bu doktora tezi münhasıran 27 Mayıs 1960-26 Ekim 1961 dönemiyle sınırlı tutulmuştur; son tarih 26 Ekim 1961, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini takip eden bir dizi gerilimin ardından bir gün önce (25 Ekim) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) toplanmasını ve sivil rejime geçişi işaret eder. Bu tez çalışmasına yön veren matrislerden biri politik tarihtir; söz konusu periyodu şekillendiren politik gelişmeler, klasik siyasi tarih çalışmalarından beklenen ilgili belge koleksiyonlarına sadık kalarak kaleme alınmıştır. Bu açıdan tezin yeniliği, çoğunlukla ihmal edilen ya da parça parça tasvir edilen *Silahlı Kuvvetler Birliği* hakkında bütünlüklü bir izah ve analize yer vermesidir. Bu tez, belgeyi ihmal etmeyen ve fakat fetişizmden ibaret olmayan teorik tartışmalara yer vermektedir. Bu tartışmaların merkezinde politik bir aktiviste dönüşen “genç subay” bulunmaktadır. Tezin zaman aralığını oluşturan bir buçuk yıllık dönemde ordu içinde bir “iç savaş” ya da 27 Mayısçıların DP’yi tasfiye ettiği darbe gerekçelerinden biri olan kavramla söylersek “kardeş kavgası” yaşanmıştır. Gerek DP iktidarına karşı bir darbenin örgütlenmesinin ve gerekse “iç savaş” döneminin

---

¹ Askeri müdahalelerin orduya etkisini inceleyen ender ve yetkin iki çalışma için bkz. Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009; Semih Vaner, “Ordu”, Geçiş Sürecinde Türkiye, Der. Ahmet Tonak ve İrvin C. Schink, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

merkezinde “genç subay” bulunmaktadır. Onun Türk Silahlı Kuvvetleri’nin temsili bir figürü olarak profili, siyasi kültürü, sembolik dünyası, davranış ritüelleri, kendi aralarında tedavülde bulunan iç söylemi, militer değerlerle demokratik normlar arasındaki gerilimleri bu tezde irdelenen başlıklar arasındadır.

Araştırmamızın başlangıçtaki hedefi, 27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971 arasındaki dönemi ele almaktır. Diğer bir ifadeyle, 27 Mayıs’ın başarısız olduğu düşüncesiyle, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe girişimleri ile 9/12 Mart 1971 sol/sağ cuntalarını yaratan koşulları ele alma gayesiyle yola çıkılmıştır. Ancak tez yazım sürecinde çalışmanın zaman aralığı kısıtlanarak, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle başlayıp 25 Ekim 1961 günü TBMM’nin açılmasıyla birlikte sona eren “askeri rejim” süreciyle sınırlandırılmıştır. Yazarı böyle bir sınırlandırmaya götüren temel saik, hatırat/röportaj/günlük gibi beklentilerin çok üzerinde bir materyalle karşılaşılmasından kaynaklanmıştır. Materyalin çokluğu bu tezin kapsamını aşmasına yol açacağından dolayı, çalışma sadece “askeri rejim” dönemine odaklanmıştır. Bu zorunluluktan dolayı, önemli olmasına rağmen 27 Mayıs’ın artçı darbelerini ve 1960’lı yılların ikinci yarısındaki ideolojik eğilimli cunta örgütlerini irdelemek mümkün olmadı. Ayrıca bu tez hazırlanırken askerlere ait hatırat/otobiyografi gibi malzemelerden yararlanılarak, Türkiye’de subayın zihin dünyasını inceleyen bazı eserlerden teknik/yöntem olarak ilham alındığı belirtilmelidir.² Bu çalışmanın, daha sonra aynı konu üzerine eğilmek isteyen araştırmacılara bir zemin ve perspektif sunmasını umuyoruz.

Bu tezin temel amacı, “27 Mayıs müdahalesinden önceki ve sonraki süreçte askeri kışlada nasıl bir atmosfer vardı?” şeklindeki sorudan hareketle gizli yapılanmaların oluşum sürecinde subayın radikalize oluş hikâyesi, 27 Mayıs öncesi ve sonrasındaki gizli örgütlenmelerin farklılıkları, legal/illegal oluşumlardaki subaylar arasında yaşanan iktidar çatışmaları, bozulan disiplin ve itaat mekanizması, fraksiyonlar arasındaki geçici ittifaklar ve bölünmelere giden süreçte hiyerarşi dışı oluşum/gizli örgütlerin baş aktörü “subay profili”ni mercek altına almaktır. Dönemin ihtilalci albaylarından birinin “bizler, (Harp Okulu’nda) darbeci veya ihtilalci olarak yetişmedik. Fakat şartlar bizi bu yöne

² Bu yol gösterici eserlerden ilki için bkz. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2013; Ayrıca bkz. Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Döneminde Ordu ve Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013; Ayrıca bilhassa faydalandığım bir çalışma için bkz. Hakan Şahin, “Asker Anılarında Türkiye’de Toplum ve Siyaset Algısı”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

itti”³ şeklindeki ifadeleri masaya yatırıldığında, bu “şartlar”ın teşekkülünde hangi faktörlerin müessir ve egemen olduğunu, askeri piramidin en ast kademesindeki askerî öğrenciden en üst komuta kademesindeki generale kadar sosyo-psikoloji, siyaset bilimi ve askerî sosyoloji⁴ dikkate alınarak bu radikalizmin izi takip edilmiştir.

Bir Tanzimat projesi olan ülkenin farklı sınıf ve kesimlerinden gelen öğrencilerin bir potada eritilerek “subay” yetiştirilmesi fikri, ordunun profesyonel asker ihtiyacını karşılamaya dönük bir girişimdi. Batılı usul ve metotların uygulanmaya konulduğu bu dönemle birlikte başlayan Fransız askeri ekolü, 1870’lerde yerini Prusya ekolüne bırakmıştır. Ordunun iç işleyişi açısından koşulsuz itaat ve sert disipline önem veren Prusya sistemi, İkinci Dünya Savaşı’na kadar TSK’nın temel askeri doktrinini oluşturmuştur. Bu dönemden sonra yaşanan askeri paradigma değişimiyle birlikte NATO ekolü kabul edilmesine karşın Prusya askeri kültüründen tamamen kopulmamış, orduya “melez” bir yapı hakim olmuştur. Nitekim mutlak bir silsile-i merâtip sistemiyle devam eden askeri kültür, 27 Mayıs’la beraber tepeden tırnağa bozulmuş, siyasilerle işbirliğine giren üst komuta kademesi ise hiyerarşik zinciri tesis edecek yapıyı 1971 yılına kadar tesis edememiştir. Emir komuta kültürünün bozulduğu 27 Mayıs süreci, bu konuda özgün örnekler vermektedir. Başbakan İsmet İnönü’nün, 13 Aralık 1964 günü Parti Meclisi’nde yaptığı konuşmada, “sizin bildiğiniz askeri darbe teşebbüsü ikidir. Aynı derecede vahim, belki onbeşi bulan ‘darbe teşebbüsü’ daha başlangıç safhasındayken önlendi”⁵ şeklindeki sözleri, gerek parti içindeki gerekse kamuoyundaki muhaliflere karşı orduyu bir koz olarak kullanma izlenimi/söylemi olarak algılansa da, dönemin silahlı kuvvetlerindeki kaos ortamını “sayısal veri”ler üzerinden açıklayan resmi bir ifadedir. 1960’ların ilk yarısındaki Talat Aydemir ile Harbiyelilerin ayaklanmaları, 1960’ların sonundaki sol cunta yapılanmaları ile darbe beklentileri/korkuları Türk siyasal hayatının önemli uğrak noktalarıydı. Bu nedenle 1960’lar boyunca hiyerarşi dışı kalkışmaların “alt yapısı”nı tam olarak idrak etmeyi

³ Emin Çölaşan, “Turgut Alpogut”, *Tarihe Düşülen Notlar*, Ümit Yayınları, Ankara, 2000, s.197.

⁴ “Askerî Sosyoloji”, tarihin gördüğü en kapsamlı/şedit bir savaş olan ve çok fazla insan kaynağına ihtiyaç duyan İkinci Cihan Harbi boyunca Amerikan ordusunda yapılan sosyo-psikolojik araştırmalarla birlikte, sosyolojinin bir alt başlığı olarak ortaya çıkmıştır. Ordunun bir kurum olarak yapısı, dönüşümü, sivil kurumlarla olan ilişkisi ve askerî ordu içindeki davranışlarını inceleyen askeri sosyoloji hakkında derleme bir çalışma için bkz. Giuseppe Caforio, *Askerî Sosyoloji*, Nobel Akademik Yayınları, İstanbul, 2017; Ayrıca askeri sosyolojinin tarihsel gelişimi hakkında özet niteliğindeki bir çalışma hakkında bkz. Adem Başpınar, “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askerî Sosyoloji”, *Sosyoloji Dergisi*, c.3, S.24, 2012, ss.279-314.

⁵ *Milliyet*, “15 Kadar Darbe Teşebbüsü Önlendi”, 14 Aralık 1964, s.1 ve 7.

amaçlayan bu araştırmada, birçok spesifik olay arasından seçilen örneklerle dönemin atmosferinin en basit ve en yalın biçimde yansıtılmasına dikkat edilmiştir.

Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, modernleşme yönündeki gayretlerin arttığı imparatorluğun son döneminden Cumhuriyet'e geçişe kadar ordunun modernleşmedeki öncü rolü, bir kurum olarak siyaseti belirleyici etkisi ile politize olma süreci ele alınmaktadır. Patrimonyal bürokrasiden rasyonel bürokrasiye geçiş sürecinde orduda yaşanan dönüşümler, bilhassa II. Abdülhamit (1876-1909) döneminin iklimine özgü paradoksal yapısıyla değerlendirilmiştir. Devlet-ordu ve ordu-subay ilişkisi açısından irdelenecek konuya temel oluşturması bakımından bu bölümde İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin ele alınması gerekli görülmüştür.

Erken Cumhuriyet döneminde ordu, politik karar alma süreçlerinde TBMM, hükümet ve CHP gibi siyasi kurumlara benzer bir misyon ifade etmekten ziyade rejimin “perde arkası”ndaki askeri dayanağı olarak işlev görmüştür. Bunun bir sebebi İttihat ve Terakki döneminde ordunun aşırı politizasyonundan duyulan endişe, diğeri ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının zaten büyük ölçüde Türk-Yunan harbinin muzaffer generalleri olmasıdır. Hülasa ordunun mektepli subay kadrosu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında organik bir bütünlük vardı. Nitekim bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sisteme nasıl entegre edildiği ve Milli Şef döneminde subaylar arasında siyasal nitelikli gizli örgütlenmelerin hangi amaçla teşkil edildiğine dair verilen cevaplarla ikinci bölüme giriş yapılmaktadır. İkinci Cihan Harbi sonrasında toplumsal tabanın genişleyerek siyasal hayatta muhalefet partisine iktidar alanın açıldığı dönemle birlikte askerlerin bu gelişmeye gösterdikleri reaksiyon ve “demokrasi”yi algılayış tarzı, İnönü döneminin “ordu içindeki gizli örgüt” mirasını devralan ve Demokrat Parti iktidarına karşı kurulan illegal yapılanmaların gerekçeleri üzerinde durulmaktadır. Bu tarz yapılanmalarda gizlilik ve sadakati koruma yöntemleri, üyeler arasında gerçekleşen sohbet konuları, bir araya geldikleri ortak mekânlar gibi kışladaki yaşamları üzerinden genç subayın “radikalize” olma hikâyesi incelenmektedir. Bunu takiben 27 Mayıs'a gidilen süreçte örgüt içindeki tartışmalar ve yol ayrımlarının 27 Mayıs sonrasına bıraktığı sorunlar analiz edilmiştir.

Üçüncü bölüm, 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra teşekkül eden MBK'da yaşanan fraksiyon ve çatışmalar üzerine inşa edilmiştir. Her şeyden öte, hiyerarşi dışı niteliğiyle

MBK, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin geleneksel emir komuta zincirine göre değil, her üyenin rütbece “müsavi” kabul edildiği gizli komitenin enformel yapısı dikkate alınarak dizayn edilmiştir. Bu çelişki, kuşak ve zihniyet farkından kaynaklanan kurum içi anlaşmazlıklara yol açmaktaydı. Dahası üye profili açısından yekpare bir gruba refere etmeyen Komite üyelerinin geçmişten gelen husumetleri, kişilik çatışmaları, korkuları, çıkar ilişkileri ve farklı politik eğilimlerinden kaynaklanan uzlaşmazlıkları absorbe edebilecek otoriter bir liderden yoksun olmasının MBK'ya verdiği sıkıntılar sorunsallaştırılmaktadır. Komite'deki askeri dikta taraftarları “radikaller” ile iktidarı sivillere devretmek isteyen “ılımlılar” arasındaki farklılıklar ayrıntılı ve bütüncül bir anlatımla yeniden değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde, bir önceki bölümde izlenen yöntemle devam edilmiştir. Subayların kışladaki yaşamları üzerinden zihinsel ve duygusal dünyaları okunmaya çalışılmıştır. Bölüm, ilk olarak 27 Mayıs sürecinden itibaren askeri rasyonaliteden ziyade siyasi sezgileriyle hareket eden, bu süreçteki hiyerarşi dışı darbe girişimlerin öznesi konumunda olan *isyankâr* subay figürü üzerinde durmaktadır. Bu kısımda ayrıca ordunun bozulan bünyesi/dengesine bir türlü *nizam* veremediği gibi kendi içinde de sürekli bölünen MBK'ya karşı alternatif bir iktidar olarak ortaya çıkan SKB örgütü ayrıntılı biçimde irdelenmektedir. SKB örgütünün karanlıkta kalan kuruluş hikâyesi, yapısı, karakteri ve niteliği aydınlatılmaya çalışılarak başta “kudretli albaylar” olmak üzere örgüt etrafında kümeleşen grupların iktidar rekabeti, güç mücadelesi, çelişkileri ve yol ayrımları üzerinden bir *fetret devri* anlatısı hedeflenmektedir. Bununla birlikte SKB'deki bu fraksiyonların her biri için “27 Mayıs”ın ne anlam ifade ettiği tartışmaya açılmaktadır

GİRİŞ

27 Mayıs öncesi illegal örgütlenmelerin bir nevi “devam” niteliğini taşıyan; biri legal (MBK), diğeri yarı illegal (SKB) birbirine rakip iki oluşumun güç mücadelesi ile bu örgütlerdeki fraksiyonların birbiriyle yaşadıkları iktidar kavgasını analitik bir tarih anlatısıyla kuran bu tezin odağındaki bazı alt soru başlıkları şu şekildedir:

- Çok partili hayata geçiş yıllarında TSK mensuplarının “demokrasi”den beklentileri nelerdi? 27 Mayıs öncesi ve sonrasındaki gizli örgütler arasındaki düşünce ve aksiyon açısından benzerlik/farklılıklar için neler söylenebilir? 27 Mayıs öncesinde teşkil edilen örgütlerde subaylar arasındaki “küçük çaplı” sorunlar, MBK’nın bölünmesini nasıl tetiklemiştir?
- Radikaller olarak tabir edilen Komite’nin reformist kanadı için “demokrasi” ne anlama gelmekteydi? İlimliler olarak tarif edilen kanadın “demokrasi” ile “kariyerizm” talepleri birbirine hangi oranda çelişiyor/çakışıyordu? Ordu içinden çıkan “kurmay” ağırlıklı bu ihtilalci subaylar, normal görevlerinde uzman oldukları “plan, program, koordinasyon, kontrol” gibi zihinsel mekanizmaların gereksinimlerini *kişisel çıkarları ve politik eğilimleri* gereğince bu süreçte nasıl uygulamışlardır?
- Komite’deki fraksiyonlara paralel, ordu içinde oluşan çeşitli gizli örgütlenmeler TSK’nın bünyesini nasıl etkilemiş ve askeri kışlada nasıl bir subay profili zuhur etmiştir? “27 Mayıs’a sahip çıkmak” amacıyla MBK’ya alternatif bir iktidar aygıtı olarak teşkil edilen SKB cuntasına eklenen grupların her biri için “27 Mayıs” aslında ne ifade etmekteydi? “Kudretli” albaylar diye bilinen subay grubunun güç ve kudretinin kaynağı neydi? “Albaylar Kuşağı”nın bir üyesi olan Talat Aydemir’in darbe girişimlerine giden sürecin altında hangi sosyo-psikolojik gerekçeler yatmaktaydı? Yassıada infazlarında hangi aktör/faktörler etkili olmuştur? Geniş bir koalisyon hüviyeti taşıyan “de facto iktidar” SKB cuntasında yaşanan yol ayrımlarında Havacılar/Generallerin faktörü hangi oranda tesirli olmuştur?

Askeri müdahale öncesi ve sonrası süreçte genç subayların mental ve duygusal dünyasını okumaya yönelik bu sorulara aranan cevapların “belge külliyatı”nı ordu içindeki irili ufaklı gizli örgütlenmeler, illegal pratikler, cuntalar, darbe girişimleri gibi kışla veya karargâhlardaki kapalı kapılar ardında konuşulan mevzuları ve gizli planları barındırması sebebiyle “resmî belge/beyanatlar” değil,⁶ olayların bizzat içinde bulunmuş veyahut olaylara yakından tanıklık etmiş muhtelif rütbelerdeki subayların, çeşitli gazetecilerin ve politikacıların bıraktığı dokümanlar oluşturmaktadır. Bu dokümanların türevlerini ağırlıklı olarak farklı zamanlarda kaleme alınan hatıratlar/otobiyografiler, yıllar içinde verilen röportajlar, çeşitli gazete/dergilerdeki köşeyazıları ile TBMM Darbe Komisyonu’na ifade veren eski ihtilalci subayların mülakat çıktıları oluşturmaktadır. Zira bu tip illegal pratiklerin doğasında yer alan gizlilik/güvenlik faktörü, olayların tek başına resmi tutanak ve yazılı belgelerle incelenmesi imkânını vermez. Örneğin *MBK Genel Kurul Tutanakları* taranmasına rağmen, Komite’deki hizipleşmeye dair kayda değer bir veri elde edilememiştir. Bu mevzuya değinen MBK üyesi Haydar Tunçkanat, Komite toplantılarının sert tartışmaya ve kavga ortamına dönüşeceği anda “tutanakçılar”ın derhal dışarı çıkarıldığını dile getirir.⁷ Ayrıca belirtmelidir ki, gerek dönemin askerleri gerekse onlarla içli dışlı gazeteci/politikacıların kaleme aldığı anı/hatıratlar, 27 Mayıs sürecinde kışladaki gündelik hayat ve deneyimleri üzerinden genç subayın yaşadığı değişimi tespit edebilmek için kullanışlı bir metot olması sebebiyle tercih edilmiştir.

Dolayısıyla tek ana kaynak, olayları bizzat yaşayanların yazılı ve sözlü beyanlarıdır. Ancak bunların birçoğunun sınırlı ve eksik bilgilere sahip olması bir yana, doğruluklarının da şüpheli olduğu unutulmamalıdır.⁸ Zira çoğu anı sahibi, olayların öznesi olarak kendisini merkeze koymakta, diğer aktörlerin pozisyonlarını görmezden gelebilmekte veya hikâyeyi çarpıtabilmektedir. Aslında anı/hatırat gibi öznel görüşe sahip dokümanların tek yönlülüğü veya çarpıtmanın varlığı bile kendi başına sosyal bilimler açısından bir veri teşkil etmektedir. Birinci tekil şahsın ön plana çıktığı bu tarz

⁶ Talat Aydemir, darbe öncesi ve sonrası süreçlerin “resmi belgeler” ışığında çözümlenmesine imkân olmadığını dile getirir. Talat Aydemir, *Hatıratım*, YKY, İstanbul, 2017, s. 46; Özel Harp Dairesi Başkanlığı da yapan General Sabri Yirmibeşoğlu’na göre, nasıl ki rüşvetin belgesi yok, darbenin de (resmi) belgesi olamaz. Sabri Yirmibeşoğlu, *Askeri ve Siyasi Anılarım*, Kastaş Yayınları, c.1, İstanbul, 1999;.

⁷ Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi: Diktadan Demokrasiye*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 324.

⁸ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 1

veriler “gerçeklik”in ortaya çıkmasına yönelik bir girişim olmaktan öte, bir cevap veya rövanş niteliği taşıyabilmektedir.⁹ Nitekim kesin kanıt iddiasından uzak, intikam veya savunma araçları olabilen hatırat türünün güvenilirliğini sorgulamaya imkân tanımak için eserler “çapraz okuma” ve “mukayeseli” bir yöntemle birkaç kere incelendikten sonra metne aktarılmıştır. Diğer bir ifadeyle, gerek olayların merkezinde olup eylemleriyle “taraf” olanlar, gerekse de olaylara birinci dereceden şahit olanların “karşı” görüşleri sıkı bir eleştirel süzgeçten geçirilmiştir. Bununla birlikte geçmişin yeniden inşası sürecinde bu çalışmanın, diğer sosyal bilimlerin yardımıyla “gerçeklik”i açıklamaya, “zeitgeist”i ıskalamadan subayların mantalitesini ve duygusal âlemini izah etmeye ve analitik çözümler sunmaya yönelik bir girişim olduğu belirtilmelidir. Özellikle dönemin olaylarına şahit “askeri öğrenciden general”e kadar farklı rütbelerdeki subayların hatırat ve röportajları temin edilerek sürece dair farklı bakış açıları yakalamak hedeflenmiştir.

Nitekim 27 Mayıs döneminde ordunun iç dünyasına odaklanan bu tezin yazım sürecinde Talat Aydemir, Alparslan Türkeş, Dündar Seyhan, Orhan Erkanlı, Sadi Koçaş, Sami Küçük, Emin Aytekin, Sıtkı Ulay, Numan Esin, Talat Turhan vs. daha birçok ihtilalci subay ile Nazlı Ilıcak, Bedri Baykam, Kurtul Altuğ, Bedii Faik, Abdi İpekçi, Müşerref Hekimoğlu, Erdoğan Örtülü, Metin Toker gibi dönemin ihtilalcileriyle içli dışlı gazetecilerin 27 Mayıs’la ilgili hatırat/otobiyografi/röportaj türündeki artık “klasikleşmiş” denecek eserlerin yanı sıra, dönemin olaylarına tanıklık etmesine rağmen arka planda kalan tüm asker anıları/röportajlarına erişim sağlanmıştır. Askeri öğrenciden üst düzey komutana kadar varlığından haberdar olunan 100 civarındaki hatırat/röportaj titizlikle incelenmiştir. Örnek vermek gerekirse, Atilla Kıyat, Özden Örnek, Edip Başer, Sabri Öge, Zihni Çetiner, Önder Aydın, Acar Okan gibi dönemin Harbiyeli/Bahriyeli askeri öğrencilerinin olaylara bakış açısı,¹⁰ Sabri Yirmibeşoğlu,

⁹ Yazarın hayatının belli bir kesitini içine alan hatıratlar, yazma alışkanlığı, unutulma korkusu, birisine karşı beslenen hayranlık/husumet, kamuoyuna karşı hesaplaşma, bir çeşit günah çıkarma/itiraf, gelecek nesillere ders verme gibi nedenlerden dolayı da kaleme alınabilmektedir. İbrahim Olgun, “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”, *Türk Dili*, c.25, S.246, 1 Mart 1972, s. 405; Ayrıca bkz. Erol Güngör, “Hatırat Yazanlar”, *Türk Edebiyatı*, S.57, 1978.

¹⁰ Atilla Kıyat, *Üç Yıldız Bir Penaltı*, YKY, İstanbul, 2010; Özden Örnek, *Heybeliada’da Bir Işık*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2017; Edip Başer, *Kanatsız Uçmak*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014; Sabri Öge, *Bir Mayısçının Tarihe Tanıklığı*, Sogev Yayınları, Ankara, Nisan 2010; Zihni Çetiner, “Harbiyeli Soruyor: ‘N’ olacak Bu Memleketin Hali”, *Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri*, Haz. Ömer Gürcan, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005; Önder Aydın, “Harbiye’deki Gizli Örgüt”, Ömer Gürcan, *Fethi*

Güngör Türkeli, Tefik Subaşı, Salih Acarel gibi döneme yakından tanıklık etmiş ast rütbeli (teğmen-üsteğmen-yüzbaşı) subayların yorumları,¹¹ Kemal Yamak, Avni Elevli, Bahtiyar Yalta, Turgut Alpogut gibi Talat Aydemir'in komutanlık yaptığı Kara Harp Okulu'nda görev yapan orta rütbeli (Binbaşı, Yarbay, Albay) subayların gözlemleri,¹² Sezai Okan, Suphi Karaman, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat ve Remzi Oral gibi rakip klik/cuntalara mensup Komite üyeleri/subayların görüşleri,¹³ Emanullah Çelebi, Kadri Kaplan ve Mustafa Kaplan gibi ihtilalcilerin kıyıda köşede kalmış röportaj ve hatıratları,¹⁴ Muhsin Batur, Celil Gürkan, Ömer Lütfi Erol, Kenan Evren gibi 9-12 Mart 1971 ile 12 Eylül 1980 darbe/darbe girişimlerinde rol oynayan generallerin 27 Mayıs dönemiyle ilgili anekdotları,¹⁵ Kenan Kocatürk, Kenan Esengin, Rüştü Erdelhun gibi 27 Mayıs'tan hemen sonra emekli edilen/cezaya çarptırılan "hezeyanlı ve kırgın" subayların döneme ve askeri rejim yönetimine dair görüşleri,¹⁶ Zeki İlter gibi dönemin üst düzey komutanların değerlendirmeleri¹⁷ tez yazımı boyunca yazarın görüş ve bakış açısını zenginleştirdiği belirtilmelidir.

Yönetmenliğini Akira Kurosawa'nın yaptığı sinema tarihinin kült yapıtlarından "Rashômon" filmi, bir cinayet olayını dört farklı tanığın bakış açılarıyla birbirinden

---

Gürcan'ın Harbiyelileri, Süvari Yayıncılık, İstanbul, 2005; Nuri Gürgür, *60'lardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2014.

¹¹ Sabri Yirmibeşoğlu, *Askerî ve Siyasi Anılarım*, c.1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1999; Güngör Türkeli, *Harbiye'den Babiâli'ye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004; Tefik Subaşı, *Bir Arpa Boyu*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2004; Salih Acarel, *Akide Şekeri Harekâtı: 27 Mayıs 1960 Notları*, İğüs Yayınları, İstanbul, 2008.

¹² Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006; Avni Elevli, *1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye*, Balkanoğlu Matbaası, Ankara, 1967; Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, Haz. Erhan Çiççi, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020; Emin Çölaşan, "Turgut Alpogut", *Tarihe Düşülen Notlar*, Ümit Yayınları, Ankara, 2000.

¹³ Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs", *Milliyet*, 27 Mayıs-5 Haziran 1989; Suphi Karaman, "Otuz Yıl Sonra 27 Mayıs", *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1990; Suphi Karaman, "Tarihi Yanıltmaya Kimsenin Hakkı Yoktur", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1994; Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul, Şubat 2005; Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996; Remzi Oral, "Menderes'i Nasıl Astık?", *Milliyet*, 24 Ağustos 1986; Remzi Oral, "Menderes'i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı", *Milliyet*, 28 Ağustos 1986.

¹⁴ Emanullah Çelebi, "Türkiye'nin İlk Darbecileri", Ed. İpek Özbey, *Tempo Dergisi*, Mayıs 2009; Kadri Kaplan, "Canımız ciğerimiz Suphi Karaman", *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018; Mustafa Kaplan, "27 Mayıs'ı Yapanlar ve Yaşayanlar Anlatıyor", *Türkiye*, 31 Mayıs 1988; Vecdi Çiracıoğlu, *Mustafa Kaplan'ın Devrim Anıları*, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2019.

¹⁵ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986; Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986; Ömer Lütfi Erol, *Asker-Devrim-Darbe: Atatürk İlke ve Devrimleri Süreklidir*, c.1, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003; Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, c.1, Milliyet, İstanbul, 1990.

¹⁶ Kenan Kocatürk, *Bir Subayın Anıları: 1909-1999*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1999; Kenan Esengin, *27 Mayıs ve Ordudaki Kıyımlar*, İstanbul, 1978; Fatih Uğur ve Mustafa Gürlek, *50 Yıllık Sır: Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, Zaman Kitap, İstanbul, 2012.

¹⁷ Zeki İlter, *Bir Ömür Boyu Askerlik*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003.

oldukça “çelişkili ama bir o kadar da inandırıcı” biçimde kurgular. Ryūnosuke Akutagawa’nın “Ormanın Sıklığında ve Rashōmon” isimli öyküden filme uyarlanan orijinal metin, 12. yüzyılda geçmektedir. Hikâye, eşiyile seyahate çıkan bir samurayın bir eşkiya tarafından saldırıya uğrayıp öldürülmesini konu alır. Hadisenin dört tanığı cinayeti birbirinden farklı şekilde hatırlar. Yönetmen Kurosawa, tüm şahitlere temkinli ve mesafeli yaklaşır. Filmin sanat/sinema dünyasında bıraktığı etki, literatürde “Rashōmon effect” kavramının doğmasını sağlayacaktı. Olayın tanıklarına duyulan “itimatsızlık” olarak anılacak olan kavram, Kurosawa’nın tabiriyle, bilinçli ya da bilinçsiz şekilde insanın yalan söylemeye meyilli doğasını ifade etmekteydi.¹⁸ Tez yazım sürecinde olayın merkezinde yer alan ihtilalciler, olaya içerden tanıklık eden askerler ve olayı dışardan gözlemleyen asker/gazeteci/siyasetçiler olmak üzere farklı tanık/boyutlardan aktarılan anlatılar, Kurosawa’nın sözlerine yansıyan “Rashōmon effect”in tesirinde kalmamak adına birbiriyle mukayeseli biçimde irdelenmiştir.

Türkiye’de “darbeler tarihi” söz konusu olduğunda araştırmacının önünde geniş bir literatür mevcuttur. Ancak “27 Mayıs askeri müdahalesinin ordu ve ordunun yapısal özelliklerine tesiri”ni ele alan çalışmaların az sayıda olduğu dikkat çekmektedir. MBK’nın ilk dönemine (27 Mayıs 1960-13 Kasım 1960) odaklı iki çalışma Abdi İpekçi-Ömer Sami Çoşar’ın *İhtilalin İçyüzü* isimli araştırmacı/gazetecilik kitabı¹⁹ ile Ümit Özdağ’ın *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali* isimli doçentlik tezidir.²⁰ Bunlardan ilki, dönemin “ihtilalci” subaylarıyla yapılan mülakatlara yer verir ve izlediği yöntem açısından *sözlü tarih* niteliği taşımaktadır. 1965 yılında Milliyet Gazetesi’nde yayınlanan bu uzun yazı dizisi daha sonra kitap olarak basılmıştır. Özdağ’ın eseri ise “emekli ihtilalciler”le mülakatlar gerçekleştirse de kaynak malzemesinin esas dayanağını anı/hatıratlar oluşturmaktadır.

¹⁸ Sadece sinema ve sanat dünyasına dair etkisini değil, aynı zamanda antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinler arası çalışmalara da konu olan kavram hakkında derlemelerden oluşan yetkin bir çalışma için bkz. Blair Davis, Robert Anderson, Jan Walls, *Rashōmon Effects: Kurosawa, Rashōmon and Their Legacy*, Routledge Yayınları, London, 2015; Ayrıca dünya sineması üzerine yaptığımız bir sohbette bu kavrama dikkat çeken Bora Gürdaş’a teşekkür ederim.

¹⁹ Abdi İpekçi ve Sami Çoşar, *İhtilalin İçyüzü*, İş Bankası, İstanbul, 2012.

²⁰ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2004.

Asker kökenli Doğan Akyaz'ın 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971 arasındaki döneme odaklanan *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi* adlı yayınlanmış doktora tezi²¹ ile Semih Vaner'in *Ordu* isimli çalışması²² darbelerin sadece siyaseti değil aynı zamanda ordunun yapısal özelliklerini nasıl dönüştürdüğü ele almaktadır. Ordunun siyasetteki ağırlığının kurumsallaşma sürecini işleyen bu yetkin çalışmalar, SKB hakkında özgün tespitlerde bulunsa da, müktesebatı açısından cuntaya dair detaylı bir anlatım içermez. Ayrıca Soner Oran'ın *27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Liderlik Olgusu ve Kuramsal Çerçevesi* isimli doktora tezinde MBK/SKB hakkındaki tespit ve yorumlar "liderlik" sorunsalı etrafında yapılmıştır.²³ SKB örgütüne odaklı tek çalışma emekli iki asker tarafından kaleme alınan *Bir 27 Mayıs Tahlili: Silahlı Kuvvetler Birliği (1960-1963)* isimli çalışmadır.²⁴ Eserde SKB örgütünün kurucuları, kuruluş yapısı, içeriği ve stratejisi gibi bilgilerin yanında Talat Aydemir'in iki darbe girişimi ele alınmaktadır. Sürece dair önemli bilgiler verilmesine karşın, kışladaki yaşamı detaylandırmaktan uzaktır. Ayrıca mevzu bahis bu eserler ağırlıklı olarak anı/hatırat türü verilerden faydalanmıştır.

Tezin konusundan dolayı Türkiye'deki resmi arşivlere erişim sıkıntısı oldukça yüksek olan bu çalışmada kullanılan kaynaklar mümkün mertebe çeşitlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle, ihtilalci subaylarla içli dışlı bir görüntü çizen gazetecilerin köşe yazıları ile dönemin Türkiye'sinin gündemini belirleyen önemli süreli yayınlar irdelenmiştir. Bu yayınlar arasında özellikle Akis ve Yön gibi dönemin etkili siyasi dergilerin bakış açısının yanında, süreç boyunca ihtilalci subaylarla yapılan röportajları yayınlayan Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Türkiye gazetelerinden önemli ölçüde faydalanılmıştır.

Günümüzde bazı ülkelerin arşivleri, çoğu belgeye elektronik ortamda erişebilme olanağı vermektedir. Bu arşivlerden birisi Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Hariciye Enstitüsü'nün birimlerinden biri olan Tarih Bölümü sorumluluğunda yayınlanan

²¹ Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

²² Semih Vaner, "Ordu", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. Ahmet Tonak ve İrvin C. Schink, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

²³ Soner Oran, "27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Liderlik Olgusu ve Kuramsal Çerçevesi", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2013.

²⁴ Hakan Özçelik-Mustafa Güneş, *Bir 27 Mayıs Tahlili: Silahlı Kuvvetler Birliği (1960-1963)*, Sokak Yayınları, İstanbul, 2018.

Foreign Relations of the United States (FRUS) vesikalarıdır.²⁵ Tezde kullanılan kaynakları desteklemek/karşıt fikir sunmak amacıyla bu belgelerden yararlanılmıştır. Bu belgeler genel olarak Amerika'nın diplomatik kararlarını, dışişlerinin düşüncelerini ve ülke politikalarını yayınlanmış dokümanlar üzerinden paylaşan FRUS, FRUS materyalleri, Başkanlık Kütüphaneleri, Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları, Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC), Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ve Uluslararası Kalkınma Ajansı gibi kurum/kuruluşların yanında ABD dış politikasının formüle edilmesinde katkı sağlayan kişilerin özel bilgilerini de kapsamaktadır. Son otuz yılda yayınlanan belgeler, özellikle istihbarat faaliyeti ve gizli eylemlerle ilgili olanlarla birlikte kapsamlı bir içerik sunmaktadır. Bu duruma ek olarak, ABD'deki bilgi edinme kanunu çerçevesinde CIA'ya dair arşiv kayıtlarına internet erişimi sağlanabilmektedir.²⁶ Söz konusu belgelerden ayrıca yararlanılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, döneme ait dikkat çekici ve mühim bazı belgelerle karşılaşılrsa da, kimi verilerin “istihbarat” olamayacak kadar “vasat” bilgilerden oluştuğu görülmektedir. Zira bu istihbarat bilgilerinin dönemin süreli yayınlarından “kopyalama” yoluyla aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Dönemi ve konuyu kapsayan resmi Türk arşivlerine ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden konuya dair herhangi bir malzeme bulunamamıştır. ATASE ve Savunma Bakanlığı arşivine müracaat edilmesine rağmen erişim kapalıdır. İncelenen dokümanların çeşitlendirilmesi ve genişletilmesi ortaya farklı bulgular çıkartabilecektir.

Merkezini müdahale öncesi ve sonrasında ordu içindeki irili ufaklı gizli örgütler, cuntalar ve ihtilal komitelerinin oluşturduğu bu tez çalışmasının odak noktası, konuyla alakalı daha önceki çalışmalar ışığında, yeni sorularla “mikro tarih” çalışması ortaya koymaktır. MBK'da yaşanan iç çatışmalar sonrası iktidarın CHP liderliğinde, geleneksel sivil/asker bürokratlardan oluşan iktidar bloğuna, 10 yıl aradan sonra, yeniden devredilmesi “ihtilalin mantığı”na uyumlu olsa da,²⁷ tarihi olaylara determinist

²⁵ İngiliz Ulusal Arşivi diğer bir örnektir. Bkz. <https://www.nationalarchives.gov.uk/> Erişim Tarihi 17 Temmuz 2020.

²⁶ <https://history.state.gov/historicaldocuments/status-of-the-series> Son Erişim Tarihi: 15 Haziran 2020; Bu arşiv sitesinin varlığından haberdar eden Kaan Ataç'a teşekkür ederim.

²⁷ Bu yaklaşımı yansıtan önemli çalışmalar için bkz. Mete Kaan Kaynar, “Beyaz Zambaklar Memleketi ve İhtilalin Mantığı”, *Resmi Tarih Tartışmaları*, c.9, Ed. Tolga Ersoy-Haydar Çetinbaş, Özgür Üniversite

bir anlayışla yaklaşmak aldatıcı olabilir. Başka türlü söylemek gerekirse, 13 Kasım Olayı'ndan sonra iktidarın İnönü öncülüğünde sivil-asker-aydın bürokrasiye teslimini “27 Mayıs'ın kaçınılmaz bir zinciri” olarak görmek tek başına eksik bir anlatım olabilir. Dikkat edilmesi gereken husus “hizipler topluluğu” olarak bilinen “lidersiz” bir Komite'de ittifakların süreklilik göstermemesiydi. Zira 38 kişilik Komite'nin insan davranışları, güç dengeleri, kişisel kariyerizm ve iktidar rekabeti üzerine kurulu “geçici” ittifaklardan oluşan bir topluluk olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Komite'deki “bölünme” hikâyesinin noksatsız bir analizi için bu çalışmada, diğer faktörler ihmal edilmeden, insan duygu ve davranışları ön plana çıkarılmıştır. Zira sadece bu tarz ihtilal örgütlerinin değil, sivil örgüt ve kurumların da “duygusal iklim”den arındırılmış biçimde incelenemeyeceği kabul edilmektedir.²⁸

13 Kasım Olayı'ndan sonra ordu içindeki birçok gizli örgütü tek bir şemsiye altında birleştiren “SKB cuntası” askeri hiyerarşiyi yeniden tesis etmek amacıyla çoğunluğu albay rütbesindeki subaylar tarafından “düşünceden eyleme dönüştürülmüş bir hareket”ti. Süreç içinde MBK'ya karşı güç dengesini sağlayan cunta, farklı grupların bir araya geldiği “geniş bir koalisyon”u andırmaktaydı. Fakat tıpkı Komite'de yaşandığı gibi cunta içindeki müttefikler de kısa sürede anlaşmazlığa düşmüştür. Zira darbe sonrası süreci içine alan dönemde bu tarz ittifaklarda “ihtilalci” deyimiyile “döneklik” sık görülen bir vakaydı: “Aslında bu örgütlenmelerin temel özelliklerinin içinde kaypaklık ve kalleşlik her zaman var olagelmıştır.”²⁹ Kurmay Yarbay Talat Turhan'ın sözlerine bu açıdan bakıldığında, MBK ve SKB'deki aktörlerin tavır/tutumlarının neden

---

Yayınları, İstanbul, 2010, s.23-57; Kemal Karpat, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset 1960-1964: Bir Darbenin Analizi”, *Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss.311-354; Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim, İstanbul, 2015, s.81-82; Keza, Osmanlı-Türk bürokratik geleneğini bu versiyonda sürdüren kapsamlı bir çalışma için bkz. Metin Heper, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 2006; Ayrıca Celal Bayar tarafından dile getirilen “sivil ve askerî bürokratik tepki” tezi için bkz. Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Tercüman, İstanbul, 1986, s.9-17; Hasan Bülent Kahraman’ın benzer bir yorumu için bkz. Bedri Baykam, **a.g.e.**, s.139; Ayrıca bkz. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.174; 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra teşkil edilen Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası’nın siyasal, toplumsal ve ekonomik anlayışını aynı minvalde yorumlayan derleme bir çalışma için bkz. Suna Kili, *27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998.

²⁸ Anat Rafaeli, Monica Worline, “Individual Emotion in Work Organizations”, *Social Science Information*, c.40, S.1, 2001; Rebecca Abraham, “Emotional Dissonance in Organizations: Antecedents, Consequences, and Moderators”, *Genetic Social and General Psychology Monographs*, c.124, S.2, 1998, ss. 229-246; Ayrıca bkz. Cengiz Akçay, Adil Çoruk, “Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme”, *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, c.1, S.1, Temmuz 2012, ss.3-25; Erol Eren, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

²⁹ Güngör Türkeli, *Harbiye’den Babıali’ye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.16.

olduğu neticelerin ıskalanarak, sürecin tepeden bir bakışla ele alınması noksan bir hikâyeye yol açacaktır. Nitekim aktörlerin davranış biçimlerini süreç boyunca “değişmez ve mutlak doğru” olarak görmek yerine, bunlara “geçici işbirliği veya rekabetin ürünü”³⁰ olarak yaklaşmak hikâyeyi daha aydınlatıcı kılacaktır: “İhtilallerde ortaklık sürekli olmuyor. Kuvvet ortaklıkları çünkü. Sürekli yer ve mevki değiştiriyor.”³¹ 27 Mayıs ve 12 Mart döneminin ihtilalci subaylarından birisi olan Numan Esin’in bu sözleri, tez yazımı boyunca yazarın sürekli ihtiyatlı bir tutum sergilemesini sağlamıştır. Zira tarihsel süreç analiz edilirken, orduya ilişkin tutarlı, tafsilatlı ve akla uygun bir anlatıma başvurulmuş, mümkün merteye genelleyci/indirgeyci hükümlerden kaçınılmaya çalışılmıştır. Bu imkânı veren faktör ise anı/hatırat külliyyatının yazara sunduğu geniş manevra alanıydı. Bu yolla askerin zihin yapıları, duygusal boyutları, dünya algıları ve hayattaki tasavvurları izlenebilmektedir. Neticede basit, sıradan ve anlamsızmış gibi sergilenen günlük yaşamdaki tavır/tutumları anlamlı hale getirmek suretiyle, literatüre bu yönde bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

³⁰ Darbe sonrası sürecin belirsiz ve değişken niteliği üzerinden yola çıkan Nicolas Camelio, 27 Mayıs 1960 ile Aralık 1960 arasında geçici anayasayı yazmakla görevlendirilen “İlim Heyeti”nin hikâyesini, benzer bir argümandan yol çıkarak analiz eder. Camelio, İlim Heyeti’ndeki hukukçular arasındaki hizipleşmeler üzerinden ele aldığı çalışmasında, İstanbul ve Ankara hukuk ekolü arasındaki farklı bakışlardan kaynaklanan anlaşmazlıkları ön plana çıkarmıştır. Buna göre birinin diğerinden üstün olmak için izlediği farklı yöntemler, İlim Heyeti’ndeki bölünmeyi körüklemiştir. Diğer yandan yaşanan birtakım olaylar, sivil-asker-aydın zümre arasında dile getirilen “iktidar bloğu”nun hiç de söylendiği kadar sıkı bir “blok” olmadığını ve bu işbirliğinin asla kendiliğinden “otomat” bir niteliğe sahip olmadığını göstermekteydi. Örneğin 28 Ekim 1960 günü 147 akademisyenin üniversitelerden ilişkilerinin kesilmesi, büyük bir krize yol açmıştı. Ordu ile üniversite arasında karşılıklı desteğin çökmesi tehlikesi karşısında Komite geri adım atmak zorunda kalmıştı. Bkz. Nicolas Camelio, “Askerler Tarafından El Konan Hukuk: Türkiye’de 1961 Anayasası’nın Yazılması”, *Devlet Olma Zanaatı*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss.119-140.

³¹ Esin, *a.g.e.*, s.182; Orhan Erkanlı da “devrim, önce kendi evlatlarını yer” klişe sözünü 27 Mayıs sonrası için şöyle ifade eder: “Kuvvet yoluyla iktidara gelenler çeşitli sebeplerle bölünürler. Tarih, muayyen bir ekibin bir ihtilali başından sonuna kadar, aynı kadro ile götürdüğünü kaydetmez. İhtilal evlatlarını yer, bu ihtilallerin değişmez kaderidir.” Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s.1.

1.BÖLÜM:

İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETE: ORDU- DEVLET- SİYASET

1.1. İMPARATORLUK BÜNYESİNDE MODERN “MEŞRU ŞİDDET TEKELİ”NİN TEŞEKKÜLÜ

-“Orduda birtakım parçalanmalar var. Çeşitli zümreler ufak cuntalar hazırlamakla meşguldür. Orduda binbaşılar grubu, albaylar grubu, gençler grubu, havacılar grubu gibi gruplaşmalar mevcut. Genç kuşak Meclis’e karşı en kısa zamanda harekete geçmek (darbe) istemekte, üst kademeler bu hareketi bekletmekte ısrar etmektedir... Ancak şu anda hiyerarşik sisteme bağlı olmak üzere yapılacak bir ihtilal memlekete en faydalı olanıdır. Böylece Silahlı kuvvetler parçalanmaz.”

Bu sözlerim üzerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay derhal yerinden fırladı ve iki elini havaya kaldırarak “Yoo! Beni bu mesuliyet altına sokma” diye bağırdı. Heyecanlanarak devam ettim:

-Ben sizi ikaz ediyorum. Memleketin gerçekleri bunlardır. Orduda parçalanma vardır ve alt kademenin tazyiki de artmaktadır. Hiçbir komutan, birliğine tam manasıyla sahip değildir. Hangi kuvvet komutanı kıtasına hâkim ise ayağa kalksın, açıkça hesaplaşalım...”

Bu teklif toplantı salonunda bulunanları şaşırttı. Kumandanların hiçbiri ayağa kalkmak ve kıtasına hâkim olduğunu söylemek cesaretini gösteremedi.”

Kurmay Albay Talat Aydemir, Harp Okulu Komutanı³²

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında ordu içinde yaşanan büyük çekişmeleri özetleyen bu diyalog, 19 Ocak 1962 günü Genelkurmay Karargâhı'nın toplantı salonunda tüm kuvvet komutanları ve generallerin gözü önünde dönemin Harp Okulu Komutanı bir albay ile Genelkurmay Başkanı arasında cereyan eder. Türk

³² Talat Aydemir, *Hatıratım*, YKY, İstanbul, 2017, s. 86-87.

modernleşmesinde ordunun bir kurum olarak konumlandığı özgül alan, 1960'lara doğru Türk siyaset kurumu ile askeri kurum arasındaki ilişkiler, silahlı kuvvetler içindeki grup, hizip ve çeşitli fraksiyonların kendi görüşlerine göre, ülke yönetimini ele geçirme amacı taşıdıkları bir döneme girmişti. Ordunun devlet idaresi üzerindeki etkisi artık 1960'larda bütünlüklü bir bakış değil, fraksiyonel bir hal almıştır. Ayrıca orduyu “homojen bir zümre” olarak değerlendiren akademik bakışın da sorgulanması gerektiğini düşündürmüştür. Nitekim omzundaki apoletlerin yetersizliğine ters orantılı biçimde konuşma cüreti bulan bu albayın ismi, daha çok kalkıştığı iki darbe hareketiyle anılsa da, aslında dönemin “albaylar kuşağı”nın tipik bir profilini yansıtmaktadır. Normal şartlar altında bir albayın “bırakın bir çift söz söylemeyi, belki de mesleği boyunca yüzünü görmeye mazhar” bile olamayacağı Genelkurmay Başkanı'na emrivaki biçimde darbe yapılmasına yönelik ikazda bulunurken, salondaki diğer komutan/generalleri de aşağılamaktaydı. Üstelik tüm bunlar olurken hiçbir üst rütbeli komutan karşı hamlede bulunacak cesareti göster(e)memekteydi. Zira ciddi bir kaygı yaşayan generallerin önemli bir kısmı, çoktandır, merkezi karargâh (Genelkurmay) ile bu albayların emrine tabi olmak arasında sıkışıp kalmışlardı. Oysaki Genelkurmay Karargâhı'nda askeri nizam ve disiplinle hiçbir şekilde uyuşmayan bu diyalogdan 136 yıl önce, *Yeniçeri Ocağı*'nın yerine tesis edilen *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adlı merkeze bağlı disiplinli ve muntazam bir modern ordu teşekkülü, II. Mahmud'un en önemli tahayyülü ve girişimiydi. Zira devlet-ordu analogisine göre düzenli ordunun kurulması, devlet/merkezin hâkim bir güç olmasını sağlayan temel faktördü.³³

Esasında ordunun Batılı usul ve talimlerle disiplinize edilme fikri, 18. yüzyıl sonlarına dayanır. 18. yüzyıl öncesi Osmanlı askerî sistemi, profesyonel ordu rejimine dayanmaktaydı. Sipahi ve kapıkulu militer örgütlerinin bozuluşu, profesyonel ordu rejiminin de bozulması demektir. Bu yönüyle Nizam-ı Cedit, eski profesyonel mesleği geri getirme düşüncesidir.³⁴ Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, zorunlu askerlik sistemine göre kaynağını halkın oluşturacağı bir “ordu” kurma projesi hayata

³³ Fransız akademisyen Alain Rouquié, Latin Amerika'da askeri darbeleri konu alan kapsamlı çalışmasında iktidar ve güç ilişkisi üzerinden benzer bir analiz yapmaktadır. Alain Rouquié, *Latin Amerika'da Askeri Devlet*, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1986, s. 18-21.

³⁴ Nizam-ı Cedit hareketinin askerî alanda yaşanan bünyesel değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik dönüşümleri süreklilik-kopuş teziyle ele alan yetkin bir çalışma için bkz. Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağı'nda Osmanlı ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyo-ekonomik ve Sosyo-politik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

geçirilmiştir.³⁵ Fakat temel sıkıntı “subay verecek toplumsal bir sınıf”ın yokluğudur. Tipik örneklerinin Prusya, Rusya ve İngiltere örneğinde görülen, aristokratik ailelerin çocuklarının askerliğe yönelmesi durumu Osmanlı siyasal/toplumsal geleneğinde söz konusu değildir. Başvurulacak tek kaynak “halk”tır. Ancak bu tarihsel ve kültürel şartlar yüzünden modern bir subay sınıfının yetişmesi için Mekteb-i Harbiye’nin kuruluşunu beklemek gerekecekti.³⁶

Heper’e göre “tarihî bürokratik bir imparatorluk” olan Osmanlı toplumu, XIX. yüzyılda önemli dönüşümler geçirmiştir.³⁷ Osmanlı bürokrati³⁸ “Nizam-ı Âlemci” bir anlayışla toplumu tertiplemeye alışmıştır ve “bırakınız geçsinler” tarzındaki bir prensip, bu bürokrat zümrenin kabul edemeyeceği bir anlayıştır.³⁹ İdeal toplum düzeni, değişmeden “denge” halinde duran bir toplum düşünür. Sistemin kilidi, değişim değil, düzen (*order*) üzerine kodlanır. İdeal değişim ise ilerleme değil, “denge”dir. Toplumda buna aykırı olan her şey “anarşi” olarak kabul edilir.⁴⁰ İmparatorlukta “patrimonyalizmi”⁴¹ çok

³⁵ II. Mahmut döneminde yeniden yapılandırılan ordunun, politik rejime ve gündelik hayata etkisini farklı bir yaklaşımla ele alan kapsamlı ve önemli bir doktora çalışması için bkz. Gültekin Yıldız, “Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma ve Sosyo-Politik Etkileri (1826-1839),” *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008; Ayrıca aynı çalışmanın kitaplaştırılmış hali için bkz. Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009; Ayrıca 1826-1856 yılları arasında askerlik anlayışının genel bir zorunluluk haline getirilmesi konusuna eğilen yetkin başka bir çalışma için bkz. Tobias Heinzelmann, *Cihaddan Vatan Savunmasına: Osmanlı İmparatorluğu’nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*, Çev. Türki Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009. “

³⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2002, s. 192-193; Moltke, büyük gayretlerle kurulan 75.000 kişilik yeni düzenli ordunun geniş Osmanlı topraklarını korumada yetersizliğinden bahseder ve devletin bu küçük orduyu dahi besleyecek malî güce sahip olmadığına dikkati çeker. Moltke, *Türkiye Mektupları*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1969, s. 45.

³⁷ Metin Heper, “Osmanlı Türk Devletinde Bürokrasinin Siyasal Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.6, S.2, TODAEİ, 1973, s. 33-36.

³⁸ Osmanlı siyasal kültürünün önemli bir özelliği, Marksist anlamda sınıfsal değerler üzerinde değil, Weberyan eksenli değerler üzerinde gelişmiş olmasıdır. Bürokratik siyasal yapılanmanın doğal bir uzantısı olan bu anlayışta ekonomik sınıflar yeterince gelişmemiş ve Osmanlı tebaasını ise “devlet kapısı”nda bir makam ve mevki edinmeye sevk etmiştir. Bu ise kalıcı bir ontolojik zorunluluk haline gelmiştir. Ergun Özbudun, “Development and Consolidation of Democracy in Turkey”, *Turkey in the Year 2000*, Edit. Ergun Özbudun, Turkish Political Science Association, Ankara, 1989, s. 7

³⁹ Şerif Mardin, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 25.

⁴⁰ Niyazi Berkes, a.g.e., s. 31.

⁴¹ Literatüre Weber’in kattığı bu kavramın Osmanlı toplum yapısına uygunluğu konusunda birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İncik, Osmanlı siyasal sistemi tipolojisi üzerine Weber’in kastettiği patrimonyalizmin, İslamî hükümlerden değil, temel felsefe yapısını Bizans ve Sasanilerden almış olan halifelüğün devlet teşkilatından çıktığını belirtir. “16. yüzyılda Osmanlı bürokratik aygıtının pratikteki uygulamaları, Weber’in tasvirindeki saf patrimonyal yapıya uymaz.” Halil İncik, “Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi”, *Osmanlı ve Avrupa*, Kronik Yayınları, İstanbul 2017, s. 61-105; Benzer bir görüş için ayrıca bkz. Metin Heper, *Bürokratik Yönetim Geleneği*,

etkili bir silah olarak kullanan Patrimonyal yönetim, heteredoks bir oluşum karşısında kolayca yara alabileceği için, tüm çabasını toplumdaki denetimini muhafazaya çevirmiştir. “Rejimin parolası”; Toplumsal oluşumları izlemek ve topluluğa sürekli “düzen” vermeye çalışmaktır.⁴² Bu politika, “dinî” ve “siyasi” kuramlarla meşrulaştırılır ve padişahın çevresindeki yardımcı “hizmetliler”⁴³ olan sivil ve askerî bürokrasiyle denetim altına alınır.⁴⁴ Ama diğer yandan geleneksel-patrimonyal imparatorluklar modern devlete nazara esnek, görece özerk alanlara müsaade eden yapılardır. Hayatını hiç memur görmeden geçiren binlerce köylü vardır.

Devletin bu “nizam-ı âlemci” tutumuna rağmen sistemin zaafa düştüğü durumlarda devletin yıkılacağı korkusu, bürokraside “pragmatik” bir yaklaşımın doğmasını sağlamıştır. Bu yüzden birçok devlet adamı, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler’den önce bile devletin nasıl kurtarılacağı konusunu kendisine dert edinmiş ve padişaha çeşitli raporlar sunulmuştur.⁴⁵ Yalçın Küçük, “lâyiha yazıp padişaha sunmak” Osmanlı devlet adamı ve aydınının en çarpıcı özelliklerinden biri olduğunu dile getirir.⁴⁶

Nizam-ı Cedid’in “hayali” olan modern bürokrasinin tesisi, II. Mahmut ve Abdülmecit’in “içgüdüleriyle” simgeleşerek “Tanzimat” ismini alır.⁴⁷ Osmanlı yönetici zümrenin “devleti kutsama ve kurtarma” kaygısının yeni bir şekil alması olarak tanımlanan Tanzimat, Batı’nın Osmanlı için rakip olmaktan çıkarak “model” haline

---

Ankara, ODTÜ, Ankara, 1974; Ayrıca Weber’i destekleyen yaklaşımlardan bkz. Carter Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform: Bab-ı Ali 1789-1922*, Tarih Vakfı, 2014.

⁴² Devletin kurtarılması için yeniliklerin kabul edilmesi gerektiğini anlamak o kadar uzun sürmemiştir. Asıl engeller “devlet” dışındaki topluluk ve cemaatlerden gelmiştir. Şerif Mardin, a.g.m., s. 26-27.

⁴³ İnalçık, bu hizmetli sınıfını padişahın “başta” olduğu piramide benzetir. Tımar sahipleri olarak bilinen askerî sınıf, ikinci kademeyi belirler. Üçüncü kademede ise ulema ve sivil bürokratlardan oluşmaktadır. Bununla beraber Sultan, bu sınıflar nizamâ hâkim olmasına rağmen çok karışık bir sistem içinde ancak bir sembolik rolde bulunur ve otoriteyi fiilen güçlü bir veziriazam elinde tutar. Halil İnalçık, “Osmanlı Padişahı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.13, S.IV, Ankara 1958, s. 76-78

⁴⁴ Berkes, kendi ifadesiyle “Türkiye’de Çağdaşlaşma” sürecini “din” kavramından ziyade “gelenek” kavramını kıstas olarak analiz eder. Ona göre Nizam-ı Âlem, geleneksel (dinî) açıdan, Tanrı tarafından konduğu ve değiştirilemediği gibi muhafaza edilirse ebed-i müddet söz konusudur. Siyasal açıdan ise bu tür devleti “kanun-ı kadim” meşrulaştırır. Siyasal ve dinî ilke kaynaştırılmıştır. Devlet, ancak dini korursa meşru olabilecektir. Bkz. Niyazi Berkes, a.g.e., s. 30-31.

⁴⁵ Şerif Mardin, a.g.m., s. 26.

⁴⁶ Bu alışkanlık, “Sultanın iyi olduğu, çevresinin iyi olmadığı ve işlerin kötüye gitmesinin de bilgisizlikten kaynaklandığı düşüncesinde” temelleniyordu. Yalçın Küçük, “Bilmeyi Bilmek veya Limancı Hamdi Bey”, *Kooperatif: Seçme Yazılar 1932-1934*, Gazi Üniversitesi, Ankara 1982, s. 7; Şerif Mardin, a.g.m., s. 26;.

⁴⁷ İlk kez III. Selim’le özdeşleşen Nizam-ı Cedit sürecinde Avrupa’dan uzman subaylar getirilerek bir Harp Okulu açılması sadece fikir düzeyinde kalmasına rağmen II. Mahmut döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediyye’nin kurulmasıyla bir sorun olarak ele alınmıştır. Sipahi Çataltepe, *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedit Ordusu*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 82.

gelmesi, kameralist⁴⁸ anlayışın dayandığı bürokratik “aydın despotizmi”nin⁴⁹ Tanzimat döneminde hegemonik bir iktidar yapısını oluşturmasıyla sonuçlanır. Saray ve kalem dışında gelişen bu yeni “büro” sahipleri,⁵⁰ meşruiyetini modern bürokrasiden almaktadır. Kısaca merkezîyetçilik, diğer bir anlamıyla “bürokrasinin gücü” demektir.⁵¹ Merkezî bürokrasi, “Bâb-ı Ali” adıyla bilinen imparatorluk sarayına bitişik ve sadrazamın dairesi ile emrindeki memurların bulunduğu ayrı bir “binalar grubu”ndan oluşmaktadır. Bu binada görev yapanlar kalemiye olarak adlandırılan bir yönetici zümre kadrosundan gelmektedir.⁵² Esasen Tanzimat’ın aydın tipolojisi, kendi kendini yetiştiren, eleştiren ve yeni ufuklar arayan bir insan örneğidir. Tanzimat insan tipinin oluşumunda geleneğin payı bulunmaktadır ama “geleneği değiştirme geleneği”, Tanzimat dönemiyle başlamıştır.⁵³

Tanzimat’tan önceki “devleti kurtarma” çabaları, Osmanlı ordusunun ıslahatıyla biçimlenmişti. Tanzimat’ın niteliği ise bu anlayışa paralel yeni bir bakış açısı katmış

⁴⁸ Batı siyasal düşüncesinin Osmanlı Devleti’ne entegrasyonu başlangıçta Batı’nın büyük siyasal düşünürlerin eserleri yoluyla değil, Batı’da fizyokratlar olarak bilinen bir kamu idaresi teorisyenlerinin uzantısı sayılan Kameralizm yoluyla girmiştir. Kameralizm, Batı’da Aydın Despotizmi adı verilen siyasal görüşün, siyasal teorisini oluşturmaktadır. Aydın Despotizmi ise Avusturya İmparatoru II. Joseph ve Prusyalı Büyük Friederich gibi merkezîyetçi devlet kurucularının o dönemki gelişme politikasıdır. Buna göre hükümdarlar, tekelinde tutmak istediği meşru gücü parçalayan Ortaçağ kurumlarını tasfiye etmek istemektedirler. Böylece, merkezden idare edilen bir devlet yapısı teşkil etmekte. Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İletişim, İstanbul, 2012, s. 83; Ayrıca Kameralizmin Osmanlı siyasal sistemine girişinde mühim yeri olan 1837-1839 yılları arasında Viyana Sefiri Sadık Rıfat Paşa’nın risalelerinde dile getirdiği “Kameralist” görüşler için bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Sadık Rıfat Paşa ve Avrupa’nın Ahvâline Dair Risâlesi”, *Liberal Düşünce*, c. 1, S.3, Ankara, 1996, s. 115- 124.

⁴⁹Michael Mann, devletin reformize edilmesine dair ilk önemli ideolojik hareket olan Kameralizmin ağırlıklı olarak Lutherci Kuzey Alman ve Katolik Avusturya’nın üniversitelerinde görüldüğünü belirtir. 18. yüzyılda bir “yönetim bilimi” olarak gelişen bu hareket, sisteme uygun “itaatkâr bürokratlar” yaratarak daha sonra devletin topyekûn reformu için baskı yapan “aydın despotizmine” kaymışlardır. Prusya ve Avusturya’nın “ulusal” bürokrasi yaratma süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Michael Mann, *İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulusların Yükselişi 1760-1914*, c.2, Phoneix Yayınları, Ankara, 2012, s. 462-470.

⁵⁰ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, s. 83.

⁵¹ Evrimsel bir değişim geçiren Osmanlı bürokratik kadrosunun geleneksel merkezîyetçi modelini izlemesi doğal bir süreçtir. İlber Ortaylı, a.g.e., s.139.

⁵² Carter Findley, a.g.e., s. 5.

⁵³ İlber Ortaylı, “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”, *Tanzimat*, Mehmet Seyitdanlıoğlu ve Halil İnalçık (ed.), İş Bankası, İstanbul, 2014, s.436; Bab-ı Âli bürokratlarının hayat tarzı, dünya görüşü ve toplumsal kökenleri bakımından birbirine benzemeyen kişilerden oluşmaktadır. Aralarında harmonik bir ruh olmasına rağmen bir birlik oldukları söylenemez. Cevdet Paşa gibi Süleymaniye Medreselerindeki “yobazları” mat etmiş bir medrese bilgini, Sefaretnamelerde yetişmiş Reşit Paşa, grubun alafranga devlet adamı Mehmed Emin Âli Paşa, Ulema ailesi Keçecizadeler’den gelen nüktedan Fuat Paşa hep birlikte bir devri yaşamıştır. Bu diktatörlerin muhalifleri çoktu ama kimsenin görece özgürlüğünü kısıtlamadan geleneksel imparatorluğu modernleşme yoluna çıkarmaya çalışmışlardır. İlber Ortaylı, a.g.m., s. 423, Ayrıca XIX. yüzyıl paşasının zihniyet, tutum, davranış, kılık kıyafet ve hayat tarzı açısından inceleyen prosopografik bir çalışma için bkz. Olivier Bouquet, *Sultanın Paşaları: 1839-1909*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.

olmasıdır: Askerî reform için düzenin idarî, hukukî ve iktisadî yapısının da modernize edilmesi gerekmektedir. Tanzimat'ın esas karakteri, "Tanzimat'ın düalizmi" adı verilen kavram üzerinden açıklanır. Tanzimatçılar arasında, Osmanlı siyasal kültürüne aykırı Batı kurumlarına taraftar bir tutumun kısa sürede gelişmiş olması, Türk Devlet geleneğinin "pragmatik" ve "nizam-ı âlem" anlayışından kaynaklanır.⁵⁴

Son dönem reformist sultanların başlıca hedeflerinden biri olan merkezi otoritenin güçlendirilmesi için yapılacak politikaların meşru zeminini kuvvetlendirmek adına "dış tehdit" algısının gerekçe olarak kullanılması, premodern geleneksel güçlerin tasfiyesi için, iktidarın merkezileşmesi kaçınılmazdır. Bu düşünce tarzı, iç ve dış baskılara karşı "itaatkâr ve etkin bir ordunun", ikincisi ise devlet politikalarının yürütülmesi için diğer bir siyasal kurum olan "sivil bürokrasi"nin teşkilini kolaylaştırmıştır. Bu dönüşümler birlikte düşüldüğünde, II. Mahmud'un reform girişimlerinin, selefi III. Selim'den daha başarılı olmasını sağlamıştır.⁵⁵ Lakin III. Selim reformları, "kalıcı bir kurumsal" miras bırakmamasına rağmen, özellikle Tanzimat döneminde kullanılmaya elverişli bir ideolojik alet çantası devretmiştir: "Batı'ya dönük asker aydın tipi ile liberal - reformist bir aydınlar çekirdeği".⁵⁶

II. Mahmut döneminin karakteristik özelliği, padişahın merkezin otoritesini artırmaya yönelik devlet mekanizmasını düzenlemesidir. Moltke, yapılan reformların devletin merkezileşmesi açısından önemine değinir: "*Maksadına erişmek için imparatorluk içindeki bütün ikinci derecedeki kuvvetleri yere sermesi ve bütün güçleri kendi elinde toplaması kaçınılmaz bir zorunluluktur...*"⁵⁷ Reformların önündeki en önemli engel görülen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak, ordunun "özerk" yapısına son verilip siyasal iktidara bağlanması sivil-asker ilişkileri açısından önemli bir kırılma noktasıdır.⁵⁸ Ordunun modern bir siyasal kuruma dönüşümü, Yeniçeri Ocağı'nın tasfiyesiyle başlayan yapısal reform süreciyle paraleldir. Bu doğrultuda II. Mahmud, kapıkullarını, "sultanın kulu değil, devletin memuru" olacak modern bir bürokrasi anlayışla tanzim

⁵⁴ Şerif Mardin, "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", *a.g.e.*, s. 29.

⁵⁵ Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, Alfa, İstanbul, 2013, s. 132-133.

⁵⁶ Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim, c. I, İstanbul 1985, s. 12.

⁵⁷ Moltke, *Türkiye Mektupları*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1969, s. 279-280.

⁵⁸ Tanör, *a.g.m.*, s.12.

eder.⁵⁹ Devletin ideolojisinin “anti-yeniçerilik” olduğu bu süreçte, “günah keçisi” ilan edilen Yeniçerilere yönelik bir “cadı avı” başlatılır.⁶⁰ Yeniçeriliğin kaldırılması ve Batı usulü askerî okullarının açılması sonucu, subay adaylarının kaynağı değişerek artık devşirmelerden değil, doğrudan doğruya halk tabakalarından temin etmeye başlayacaktır.⁶¹

Cevdet Paşa, Osmanlı reformlarının dönüm noktası Yeniçeriliğin tasfiyesi ve neticeleri üzerinde değerlendirmeler yaparken Avrupa devletleri ile mukayesede bulunur. Rusya ve Osmanlı'nın reformlara hükümdarlar eliyle “tabaka-ı ulyâ”dan (üst tabaka) başladığını, İngiltere'nin zâdegân sınıfının gayretiyle meşruti bir yönetime kavuştuğunu, Fransa'da ise Cumhuriyet'in “tabaka-ı süflâ” (alt tabaka) tarafından kurulduğunu vurgular. Reformların Rusya'da başarılı, Osmanlı'da başarısız olmasının gerekçesini ise Yeniçeriler ile Strelitzler arasında yaptığı bir analogiyle izah eder: “*Yeniçeri, Devlet-i Aliyye'nin iliklerine kadar işlerken, Strelitzler Rusya'nın omuzundaki sadece bir ur idi.*”⁶²

Rusya ve Osmanlı yenileşme hareketlerini kıyaslayan Mareşal Moltke, her iki ülkede de yenileşmenin zorunlu olduğunun idrakine varan reformist hükümdarlar ve bürokratlar tarafından gerçekleştirildiğini ifade eder: “*Her iki memlekette de devrim halktan gelmemiş, tersine yukarıdan zorlanmıştır. Her ikisinde de halklar muhafazakâr, hükümetler ihtilalci unsurlardı.*”⁶³ Ordunun modern yapısal reform süreci, Batı'da kendi iç dinamikleri ve uzun bir tarihsel süreçte burjuva devrimleriyle gerçekleşirken, Batı dışı toplumlarda modernleşme, daha kısa sürede ama dış dinamiklerin itici gücü etrafında

⁵⁹ Naim Turfan, a.g.e., s. 135; Alman askerî uzman Moltke mektuplarında Yeniçerilerden, “Batının bütün ordu ve donanmalarından daha korkunç görünen bir düşman” olarak bahseder. Moltke, *Türkiye Mektupları*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1969.

⁶⁰ Gültekin Yıldız, a.g.t., s. 25; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüz Yılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 31.

⁶¹ Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, AÜ SBF, Ankara, 1982, s.67.

⁶²“İngiltere'de ibtidâ asil-zâdegân sınıfı davranıp islâhâta kıyâm eylediklerinden anların ârzüsuna muvafık bir hükümet-i meşruta teşekkül etmiştir. Fransa'da tabaka-i ulyâ re mutavassıta davranamayıp iş tabaka-i süflâ yedine geçerek cumhûriyet yoluna gitmiştir. Rusya'da ise islâhâta tabaka-i ulyâdan başlandı. En kavi bir hükümet-i mutlaka te'sis olundu. Bizde dahi islâhâta taraf-ı Saltanat-ı seniyye'den başlanmış olduğu cihetle yeniçerinin ilgaası strelitz askerinin ilgaasına benzer”. Cevdet Paşa, *Tezakir*, C.IV, Yayınlayan Cahit Baysun, TTK, Ankara, 1991, s. 219.

⁶³ Moltke, a.g.e., s. 278.

gerçekleştirilmiştir.⁶⁴ Fakat bu süreçte devlet ve toplum arasında güçlü bir orta sınıfın eksikliği sonucu burjuvasız ama bürokratlar tarafından yapılan reformlarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Başka türlü söylemek gerekirse, Batı’da alt yapısal gelişmeler modernleşmeyi tetiklerken, Osmanlı’da üst yapıdaki dönüşümlerle önceden tasarlanmış bir proje halinde oluşturulmaya çalışılmıştır.⁶⁵

Ordunun modern yapısal reform süreci, Batılı eğitim sistemi aracılığıyla dönemin siyasal fikirlerine angaje olan yeni bir subay profilini ortaya çıkartır. Kendini yeniden tanımlayan subayın orduda artan “özgül ağırlığı”, zorunlu olarak yukarıdan uygulanacak modernleşmede “meşru bir güç” olabileceklerini belirginleştirmiştir. Süreç, ordunun devlet-toplum hayatında damgasını kristalize etmiş ve profesyonelleşen ordu, devletin en önemli siyasal kurumuna dönüşerek devlet sisteminde hem “kurumsal dengesizliği” tetikleyen faktör olmuş hem de beklenmeyen bir neticeyle “askerî özerkliği”ni beraberinde getirmiştir. Askerî özerkliği hızlandıran kurumsal dönüşümler “Yeniçeri Ağalığı yerine seraskerlik” makamının oluşumu ile seraskerin Meclis-i Vâlâ’nın üyesi olarak kabul edilmesi ve Şura-yı Askerî’nin teşkilidir.⁶⁶ Yeniçeri Ağalığı yerine yeni bir makam olarak getirilen Seraskerlik aslında eski bir rütbeydi ve önceleri ordu komutanlarına verilirdi. II. Mahmud ise ona başkomutan Harbiye bakanının işlevlerini bir araya getiren bir makam niteliği kazandırdı. Bununla beraber Yeniçeri Ağası’nın vazifeleri de devredilmiştir.⁶⁷

1834’te Mekteb-i Harbiye ve 1861’te Erkan-ı Harbiye gibi askerî okulların oluşturulmasıyla Yeni tipte subay yetiştirilme imkânı sağlanacaktır.⁶⁸ Merkezî imparatorluk bu amaçla, “çevre”den gelen, hayatlarını orduya “adamış”, taşralı ama

⁶⁴ S. Noah Eisenstadt, *Modernization: Protest and Change Englewood Cliffs*, New Jersey, Prentice-Hall, 1966, s. 55; Robert E. Ward, Dankwart Rustow, “Conclusion”, *Political Modernization in Japan and Turkey*, New Jersey, Princeton University, 1964, s. 438.

⁶⁵ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, c. I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 81; Cenk Reyhan, “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’ne bıraktığı Kültürel Miras”, *Türkiye Günlüğü*, S.39, 1996, s. 83.

⁶⁶ Naim Turfan, a.g.e., s.137; Turfan, a.g.e., s.153; Bununla birlikte Asakir-i Mansure teşkil edildiğinde başında bir serasker ve bir nazır bulunmaktaydı. Siyasi iktidarın hedefi, kilit bir role sahip orduyu tek bir yöneticinin emrine vermemek ve sürekli kontrol altında tutmaktı. Gültekin Yıldız, a.g.t., s. 168-169.

⁶⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK, Ankara, 1993, s. 113; Meclis-i Vâlâ, sivil hayatla ilgili düzenlemeler yaparken, Şura-yı Askerî ise askerlik alanıyla ilgili düzenlemeleri kendi üzerine almıştır. Ziya Şakir, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul 1957, s. 77-78.

⁶⁸ Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş, İstanbul, 2010, s. 62.

kendi içinde homojen bir duyguya sahip yeni bir seçkin sınıfın temellerini atmıştır.⁶⁹ Askerî elitin en yüksek noktasını temsil etmeye başlayan kurmay subaylık, taşralılar arasında sosyal ve ekonomik statü kazanımında cazip hale gelerek, askerî hiyerarşi basamaklarını hızla tırmandırmasını sağlayacaktır. Bu önemli ayrıcalık, Jön Türk dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yönetici kadronun bu kurmay sınıftan çıkmasına zemin hazırladığı gibi,⁷⁰ 27 Mayıs'ın baş aktörleri de aynı sınıfa mensuptur. Abdülhamit dönemi sonlarında yaşanan önemli gelişmelerden biri, Prusya ekolünün de etkisiyle Erkan-ı Harbiye Umumiye adını taşıyan günümüz Genelkurmay Başkanlığı'nın oluşturulmasıdır. Değişen toplumlarda lider grupların ayırt edici özelliklerinden biri yeni bir siyasal ve kültürel değerlere bağlılık duymasıdır. Karpat'a göre, Osmanlı'da da askerî ve sivil bürokraside profesyonelleşmenin yaşanması bu değerler sistemi olmaksızın başarıya ulaşamazdı.⁷¹

II. Mahmut ve haleflerinin reformları imparatorlukta “idealist ve tutkulu” yeni bir yönetici ve egemen elit zümre yaratmıştır.⁷² “İlerici” etkilere açık ilk toplumsal tabaka olarak askerî elit, diğer seçkinler karşısında önemli ayrıcalıklara sahip olmuştur. Modern mekteple beraber nitelikli eğitimleri, örgütlü hayat tarzları, katı hiyerarşileri ve içselleştirdikleri birlik ruhu, subaylara siviller karşısında bir üstünlük sağlar.⁷³ İkinci ve daha önemli avantajları ise “silahlı” olmalarıydı. Bu doğrultuda “silah arkadaşlığı”na benzer bir dayanışmanın sivillerdeki eksikliği ve Weberyen “şiddet”in meşru veya gayri meşru “uygulayıcısı” olmaları, subay sınıfını entelektüel ve kurumsal açıdan devletin sivil ve adli bürokratik yapısının üzerinde konumlamıştır.⁷⁴ Osmanlı Devleti'nin geçirdiği dönüşümde, subaylar içinden çıkan bir elitin yer almasında bu farklılaşma süreci yatar. Bu farklılaşma sürecini destekleyen siyasal ideolojiyi dönemin koşulları yaratacaktır: Devletin Bekası.⁷⁵

⁶⁹ Mesut Uyar, Edward Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 359; Zorunlu askerlik de buna paralel bir süreçte başlamıştır. Gültekin Yıldız, a.g.t., s. 88-92.

⁷⁰ Murat Belge, *Militarist Modernleşme: Alman, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 578-579.

⁷¹ Kemal Karpat, a.g.e., s. 62-64.

⁷² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara, 1993, s. 149.

⁷³ Kemal Karpat, a.g.e., s. 61; Naim Turfan, a.g.e., s. 153.

⁷⁴ Turfan, a.g.e., s. 153-154.

⁷⁵ Karpat, a.g.e., s. 61.

1.2. 19. YÜZYILDA POLİTİK MUHALEFETİN UĞRAK NOKTASI: ORDU

Bürokrasi ve yargıyla birlikte “kilit bir siyasal kurum” olan ordu, “siyasal düşüncenin ürünleri değil, siyasal düşüncenin dayandığı” temeldir. Üstelik bu kilit kurumlar, devletin şiddet gücünü, silahlı, idari ya da yargısal unsurlar aracılığıyla sürdürülmesi açısından da siyasaldır. Bu yüzden, bu kurumlar, karmaşık toplum bütünüdür düzenlenmesinde yüksek siyasal otoritesiyle devletin temel direkleridir.⁷⁶

Düzen değişikliği talebiyle, padişahı devirmeye yönelik 1859’da gerçekleştirilen Kuleli Vakası, modern ordunun dâhil olduğu ilk darbe kalkışmasıdır. Örgüt üyelerinin birbirinden farklı profilleri, teşebbüs hakkında birbirine zıt çok çeşitli yaklaşımlar ve değerlendirmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. “Fedailer Cemiyeti” olarak adlandırılan örgütün üyeleri arasında Nakşibendi Şeyhlerinden Şeyh Ahmed, Ordu Komutanlarından Hüseyin Daim Paşa, ulema, memur, aydın ve gençler bulunmaktadır. İlerici-gerici yaklaşımların yapıldığı vaka hakkında Uluğ İğdemir, monografik çalışmasında aralarında şeyhlerin, tarikat üyelerin ve alafranga gençlerin de yer aldığı bir yapılanmanın “ilerici” olamayacağı sonucuna varır.⁷⁷ Aksine Berkes, bu kalkışmayı ilerici-gerici yaklaşımı üzerinden okumaz. Ona göre “devrimci” bir karakterde olan hareketin temel hedefi “meşrutî yönetimi” ilan etmektir.⁷⁸ Benzer bir yaklaşımla olayı analiz eden Onaran, çözümlemesini bir ileri dereceye götürür. Meşrutî bir talep bulunmakla beraber olayın merkezinde 1909 sonrasında ayrılmaya başlayacak, merkezini “Müslüman vatanseverliğin” teşkil ettiği akımın çekirdeğini taşıyan bir oluşum olduğu değerlendirmesini yapar.⁷⁹ Davison, girişimi Meşrutî bir yönetim adına yapılan bir darbe girişimi olarak değerlendirir ama örgüt üyelerinin büyük çoğunluğunun temel motifini “batılılaşmaya karşıtı” olduğunu, ancak küçük bir kısmının Batı fikirlerinden ilham aldığı tezini işler.⁸⁰ Bernard Lewis de herhangi bir idealist ve

⁷⁶ Weber, bütün örgütsel disiplinlerin “ordu” modelinden şekillendiğini belirtir. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019, s. 334.

⁷⁷ Uluğ İğdemir, *Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma*, TTK, Ankara, 2009.

⁷⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s. 271-275.

⁷⁹ Burak Onaran, “Kuleli Vakası Hakkında Başka bir Araştırma,” *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 5, Bahar 2007, s. 9-39; Ayrıca aynı yazarın olay hakkındaki detaylı incelemesi için bkz. Onaran, *Padişahı Devirmek*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

⁸⁰ Roderic Davison, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform: 1856-1876*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 105.

fikrî temelden yoksun bir grubun, Hristiyanlara verilen tavizlere karşı padişaha ve Bab-ı Ali bürokratlarına karşı giriştiği sıradan bir suikast ve darbe girişimi olduğunu ifade eder. Bu farklı yaklaşımlara rağmen Kuleli Vakası, sonraki yıllarda gerçekleşecek darbe ve darbe girişimlerinin öncülüğünü yapacaktır.⁸¹

Bab-ı Ali iktidarının “açık bir liberal eleştirisi ve bir meşruti reform programı” ilk kez 1865’te Yeni Osmanlı Cemiyeti’nin kuruluşunda görülür.⁸² “Devletin kurtuluşunu” temin edilmesini sağlayan bu fikirler önce Şinasi, Namık Kemal ve arkadaşlarının çevresinde dergi ve gazeteler aracılığıyla kamuoyu yaratılmasını hedef alır.⁸³ Bab-ı Âli politikalarının liberal bir eleştirisini ilk önce sivil entelektüeller gerçekleştirerek anayasal hareketi talep etse de, bu fikirleri “eyleme dökmede” ilk faaliyetleri subaylar gerçekleştirmiştir. Modern imparatorlukta etkin olduklarının ilk kanıtı, Kanun-i Esasi’nin ilanında ön planda yer almalarıdır.⁸⁴ Böylece Yeni Osmanlılar parlamento fikrini, anayasal monarşiyi savunmakla halefi Jön Türklere ideal rejim modelini bırakmış oldular.

Esasında Tanzimat’ın Osmanlı tarihindeki ayırıcı niteliği, reformların sivil bürokratlar tarafından yürütülmesidir. Bu dönemle beraber yönetici zümrenin kompozisyonu değişikliğe uğrayarak askerî yöneticiler ile sivil bürokratlar arasında bir denge sağlanmıştır. Yönetimin sivil bürokratlara geçmesini sağlayan faktörlerden biri de Yeniçeri ordusunun kaldırılmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğudur. Bu etkenlere rağmen askerlerin yönetimden tamamen uzaklaşmadığını belirten Ortaylı, sivil ve asker bürokratların birlikteliğinin 19. yüzyıl Osmanlı siyasal geleneğinin temel özelliği olduğunu belirtir.⁸⁵

Sultan Abdülaziz’in hal’i vakasında askerinin siyasete karşı duyduğu ilginin “yeni ve tipik” özelliklerini görmek mümkündür. 1826’dan beri bir hükümet, içinde asker ve

⁸¹ Lewis, a.g.e., s. 150.

⁸² Lewis, a.g.e., s. 151; Yeni Osmanlılar hakkında temel kaynak için bkz. Ebuzziya Tefik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.

⁸³ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

⁸⁴ Naim Turfan, a.g.e., s. 153-154.

⁸⁵ Tanzimat’ın ilanından sonra yapılan düzenleme ile valilik sivil bürokrasiye bırakıldı. Daha doğrusu bölgenin askeri komutanları ile valilerin yetkileri ayrıldı. Böylece mülki ve askeri amir arasında denge kurulmuş oldu. Bab-ı ali bürokratlarının otoriteyi ele geçirmeleri Sultan Abdülmecid’in hükümdarlığı ve 1839 Fermanı’nın ilanı ile başlayan süreçte gerçekleşmiş değildir. 18. yüzyıldan beri Osmanlı devlet adamları içinde kalemiye sınıfından gelenlerin, özellikle dış temsil görevinde bulunanların görüşleri, reformlarla etkinlik kazanmaya başlamıştır. İlber Ortaylı, a.g.e., s. 87-88.

sivil erkanın bulunduğu bir örgüt tarafından düşürülmüştür. Alkan'a göre, "hal olayı" yeniçeri isyanına benzer içerikler taşısa da "yeni asker ve sivil aydın" işbirliğinin bir ürünü olarak farklı karaktere sahiptir.⁸⁶ Hareketi hazırlayan komite üyelerinden Hüseyin Avni Paşa, Mütercim Rüştü Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa asker kökenlidir, Mithat Paşa sivil bürokrattır, Hasan Hayrullah Efendi ise ulema sınıfındandır.⁸⁷ Sadrazam Rüştü Paşa tarafından sunulan fetvadaki "millet" kelimesi siyasi bir kuvvet olarak belirginleşmiştir. Bu bakımdan bu olay, tek başına askeri bir eylem olmadığını göstermektedir.⁸⁸ Tanör, Türk siyasi tarihinde politik bir güç olarak "millet desteği" vurgusunun, iktidar değişikliğinde kamuoyu yaratma adına artık yeni bir "meşruiyet kaynağı" olarak ilk kez icat edildiğinin altını çizer.⁸⁹ Günay'a göre I. Meşrutiyet, 1826'da sistem dışına itilen "seyfiye"nin, Hüseyin Avni Paşa nezdinde, "harbiye" rolü ile sisteme sert bir şekilde geri dönüşüdür. "Mülkiye", Mithat Paşa önderliğinde, Meclis'te "bürokrat mebus" olarak sistemdeki hâkimiyet alanını devam ettirme niyetindedir.⁹⁰

Sultan Abdülaziz'in "muhtelüşsuur" (aklını oynatmış) olduğuna dair bir "fetva" üzerine tahttan indirildiği aynı gün 30 Mayıs 1876'da, Serasker kapısı önünde "ulema"nın onayıyla yeğeni V. Murad tahta geçer.⁹¹ 93 gün sonra ise bu kez V. Murad'ın "ruh sağlığı" yerinde olmadığı gerekçesiyle bir fetvayla tahttan indirilir.⁹²

Liberal hareketin ilk örneklerinden Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, devletin temel yapı taşını oluşturan üç element, "ulema,⁹³ sivil ve askerî elitlerin" memnuniyetsizliğinden

⁸⁶ Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Döneminde Ordu ve Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s. 30

⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, TTK, C.7, Ankara, s. 23.

⁸⁸ Alkan, a.g.e., s. 30.

⁸⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2001, s.126.

⁹⁰ Bekir Günay, "Osmanlı Devletinde Seçkin (Elit) Bürokrasi Sınıfının Oluşumu Üzerine Bazı Düşünceler-1", *Demokrasi Platformu Dergisi*, S. 14, Bahar 2008, s. 174-175.

⁹¹ Abdülaziz'in hal'i ve V. Murad'ın tahta çıkışı hakkında, komite üyelerinin detaylı faaliyetleri hakkında bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 37-57. Abdülaziz, aynı gün V. Murad'a gönderdiği mektupta "...Kendi ellerimle silahlandırdığım askerini beni bu hale getirdiğini dahi tahattur buyurmalarını..." şeklinde öneride bulunması dikkat çeker. Mektubun tamamı için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 60-61; Abdülaziz'in Hal'i ve ölümü hakkında cuntanın önemli isimlerinden Süleyman Paşa tarafından kaleme alınan eser için bkz. Süleyman Paşa, *Darbe ve Muamma*, İz Yayıncılık, 2011; O dönem İstanbul'da olan New York Tribune muhabiri Dwight'ın kişiler ve olaylar hakkındaki canlı gözlemleri için bkz. Henry Otis Dwight, *Turkish Life in War Time*, Charles Scribner's Sons, New York, 1881.

⁹² Sultan V. Murad hakkında özgün bir biyografi çalışması için bkz. Selda Güner, *V. Murad: Yeni Osmanlı, Melankolik ve Mason Birader (1840-1904)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2018.

⁹³ Yaygın kanaatin aksine Mehmet Ö. Alkan, II. Abdülhamit döneminde hukuk mektebinin açılmasıyla, büyük ölçüde "ulema ve medrese"nin elindeki "hukuk" tekeline darbe indirildiğini ve artık medrese/

kaynaklanan gerekçelere dayanır. Ama esas önemli nokta, bu darbe girişiminin subaylar tarafından kararlaştırılmış olmasıdır. Karar alma aşamasında subaylar, Mithat Paşa'yı ikna etmeye gereksinim duydukları anlaşılmaktadır.⁹⁴

Dönemin Harbiye Mektebi öğrencilerinden Ahmet Bedevi Kuran, yeni padişah Abdülhamit'in iki selefinin düştüğü duruma düşmemek için kendine “sadık” müfettişler vasıtasıyla Harbiye'yi kontrol altına alarak öğrencilerin fikir ve hayat tarzlarını kontrol ettiğini belirtir: “Sultan Hamid öteden beri bir noktaya fazla ehemmiyet verirdi. Sultan Aziz'in tahttan düşürülmesi, Harbiye Mektebi'nin müdahalesiyle olmuştu. Bu kâbusun kendisi hakkında da ortaya çıkması bekleniyordu ve aynı mektepten baş göstermesi ise muhtemeldi. Bu sebepten dolayı hükümdar, Harbiye Mektebi'nin, kendi kulları elinde bulunmasını arzu ediyordu. Zülüflü İsmail Paşa'nın müfettişliği bu fikre yüklenerek padişahça uygun bulunmuş ve bu zatın, yaptıklarından dolayı sorgulanamaz vaziyeti bundan ileri gelmişti.”⁹⁵ Böylece İktidar, “Bab-ı Âli” ve “özerk” bürokratlardan saray memurlarına geçer.⁹⁶ Kanun-i Esasi'nin ilanı, ordunun siyaset üzerindeki tesirini gösterdiği gibi, 1908 Jön Türk Devrimi de ordudaki subayların doğrudan devreye girmesiyle gerçekleşmiştir.⁹⁷

1.3. HÜRRİYET KAHRAMANLIĞI'NDAN REJİM BEKÇİLİĞİ'NE

Orduların temel yapıtaşını oluşturan subayın, Osmanlı'da modern prensip, taktik ve stratejilere göre yetiştirilmesi, Tanzimat dönemine rastladığı belirtilmişti. Nitekim modern bir kurmay zümresi yaratmak amacıyla, Alman Genelkurmay Başkanı Helmuth

---

ulemanın sistem dışına tamamen itildiği dönem olduğunu ifade eder. Mehmet Ö. Alkan, “İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, *Osmanlı Geçmiş ve Bugünün Türkiye'si*, Der. Kemal Karpat, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.197-198; Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme: 1839-1939*, Doğu-Batı Yayınları, 2012.

⁹⁴ Abdülaziz'i tahttan indirilmesinde etkin rol oynayan subaylardan Serasker Hüseyin Avni Paşa ile Askerî İdadi Komutanı Süleyman Paşa sosyal köken itibariyle taşralı ve varlıksız ailelere mensuptur. Bu subaylardan ilki, fikrî ve kültürel yönden vasatı aşamazken, ikincisi aynı zamanda bir entelektüel hayat tarzına sahiptir. Süleyman Paşa, mevcut sistemle ordunun bir nizama geçemeyeceğini öngörerek eğitim ve bilginin önemini idrak etmiştir. Amacı imparatorluğu çöküşten kurtaracak anayasal bir rejimin tesisidir. Şerif Mardin, “Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve Silahlı Kuvvetler”, *Siyasal ve Sosyal Bilimler, İletişim Yayınları*, İstanbul 2016, s.140.

⁹⁵ Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, İş Bankası, İstanbul 2009, s. 66.

⁹⁶ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.70.

⁹⁷ Mesut Bozdemir, “Ordu-Siyaset İlişkileri”, *CDTA*, C.10, s.2649.

von Moltke'nin de etkisiyle,⁹⁸ üstün yetkilerle Alman Misyonu'nun başına getirilen Colmar Freiherr von der Goltz'un kontratının üç kez uzatılarak görev yaptığı 1883-1895⁹⁹ dönemde alaylı subayların yanında “yeni bir subay kuşağı” yetiştirilmeye başlandı. Sistemin özü, subay adayını ergenlik döneminde rasyonel askeri değerlerle mayalamak gibi bir felsefe barındırmaktaydı.¹⁰⁰ Yeni bir elit grubunun Osmanlı'yı canlandıracağını düşünen Goltz, yeni subay neslinin bir “Türk” olarak kendilerine güvenlerini sağlamak ve “milletlerin kaderine” olan inancı yükseltme hedefindedir.¹⁰¹ Seçkin askerler yetiştiren parasız yatılı bu sistemde ortaokuldan itibaren askeri bir eğitim alan “subay adayı”, askeri değerlerin ön planda tutulduğu ve “vatan kurtarma”nın temel gaye olarak görüldüğü bir iklimde kalıyordu. Okulun parasız yatılı olması, sosyo-ekonomik profili alt tabakalara mensup zeki öğrencilerce cazip bulunmaktaydı. Muhafazakâr dünyadan gelen subay adayı -Mekteb-i Harbiye'nin tüm malî yetersizliğine rağmen-¹⁰² karşılaştığı rasyonel değerlerin tesiri altında kaldığı bilinmektedir.¹⁰³ Geleneksel/dinsel çevreden gelen subay adayı, okulda pozitivist

⁹⁸ Stanford Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. II, İstanbul 2010, s. 297.

⁹⁹ İber Ortaylı, “İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu”, *100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 24*, A.Ü. S.B.F. Yayınları, No.479, Ankara, 1981, s. 64.

¹⁰⁰ Şerif Mardin, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, a.g.e., s. 34.

¹⁰¹ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, s. 99.

¹⁰² François Georgeon, *Abdülhamit*, Çev. Ali Berktaş, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 285; Orduda ıslahat için temel koşullardan biri maliyedir. Georgeon, Abdülhamid'in tüm saltanatı boyunca askeri harcamaların, devlet bütçesinin yarıdan fazlasını tuttuğunu belirtir: 1891'de toplam 19 milyon liralık toplam bütçeden, ordu harcamaları 6,1 milyon, jandarma harcamaları 1.25 milyon, tersane giderleri 600.000, bahriye giderleri de 600.000 liraya çıkar. Üstelik bu toplam bütçe içinden, Düyun-ı Umumiye'ye ayrılan gelirleri de düşmek gerekir. Buna olağanüstü krediler, silahlanma harcamaları, seferberlik masrafları eklenir. A.g.e., s. 285; Bu dönemde Harbiye'den mezun subayların hatıratlarına bakıldığında öğrencilerin aldıkları eğitimin - devletin maddi yetersizliği sonucu - pratik uygulamalarının eksikliğinden şikâyet etmektedirler. Karabekir bu durumu şöyle aktarır: “Sultan Abdülaziz'in hal'inde Harbiyeliler bulunmasından Abdülhamid pek korkmuş. Bunun için battal martinlerle teçhiz olunmuşuk.” Kâzım Karabekir, *Hayatım*, YKY, İstanbul 2009, s. 123; Hafız Hakkı Paşa da II. Abdülhamit dönemi askerî personelin eğitimini eleştirir. “Harpte orduya zaferi temin edecek en büyük kuvvet, manevi kuvvet ile silah kuvvetidir. Harp Okulundan yetişecek gençler, kırık iğneli martinlerle talim görür. Orduyu yetiştirecek olan bu subay namzetleri tüfek atmak şöyle dursun, mavzer fişeginin birer taklidinden başka bir şey göremezdi. Her orduda senede her asker yüzlerce fişek atarken, o zamanlarda ordumuzda ancak birçok yıllarda bir defa 15-20 liralık fişek atılmasına müsaade edilir. Bunlar da ne kadar usulsüz ve yanlış fikirlerle atılırdı.” Hafız Hakkı Paşa, *Bozgun: Balkan Harbi*, Tercüman Yayınları, İstanbul, s. 100.

¹⁰³ Şerif Mardin, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, a.g.e., s. 34; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, c. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 250.

Tıbbiye öğrencilerinden eski subay Beşir Fuad'ın intiharı, bu anlamda bir değer çatışması ve bunalım yaşayan kuşağın bir “ön alarmı” olarak mütalaa edilebilir.¹⁰⁴

Subay adayının karşılaştığı yeni değerler arasında yer alan “Osmanlı Hanedanı'nı kurtarma” düşüncesi, dönüşüme uğrayarak “vatani kurtarma” biçimini aldı.¹⁰⁵ Bu değişim, Tanzimat döneminde “tebaadan vatandaşa” geçiş süreciyle evrilmeye başlamıştı.¹⁰⁶ Vatandaş tipolojisinin niteliği ise artık efendilerine “vefa” değil, daha soyut bir kavram olan “vatan” idi. Sultan'ın yanlısı, vatanseverliği, “Osmanlı Hanedanı'na vefa” ile eş değer görmesidir.¹⁰⁷ Durkheim'in tabiriyle¹⁰⁸ mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişle tarifini bulan yeni bir kamusal anlayıştır.¹⁰⁹

1889'da Tıbbiye'de temelleri atılan Jön Türk muhalif hareketi, padişahın baskısı nedeniyle Avrupa'nın çeşitli başkentlerine yayılır. Hareketi tek bir merkezde toplamak amacıyla yapılan 1902 Paris Jön Türk¹¹⁰ Kongresi beklentilerin aksine, ayrılıkların keskinleşmesine neden olur. Fikir ayrılıklarının hassas noktasını ise Abdülhamit'e karşı yapılacak devrimde, vurucu gücün “ordu” ve “dış yardım” konusundaki tartışmalar oluşturmuştur. Dış müdahale ve darbe yanlısı görüşü savunan Prens Sabahattin önderliğinde Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti kuruldu. Ahmet Rıza

¹⁰⁴ Mehmet Ö. Alkan, “İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, a.g.e., s.163.

¹⁰⁵ Şerif Mardin, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, a.g.e., s.34; Von der Goltz, Mekteb-i Harbiye'yi modernleştirmek için müfredat taktik, strateji, harp tarihi, levazım gibi yeni derslerin yanında yabancı dil Fransızca dışında seçmeli Rusça ve Almanca gibi yeni dillerin de öğrenilmesini sağlamıştır. Ayrıca yurtdışına askerî öğrencilerin gönderilmesi de devam etmektedir. Ancak önceki döneme göre en önemli farkla, artık Fransa yerine Almanya tercih edilecektir. François Georgeon, a.g.e., s. 288.

¹⁰⁶ Füsün Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde, İletişim*, İstanbul, 2008, s. 25.

¹⁰⁷ Şerif Mardin, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, a.g.e., s. 34.

¹⁰⁸ Geleneksel toplumdan modern toplum anlayışına geçişi vurgulayan Durkheim, birey ve toplum arasındaki ilişkileri analiz etmek için “mekanik” ve “organik” dayanışma kavramlarını oluştururken, Tönnies'in *Gemeinschaft ve Gesellschaft* arasında yaptığı ayırmadan etkilenir. Bir farkla: Alman organizmacı geleneğinden gelen Tönnies için, toplumsal örgütlenmenin daha eski biçimi olan *Gemeinschaft*, daha “organik” ve daha “doğal” olandır. Buna karşılık, Fransız Aydınlanmasının mirasçısı Durkheim, Dayanışmanın modern biçimini daha “organik” ve daha “ilerici” bulmaktadır. Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 61; Ayrıca Bkz. Edward Tiryakian, “Emile Durkheim”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Robert Nisbet, Tom Bottomore, Haz. Mete Tuncay- Aydın Uğur, Kırmızı, İstanbul 2014, s. 213-266

¹⁰⁹ Füsün Üstel, a.g.e., 2008, s. 27.

¹¹⁰ Berkes, Jön Türk hareketinin başlıca üç çekirdeği olduğunu belirtir. Birincisi, Harbiye ve Tıbbiyeli öğrenciler arasında başlayan gizli cemiyet kurma akımı, ikincisi, üyelerinin çoğunluğu subay olmakla beraber ordu dışındakileri de içine alan cuntalar, üçüncüsü ise yurtdışındaki Paris, Kahire, Cenevre gibi bazı merkezlerde bir araya gelen aydın gruplaşmalar. Niyazi Berkes, a.g.e., s.289-290.

Bey liderliğindeki grup ise Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adını aldı.¹¹¹ Jön Türklerin en ileri gelen örgütlenmesi olan Ahmet Rıza grubu, 1906'da Selanik'te subay ve memurların kurduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleştikten sonra güçlendi.¹¹² 29 Aralık 1907'de yine Paris'te toplanan örgütün Ahmet Rıza ve Prens Sabahaddin kanatları, içinde çelişkiler ve soru işaretleri barındırır da, padişaha karşı homojen bir yapı altında ordu-aydın ittifakı oluşturdu.¹¹³ 23 Temmuz 1908'de Kolağası Niyazi Bey'in¹¹⁴ Resne dağlarındaki silahlı eylemi, III. Ordu içinde bir isyana dönüşerek Meşrutiyet'in yeniden ilanına zemin hazırlamıştır.¹¹⁵ Bununla beraber devrimin kendisi

¹¹¹ Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yayınları, s.83-91; Kongre'de birliğin sağlanamamasından umutsuzluğa düşen Prens ve İsmail Kemal Bey, derhal eyleme geçtiler. Plana göre Trablus'taki Türk ordusu komutanı Arnavut asıllı Müşir Recep Paşa emrindeki askerlerin bir kısmını Selanik'e götürecek, burada Arnavutların yardımıyla Çanakkale denetim altına alınacaktı. Böylece Batı'nın dikkati İmparatorluk üzerine çekilerek zaten "ürkek" olan padişah, tüm şartları kabul etmek zorunda kalacaktı. Müdahalenin dış yardım ayağı ise Paris'teki İngiliz elçisi Sir Edmund Monson aracılığıyla İngiliz hariciyesi ile yapılan görüşmelere rağmen planda çıkan bazı aksaklıklar nedeniyle müdahale suya düşmüştür. Müdahale planları ve İngilizlerle görüşmeler konusunda detaylı bilgi için bkz. Ernest Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yayınları, s. 92-97; Yalçın Küçük, Ahmet Rıza'nın "devrim" için dış müdahaleyi reddettiğine dair yaklaşımların bir "fetiş" olduğunu belirtir: "Münevver için kurtuluş, bir büyük devlete sığınmadır. Ahmet Rıza, bu temel tezin zembereğinin içindedir. Mustafa Kemal'i bu temel tezin dışına çıkarma çabaları, Ahmet Rıza ve Mustafa Kemal arasında bir ideolojik bağ kurmaya zorluyor. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'nde resmi tarihin tüm çarpıtmalarına karşın, manda tezini oybirliği ile benimsiyor. Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler*, c. 3, Tekin Yayınevi, Ankara, 1987, s. 223; İttihat ve Terakki'nin ideolojik özellikleri, yapısal sorunları, ekonomik görüşleri hakkında bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-3: İttihat ve Terakki- Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989; Jön Türklerin sosyal kökeni, zihniyet yapıları ve Jön Türk grupları arasındaki faaliyetler hakkında bkz. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön-Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Yayınları, 2017.

¹¹² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 100; Ramsaur, a.g.e., s. 113.

¹¹³ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 175, 29 Aralık 1907 Paris Kongresinin detayı için bkz. Yuri Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 260-262.

¹¹⁴ Niyazi Bey, bir geyiğin her zaman askerin önünde gittiğini kendilerine kılavuzluk edip, hedeflerine doğru koştuğunu belirtir. Resneli Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s.380.

¹¹⁵ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.100; Jön Türk Devrimi'nin sınıfsal yapısı ve sosyal kökeni hakkında birbirinden çok farklı yaklaşımlar mevcuttur. Tunaya, devrimin yarı askerî siyasal bir hareket olduğunu belirtir. Detaylı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-3: İttihat ve Terakki- Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989; Benzer görüşü paylaşan Alkan'a göre halk hareketinden ziyade askerî bir ihtilaldir. Ahmet Turan Alkan, II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, s. 96; Feroz Ahmad, Devrimin yeni kurulan devlet okullarındaki müderrisler, Batı hukuku okumuş avukatlar, gazeteciler, küçük memurlar, bürokratlar ve Batılı anlayışa uygun harp okullarındaki ikinci derecedeki görevliler gibi yeni doğmakta olan meslek sınıflarına mensup kişiler tarafından gerçekleştirildiği görüşündedir. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, Sander Yayınları, İstanbul, 1971; Kansu, geniş kitlelerce desteklenmemesine rağmen, toplumsal tabana dayanan bir hareket olduğunu belirtir. Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995; Benzer görüşleri paylaşan Karpat, devrimin sivil halkın desteğiyle oluşan askerî bir hareket olduğunu vurgular. Kemal Karpat, *Asker ve Siyaset*, s.10; Ramsaur, sivil örgütlenme birikimine dayanan bu hareketin toplumsal bir tabana oturduğunu, hatta ulusal bir ayaklanma olduğunu ifade eder. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yayınları, İstanbul 1972; Petrosyan ise Jön Türk Hareketinin feodal düzene karşı, yeni

Avrupa'daki Jön Türkler tarafından değil, Selanik-Manastır bölgesindeki subaylardan oluşan çekirdek bir kadro tarafından gerçekleştirilir.¹¹⁶

Alaylı-mektepli veya eski-yeni onur anlayışı veyahut taşralı-şehirli ya da patrimonyal-rasyonel değer gibi “Tanzimat düalizmi”nin tüm farklı türevleri arasındaki çatışmalar II. Meşruiyet yıllarında bir hesaplaşma noktasına gelecektir. Genç subayların siyasallaşmasında, dönemin fikri cereyanlarına kapılmaları ve değerler çatışmasını yaşamalarının yanında bu türden meslekî kaygılar da önemli faktörlerden biridir. Subaylar henüz cemiyet doğmadan siyasallaşırlar.¹¹⁷

Bu dönemde vatanseverlik, fedakârlık gibi yeni değerleri içselleştirerek kıtaya çıkan genç subaylar genelde hayal kırıklığına uğrar: “Bir taburda ancak bir veya iki mektepli zabıt bulunurdu. Bunlar da mülazımdı. Alaylarda dört binbaşından biri mektepli, diğerleri karaktersiz alaylı binbaşılardı. Bu kodamanların garip, unvanları vardı. Yumruk Vuran Hüseyin Ağa (zabıt dövdüğünden), Camış Deviren Hamza Ağa (bir manda yavrusunu devirdiğinden), Dinsiz Veli Ağa (Küfürbazlığından) gibi sıfatlarla anılan iri kıyım, uzun aksakallı, palabıyık, Yeniçeri kılıklı, tiplerdendiler.”¹¹⁸ Rahmi Apak, bölük komutanının alaydan yetişme 50 yaşını aşmasına rağmen halen teğmen rütbesinde, okuma yazma bilmediğini belirtir.¹¹⁹

---

oluşmakta olan Türk milli burjuvazisinin ve liberal pomeşçiklerin (toprak ağası) menfaatlerini yansıtan, kökenleri Türk entelektüellerine dayanan, genç bürokratların politik bir hareketi olarak doğan bir burjuva devrimi olduğu görüşündedir. Yuri Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974; II. Meşruiyet dönemi resmi tarih yazımında dikkati çeken özellik, II. Abdülhamit dönemi gibi tarihe ilerlemeci ve yenileşmeci bakış açısının devam etmesidir. Fransız Devrimini hazırlayan ortam ve düşünürler, tarih kitaplarının özenle işledikleri konular arasındadır. Zira Jön Türkler kendilerini Fransız Devrimi'nin Türkiye'de uzantıları olarak görmektedirler. Meşrutiyet rejimini meşrulaştıracak tarihsel materyaller aranır. Tanzimat döneminden itibaren yaşanan siyasal gelişmeler, bir demokratikleşme süreci olarak okunur. Genel olarak ilerleme Lale devri ve III. Selim ile başlamakta, II. Mahmut ile imparatorluk modernleşme yolunda ihya olmuştur. Abdülaziz, artık ders kitaplarında yerini alır. Yeni Osmanlılar, Mithat ve Ziya Paşalar, Kanun-i Esasi önemli birer tarihsel gelişme olarak işlenir. Abdülhamit dönemi ise “ancien regime” olarak “istibdat ve baskı” dönemi olarak görülür. Bu anlatımlar, İttihatçılar geri plana atılarak, Cumhuriyet dönemine de miras kalacaktır. Mehmet Ö. Alkan, “İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, a.g.e., s. 223-224.

¹¹⁶ Kemal Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 65.

¹¹⁷ Akyaz, a.g.e., s. 30; Ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-3: İttihat ve Terakki-Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989; Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, Makaleler I, İletişim, İstanbul, 1990; Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön-Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Yayınları, Ankara, 2017.

¹¹⁸ Mardin, a.g.m., s.256.

¹¹⁹ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1988, s.17.

Mektep yıllarında cemiyete katılan Resneli Niyazi hatıralarında, ilk vazife aldığı kıtada kanunlar yerine geleneklerin devam ettiğinin altını çizer ve daha o yıllarda tek çıkış yolunun “ihtilal” olduğunu kafasına koyduğunu anlatır: “Askerlik kademelerini hak etmeden terfi eden paşa ve üst zabitlerden bir kısmının uşaklıktan, damatlıktan, evlâlıktan ve casusluktan yetişmiş birtakım şakşakçılardan ibaretti.” Ona göre tüm sorunların kaynağı ise saraydı.¹²⁰ İnönü, Kanun-i Esasi’nin ilanı ile beraber vatanın kurtuluşunun gerçekleşeceği düşüncesine imanla bağlandıklarını ve cemiyete bu düşünceyi gerçekleştirmek için katıldığını anlatır.¹²¹

Geçiş döneminde Osmanlı subayının politize olma sürecini hızlandıran bir diğer faktör, Balkanlar’daki çete faaliyetlerine verilen mücadelede “komitacı”¹²² davranış kalıbının ortaya çıkmasıdır.¹²³ Çetelerle mücadelede farklı kültürlerle temas, bireysel inisiyatif kullanmak ve dağda eşkıya takibi subaylarda disiplinin bozularak hiyerarşik mekanizmanın dışına itilmesine neden olur. Süreçle beraber genç subay bu metodu, hem ordu içinde uygularken hem de politikada aktif bir figür haline gelmek için kullanacaktır.¹²⁴ Tunaya’nın ilginç saptamasıyla, “İttihat ve Terakki’nin militarizmi, Rumeli ortamının rahmindeyken vardı. Doğumdan sonra kaybolmamıştır” der ve devam eder, “Ordunun siyasallaşması, aslında İttihatçılışmasını tetiklemiştir. İttihatçılar ise askerleşmiştir. Asker-sivil yapışık kardeş gibidir.”¹²⁵

Bu dönemde asker-sivil ilişkilerini belirleyen üç önemli olay yaşanmıştır. Birincisi “31 Mart Olayı” olarak bilinen ve Hareket Ordusu’nun girişimleriyle bastırılan isyan hareketidir. Bir subay hareketinden ziyade çavuş ve nefer seviyesindeki askerlerin dahliyle cereyan eden ayaklanmanın yine askerî kuvvetler tarafından bastırılması, ordu

¹²⁰ Resneli Niyazi, a.g.e., s. 15-16.

¹²¹ İsmet İnönü, *Hatıralar: Genç Subaylık Yıllarım 1884-1918*, Haz. Sabahattin Selek, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 47-52.

¹²² İttihatçılar için kullanılan “Komitacı” tabiri, bazen “övgü” bazen de “hakaret” olarak algılanır. “Komitacılık nedir?” sorusunun yanıtını Balkanlarda savaştan bir İttihatçı olan Fuat Balkan verir: “Vatanseverliğin en müfridine komitacılık denir! Ve komitacı, vatan davası karşısında her şeyini, hatta canını dahi feda eden; gözünü budaktan sakınmayan, tepeden tırnağa feragat kesilmiş insandır. Memleketinin ve milletin menfaati gerektirdiği zaman merhamet bilmez, yakmak lazımsa gözünü kırpmadan yakar, yıkmak gerekirse yıkar, kırar, döker! Taş üstünde taş, omuz üstünde kelle bırakmaz! Kaç defa böyle vaziyetler karşısında kaldık ve yapılması lazım olanı yaptık!” Metin Martı, *İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları*, Arma Yayınları, İstanbul, 1998, s. 10.

¹²³ Ahmet Turan Alkan, a.g.e., s. 51.

¹²⁴ Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet: Bir Devrin İçyüzü 1908-1918*, Arba Yayınları, İstanbul, 1989, s. 42-43.

¹²⁵ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 251-252.

alt kademesinden üst kademesine kadar siyasal çatışma/bölünmenin önemli bir boyutunu oluşturur.¹²⁶ İttihatçıların politikalarından rahatsız olan liberal aydınlar, askere gitmeme ayrıcalıklarının kaldırılacağı endişesini taşıyan medrese öğrencileri,¹²⁷ Volkan gazetesi çevresinde toplanan İslamcı yazarların kışkırtması, Alman yanlısı İttihatçıları iktidardan uzaklaştırmak isteyen İngiltere'nin desteği¹²⁸ ve muhalif gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesinin İttihatçılara mal edilmesi gibi durum ve şartların bir araya gelmesiyle “Mektepliler” karşısında geri planda kalacaklarını hisseden “Alaylılar”ın emir komutasında, Mektepli subayların disiplinli eğitim ve talim düzen baskısından yakınan neferlerin “şeriat isterüz” sloganıyla isyan çıkmıştır.¹²⁹ Kemal Karpat, askerlerin eski alışkanlıklarından ileri gelen “padişahım çok yaşa” ve “şeriat isterüz” sloganlarının, sonradan bu ayaklanmanın irtica olduğuna dair yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade eder.¹³⁰ Naim Turfan'a göre isyan görünüşte Meşrutiyet'e karşı değil, Meşrutiyet'in “yeni değeri” askeri-sivil tüm mekteplilere karşı bir linç hareketidir.¹³¹ Yaşanan “mektepli avı” dönemin önde gelen Jön Türklerin hatıratlarına da yansır. İbrahim Temo, isyan günü kendisinin ve diğer “mektepli” komşularının kapılarına “cemiyeti” sembolize eden “c” işareti konduğunu, isyancı askerlerin iki mektepli subayı vurduğunu ama çevredeki hiçbir hekimin cesaret edip muayeneye gidemediğini anlatır.¹³²

İsyanın ilginç yönü ayaklanan askerlerin “Meşrutiyet'in Bekçisi” olarak Rumeli'den İstanbul'a getirilen “Avcı Taburları”ndan çıkmış olmasıdır.¹³³ İsyanın, Hareket Ordusu tarafından bastırılması ve bunu izleyen örfi idare, silahlı kuvvetlerin “vatanı ve

¹²⁶ Ahmet Turan Alkan, a.g.e., s. 107.

¹²⁷ İttihad ve Terakki, 31 Mart ayaklanmasını bastırdıktan hemen sonra askerlik kanununu değiştirdi. Temmuz 1909 tarihinde askerlik hizmeti tüm Osmanlı tebaası için zorunlu hale getirildi. Aynı zamanda bazı Müslüman gruplar, örneğin sınavlarını veremeyen medrese öğrencileri ve aynı zamanda İstanbul'un sakinleri, muafiyet statülerini yitirdiler. Ekim 1909 tarihinde ise tüm yükümlülerin dinlerine bakılmaksızın askere alınmaları ilk kez emredildi. Jön Türk Döneminde zorunlu askerlik hakkında detay için bkz. Erik Jan Zürcher, *Devletin Silahlanması: Orta Doğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 87-105.

¹²⁸ Doğan Avcıoğlu, *31 Martta Yabancı Parmağı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

¹²⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 188; Ayaklanma hakkında detaylı bilgi için bkz. Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İmge Yayınları, Ankara, 1994,

¹³⁰ Kemal Karpat, *Asker ve Siyaset*, s.116.

¹³¹ Turfan, a.g.e., s. 244.

¹³² İbrahim Temo, *İttihat ev Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul, 2000, s. 190-191.

¹³³ Alkan, a.g.e., s. 114; Prens Sabahaddin, Avcı Taburları hakkında ironi yapar: “Meşrutiyet-i İttihadiye'de üç avcı taburunu koruyucu edinmiştik. Fikrimizin ne güçlü esaslara dayandığını bir gün avcılar bize açıkça ispata koyuldu. İttihadın ileri gelenlerini avlamaya başladılar.” Mevlanzade Rıfat, *31 Mart Bir İhtilalin Hikâyesi*, İstanbul, 1996, s. 44.

meşrutiyeti korumak ile siyasi taraflar arasında hakem rolü oynamak” şeklinde bir müdahalesiyle sonuçlanır. Bu askeri müdahaleyi “meşrulaştırıcı gerekçeler”, sonraki yıllarda Türk siyasal hayatında etkili olacaktır.¹³⁴ “Hürriyet”in ilanında etkin güç olarak ordunun siyasi cereyana kapılması sonrası gelişen olaylar neticesinde, ordu içinde yüksek rütbelilerden neferlere kadar ordudaki politizasyonun hızla yayıldığını göstermektedir.¹³⁵

Hürriyetin ilanıyla orduya hâkim olan Harbiyeli subaylar, ordudaki sayı ve rollerini azaltmak için 1.400 alaylı subayı tasfiye etti. 31 Mart Olayı’ndan sonra, Harp Divanı tarafından idama mahkûm edilen 6 subayın alaylı olduğu anlaşılmaktadır. Tasfiyeler, sadece alaylıları değil aynı zamanda orduda kalıp subay olmak isteyen neferleri de tedirgin ettiği anlaşılıyor.¹³⁶ “Sosyal statü kazanımı” anlamına gelen bu terfilerin ortadan kaldırılması, neferin profesyonel açıdan yeni rejime “yabancılaşması” anlamına gelmektedir.¹³⁷ Yeni düzende askerî talim ve eğitimlerin de, Harbiyeli subayların beğendikleri sert Prusya ekolüne göre uygulanması ve askerliğin de bir tür “ibadet” olduğu söylemleri sonucu, neferler arasında şikâyet konusudur. Neferin meslekî şikâyetleri biçim değiştirerek, namaz ve abdest gibi dini ihtiyaç ve ritüellerinin aksamasına yol açtığı propagandasına zemin hazırlar.¹³⁸

İkinci önemli olay 1912 Halaskar Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) hareketidir. Jön Türk Devrimi esnasında cemiyet ile ordu “imajı”nın birleşmesi, ordunun önce cemiyet ve sonra Meşrutiyet’in koruyucu unvanını alması, muhalefeti, pragmatik bir yaklaşımla iktidarı elinde tutan “güç odağına” doğru yüzünü çevirmek zorunda bırakır.¹³⁹ Osmanlı siyasal hayatında giderek bir “tarz” haline gelen ordunun gündelik siyasete müdahalesinin tipik bir örneğini yansıtan bu olay, orduda bir grup “mektepli” subayın İttihat ve Terakki’ye karşı bir tavır belirlemesidir. Diğer bir ifadeyle, 31 Mart Vakası’nda “alaylı subay/mektepli subay” çatışmasının yerini, Balkan Savaşı’nda

¹³⁴ Tanör, a.g.e., s.191.

¹³⁵ Alkan, a.g.e., s.189.

¹³⁶ Akşin, a.g.e., s.38.

¹³⁷ Turfan, a.g.e., s.235.

¹³⁸ Akşin, a.g.e., s. 38; II. Abdülhamid’in 13 Mart 1325 tarihli yazılı bir mülâhazasında, askerlerin dini gereksinimlerinin ihmal edilmemesi ve bunların yazılı yönetmeliklere alınmasının sağlanması gerektiğini öne sürer. Turfan, a.g.e., s.236.

¹³⁹ Alkan, a.g.e., s.157.

“İttihatçı subay/Ahrarcı subay” çatışmasına bırakır.¹⁴⁰ İttihatçılar ile ordu arasındaki ilişkide dikkat çeken detay, cemiyetle dirsek temasına giren subayların nüfuz ve itibar kazanmalarına karşın, cemiyetle bağlantısı olmayan subayların Abdülhamit devrinden beri devam eden şikâyetlerin devam etmesidir. Bu özel muamele ortaya bir “imtiyazlı subaylar” grubunu çıkarması, Eski İttihatçı Albay Sadık Bey önderliğinde Halaskar Zabitan Grubu’nun doğmasının gerekçelerinden biridir. İttihat yanlısı Mehmet Sait Paşa hükümetini düşüren bu grup dönemin liberal partisi Hürriyet ve İtilafçıların iktidar yolunu açmakla beraber “şâibeli” olduğu öne sürülen meclis feshedilir. Ordu içinde ise “Halaskarlar” ile “İttihatçılar” arasında bir bölünme yaşanır.¹⁴¹

Üçüncü olay ise Ocak 1913 Bab-ı Ali Baskınıdır. Balkan Savaşı yenilgisinin yarattığı havadan yararlanan İttihat ve Terakki, Enver ve Talat Beylerin düzenlediği “Babı Âli Baskını” sonucu iktidara yeniden gelmiştir. “Hükümet Darbesi”¹⁴² kavramını Türk siyasal literatürüne sokan olay sonrası, Sadrazam Kamil Paşa istifa ettirilerek yerine Mahmut Şevket Paşa sadrazamlıkla beraber Harbiye Nazırlığı görevini devraldı. 11 Haziran 1913’te bir suikast sonucu Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesi sonucu kurulan Sait Halim Paşa ile İttihatçıların “tek parti iktidarı” Birinci Cihan Harbi sonuna kadar devam ederken, Harbiye Nazırlığı görevini ise Enver Paşa üstlendi.¹⁴³

1908 Jön Türk Devrimi’nden beri siyasal kararlara nispeten “siviller” hâkim durumdadır. İttihat ve Terakki içinden Talat Bey,¹⁴⁴ Dr. Nazım, Cavit Bey ve Hüseyin Cahit; muhalefet partisinden ise Prens Sabahattin,¹⁴⁵ İsmail Kemal ve Ali Kemal gibi sivil isimler parti yönetiminde etkindirler. Enver Bey, Niyazi Bey ve Sadık Bey gibi “genç subaylar” sadece 31 Mart Vakası, 1912 Halaskar Zabitan Olayı ve 1913 Bâb-ı Âli

¹⁴⁰ Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, s. 584.

¹⁴¹ Alkan, a.g.e., s.165-166; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 2012, s. 51; Bülent Tanör, a.g.e., s. 200; Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın temel görüşleri, ideolojisi ve örgütlenmesi hakkında detay için bkz. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.

¹⁴² Baskın, beyaz bir ata binen Enver Bey’in çevresinde Yakup Cemil, Mümtaz, Mustafa Necip, Hilmi ve Sapançalı Hakkı gibi subaylar ile Talat Beyi Ömer Naci ve Mithat Şükrü Bey’den oluşan bir grup itttihatçı tarafından gerçekleştirilmiştir. Alkan, a.g.e., s. 212; Ayrıca Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var: 1908-1980*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s. 19-42.

¹⁴³ Bernard Lewis, a.g.e.. s.224-225.Bülent Tanör, a.g.e., s. 202;

¹⁴⁴ Tefvik Çavdar, *Talat Paşa*, İmge Yayınları, Ankara, 2001.

¹⁴⁵ Mehmet Ö. Alkan, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne: Prens Sabahattin*, YKY, İstanbul, 2007; Cemal Kutay, Prens Sabahattin için “O, bir politikacı değil, Şark ülkelerinin ender rastladığı bir politika adamıdır.” İfadelerini kullanır. Cemal Kutay, *Prens Sabahattin Bey, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1964, s. 5; Ayrıca Cenk Reyhan, *Türkiye’de Liberalizmin Kökenleri: Prens Sabahaddin (1877-1948)*, İmge Yayınları, Ankara, 2008.

Baskını gibi bunalımlarda sivillerin de davetiyle siyasal roller oynamıştır. Mahmut Şevket Paşa, Mahmut Muhtar Paşa ve İzzet Paşa gibi yüksek rütbeliler ise Jön Türk olarak bilinen siyasal harekete mensup olmamalarına rağmen, İttihatçılarla zaman zaman dirsek temasında bulunmuşlardır. Sivillerin orduyu sürekli siyasete daveti, subayların da siyasete bilinçli müdahale arzuları, Bab-ı Âli Baskını sonrası asker-sivil ilişkilerinde üstünlüğü “subaylar”ın ele geçmesine ortam hazırladı.¹⁴⁶ Bu geçiş sürecinde Meşrutiyet subayı, orduyu sadece kilit bir siyasal kurum olarak değil, aynı zamanda miras aldığı siyasal iktidarı, kutsal ve dokunulmaz bir kurum olarak kabul etmekteydi.¹⁴⁷ Gene de 1908-1918 dönemi modern ordunun doğrudan iktidarı devri olarak nitelenemez. İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası dolaylı veya doğrudan iktidarı yönlendirmiştir. İttihat ve Terakki'nin geniş bir koalisyonu yansıttığı ve Enver Paşa liderliğindeki askerler kadar bütün bir koalisyonun Talat Paşa gibi hem sivil kanadın lideri ve hem de koalisyonun cüzlerini bir arada tutan bir politika kurdunun merkezi bir rolü olduğunu unutmamak gerekir.

“Saray” a sadık alaylı subaylar ile “devlet” e sadık mektepli subaylar arasında çatışma olduğu gibi, mektepli üst rütbeli subaylar ile mektepli alt rütbeli subaylar arasında da bir bölünme yaşanmaktadır. Alaylı subaylar, Jön Türk Devrimi ve 31 Mart Olayı’ndan sonra temizlenmiştir.¹⁴⁸ Tasfiyeler, Bab-ı Ali Baskını sonrası da devam etti. Lakin bu kez tasfiye ordunun üst kademelerine yöneliktir. Meşruiyetini Balkan mağlubiyetinden alan Enver Paşa tarafından 1913 yılında yapılan “orduyu gençleştirme” hareketine ilişkin sayılar farklıdır. Liman Von Sanders, Enver Paşa’nın Harbiye Nazırı olduktan sonra yaptığı ilk icraatın kendisine politik rakip gördüğü 1100 subayı ordudan temizlemek olduğunu söyler.¹⁴⁹ Yapılan “gençleştirme” düzenlemesi, Balkan Savaşları sonrası ordunun yeni bir kimliğe bürünerek Birinci Cihan Harbi’nde teknik ve donanım eksikliği gibi tüm dezavantajlara rağmen olumlu sonuçlar verdiği ortak kanaattir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Bülent Tanör, a.g.e., s. 202.

¹⁴⁷ Naim Turfan, a.g.e., s. 192.

¹⁴⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 50-51.

¹⁴⁹ Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Cumhuriyet Yayınları, 1999, s. 18; Tasfiye edilen subay sayısı hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Naim Turfan’a göre, bu sayı 280’dir. Naim Turfan, a.g.e., s. 446.

¹⁵⁰ Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı’nda, Osmanlı Seferberliği*, İş Bankası, İstanbul, 2015; Ayrıca Edward Erickson, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu: Size Ölmeyi Emrediyorum*, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul, 2003.

Örgütlenme askerce bir disipline bağlanmıştı. Askerleri, siyasal eylemlerin dışına çıkarmak zorluğu bir yana, her geçen gün biraz daha içine itilmişlerdir. İttihatçılar, sürekli bir örfi idare (sıkıyönetim) rejimi içinde kendilerini daha rahat hissetmiştir. Kısaca ikinci Meşrutiyet, yarı askeri bir siyasal rejim kurmuştur. Muhalefet de iktidara geçince, silahlı kuvvetlerin desteğini arama yoluna giderek, kendi subaylarını yaratma çabası içine girer.¹⁵¹ Ordu, Babiâli bürokrasisi ile beraber, toplumdaki en organize güç odağını oluşturmaktadır. İktidarı ele geçirmeye çalışan herhangi bir güç, parti veya cemiyet ordu ile ittifak aramak zorundaydı.¹⁵²

İmparatorluktan ulus devlete geçiş döneminde subayların “siyasal arenanın” tam ortasında kalması, şiddet tekeli elinde bulunduran silahlı kuvvetlerin tek “güç odağı” haline gelmesine ortam hazırlamıştır. Jön Türk devrimini izleyen siyasal çalkantılı dönemde subaylar partizan siyasete “saplantılı” derecede bulaşır. Subayların bu siyasallaşması sürecinde, ordunun politikaya bilinçli bir müdahalesi olduğu kadar, sivillerin destek için her fırsatta subayları politikaya davet etmesi de etkin rol oynamıştır. Bu durum subaylar nezdinde, devlet çıkarlarının korunmasında askerlerin sivillerden daha yetenekli olduğu kanaatini yerleştirir.¹⁵³ II. Meşrutiyet Dönemi ile Cumhuriyet’in ilânı arasında hem “kronolojik” ve hem de “siyasal” figürler bakımından bir süreklilik vardır. Her iki siyasal dönüşüm, İttihat ve Terakki çatısı altındaki politik unsurlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Meşrutiyet’in yeniden ilanı ile, modern subay, Türk modernleşmesinin “leitmotifi” haline geldi. Geçiş döneminde ordunun devleti koruma refleksleri güçlenerek, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatında hegemonik bir unsur olmada güçlü bir “sinyal” vermiştir.¹⁵⁴ Meşrutiyet’in Bekçileri (Nigahban-ı Meşrutiyet), Jön Türk rejiminin en tanınan simgesiydi. Bu siyasal şartlanma Cumhuriyet’in ulus devlet inşa sürecinde, subay sınıfını yeniden ideolojik birliğe kavuşturacaktı: “Cumhuriyet’in Bekçileri”.

¹⁵¹ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s.249.

¹⁵² Ahmet Turan Alkan, a.g.e., s. 76.

¹⁵³ Naim Turfan, a.g.e., s. 182-183.

¹⁵⁴ Mehmet Özden, “Türkiye’de Halkçılığın Evrimi Üzerine Bazı Düşünceler (1908-1938)”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, 2006, s. 91-95; Kurtuluş Kayalı, Türk toplumunda ordunun “ilerici” rolü konusunda yanlış bir kanaat olduğunu ileri sürer. Ona göre bu yanlış algının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi emperyalizmin etkisinin abartılması, diğeri de Türkiye’nin sınıfsal yapısı ile Batı toplumlarının sınıfsal yapısı arasında benzerliklerin kurulması sonucudur. Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 37.

2. BÖLÜM:

CUMHURİYET'TEN ÇOK PARTİLİ HAYATA: ASKERİN SİYASET ÜZERİNDEKİ ROLÜ

2.1. ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ

Yeni rejimin oluşum sürecinde öncü kuvvet olan subaylar, Türk milliyetçiliğin benimsenmesi ve kendilerine mal edilmesi konusunda toplumun diğer sınıflarına göre daha üstün bir pozisyonda bulunmuştur. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş döneminde ordu en örgütlü, yenilikçi düşüncelere meyilli ve en donanımlı kurum kimliğindedir.¹⁵⁵

Bununla beraber, Milli Mücadele döneminde subaylar kendi içinde üç gruba bölünmüştür. Birincisi 1913 tasfiyesine rağmen hayatta kalmayı başaran, Osmanlı bürokrasisine bağlı eski kuşak “paşalar”dır. İstanbul hükümetlerinin emri altında olmasına karşın, Ankara Hükümeti’ne yönelik önce temkinli davranmışlar, sonra ise ona destek vermişlerdir. İkincisi, genel olarak İttihat ve Terakki’ye, özel olarak Enver Paşa’ya gönülden bağlı “genç subaylar”dır. Enver Paşa’nın Türk siyasal hayatından çekilmek zorunda kalması sonucu bu subaylar, Milli Mücadele’ye etkin olarak katıldıkları halde kendilerini açığa vuramamışlardır. Üçüncüsü de, Mondros Mütarekesi’ne kadar aktif siyasal hayatın dışında kalmış “genç subaylar”dır. Bu subaylar milli mücadelenin çekirdeğini oluşturan, tarih sahnesine yeni çıkmış şahsiyetlerdir.¹⁵⁶

Cumhuriyet dönemi sivil-asker ilişkilerine yönelik çalışmalarda farklı tezler mevcuttur. Bir kanaate göre, bu dönemde “ordunun siyasal hayattan tamamen çekildiği” yönündedir.¹⁵⁷ Mustafa Kemal Paşa’nın bu konudaki sözleri bunu doğrular niteliktedir.

¹⁵⁵ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 228.

¹⁵⁶ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye: I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e*, c.3, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 1190-1191.

¹⁵⁷ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001; Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1982.

“Komutanlar, askerliğin görev ve gereklerini düşünür ve uygularken, beyinlerini siyasî görüşlerin etkisi altında bulandırmaktan kaçınmalıdırlar. Siyasetin gereklerini düşünen başka görevliler bulunduğunu unutmamalıdırlar.”¹⁵⁸ Bu söylemler, Mustafa Kemal Paşa'nın 1909 yılı İttihat ve Terakki Kongresi'nde savunduğu “ordu ile siyasetin birbirinden ayrılması” argümanı ile uyum halindedir.¹⁵⁹ İnönü de 31 Mart Olayı'ndan sonra ordunun siyasetten ayrılması gerektiğini ifade ederek, bu düşüncüyü ortaya atanın Mustafa Kemal olduğunu ve bu görüşün subaylar arasında da taraftar kazanmasına rağmen yapılan girişimlerin sonuçsuz kaldığını belirtir.¹⁶⁰

Ancak pratikteki uygulamalar, Mustafa Kemal'in “ordunun politikadaki etkinliğini sona erdirmeye” tezinin doğru olmadığını, aksine İttihat ve Terakki döneminden beri “potansiyel bir iktidar odağı” olan ordunun etkinliğini frenlemek olduğu yönünde yaklaşımlar da mevcuttur.¹⁶¹ Mete Tunçay'a göre “Paşalar Komplosu”ndan sonra orduda Mustafa Kemal Paşa'ya “muhalif” önemli komutanların tasfiye edilmesiyle, ordunun muhalif bir hareket olarak güçlenmesi önlenmiştir: “Refet, Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Cafer Tayyar Paşalar siyasete atıldılar. Ali İhsan (Sabis) Paşa daha 1922'de ordudan atılmış, Meclis'e de girememişti. Nurettin Paşa pasif bir görevdeydi. Cumhurbaşkanı, Fevzi Paşa'nın sadakatine güvenerek, orduyu onun buyruğu altında, tamamen kendisine bağlı komutanlara teslim etmeye karar verdi.”¹⁶²

¹⁵⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1972, s. 492.

¹⁵⁹ Kemal Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 316.

¹⁶⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar*, c.1, s. 54-55; İnönü, ordunun siyasete katılmasını onaylamakla beraber bunu Meşrutiyet'in gerçekleşmesi aşamasında olmasını daha sonrasında ise ordunun herhangi bir siyasi partiye dayanmamasını istemektedir. Balkan Savaşlarında ordunun siyasi çekişmelere maruz kalması sonucu Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından subayların cemiyet içinde etkin olması ortadan kaldırılmıştır. A.g.e., s. 84; Zürcher, Mustafa Kemal'in, devrim sonrası yıllarda askerinin siyasete karışmaması ilkesini savunmasına rağmen, kendisinin bütün subaylardan daha fazla siyasal olarak faal olduğunu ve çok sayıda İttihatçı hükümetin siyasetine açıktan karşı çıktığını belirtir. 1915 yılı sonlarında Doğu'daki II. Ordu'nun ikinci komutanı olarak görev yaparken Doğu'daki önemli komutanlara şifreli bir telgraf çekerek hükümete yönelik ortak bir harekete çağırır. Telgrafi ele geçiren Vehip Paşa tarafından Enver Paşa'ya durum rapor edilir. Enver Paşa, Mustafa Kemal'i yanına çağırarak ona askerlik ile siyasetten birini seçmesi gerektiğini söyleyerek siyaset için kendisine mecliste bir sandalye önerir. Erik Jan Zürcher, *Mili Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 99-101.

¹⁶¹ Kurtuluş Kayalı, a.g.e., s. 42; Ümit Cizre, “Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz”, *Bir Zümre Bir Parti: Türkiye'de Ordu*, Der. Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006; Ümit Özdağ, *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri*, Kripto Yayınları, 2017, s. 43; 1963 yılındaki CIA yazışmalarına yansıdığı kadarıyla Atatürk'ün orduyu siyaset dışına itmediği ve ondan faydalandığı belirtilmektedir. CIA, “Turkish Political Situation”, Special Report, Copy No.76, Oci No. 0308/63B, 29 November 1963, s. 2.

¹⁶² Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması: (1923 – 1931)*, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1981, s. 111- 113.

Ümit Cizre, bu durumu ordunun siyasetten “izole edilmesi” olarak değil, rejime “sadakatile” bağlanarak “karşı darbe” yapma düşüncesinin engellenmesi olarak düşünür. Bu ise “ordunun, siyasal hayatın temel aktörlerinden biri” haline gelmesinin bir kanıtıdır.¹⁶³ Özdağ, 1923-1927 yıllarında Kemalist kesim ile muhalif kesim arasında orduyu kendi saflarına çekmek için yapılan mücadelede kazanan grubun “Kemalistler” olduğunu ifade eder. Böylece ordu, Kemalist devrimlerin destekleyicisi ve koruyucusu olacaktır.¹⁶⁴ Semih Vaner, savaştan sonra siyaset sahnesini partiye ve sivil bürokrasiye terk ederek kışlasına dönmesine rağmen ordunun bu dönemde başat bir konuma geldiği görüşündedir. Zira ordu, büyük çoğunluğu asker kökenlilerin oluşturduğu siyasal seçkinler aracılığıyla kendi politikasını hayata geçirmeyi başarmıştır.¹⁶⁵

Türk “subay” sınıfı Yunanlılara karşı verdiği mücadelede Anadolu eşrafını kendine müttefik olarak bulur. Ülkedeki üretim biçiminin temel unsuru olan “toprağı” elinde bulunduran hâkim sınıf “eşraf”, maddi ve manevi olarak tükenmiş olan halka, Milli Mücadeleyi desteklemede ikna edici bir rol oynar.¹⁶⁶ Eşraf bu işbirliğinin ödülünü, Osmanlı döneminde toprak üzerinde kazandığı hakları Cumhuriyet döneminde de sürdürmekle alır. 1919-1922 Milli mücadele dönemi, sivillerin yani Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile subayların yani M. Kemal, Fevzi Paşa, Rauf Orbay, K. Karabekir, Ali Fuat Paşa’nın iş birliği ile gerçekleşmiştir.¹⁶⁷

Bununla birlikte Kemalist kadro, ordunun Milli Mücadele’de kazandığı prestijinden faydalanıp kolayca “askerî bir diktatörlük” kurma girişimi yerine, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası altında aktif siyasette rol almak isteyen Kazım Paşa (Karabekir), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Refet Bey (Bele) gibi muhalif ordu mensuplarını, yine ordunun “zor” eliyle, siyasetin dışında tutmayı tercih etmiştir. Dahası devlet işlerine ordunun

¹⁶³ Ümit Cizre, a.g.m., s. 146; Frederick W. Frey, "Arms and the Man in Turkish Politics," *Land Reborn*, August 1960, ss. 3-14; George Harris, "The Role of Military in Turkish Politics", *Middle East Journal*, C.XIX, S. I, Winter 1965, ss. 54-66.

¹⁶⁴ Ümit Özdağ, a.g.e., 1991, s. 32.

¹⁶⁵ Semih Vaner, "Ordu", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. Ahmet Tonak ve İrvin C. Schink, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

¹⁶⁶ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye: I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e*, c.3, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 1189-1190.

¹⁶⁷ Kemal Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 10-11; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1987, s. 730.

müdahalesi konusundaki hassasiyetleri nedeniyle yönetici kadro, kanunda değişiklik yaparak aktif görevde olan askere oy hakkını tanımamıştır.¹⁶⁸

1923-27 döneminin iktidar mücadelesi, “paşalar” aracılığıyla ordu üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Buna yönelik yapılan bazı yasal düzenlemeler, dönemin sivil-asker ilişkilerinin irdelenmesi bakımından kritik bir eşik oluşturmuştur. 19 Aralık 1923 tarihinde mebus askerler için yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu kanûna göre, subaylık ile mebusluğun aynı kişide birleşmesinin “sakınca”ları görülerek birçok komutan ordudan veya meclisten uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Muhalif paşaların Meclis’ten uzak tutulmasının gerekçesi, Meclis’te Mustafa Kemal’e karşı oluşan muhalif bloğun, paşalar çevresinde kümeleşmesini engellemektir.¹⁶⁹ Bu uygulamanın ordu ile muhalif paşalar arasındaki ilişkiyi en aza indirme teşebbüsü olduğu görülebilir.

Diğer bir düzenleme, 3 Mart 1924 tarihinde Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekâleti’nin kaldırılarak yerine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti teşkil edilmesidir. Bu değişiklik sonucu Genelkurmay Başkanlığı, “bakanlık” statüsünü kaybederek meclise karşı sorumluluğu kaldırılmış ve doğrudan cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Böylece Genelkurmay “özerk” bürokratik bir kuruma dönüşür. Bu özerklik de Mustafa Kemal’in TSK üzerinde kontrolünü kolaylaştırdığı gibi şahsına yönelik tavırları, orduya yönelik olarak göstermiştir.¹⁷⁰ Bununla birlikte Genelkurmay’ın “devlet” adına siyaseti dolaylı olarak denetlemesine de olanak sağlayacaktır. 1924-44 arasında “gölge başbakan” gibi görev yapan Fevzi Paşa’nın demir çelik sanayi alanında atılacak adımlardan, Doğu’da yapılacak yol ve eğitim faaliyetlerine kadar birçok konuda bakanlıklara müdahalede bulunduğu bilinmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁸ Feroz Ahmad, a.g.e., s. 198-199; 5 Eylül 1920’de “Nisabı-ı Müzakere Kanunu” ile yapılan değişiklikle birlikte sefir, ordu ve kolordu komutanlarına görevleri devam ederken milletvekili olabilme imkânı verilmişti. Suna Kili, Şerif Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul*, s. 89; Bu doğrultuda 1923 seçimleri, 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı kanun çerçevesinde yapıldı. Bu kanuna göre ordu ve kolordu komutanları görev yaptıkları seçim bölgesinin dışında olması şartıyla her yerden aday olup Mebus seçilebilecekleri kararı alınmıştı. Böylece Genelkurmay Başkanı, üç ordu komutanı ve beş Kolordu Komutanı II. Meclis’e mebus olarak seçilmiştir. Bir anlamda savaş koşullarında yüksek komuta kademesine meclis yolu açılırken, alt rütbe subayların siyasete girmesi yasaklanmıştır. Oya Çiftçi, “Ordu-Siyaset İlişkileri 1920-1938, *Amme Hukuku Dergisi*, c. 39, S. 4, Aralık 2006, s. 25.

¹⁶⁹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması: (1923 – 1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1981. s. 112-113; Ümit Özdağ, a.g.e., s. 33.

¹⁷⁰ Ümit Özdağ, a.g.e., 37.

¹⁷¹ Hilmi Unan, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, İş Bankası, 2008, s. 209; Ağaoğlu’na göre Mareşal, katı muhafazakâr düşünceleriyle, yıkılmış İmparatorluğun yönetim zihniyetinden kendisini kurtaramamıştır. ”Mareşal’in orduyu yenileştirmek hususundaki muhafazakârlığı şikâyetler doğurmuştu.

Bu düzenlemelerin yapılma nedeni, Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin ön saflarında yer almış olan komutanların kendisine karşı bir komplo içinde oldukları yönünde kanaatidir. Mustafa Kemal Paşa'yı bu düşünceye, Kâzım Paşa'nın 26 Ekim 1924 tarihinde 1. Ordu Müfettişliğinden istifa etmesi, Ali Fuat Paşa'nın 30 Ekim 1924 tarihinde 2. Ordu Müfettişliğinden ayrılması sevk etmiştir. Ayrıca M. Kemal Paşa'nın Karadeniz gezisinden 18 Ekim 1924 günü Ankara'ya döndüğünde kendisini karşılamaya gelenlerin içinde Rauf ve Adnan beylerin Ankara'da olmalarına rağmen bu karşılamaya gelmemeleri, bu grubun kendisine karşı bir tertip içinde oldukları kanısını uyandırmıştır.¹⁷² Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra Mustafa Kemal, devrimler için daha uygun bir ortam yaratmak amacıyla 1926'daki İzmir suikast girişiminin verdiği fırsatla ordudaki muhalif seslerin tasfiyesini gerçekleştirmiştir.¹⁷³

İzmir suikastı davası sonrasında ordunun Cumhuriyet rejimine bağlı olması için Ordu Dâhili Hizmet Kanunu'nda değişiklikler yapılmıştır. Yeni değişikliklerle beraber politikaya meyilli subaylara çok ağır cezalar verebilecek maddeler eklenmiştir. Buna göre, herhangi bir siyasi miting, gösteri veya seçimlere katılmanın yanında askerî öğrencilerin gazete ve dergi okumaları yasaklanmıştır.¹⁷⁴ Bu suretle egemenliği kullanma hakkını Meclise veren Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele sonrası II.

Fakat Mareşal'in muhafazakârlığı sadece orduyu yenileştirmek konusunda değildi. Bu muhafazakârlık bir yandan memleketin ekonomik gelişmesini etkiliyordu. Fevzi Paşa'nın askerlik bakımından muhafazakâr görüşleri birçok noktada alınması düşünülen olumlu ekonomik kararların önüne dikilmişti. Mesela demir ve çelik sanayiinin kurulması konusunda İktisat Bakanlığı'nın ekonomik işletme prensipleriyle tesis yeri olarak seçtiği Karadeniz Ereğli'sini sırf askerlik bakımından savunulması zor düşüncesi ile kabul etmemiştir. Gelecek savaşlarda uçakların oynayacağı ezici, kahredici rolü kendisine yapılan uyarmalara rağmen küçümseyerek demir sanayiinin ekonomik şartları zor bir bölgede, Karabük'te kurulmasını zorlamıştı. Böylece de maliyeti yüksek, işleme zor bir tesis meydana gelmiştir. Mareşal yine aynı düşüncelerle Doğu ve Güney illerinde sanayi kurulmasını, yollar yapılmasını istememiştir. Zira yol yapıldığı takdirde bir savaş halinde bu yollardan gelecek düşmanın ülkeyi kolaylıkla işgal edebileceğini ileri sürmüştür. Ancak Atatürk'ten sonra ordunun baskısı İsmet Paşa'yı uyardı ve Mareşal emekliye sevk edildi." Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 158-159. s. 158-159.

¹⁷² Atatürk, *Nutuk*, s. 621-624; Mete Tunçay, a.g.e., s. 100-109; Ümit Özdağ, a.g.e., s. 45-46.

¹⁷³ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması: (1923 – 1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

¹⁷⁴ Kendisi de eski asker olan Sabahattin Selek, orduya yerleşen bu "yanlış tutumu" n sorumlusu ve vebali olarak Fevzi Paşa'yı işaret eder. Zira Selek'e göre, orduyu toplundan yalıtıma yönelik bu anlayış, ordunun politikaya bulaşması kadar zararlı olmuş, subayların zihin dünyalarının daralmasına yol açmıştır: "Türkiye'de bütün ilerici fikirlerin öncülüğünü yapan, ülkenin ilk aydın kadrosunu yetiştiren ordu, bir kompleksin içine düşürülmüştü. Subaylarda, "bizim askerlikten başka bir şeye aklımız ermez" gibi fikirler belirmeye başlamıştı... Evet, Mareşal, orduyu politikadan ayrı tutmuştu ancak bütün yenilik ve fikirlere kapıları kapatarak yapmıştı bunu." Selek, a.g.e., s. 758.

Meclis'te yapmış olduğu konuşmada, orduyu “devletin bağımsızlığının, millet ve memleket hayatının yegâne bekçisi” olarak nitelendirir.¹⁷⁵

TSK'nın aktüel politika dışında tutulmasına dönük girişimler, ordunun politize olmasının önlenmek istenmesi veya iktidarın kendisini muhafaza etmesine yönelik çabalar olarak okunmalıdır.¹⁷⁶ Bunun yanında yeni rejimle beraber, sınır bölgelerindeki komutanların aynı zamanda vali oldukları bir dönem dışında, Cumhuriyet devrinde subayların devlet yönetiminde vazife almadıkları bilinmektedir.¹⁷⁷ Ancak iktidarda bulunan “sivilleşmiş askerler” ile yeni devletin doğası gereği ordu, kendisini tümüyle devlet ve statükoyla özdeşleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle, ordunun tarihsel geleneğinden gelen, siyasal dönüşüm ve reformlarla olan kesintisiz ilişkisi onu ister istemez rejimin koruyucusu konumuna itmiştir.¹⁷⁸

2.2. MİLLİ ŞEF DÖNEMİNDE SUBAY, SİYASET VE GİZLİ TEŞKİLATLAR

Atatürk'ün ağır hastalığı ve yerine seçilecek yeni cumhurbaşkanının kim olacağı sorusu, ordunun rejim içindeki belirleyici rolünü yeniden ortaya çıkarmıştır. Sivil elitler arasında yaşandığı bilinen hizipleşmeler bir yana,¹⁷⁹ Genelkurmay'da yapılan bir toplantıda cumhurbaşkanlığı seçiminde ordunun tarafsız kalması kararı alınmıştır. Ancak birkaç gün sonra I. Ordu Komutanı Fahrettin Altay, TSK'nın tarafsız kalacağını öğrenince karara itiraz ederek, I. Ordunun istisnasız İsmet Paşa'yı desteklediğini Genelkurmay'a bildirmiştir. Fevzi Çakmak bu kararı kabul etmek zorunda kalmış ve Başvekil Celal Bayar da gelişmeler karşısında İnönü aleyhine hiçbir zorluk çıkarmadan

¹⁷⁵ Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, İletişim, İstanbul, 1991, s. 167.

¹⁷⁶ Selek, a.g.e., s. 758; Ordu-toplum mesafesi ile ilgili bir çalışma için bkz. Salih Akyürek, *Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi*, Bilgesam, Ankara, 2014, s. 243-271.

¹⁷⁷ Kemal Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 316.

¹⁷⁸ Ümit Cizre, *Muktedirlerin Siyaseti*, s. 64-65; Ordunun, rejim ve devletle ilişkisi için bkz. Karpat, a.g.e., s. 315-316.

¹⁷⁹ Cumhurbaşkanlığı seçim öncesinde Atatürk'ün sofrada arkadaşları Dâhili Vekili Şükrü Kaya ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'tan oluşan bir grup, İnönü aleyhine büyük mücadele vermiştir. Asım Us, *Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları: 1930-1950*, Doğruluk Matbaası, İstanbul, 1966, s. 313-322; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: 1938-1945*, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 140; Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, YKY, İstanbul, 2010, s. 35-36.

durumu kabullenmiştir.¹⁸⁰ Ordunun rızasının alınmasıyla beraber daha 10 Kasım sabahı, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra, İnönü'nün cumhurbaşkanı olacağı fiilen kesinleşmiştir.¹⁸¹ Fevzi Çakmak'ın başta “tarafsız” tutumuna rağmen ordunun, İnönü'nün arkasında olduğu anlaşılıyor. Seçimin yapılacağı 11 Kasım günü gerekli yerlere mesaj vermek amacıyla Meclis'in çevresi askerler tarafından kuşatılmıştır.¹⁸² Dönemin Harbiyelilerinin ve genç subayların anılarına bakıldığında İnönü'ye yönelik büyük bir sempatinin olduğu görülmektedir.¹⁸³ Nihayet ordunun da tercihini simgelemesi açısından Fevzi Çakmak ve Fahrettin Altay'ın da izleyici olarak katıldıkları Meclis'teki oylamada 387 üyeden 348'inin reyile İnönü cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁸⁴

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yılları (1938-1950) “Milli Şef” dönemi olarak anılırken, bu süreçte Türkiye iç ve dış dinamiklerin etkisiyle oldukça değişken bir kimliğe evrilmiştir. Tek Parti iktidarının sürdürülebilir niteliği süreç boyunca aksaklıklara uğrarken, iktidara farklı kanallardan muhalefet odakları yükselmeye başlamıştır.¹⁸⁵ Bu dönemin karakteristik özelliklerinden biri de askerî bürokrasinin nüfuzunun kaybolarak yerini “sivil elitlere veya sivilleşmiş eski askerlere” devretmesidir. Atatürk'ün çevresinde kümelenmiş ve kudretlerini Atatürk'ten alan 1923-1938 döneminin seçkinleri de büyük ölçüde tesirini yitirmiştir. Sivil bürokrasinin temsilcisi İsmet Paşa her ne kadar ordunun dolaylı rızasıyla reis-i cumhur olmuşsa da,

¹⁸⁰ Bu süreçte Celal Bayar'ın gönlünde yatan cumhurbaşkanı namzedi Fevzi Çakmak'tır ancak bu Fevzi Paşa kendisine yöneltilen bu teklifi reddetmiştir. Ümit Özdağ, *Atatürk-İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri*, s. 128-129.

¹⁸¹ Koçak, a.g.e., s. 140.

¹⁸² Özdağ, a.g.e., s. 129.

¹⁸³ Harp Okulu ikinci sınıf öğrencisi olan Dündar Seyhan hatıratında Celal Bayar, Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras gibi isimlerin Atatürk tarafından çok sevilmesine rağmen, subaylar nezdinde pek makbul şahsiyetler olmadıklarının altını çizer. Fakat iktidardan uzaklaştırılan İsmet Paşa'ya karşı büyük bir hayranlık ve itimat beslenmektedir: “İnönü başvekillikten uzak bulunduğu günlerde, Harbiye civarında sık sık at gezintisi yapardı. Onun geçtiğini gören biz Harbiyeliler, hangi durumda olursak olalım, hemen pencerelere fırlayarak büyük tezahürat yapardık... Harbiyeli olarak bizler, Atatürk'ün yerine mutlaka İnönü'nün geçirilmesini istiyorduk.” Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966, s. 7; İsmet Paşa'nın Harbiye etrafındaki bu at gezintilerinin manası sadece sportif bir faaliyet olmaktan çok ötedir. İnönü'nün, gelecekteki siyasi yatırımları için Harbiyelilerin nabzını tuttuğunu söylemek mümkündür: “İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılmasına çok kişi üzülmüştü... İnönü haftada birkaç gün ata biner ve her ne sebeptense, Harbiye etrafında gezinmeyi tercih ederdi. Harbiyeliler bu görüntüyü sempatiyle karşılar, sevgilerini hareketleriyle belirtirlerdi.” Çelikoğlu, a.g.e., s. 33-34.

¹⁸⁴ Us, a.g.e., s. 315; Koçak, a.g.e., s. 142.

¹⁸⁵ Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Propaganda*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 257; Özdağ, a.g.e., s. 133.

süreç içinde askerî bürokrasi ile sivil bürokrasi arasındaki ağırlığın sivil siyasal elitlere kaymasına yol açmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, bu yönde atılan kanuni düzenlemelerin ilkinde 1940 tarihli Örfî idare Komutanlıklarının alacakları kararların doğrudan uygulanmasına yönelik olmuştur. Savaş ortamında olmasına karşın ordunun hareket sahası daraltılmıştır. İkincisi, Fevzi Çakmak'ın 12 Ocak 1944 günü bir telgrafla emekliye sevk edilmesidir. Aynı yıl çıkarılan kanunla Genelkurmay Başkanlığı da Başbakanlığa bağlanmıştır. Ayrıca 30 Mayıs 1949 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanı'na bağlanmış ve TSK'nın rejim içindeki “siyasal ağırlığı” ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu yeni düzeni kabullenemeyen TSK, 27 Mayıs'tan sonra eski rolüne yeniden kavuşacaktır.¹⁸⁶ Bu arada Sabahattin Selek, Fevzi Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı döneminde ordu komutanı olarak oldukça “özerk” hareket ettiğini, protokolde başvekilden sonra geldiğini ve ziyaret kabul ettiğini ancak iade-i ziyarete bulunmadığını belirtir.¹⁸⁷

Ordu içinde ilk gizli örgütlerin varlığı, 1938 yılında Harp Akademileri'nde eğitim gören bazı kurmay adayı subaylar tarafından kurulduğu bilinmektedir. Subaylar Yıldız Sarayı'nda eğitim görürken aynı tarihlerde Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda ağır bir hastalık sürecindedir. Kenan Kocatürk anılarında “Atatürk'ten sonra vatani kim kurtaracak” sorusuna cevap bulmak için arkadaşlarıyla beraber sivil bir lokalde “sanki gizli bir komite kuruyormuş” gibi toplandıklarından bahseder. Genel olarak 1910 doğumlu ve 1930 Harp Okulu mezunu kurmay adayı bu üsteğmenler arasında Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, MİT Müsteşarı Naci Aşkun, I. Ordu Komutanı Kemal Atalay, MSB Müsteşarı Zeki İlder ve CHP Senatörü Cemal Yıldırım gibi “geleceğin” sivil/askeri bürokratları da bulunmaktadır.¹⁸⁸ Ancak Kenan Kocatürk'ün “gizli örgüt kurduk ama ne yapacağımızı hiçbirimiz bilmiyorduk” şeklinde yansıyan ifadelerine bakılırsa, bu oluşumun daha çok Atatürk'ün ağır hastalığı ve ölümüne odaklı “romantik” nedenlerle teşkil edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Akademi'den sonra ülkenin çeşitleri yerlerine atanan bazı kurmaylar arasında irtibat devam etmiş, birkaç yıl

¹⁸⁶ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 159-164.

¹⁸⁷ Selek, a.g.e., s. 759.

¹⁸⁸ Kenan Kocatürk, *Bir Subayın Anıları: 1909-1999*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 190-191; Cemal Yıldırım da böyle bir oluşum içinde olduklarını teyit eder. *Güneş*, 2 Aralık 1986.

sonra Milli Şef'e karşı kurulacak yeni örgütlerin alt yapısı hazırlanmıştır.¹⁸⁹ Ayrıca bu kümeleşmenin kuruluş gerekçesi, şu veya bu şekilde, daha sonra kurulacak olan örgütlerin ana temasını da oluşturacaktır: “Atatürk'ten sonra ülkenin içinde bulunduğu buhran”. Hemen hemen tüm illegal yapılanmaların kuruluş öyküsü incelendiğinde, bu tarz bir “asr-ı saadet” söyleminin yaygın bir kullanım alanı bulunduğunu söylemek mümkündür.¹⁹⁰ Atatürk'ten sonra ülkenin bir türlü içinden çıkamadığı “buhran”la ilgili anlatıların merkezini “karşı-devrimci” tezler oluşturmaktadır. Örneğin Çetin Yetkin, “Karşı Devrim” isimli kitabında Atatürk sonrası karşı-devrim süreci olarak niteler:

¹⁸⁹ Cemal Yıldırım, toplantılarını aralarında Seyfi Kurtbek'in de bulunduğu subaylarla Ankara'da toplantılar yaptıklarını belirtir. *Güneş*, 2 Aralık 1986; Ancak Kenan Kocatürk, bir süre sonra diğer üyelerle temasının kesildiğini ifade eder. Kocatürk, a.g.e., s. 191.

¹⁹⁰ Bu söylemi destekleyen mebzul miktarda veri bulunmaktadır. Örneğin Alparslan Türkeş, “ihtilal fikrinin, İnönü iktidarı devrinde başladığını ve DP döneminde devam ettiğini” ifade eder. Aydın Köker, “Türkeş İhtilali Anlatıyor”, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 15 Şubat 1962; Muammer Taylak, *27 Mayıs ve Türkeş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977, s. 5; Dündar Seyhan da bu dönemde “Atatürkçü” bazı genç kurmay subaylar arasında mevcut sistemi devirmeye niyetli bir örgütün kurulduğundan bahseder. Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s. 16; Talat Aydemir, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe girişimlerini yine karşı-devrim tezine dayandırır. Bu konuda arkadaşlarıyla beraber *Kemalist doktrin* bile kaleme almışlardır. Bkz. Talat Aydemir, *Hatıratım*, YKY, İstanbul, 2017; Ayrıca bu hususun 12 Mart 1971'e kadar kurulan hemen tüm illegal hiyerarşi dışı örgütlerin ana temasını oluşturduğunu da görmekteyiz. Bu dönemdeki illegal örgütlenmenin önemli isimlerinden Uğur Mumcu, “yol arkadaşı” General Celil Gürkan'ın 12 Mart dönemi hatıralarını kaleme aldığı “12 Mart'a Beş Kala” adlı kitabının sunuş bölümünde Celil Gürkan için “tam bir Kemalist subaydır” tanımlamasını yapar. Ayrıca yazının devamında Celil Gürkan, Atatürk'ün “tam bağımsızlık” ile yoğrulan laik düşüncüyü vazgeçilmez bir inanç sayan, Atatürk devrimlerini çağdaşlaşma olarak yorumlayan bir general olarak tasvir edilir. Teşkil edilen örgütün hedefi de Atatürk devrimlerini yeniden ihya etmektir. Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 10; Yine 12 Mart öncesi ordu içindeki örgüt üyelerinden General Ömer Lütfi Erol da benzer ifadeler kullanır. Ona göre, Atatürk Devrimleri ülkenin her köşesine götürülemedi, çok partili döneme de, devrimlerin yerleşmesine fırsat verilmeden erken geçilmiştir. Bu hareket, Atatürk devrimlerinin üstüne kara bir örtü atılmış, sistemli bir şekilde yok edilmeye çalışılmıştır... Atatürk devrimlerinin yeniden canlandırılması, ülkenin geri bırakılmış yörelerinin kalkındırılması için Türkiye'de bir devrim hareketine ihtiyaç vardı...” Ömer Lütfi Erol, *Asker-Devrim-Darbe: Atatürk İlke ve Devrimleri Süreklidir*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003, s. 199-200; Ayrıca 1965-1971 yılları arasındaki gizli örgütlenme sürecinin önceki gizli komitelerden farkı, Soğuk Savaş döneminin bir sonucu olarak NATO/ABD karşıtı devrimci sol veya sol/Kemalist gruplardan; özellikle “Yön-Devrim” ve “Milli Demokratik Devrim” hareketlerinden beslenen “ideolojik” bir boyut kazanmış olmasıdır. Hedeflenen amaç, Atatürk'ün emperyalizme verdiği mücadeleye rağmen kendisinden sonra “karşı-devrimle ihanete uğrayan” Türkiye'yi ABD emperyalizminin yarı-sömürgesinden kurtarmaktır. Bu amaçla askeri okullara kadar sızan sol gruplar, propaganda faaliyetleri yapmaktaydı. Bkz. Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 264-300; Ayrıca bu argümanın ideolojik alt yapısını hazırlayan ve dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler tarafından tüm subaylara önerildiği iddia edilen çalışma için bkz. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi, Ankara, 1969; Faruk Gürler'in bu iddiası Tümgeneral Celil Gürkan tarafından dile getirilmektedir. Faruk Gürler, Celil Gürkan'a “Türkiye'nin Düzeni'ni okumayan subayı, ben eksik görürüm” sözlerini sarf etmiştir. Celil Gürkan, a.g.e., s. 130; Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünü yaptığı siyasal söylemin özelliği, kendine öncel aydın hareketlerinin “Türkiye nasıl kalkınabilir?” ana sorunsalı için geliştirdikleri tüm temel kavram ve önermeleri Marksizm'den yararlanarak yeniden anlamlandırmayı denemiş olması ve bunları sosyalist bir Türkiye projesi için yeniden bir araya getiren Yön-Devrim hareketinin ideolojisi, karakteri, Kemalizm'den esinlendiği noktaları, “Kadro Hareketi”nden farklılık ve benzerlikleri için bkz. Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Marksizm ve Kemalizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Yayınları, İstanbul, 2008.

“Günler kovaladıkça, yaşım ilerledikçe gördüm ki, Türkiye’de yaşanan Karşı Devrim’in başlangıç gün ve saati, 10 Kasım 1938, 09.05’tir. Bugünün Türkiye’sinde yaşanan tüm olumsuzlukların temeli, Atatürk’ün öldüğü gün atılmaya başlandı ve 1945-50 arasında da bu temel üzerine ülkemizin kara yazgısının taşları teker teker örüldü...”¹⁹¹ Dündar Seyhan’a göre de Atatürk, artık gündün güne daha iyi anlaşılırmaktaydı. Zira Batı’da uygulanmakta olan ana prensip ve metotlar, Atatürk’ün reform ve ilkeleriyle oldukça benzerlik taşımaktaydı. Fakat Atatürk’ün ölümünden sonra bu ilkelerden taviz verildiği için memleket geri kalmıştı.¹⁹²

Jön Türk Dönemi’ndeki subayların “bu vatan nasıl kurtarılacak?” sorusunun Atatürk’ün ölümünden sonra dönüşüme uğrayarak “bu memleket geri kalmışlıktan nasıl kurtarılacak?” şeklinde bir soruya doğru evrildiği görülmektedir. Bu ana temanın “alt konu” başlıklarını ordunun modernize ihtiyacı, subayların mesleki sorunları, sivil siyasetçilerin yetersizliği ve tüm bunlara ilaveten üst komuta kademesinin duyarsızlığı gibi bir dizi şikâyetler oluşturmaktadır. Bu süreçle beraber subayların her durumdan vazife çıkartarak ülke sorunlarıyla ilgilenmeleri bir gelenek halini alacaktır.

1941-44 döneminde “Hücum Ordusu Örgütü” ismiyle aralarında ilk örgüte mensup bazı subayların da bulunduğu yeni bir örgütlenme teşkil edilir. Kurucuları arasında Cemal Yıldırım, Seyfi Kurtbek ve Cemal Tural’ın yer aldığı bu teşkilatlanma içinde Memduh Tağmaç’ın yanında Cevdet Sunay gibi isimler de dikkat çekmektedir. Ayrıca bu yapı içinde 27 Mayıs’tan sonra Milli Birlik Komitesi üyeliğine seçilecek subaylardan Ahmet Yıldız ve Refet Aksoyoğlu da yer almaktaydı.¹⁹³ İkinci Cihan Harbi yılları, Türk ordusu

¹⁹¹ Bkz. Çetin Yetkin, *Karşı Devrim: 1945-1950*, Kilit Yayınevi, 2012; Karşı devrim görüşünü eleştiren Yalçın Küçük, Atatürk’ün erken ölümünün, Türk siyasal düşünce hayatı için büyük bir tembelliğe yol açtığını belirtir. Zira Türk fikir hayatı, birçok gelişmeyi bilimsel olarak çözümlenmek yerine, M. Kemal’in biyolojik ölümüne bağlamakla yetinmiştir: “M. Kemal’in biyolojik erken ölümü, Kemalizm’in uzun ömürlü olmasına yol açtı.” Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.3, Tekin Yayınevi, Ankara, 1987, s. 108-109; İnönü döneminde “Kemalizm”i kopuş ve süreklilik tezi üzerinden analiz eden kapsamlı bir çalışma için bkz. Haydar Seçkin Çelik, “İnönü Döneminde Kemalizm: Değişim ve Süreklilik (1938-50)”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara, 2016.

¹⁹² “Bugün Batı, ibretle seyir ve gıpta ettiğimiz seviyesinden bize kuşbakışı sırtıyorsa, bunu, Atatürkçülüğün; akılcılık, halkçılık, devrimcilik, barışçılık ve milliyetçilik ilkeleriyle bu ilkelerin tatbikatının tabii bir neticesi olarak meydana çıkan devletçilik sistemi ve ilkelerin ruhundan doğan laisizm metodunu kusursuz olarak uygulamasına medyundur.” Seyhan, a.g.e., s. 38.

¹⁹³ Özdağ, a.g.e., s. 155-158; Sadi Koçuş, *Atatürk’ten 12 Mart’a*, c.I., Doğu Matbaası, İstanbul, 1977, s. 147-152; Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler*, Alan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 20 ve 155; Muammer Taylak, a.g.e., s. 4-7; 3 Mayıs 1944 olayı olarak bilinen “İrkçılık-Turancılık davası”nda yargılanıp beraat eden Şefik Soyuyüce de bu gizli komitenin içinde yer aldığını ileri sürer. Nazlı Ilıcak, *50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s.435-436.

içinde dönüşüm/değişim beklentilerinin dile getirilmeye başlandığı ve özellikle genç subaylar arasında yukarıda bahsedilen bazı serzeniş/şikâyetlerin yükselişe geçtiği dönemlerden biridir. Savaşın başlangıcında Alman ordularının galibiyeti, savaşa girmediği halde Türk subayları arasında şaşkınlıkla karşılanır. Prusya askeri paradigmasına mensup TSK ile Alman ordusunu mukayese eden genç subaylar, iki ordu arasında kıyaslanamayacak oranda bir mesafe olduğunu fark etmiştir. Savaş karargâhlarında ve askerî birliklerde ivme kazanan bu gizli faaliyetlerdeki sohbetlerde, ordunun geri kalmışlığının sorumlusu olarak İsmet İnönü ile başta Fevzi Çakmak olmak üzere yüksek komuta heyeti görülmekteydi.¹⁹⁴ Zira Komuta kademesinin makamlarını halen Milli Mücadele yıllarının komutanları işgal etmekte ve halen ordunun en “etkili” silah/teçhizatları Kurutuluş Savaşı yıllarından kalmaydı: “Ordunun silah ve donatımı demode olduğu gibi, ikmal işlerinde kullanılan en ‘gayretli’ vasıtalar manda arabaları, öküz arabaları, at arabaları ve deve kervanlarıydı...”¹⁹⁵ Nihayet bu örgütün

¹⁹⁴ Alparslan Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayı*, Kamer Yayınları, İstanbul 1992, s. 17-19; Dönemin genç subaylardan Alparslan Türkeş, İnönü ve Fevzi Çakmak’a yönelik ordudaki genç subayların serzenişini şöyle dile getirir: “Orduda karşılaştığımız perişanlık, silah-teçhizat-donatım eksikliği bizi çok sarsmıştı. Bunlar nasıl devlet adamı ki, ileriye görememişler. Devlet kademesini sorumlu olarak görüyorduk.” Hulusi Turgut, *Türkeş’in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul, 1994, s. 258; “Bugünkü silahlarımızla, şu berbat donatım içindeyken, bir Alman taarruzuna uğrarsak milletimizin durumu ne olacaktı?” *Yeni İstanbul*, 17-18 Mayıs 1967; Teğmen Dünder Seyhan, Almanların tüm Avrupa’da ilerleyişini şaşkınlıkla izlediklerini ve adeta kış uykusundan uyandıklarını belirtir. Ayrıca ordu mensupları arasında “insanüstü” varlık olarak görülen Fevzi Çakmak’ı ordunun geri kalmasından sorumlu tutmaya başladıklarını şöyle ifade eder : “Kafalarda hayret, istifham... “Yıldırım Harbi” diyorlar... Almanlar hokkabaz mahareti ile Polonya’yı sildi, süpürdü. Avrupa’da zırhlı ve motorlu birliklerle kasırga gibi dolaşiyor. Binlerle uçak, gökleri kaynatıyor. Aman zaman demeğe kalmadan Almanlar, Fransa’nın meşhur Majino’suna dayanıyor... Bizde de telaş ve endişe artıyordu. Biz Henüz Birinci Dünya Harbi’nin kaidelerini öğrenmeye çalışıyorduk. Elimizdeki silahlar, o devirden kalma, teknik o devrin tekniği, taktik öylesine... Kafalara dank diyor halimiz... Türk ordusunun başındaki Mareşal’in yıllarla nasıl büyük bir gaflet içinde Türk Silahlı Kuvvetlerini, Milli mücadeleyi yaptığı zamandan da daha ihmal edilmiş bir durumda bıraktığını idrak etmemeye imkân yoktu... 1940’ların Türk ordusunun perişan hali açık bir gerçektir.” Seyhan, a.g.e., s. 9; Sabahattin Selek, Fevzi Paşa’nın emekli edilişi ile genç subayların ondan rahatsızlığı arasında bir ilişki kurar. Ordu, esasında Atatürk’e bağlılığından dolayı Fevzi Paşa’ya büyük hürmet göstermekteydi. Fakat Atatürk’ün ölümü ve ardından İkinci Cihan Harbi’nin başlaması sonucu subaylarda ordunun geri bırakılmış olduğuna dair hissiyatı güçlendirmiştir. En büyük sorumlusu ise Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak olarak görülmeye başlanır. Ona göre, bu yüzdendir ki, İnönü, ordu içindeki bu hoşnutsuzlukları fark ederek, Fevzi Paşa’yı emekli sevk etmiştir. Selek, a.g.e., s. 759; Harp Tarihi literatüründe Türk ordusunun değişim ve dönüşümlerini “paradigma”lar çerçevesinde açıklayan yaklaşımlar için bkz. Gencer Özcan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi,” *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren Balta, İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010; Serhat Güvenç, “ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü:1942-1960,” *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren Balta, İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010; Ayrıca bkz. Serhat Güvenç ve Mesut Uyar, “Lost in translation or transformation? The impact of American aid on the Turkish military: 1947-1960”, *Cold War History*, c.21, Routledge Yayınları, 2021.

¹⁹⁵ Türkeş, a.g.e., s. 17; *Yeni İstanbul*, 18 Mayıs 1967; Seyhan, a.g.e., s. 9; “Bir ordunun başında aynı kişilerin 20 yıldır Genelkurmay Başkanı, Ordu Komutanı olmasının dünyada örneği yoktu. Genç

kurucularından Seyfi Kurtbek ve Cemal Tural'ın girişimiyle başta General Ahmet Ekrem Türker ile Muzaffer Tuğsavul olmak üzere birkaç generale "liderlik" teklif edilmiştir. Ancak böyle bir girişimi tehlikeli gören bu generallerin "savaşın tahrip edici ortamı"ni bahane ederek bu subayları yatıştırdığı ve örgütün savaş sonrasında yeniden dirilmek üzere yeraltına çekildiği bilinmektedir.¹⁹⁶

Harp sonrasında yeniden inşa edilen dünyada yerini almaya çabalayan Türkiye, Anglo-Amerikan desteği olmaksızın "Sovyet tehdidi"ni bertaraf edemeyeceğini düşünmekteydi. Batı bloğu ile çıkarlarının örtüşmesi, bu sürecin daha hızlı işlemesine de katkı sağlamıştır. Bir yandan ordu, 1947 Truman Doktrini çerçevesinde askerî yardımlarla modernize edilirken,¹⁹⁷ diğer yandan ülke, kapitalizmi küresel ölçekte siyasi-iktisadi-askerî açıdan düzenleyen tüm organlarına üye olacaktır.¹⁹⁸

1946-50 döneminde iç ve dış faktörlerin tesiriyle ülkede çok partili sisteme doğru bir dönüşüm gerçekleşir. İsmet İnönü, bir özeleştiride bulunarak "tek adam" rejiminin, dış faktörler bir yana, ülkede yarattığı sıkıntılara ve çıkmazlarına şöyle yanıt verir: "Tek Parti idaresiydi. Ama her köşede benden habersiz binlerce 'Milli Şef' türemişti. Sistemin murakabe kabul etmemesi yüzünden bunlar halka zulmediyordu. Etraftaki halkayı kırıp ben de olaylara nüfuz edemiyordum..."¹⁹⁹ Nitekim 7 Ocak 1946 tarihinde CHP'den kopan bazı isimlerin bir araya gelmesiyle kurulan DP, zamanla en büyük muhalif parti kimliğine sahip bir oluşuma dönüşecektir. Partinin kurucuları, CHP içindeki muhalif bir çekirdek kadroyu teşkil etmekteydi. Celal Bayar, Adnan Menderes,

---

subayların önü açılmıyordu." Koçaş, a.g.e., s. 151; Sabahattin Selek, bu meseleyle ilgili olarak Fevzi Paşa'yı sorumlu tutar. Ona göre Fevzi Paşa, subayların bölük komutanlığındayken emekli olmasını tercih edecek kadar "genç" kuşağa uzaktır. Hâlbuki I. Cihan Harbi ve Milli Mücadele'de tüm üst komutanlar 30-40 yaş arasındaydı. Selek, a.g.e., s. 758-759.

¹⁹⁶ Taylak, a.g.e., s. 10-12. Özdağ, a.g.e., s. 156-157; Seyhan, a.g.e., s. 16.

¹⁹⁷ Güvenç, a.g.m., s. 263-271; Özdağ, a.g.e., s. 171-172.

¹⁹⁸ Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015 s. 14; Savaş sonrasında dünyanın kapitalist ve sosyalist sistemler halinde ikiye ayrıldığı bu yeni aşamasında, CHP'nin, tek partili eski ideolojisinin sürdürülebilirliği ve "iki sistemden birinin" seçme zorunluluğunun olup olmadığına dair bir tartışma için bkz. Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981, s. 28-31; Ahmet Hamdi Başar, *Türkiye ve Yeni Dünya*, Barış Dünyası Neşriyatı, İstanbul, 1943; Nihal Kara İncioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları," *Tarik Zafer Tunaya'ya Armağan: Tarih ve Demokrasi*, İstanbul Öğretim Üyeleri Derneği, İstanbul, 1992.

¹⁹⁹ Gazeteci ve siyasetçi Cihad Baban'ın İsmet İnönü'den naklettiğine göre İnönü devamında şu ifadeleri kullanır: "Devlet mekanizmasını tek insanın kaderine bağlayan sistemden bir an önce sıyrılmalıydık. Savaş bittikten sonra bu konuya vakit geçirmeden cevap vermek gerekiyordu. Ben, demokratik düzene girelim dediğim zaman, arkadaşlarım bana dediler, "bu erkendir, bu olmaz" dediler. Ben, "hayır artık, meseleye zor da olsa bir çözüm yolu bulmalıyız" diye direttim." Cihad Baban, *Politika Galerisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.289-290.

Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'den oluşan bu kadro, 7 Haziran 1945'te Meclis grubuna "Dörtlü Takrir" diye bilinen ve içinde liberal taleplerin bulunduğu bir belge sunmuştur.²⁰⁰ Talepler, CHP grubunca reddedildiği gibi Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü partiden ihraç edilmişlerdir. Bu olaydan birkaç ay sonra Celal Bayar sadece CHP'den değil, milletvekilliğinden de istifa etmiştir. İnönü'nün, gerek CHP içinde klikleşmeyi önlemek gerekse seçimleri kazanacağını umduğu için bu isimlerin parti kurmasını desteklediği biliniyor.²⁰¹ Hem böylece muhalefet de kendisinin itimat ettiği simalar tarafından teşkil edilecekti. Aynı zamanda DP'nin CHP'den kopanlar tarafından kurulması, bu dönemin "görece" kolay atlatılmasına vesile olmuştur. Zira erken Cumhuriyet döneminde çok partili deneyimlerden de görüldüğü gibi, devlet/CHP özdeşliği, CHP karşıtı muhalefetin sadece partiye değil, aynı zamanda rejime de tehdit oluşturduğu iddiasıyla tasfiye edilmişti.²⁰²

Bunun da ötesinde Türkiye'de yönetici elitlerin siyasal/sosyal düzeni, Batı'daki ülkelere referansla biçimlendirme talepleri, Tanzimat'tan beri ülke siyasetinin temel bir niteliğidir ve bir asır sonra Batı'daki çok partili hayat artık, siyasal modernleşmenin "amentüsü" haline gelmiştir. İmparatorluğun son dönemindeki bu eğilim, tek partili yaşamdan çok partiliye geçiş sürecini daha az sancılı olmasına katkı sağlamıştır. Bu geçiş, "muasırlaşma veya medenileşme" adıyla bilinen rejimin en temel paradigması açısından makul bir değişim olarak tasvip edilmiştir. Bu dönemde Türk siyaseti, tıpkı ABD'de olduğu gibi, hâkim iki partinin güdümü altındadır. Birçok siyasi parti teşekkül

²⁰⁰ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 33; Metin Toker, "Dörtlü Takrir" grubun esas hikâyesinin 1942'ye gittiğini söyler. Tevfik Rüştü Aras'ın Bahçelievler'deki evinde sürüp giden sohbetlerin ve görüşmelerin bir araya getirdiği bir gruptur. O döneme kadar Bayar ile Menderes arasındaki ilişki, selam vermekten veya tokalaşmadan öteye gitmemiştir. Menderes, aslında bacanağı Tevfik Rüştü Aras'ın himayesi altındadır. Yine Metin Toker'in Celal Bayar'dan naklettiğine göre, bu dörtlü grup arasında ikili bir hizipleşme söz konusudur: "Aslında dört kişi değildik de, iki ikiliydik. Adnan Bey, Köprülü ile hep çok yakındı. Hep birlik halindeydiler. Ben de Koraltan'ı yanıma alırdım." Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye: 1944-1950*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990, s. 52-53; Bu toplantıları Celal Bayar da doğrular. Celal Bayar, a.g.e., s. 30;

²⁰¹ Metin Toker, CHP'de parti içi muhaliflerin oldukça çok sayıda olduğunu belirtir. Bu örneklerden birisi Recep Peker'dir. Recep Peker, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu sürekli eleştirmekte ve onu başvekilliğe layık görmemektedir. CHP'de başbakanlığa oynayan Recep Peker, hükümeti bir yandan eleştirmektedir ancak kendisinin "Celal Bayar ve arkadaşlarıyla" karıştırılmaması için kürsüye gelip bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Toker, a.g.e., s. 53-54.

²⁰² Demokrat Parti'nin kuruluşu, ideolojisi, Halk Partisi karşısında konumlanması, muhalefet ile iktidar yıllarını da içine alan yetkin ve kapsamlı bir çalışma için bkz. Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s. 49-53; Ayrıca başka önemli bir çalışma için bkz. Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990; Bununla beraber dönemin olaylarını "aykırı" bir gazetecinin gözünden okumak için bkz. Sabiha Sertel, *Bir Roman Gibi: 1919-1950*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s. 297.

etmesine karşın, bu partilerin hiç biri CHP ve DP'yle kıyaslanabilecek boyutta bir kitleselliğe ulaşamamışlardır. Dönemin konjonktürüne uygun biçimde; bir safta “Cumhuriyetçiler”, diğer safta “Demokratlar” olmak üzere “görece” iki kutuplu bir siyasal yaşam teşkil edilmiştir.²⁰³ Diğer bir ifadeyle, demokrasiye, belli bir sınıf veya toplumdan gelen talepler neticesiyle geçilmemiştir. Demokrasi, Tanzimat'ın Cumhuriyet'e devrettiği benzer bir metotla, çağdaşlaşmanın bir gereği olarak düşünülmüştü.²⁰⁴

DP'nin kuruluşunun büyük ilgi görmesi karşısında telaşlanan CHP, 1947 yılında yapılması gereken seçimleri, bir yıl öne alarak, 21 Temmuz 1946'da yapma kararı almıştır. Zira DP, tek parti yönetiminden memnun olmayan “herkes”in desteklediği bir parti hüviyetindeydi.²⁰⁵ Aydınlar, toprak ağaları, köylüler²⁰⁶ ve işçiler bu partinin etrafında kümeleşerek ona sosyal mobilizasyon niteliği kazandırdılar. Fakat Demokratların ne sistemli bir seçim kampanyası ne de sosyo-ekonomik problemler üzerine işlenmiş fikirleri vardı. Ortaya attıkları somut sorunlar, özellikle savaş yıllarında görülen kusurların ve sıkıntıların sorumluluğunu İnönü'ye yüklemekten ibaretti. Halk ise bu eleştirilerin gerçekte bir değer taşıyıp taşımadığı üzerinde bir değerlendirme yapmamaktaydı. Sadece ilk defa iktidardaki partiye karşı memnuniyetsizliğini ifade etme imkânı bulmuştu. Muhalefete oy vermek, sadece Halk Partisi'ne karşı oy vermek

²⁰³ Anıl Verel, “Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması,” *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 204-210.

²⁰⁴ Metin Heper, “Demokrasimizin Sorunları,” *Doğu-Batı*, S. 21, Ankara, Kasım 2002, s. 160.

²⁰⁵ DP'nin gücü büyük ölçüde halkın ihmal edilmiş olmasından, ve yine halkın ekseriyetinin CHP'ye antipatik bir tutum beslemesinden kaynaklanıyordu. Muhalefeti destekleyenler arasında en muhafazakâr köylüleri, iş çevrelerinin büyük bölümü ve aydınların çoğu bulunmaktaydı. Walter Weiker, 1960 Türk İhtilali, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 13; Türkiye'nin önemli sosyalist isimlerinden Sabiha Sertel anılarında, DP'nin kuruluş sürecinde Celal Bayar ile Tefik Rüşti Aras'ın Moda'daki kendi evine sık sık ziyaret gerçekleştirdiğini belirtir. Bu görüşmelerde bir dergi çıkarmayı bile düşündüklerini söyleyen Sertel, Celal Bayar'ın DP'nin desteklenmesi halinde toprak reformu dâhil birçok “sosyal” nitelikli hakların hayata geçeceğine dair vaatlerde bulunduğunu söyler. Sertel, a.g.e., s. 288-298. Sabiha Sertel, “bu partiyi, burjuva demokratik devrimin tamamlanması yolunda atılan bir adım” şeklinde gördüklerinden dolayı DP'yi desteklediklerini ileri sürer ve bu partinin kurulmasına karşı çıkan isimleri de “gerici” zihniyet olarak görür. Sertel, a.g.e., s. 295-296; Başka ünlü bir sosyalist sima, Mehmet Ali Aybar, 1946 seçimlerinde DP'nin bağımsız listesinden aday olarak gösterilmiştir. Mehmet Ali Aybar, o sırada askerliğini yedek subay olarak Kayseri'de yapmaktadır. Toker, a.g.e., s. 120; Çağlar Keyder, Türkiye Komünist Partisi'nin dahi DP'yi desteklediğini belirtir. Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 153. DP'nin tüm kesimleri kucaklayıcı bir parti olduğuna dair görüşlere 27 Mayıs'ı gerçekleştiren subaylar da katılmaktadır: “Yeni iktidar, çok çeşitli hatta birbirine çok karşıt eğilimleri, canından bezmiş görünenleri, eski iktidara karşı olanların hemen hemen tümünü kucaklayıcı yapısı içine almak üzere yaygın bir sırt sıvazlayıcı” bir parti görünümündeydi. Yıldız, a.g.e. s. 64.

²⁰⁶ Doğu'da toprak ağaları ve köylülerin CHP'ye oy verdikleri belirtilmelidir.

demekti.²⁰⁷ Nihayet, yapılan seçimlerde CHP 403, DP 54, Bağımsızlar 8 milletvekili çıkarmıştır.²⁰⁸ Genel inanca göre seçimler dürüst ve adil yapılmamıştı. Bu sorunlu seçimlerle birlikte Demokratlar, CHP içinde çok partili siyasal yaşamı erken bulan kesimleri işaret ederek “despot” CHP, “mağdur” DP algısını pekiştirmiştir.²⁰⁹

Seçimlerde idari mekanizmanın CHP lehine çalışması ve yaşanan “seçim şaibesi” ülkedeki gerilimi artırdığı gibi, ordudaki subaylar dahi CHP’lilerden soğuyup, DP’lilere sempati duymaya başlamışlardır. Kışlalarda yükselen “homurtu”lar subayların yeniden kümeleşerek, illegal pratiklere başvurmasına yol açmıştır.²¹⁰ Bu dönemin gizli örgütleri, İstanbul Harp Akademileri ve Ankara Kara Kuvvetleri Karargâhı gibi iki büyük merkezde teşkilatlanmışlardır. 1946-50 dönemindeki gizli örgütlerin özelliği, 1941-1944 yıllarındaki yapılanmaların devamı niteliğinde oluşudur. Maksatları da DP’nin mümkün olan en kısa zamanda iktidara gelmesini sağlamaktır. Zira İnönü döneminde “unutulan” orduya gerekli önem ve değerin DP tarafından verileceği düşünülmekteydi. Aynı yıllarda Harp Akademisi’nde öğrenci olan Yüzbaşı Sadi Koçaş, 1949 yılında

²⁰⁷ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 252-253; MBK üyesi Sıtkı Ulay, tek partinin baskı, korku ve şiddet politikalarından büyük kitlenin usandığını belirtir: “Değişmez kadro ve statükonun devamından bıkan halkın halet-i ruhiyesi, yakın geleceğin kendisine yeni bir şeyler getireceği ümidi, tek parti devrinin bıktırıcı devlet otoritesi, jandarma, bekçi, vergi memuru, haciz, baskı, sopa ve tehditlerin kaldırılması vaadi gibi...” Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Yayınları, İstanbul, 1968, s. 12; “DP süratle gelişmekte, teşkilatlanmakta idi. Halk yeni partiye CHP’lilerin hiç tahmin etmedikleri bir ilgi gösteriyordu... Millet yeni parti kurucularının kimliklerinden fazla bir haberi yoktu. Hatta Bayar bile öyle çok tanınmıyorlardı. Bunlar eski partiye karşıydılar ya. Bu vatandaşa yetiyordu.” Toker, a.g.e., s. 96.

²⁰⁸ Ahmet Emin Yalman, bu seçimleri “DP kazanmamış, CHP kaybetmiştir” ifadesini kullanır. *Vatan*, “Millet Hükümünü Vermiştir”, 23 Temmuz 1946, s. 1-3.

²⁰⁹ Esasında DP’nin “matematikselsel olarak değil ama mantıken” seçimi kazanma ihtimali yoktu. 465 milletvekilliği için yapılan seçimde bir partinin iktidara gelebilmesi için asgari 233 milletvekili çıkarması gerekmektedir. Fakat DP’nin toplan 273 milletvekili adayıyla seçimlere katıldığı ve 16 ilden aday göstermediği görülmektedir. Ayrıca parti, bazı önemli isimleri meclise sokabilmek için birkaç şehirden aday göstermişti ve 16 milletvekili daha kaybetmiş oluyordu. Toplam 257 milletvekili adayıyla seçimlere katılan DP’nin iktidar şansı için tüm illerde “tulüm” çıkarması gerekiyordu ama bu durum mantıklı gözüküyordu. Zira yorumlara göre, o dönemki şartlar içinde Halk Partisi seçimi kazanırdı. Metin Toker, tüm bu koşullara rağmen CHP taşra teşkilatı ile idari amirlerin seçimi kirlettiğini belirtir. Toker, a.g.e., s. 120-121; Demirel, a.g.e., s. 62-63; Çelebi, a.g.m., s. 263; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 37; Celal Bayar, DP teşkilatının sandık müşahitleri eliyle topladığı rakamların hesabından DP’nin 279, CHP’nin 186 milletvekili kazandığını iddia eder. Zira ona göre, bu durum CHP’nin istediği gibi “kontrollü muhalefet” tezine uyuyordu ve Halk Partisi tarafından kasıtlı yapılmıştı. Celal Bayar, a.g.e., s. 62; Ancak DP’nin 16 ilde aday göstermediği düşünüldüğünde, DP liderlerinin bu durumu seçim öncesinden itibaren kanıksadığı ve iktidar olabilecek kapasiteyi kendilerinde göremediğinin tespiti yapılabilir. Toker, a.g.e., s. 120-121; CHP’nin 1946 seçimlerindeki hataları, “sert ve olumsuz” bir siyasal miras bırakmıştır. Uzun yıllar hikâyesi sürececek olan bu seçimler, sadece 1960’a kadar DP’ye değil aynı zamanda DP ekolünden gelen Türk merkez sağına “bitmek tükenmek” bilmeyecek bir seçim malzemesi sunacaktır. *Sabah*, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: CHP’nin Tarihi Sandık Hırsızlığıyla, Yolsuzluğuyla Doludur,” 10 Mayıs 2019.

²¹⁰ Özdağ, a.g.e., s. 171; Abdi İpekçi ve Sami Çoşar, *İhtilalin İcyüzü*, İş Bankası, İstanbul, 2012, s. 7; Ahmad, a.g.e., s. 37.

Akademi’de son sınıf öğrencisiyken, siyasetle sürekli temas halinde olduklarına dair bir örnek verir ve radyo başında seçim konuşmalarını heyecanla dinlediklerini belirtir. Yine bir gün radyoda, CHP’nin seçim bildirimleri yayınlandıktan sonra (üst komutanın emriyle) radyo kapatılmıştır. Bu durum kurmay adayı öğrenciler arasında tepkiye neden olur: “Birinci sınıflardan ağırbaşlı, ciddi, çalışkan ve herkes tarafından sevilen bir yüzbaşı (emekli Kurmay Albay Hamid Girdivan) dayanamayarak ‘Onları (CHP) dinledik. Bırakın ötekileri de dinleyelim’ diye bağırarak radyoyu yeniden açtı.”²¹¹

Sadi Koçaş, Akademi hocalarından “ihtilalci” Cemal Yıldırım’ı derslerde DP lehinde konuştuğu için hakkında soruşturma açıldığı ve cezalandırıldığını ifade eder.²¹² CHP milletvekili Avni Doğan, ordu içindeki birtakım subayların CHP’yi devirme hazırlığında olduklarının İnönü tarafından bilindiğini ve buna yönelik önlemlerin alındığını öne sürer.²¹³ Görüldüğü üzere Akademi’de ciddi anlamda bir örgütlenme ve DP sempatzımanı subayların varlığı dikkat çekmektedir. Fakat genç subayların tamamının DP’yi desteklediğine dair bir anlam çıkmamalıdır. Hava Yüzbaşı Muhsin Batur, Harp Akademisi’nde eğitim görürken 1946-1950 yılları arasında sınıf olarak “yumuşakça” ikiye bölündüklerinden bahseder. Bir bölümü Demokratları desteklerken, kendisinin de dâhil olduğu ikinci grup Halk Partisi’nden yanadır. Ona göre, sınıf içinde yaşanan tartışmalarda, ikinci grubun elinde daha sağlam argümanları bulunmaktaydı ve tartışmalardan galip ayrılmaktaydılar: Çünkü “yeni parti kurucularının hemen hepsi, Halk Partililerdi ve aralarında düşünce farkından ziyade, kişisel sebepler ve anlaşmazlıklar yatmaktaydı... Ben de bu ikinci gruba dâhildim.”²¹⁴

Seçimlerde ayyuka çıkan şaibe iddiaları bu subayların önüne iki opsiyon bırakmıştır: CHP’yi cebren iktidardan devirmek veya 1950 seçimlerinde yeniden bir seçim hilesinin yapılması karşısında DP lehine askerî müdahalede bulunmak. Örgütler 1950’ye kadar bir müdahalede bulunmamışlardır. Bu durumun sebepleri arasında örgütlerin yeterince güçlü olmaması ve İnönü’nün artan gerilimi zamanında yaptığı müdahalelerle düşürmesinde aranabilir.²¹⁵

²¹¹ Koçaş, a.g.e., c.1., s. 203.

²¹² Koçaş, a.g.e., c.1., s. 203-204.

²¹³ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964, s. 267.

²¹⁴ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s. 49.

²¹⁵ Özdağ, a.g.e., s. 184;.

Bu dönemin en büyük iki gizli örgütü başlangıçta birbirinden habersiz çalışmalarına devam etmektedir. İlkinin merkezi Ankara'da; Kara Kuvvetleri Karargâhı'ndadır. Seyfi Kurtbek, Cemal Yıldırım, Mehmet Ali Aytaç ve Necip San gibi kurmay subaylardan oluşan bir grup "memleket meselesi" üzerine kafa yormaktadır. Henüz dertleşmeden öteye gitmeyen bu kümeleşmenin bir aksiyon hareketine bürünmesi, aralarından bir kurmay subayın -Cemal Yıldırım- İstanbul Harp Akademileri'ne öğretmen olarak tayin edilmesiyle başlar. Cemal Yıldırım, Yıldız'daki subaylar arasında Ankara'daki arkadaşları gibi düşünenler olduğunu fark eder ve onlarla temasa geçer.²¹⁶ Akademi'deki grubun önderliğini Cavit Çevik yapmaktaydı. Memduh Tağmaç, Faruk Ateşdağlı, Kenan Esengin, Naci Aşkun ve geleceğin MBK üyelerinden Sıtkı Ulay gibi genç subaylar bulunmaktadır. Böylece iki örgüt, süratle birleşerek üst kademelere doğru yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde generalliğe terfi eden Cevdet Sunay, daha önceden yabancı olmadığı bu gizli bir örgüte, yeniden iltihak etmiştir. Cevdet Sunay örgüt başkanlığına seçilmesine rağmen, onun kıta vazifesine çıkmasıyla bu göreve Kurmay Albay Cavit Çevik getirilmiştir.²¹⁷

1947 yılında örgüt, bütün orduda nüfuzu geçecek kuvvetli bir general eksikliğini gidermek için Korgeneral Fahri Belen'le irtibata geçer. Subayların temel tezi, "sonraki seçimlerde de Halk Partisi'nin, iktidarı DP'ye bırakmayacağı" yönündedir. Bu kanaati taşıyan subaylar, yeniden bir seçim şaibesinin yaşanmasını engellemek için CHP'yi devirme teklifinde bulunurlar. Fahri Belen, bunun makul karşılanmayacağını ama şayet seçimlere gölge düşerse, o zaman bir ihtilal havasının doğacağını söyleyerek bu subayları kararlarından vazgeçirmiştir. Fahri Belen, "şimdilik" bir müdahaleyi uygun görmemiş ancak genel olarak müdahaleye olumlu bir yaklaşım sergilemişti. 1950 seçimleri gayrimeşru şartlar taşırırsa, hazırlayacakları müdahalenin lideri Fahri Belen olacaktır.²¹⁸

Seçimlere aylar kala hem CHP'nin hem de DP'nin ordunun desteğini arkalarına almaya çalıştıkları bilinmektedir. Belirtilmelidir ki bu dönemde yüksek komuta kademesini teşkil eden generaller, İnönü ve partisini desteklerken; alt ve orta rütbeli subaylar

²¹⁶

²¹⁷ Bkz. İpekçi ve Coşar, a.g.e., s. 20; Özdağ, a.g.e., s. 185-187; Fahri Belen, *Ordu ve Politika*, İstanbul, 1971, s. 32-33; Kenan Esengin, *27 Mayıs ve Ordudaki Kıyımlar*, İstanbul, 1978, s. 10; Bayar, a.g.e., s. 119-120; *Milliyet*, 9 Eylül 1969, s. 11; Ulay, a.g.e., s. 12-14.

²¹⁸ İpekçi, a.g.e., s. 9-10; Özdağ, a.g.e., s. 187.

DP'nin iktidara gelmesini talep etmekteydiler. Orhan Erkanlı, DP, iktidara geldiği günlerde generallerin “eski iktidar” partisi CHP'ye, albayların önderliğini çektiği genç subayların ise “yeni iktidar” partisine hizmetlerini arz ettiklerini dile getirir.²¹⁹ Aynı zamanda generaller arasında da CHP'li ve DP'li hizipler olmak üzere iki gruptan bahsedilmektedir.²²⁰ İnönü ve rejiminin itibarını yitirdiği bu dönemde, Ankara ve İstanbul'daki genç kurmaylar, faaliyetleri hızlandırmakla beraber bu kez doğrudan DP yöneticileriyle gizlice temas sağlamışlardır. Fahri Belen, Cemal Yıldırım, Seyfi Kurtbek ve Kenan Esengin gibi isimler doğrudan Celal Bayar'la görüşerek seçimlere “hile” karıştığı takdirde DP lehine askerî müdahale yapılacağı konusunda Celal Bayar'a güvence vermişlerdir.²²¹ Celal Bayar'ın bu durumdan memnun kaldığı anlaşılıyor. Zira bir “vefa” göstergesi olarak 14 Mayıs 1950 seçimlerde Seyfi Kurtbek ve Fahri Belen, DP saflarından önce milletvekili seçilecek, daha sonra kabinede bakanlık statüsüne terfi edeceklerdir.²²²

Halk Partisi, 12 Temmuz Beyannamesi'yle “liberal ve ılımlı” bir politika takip ederken, Demokratlar da bu yumuşak iklime katkıda bulunmaktaydılar.²²³ 14 Mayıs

²¹⁹ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 5-6; Bu husus, dönemin birçok subayı tarafından teyit edilmektedir. Bkz. Talat Aydemir, *Hatıratım*, YKY, İstanbul, 2017; s. 17; Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, YKY, İstanbul, 2010, s.62-64.

²²⁰ Özdağ, a.g.e., s. 188.

²²¹ Güneş, 2 Aralık 1986; Esengin, a.g.e., s. 10; Özdağ, a.g.e., s. 187-188; İpekçi, a.g.e., s. 10-12; Adnan Çelikoğlu anılarında, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanı Kurmay Yarbay Nüzhet Bulca'nın, seçim akşamı herhangi bir yolsuzluğu önlemek için Köşk'ün önünde bu maksatla nöbet tuttuklarından bahsettiğini nakleder. Çelikoğlu, a.g.e., s. 63.

²²² General Cemal Tural, MBK Üyesi Ahmet Yıldız'a eski örgüt arkadaşı Seyfi Kurtbek hakkında bazı iddialar öne sürer. Kurtbek'in önce İsmet Paşa'yla görüştüğünü, ancak ondan yeterli bir karşılık göremeyince Celal Bayar'a yaklaştığını ve sonunda bakanlığa kadar yükseldiğini belirtir. Sadık Göksoy, *Darbeler, Demirkıratlar ve 27 Mayıs*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, s. 27; Celal Bayar üzerine yapılan bir doktora tezinde, subaylardan gelen müdahale teklifinin Celal Bayar tarafından tereddütsüz reddedildiği ileri sürülür. Zira yazara göre bu durum, Celal Bayar'ın demokrat kişiliğiyle örtüşmekteydi: “İktidarın sadece seçim yolu ile değişeceğine inanan nadir bir kişilik” idi. İhsan Fuat Özgen, “Cumhuriyet Dönemi'nde Celâl Bayar'ın Siyasî Ve İktisadî Faaliyetleri”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dan. Vahdettin Engin, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2007, s. 198.

²²³ CHP içindeki “otoriter”liğin sembol ismi Başbakan Recep Peker'in tasfiyesiyle muhalefet üzerinden iktidar baskısının kalkmasını sağlar. Yerine daha ılımlı isimlerden önce Hasan Saka, sonra Şemsettin Günaltay başbakan olacaktır. Bu durum, muhalefetin elindeki başlıca silahlardan birinin yok olması anlamına geliyordu. Zira iktidarın muhalefeti yok edeceği endişesi, bütün kişisel çatışmaları engelliyordu. Bu korku ve kaygı, DP içindeki gruplar arasında birliği sağlıyordu. Bu kaygının kalkmasıyla beraber, o zamana kadar ki gizli kişilik çatışmaları açığa çıkmaya başladı. Bu gruplardan birini Osman Bölükbaşı, Hikmet Bayur ve Kenan Öner çekiyordu. Karpat'ın tespitine göre bu isimler, genel görüşleri itibarıyla liberal, fakat Halk Partililere karşı oldukça militan bir karaktere sahipti. 12 Temmuz Beyannamesi bu grup tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştı. Çünkü bu gruba göre, DP'nin esas gayesi, tek parti diktatörlüğünü tasfiye etmektir, bu başarılmadıkça uzlaşma olmamalıydı. Bir süre sonra bu isimlerin bir kısmı istifa edecek, bir kısmı da parti disiplinine aykırı hareket etmekle suçlanıp, partiden ihraç

seçimlerinde, sandıktan, çoğunluk sisteminin uygulanması sonucunda, 487 milletvekilinden DP %52 oyla 396'sını; CHP %39 oyla 68'ini; Demokratların içinden doğan MP ise sadece 1'ini çıkarabilmiş, 15 milletvekilliği de açık kalmıştır.²²⁴ Demokratların bu sonuçlara kendilerinin dahi inanmadığına dair yorumlar bulunmaktadır. Bu “zafer”, aslında ülkede Halk Partisi'ne karşı birikmiş memnuniyetsizliğin bir yansımasıydı. Kemal Karpat, seçimlerin iki veya üç yıl önce yapılmış olması durumunda, CHP'nin 1950'de topladığı oyların ancak yarısını alabileceğini öne sürer. Fakat son yıllarda yürütülen ılımlı siyaset, partinin nispeten itibarını artırmıştır.²²⁵ Bunun yanında partilerin aday listeleri incelendiğinde başta Ali Fuat Cebesoy olmak üzere DP'nin 14 emekli general adayına karşılık, CHP'nin hiç general adayı bulunmamaktaydı. Ayrıca CHP listesinde 13 subay adaya karşılık, DP'de iki katına yakın; 23 aday yer almaktaydı.²²⁶ Bu aday listelerine bakılarak, CHP'ye nazaran DP'nin askeri bürokrasiye önem verdiği bir göstergesi gibi görülebilir.

Seçimlerden önce hem Halk Partililerin hem de Demokratların bir şekilde ordunun desteğini aradıkları anlaşılmaktadır. Birçok zümrede olduğu gibi TSK da iktidar değişikliğini belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Yalnız bu durum, DP'nin yüksek kabiliyet ve politikasının bir sonucu olarak orduyu kendi tarafına çekmesi değil, ordunun bir kesiminin “daha iyi bir alternatif” olarak gördüğü DP'nin yanında yer alması olarak değerlendirilebilir. Başka türlü söylemek gerekirse, ordunun büyük kısmının İnönü yanlısı yüksek komuta heyetinin olası bir müdahalesine karşı, DP'yi bir nevi himayesi altına aldığı görülüyor.²²⁷

---

edileceklerdir. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 298-305; Toker, a.g.e., s. 236-240; Demirel, a.g.e., s. 99; Ahmad, a.g.e., s. 37-46; Her iki partinin radikal isimlerinin tasfiye sürecinin öyküsünü ele alan başka bir çalışma için bkz. Ali Gevgilili, a.g.e., s. 55-63; Baban, a.g.e., s. 100-102.

²²⁴ Karpat, a.g.e., s. 327; Demirel, a.g.e., s. 97-99; Bedii Faik, a.g.e., s. 76; Oy oranlarına göre bu dengesiz sandalye dağılımına neden olan seçim, kazanacağını garanti gören İnönü'nün talebiyle “çoğunluk” sistemine göre düzenlenmişti. Sonraki seçimlerinde tarihsel yanlışlarını anlayacak olan CHP, “nisbi” temsil sistemini önermelerine rağmen bu kez DP'liler birçok teklif gibi bunu reddedeceklerdir. Gevgilili, a.g.e., s. 69; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1950-1964*, c.3, Remzi Kitabevi, 2011, s. 47.

²²⁵ Seçimlerin dürüst, adil ve düzenli bir şekilde yapılması için titiz davranılmış ve bu hususta Başbakan Şemsettin Günaltay'ın da yoğun gayretleri olmuştur. Karpat, a.g.e., s. 328; Bedii Faik, a.g.e., s. 107; Buna karşın, DP, Köy Enstitüleri'nin kurulduğu köylerin çoğunda bile ezici bir çoğunluğa ulaşmasında bu hoşnutsuzluğun etkisi büyüktür. Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 93.

²²⁶ Partilerin aday listeleri için bkz. *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1950; Sabri Yirmibeşoğlu, *Askerî ve Siyasi Anılarım*, c.1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 83.

²²⁷ Özdağ, a.g.e., s. 188-191.

Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman, Celal Bayar'a ordunun sandıktan çıkan neticeye saygı göstereceğini bildirmiştir. Fakat bu sözlerin aksi istikametinde bazı olaylar yaşandığı bilinmektedir. İktidar değişikliğinden sonra, eski silah arkadaşı birkaç general, eski Cumhurbaşkanı İnönü'ye nezaket ziyaretinde bulunmuştur. Bu nezaket ziyaretinde generallerin, İnönü'ye askeri bir müdahale teklifinde bulduklarına dair dedikodular bulunmaktadır. Fakat Şevket Süreyya Aydemir, İnönü'nün bu teklife kesinlikle "hayır" dediğine dair dönemin kamuoyunda bir ağız birliği bulunduğunu belirtir.²²⁸ Metin Toker, böyle bir ziyaretin gerçekleştiğini ancak generallerin müdahale teklifini gündeme getirip getirmediğine yönelik soruya, İnönü'nün "bunun bir uydurma"dan ibaret olduğunu söylediğini nakleder: "Şayet o yönde bir niyetim olsaydı, durumu o noktaya kadar getirir miydim?"²²⁹ Bu konu hakkında diğer bir iddia avukat, gazeteci ve CHP milletvekili Orhan Birgit'e aittir. Seçimden hemen sonra bazı partililerle İstanbul İl Merkezi'nde bir araya gelip seçim sonuçları hakkında fikir alışverişinde buldukları esnada, I. Ordu Komutanı General Asım Tınaztepe'den Konya Milletvekili Sadi Irmak'a bir telefon geldiğini belirtir. Orgeneral telefonda bir teklifte bulunmuş ve teklifinin İnönü'ye acilen iletilmesini talep etmiştir. Aynı zamanda İstanbul Sıkıyönetim Komutanı olan Asım Tınaztepe, sandıklara komünistler tarafından fesat karıştırıldığı iddiasıyla seçimlerin iptali önerisinde bulunmuştur. Ama bunun için İnönü'nün izni gerekiyordu. Sadi Irmak, bu talebi Çankaya'daki başyavere iletmış, başyaver de generale yanıtını vermiştir: "Paşa'nın (Asım Tınaztepe) gözlerinden öpüyorum, ancak milli iradenin tecellisine hiç kimse müdahale etmemeli."²³⁰

Bu arada gelişen ikinci bir olay, DP'lilerin telaşa kapılmasına neden olacaktır. Seçimlerden 20 gün sonra; 5 Haziran 1950 Pazartesi günü Adnan Menderes Başbakanlık'ta "tebrik" ziyaretlerini kabul ettiği bir vakitte bir kurmay albay, Başvekil ile görüşmek talebiyle Özel Kalem Müdürü'nden randevu alır. Ama bir başka isteği daha vardır: "Başbakan, kendisini hemen kabul etmeli" idi. Nihayet makama kabul edilen albay ile Menderes'in görüşmesinden henüz birkaç dakika geçmeden, tüm

²²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, orduyu homojen olarak kontrol etmenin güçlülüğüne dair İnönü'nün şu sözlerine yer verir: "Orduyu kendinin zanneden, kendi kendini aldatır. Ordu kimsenin değildir. O kendi kanunları içinde yaşar..." Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c.3., s. 46.

²²⁹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 243.

²³⁰ Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 85-86.

randevuların iptal edildiği bilgisi gelir.²³¹ Anlaşılan bu ikili sohbette olağanüstü bir gelişme yaşanmıştır. Adnan Menderes, bazı bakan ve milletvekillerini yanına alarak durumu görüşmek üzere Çankaya'ya; Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yanına çıkmışlardır.²³² Ertesi gün Başvekil Menderes, Meclis kürsüsünden durumu aydınlatıcı bir konuşma yapar: “Size esefle bildirmek isterim ki, iktidara geleli henüz bir ayı bulmadığı halde, CHP, orduyu aleyhimize tahrik etmek yoluna sapmıştır.”²³³ Albayın bir gün önceki ihbarına göre, İnönü'ye bağlı generaller askerî bir müdahale hazırlığına girişmişlerdi. Albayın verdiği bilgilere göre, askeri müdahale 9 Haziran 1950 günü sabaha karşı yapılacaktı.²³⁴

Menderes'in İnönü'ye karşı bu ithamlarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ancak Celal Bayar, seçimlerden iki gün sonra İnönü'nün kendisini Çankaya'ya davet ettiğini ve iktidarı derhal devretmek istediğini kesin bir dille ifade ettiğini belirtir: “16 Mayıs'ta Çankaya'dan bir telefon daveti aldım. Cumhurbaşkanı İnönü benimle görüşmek istiyordu. Çankaya'ya gittim. Çok neşeli görünmeye dikkat ediyordu. Kapıya, bana doğru yürüdü. Hararetle elimi sıktı. Başarımdan dolayı beni, olgun bir devlet adamı vakarı içinde tebrik etti: ‘Seçimi kazandınız, partinizi memlekete hayırlı olmasını dileyerek tebrik ederim. Siz de zaten milletvekilisiniz. Hükümeti hemen size tevdi etmeye hazırım.’”²³⁵ Celal Bayar'ın bu anekdotuna göre, İnönü'nün iktidarı devretmek konusunda herhangi bir endişesinin olduğunu söylenemez. Fakat üst komuta kademesindeki bazı isimlerin bir müdahale girişiminde bulduklarına dair iddiaların varlığı, dönemin genç kurmayların rahatsızlığından anlaşılmaktadır. Bu ihbar olayıyla beraber telaşlanan DP iktidarı, 6

²³¹ Aydemir, a.g.e., s. 43-44.

²³² Gevgilili, a.g.e., s. 70; Özdağ, a.g.e., s. 23-24; Aydemir, a.g.e., s. 45.

²³³ Aydemir, a.g.e., s. 43-44; 1949 yılında kurmay albaylardan Seyfi Kurtbek ile Cemal Yıldırım Taksim'deki Kristal Gazinosu'nda Bayar, Menderes ve Köprülü'yle görüşerek İnönü'ye karşı bir darbe hazırladıklarını iletmışler ve bu konuda muhalefetin desteğini almışlardı. Kristal Gazinosu'nda alınan darbe hazırlığı içinde kendisinin olduğunu da belirten MBK üyesi Ahmet Yıldız, yukarıda zikredilen “albay”ın bu iki subaydan biri olduğunu ileri sürer. Ahmet Yıldız, “Menderes’i İpe Götüren Dört İmza”, *Nokta*, S.34, 25 Ağustos 1991, s. 24; Ayrıca bkz. Ahmet Yıldız, a.g.e., s. 68.

²³⁴ Gevgilili, a.g.e., s. 70; Özdağ, a.g.e., s. 24; Şevket Süreyya Aydemir, bu albayın ihbar sürecinin arka planını şöyle yorumlar : “Seçim sonuçlarından memnun olmayan generaller gerek Genelkurmay'da gerek MSB'de gizli istişareler yapmaktaydı. Vazifeleri başında olmaları gereken üç ordu müfettişi de Ankara'da bulunuyordu. Bunlar diğer generallerle irtibat halindeydi. Anlaşıldığına göre, bu generallerin emrindeki genç subay ve kurmayların bazıları şüpheli gördükleri toplantılar hakkında DP'ye malumat taşımaktaydılar. Bir nevi bunların temsilcisi konumunda olan albay, bu hava içinde başvekilin makamına gönderilmiştir.” Aydemir, a.g.e., s. 45-46; Eroğul, a.g.e., s. 55.

²³⁵ Bayar, a.g.e., s. 104-105.

Haziran günü, yüksek komuta kademesine mensup 15 generali tasfiye ettiği gibi birkaç ay sonra 150 albay da emekliye sevk etmiştir.²³⁶ Diğer yandan, generaller seviyesinde yapılan ani tasfiye operasyonunun “esasinda her iki partiye mensup generaller arasında birkaç yıldır yaşanan hizipleşmenin bir sonucu” olduğuna dair yorumlar da bulunmaktadır.²³⁷

Sonuç olarak TSK’daki muhalif tepkiyi okuyan ve böyle bir girişimin başarı ihtimalinin zayıf olduğunun farkında olan İsmet Paşa orduyu yakından tanıdığı gibi, ordu içindeki kıpırdanmaları sürekli takip etmekte ve genç subayların rahatsızlığını da hiç şüphesiz sezmektedir. İsmet Paşa, ordudaki kurmay subaylara nasıl empatiyle yaklaştığını Atatürk’le arasında geçen bir diyalog üzerinden şöyle izah eder:

“Atatürk olmayacak şeyler söylediği zaman, kendisine şöyle derdim: Bilir misin biz kurmay subaylardık... Her şeyi aramızda konuşur, yargılara varır sonra çevreye ve üsttekilere yukarıdan aşağı bakardık. Şimdi de yine kurmay subaylar vardır. Bizim her işimiz onlar arasında konuşulmaktadır ve yargılara varılmaktadır. Ülkenin bir aydın düşüncelileri vardır, onları hesaba katmak zorundasın.”²³⁸

Bir yandan iç politikada tüm bunları hesaba katan İnönü, öte yandan seçimlerin iptali karşısında Sovyet tehdidine karşı dâhil olduğu Batı dünyasından gelecek tepkiyi de düşünmüş olabilir. Netice olarak DP’ye karşı girişilecek askerî bir darbenin başarısızlığa mahkûm olduğu anlaşılıyor.²³⁹

Netice itibariyle CHP’nin seçimleri ve iktidarı kaybetmesi, CHP nezdinde bürokrasi-eşraf ittifakı üzerinden çeşitli analizler yapmak mümkündür. Bu husustaki yorumlar genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Akademik literatürdeki bir kısım çalışma, bu süreci sivil-asker bürokrasinin ortak bir yenilgisi olarak okurken,²⁴⁰ bazı çalışmalar ise,

²³⁶ Gevgilili, a.g.e, s. 71; Özdağ, a.g.e., s. 24-25; Faik, a.g.e. ,s. 107.

²³⁷ Özdağ, a.g.e., s. 188.

²³⁸ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar: 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 323-324.

²³⁹ Demirel, a.g.e., s. 101; Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2004, s. 26; Muhtemel Sovyet tehdidinin yanı sıra, Batılı işadamlarının da üretim tüketim ilişkisi açısından “huzur ve istikrar” talepleri de dikkati çekmektedir. Örneğin 1950 seçimlerinden önce, CHP’yle yakınlığı bilinen ve ülkenin en varlıklı simalarından Vehbi Koç, yaptığı temaslarda Amerikan işadamlarının Türkiye’de öncelikle huzurlu bir “iktidar-muhalefet ilişkisi istedikleri” mesajını İnönü’ye zaman zaman iletmektedir. Gevgilili, a.g.e., s. 55.

²⁴⁰ Ancak Metin Toker’in de ifade ettiği gibi İsmet Paşa’nın asker üzerinde kişisel otoritesi ve saygınlığı bulunmaktaydı. Bir askerî darbenin İnönü’ye karşı yapılacak olması, askerî müdahale taraflısı radikal

bürokrasinin sadece sivil kanadının mağlubiyeti olarak değerlendirir. Zira askeri bürokrasinin devlet kademelerindeki etkinliği Milli Şef döneminde sivil elitler lehine yeniden düzenlenmişti. 1944'ten itibaren rejim içindeki ağırlığı kırılan askeri bürokrasi mevcut durumda bir iktidar ortağı değildi. Önce Başbakanlığa sonra Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanan Genelkurmay'ın “özerk” yapısı oldukça zayıflatılmıştı. Dolayısıyla “blok bir yenilgi”den söz edebilmek için DP'nin iktidarından önce, asker ve sivil bürokrasinin rejim içindeki ağırlığının dengede olması gerekliydi.²⁴¹ Bununla birlikte bu harekete teşebbüs eden subaylar, DP'nin iktidara gelmesiyle ümit ettikleri reformların gerçekleşeceği düşüncesiyle çalışmalarına son vermişlerdir.²⁴²

1950 yılındaki iktidar değişikliğinde generaller ile genç subayların “siyasete müdahale” girişimi, ordunun sadece kendi iradesinden çıkmış bir eğilim değildir. Sivil siyasetçilerin takındıkları tavırlar da ordunun politik arenada daha rahat gezinmesine katkı sağlamıştır.

2.3. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE ORDU

2.3.1. Subay Söyleminde Demokrasi ve Demokrat Parti

Dönemin subayları ile MBK üyelerinin hatırat/röportaj/mülakatları incelendiğinde, bu dönemde DP'ye sempatiyle yaklaştıkları, kendilerinin oy hakkı olmadığı için yakınlarını DP'ye oy vermeleri yönünde sürekli telkinlerde bulunmaları bir yana,²⁴³

---

subayları bile “vicdan muhasebesi”ne götürecekti. Tokar, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 119-120; DP'ye karşı oluşturulan gizli komitenin kurucularından Kurmay Binbaşı Faruk Güventürk, Metin Tokar'ın sözlerini teyit edecek minvalde ifadeler kullanır. 1940-50 arasında İnönü'nün ülke politikasındaki “yanlışlar yaptığı” kanaatini beslediklerini ve 1950 seçimlerinde DP'yi gönülden desteklediklerini belirtir. Fakat Güventürk, sözlerine bir şerh koyar. Zira tüm bu kızgınlıklara rağmen ordu, İsmet Paşa'yı hâlâ “sevip saymakta” idi. Ilıcak, a.g.e., s. 167.

²⁴¹ Özdağ, a.g.e., s. 189.

²⁴² Koçaş, a.g.e., C.I, s. 159-160.

²⁴³ Kurmay Albay Cemal Madanoğlu, 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimde generaller dışında herkesin Demokrat Parti'den yana tavır aldıklarını ifade eder: “DP'nin 70 kadar milletvekili çıkardığını öğrenince hepimiz çok üzüldük.” Cemal Madanoğlu, *Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun Anıları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ocak 2019, s. 261; “Yıl 1950, 14 Mayıs 1950'de seçimi Demokrat Parti kazandı. Hepimiz sevinçliyiz. Eski örgütçülerin başı Fahri Belen Bayındırlık Bakanı, Seyfi Kurtbek de Savunma Bakanı oldu.” Madanoğlu, a.g.e., s. 271; Profesyonel örgütçülerden Sadi Koçaş, DP'nin başarısını bir “devrim hareketi” olarak görür: 14 Mayıs 1950'de hiç umulmayan bir şekilde, bir “kitle hareketi ve devrimi”

daha önce bahsedildiği gibi generallerden gelecek bir darbe halinde, DP'ye güvence verenler arasında 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren subayların da yer aldığı görülmektedir.²⁴⁴

Hem DP iktidarı hem de subaylara göre “hürriyete bir kavuştuk mu? Gerisi nasılsa kendiliğinden gelecekti” şeklinde mucizevi bir beklenti söz konusuydu.²⁴⁵ Ülkenin her sorununu “kendine dert edinen” subayların, DP iktidarından ve demokrasiden beklentileri oldukça yüksektir. Onlara göre, demokrasiyle beraber, Milli Şef döneminde biriken problemler çözüme kavuşacaktı. Ülkenin geri kalmışlığı başta olmak üzere, ordunun kurumsal ve askerlerin profesyonel sorunları bir anda hallolacaktı. Diğer bir ifadeyle, ordu mensupları arasında demokrasi; başta terfiler, düşük maaşlar, subayın sosyal statüsünün korunması gibi ordu mensuplarının kişisel/mesleki sorunlarının çözüme kavuşturulmasının yanında ordunun teknik anlamda modernize edilmesi ve bakımsız kışlaların revize edilmesi gibi TSK'nın kronikleşmiş iç sorunlarına çözüm bulacak bir “siyasal iksir” olarak görülmekteydi. Toplumun birçok kesimi gibi onlar da sosyo-ekonomik sorunlarının tedavisinin tek başına demokrasiyle mümkün olacağını düşünmekteydiler.²⁴⁶

Bununla birlikte gizli örgütçülerin, demokrasi konusunda dönemin ünlü Fransız siyaset bilimcisi Maurice Duverger'in doğrudan veya dolaylı tesirinde kaldıkları ve onun

---

heyecan ve başarısı şeklinde sağlanmıştı.” Koçaş, a.g.e., c.1, s. 158; MBK üyesi Suphi Karaman, 1946'dan beri politikayı dikkatle takip ettiğini ve CHP'nin ülkeyi çıkmaza soktuğunun inancında olduğunu belirtir. Ayrıca 1950'den beri “kurmay bir subay” olarak 1954 seçimlerine kadar “DP sempaticanı” olduğunu ifade eder. Ayrıca CHP ile DP arasında benzer bir ilişki kurar. Ona göre, “CHP, 1960 öncesini DP'sine benzemektedir. Ancak bir seçimle kendini sıyrabilmiştir.” Ilıcak, a.g.e., s. 329; Başka bir MBK üyesi Orhan Erkanlı diğer subaylarla benzer minvalde ifadeler kullanır: “DP'nin iktidara gelişini Türk Silahlı Kuvvetleri sevinç ve ümitlerle karşılamıştır.” Orhan Erkanlı, *Askerî Demokrasi*, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 9; Talat Aydemir de bu dönemde fikirlerine uygun geldiği için DP'yi desteklediğini belirtir. Talat Aydemir, *Hatıratım*, YKY, İstanbul, 2017, s. 17.

²⁴⁴ Talat Aydemir, 11 Haziran 1964 günü Mamak Hapishanesi'nde idam edilmeyi beklerken yazdığı günlüğünde, 14 Mayıs 1950 senesinde yapılan seçimler sonucunda, şayet İsmet İnönü iktidarı bırakmayacak olursa, yapılacak olan askerî müdahaleye “seve seve” katılmayı taahhüt ettiğini ileri sürer. Aydemir, a.g.e., s. 508; MBK üyesi Sıtkı Ulay, “Demokrat Parti “halk için, halkla beraber” vaatleri ile kuruldu. Biz de birer halk çocuğu, halktan gelme gençler idik. Elbette ki birer ordu mensubu olsak da ne bir sfenks, ne de cansız birer heykeldik. 1946'da denenen ilk seçimler onlar kadar bizi de üzdü, bizi de düşündürdü. Arkadaşlar adına Celal Bayar'la temas görevini Cemal Yıldırım yaptı. Bayar, 1950'de müdahale olursa, yapacağınız ihtilalde ben de emrinizde bir nefer olurum diyordu.” Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 12-13; Talat Aydemir de bu dönemde fikirlerine uygun geldiği için DP'yi desteklediğini belirtir.

²⁴⁵ Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 254; Koçaş, a.g.e., c.1, s. 158.

²⁴⁶ Karpat, a.g.e., s. 318; Tünay, a.g.e., s. 96; Özdağ, a.g.e., s. 27; Akyaz, a.g.e., s. 423-424.

“Siyasal Partiler”²⁴⁷ eserine sık sık atıfta buldukları görülmektedir. Bu subaylardan Dündar Seyhan’ın Atatürk dönemini öne çıkaran formülasyonu buna bir örnektir: “Atatürk’ün 15 senesi, rejim bakımından mütalaa edildiği zaman, dikta sisteminden demokratik idare tarzına geçiş için, bütün unsurlarıyla kurulmuş ve iyi planlanmış bir transisyon devriydi.”²⁴⁸ Bu tarz bir söyleme misal verilebilecek başka bir subay, Sadi Koçuş’tır. Duverger’in aynı eserine atıfta bulunan Koçuş’a göre, Atatürk dönemindeki rejim anlayışı “hem daha demokratik, hem daha faziletli, hem daha verimli ve yararlı” idi.²⁴⁹ Kurmay Yüzbaşı Bekir Tünay’a göre de Kemalizm, demokrasiyle eş değerde ve Atatürk’ün ölümünden sonra sistematik bir biçimde ihmal edilmekteydi. Ona göre halkın İsmet Paşa’ya olan “gücenmesi”nin sebeplerinden biri de buydu ve bilhassa genç subaylarda bu hal belirgin bir durumdaydı. Bu hususta iki partinin başkanları; İnönü ve Menderes birbiriyle adeta yarışyordu. “Atatürk’ün sağlığındaki heyecanlı günlere ulaşacağımızı umut ederken, onun hiç hatırlanmamasını görmek” önem ve dikkatle durulması gereken bir konuydu.²⁵⁰ İlegal örgütlerden birinin kurucu isimlerinden olan Faruk Güventürk’ün ifadelerine bakılacak olursa, demokrasinin “iptidai” bir versiyonu eski Türklerde ve Osmanlı’nın ilk dönemlerinde zaten mevcuttu. Fakat İstanbul’un alınmasıyla beraber demokrasi tasfiye edilmiş yerini despotik bir yönetim tarzına bırakmıştı. Bununla beraber saltanat kurumu, “yobazlar” olarak adlandırılan din adamlarının kendi emellerine uygun şekilde yarattıkları bir istibdat aygıtına dönüşmüştü. Bundan dolayı demokrasiyi, Atatürk Cumhuriyeti’nin içinde aramak gerekliydi:

“İstanbul alındıktan sonra padişah, Rum sarayının merasim ve teşrifatını aynen almış, “meşveret”ten ayrılarak bir kafes arkasına girmiştir. Ayrıca din âlimi namı

²⁴⁷ Fransızca basımı 1951 yılında Les Partis Politiques isimli eseri Türkçe’ye ilk kez 1970 yılında Ergun Özbudun tarafından çevrilmiştir. Eser, siyasi partileri kuramsal bir yaklaşımla ele almış ve parti sistemlerini tek partili, iki partili ve çok partili olarak kategorilere ayırmıştır. Duverger, Tek Partili Atatürk dönemini, “demokrasinin hep bir ideal” olarak yaşatıldığı bir geçiş süreci olarak analiz eder. Maurice Duverger, *Siyasal Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1970, s. 344-360.

²⁴⁸ Dündar Seyhan, Tek Parti dönemi hakkında Duverger’e referansla ifade ettiği bu düşüncelerini, Anayasa hukukçusu İlhan Arsel’in Anayasa Hukuku isimli eserinden aldığını belirtir. Seyhan, a.g.e., s. 39; Ayrıca bkz. İlhan Arsel, *Anayasa Hukuku*, Doğu Matbaası, Ankara, 1964.

²⁴⁹ Koçuş, a.g.e., c.1, s. 198; MBK üyesi Suphi Karaman da benzer minvalde ifadeler kullanır: “Bizim o zamanki idealimiz, Kemalizm ve ordu sorunları idi. Demokrasiden ve özgürlüklerden yanaydık.” Cumhuriyet Utku, *14’lerden Suphi Karaman’a İhtilal Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 124-125.

²⁵⁰ Tünay, a.g.e., s. 83-86.

altındaki yobazların taktıkları “Allah’ın vekili, Allah’ın gölgesi, Allah’ın ilhamı” gibi uydurma sıfatlarla tam bir diktatörlüğün, zulüm ve istibdadın içine düşerek milletten uzaklaşmıştır... Bu sebeptendir ki “Cumhuriyet bir fazilettir” hükmüne varan Atatürk, serbest düşünceye, milli iradeye ve hürriyete yaslanarak, demokrasiyi getirmiştir.”²⁵¹

Bu açıdan hatıratlarını kaleme alan birçok asker DP’nin iktidara gelmesini, sevinçten “ümit” gözyaşlarıyla karşıladıklarını belirtirler. Dünder Seyhan, “Türkiye’nin siyasi mukadderatının ters talihi, ilk defa, olumlu bir çığıra erişmiş” olduğunu ileri sürer ve devam eder: “Çünkü Türkiye beklemektedir. Çözülecek sonsuz meselesi vardı. Gelen iktidar, bu meseleleri çözmek için, her yönden kifayetli bir görünüş halindeydi” ifadelerini kullanır.²⁵² Demokrasi ile hürriyet kavramlarının genel itibariyle birbirlerinin yerine kullanıldığı bu dönemde, yeni rejimin “her derde deva bir iksir” olarak görüldüğüne yönelik beklentiler Orhan Erkanlı’nın satırlarına da yansır: “İnsan haysiyetine yaraşır bir hürriyet düzeni içinde, tarafsız ve faziletli bir yönetim kurulacağı, ekonomik güçlüklerin kısa zamanda giderileceği, devlet idaresinin ıslah edileceği umumi bir özlem.”²⁵³ Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı’nda görevli Teğmen Sabri Yirmibeşoğlu, DP’yle beraber “halkın silkindiğini ve sırtında CHP iktidarının yükünü attığını” ifade eder.²⁵⁴

Milli Şef Dönemi’ndeki gizli örgütlenmelerden haberdar olan ancak gelen tekliflere rağmen bu örgütlere dâhil olmadığını belirten Sadi Koçaş, ordu mensuplarının şahsi çıkar ve ihtiraslarından ziyade tüm orduyu ilgilendiren sorunların çözümü için çaba sarf ettiklerini ileri sürer. Bunun kanıtı olarak da DP’yle beraber bu problemlerin çözüleceğine inanan örgütün dağıtılması ve subayların sessizce kışlarına çekilmesini gösterir: “Yeni iktidar partisine mensup ve meclise girmiş bazı milletvekillerinin şahsında, ordu için bekledikleri reformun kısa zamanda yapılacağı umuduyla, gizli

²⁵¹ Faruk Güventürk, *Gerçek Kemalizm*, OKAT Yayınları, İstanbul, 1963, s. 37-41.

²⁵² Seyhan, a.g.e., s. 36.

²⁵³ Ayrıca Orhan Erkanlı, DP’nin ilk yıllarında esen demokrasinin özgürlük havasının, her sınıf ve seviyedeki vatandaşın gönlünü doldurduğunu, “görece” bir refah havasının yayıldığını, köylünün hayatında ilk defa para yüzü gördüğünü ve işadamlarının güvenlik içinde ticaret yapabildiklerini belirtir. Erkanlı, a.g.e., s. 6-7.

²⁵⁴ Sabri Yirmibeşoğlu, *Askerî ve Siyasi Anılarım*, c.1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 131.

örgütler, sessiz sedasız dağılarak kışlarına çekilmişti. Çünkü şahısları için hiçbir istekleri yoktu.”²⁵⁵

Kısaca genç subayların DP iktidarından istekleri, öncelikle ülkenin geri kalmışlıktan kurtarılması ve ordu ile subayların sorunlarının çözülmesiydi. Başlangıçta subayların bu taleplerinin farkında olan ve ciddi olarak bu meseleye el atan DP yönetimince, genç subaylar arasında sempatiyle karşılanan Kurmay Albay Seyfi Kurtbek ile General Fahri Belen’i kabineye dâhil edildi. Böylece ordunun modernize edileceği ümit ediliyordu.²⁵⁶ Savunma Bakanı olan Seyfi Kurtbek’in 31 Temmuz 1952 tarihli Başbakan ve Cumhurbaşkanı’na sunduğu reform planı, “ikinci bir Nizam-ı Cedit” hareketi olarak takdir edilmiştir. Planın uygulanması halinde yüksek komuta kademesinde geniş çaplı bir tasfiye gerçekleşecektir. Ümit Özdağ’ın belirttiği üzere bu plan, Bayındırlık Bakanı emekli General Fahri Belen tarafından komuta kademesine “ihbar” edilir ve komutanlardan gelen tepki üzerine plandan vaz geçilir.²⁵⁷ Bu projenin hayat geçmemesinin en önemli sebebinin, Seyfi Kurtbek’in, tüm ordu nezdinde güven yaratacak ve tüm reformları gerçekleştirecek kadar rütbesinin “yüksek” olmadığı vurgulanır. Emekli bir albayın savunma bakanı olmasını “kendilerine yediremediği” anlaşılan komutanların talebiyle de Seyfi Kurtbek’in Savunma Bakanlığı’ndan alındığı anlaşılıyor. Fakat komuta kademesinin aksine NATO doktriniyle yetişen genç subaylar ordudan acilen bir reform istemekteydiler. Gizli örgüt kurucularından ve MSB yaveri Adnan Çelikoğlu, Seyfi Kurtbek’in yerine sivil bir bakanın atanmasıyla, bu genç subayların yurtdışına gönderilerek statükonun devam ettirildiğini belirtir.²⁵⁸

Gizli örgütlenmeye gidecek süreçte, tıpkı DP iktidarı gibi, ordu mensuplarının da samimi bir demokrasi taraftarı olmadıklarını söylemek mümkündür. Bu süreçte kimi subaylar, DP’nin orduyu ihmal ettiğini ve memleketteki sorunlara çare bulamadığını düşünürken, demokrasi kavramını tartışmaya açan kimileri için de bu yeni sistemin problemlere çare olacağını beklemek, “olmayacak duaya âmin demekten ibaret”ti. Talat Aydemir, büyük beklentilerle desteklediğini söylediği DP iktidarına, memleketin

²⁵⁵ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 158-159.

²⁵⁶ Kurmay Yüzbaşı Bekir Tünay, Seyfi Kurtbek’in sık sık radyoya çıkarak ordunun tüm sorunlarının çözüleceğine dair teminatlar bulduğunu ve subayların heveslerini artırdığını söyler. Tünay, a.g.e., s. 96.

²⁵⁷ Özdağ, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri, s. 29-30 Çelikoğlu, a.g.e., s. 66.

²⁵⁸ Çelikoğlu, a.g.e., s. 66; Özdağ, a.g.e., s. 30; Ahmad, a.g.e., s. 160-162.

sorunlarını çözümü için bir süre “müsaade ettiğini ama iki yıl içinde ümitlerinin kırıldığını” ifade eder.²⁵⁹ Yukarıda belirtildiği gibi, DP’nin iktidara geldiği gün mutluluktan ümit gözyaşları döktüğünü ileri süren Dünder Seyhan, bir buçuk yıl sonra, bu sevincini yarıda kesip gözyaşlarını siler ve Türkiye ile Batı’yı mukayeseye koyulur. Ona göre Batı’nın asırlar süren aşamalarını kat edemeyen Türkiye’nin birkaç sene içinde demokrasi rejimiyle tanışması tam bir ironiydi. Demokrasiye geçiş konusunda oldukça temkinlidir ve zihninde adeta “kartezyen” şüpheler barındırır: “Batı tipi demokrasiye ne kadar çabuk kavuşuvermiştik? Âlemin yüzyıllar boyunca uzanan mesafesini, bir hamlede katedivermiştik. Bilmem buna Türk mucizesi mi demek lazımdı? 14 Mayıs 1950’de doğan ümitlerin bir tekinin dahi, tahakkuk etme yoluna gireceğine dair en küçük bir emareye rastlanmamış olması, çevremizde şüphe ve donukluk yaratıyordu.”²⁶⁰ Orhan Erkanlı, ülkedeki demokrasi anlayışının “Makyavelist” bir tarza; iktidar koltuğunu ele geçirmek için her şeyin mubah görüldüğü bir zihniyete sahip olduğunu ifade eder. Sivil siyasetçilerdeki bu zihniyet, toplumsal yapıyı sabote etmiştir. Ona göre, “rekabet, birikmiş kırgınlıklar, geçmiş hesaplar, gelecek menfaatler” gibi kaygılarla politika yapan iktidar/muhalefet oy almak için yapılan her şey doğrudur, meşrudur anlayışı içinde mücadele etmişlerdir.²⁶¹ Sıtkı Ulay da “nereden çıktığı belirsiz” demokrasinin, bu toprakların geleneklerine henüz uyum sağlayamayacağını belirtir: “Bir gün geldi, çıka çıka karşımıza çok partili düzen havası ve çabaları çıkıverdi. Meğer Batı; hatta Amerika da bizi böyle görmek istiyormuş. Bu geçişin artık bir an önce kalkınmaya yönelecek zafer müjdelelerini milletle beraber bekler olduk... Fakat milletin birbirine düşürülmesinde de korkuyor ve çekiniyorduk. Korkmakta da haklıydık.”²⁶² Bu isimlere nazaran daha ılımlı ifadeler kullanan Sadi Koçaş, esas suçun demokratik rejimde değil, onu siyasi/kişisel çıkarları uğruna uygulayanlarda olduğunu öne sürer ve partizanlığı “şifasız bir hastalık” olarak görür: “Bu hastalık ülkemize girdiği günden beri ulusumuza çok pahalıya mal olmuştur. En başta da parti parti

²⁵⁹ Aydemir, a.g.e., s. 17; MBK üyesi Numan Esin de başlangıçta Halk Partisi’ne karşı antipati beslediklerini ve DP’nin bütün yayın organlarını takip ettiklerini, ancak bu partinin iktidara geldikten sonra sözlerini tutmadığını ve bu kez de DP’ye karşı muhalefet etmeye başladıklarını belirtir. Esin, a.g.e., s. 37; Üsteğmen Suphi Karaman da başta destekledikleri DP’nin özgürlükçü tavrının iki yıl içinde değiştiğini ifade eder: “İki yıl içerisinde düğün bayramı bitti, baskı başladı.” . Bedri Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 152.

²⁶⁰ Seyhan, a.g.e., s. 36-38.

²⁶¹ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 6.

²⁶² Ulay, a.g.e., s. 10-11.

bölünen milletin, rakip güçler değil, düşman topluluklar haline getirilmiş olmasıdır.”²⁶³ Demokratik rejime daha geniş bir açıdan bakan Üsteğmen Numan Esin, demokratik kurumların işlevlerinin Türk toplumunda kavranmadığını ve bu durumu, güçlü bir “sivil toplum örgütü” ile “demokratik siyasal kültürü” olmayan Türkiye’de, Türk düşünce hayatının oldukça fakir olmasına bağlar. Zira Türkiye’de, Fransız Devrimi’ndeki gibi Voltaire’ler, Rousseau’larıyla beslenen güçlü bir aydınlanma hareketi yaşanmamıştı.²⁶⁴ Faruk Güventürk’e göre de halka “demokrasi terbiyesi” verilmeden geçilen bu yeni rejim, çoğunluğu cahil, görgüsüz, yobaz ve ağaların pençesinde bulunan kitleleri kandırmaya yaramaktaydı.²⁶⁵

Ayrıca iktidara hazırlıksız yakalandığı söylenen DP’nin siyasi kadroları da eleştiri konusu olan diğer noktalarıdır.²⁶⁶ Kurmay Albay Cemal Madanoğlu da Demokratların seçim galibiyetiyle büyük bir sevince ve umuda kapıldıklarını belirtmesine rağmen iktidarın yönetim kadrosunu oldukça yetersiz görür ve onları kifayetsizlikle itham eder: “Adnan Menderes, bütün arkadaşlarını birer ‘kesmez’ baltaya sap yapmış, kendisini de hükümete başbakan, partiye genel başkan olmuş”tu.²⁶⁷ Genç subaylardan Orhan Erkanlı, DP önde gelenlerinin “vatan bize minnettardır, (...) odunu bile milletvekili yaparım” şeklinde kibirli tavırlarının bir sonucu olarak ehliyetsiz kadrolara sahip olduğunu ileri sürer.²⁶⁸

²⁶³ Sadi Koçaş, demokratik rejimin hem güçlü hem de zayıf noktalarının olduğunu, Türkiye’de ise bu ikincisinin daha belirgin olduğunu altını çizer: “Demokratik bir toplumda, dikta rejimini davet eden en önemli nedenlerden biri kısır partililik anlayışı ve demagojik çekişmelerle beraber kişisel ve siyasal çıkar mücadelesidir.” Koçaş, a.g.e., c.1, s. 186-187.

²⁶⁴ Esin, a.g.e., s. 65.

²⁶⁵ Güventürk, *Gerçek Kemalizm*, s. 42.

²⁶⁶ Ahmet Hamdi Başar, *Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 189.

²⁶⁷ Madanoğlu, a.g.e., s. 271; Dönemin genç subaylarından Bekir Sunay, Menderes’in halk tarafından “put”laştırıldığını, her söyleminin “keramet” olarak görüldüğünü ve beraberinde keyfi bir yönetimin başladığını iddia eder. Tünay, a.g.e., s. 51; Türk toplumunda karizmatik lider kişiliklerin “totem”leştirilip, söylemlerinin de “tabu”laştırılması sorununun, sadece Menderes için geçerliliğinin söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. Bu konuda bir çalışma için bkz. Mete Kaan Kaynar, “Totem, Tabu, Mustafa Kemal ve Atatürkçülük,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, c.9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 1089-1120.

²⁶⁸ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 7; İktidar kadrosunun beceriksiz olduğunu ve bu kadronun beklentilere yanıt veremeyeceğinin kısa sürede anlaşıldığı iddia eden başka bir subaya göre; “Manzaranın dış görünüşü ümit vericilik göstermesine rağmen (...) iktidarı ele geçiren DP siyasi kadrosunun, kendisinden beklenen ehliyete sahip olup olmadığını, ancak devlet idaresindeki icraatı gösterecekti. Peşin hükümlerden kaçınılmalıydı. Evet, evde; un, şeker, yağ vardı. Ama eğer aşçı, helva pişirmeyi bilmiyorsa neye yarar” idi. Seyhan, a.g.e., s. 37; Numan Esin de iktidar partisine “çapulcuların egemen” olduğunu, partinin bucak teşkilatlarında kümeleşen bu çapulcuların, parti merkezini yönetir hale geldiğini ve ülkeyi yağmaladıklarını ileri sürer. Esin, a.g.e., s. 90.

Diğer bir husus, çok partili hayatın “politik pratikleri”ne alışık olmayan subayların DP’nin bazı söylemlerini tepkiyle karşıladığı ve yadırgadığına dair bazı işaretler bulunmaktadır. Milli Şef yönetimine karşı gizli bir örgüt oluşumunun üyelerinden Kurmay Binbaşı Kenan Kocatürk, “Yeter! Söz milletindir” deyimini “yeterli olanın ne olduğu?” sorusuyla yanıtlayarak şöyle karşılık verir: “Yeter olan ne idi? O güne kadar olduğu gibi her türlü fedakârlığa devam edilerek hızlı kalkınmaya mı DUR! deniyordu? Limanlar, demiryolları mı yeterdi? Okullar, üniversiteler mi yeterdi? Şeker fabrikaları, cam fabrikaları, Sümerbanklar mı?.. Millete böyle seslenmek kolaydı... (Çünkü) şimdi demokrasi gelmişti. Hedef oy idi. Yeter! Söz milletin diyen oy kazanıyor ama vatan millet kaybediyordu.”²⁶⁹ Sabri Yirmibeşoğlu da bu sloganlar üzerinden bir “liderler sultası”nın yaratıldığı görüşündedir. Zira lider otoritesinin güçlü olduğu bu sistemde “bırakın, sözün millette olmasını, parlamentodaki milletvekilinde dahi olamamıştır. Bu dönemde yasamanın yürütmeye bağımlılığı daha fazla artmış, sivil toplum örgütleri kurulamamış, etkili bir kamuoyu oluşamamıştır.”²⁷⁰ Başka bir subay da tüm memleketi seyyah gibi dolaşan DP’lilerin halka dağıttığı vaatlerin inandırıcılık derecesini sorgular: “DP, Evliya Çelebi gibi memleketi dolaşiyor, bitmez tükenmez bilmeyen vaatlerini tekrarlayıp duruyorlardı.”²⁷¹

Subaylar daha ziyade “güçlü ordu, güçlü Türkiye; güçlü Türkiye, güçlü ordu” gibi bir anlayışına sahiptiler ve görünüşte demokrasi bu mottoya uygun bir sistem değildi.²⁷² Bu güce, demokratik rejimle mi yoksa anti-demokratik bir rejimle mi ulaşılabacağı yönünde bir problematik daha baskın rol oynamaya başlayacaktır. Bir gizli komite üyesinin konuya açıklık getirdiği gibi, “başlangıçtaki hedefimiz, orduyu istediğimiz ordu haline getirmektir... Fakat biz yavaş yavaş orduyu, içinde kalarak düzeltmemiz mümkün

²⁶⁹ Kocatürk, a.g.e., s. 415-416; Tanel Demirel, bu tip albenisi yüksek söylemlerle siyaset yapma tarzının ne Türkiye’ye ne DP’ye özgü olduğunu vurgular. Zira Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin sihirli kelimeleri “vatan, hürriyet, kardeşlik ve meşrutiyet” iken; Cumhuriyet’le beraber saltanata karşı “milli irade” sloganı kullanılmıştı. Bu açıdan bakıldığında Klasik Osmanlı Dönemi’nde kullanılan benzer bir slogan “şariat” idi. Kitleleri etkilemeye yönelik siyaset her daim duygulara da hitap etmelidir. Demirel, a.g.e., s. 57-58; Fransız sosyolog Le Bon’a göre modern siyasetin anahtarı kitleleri yönlendirebilmektir. Kitle psikolojisi teorisine göre modern liderler, isterik bir kadına benzeyen toplulukla karşı karşıya olduklarını bilerek, onun güdülerini kullanmayı, tekrarlarla, telkinlerle, illüzyonlarla onu kandırmayı becermeliydiler. Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İletişim, İstanbul, 2017, s. 35; Şükrü Hanioglu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 93-97.

²⁷⁰ Yirmibeşoğlu, a.g.e., C.I, s. 86.

²⁷¹ Seyhan, a.g.e., s. 33, Yüzbaşı Bekir Tünay, DP’nin seçimin hemen öncesinde “ardı arkası kesilmeyen” vaatlerde bulduklarını ve başta ordu olmak üzere tüm toplumun kolayca inandırıldığını ileri sürer. Tünay, a.g.e., s. 49.

²⁷² Özdağ, a.g.e., s. 23.

değildir. Esasında bozuk olan memleketdir. Ordu bunun bir parçasıdır. Memleketteki yönetim düzelirse, ordu da ancak bunun içinde düzelebilecekti.”²⁷³ Bu tarz söylemlerle subaylarda oluşan “memleketin geri kalmışlığı” kanaati, daha önce zikredildiği üzere, gizli örgütlerin kuruluşuna götüren ana temayı oluşturmaktaydı. Ayrıca “memleket dâhilinde yapılan bütün inkılapların sadece orduya dayanarak”²⁷⁴ yapılabileceğini belirten Talat Aydemir, “özlenen demokratik rejimi alenen yozlaştırmaya çalışan” DP iktidarını devirmek için 1954 senesinden sonra orduda gizli örgüt kurmaya kesin karar verdiğini belirtir. İfadesine göre amacı, “zümre diktası”na son vererek ülkede “gerçek demokrasi”yi yerleştirmektir.²⁷⁵ Böylece iktidarının ilk yıllarında ordu içinde büyük bir sempati toplayan DP, sadece birkaç yıl sonra genç subaylar arasında bu sempatinin “kin dolu” bir nefrete dönüştüğü gözlemlenmektedir.²⁷⁶

2.3.2.DP’ye Karşı Kurulan İllegal Örgütlenmelerin Gerekçeleri

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin gerekçeleri tüm yönleriyle irdelenmiş, farklı bakış açılarıyla değerlendirmeler yapılmıştır. Bununla beraber müdahale öncesinin son bir ayında yaşananların, özellikle “Tahkikat Komisyonu”nun teşkil edilmesiyle başlayan gerginliğin askerî harekâtın “tetikleyici” unsuru olduğu konusunda bir ittifak söz konusudur. Fakat 27 Mayıs’ı hazırlayan gerekçeler daha eski yıllara dayanmaktaydı. Bu süreci, DP dönemiyle sınırlayan çalışmalar olduğu gibi,²⁷⁷ başta subay anıları olmak üzere, daha erken tarihlere götüren eserler de bulunmaktadır. Çalışmamızın esas kısmını oluşturan, orduda, özellikle genç subaylar arasında oluşan şikâyetlerin saikleri irdelenmeye ve gizli örgütlerin nasıl/niçin teşkil edildiği incelenmeye çalışılacaktır.

²⁷³ Ilıcak, a.g.e., s. 15.

²⁷⁴ Talat Aydemir, a.g.e., s. 18.

²⁷⁵ Aydemir, a.g.e., s. 508; Ayrıca, 28 Mayıs 1964 günü saat 16.00’da Mamak Cezaevi’nde yazdığı günlüğünde Aydemir, demokrasi konusunda CHP’nin de samimiysiz olduğu fikrindedir ve bu parti hakkında bazı öngörülerde bulunur: “Hiçbir zaman milletin reyî ile iktidara gelemes... Halk ekseriyetinin sevgisini kazanamamış bir siyasi teşekkül olan CHP, demokratik rejim anlayışında şekilcidir ve samimi değildir.” Aydemir, a.g.e., s. 498.

²⁷⁶ “14 Mayıs 1950’den doğan ümitlerin bir tekinin dahi, tahakkuk etme yoluna gireceğine dair en küçük bir emareye rastlanmamış olması, çevremizde şüphe ve donukluk yaratıyordu.” Seyhan, a.g.e., s. 38.

²⁷⁷ Özdağ, a.g.e., s. 55; Akyaz, a.g.e., s. 76-88; Ağaoğlu, a.g.e., s. 189-219.

Daha önce analiz edilmeye çalışıldığı gibi, demokratik rejime yönelik “karşılanmayan yüksek beklentiler”in²⁷⁸ yerini, kısa sürede huzursuzluk, hayal kırıklığı ve kızgınlığa bırakması DP’ye karşı ordu içinde ilk gizli örgütlenmelerin doğuşunu tetiklemiştir.²⁷⁹ Öncelikle bu örgütlerin oluşum gerekçeleri izah edilecek, ardından bu yapılanmaların neden üst rütbeliler arasında değil de, alt-orta kademeye mensup subaylar tarafından teşkil edildiği üzerinde durulacaktır.

1950-60 arasında ortaya çıkan bazı ciddi problemlerin yanında, on yıl gibi uzun ve yorgun bir iktidar dönemi geçiren DP’ye karşı tahammülsüzler de eklenince, ordunun DP iktidarına yönelik hoşnutsuzluklarını artırmıştır. Tüm bu gerekçeler sıralanacak olursa; birbiriyle bağlantılı temel üç faktörün etkili olduğunu düşünmekteyiz. Birincisi, NATO ile ittifakla beraber subaylardaki “ülkenin geri kalmışlığı”na dair farkındalığın daha da yükselmesidir.²⁸⁰ İkincisi, sivil siyaset karşısında TSK’nın itibar kaybetmesi sonucu, ordunun problemlerinin “kasıtlı veya kasıtsız” ihmal edildiğine yönelik kanaatler ile ülkenin kurucu/koruyucu misyonunu bünyelerinde taşıyan subayların “sosyo-ekonomik statü ve saygınlıklarını yitirdikleri” yönündeki rahatsızlıklarıdır.²⁸¹ Üçüncüsü, Cumhuriyet’in ilke ve değerlerinin müdafisi konumunda olan ordunun, “DP’nin bu kazanımlardan uzaklaştığı” hususundaki düşünceleridir, denebilir.²⁸² Nitekim İlhami Soysal ve Oğuz Akkan’ın *Akşam* gazetesinde “İhtilalciler Anlatıyor” yazı dizisinde Orhan Kabibay örgütün amacını şöyle açıklar: “Dünder’la ve sonra grubumuza katılan arkadaşlarla önceleri orduda nasıl bir ıslahat yapılabileceğini ve subayların maddi manevi sorunlarına nasıl bir çare bulunabileceği konularını görüşüyorduk. Sonra bu işin bir bütün olduğuna, bütün müesseselerin birbirine

²⁷⁸ “Karşılanmayan yüksek beklentilerin yarattığı huzursuzluk” (*Revolution of Rising Expectations*) kavramı, aynı zamanda 1950’li yıllarda Amerikan sosyolojisinde ortaya atılan önemli tartışma konularından birisidir. Kavram, 20. yüzyılın ikinci yarısında, dünyadaki devrimler, isyanlar, iç huzursuzluklar ile ABD’deki 1960’ların kentsel ayaklanmalarının açıklamalarıyla ilişkilendirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Siddhart Chandra and Angela Williams Foster, “The “Revolution of Rising Expectations,” Relative Deprivation, and the Urban Social Disorders of the 1960s: Evidence from State-Level Data”, *Social Science History*, Cambridge Üniversitesi, c.29, S. 2, Yaz 2005, ss. 299-332; Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.3, s. 107.

²⁷⁹ Demirel, a.g.e., s. 279.

²⁸⁰ Talat Aydemir, a.g.e., s. 18; Karpat, a.g.e., s. 318.

²⁸¹ Ahmad, a.g.e., s. 162-164; Karpat, a.g.e., s. 318; Aydemir, a.g.e., s. 18; Ağaoğlu, a.g.e., s. 218.

²⁸² Tünay, a.g.e., s. 46-47; Madanoğlu, a.g.e., s. 72.

bağlılığına temas ederek, yalnız orduda yapılacak bir reformun meseleleri çözemeyeceğine karar verdik.”²⁸³

2.3.2.1. “Geri Kalmışlık” Söylemi

“27 Mayıs’ın, daha doğrusu memleketin bir ihtilale sürüklenmesinin nedenlerini araştırmak için, Atatürk’ün ölümünden sonraki dönemden başlamak gereklidir. Çünkü 27 Mayıs, 1938’den 1960’a kadar geçen yirmi iki senelik tarihi gelişimin bir sonucudur. On senelik DP iktidar süresi içindeki olaylarla, uygulamalarla, hatalarla yetinmek ve 27 Mayıs’ı sadece bu döneme bağlamak hem doğru değildir, hem de yetersiz, köksüz bir izah tarzıdır. Atatürk’ün ölüm tarihinden sonra millet hiçbir fikrin, hiçbir şahsın, hiçbir hedefin etrafında birleşemedi, sapmalar önlenemedi.”

Kurmay Yüzbaşı Orhan Erkanlı, Gizli Örgüt Üyesi²⁸⁴

Subayları örgütlenmeye götüren nedenlerin başında, sivil siyasetçilerce “Atatürk’ten sonra ülkenin içinde bulunduğu geri kalmışlığa” deva bulunamaması olduğu belirtilmişti. Bu argümana göre, 27 Mayıs, sadece DP iktidarının on senelik döneminin değil, 1938’den 1960’a kadar geçen yirmi iki yıllık tarihsel birikimin bir sonucuydu.²⁸⁵ Amerikan istihbarat yetkililerinin raporlarında benzer minvalde görüşler bulunmaktadır. Raporda, radikalizme kayan subayların yeni bir anayasa yazılımından ziyade, Atatürk dönemi reformculuğuna geri dönüşü savundukları belirtilir.²⁸⁶

²⁸³ *Akşam*, “İhtilalciler Anlatıyor”, 2 Ağustos, 1964.

²⁸⁴ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 2-3-.

²⁸⁵ DP döneminde genç subaylar tarafından teşkil edilen gizli örgütlerin, İnönü döneminde kurulan ordu içindeki örgütlenmelerin “uzantısı” niteliğinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca 27 Mayıs’ın gerçekleşmesinde başrolü oynayan genç subayların, “memleketin geri kalmışlığını” Atatürk dönemi sonrasıyla özdeşleştirdikleri görülmektedir. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 2-3; Seyhan, a.g.e., s. 8-10; Mustafa Kaplan, *Devrim Anıları*, Haz. Vecdi Çıracıoğlu, Scala Yayınları, İstanbul, 2019, s. 14; Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c..3, s. 89-92.

²⁸⁶ CIA, “Turkish Political Situation”, Special Report, Copy No.76, Oci No. 0308/63B, 29 Kasım 1963, s. 2.

Öncelikle Harbiye'den mezun olduklarında memleketin en ücra köşelerine tayin edilen ve böylece ülkenin gerçeklerini yakından tanıma imkânına sahip olan subayların, bu yönüyle iyi bir “gözlemci” oldukları söylenebilir. Anılarında “memleket gerçekleri”ne de yer ayıran Dünder Seyhan, İstanbul'un bir köyü olan Uskumru'nun, doğunun en ücra bölgelerinden bir farkının olmadığını şöyle söyler: “Çamurlu pis sokaklar, her tarafı gübre dolu evler, koyu zifiri bir karanlık... Köylünün çoğu topraksızdı. Toprak da hayvan da birkaç elde toplanıvermiş. Toprağın mülkiyeti kapanın elinde kalmıştı. Köylü de (onlara) ırgatlık ederdi... Köyün sokaklarında yalın ayak, başıkabak, yarı çıplak çocuklar; renksiz, kansız, yoksul kaynaşır dururdu.”²⁸⁷ İstanbul'un yanı başındaki “taşra”dan izlenimler aktaran İzmir doğumlu Dünder Seyhan, birkaç sene sonra “uzak taşra”ya tayin edilir ve Erzurum'un olumsuz yaşam koşulları hakkında da görüşlerini ifade ederken “Doğu'nun köylüleri ile mağara devri insanları” arasında analogik bir ilişki kurar: “Erzurum dolayları... Dış görünüş itibariyle evler, bir çamur ve tezek yığınıdır. Bunlar görünürde olanları... Bir de toprağın altında gömülmüşçesine yok olanları vardı. Mağara devri insanı, belki daha insana yakışır vaziyette yaşardı.”²⁸⁸

²⁸⁷ Seyhan, a.g.e., s. 19-20; Kış aylarında köyde ikamet edebilmek amacıyla da samanlık ve ahırlar boşaltılarak “barınacak” mekân haline getirilir. Askerler çadırlarda, subaylar da köy evlerinde ikamet edecekler: “Ben de diğer subay arkadaşlarım gibi, köy evlerinden birinin bir odasına sığınmıştım. Odanın altında ev sahibimin sığırlarının ahırı vardı. Tahta aralıklarından aşağının kokusu pek hoş gelmezdi ama hayvanların üst kata yayılan sıcaklığını, Trakya'nın berbat kış gecelerinde şükran ile karşıladığımı itiraf etmeliyim. Tayakadın Köyü'nün gerçek tablosunu tekrar tekrar çizmeye ne lüzum var... Türk köyü, İstanbul'un burnunun dibinde...” Seyhan, a.g.e, s. 65.

²⁸⁸ Seyhan, a.g.e., s. 28; Jön Türk kuşağının “tubbiyeli” temsilcileri, “devlet adamı-devlet” münasebetini “doktor-hasta” ilişkisi üzerinden gözlemlemekteydiler. Temel slogan; “devlet hasta ise, devlet adamı hastayı iyileştirecek” idi. Bu kuşağın temsilcileri, kendilerini devleti güçsüz ve dermansız bırakan hastalıklara deva bulmakla görevlendirmişlerdi. Detaylı bilgi için bkz. Şükrü Hanioglu, bu açıdan Jön Türklerin “içtimai tabip” rolüne kolayca soyunabildiklerinden bahseder. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981; Ayrıca bkz. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20-21; Jön Türklerin devleti bir “bünye”ye benzeten anlayışının bazı izlerini 27 Mayıs ihtilalcilerinde “yüzeysel” de olsa görmek mümkündür. Ancak bu kez temel problem “kurtarılacak bir vatan” yerine, toplumun içinde yaşadığı “memleketin iç hastalıklarından temizlenme” sorunudur. Hatırat ve mektuplarda 27 Mayısçıların, Jön Türklerin fikri cereyanlarının etkisinde kaldıklarına dair herhangi bir bulguya rastlanmamakla beraber, Tanzimat'tan beri devam eden toplum sıkıntılarını genel hatlarıyla dile getirdikleri görülmektedir: “Tanzimat... Birinci Meşrutiyet... İkinci Meşrutiyet... Hepsi, hevesini kursağında bıraktı bu milletin... Her birini harp izlemiş: Harp Allah harp... Cepheden cepheye... Seneler boyunca askerlik... Bir millet ki çekmediği kalmamış... Dili damağı yok. Vur Allah vur: Şikâyet nedir bilmez (millet). Soy Allah soy: Almakla bitiremezsin.” Seyhan, a.g.e., s. 20; MBK üyesi Muzaffer Özdağ, Harbiye öğrencisi iken 1952 yılında Ayyıldız Mecmuası'nda kaleme aldığı “Tarih ve Millet” başlıklı yazısında, DP dönemini, toplumun yozlaştırıldığı bir dönem olarak ele alır: “Milleti ayakta tutan müesseseler, hukuk, ahlak ve aile buhranlarla sarsılırken (...) “Türkiye tarihinin hiçbir çağında yaşamadığı bir altın devri idrak ettiği görüşünü” iddia etmek, sonu felaket olacak bir budalalıktır.” Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi*, s.205; Ayrıca Muzaffer Özdağ, 14'ler olarak sürgüne gönderildiği Tokyo'dan yazdığı 16 Mayıs 1961 tarihli bir mektubunda benzer görüşlerini destekler nitelikte ifadeler kullanır: “Ancak Harbiye yıllarında başlayan mazi içinde pek çok genç, ibarenin bütün

Alparslan Türkeş de Türk tarihinin son iki yüz yıllık mücadelesi sürecinde Batı uygarlığına yönelme ve hızla kalkınma için birçok teşebbüslerde bulunulduğunu fakat bu hareketlerin taklitten öteye gidemediğini ve bunun da toplumu yıkıcı bir aşağılık duygusuna yol açtığını belirterek Dündar Seyhan'la benzer minvalde ifadeler kullanır: “Halkımız, son yüzyılların felaketleri altında ezildiği ve çok bakımsız olduğu için güvenini ve yaşama sevincini kaybetmiştir.”²⁸⁹

Ayrıca NATO'yla birlikte Amerikan askeri doktrinlerini öğrenmek için ABD veya Batı ülkelerine eğitime giden genç subaylar, Batı medeniyetinin üstünlüğü ile Türkiye'nin geri kalmışlığını” mukayese etme olanağını da yakalamışlardır: “Gittiğim, gördüğüm her yerde; insanların hayat seviyesinden, tarihi eserlere kadar, en küçük şeyleri kendi memleketimle mukayese ediyor, bir hükme varmaya çalışıyordum. Batı, mesut bir istikbale doğru koşarken, bizim yüzyıllarca ters yönde yürüdüğümüzü gözlerimle gördüm...”²⁹⁰ Benzer hissiyatlar Kore Savaşı'ndan dönen subayların satırlarına da yansımaktadır. Örneğin 22 Şubat 1962 Talat Aydemir'in darbe girişiminden sonra emekliye sevk edilen Bahtiyar Yalta, Kore yolculuğu esnasında gemilerinin rotası Japonya'ya çevrilmiş ve birkaç gün bu ülkeyi gezme fırsatına sahip olmuşlardır. Bu geziden oldukça etkilenen subaylar, doğu ülkesi olan Japonya üzerinden bir kıyaslama yapmışlardır. Zira Türkiye Avrupa'ya coğrafi açıdan daha yakın olmasına rağmen, hayat standartları açısından Japonya'nın bile oldukça gerisindeydi: “Bu görüntü karşısında isyan duygularımızı kabarmıştı.”²⁹¹

2.3.2.2. Askeri Bürokrasinin Sivil Siyaset Karşısında İtibar Kaybı

Subayların DP iktidarından duyduğu hoşnutsuzluklardan bir diğerini, ordunun itibarının düşmesine duyulan tepkiler ile subayların kişisel/meslekî sorunlarının çözülmemesinin yarattığı rahatsızlıklar oluşturmaktaydı. Bu şikâyetlerin başında askeri bürokrasinin iktidar ortağı olmaktan çıkarılması yer almaktaydı. Bu ortaklığın sona ermesine dair

---

manasıyla milletin felakete giden kaderini değiştirecek bir ihtilal için hazırlanmak lüzumuna inanmış, çalışmalara koyulmuştur. Doğrudan doğruya devletin ve milletin yapısını değiştirmeye, onarmaya, yeniden inşaya yönelmeyen hiçbir hareketin kurtarıcı olmayacağına inanıyorduk.” Özdağ, a.g.e., s. 205.

²⁸⁹ Göksu, a.g.e., s. 146-147.

²⁹⁰ Seyhan, a.g.e., s. 37-38..

²⁹¹ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, s. 169-170.

kanuni düzenlemelerin önemli adımlarının Milli Şef döneminde gerçekleştirildiğini hatırlatmak gerekecektir. Önce Başbakanlığa sonra Savunma Bakanlığı'na bağlanan Genelkurmay'ın özerkliği ortadan kaldırılmıştı. Bu mesele, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden kısa süre öncesine kadar çok da rahatsızlık yaratmamıştır.²⁹² Bu hususun orduda büyük bir krize yol açmamasının nedenlerin biri, İsmet İnönü'nün asker kökenli tarihi kişiliğinde aranmalıdır. Fakat ordunun iktidar ortağı olmaktan çıkarılmasının “artçı sarsıntıları” DP döneminde basınçlı bir biçimde hissedilmiştir.²⁹³ Örneğin bayrak merasimlerinin Genelkurmay Başkanlığı yerine Savunma Bakanlığı'nın önünde gerçekleştirilmesi, Savunma Bakanı'nın Genelkurmay Başkanı'na yönelik tavırlarının ordunun şahsında “küçültücü” bir tutum olarak algılanması,²⁹⁴ Genelkurmay Başkanı'nın makam otomobilinde “kırmızı plaka” olmaması gibi hadiseler ordunun sivil otoriteye bakışını olumsuz yönde etkileyen ilk faktörler olmuştur.²⁹⁵

Oysa ki Kurtuluş Savaşı'ndan büyük bir prestij sağlayarak çıkan ordu, “militarist” değerlerin yüceltiildiği erken Cumhuriyet döneminde sahip olduğu toplumsal ve siyasi itibardan artık uzaktı.²⁹⁶ Cumhuriyet'in ilk yıllarında askerin saygınlığına gölge düşürecek “hatalı bir tutum” takınan sivil yöneticiler, “gayr-i resmi” yollarla da olsa, bir şekilde dize getirilirdi. 1927 yılında II. Ordu Komutanı Fahrettin Altay, Muğla'ya ziyareti esnasında protokol gereğine rağmen, kendisini karşılama törenine gelmeyen Muğla Valisi'nin tavrını hazmedemez. Teğmen Cemal Madanoğlu'nun aktarımına göre, Fahrettin Altay, bir yandan Tugay'da denetleme yaparken diğer yandan da etrafındaki subaylara “burada gördüğüm muamele (valinin davranışı) karşılıksız kalmamalı, gereken tutum alınmalı” şeklinde buyruk verir. Birkaç gün sonra “bu hareketin karşılığını vermek için” toplanan genç subaylar Vali Konağı'nın çevresindeki ağaçların altında pusuya yatmışlardır. Yürüyüşe çıkan vali, yanındaki koruma polisine rağmen tartaklanır. Olayın idrakine ancak vardığı anlaşılan Muğla Valisi, ertesi gün İzmir'e

²⁹² Özdağ, a.g.e., 52.

²⁹³ Özdağ, a.g.e., s. 52; Ağaoğlu, a.g.e., s. 188-189; Karpat, a.g.e., s. 318; Ahmad, a.g.e., s. 163.

²⁹⁴ Cemal Madanoğlu'nun anlatımına göre, 1955 yılının 29 Ekim törenlerinde Savunma Bakanı'nın Genelkurmay Başkanı'nı el işaretiyle yanına çağırır. Durumdan derhal haberdar olan kolordu ve tümen komutanları toplanıp Genelkurmay Başkanı'nın yanına gelerek hükümeti orada devirmeyi teklif ederler. Genelkurmay Başkanı'nı komutanları sakinleştirmesiyle meselenin üzeri “şimdilik” kapatılmıştır. Mehmet Ali Birand, *Demirkırat*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 118-119.

²⁹⁵ Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs*, s. 52-53; Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, s. 188-189.

²⁹⁶ Ahmad, a.g.e., s. 163.

giderek Fahrettin Paşa'dan özür diler. Fahrettin Paşa da “bu davranışı karşılıksız bırakmayan” subaylara muhabbet ve teşekkürlerini iletir.²⁹⁷

Çok partili ve “sivilleş(tiril)miş” siyasal/bürokratik yaşamdaki yeni düzene ordu, intibak edemediği gibi, bu geçiş sürecini siviller de iyi yönetememiştir. DP hükümetinin orduya yönelik söylemleri/dedikoduları, subayların sivil otoriteye karşı tepkilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yönde patlak veren ilk bilindik vukuat 1951 yılında Meclis'teki “emir eri” meselesidir. “Subayın habercisi/postası” olarak da tabir edilen emir eri, subayın hizmetinde bulunan erlere verilen isimdir.²⁹⁸ Emireri meselesini gündeme getiren ve konu hakkında Meclis'e önerge veren DP Çorum Milletvekilleri Ahmet Başbüyük ve Hüseyin Ortakçioğlu'dur.²⁹⁹ Ahmet Başbüyük'ün Meclis'te “emir erlerini subayların yatak odasından çıkaracağız” şeklinde hakaretimiz konuşması, orduyu rencide etmiş ve subaylarda infial yaratmıştır.³⁰⁰ Bu milletvekili partiden ihraç edilmesine rağmen,³⁰¹ yıllar geçtikçe bu sözün Menderes tarafından ifade edildiğine dair fısıltılar kışlalarda dolaşmaya devam etmiş ve “27 Mayıs” yaklaştıkça iktidarı devirmek için bir nefret kampanyasına dönüştürülmüştür.³⁰²

Bu konudaki örnekler çoğaltılabilir. Orhan Erkanlı, Menderes'in Erzurum'da söylediği iddia edilen “Battalgazi Ordusu” tabirinin esasında gerçeği yansıttığını ama sorumlu makamların orduyu “kasten” geri bıraktığını ileri sürer: “Evet, aynen Battalgazi ordusuna benziyorduk. Ancak bu sorumluluk kime aitti? Bu sözlerin sahibi olan zat ordunun halini bildiği halde neden gereğini yapmamıştı? Bu soruların yanıtı 27 Mayıs'ta verildi...”³⁰³

²⁹⁷ Madanoğlu, a.g.e., s. 54-57.

²⁹⁸ İsmail Parlatır, *TDK Sözlük*, c.1, TTK, Ankara, 1988, s. 707.

²⁹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, c.12, TBMM Basımevi, Ankara, 1952, s. 2..

³⁰⁰ Ağaoğlu, a.g.e., s. 189.

³⁰¹ Bu milletvekili parti içinde sert biçimde tenkit edilmiş, ardından partisinden ihraç edilmiştir. Daha önce Cumhuriyet Savcısı olan Ahmet Başbüyük, partisinden ihraç edildikten sonra CHP'ye üye olacaktır. Ağaoğlu, a.g.e., s. 189.

³⁰² MBK üyesi Dündar Taşer, bu yönde düşünen subaylar arasındadır. Ona göre, Menderes'in bu “çirkin” sözleri “DP ile 5000 yıllık şeref ocağı” arasındaki bağı koparan ilk gelişme olmuştur. İbrahim Metin, *İhtilalciler Hesaplaşıyor: Belgelerle 27 Mayıs-14'ler ve Dündar Taşer*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul, 2012, s. 64; Bu “icat” edilen dedikodulardan birisi emekli General Nevzat Bölügiray'ın anılarında yer almaktadır. “Subayların kravatlarını kışlarına yama yaparım” şeklinde söylentilerin, Menderes'i itham altına sokmak için uydurulduğunu belirtir. Nevzat Bölügiray, *Geçmişten Geleceğe*, Tekin Yayınları, İstanbul, 2009, s. 86; Demirel, a.g.e., s. 243.

³⁰³ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 10-11.

Bunun yanında Menderes'in bazı nezaket usullerini görmezden gelen davranışlar ve sözleri büyük rahatsızlık yaratır. Sıtkı Ulay, bir Askerî Şûra toplantısından sonra Menderes'in yakınlarına “ben de bu generalleri bir şey sanıyordum. Bunlar en basit usulü müzakereyi dahi bilmiyorlar” sözüyle beraber bakanların bu söylemden cüret alarak “generalleri sürekli hakir görmeye” başladıklarını ileri sürer.³⁰⁴

“Kuşak farklılığı”ndan dolayı genç subaylar ile generaller arasında bir gerilim yaşandığı bilinmekte ve genç subaylarca generallerin “yetersizliği” veya “geri kafalılığı” sık sık dile getirilse de, sivillerin generallere yönelik “yakışksız” tavırları, subaylar arasında hoş karşılanmayan bir durumdu. Neticede paşalar, orduyu temsil eden bir zümreydi ve onlara karşı siviller tarafından yapılmış onur kırıcı veya uygunsuz tavır, tüm orduya hakaret olarak kabul edilmekteydi. Askerlerin “uygunsuz tutum” olarak gördüğü olaylardan biri Teğmen Sabri Yirmibeşoğlu'nun anılarında da yer almaktadır. Milli Savunma Bakanı emekli Kurmay Albay Seyfi Kurtbek'i makamında tebrik etmek için ziyarete gelen dönemin Genelkurmay Başkanı, Seyfi Kurtbek'in Özel Kalem Müdürü'nün odasında kasıtlı olarak bekletilmiştir. Sabri Yirmibeşoğlu, bu duruma öfkelenen Genelkurmay Başkanı'nın odayı terk ettiğini, Seyfi Kurtbek'in de bu olayı Ankara sosyetesindeki hanım dostlarına övünerek anlattığına dair dedikoduların karargâha kadar ulaştığını ileri sürer.³⁰⁵ DP Milletvekili Samet Ağaoğlu, “sivil demokratik bir rejime” geçen toplumlarda militarist unsurların tasfiyesi için bu tarz uygulamaları doğal karşılar. Batı tipi demokrasilerde ordu, devletin başka kurumlarından farklı değildi ve halkın talepleri, yani aşağıdan gelen baskı devlet yönetiminin temelini teşkil etmekteydi. Ona göre ordu, halktan gelen baskıyı kaldıramamıştı.³⁰⁶ Bu görüşe karşı, Tümgeneral Alaattin Parmaksız, ordunun devlet yapısı içindeki konumunu “demokrasi”nin değil, o ülkenin tarihsel yapısının ve ordunun

³⁰⁴ Örneğin “Başbakan Park Otel’de Kara Kuvvetleri Komutanı’nın selamını görmezden gelebiliyor veya sinirli bir anında ordunun yedek subaylarla da idare edilebileceğini” ifade eden Sıtkı Ulay, Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu’nu görmediği için selam vermeyen bir generalin Ağaoğlu’nun huzuruna çıkartılıp birkaç defa kapısında bekletildikten sonra nasihat edilerek gönderildiğini belirtir. Ayrıca üst rütbeli bir komutan görünce, etrafındaki maiyeti yanında “kakavanlar geldi” sözünün Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun ağzında bir sakız geldiğini öne sürer. Ulay, Harbiye Silah Başına, s. 20-21; Esin, a.g.e., s. 89.

³⁰⁵ Emekli bir albayın Savunma Bakanlığı makamını işgal etmesi ordu tarafından yadırgandığı anlaşılıyor. Zira o kişinin daha önce emrinde çalıştığı komutanlarına, komuta etmesi/emir vermesi uygun karşılanmamaktadır. Ayrıca generallere karşı, öteden beri, “gizli veya aleni bir husumeti” olduğu bilinen Seyfi Kurtbek’in, Kızılay meydanında Ankara Merkez Komutanıyla birlikte durarak generallerin makam araçlarını zaman zaman kontrol ettiğine dair iddialar da bulunmaktadır. Sabri Yirmibeşoğlu, a.g.e., s. 120.

³⁰⁶ Ağaoğlu, a.g.e., s. 217.

bu yapıdaki rolüyle ülkenin gelenek/göreneklerinin belirlediğini dile getirir. Türk ordusunu, bu yönüyle, Batı ordularından ayırır ve Türkiye’deki ordu-siyaset arasındaki ilişkiyi şöyle izah eder: “Bazılarının sandığı gibi ordu, siyasi iktidarların memuru değil, devletin ordusudur. Silahlı Kuvvetler’in demokrasi içindeki işlevi, siyasi iktidarın emrine girmek değildir.”³⁰⁷ Alaattin Parmaksız’ın işaret ettiği “siyasi iktidarın emrine girmek” ordu mensupları tarafından hoş karşılanmayan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Zira ordu, kendisini “siyaset üstü” bir konumda görmekteydi. Talat Aydemir de “siyaset çamuruna gömülen” TSK’nın bu vaziyetten kurtulması için partiler üstü bir görüşe sahip olması gerektiğini belirtir.³⁰⁸ Bununla birlikte Tanel Demirel’in bahsettiği gibi, ordu, bu tip dedikodu veya davranışları kendilerine karşı bir hürmetsizlik ve tahkir olarak algılamış, hükümet ise doğruluk derecesi ne olursa olsun, bu dedikoduları/davranışları tekzip etme veya ortadan kaldırma gibi bir yola başvurup, ordunun “gönlünü alacak” bir politika icra etmemiştir.³⁰⁹

Bununla birlikte uzun yıllar sıkı bir disiplin anlayışıyla yetiştirilen subaylar, çok partili hayata geçiş sürecinde iktidar tarafından sembolik sevgi jestleri beklemekteydiler. Zira hatıratlarda veya resmi toplantılarda askerlerin, bu durumu hususiyetle dile getirdikleri görülebilir. Subay, “büroda oturan sıradan bir memur değildir” anlayışıyla yetiştirilmektedir. Onun yaşam tarzı başka memurlarla kıyas edilemeyecek kadar farklıdır. Bu anlayışa göre, vatanın müdafaası için “canını kolayca verecek kadar” diğer memurlarda görülmeyen bir fedakârlığa sahip olan subay, kendisine sadece “itibar” gösterilmesini beklemekteydi.³¹⁰

³⁰⁷ Alaattin Parmaksız, *Türk Ordusunda General Olmak*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 419; General Parmaksız, “nasıl ki ordu siyasete müdahale etmemeliyse, siyaset de kesinlikle orduya müdahale etmemelidir... Yandaş bir silahlı kuvvetler yaratmaya çalışma”nın aktüel siyasette olumsuz sonuçlara neden olacağını iddia eder ve bu yönüyle ordunun “partiler üstü hakem rolü” rolüne bürünerek “özerk” bir kurum olmasını gerektiğini ileri sürer. Parmaksız, a.g.e., s. 417-418.

³⁰⁸ Aydemir, a.g.e., s. 452.

³⁰⁹ Demirel, a.g.e., s. 243.

³¹⁰ Parmaksız, a.g.e., s. 357; 1951 yılındaki bir Askerî Şûra toplantısında General Kurtcebe Noyan, toplantıda DP Hükümeti’ni temsil eden Savunma Bakanı’na hitaben “ordu kurumunun, herhangi bir müessese ile mukayese ederek neticeye varmanın hatalı bir davranış olduğunu ve ordunun sadece saygınlık beklediğini” ifade eder. Ağaoğlu, a.g.e., s. 201-211; Tümgeneral Alaattin Parmaksız, konuyla ilgili olarak subayın kısa bir biyografisini şöyle anlatır: “Teğmen, öğretilen taktik doğrultusunda elindeki silahını, enerjisini kullanmasını, gerekirse canını feda etmesini ister. Acaba hangisi daha zor?.. Subay, vatan için insanların canını ister. Başarmak için senden istenen son şey canındır. Kendini gecenin zifir karanlığında 40 kişilik bir takımın 24 yaşındaki bir subayı olarak kurgula. Hava soğuk ve karanlık ama ulaşmak zorunda olduğun bir hedef var. Aniden bir patlama ve silah sesi duyarsın. Saniyeler geçmeden patlama senin sana zarar vermediğini anlarsın. Ancak ilerlediğin takım arkadaşlarına bir şey olmuştur...”

Subayları gizli teşkilatlanmaya iten başka bir neden DP'nin, Atatürk ilkelerini karşısına aldığı yönündeki gerekçedir. Kendisini Atatürk'le özdeşleştiren subay, Atatürk ilkeleriyle kurulan rejimin “yılmaz bekçisi” olduğunu düşünmektedir. Bir ideoloji olarak görülen bu rejimler dinamiktir ve eğitimden dine, siyasetten topluma kadar her alanda kullanılabilen bir aygıttır. Her olaya ve her duruma göre bu ideolojinin bir yanıtı bulunmaktadır.³¹¹ Nitekim 22 Mayıs 1950'de iktidarı resmen devralan DP, aynı gün Celal Bayar'ı ilk sivil Cumhurbaşkanı seçmiştir. Bayar da ilk DP hükümetini kurma görevini Adnan Menderes'e vermiş ve Menderes tarafından 29 Mayıs 1950'de okunan hükümet programında “tutan ve tutmayan devrimler” ayrımının yapıldığı gibi Atatürk'ün isminin bir kez dahi anılmaması, Atatürk reformları aleyhine bir yol izlendiğine yönelik subaylarda bir inanç doğurmuştur.³¹² DP iktidarının da bu yöndeki ilk pratiği “Ezan” meselesini yeniden gündeme getirmek olmuştur. 16 Haziran 1950'de Atatürk döneminde başlatılan “Türkçe Ezan” okunması biçimsel olarak değiştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle “Arapça Ezan” yasağı kaldırılarak her iki dilde de okunabilir, olmasının önü açılmıştır. Bu kanunun kabul edilmesinde CHP'lilerin de tam destek verdiğini söylemek gereklidir.³¹³ Bu konu, partilerin ittifakıyla Meclis'te çözüme kavuşmasına rağmen kışlalardaki bazı subaylar tarafından eleştiri haline getirilmiştir. O yıllarda Yüksek Komuta Akademisi'nde eğitim gören Kurmay Albay Cemal Madanoğlu, küçük bir savaş gemisiyle İstanbul'dan Gölcük'e giderlerken, aralarında “ezan” konusu tartışmaya açıldığını belirtir. Tartışmaya “kulak misafiri” olan Akademiler Komutanı Tümgeneral Necati Tacan, oturduğu yerden kalkar ve bu subayların yanına gelerek “sizler, kurmay subaysınız. Yüzeyle kalmamalı, sorunların

---

Olay yerine ulaştığında kopmuş bir bacak veya kol, görmeyen bir göz ya da parçalanmış bir vücutla karşı karşıya kalırsın...(Fakat) Önünde yürütmekte olduğun bir operasyon ve başarmak zorunda olduğun bir görev var. Kimlerle başaracaksın bu görevi? Biraz önce en sevdiğilerinden birini bir mayına veya kurşuna kurban vermiş insanlarla. Ertesi günlerde idari tahkikat yapılacaktır, acaba sevk ve idare hatası var mı?... Tarihe adın falan da yazılmayacak... Aynı kurşun sana da isabet etmiş olabilir. Artık ses veya patlama duymuyorsan senin için bir sorun yok, dünya değiştirmişsin, anan baban arkadan vatan sağ olsun der.”
Parmaksız, a.g.e., s. 357.

³¹¹ Birsen Örs, *Türkiye'de Askeri Müdahale*, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 128; Bekir Tünay, a.g.e., s. 46-47.

³¹² Hükümet programında “... 14 Mayıs seçimleriyle şimdiye kadar yapılanlarla ölçülemeyecek ehemmiyette mühim bir inkılabın en mühim merhalesi aşılmıştır” yer alan sözler, ordu içinde ilk kuşkuları uyandırmıştır. Tünay, a.g.e., s. 83; Göksu, a.g.e., s. 27.

³¹³ Gevgilili, a.g.e., s. 72; Özdağ, a.g.e., s. 55.

kökenine inmелisiniz. İrtica, kavram bakımından sınırlı kalır, bu bir karşı devrimdir” ifadelerini kullanmıştır.³¹⁴

Nitekim Faruk Güventürk *Gerçek Kemalizm* isimli kitabında, çok partili hayata geçildikten sonra başlayan istismarcılığın artması ile Kemalizmin prensiplerinden verilen tavizler sonucu “taassup ve yobaz” zihniyetin gittikçe arttığını ileri sürer. Bu yobaz anlayış, Türk milletinin bünyesine kanser gibi işlemiş ve onu uygar toplumlardan yolundan koparıp karanlık ve cehaletin uçurumuna sürüklemiştir.³¹⁵ Suphi Gürsoytrak, bir milletin bağımsızlık öğelerinin başında “dil”in geldiğini, fakat DP iktidara gelir gelmez, hem anayasanın hem ezanın dilini değiştirdiğini belirtir. Böylece Atatürk’ün çağdaş devrimleri feda edilmiş ve gerıcılık hortlatılmıştı.³¹⁶ DP hükümetlerinin bu Atatürk devrimleri aleyhine subayların nezdinde bu tarz “güven sarsıcı ve kuşku uyandırıcı” uygulamaları, süreç boyunca subaylarca daha yakından takip edilecektir.

Ancak belirtmek gerekirse, ordu veya gizli örgüt içindeki subayların tamamının bu düşüncelere kapıldığını söylemek doğru olmaz. Dönemin subaylarıyla “sıkı-fıkı” bir ilişkiye sahip gazetecilerden Kurtul Altuğ, TSK’da genel itibarıyla iki tip subay profilini öne çıkarır. Birincisi “katıksız Atatürk Milliyetçisi”dir. Bu gruba mensup subayların en duyarlı oldukları konu, laiklik, kılık kıyafet ve devrim yasaları gibi Atatürk ilkeleri ve devrimleridir: “Bunlara dokunan olursa, öfkeleri tepelerine fırlar ve başlarlar feverana...”³¹⁷ Ordunun ikinci kategorisine girebilecek subaylar, bu duygulara sahip

³¹⁴ Madanoğlu, a.g.e., s. 272; Faruk Güventürk de bir röportajında, Türkçe Ezan’ın Arapça’ya çevrildiği gün sanki “kafalarına bir yumruk indiğini” ifade eder. Ilıcak, a.g.e., s. 167; Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Atatürk’ten sonra ülkeyi yanlış yönettiği, Atatürk aleyhinde bazı uygulamalarında bulunduğu; Atatürk’ün para/pullardan ve devlet dairelerden resimlerinin kaldırılması karşısında İnönü’ye karşı ordu içinde bir kırgınlık yarattığı şeklinde kanaatler bulunmaktaydı. Bununla beraber belirtilmelidir ki, asker ocağından çıkan Paşa’ya yönelik sevgi ve saygıda herhangi bir azalma söz konusu değildi. Zira muhalif subaylara göre dahi, İsmet Paşa’nın ordu içinde prestiji kaybolmasına rağmen, İnönü’ye yapılan hakaretler hazmedilecek türden değildi. Çünkü “kendi eliyle demokrasiyi memlekete o getirmiş ve yenilgiyi kabullenmişti. Paranın üzerinden Ata’nın resmini kaldırmıştı ama onu yine de seviyorduk.” Nazlı Ilıcak, a.g.e., s. 167-168.

³¹⁵ Faruk Güventürk, Kemalizmin ilke ve prensiplerini şöyle izah eder: “Realist, dinamik, milli iradeye dayanan, medeniyet, insanlık, hürriyet ve hukuk nizamını ortaya koyup “Yurtta sulh, cihanda sulh” esasına istinat eden, milli saadet ve istiklali hedef tutan, halk için halkla beraber, halk devletini getiren aydınlık bir yol...” Faruk Güventürk, *Gerçek Kemalizm*, s. 16-19.

³¹⁶ Baykam, a.g.e., s. 120-121.

³¹⁷ Kurtul Altuğ, *Bir Numaralı Tanık*, İsim Yayınları, Ankara, 2011, s. 259; 27 Mayıs 1960 müdahalesinden neredeyse yarım asır sonra anılarını kaleme alan MBK üyelerinden Sami Küçük ve Haydar Tunçkanat, “Arapça Ezan” kararının laiklik ve dolayısıyla Atatürk devrimlerine büyük bir gölge düşürdüğünü, ülkeyi kaosa götürecektir nitelikteki bu kararın aynı zamanda “demokrasi”yi de baltaladığını dile getirirler. Sami Küçük, *Rumeli’den 27 Mayıs’a*, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008, s. 110-111; Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 323-324.

olsalar da, albay rütbesinden sonra daha dikkatli, dengeleri daha iyi hesaplayabilen bir karaktere bürünürler. Kurtul Altuğ, özellikle hiyerarşi basamaklarını hızla tırmanan ordu komuta kademesine mensup Paşaların “radikalist seviyesi”nin oldukça düşük seviyelerde olduğunu dile getirir.³¹⁸

2.3.2.3. Mesleki Püritenizm

Parti merkezinin Tek Parti dönemi elitlerinin oluşturduğu DP'nin toplumsal taban itibariyle, topyekûn olmasa bile, muhafazakâr eğilimli ticari burjuvazi ve toprak ağalarına yaklaşması, sivil/asker memur bloğunun geri planda kalmasına sebebiyet vermiştir. Üstelik 1950'lerin ticareti ve kısa yoldan zenginleşmeyi öne çıkaran havası, diğer sabit gelirliler gibi askerleri de rahatsız ve huzursuz etmekteydi. İktidarı destekleyen ticari burjuvazi ile taşralı girişimcilerin maddiyatı/zenginliği önemsedikleri gibi, lüks, israf ve ahlaksızlığı da beraberinde getirdikleri fikrindeydiler.³¹⁹ Her mahallede bir “milyoner yetiştirme” söylemi altında formüle edilen “har vurup harman savrulan” bir ekonomi politikasının yürütülmesi ile enflasyonun sabit gelirli memurlara yarattığı sıkıntılar sıkça dile getirilen şikâyet konuları arasındadır.³²⁰ İkinci Cihan Harbi yıllarında yeni bir zengin sınıfı türemiştir. Bu sınıf, Anadolu'nun kent ve kasabalarının bir ayağı tarımda olan eşraf ve mütegalibenin bir kesimi kapsamaktaydı. Büyük kentlerde “toplumsal yozlaşma”nın tipik örneklerinden birisi olarak gösterilen “Hacıağa” figürü ile onun eğlence kültürü dönemin subayları tarafından da sık sık eleştiri konusu olmuştur: “Tüketim maddelerinin birdenbire fırlayan fiyatları karşısında ömürlerinde hayal etmedikleri çok parayı ceplerine indiren, cehaletin tipik numunesi idi şu Hacıağalar... Kolayca kazandıkları parayı ne yapacaklarını bilemiyorlar, en zelilane bir şekilde sarf etmeyi meziyet sayıyorlardı. Devletin de bu hale pek aldırdığı pek yoktu.”³²¹ Maddi çıkarların bir kenara itilip, vatanseverlik, görev anlayışı, vakar, onur

³¹⁸ “Yaşlı ve deneyimli generaller, genç subaylardan gelen baskıyı hafifletmek için ya muhtıra verirler, ya arada bir sert çıkarlar ya da bir süre sessizliğe bürünürler.” Altuğ, a.g.e., s. 259.

³¹⁹ Karpat, a.g.e., s. 320; Demirel, a.g.e., s. 238-239.

³²⁰ Baykam, a.g.e., s. 121.

³²¹ Dündar Seyhan, Hacıağalar ile onların parasına göz koyan gece hayatının işletmecileri ve hayat kadınları arasındaki ilişkiyi şöyle anlatır: “Hacıağaların meydana çıkışına, İstanbul'un açığöz geçinen

ve şeref gibi değerleri³²² kendi bünyesinde içselleştiren TSK personelinin, bu durumu hem kendilerine yönelik “aşağılayıcı” bir tavır hem de ülkenin sosyal ve ahlakî bünyesine verilen bir zarar olarak görmekteydi.

Bunun yanında DP'nin izlediği enflasyonist politikalar sonucu sivil/asker bürokratların yaşam kalitelerinde ve sosyal statülerinde hızlı bir düşüşe geçtikleri gözlemlenmektedir.³²³ 1960 yılındaki hayat pahalılığı ile 1950-53 dönemi mukayese edildiğinde “on bir kat” artmış, maaşlar ise ancak iki katına yükselebilmmişti. DP iktidarıyla beraber siyasal değişimin, sosyo-ekonomik dönüşümü de beraberinde getirdiği ve farklı boyutlar kazandığı bu süreçte, subayların sosyo-ekonomik statülerinin düşmesini beraberinde getirmiştir.³²⁴ Bu konuda subayların şikâyet ve serzenişleri benzer temalara dayanmaktadır. Geçim sıkıntısı sonucu gecekondu tipi evlerde yaşama zorunluluğu ve ilkel bir yaşantıya sahip olma durumu subayın temel sorunuuydu.³²⁵

---

ahlak yoksunu tabakası da hemen kendini uydurdu ve organize etti... Bunlar, Hacıağaları toplatıyor, Sirkeci lokanta ve otellerine doldurulmuş âdi piyasa orospuları bunları ağlarına düşürerek, ikinci merhale Beyoğlu'ndaki bar denilen batakhanelere götürüyorlardı... 12'den sonra, teşkilata dâhil taksiciler Hacıağaları ve orospuları yol boyu gazinolarına taşırlardı. Burada hemen tekrar masa kurulurdu. Mizansen hep aynıydı... Bu soygun mekanizması oralarda kaç sene çalıştı, bilmiyorum. Ama her batakhaneden “her mahallede birkaç milyonerin türediği” muhakkaktı... İktisaden yıkıyor, ahlaken yıkıyor, içtimai bütünlüğe saldırıyor ve işin en şaşılacak tarafı, gözümüzün önünde bütün bu habasetler büyük bir rahatlıkla yapılabiliyor ve sesimizi çıkaramıyorduk.” Seyhan, a.g.e., s. 13-14.

³²² Cemal Borandağ, *Bir Subayın Anatomisi*, Artshop Yayınları, İstanbul, 2016, s. 113.

³²³ Demirel, a.g.e., s. 238.

³²⁴ Karpat, a.g.e., s. 321. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, 2007, s. 136. Zahide Sungur, *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kalkınma Çabaları*. İstanbul, Gece Kitaplığı Yayınları, 2015.

³²⁵ Üsteğmen Numan Esin, ailesiyle beraber iki gözlü bir evin odaları arasına perde çekerek yaşadıklarını, kıt kanaat geçinebildiklerini, karınlarını ancak doyurabildiklerini ve lokantada yemek yemenin kendileri için büyük bir lüks olduğundan bahseder: “Bir gün bile dışarıda yemek yediğimi hatırlamıyorum.” Esin, a.g.e., s. 84; Bu durum sadece 27 Mayıs'ı hazırlayan örgüt mensupları için değil, sanki “tek bir ağızdan çıkıyormuş gibi” dönemin bütün subayları tarafından dile getirilen mesleki sorunlardan biri olduğu dikkati çekmektedir. Sabri Yirmibeşoğlu bu subaylardan birisi olarak benzer minvalde ifadeler kullanır. “Gene ev bulma derdi başladı Ankara'da. Yüzbaşı olacaktık 30 Ağustos'ta, maaş da 315 Türk Lirasına yükselecekti. Yalnız bu para, Ankara'da ev kiralamaya yeterli değildi. Atakule yapılan yerde küçük küçük gecekondu vardı. İsmet Paşa'nın emekli şoförünün o gecekonduadaki bir kulübeciğine yerleştik. Yerleştik ama Cinnah Caddesi yapılmamış, otobüs yok, servis yok. Yaya, sabah erkenden kalkıp, yaz kış yürüyoruz Kara Kuvvetleri'ne kadar çarnaçar.” Yirmibeşoğlu, a.g.e., s. 184; Akademi'deki subayların da en önemli meslekî sorunlarından birini, geçim sıkıntısı oluşturmaktadır. Yönetici/elit adaylarının akademi eğitimi esnasında yaşadıkları bu problemi General Alaattin Parmaksız şöyle ifade eder: “Akademi'nin birinci sınıfı adeta karabasan gibiydi. Yeterli lojman olmadığından kirada oturuyorduk. Ev kirası maaşın yüzde 40'ını alıp götürüyordu. Ay sonunu getirmekte zorlanıyorduk... Sadece bir odada baca vardı. Evin içi sürekli dumanla doluyordu. Bir söz vardır. İnsan üç sestem hoşlanır. Para sesi, kadın sesi ve su sesi. Her gün saat 24.00'e doğru ortalık sakinleşince, altın paraları basan darphane makinelerinin sesini duymak ne kadar sinir bozucu düşünebilir misiniz? Görmüyorsun ama hissediyorsun. Paraya ihtiyacın var ama ancak sesini duyabiliyorsun.” Alaattin Parmaksız, *Türk Ordusunda General Olmak*, s. 136-137; “Akademi dersleri o kadar yoğun ki nefes alacak zamanımız yoktu. Evi ve oğlumu tamamen eşime bıraktım. Bunun yaşamımız boyu sürececek bir sistem olacağına o

Yetersiz maaş sonucu genç subaylar arasında, mesai sonrası “dolmuşçuluk ve taksicilik” gibi ek işlere yönelimlere yol açtığı gibi, mesleğin cazibesinin kalmayışı istifalara neden olmuştur. Bununla birlikte 1950-53 arası dönemde hükümetin harcamaları istatistiksel verilerle incelendiğinde; savunmaya harcanan bütçenin hiç de düşük olmadığı görülmektedir.³²⁶ Ayrıca NATO kapsamında edinilen askeri yardımlar da dikkate alındığında, DP iktidarının, subay maaşlarına yansımada da, “orduyu tamamen ihmal ettiği” yönündeki söylemlerin hatalı olduğu görülmektedir.³²⁷

Öte yandan örgütçü subaylara göre, örgütlenme sürecindeki sohbet konularının genel içeriği ülkenin geri kalmışlığı ve ordunun modernize olma ihtiyacı gibi “ülkenin yüksek menfaatlerini” kapsamaktaydı. Sohbet ortamlarında düşük maaş ve geçim sıkıntısı gibi “şahsi menfaatlere” odaklanmak bilinçli biçimde tercih edilmemekteydi. Bu idealist subayların kişisel maddi sorunlarla ilgilenmeleri anlamına gelecekti ki, bu durum kendileri hakkında olumsuz bir imaj doğmasına neden olabilecekti. Diğer bir ifadeyle, subayların, pahalı hayat koşulları karşısında geçim sıkıntısı çektikleri bilinmekteydi. Ancak bu mevzuların konuşulması örgüt içinde sakıncalı görülmekteydi. Zira Örgütün genişlemesi ve başarıya ulaşması adına “devletin bekası”nı ön planda tutan subay için kişisel hesap peşinde koşmak gibi bir anlam ortaya çıkabilecekti. Böylece bu durum şeref, gurur ve hassasiyet gibi değerlerle yetiştirilen subaylar için bir “onur meselesi” olarak görülüp üzerinde fazlaca durulmayan meselelerden biriydi. Muhtemeldir ki,

---

zaman ikimiz de farkında değildik. Her gün istisnasız sekiz saat ertesi gün için hazırlanmak, eğer hafta sonunu iyi değerlendirip hafta içi ödevleri yaparsan yeterli olabiliyordu. Bazen nereden girdim bu akademiye, nedir bu insanlara çektirdiğim diye düşündüğüm oluyordu. Eşim her gün oğlumuzu alıp iki otobüs değiştirerek işine gidiyor, sonra beraber sobası yanmayan evimize dönüyorlardı.” A.g.e., s. 137; “Geçim sıkıntısı diz boyu. Akademide tabldottan yemek yiyemiyoruz. Maaştan ona ayıracak para kalmıyor. Ne yapalım evden ekmeğe arasına peynir, zeytin, sucuk gibi şeyler koyduruyoruz, öğle yemeğini öyle geçiriyoruz.” Sabri Yirmibeşoğlu, *Askerî ve Siyasi Hatıralarım*, s. 169.

³²⁶ Hikmet Özdemir’in çalışmasına göre Türkiye’nin savunma harcamasının yıllara göre dağılımı şu şekildedir: 1949 yılında %33; 1950 yılında %30; 1951 yılında %29; 1952 yılında %27; 1953 yılında %30; 1954 yılında %32; 1955 yılında %35 olarak gerçekleşmiştir. Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s. 231. NATO ülkelerini içine alan başka bir istatistiğe göre, 1952 yılında TSK’nın askeri masrafının ülkenin yıllık bütçesine göre oranının %33 olduğu belirlenmiştir. Aynı istatistiğe göre ABD %60, Kanada %50 ve Yunanistan %42 ile ilk üç sırayı paylaşmışlar. Türkiye ise bu alanda dördüncü sırada yer almaktadır. *Milliyet*, 22 Aralık 1952, s. 7.

³²⁷ 1952 yılındaki MSB bütçe görüşmelerinde, Atatürk ve Ali Fuat Cebesoy’un sınıf arkadaşı emekli Orgeneral ve CHP Milletvekili Asım Gündüz, orduya hem ayrılan bütçe hem de Amerikan yardımları sayesinde TSK’nın geçmişe oranda oldukça güçlendiğinden bahseder: “Ordumuz İkinci Cihan Harbi’nden sonra en yeni, en modern silahlarla teçhiz edildikçe teşkilatta da buna göre değişiklikler yapılmıştır. Ordumuz teçhizatının ikmalinde bize yardımını esirgememiş olan büyük dostumuz Amerikan hükümetine şükranlarımızı bu vesileyle tekrarlamayı vazife addederiz. İftiharla söyleyebilirim ki, bugünkü modern teçhizat ile ordumuzun ateş kudreti çok artmıştır.” *TBMM Zabıt Ceridesi*, (24 Şubat 1952), Dönem:9, Birleşim:46, s. 687.

sürekli gündeme getirdikleri konu olan “ordunun ıslahı”yla beraber, bir nebze olsun, maaşlarının iyileştirilerek hayat pahalılığından da kurtulmayı hedeflemekteydiler: “Kimsenin ağzından, geçim sıkıntısı ve kişisel çıkarlarla ilgili tek kelime duymadım... Hepsinin ileri sürdükleri tek neden, memleketin, özellikle ordunun içinde bulunduğu durumdu.”³²⁸ Subaylar, devletin en gözde kurumuna mensup olduklarını düşünmekteydiler ancak gece-kondu tipi meskenlerde veya bodrum katlarında ikamet etme zorunluluğu, gazino veya restoranlarda alkollü içecek yerine ucuz olması sebebiyle gazoz içme mecburiyeti gibi maddi sıkıntılardan kaynaklı, küçük düşürücü muamelelere maruz kalmaları isyan duygularının artmasını tetiklemekteydi.³²⁹ Buna rağmen sonraki dönemlerde örgüt mensubu olsun veya olmasın birçok subayın geçim sıkıntısına dair şikâyetlerini anılarında sıklıkla yer verdiği görülmektedir. Fakat iktidarın sadece ordudaki teknik modernizasyona ağırlık vererek ordunun alt kademeleri tarafından beklenen reformların bir türlü hayata geçmemesi ile izlenen enflasyonist politikalar sonucunda subayların sosyal ve ekonomik statüsünün oldukça düştüğü gözlemlenmektedir. DP iktidarı bu sorunlara bir çare üretememiştir.³³⁰

Kemal Karpat, 27 Mayıs müdahalesinden sonra MBK üyeleriyle yaptığı bir mülakatta, subayların başka bir şikâyet konusunun “evlilik” müessesesine yönelik olduğunu belirtir. Bir dönem subayları “damat olarak görmekten” gurur duyan aileler artık kızlarını “bu zümreyle evlenmemeleri” için tembihlemekteydi. Bu iddiaya göre, mesleğin prestijinin düşük olduğunun farkında olan bazı subayların istifa edip farklı meslek gruplarına yönelmelerine neden olmuştur.³³¹ Bununla birlikte bu dönemde subaylık mesleğinden istifaların çoğalmasının önemli bir nedeni, 25 Mart 1953 tarihli ve 6077 sayılı kanunda değişiklik yapılarak muvazzaf subay ve askeri memurların “10 yıl hizmet” yaptıktan sonra ordudan istifa etmelerinin yolunun açılmış olmasını gözden

³²⁸ Koçaş, a.g.e., c.1. s. 159.

³²⁹ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 376; Dönemin hatıratlarında hayat pahalılığının subayları gülünç durumlara düşürdüğüne dair örnekler sık işlenen konuların başında gelmektedir. “General, subay ve astsubayların adı gazozcuya çıkar, generaller Ankara’da bodrum katlarında oturuyor diye alay mevzuu olur. Subay ve astsubaylarda gecekondulara müşteri olur, hatta iki aile aynı evde oturma mecburiyetinde kalır.” Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 89.

³³⁰ 9 Subay Olayı ve özellikle Irak’taki askeri darbeden sonra endişelenen DP iktidarı, subayların yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik bazı adımların atılacağını basın üzerinden duyurmuştur. Buna göre, İmar Bakanlığınca subaylara birer mesken verilecektir. Ama proje hayata geçirilemeden 27 Mayıs müdahalesi gerçekleşmiştir. *Kim*, 10 Ekim 1958;

³³¹ Karpat, a.g.e., s. 321.

kaçırmamak gerekmektedir.³³² Yine aynı şekilde “evlilik” konusunun aksi yönünde örnekleri de bulunmaktadır. Üsteğmen Hikmet Bayur, yeni atandığı Gebze’de kiralık ev bulabilmek için babasıyla ilçede dolaşırken tanıştıkları bir Karadenizli’nin “15 dakika içinde” kendisine hem evini hem de kızını vermek istediğini söyler: “Karadenizli beni önce süzdü ve sonra babama ‘havalar soğuyuncaya kadar üst katı tamamlayacağım. Bir de kızımız var. Onu da delikanlıya veririz. Orada birlikte yaşarlar’ dedi. Tanıştıktan sonra 15 dakika sonra kız babasından aldığım bu enteresan evlilik teklifini karşısında de babam da ben de gülmek için kendimizi zor tuttuk.”³³³ Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi “subaya artık kız verilmiyordu” genellemesinin oldukça “indirgenmiş” bir yaklaşım ve askeri müdahaleyi gerçekleştiren subayların “duygusal” reaksiyonunun bir yansıması olduğu görüşündeyiz. “Görücü usulü” evliliklerin halen devam ettiği, sabit gelirli tüm memurların maaşlarının düştüğü ve kolay para kazanmanın ön plana çıktığı bir dönemde üst sınıfa mensup ailelerin, geliri yüksek olan bir damat görmek istemesi doğal karşılanmalıdır. Ancak ailelerdeki bu tutumun ülke sathında ve tüm sosyal statülerde geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.³³⁴

2.3.2.4.Genç Subaylar “Versus” Yaşlı Generaller

Bu tespitlerden hareketle, paşaların “pasif” tutumlarının politize olmuş genç subaylardaki yansımaları üzerinden gizli örgütlerin neden bu genç subaylar tarafından teşkil edildiğine dair bazı yanıtlar aramak gerekmektedir. Alt rütbeli subayların husumeti, sadece DP iktidarına değil aynı zamanda generallere de yönelikti. Genç

³³² *Resmi Gazete*, 1 Nisan 1953; Edebiyat dünyasında tanınan Vüs’at Orhan Bener de aynı yıl ordudan istifa eden subaylardandır. Fakat Bener, subaylık mesleğini maddi kaygılardan ziyade, hayat tarzına uygun olmadığı için istifa ederek edebiyatçı olmaya karar veren isimlerdendir. Bkz. Vüs’at Orhan Bener, *Kurmacasız Bir Yaşam*, YKY, İstanbul, 2014; Başka bir asker Binbaşı Ferda Güley de Aralık 1953 günü istifa edip 1954 seçimlerinde CHP’den milletvekili adayı olmuştur. Ferda Güley, *Kendini Yaşamak*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 154.

³³³ Hikmet Bayur, *Yarım Asır Askerlik: Askerî Öğrencilik ve Subaylık Dönemi*, c.1, O Kitaplar, İstanbul, 2006, s. 286-287.

³³⁴ 1950’lerde Harbiye öğrencisi olan Hikmet Bayur, askerî öğrenciliğin bile toplumun bazı kesimlerinde hâlâ saygın olduğunu gösteren bir örnek daha verir. Taksi şoförlerinden bazıları askerî öğrencilere sürekli “kıyak” geçmektedir: ”Tatil günleri (hafta sonu) akşam hava kararmaya yakın, eski Kızılay binası güneyindeki park ile onun bitişiğindeki kaldırımda çok sayıda Harbiyeli toplanır; yolda kenarda da onları, okullarına götürmek üzere hazır bekleyen taksiler durur. Harbiyeliler burada o araçlara binerek okullarına geri dönerlerdi. Kendisini “Caksın” diye tanıtan bir taksici tam bir Harbiyeli fanatiği idi. Hiçbirimiz onun gerçek adını bilmezdik... Seyir halindeyken; yolda yürüyen bir Harbiyeli görse, derhal yayına yaklaşır “Dartanyanlar yürümez. Robert Caksın asli şövalyesinin emrindedir” diye seslenerek arabasına alırdı. Hatta müşterisi varsa, onu indirir, yolda gördüğü Harbiyeli’yi arabaya alırdı.” Bayur, a.g.e., c.1., s. 113.

subaylar ile generaller arasında su yüzüne çıkmayan görüş ayrılıkları ve kavgalar vardı. Ordu içinde iki farklı zümrenin farklı istekleri yeni iktidardan ısrarla talep edilmekteydi. Genç subaylar ile generallerin DP'den talepleri farklılık arz etmekteydi. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'a göre generaller, mevcut durumun korunmasını isterken, genç subaylar, rütbe/terfi sorunlarına bir çözüm beklemekte ve hiyerarşi basamaklarını daha hızlı tırmanabilmek için "üst komuta kademesi"ne yönelik geniş çapta tasfiye talebi içindeydiler.³³⁵ Bu durumun nedeni İkinci Cihan Harbi için alınan askeri önlemlerden kaynaklanmaktaydı. Yaklaşmakta olan savaşın bilincinde olan yönetici zümre, ordunun subay ihtiyacını karşılamak için dönemin gerektirdiği tedbirleri almışlar ve 1935-45 yılları arasında Harp Okulu'nun mevcudunu artırmışlardır. Fakat Harbiye'den mezun bu subaylar, 1950'li yıllardan itibaren binbaşı-yarbay-albay kadrolarında fazlalık yaratmaya başlamışlardır. Bu da hızlıca terfi almalarını engellemekteydi. Dolayısıyla subaylar terfi sistemindeki bu aksaklığın giderilmesini şiddetle talep ediyorlardı.³³⁶

Nitekim bir nevi her kurumda "genç-yaşlı" şeklinde tarif edilen ve orduda "genç subay-yaşlı general" biçiminde okunabilecek bir "kuşak farklılığı"nın yanında, NATO'ya üyelikle birlikte Amerikan askerî ekolü çerçevesinde yetişen yeni nesil kurmaylar ile Prusya ekolüne mensup generaller arasında "zihniyet farklılığı" da ortaya çıkmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, doktrin anlamında ikiye bölünen ordu, kuşak ve zihniyet açısından çatışmaların yaşandığı bir kuruma dönüşmüştür. Bazı genç subaylar tarafından İkinci Cihan Harbi yıllarında üst komuta kademesine karşı yapılan eleştirilerin yerini, bu dönemle beraber bir "blok" halinde generaller heyetine yönelmeye başlamıştır. NATO askerî sistemine göre yetişen ast kademe, bu rütbe/terfi taleplerini "alenen" bir dille değil, üst komuta kademesini "töhmetsiz" altında bırakacak

³³⁵ Fatih Uğur ve Mustafa Gürlek, *50 Yıllık Sır: Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, Zaman Kitap, İstanbul, 2012, s. 197; Genç Subay Pilotlar Birliği ismiyle Menderes'e bir beyanname gönderen havacı subaylar, Emir eri meselesine tepki göstermişler ve bu meselenin bir an evvel çözülmesini talep etmişlerdir. Ağaoğlu, a.g.e., s. 193; 27 Nisan 1951 tarihli Askeri Şura toplantısında komutanlar, subayın büroda oturan sıradan bir memur olmayıp, bir vatan muhafızı olduğunu vurgulayarak, bu meselenin orduyu rencide ettiğini ifade etmişler ve tasarı Meclis'te yeniden görüşülerek reddedilmiştir. Ağaoğlu, a.g.e., s. 198-217.

³³⁶ MBK üyesi Sami Küçük, Kurtuluş Savaşı'nda Kolordu Komutanlığı yapan albayların artık küçük ilçelerde askerlik şubelerine gönderildiğini belirtir. Sami Küçük, a.g.e., s. 171-172; Özdağ, a.g.e., s. 297-301.

retorik bir söylemle ifade etmekteydi. Onlara göre, bu generaller “eski zihniyetle yetişmişler ve komutanlık vasıflarını çoktan kaybetmişler” idi.³³⁷

Ayrıca DP Milletvekili eski General Ali İhsan Sabis, bazı Havacı subaylar tarafından kendisine verilen Ocak 1952 tarihli “Genç Subay Pilotlar Birliği Beyannamesi” başlıklı bir broşürü Adnan Menderes’e göndermiştir. Broşürde generaller haklarında oldukça ağır ifadeler kullanılmaktadır. Örneğin “teğmen kadar teknik bilgisi olmayan cahiller” veya “Abdurrahman Çelebiler” gibi tanımlamalar yer almaktadır. Bu genç havacılara göre, generaller, askeri zihniyet ve bilginin eseri olmayıp, “siyasilerin empoze ettiği bir bela heyeti” idi. Ayrıca beynamede, Hava Kuvvetleri Komutanlığı’ndaki komuta heyetinin tasfiye edilerek, yerine genç subayların güvendiği generallerin getirilmesi ve ücretlerin iyileştirilmesi gibi bazı taleplerde de bulunulmuştur.³³⁸ Bu suretle DP’ye yönelik ordudaki bu iyimser atmosferin birkaç yıl içinde dağıldığı görülüyor.

Harp Akademisi’nde iki askeri ekolün doktrinlerine göre eğitim alan Talat Aydemir hatıratında, 1950 senesinde akademinin ilk sınıfını “sert-baskıcı” bir disiplinle kurmay yetiştiren Prusya sistemine göre; 1954 yılında ikincisi sınıfını, daha esnek yapısıyla subaya inisiyatif veren NATO usulüne göre eğitildiğini belirtir. Her iki ekolün detaylarını bildiğini ifade eden Talat Aydemir, eski sistemde yetişen subay/generallerin inandığı fikirleri savunamayan “evet, efendimci” bir yapıda olduklarını ve daima “boyun eğdikleri”ni ileri sürer.³³⁹ Bu görüşe göre, yeni sistemde yetişen kurmaylarla kıyaslandığında, eski zihniyete mahkûm subaylar bilgi bakımından zayıf kalmaktaydılar. Fakat Genelkurmay Karargâhı, bu tip eski kuşak kurmaylarca işgal edilmişti ve kilit makamları kullanarak yeni kuşağın, hiyerarşi basamaklarını tırmanmasını engellemekteydiler: “Şahsi menfaatlerin, orduya kötülükler yaydığını bilmiyorlardı.”³⁴⁰

³³⁷ Samet Ağaoğlu, Başbakan yardımcılığı yaptığı dönemde, daha sonra general olacak bir kurmay albayın korgeneral rütbesindeki bir Paşa’ya “komutanlık vasfını kaybettiği için artık emekli olmasını” talep eden bir mektup yazdığını belirtir. Olayın duyulması üzerine Samet Ağaoğlu, ismini vermek istemediği bu kurmay albayla birebir görüşme gerçekleştirir. Ağaoğlu, bunun askeri disiplin ile bağdaşmadığını söylediğini ancak kurmay albayın “madem siz gereğini yapmadınız, o zaman biz zorlayalım” şeklinde yanıt verdiğini ileri sürer. Ağaoğlu, a.g.e., s. 218.

³³⁸ Ağaoğlu, a.g.e., s. 191-195.

³³⁹ Aydemir, a.g.e., s. 18-19.

³⁴⁰ Aydemir, a.g.e., s. 19-20.

Bu arada eski kuşak generallerin NATO'ya bakışları olumsuz değildi. Aradaki fark, alt ve orta rütbelerdeki yığılmanın farkında olan genç subayların hiyerarşik yapı içindeki "Paşa" statüsüne terfi ihtimallerinin düşük olmasından kaynaklıydı. İkbal kaygısı güden bu genç kurmaylara göre, üst kademelere tırmanmanın yolu "askerlik onuru"nu unutarak siyasilere "sadakat"le bağlı olmaktan geçiyordu. Tüm bu hususlar dikkate alındığında, gerek ülkenin gerekse ordunun sorunlarını görmezden geldiğine inanılan generallere karşı husumet doğmaya başlamıştır.³⁴¹ MBK üyesi Şükran Özkaya, General Rüştü Erdelhun'un zaman zaman kıta ve birliklere gelerek DP'nin icraatlarını övdüğünü ve bu durumun subaylarca tepkiyle karşılandığını öne sürer. Bu subaylar arasında bu tip generaller "kişilik kaybına uğramış ve hiçbir alınganlık duymadan iktidarın emrinde, başarısız bir siyasetçi görüntüsü vermiş" askerler olarak anılmaktaydı.³⁴² Örgütün çekirdek üyelerinden Osman Köksal'a göre de generallerin temel görevi iktidarın "yandaş"lığını yapmak değil, "yanlış"larını ikaz ederek düzeltmekti: "Ordu üst kademesinde oturanların bugüne kadar siyasal iktidarı uyardıkları duyulmamıştır. Derin uyku içindedirler. Vazife karşısında uyumalarını sağlayan rütbe, makam ve kişisel çıkarlardan yoksun kalacakları korkusudur. İktidar sapık ve azgındır."³⁴³

Buna karşın NATO'yla birlikte ordunun niteliği de değişmeye başlamış ve genç subaylar orduda daha önce sahip olmadıkları bir "önem" ve beraberinde kişisel

³⁴¹ Tanel Demirel, "Demokrat Parti İktidarı ve Ordu", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 271-274; Fakat Türk ordusunda NATO'ya rağmen tek bir ekolün varlığından bahsedilemez. Eski usulde artık eğitim verilmemesine rağmen, ordunun geleneklerine sinen eski sistemin uzantıları halen devam etmekte ve kısaca "melez" bir askerî doktrin varlığından bahsedilebilir: "Disiplin amaçlı yanaşık düzen eğitimi, on sekizinci yüzyılda kalmıştır. Bu katı disiplin anlayışı ne yazık ki Türk ordusuna yerleşmiştir. Yerleştiği için de genç yaşlarda esneklik gösteren pek çok subay arkadaşımız, rütbe aldıkça, ordunun katı kurallarına göre çizilmiş bir çerçevenin dışına çıkabilme konusundaki esnekliklerini yitirirlerdi." Esin, a.g.e., s. 49.

³⁴² Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 46; Bu tarz örneklere sıkça yer verilmektedir. Paşa statüsündeki bir Türk generalinin, NATO heyetinde görevli Amerikan müfettişlerden olumlu puan alabilmek için, ordunun geleneksel değerlerine uymayan davranışları genç subaylarınca eleştirildiği görülüyor. Örneğin Şefik Soyuyüce, 51. Tümen Komutanı Tümgeneral Rüştü Erdelhun'un 1952 yılında NATO kapsamında verilen bir eğitimden sonra ABD'li bir çavuşla aynı masada yemek yemesinin Türk subaylarınca hiç de hoş karşılanmadığını belirtir. Üstelik yemekten sonra Rüştü Erdelhun, Amerikalı çavuşun paltosunu taşımıştır: "Bir de bu yetmiyormuş gibi Erdelhun Paşa 'iltifat olsun diye' Amerikalı çavuşun kürklü montgomesini giysin diye tutmaz mı! Ne demek oluyor bu? Bir Türk generali bir Amerikalı nalbant çavuşuna, misafir olsa dahi bu şekilde hareket edemez. Bir diken gibi battı bize." Ilıcak, "Şefik Soyuyüce", a.g.e, s. 436; Askerin hissi psikolojisinin önemli olduğunu vurgulayan genç bir subay, güçlü bir onur anlayışıyla yetiştirildiklerini ve generalliğin kendileri için kutsal bir simge olduğunu şöyle izah eder: "Siz siviller için, bir general üst düzey bir subaydır. Bizler için ise değerlerimizin simgesi, bir çeşit yarın-tanrı, tüm genç subayların ulaşmak istediği ideal bir konumdur. Genç subaylar, bir generalin kapıyı açıp sivil bir bakan karşısında eğildiğin görürlerse, bu değerler sistemine ne olur?" Karpat, a.g.e., s. 322.

³⁴³ Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1993, s. 60.

“özgüven” kazanmışlardır. 1947 Truman Doktrini kapsamında Türkiye’ye yönelik Amerikan askeri yardımı ile verilen silah ve teçhizatın Türk ordusunda verimli kullanımı için astların üstlere öğretmenlik yapması söz konusu olmuştur. Türk ordusunda o güne kadar örneğine rastlanmayan bu hususta albay, yarbay ve binbaşı rütbesindeki subaylar, Amerika’da eğitim almış üsteğmen ve yüzbaşı rütbesindeki öğretmenlerden teknik, taktik ve doktrin eğitimi almıştır.³⁴⁴ Kurmay Albay Cemal Madanoğlu, NATO kapsamında eğitim için, 100 albay ve 50 binbaşıyla birlikte Çankırı’da altı ay sürecek olan komuta kursuna katılanlar arasındadır: “Öğretmenlerimiz üsteğmen ya da yüzbaşı. Amerikan piyade okullarında yetişmişler bunlar...”³⁴⁵

İktidarın “emireri” pozisyonuna girdiği söylenen generallere duyulan güvensizlik ve itimatsızlığın yanında, sert hiyerarşik yapı nedeniyle “mutlak itaat”e dayanan kurumsal işleyişten kaynaklı sorunlar da eleştirilmekteydi. Numan Esin, 1950 yılında Harbiye’den mezun olup gönderildikleri Çankırı Piyade Atış Okulu’nda yaşadığı sıkıntılardan bahseder. Akşamları okuma saatinde, yabancı dilini geliştirmek için İstanbul’da çıkmakta olan *La République* isimli Fransızca gazete okurken nöbetçi subay tarafından kendisine soruşturma açılmış, ardından arama yapılan dolabında Aristo, Descartes ve diğer filozofların kitaplarını yakalattınca mahkeme kararıyla 21 gün hapis cezası almıştır. Numan Esin, komuta idaresince haksız ve yersiz baskıların genç subaylarda tepkiler yarattığını ve “bu katı disiplini” yontmak için düşünceler beslediklerini ifade eder.³⁴⁶ Ayrıca eleştiri veya tavsiyelere üst kademelerden gelen sert tepki, ast-üst arasındaki “iletişim” kanallarının tahribatına yol açmaktaydı. Burada bahsedilen “tahribat” emir-komuta zincirinin aksaması değil, aksine “inisiyatif” sahibi subay kadrosunun yetişememesiyle ilgilidir. Fakat subaya inisiyatif sağlayan NATO ekolüyle yetişen genç kurmaylar ile Prusya tarzı sert disiplin anlayışıyla yetişen generaller arasında hem kuşak hem de zihin çatışmasının varlığı dikkati çekmektedir. Genç

³⁴⁴ Hiyerarşiye ters bu uygulama, Türk ordusunun NATO ve ABD ekolüne göre modernize edilmeye başladığı bir döneme denk gelmektedir. Bu uygulama, II. Dünya Savaşı’nda kullanılmış silah ve teçhizat konusunda subaylara verilen eğitimler kapsamındadır. Bu konuda yapılan bir çalışma için bkz. Serhat Güvenç, “ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti, Der. Evren Paker Balta-İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 255-284; CIA raporlarında, Türk askerinin disiplinli ve itaatkâr olmasına rağmen eğitimsiz olduğuna dair ifadeler yer almaktadır. CIA, “Turkey”, Joint Intelligence Group, Copy No.295, 22 Aralık 1948, s. 39-42

³⁴⁵ Madanoğlu, a.g.e., s. 275.

³⁴⁶ Esin, a.g.e., s. 47.

subaylarda “her verilen emre ‘evet’ diyememe” gibi bir durum ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bunun yanında rütbeler ilerledikçe subay ile toplum arasındaki sosyo-ekonomik mesafenin de arttığı vurgulanır. Bu husus, toplumdan henüz kopmamış genç subayların, halkın yaşadığı geçim sıkıntısını daha iyi algılamasını sağlamaktaydı. Zira ordudaki sorunlar, toplumsal ve gündelik hayatın düzensizliğin bir parçasıydı: “Küçük rütbeli subayların halkla ilişkisi daha fazla olur, rütbe büyüdükçe halktan kopulur. Dar gelirli bir vatandaş olarak baskıyı çok daha fazla hissediyordum.”³⁴⁷ Nihayet bu genç subaylar, üst komuta kademesinin ülkenin/ordunun sorunlarına karşı duyarsız, ihmalkâr ve tavizkar tutum takındıkları yönünde bir “söylem” inşa etmişlerdir. Paşalara duyulan bu itimatsızlık, illegal pratiklerin önünü açmıştır. Nitekim ilk gizli komitenin kurucularından Yüzbaşı Dünder Seyhan ve Orhan Kabıbay’ın “durumdan vazife çıkararak” örgütlenme eylemine kalkıştıkları görülüyor: “Eğer biz o günlerde birer topçu yüzbaşı olarak ihtilale teşebbüs etmiş isek bunun asıl sebebini başımızdaki kumandanların yakışsız davranışlarında aramak lazımdı.”³⁴⁸

Netice olarak DP, iktidarının ilk yıllarında söz verdiği aksine, orduya yönelik reform planından vazgeçmiş ve ordunun NATO yardımlarıyla sadece “teknik” anlamdaki eksikliklerini modernize etmenin yeterli olduğunu düşünmüştür. Zira generallerin de tepkisini çekmek istemeyen iktidar için bu operasyonun hayata geçirilmesi oldukça riskliydi. Nitekim DP “işin kolayına kaçarak” öncelikle kendisine karşıt olduğuna kanaat getirdiği bazı üst komuta kademesi ve ordu komutanlarını emekli ederek veya merkeze çekerek yerlerine, hükümete “sadık” komutanları atamayı uygun görmüş ve işin içinden sıyrılmayı düşünmüştür.³⁴⁹ Bu hususla bağlantılı olarak, yeni iktidarın icraatlarını gözlemleyen subaylar, “reform yerine sadakat” formülüne sarılan DP’ye yönelik güvenlerini kaybetmeye başlamıştır.³⁵⁰ Diğer taraftan ciddi bir ordu politikası oluşturamayan ve TSK ile CHP arasında organik bir bağ olduğunu düşünen siyasal

³⁴⁷ Ilıcak, a.g.e., s. 15; Numan Esin, Türkiye’de ordu ve askerlerin, ellerindeki yetki ve üzerlerindeki sorumluluğa karşın, toplumdan kopuk bir şekilde, devletin sahibi gibi eğitildiklerinden, modern toplum yapısının gereklerini kavrayamadıklarını belirtir. Bu durum bir general için daha belirgindir. Uzun yıllar maruz kaldığı kışla hayatı toplumdan tamamen kopmalarına neden olmaktadır. Esin a.g.e., s. 49.

³⁴⁸ Seyhan, a.g.e., s. 47-48.

³⁴⁹ Özdağ, a.g.e., s. 24-25; Karpat, a.g.e., s. 319-320, Ağaoğlu, a.g.e., s. 216.

³⁵⁰ 1951 yılının Ağustos ayında çıkartılan terfi ve emeklilik kararına göre, 30 yılını dolduran ve 55 yaşını aşan 44 general ve 77 albay emekliliğe sevk edilmiştir. Fakat ordudaki personel yığılmaların oranı düşünüldüğünde bu emeklilik rakamların oldukça düşük olduğu görülüyor. *Milliyet*, 4-5 Eylül 1951.

iktidar, kendi “tarafı” olarak bildiği generalleri komuta kademesine atayarak bu bağlantıyı koparmaya çalışmıştır. İktidar partisinin orduyla ilişkilerinde, Menderes ve yakın arkadaşlarına hâkim olan görüş, komutanları sivil bürokraside kullanarak partiye bağımlı kılmak için terfi ve atamalarda partinin gücünü artırmak gibi bir metot da uygulanmaktaydı. Böylece ordu üst kademesinin on yıl boyunca sivil hükümete “sadık” kaldığı anlaşılıyor.³⁵¹ Şükran Özkaya, DP’nin ordudaki yerleşik geleneği yıkarak, komuta kademesinde kişiye bağlılık gibi oldukça riskli bir yöntemi seçtiklerini ifade eder.³⁵² Bununla beraber 1954 seçimlerinde alınan büyük halk desteği, köylü ve çiftçiye verilecek finansal yardımın bu geniş desteği devam ettirebilmek için en iyi taktik olduğu düşünülmüştür.³⁵³ Böylece ordu dâhil hiçbir zümrenin iktidarı ele geçirmeye cüret edemeyeceği kanaatine kapılacakları gibi, Fahri Belen ile Tahsin Yazıcı tipindeki itibarlı paşaların parti üyelikleri bir “aksesuar”dan öteye geçemeyecek ve kendileri arka plana itileceklerdir.³⁵⁴ Fakat bu uygulamalar, DP önde gelenlerinin düşündüğünün aksine orduda sert tepkilere yol açacak ve generallere karşı bir “itimatsızlık”

³⁵¹ Yirmibeşoğlu, a.g.e., C.I, s. 90; Esin, a.g.e., s. 36; Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 347; Bazı generaller ve ordu tarafından itibar edilen komutanları, emekliliklerinin ardından DP’den milletvekili yaparak TSK’nın kendilerine sadakatla bağlı olduğunu fikrini aşlamaya çalıştığı söylenebilir. Demokrat Parti döneminde, iktidar saflarına, milletvekili olarak katılan generallerden bazıları şunlardır: İstiklal Savaşı gazilerinden 2. Ordu Komutanı Orgeneral “İshak Avni Akdağ”, 1945 yılında emekliye sevk edilmiş, ardından DP’ye katılarak IX, X ve XI. Dönemlerde Parlamento’da milletvekili olarak yer almıştır. Kolordu Komutanı Korgeneral “Yümnü Üresin”, 1951’de emekliye ayrılarak, Eylül 1951’de yapılan IX. Dönem ara seçimine girerek Bilecik milletvekili seçildi. 1952-54 arasında Ulaştırma Bakanlığı yaptı. IX-X ve XI. Dönem milletvekili olarak Parlamento’da görev yaptı. Yassıada yargılamaları sırasında vefat etmiştir. 1950-1954 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı yapan emekli Orgeneral “Nuri Yamut”, X ve XI. Dönem milletvekilliği yapmıştır. Yassıada yargılamaları esnasında vefat etmiştir. Kore Kahramanı olarak bilinen General “Tahsin Yazıcı”, 1952’de emekli olduktan sonra X ve XI. Dönemlerde milletvekili seçilmiştir. 1955-1957 yılları arasında DKK olan emekli Oramiral “Sadık Altıncan” 12 Eylül 1957 günü emekliye ayrılarak 27 Ekim 1957’de milletvekili seçilmiştir. 1956-1957 yıllarında KKK olan emekli Orgeneral “Nurettin Aknoz”, 14 Eylül 1957’de emekli olmuş ve 1957 seçimlerinde Parlamento’ya girmiştir. Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir’in Yaveri ve 1. Ordu Komutanı emekli Orgeneral “Nazmi Ataç”, 19 Eylül 1957 askerlikten emekliye ayrılarak 1957 yılında milletvekili seçilmiştir. Ayrıca HKK Tekin Arıburun’un eşi Perihan Arıburun, XI. Dönem milletvekili olarak Parlamento’da bulunmuştur. Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, *TBMM Albümü: 1920-2010*, c.2, TBMM Yayınları, Ankara, 2010; bu emekli komutanların bir kısmı 27 Mayıs’tan sonra Yassıada’da yargılanmış ve çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Her ne kadar subaylar arasında bu generallere karşı bir nefret uyanmış olsa da, sonra mahkûm olmalarını orduyu yaralamıştır. Ilıcak, a.g.e., s. 177.

³⁵² Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, s. 193-194.

³⁵³ Feroz Ahmad, çiftçiyi memnun ederek iktidarı garanti altına almayı hedefleyen Menderes’in uyguladığı “plansız” tarım politikasının, ülkenin ekonomik sorunlarının kaynağını oluşturacağını ifade eder. Zira ona göre çiftçilere verilen ücret, dünya fiyatlarının ortalama iki katı civarındaydı. Bu durum hazine için bir yük oluşturmakla birlikte 50’li yılların ikinci yarısından iktidar itibaren ekonomideki kontrolünü kaybettiğini ileri sürer. Ahmad, a.g.e., s. 153; Dönemin subayları da bu durumun bilincindedir. “DP iktidarına göre, milli ekonominin temelini tarımın teşkil edecekti ve böylece köylü, istihsal yönünden güçlendirilecekti.” Tünay, a.g.e., s. 49.

³⁵⁴ Karpat, a.g.e., s. 319-320; Fahri Belen, önce Bayındırlık Bakanlığı’ndan sonra da 1956 yılında partisinden istifa edecektir. Fahri Belen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960.

başlayacaktır. İleride detaylıca bahsedileceği üzere, ülkenin ve ordunun sorunlarını çözebilecek kabiliyetten uzak olduğu düşünülen generallere karşı oluşan bu güvensizlik, ikili üçlü gruplar halinde kümeleşen genç subayları gizli oluşumlara kanalize etmiştir.

Atatürk'ün ölümünden hemen sonra teşkil edilen ilk gizli örgütlerin, İnönü dönemi boyunca kısa aralıklarla ama mütemadiyen devam ettiği ve DP iktidarıyla kendiliğinden dağıldığı belirtilmişti. Fakat kısa süre sonra, yeni bir subay kuşağı bu faaliyetleri yeniden hayata geçirmiştir. 1950-60 döneminde faaliyete geçen illegal teşkilatlanmaların üyeleri, 1940-50 kuşağından zihinsel ve askerî doktrin olarak bir “kopuş”u ifade etmekteydi.³⁵⁵ Ayrıca bu ilk dönemin örgütçüleri, ya yeni iktidar partisinin saflarına geçmişler ya da orduda yükselerek “Paşa”lık makamlarını ele geçirmişlerdi. Diğer yandan iki farklı dönemdeki örgütlenmenin temel gerekçeleri açısından bir “süreklilik” de söz konusuydu. Örneğin en temel benzeşme, Milli Şef döneminden DP iktidarına miras kalan sorunlara; “memleketin geri kalmışlığı” temel argümanı üzerinden “ordunun reform talebi ve subayın profesyonel/meslekî sıkıntılarına” DP döneminde de çözüm bulun(a)maması noktasında birleşmekteydi.³⁵⁶ Kısaca subayın zihin dünyasına göre, Atatürk'ün ölümüyle başlayan bu sorunlar, 1940'lardan 1950'lere intikal edecekti. Fakat diğer problemler “görece” halledilse dahi, “ülkeyi geri kalmışlıktan kurtarma” misyonu 27 Mayıs'la da çözüme kavuşamayacak ve 12 Mart 1971 dönemine kadar sürecek hiyerarşi dışı oluşumlara neden olacaktı.

2.3.3.İllegal Örgütlere Giriş Hikâyeleri: Sohbet Konuları, Genişleme Stratejileri ve Ortak Mekânlar

“Bundan yıllar önce askeri liseyi bitiren gençler; 1960'ta 27 Mayıs'ı, 1962'de 22 Şubat'ı, 1963'te 21 Mayıs'ı, 1971'de 12 Mart'ı ve 1980'de 12 Eylül'ü yapan insanlardır. Yapılan askeri hareketlerin çekirdeğini o yılların öğrencileri oluşturur. Aralarında daha genç veya daha yaşlıların bulunmasına rağmen gene de çekirdek kadro 1938-1942 yılları arasında Harp Okulu'ndan mezun olanlarıdır. Siz, Orgeneral Evren'in, 27 Mayıs'ı yapanlardan Albay Alparslan Türkeş ve Osman

³⁵⁵ Aydemir, a.g.e., s. 18-19.

³⁵⁶ NATO'ya girişle beraber ordunun teknik sorunları nispeten çözülsede, ordudaki terfi/rütbe sorunu ile subayların mesleki problemleri göz ardı edilmiştir. Ağaoğlu, genç subayların bizzat parti merkezine gelerek mesleki ve ordunun problemleri hakkında talep ve görüşlerinin yetkili kişiler tarafından iyi karşılanmadığını belirtir. Samet Ağaoğlu, a.g.e., s. 218.

Köksal ile sınıf arkadaşı olduğunu bilir misiniz? 1980 Konsey üyesi Orgeneral Sedat Celasun ile ihtilalci oldukları için emekli edilen Albay Talat Aydemir, Necati Ünsalan, Orhan Kabibay, Dündar Seyhan aynı sınıftandılar. Bu kişilerle aynı sınıftan olan MBK üyeleri Sezai Okan ve Vehbi Ersü Süvari subayı idiler... Bu öğrenciler Atatürk ilkeleri ve Kemalizm dersleri okumamışlardı. Öyleyse, aynı memlekette büyüyen, aynı havayı alan, aynı olayları yaşayan sivil arkadaşlarından farkları neydi? Bana kalırsa, burada en büyük etken, yaşadıkları çevre ve o çevrede bulunan havadır.”

Kurmay Binbaşı Adnan Çelikoğlu, Gizli Örgüt Üyesi³⁵⁷

“İhtilallerin değişmez özelliği, gizli örgütler tarafından gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Bu tip hareketlerin tabiatında mevcut olan gizlilik ve emniyet unsurları hazırlık ve oluş safhalarının yazılı olarak tespitine imkân vermez. Filhakika 27 Mayıs öncesine ait elimizde hiçbir yazılı vesika yoktur. Yegâne kaynak, hadiseleri yaratmış ve yaşamış olanların yazıları ve sözleridir. Çoğu hallerde bunlar da kısır, sınırlı ve eksik bilgilerdir. Tarafsızlıkları, bütünlükleri ve hatta doğrulukları şüphelidir.”

Kurmay Yüzbaşı Orhan Erkanlı, Gizli Örgüt Üyesi³⁵⁸

27 Mayıs 1960 ile 12 Eylül 1980 arasında gerçekleşen darbeler, muhtıralar ile darbe girişimlerinde rol oynayan subayların çekirdek kadrosunu, zikredildiği gibi, 1938 ile 1942 yılları arasında Harbiye’den mezun olanlar oluşturmuştur. Bununla birlikte, bu seneler arasında mezun olan subaylara her ne kadar okul sıralarında rejimin bekçiliği gibi bir “ethos” aşılsa dahi, “darbe” fikrinin mezuniyetten sonraki yıllarda oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, bu subayların politize olma süreci, askerî okul sıralarında bilinçli biçimde başladığı net olarak söylenemez ve subay adaylarında henüz politikaya yönelik ciddi bir farkındalık da söz konusu değildir. Zira sıkı bir disiplin altında eğitim görmekteydiler ve neredeyse tüm aktiviteleri kontrol altındaydı. Örneğin 1941 Harp Okulu mezunu Vüsat O. Bener, Fevzi Paşa’nın sert disiplin anlayışının uygulandığı Harbiye’de sadece süreli yayınlarla gündemi takip etmenin değil, aynı zamanda ders müfredatı hariç, diğer kitapları okumanın çok da mümkün olmadığını belirtir: “Askeri okulda ceza sistemi çok katıydı. Katı rejim. Ayrıca okullara gazete, kitap, dergi sokulması yasak. Gizli gizli okurduk. Bir defasında bir Fransız yazarın romanını okurken yakalandık. Neler gelmemişti başımıza. Büyük suç! O

³⁵⁷ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 28-29.

³⁵⁸ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 1.

zamanlar Mareşal Çakmak müthiş katı, ordu disiplini ondan soruluyor.”³⁵⁹ Fevzi Paşa'nın emekliliği ile İkinci Cihan Harbi bitişi “nisbî” bir yumuşama havası doğurur. Numan Esin, Fevzi Paşa'dan sonra Harp Okulu'nda en azından Ulus gazetesinin okunabildiğini belirtir.³⁶⁰

Subay adayı öğrencilerin yönetici kabiliyetleri ise eğitim döneminde henüz teorik bilgilerden ibarettir. Kıtayla tanışmadan teorik bilgilerini pratiğe dökerek imkânlardan uzaktırlar: “Askerî liselerde, öğrencilerin subaylık vasıfları tam gelişemezdi. Askerliğe yeni başlayan bizler, emrinde bulunduğumuz komutanların hareketlerini takip eder, subay olduğumuz zaman onların beğendiğimiz yanlarını kopya ederdik.”³⁶¹ Bu süreçte daha çok askerî öğrenciler tarafından benimsenmiş, örnek davranışları sergileyen komutan ve hocalar “rol model” olarak görülmektedir: “Askerî okul komutanımız rahmetli Kurmay Yarbay Lütfü Güvenç, tertemiz pırıl pırıl üniforması ile yakışıklı, insana bir baba güveni veren, istiklal savaşı subaylarından örnek bir komutan. Yürekli ve nabza göre şerbet vermeyen üstün bir karakteri var.”³⁶²

Nitekim Muzaffer Özdağ'ın askerî öğrencilik yıllarında kurduğu iddia edilen “ihtilal” örgütünün daha çok duygusal motif ve düşlerden ibaret olduğu söylenebilir. Başka türlü söylemek gerekirse, Harp Okulu yıllarında bazı öğrencilerin bir araya gelip “biz de gizli bir komite teşkil ettik” şeklindeki iddiaları, henüz “delikanlı” çağlarında olan subay adaylarının tam bir şuur içinde hareket ettikleri veya politize oldukları söylenemez.³⁶³

³⁵⁹ Bener, *Kurmacasız Bir Yaşam*, s. 52-53; “Sonradan öğrendiğimize göre etnik araştırma da yapılmıyormuş, biz farkında değiliz. Mesela Harbiye’de çok çalışkan bir öğrenci için subay çıkmak üzereyken ihraç edilmiş dediler. Nesinin nesinin bilmem nesi, ya ana ya baba tarafından Ermeni imiş. Onu bulmuşlar. Çocukcağızın haberi bile yok yani. Hemen çıkarttılar okuldan. Hani Çerkez merkez onlara pek dokunmuyorlar da, Ermeni veya Rum olması mutlaka atılmalarını gerektiriyor.” Bener, a.g.e., s. 53.

³⁶⁰ Esin, a.g.e., s. 35.

³⁶¹ Çelikoğlu, a.g.e., s. 22; Okulda bulunan subaylar arasında bize enteresan gelenler vardı. Örnek olarak “Marşmarş Cemal” dediğimiz, görünüşü ve hareketleriyle iyi bir asker olduğu tahmin edilebilecek bir yüzbaşımız vardı. Öğrencilere emir verdikten sonra “Marşmarş” demesiyle meşhurdu.” Çelikoğlu, a.g.e., s. 23.

³⁶² Yirmibeşoğlu, a.g.e., C.I, s. 21-25.

³⁶³ Aydemir, a.g.e., s. 53; 27 Mayıs'tan sonra gazeteciler ve siyasiler arasında en çok merak edilen konuların başında ihtilal düşüncesinin başlangıç tarihi gelmektedir. Subaylar arasında ihtilal fikrini en erken tarihe götüren isim Muzaffer Özdağ'dır: “Lisenin son sınıfında, samanlıkta taze ot koklarken ihtilal düşünürdüm.” Onun bu sözlerine Müşerref Hekimoğlu, delikanlılık çağlarında “âşık olur” gibi ihtilal örgütü teşkil edilmesine ironiyle dalga geçer. Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romani*, Çağdaş Yayınları, 1975, s. 87; 1952 yılında Harp Okulu'nda Ümit Özdağ tarafından kurulan komitenin başlangıçta duygusal motiflerle kurulup süreç içinde sosyal ve kültürel bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. 27 Mayıs'a yakın bir tarihte Alparslan Türkeş tarafından ana ihtilal komitesine eklemlenmiştir. Bu örgütle ilgili detaylı bilgiler ileriki bölümde irdelenecektir.

Subaylar arasında illegal örgütlenme fikirleri, ilk kez “memleket” gerçekleriyle karşılaştığı profesyonel askerlik döneminde; kıta, karargâh, kurs ve akademi gibi çevrelerde ortaya çıkmıştır. Subayın kışla hayatının “pratik” ortamında gördüğü bu eksikliklerin tespiti, genelde yemek masalarında nispeten de dozunu kaçırmadan içki sofralarında yapılmaktaydı.³⁶⁴ Sadi Koçaş’ın belirttiği gibi, bu subayların askerlikten başka hiçbir mevzuda gözleri yoktu. Ama ülkenin olumsuz şartları düşünüldüğünde “bir şeyler yapmak gerektiği hissi” onları politikaya kanalize ediyordu.³⁶⁵ Tüm ast rütbeli birlik komutanlarınca, kendi üstlerindeki aksaklıklar “samimi” bir ortamda ve dedikodu eşliğinde eleştirilirdi. Bir nevi “direnç” alanları haline gelen bu dedikodulardan doğan şikâyetlere çare üretilmediğinde “samimi” tenkitlerin yerini “isyan” duygularına bırakmaktaydı: “Zamanla bu isyan duyguları çeşitli yönler kanalize edilirdi. Bizim gibi eli silah tutanlar da hedef seçmeye çalışırlardı. Bizde de böyle (ihtilalcilik) olmuştur.”³⁶⁶

Askeri müdahale için örgütlenme sürecinin detayları oldukça karmaşıktır. Genel olarak kışla, kurs veya akademide iki kişinin bir araya gelerek memleket meseleleri hakkında rutin olarak gerçekleştirilen sohbetlerin yerini bir süre sonra gizli komitelere bıraktığı anlaşılmaktadır. 1954 yılında Uçaksavar Okulu’nda öğretmenlik yapan Yüzbaşı Kadri Kaplan, okulda ikili-üçlü gruplar halinde yapılan bu tarz sohbetlerin oldukça yaygın olduğunu belirtir. Ayrıca bu sohbetlerin müdavimleri arasında geleceğin Genelkurmay Başkanları da bulunmaktaydı: “Ben mesela uçaksavar topçu zabitiyim, orada öğretilmedim. İşte Necip Torumtay, İsmail Hakkı Karadayı filan o zaman teğmen olarak benim talebelerim... Biz oturur kendi kendimize konuşurduk ‘Yahu ne olacak niye böyle gidiyor, neden düzgün gitmiyor’ diye. Eee asker düşünceden mahkûm, beyni süngerleşmiş insan değil... Teğmeninden tutun en yüksek rütbesine kadar asker bunu düşünüyor... O dönem birçok yerde komiteler teşekkül ediyordu.”³⁶⁷ Bu arada belirtmek gerekir ki, bu dönemdeki arayışlar, bir arkadaş grubu olmanın ötesine geçmez. Fakat askerleri bu düşüncelere ve eleştirilere sevk eden husus ise “durumdan vazife çıkarması”dır. Örgüt üyesi Ekrem Acuner, devletin bekasının tehlikede hissedildiği her an, subayın sorumluluk alması gerektiğini ileri sürer: “Askerlikte bir

³⁶⁴ Özkaya, a.g.e., s. 53.

³⁶⁵ Koçaş, a.g.e., c.1., s. 353-354.

³⁶⁶ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 11.

³⁶⁷ *TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu*, “Kadri Kaplan’la Görüşme”, TBMM Tutanaklar Müdürlüğü, 20 Haziran 2012, s. 25.

prensip vardır: ‘Durumdan vazife çıkar.’ Kimsenin seni ikaz etmesine gerek yoktur... Demek ki devletin bekası tehlikededir... Yoksa düşünebiliyor musunuz ki, orduda bu kadar gizli örgüt, ölümü ve vatana hainlikle suçlanabileceğini göze alarak harekete geçiyor.’³⁶⁸

Örgütlenmeye giden bu süreçle beraber, oluşumun teşkil edilme ve yayılma aşamasında üyelere bazı temel özellikler aranmaktaydı. Subayların Harp Okulu’nu bitirme tarihleri, sınıfları, fikirleri, bir birlik veya kıtanın başında bulunup bulunmamaları, karakterlerinin uyuşup uyuşmaması, özel hayatları ve eğilimleri gibi faktörler etkili olmuştur. Bununla birlikte örgütlenmenin giderek genişlemesi ile iktidarın kamuoyundaki gücüne göre “inişli-çıkışlı” bir çizgide devam etmesi, örgüt mensuplarının siyaseti ister istemez sıkı bir biçimde takip etmelerine de olanak sağlamaktaydı.³⁶⁹ Ayrıca dönemin hatıratlarında, daha çok “ihtilal komitesi” veya “gizli örgüt” veyahut “teşkilat” adı verilen illegal pratiklerin ilk politik mayalanma süreci, Demokrat Parti’nin 1954 seçim sonuçlarına göre, zirvede olduğu bir döneme rastlar.³⁷⁰ “2 Mayıs 1954” seçimlerine kadar DP iktidarına genç subaylar tarafından bir “şans” verildiği görülüyor. İlk yıllarda iktidar, gündemi göz ucuyla da olsa takip eden asker tarafından eleştiri konusu yapılmasına karşın bir “gizli örgüt” etrafında toplanma fikrinin, istisnalar hariç, ordu geneline yayılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak kırılma noktasının 1954 senesi olduğu yönünde subaylar arasında bir uzlaşma söz konusudur: “Halkın çoğunluğu, basın, Silahlı Kuvvetler, idari mekanizma, gençlik ve işçiler, özel teşebbüs... DP iktidarını içtenlikle benimsiyor ve destekliyordu. 1954’te zirve noktasına çıkan DP, bu tarihten itibaren irtifa kaybetmeye başladı.”³⁷¹ Bu yargıyı destekleyecek diğer bir örgütçü subay Osman Köksal’dır. Günlüklerinde “DP’nin 1950-1954 arası sağladığı ekonomik refah nedeniyle ezilen çoğunluğu arkasına aldığı ama DP’nin

³⁶⁸ Bedri Baykam, a.g.e., s. 26.

³⁶⁹ Özkaya, a.g.e., s. 53.

³⁷⁰ Bu tabirler içinde en fazla kullanılanın kelimenin “Komite” olduğu dikkat çekmektedir. Seyhan, a.g.e., s. 44-59; Aydemir, a.g.e., s. 27-38; Özkaya, a.g.e., s. 52; Göksu, a.g.e., s. 30; Ilıcak, a.g.e., s. 169; Koçuş, a.g.e., C.I, s. 345-356; s. 11; Çelikoğlu, a.g.e., s. 75; Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 11; Orhan Erkanlı başka bir kitabında “Atatürkçüler Cemiyeti” isminden ötürü, bu tabirlerin yanında “cemiyet” kelimesine öncelik verdiği görülmektedir. Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 12-13; Alparslan Türkeş’in 1977 yılına ait anılarında, bu illegal yapılanmalara “komite veya gizli örgüt” tabirlerini kullanmaktan kaçındığı ve bunun yerine “ihtilal grubu” ifadesini tercih ettiği görülmektedir. Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, s. 22.

³⁷¹ Erkanlı, a.g.e., s. 7-8.

baskı rejimine dönüşmesi 1954 seçimlerinden sonra” olduğunu vurgular.³⁷² İlk gizli örgütçülerden Orhan Erkanlı, 1954 seçimlerine sabırla beklediklerini ancak DP iktidarında görülen duraklamanın, orduyu da etkisi altına aldığını ve ilk gizli örgüt nüvelerinin kurulmasına yol açtığını belirtir: “Çünkü 4-5 senelik DP iktidarı ordunun hiçbir meselesini halletmemiş, tersine, iktidar orduyu adeta unutmuştu.”³⁷³ Bu tarih, aynı zamanda 1954 enflasyonu sonucu, maaşla çalışan asker-sivil memurların hayat standardını düşürdüğü ve zenginleşen “taşralı kaba” siyasi liderlere karşı kıskançlık ve memnuniyetsizliklerin arttığı döneme de denk gelmektedir.³⁷⁴

Bu dönemde genç subayların “şikâyetleri”nin artarak devam ettiği biliniyor. Aynı tarihlerde ordu içinde birbirinden habersiz birçok gizli teşkilatın kurulduğuna dair fısıltılar dolaşmaktadır. “Devletin beka”sını kendi şahsında bütünleştiren ve kendisini siyaset üstü gören anlayışın mirasını devralan subaylar arasındaki illegal pratikler, o dönem sadece Ankara ve İstanbul’da değil, ülkenin birçok yerinde örgütlenmelere sahne olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Cemal Madanoğlu, 1955’lerden itibaren Erzurum’da dahi subaylar arasında faaliyetlerin başladığına şahit olduğunu şöyle belirtir: Orduda “bu kıpırdanmalar giderek de arttı. Ben Erzurum’da ordu kurmay başkanlığına geldiğimde çekmecemde gizli bir dosya buldum. Bu dosyada ‘Ne duruyorsunuz? Atatürkçülük ortadan kalkıyor. Devlet elden gidiyor’ mealinde yazılar, mektuplar vardı. Hepsi ordu içinde değişik örgütlerden yazılmış...”³⁷⁵ Bu oluşumların içindeki subaylar, Atatürk üzerinden bir meşrulaştırma çabası da gütmekteydi: “Ordu siyasete karışmasın... Pekâlâ... Fakat siyaset, hiç durmadan sapıtıp durdukça, ona acaba kimler karışabilecekti? Siyaset alanını, orduya yasaklamak, subayların işleyen kafalarını durdurmaya yeter miydi? Mustafa Kemal de hiç karışmak istemediği halde, bir gün kendisi, gırtlığına kadar siyasete batmamış mıydı?”³⁷⁶

³⁷² Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 23; Orhan Erkanlı da benzer fikirleri savunur: “1954’de zirve noktasına çıkan DP, bu tarihten itibaren irtifa kaybetmeye başladı. 1957’den sonra ise Menderes’in meşhur tabiriyle sathı-mâile, fakat seçim değil, düşüş sathı-mâiline girilmişti. Hata üzerine hata yapılıyor, kanunlar gelenekler zorlanıyor, hürriyetler kısıtlanıyor, partizan idare gittikçe etkisini artırıyor.” Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 8.

³⁷³ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 9.

³⁷⁴ Karpat, a.g.e., s. 318.

³⁷⁵ Mehmet Ali Birand, *Demirkırat*, s. 112; “1950-1960 arasındaki devrede, ordu içinde birçok ihtilalci, müdahaleci örgütler kurulmuşsa da 27 Mayıs 1960’a kadar fiili bir hareket olmamıştır.” Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 6.

³⁷⁶ Tarık Güryay, *Bir İktidar Yargılanıyor*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971.

2.3.3.1. İlk İlegal Oluşumlar: Tuzla Uçaksavar Örgütü'nden Genelkurmay Karargâh Örgütü'ne

Nihayet Eylül 1954 yılının bir pazar gecesinde teşkil edilen ilk komiteyle beraber “aksiyon” safhasına geçilmiştir. Çekirdeği teşkil edilen bu örgütün faaliyetleri sonucu, yıllar sonra gerçekleştirilecek 27 Mayıs'a giden yolda ilk taş döşenmiş olacaktır. İhtilal hazırlıklarını çok daha gerilere götüren gizli örgütlerin varlığı rivayet/iddia edilse de, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren esas örgütün nüvesi, “Gölgedeki Adam” Dünder Seyhan ile “Yılmaz İhtilalci” Orhan Kabibay tarafından Tuzla Uçaksavar Okulu'nda kurulmuştur.³⁷⁷ Dünder Seyhan ile Orhan Kabibay'ın Harp Okulu sıralarında başlayan arkadaşlıkları,³⁷⁸ yıllar sonra 1954'te İstanbul'da subay öğretmen olarak atandıkları Uçaksavar Okulu'nda yeniden pekişir. Aynı zamanda uzaktan akraba olduğu iddia edilen ikilinin³⁷⁹ arasında geçen gizli sohbetlerde işlenen ana tema, alışıldığı gibi “1938'den beri memleketin içinde bulunduğu olumsuz durum” üzerinedir. Sohbetlerde işlenen istisnasız ilk konu da ordunun sorunları ile subayların meslekî sıkıntıları olduğu gözlemlenmektedir. Bu konuyu müteakiben siyasi gündem tartışılmaktadır. Aktüel olayları sıkı takip ettiği görülen genç subaylar, memleketin içinde bulunduğu politik ve iktisadi sorunlardan, topluma sirayet eden ahlaki ve kültürel çürümelere kadar geniş bir alanda ama sohbet havasında gözlemlerini tartışmaya açmaktadır.³⁸⁰

Uçaksavar Okulu'ndaki örgütü genişleme faaliyetleri, evvela kıtalardan kursa öğretmenlik için gelen silah arkadaşları arasında gerçekleştirilir. Tüm girişimlere rağmen birkaç isim haricinde örgüt gelişmemiştir. Ancak kurmay olmadıktan sonra

³⁷⁷ Dünder Seyhan ile Orhan Kabibay'ın 27 Mayıs'tan sonra “ihtilalcilik” serüvenlerine devam ettiği biliniyor. İkilinin, 12 Eylül döneminde İzmir Sıkıyönetim Komutanı Süreyya Yüksel ve Akademi'den sınıf arkadaşı Kara Kuvvetleri Komutanı Haydar Saltık gibi yakın arkadaşlarına destek sağladığını ifade edilir. Hasan Cemal, *12 Eylül Günlüğü*, Everest Yayınları, Ankara, 1986, s. 66. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.3, s. 117; Turgut Yurdabak, Harp Akademilerinin 132 Yılı, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1980, s. 110; Orhan Kabibay, 12 Mart dönemini de destekleyecektir. O dönem CHP Milletvekili olan Orhan Kabibay'ın 12 Mart cuntalarında adının sıkça anılmasına rağmen “kader arkadaşı” Dünder Seyhan'ın ismi zikredilmemektedir. Esasen İlhami Soysal'ın ifadesine göre “Devrim Grubu” olarak adlandırılan Doğan Avcıoğlu grubuna Orhan Kabibay tarafından teklif edilen Dünder Seyhan, aşırı alkol kullanması nedeniyle “yararlı değil, zararlı” olabileceği sonucuna varılarak ekibe dâhil edilmemiştir. Nazlı Ilıcak, *12 Mart Cuntaları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 166.

³⁷⁸ Dünder Seyhan'ın sicil numarası Top.1939-11 iken, Orhan Kabibay'ın Sicil numarası Top.1939-23'tür. Bkz. Turgut Yurdabak, *Harp Akademilerinin 132 Yılı*, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1980, s. 111-116.

³⁷⁹ Bu iddiayı Abdülhadi Toplu, Dünder Seyhan ile olan bir konuşmasından aktarmıştır. Abdülhadi Toplu, *Anayasa'da Milliyetçilik Mücadelesi*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1976, s. 81-82.

³⁸⁰ Seyhan, a.g.e., s. 42-43.

örgütün hem nicelik hem nitelik açısından hedeflerine ulaşmasının mümkün olmadığı kanaatine kapılan bu yüzbaşılar, metot değiştirerek faaliyetlerini Harp Akademisi'nde yürütme kararı alırlar.³⁸¹

Aynı zaman diliminde, Ankara'da Talat Aydemir de benzer bir örgüt yapılanması içinde bulunmaktadır. Eylül 1954 yılında Harp Akademisi'nden Kurmay Binbaşı olarak mezun olup Genelkurmay Başkanlığı'na tayin edilen Talat Aydemir, “Türk ordusunun ihmal edildiği”ni bu karargâhta çalışırken algıladığını belirtir. Ona göre karargâhta kendisi hariç tüm subaylar kişisel kariyer peşinde koşmakta ve yüksek komuta kademesi de ülke ve ordunun içinde bulunduğu sorunlara karşı sorumsuz bir tutum takılmaktaydılar. Bu olumsuz durum karşısında münevver bir kurmay subay olarak kendisini sorumlu hissetmiş ve gizli bir örgüt kurmak için planlar yapmaya başlamıştır.³⁸² Talat Aydemir'e bir cunta kurdurmayı tetikleyen gerekçeler ile Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay'ı İstanbul'da, aynı tarihte, bir cunta teşkiline götüren saiklerin benzer konu ve şikâyetlerden oluştuğu görülmektedir.

Yaklaşık iki yıl sonra, 1956 senesinin Eylül ayında Talat Aydemir, aradığı zemini bularak örgüt kurma fikrini ilk Kurmay Binbaşı Sezai Okan'a, ardından Kurmay Binbaşı Osman Köksal ve Kurmay Yüzbaşı Adnan Çelikoğlu'na açar.³⁸³ Osman Köksal anılarında, 1956 yılının Eylül ayında, Ankara Maltepe'de bir pastanede “dondurma” yerken Talat Aydemir'in teklifi ile karşılaştığını anlatır. Öncelikle ordunun modernize edilmesi ile ilgili sorunlar hakkında konuşulurken, konu bir anda memleket meselelerine ve oradan aktüel siyasete uzanır. Osman Köksal ile Talat Aydemir'in “gizli örgütü kurma hikâyesi”nde buluştukları mekândan neler yediklerine kadar ayrıntılı bir tasviri bulunmaktadır:

“Talat'a 1956 yılının Eylül ayı ortalarında bir pazar günü öğleden sonra Ankara Maltepe otobüs durağında rastladım... Şimdi Rumeli İşkembecisinin (Maltepe otobüs durağı yanında) yerinde dondurma, gazoz, çay ve bira gibi içecek yiyecek

³⁸¹ Seyhan, a.g.e., s. 48; Böylece 1955 yılı Ekim ayında Dünder Seyhan ve Necati Ünsalan, 1956 yılında Orhan Kabibay ile Turan Orkan, Yıldız Harp Akademisi'nde iki yıl sürecek kurmaylık eğitimine başlayacaktır. Seyhan, a.g.e., 58; Yurdabak, a.g.e., s. 111-116.

³⁸² Aydemir, Hatıratım, s. 18;

³⁸³ Aydemir, a.g.e., s. 20.

şeyler satılırdı... Oraya girdik, bir masaya oturduk. Önce konuşmalarımız daha çok askerlikle ilgili konulardan oluşuyordu. Talat gergindi. Durmadan hem yanına göz atıyor, hem de bana bir şeyler söylemek istiyordu. Dondurmasını çabucak bitirdi. Sandalyesini bana doğru yaklaştırdı. Bir kez daha iki yanına baktı ve yavaş sesle: ‘Köksal, siyasal iktidarın gidişini nasıl görüyorsun?’ dedi. Bu tür soru ile ilk defa karşılaşmıyordum. Bu soru bizim gibi genç subaylar arasında yaygın ve geçerli idi. Soruyu yadırgamadım ve ‘hiç de iyi görmüyorum’ dedim.”³⁸⁴

Talat Aydemir’in ‘siyasal iktidarın gidişini nasıl görüyorsun?’ sorusuna Osman Köksal’ın verdiği “bu soruyla ilk defa karşılaşmıyordum, bu soru bizim gibi genç subaylar arasında oldukça yaygındı” şeklindeki tepkisi, ordu içinde genç subayların teorik olarak politikayla ilgilenmelerinin yasak olmasına rağmen, göz ucuyla olsa dahi “gündem”i takip etmelerinin pratikteki çelişkisini anlatması bakımından önemlidir. Bu da genç subaylarda, üst komuta kademesinin ordunun ve ülkenin beklentilerine uygun bir tutum içinde olmadıklarına dair bir kanaat oluşmasından kaynaklıdır.

Osman Köksal’ın bu olumlu yanıtından sonra Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu’yla da temasa geçilir. Ardından, Rumeli İşkembecisinin bulunduğu pastanedeki konuşmayı izleyen cumartesi günü öğleden sonra Kurmay Binbaşı Sezai Okan’ın Ankara’nın Meşrutiyet Caddesi’ndeki evinde toplanma kararı alınır. Diğer bir husus ise örgütte herhangi bir “ihtilal” fikri açılmamış, sadece “ordunun ıslahı” hakkında düşünceler paylaşılmıştır.³⁸⁵

Ankara örgütünün kurulmasından bir ay sonra Talat Aydemir, kurmay subayların tahsil gördüğü Yüksek Komuta Akademisi’nin 1956 Ekim/1957 Mart öğretim dönemine katılmak için Yıldız’daki Harp Akademileri kampüsüne yeniden giderek örgütün genişleme faaliyetleri için çalışmalarını orada devam ettirecektir. Talat Aydemir’i müteakiben 1957 Mart/1957 Ağustos döneminde Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu, 1957 Ekim/1958 Mart döneminde ise Osman Köksal, Yüksek Komuta Akademisi’ne

³⁸⁴ Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 22-26.

³⁸⁵ Aydemir, a.g.e., s. 20; Mumcu, a.g.e., s. 26-28.

başlayacaklardır.³⁸⁶ Görüldüğü üzere komitenin genişlemesi için Harp Akademileri uygun bir fırsat olarak görülmektedir.

Bu arada Tuzla Uçaksavar Örgütü'ne mensup Dünder Seyhan, Eylül ayının 1955 yılında akademi eğitimine başlar. Bu süreçte yaşananların detaylarını çoğunlukla Dünder Seyhan'ın anılarından, kısmen ise bazı örgütçü subayların röportajlarından öğrenmekteyiz. Akademide komiteyi oluşturma teşebbüsü birkaç aylık “gözlem” döneminden sonra başlar. Bu süreçte akademide sadece öğrencilerin değil aynı zamanda öğretmenlerin çoğundan kıdemli olan Binbaşı Faruk Güventürk'le ilk ciddi temas sağlanır. Örgütün çekirdek kadrosunun teşkilinde Faruk Güventürk'ün kilit bir önemde olduğu görülüyor. Bu isim üzerinde biraz durmak gerekiyor. Onun akademinin en kıdemli öğrencisi olması, hiyerarşik bir nizamla göre tertiplenen kışla hayatında “grup dinamiği”ni sağlamak için üst rütbeli bir subay etrafında örgütlenmenin askerî mantığını ortaya koyar. Bunun yanında Kore Savaşı'nda topçu tabur komutanlığı yapmış olmasının verdiği bir prestiji de söz konusudur.

Örgüt içinde “Makarios”³⁸⁷ kod ismiyle anılacak olan 1912 doğumlu ve 1933 Harp Okulu mezunu Faruk Güventürk'ün³⁸⁸ sınıf arkadaşlarıyla yaş mesafesi dikkat çekmektedir. Akademiye geç başlaması, Sezai Okan'ın anlatımına göre henüz genç bir subay iken yaşanan bir olay nedeniyledir. 1933 yılında Topçu Atış Okulu'nda Faruk Güventürk'ün de aralarında bulunduğu bazı teğmenler “saç kestirme” emrine itaatsizlikleri nedeniyle çeşitli cezalar almışlardır. “Topçu Vakası”³⁸⁹ olarak bilinen bu olay sonunda öğrencilerin bir kısmı ihraç edilirken, diğerleri de Harp Akademisi'ne girme hakkından mahrum bırakılmışlardır. Bu ikinci gruptan olan Faruk Güventürk,

³⁸⁶ Mumcu, a.g.e., s. 30-31; Günümüzde “Müşterek Harp Enstitüsü” adıyla faaliyetine devam eden “Yüksek Komuta Akademisi”, ilk kez 1927'de kurmay subay ve generallere mahsus olarak “Yüksek Kumanda Okulu” ismiyle açılır ve Harp Akademisi'ne bağlanır. 1954 tarihinde “Müşterek Harp Akademisi” ismini alarak sadece Binbaşı-Albay rütbesindeki kurmay subaylar gönderilmeye başlanır. 1956'da “Yüksek Komuta Akademisi” olarak ismi yeniden değiştirilmiştir. 7 Ağustos 1964 yılına kadar da bu isimle faaliyetine devam etmiş ama görülen lüzum üzerine bu kez “Silahlı Kuvvetler Akademisi” adını almıştır. Bkz. Yurdabak, a.g.e., s. 4-5.

³⁸⁷ Çelikoğlu, a.g.e., s. 89; Dünder Seyhan, a.g.e., s. 66; 18 Ekim 1950'de III. Makarios adıyla Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin Başpiskoposluğu ve ardından Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan din/siyaset adamıdır. Esas ismi Michael Mouskos'tur. Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi*, c.2, Kaynak Yayınları, 1985, s. 66-69.

³⁸⁸ Yurdabak, a.g.e., s. 113; Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 277.

³⁸⁹ Bu olayın subaylar arasında uzun yıllar bir “tehdit” olarak algılandığı ve hiç unutulmadığı ifade edilir. Yalta, a.g.e., s. 174.

seneler sonra çıkan af sonucu, gecikmeli de olsa akademiye girebilme imkânı sağlar.³⁹⁰ Elimizde yeterli bir belge olmamakla beraber bu affın temelinde, II. Dünya Savaşı yıllarında kıta ve karargâhlarını terk edemeyen subayların mağduriyetlerini gidermek amacıyla düzenlendiği anlaşılıyor. Ancak bu af, sadece savaş dolayısıyla akademi sınavlarına katılamayan subayları değil, savaş öncesinde ceza-i takibata uğramış tüm subayları da kapsamıştır.³⁹¹ Bu sebeple bu dönemde akademi öğrencilerinin yaş ortalaması oldukça yükselmiştir. Akademi’de aynı sınıfta olmasına rağmen örgütle bir teması olmayan, 1928 doğumlu ve 1948 Harp Okulu mezunu Sabri Yirmibeşoğlu,³⁹² akademideki bu yaş ve rütbe uçurumunu şöyle ifade eder: “En kıdemli ile en kıdemsiz arasında 16 yıl fark vardı. En kıdemliler Harp Akademisi’ni bitirince albay ve general olacaklar, biz de bölük komutanı yüzbaşı olacağız. Ama aynı suale aynı sınava muhatap oluyoruz.”³⁹³

Dündar Seyhan, sıkı bir arkadaşlık bağının oluştuğundan emin olur olmaz, genelde ders aralarında Yıldız Sarayı’nın bahçesinde sohbet ettikleri Faruk Güventürk’le yeni baştan bir komite kurmuştur.³⁹⁴ Sonrasında genişleme faaliyetine geçilerek kurmay adayı subaylar örgüte dâhil edilmeye başlanır. Bu süreçte öncelikle geçmişten gelen tanıdık isimlere; sınıf veya silah arkadaşlarına “çengel”ler atılır.³⁹⁵

Akademi’de öğrenci mevcudunun çok kalabalık olması sebebiyle, sınıflar iki kısma ayrılmıştır. 1949-1950 senesinden itibaren Kuvvet Harp Akademilerinin eğitimi Amerikan usulüne göre değiştirilmişti. Uygulamaya göre, Akademi eğitimi üç yıldan iki yıla indirilmiş ama bu iki yıllık eğitim, ikişer senelik aralıklarla yapılacaktır. Bu yüzden

³⁹⁰ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs,” *Milliyet*, 27 Mayıs 1989. Bu af, 13 Mart 1953 günü yayınlanan Harp Akademisi talimat değişikliği ile gerçekleşir. Yayınlanan talimat sonucu, Kara Harp Akademisi’ne giriş şartları da değiştirilmiştir. 1927 yılına ait talimata göre, rütbesi en üst “kıdemsiz yüzbaşı” olan subaylar, akademi sınavına girmeye hak kazanabiliyorlardı. Bu şart değiştirilerek, artık rütbesi “üç senelik üsteğmen ve kıdemli binbaşı” olan subaylara sınav hakkı tanınacaktır. Bkz. Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi: 1846-1965*, c.1, Genelkurmay Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 115.

³⁹¹ Bu mantık silsilesine göre, 3 Mayıs 1944 Türkçülük Olayı’ndan sonra hakkında ceza-i soruşturma açılan ve tutuklanan Üsteğmen Alparslan Türkeş’in de bu affın sağladığı imkânla kurmay olabilme hakkına kavuştuğunu düşünmekteyiz.

³⁹² Yurdabak, a.g.e., s. 110.

³⁹³ Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 169-183; 1923-1950 yılları arasında Harp Akademisi’nden 28 sınıftan 876 kurmay subay mezun olmuştur. 1951-1953 yılları arasında Harp Akademisi mezun vermemiştir. 1954-1960 yılları arasında 736 kurmay subay mezun olmuştur. Buna göre 1923-1950 döneminde yıllık ortalama 30 iken, 1954-1960 arasında 105’e çıkmıştır. Özdağ, a.g.e., s. 298.

³⁹⁴ Seyhan, a.g.e., s. 50; Mehmet Ali Birand, *Demirkurat*, s. 116; Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 168

³⁹⁵; Seyhan, a.g.e., s. 51.

1951-1952-1953 yıllarında Harp Akademisi mezun veremez. Bu “kayıp yılların” telafisi için ise öğrenci kontenjanlarının artırılması yoluna gidilir ama bu durum başka aksaklıkların doğmasına yol açar. İskora, akademi sisteminin temelden değiştirilmesinin “gereksiz”liğinden şöyle bahseder: “Akademilerin statüsünü kökünden değiştirmeye lüzum yoktu... Birçok başka zorluklar doğurdu. (Örneğin) sınıflar çok kalabalık oldu. Tahsil verimi düşük oldu.”³⁹⁶ Böylece mevcudu kalabalık sınıfların örgüte hızla eleman kazandırma konusunda “pozitif” bir ivme sağladığını da belirtmek gerekir. Faruk Güventürk de akademiye süratle genişlediklerinden bahseder: “Birden bizim komite büyüdü... Dal budak saldık.”³⁹⁷ Böylece Harp Akademisi’nde kurulan bu örgüte “Atatürkçüler Cemiyeti” ismi verildiği bilinmektedir,³⁹⁸

Görüldüğü gibi Dünder Seyhan’ın örgütü kurma stratejisi, akademinin en popüler ismine yaklaşması ve karşılıklı sohbetler sonucu, bir örgüt kurma fikrini Faruk Güventürk’ün zihnine aşılacak üzerine kuruludur. Bu konuda Faruk Güventürk’ün böyle bir beklenti içinde olmadığını söylemek de abartı olmaz. Örgütün genişleme aşamasında, öncelikle sohbetler aynı fikirde oldukları kanaatini uyandıran akademiye sınıf arkadaşlarına, ardından ikinci sınıflara çengel atılır. Temas halinde oldukları Harp Okulu’ndan veya kıtadan yakınlıkları bulunan arkadaşlarını da örgüt içerisine çekmeyi başarmışlardır.

Ekim 1956’da kurmay subaylara mahsus Yüksek Komuta Akademisi’ne giden Talat Aydemir, altı aylık eğitim sürecinde sadece bu akademiye değil, aynı zamanda Kara, Deniz ve Hava Akademileri’nde tahsil gören kurmay adaylarına da temas etmeyi düşünmektedir. Genellikle öğle paydosunda subaylarla temasa geçen Talat Aydemir’in ikna ettiği ilk isim Kurmay Binbaşı Rafet Aksoyoğlu olur.³⁹⁹ Böylece Talat Aydemir,

³⁹⁶ Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademiler Tarihçesi*, c.2, s. 59. Yurdabak, a.g.e., s. 4-5; Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 11; Örneğin 1950 öncesi dönemlerde akademiye mezun subay sayısı ortalama 30-40 civarında iken, 1955 sonrası bu sayının 100-150 arasında olduğu görülmektedir. Bu rakamlara refüze edilen subaylar da dâhil edildiğinde sınıf mevcudunun hayli şişkin olduğu anlaşılmaktadır. 1947 yılında 25, 1948 yılında 50 ve 1949 yılında 35 mezun veren Harp Akademisi, 1955 yılında 97, 1956 yılında 109, 1957 yılında 128, 1958 yılında 150, 1959 yılında 129 mezun vermiştir. Bkz. Yurdabak, a.g.e., s. 90-127; Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 256-292; Yüzbaşı Sabri Yirmibeşoğlu da mevcudun kalabalık olmasından dolayı, sınıfların ikiye ayrıldığını belirtir: 1956-1957 ders yılına girdiğimiz ikinci sınıfta dersler biraz daha ağırlaşmıştı. Birinci sınıfı daha önce okumuş olanlar (kurmay yardımcıları) ikinci sınıfta bize katılınca 70 civarındaki mevcudumuz 150’ye yaklaşmıştı. Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 169-183.

³⁹⁷ Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 168.

³⁹⁸ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorular, Sorunlar*, s. 12; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 23.

³⁹⁹ Aydemir, a.g.e., s. 21.

hücrelerine dâhil ettiği Rafet Aksoyoğlu ile beraber faaliyetlerini müşterek devam ettirirler. Dikkat çekmemek için “ikili üçlü gruplar” halinde ülke meseleleri hakkında sohbet havasında “dertleşme”lerin yapıldığı anlaşılıyor. Temaslar sonucunda Şubat 1957 yılında Halil Kayalı, Fahrettin Ermutlu ve Havacı Halim Mentuş hücreye alınan isimlerdir.⁴⁰⁰ Belirtmek gerekir ki, teşkilatlanma konusunda oldukça titiz davranan Talat Aydemir’in irtibata geçtiği bu isimlerin özelliği, “rastgele” bir rastlaşmanın değil, belirli bir referansın sonucu olarak özenle seçilen “bildik/tandık” subaylar olmasıydı. Bu referansın kaynağı, birkaç sene öncesine; Harp Akademisi yıllarına gitmekteydi.⁴⁰¹

Bununla birlikte henüz “aradığını bulamayan” Talat Aydemir, eğitim süresinin son günlerinde Harp Akademileri’nin diğer kısımlarıyla temasını sıklaştırır. Bu aşamada Kara Harp Akademisi’ne sızan Talat Aydemir, Akademi ikinci sınıf öğrencisi Dünder Seyhan’la karşılaşır. Kuleli Askeri Lisesi’nden başlamak üzere Harp Okulu ve Topçu Okulu’nda aynı sıraları paylaşan Talat Aydemir ve Dünder Seyhan’ın münasebetleri okul döneminde sadece “selamlaşma” boyutundadır.⁴⁰² Dünder Seyhan’ın ifadesiyle Talat Aydemir, “tamamen kendi içine dönük, yalnız yaşar denecek kadar çevresi dar” bir subay adaydır. İki ihtilalcinin yıllar sonra ilk karşılaşmaları Mart ayının 1957 yılında Harp Akademisi’nde gerçekleşir. Dünder Seyhan’ın önce İstanbul Tuzla Uçaksavar Okulu ve ardından Harp Akademileri’nde kurduğu örgüt ile Talat Aydemir’in Ankara’da kurup İstanbul Yüksek Komuta Akademisi’nde devam ettirdiği örgütün birbirinden haberdar olması, eski iki sınıf arkadaşının Akademi’ye gidiş-gelişlerde aynı güzergâhı kullanması sonucu, rutin bir askerî selamlaşmayla başlar. Orduda sınıf arkadaşlığının kişiler arasında özel bir iletişimin getirdiği “devrecilik ruhu”nun bir sonucu olarak, bu selamlaşma yerini, bir süre sonra “havadan sudan” sohbetlere, oradan “memleket meseleleri”ne bırakır.⁴⁰³ Esasında iki subayın, ayrı ayrı kurduğu gizli örgütlerin aynı hedef için kilitlenmeleri ve hatta 22 Şubat 1962 Olayı’nda

⁴⁰⁰ Aydemir, a.g.e., s. 21-22; 9 Subay Olayı’ndan sonra komiteyle irtibatı kesilen Fahrettin Ermutlu, 1962 yılında Talat Aydemir’in Darbe Girişimi sonrası 27 Şubat 1962 yılında ordudan ihraç edilmiştir. İleriki safhada örgütün önemli isimlerinden birisi olmasına rağmen Halil Kayalı da 9 Subay Olayı sonrası komiteyle ilişkisini bitirmiştir. 1965 yılında Albay rütbesindeyken emekli olur. Yurdabak, a.g.e., s. 100. 27 Mayıs öncesi ve sonrası süreçte aktif rol oynayacak olan Rafet Aksoyoğlu ve Halim Mentuş’un isimleri tezimizde sık sık tekrarlanacaktır.

⁴⁰¹ 1954 Harp Akademisi’nden mezun bu kurmaylar, 1957 yılında Yüksek Komuta Akademisi’nde yeniden karşılaşmışlardır. Turgut Yurdabak, a.g.e., s. 263-164 ve 531.

⁴⁰² Talat Aydemir’in sicil numarası Top.1939-94’tür. Bkz. Yurdabak, a.g.e., s. 100; Aydemir, Hatıratım, s. 22. Seyhan, a.g.e., s. 55. Aydemir, a.g.e., s. 22.

⁴⁰³ Seyhan, a.g.e., s. 55-56.

harekâtın başarısı için aynı karargâh odasında “kafa kafaya vererek” operasyonu idare etmelerine rağmen “mizaçlarındaki uyumsuzluk”, kaleme aldıkları anılarında fark edilmektedir. Örneğin Dündar Seyhan, Talat Aydemir’le Harp Akademisi’nde karşılaştıkları süreçte “kendi gizli faaliyetlerini Aydemir’e kesinlikle açmak niyetinde olmadığını” beyan eder ve devam eder: “Bunun sebepleri üzerinde durmak yersizdir. Aydemir, Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur. Ölmüş bir insanın tahlili yapılırken hudutlu olmanın prensibi dışına çıkmayız” şeklindeki sözleriyle Seyhan, Aydemir’e karşı bir güvensizlik duyduğu gibi ikilinin arasında belirgin bir kişilik çatışması olduğunu anlamak mümkündür.⁴⁰⁴ Talat Aydemir de anılarında Dündar Seyhan hakkında açık ve net şekilde olumsuz bir ifadede bulunmamasına rağmen olayların gelişiminde Dündar Seyhan’ı ikinci planda tutmayı tercih ettiği görülüyor.⁴⁰⁵ Diğer bir ifadeyle, bu iki subayın birbirlerinden fazla hazzetmedikleri bilinse de, “memleketin yüksek menfaati için gerekirse ihtilal” gibi aynı gaye üzerinde hemfikir olmaları, 27 Mayıs sonrası süreçte bu idealist genç subayları yeniden kader birliğinde bulunmalarını sağlayacaktı.

Böylece Harp Akademisi’nde kurulan Atatürkçüler Cemiyeti ile Yüksek Komuta Akademisi’ndeki gizli örgüt birbirinden haberdar olunca birleşme kararı alınmıştır. Dolayısıyla bu “ihtilalci” subayların mazilerindeki birliktelik, gerek Harbiye’den gelen sınıf arkadaşlıkları gerekse silah arkadaşlıklarının “olumlu” etkisi, birbirine açılmalarını kolaylaştırmıştır.⁴⁰⁶ Başlangıçta örgütün çekirdek üye sayısı maksimum “25” olarak belirlenmesine rağmen zamanla bu rakama riayet edilmeyecektir.⁴⁰⁷

Diğer bir mesele, örgüt toplantılarında ele alınan konular üzerinedir. Örgüt kurulmadan önceki yapılan sohbetlerin ana temasını “1938’den beri ülkenin içinde bulunduğu

⁴⁰⁴ Seyhan, a.g.e., s. 56-57.

⁴⁰⁵ Talat Aydemir, *Hatıratım*, YKY, İstanbul, 2017.

⁴⁰⁶ Yeniden belirtmek gerekirse, Talat Aydemir, Dündar Seyhan ve Orhan Kabibay’ın müşterek geçmişi Kuleli ve Harbiye’de aynı sıralara dayanmakta iken; Rafet Aksoyoğlu ile Ahmet Yıldız arasındaki ilişki benzer bir “geçmiş”ten daha ötede yer almaktaydı. İkilinin arkadaşlıkları Harbiye sıralarından başlayıp, daha önce zikredildiği gibi, 1941-1944 döneminde Milli Şef’e karşı faaliyet gösteren gizli örgüte kadar gitmekteydi ve örgütçülük konusundaki ilk deneyimlerini henüz teğmenlik yıllarında tatmışlardı. Yıldız, a.g.e., s. 155; Aydemir, a.g.e., s. 24; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 30; Seyhan, a.g.e., s. 56-57.

⁴⁰⁷ Albaylar, Faruk Ateşdağlı, Naci Asutay’dan ibarettir. Yarbaylar, Faruk Güventürk, Nuri Hazer, Havacı Mucip Ataklı’dan müteşekkildir. Binbaşılar, Talat Aydemir, Osman Köksal, Sezai Okan, Adnan Çelikoğlu, Fahrettin Ermutlu, Dündar Seyhan, Necati Ünsalan, İhsan Erkan, Rafet Aksoyoğlu, Şükrü İlkin, Rauf Gökçe, Necmi Bek, Halil Kayılı, Ahmet Yıldız, Rıza Akaydın, Necdet Uruğ, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Havacı Halim Mentеш’ten ibarettir. Yüzbaşılar ise Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Suphi Gürsoytrak, Rifat Baykal gibi isimlerden oluşmaktadır. Örgütte “kurmay” olmayan tek subay Rifat Baykal’dır. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 35; Aydemir, a.g.e., s. 31; Seyhan, a.g.e., s. 53; Özdağ, a.g.e., s. 85.

bunalım”⁴⁰⁸ oluştururken, örgütün faaliyete geçmesiyle beraber toplantıların genel konusunu “ülke sorunlarının çözümünde uygulanacak metotlar”a bırakmıştır. “Teşhisten tedaviye” doğru giden bir aşama kaydedildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, ihtilalin gerçekleştirilmesi ve ihtilal sonrası ülkenin nasıl bir yol alacağına dair konular üzerinde durulmuştur. Bunun yanında diğer sohbet konularını, teşkilatın geliştirilmesinde faaliyetlerin tespiti, ihtilal için gerekli kilit noktaların ele geçirilmesi gibi darbeye gidecek yolda atılacak adımlar oluşturur.⁴⁰⁹

Örgüt için açılması gereken ilk kapı, atamaların merkezden kontrol edilebildiği makam olan Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nın personel şubeleridir. Zira örgüt üyelerinin ekseriyeti, Kara Kuvvetleri mensubu kurmay subaylardır. Bu mevkiinin ele geçirilmesinden sonra, “kurmay” statüsüne sahip cunta üyesi subayların askerî makamlara atanmaları kolaylaşacaktır. Bu aşamada Çankaya Köşkü’nün hem yaverlik makamı hem de Muhafız Alay Komutanlığı gibi “kaleyi içerden fethedecek” mevkilerin güvenliği önem arz etmektedir. Milli Savunma Bakanlığı’na ait emir subaylıkları ve özel kalem müdürlüklerinin kontrolü, hem atamaları kolaylaştırıcı bir etken olacak hem de hükümetin içinden istihbarat bilgilerinin alınması sağlanabilecektir. Örneğin 9 Subay Olayı’nın “büyümemesi”, dönemin Milli Savunma Bakanlığı’nın Emir Subaylığı görevinde bulunan Kurmay Yarbay Adnan Çelikoğlu’nun gayretlerinin bir sonucudur.⁴¹⁰ Askerî okulların denetimi de örgütün bir an evvel “yayılma” stratejisinden ziyade, subay adayı öğrencilere “yeni zihniyete” uygun şekilde yetiştirilmelerini sağlayacak telkinleri, onların bilinçaltına aşlamak ve “darbe” anında, askerî öğrencilerin kalabalık mevcudundan faydalanmak olduğunu savunmak mümkündür. Ve son kertede, Zırhlı Tugay, planlama şubeleri ve diğer karargâhların ele edilmesinin gereksiniminin önemi üzerinde durulmuştur. Müdahale günü operasyonun “plan ve vurucu” gücünü oluşturacağı görülüyor. Tüm hususlar dikkate alındığında, komitenin, darbe gününe kadar aşamalı bir şekilde kilit mevkilerin kontrol altına alınmasının planlamasını yaptığı anlaşılıyor.

⁴⁰⁸ Orhan Erkanlı, 27 Mayıs’ın nedenlerini, Atatürk’ün ölümüyle başlatır. Çünkü ona göre 27 Mayıs, 1938-1960 arasındaki 22 senelik tarihi bir gelişimin sonucudur. 10 senelik DP iktidarındaki olaylarla, uygulamalarla ve hatalarla yetinmek, 27 Mayıs’ı sadece bu döneme bağlamanın doğru bir yaklaşım olmadığını ifade eder. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 2.

⁴⁰⁹ Seyhan, a.g.e., s. 51-52.

⁴¹⁰ Çelikoğlu, a.g.e., s. 86-89; Baykam, a.g.e., s. 29; Aydemir, a.g.e., s. 39-41.

Bu arada Ankara’da başka bir örgüt de faaliyet halindedir. 1944 yılında, henüz bir üsteğmen iken Milli Şef yönetimine karşı kurulan gizli bir örgütün teklifini reddeden Sadi Koçaş,⁴¹¹ 1957 yılının ortalarında bu kez DP hükümetine yönelik kurulan gizli örgütlerin varlığından haberdar olduğu an, daha önce zihninde planladığı “yumuşak” bir komite teşkil etmeyi planlamaktadır. Buna göre, Genelkurmay Başkanı veya Kara Kuvvetleri Komutanı liderliğinde bir örgütün kurularak, liderin öncülüğü ve yardımıyla güvenilir bir kadroyu Ankara’da kilit makamlara atayıp kuvvetli bir “baskı grubu” oluşturmak niyetindedir. Bu amaçla, kurmay subayların atamalarını planlayan ve uygulayan Erkân Şubesi Müdürlüğü’nü ele geçirmektir. Stratejinin geri kalan kısmı bu hedef elde edildikten sonra aşama aşama uygulanacaktır. Son safhada, teşekkül edilen “baskı grubu” aracılığıyla iktidarı, demokrasi ekseninde “doğru yola sürüklemek” kalıyordu.⁴¹² Görüldüğü gibi Sadi Koçaş’ın zihninde askerî bir darbe, ihtilal veya müdahale bulunmamaktadır. Ordunun “hakem”liğinde, hükümetin uyarılması ve gerekirse şiddete başvurulmadan iktidara “balans ayarı” vermek istediği söylenebilir. Diğer bir husus, yüksek rütbeli bir lider etrafında örgütlenerek, hem örgüt içi “potansiyel” liderlik mücadelesinin önüne geçilecek hem de hiyerarşik sistemin bozulması önlenecekti.

Bu komitedeki sohbetler, diğer örgütlenme aşamalarında olduğu gibi benzer bir güzergâh çizmektedir. Önce yakın arkadaş veya arkadaşlarla başlayan dertleşmeler, yerini ev toplantılarına ve nihayet Genelkurmay’ın ofislerine kadar ulaşmıştır. Genelkurmay Başkanlığı Protokol Şube Müdürü Sadi Koçaş’ın kendisine en yakın hissettiği isim Kurmay Albay Kenan Esengin’dir. 1946-1950 yılları arasında kurmay subaylar tarafından oluşturulan gizli örgütün üyesi olan Kenan Esengin’in o günlerde CHP’ye karşı olan tutumu, yıllar içinde taraf değiştirerek DP iktidarına yönelmiştir: “Bunlar adam değilmiş. 6 yılda mahvettiler memleketi.”⁴¹³

Bir örgütün iki kişiden teşkil edilen tipik hikâyesi, yine hayata geçer. Bir hafta sonra aralarına Kurmay Binbaşı Baha Vefa Karatay’la beraber üç kişiye yükselir. Sonraki

⁴¹¹ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 149-150.

⁴¹² Koçaş, a.g.e., c.1, s. 346.

⁴¹³ Esengin, a.g.e., s. 10; Kenan Esengin, maceralı bir gizli örgüt hayatından sonra, 27 Mayıs’tan sonra emekli edilince CHP saflarına katılmış ve Meclis’in 12 ve 13. dönemlerinde milletvekili olarak siyasi hayatına devam etmiştir. Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, *TBMM Albümü: 1920-2010*, c.2, TBMM Yayınları, Ankara, 2010, s. 310 ve 375. Sadi Koçaş, a.g.e., C.I, s. 349; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 26; Özdağ, a.g.e., s. 78.

hafta, 1930 Harp Okulu mezunu Kenan Esengin'in Harbiye'den hem "sınıf arkadaşı" ve hem de 1946-1950 yıllarındaki "gizli örgüt arkadaşı" Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı da örgüte girer. Aynı zamanda 1948 Harp Akademisi mezunu Faruk Ateşdağlı, Baha Vefa Karatay'ın da Harp Akademisi'nden "sınıf arkadaşı"dır. Sadi Koçaş'ın eski örgütçülerle bir araya gelerek onların tecrübelerinden faydalanmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.⁴¹⁴ Bu arada, akademiden "tanıdık" iki subayla da iletişim kurular: Suphi Karaman ve Osman Köksal. Faruk Ateşdağlı ile Osman Köksal, aynı zamanda İstanbul'da faaliyet gösteren Atatürkçüler Cemiyeti'nin üyesi olduklarını Sadi Koçaş'tan saklamamışlardır.⁴¹⁵

Böylece Sadi Koçaş'ın bu oluşumunda, Kenan Esengin, Baha Vefa Karatay, Faruk Ateşdağlı, Osman Köksal ve Suphi Karaman yer almaktadır. Oluşumla birlikte teşkilatın ana prensipleri tespit edilir. İlk hedef, diğer örgütler gibi, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Erkan Şube Müdürlüğü'nü ele geçirmektir. Fakat örgütün temel hedef konusunda izleyeceği güzergâh, diğer komitelerden önemli bir farklılık arz etmektedir: "Yüksek rütbeli bir generalin liderliği altında kansız ve ihtilâlsiz bir çözüm" yoluyla iktidarın aşırılıkları dizginlenecekti.

Bununla birlikte bazı yüksek rütbeli subaylarla görüşülmesine rağmen, kimilerinden "hayır" cevabı alınmış, kimilerine de "açılma" cesareti gösterilememiştir.⁴¹⁶ Sadi Koçaş, örgütün teşekkül ve gelişim aşamasında zaman zaman en yakın arkadaşlarına dahi konuşamadığını, zemin yoklamak için açıldığında dahi arkadaşlarının kendisinden hızlıca uzaklaşıp kaçtıklarını belirtir: "Bütün bu temaslar olurken, en yakın arkadaşlarımla konuşmamıştım. Daha doğrusu henüz "Ne olacak bu memleketin hali?" der demez, yanımdan uzaklaştılar... Zor şeydir böyle bir teklife çoğu zaman "evet" diyebilmek."⁴¹⁷ Bu ilk dönemde örgüte kazandırmak amacıyla üst rütbeli bir general ve itimat edilecek subay bulmakta zorlanan Sadi Koçaş, rotayı Harp Akademileri'ne çevirecektir. Aynı zamanda Atatürkçüler Cemiyeti'ne mensup Osman Köksal aracılığıyla iki komitenin birleşmesi için teklifte bulunur. Ancak bu teklif, özellikle

⁴¹⁴ Turgut Yurdabak, Harp Akademilerinin 132 Yılı, s. 79 ve 92-93.

⁴¹⁵ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 352; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 7-8; Yurdabak, a.g.e., s. 92-93.

⁴¹⁶ Koçaş, a.g.e., C.I, s. 349-350.

⁴¹⁷ Koçaş, a.g.e., C.I, s. 352-353.

Talat Aydemir'in şerh koymasına üzerine reddedilir. O esnada 9 Subay Olayı patlak verince, tüm komiteler yeraltına sineceklerdir.⁴¹⁸

2.3.3.2. "Türkçü" Kültürel Bir Topluluktan İhtilal Komitesine: Numan Esin-Ahmet Er-Muzaffer Özdağ Örgütü

"Benim Askerî Lise ve Harp Okulu öğrencisi olduğum dönemlerde Türkiye büyük bir çalkantı içindeydi. 1945'ten itibaren demokratik bir sürece girilmişti. Bizim askerî lise ise, insanı adeta yıldırarak, bezdiren, son derece katı ve kör bir disiplin anlayışıyla yönetilen bir okuldu. Size bir örnek vereyim: Biz lise ikinci sınıf öğrencisiydik. Okula 'kayd-ı kabul' olarak girmiştik. Adımız 'Kafkas'ı. Okula birinci sınıftan girmiş olanlar, kendilerini bizden üstün sayıyorlardı. Kafkas aşağılayıcı, ezici bir deyim olarak söylenirdi. Bir sınıf öndeki arkadaşınıza selam vermemeniz, onların koridorlarından, yatakhanelerinin önünden geçmeniz, kantinde sıra beklerken onun sizin önünüze geçmesine yan gözle bakmanız, dayak yemenizle sonuçlanırdı... Teröre dönüşen bir üst sınıf baskısı vardı. Örneğin, Özhan Erem isminde bir arkadaşımız, derste parmak kaldırdı diye dövülmüştür. Çocuk, lise birinci sınıfı İstanbul'da okumuştur. İkinci sınıfa beraber girmiştik. Bizim sınıfta o yıl, sınıfta kalmış altı tane 'dönek' vardı. Sınıfta kalanlara dönek denirdi. Dönekler her şeye hâkimdi. Bizim arkadaşımız derste bilgisini göstermek istedi diye dövüldü. Gerekçe şuydu: 'Ulan it, biz senin yüzünden alaya mı çıkalım? Niye o kadar biliyorsun?' Diğer bir örnek, Askerî Liseler Müfettişi Tuğgeneral Hamdi Turgay gelmişti. Bizi okulun bahçesinde topladılar. Tuğgeneral yaptığı konuşmada şöyle dedi: 'Memlekette demokrasi diye bir şey var. Fakat askerlikte demokrasi yoktur. Askerlikte diktatörlük vardır. Bunu böylece bilirsiniz...' Bu tür olaylar, insanın içinde yeni tepkiler oluşmasına yol açıyor... Biz de başka arkadaşlarla dengeler aradık... Grubumuz döneklere karşı dengeyi korudu ve kendimizi ezdirmedik."

Numan Esin, Işıklar Askeri Lisesi Öğrencisi⁴¹⁹

⁴¹⁸ Koçaş, a.g.e., s. C.I, s. 376.

⁴¹⁹ Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları*, s. 36-37; Kendisi de bir "kayd-ı kabul" olan Muhsin Batur, 1937 yılında Kuleli Askerî Lisesi'ne onuncu sınıfın ikinci döneminde başladığını söyler: "Genelde, Askerî Lise'ye 9. Sınıfta başlamayanlara "kaydı kabul" dadını takarlar ve böyle çağrılmaktan insan ömür boyu kurtulamaz. Ben yeni arkadaşlarımca çok çabuk benimsendim ve hiç öyle

Askeri okula “dışardan” giren subay adayının okula intibak sürecinin zaman zaman sancılı geçtiği görülüyor. Zira ast-üst ilişkisi, “botunu erken bağlayanın borusunun öttüğü” bir süreci içermektedir. Ayrıca maruz kalınan “eziyet”in okul idaresi tarafından da “açık veya üstü kapalı” şekilde desteklendiği bilinen bu tip vakaların kimi zaman yaygın olduğunu başka subay anılarında da rastlamaktayız.⁴²⁰ Sınıfta kalan “dönek”lerin bu tavrı karşısında, Balıkesir ve Edirne liselerinden gelen Numan Esin ile Ahmet Er öncülüğünde, askeri liseye kayd-ı kabul gelen diğer öğrencileri de içine alan bir tür dayanışma örgütünün teşkil edildiği görülüyor.⁴²¹

Topluluğun kurucuları olan Numan Esin ve Ahmet Er’in askerî okuldaki örgütçülüğünün geçmişe yönelik izlerini kendi anılarında görmek mümkündür. Sosyal kökenleri itibarıyla “köylü çocuğu” olmaları, hayatlarının çocukluk ve gençlik çağlarında “şehirliler” tarafından hor görülmesine ve ezilmelerine yol açmıştır. Şehirde okuduğu dönemlerde Numan Esin, kullandığı köylü şivesinden ötürü “şehirliler” tarafından yadırganmasının kendisinde bir komplekse yol açtığını, bu şoku ömrü boyunca unutmadığını ve kişiliğinin oluşmasında bu etki-tepkilerin önemli bir rol oynadığının altını çizer: “Rahmetli ninemin bir kiracısı vardı. Onun küçük kızı Ayla benimle yaştı. Birbirimizi sever, oynardık. Bir gün, Ayla’nın annesinin bir arkadaşı (öğretmenimizin eşi), köyden gelmiş bir çocuk olarak benim telaffuzumu yadırgadı ve bunu kaba bir şekilde belli etti. O sıralarda on bir yaşındaydım. Bu horlanma bende bir

---

çağrılmadım. Kolay uyumun sebebi belki kan çekimi idi. Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, s. 22; 1962 Deniz Harp Okulu’ndan mezun DKK Özden Örnek, Bahriye’ye ara sınıftan gelen öğrencilere, Harbiyelilerden farklı olarak “kabakçı” dendiğini belirtir. Sanki bir eksiklik ve suçluluk hissi veren bu sıfat, emekli oluncaya devam ederdi. Özden Örnek, *Heybeliada’da Bir Işık*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 132.

⁴²⁰ “1956 yılının 1 Eylül sabahı babam beni Heybeliada’ya götürerek Deniz Askerî Lisesi’ne teslim etti ve 43 yıl sürecek yolculuğum başladı. Sınıf kıdemlileri bir önceki yıl başarısız oldukları için sınıfta kalan ve birlikte okuyacağımız arkadaşlarımızdı. Ama arkadaş olmamız zaman alacaktı. Aynı sınıfın öğrencileri olmamıza rağmen, canımıza okuyorlardı. Bir yerde, sınıfta kalmış olmalarının hıncı bizden alıyorlardı.” Kıyat, a.g.e., s. 36-37; “Okul idaresi böyle şeylere karışmazdı. Hatta gayet iyi hatırlarım; birinci sınıflar ile ikinci sınıflar arasında ters bir bakışma olmuştu. Okul kumandanı Kurmay Albay Yurdatapan, okul meydanının ‘Ben üst sınıflarımın hakkını elbette koruyacağım’ diyerek, alt sınıflara baskı yapmıştı.” Esin, a.g.e., s. 34; “Sınıf subayımıza resmen şikâyette bulunan bir arkadaşımız için alaydan, yetişme yüzbaşımızın, dönemleri çağırıp, ‘Bu kaydı kabullerin, buraya kadar şikâyete gelmelerine nasıl müsaade ediyorsunuz?’ tarzında çıkışına şahit olmuştum.” Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 42.

⁴²¹ Bu isimler arasında Cemal Ayabakan, Necdet Tütüncü, Osman Atkovar, Arif Özçelik, Oral Hazarlı, Naci Kuşadalı, Saim Keleştimur, Bektaş Bağtaş, Arif Özçelik gibi öğrenciler bulunmaktadır. Esin, a.g.e., s. 34-36; Ahmet Er, *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.30-31.

şok yarattı. Demek, unutmamışım ki bugün de söz edebiliyorum. Tepkimi, (kadının) çocuklarını hiç yoktan yere dövmekle gösterdim.”⁴²² Hayatın her alanında bireyin karşılaşabileceği bu tarz küçültücü olaylarla baş edebilmek için Numan Esin, benzer sorunlar yaşayan diğer arkadaşlarını çevresinde toplayarak örgütlenme yoluna gittiğinden bahseder. Çanakkale'nin Biga ilçesine bağlı Danişment köyünde doğmuş olan Numan Esin, köyde okul olmadığı için ortaokulu Biga'da ve liseyi Balıkesir'de okumak zorunda kalır. Yarı köy yarı şehir çocuğu olarak büyüyen Esin, bunun kendisinde bir kimlik sıkıntısı yarattığını anlatırken, esasında örgütçülüğe giden basamakları da ortaokul sıralarında “meşru müdafaa” sınırları içinde kazandığını şöyle anlatır:

“Köyde şehirli çocuğu olarak, şehirde ise köy çocuğu olarak yadırganırdım. Bu, bende tepkiler yaratırdı... Ben de kendi yaşitlarımla kâh uzaklaşarak, kâh dövüşerek, ama her iki halde de kendi kişiliğimi kabul ettirerek geçirdim. Zaman zaman hınçlanıp, ‘Ben size gösteririm’ demişimdir. Bu, beni ortaokul çağlarımda örgütçülüğe götürdü. İçimde doğan bu tepkiyi tek başınalıktan çıkıp bir güç haline gelmenin gereğine inanmış ve ona göre bir arkadaş çevresi edinerek, yaratarak, kendi etrafımda örgütlenmişimdir. Bu nedenle, köyden şehre, şehirden köye gidip gelmelerin yarattığı bir örgütçülük niteliğim olmuştur. O nitelik, ömrüm boyunca gizliden gizliye gelişmiştir.”⁴²³

Numan Esin'in yaşadığı kimlik sıkıntısına yönelik olarak Ahmet Er'in şu sözleri bu noktada dikkat çekicidir: “Atatürk, ‘Türk köylüsü Millet’in efendisidir’ demiş ise de bu söz slogan olmaktan öteye gidememiştir. Köylü, horlanmaktan ve sömürülmekten kurtulamadı.”⁴²⁴

Ahmet Er'in örgütçülüğü ise 1940'ların başında ortaokul öğrencisi iken başlar. Yaşadığı Akhisar'ın Sünnetçiler köyünde “milli ve manevi” değerlerine bağlı bir gençliğin

⁴²² Esin, a.g.e., s. 22-24.

⁴²³ Esin, a.g.e., s. 22-23.

⁴²⁴ Er, a.g.e., s. 31.

gelişmesi için “Sünnetçiler Köyü Gençler Birliği” isminde bir dernek kurmuştur. Dini ve geleneksel değerleri muhafaza etmeyi amaç edinen bu dernek, 1969 yılında Ülkü Ocağı’na dönüşecektir.⁴²⁵

Böylece Bursa Işıklar Askerî Lisesi’nde tanışan Ahmet Er ve Numan Esin tarafından dönemlere karşı bir direnç mekanizması olarak kurulan bu teşekkül, sürekliliğini 1947 yılında Harp Okulu sıralarına taşımıştır. Fakat bu dayanışma örgütü, içerik değiştirerek sosyal/kültürel bir kimliğe bürünmüştür:

“Ordu, Harp Okulu’nda subay olarak yetiştirdiği gençlerin ülkeye, rejime ve cumhuriyete bağlı olmasını, politikadan da uzak kalmasını isterdi. Biz ise felsefe okuyorduk. Sürekli araştırma içerisindeydik... Ben, arkadaşlar arasında açık konferanslar düzenliyordum. (Ama) Konferansların konuları bilimseldi, politik yanı yoktu. Gençleri düşünmeye, tartışmaya ve karşılıklı saygı içerisinde sonuçlar almaya götüren bir takım eğitici çalışmaları...”⁴²⁶

Topluluğun bu çeşit bir yönelime girmesinde, Fevzi Çakmak yerine Genelkurmay Başkanlığı’na atanan Kazım Orbay’ın Harp Okullarına, gelişen eğitim ve teknolojiye uygun olarak, yeni bir yön vermesi de önemli bir faktör olabilir. Kazım Orbay döneminde Harp Okullarında okunan askerî derslere ilaveten, hukuk, ekonomi, fen ve sosyal bilimler derslerine daha çok ağırlık verilmeye başlanır. Subayın entelektüel açıdan da yetişmesi amaçlanan bu yöntemin başarılı sonuç vermesi için ayrıca Harp Okulu, iki yıldan üç yıla çıkartılır.⁴²⁷

⁴²⁵ Bu derneğe hukuki değeri olmayan bir de tüzük hazırlanır. Tüzükte dikkat çekici maddeler yer almaktadır. Örneğin bayrak çekme merasimine köyün bütün gençleri katılacaktır. Düğünlerde kadınların kendi aralarında yaptıkları eğlenceler seyredilmeyecektir. Sigara ve içki içmek yasaktır. Köyün gençlerine kitap okumak için imkân sağlanacaktır. Er, a.g.e., s. 27-28.

⁴²⁶ Numan Esin, a.g.e., s. 36; Topluluk üyelerinin, köylünün sorunları ile dejenere edildiğini düşündükleri milli/manevi değerlerin korunmasına yönelik bir eğilimi de bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Türk toplumunun “kültürel bir işgale uğradığını düşünen” topluluk üyelerinin genel yönelimini yansıtan şu örnek verilebilir: “Harp Okulu’nun müzik dolabında dans plağı vardı. Okulun avlusunda bu müziğe uyarak Harbiyeliler dans ediyordu. Dans müziği bitmişti. Yerine harmandalı plağını koymuştuk. Herkes kenara çekilmiş, dinliyordu. Fakat hiç kimse oyun için ortaya çıkmadı. Numan Esin, Mehmet Erdoğan ve ben ortaya çıkarak bu oyunu oynamaya başladık. Bize ancak o kadar kalabalıktan iki kişi refakat etti... Dansı yabancı bir kültürün ürünü olarak görüyor ve ona boykot ilan ediyorduk.” Er, a.g.e., s. 32.

⁴²⁷ Sabri Yirmibeşoğlu, *Askerî ve Siyasi Anılarım*, c.1, s. 39.

Harp Okulu yıllarında grup üyeleri, askerî okul dışında yeni kültürel alternatifler aramaya yönelir. Harbiye'nin katı disiplinine karşın bu topluluk, gizlice fikir ve edebiyat çevreleriyle temaslar sağlamaktaydı. Üyelerin bir kısmı, 1948 ve 1949 senelerinde, Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün, özellikle Nusret Hızır'ın derslerine gizlice devam etmişler, üniversitedeki sivil öğrenciler vasıtasıyla da Ankara'daki fikir topluluklarının ve derneklerin söyleşilerine katılmışlardır. Bu tip referans kanalları, grubun Harp Okulu'ndan sıyrılarak “dışarı”ya açılmasını sağlamaktaydı. Bu söyleşi ve toplantılarda, Ankara Halkevi'nde Cemil Sait Barlas, Türk Ocağı'nda Hüseyin Namık Orkun, Etnografya Müzesi'nde Remzi Oğuz Arık gibi hem sosyalist hem de Türkçü isimlerle tanışma olanakları sağlanır. Bunun yanında sanatla da ilgilenen topluluk, Klasik Batı müziğini icra eden Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası'nın konserlerini de takip etmektedir: “Bir keresinde, nöbetçi subaydan izin almak zorunda kalmıştık. Bizim konsere gideceğimizi duyunca “Allah Allah, demek konsere giden öğrenciler de var” diye şaşırılmıştı.”⁴²⁸ Ankara Halk Evi'nde zaman zaman şiir günleri de tertip eden Ahmet Er'in şu görüşü, topluluğun kültürel/sanat hüviyeti hakkında bizlere genel bir bilgi vermektedir: “Harbiye'de Türk subayı sadece bir “harp adamı” değil, “sanat” alanında da kendini ispat eden kabiliyette bir insandır.”⁴²⁹

Diğer ihtilal örgütlerinden farklı olarak “kültürel bir kulüp” hüviyetinde devam etmesine rağmen, bu idealist subayların gündeminde, aktüel politika hakkında fikir alışverişlerinin yapıldığı bir hava da bulunmaktaydı. Politika, subay ve subay adayının öncelikli uğraş alanı olmamakla beraber, ülke sorunlarına “kafa yoran” askerin politikayı “takip etmemesi”nin imkânsızlığını bu üyelerin zihin dünyasında da görebiliriz: “Bir ihtilal örgütü değildik. Fakat Silahlı Kuvvetlerin bünyesinde ve memleket içinde görülen aksaklıkları gücümüzün yettiği kadar mücadele etmek kararlılığı içindeydik.”⁴³⁰ Numan Esin, kendilerinin politize olmalarına rağmen

⁴²⁸ Esin, a.g.e., s. 40-41.

⁴²⁹ Er, a.g.e., s. 32; Süreç içinde fikir ve edebiyat çevrelerinin popüler ve akademisyen isimleriyle tanışırlar. Örneğin Kartal-Maltepe'de komşusu olan Nihal Atsız ve Feneryolu'nda bir köşkte oturan Necip Fazıl Kısakürek'in sık sık sohbetlerine iştirak eden Numan Esin, diğer yandan İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'ndeki derslere “gizlice” katılmaya devam eder. Mümtaz Turhan, Sabri Esat Sivayuşgil, Mustafa Şekip Tunç gibi isimlerin derslerine girerek tanışma imkânı bulur. Esin, a.g.e. s. 56-59; Er, a.g.e., s. 32-33.

⁴³⁰ Er, a.g.e., s. 36; “Ben politikayı hep izledim. DP'nin kuruluş yılları, iktidara gelişi, iktidardan sonraki on yıllık dönemde yaptıkları, yapamadıkları, ülkenin muhalefet-iktidar arasındaki bölünmüşlüğü, nihayet 27 Mayıs 1960 İhtilali'ni getiren olaylar zincirinin oluşması; bütün bunların içinde politikayı hep izlemişimdir. Ben, politikayı parti mitinglerine katılacak kadar ileriye götürdüm. Gayet iyi hatırlarım.

topluluklarının o dönem için “tehlikeli” olmadığını ama politikayı kovalamaktan da hiç vazgeçemediğini vurgular:

“Ülkenin gidişatını çok sıkı bir şekilde takip ediyorduk. Politize edilmiş bir tarafımız vardı, ama bunu o tarihte, tehlikeli sayılabilecek gizli bir örgüt olarak görmek doğru değildi... Emin Orkut isminde, tecrübeli bir muhabere subayımız vardı. Bir gün ona oldukça politik bir soru sordum. Şöyle cevap verdi: ‘Evladım, burası Harp Okulu. Siz subay çıkacaksınız. Subay politika yapmaz, ordu politika yeri değildir.’ Gerçekten Harp Tarihi dersinde, politikanın ordu içinde zıtlaşmalara yol açtığını, emir-komuta zincirini ve hiyerarşiyi parçaladığını, orduya büyük bir hastalık getirdiğini okuyorduk. Ama memleket sevgisi ve gerçeği yakalayabilme ateşi içinde, politika merakı bizim içimizde adamakıllı yer etmiş. Hocanın o andaki uyarısına önem vermekle beraber, uyduğumu söyleyemem. Uymamışım. Okuldaki resmî hava böyle baskıcı olunca, biz tam tersini yapıyorduk. Ama silahı alıp devleti ele geçirme düşüncesi bende yoktu. Ben ihtilale ancak 1960’a doğru ikna edildim.”⁴³¹

DP döneminde kurulan çeşitli komiteler arasında “sosyal” nitelikli örgütlenmelerin de olduğunun altını çizen Kemal Karpat “DP karşıtı faaliyetlerin bir kahramanlık ve vatanseverlik değeri kazanmasından sonradır ki bu örgütler, ihtilalci kimliğe bürünebilmişlerdir” derken bu tip örgütleri kastediyor olmalıdır.⁴³²

Topluluk, konferans ve söyleşiler gibi kültürel aktivitelere katıldığı gibi, Türkçü görüşlere sahip bir kitabevi ve yayınevi da açar. Topluluğa mensup üyeler tarafından, askeri lise yıllarından itibaren aidatlar sonucu biriken parayla, Ankara Denizciler Caddesi’nde Orkun Kitabevi ile İstanbul’da Tanrı Dağı Yayınevi kurulur.⁴³³ Bu dönem

---

Örneğin 1950 seçimlerinde Millet Partisi’nin bir mitingi vardı. Osman Bölükbaşı ve Hikmet Bayur konuşuyordu. Ben önce kenardan dinlerken, sonra heyecandan, en ön saflara kadar gitmişim. Baktım, bir subay, “Ne arıyorsun burada?” deyip çektirdi beni dışarıya. Şapkamı çıkarmışım dışarıdan görünmesin diye, ama üzerimde pardösü olmasına rağmen, subay olduğumu anlamış... Hoş gördü beni o subay, “Bir daha gitme” dedi. Öylece sıyrdık. Ordunun eğilimi budur; günlük politikaya bulaşmak istemez. Siyasetçiler ne yaparlarsa yapsın, askerler günlük politikaya girmek istemezler, çekinirler.” Esin, a.g.e., s. 54.

⁴³¹ Er, a.g.e., s. 30-31; Esin, a.g.e., s. 36-37.

⁴³² Kemal Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 286.

⁴³³ Nitekim Numan Esin, teğmenliğinin henüz ilk yıllarında bu kitabevinin süreli yayını olan “Orkun” dergisinde, “Zeybekoğlu” takma adıyla yazılar yayınlamıştır. Esin, Devrim ve Demokrasi, s. 59; Zeybekoğlu, “Gerçek Milliyetçilik”, *Orkun Dergisi*, S. 41, 13 Temmuz 1951; Zeybekoğlu, “Gerçek Milliyetçilik II: Türkçülük Bir Doktrin midir?”, *Orkun Dergisi*, S. 47, 24 Ağustos 1951; Zeybekoğlu,

Harp Okulu'nda benzer hassasiyetlere sahip Raif Babaoğlu, Sami Karamısır, Mehmet Erdoğan ve Vecihi Öğütçüoğlu gibi yeni isimler katılır. Ayrıca 27 Mayıs'tan sonra ordu içindeki "Aydemirci" gruba karşı "Türkeşçi" grubu temsil edecek olan bu genç subayların büyük kısmı emekliliklerinin ardından Türkeş'in etrafında siyasi hayatlarına devam edeceklerdir.⁴³⁴

Nihayet Bursa Işıklar Askerî Lisesi "çekirdek ağı"na mensup bu arkadaşlık dayanışması, Harp Okulu'ndan sonra 1950-1951 arasında Çankırı Piyade Atış Okulu'nda da devam eder. 1949 yılında "piyade" sınıfı olarak mezun olan subaylar, bir yıl kıtada "staj" yaptıktan sonra, Piyade Atış okullarında da 1 yıl eğitim görmekteydiler.⁴³⁵ Grubun Numan Esin ve Ahmet Er etrafında sürekliliğini devam ettirmesi, Numan Esin'in 1949 Harp Okulu mezunları arasında "birincilik unvanı"nın getirdiği itibar ve fikrî konulardaki yönlendirici bir etkiye sahip olması ile Ahmet Er'in şiir/piyes tarzındaki kültürel organizatörlüğü sayesinde olduğu görülüyor.⁴³⁶

Bu arada Çankırı, imkânları oldukça kısıtlı bir Anadolu kasabasıdır. 1948'de Harp Okulu'ndan piyade olarak mezun olan Sabri Yirmibeşoğlu, bir yıl piyade eğitimi almak için gittikleri Çankırı'nın sosyal ve kültürel faaliyetlerinden yoksun bir kasaba olduğunu belirtir. Subayların tek eğlence aktivitesi, orduvinde pineklemek ve bir esnaf lokantasında akşam öğününü yemektir: "Çankırı, mütevazı ve fazla gelişmemiş bir Anadolu kasabası. Sinema ve tiyatro gibi kültürel faaliyetler yok gibi. Küçük orduvine ve Osman'ın lokantasına gidiyoruz. (Burada) Akşamları hem yemek yiyor hem de arkadaşlarla eğleniyoruz."⁴³⁷ Çankırı'nın bu elverişsiz koşullarında topluluk, alternatif bir sosyal ortam yaratır. Atış Okulu'nda piyes ve şiir geceleri düzenlendiği gibi, hafta sonları da sık sık köy gezileri tertip edilerek köylüyle içli dışlı bir temas sağlanır.

"Dünya Haritası Elbette Değişecek", *Orkun Dergisi*, S. 60, 23 Kasım 1951; Ahmet Er, *Hayatım ve Anılarım*, s. 31;

⁴³⁴ Er, a.g.e., s. 31; Esin, a.g.e., s. 39.

⁴³⁵ 1946 yılında "Piyade Okulu" ismini alan Çankırı Piyade Okulu'nda subay adaylarına 9 ay piyade tekâmül kursu ve 3 ay NBC (Nuclear, Biological, Chemical) kursu verilmekteydi. Yirmibeşoğlu, a.g.e., s. 65; Ayrıca bkz. Er, a.g.e., s. 32; Esin, a.g.e., s. 45; Çankırı Piyade Okulu, 1949 yılından itibaren "Gerilla Okulu" olarak da eğitim vermeye başlamıştır. Gerilla eğitimleri Amerikalı Yarbay François D'eliscu'nun gözetiminde verilmekteydi. Reşit Aydıngün, *Bir Askerin Yaşam Destanı*, Neden Yayınları, İstanbul, 2007, s. 76-77; Ayrıca bkz. *Yeni İstanbul*, 16 Haziran 1950, s. 3.

⁴³⁶ Numan Esin sicil numarası "P.1949-1"dir. Yurdabak, Harp Akademilerinin 132 Yılı, s. 122; Er, a.g.e., s. 32-35; Esin, a.g.e., s. 34-44.

⁴³⁷ Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 65.

Çankırı'nın köyleri ziyaret edilerek, köylerde düzenlenen yaren gecelerine ve güreş müsabakalarına katılırlar.⁴³⁸

Topluluğun bu tip bir “sosyalleşme” tavrında, yukarıda bahsedildiği üzere, üyelerinin sosyal kökenleri itibariyle “köylü” olmalarında aranabilir. “Köylü” olmaları, ülke meselelerine taşranın sorunlarından başlayarak bakmalarına imkân sağlar. Devletin en seçkin kurumlarından biri olan TSK’da subay olan grup üyelerinin bu gezilerindeki hedefledikleri amacın, “horlanan ve hakir görülen” köylü ile bağlarını geliştirmektir. İkinci diğer bir faktör de Tek Parti döneminin “köycülük” ideolojisinde aranmalıdır. Öğrencilik yıllarında Halkevleri’ne sık sık giden bu gruptaki isimlerin, seminer ve toplantılarda kendilerine telkin edilen görüş ve fikirlerin tesirinde kaldıkları aşikârdır.⁴³⁹

Bu köy gezileri, kendilerine karşı köylü tarafından korkulan değil, saygı duyulan bir imaj bırakır: “Ziyaret ettiğimiz köyden ayrılırken, bütün köylü bizi köyün dışına kadar uğurluyordu.”⁴⁴⁰ Tek Parti iktidarının henüz izlerini taşıdığı bu dönemde, Çankırı’daki köylülerin bu subay grubuna yönelik gösterdiği ilgi ve saygısı aynı zamanda güçlü devlet geleneğinin toplumdaki bir karşılığıdır. Osmanlı devlet geleneğinden tevarüs edilen, subay ve jandarmada vücut bulan güçlü devlet imajı, köylülerin devletten duydukları “memnuniyet”in veya “korku”nun derin bir yansımasıydı.⁴⁴¹ Topluluk üyelerinin köylü üzerindeki bu “genetik” korkuyu yıkararak, devlet ve köylü arasındaki bağları kuvvetlendirme eğiliminde oldukları söylenebilir. 27 Mayıs müdahalesinden sonra Cumhuriyet Gazetesi’ne verdiği bir mülakatta Piyade Üsteğmen Muzaffer Özdağ, devlet ile köylü arasındaki ilişkiyi Atatürk reformları üzerinden şöyle yorumlar:

“Yaptığım geziler, Türk köylüsünü iyi tanımamı sağladı. İnkılaplarımız halen köylere kadar inememişse, bunda köylünün kabahati yoktur. Kabahat bunların

⁴³⁸ Aynı zamanda bir piyes yazarı ve şair olan Ahmet Er, aynı dönem Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen “göçmen”lerin dramatik durumunu anlatan piyesler kaleme alarak Piyade Atış Okulu’nda sahnelenmesi sağlanır. Toplanan gelir ise Türkiye Mülteciler Derneği’ne gönderilir. Ahmet Er’in bu piyesi Türkiye’de “Yüz Milli Piyes” içinde yer almaktadır. Er, a.g.e., s. 32-36.

⁴³⁹ “Milli ve manevi” hassasiyetleri yüksek olduğu görülen bu topluluğun, köylülerin sıkıntılarına bir “memleket meselesi” olarak baktıkları anlaşılabilir: “Numan Esin, Biga’nın Danişment köyündendi, ben de Akhisar’ın Sünnetçiler köyünden. İkimiz de köy çocuğuyduk. O yaşlarda memleket meselelerini düşünüyor, çareler arıyorduk. Üzerinde durduğumuz iki konu, köylünün meseleleri (...) ile (...) Türk milletinin milli ve manevi değerlerinin istilaya uğramasına yönelikti...” Er, a.g.e., s. 30.

⁴⁴⁰ Er, a.g.e., s. 34.

⁴⁴¹ Bu devlet geleneğinin Cumhuriyet dönemine yansıması için bkz. Metin Heper, *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ankara, ODTÜ, Ankara, 1974.

köylüye anlatılmamış, onun diliyle konuşulmamış olmasındandır. Köylüye inmeden hakiki inkılap olmaz. Onlar hala eski günlerin, hâkim efendi millet psikolojisi içindedir. Garptan alınan şeyler, iyi anlatılamadığı için onlarda yabancılık uyandırmakta ve mukavemete sebep olmaktadır. Türk inkılapçıları, caminin içine girmedikçe fikirlerini köylüye kabul ettiremezler.”⁴⁴²

Bu husus üzerine “piyade” sınıfının özelliğinden de bahsetmek gerekmektedir. Topçu, istihkâm ve muhabere sınıfları gibi “teknik” kısmı nispeten geri planda olan piyade sınıfının temel “malzeme”si insandır. Kara Kuvvetleri’nin diğer sınıflarına göre, insanla (er) daha iç içedir.⁴⁴³ Bu “iç içe” olma hali, Piyade Atış Okulu’nda eğitim gören ve henüz mesleğinin ilk yıllarındaki genç subayları, toplumun önemli bir kesimini oluşturan köylülerle temas sağlamayı kolaylaştırdığı da anlaşılmaktadır.

Bu dönemde topluluk üyeleri, Piyade Atış Okulu’nda hayatlarının kırılma noktasını teşkil edecek olan Yüzbaşı Alparslan Türkeş’le tanışırlar. Türkeş, Çankırı Atış

⁴⁴² Cevat Fehmi Başkut, “Muzaffer Özdağ’la Görüşme”, *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1960, s. 4.

⁴⁴³ Mehmet Ali Birand, *Emret Komutanım*, s. 184; Esin, a.g.e., s. 42; Adnan Çelikoğlu, dönemin askerî öğrencileri arasında topçu ve süvarilerin popüler sınıf olduğunu, piyadenin de savaşın ana unsuru ve kesin sonucu alan sınıf olmakla beraber meşakkatli olmasından dolayı fazla tercih edilmediğini, talipli olan başarılı öğrencilerin de daha kolay “Paşa” olma gayesiyle bu sınıfa yöneldiklerini belirtir: “Askerliğe çok meraklı olan arkadaşlarımız “Piyade esas sınıftır, komutan bu sınıftan çıkar” düşüncesiyle gönüllü olarak piyade sınıfına girerlerdi.” Çelikoğlu, a.g.e., s. 32; Esas kaynağını insanın oluşturduğu bir sınıf olan piyade, diğer subaylar tarafında pek tercih edilen sınıf olmadığı görülüyor. Bunun yanında “başkomutanlık” için en avantajlı sınıftır. Subay anılarına göz atıldığında, bazı sınıf birincilerinin piyade olmayı tercih etmesi, kimi zaman şaşkınlıkla karşılanarak yadırganmışsa da kimi zaman takdir edilmiştir. 1948’de Harp Okulu’nu birincilikle bitiren Sabri Yirmibeşoğlu da piyadeyi tercih ettiği için tüm okulda bu tercihinin şaşkınlıkla karşılandığını belirtir: “Ta ortaokuldan beri piyade sınıfını kafama koymuşum... (Okulu) derece ile bitirdiğim için istediğim sınıfı alabiliyordum. Piyade olmak istediğimi söyleyince herkeste bir şaşkınlık yarattı. O esnada Okulu Komutanı Tümgeneral Fazıl Bilge koridordan bizim kısma geliyordu. Sabri, piyade oldu demişler kendisine. Beni iyi tanıyordu. “Böyle adamda mı kalmış günümüzde?” diye yüksek sesle bağırıyordu. Sabri Yirmibeşoğlu, *Askerî ve Siyasi Anıları*, c.1, s. 64; Cemal Madanoğlu ise piyade olmamak için “elinden gelen” her şeyi yaptığını ama torbadan “piyade” çıktığını anlatır: “Ben süvariliğe hevesleniyordum. Kura çekilecekti, hepimiz toplandık. Salonunda bir heyecan, isimler okunuyor. İsmi okunan gidip torbadan bir kâğıt çekiyor. 15 süvari alınacak, 70-80 kişi piyade olacak. Sayıyoruz 14 süvari çıktı. Geriye bir tane kaldı. Uzun boylu ve ince olanların süvariye ayrılması için de bir çaba var. Benim adım okundu, torbadan kâğıdımı çekeceğim. Torbayı tutan subay süvari. Benim yapımı elverişli bulmuş olacak ki alçak bir sesle, “incesini” diyor, “ince olanını çek”. Ama torbayı karıştırıyorum, karıştırıyorum kâğıtları birbirinden ayırt edemiyorum. Sonunda çektim: Piyade! Ne yapalım piyade oluruz.” Cemal Madanoğlu, *Korgeneral Cemal Madanoğlu’nun Anıları*, Kaynak Yayınları, s. 43; Nihayet P.1949-1 sicil numarasıyla Harp Okulu birincisi Numan Esin, piyade sınıfını seçmesinden dolayı okulda yaşanan bu ikilemi şöyle anlatır: “Piyadelik ordunun temel mesleğidir. Çok önemli bir sınıftır, ama nedense matematiği iyi olan öğrenciler topçu, istihkâm gibi sınıfları tercih etmiştir. Bu derslerden zayıf olanlar piyadede kalmıştır. Bu yüzden piyade olmam yadırganmıştı. Bazı bölük komutanları telkinde bulundu, “vazgeç” diye. Fakat Harp Okulu’nda Harp Tarihi hocamız Cemal Tural, kendisi de bir piyade kurmay albaydı, piyade olduğumu duyunca çok sevinmişti. Beni törende, “gençler artık piyadeyi seçiyorlar” diyerek Hava Kuvvetleri Komutanı’na beni takdim etti.” Esin, a.g.e., s. 42.

Okulu'nda öğretmendir ve Türkçü grupları kendi etrafında toplamayı amaçlamaktadır.⁴⁴⁴ 1944 Olayları sonrası TSK'daki popülerliği artan Yüzbaşı Alparslan Türkeş, Türkçü görüşlere yakın askeri öğrencileri ve genç subayları kendi etrafında örgütlenme çabasıdadır. 1948-1950 arasında Amerikan Kara Harp Akademisi'nde eğitim gören Türkeş, Türkiye'ye dönüşünde Gelibolu'daki birliğine intikal eder. Kısa süre sonra da 1950-1953 yılları arasında görev yapacağı Çankırı Piyade Atış Okulu'na kendi ifadesiyle “gerilla öğretmeni” olarak atanır.⁴⁴⁵

Çankırı'da Türkeş çevresinde bir örgütlenme tezahür ederken, aynı dönemde Harp Okulu'nda da “Türkçü” oluşumlar dikkat çekmektedir. Bu oluşumlardan biri, 1933 Kayseri/Pınarbaşı doğumlu olup, 1952 Harp Okulu birincisi Muzaffer Özdağ çevresinde gerçekleşmektedir.⁴⁴⁶ Türkeş, Harp Okulu'ndaki bu oluşumlardan haberdar olduğu ve Muzaffer Özdağ ile irtibatı olduğu bilinmektedir. Anlaşıldığı üzere Türkeş, çengelini rastgele değil, Harp Okulu'nda sivrilen, ön plana çıkan veya okul birincisi subaylara atmaktadır.⁴⁴⁷ Muzaffer Özdağ'ın bu dönemde kendi çevresinde bir ihtilal örgütü kurduğuna yönelik bilgileri Talat Aydemir'in hatıratında rastlamaktayız. 27 Mayıs'tan sonra Talat Aydemir ve Alparslan Türkeş, Başbakanlık'ta kendi aralarında konuşurken, Muzaffer Özdağ odaya girer. Sohbetin konusu birden, hangi komitenin “daha eski tarihe dayandığı” ile ilgili bir tartışmaya dönüşür. Talat Aydemir, “bu komitenin kuruluş tarihi 1956” deyince, Muzaffer Özdağ cevaben “bizler sizden daha evvel komiteyi kurmuştuk, 1952 senesinde” der. Üstelik örgüt üyeleri, Harp Okulu silahhanesinde kanlarını mendil üzerine akıtarak yemin etmişlerdir.⁴⁴⁸ Muzaffer Özdağ'ın henüz “delikanlılık” çağlarında Harp Okulu'nda bir “ihtilal” örgütü kurması, bilinçli ve şuurulu bir hareketten ziyade, romantik hislerle ortaya çıkan bir oluşum olduğunu savunmak mümkündür.

Bununla birlikte bu süreçte Numan Esin ve Ahmet Er, Harp Okulu'nda Muzaffer Özdağ'ın faaliyetlerinden habersiz olup, Türkeş vasıtasıyla Muzaffer Özdağ'ı gıyaben tanımaktaydılar. Numan Esin ve Muzaffer Özdağ'ın yüz yüze ilk karşılaşmaları 1957

⁴⁴⁴ Er, a.g.e., s. 31-36; Esin, a.g.e., s. 39-48.

⁴⁴⁵ Turgut, a.g.e., 78-80.

⁴⁴⁶ Muzaffer Özdağ'ın sicil numarası “P.1952-1”dir. Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 296; Yurdabak, a.g.e., s. 130.

⁴⁴⁷ Türkeş'in temasta bulunduğu subaylardan biri de 1948 Harp Okulu birincisi Sabri Yirmibeşoğlu da yer almaktadır. Sabri Yirmibeşoğlu da Çankırı Piyade Atış Okulu'nda Türkeş'in öğrencilerindedir. Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 95. Sabri Yirmibeşoğlu'nun sicil numarası “P.1948-1”dir. Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 275.

⁴⁴⁸ Aydemir, a.g.e., s. 53.

yılında Çankırı’da askerî bir eğitim kursunda gerçekleşir. Aralarındaki sohbetlerde Numan Esin, ihtilal hareketine katılmayı düşünmez iken, Muzaffer Özdağ, şartların ülkeyi ihtilale götürdüğünü, bunun “sosyolojik bir kader” olduğunu belirterek ordunun iktidara el koyması gerektiği fikrindedir. İkili arasındaki müzakerelerden sonra ihtilal fikri benimsenerek iki örgütün birleşmesi sağlanır. Lakin ihtilal hazırlığı için on yıllık bir süreci öngörmüşlerdi. Fakat ülkenin giderek “askerî müdahale” havasına bürünmesi onları beklenmedik bir durumun içine sokacaktır.⁴⁴⁹

Nihayet bu beklenmedik gelişme, ihtilal komitesinde dengeleri kendi lehine genişletmek isteyen Türkeş tarafından sağlanmıştır. 1959 yılında kurmay yarbay rütbesiyle İstanbul’daki Yüksek Komuta Akademisi’ne tahsil için giden Türkeş, Harp Akademisi öğrencileri Numan Esin ve Muzaffer Özdağ ile Fatih İlçe Jandarma Komutanlığında görevli Yüzbaşı Ahmet Er’le temasa geçerek kendi hücrelerine dâhil etmiştir. Bu subayların, yaklaşık on yıldır Türkeş’le irtibatlarının bir şekilde devam ettiği anlaşılıyor. Böylece komiteye katılan bu genç subaylar, buldukları karargâh, kıta veya akademide Türkçü fikirleri paylaşan diğer ordu mensuplarını etkileyerek hücre faaliyetlerini genişletmeye çalışmışlardır.⁴⁵⁰ Hücreye dâhil edilen yeni isimlerden bazıları 27 Mayıs’tan sonra Türkeş’in referansı ile MBK üyeliğine kadar yükseleceklerdir. Örneğin Numan Esin’in akademiden sınıf arkadaşı Binbaşı Mehmet Özgüneş ile Muzaffer Özdağ’ın yine akademiden sınıf arkadaşı Yüzbaşı Kamil Karavelioğlu bu subaylar arasındadır.⁴⁵¹

2.3.3.3. Bir İhtilal Mekânı Olarak Harp Akademileri

“Harp Akademileri, subayların toplu olarak bulunduğu ve ülke konularının tartışıldığı bir sempozyum gibidir. Hukuk, ekonomi gibi bilim dallarından üniversite hocaları gelir, dersler ve konferanslar

⁴⁴⁹ Özdağ, *Menderes Dönemi Ordu-Siyaset İlişkileri*, s. 87.

⁴⁵⁰ Numan Esin, 1958-1959 arasında Harp Akademisi’nde öğrencidir. Akademiden sonra 27 Mayıs’a kadar İstanbul’da I. Ordu Komutanlığı emrinde çalışır. Muzaffer Özdağ, 1959-1960 yıllarında Harp Akademisi’nde öğrencidir ve 27 Mayıs’a akademinin ikinci sınıf öğrencisi olarak katılacaktır. Ahmet Er, Fatih İlçe Jandarma Komutanlığı’ndaki görevini 1957’den itibaren sürdürmektedir. Esin, a.g.e., s. 96-99; İbrahim Metin, *İhtilalciler Hesaplaşıyor: 27 Mayıs 14’ler ve Dündar Taşer*, s. 267-268; Yurdabak, a.g.e., s. 122-130; Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 257-275; 1960 Harp Akademisi’ni kazanan Ahmet Er, 27 Mayıs sonrasında MBK üyeliğinden ötürü, Akademi’ye gidemediğini ifade eder. Er, a.g.e., 58-59;

⁴⁵¹ Özkaya, a.g.e., s. 55; Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim, İki Darbe*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007, s. 17; Yurdabak, a.g.e., s. 188 ve 195.

verir. Onların açıklamalarından, ülke ekonomisinin iyi gitmediğini, sonunda durumun sıkışacağını öğreniyorduk. 20.000 kişilik Türk subayları arasından süzülerek bu okula gelenler, kendilerini ileride, ülkenin yönetiminde görev alacaklarını düşünür ve ülke sorunlarına çözüm bulma çabasına girerlerdi.”

Kurmay Binbaşı Adnan Çelikoğlu, Gizli Örgüt Üyesi⁴⁵²

“Milli Birlik Komitesi adıyla iktidarı ele alan teşkilatın başlangıcı, 1955-1956 senelerine kadar gider. Bu yıllarda Yıldız Harp Akademileri’nde talebe olan, yüzbaşı-yarbay rütbesindeki bazı subayların birleşmesiyle bir gizli cemiyet kuruldu. O tarihe ben de yüzbaşı rütbesiyle Kara Harp Akademisi’nde talebe idim... 1956 yılı içinde Türk Ordusu’nda daha bir sürü gizli kuruluş olduğundan hiç şüphe yoktur. Memleket buhrana girdiği zaman orduda birbirinden habersiz örgütler kurulur, bunların bir kısmı kaybolur gider. Nitekim biz de bir süre sonra, ikinci bir gizli örgütle irtibat kurduk ve birleştik.”

Kurmay Yüzbaşı Orhan Erkanlı, Gizli Örgüt Üyesi⁴⁵³

Hatırat/mektup/röportaj/mülakatlarda üst düzey askeri bir kurum olarak “akademi”nin bazı niceliksel eksikliklerinden bahsedilmekle beraber, subayların, niteliksel açıdan askerî ve genel kültür konularında sıkı bir eğitim müfredatına tabi tutulduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁴ Bu açıdan Akademi’de derslerin yoğunluğu subay bıraktığı eserlerde

⁴⁵² Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 74; Erkan-ı Harbiye Mektebi ismiyle 1848 yılında İstanbul Pangaltı’da kurulan “kurmay subay” yetiştirme okulu, Harbiye Mektebi ile aynı binada eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Lakin kurulmasından günümüze kadar hayli sayıda isim ve bina değiştirmiştir. Pangaltı’da bulunan mektep, 1853 yılında Kırım Savaşı’nın başlaması üzerine Taşkışla’ya, 1858 yılında ise Sarayburnu’na nakledilir. Bina, 1862’de yeniden Pangaltı’ya taşınır. Bu döneme kadar Harbiye Mektebi ile aynı binada eğitim veren Erkan-ı Harbiye Mektebi, 1909 Ekim ayından itibaren Harbiye Mektebi ile ayrılarak Yıldız Sarayı’na nakledilir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları esnasında kısa süreli farklı binalarda eğitime devam etmesine rağmen Yıldız Sarayı’ndaki eğitim 1975 yılına kadar devam etmiştir. Bu arada Erkan-ı Harbiye Mektebi, 1927 yılında isim değiştirerek önce Harp Akademisi Müdürlüğü olmuş, sonradan ise “müdürlük” unvanı “komutanlık” olarak değiştirilmiştir. Yüksek Kumanda Okulu 1927’de Kurmay subay ve generallere mahsus açılarak Harp Akademisi’ne bağlanır. Akademiye ise “Askerî Akademiler Komutanlığı” adı verilir. 1928 ‘de ise yeniden “Harp Akademisi Komutanlığı” ismi verilmiştir. 1954 tarihinde ise ismi yeniden değiştirilerek “Harp Akademileri Komutanlığı”na dönüştürülür. Aynı tarihte günümüzde “Müşterek Harp Enstitüsü” adıyla faaliyetine devam eden Müşterek Harp Akademisi açılmış, ancak 1956’da ise adı Yüksek Komuta Akademisi olarak değiştirilmiş ve 7 Ağustos 1964 yılına kadar da bu isimle faaliyetine devam etmiştir. Bkz. Turgut Yurdabak, *Harp Akademilerinin 132 Yılı*, s. 1-7.

⁴⁵³ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 12.

⁴⁵⁴ Örgüt üyelerinden Kurmay Binbaşı İhsan Gürkan, ülkenin en iyi eğitim kurumu olduğunu ima ettiği Harp Akademisi’nin fizikî açıdan noksanlığına da dikkat çeker: “O dönemki Harp Akademisi’nin sınıfları, Yıldız Sarayı’nın bahçesinde yılan biçimindeki kuşulu havuzun kuzey yanına kurulmuş olan iki metal barakadan ibaretti. Metal barakaların yapılış tarzları itibarıyla yazın çok sıcak, kışın ise çok soğuktu.” İhsan Gürkan, *Bir Generalin Askeri ve Akademik Anıları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 117; General Kemal Yamak da akademide değişmeyen iki husus olduğunu belirtir. Ona göre bunlardan biri, “varlığı görülmeyen, fakat her an her yerde hissedilen baskı”, diğeri ise “Yıldız Sarayı’nda bulunan

sık işlenen serzenişlerin başında gelmektedir: “Geceleri çok geç saatlere kadar çalışmak zorundaydım. Hatta ceket ve kravatımı çıkarıp sabaha kadar çalıştıktan sonra sadece tıraş oluyor, yüzümü yıkadıktan sonra kravatı takarak ceketi giyip okula gittiğim günlerin sayısı az değildir.”⁴⁵⁵ Akademi’nin bu sıkı ders müfredatının yanında, General Sabri Yirmibeşoğlu ders içeriklerinin farklı bir boyutuna dikkat çeker. Akademi’de “yönetici mi yoksa asker mi yetiştirildiğini” bir türlü kavrayamadığından şikâyetçidir ve derslerin genel itibariyle askerî alanlardan değil; ekonomi, hukuk, siyaset gibi genel kültür konularından oluştuğunu vurgular: “Gelelim ders çalışmaya, devletler hukuku, ekonomi ve yabancı dil gibi kültür dersleri dışında ordu meseleleri... Okulun havası sıkıcı, çok sıkıcı bir disiplin havası... Napolyon Bonapart mı yoksa kurmay subay mı yetiştirilecek belirgin değil.”⁴⁵⁶ Bu tarz serzenişlere rağmen eğitimini tamamlayan “askerî yönetici adayı” subayların, verilen eğitim sayesinde ülkenin siyasi/hukuki/ekonomik bakımdan öne çıkan aktüel havasını artık daha dikkatli takip ettiği de anlaşılabilir. Nitekim disiplinler

---

akademide, öğrenci subayların hâlâ barakalarda okumaya” devam edisidir. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s. 142; Hikmet Bayar, dersaneler hakkında detaylı verir: “Kara Harp Akademisi’nin dersaneleri, içerideki büyük kapıdan girişte, hemen sağ tarafta bulunan iki katlı binadaydı. Burası, Osmanlı padişahlarının çalışma odalarıymış. Sınıflar, tavanı süslü, duvarlarında desenli sarı yıldız çerçeveli büyük aynalar bulunan (...) birer saray odası idi.” Bayar, a.g.e., s. 422-423.

⁴⁵⁵ Edip Başer, *Kanatsız Uçmak*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014, s. 118-119; General Edip Başer’in bu minvaldeki sözleri birçok subay tarafından teyit edilir: “Akademinin doğası ve gelenekleri gereği, dersler ağırdı ve uygulanan aktif metot uyarınca, ertesi günkü dersler için görevler vardı ve bu dersleri verecek (öğretecek) gibi hazırlanmak gerekiyordu... Kimi geceler, gece yarısından sonraki saatlere kadar ders çalışmak gerekiyordu.” İhsan Gürkan, *Bir Generalin Askeri ve Akademik Anıları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 117; İkinci Dünya Savaşı yıllarında akademi öğrencisi olan 1941 mezunu Cemal Madanoğlu, akademide sadece derslerin ağır olmadığını, aynı zamanda biçimsel bir disiplinin de olduğunu belirtir: “Akademi’de olağanüstü bir titizlik egemendi. En küçük yanılığa bile göz yumulmazdı. Bu dikkat hepimizin özel yaşamını da kapsıyordu. Açık söylemek gerekirse biçimsellik ağır basıyordu. Bu yüzden Akademi’den dışlanan arkadaşlarımız da eksik değildi. Bir kez “refüze” (Akademi’den atılmak) edildin mi yanıp gidiyordun.” Cemal Madanoğlu, *Korgeneral Cemal Madanoğlu’nun Anıları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2019, s. 223; Harp Akademisi’nden 1948 senesinde mezun olan, hem Harp Okulu hem de Harp Akademisi birincisi ve MBK üyesi Sami Küçük, 68 kurmay aday olarak başladıkları akademi eğitiminde 18 subayın refüze edildiğini ifade eder. Sami Küçük, *Rumeli’den 27 Mayıs’a*, s. 46. Ayrıca bkz. Demirciçesmesi, *Harp Akademileri Yıllığı: 1848-2007*, s. 257. Yurdabak, a.g.e., s. 94; Akademi’deki derslerin bu tarz bir yoğunluğa sahip olmasının nedeni, “zor koşullarda dahi doğru karar verebilme” yeteneğine sahip kurmaylar yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bayar, a.g.e., s. 418-419.

⁴⁵⁶ Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 169-183; Akademi talimatnamesine göre, Harp Akademileri’nin ders müfredatında askerî konular dışında hukuk, ekonomi, sosyoloji, siyasal tarih ve yabancı dil dersleri bulunmaktadır. Hukuk dersinde, uluslararası hukuk ile Türk idare/usul kanunları incelenecektir. Ekonomi dersinde, Türkiye ve dünya ekonomisi mukayese edilerek ülkenin ekonomik durumu ve gelişimi hakkında genel bilgiler verilecektir. Sosyoloji dersinde, Türk toplum anlayışı ve yapısının askerî meselelerle alakalı boyutları analiz edilecektir. Yabancı dil dersinde, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca dillerinden birisi tahsil edilecektir. Detaylı bilgi için bkz. İskora, a.g.e., c.2, s. 24-25; 1951 yılında Amerikan Askerî Yardım Kurulu’nun raporuna göre, Türk Genelkurmayı’nın öncelikli yayınlar listesinde “Napolyon’un Seferleri” en üst sırada yer almaya devam eder. Amerikalıların ısrarla üzerinde durduğu eser ise Patton’un “Bildigime Göre Harp” isimli eseridir. Güvenç, a.g.m., s. 271.

arası bir eğitim alarak mezun olan kurmay subayların genel kanaatine göre akademi, ülkenin en iyi eğitim kurumlarının başında gelmekteydi: “Akademide askerî derslerin yanında siyasi tarih, harp tarihi, ekonomi, strateji, jeopolitik, lisans dersleri de aldık. Çok iyi düzenlenmiş programlarda, çok iyi bir eğitim aldığımız kanısındayım. Bizim öğrencisi olduğumuz yıllarda Harp Akademisi, Türkiye’nin en iyi okuluydu.”⁴⁵⁷

Bununla birlikte, Harp Akademileri’ni ülkenin her yerinden gelen seçkin subayların toplandığı ve ülke meselelerinin tartışıldığı bir “sempozyum arenası”na benzeten Harp Akademisi 1955 mezunu Adnan Çelikoğlu, özeleştiri de yaparak Akademi’deki kurmay adaylarının tüm konulara vakıf oldukları zannıyla hareket ettiklerini ama aslında yarıcahil bir topluluk olduklarını ifade eder: “Yarım bilgili bir topluluk olarak sorunların çözümünün pek kolay olduğu sanıyorduk.”⁴⁵⁸ En iyi eğitimin akademilerde verildiği algısı, doğal olarak, kurmay adayı subaylarda ülkenin tüm sorunlarını sivil elitlerden daha iyi kavradıklarına dair bir kanaat yaratmaktaydı. Tarih boyunca her siyasal sistemde, iktidarlardan farklı düşünen, sistemin noksanlıkları ve hataları olduğuna inanarak bu amaç doğrultusunda çeşitli metotlarla mücadele veren politik kültürler ve gruplar teşekkül etmiştir. “Siyasal alt kültür” olarak kabul edilebilecek bu gruplar, dayandıkları inançları ve ideolojileri dolayısıyla farklı değerlere de sahiptirler. Bu husus, hem siyasallığın hem de toplumsallığın insana özgü durumlarından birisidir.⁴⁵⁹ Bu yönüyle “politik sosyalizasyon”⁴⁶⁰ aracı olarak da kabul edilebilecek Harp Akademileri, subayların siyasallaşmasında “mekânsal” faktörün subaylar üzerinde nasıl bir tesir bıraktığını ortaya koymaktadır.

İlk siyasal gruplaşmaların başladığı veya daha öncesinde politize olmuş subayların bir araya geldiği bir “mekân”⁴⁶¹ olarak Harp Akademileri, seçkin subayların birbiriyle rahatlıkla temas sağlayabilecekleri merkezi bir konumdadır. “Mekân ve iletişim”

⁴⁵⁷ Esin, a.g.e., s. 88; “Harp Akademileri, bütün devrimlerimize ön ayak olan insanları yetiştiren, TSK’nın en yüksek eğitim örgütüdür...” Koçaş, a.g.e., c.1, s. 203.

⁴⁵⁸ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 74.

⁴⁵⁹ Mahmut Akın, *Siyasallığın Toplumsal İnşası*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2013, s. 79.

⁴⁶⁰ Sistematik manada politik sosyalleşme kavramı, ilk kez Amerikalı siyaset bilimci Herbert Hyman tarafından 1959’da “Political Socialization” adlı eserinde kullanılmıştır. Herbert Hyman, *Political Socialization: A Study in the Psychology of Political Behaviour*, The Free Press, New York, 1959.

⁴⁶¹ Mekân, tarih boyunca üzerinde kontrol ve disiplinin uygulanmak istendiği, örgütlenmek ve örgütlenmeye karşı mücadelelerin sergilendiği düello alanlarından birisi olmuştur. Serdar Öztürk, *Mekân ve İktidar*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2012, s. 20. Ayrıca Henry Lefebvre’ün, “politikanın bir aracı olarak mekâna” dair analiz ve saptamaları için bkz. Henry Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayınları, İstanbul, 2014.

arasındaki bu ilişki, gizli örgütün “merkezî bir pozisyon” kazanarak kolayca dallanıp budaklanmasını sağladığı görülüyor. O dönem Harp Akademileri, daha önce kıta veya karargâhlarda başlayan homurdanmaların, serzenişlerin, şikâyetlerin veya söylemlerden eyleme geçerek teşkil edilen gizli komitelerin bulunduğu bir “merkez” haline geldiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, amacımız “mekânsal determinizme” kaymak değil, eldeki verilerle akademi ortamının örgütün teşkilinde ve gelişiminde yarattığı fırsatları görebilmektir. Bu yönüyle “merkezî iletişim ve mekân” olarak Harp Akademileri, “fısıltı” boyutundaki şikâyetlerin yüksek sesle dile getirildiği veya “nüve” halindeki muhalif hareketlerin birleşerek merkezileştiği bir konuma dönüştüğü görülüyor: “Akademi son sınıfında bulunuyordum. Gidişatı izlemek daha kolay oluyordu. Demeçler birbirini kovalıyordu. Fakat ben, daha çok Menderes’inkilerini okuyordum.”⁴⁶²

Yukarıda bahsedildiği gibi, Dündar Seyhan da Tuzla Uçaksavar Okulu’nda kurulan komitenin, tüm çalışmalara rağmen beklentilere yanıt veremediğini ve merkezi bir konum olan Harp Akademisi’ne girmenin mecburiyeti üzerinde durur:

“(Tuzla’da) günler geçiyor, gayretler beklenen hasılayı vermez görünüyor, (..) teşkilatta ümit edilen hedefe ulaşacak bir gelişme sağlanamıyordu... Bu gerçek bize yeni bir yolun seçilmesi zorunluluğunu göstermiştir. ‘Kurmaya’ olmadıktan sonra gayemizin tahakkuk etmesi mümkün değildi. En azından Ankara ve İstanbul’da aktif olarak ihtilale hizmet edecek kıtaların ‘ihtilal komitesi’ emrinde bulunmasını zaruri görüyorduk...”⁴⁶³

Bu aşamada subaylar, geldikleri birlik ve kıtalardaki ülke meselesi hakkında yapılan şikâyetlerin bir benzerini, bu kez akademide yeni tanıdıklarından duymaktaydılar:

⁴⁶² Tünay, a.g.e., s. 81.

⁴⁶³ Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s. 48; “O dönemde Harp Akademisi’nde bulunan genç subaylar olarak biz, DP iktidarı aramızda açıkça, çok açık biçimde eleştiriliyordu. Askeri toplum, bunları konuşmaz diye bir mesele yoktur. Askerler, bunları kendi aralarında hiç çekinmeden tartışır. Çünkü subayların biri diğerini ihbar edecek diye bir korkuları da yoktur. En azından bizim zamanımızda, ihbar etmek alçaklıktı, hor görülürdü... Zaten açıkça yapılan tartışmaların arkasında gizli bir örgüt yoktu. Bunlar, memleketsever insanların, ülkenin içinde bulunduğu durumu, kendi aralarında tartışmalarından öteye gitmez. Bunun, sivil toplumda bir araya gelen üç beş aydının tartışmasıyla farkı yoktur. Ama asker elinde silah tutan adam olduğu için, silahlı gücün müdahale ihtimali akla gelebilir.” Esin, a.g.e., s. 90

“Genel itibariyle ülkenin siyasi ve sosyal atmosferi hakkında konuşuluyordu. ‘Palazlanan’ diğer zümrelerin karşısında ordu otoritesinin küçük düşürülmüş olduğuna inanılıyordu.”⁴⁶⁴ Kendilerini yine “benzer bir çevre”de bulan kurmay adayı subaylar arasında örgütlenme motivasyonunun daha kolay olduğu anlaşılmaktadır. Orhan Erkanlı’nın “ülke buhrana girdiği zaman orduda birbirinden habersiz örgütler kurulur, bunların bir kısmı tesadüflerle birleşir, aksiyona geçer, bir kısmı ise kaybolur, giderdi.”⁴⁶⁵ şeklindeki sözlerinden anlaşıldığı gibi, akademi, gizli örgütlerin “tesadüf”le birleştiği mekânlardan biridir. Birbirinden haberli veya habersiz teşkil edilen birçok “ihtilal komitesi”nin yıllar içinde dağılıp kaybolmasının nedenlerinden biri merkezde örgütlenememektir. Oysaki Harp Akademileri gibi ülke gündemine ait her konunun rahatlıkla tartışıldığı ve seçkin subayların toplandığı bir merkezde teşkilatlanmak, örgütün “hayat alanı”nı genişletmek için de başlıca mekândır. Bu yüzdendir ki, Tuzla Uçaksavar Okulu gibi “yerel bir bölge”de kurulan Dünder Seyhan’ın ilk örgütünün aktif olarak genişleyebilmesi Harp Akademisi’nde mümkün olabilmiştir. Ülke çapında bir örgüt yapılanması için “kurmay” olmanın zaruryeti bilinmektedir.⁴⁶⁶

Benzer bir durum Talat Aydemir’in komitesi için de geçerlidir. Eylül 1954 yılında Harp Akademisi’nden Kurmay Binbaşı olarak mezun olup Genelkurmay Başkanlığı’na tayin edilen Talat Aydemir, aynı yıl içinde “gizli bir oluşum” kurmak için kendi düşüncelerini paylaşan subaylarla iletişime geçmeye çalışır fakat Genelkurmay’daki bu girişiminden somut bir sonuç alamaz. Zira ona göre, bu başarısızlığın nedeni Prusya sistemine göre yetişen kurmay subayların çoğunlukla olduğu Genelkurmay Karargâhı’nda bireysel “inisiyatif sahibi olmayan” ve inandığı fikirleri savunamayan subayların ağırlıkta olmasıydı.⁴⁶⁷ Genelkurmay gibi merkezi bir karargâhta gizli örgüt kuramamanın

⁴⁶⁴ Çelikoğlu, a.g.e., s. 74-75

⁴⁶⁵ Orhan Erkanlı, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, s. 12.

⁴⁶⁶ Seyhan, a.g.e., s. 48.

⁴⁶⁷ Aydemir, a.g.e., s. 18-19; 1952-1953 yıllarında Harp Akademileri’nde “doktrin” kursu verilmiştir. Doktrin kursu, eski Alman ekolü esaslarına göre eğitilmiş kurmay subayların yeni Amerikan sistemine adapte olmaları maksadı ile yapılmaktadır.

Bu kursa katılan Kenan Kocatürk, iki ordu anlayış arasındaki farkını anlatmakta ve “inisiyatif” konusunda Talat Aydemir’den farklı düşünmektedir. “Bana göre Alman sistemi daha çok inisiyatife yer veriyordu. Savaş stratejisini ve taktiğini ince bir sanat olarak kullanıp az kuvvetle üstün kuvvetleri yenmeyi yeğliyordu. Amerikan sistemi ise her türlü olasılığa karşı nasıl hareket edileceği önceden tespit edilmiş, harekât en bol silah, teçhizat, malzeme, araç ve gereçle, devamlı desteğe dayanıyordu. Yani Napolyon’un dediği gibi: Para, para, para. Alman sistemi ise: Kafa, kafa, kafa. Tarihi gerçeklere göre bu ikincisi biz Türklere daha yakın geliyordu. Türk harp tarihi az kuvvetle üstün düşmana karşı kazanılmış zaferlerle

başarısızlığını, eski askerî sistemi sorumlu tutar. Fakat İnönü döneminde, “Prusya” usulüne göre yetişen kurmay subaylardan müteşekkil cunta örgütlerinin varlığı bilinmektedir.⁴⁶⁸ Dolayısıyla Talat Aydemir’in örgüt kurmadaki başarısızlığında veya etrafındaki subayları ikna edememesinde, örgütlenmenin “başlangıç” noktası olarak Genelkurmay gibi “hassas” bir karargâhın seçilmiş olmasında aranmalıdır. Genelkurmay, tıpkı akademi gibi seçkin subayların “geçiş” noktalarından birini oluşturan merkezi konumuna rağmen, yüksek hassasiyet içeren “gizli bir ihtilal” teşkilatının ilk oluşumu için doğal olarak riskler barındırmaktaydı. “Askerî ekol”den önce silah arkadaşı veya sınıf arkadaşlığı gibi birlik ruhunu temsil eden “sırdaş” bir subay grubunun varlığı önceliklidir. Zira “örgüt hikâyeleri” incelendiğinde, askerî okuldan ve kıta görevlerinden gelen sıra arkadaşlığı veya silah arkadaşlığı gibi askerî değerler etrafında oluşan bir grup dinamiğinin öncelikle oluşmuş olduğunu görmekteyiz. Genelkurmay Karargâhı, komitelerin ilk örgütlenme mekânı olmaktan öte, hali hazırdaki bir örgütün yaşam alanını genişletmek, açılmak ve yayılmak amacıyla askerî bürokrasinin kilit noktalarının ele geçirildiği bir “merkez”dir. Tersten okumak gerekirse, Genelkurmay gibi merkezî bir karargâhta örgütlenme fiiliyatının muvaffakiyeti, yeni kurulacak ilişkiler ve atılacak “çengel”lerle değil, ilişkileri ve arkadaşlıkları geçmişe giden bir subay grubunun harekete geçmesiyle başarıya ulaşması daha olasıdır.

1953-1954 senesinde Harp Akademisi’nin ikinci sınıfı için tahsil gören Talat Aydemir, anılarını Akademi’den mezun olup 1954 yılı Eylül’ünde Genelkurmay’a atanmasıyla başlatır. Dolayısıyla sadece Talat Aydemir’in hatıratında değil, diğer subay anılarında 1950-1954 arası dönemde Akademi’de kurmay adayı subayların sohbet konuları hakkında elimizdeki bilgiler zayıftır. Lakin DP’ye karşı Akademi’deki ilk “esaslı” kıpırtıların 1954 ve 1955 mezunlarından itibaren yaşandığına dair çıkarım yapılabilir. Talat Aydemir’in tasavvurundaki fikirlerini eyleme dönüştüreceği ilk fırsat ise 1954-55 mezunlarının çoğunluğunun Ankara’ya tayiniyle gerçekleşmiştir.⁴⁶⁹

---

dolu idi. Her milletin kendine özel savaş karakteri ve gücü vardır. Kenan Kocatürk, *Bir Subayın Anıları*, s. 420-421

⁴⁶⁸ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 147-160; Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar*, s. 152-153; Muammer Taylak, *27 Mayıs ve Türkes*, s. 6.

⁴⁶⁹ Aydemir, a.g.e., s. 18-20; 1949-1950 ile 1952-1953 eğitim dönemlerinde subaylar, sadece birinci sınıfı okuyup “Kurmay Yardımcısı” unvanı ile Akademi’den ayrıldılar. Bu subaylardan başarı sağlayanlara

Nitekim Talat Aydemir'in Harp Akademisi'nden tanıştığı Osman Köksal, Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu gibi isimler, 1955 Eylül ayında Genelkurmay'a atanan kurmay subaylar arasındadır.⁴⁷⁰ Bu noktada Genelkurmay'da bir yıldır çalışan Talat Aydemir'in etkinliği ön plana çıkar. Ankara'ya tayin edilen Akademi mezunu “tanıdık” kurmaylardan bir kısmının Genelkurmay'a atanmasına da yardımcı olur.⁴⁷¹ Arkadaşlık ilişkileri Akademi'de başlayan bu genç kurmaylar arasında “ordunun ve ülkenin sorunları” hakkındaki kısa sohbetlerin yerini, Genelkurmay ofislerinde uzun tartışmalara bırakmaya başladığı görülüyor. Anlaşıldığı üzere Akademi'de başlayan “gruplaşmalar” Genelkurmay Karargâhı'nda da sürekliliğini koruyarak ihtilal örgütü etrafında birleşmeyi kolaylaştırmıştır.⁴⁷² Bunun yanında 2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra, subaylar arasında iktidara yönelik eleştirilerin artık yüksek sesle dile getirilmeye başlandığı bilinmekteydi. Örgütçü subaylar, Harp Akademisi'nden mezun olduğu 1954 yılını bu açıdan bir dönüm noktası olarak görür.⁴⁷³ “1954” tarihi, kurmaylar açısından sadece DP'nin zirveden düşüşe geçtiği bir dönemi ifade etmemekte, aynı zamanda dört yıl aradan sonra Akademi'nin ilk mezunlarını vermesi açısından da önemliydi. Zira 1950-54 yılları arasında Akademi mezun vermemişti.⁴⁷⁴ Kanaatimize göre, genç kurmay subay kuşağının politikada artık “inisiyatif” almak istedikleri bir sürecin de başlangıcını oluşturmaktaydı.

Bir örgüt üyesi, bahsedilen mekân ve iletişim ilişkisinin akademideki yansımalarını şöyle anlatır: “Akademi ortamının müsait havasında ilk oluşum ve gruplaşmalar başlar. Arkadaş toplantılarında, ders aralarında “iki üç kişilik” sohbetlerde ortaya atılan tartışmalar, daha büyük grupların katıldığı toplantılarla devam eder. Akademideki bu tartışmalar sadece öğrenciler arasında olmayıp aynı zamanda okul dairesi tarafından da desteklenen bir aktiviteydi.”⁴⁷⁵

---

birer yıl öğrenim kıdemi verildi. Üç yıl sonra bu uygulama kaldırılmış ve 1 Ekim 1953'te Harp Akademisi'nin ikincisi sınıfları açılmıştır. Bu sınıflara başlangıçta sınavla, sonraları ise sınavsız olarak birinci sınıfları başarı ile bitirenler alınmıştır. Bkz. Yurdabak, a.g.e., s. 4-5.

⁴⁷⁰ Aydemir, a.g.e., s. 18-20; Yurdabak, a.g.e., s. 103-104.

⁴⁷¹ Aydemir, a.g.e. s. 19-20.

⁴⁷² Çelikoğlu, a.g.e., s. 75.

⁴⁷³ “Bizim örgütlenmeye başladığımız tarih, DP iktidarının zirveden aşağıya kaymaya başladığı yıllara rastladığına dikkati çekmek isterim.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 12; Seyhan, a.g.e., s. 40-41; Aydemir, a.g.e., s. 17-18;

⁴⁷⁴ Yurdabak, a.g.e., s. 262-263.

⁴⁷⁵ Çelikoğlu, a.g.e., s. 75.

Akademi yönetiminin söyleşi ve tartışmaları destekleyerek “takviye güç” olmasının altında kuşkusuz, geleceğin muhtemel “yönetici/askeri elit” pozisyonunda yer alacak kurmay subaylara yönetici ve araştırmacı nitelik kazandırmak yatmaktaydı. Dolayısıyla Akademinin, ülkenin sosyal-ekonomik-politik sorunlarının tartışmaya açıldığı uygun bir havası bulunmaktadır. Yönetici ve lider bir komutan olabilmeleri için daha akıcı konuşabilmelerine olanak sağlayan seminer ve grup çalışmalarına ağırlık verilip, tartışma ortamı sağlanmaktadır. Akademideki üst düzey bir komutanın da belirttiği gibi “Biz burada neyin nerede olduğunu bilen, çare bulan subay yetiştiriyoruz. Zaten kurmay, çare bulan demektir. Bölük pörçük bilgileri toplayabilen, olaya şüpheyle bakan, araştırmasını yapan, ormanın içinde kaybolmadan, geniş bakmayı öğreten bir sistem uyguluyoruz. Sistemik düşünme sanatını veriyoruz. Bizim deyimimizle ‘durum muhakemesi’ni iyi yapmasını öğretiyoruz.”⁴⁷⁶

Buna rağmen, subayların politize olmaları, Harp Akademileri’nde verilen derslerin doğrudan bir sonucu değildi. Bu, daha ziyade, ülkedeki siyasi kaosun yarattığı havanın akademilere yansması ve subayların siyasete olan farkındalığını artıran bir etki yaratmasıyla ilgilidir: “Akademiler’deki sohbet ve tartışma ortamında “durum bugünkünden daha ileri giderse ne yapılabilir?” sorusu üzerinde bir tartışma ortamı yaratılır. Durum muhakemesi yapılarak ülkenin tek sağlam gücü olan “ordunun, gidişata ‘dur’ demesi’ hususunda ortak fikirdeki arkadaşların gruplaşmasına ve sonuçta ihtilal örgütlerinin kurulmasına neden olmuştur: “Silahlı Kuvvetler içinde birbirine her bakımdan güvenen, namus, zekâ ve becerisine inandığımız, karakterine güvendiğimiz arkadaşların bir araya gelmesi, meslekî yaşantımız açısından da iyi olacaktı. Birbirini tutan arkadaşlar, genelkurmay karargâhında etkili olabilir, belirli kritik yerlere tayin edilmelerini sağlayarak gruptaki arkadaşlara yardımcı olunabilirdi. Ayrıca bizden önceki kurmay arkadaşların, böyle anlaşmalar yaparak gerçekten etkin olduklarını biliyorduk.”⁴⁷⁷ Adnan Çelikoğlu’nun, “kendilerinden önceki kurmay arkadaşlar” olarak

⁴⁷⁶ Mehmet Ali Birand, *Emret Komutanım*, Milliyet, İstanbul, 1989, s. 295-296; Okul idaresinin böyle bir inisiyatif alması, akademi talimatnamesine tamamen uygundur. 1937 yılındaki bir talimatta, “Akademi Komutanlığı lüzum gördükçe öğrencilere, farklı konular üzerinde konferanslar tertip eder” maddesi bulunmaktadır. Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi:1846-1965*, c.1, Genelkurmay Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 56; Edip Başer, Akademi’de “hocalık” yaptığı dönemde, akademideki bu tartışma ortamına bir de öğretim üyesi gözüyle bakmamızı sağlar: “Akademide hocalık yapmak en az öğrencilik kadar zordur. Hoca olarak ders konunuza çalışmak, ilgili yayınları okumak, uygun tartışma başlıkları çıkarmak ve tartışmaları nasıl yöneteceğinizi planlamak zorundasınız.” Başer, a.g.e., s. 132

⁴⁷⁷ Çelikoğlu, a.g.e., s. 75.

referans gösterdiği oluşumlar, Atatürk'ün son günleri ile Milli Şef yıllarındaki akademideki örgütlenmeler olsa gerek.⁴⁷⁸

1953 tarihli Harp Akademileri talimatnamesinde, “akademiden mezun kurmay subayların görevleri, küçük karargâhlardan başlayarak büyük karargâhlara doğru kademeli biçimde yapılacaktır” maddesi bulunmaktaydı.⁴⁷⁹ Buna rağmen akademide ilk kümeleşmeler teşkil edilince, mezuniyet sonrası örgüt üyesi kurmayların “birbirini tutarak” aynı karargâhlara tayin edilmeleri sağlanarak gruplaşmanın sürekliliği elde edilecektir. Böylece bir yandan üyeler arasında irtibat korunup örgütün çözülmesi önlenecek, diğer yandan toplantıların düzenli bir biçimde yapılması sağlanacak, öte yandan ise karargâhtaki kilit mevkiler kolaylıkla elde edilecektir. Diğer bir ifadeyle bir merkezden düğmeye basılınca kilit noktalarda bulunanların harekete geçebileceği bir teşkilatlanma girişimine geçilecektir. Netice olarak Akademi'den mezun olacak kurmay subayların bir kısmının, Genelkurmay Karargâhı'na atanarak kilit mevkilerin kontrolünü süreç içinde elde etmek için önemli bir imkân kazanılmış olacaktır.

2.3.3.4. İhtilal Komitesinin Sosyolojisi: Subaylar Arasında Gizlilik ve Sadakat Kültürü

“Bir gün bir arkadaşımız don atlet, elinde bir meşale, akşam etüdünde ‘Samsun’dan 19 Mayıs meşalesini getirdim’ diyerek sınıftan sınıfa koşuyordu. Bizim kısma bembeyaz bir yüzle girerek, nöbetçi subayın geldiğini söyleyip kürsünün altına girdi. Birkaç saniye sonra nöbetçi subay, ‘nerede o ahlaksız’ diye kükreyerek sınıfa adımını attı. Arkadaşımızdan sadece birkaç saniye sonra sınıfa girdiği için, don

⁴⁷⁸ Daha önce anlatıldığı gibi, 1938 Harp Akademisi mezunu Kenan Kocatürk, Atatürk'ün ölüm döşeğinde yattığı günlerde, akademideki yakın arkadaşlarıyla bir araya gelerek bir örgüt kurduklarından bahseder. Bu gizli teşkilatın mensupları, akademinin müsait ortamında siyasal bir organizasyon haline gelebilmişlerdi. Bkz. Kenan Kocatürk, a.g.e., s. 190-191; Güneş, 2 Aralık 1986; Kenan Kocatürk'ün içinde yer aldığı bu örgütün bazı mensupları, 1944-1950 arasında yine Harp Akademileri'nde fakat bu kez öğretmen olarak veya kurmay subaylara mahsus Yüksek Komuta Akademisi'nde öğrenci olarak bir araya gelmiştir. 1938'teki teşkilatın üyelerinden Cemal Yıldırım tarafından yeniden akademide kurulan bu örgüt, Harp Akademileri'nde kolayca genişleme ortamı bulabilmiştir. Bu dönem Harp Akademileri'nde tartışılan konuların başında ise “1946 hileli seçimler” ile DP'nin iktidara gelmesini sağlayarak “demokrasi”yi ülke sınırlarına davet etmekte. İpeççi ve Çoşar, a.g.e., s. 20; Ümit Özdağ, Atatürk ve İnönü Dönemlerinde TSK, s. 185-187; Fahri Belen, *Ordu ve Politika*, s. 32-33; Esengin, a.g.e., s. 10; Bayar, a.g.e., s. 119-120; *Milliyet*, 9 Eylül 1969, s. 11.

⁴⁷⁹ İskora, a.g.e., c.2, s. 60.

atletli öğrenciyi yakalamada kendinden o kadar emindi ki, şaşkın bakışlarla sınıfa baktı, çıplak kimse yoktu. Bütün camlar kapalıydı. Bütün umudu bizi konuşmaktı. Önce bütün sınıfa hitaben, ‘Kız arkadaşlarına rağmen donla gezen bu adamın nerede olduğunu çabuk söyleyin’ dedi. Sınıfta tıs yoktu. Sonra nöbetçi öğrenci arkadaşımız ayağa kalktı ve ‘Bu sınıfa söylediğiniz şekilde hiç kimse girmedi efendim’ dedi. Bütün sınıf, en korkaklarımız dâhil, artık bunun aksine bir şey söyleyemezdi. Hepimiz bilirdik ki birbirimize verdiğimiz ceza, idarenin verdiği cezadan daha ağır olurdu. Her birimiz nöbetçi arkadaşımızı doğruladık. Nöbetçi subayın son umudu kızlardaydı. Onlar da ‘öyle birisi yok efendim’ yanıtını alınca sınıftan ayrıldı. Kesinlikle hayal gördüğünü düşünüyordu.”

Atilla Kıyat, Deniz Harp Okulu Öğrencisi⁴⁸⁰

Düzen ve disiplini sağlamakla görevli komutanlarına karşı askerî öğrencilerin arkadaşlarını koruyan bir pozisyon ve duruş aldıkları görülmektedir. Ordu içinde disiplini aksatmaya yönelik bir adım olsa dahi, grup dinamiği ve silah arkadaşlığını sarsabilecek üst makama yapılan herhangi bir ihbarın “gammazlama, ispiyonlama ve ifşa” gibi olumsuz bir yakıştırma olarak algılanmasına yol açtığı anlaşılıyor. Bunu sağlayan etmenler de ortak bir kimlik hissiyatı, karşılıklı bağımlılık, “biz” duygusu, yazılı olmayan kurallar, fiziksel ve zımnem birliktelik gibi ön koşullardır.⁴⁸¹ Ayrıca bu tip gruplarda yazılı olmayan kuralların ihlali, daha sert ceza ve yaptırımlarla karşılaşmaktır.⁴⁸² Bu durumun bir sonucu olarak “kol kırılır, yen içinde kalır” gibi bir düşünceyle hareket edecek olan subay, ömrü boyunca mesleğine yansıtacak olan “kolektif davranış”ın temellerini askeri okullarda atmış olur. General Nurettin Türsan, askerî okulun talimatnameler haricinde bir de yazılmamış kurallara sahip olduğunu söyler. Bu kurallardan biri de “arkadaşı ihbar etmemek”tir: “Arkadaşını, amirine şikâyet edemezsin. Arkadaşını ihbar edemezsin. Bir öğrencinin yaptığı bir kabahati saklamak

⁴⁸⁰ Atilla Kıyat, *Üç Yıldız Bir Penaltı*, YKY, İstanbul, 2010, s. 60-61.

⁴⁸¹ Albert Cota, Charles R. Evans, Kenneth L. Dion, Lindy Kilik ve R. Stewart Longman “The Structure of Group Cohesion”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, S. 21, 1995, ss. 572-580; Micheal A. Hogg, “Group Cohesiveness: A Critical Review and Some New Directions”, *European Review of Social Psychology*, Oxfordshire, 1993, ss. 85-111.

⁴⁸² Micheal A. Hogg, *The Social Psychology of Group Cohesiveness: From Attraction to Social Identity*, Harvester-Wheatsheaf, Londra, 1992.

gerekirse bütün bir sınıf cezaya razıdır.”⁴⁸³ Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, askeri öğrencilerin “döneklik, korkaklık ve muhbirlik” damgasından çok çekindiklerini ifade eder.⁴⁸⁴

Gizli örgütlenme sürecinde subaylar arasında sadakat ve bağlılığın sağlanması konusunda askerî okul yıllarında aşılana ortak bir kimlikte bağlılık ve grup uyumunun bir sonucu olarak çok da zorluk yaşanmadığı anlaşılmaktadır. MBK üyesi Suphi Gürsoytrak, Türk ordusunda bu müşterek kimlik duygusunun çok güçlü olduğunu 9 Subay Olayı’ndaki “muhbir” Samet Kuşçu üzerinden şöyle ifade eder: “Subaylar bir aydınlar birliği gibiydi. Birbirlerini kollar ve garmazlamazlardı. Samet Kuşçu ise tesadüfen çıkmış bir insandı.”⁴⁸⁵

Nitekim DP iktidarına karşı ordu içinde kurulan gizli yapılanmaların çoğunda, örgüt içi güven ve itimadı sağlamlaştırmak amacıyla silah arkadaşlığı ve birlik ruhunun verdiği güven inancına rağmen gizliliğin tanımlayıcı bir elementi olarak yemin ritüelinin tertip edildiği görülmektedir. Böyle bir formülün ilk olarak İstanbul Tuzla Uçaksavar Okulu’nda teşkil edilen komitede uygulandığını görmekteyiz. Dünder Seyhan ile Orhan Kabibay tarafından örgütün genişletilmesi için oldukça titiz davranılmıştır. İki arkadaş, ihtilal için subaylarda aranacak temel kriterler arasında “ketum ve güvenilir adam” olmanın yeterli olmayacağını, bunun yanında kellesini vermekten çekinmeyen “aksiyon adamı” bulma gereksinimini de ön plana çıkarmıştır.⁴⁸⁶ Aynı fikirlere sahip olduğunu düşündükleri arkadaşlarıyla temasa geçilir ve ilk olarak Yüzbaşı Süreyya Yüksel örgüte alınır.⁴⁸⁷ Üç kişiden oluşan gizli örgütün böylece hayata geçirilmesinden sonra böyle bir cemiyetin “yazılı olmayan” kurallarına uygun olarak kendilerine “eski dönemden miras kalan” bir gelenek yeniden icat edilir. Mukaddes bilinen kitap, bayrak ve silah üzerine el konularak; “ihtilal arkadaşlığının ulviyetine kurduğumuz teşkilatın gayelerine bağlılık, teşkilatın vereceği emirlere kayıtsız şartsız riayet etmek üzere namus ve şeref üzerine” yemin edilir ve samimi bir kucaklaşmayla ritüel tamamlanır.⁴⁸⁸ Yemin

⁴⁸³ Nurettin Türsan, *Anılar*, Arma Yayınları, İstanbul, s. 36.

⁴⁸⁴ Yalta, a.g.e., s. 174.

⁴⁸⁵ Bedri Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, s. 125-126.

⁴⁸⁶ Dünder Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s. 42-46.

⁴⁸⁷ Turgut Yurdabak, *Harp Akademilerinin 132. Yılı*, s. 131.

⁴⁸⁸ Seyhan, a.g.e., s. 46; Fakat yemin metoduna başvurmayan komiteler de bulunmaktadır. Örneğin Ankara’da Talat Aydemir liderliğinde kurulan örgüt böyle bir yöntemle başvurmamıştır. Talat Aydemir, *Hatıratım*, s. 20; Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 26-28.

sırasında “bayrak, silah ve arkadaş” üzerine el konması, sadece geçmişten kendilerine tevarüs eden bir gelenek olmayıp, aynı zamanda Harbiye’nin mezuniyet töreninde uygulanan askerî bir uygulama olduğunu söylemek gereklidir: “Askerde herkes eğitimin belli bir süresinden sonra yemin ettirilir. Bu yemine silah vardır, bayrak vardır ve bir el silah üzerinde diğer eli arkadaşı ile kenetlenmiş şekilde yemin edilir.”⁴⁸⁹ Bu yemin Türk ordusunun ruhunu, maneviyatını ve silah arkadaşlığının başlangıcının ilk adımını atmayı ifade eder.

Komitenin gerçekleştirdiği bu yemin formalitesi, sonraki her üye alımında tekrar edilecektir. Lakin bu uygulamanın örgütün kurucuları Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay arasında pratiğe dökülmediği görülmektedir. Bu durumun ancak örgütün genişleme aşamasında “gizliliği” teşvik etmek için gereksinilen psikolojik bir metot olduğu söylenebilir. Bu aşamada mahremiyeti korumak için “yemin tehdidi” ön plana çıkarılmıştır. Aynı zamanda yeminin, “çömez”lere sessizlik sanatını öğretmek için icat edilen bir teknik olduğunu söylemek mümkündür. “Boşboğazlık ve sakarlık” gibi olası tutumlara karşı, basit bir yeminle “sessizliğin öğretilmesi” gizli bir örgüt için ihtiyaç duyulan bir eylem olduğu anlaşılıyor.⁴⁹⁰

Teşkilatın tekâmülüyle beraber, Atatürkçüler Cemiyeti’nde, bu tarz “gizlilik” kurallarına daha çok önem verilmesi gerektiği anlaşılacaktır. Örneğin Harp Akademileri’nde İstanbul ve Ankara komitelerinin birleşmesi sonucu, bazı subaylar da birbiriyle ilk kez karşılaşmıştı. Dolayısıyla örgüt içi güven ve gizliliği tesis etmek amacıyla özel toplantılar gerçekleştirilmiştir. 1957 yılının ortalarında eski Mahmut Şevket Paşa Konağı’nda⁴⁹¹ bu örgütlerin birleşmesi için yapılan toplantıda, komitenin

⁴⁸⁹ Yemin metni şu şekildedir: “Barışta ve savaşta; karada, denizde ve havada, her zaman ve her yerde milletime ve cumhuriyetime, doğruluk ve muhabbetle hizmet ve kanunlara ve nizamlara ve amirlerime itaat edeceğime ve askerliğin namusunu, Türk sancağının şanını, canımdan aziz bilip icabında vatan, cumhuriyet ve vazife uğrunda seve seve hayatımı feda eyleyeceğime namusum üzerine ant içerim.” Alaattin Parmaksız, *Türk Ordusunda General Olmak*, s. 87.

⁴⁹⁰ Georg Simmel, *Gizliliğin ve Gizli Örgütlerin Sosyolojisi*, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 34-35.

⁴⁹¹ Örgü üyesi subaylarca Mahmut Şevket Paşa Konağı’nın sık sık telaffuz edildiği görülüyor. İttihat ve Terakki üyesi olmamakla beraber İttihatçıların “sembolik” simalarından ünlü bir paşanın “ismi veya ikamet ettiği eski konağı”nın anılması, ihtilalcileri onurlandırdığı anlaşılıyor. Bununla beraber örgütlenmenin metodu ve gayesi konusunda ittihatchıların aralarında ciddi bir fark olmamasına karşın, anılarda baskın bir “ittihatçılık” vurgusu geçmemektedir. Diğer bir ihtimal, Harbiyelilerin, siyasi tarih veya harp tarihi gibi ders kitaplarında sıkça karşılaştıkları “Mahmut Şevket Paşa” gibi eski bir asker, subay ve paşanın konağında komitenin teşkil edilmesi, doğal olarak, bir insanoğlunun unutamayacağı ender hikâyelerden birisi olsa gerek. Mahmut Şevket Paşa hakkında bilgi için bkz. Ziya Şakir, *Mahmut*

genel ilkeleri belirlenirken, üzerinde en çok durulan konu başlığını bu husus oluşturmuştur. Belirtmek gerekir ki, bu toplantıda gizlilik üzerine alınan kararların çoğu, sonraki örgütlerde de uygulanmıştır. Bununla birlikte komite toplantıları sanılanın aksine sürekli askeri kışlaların kuytu köşelerinde, bodrum katlarında veya yer altında yapılmıyordu. Zaman zaman lokantalarda yemek yerken, özellikle bekâr subayların konutlarında alkol alırken, Bebek Sahil Yolu'nda yürüyüş yaparken veya Gençlik Parkı'nda çekirdek çitiletirken sıradan insanların davrandığı gibi bir sohbet kıvamında gerçekleştirilmekteydi.

Yüzbaşı ile albay rütbeleri arasındaki üyelere sahip teşkilatın 25 kişiyle sınırlandırılması, genişlemenin önünde bir engel olarak görülmüştür. Bu amaçla örgütün çalışma metodunun hücre yapılanmasına göre dizayn edilmesine karar verilmiştir. Bu hücrelerin üç kademeye ayrıldığı bilinmektedir. Birinci kademeyi, çekirdek üyeler temsil edecek ve kendilerine bağlı iki alt kademe daha kurabilecektir. Bununla birlikte alt kademelerdeki üyeler, çekirdek üyeleri asla tanımayacaktı. Birinci kademeye alınacak subayların, altı aylık bir “deneme” sürecinden sonra kabul edilecekleri hususunda anlaşılmıştır. Teşkilata alınacak mensuplar, komite tarafından “oybirliği” ile belirlenmekteydi. Ayrıca çekirdek kadronun “eşit” kabul edildiği örgütte askerî rütbelerin geçici olarak askıya alındığı ve herkesin veto hakkı olduğu görülüyor. Örneğin Talat Aydemir, Elazığ'da örgüt çalışmalarına devam ederken, 1957 yılının Eylül ayında Alparslan Türkeş'in Atatürkçüler Cemiyeti'ne katılması için öneride bulunmuş, ancak teklif, Faruk Güventürk ve Orhan Erkanlı gibi isimlerin vetosuyla karşılaştığı için reddedilmişti.⁴⁹² Her üyenin “eşit” kabul edildiği bu uygulama 27 Mayıs'tan sonra teşkil edilecek Milli Birlik Komitesi'ne de miras olarak kalacaktır.

Hücrenin kaç kişiden oluşacağına dair tartışmalar da yaşanmıştır. Başlangıçta üç veya beş kişilik hücreler teşkil edilmesine yönelik tartışmalardan netice alınamayınca, hücrenin üye sayısında sınırlama kaldırılır. Buna mukabil, yeni üyelerin, sadece hücrenin lideri pozisyonunda olan çekirdek üyeyi bilmelerinin yeterli olacağı kabul

---

Şevket Paşa, Akıl Fikir Yayınları, 2012; Murat Bardakçı, *Mahmut Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

⁴⁹² Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 376; Aydemir, a.g.e., s. 37-38; Mumcu, a.g.e., s. 29; Teşkilata kabul edilmemesi gibi bir durumun olmadığını iddia eden Türkeş, Talat Aydemir'in teklifini, müdahale sonrasında iktidarın İnönü'ye devredilmesi fikrine karşı çıktığı için baştan reddettiğini ileri sürer. Fakat Türkeş'in bu ifadelerinde doğruluk payının yüksek olmadığını düşünmekteyiz. Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul, 1977, s. 21-22.

edilecekti.⁴⁹³ Tipik Masonik hücre yapılanmasının hâkim olduğu örgütte,⁴⁹⁴ kademe veya hücre sisteminin tercih edilmesinin nedeni, gizliliği maksimum seviyeye çıkarmak olduğu görülüyor.⁴⁹⁵

Ayrıca örgüt içi haberleşmede de şifre yöntemi kullanılmaktaydı.⁴⁹⁶ Özellikle komitenin acil toplantıya çağırılması gerektiği dönemlerde, Ankara'dan uzak subayların iletişim için en fazla kullandığı parolalardan biri “sınav” idi. Kurum içi tüm sınavların Ankara'da yapılması bu tip bir şifrenin tercih edilmesini de güvenli ve kullanışlı kılıyordu. Örneğin örgüt, İnönü'den “olur” alınması halinde, 27 Ekim 1957 seçimlerinden önce darbe kararı almıştı. Müdahale kararı kesinleşirse, o dönem Elazığ'da bulunan Talat Aydemir ile komite arasında yine bu tarz bir şifre belirlemişti: “Yabancı memleketlere gidiş için Ankara'da lisan imtihanı açılıyor, acele yetiş...”⁴⁹⁷ Bununla birlikte belirlenen bazı “karmaşık” yapıdaki şifrelerin tam olarak çözülememesi veya karşı tarafın “şifreli plan”a ayak uyduramaması gibi nedenler bazı aksaklıklara da yol açmaktaydı. Bu konuda bilinen en iyi örnek 27 Mayıs askerî müdahalesi öncesinde yaşananlardır. Ankara ve İstanbul örgütü arasında irtibat için bir gün öncesinden operasyonun “gün ve saat”ini belirlemek amacıyla bir şifre saptanmıştı. 26 Mayıs günü saat 12.27'de Muzaffer Yurdakuler İstanbul'daki Orhan Kabibay'ı arar ve belirlenen şifreyi iletir: “Merhaba Orhan, paranı göndermekte geç kaldım, özür dilerim. Emekli Sandığı'ndan istediğiniz 2740 liranın 10 lirası masraf olarak kesilmiş, geriye kalan 2730 lirayı gönderiyorum.”⁴⁹⁸ Şifrede Emekli Sandığı'ndan çekilen kredinin miktarı ile darbenin gün/saati belirtilmek istenmiştir. Açıklamak gerekirse, 25 Mayıs günü kurye aracılığıyla

⁴⁹³ Seyhan, a.g.e., s. 51.

⁴⁹⁴ Innsbruck Üniversitesi'nde Yeni Çağ Tarihiçisi Helmut Reinalter tarafından Masonluk hakkında yapılan bir inceleme için bkz. Helmut Reinalter, *Masonluk*, Çev. Kazım Özdoğan, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2017; Ayrıca konu hakkında başka akademik bir çalışma için bkz. Thierry Zarcone, *İslam'da Sır ve Gizemler*, Alkım, İstanbul, 2005.

⁴⁹⁵ Örgüt üyesi Suphi Gürsoytrak bu minvalde şu ifadeleri kullanır: “Hücre teşkilatı şeklinde çalışacaktık. Hücre birbirine eklenerek zincirleme büyüyecekti. Bir hücredeki arkadaş, kendinden evvelki hücreden ancak bir kişiyi referans noktası olarak tanıyacaktı. Daha fazla insanı tanımayacaktı. Bu koşullarda daha büyük genişleme olanakları bulduk.” Mehmet Ali Birand, *Demirkırat*, s. 117.

⁴⁹⁶ Bununla birlikte komiteye önerilen subayın derecesini belirlemek için haberleşmede kullanılacak şifreler de belirlenmiştir. Komiteye yeni teklif edilen ismin selamı var, çok selamı var, gözlerinden öpüyor” şeklindeki kodların açılımı şu şekildeydi: “Selamı var” üçüncü kademeye, “çok selamı var” ikinci kademeye, “gözlerinden öpüyor” birinci kademeye girecek anlamına gelmekteydi. Aydemir, a.g.e., 25.

⁴⁹⁷ Aydemir, a.g.e., s. 37; CHP ile bağlantıyı kuran subaylar konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Abdi İpekçi, İnönü'yle bağlantı kurmak için vazifelendirilen subayların Faruk Güventürk ile Suphi Gürsoytrak olduğunu belirtir. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 46.

⁴⁹⁸ Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, s. 263; Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 110-11. Erkanlı, *Askerî Demokrasi*, s. 62.

gelen bilgiye göre, 27 Mayıs gecesi saat 04.00'de başlaması gereken operasyon, bir saat geriye çekilerek, saat 03.00'e alınmıştı. Böylece eşgüdümlü olarak müdahale gerçekleştirilecek ve radyodan "ihtilal" anonsu yayınlanacaktı. Fakat "ufak" bir pürüz yaşanarak İstanbul kanadı şifreyi yanlış okumuştur. "03.00" olarak belirlenen müdahalenin başlangıç zamanı, hedeflerin ele geçirileceği nihai vakit olarak anlaşılmıştır. Bu esnada Ankara'da "üstü örtülü" bazı aksaklıkların yaşanması sonucu, İstanbul kanadının "bilinmez" bir bekleyişe sürüklenmesine ve bazı subayların endişeye kapılmalarına yol açmıştır. MBK üyesi Orhan Erkanlı, yaşadığı endişeyi şöyle anlatır: "Arkamda koca zırhlı tuğayı vardı ama korkuyordum, hem de çok korkuyordum... Geri dönemeyecek kadar ileri gitmiş bulunuyorduk. Ankara muvaffak olamazsa bile devam edecektik. Buna mecburduk... Bütün kıta ve birlikler şehirdeydi, kimseyi kandıramazdık."⁴⁹⁹ Bununla birlikte, askerî darbe gibi kritik gecelerde iki büyük merkezin eşzamanlı harekâtı büyük önem taşımaktadır. Dakikaların bile hayati önemde olduğu bir zaman diliminde, aynı anda hedeflere ulaşılması başarının ilk adımıydı. Özellikle başarısız darbe girişimlerinin çoğunda bu tarz "kurmaya" hatalarının olduğunu belirtmek gerekmektedir.⁵⁰⁰

Gizliliğin sağlanması için örgüt faaliyetlerinde "yazılı-çizili" belge bulundurulması katiyen yasaklanmıştır.⁵⁰¹ Bu süreçte sivillerle temas kesinlikle sağlanmayacaktı. İhtilal şayet başarılı olursa, tüm örgüt üyeleri mevcut rütbesiyle yetinecek ve orduda çalışmaya devam edecekti. Siyasi partiler ile temas, ancak komite kararınca gerçekleştirilecekti. Komiteden ayrılmak serbestti. Fakat komitenin ihbar edilmesi halinde, muhbir üye, ölümle cezalandırılacaktı.⁵⁰² Ölüm cezası, kuşkusuz "ihnet" olasılığını minimuma indirmeydi. Fakat hatıratlarda "ihnet"le itham edilen herhangi bir üyeye rastlanmamıştır.⁵⁰³ Bu ceza usulüyle, komiteyi disiplinize etmenin bir yöntemi olduğu anlaşılabilir. Diğer yandan askerî darbe yapmak için örgütlenen bir komitenin "savunma

⁴⁹⁹ Erkanlı, a.g.e., s. 61-62; Şükran Özkaya da benzer minvalde ifadeler kullanır. Özkaya, a.g.e., s. 185.

⁵⁰⁰ Özkaya, a.g.e., s. 185.

⁵⁰¹ Bu hususa en başta Talat Aydemir'in uymadığı görülmektedir. Anıları, gün-gün kaleme aldığı notlarından derlenmiştir.

⁵⁰² Aydemir, a.g.e., s. 26; Mumcu, a.g.e., s. 29

⁵⁰³ Dündar Seyhan, bazı metot farklılıklarından dolayı Mükerrrem Erensü ve Kemal Güner'in 1957 senesinde örgütten ayrılmasına rağmen hiçbir zaman kendilerini ele vermediklerini belirtir. Seyhan, a.g.e., s. 52; Numan Esin hatıratında, 1959 yılında Harp Akademisi'nde Muzaffer Özdağ'la beraber, komitenin büyümesi için kanca attıkları subaylardan sadece iki fire verildiğini ifade eder. Yüzbaşı Aşir Özaşir ve Yüzbaşı İlhan Atabaş olan bu isimlerden herhangi bir "ihnet" görmemişlerdir: "İhtilale katılmayı kabul etmediler, ama ihbar veya boşboğazlık da etmediler." Esin, a.g.e., s. 97.

ve taarruz” refleksleri de zaman içinde doğal olarak güçlenecektir. Bu husus, üyeler arasında karşılıklı güvenin artması ve grup içindeki aidiyetin oluşumu gibi etkenler sayesinde “sessizliği koruma” beceresini yükseltecektir.⁵⁰⁴

Örgütün yayılma aşamasında üyelerden beklenen hususlardan bir diğeri de örgüte alınacak “potansiyel aday”ların tutum ve tavırlarını süzgeçten geçirilerek bir tür “ön eleme” sürecinin gereksinimi üzerinde durulmaktadır. Teşkilata alınacak adayın “psiko-sosyal” davranışlarının analiz edilmesi olarak da okunabilecek bu süreçte, tutarlı neticeler elde edilmesinin çok da kolay olmadığı görülebilir.⁵⁰⁵ İnsan karakterinin “gizem”ini çözümlmek meşakkatli bir durum olması sebebiyle, temasa geçilecek subayın sadece genel özellikleri değil, aynı zamanda kişiliğinin derinlemesine tanınması gerekiyordu. Keza George Simmel, gizliliğin sağlanabilmesi için örgüt elemanlarının güvenilirliği, karakteri, ahlakî standartı, cesur ya da tedbirli vasıflarının tanınması gerektiğini belirtir.⁵⁰⁶ “Cemaziyülevvelini bilmek” olarak da denebilecek bu türde bir tanımlama, bu ilişkinin gündelik hayattaki devamına da bağlıdır: “Bir kural koymuştuk. Öyle arkadaşlar seçecektik ki, o arkadaş kendi devre mensuplarına ismi söylendiğinde sınıf arkadaşları ‘tamam, doğrudur, dürüsttür, yeteneklidir,’ desin. Arkadaşlarımızı bu şekilde dikkatle seçiyorduk.”⁵⁰⁷ Örneğin örgütte uzun vadeli istikrar sağlanması ve gizliliğin tesisinde dikkat edilen insani niteliklerin önemini 9 Subay Olayı göstermiştir. Bir “ihbar” sonucu olsa da, bazı örgüt üyelerinin “ketum” kalamayarak “ulu orta” konuşması sonucu, tahkikatın genişlemesine ve yaşanan sürecin tüm örgüt üyeleri nezdinde travmaya yol açtığı bilinmektedir. Bununla beraber, ketum kalamayan üyelerin dava aşamasında, türlü işkencelere rağmen “kapalı bir kutu”ya dönüşmesi de olayın farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyut, insan hayatıyla ilgilidir. Darbe girişiminden itham edilen bu subayların mahkemede “ketum” kalabilmesi, müebbet veya idam gibi bir cezayla karşı karşıya olduklarının bilinciyle açıklanabilir. Ağır cezayla yargılanan Faruk Güventürk yaşadığı travmatik hikâyeyi şöyle anlatır:

⁵⁰⁴ Simmel, a.g.e., s. 33.

⁵⁰⁵ Psiko-sosyal davranış hakkında detaylı bilgi için bkz. Erik Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, Çev. Bedirhan Üstün-Vedat Şar, Ankara, 1984, s. 39

⁵⁰⁶ Simmel, a.g.e., s. 14.

⁵⁰⁷ Birand, a.g.e., s. 117.

“Ben 115 gün Merkez Kumandanlığı’nın altında 17 ayak uzunluğunda 7 ayak genişliğinde bir zindanda yattım. Banyo yok, uyku yok. Tabii uyuyor insan ama bit ot yatak, bir karyola, bir battaniye, üstümüzden sidikli su döküyorlar. Elimde bir Kuran, oturduğum yerde uyukluyordum... Tam bir zulüm... Beni çok söyletmek istediler, baktılar ki zulümle söylemiyorum, bu sefer kandırma yoluna gittiler. Ataşemiliterlik teklif ettiler. ‘İtiraf edersen suçun kalmaz’ dediler. Fakat beni oyuna getiremediler.”⁵⁰⁸

Ayrıca herhangi bir nedenden ötürü mağduriyet yaşayacak örgüt üyesinin geride kalan aile fertleri koruma altına alacaktı. Yine 9 Subay Olayı’nda MSB Yaveri Adnan Çelikoğlu, Mahkeme Başkanı Arif Onat Paşa’yla konuşarak örgüt arkadaşı Faruk Güventürk’ün tahliyesi için telkinlerde bulunmuş ancak başarılı olamamış ve sonuçta örgüt üyelerinden toplanan parayla Faruk Güventürk’ün ailesine maddi yardımda bulunulmuştur. Adnan Çelikoğlu, tahliye konusunda bu tarz riskli bir çaba göstermesinin sebebini iki faktöre bağlar: “Bunun bir sebebi arkadaşımız olmasıydı, diğeri de hanımının ‘siz dışarda gezerken benim kocam içerde’ diyerek arkadaşlarımızı tehdit etmesiydi. ‘Hapiste olmasının nedeni kendi patavatsızlığı’ diyemediğimiz için her ay, aramızda para toplayarak evinin geçimine katkıda bulduk.”⁵⁰⁹ Bununla beraber Dokuz Subay Olayı’ndan “ders” çıkaracak komitecilerin yeni bir oluşum sürecinde daha tedbirli davranmalarını da sağlayacaktır: “Dışardan görüldüğü gibi rahat değildik. Toplantılarda bir sürü kendimize göre emniyet tedbiri alırdık. Polis, düdüğü çaldığı vakit, benim bacaklarım titrerdi. Eve giderken içimizde bir korku mevcuttu. Bunun ucunda kellenin olduğunu bile yapıyorduk.”⁵¹⁰

Hem hükümet hem de ordu nezdinde paniğe neden olan 9 Subay Olayı’nda yaşananlar, bu konu hakkında elimize önemli miktarda veri sunmasına imkân tanımaktadır. Samet Kuşçu’nun telaş halinde yaptığı ihbarın sonuçsuz kalmasının nedenlerinden biri de ordu içinde birbirini koruyan “grup dinamiği”nin bulunmasıydı. Nitekim Faruk Güventürk’ün hüccesine mensup Binbaşı Ata Tan’ın tutuklanması için görevlendirilen askeri heyetin “paternalist/korumacı” tavrı bu duruma bir örnek olarak verilebilir.

⁵⁰⁸ Ilıcak, a.g.e., s. 170.

⁵⁰⁹ Çelikoğlu, a.g.e., s. 91.

⁵¹⁰ Nazlı Ilıcak, a.g.e., s. 15.

Kolordu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Şevki Aslan, Ata Tan'ın üst araması sonucunda ceketinden çıkan “şüpheli” not defteri, soruşturma dosyasına dâhil edilmemiştir. Üstelik bu not defteri her ihtimale karşı “gürül gürül yanan soba”nın içinde imha edilmiştir.⁵¹¹ Milli Savunma Bakanlığı'na yapılan bir ihbar mektubunda bazı örgüt üyelerinin isimleri, Adnan Çelikoğlu vasıtasıyla komiteye aktararak ön tedbir alınması sağlanabilmiştir.⁵¹² Bunun yanında soruşturma heyetinin bu subayları, ifadelerinin alınması için ancak iki gün sonra davet etmesi neticesiyle, bunların bir araya gelerek muhtemel sorulara ittifak halinde ifade vermelerini sağlamıştır.⁵¹³

2.3.4. 9 Subay Olayı Sonrası Dağılan Örgütün Yeniden Teşkilatlanması

1954 ile 1957 arasındaki dönem DP için oldukça yıpratıcı geçmiştir. İktidarın ekonomik ve siyasal açıdan yıpranması, 1958 yılında yapılması gereken seçimlerin 27 Ekim 1957 gününe kaydırılmasına yol açmıştır. Zira muhalefet partilerinin işbirliği çabaları, hükümeti telaşlandırmış ve oy kaybını engellemek için seçim tarihi erkene çekilmiştir. Ayrıca iktidar, kendilerinin ordu tarafından desteklendiğini kanıtlamak maksadıyla üst komuta kademesinin isimlerini; KKK Nurettin Aknoz, HHK Fevzi Uçaner ve DKK Sadık Altınca'nı kendi saflarından aday göstermiştir. İktidar-muhalefet ilişkilerinin en hararetli olduğu seçim propagandalarından biri haline gelen bu süreçte, DP'nin kampanyası önceki dönemlerdeki izlediği stratejinin bir benzeriydi. Buna göre, ana muhalefet partisi CHP, iktidarı kaybetmeyi tahammül edememekte ve onu yeniden ele geçirebilmek için kaos yaratmaya çalışmaktaydı. Dahası DP, CHP'nin içine sızan komünistlerin bu partiyle işbirliği yaparak iktidarı ele geçirmek istediklerini dile getirmekteydiler. CHP'nin seçim stratejisi de bir önceki dönemle paralellik göstermekteydi. İktidar partisi, otoriter eğilimlerle yönetmeye çalıştığı ülkede ekonomik sıkıntılara çare bulamamakta ve yolsuzların önüne geçememekteydi. Bu dönemde Halk Partisi “demokratik” tezleri savunmasıyla dikkat çekmektedir.⁵¹⁴

⁵¹¹ İpekçi, a.g.e., s. 68-69.

⁵¹² Çelikoğlu, a.g.e., s. 89-96; Baykam, a.g.e., s. 29.

⁵¹³ Baykam, a.g.e., s. 29.

⁵¹⁴ Demirel, a.g.e., s. 275-279.

27 Ekim günü yapılan seçimlerin sonunda DP, seçimden sonra daha yorgun ve yıpranmış bir parti hüviyetine bürünmüştür. Ancak seçimlerde yaşanan usulsüzlük iddiaları, siyasal havanın daha da gerginleşmesine yol açmıştır. Süreç içinde partinin, otoriter eğilimleri de giderek artacaktır.⁵¹⁵ Neticede öncesi ve sonrasıyla 1957 seçimlerinin, 27 Mayıs'ın ön alarmı niteliğinde olduğunu belirtmek gerekir. Talat Aydemir'in de vurguladığı gibi artık gizli komitenin “pasiflikten kurtularak, aksiyoner bir yapıya kavuşması gerektiği” dönemdir.⁵¹⁶ Sadece ihtilali planlayan subaylar arasında değil aynı zamanda diğer ordu mensupları da bu dönemde “demokratik” nizamın iyiden iyiye tehlikeye girdiği konusunda ortak bir düşünceye sahiptirler.⁵¹⁷

Nitekim komitenin şahinler grubu, askerî müdahalenin bir an evvel gerçekleştirilmesini talep etmekteydi. Bir süredir “ihtilal” tezini savunan Dündar Seyhan, Faruk Güventürk ve Talat Aydemir gibi subaylar gerilimli politik havanın askeri müdahaleyi gerektirecek bir ortamı yarattığını düşünmekte ve diğer örgüt elemanlarını ikna ederek seçimler öncesinde iktidarı devirme niyetindeydiler.⁵¹⁸

Bununla birlikte “ihtilalin lideri” kim olacak sorusunun esaslı bir tartışma ortamı içinde ilk kez gözden geçirildiğini görüyoruz. Üst komuta kademesine duyulan güvensizlikten dolayı sadece eski örgütçü birkaç generale yapılan teklifin olumsuz sonuçlanması, akıllara muhalefet lideri İsmet Paşa gelmiştir. Hatırlanacağı üzere, 1946-1950

⁵¹⁵ DP % 48 oyla 424 milletvekili; CHP % 41 oyla 178 milletvekili çıkarmıştır. Aradaki oy farkının sadece 600.000 civarında olduğu düşünüldüğünde, seçim sisteminden ötürü, aldığı oylara inat, DP'nin Meclis'teki temsili yüksek oranda sağlanmıştır. Bu seçim sisteminin 1946 yılında CHP tarafından yürürlüğe konduğu belirtilmelidir. Seçim sonuçlarının analizi için bkz. Demirel, a.g.e., s. 280-185; Metin Toker, seçimlerden önce Menderes'in “ben bu millete odunu aday göstersem onu seçtiririm” şeklindeki bir sözünü hatırlatarak 27 Mayıs'a sürecine girilmesinde bu “niteliksiz ve kapıkulu” milletvekillerinin rolünün büyük olduğunu ima eder: “1957 seçimleri bu ilkeyi hayata geçirmiştir. Çok yerde bir takım odunlar milletvekili seçildi. Ama keşke seçilmeseydiler.” Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: DP Yokuş Aşağı (1954-1957)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991, s. 259.

⁵¹⁶ Aydemir, a.g.e., s. 36.

⁵¹⁷ 1957 yılını dönüm noktası olarak gören örgüt dışı subaylar, bundan önceki ihtilal örgütlerinin kurulma gerekçesi olarak “demokratik” nizamı korumaktan ziyade, kişisel ihtirasları tatmin için teşkil edildiğini beyan eder. Avni Elevli, *1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye*, Balkanoğlu Matbaası, Ankara, 1967, s. 129-120; Mumcu, a.g.e., s. 45

⁵¹⁸ Buna göre seçimlerden iki gün sonra Cumhuriyet Bayramı kutlanacaktı. Ankara'da yapılacak merasimlere katılmak üzere İstanbul'dan Dündar Seyhan, zırhlı birliğiyle iştirak edecekti. Plan iki safha halinde muhakeme edilir. Şayet Dündar Seyhan'ın birliği bayramdan bir hafta evvel Ankara'ya gelirse, seçimlerden önce müdahale edilecekti. Ancak birliğin gelmesinde bir gecikme yaşandığı takdirde, Cumhuriyet törenleri esnasında “seçimleri hileyle de olsa zaten kazanacak olan DP erkânı” tek tek enterne edilecekti. Böylece iktidarı devirmek daha kolay olacaktı. Abdi İpekçi, a.g.e., s. 43-44; Talat Aydemir, a.g.e., s. 32-37; Seyhan, a.g.e., s. 62-63; Avni Elevli, a.g.e., s. 129; Ankara'da Ayaş Piyade Alayı'nda görev yapan Kurmay Yüzbaşı Şükran Özkaya, alınan darbe kararının üsteğmenler nezdinde dahi konuşulduğunu ifade eder. Özkaya, a.g.e., s. 41.

döneminde gidişattan memnun olmayan eski örgütçüler de İsmet Paşa'ya karşı, muhalif lider Celal Bayar'la temas kurmuştu. Fakat İsmet Paşa konusunda subaylar arasındaki tartışmalar, 27 Mayıs müdahalesinden sonra görüleceği gibi, iki farklı istikamette ilerlemektedir. Bir kısmına göre Halk Partisi'yle ortak hareket etmek, ülkenin birikmiş sorunlarını kökten çözmeyecekti. Zira bu tarz bir düşünce “eskimiş, küflenmiş ve kokmuş devlet anlayışının yeniden takke gibi başa” geçirilmesinden başka anlam ifade etmiyordu. Diğer bir grup, bu fikirlere katılmakla beraber, mevcut iktidar devam ettiği takdirde ülke, içinden kurtarılması imkânsız badirelere sürüklenecekti. Bu taktik düşünceye göre “zararın neresinden dönülürse kârdır” telakkisinden hareketle, İsmet İnönü'yle anlaşılabilirse derhal iktidara son verilmeliydi. Neticede ikinci görüşe sahip olanların fikri kabul edilerek Paşa'yla dolaylı irtibata geçilir. Yapılan temaslar sonucunda İnönü'ye doğrudan ulaşılamamış ancak CHP'nin önde gelen isimlerinden Ahmet Faik Barutçu'ya konuyu açma imkânı bulunmuştur. Yapılan “ihtilal ortalığı” teklifini kabul eden Ahmet Faik Barutçu, mevzuyu İsmet İnönü'ye açınca “ret” yanıtını almıştır: “Onlar öyle bir şeye karışmasınlar, CHP seçimi mutlak kazanacaktır.”⁵¹⁹ İsmet Paşa'dan olumlu yanıt alınamayınca, ayrıca General Cemal Tural ve Muharrem Kızıloğlu gibi eski örgütçü subayların fikirleri yoklanmasına rağmen ümit edilen bir neticeye ulaşılamamıştı. Girişimlerinden beklediği karşılığı alamayan Şahinler grubu, seçim sonrasında, Şubat 1958'de, iktidarı devirme konusunda anlaşır. Bu kez son çare olarak Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'le görüşülür. Fakat o da darbenin lideri olması yönünde yapılan teklifi “ben basit bir kasaba avukatıyım, ihtilalin lideri olacak adam değilim” cevabıyla reddetmiş, ancak herhangi bir soruşturma da açmamıştır.⁵²⁰

Nitekim gerilimli geçen seçimlerden iki ay sonra iktidar, ordu içinden gelen bir ihbarla sendelenmiştir. 25 Aralık günü, İstanbul Temsil Bürosu Başkanı Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, ordu içinden bir grup subayın iktidarı devirmek için gizli bir örgütün teşkil edildiği yönünde hükümete ihbarda bulunur. “9 Subay Olayı” olarak adlandırılan bu hadise, darbe hazırlığında olduğu iddia edilen subayların tutuklandığı, soruşturma derinleştikçe gözaltı sayılarının arttığı ve ihbarı gerçekleştiren Samet Kuşçu haricindeki,

⁵¹⁹ Seyhan, a.g.e., s. 63-64; Aydemir, a.g.e., s. 37-38; İpekçi'nin çalışmasında İnönü, farklı bir gerekçeyle müdahale kararını reddetmiştir. Ona göre, DP iktidarı CHP'yi kapatmak için fırsat aramaktaydı. Dolayısıyla bu subayların “Halk Parti'yle temas kurmaları, hükümete bu amacı gerçekleştirmek için mükemmel bir koz verecekti.” İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 47.

⁵²⁰ Aydemir, a.g.e., s. 35-39; Ilıcak, a.g.e., s. 169-170; Seyhan, a.g.e., s. 63-68; Çelikoğlu, a.g.e., s. 81-96.

biri emekli olmak üzere sekiz subayın beraat ettiği sürece işaret etmektedir. Olay hakkında mebzul miktarda yapılan çalışmalar sonucu konuya dair yeterli bilgilere sahip olduğumuz söylenebilir.⁵²¹

25 Kasım 1958’de karara bağlanan dava sonunda “muhibir” Samet Kuşçu mahkûm olmuş, diğer sanıklar beraat etmiş ve dava kapatılmıştır.⁵²² Bazı yorumlara göre, 9 Subay Olayı’nda verilen beraat kararıyla, “27 Mayıs Darbesi’nin önlenmesi için ele geçen son fırsatın da elden kaçırılması” olarak değerlendirilmiştir.⁵²³ Buna yönelik aksi beyanlar, özellikle asker cenahından gelmektedir. Bu görüşe göre hükümet, ordu içindeki “ihtilalci” subayları tasfiye etseydi bile, ittihatçılıktan gelen bir geleneğin devamı olarak, gecikmeli de olsa yeni oluşumlara engel olamayacaktı. Zira bu hususta ordunun herhangi bir kabahati yoktu, esas kusurlu olanlar, bu vakayı bir uyarı olarak göremeyen iktidar sahipleriydi: “Devleti yönetenler eğer tarih biliyorlarsa, 9 Subay Olayı’nın bu yolda ne ilk ne de son örgüt olacağını bilirler. Hele iktidarın başı Celal Bayar, eski bir ittihatçı olarak, hiç olmazsa bu tarihi örgütün geçmişini bilmesi gerekirdi. 9 Subay Olayı’nın bir kıvılcım olduğunu, yeni alevlere sebep olabileceğini

⁵²¹ Vaka hakkında çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Samet Kuşçu’nun kendi anlatımı da bulunan bir çalışma için bkz. İdris Gürsoy, *Dokuz Subay Olayı ve Samet Kuşçu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012; Konuya dair Samet Kuşçu’yla “ayaküstü” yapılan bir röportaj için bkz. Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilal: 1955-1960*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1984, s. 263; Olayın çeşitli yönleriyle ele alınan çalışma için bkz. Abdi İpekçi, a.g.e., s. 53-76; Ümit Özdağ, *Menderes Dönemi Ordu Siyaset İlişkileri*, s. 95-109; Tutuklu subaylardan Faruk Güventürk’ün anlatımı için bkz. Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 170-171; Olayla ilgili diğer örgüt subaylarının yorumları ve görüşleri için bkz. Seyhan, a.g.e., s. 66-68; Adnan Çelikoğlu, a.g.e., s. 86-89; Dönemin Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin’in hadiseye dair tuttuğu günlükler için bkz. Fehim Kuruloğlu, “Sabık Milli Müdafaa Münakalat Vekili Şemi Ergin’in Hatırat ve Günlüğünde 27 Mayıs Giden Sürecin Yansımaları”, *CTAD*, Yıl 15, S. 29, Bahar 2019; Hadiseyle yakından ilgilenen Celal Bayar’ın yorumları için bkz. Arcayürek, a.g.e., s. 26.

⁵²² *Hürriyet*, 26 Kasım 1958; İddialara göre, DP eski Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek, General Cavit Çevik, General Kâmi Akman ile Sezai Okan’ın abisi Orgeneral Zekai Okan da hükümetin “kara listesi”ndeydi. Sadi Koçaş, a.g.e., c.1, s. 389-392; Emekli Kurmay Albay Seyfi Kurtbek’in bu listede yer almasının nedeni “İspatçılar” olarak bilinen parti içi muhalefetin bir süredir etkin isimlerinden bir olmasıydı. Bu muhalif safta olmasının bir neticesi olarak Seyfi Kurtbek’in ihtilalcilik konusundaki “sabıka kaydı”nın da pek parlak olmayışı, Celal Bayar’ın kendisine karşı kuşku beslemesi için yeterli bir gerekçe sunmaktaydı. Zira Celal Bayar, tutuklanan emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım’ın eski örgüt arkadaşı Seyfi Kurtbek’le iktidarı devirmek için ortak hareket ettiği kanaatine varmış olabilir. Fakat bu sırada Menderes tarafından ikna edilen Seyfi Kurtbek’in parti içi muhalif bloktan ayrılması, aynı zamanda soruşturma kapsamında da aklanmasını sağlamıştır. İspatçılar için bkz. Altan Öymen, *Ve İhtilal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 163-183.

⁵²³ Celal Bayar 1970 yılında Milliyet Gazetesi’ne verdiği bir mülakatta “gerçekten 9 Subayı Olayı iyi değerlendirilmiş olsa idi, 27 Mayıs olmazdı” ifadelerini kullanır. Celal Bayar, “Son Sözüm: Bunu İbretle Okuyun”, *Milliyet*, Haz. Cüneyt Arcayürek, 14 Ocak 1970, s. 5; Celal Bayar’ın kızı Nilüfer Bayar da benzer görüşleri savunur. Nilüfer Bayar Gürsoy, *27 Mayıs Darbesi ve Bizler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 10.

tahmin eder ve doğru yola yönelmeyi temin ederdi.”⁵²⁴ Bunun yanında Samet Kuşçu olayının özünde de görüldüğü gibi, darbe koşulları hazır olmadan yapılan girişimlerin bir şekilde ihbar veya deşifre edileceğini göstermektedir: “Henüz kamuoyu oluşmadan yapılan teşebbüsler; ihbarlara, korkulara neden olur ve geleceği de tehlikeye sokar. Bunların hepsini yaşadık.”⁵²⁵

9 Subay Olayı'nın yarattığı korku diğer örgütlerin dağılmasına, yeraltına inmesine ve üyelerinin sinmesine yol açmıştır. Bazı subaylar yurtiçi ve yurtdışı görevlerle Ankara ve İstanbul'u terk etmişler, bazıları da bu riskli yolu bir daha denememek için örgütten tamamen kopmuşlar, bir kısmı da yeni kurulacak örgüte bir takım nedenlerden dolayı dâhil edilmemişlerdir.⁵²⁶ Gizli örgütlerin temel özelliklerinden biri, teşkilat mensubu yüzlerce kişinin olaylar tersine döndüğünde “ne olur ne olmaz” diyerek tespih taneleri gibi dağılmalarıdır.⁵²⁷ Bu korku ortamı, Sadi Koçaş'a kendi örgütünü genişletmesi için uygun bir fırsat doğurmuştur. İzlediği “ihtilal stratejisi” ile diğer örgütlerden ayrılan Koçaş, örgüt liderliği için ordu tarafından itiraz edilmeyecek üst rütbeli “dört yıldızlı” bir generalin öncülüğünde hareket edilmesi taraftarıydı. Nihayet 9 Subay Olayı'ndan yaklaşık bir yıl sonra, Şubat 1959 tarihinde KKK Orgeneral Cemal Gürsel'i örgütlenme konusunda ikna etmiştir.⁵²⁸ Bu stratejiden başka Sadi Koçaş, ihtilal öncesi ve sonrasına ait izlenecek yöntem hakkında da bilgiler vermektedir. İhtilal öncesine yönelik metodu, bir “hakem” rolüyle DP iktidarına önce “ikaz”da bulunmak, şayet böyle bir imkân elde edilemezse, iktidara müdahalede bulunmaktı. İhtilal sonrasına dair metot ise herhangi bir “yöntem” içermemekteydi. Diğer bir ifadeyle Sadi Koçaş, müdahale sonrasında “nasıl bir strateji izleneceği”ne yönelik bir plan hazırlamadıklarını ifade eder. Zira bu görevin, “politikadan anlamayan askere değil, tarafsız bir bilim kuruluna verilmesi” gerektiğini düşünmektedir.⁵²⁹ Bu durum, müdahale sonrası darbecilerin “müşterek” bir fikir etrafında birleşmelerini engelleyecek ve askerî rejim döneminde subaylar arasında anlaşmazlık çıkmasında temel faktörlerden birini oluşturacaktır.

⁵²⁴ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 409.

⁵²⁵ Baykam, a.g.e., s. 29-30.

⁵²⁶ Hadisenin olumsuz tesirinden sıyrılmak isteyen örgütün Fahri Başkanı Faruk Ateşdağlı emekliliğini istemiş, soruşturma geçiren Orhan Erkanlı ile Suphi Gürsoytrak da ABD'ye kursa gitmişlerdir. Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 29 Mayıs, 1989; Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, s. 255; İpekçi, a.g.e., s. 79.

⁵²⁷ Güngör Türkeli, *Harbiye'den Babî'li'ye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s. 16.

⁵²⁸ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 454-456.

⁵²⁹ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 355.

Ordu içinde “Cemal Ağa”, örgüt içinde de “Faik Bey” kod adıyla anılacak olan Cemal Gürsel “koşullu” desteğiyle yeniden oluşum içerisine giren Sadi Koçaş,⁵³⁰ Cemal Gürsel’den önce, Temmuz 1958’de liderlik teklifinde bulunduğu KKK Orgeneral Necati Tacan’la görüşerek “olumlu” bir yanıt almıştı. Ama 27 Temmuz 1958 günü Necati Tacan’ın ani ölümü üzerine yeni bir lider arayışına girilmiş ve Necati Tacan’ın yerine KKK olarak atanan Cemal Gürsel ikna edilmişti.⁵³¹ DP döneminde genç subaylardaki rahatsızlığın bir benzeri, üst komuta kademesine mensup bazı generallerde de görülmektedir. Ancak genç subaylardan farklı olarak bu generallerin darbe konusunda daha temkinli ve endişeli oldukları söylenebilir. Cemal Gürsel’den önce temas kurulan KKK Necati Tacan’ın da benzer endişelere sahip olduğu ve darbe konusunda “acele” edilmemesi hususunda Sadi Koçaş’ı uyardığı görülüyor: “Komutan, büyük bir dikkatle beni dinliyor, hiç konuşmuyordu... Sonunda söylediklerine tümü ile katılıyorum, haklısın, dedi... Fakat şu anda herkes birbirinden şüphe ediyor... Üstelik kısa zamanda müdahaleyi zorunlu kılacak bir olay olacağını da sanmıyorum. Bir süre beklemekte ve olayları izlemekte yarar görüyorum.”⁵³²

Bunun yanında Cemal Gürsel’in örgütle ilişkiye geçtiği andan itibaren koordineli ve sistematik ilişki riskini göze alamayışı yüzünden, müdahale sonrasına yönelik tartışmalara uzak kalmış, subayları yakından tanıma imkânına da kavuşamamıştır. Diğer bir ifadeyle, aktif bir “ihtilalci şef”ten ziyade, örgütçülerin “koruyucu meleği” konumundadır. Bununla birlikte, iktidarın uygulamalarını “cesaretle” eleştirmesine rağmen Cemal Gürsel’in dik başlı ve sert bir mizaçtan uzak olması, müdahale sonrasında özellikle “baskın karakterli” albaylar üzerinde nüfuz kurmasına engel olacak ve lider eksikliği yaşayan MBK üyelerinin kendi aralarında gruplaşmalarına yol açacaktır.⁵³³

Sadi Koçaş organizatörlüğünde Osman Köksal, Sezai Okan ile Suphi Karaman’dan ibaret bu çekirdek teşkilatlanma, diğer örgütlerin tüm çabasına rağmen elde edemediği “Erkan Şube Müdürlüğü”nü Cemal Gürsel’in önderliğinde kısa sürede ele geçirecek ve

⁵³⁰ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 454-456.

⁵³¹ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 401-407; Milliyet, 29 Temmuz 1958, s. 1; Cumhuriyet, 29 Temmuz 1958, s. 1.

⁵³² Koçaş, a.g.e., c.1, s. 404-405; Cemal Gürsel’in bu koşullu desteğine göre, kendisinden habersiz hiçbir faaliyette bulunulmayacağı gibi ihtilal harekâtına teşebbüs dahi edilmeyecekti. Koçaş, a.g.e., c.1, s. 456.

⁵³³ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 322-324; Koçaş, a.g.e., s. 454-455; Akyaz, a.g.e., s. 111-112.

kilit mevkilere atamalar kolayca gerçekleşecektir.⁵³⁴ Ardından bir “çekirdek” kadro belirlenir. Listeye yazılanların tümü, Harp Akademisi’nden sınıf arkadaşı, eski örgüt üyesi veya tanıdık kurmay subaylar arasından seçilmiştir. İlk dört çekirdek üyeden sonraki ikinci “dört” üye tespit edilir: Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Yarbay Orhan Kabibay, Kurmay Binbaşı Mustafa Kaplan ve Yüzbaşı Rıfat Baykal’dır. Böylece Eylül 1959 yılında, “merkezî komite” sekiz kişilik bir kadroya ulaşmıştır.⁵³⁵ 14 Eylül 1959 gününde Ankara Gençlik Parkı’nda yapılan bir toplantıyla örgütün Ankara kanadına bu sekiz üyesi bir araya gelir. Bu toplantıda komiteye “Milli Birlik Komitesi” adı verilir.⁵³⁶ Sadi Koçaş dışında diğerleri MBK üyesi olmuştur. Bu, Sadi Koçaş’ın son toplantısı olacak ve aynı ay içerisinde Londra’ya Ataşemiliter olarak tayin edilmiştir. Sadi Koçaş’ın yurtdışına, Osman Köksal’ın Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı’na atanması, yeni teşkilatın önderliğini yapan bu iki albayın komitenin aktif çalışmalarından uzak kalmasına yol açmış ve hiyerarşik silsile içinde en kıdemli subay olarak Türkeş’in sivrilmesini sağlamıştır.

Ayrıca örgüte katılan üçüncü “dörtlü” 13 Kasım Olayı’nda tasfiye edilecektir.⁵³⁷ Ocak 1960 yılında dördüncü “dört” üye de komiteye alınır. Orhan Erkanlı, Sami Küçük, Vehbi Ersü ve Rafet Aksoyoğlu’dur. Böylece bu üyeler, örgütün çekirdek kadrosunu teşkil edecek ve yukarıdan aşağıya doğru bir “hücre sistemi” metoduyla genişleyecektir. Bu arada 1959 yılı sonlarında eski örgütün önemli mensubu Dünder Seyhan, Orhan Kabibay’ın komiteye ısrarıyla teşkilata alınan on üçüncü isim olacaktır. Dünder Seyhan, İstanbul Davutpaşa Kışlası’nda Topçu Tabur Komutanıdır.⁵³⁸ 28-29 Nisan öğrenci olaylarından sonra komitenin hızla büyüdüğü görülmektedir. Bu aşamada, daha önce faaliyetlerini bildikleri Ekrem Acuner ile Fikret Kuytak grubuyla birleşme sağlanarak örgütün merkez kadrosu on beş kişiye yükselmiş oldu.⁵³⁹

Nitekim Sadi Koçaş’ın örgütü yeniden diriltme girişimi içinde olduğu dönemlerde; eski örgüte mensup subaylar “ikişer, üçerli” gruplar halinde yeni kümeleşmeler

⁵³⁴ Mumcu, a.g.e., s. 57-58; Koçaş, a.g.e., c.1, s. 454-456; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 84.

⁵³⁵ Suphi Karaman, “Tarihi Yanıltmaya Kimsenin Hakkı Yoktur”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1994; Hulusi Turgut, *Şahinlerin Dansı*, s. 160.

⁵³⁶ Türkeş, bu ismin kendisi tarafından verildiğini dile getirir. Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ, *Bazı Gerçekler*, s. 17.

⁵³⁷ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 526; Baykam, a.g.e., s. 155; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 94.

⁵³⁸ İpekçi, a.g.e., s. 89-90; Seyhan, a.g.e., s. 72.

⁵³⁹ Baykam, a.g.e., s. 155-156; Cumhuriyet Utku, a.g.e., s. 143-144; Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak’la irtibatı Sami Küçük sağlamıştır. Küçük, a.g.e., s. 87.

oluşturmaktaydı. Bu yeni arayışlar, aynı kıta ve karargâhlarda görev yakın arkadaşlar gerçekleştiği bilinmektedir. 18 Ekim 1958’de, Kurmay Albay Ekrem Acuner, Kurmay Albay Fikret Kuytak, Kurmay Binbaşı Mustafa Kaplan ve Yüzbaşı Rıfat Baykal bu gruplaşmalardan birini teşkil etmekteydi. Ayrıca bu grupla, Alparslan Türkeş’in de temas halinde olduğunu söylemek gerekmektedir.⁵⁴⁰ Bu gruptan Rıfat Baykal istisna diğer dört subay, Harp Akademisi’nden sınıf arkadaşıydı.⁵⁴¹ 1955 senesinde mezun olan bu kurmaylardan Ekrem Acuner ile Fikret Kuytak, gruptan “bağımsız” hareket etmek gibi özellikleri de bulunmakta ve Halk Partililerle irtibat halindeydiler.⁵⁴² İkilinin bu çizgisi, örgütün çalışma esaslarına ters olmasına rağmen teşkilata alınırlar. Hâlbuki toplantılarda herhangi bir parti lehine faaliyet yürütülmemesi konusunda hassasiyetler belirtilmişti. Ayrıca sivil çevrelerle irtibat sağlanması örgütün emniyetini de tehdit etmekteydi. Suphi Karaman, 28-29 Nisan olaylarının yarattığı yüksek tansiyonun, bir kaç gün içinde askerî bir müdahale ortamını yaratacağı düşündüklerini, teşkilatı bir an evvel genişletme endişesinin verdiği panik ve dolayısıyla müdahaleye “ansızın” yakalanmamak için bu ikiyle temas “mecburen” temas kurmak kurduklarını belirtir.⁵⁴³ Görüldüğü üzere 27 Mayıs’tan bir ay öncesine kadar komite, “darbe” tarihini henüz saptayamamakta ve gelişmelere göre bir yön çizmeye çalışmaktadır. Öte yandan Alparslan Türkeş’in listeye girişi, farklı bir kanalla gerçekleşmiştir. Talat Aydemir’in Elazığ’dan Atatürkçüler Cemiyeti’ne 1957 yılında gönderdiği bir “öneri” mektubunu referans alan Sadi Koçaş ve ekibi tarafından Türkeş’in ismi böylece dâhil edilmiştir.⁵⁴⁴ Ayrıca Mayıs ayı ortalarından itibaren Ankara’da sırasıyla Ertuğrul Alatlı, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay, Mithat Ceylan, Cevat Kırcı ve İrfan Baştuğ örgüte dâhil edilen isimler.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Özdağ, a.g.e., s. 116; Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 27 Mayıs-5 Haziran 1989.

⁵⁴¹ Mustafa Kaplan, o dönem Elazığ’da olan Türkeş’in Rıfat Baykal aracılığıyla örgüte girmek için haber gönderdiğini dile getirir: “Rıfat, dedi ki, ‘Türkeş de geliyor, o da bizimle beraber olur.’ Ben Türkeş’i Akademi’den tanıyordum. Sınıf arkadaşıydık.” Vecdi Çıracıoğlu, *Mustafa Kaplan’ın Devrim Anıları*, s. 254-255; Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 265-266; Yurdabak, a.g.e., s. 101-102.

⁵⁴² Mustafa Kaplan, bu ikili hakkında şu ifadelerde bulunur: “Sonra bir baktık ki, Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak değişik konuşuyorlar. Siyasi şeyler peşinde koşuyorlar.” Çıracıoğlu, a.g.e., s. 255.

⁵⁴³ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 513; Baykam, a.g.e., s. 155-156; Özdağ, a.g.e., s. 116.

⁵⁴⁴ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 376.

⁵⁴⁵ Utku, a.g.e., s. 130; Ertuğrul Alatlı, “27 Mayıs’a Dair” *Hürriyet*, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994; Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 70-73; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 134-138.

Bununla birlikte “ihmal” edilen İstanbul kanadını harekete geçirmek için Orhan Kabibay görevlendirilir. Orhan Kabibay’a bu görevin verilmesini yaratan durum, İstanbul’da Harp Akademileri’nin bünyesinde bulunan Yüksek Komuta Akademisi’ne eğitim vesilesiyle gidecek olmasıdır. Komitenin İstanbul ayağının faaliyetlerine, yine Harp Akademisi beşiklik etmekteydi. Orhan Kabibay, Akademi’de öğretmen veya öğrenci olan başta eski örgütçüler olmak üzere yeni isimlerle de temasa geçerek Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi gibi Havacı subaylar, Halim Menteş’in önerisiyle örgüte dâhil edilmiştir.⁵⁴⁶ Ayrıca örgüte girişi daha önce saptanan Sıkıyönetim Karargâhı’nda görevli Kurmay Binbaşı Ahmet Yıldız da devreye sokularak İstanbul yapılanması hızla, fakat Ankara’nın kontrolünün dışında gelişir. Bu arada İstanbul’daki bu oluşum, başından beri Harp Akademileri ile 28-29 Nisan öğrenci olaylarından itibaren de Sıkıyönetim Karargâhı’nda genişlerken, Ankara Sıkıyönetim Karargâhı’nda herhangi bir yapılanma söz konusu değildir. Bu farklılık nedeniyledir ki, Ankara’da müdahalenin “İhtilal Karargâhı” Harp Okulu olacak, Ankara Sıkıyönetim Karargâhı sonradan ele geçirilecektir.⁵⁴⁷

Öte yandan teşkilatın başkanlığını üzerinde yürüten Türkeş’in, tıpkı Faruk Güventürk gibi, örgütten habersiz olarak İstanbul ve Ankara’da bazı subaylarla temasa geçtiğine dair bilgiler ulaşıyor ve bu davranışlar bazı üyeleri tedirgin ediyordu. Zira Türkeş’in şahsi ikbali için yatırım yaptığı yönünde yorumlar yapılmaktaydı.⁵⁴⁸ Türkeş, bu dönemde Numan Esin, Ahmet Er ve Muzaffer Özdağ gibi bazı genç subayları komiteye almak için çalışmalar yapmaktaydı. Fakat bu genç subayların diğer komitelerden içerik ve metot açısından tamamen farklı “örgütçülük” faaliyetlerinden bahsetmek gerekecektir.

⁵⁴⁶ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 100-101.

⁵⁴⁷ Utku, a.g.e., s. 143-144; Baykam, a.g.e., s. 159; Özdağ, a.g.e., s. 136.

⁵⁴⁸ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 99; Küçük, a.g.e., s. 79.

2.3.5.Örgüt içi Sorunlar: Müdahale Öncesi Subaylar Arasında Yaşanan Husumetler ve Yol Ayrımları

Sadece siyasal değil aynı zamanda sosyal bir oluşum olan gizli komitelerde “örgüt içi” tartışma ve sorunların yaşandığına dair verileri anılardan öğrenmekteyiz. Bu kavga ve tartışmaların çoğunluğu, büyümeden yatıştırılmış olmasına rağmen bir kısmının üstü örtül(e)memiştir. Böylece bazı önemli üyeler komiteden kopmuş, bu durum da 27 Mayıs sonrasında yaşanacak “sancılı” sürecin bir nevi “ön alarmı”nı oluşturmuştur.

Dündar Seyhan 1966 yılında kaleme aldığı anılarında, komite üyesi bazı arkadaşlarının, Harp Akademisi’nden mezun olabilmek için politikacıları araya soktuklarını, ayrıca ordunun en önemli kurumlarından birinin siyasete alet edildiğini ileri sürmektedir.⁵⁴⁹ Dündar Seyhan’ın bu eleştirilerinin satır araları okunduğunda, örgüt arkadaşlarına karşı bir “gönderme”de bulunduğu tespit yapılabilir. Zira gizli örgütün kurulma gayelerinden birini “orduyu siyasete alet eden sivil politikacılara yönelik tepkiler” oluşturmaktaydı. Bu şikâyetlerle bir araya gelerek iktidarı devirmek amacıyla örgüt teşkil eden subayların bu tutumu adeta “mantıksal bir çıkmaz” örneğiydi. Dündar Seyhan, akademiden ilişkisi kesilen başarısız subayların “siyasiler” vasıtasıyla yeniden akademiye dönüp “kurmay” olmalarını şöyle eleştirir: “İşin berbat tarafı, dönenler (ilişkisi kesilenler) hakkında indî hükümler kesildiği için dönüşlerin (ilişik kesmenin) önlenmesine siyasiler karıştırılmaktaydı. Siyasi baskılarla yeni baştan imtihanlar açtırmaya ve sonunda kurmay olmaya muvaffak oldukları 1950-60 yılları akademi icraatında defatle görülmüş hadiselerdendir.”⁵⁵⁰ Akademideki aksakları gidermeye yönelik kalıcı çözümler yerine, askerî bir kuruma siyasetin alet edilerek “yanlışın başka bir yanlışla” düzeltilmek istenmesi, dönemin örgüt üyeleri arasında söylentilere ve rahatsızlıklara neden olduğu anlaşılıyor. Tekin Erer, akademiden refüze edilip siyasi makamlarla irtibata geçerek, okula geri dönen subaylar arasında örgüt üyelerinden Osman Köksal, Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu dâhil, 75 subayın bulunduğunu belirtir. Nitekim 1955 Kara Harp Akademisi mezunu bu subaylar, sınavların “dürüst” yapılmadığı gerekçesiyle CHP ve DP’nin sivil makamlarına müracaat etmişlerdir. O

⁵⁴⁹ Seyhan, a.g.e., s. 48.

⁵⁵⁰ Seyhan, a.g.e., s. 48-49.

dönem Milli Savunma Bakanlığı'na da vekâlet eden Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün oğlu "Orhan Köprülü" DP'nin İstanbul İl Başkanı'dır. İddiaya göre, Orhan Köprülü'yle temasa geçen bu subaylar, Milli Savunma Bakanlığı aracılığıyla Genelkurmay Başkanlığı'na baskı yapıp imtihanların yenilenmesi sağlanarak kurmay hakkını elde etmişlerdi.⁵⁵¹ Adnan Çelikoğlu da anılarında, akademideki sınıfın yarısının başarısız olduğunu ve verdikleri mücadele sonrasında tanınan yeni sınav sonucunda kurmay olduklarını belirtir. Fakat siyasilerle temasta bulduklarından bahsetmez.⁵⁵² Tekin Erer'in bu iddiaları göz önüne alındığında, İstanbul kanadının liderlerinden Dündar Seyhan'ın yukarıda zikredilen satır aralarındaki eleştirilerinin, örgütün Ankara kanadında yer alan Sezai Okan, Osman Köksal ve Adnan Çelikoğlu gibi isimlere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. 27 Mayıs müdahalesine kadar aralarında geçen kişisel çatışmaların "dava" uğruna bir şekilde bastırıldığı bilinmektedir. Fakat müdahaleden sonra, özellikle MBK'da yaşanan hizipleşmelerle beraber, ihtilalciler arasındaki geçmişten gelen bu "bastırılmış" duyguların açığa çıkarıldığı görülmektedir.

Başka bir husus komite toplantılarında çıkan tartışmalar üzerinedir. Özellikle örgütün çekirdek kadrosu arasında, süreç içinde izlenecek "metotlardaki farklılık" ile cunta içinde "ön plana çıkma ve lokomotif olma" tartışmaları, üyelerin birbiriyle yumruklaşmasına kadar varan hadiselerin yaşanmasına yol açar.⁵⁵³ Toplantılarda yaşanan tartışmalardan biri, komitenin hedefinin ne olacağı meselesi üzerinedir: "Orduda reform mu yoksa ihtilâl mi?" Bu husus hakkında, 1956 yılında teşkil edilen Atatürkçüler Cemiyeti'ndeki ilk çatlak 1957 yılında yaşanır.

⁵⁵¹ Yapılan bu imtihanlarda ise soruların kasıtlı olarak zor sorulduğu gerekçesiyle tüm subaylar "boş kağıtlar"la sınavı terk eder. Tekin Erer, DP hükümetiyle yeniden temasta bulunan subayların girişimleri sonucu, akademi talimatı değiştirilerek birçok subayın kurmay olduğunu ifade eder. Tekin Erer, *Yasakçılar*, Toker Matbaası, İstanbul, 1965, s. 123-126; Tekin Erer'e göre Orhan Köprülü, "ihtilalciler" tarafından ödüllendirilerek 27 Mayıs'tan sonra teşkil edilen Kurucu Meclis'e üye olarak dâhil edilmiştir. Tekin Erer, *Yasakçılar*, Toker Matbaası, İstanbul, 1965, s. 126.

⁵⁵² Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 95; 1955 Harp Akademisi mezunu Kurmay Binbaşı Avni Erevli anılarında, 27 Mayıs'tan sonra MBK üyelerinin orduda gençleştirme reformu adı altında akademideki bu hocalarını emekliye sevk ettiklerini söyler: "Biz Harp Akademisi son sınıfta iken 105 kişi idik. Sene sonunda direkt olarak 46 kişi mezun olduk. Mezun olamayıp bilahare birçok yeni destek ve himayelerle ve zoraki mezun olabilenlerle veya direkt olarak mezun olan MBK üyesi olanlar, evvela ilk kalemde Akademi'de içerledikleri hocalarını emekli ettiler. Bunlar ordunun en güzide subayları idi. Bir değer ve kıymet idiler. Örneğin Kurmay Albay Raif Özmelek, Kurmay Albay Hurşit Erentürk, Kurmay Albay Naci Bozkurt, Kurmay Albay Münip Dinçkal vs... Hatta üyeler, içerledikleri, kızdıkları, korktukları subayların parmak hesabı ile emekli edilmediğini görünce komisyona gidip, onları da emekli listesine bizzat dâhil ettirdiler. Ayrıca listeye dâhil edilmiş çok sevdiği, suya ve sabuna dokunmayacak cinsten arkadaşları varsa onları da listeden çıkardılar." Avni Erevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 321-322.

⁵⁵³ Seyhan, a.g.e., s. 51-52.

Bu mevzu hakkında ihtilalciler arasında farklı yorumlar olduğu görünmektedir. Orhan Erkanlı, 1955'ten itibaren komite üyesi olarak örgütün ilk gayesinin, ihtilal yapmak değil, “orduyu modernize etmek” olduğunu belirtir.⁵⁵⁴ Buna karşın Dündar Seyhan'a göre, örgütün ilk hedefi ihtilal, ikincisi ise hem iktidarı hem muhalefeti tasfiye etmektir.⁵⁵⁵ Faruk Güventürk de Dündar Seyhan'la aynı fikirdedir ve Orhan Erkanlı'nın “başlangıçta ihtilal düşünmüyorduk, asıl amacımız ordunun ıslahıydı” şeklindeki sözlerini tekzip eder: “Örgütün dış görünüşü böyleydi. Ama içi öyle değildi. Bizim işimiz böyle ordunun ıslahı falan değil. Bu bir ihtilal cemiyetiydi. Bu fikrimizi ancak 1957 yılında açabildik... Arkadaşlara, ‘sır saklamak şartıyla aramızdan ayrılabilirler,’ dedim.”⁵⁵⁶ Anlaşılan örgütün birkaç çekirdek üyesinin kendi aralarında anlaşıp, belki de katılacak diğer üyeleri daha işin başında “ürkütmemek” adına, tüm subayların mutabakat kaldığı müşterek bir sorun olarak görülen “orduda reform yapmak” gibi bir söylem üzerinden örgütün genişlemesinin daha kolay olacağını düşünmüş olabilirler. Başka bir ifadeyle, orduda ıslahat gibi “takiyyeci” bir söylem altında genişleyen komite, üyelerin yeterli sayıya ulaşmasının kazandırdığı bir özgüvenle temel amacını bu toplantıda açığa kavuşturmuştur. Nihayet “orduda ıslahat” yapılacağı vaadiyle komiteye alınan subayların da bulunduğu genel bir toplantıda “ihtilal” fikrinin telaffuz edilmesi bazı subaylarda tedirginliğe yol açmasının ardından Mükerrerem Erensü ile Kemal Güner, komiteden ayrılmışlardır. Fakat bu subayların yeminlerine sadık kalarak, herhangi bir ihbarda bulunmadıkları bilinmektedir.⁵⁵⁷

Yine ayrıca genişleme faaliyetleri devam ederken örgütün sohbet ve toplantıları, dikkat çekmeyecek mekânlarda gerçekleştirilmekteydi. Akademi öğrencilerinde, “grup” halinde ders çalışmak bir gelenek olduğu için, kimi örgüt toplantıları ders hazırlığı perdesi altında yapılmaktadır. Başlangıçta toplantılar, Orhan Kabibay'ın Bebek'teki bekâr evinde yapılmasına rağmen, bunun muhtemel sakıncaları düşünülerek, sırayla her üyenin evinde toplanılmasına karar verilir. Bunun yanında örgüt genişledikçe genel toplantılar düzenli bir şekilde yapılamamakta, ikili ve üçlü sohbetler şeklinde devam

⁵⁵⁴ Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 15.

⁵⁵⁵ Seyhan, a.g.e., s. 42.

⁵⁵⁶ Ilıcak, a.g.e., s. 168-169; Ayrıca bkz. Mehmet Ali Birand, *Demirkırat*, s. 118; Osman Köksal da örgütün izleyeceği gaye hususunda “esas” ve “görünür” olmak üzere iki amaçtan bahseder. Görünür hedefi, orduyu modernize edilmesini sağlamaktır. Esas amacı, cumhuriyeti/demokrasiyi korumak ve kollamak olarak belirlenmiştir. Diğer bir tabirle, ordunun modernize edilmesi “örtüsü” altında, esas hedef cumhuriyeti ve demokrasiyi korumaktır. Mumcu, a.g.e., s. 30.

⁵⁵⁷ Seyhan, a.g.e., s. 52; Ilıcak, a.g.e., s. 169.

etmektedir. Bu sohbetler de sahil yolunda bir yürüyüş esnasında veya bir kafede gerçekleşir. Dünder Seyhan genel toplantı şeklinde gerçekleşmeyen bu sohbetlerde alınan kararların, komite içinde bazı sorunların yaşanmasına neden olduğunu ifade eder.⁵⁵⁸ Bu tarz sorun ve tartışmalar, “balayı” dönemindeki örgüt üyeleri arasında fazlaca büyütülmemiş, taraflar tolerans göstererek kavgalar “tatlıya” bağlanmıştır. Fakat bu tip durumların aksine, yaşanan bazı olaylar ve dedikodular sadece komite içinde ayrılıklara yol açmamış, aynı zamanda 27 Mayıs’tan sonra “askerî rejim”in kaderini de etkilemiştir.

Gizli örgütün feshedilmesinden bir müddet sonra yeni bir oluşum için arayışlara girilmişti. 9 Subay Vakası bir fırsat bilinerek gerek yeni örgütün güvenliği için temkinli davranılmış, “aşırı” davranışları olan yahut karakteri itibarıyla “uyumsuz” olduğu düşünülen bazı isimlerle ayrılıklar yaşanmıştı. Komite içi sorunların somutlaşmış halini, 9 Subay Olayı’ndan yaklaşık bir yıl sonra yeniden teşekkül eden gizli komitenin ilk önemli toplantısında görmekteyiz. Şubat 1959’da Sadi Koçaş’ın girişimiyle kurulan örgütün “gizli” liderliğine Cemal Gürsel getirilmişti ve bu örgütün nüvesini Sadi Koçaş, Suphi Karaman, Osman Köksal ve Sezai Okan teşkil etmekteydi. Mayıs 1959’da yapılan ilk mühim toplantısında “çekirdek” kadronun genişletilmesi gündeme gelir. Potansiyel adaylar arasında temel bir kıstas belirlenir: “9 Subay Olayı sürecinde, üyelerin tutum ve davranışları göz önünde tutularak” yeni bir liste hazırlanacaktır. Osman Köksal’ın muhalefetiyle karşılaşan Talat Aydemir, listeye alınmamış ve bir süre sonra Kore’ye gönderilerek 27 Mayıs’ın “dışında” kalacaktır.⁵⁵⁹ Bunun yanında 9 Subay Olayı’nda tutuklanan komite başkanı Faruk Güventürk de güvenlik kaygısı ve deşifre edilme endişesi nedenleriyle “oybirliğiyle” liste dışı bırakılır.⁵⁶⁰

Osman Köksal’ın eski arkadaşı Talat Aydemir’i dışarda bırakmasının sebebi, 9 Subay Olayı’nın hemen öncesinde yaşanan kişisel bir husumete dayanıyordu.⁵⁶¹ Atatürkçüler Cemiyeti olarak adlandırılan komitenin, 8 Ağustos 1957 günü Orhan Erkanlı’nın Levent’teki evinde gerçekleştirilen toplantısında, Faruk Güventürk, alıngan bir tavırla komite başkanlığından istifa edeceğini belirtir. Gerekçesi ise Osman Köksal’ın

⁵⁵⁸ Seyhan, a.g.e., s. 48-51.

⁵⁵⁹ Mumcu, a.g.e, s. 56.; Koçaş, a.g.e., c.1, s. 376-377.

⁵⁶⁰ Mumcu, a.g.e., s. 56.

⁵⁶¹ Detaylı bilgi için bkz. Mumcu, a.g.e., s. 42-43; Koçaş, a.g.e., C.II, s. 512.

kendisine ‘itimat’ edilemeyeceğine dair sözler kullanması sebebiyle “incinmiş” olmasıdır. Bu durumun bir yanlış anlamadan kaynaklanmış olabileceğine dair sözlerle başkanlıktan istifa etmemesi hususunda ikna edilir ve böylece olayın “üstü” kapatılmış olur.⁵⁶² Olayın arka planı, Osman Köksal ile Talat Aydemir arasında geçen bir sohbe dayanır. Osman Köksal’ın notlarında geçen ayrıntıya göre, olayın esas “kabahatli”si Talat Aydemir’dir. Talat Aydemir’in İstanbul-Ankara arasında komite çalışmaları için mekik dokuduğu dönemlerde İstanbul’da yaşanan gelişmeleri, Ankara’daki arkadaşlarına, Fahrettin Ermutlu ve Osman Köksal’a bire bir aktarmaktaydı. Faruk Güventürk’ün de komite üyesi olduğunu öğrenen Osman Köksal, ona “itimat” etmediğini söyler. Zira Faruk Güventürk’le Kore’den “silah arkadaşı”dır ve arkadaşının karakterini yakından tanımaktadır. Talat Aydemir de “laf taşıyarak” Osman Köksal’ın bu sözlerini alır ve Faruk Güventürk’e ulaştırır. Faruk Güventürk’ün de bu sözlerden “kırılmış” olduğu anlaşılıyor. Lakin Osman Köksal, silah arkadaşı Faruk Güventürk’ün “itimatsız” gibi bir sözden dolayı asla kırılmayacağını, Talat Aydemir’in kendi sözlerini çarpıtarak “araya başka sözler karıştırdığı” iddiasında bulunur: “Talat’a şunları söyledim: ‘Bak, Talat; Güventürk’ü çok iyi tanırım. Onu kırmamak için de çok dikkatli konuşmuştum. Bu söylediğim sözlere darılacağını hiç sanmıyorum. Sakın araya başka söz karıştırmış olma’ dedim. Talat bu sözün üzerine sarsıldı. Ve konuyu hemen değiştirdi. Anlamıştım ki sözlerimi tahrif etmişti. Sonradan duydum ki, Talat, Güventürk’e benim kendisi için ‘geveze’ dediğimi söylemiş. Talat iki dostun arasını açmayı niçin yeğlediğini bilmiyorum ama kötü bir huy.’”⁵⁶³ İtimatsız kelimesi TDK Türkçe Sözlük’e göre, “başkalarına güveni olmayan, güven vermeyen” anlamına gelmekte iken⁵⁶⁴; geveze kelimesi “çok konuşan, boşboğaz, sır saklamayan” manasına gelmekteydi.⁵⁶⁵ Nitekim meseleyi Osman Köksal’ın ifadelerine göre okuyacak olursak, Talat Aydemir’le ilişkisini geren olay, birbirine çok da uzak anlamlara gelmeyen “itimatsız” yerine “geveze” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktaydı. Hâlbuki “Faruk, itimatsızın tekidir” şeklinde bir tabir kullanılmış olsaydı ikili arasında hiçbir sıkıntı çıkmayacaktı.

⁵⁶² Talat Aydemir, *Hatıratım*, s. 31; Mumcu, a.g.e., s. 42.

⁵⁶³ Mumcu, a.g.e., s. 42; Aydemir, a.g.e., s. 31;

⁵⁶⁴ Ali Parlatır, *TDK Türkçe Sözlük*, c.1, TTK, Ankara, 1998, s. 1124.

⁵⁶⁵ Parlatır, a.g.e., s. 847.

Talat Aydemir ile Osman Köksal arasında yaşanan ikinci bir hadise, 9 Subay Hadisesi'nden hemen önce yaşanan "Samet Kuşçu ile Sadi Koçaş" meselesidir. Ağustos ayının 1957 senesinde Faruk Güventürk'ün başkanlığında Yıldız Harp Akademisi'nde Ankara ve İstanbul örgütlerinin "Atatürkçüler Cemiyeti" adı altında birleşmesi sonrasında Osman Köksal, Ankara'da müstakil bir örgüt kuran Sadi Koçaş'ın; söz verdiği üzere ismini vermeksizin, Atatürkçüler Cemiyeti'ne dâhil edilmesi için teklifte bulunur. Toplantıda hazır bulunanlar, Osman Köksal'ın teklif ettiği bu subayı örgüte dâhil etme taraftarıdır ama bu subayın kim olduğunu bilmeden karar verememektedirler. Tüm ısrarlara rağmen Osman Köksal "söz verdiğini öne sürerek" ismini zikretmeyeceğini belirtir. Bunun üzerine örgütün güvenliği gerekçe gösterilerek teklif reddedilir.⁵⁶⁶ Toplantıdan sonra Talat Aydemir, bu subayın kim olduğunu ısrarla sorunca bu ismi açıklamak zorunda kalmıştır: Sadi Koçaş. Ancak Osman Köksal, Sadi Koçaş'a söz verdiği için isminin örgüte duyurulmaması için Talat Aydemir'e ricada bulunmuştur: "Kimseye açıklamayacağına dair birkaç kez 'şeref' sözü verdi. Ben de şeref sözüne güvenerek Sadi Koçaş'ın ismini söyledim. Ama Talat, benden ayrıldıktan sonra, doğruca eve değil, Rami Kışlası'na gidiyor. Arkadaşlarla buluşuyorlar ve Sadi Koçaş'ın adına bir de Samet Kuşçu adını ekleyerek olumsuz konuşmalar yapıyor. Oysa Samet Kuşçu'yu tanıımıyordum. Talat'ın bu yaptığı tuz biber ekmişti içtenliğimize. Talat'a duyduğum güven sarsıldı."⁵⁶⁷ Osman Köksal'ın Talat Aydemir hakkında itimadının sarsıldığı bu konuya dair, Talat Aydemir hatıratında kendisini savunmuştur. Ona göre Sadi Koçaş'a yönelik kuşkular hiç de asılsız değildi. Zira Sadi Koçaş, iki eski örgütçü subay CHP üyesi emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım ve DP Milletvekili emekli General Fahri Belen'le temas halindeydi. Nitekim Talat Aydemir, Sadi Koçaş'ın "partili" bu isimlerle irtibatını tehlikeli görmekteydi: "Tüm uyarılarıma rağmen Osman Köksal, bu isimlerin güvenilir insanlar olduğuna inanıyordu."⁵⁶⁸ Bu sebeple Talat Aydemir, örgüt toplantısında Samet Kuşçu ile birlikte Sadi Koçaş'a da itimat edilemeyeceğini söylediği gibi Osman Köksal'ın da ikaz edilmesi gerektiğini belirtmiştir "Biri Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş, diğeri Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu idi. Ben bu isimlere itimat etmiyordum. Osman da bu isimlerle bir daha temas

⁵⁶⁶ İpekçi ve Coşar, a.g.e., s. 40-41.

⁵⁶⁷ Mumcu, a.g.e., s. 44.

⁵⁶⁸ Aydemir, a.g.e., s. 36.

sağlamayacak.”⁵⁶⁹ Lakin Talat Aydemir’in verdiği bu bilgi, Osman Köksal ile Sadi Koçaş’ı komite üyeleri üzerinde olumsuz bir intiba bırakacak, hatta Samet Kuşçu ile aynı gruptan olduğu kanaati hâkim olacaktır.⁵⁷⁰ Sadi Koçaş ise Talat Aydemir’in Samet Kuşçu adını, iki örgütün birleşmesini engellemek amacıyla kasten ortaya attığını iddia etmektedir. Bu iddiaya göre, örgüt içinde sürekli ön planda olmayı yeğleyen Talat Aydemir, kendisine rakip olarak gördüğü üyelerle de anlaşamamaktaydı. Bu açıdan bakıldığında, potansiyel bir rakip olarak görülen Sadi Koçaş’ı elemine etmenin yolu, “Samet Kuşçu’nun ismiyle aynı kefeye koymaktır.”⁵⁷¹ Elimizdeki veriler dışında başka bir ihtimal de Osman Köksal tarafından yeterince bilgilendirilmeyen Talat Aydemir’in bu eksikliği, farklı bir senaryoyla, örgüt arkadaşlarına aktarmış olmasıdır.

Neticede bu tip dedikodu/iddialar, çarpıtıldığı iddia edilen sözler, örgüt içi iktidar kavgaları, grup içinde önde olma isteği gibi esasında insanların gündelik yaşamında sıkça karşılaşılabileceği sıradan vakaların uzantıları, 1960’ların ortasına kadar Türk siyasal hayatını derinden etkileyecektir. Aslında “bir kişiden diğerine aktarılan basit bir hikâye”⁵⁷² biçiminde olan bu dedikodu olayı, Osman Köksal ile Talat Aydemir arasındaki kadim dostluğun boyutunu değiştirecektir. Sonrasında Talat Aydemir’in “devre dışı” bırakılmasına, 27 Mayıs’a iştirak edemediği için MBK’da yer alamamasına ve sonuçta onu, MBK’ya karşı alternatif illegal oluşumların liderliğini üstlenmek gibi birbiriyle zincirleme bir dizi olayın içine çekecektir.

Diğer bir olay da yine Sadi Koçaş örgütü tarafından Faruk Güventürk’ün diskalifiye edilmesiyle ilgilidir. Karakteri itibariyle otoriter olmasına rağmen, Dünder Seyhan’ın tespitlerine göre, bir ihtilal örgütü için biraz “haylaz” bir tiptir. Fakat gizli bir teşkilatta bulunmanın getirdiği ciddiyet ve tehlikenin, bireyin aşırılıklarını “yontma” ihtimalini göz önünde bulunduran Dünder Seyhan, her şeye rağmen Faruk Güventürk’ün popülaritesinden faydalanarak örgütün selameti ve genişlemesi adına daha rasyonel

⁵⁶⁹ Aydemir, a.g.e., s. 36.

⁵⁷⁰ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 40-41.

⁵⁷¹ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 385.

⁵⁷² Gündelik yaşamın olağan bir parçası olarak dedikodu hakkında akademik literatürde önemli eserler bulunmaktadır. Örneğin Robert Fulford’un hikâye anlatısı ile dedikodu arasında analogik bir ilişki kurduğu çalışması için bkz. Robert Fulford, *Anlatının Gücü: Kitle Gücü Çağında Hikâyecilik*, Çev. Ezgi Kardelen, Kolektif Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17; Ayrıca benzer konuda yetkin bir çalışma için bkz. Jean Noel Kapferer, *Dünyanın En Eski Medyası: Dedikodu ve Söylenti*, Çev. Işık Gürbüz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992; Ayrıca TDK sözlüğüne göre dedikodu, “Birini çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma, kılûkal” olarak ifade edilmiştir. Parlatur, a.g.e., c.1, s. 536-537

görmekteydi: Faruk Güventürk'ün “dilinde bir ölçü, kafasında bir hudut yoktu.”⁵⁷³ Faruk Güventürk'ün kontrol edilemez “dil”inden dolayı, 9 Subay Olayı'nda komitenin güç durumda kalmasına neden olduğuna dair komite üyeleri arasında geniş bir ittifak bulunmaktadır.⁵⁷⁴ Bu hadise, Faruk Güventürk'ün “güvenilmeyen” bir örgütçü olmasına ve yeniden dirilecek olan gizli örgüte dâhil edilmemesine neden olmuştur.⁵⁷⁵ Ayrıca ilerde detaylıca bahsedileceği gibi, örgütün “ateşli” isimlerinden Dünder Seyhan'ın bir bahaneyle yurtdışına gönderilerek, 27 Mayıs'ı icra edecek olan gizli örgütten “sessizce” tasfiye edilmesi meselesidir. Dünder Seyhan, “dikta rejimi”ne gitmeyi düşünen subayların başında gelmekteydi ve bu durum örgütün diğer önde gelen mensuplarını ürkütmekteydi. Sezai Okan'ın da kişisel girişimiyle bir ara formül icat edilmiş ve Dünder Seyhan'ın “gönlü kırılmadan” Washington'a Aralık 1959 yılında askerî ataşe olarak atanması sağlanmıştır.⁵⁷⁶

Böylece dedikodulardan ve ölçüsüz tutumlardan doğan “kin veya itimatsızlık” gibi nedenler eski örgütün iki önemli isminin; Talat Aydemir ve Faruk Güventürk'ün süreç içinde saf dışı edilmesine; radikal fikirlerinden ötürü de Dünder Seyhan'ın dışarıda bırakılmasına yol açacaktır. Bu durum, MBK'nın bölünmesindeki dış faktörlerden birini oluşturacaktır.

⁵⁷³ Seyhan, a.g.e., s. 49-50; Faruk Güventürk, Kore'deki günlerini anlatan bir roman kaleme almıştır. Faruk Güventürk, *Kore'de Kutup Yıldızı*, Gün Yayınevi, İstanbul, 1954.

⁵⁷⁴ Talat Aydemir de Faruk Güventürk'ün ihtiyat ve tedbirsiz hareketinden dolayı 9 Subay Olayı'nın patladığını ifade eder. Aydemir, a.g.e., s. 40; Ayrıca bkz. Seyhan, a.g.e., s. 66-67.

⁵⁷⁵ Örgüt üyelerinin askerî selamlaşma dışında tüm temaslarını kestiği Kurmay Yarbay Faruk Güventürk, Merkez Komutanlığı'nın bodrum katındaki bir nezarethanede 115 gün yattıktan sonra delil yetersizliğinden dolayı tahliye edilmiş, ama peşine de polis takılmıştır: “Kapımın önünde bir boyacı peydahlandı. Yürüyorum, arkamda aynı adam. Evden Tokatlıyan'a kadar yürüyorum, Tokatlıyan'a gelip oturuyorum, gazeteyi açıp bakıyorum, gene karşımda o iki adam. Zaten bizim polisler daima belli olur: aynı ayakkabı, aynı bıyık, aynı elbise... En nihayet üç dört gün sonra bana geldiler “Yarbayım, sen gideceğin yeri bize söyle, biz akşam rapor verelim” dediler. Böyle takip edildiğimi bildiğim için bizim arkadaşlarla ilişki kestim. Bana selam verenden şüphe ediyorlar. Uzaktan bir arkadaşımı gördüğüm zaman “bana sokulma” diye işaret ediyordum.” Ilıcak, a.g.e., s. 170-171

⁵⁷⁶ Cüneyt Akalın, “Bir Devrimcinin Seyir Defteri: Gölgedeki Adam”, *Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki*, 1 Haziran 2000; Sezai Okan, Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs,” *Milliyet*, 28 Mayıs 1989; Seyhan, a.g.e., s.

2.3.6. İhtilale Giden Yol ve Bir Gün Sonrasına dair “Üç Tarz-ı Siyaset”

Bu arada 1959 yılının Mayıs ayında yeni komitenin kurucuları tarafından ele alınan mesele, 1960 yılının başlarında yeniden hortlamıştır: “İhtilal sonrasında nasıl bir yol izlenecekti?”⁵⁷⁷ Mesele genel olarak üç formül etrafında tartışılmaktaydı: Birincisi, iktidarı CHP’ye devretmek; ikincisi, askeri bir rejim kurmak; üçüncü eğilim ise yeni seçimlere kadar iktidarı geçici bir meclise bırakmaktı.

İlk düşünceyi destekleyen ve “gizli” gündemine olan subaylar mevcuttu fakat henüz bu formül açıkça ifade edilememiş ve reddedilmiştir. Bu tezin karşısında olanlar, komitenin şahinler grubunu temsil etmekteydi. Tarafsız “hakem” rolünde olması gereken ordunun, herhangi bir zümre/parti lehine hareket etmesinin kardeş kavgasını önlemek şöyle dursun, daha da körükleyeceğini düşünüyorlardı. Esas tartışılan ikinci ve üçüncü alternatiflerdi. Görünüşe göre, ilk şıkı dile getiremeyen üyelerin üçüncü seçeneğin taraftarı oldukları bilinmektedir. Ayrıca en kıdemli üye Alparslan Türkeş’in başkanlığındaki bu toplantıda, askerî bir rejim argümanını da kimse net olarak belirtmemiştir. Buna mukabil Türkeş, iktidarın derhal sivillere bırakılmasından doğacak mahzurları ileri sürmüş, bazı üyeler de kendisini desteklemiştir. Herkesin birbirini tartarak konuştuğu bu tartışma nihai bir neticeye ulaşamamış olsa da, kimlerin hangi fikirlere sahip olduğu aydınlanmaya başlamıştır. Esasen bu konudaki anlaşmazlık, 1955 yılından beri tüm gizli örgütlerde kendisini hissettirmiş ve üzerinde herkesin mutabık kalacağı bir formül bulunamayarak tartışmalar sürekli yarım bırakılmıştı.⁵⁷⁸ Dündar Seyhan, Washington’a atanmadan önceki son kez katıldığı bu komite toplantısında, yaklaşmakta olduğunu bildikleri müdahalenin pratik tarafını düşünmekten kimsenin bu tip konulara “öncelik” vermediğini ifade eder.⁵⁷⁹

Fakat her defasında açıldıktan sonra uzlaşının bir türlü sağlanamaması sonucu, şu veya bu şekilde, üstü kapatılan bu tartışmanın sadece “metodik” bir münakaşa olmadığı, aynı zamanda geçmişten gelen “kişisel” nefret veya kıskançlığın sonucu olduğu da ortaya

⁵⁷⁷ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 95.

⁵⁷⁸ Abdi İpekçi, a.g.e., s. 95-98.

⁵⁷⁹ Askerî bir hiyerarşi düzeni içinde çalışmanın uygun olacağı düşüncesiyle Türkeş’in başkanlığı kabul edilmiştir. Seyhan, a.g.e., s. 73.

çıkacaktır. Bu toplantıdan bir müddet sonra yeniden bir araya gelen komite, Alparslan Türkeş ile çiçeği burnundaki yeni üye Sami Küçük arasında yaşanan sert gerginliğe şahit olacaktır. Bir yılı İngiliz Harp Akademisi'nde, üç yılı Tokyo'da BM nezdinde Türk İrtibat Heyeti'nde, ardından iki yıl da Madrid'de Ataşemiliterlik görevini ifa eden Sami Küçük, Ocak 1960 başlarında Genelkurmay CENTO şubesine atanmıştır. Kısa bir süre sonra Kore'den silah arkadaşı Orhan Kabibay vasıtasıyla gizli örgüte katılmıştı.⁵⁸⁰ Katıldığı ilk örgüt toplantısında üyeler arasında Harbiye'den sınıf arkadaşı olan Türkeş'i de görünce rahatsızlığını belli eder. Fakat toplantıda yaşanan gerginliğin çıkış nokrası, ihtilal sonrası teşkil edilecek düzenin nasıl olacağı meselesi üzerinden başlamıştır: "Askeri bir diktatörlük mü, yoksa demokrasi mi?" Belli bir süre askeri idareden sonra demokrasiye geçilmesi yönünde bir fikir savunan Türkeş'e karşı Sami Küçük'ün tepkisi sert olur ve henüz katıldığı örgütten derhal ayrılmak ister. Bir yandan Sami Küçük diğer yandan Türkeş uzun uğraşlar sonucu teskin edilir ve toplantı da belli bir karara varılmadan sona erer.⁵⁸¹ Tartışmaya şahit olanlardan Suphi Karaman, tansiyonu düşürmek amacıyla Türkeş'in sözlerini yumuşattığını belirtir. Türkeş'in "sözünden dönerek" geri adım atması, Sami Küçük'ü tatmin ettiği görülüyor.⁵⁸² Esasında 1959'un Mayıs ayından itibaren ihtilal komitesine Sadi Koçaş aracılığıyla girmek isteyen ancak yurtdışı görevinde olmaları nedeniyle, bir türlü bu arzusunu yerine getiremediği bilinmektedir.⁵⁸³ Sami Küçük'ün ilk kez katıldığı örgüt toplantısından "derhal" ayrılmak istemesinin gerekçesi, ihtilal sonrasına yönelik yöntem farklılığının yanı sıra, Alparslan Türkeş'e dair yıllardır beslediği gizli husumetten kaynaklı bazı kişisel sorunların varlığı da olabilir. Sami Küçük anılarında, ertesi gün örgütün güçlü isimlerinden Sezai Okan'la bir görüşme yaptığını ve Türkeş'in örgütten tecrit edilmesi hususunda anlaşıklarını belirtir. İzlenecek yol basittir: Artık toplantılar evlerde değil,

⁵⁸⁰ Utku, a.g.e., s. 144; Küçük, a.g.e., s. 9 ve 76-78; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 88;

⁵⁸¹ Küçük, a.g.e., s. 78-79; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 88; Utku, a.g.e., s. 144-145; Sami Küçük olayı şöyle aktarır: "Madrid dönüşü, ilk katıldığım "İhtilal örgütü toplantısında benim "ihtilal başarılı sonuç verdikten sonra ülkenin nasıl bir yönetimle yönetileceğini" sordum. Türkeş'in "Askeri Yönetimle" sözüne karşı çıkmamla toplantıya katılan arkadaşların hemen tümünün benim gibi düşündüklerini ifade etmesi üzerine Türkeş, "sözlerinin yanlış anlaşıldığını, tabii ki demokratik bir idareyle yönetileceğini" bildirmiştir. Bu suretle asıl maksadını gizlemek istediği orada bulunan örgüt üyelerince de anlaşılmış ve Türkeş'i toplantılara çağırılmama kararı almıştık." Bkz. Küçük, a.g.e., s. 135; Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romani*, s. 93.

⁵⁸² Utku, a.g.e., s. 145.

⁵⁸³ Mayıs 1959'da teşkil edilen örgütün ilk toplantısı Sadi Koçaş'ın Ankara'nın Kurutuluş Sempti'ndeki apartman dairesinde gerçekleştirilmiş olup, ev sahibi de Sami Küçük'tür. Bu toplantıda hazırlanan listeye Sami Küçük de dahil edilmiştir. Ancak henüz Madrid'de olduğu için örgüte iltihak edememiştir. Koçaş, a.g.e., c.2, s. 509-513.

Sami Küçük'ün görev yaptığı ve “Camlı Köşk” olarak tabir edilen Genelkurmay CENTO Şubesi'nde yapılacaktır. Bu karar, Türkeş'e yakın olan isimlere de bildirilmeyecekti.⁵⁸⁴

Bu olaydan sonraki en kritik hadise, müdahale öncesinde doğrudan Türkeş'in tasfiyesini hedef alan gelişmedir. Daha doğrusu, Sami Küçük ve Sezai Okan'a bu fırsatı, Türkeş kendi elleriyle vermiştir. Kısaca özetlemek gerekirse, Tahkikat Komisyonu'nun teşkiliyle beraber 28-29 Nisan'da DP iktidarına karşı öğrencileri olayları baş göstermişti. 3 Mayıs 1960 günü ise KKK Cemal Gürsel, izin almış ve emekliliğini beklemek üzere İzmir'e gitmişti.⁵⁸⁵ Bu olayı değerlendirmek için 6 Mayıs günü toplanan örgütün diğer önemli mevzusu, Alparslan Türkeş'in İzmir'de Cemal Gürsel'le görüşmesi meselesi üzerinedir. Toplantıya katılanlar arasında Alparslan Türkeş, Sami Küçük, Sezai Okan, Suphi Karaman, Mustafa Kaplan ve Rıfat Baykal bulunmaktadır. Söz alan Türkeş, görevli olarak İzmir'deki NATO Karargâhı'na gideceğini belirtmiş ve birkaç gün kalacağı İzmir'de, Cemal Gürsel'le görüşüp görüşmeme konusunda izin talebinde bulunmuştur. Fakat Gürsel'in hükümet tarafından yakın takip altında olduğu, böylece örgütün deşifre edilebileceği endişesiyle bu talep olumsuz karşılanmıştır. 8 Mayıs günü, yeniden toplanan aynı isimler, İzmir'den henüz dönmeyen Türkeş'in gıyabında bir karar alarak onu komiteden tecrit etmiştir. Zira Suphi Karaman, Milli Emniyet'teki bir arkadaşı vasıtasıyla, evde ve kulüpte olmak üzere Türkeş ile Cemal Gürsel'in iki defa görüştüğü bilgisini almıştır. Buna göre örgütün deşifre olmaması için Türkeş'le temas kesilmeliydi. Türkeş'in eleminize edilmesi konusunda özellikle Sami Küçük ve Sezai Okan'ın ısrarcı davrandıkları bilinmektedir.⁵⁸⁶ Türkeş'in henüz

⁵⁸⁴ Cumhuriyet Utku, a.g.e., s. 121-122; “Ertesi gün Sezai Okan ile yaptığımız konuşmada, Türkeş'in tehlikeli bir yolda olduğunu, bu zihniyette bulunan biriyle yola devamın doğru olmayacağını, onu tecrit etmenin tek yolunun evlerde yapılan bu toplantılara son verilmesi” gerektiğini belirtir. Sami Küçük, a.g.e., s. 78-79; 3 Mayıs 1960 günü, Sami Küçük'ün teklifiyle örgüte katılan Kurmay Albay Ertuğrul Alatlı, örgüt ile ilgili tüm görüşmelerin “Camlı Köşk” diye tabir edilen CENTO Şubesi ve onun koridorlarında yapıldığını ifade ederek “Camlı Köşk” hakkında da bilgi verir: Genel Kurmay Karargah Binası'ndaki odaların kapıları kapanınca içerisi görünmezdi. CENTO şubesinin kapısı ise buzlu camdandı; hem koridordan yaklaşanların hem de içeridekilerin silüetlerini görebilirdiniz. Ayrıca, odanın pencereleri Akay-Bahçelievler Caddesi'ne baktığı için, diğer odalara nazaran şenlikliydi diyelim. Sanırım bu nedenle Camlı Köşk adı takılmıştı odaya.” Bkz. Ertuğrul Alatlı, “27 Mayıs'a Dair”, Hürriyet, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994.

⁵⁸⁵ Çelikoğlu, a.g.e., s. 128.

⁵⁸⁶ Küçük, a.g.e., s. 79; Sami Küçük anılarında, Türkeş'in Cemal Gürsel'le yaptığı görüşmeyi Sezai Okan'a aktardığını ileri sürer: “Türkeş, birkaç gün sonra İzmir'den şehir telefonuyla Genelkurmay'dan Sezai Okan'ı arayarak “Sezai, Cemal Paşa'yı ziyaret ettim. Hepinize çok selamı var ve her birinizin gözlerinden öpüyor” demiş. Bu konuşma üzerine Sezai ne yapacağını şaşırılmış durumda bizim odaya

savunmasına başvurulmadan karara varılan bu yargı, MBK'daki "mukadder" ayrışmanın en önemli dönemecini teşkil etmiştir. Bu arada, alınan bu "yargısız" infazı, "haksız" gören Türkeş'e yakın Mustafa Kaplan, Rıfat Baykal, Numan Esin, Muzaffer Özdağ ve Ahmet Er gibi isimler, önemli bilgi ve olayları Türkeş'e derhal ulaştırma konusunda anlaşmışlardır.⁵⁸⁷ Türkeş anılarında, İzmir'de Cemal Gürsel'le herhangi bir görüşmenin yaşanmadığını ileri sürmesine rağmen doğruluk payı çok fazla görünmemektedir.⁵⁸⁸ Fakat Türkeş ve ekibinin tasfiye kararının "Gürsel'le görüşmesinden bağımsız" olarak çok daha önceden alındığını Sami Küçük'ün yıllar sonra kaleme aldığı anılarında görüyoruz: "Türkeş'in yaptığı toplantı tekliflerini 'takip edildiğimiz haberini aldık. Bu nedenle şimdilik ev toplantıları yapmayacağız' diyerek Türkeş'i atlattık." "Persona non grata" olarak ilan edilen Türkeş'in tecrit hali, 27 Mayıs'tan bir hafta öncesine kadar sürecektir.⁵⁸⁹ Diğer bir ifadeyle, Örgüt içi sorunların yaşandığı bu dönemde, Türkeş, "ihtilalin lideri"ni yönlendirerek, müdahale sonrasında oluşacak yeni düzende kendisi için bazı fırsatlar yaratmak isterken, karşı hizbin hamlesiyle "ihtilalin dışında" kalma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Örgütteki "rakip albaylar"ın, Türkeş'in Cemal Gürsel'le görüşme meselesini "bahane" edilerek, komiteyle olan tüm ilişkisini kesmek istedikleri ancak diğer etkili ismi Orhan Kabibay'ın engel olduğu bilinmektedir. Nitekim onun arabuluculuğuyla Türkeş'in müdahaleye "beş kala" örgüte yeniden katılabildiği anlaşılıyor.⁵⁹⁰ Son tahlilde, Türkeş ile Sami Küçük arasında daha önce yaşanan "yarım kalan tartışma"nın bir hesaplaşması olan bu hadise için "13 Kasım Vakası"ndan önce gerçekleşen "erken bir tasfiye" operasyonu niteliğindedir, denebilir. Görüldüğü gibi, gizli komitenin teşkilinden sonra üyeler

---

geldi. Bu adam deli mi nedir? Kendisine yapma denen şeyi yapıyor ve yaptığını da dinlenebilir şehir telefonuyla resmi daireye haber veriyor. Müşkül durumda kalmamak için bu arkadaşla görüşmeleri keselim. Koridor rastlaşmaları bile kısa konuşmalar şeklinde herkes içinde olmalı dedi. Gizliliğe önem vermeyen Türkeş'i tecrit etmiş ve kendisinden uzaklaşmıştık." Küçük, a.g.e., s. 86; Seyhan, a.g.e., s. 76; Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 71- 72; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., 155- 162; Esin, a.g.e., s. 97

⁵⁸⁷ Vecdi Çıracıoğlu, *Mustafa Kaplan'ın Devrim Anıları*, s. 150-154; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 123-125; Komitenin İstanbul kanadından Numan Esin, aynı tarihlerde Suphi Karaman'ın kendisini Türkeş konusunda uyardığını fakat bu sözlere itimat etmediklerini ifade eder. Esin, a.g.e., s. 101; Er, a.g.e., s. 63.

⁵⁸⁸ Turgut, a.g.e., s. 118; Esin, a.g.e., s. 101.

⁵⁸⁹ Küçük, a.g.e., s. 79.

⁵⁹⁰ Numan Esin, a.g.e., s. 101; Sami Küçük, arabulucular vasıtasıyla Türkeş'in örgüte yeniden katılmasını öyle anlatır: "Türkeş, müdahale gecesi Hava Kuvvetleri'nden destek vaadiyle aramıza katıldı. Ama böyle bir hava desteğinin olmadığını harekât günü anladık." Sami Küçük, a.g.e., s. 86; Bu konuda, 18 Mayıs 1960 toplantısı, askerî müdahale tarihinin karar verildiği en önemli toplantı niteliğindedir ve Türkeş bu toplantıya yukarıda bahsedilen "bahane" nedeniyle davet edilmemiştir. Ümit Özdağ, Türkeş'in bu toplantıya "riziko faktörü" görüldüğü için davet edilmediğini belirtir. Özdağ, a.g.e., s. 172; Türkeş, kendisinin toplantıya davet edildiğini, ancak çok sayıda insan katılacağı için gelmediğini ileri sürer. Turgut, a.g.e., s. 133.

arasında yaşanan dedikodular, kıskançlıklar, kişisel husumetler, geçmişten gelen nefretler, fevrî adımlar ile müdahaleden sonra nasıl bir yol izleneceğine dair ortaya çıkan münakaşalara bir çözüm yolu üretilemeyişinin yol açtığı belirsizlikler, daha ihtilal olmadan MBK'yı parçalayacak seviyede etkileyecektir.⁵⁹¹

2.4. 27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ

“Sürekli artış gösteren öğrenci ayaklanmalarına öğrenci olmayanlar da katılıyor. Gösterilere bazı askeri personel bile iştirak ediyor. Türk polisi ile Türk askeri kuvvetleri arasında önemli bir husumet var gibi görünüyor. Türk Ordusu bölünmüş durumda, üst düzey subaylar hükümete sadık kalmaya meyilli ve alt düzey subaylar hükümet ile muhalefet arasında bölünmüş durumda. Görünüşe göre Başbakan Menderes hoşnutsuzluğun boyutunun farkında değil. Türkiye'nin durumu daha da kötüye gideceğine dair işaretler var, hatta ordunun sonunda yönetimi devralması bile mümkün...”

Allen Dulles, CIA Başkanı⁵⁹²

ABD'nin 27 Mayıs müdahalesine dair komplo teorileri ve genellemeler üzerinden bir bilgisi/ilgisinin olup olmadığı yıllardır tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu konu başlığının amacı ABD'nin 27 Mayıs müdahalesindeki parmağını enine boyuna irdelemek değil, ancak bir çıkış noktası ve fikir vermesi açısından kısaca değinmek gerekmektedir. Anekdotta zikredildiği üzere, CIA Başkanı Allen Dulles, 24 Mayıs 1960 günü, Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi'nde verdiği bir brifingde, Türkiye'deki öğrenci olayları esnasında polis ile asker arasındaki ilişkinin “düşmanlık” seviyesine kadar vardığını, koşulların askeri bir müdahaleye doğru evrildiğini ancak Menderes hükümetinin bu durumu hâlâ fark edemediğini vurgulanmaktadır. Amerikan üst düzey yetkilileri, darbeye doğrudan bir ilgileri olmamakla birlikte, Türkiye'deki gidişatı gözlemleyerek askeri bir müdahale ihtimalini oldukça yüksek görmekteydiler. Ancak Türk hükümetini ikaz etme gereği duymamışlardır. Diğer bir ifadeyle, Menderes iktidarını bilgilendirmemekle, onun devrilmesine “zımnen” onay vermişlerdir, denebilir.

⁵⁹¹ Esin, a.g.e., s. 98-99

⁵⁹² *Eisenhower Library*, “Memorandum of Discussion”, Whitman File, NSC Records, 24 May 1960; Ayrıca bkz. *FRUS*, “1958–1960, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume 10, Part 2” (Editorial Note), s. 843.

ABD'nin özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde Üçüncü Dünya olarak bilinen ülkelerde gerçekleşen darbelerdeki rolünün oldukça "tartışmalı" olduğu bilinmektedir. Fakat 29 Haziran 1960 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'ne (NSC) sunulan bir CIA raporunda, Türkiye'deki darbe ortamının kokusunun alındığını ama "27 Mayıs" tarihinin tahmin edilemediği belirtiliyor. ABD Başkanı'na verilen brifinge göre, Amerikan elçilik yetkililerinin geçmişte Menderes hükümetiyle kurduğu iyi ilişkilerinin bir benzeri, askeri rejim hükümetiyle henüz kurulamamıştı. Ayrıca raporda darbeyi planlayan genç subaylar hakkında derinlemesine fikir sahibi olabilmek için araştırmalar yapıldığı dikkati çekmektedir: "38 kişilik Komite'den 8 üyenin Amerikan Askeri Okulları'nda eğitim gördüğü tespit edilebilmiştir. Ayrıca Moskova da Ankara'yla (MBK) ilişkileri geliştirmek için büyük çaba harcamaktadır."⁵⁹³

Bununla birlikte sürece dair sağlıklı bir değerlendirme yapamayan DP hükümetinin önüne darbeyi, şu veya bu şekilde, önleyebilecek imkânların çıktığını da belirtmek gerekmektedir. Örneğin 30 Nisan 1960 günü hukuk profesörü Ali Fuat Başgil⁵⁹⁴ ve 26 Mayıs 1960 günü Kurtuluş Savaşı'nın eski komutanlarından Ali Fuat Cebesoy'un uyarılarını⁵⁹⁵ hiçbir şekilde dikkate almayan DP önde gelenleri daha çok "rasyonel olmayan ancak duymak istedikleri hoş sözleri" söyleyen yetkililere kulak vermekteydiler. Bu konuda başta Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun olmak üzere, üst komuta kademesi tarafından kendilerine verilen "içi boş" teminatlara oldukça itimat

⁵⁹³ CIA, "Turkey", NSC Briefing, 29 June 1960, s. 3;

⁵⁹⁴ Ali Fuat Başgil'e göre ihtilalin "flama işareti", 28 Nisan günü İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan öğrenci olaylarında verilmişti. Nihayet 30 Nisan 1960 günü, DP önde gelenlerinin de hazır bulunduğu bir ortamda, Çankaya'ya davet edilmiş ve kendisine "akıl" danışılmıştır. Başgil'e göre, askerî darbe yaklaşmakta ve hükümet derhal istifa etmeliydi. Ancak Celal Bayar, hocanın bu sözlerini hiç de kaale almamıştır. Ali Fuat Başgil, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 67-70.

⁵⁹⁵ Önerisi göz ardı edilen Ali Fuat Başgil, İstanbul Bağımsız Milletvekili Ali Fuat Cebesoy'a durumu izah ederek, Celal Bayar'ın istifa etmesi hususunda ikna etmesini talep etmiştir. Ali Fuat Başgil, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 74; Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy günlüklerine tuttuğu notlarda 26 Mayıs Perşembe günü, akşamüzeri, Ali Fuat Cebesoy'un Celal Bayar'ı ziyaret etmek için Köşk'e geldiğini belirterek Ali Fuat Başgil'in sözlerini teyit eder. Nilüfer Bayar Gürsoy, *27 Mayıs Darbesi ve Bizler*, s. 30; MBK Sami Küçük, Ali Fuat Cebesoy'un bu olayı kendisine de anlattığını ifade eder. Sami Küçük, a.g.e., s. 15; Orhan Erkanlı, Yassıada koğuşlarına konulan dinleme cihazlarıyla, 24 saat boyunca, tutuklu DP eski milletvekili ve bakanları dinlediklerini belirtir. Bu konuşmaları kayda alan Erkanlı, DP milletvekillerinin hemen hepsinin ihtilalin olacağını tahmin ettiklerini ileri sürer: "Çok enteresandır, gerek bu konuşmaların dinlenmesiyle, gerekse özel görüşmelerde hemen hepsi ihtilali beklediklerini tekrarlamışlardır. Fakat hepsi bu işin altında İnönü'yü arıyor, İnönü'nün ihtilalcilerin akıllı hocası olduğuna inanıyorlardı..." Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 115

ettikleri anlaşılmaktadır.⁵⁹⁶ Ancak yine de ABD tarafından verilecek ufak bir “uyarı”nın dahi DP liderlerini uyandırıp uyandırmayacağı ayrı bir tartışma konusudur.

Mevzuya dönecek olursak, 27 Mayıs müdahalesinin gerçekleşmesinde subayların örgüt faaliyetleri etkili olsa da, iktidarın otoriter eğilimi ve anti-demokratik yönetimi,⁵⁹⁷ Demokratlarla Cumhuriyetçiler arasındaki ilişkilerin siyasal/toplumsal gerilimi sürekli tırmandırmasının subaylarda yarattığı hoşnutsuzlukların önemli etkisi olduğu söylenebilir. Buna karşın darbe, DP’nin “Atatürk devrimlerine ve laikliğe karşı” beslediği tutumun bir yansıması olduğunu dile getiren görüşlerin “karşı-devrimci” yaklaşımın abartılı bir alt türevi olduğunu düşünmekteyiz.⁵⁹⁸ Neticede müdahalenin,

⁵⁹⁶ 21 Mayıs Harbiyeli Yürüyüşü sonrasında Köşk’e çağrılan üst komuta heyeti, Celal Bayar’a kaygılanacak herhangi bir durum olmadığı konusunda “garanti” vermişlerdir. Genelkurmay Başkanı Rüşti Erdelhun’a göre, “TSK emir komuta zinciri içinde ve kesinlikle kendi emrinde” idi. Celal Bayar’ın konu hakkındaki görüşleri için bkz. Tercüman, 26 Ağustos 1987; Bu görüşmeyi doğrulayan Rüşti Erdelhun, ayrıca, “muhtemel” bir askeri müdahale karşısında alınacak tedbirler hakkında görüşlerini 25 Mayıs günü Adnan Menderes’e bildirdiğini ifade eder. Ayrıca Menderes, Eskişehir gezisine çıkmadan önce, ulusal güvenlik konusunda Başbakanlığa ait tüm yetkiler Erdelhun’a verilmiştir: “25 Mayıs günü Sayın Başbakan’a Eskişehir’e gitmeden evvel herhangi bir hadisede Örfi İdare’ye kimin emir vereceğini sorduğumda “siz” diye cevap verdi.” Fatih Uğur, Mustafa Gürlek, *50 Yıllık Sır*, s. 200; ABD Ankara Büyükelçisi Warren, 23 Mayıs günü, Rüşti Erdelhun’la bir görüşme gerçekleştirmiştir. Rüşti Erdelhun’a göre, “ordu, apolitik bir tavır takınmaktadır ve hükümete kesinlikle bağlıdır”. Foreign Relations of the US (1958-1960), Vol. 10, Part. 2, s. 842-843; Rüşti Erdelhun’un bu kanaatinin aksine, ordu içinde otoritesinin olmadığı 27 Mayıs sabahı anlaşılmıştır. Yüksek komuta kademesinin teminatına güvenerek sert tedbirler alma yoluna giden iktidar, ordu ve özellikle alt kademeler üzerinde kontrolü yoktur. Çelikoğlu, a.g.e., s. 128.

⁵⁹⁷ DP iktidarının anti-demokratik bazı uygulamalarından bahsedilecek olursa, siyasi muhalifler baskı yoluyla dize getirilmek istenecektir. Örneğin 1954 seçimlerinden önce, İnönü’nün milletvekili aday olduğu Malatya ilinin ikiye bölünerek Adıyaman’ın il yapılması, 1954 seçimlerinden sonra DP’nin milletvekili çıkaramadığı Kırşehir’in ilçe statüsüne; Kastamonu’nun Abana ilçesinin bucağa dönüştürülmesi, MP Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılarak hapse gönderilmesi gibi keyfi düzenlemeler uygulanmıştır. Bunun yanında CHP’nin mallarını müsadere etmek için kanun çıkarılmıştır. Demirel, a.g.e., s. 250-251; Özdağ, a.g.e., s. 59; Ayrıca basımla da ilişkilerini koruyamayan DP, 79 yaşındaki gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın ve Cemal Sağlam yazılarından dolayı cezaevine gönderilmiştir. Özdağ, a.g.e., s. 61; DP eski Milletvekili Hamdi Başar, bu dönemdeki uygulamaların 1946 öncesini hatırlattığını ve her tarafa korku havası verildiğini belirtir. Başar, a.g.e., s. 303.

⁵⁹⁸ DP’nin laikliğe bakışı esasında CHP’nin 1940’lı yılların sonundaki “görece” ılımlı laiklik anlayışından çok da farklı değildir. Din derslerinin seçmeli statüsüne getirilmesi, İmam Hatip okulları ve İlahiyat fakültelerinin açılması, Milli Şef Dönemi’nin son başbakanlarından Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükümetinin icraatlarından biriydi. İkinci Cihan Harbi’nden sonra içi ve dış dinamiklerin etkisiyle; bir yandan komünizm tehdidini manevi değerlerle engelleyebilmek diğer yandan çok partili parlamenter hayat geçilmesiyle beraber diğer partilerle rekabet edebilmek amacıyla CHP, politik bir enstrüman olarak İslam inancının toplum üzerindeki etkisinden faydalanmayı hedeflemiştir. Doğan Duman, “1950 Seçimleri Öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Politik Bir Manevrası Olarak İmam Hatip Kursları”, *Belgi*, S. 10, Yaz 2015/II, ss. 1343-1360; DP iktidara geldiğinde ilk icraatlarından birisi Ezanın yeniden Arapça okutulmasını sağlayan kanunu Meclis’ten geçirmek olmuştur ki bu kanuna muhalefet partisi CHP’nin de olumlu yaklaştığı bilinmektedir. Diğer bir nokta, biçimsel olarak Türkçe ezan okunması yasaklanmıyor; ezanın Arapça okunabilmesi de sağlanmıştır. Gevgilili, a.g.e., s. 72-74; Eroğul, a.g.e., s. 58; Laikliği yorumlama konusunda CHP ile DP arasında zaman zaman gerilimler yaşansa da DP’nin hiçbir zaman Kemalist devrimin kazanımlarına temelden karşı çıkmadığı söylenebilir. Bu konuda DP

CHP'nin sözcülüğü ve öncülüğünü yaptığı kentli sivil/asker/aydın ittifakının bir sonucu olduğu yönünde geniş bir mutabakat vardır.⁵⁹⁹ Bununla beraber ordudaki memnuniyetsizlik, siyasal partiler arasında mücadele sonucu, siyasal bir söylem kazanabilmiştir. Politikacılar arasında süren siyasi gerilimlerden ordunun etkilenmesi ve kendi sıkıntılarını muhalefet partilerine eklemlemeye başlaması doğal bir durum haline geldi. Bu nedenle, bu rahatsızlık, ordunun CHP ile güçlü bir bağlantı kurmasına neden oluyordu.⁶⁰⁰ Böyle bir “gerilimli bir siyasal ortam ve sosyal koalisyon” olmaksızın askeri bir müdahalenin başarı şansının düşük olacağı tahmin edilmektedir. Müdahalenin bu gerekçeleriyle ilgili analizler akademik literatürde enine boyuna tartışıldığı için bu konu üzerinde durmayacağız.

---

iktidarı, dindar/muhafazakâr kesim ile Celal Bayar'ın başını çektiği klasik laiklik anlayışını savunanlar arasında bir denge tutturma çabası içindedir. Partinin bir kanadı, bir yandan dindar/muhafazakâr kitleye göz kırparken, diğer bir kanadı “irtica” hareketi içinde olanları cezalandırma eğilimindedir. Kısaca rejim için risk oluşturabilecek hareketlere karşı tedbirli davranılmıştır. Örneğin Ticani tarikatının Atatürk heykellerine karşı saldırıları karşısında tarikatın eylemleri şiddetle bastırıldığı gibi 24 Temmuz 1951 günü, CHP'nin muhalif olmasına rağmen, “Atatürk'ü Koruma Kanunu” kabul edilmiştir. Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun İsmet İnönü'yü Atatürk üzerinden daha rahat eleştirebilmek amacıyla Celal Bayar tarafından özellikle gündeme getirildiğine dair tartışma için bkz. Demirel, a.g.e., s. 138-139; Ancak oy kaygısı, DP'nin dini kesim ve cemaatlerle özellikle “nurcular” olan flörtünü özellikle 1953'ten sonra artırdığı da bir gerçektir. Bkz. Demirel, a.g.e., s. 139-140.

⁵⁹⁹ Konuyla ilgili akademik yazında detaylı analizler bulunmaktadır. Gevgilili, a.g.e., s. 92-107; Özdağ, a.g.e., s. 55-62; Akyaz, a.g.e., s. 75-76; Eroğul, a.g.e., s. 117-125; Şerif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 35-77; Demirel, a.g.e., s. 176-246; DP iktidarına karşı belli bir bürokratik siyasal tutum söz konusu olsa bile, homojen bir yapılanmadan söz edilemeyeceğini ileri sürer. Askerî/sivil bürokraside iktidarın emirlerini her koşulda yerine getirmeye hazır önemli bir kesim varlığını korumuştur. Diğer bir ifadeyle bürokratların bir bütün olarak iktidara karşı yıpratma hareketi içinde olduğunu söylemek çok da doğru bir değerlendirme değildir. Bkz. Demirel, a.g.e., s. 136-137; 27 Mayıs askeri müdahalesinin içinde olan subaylar da akademik literatüre paralel görüşlere sahiptir. Numan Esin, ülkedeki demokratik deneyimlerin yeteri kadar gelişmediğini, 1960 öncesi iç barışın tehlikeye girildiğini, iktidar-muhalefet ilişkilerinin tehlikeli bir çatışma ortamını tetiklediğini ve bunun da sosyal huzursuzluğu yarattığını ifade eder. Ilıcak, a.g.e., s. 210; Kurmay Albay Emin Aytekin, 27 Mayıs'ın siyaseten hazırlayan zümrenin CHP yaydığı propagandalar sonucu, öncelikle DP tarafından Tahkikat Komisyonu'nun teşkil edildiğini ardından basın ve aydın kesimin de tesiri altında kalan ordunun bu “baskı rejimi”ne son vermek için ittifak yaptığını ifade eder. Ilıcak, a.g.e., s. 242-243; Kemal Karpat, DP'nin kamuoyundaki beyanatlarına bakınca, “orduya sınırsız bir saygı” sözü verdiğini ama pratikte, bunun bir aldatmacadan ibaret olduğunu iddia eder. Zira Demokratların, devletçi gruplarla yaşayacağı bir hesaplaşmada ordudan destek bulamayacaklarının farkında olduklarını, bu yüzden subayların sorunlarını ihmal ettiklerini ifade eder. 1954 seçimlerine kadar nispeten temkinli hareket eden DP, bu seçimlerde aldıkları büyük halk desteğiyle beraber, ordu da dâhil olmak üzere hiçbir zümrenin iktidarı ele geçiremeyeceği kanaatine sahip olmuşlardır. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset, s. 281-289 ve 317-320; Kemal Karpat'ın bu tespitin isabetli olduğu kanaatindeyiz. Örneğin 27 Mayıs'tan birkaç gün öncesinden itibaren, DP önde gelenlerinin askerî bir müdahalenin kapıda olduğunu bildiklerini ispat ettiğine dair emareler bulunmaktadır. Buna rağmen, Menderes'in 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir Havalimanı'nda bazı Havacı subayların “saygısız” tutumu karşısında, gerekli idari ve siyasi tedbirler almak yerine kendisini miting alanında bekleyen kitlelere hitap ederek, halkın desteğini almayı yeğlemiştir. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 171.

⁶⁰⁰ Ahmad, a.g.e., s. 164.

1960 yılı başlarından itibaren gizli komite çalışmalarının hızlanmasıyla ülkedeki siyasal atmosferin gerilmesi birbirine paralel hareket etmekteydi. Daha önce bahsedildiği üzere, 27 Mayıs'ın son dönemecini, 18 Nisan 1960 günü Meclis'te kabul edilen Tahkikat Komisyonu kanun tasarısı oluşturmuştur.⁶⁰¹ Bu kanunun gerekçesi, 2 Nisan 1960 günü İnönü'nün Kayseri gezisine dayanmaktadır. Bu dönemde, DP'nin keyfî yönetimine karşı muhalefetin kamuoyu desteği gözle görünür şekilde artmıştır. CHP de bu muhalefetini belirgin kılmak amacıyla, Mayıs 1960 yılından itibaren başlayan bir yurt gezisi ve miting programı hazırlamıştır. Ülkenin birçok yerinde gerçekleştirilen mitingler, iktidar tarafından “üstü örtülü veya açık” biçimde engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim İnönü'nün Kayseri ziyareti, bu açıdan yeni bir gerilimi beraberinde getirmiş ve kırılma noktasını oluşturmuştur. İçişleri Bakanlığı'nın talimatıyla Kayseri Valiliği, İnönü'nün şehre girmesini engellemek için harekete geçmiş ve Himmetdede İstasyonu'nda CHP liderini taşıyan tren askerler tarafından durdurulmuştur. Bu esnada, trenden inen İnönü ile seyahatine izin vermeyen birliğin komutanı Binbaşı Selahattin Çetiner arasında samimi ama kısa bir sohbet gerçekleşir. Akabinde İsmet Paşa, başta binbaşı olmak üzere askerî birliğin “selam”ı arasından geçerek Kayseri'ye ulaşır. İnönü'nün Kayseri'ye ulaşması, muhalif basında bir “zafer”, iktidar medyasında ise “darbe kışkırtıcılığı” olarak iki farklı biçimde sunulmuştur. Bu ziyaret sonrasında DP, Meclis'te bazı düzenlemeler yapmak için teşebbüslerde bulunmuştur. 18 Nisan 1960 günü toplanan DP grubu, “CHP'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathından cereyan eden tarzı ve bunların nelerden ibaret olduğunu” araştırmak üzere Tahkikat Komisyonu'nu teşkil etmiştir. Komisyonun kurulması, muhalefet tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Ayrıca tasarının kanunlaşacağı 18 Nisan günü, Meclis kürsüsüne çıkan İsmet Paşa, komisyonun kanundışı olduğunu vurguladıktan sonra siyasal literatüre geçecek olan o meşhur sözünü söylemiştir: “Şartlar temiz olduğu zaman, milletler için ihtilal meşru bir haktır... Böyle devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam.”⁶⁰² İnönü'nün bu sözleri, askerinin huzursuzluğunu işaret ettiği gibi, “koşulların oluşmasını bekleyen” gizli örgüt üyelerine de bir mesaj niteliğinde olmuştur.⁶⁰³ Ülkedeki CHP-DP siyasal kutuplaşmasının önemli bir sebebi

⁶⁰¹ Milliyet, 19 Nisan 1960.

⁶⁰² Oral Özdemir, “Demokrasinin Gizlenen Yüzü: Tahkikat Komisyonu”, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, s. 236-242; Demirel, a.g.e., s. 321; Şükran Özkaya, a.g.e., s. 71-77; Öymen, a.g.e., s. 585-615.

⁶⁰³ Baykam, “a.g.e., s. 30.

de 1950 seçimlerinden sonra her iki partinin de yeni konumlarını “yadırgama”larından kaynaklıydı. CHP, 27 yıllık bir iktidarın sonucunda muhalefete, DP de dört yıllık “meşakkatli” bir muhalefet döneminden sonra iktidara gelmişti. Bunlardan birincisinin, muhalefetin; ikincisinin de iktidarın “acemi”liğini uzun yıllar yaşadığını söylemek yanlış olmaz.⁶⁰⁴

Komisyona yasalaşması iktidara tepki mahiyetindeki 28-29 Nisan Olayları ile 555K gibi İstanbul-Ankara sokaklarındaki gençlik hareketlerini tetiklemiş, polis gücüyle bu taşkınlıkları yatıştıramayan iktidar, ordudan destek alarak sıkıyönetim ilan etmiştir.⁶⁰⁵ Ayrıca müdahale öncesi en önemli sokak gösterisi, 21 Mayıs günü Harbiye öğrencilerince düzenlenen yürüyüştür. Bu yürüyüş gerek hükümeti gerekse örgütçüleri tedirgin etmiştir.⁶⁰⁶ Sokak olayları ve sıkıyönetim halinin darbeciler için “bulunmaz bir nimet” olduğu düşünüldüğünde, müdahale ortamının “şöyle ya da böyle” bizzat iktidar/muhalefet parti liderleri tarafından hazırlandığı görülmektedir. Sıkıyönetim nedeniyle Ankara ve İstanbul örgütü arasında temasın kesilmesine rağmen, örgüt üyeleri buldukları bölgede hazırlıklarını hızlandırmıştır.

Ayrıca bu süreçte örgüt içinde paniğe neden olan olay, KKK Cemal Gürsel’in, Milli Savunma Bakanlığı ve orduya iki ayrı veda mektuba bırakarak 3 Mayıs 1960 günü izne ayrılması meselesidir.⁶⁰⁷ Suphi Karaman ve Alparslan Türkeş’in Gürsel’i ikna çabaları

⁶⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, s. 221.

⁶⁰⁵ Özkaya, a.g.e., s. 91-93; Öymen, a.g.e., s. 647-670; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 396.

⁶⁰⁶ Cemal Madanoğlu, Harp Okulu Yürüyüşü’nden sonra yaşadığı tedirginliği şöyle anlatır: “Harp Okulu yürüyüşe geçince çok korktum. Üç dört general, albay, yarbay tutuklanırsa, müdahaleye söz verenlerin hepsi cayar.” Bedri Baykam, a.g.e., s. 203; Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay, “Harp Okulu Yürüyüşü” olarak adlandırılan bu yürüyüşün gerçeği yansıtmadığını aslında “subay yürüyüşü” olduğunu belirtir. Ulay, a.g.e., s. 76-77.

⁶⁰⁷ Gürsel’in izin meselesi hususunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Gürsel’in “kendi arzusu”yla izne ayrıldığını ifade eden literatür için bkz. Özdağ, a.g.e., s. 162; Demirel, a.g.e., s. 249; Gürsel’in “zorunlu” izne çıkarıldığına dair çalışmalar için bkz. Akyaz, a.g.e., s. 112; Hekimoğlu, a.g.e., s. 104. MBK üyesi Sami Küçük anılarında, başlangıçta tüm subaylarda Cemal Gürsel’in “mecburi” izinle İzmir’e gönderildiği yönünde bir kanaat oluştuğunu ifade eder. Ancak sonraki yıllarda görüştüğü Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç ile MSB Müsteşarı Salih Çoşkun bu bilgiyi tekdüz ettiklerini belirtir: “Gürsel kendi rızasıyla izne ayrılmıştır.” Küçük, a.g.e., s. 85. Ayrıca Gürsel’in izne ayrılmasının nedeni olarak iki farklı hadise gösterilir. Bir yoruma göre, Nisan ayının başındaki Yeşilhisar Olayları neticesinde İnönü’nün ilçeye girişini engellemek için emir alan iki binbaşı ve bir albayın emre uymayarak istifa etmeleri nedeniyle, Celal Bayar tarafından tutuklanmalarıdır. Buna göre Cemal Gürsel bu subayların tahliyesi için girişimde bulunmuş, fakat bir bahaneyle Ankara’dan uzaklaştırılmış ve yerine vekâleten atanan Suat Kuyuş da subayların tahliyesini reddetmişti. Bu karardan rahatsız olan Gürsel, Ankara’ya dönünce izin alarak İzmir’e yerleşmeye karar vermişti. İpeççi ve Çoşar, a.g.e., s. 116; Özdağ, a.g.e., s. 162; Diğer bir yoruma göre, 28-29 Nisan Öğrenci Olayları’nda hükümetin öğrencilere yönelik sert tepkisinden rahatsız olan Cemal Gürsel, emirleri uygulamak zoruna kalmamanın yolunu izne ayrılmakta bulmuştur. Demirel, a.g.e., s. 349;

yetersiz kalmıştır.⁶⁰⁸ MSB Ethem Menderes'e yönelik mektubunda Gürsel, özetle, "tüm olumsuzlukların Bayar'dan kaynaklandığına, Bayar'ın istifa ederek yerine Adnan Menderes'in geçmesi halinde, ülkeye huzur geleceğini" ifade etmektedir.⁶⁰⁹

Böylece örgüt "dört yıldızlı" bir generalden mahrum kalmış olur. Zira yüksek rütbeli bir general olmadan gerçekleştirilecek hiyerarşi dışı müdahale, diğer kıta ve birliklerce olumsuz karşılanabilir ve "ihtilalin meşruiyeti" sorgulanabilirdi.⁶¹⁰ Bu durumun farkında olan örgüt, Gürsel'in boşluğunu doldurmak amacıyla bir lider arayışına yönelmişlerdir. İlk temas kurulan isim İstanbul'da I. Ordu ve Örfi İdare Komutanı Orgeneral Fahri Özdilek'tir. Kurmay Albay Muzaffer Yurdakuler tarafından kendisine yapılan darbe teklifini, "ihtilali doğru bulmadığı" gerekçesiyle kabul etmez ama örgütü ihbar etmeyeceğine dair de söz verir. Netice itibariyle "böyle bir girişimden hiç haberdar olmamış gibi" davranan Fahri Özdilek, ne hükümete haber verir, ne de kendi ordusunda gerekli tedbirleri alır. Bu suretle komitecilerden "yüksek not" alan Fahri Özdilek, MBK'ya kabul edilecektir.⁶¹¹

⁶⁰⁸ Suphi Karaman, 3 Mayıs günü öğle saatlerinde Gürsel'in odasında görüştüğünü ve gitmemesi gerektiğini ifade etmesine rağmen Gürsel'in "gidersem iyi olur, çünkü ben şüphe altındayım, siz daha rahat yaparsınız ve yapınca beni çağırırsınız" dediğini nakleder. Bedri Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s. 157-158; Türkeş de görüşmesinde 4 Mayıs günü harekete geçmeyi önermiştir. Gürsel'in bu teklifi reddetmiş ancak ortam içinden çıkılmaz bir hal aldığı takdirde müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Turgut, a.g.e., s. 111.

⁶⁰⁹ Türkeş, Gürsel'in eski harflerle aldığı bu mektubu üç nüsha halinde daktiloda yazılması için kendisine emanet ederek şöyle talimat verdiğini söyler: "Bizim emir subayı Şerafettin var. O güzel daktilo yazmasını biliyor. Senin odanda kapıyı içerden kilitle, bu mektubu ona yazdır, bana getir." Turgut, a.g.e., s. 101. Mektubun tamamı için bkz. Turgut, a.g.e., s. 105-109; Cemal Gürsel, 27 Mayıs İnkılabının Hikâyesi, Ankara, 1960, s. 22-23 Koçaş, a.g.e., c.II, s. 631-633; Yassıada'da gündeme gelen fakat içeriğindeki bu ifadelerin çıkartıldığı mektup, uzun süre kamuoyunu meşgul etmiştir. Adnan Menderes "ben görmedim" diyememiş, Ethem Menderes de "gördü" diyememiş ve DP'liler, bu mektubu Adnan Menderes'e göstermediği için, Ethem Menderes'i ihanetle itham etmişlerdir. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, mektubun ulaşmasından bir süre sonra Ethem Menderes, Adnan Menderes'le uzun bir konuşma yapmış ve istifa etmesi konusunda ikna etmiştir. Bu istifa önce radyoda yayınlanacak, ardından Bayar'a verilecek böylece Bayar'ın araya girmesi önlenmiş olacaktır. Bu sırada aniden odaya giren TBMM Başkanı Refik Koraltan, durumu sezmiş ve derhal Köşk'e çıkarak Bayar'ın kulağına yaşananları fısıldamıştır. Köşk'ten gelen Bayar'ın ikazı üzerine Adnan Menderes "biraz daha bekleyelim, Ethem" diyerek istifadan vaz geçmiştir. Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantiği*, s. 297-298; Çelikoğlu, a.g.e., s. 128-129. Ulay, a.g.e., s. 120; Turgut, a.g.e., s. 109.

⁶¹⁰ Suphi Karaman, 3 Mayıs günü öğle saatlerinde Gürsel'in odasında görüştüğünü ve gitmemesi gerektiğini ifade etmesine rağmen Gürsel'in "gidersem iyi olur, çünkü ben şüphe altındayım, siz daha rahat yaparsınız ve yapınca beni çağırırsınız" dediğini nakleder. Bedri Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s. 157-158; Türkeş de görüşmesinde 4 Mayıs günü harekete geçmeyi önermiştir. Gürsel'in bu teklifi reddetmiş ancak ortam içinden çıkılmaz bir hal aldığı takdirde müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Turgut, a.g.e., s. 111.

⁶¹¹ Kocatürk, a.g.e., s. 503; Özdağ, a.g.e., s. 167; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 118-120.

İrtibata geçilen ikinci general Genelkurmay KKK Lojistik Daire Başkanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu olmuştur. Örgütün Cemal Madanoğlu'na açılmasını kolaylaştıran faktörlerden biri, Kore'den gelen “silah arkadaşlığı”dır: “Sezai Okan'ın Necati Bey Caddesi'nde birkaç arkadaş toplandık. Harekâta yüksek rütbeli bir general arıyorduk. Kurmay Yarbay Orhan Kabibay'ın aklına birden Cemal Madanoğlu geldi. Bu işe önayak olacağını, kendisini Kore'den tanıdığını; sözüne güvenilir, mert ve cesur bir general olduğunu söyledi. Kendisini ben de Kore'den tanıyordum ve ben de destek verdim. Orhan hemen ayrılarak Madanoğlu'na teklif götürdü.”⁶¹² Cemal Madanoğlu'nun liderlik teklifini kabul etmesine rağmen emrinde “silahlı” birlikler olmadığı için lider arayışına devam edilmiştir. Harp Okulu Komutanı Tuğgeneral Sıtkı Ulay ile Genelkurmay Personel Daire Başkan Yardımcısı Tuğgeneral İrfan Baştuğ bu süreçte örgüte katılan generallerdir.⁶¹³

MBK üyesi Ekrem Acuner, Gürsel'in ayrılmasından sonra liderlik teklifi götürülen isimlerden birinin Genelkurmay İkinci Başkanı Cevdet Sunay olduğunu ileri sürer. Teklif, Sunay'ın “dünür”ü Albay Bekir Ecevit aracılığıyla ulaştırılmış, fakat Sunay tarafından reddedilmiştir. Genelkurmay CENTO Şubesi'nde gören yapan Ekrem Acuner, bu olaydan bir hafta sonra “imza” için yanına çıktığı Cevdet Sunay'ın “aklına başına topla, ayağını yerden keserim” diyerek kendisini azarladığını belirtir.⁶¹⁴ Ayrıca Ekrem Acuner'in verdiği diğer bir bilgiye göre, Gürsel'in yerine vekâleten atanan KKK Orgeneral Suat Kuyaş, 25 Mayıs 1960 günü, askerî bir müdahale yapılacağından haberdar olmuştur. “İhtilalci” subaylarla görüşen Suat Kuyaş, iktidarın devrilmesinin ülkenin sorunlarını çözmeyeceğini, biraz daha beklenmesi gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Nitekim Paşa'ya göre Menderes, Eskişehir'de “erken seçim” taahhüdünde bulunacaktı: “Eskişehir'de Menderes seçime gideceğini beyan etmezse, o zaman dediğinizi yapın, bunu ihanete saymam.”⁶¹⁵ Bu arada henüz örgütle bağlantısı olmayan Kurmay Albay Ertuğrul Alatlı, 1994 yılındaki bir röportajında, Tahkikat Komisyonu'nun kabul edilmesinden sonra devletin artık yönetilemez duruma geldiğinin anlaşıldığını ve 27 Nisan 1960 gecesini Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'la konuşmak için evine gittiğini belirtir. Kısa süren sohbetin konusu “emir-komuta” zinciri

⁶¹² Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, s. 85-86.

⁶¹³ Ulay, a.g.e., s. 70-73; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 134-138.

⁶¹⁴ Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, s. 31; Küçük, a.g.e., s. 85-86; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 123.

⁶¹⁵ Baykam, a.g.e., s. 31.

içinde müdahalenin gereksinimi üzerinedir. Ertuğrul Alatlı'nın ifadesine göre, Rüştü Erdelhun, sessizce dinlemekle yetinmiş ve herhangi bir tepkide bulunmamıştır.⁶¹⁶

Aslında ülkenin “yönetilemez” bir ortama girdiği bu son dönemde dahi, üst komuta kademesinin müdahale konusunda “gönülsüz” olmaları, gizli örgütlerin neden genç subaylarca teşkil edildiğinin de yanıtını vermektedir. Hâlbuki bu genç kurmayların zihin dünyasına göre, üst düzey bir komutanın ülke sorunlarına daha bilinçli bakması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, memleket problemlerine ve iktidarın hatalarına kayıtsız kaldığı “söylenen” üst komuta kademesine yönelik kızgınlık, şikâyet ve serzeniş gibi nedenlerle genç kurmaylar tarafından teşkil edilen gizli örgütlerin “varoluş” ve “meşruiyet” gerekçesi generallerin bu tutumunda yatmaktadır. Generaller ile genç subaylar arasındaki statü farklılıkları, aynı durumun farklı algılanmasına yol açtığı görülmektedir. Generaller, sivil iktidara yapılacak askeri bir müdahalenin, tek başına, ülke sorunlarını çözmede yetersiz kalacağını ve sorunların katmerleşmesine neden olacağını düşünmekteydiler. Bununla birlikte örneği Cemal Gürsel'in mektubundan anlaşıldığı gibi, ülkenin gidişatından kaygı duyarak iktidarı eleştirel bir tutum içine giren bir kısım generaller dahi, yönetimi “ilk etapta” devirme gibi istekleri bulunmamaktaydı.⁶¹⁷ Buna karşılık alt rütbelilerin bir kısmı sadece DP iktidarını hedef alırken, diğer kısmı tüm siyasi partilere karşı büyük bir güvensizlik içindeydi. Bunun yanında generallerin kanun dışı bir eyleme geçmeye meyilli alt rütbeli subayları, konumu gereği, gerekli makamlara ihbar etmesi gerekirken bunu görmezden gelmesi, ordu içindeki “koruyucu/general, korunan/genç subay” şeklinde ifadesini bulan “paternalist” ilişkilerle açıklanabilir.

Generaller hakkında son bir husus da kendilerine yapılan liderlik tekliflerini reddetmelerine rağmen, müdahale başarıya ulaşıncaya, İhtilal Karargâhı'na koşar adım giderek genç subaylara karşı sitemlerini dile getirmişlerdir: “Bize neden haber

⁶¹⁶ Daha önce bahsedildiği üzere 3 Mayıs 1960 günü örgüte katılacak olan Ertuğrul Alatlı, 1948'den itibaren yakından tanıdığı Rüştü Erdelhun'un kendisine “tepkisiz” kalmasının nedenini şöyle açıklar: “İstanbul'a hareket edeceğimi, İstanbul'da büyük öğrenci olayları olacağına dair istihbarat alındığını, olayları bizzat müşahade etmek için emir aldığımı söyledi. Dikkatimi çeken şey, bu konuşmayı dönüşüme bırakalım dememesi, burada kesmesi olmuştu. Tepkisine gelince, hiçbir işaret vermedi. Beni sükûnetle dinlemişti.” Ertuğrul Alatlı, “27 Mayıs'a Dair”, Hürriyet, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994.

⁶¹⁷ Cemal Gürsel'in izne ayrılırken MSB Ethem Menderes'e mektubunda, her şeye rağmen DP'nin içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulması için tavsiyelerde bulunmuştur. “ Sayın vekilim, memleket, hükümet ve partinizin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükûnetli fakat ciddi tedbirler almak lazımdır.” Turgut, a.g.e., s. 107-108.

vermediniz?”⁶¹⁸ Bu konuda CIA Başkanı Allen Dulles da Türk ordusunun politik olarak generaller ve genç subaylar olmak üzere ikiye bölündüğünü dile getirmiştir. Buna göre generaller, şartsız koşulsuz hükümeti desteklemekteydi. Genç subaylar da kendi aralarında iki bölünmüştü. Bir kısmı hükümeti diğer kısmı muhalefeti desteklemekteydi. Başbakan Menderes ordudaki bu hoşnutsuzluğun farkında bile değildi.⁶¹⁹

18 Mayıs 1960 günü Ankara’da toplanan subaylarca harekât planı ve tarihi ele alınmış, 20 ile 26 Mayıs günleri arasında yapılması hususunda anlaşılmış, İstanbul kanadı da 24 saat öncesinden kurye yoluyla haberdar edilecekti. Orhan Kabibay, Sami Küçük, Sezai Okan, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Muzaffer Yurdakuler ve Ertuğrul Alatlı’nın katıldığı toplantıda, aynı zamanda müdahale sonrasında teşkil edecek kabinedeki sivil-asker denge unsuru da tartışılmıştır. Karar neticesinde, Milli Savunma, İçişleri ve Ulaştırma bakanlıklarının “asker”; diğerlerinin “sivil” olması hususunda uzlaşmış olmasına rağmen müdahaleden sonra bu konu yeniden müzakere konusu edilecek ve tartışmalara yol açacaktır.⁶²⁰ Harbiye Yürüyüşü’nden sonra endişeye kapılan Cemal Madanoğlu, DP iktidarının kendilerini ifşa etmeden önce, müdahale tarihini belirlemek amacıyla 23 Mayıs Pazartesi günü, toplanmayı teklif eder. Örgüte yeni katılan General İrfan Baştuğ’un evinde yapılan görüşmede müdahalenin kesin tarihi konusunda anlaşılmıştır. Netice olarak Menderes’in Atina’ya yapacağı ziyaretten önce; 25/26 Mayıs günü harekât gerçekleştirilecek, Menderes de Dışişleri konutunda enterne edilecekti. Fakat Adnan Menderes, 26 Mayıs günü gerçekleştireceği Atina gezisini, ülkede yaşanan gerginlik nedeniyle, iptal etmiş, onun yerine Eskişehir’den başlamak üzere bir Türkiye gezisine çıkma kararı almıştı.⁶²¹ Bu ani değişiklik, müdahale tarihinin bir gün tehirine; 27 Mayıs sabahına alınmasına yol açmıştır.⁶²²

⁶¹⁸ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 186;

⁶¹⁹ Eisenhower Library, “Memorandum of Discussion”, *Whitman File*, NSC Records, 24 May 1960; Ayrıca bkz. *FRUS*, “1958–1960, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume 10, Part 2” (Editorial Note), s. 843.

⁶²⁰ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 130-131.

⁶²¹ Bedri Baykam, a.g.e., s. 203; Adnan Menderes’in Atina ziyaretinin iptali konusunda, 25 Mayıs günü radyoya şöyle bir haber yansımıştır: “Başbakan ve Dışişleri Bakanımızın Yunanistan’a yapacakları seyahat, şu sırada memleket içindeki meşgalelerin kesreti dolayısıyla tehir edilmiştir.” İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 141.

⁶²² İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 138-143; Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s. 434-435; Harekâtın planını hazırlayanlar kurmaylardan Albay Ekrem Acuner, planın hatasız şekilde pratiğe dökülmesi için tüm detayları hesapladıklarını belirtir: “Biz kesinlikle hesaplıyoruz her şeyi. Gününü tespit etme son derece kararsızdık. Ya bir gün evvel, ya bir gün sonra olsun istiyoruz. Tam zamanında yapılmalıdır bu iş.” Bedri Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s. 32; Müdahale tarihinin ertelenmesi konusunda Türkes, farklı ifadeler

Bu süreçte DP'li Meclis üyelerinin çoğu, yapılacak bir darbeden haberdar olduklarına dair güçlü deliller bulunmaktadır. Sıtkı Yırcalı, 25 Mayıs 1960 günü, Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması ve derhal seçimlere gidilmesi gerektiğine dair Meclis'te birçok vekil tarafından önerge verildiğini belirtir. Fakat Menderes'in Eskişehir'e gitmek için aceleci davranması nedeniyle, önerge grupta konuşulamaz.⁶²³

Nitekim üst komutaya mensup generallerin razı edilememesi üzere, ihtilal karargâhı Kara Harp Okulu olarak belirlenmiştir. 26 Mayıs akşamı saat 23.00'da yapılan görev dağılımı sonunda Karargâh Komutanlığı'na Tümgeneral Cemal Madanoğlu, harekâtın Kurmay Başkanlığı'na da Kurmay Albay Ekrem Acuner getirilmiştir. MBK üyesi Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan, harekâtın kurmay başkanlığına gizli örgüte sonradan katılan Ekrem Acuner'in getirilmesinin çekirdek kadroda “derin bir sürpriz” yarattığını dile getirir. Henüz darbe gecesı, subaylar arasında çekememezlik baş göstermiştir.⁶²⁴ Cemal Madanoğlu, ihtilalin mümkün merteye “kansız” gerçekleştirilmesi konusunda tüm subaylara yemin ettirir ve bu yönde emirler dağıtır.⁶²⁵ Bununla birlikte üzerinde durulan birkaç “tehlikeli” ihtimal üzerinde durulmuş ve bu konuda önlemler alınması gerektiği konusunda anlaşılmalıdır. Bu ihtimaller; dış müdahale, iç savaş tehlikesi, ordunun bazı birliklerinin harekâta katılmayarak karşı müdahalede bulunma olasılığı ve ülkenin bazı bölgelerinde halkın otorite boşluğundan istifade ederek bağımsızlık

---

kullanır. Ona göre, müdahalenin ertelenme nedeni, Sarıkışla'daki Tabur Komutanları Orgeneral rütbesindeki bir komutandan yazılı emir istemişlerdi. Ordu içindeki bu çatlak yüzünden müdahale bir gün sonrasına ertelenmişti. Turgut, a.g.e., s. 133.

⁶²³ Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 190-192; Çelikoğlu, a.g.e., s. 129; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, s. 433-434.

⁶²⁴ Çıracıoğlu, a.g.e., s. 173.

⁶²⁵ Bedri Baykam, a.g.e., s. 35; Bir diğer nokta ise, darbenin uluslararası meşruiyetidir. Darbenin “kansız” tamamlanması, harekâtı hazırlayan kurmay subay kadrosunun azami dikkat ettiği konulardan birisi olmuştur. Askeri darbelerin dış boyutu üzerine yapılan yetkin bir çalışmada Ömer Aslan, Soğuk Savaş Dönemi'nin en önemli dış aktörlerinden biri olan ABD'nin Türkiye'de 1960 ile 1980 yıllarında ve Pakistan'da 1958 ve 1977 yıllarında meydana gelen dört askeri darbedeki rolünü tartışır. Çalışma, “darbe öncesinde, darbe esnasında ve darbe sonrasında” olmak üzere üç aşamada ABD'nin rolünü kavramsallaştırır. Buna göre darbe öncesinde ABD'nin farklı aktörlerce gönderdiği olumlu ve olumsuz sinyallerin darbeleri nasıl etkilediği tartışılırken, darbe sonrasında ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasi yardımları incelenir. Darbe esnasında ise darbenin mümkün merteye kansız olması, darbenin uluslararası meşruiyeti açısından önemine değinilir. Detaylı bilgi için bkz. Ömer Aslan, *The United States and Military Coups in Turkey and Pakistan: Between Conspiracy and Reality*, Palgrave Macmillan Publisher, London, 2018; Darbenin kansız ve olaysız geçtiğine dair mevzular Amerikan istihbarat raporlarına da yansımaktadır. CIA, “Turkey”, *Central Intelligence Bulletin*, 30 May 1960; 30 Haziran 1960 tarihli Amerikan dış ilişkileri belgelerine göre ise Milli Birlik Komitesi üyelerinin bir kısmının ABD'deki askeri okullarda eğitim almalarına rağmen ABD-Türkiye ilişkilerinin Menderes dönemi kadar “sıcak” olmadığından bahsedilmektedir. Rapora göre Türkiye'deki askeri rejimimin ABD'ye mesafe koyduğu anlaşılmaktadır. *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Vol.10, Part 2, (Memorandum of Discussion at the 449th Meeting of the National Security Council), Washington, 30 June 1960, s. 853.

hareketine kalkışması gibi birkaç maddede toplanmaktaydı.⁶²⁶ Ayrıca Harp Okulu'nda subayların arasında üç general bulunurken, İstanbul kanadı müdahaleye “generalsız” başlamış, ancak gece yarısından sonra Fahri Özdilek katılmıştır.⁶²⁷

Gizli örgüt üyesi olmayan birçok subay tarafından da desteklenen harekât, hiyerarşi dışı niteliğinden dolayı, birbirinden ayrı grupların kendi inisiyatifleriyle karar verip yürüttüğü bir operasyondur. Türlü aksaklıklara rağmen tüm DP önde gelenlerinin enterne edilmesiyle birkaç saat içinde “fiilen” sona ermiştir.⁶²⁸ Orhan Erkanlı'nın kaleme aldığı bildiri İstanbul Radyosu'nda Kurmay Binbaşı Kenan Ersoy tarafından saat 04.36'da okunmuştur. Ankara Radyosu'nda Alparslan Türkeş tarafından saat 05.25'te yazılan/okunan bildiriyle birlikte “resmen” yönetime el konmuştur.⁶²⁹

Türkeş'e “şöhret” kapısını aralayan “darbe bildirisi” konusuna değinmek gerekecektir. Zira bu husus, sadece 27 Mayıs gecesi değil, teşkil edilecek olan Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında tartışılan konuların başında gelecektir. Türkeş anılarında, bildirinin önemini anladığı için karargâhtaki diğer subaylara “siz işinizin başına gidin, ben hazırlarım” diyerek bildiri metnini yazmaya başladığını ileri sürer.⁶³⁰ Fakat Türkeş'in bu sözlerini tekzip eden açıklamalar bulunmaktadır. MBK üyesi Şükran Özkaya, bildiri metninin hazırlanmasına, Sıtkı Ulay ve Mithat Ceylan'ın da katkıda bulunduğunu ileri sürer. Metnin yazılmasının ardından, bu kez, “kimin tarafından okunacağı” sorusu

⁶²⁶ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 74.

⁶²⁷ Ankara'daki diğer iki general, Sıtkı Ulay ve İrfan Baştuğ'dur. Cumhuriyet Utku, a.g.e., s. 132-133; Operasyonun lideri Cemal Madanoğlu, 27 Mayıs'ın hiyerarşi dışı niteliğinden dolayı, müdahale gecesi yaşanan sıkıntıları şöyle anlatır: “12 Mart ve 12 Eylül tepeden inme hareketler; dosyalar hazır, sürecekleri adamları hangi cipler götürecektir, bu bile yazılıdır. Bizim böyle değil ki. Bu karmaşa, bir yandan emir yazıyoruz, bir yandan bildiri hazırlıyoruz. Emirler ancak “pazarlık”la oluyor. “İki tank, şu kadar tabur” istiyorlar, dolaşıp geliyor, şu kadar tank daha istiyor. Bunları hazırlıyoruz. Bir yandan bildiri okuyorlar. “Türk ordusu iktidarı ele almıştır.” Diyorum “iktidarı ele almıştır değil, idareyi ele almıştır.” Bedri Baykam, a.g.e., s. 203-205; ABD'nin Ankara Büyükelçisi Warren, diplomatlık görevine Latin Amerika'da başladığını ve kıtada birçok darbeye şahitlik ettiğini ifade eder. Ancak 27 Mayıs İhtilali için o zamana kadar gördüğü “en başarılı, en hızlı ve en etkili” askeri harekât olduğunu dile getirir. *Foreign Relations of the US (1958-1960)*, Vol. 10, Part 2, s. 845.

⁶²⁸ Öymen, *Ve İhtilal*, s. 40; Rüşti Erdelhun kaleme aldığı notlarına göre, 27 Mayıs sabahı, saat 03.30'da Çankaya'dan Cumhurbaşkanı Başyaveri Kurmay Yarbay Mustafa Tayyar'ın telefonuyla uyanmıştır. Başyaver, telefonda Harp Okulu öğrencilerinin nümayişinden şüphelendiğini bildirmiştir. Rüşti Erdelhun, cevaben, arabası olmadığı için evden çıkamadığını ve Köşk'ün mümkün mertebe korunması için talimat verdiğini iletmiştir. Saat 4.30'da, evden çıkmaya hazırlanırken, kapısının subaylar tarafından dipçikle kırılmış ve kendisi enterne edilerek Harp Okulu'na götürülmüştür. Uğur ve Gürlek, *50 Yıllık Sır*, s. 205-206.

⁶²⁹ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, s. 78-80; Ahmad, a.g.e., s. 168-170; Tunçkanat, a.g.e., s. 258-263; Ulay, a.g.e., s. 101-102; Özkaya, a.g.e., s. 176-180; Yamak, a.g.e., s. 165.

⁶³⁰ Türkeş, *Gerçekler*, s. 24.

gündeme gelmiştir. Bildirinin “tok” sesli bir subay tarafından okunması teklif edilmesi üzerine, bu vazife Türkeş’e verilmiş, fakat Türkeş teklife sıcak bakmamış ve karargâhta kalmak istemiştir. Ekrem Acuner’in ısrarı üzerine radyo evine gönderilmiştir. Bu durumdan anlaşıldığı kadarıyla, 3 Mayıs’tan itibaren uzun bir süre örgütten tecrit edilen Türkeş’in, 1959 yılında örgüte girdiğinde “ihtilalin içinde olmayı, dışında kalmaya tercih ettim”⁶³¹ şeklindeki sözlerinden yola çıkarsak, “karargâh içinde olmayı, dışında kalmaya” tercih etmektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkeş, kendisine verilen karargâh dışındaki bir görevin “geri planda bırakılmak” veya “inisiyatifi kaybetmek”le eş anlamlı olduğuna inanmaktadır. Bu hususla paralel olarak, Türkeş’in radyo evine giderken tedirginlik ve güvensizlik yaşadığına dair iddialar yer almaktadır.⁶³² Esasında örgüt üyelerinin birbirine karşı itimatsızlığı, 26 Mayıs akşam saatlerinden itibaren hissedilmeye başlamıştır. Örgütün önde gelenlerince öğle saatlerinde hareket için “start” verilmiş ve diğer üyeler haberdar edilmişti. Sezai Okan tarafından bilgilendirilen Muzaffer Karan, bu haberi teyit etmek için Alparslan Türkeş’in evine gitmek zorunda kalmıştır: “Sezai Okan, bu gece saat 21.00’da benim Harbiye’de bulunmamı istedi. Gece, harekât başlayacak dedi. Kendisine güvenmiyorum. Gidip gitmemekte tereddüde düştüm. Gideyim mi?”⁶³³

Sabah saatlerinde DP önde gelenleriyle beraber, bazı üst komuta kademesine mensup generaller de Harp Okulu’nda gözaltına alınmıştır. Elimizdeki verilere göre, Suat Kuyaş hariç, diğer komutanlara “ihtilale iltihak” yönünde teklif götürülmüş ancak bu teklifler reddedilmiştir.⁶³⁴ Ayrıca Genelkurmay İkinci Başkanı Cevdet Sunay ile Erzurum’daki

⁶³¹ Türkeş, a.g.e., s. 23.

⁶³² Özkaya, a.g.e., s. 206; Cemal Madanoğlu da Türkeş’i tekzip eder. “Ana metin Türkeş’in söylediği gibi değil, Türkeş çok uzattı işi. En nihayet imzaya geldi, durduk. Cemal Gürsel anlaşılın diye “General Cemal” diyelim, dedim. Ama baktım çok laubali olacak “Silahlı Kuvvetler” olsun dedik.” Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s. 204-205.

⁶³³ Turgut, a.g.e., s. 135-136.

⁶³⁴ Gözaltına alınan komutanlar arasında Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Kara Kuvvetleri Komutan Vekili Suat Kuyaş, Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburun ile Jandarma Genel Komutanı Tahsin Çelebican da bulunmaktaydı. Emin Aytekin anılarında, Tekin Arıburun ile Tahsin Çelebican’a Cemal Madanoğlu tarafından birkaç kez teklif edildiğini belirtir. Emin Aytekin, *İhtilal Çıkmazı*, Dünya Matbaası, İstanbul, 1967, s. 47; Başka subay anılarında geçmemekle beraber, Rüştü Erdelhun’un günlüklerinde ihtilale katılması yönünde kendisine de teklif edildiğini ileri sürer. Buna göre, radyoda beyanat vermesi gerekiyordu. Fakat yapılan bu teklifi ısrarla reddettiğini belirtir. Rüştü Erdelhun, bu durumun gerekçesi olarak, bir gün önce Genelkurmay’da düzenlediği toplantıya işaret eder. Toplantının konusu, kendisinin de kulağına kadar gelen “ihtilal” üzerineydi. Erdelhun’un toplantıda “subayları sert şekilde uyarması”nın üzerinden henüz 24 saat dahi geçmeden yapılan teklifi kabul etmesinin bir “tutarsızlık” olarak algılanacağı ve itibarının kaybolacağı düşüncesiyle reddettiği anlaşılıyor: “Harp Okulu’nda ihtilalcilere iltihakımı ve bu işin başına geçmemi teklif ettiler. Fakat 15-20 saat evvel, yani

3. Ordu Komutanı Ragıp Gümüşpala “ihtilal”e iltihak etmişlerdir. Ankara’ya davet edilen Ragıp Gümüşpala, Cevdet Sunay’dan daha kıdemli olması sebebiyle, 3 Haziran 1960 günü Genelkurmay Başkanlığı’na atanmıştır.⁶³⁵

2.4.1. Bir “Total Kontrol Kurumu” Olarak Askeri Okullarda Disiplin ve İtaatin Çözülüşü

“Prokrustes isimli haydutun tam kendisine göre bir demir karyolası varmış, yoldan geçenleri misafir etmek gerekçesiyle o karyolaya zorla yatırır, boyu kısa gelenleri mengene ile çekerek uzatır, uzun gelenleri baltayla ayaklarını keserek karyolanın boyuna uygun hale getirmeye çalışmış. Böylece Prokrustes, yatağın boyunun ideal ölçülerde olduğu fikriyle hareket eder ve herkesin boyunun, bu yatağa uygun olması gerektiğini düşünürmüş.”

Colette Estin⁶³⁶

“Total bir kurum”⁶³⁷ olarak askeri okulda bir öğrencinin kabul işlemleri, “kırpma” ya da “programlama” olarak isimlendirilir. Zira okula yeni gelenler “hiza”ya getirilerek kurumun idari mekanizmasına monte edilirler. Üzerinde rahatlıkla çalışılabilecek bir “nesne” halini alacak biçimde şekillendirilir ve kodlanırlar. Goffman’ın “total kurum” modeline göre, “tek tip subay” yetiştirilme sürecinde, ilk andan itibaren “itaat” ve “disiplin” ön plana çıkartılır ama bu durum aşağılamayı da beraberinde getirir. “Mantıklı” bir sebebi de olsa itiraz eden, “pes edene ve gururu kırılana” kadar, cezayı peşinen alır.⁶³⁸ General Kemal Yamak, askeri okulun ilk haftasında “sebepsiz” yere nasıl “hakir” görüldüğünü, mazeret üreten arkadaşının ise yüzüne “yağmur gibi inen tokatlar”dan sonra askerliğin “mantığını” ancak anlayabildiğini şöyle anlatır:

---

dün, Genelkurmay’da ihtilal aleyhine konuşmuştum...” Uğur ve Gürlek, a.g.e., s. 207; Örgüt üyesi Kurmay Albay Ertuğrul Alatlı, Rüştu Erdelhun’un iyi niyetli, kibar ama “kurnaz olmayan” bir karaktere sahip olması nedeniyle, tutuklandığını ifade eder. Ertuğrul Alatlı, “27 Mayıs’a Dair”, *Hürriyet*, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994.

⁶³⁵ AYTEKİN, a.g.e., s. 46-48; Milliyet, 4 Haziran 1960; 3 Ağustos 1960 günü MBK tarafından emekliye sevk edilecek olan 1917 Harp Okulu mezunu Ragıp Gümüşpala, makamını, 1918 mezunu Cevdet Sunay’a teslim edecektir. Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 73;

⁶³⁶ Colette Estin, Helene Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, TÜBİTAK Yayınları, 2013, s. 11.

⁶³⁷ Kavramın teorik kuramı Erving Goffman’a aittir. Erving Goffman, *Timarhaneler*, Çev. Ebru Arıcan, Heretik Yayınları, İstanbul, 2015

⁶³⁸ Goffman, a.g.e, s. 29.

“Okulda ilk iki gün olaysız ve normal dersler şeklinde geçti. Fransızca Hocası Yüzbaşı, beni yanına çağırdı ve Fransızca fiil ve irregüler fiil cetvellerini sınıfa dağıtmamı söyledi ve dağıttım. Ertesi gün tekrar Fransızca dersimiz vardı. Derse geldiğinde, beni işaret ederek kürsüye çağırdı. Fransızca ‘irregüler’ bir fiil söyleyerek, ‘bunun zamanını çek bakalım’ dedi. Okul başlayalı üç gün, fiil cetvelini alalı sadece bir gün olmuştu. Bir şey söylemek için ağızımdan bir ‘e...’ harfi çıkmadan yediğim tokadı ve bunun etkisiyle arkamdaki duvara çarpan başımdaki acıyı hissettiğimi hatırlıyor ve karşımdaki hırısından tepinen hocayı görüyordum. Hiç sesimi çıkarmadım. ‘Defol’ dedi. Defolup yerime oturdum. Bu kez Ödemişli bir arkadaşı, şivesiyle dalga geçerek, kürsüye çağırdı. Aynı şekilde bir soru da ona sordu. O, ‘daha’ diye başlayan bir cümle kuracaktı ki o da tokadı yedi. Ama konuşmaya devam etme ve mazeretler ileri sürme hatasını işledi. Konuştukça tokatlar yağmur gibi indi, o da ‘defol’du. Yıllarca özlemine çektiğim askeri okulda, ilk askerlik ‘dersimi’, yediğim o tokatla aldım. Birincisi: Mazeret askerlikte karşı gelmek anlamına geliyor ve icraatın yerini görmediği için kesinlikle kabul görmüyordu. İkincisi: Çok konuşanı kimse sevmiyordu. Hele üste karşı konuşmaya, hiç müsamaha yoktu. Üçüncüsü: Göze batan veya sonradan öğrendiğim tabiriyle ‘nirengi’ öğrenci olunmamalıydı.”⁶³⁹

Disiplinli asker, kendisine hangi türden emir verilirse verilsin, itaat ederek işe başlamalıdır. İtaat, “şipşak” ve “körü körüne”dir; itaatsizlik havası ve en küçük bir gecikme suç sayılacaktır.⁶⁴⁰ Zira Joseph L. Soeters’in tabiriyle “tam üyelik kolayca elde

⁶³⁹ Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 39; General Nurettin Türsan da askeri okulda “hak aranmayacağını” söyler: “Harp Okulu ikinci sınıfında bir akşam etüdünde, herkes konuşuyordu. Yanımda oturan geveze Sıtkı Salur da konuşurken, nöbetçi öğretmen olan bir Kurmay Yüzbaşı sınıfa girdi ve bana hitaben ‘ne konuşuyorsun?’ dedi. ‘Efendim ben konuşmadım’ deyince bana ‘yaka numaran kaç?’ diye sordu. Ben ‘dört’ diye yanıtladım. ‘Sen o numarayı sahtekârlıkla kazanmışsın’ demez mi? Sakin sakin ‘pek o kadar da değil’ diye yanıtladım. Vay efendim sen misin itiraz eden? Alay emriyle bana altı hafta sonu izinsiz cezası verildi. Cezayı alır almaz bir dilekçe vererek ‘Sahtekârlıkla hakarete uğradığımı ve bu öğretmenin mahkemeye verilmesini’ istedim. Alay komutanı beni odasına çağırdı, olayı benden de dinledi. Bana: ‘Bak oğlum, biliyorsun bu öğretmen benim yakın arkadaşım, ben onu mahkemeye vermem’ dedi. Ben de ona ‘peki Albayım hakkımı nasıl arayacağım?’ diye sorunca ‘Hak, değirmende bulunur hadi git’ diye kızdı.” Askerî yaşamımın ilk darbesi bu olmuştu: ‘Hak aranamaz’ idi.” Nurettin Türsan, *Anılar*, s. 117-118

⁶⁴⁰ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 1992, s. 207; Askeri okullarda bazı suçlara verilen uzaklaştırma cezalarının uygulama tarzı, diğer öğrencilere ibret vermeye yönelik olması açısından hem korkutucu hem de onur zedeleyicidir. Suçlu görülen öğrenci, okul meydanına çıkartılarak cezai işlemin ilk aşaması uygulanır: “Mart 1958’de sınıfımızda acı bir olay yaşadık. Okula bizimle beraber giren arkadaşlarımızdan biri, işlediği bir suçtan ötürü okuldan uzaklaştırıldı. Hepimizi teneffüshanede tabura aldılar. Çocuk elleri kelepçeli olarak tabur önüne çıkarıldı.

edilirse ona sahip olmaya değmeyecektir.”⁶⁴¹ Erving Goffman, askerî bir okuldaki öğrencinin “geçmişle kopuşu”nun kısa bir sürede gerçekleştirildiğini belirtir. Bu sebeple öğrencinin iki ay boyunca kışlayı terk etmesine ya da sivillerle sosyalleşmesine izin verilmez. Üniformalar ilk gün dağıtılır, zenginlik ve aile geçmişi üzerine sohbetler yasaklanır. Aldığı ücret, düşük olmasına rağmen öğrencinin evden harçlık almasına da izin verilmez. Keza toplumdaki statüsünü açığa çıkaracak tüm ipuçları yok edilmeye çalışılır.⁶⁴² Kişinin sahip oldukları elinden alındığında, kurum tarafından yenisi verilir. Ancak bunlar tek tip olan standart eşyalardır. Kilitli ve kişiye özel dolapların temin edilmeyişi, düzenli aramalar ve kişisel eşyalara el konulması “mülksüzleşme”yi destekler.⁶⁴³ Askerî okulda, okul kitapları haricinde kitaplar da dönem dönem yasaklar listesindedir: “Bölük komutanımız bir gün, dolaplarımı yoklarken kitaplarımı görmüş ve alıp gitmiş. Sorduğumda, ‘Kitap okuyacağına, derslerine çalış. Kitapları yaktım’ demez mi? *Varlık* ve *Yeditepe* yayınlarından edindiğim 27 kitabım yakılarak yok edilmişti ama kitap edinmemiz engellenemedi. Bu, kitap yakma olayıyla ilk kez karşılaşmamdı.”⁶⁴⁴

Kuruma giriş süreci başka tür ritüelleri de içinde barındırır. Bireyin şahsi bilgileri kaydedilir, fotoğrafı çekilir, kilosu tartılır, parmak izi alınır, numara verilir, geçmişi araştırılır, yıkanarak dezenfekte edilir, saçlar kesilir, kurum kıyafetleri giydirilir.⁶⁴⁵ Böylece subay adayının elinden “kimlik seti” alınarak “sivil ölüm” kendini gösterir. Yıllarca sürecek sıkı bir eğitimden sonra “tek tip bir subay” yaratılmış olur.⁶⁴⁶ 1957

Yanında süngü takmış iki er vardı. Suçu ve disiplin kurulunca verilen cezası okundu. Sonra sınıf subayı tarafından üniformasının bütün işaretleri, beçleri, düğmeleri kopartılarak söküldü. Sonra iki erin refakatinde götürüldü... Bu olay hepimizi çok sarsmıştı. Onun maruz kaldığı muamele yönünden bizi üzüntüye sevk ederken, hepimize de büyük bir gözdağı vermişti. İşaretleri sökülürken arkadaşımız hüngür hüngür ağlamıştı.” Örnek, a.g.e., s. 134.

⁶⁴¹ Joseph L. Soeters, Donna Winslow ve Alise Weibull, “Askerî Kültür”, *Askerî Sosyoloji*, Der. Giuseppe Caforio, Nobel Yayınları, Ankara, 2017, s. 250; Michel Foucault’nun ifadesiyle bu tip kurumlarda en küçük itaatsizliğe ceza verilmektedir ve ağır suçları önlemenin en iyi yolu en hafif kabahatleri çok katı bir şekilde cezalandırmaktır. Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 376.

⁶⁴² Erving Goffman, *Tımarhaneler*, s. 27; Kapatılan kişinin kurumda kalış süresi uzadıkça, “dış dünyada kazanılmış alışkanlıklarının kaybı” ortaya çıkar. Bu kurumlar, kişilerin geldiği dünya ile kurumsal dünya arasında bir travma yaratır. Bu travma, kişilerin yönlendirilmesi ve idaresinde “stratejik bir baskı aygıtı” olarak kullanılır. Goffman, a.g.e., s. 26

⁶⁴³ Goffman, a.g.e., s. 2

⁶⁴⁴ Güngör Türkeli, *Harbiye’den Babîli’ye*, s. 29.

⁶⁴⁵ Goffman, a.g.e., s. 28; Bu eşyaların kuruma ait oldukları açıkça belirtilir. Kilitli dolaplar verilerek düzenli yapılan aramalar ve kişisel eşyalara el konularak “mülksüzleşme” desteklenir. Kaldıkları yerlere bağlanmamaları için, öğrencilerden yılda bir kere yatakhane veya sınıfları değiştirilir. Goffman, a.g.e., s. 31.

⁶⁴⁶ Goffman, a.g.e., s. 28-31; Ayrıca disiplin, itaat ve birlik ruhu üzerinden askerlerin sosyalleşme sürecini anlatan kapsamlı ve yetkin başka bir çalışma için bkz. Hakan Şakin, *a.g.t.*, s.104-127.

senesi Eylül ayında Kuleli Askerî Lisesi'ne kayıt yaptıran General Edip Başar, 14 yaşında askerî yaşama adım attığı ilk günü şöyle anlatır:

“İçimde sevinçle birlikte gireceğim askerlik ortamı konusunda derin bir merak ve ‘ya uyum sağlayamazsam’ endişesi vardı. Sırayla binadan içeri girdik. Bir masanın önüne geldiğimizde buradaki görevli askerler elbise, çamaşır, çorap, postal, kep vs. kucağımıza yığdılar. Bu yüklerle, rehberlik eden görevlileri izleyerek koşullarımıza gittik. Burada sivil elbiseler çıkarıldı. Verilen elbiseler, çorap ve ayakkabı giyildi. Uyumsuzluklar yine görevlilerce belirlendi ve bunların giderilmesi şeklinde sağlandı.”⁶⁴⁷

Goffman'ın total kurumlarından izinsiz çıkışlar yasak olduğu gibi dışarıdan; resmî bir hükümet gücü de olsa, davetsiz bir misafirin girmesi de mümkün değildir. Varsa bir aksaklık, derhal önlem alınarak tel örgü ve duvarlar yeniden inşa edilir. Dönemin Harp Okulu Komutanı, 21 Mayıs 1960 “Harbiyeli Yürüyüşü”nden sonra DP iktidarı tarafından okulun sürekli denetlendiğini ama buna yönelik kurumsal önlemleri de aldıklarından şöyle bahseder:

“21 Mayıs Harbiye Yürüyüşü’nden sonra Harp Okulu, iktidarın aldığı bir kararla, ivedilikle askerî bir kampa gönderilmek istendi. Bu esnada geceleri ise İçişleri Bakanlığı’na bağlı jandarma devriyelerinin öğrenciyi gözetmek için, okul içine kadar geldikleri haberi alındı. Ertesi sabah hemen okulun güneyine, ağaçların bitiminden itibaren, istihkâm bölüğüne tel örgü çektirerek bizle irtibata geçmelerini önledik ve jandarmaların yolunu kestik.”⁶⁴⁸

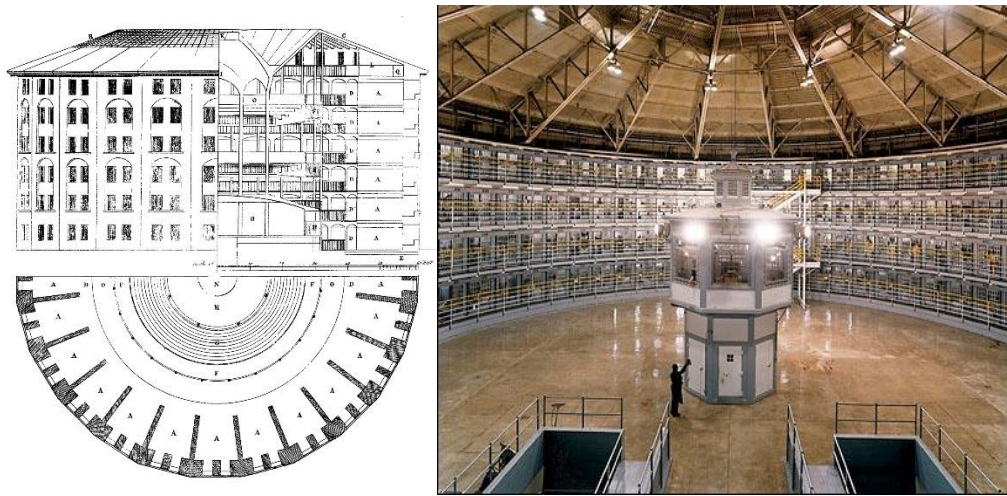
“Disiplin ve itaat merkezli askeri okul teorisi” üzerinde duran diğer bir yaklaşım, Michel Foucault’un “Panoptik mekân” kuramıdır. Panopticon mimarî tasarımı, geniş kitleleri kontrol altına alma gibi bir felsefe barındırır ve “otorite” odaklı bir ana temaya

⁶⁴⁷ Edip Başar, *Kanatsız Uçmak*, s. 43; “1956 yılının 1 Eylül sabahı babam beni Heybeliada’ya götürerek Deniz Askerî Lisesi’ne teslim etti ve 43 yıl sürecek yolculuğum başladı. Biz yeni girenler hepimiz sivil elbiseliydik. Kasımpaşa Dikim Evi’nde ölçülerimiz alındı ve üniformalarımız dikiliyordu. Birkaç gün sonra gruplar halinde elbise provasına götürüldük. Bir hafta, on gün içinde de beyaz üniformalarımıza kavuştuk. Sivil elbiseyle geçen bir iki hafta, askerlik hayatının başlamadığı anlamına gelmiyordu. Okulun bütün kuralları, içeride ve dışarıda davranış biçimlerimiz, sınıf kıdemlileriyle lise üç öğrencileri tarafından üniformayla dikkat edilecek husular bize büyük bir hızla öğretilmişti.” Atilla Kıyat, *Üç Yıldız Bir Penaltı*, s. 36-37.

⁶⁴⁸ Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, 89-90.

sahiptir.⁶⁴⁹ Bu gözetim tekniğinin esas hedefi, kişiyi kendi kendisinin “bekçisi” haline getirmektir. Böylece, “oto sansür” yoluyla, gözetimin söz konusu olmadığı zamanlarda bile, bireyler kendi kendilerini denetleyerek gözetimi kalıcılaştırmış olurlar. İzlenip izlenmediklerini bilmeyen, ama orada izlenmek için birilerinin bulunma ihtimalinde, bireyin tek seçeneği itaat etmektir.⁶⁵⁰

Görsel 1: Panopticon

Kaynak: <http://ethicsupdates.net/applied/punishment/prison/panopticon.shtml> Temmuz 2019

⁶⁴⁹ Jeremy Bentham, *Panoptikon Gözün İktidarı*, Su Yayınları, İstanbul, 2008, s. 12; Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 186. İngiliz cezaevi reformcusu Bentham, 1791 yılında *Panoptikon* adıyla bir mimari yapı tasarlar. *Panoptikon* kelimesi “pan” ve “opticon” olarak bilinen iki farklı sözcükten türetilmiştir. *Pan* kelimesi bütün anlamına gelirken, *opticon* kelimesi ise gözlemlemek anlamına gelmektedir. Bu nedenle yapı yerine getireceği göreve uygun olarak “Bütünü Gözetlemek” anlamına gelen *Panoptikon* adını alır. Bentham’ın tasarımına göre hapisane topyekün bir gözetlemeye izin vermekle birlikte ayrıca mahkûmları tek tek gözetlemeye de imkân sağlamaktadır. Jeremy Bentham, *Panoptikon Gözün İktidarı*, s. 13.

⁶⁵⁰ David Lyon, *Elektronik Göz: Gözetim Toplumunun Yükselişi*, Çev. Dilek Hattatoğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 95; Geleneksel devletlerin aksine, ulus-devlet biçiminde örgütlenen modern toplumlarda devlet, kendi kurumlarını da yaratır. 19. yüzyıl boyunca filizlenen ulus-devlet giderek, bireylerin geçmiş davranışları hakkında kayıtlara sahip olan, bunları koordine ve kontrol eden bir iktidar biçimini alır. Giddens, gözetlemenin tarihsel olarak kapitalizmle iç içe geçmiş bulunan ulus-devletin temeli olduğunu belirtir. Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı, İstanbul, 1998, s. 63; İktidarın kullanımında, “seyrin yerini gözetimin” aldığı belirten Bauman’a göre, modern öncesi dönemde iktidar, kendini “gösteriş ve debdebe” içinde dışı vurarak; sıradan insana gıpta, hayranlık ve korkuyla “seyrettirme”yi serbest bırakmakta ve halkın üzerinde etkili olmaktadır. Ancak modern iktidar, vatandaşları tarafından “seyredilmektense onları seyrederek” gölgede kalmayı tercih etmektedir. Zygmunt Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 61-62; George Orwell’in “Big Brother” modeli de benzer bir strateji barındırır. George Orwell, 1984, Can Yayınları, İstanbul, 2016.

Goffman'ın teorisinin aksine bu yaklaşıma göre hedef, bireylere zulmetmek veya zorbalık yapmak değil, “huzur” sağlamaktır.⁶⁵¹ “İktidar” kavramını, “bilgi-iktidar ağı” ilişkisi üzerinden eğitim kurumlarını analiz eden Fransız düşünür,⁶⁵² Panoptikon’u bir çeşit “iktidar laboratuvarı” olarak görmektedir. Örneğin müdür, herkesi gözlemlediği gibi kendisi de gözetim altındadır.⁶⁵³ Harp Okulu da inşa edilirken, Panopticon tarzı bir mimarî tasarımdan ilham alınıp alınmadığı konusunda elimizde herhangi bir bilgi ve veri bulunmamaktadır. Lakin 25 Eylül 1936’da inşası tamamlanan⁶⁵⁴ Harp Okulu binasının merkezinde; tüm ön ve arka cepheyi gören, öğrencilerin içtima için çıktıkları avluya bakan ve Orgeneral Hikmet Bayar’ın ifadesiyle “kare prizma”ya benzeyen yüksek bir kulenin olduğu göze çarpmaktadır. Kuleli Askerî Lisesi’nden mezun olup Harp Okulu’na gelen Hikmet Bayar, okulun önüne geldiğinde dikkatini çeken okul binasını ve kulesini şöyle tasvir eder:

“25 Eylül 1951 günü saat 08.00’i gösteriyordu... İstasyonda bindiğimiz taksiden Harp Okulu önünde indik. Şehrin meskûn yerlerinin oldukça uzağında, bir tepe üzerindeydik. Karşımızda Harp Okulu’nun, uzaktan kaleye benzeyen, modern bir kışla görünümündeki binası duruyordu. 3 Katlı bir yapı olmasına rağmen; çok yakınından ona baktığımız ve Askerî Lise’de geçen günlerimiz süresince; kendisine ulaşmayı bir hedef, bir ideal olarak seçtiğimiz için; o bizim gözümüze, olduğundan da yüksek ve görkemli görünüyordu. Tam karşımızda, binanın ön cephesinin ortasında ve nizamiyenin üst kısmında yükselen 5 katlı, kare prizma şeklindeki kulesi de, bizim bu kanıya varmamıza etken oluyordu. Hâlbuki o

⁶⁵¹ Zygmunt Bauman, *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 146; Egemen iktidar, etkinliğini görünür olmakla kazanırken; disiplinci modern iktidar görünmezlikle çalışır. Egemen iktidar, bedenlere acı vererek insanları cezalandırırken; disiplinci iktidar “ruhları ve zihinleri” terbiye ederek bedenleri rasyonel bir biçimde kullanır. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 252-253; Michel Foucault, “disiplinsel iktidar, terbiye etme görevine sahip olan bir iktidardır”, der. Disiplin, yeni bir birey imal etmektir. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 213-214; Max Weber’e göre de disiplin, eleştiri ve direnme olmaksızın “kitlesel bir itaat alışkanlığı”dır. Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, Adres Yayınları, Çev. Bahadır Akın, İstanbul, 2005, s. 29; Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019, s. 250.

⁶⁵² Foucault’a göre İktidarın üç farklı modeli vardır. Birincisi, “egemenlik”tir. Devlet, iktidarını, yaptırım yoluyla kanunlara itaati sağlamasıyla inşa eder. İkincisi, “disiplin”dir. Ağırlıklı olarak, 17. yüzyılda geliştirilen gözetim, kontrol, ayırıştırma, mekânsal düzenleme, sınıflandırma ve rasyonelleştirme gibi teknikler aracılığıyla geliştirilen disiplin olgusu belirli bir standartlaşmanın oluşmasına ve normlara uygun davranan uysal bedenlerin üretilmesine vesile olmuştur. Üçüncü iktidar biçimi, “güvenlik”tir. 18. yüzyılın sonunda hızlanan sanayileşmenin de etkisiyle, egemenlik yerini disipliner iktidar ve düzenleyici iktidara bırakmıştır. Disipliner iktidar, beden siyaseti üzerinden inşa edilmektedir. Buna karşın düzenleyici iktidarın ana nesnesi nüfustur. İlknur Şentürk, Selahattin Turan, “Foucault’un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, c. 18, S. 2, 2012, s. 252. ss: 243-272. Foucault, *İktidarın Gözü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 86.

⁶⁵³ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 256-257.

⁶⁵⁴ <http://www.kho.edu.tr/#> 3 Temmuz 2019.

zamana kadar gördüğümüz ‘eski’ kışlaların kuleleri, binaların köşelerine inşa edilmişti.⁶⁵⁵

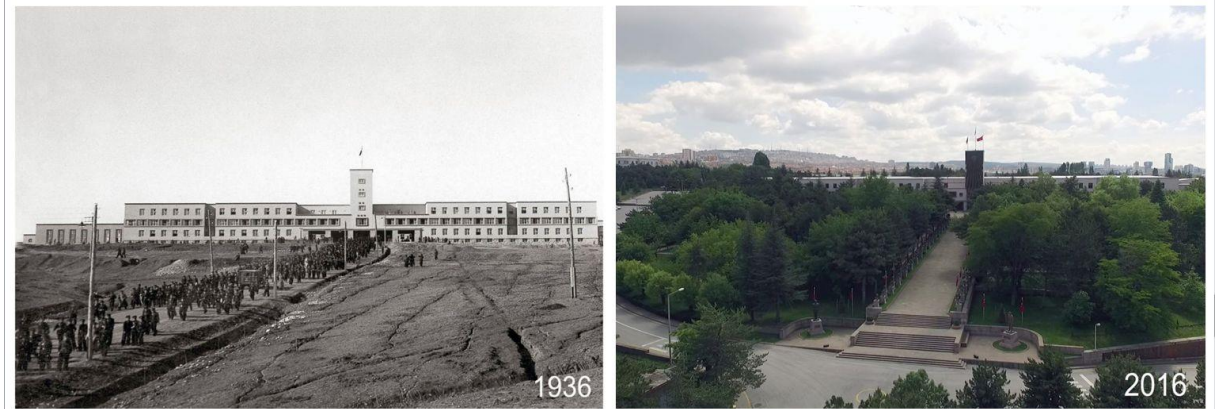
Binaların köşesine değil de, tam merkezine inşa edilen bu kulenin sadece boyutu değil, aynı zamanda işlevi de önemliydi. Diğer bir ifadeyle, Harp Okulu’nun mimarisi göz önüne alındığında, Panopticon’un tasarımıyla aralarında önemli benzerlikler dikkati çekmektedir. Dönemin siyasal iktidarının, “subay adayı” öğrencilerinin sadece bedeninde değil, aynı zamanda “bilinci” üzerinde de etkili olmak istediği anlaşılmaktadır. Michel Foucault’nun, *Büyük Kapatılma* isimli, kendisiyle yapılan röportajları içeren eserde, 1787 tarihli Bentham’ın mimari tasarımının, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu’na yansıdığını söyler. Napolyon Bonapart’ın hukukçusu Jean-Baptiste Treilhard tarafından kaleme alınan bu kanuna göre imparator, savcılar vasıtasıyla tüm ülkeyi gözetleyebilecekti.⁶⁵⁶ Panopticon tasarımı ve Treilhard’ın kanunu üzerinden Harp Okulu’nun mimarisi hakkında Foucault’tan mülhem bir benzetme yapılabilir. Buna göre iktidar tarafından sıkı bir gözetim ağı teşkil edilmiştir: Devlet Başkanı’nın gözü devletin en önemli kurumlarından birine yönelecektir. Çünkü Reis-i Cumhuriyet’in gözü Erkan-ı Harbiye Riyaseti’ni; Erkan-ı Harbiye Riyaseti de Harp Okulu Komutanı’nı denetleyecektir. Harp Okulu Komutanı da bu kuleden hem kadrolu personeli hem ziyaretçileri hem de öğrencileri gözlemleyecektir.

⁶⁵⁵ Hikmet Bayar, *Yarım Asırlık Asker*, s. 75-78; Ankara’ya inşa edilen bu yeni okulun dördüncü mezunu olan Sadi Koçuş hatıratında, Atatürk’ün Harp Okulu’na yaptığı ziyaret sırasında yetkililere “ben Harp Okulu istemişim, siz hapisane yapmışsınız” ifadelerini kullandığını belirtir. Koçuş, a.g.e., c.1, s. 137.

⁶⁵⁶ “Treilhard, siyasal iktidarı, kurumlarda bir Panopticon biçimi olarak sunar. Ona göre imparatorun gözü devletin tüm ücra köşelerine kadar yönelecektir. Çünkü İmparator’un gözü başsavcılarını denetleyecek, onlar da imparatorluk savcılarını denetim altına alacaklardır. İmparatorluk savcıları da herkesi kontrol edecektir. Böylece devlette hiçbir ‘karanlık’ alan kalmayacaktır. Herkes gözetim altında olacaktır. Bu suretle Bentham’ın düşü, Napoléon devletinde hukuksal ve kurumsal bir gerçeklik halini aldı. Bu da on dokuzuncu yüzyıldaki tüm devletlere model olarak hizmet etti.” Michel Foucault, *Büyük Kapatılma*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 135.

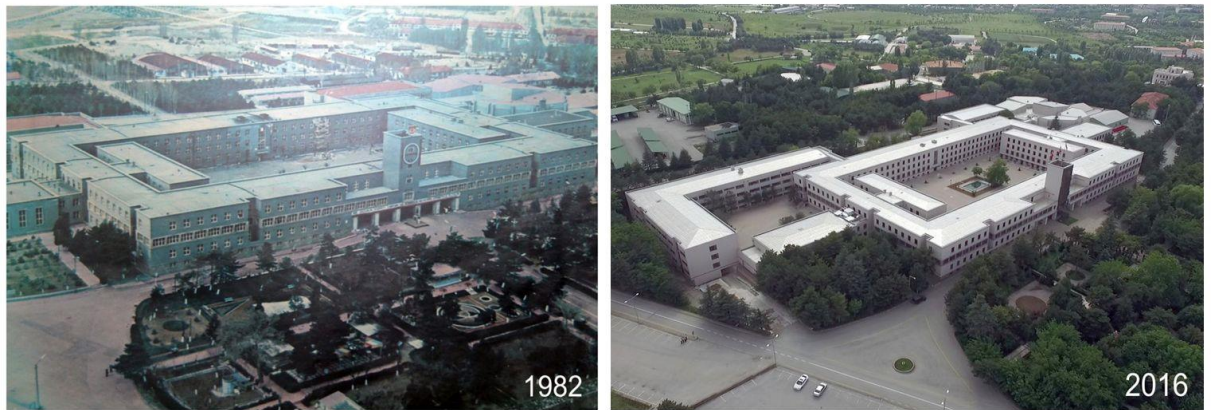

Görsel 2: Harp Okulu

Kaynak: <http://www.kho.edu.tr/#> 3 Temmuz 2019

Görsel 3: Harp Okulu

Kaynak: <http://www.kho.edu.tr/#> 3 Temmuz 2019

Böylece “takip-gözetim” mekanizması sayesinde total bir kurum olan “Harbiye” kontrol altına alınmış olacaktı. Kuvvetle muhtemel, ordunun siyaset içindeki ağırlığını bilen başta Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak gibi eski Harbiyelilerin, Harp Okulu’nu “modern” yöntemlerle sürekli gözetim altında tutmayı tercih ettikleri anlaşılıyor. Zira Osmanlı son dönemindeki padişah ve iktidara yönelik “darbe”lerin kaynağı Mekteb-i Harbiye idi. Sultan Abdülaziz’in 1876’da hal’ edilmesi, Mekteb-i Harbiye’nin müdahalesiyle gerçekleşmişti. Selefinin durumuna düşmek istemeyen II.

Abdülhamid, Harbiye'yi kontrol altına almak için kendine “sadık müfettişler” aracılığıyla Harbiyelileri gözetlemekteydi. Üstelik okulda itaati sağlayabilmek için devrin en disiplinli subayları olarak bilinen Alman askeri uzmanları da Goltz Paşa'nın komutasında görevlendirilmişti. Ancak kendisi de selefiyle aynı kaderi paylaşacaktı. Sıkı bir “denetim” altına aldığını düşündüğü Harbiyeli subaylar tarafından tahttan indirilecekti.⁶⁵⁷ Dolayısıyla disiplini sağlamak için bireylerin etrafında oluşturulan gözetim mekanizması, “vesvese” yaratmıştı. Bu vesvesenin disiplin, hiyerarşi, terbiye, adabımuaşeret ve itaat aygıtını da yaratacağına inanılmaktaydı. Bu döneme yakından şahit, erken Cumhuriyet'in lider kadrosunun, modern bir metot izleyerek ordunun kendilerine de ciddi bir sorun doğurmasını önlemek istediklerini söylemek mümkündür. Nitekim XIX. ve XX. yüzyılın siyasal organizasyonlarında, “iktidar” ile “denetim” paradigması arasında sıkı bir işbirliğinin varlığı bu varsayımı güçlendirmektedir.

Gözetim mekanizması, sadece mimari bir şekilden ibaret sayılmamalıdır. Zira bu gözetim askerî okulun her alanına dağılmıştır. Bu düzenek, iktidarı otomatikleştirmekte, bireysellikten çıkarmaktadır.⁶⁵⁸ Örneğin daha önce de bahsedildiği gibi, Milli Şef İsmet Paşa'nın Dikmen sırtlarında yaptığı at gezintilerinin uğrak noktalarından birinin kesinlikle Harp Okulu olması ve karşılaştığı askeri öğrencilerle kısa süreli sohbetler gerçekleştirmesi, bu tarz bir kontrol mekanizmasının bir sonucu olduğunu savunmak mümkündür.⁶⁵⁹

Foucaultvari (gözetime dayalı) “disiplin” metodunun askeri okuldaki gündelik hayat pratiklerine yönelik örneklerden biri de dönemin kıdemli Bahriye öğrencisi Atilla Kıyat'a aittir. Yemekhanede, tüm öğrencileri denetim altına almak için masaların her iki ucuna kıdemli öğrencilerin yerleştirildiğini dile getirir. Böylece şiddete başvurmadan itaat ve terbiye edinimi kolayca kazandırılacaktı. Başarının karşılığı da bir ödüldür:

⁶⁵⁷ Dönemin Mekteb-i Harbiye öğrencisi Ahmet Bedevi Kuran bu konuda şöyle belirtir: “Sultan Hamid öteden beri bir noktaya fazla ehemmiyet verirdi. Sultan Aziz'in tahttan düşürülmesi, Harbiye Mektebi'nin müdahalesiyle olmuştu. Bu kâbusun kendisi hakkında da ortaya çıkması bekleniyordu ve aynı mektepten baş göstermesi ise muhtemeldi. Bu sebepten dolayı hükümdar, Harbiye Mektebi'nin, kendi kulları elinde bulunmasını arzu ediyordu.” Ahmet Bedevi Kuran, Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi, İş Bankası, İstanbul 2009, s. 66.

⁶⁵⁸ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 255.

⁶⁵⁹ Harp Okulu'nun taşıdığı yüksek hassasiyetin farkında olan devlet adamları ve genelkurmay başkanları İnönü'nün bu alışkanlığını, özellikle 27 Mayıs'tan sonra da devam ettirmişlerdir. Şahin, a.g.t., s. 136-137; Ayrıca bkz. Çelikoğlu, a.g.e., s. 33 ve 39.

“Okulun son sınıf öğrencileri, yeni gelen öğrencilerin sofrada adabımuaşeret kurallarına göre davranmasını sağlamada görevlendirilir. Yemekhanede masalarda on kişi otururdu. Aynı sınıftan sekizi lise öğrencisi, masanın iki başında da iki son sınıf öğrencisi. Bu sofrabaşı öğrencileri, adabımuaşeret kurallarına göre yemek yenmesini ve masaların, dolayısıyla yemekhanenin sessizliğini sağlardı. Sofrabaşı olmanın avantajı ise yemeğin en iyi taraflarını, meyve ve tatlının en büyüğünü yemektir.”⁶⁶⁰

Hem itaatkâr hem de yetenekli bedenler imal etmek zorunda olan askeri okullar, bireyin gündelik hal ve gidişlerinden mütemadiyen bir bilgi çıkartmakta, bu bilgiyi kesintisiz bir değerlendirmenin aracı olarak örgütlemektedir. Beden üzerinde uygulanan bu disiplinsel tekniğin iki etkisi bulunur. Tanınması gereken bir “ruh” ve sürdürülmesi gereken bir “itaat”tir.⁶⁶¹ General Nurettin Türsan, askerî okuldaki gündelik yaşam üzerinden “ruh ve beden”in inşa sürecini şöyle anlatır:

“İyi öğretmenlerle yetiştik. Ama asıl yetişmemize etki yapan sosyolojik olayları unutmamak gerek. Saati saatine düzenli bir yaşam, iyi beslenme, spor, konferanslar, marşlar, folklor oyunları. Her akşam, iç bahçede tabur düzeninde; önce okul bandosundan Carmen ya da Aida’yı dinlemek, sonra İstiklal Marşı’nı bütün nefesinle söylemek. Haftada bir gün, bir gece izinli çıkmak. Ufak bir kabahat ‘bir hafta izinsiz’ cezasıydı. O hafta cumartesi, pazar okulda kalırdınız...”⁶⁶²

Nitekim disiplin ve itaat üretim sürecinde Goffman’ın “total kurumlar” modeli ile Foucault’nın “panoptik mekân” analizinin itaat ve disiplin sağlama yönünden benzerlikler göstermesine rağmen derin farklılıkları da bulunmaktadır. Goffman’ın modeli, insanın “kimliğini” yok eden, onu esaret altına alan ve aşağılayan mekanizmalardır. Bu sistem, gerek “kışla” gerekse “okul”da bir total kurum modeline uymaktadır. Ama muharebe alanında ve kışla-dışı mıntıklarda total bir kurumun

⁶⁶⁰ Atilla Kıyat, *Üç Yıldız Bir Penaltı*, s. 58. Michel Foucault, bu tasarımın Bentham’dan önce, 1751 yılında Paris’teki askerî okulun yatakhanelerinde pratiğe dökülmüş olduğunu söyler: “Her bir askeri öğrencinin camekânlı bir hücresi vardı. Burada diğer öğrencilerle, hatta hizmetçilerle bile hiçbir ilişkiye girmeden tüm gece görülebiliyordu. Ayrıca berber, yatılı okul öğrencilerinin saçlarını fiziksel temasa geçmeden tarayabiliyordu. Öğrencinin başı pencereden dışarı çıkarılıyor, gövdesi camlı bölmenin diğer yanında kalıyordu. ...” Foucault, *İktidarın Gözü*, s. 87-89.

⁶⁶¹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 377.

⁶⁶² Nurettin Türsan, *Anılar*, s. 36.

özelliklerini temsil etmez.⁶⁶³ Foucault'nun formülündeki disiplin ise bireyleri gözetlemeye, onların kapasitelerini yükseltmeye, yetenek ve becerilerini artırmaya yönelik bir aygıttır. Ama Foucault'nun analizinde merkeze yerleştirilen “gözlem” tek başına en önemli araç olmaktan uzaktır.⁶⁶⁴ Diğer bir ifadeyle Foucault, gözetim yoluyla verilen disiplinin, beden üzerindeki yeteneği artırdığına ve devamında “askerî itaat”in imal edildiğine işaret ederken,⁶⁶⁵ Goffman, bireyin kimliğini yok ederek kazandırılan disiplinin, zor/baskı yoluyla verildiğine ve sonuçta “askerî itaat” üretimin başarılı olduğuna dikkat çeker. Lakin ordu bünyesinde, “itaat üretimi” temel hedef alınmasına rağmen, “itaatsizlik” de zaman zaman beraberinde gelebilmekte; askerî personelin disipline edilme çabalarının boşa gittiği girişimler yaşanabilmektedir. Zira ordu, sadece uyumlu ve itaatkâr askerler inşa etmekle kalmaz, aynı zamanda firariler, isyancılar, çapulcular, düşman bloğuna geçenler, kendi kendini sakatlayanlar veya problemliymiş gibi yapanları da imal eder.⁶⁶⁶ Aynı paralelde askeri itaat üretme, birçok farklı direnç ve engellemelerle karşılaşır. Zira askerlerin, şartsız koşulsuz emre itaatleri, kesinlikle “olağan ve anlaşılır” bir durum değildir. Bu nedenle, itaati öğretirken diğer yandan itaatsizlik, kaytarma, inkâr, kargaşa ve isyanla da baş başa kalabilen askeri örgütlenme, üst komuta kademesinin tüm gücüyle önlemeye çalıştığı ama zaman zaman ortaya çıkan reaksiyonları ve eylemleri de göz önüne almak zorunda olduğu bir kurumdur.⁶⁶⁷

İtaat ve disiplinin “başarısız olduğu” dönemlerden birisi olarak 27 Mayıs İhtilali ve sonrasındaki süreç, bu konuda önemli örnekler sunmaktadır. Silahlı kuvvetlerin en yerleşik kültürü olan “merâtip-i silsile” sisteminin alt üst oluşu ve subayları bir arada tutan “grup dinamiği”nin parçalanması, “kışla ve okul” dışındaki “sivil bir mîntika” olan siyasal arenada gezinen ordunun denetimini de zorlaştırmıştır. Diğer bir ifadeyle “askerî itaat ve disiplin üretim” teorilerinden Goffman'ın “total kurum” modeli ile Foucault'nun “iktidarın gözü” teorisi, tek başına, olağanüstü şartlar barındıran 27 Mayıs'ın hemen sonrasındaki Türk ordusunun bozulan “karakteri”ni tanımlama ve anlamlandırmadan uzaktır. Dolayısıyla da “alt yapısal” değerleri bozulan bir orduyu “üstten bir bakış”la disiplin altına almanın imkânı da kalmamıştır.

⁶⁶³ Ulrich Bröckling, *Disiplin*, s. 43-45.

⁶⁶⁴ Foucault, *İktidarın Gözü*, s. 95; Ulrich Bröckling, *Disiplin*, s. 43-46.

⁶⁶⁵ Michel Foucault, iktidar düzenine göre, gözetlemenin cezalandırmaktan daha etkili ve daha verimli olduğunu söyler. Foucault, a.g.e., s. 23.

⁶⁶⁶ Bröckling, a.g.e., s. 26-27.

⁶⁶⁷ Bröckling, a.g.e., s. 11-12.

Total kurum olarak askerî okulun kuşatıcı karakteri, dışarıyla kurulan toplumsal ilişki karşısına fiziksel bir yapı içinde tesis edilmiş “kilitli kapılar, yüksek duvarlar, dikenli teller, uçurumlar, su ya da çalılıklar” gibi kurumdan kaçmanın karşısındaki bariyerlerle sembolleştirilir.⁶⁶⁸ Lakin askerî okulun kapalı karakterini simgeleyen bu kuramsal teorinin, öğrenci ayaklanmaları gibi olağanüstü durumlarda geçerliliğini yitirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Talat Aydemir’in darbe girişimlerinde öncü bir kurum olan Harp Okulu, bu isyankâr ruh haline 27 Mayıs’ın hemen öncesinde siyasal tansiyonun yükseldiği dönemde kavuşmuştur. DP hükümetinin sokaklarda protesto edildiği bu süreçte, 28-29 Nisan öğrenci gösterileri ile 555K Olayı’nda, hükümete karşı sivil öğrencilerin çoğunluğunu oluşturduğu büyük bir yürüyüş gerçekleşmişti. Hadisenin haberini alan Harbiyeliler, 7 Mayıs günü sivil öğrenci arkadaşlarını desteklemek adına, okulun kapılarını kırarak Kızılay’da bir yürüyüş tertip etmek istemişlerdir. Bununla beraber total kurumun fiziksel bariyerlerini aşma teşebbüsünde bulunarak okuldan atılma gibi yüksek bir disiplin cezası gerektiren bu davranış, okul idaresince bir “çocukluk” olarak görülür ve hadisenin üstü kapatılır. Daha sonra MBK üyesi olacak olan Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay, bu ayaklanma girişimini Harbiyeli’lerin haklı bir isyanı olarak değerlendirir ve meşrulaştırır. Çünkü ona göre bu kalkışma, ordu veya okul yönetimine karşı bir direnişin değil, sivil iktidar partisine bazı masum taleplerin iletilmesinden ibaretti. İsyân teşebbüsü, askerî hiyerarşik yönetime yönelik olmadığına göre sakıncalı ve riskli bir durum da söz konusu değildi:

“7 Mayıs gecesi okul nöbetçi amiri saat 21.30’da evime telefon etti. Okulda durumun vahim olduğunu, öğrencilerin toplanarak üniversite olaylarını tartıştıklarını ve sonunda grupların birleşip iç avlunun kapısını kırarak şehre yürümek istediklerini bildirdi. Cipe atlayıp okulun önüne geldiğimde topluluk içinde pijamalı öğrenciler de vardı. Demek ki koşu çıkıp soyunanlar da fırlamış ve harekete katılmışlardı. Yaptığım kısa bir konuşma ile öğrenciler sakinleşip koşularına döndüler. Bir çocukluk olan bu olaydan sonra...”⁶⁶⁹

Askerî bir okulda, öğrencilerin kayda değer bir kısmı toplumun alt kesitlerinden gelmesi sonucu, ailevî bağları daha belirsizleşmektedir. Meşakkatli yaşam tarzına sahip ve temel

⁶⁶⁸ Goffman, a.g.e., s. 16.

⁶⁶⁹ Ulay, a.g.e., s. 67-68.

gereksinimlerini ancak karşılayabilen bu ailelerden gelen öğrenciler, yeni bir dünyanın tesiri altında kalırlar. Bunun sonucu ailenin değerlerinden çok okulun, öğretmenlerinin ve arkadaşlarının eğitici işlevi çok daha yoğundur. Sonuçta uzun ve sıkı eğitim sistemiyle öğrenci, aile muhitinin etkisinden uzaklaşıp yeni bir âlemin tesiri altında kalması kaçınılmazdır.⁶⁷⁰ Sıtkı Ulay, Harbiye öğrencileri hakkında yaptığı sosyolojik ve ideolojik bir analizde öğrencilerin önemli bir kısmının DP iktidarını destekleyen ailelerden geldiğini iddia eder. Buna rağmen süreç içinde DP karşıtı olmalarını, öğrencilerin “vicdan muhasebesi” ile ilgili olduğunu savunur. Harp Okulu Komutanı, okulda yaptırdığı bir araştırmada 1500 civarındaki öğrenciden yüzde yirmisinin Batı Anadolu, Trakya ve Ege Bölgesi gibi DP’nin seçimlerde “tulum” çıkardığı bölgelerin çocukları olduklarını tespit etmiştir: “Hatta çok yakın temaslarımla öğrendim ki aileleri DP’li olan evlatlarımız da vardı. Bunların hepsinin birden heyecanla pijamaları ile emirsiz sokağa dökülmeleri acaba hangi etkiler altında cereyan ediyordu. 20-21 yaşında askerlik çağına gelmiş bu vatan evlatlarının kendi vicdan muhasebeleri acaba hiç mi yoktu?”⁶⁷¹ Sıtkı Ulay’ın yorumundaki “vicdan muhasebesi”, esasında kapalı bir kurum olan Harbiye’nin öğrenciler üzerindeki etkisidir. Bu husus, Şerif Mardin’in vurguladığı gibi, yeni ahlaki değer ve yargılarla kuşatılan Harbiyeli’nin “yeni bir alem”le karşılaşması, yeni bir misyon sorumluluğuyla hareket etmesi ve ailesinden edindiği değerlerin aşınmış olmasından kaynaklanmaktaydı. Muhafazakâr değer ve yargılara sahip alt-orta sınıfa mensup ailelerden gelen öğrenciler, okulun normlarını devralmıştır.⁶⁷² Bu misyonun öğrenciler üzerinde, en açık şekliyle bir “rejim bekçiliği”ne ulaşip ulaşmadığı konusu net değildir. Zira verilerden anlaşıldığı kadarıyla, bazı öğrencilerin siyasal gerginlikten tamamen habersiz olduklarını ve kitle psikolojisiyle hareket ettiklerini söylemek mümkündür. Harp Okulu son sınıf öğrencisi Acar Okan, siyasal iktidar tarafından sıkı bir denetim altına alındıklarını, gelişmeler hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadıklarını ve kendisi gibi birçok arkadaşının DP kökenli ailelerden gelmelerine rağmen okuldaki bu sıkı baskının kendileri üzerinde “ters” bir tesir bıraktığını ifade eder. Hükümetin Harbiye’yi aktüel politikadan izole

⁶⁷⁰ Şerif Mardin, “Atatürk ve İnkılap Münasebetiyle”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İletişim, İstanbul, 2015, s. 252-253; Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sosyal kökenleri hakkında yapılan nadir çalışmalardan birisi Ahmet Taner Kışlalı’ya aittir. Asker çocuklarına yaptırdığı bir anket çalışması ve tespitleri için bkz. Ahmet Taner Kışlalı, “Türk Ordusunun Toplumsal Kökenleri Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, S.29, c. 3-4, Ankara, 1974.

⁶⁷¹ Ulay, a.g.e., s. 6.

⁶⁷² Şerif Mardin, “Atatürk, Bürokrasi ve Rasyonellik”, a.g.e., s. 252-253.

etme taktiği aksi neticeler doğurmuştur: “28-29 Nisan öğrenci olaylarından sonra Harp Okulu dışa kapatıldı. Bana göre büyük hatalardan birisi buydu. Hiç dışarıdan haber alamıyoruz. Ben aileden gelen bir demokratım. Ama neyin dönüp bittiğini bilmiyoruz. Bize bunları (öğrenci olayları) saklamaktan muratları ne? Güya tesir altında kalmayalım. Kaldık işte tesir altında. Hem de tersine... Sonra Ankara’da yürüyüş yaptık...”⁶⁷³ 7 Mayıs’taki isyan teşebbüsü eyleme geçmemesine rağmen iki hafta sonraki 21 Mayıs Harbiyeli Yürüyüşü, ordunun “kitle” halinde sivil iktidara karşı gözle görünür ilk “itaatsizlik” eylemi olduğu belirtilmelidir.

Örneğin, 21 Mayıs 1960 günü gerçekleşen “Harbiye Yürüyüşü” ile 27 Mayıs’ın harekât merkezinin “Kara Harp Okulu” oluşu Harbiyelileri, 27 Mayıs Müdahalesi’nin sembolik isimlerinden biri haline getirmiştir.⁶⁷⁴ O dönem Harp Okulu ikinci sınıf öğrencisi emekli Tuğgeneral Servet Cömert, Harbiye Yürüyüşü esnasında Sıkıyönetim Komutanı General Namık Argüç’ün nasihat ederek kendilerini durdurmak istediğini ifade eder. Bu esnada yürüyüşte yer alan yüzbaşı rütbesindeki bir subayın eli, Sıkı Yönetim Komutanı’nın omzuna aniden uzanır ve apoletlerinden birini söker. Fakat komutan, üniformasına yapılan bu hakarete herhangi bir tepki verememiştir.⁶⁷⁵ Kenan Evren, bu durumun, askerî geleneklere uygun olmayan bir biçimde “şımarık” tipli bir askeri öğrenci modeli imal ettiğini dile getirir: “27 Mayıs, Harp Okulu’ndaki öğrencilerle başlatılmıştı ya, zannediyorlardı ki istedikleri zaman yönetimi ele geçirebilecekler ve her istediklerini yapabileceklerdi...”⁶⁷⁶ Harp Okulu II. Tabur Komutanı Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, 1960-61 eğitim yılında 27 Mayıs’a katılan öğrenciler (ikinci sınıflar) ile okula yeni gelen birinci sınıf öğrencilerinin aynı binaya yerleştirmekle büyük bir hata yaptıklarını dile getirir. Zira ihtilale katılan ikinci sınıfların yeni bir

⁶⁷³ Gürgür, a.g.e., s. 24.

⁶⁷⁴ Harbiye, Ankara’daki en genç ve en hareketli vurucu kuvvetti. Örgütçü subayların Harbiye’yi ele geçirmesinde de böyle bir anlam yatmaktadır. Ayrıca Harbiye’nin mirasında gerek 1876, gerek 1908 ve gerekse 1909 hareketleri yatmaktaydı. Bu geleneğin yanında Türk siyasal tarihinin aksiyon adamlarını ve liderlerini Harbiye kökenliydi. Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, c. III, s. 419; Harbiyeli öğrenci Önder Aydın, Türk siyasal hayatında Mekteb-i Harbiye ve Tıbbiye’nin daima devrimciliğini ve ilericiyi öncüsü olduğunu ve bu dönemki olaylarda Harbiye’nin yerinin gözden kaçırılmaması gerektiğini dile getirir. Ömer Güran, *Fethi Güran’ın Harbiyelileri*, s. 71.

⁶⁷⁵ Cüneyt Akalın, *27 Mayıs Bir Devrimdir*, s. 141-142.

⁶⁷⁶ Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, s. 131; 27 Mayıs öncesi dönemde denizci subaylar, karacılar arasında ziyade olayları dışardan takip etmektedir. Kara Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay, denizcilerin etliye sütlüye karışmayan tavırlarına şakayla tepki gösterir: “26 Mayıs akşamüzeri ordu evine gittim. Gözüm General ve yüksek rütbeli subay arıyordu. O anda karşıma beyaz üniformalı iki amiral çıktı. Amiral Tevfik ve Kemal Paşalara şaka tarzında kendilerinin çok şık olduklarını ama ne zaman bizimle beraber olacaklarını sordum.” Ulay, a.g.e., s. 92

âlemlerle karşılaşan birinci sınıfları etkilemeleri ve dolayısıyla yeni bir darbe havasına sokmaları oldukça kolaydı.⁶⁷⁷

Öte yandan farklı askerî okul öğrencileri arasındaki rekabet ve kıskançlıktan kaynaklanan isyan girişimleri dikkat çekicidir. Harbiyelileri kamuoyunda ön plana çıkaran hava, Heybeliada'da bulunan ve 27 Mayıs'a katılmayan Bahriyeli öğrenciler arasında kıskançlığa yol açar. Bu çekememezlik hissiyatı, Bahriyelilerin isyanını tetikleyen bir unsur olur:

“Harbiye öğrencileri, başlarında komutanlarıyla Ankara’da bir yürüyüş yapmıştı. Bizse Heybeliada’da okulun parmaklıkları arkasında hapsedilmiş gibiydik. Ve 27 Mayıs günü Türkiye’de ihtilal oldu. O an çorbada hiç tuzumuz olmadığı duygusuna kapıldık. Okulun subaylarından birinin, ‘Yazıklar olsun size, bahçede dolaşırken Osman Paşa Marşı’nı ıslıkla çalmayı bile akıl edemediniz’ demesi bardağı taşıran son damla oldu. Okul silahhanesini basarak silahlara el koyduk. Tabur komutanı ve sınıf subaylarımız, bize de askerî idare içinde bazı görevler verileceğini söylediler. İkna olduk ve silahları aldığımız gibi, tekrar silahhaneye bıraktık... Ben de Harp Okulu ikinci sınıftan bir öğrenciyle birlikte Heybeliada Belediye Zabıtası’nın başına getirildim.”⁶⁷⁸

Darbe sonrası görmeye alışık olunan, muvazzaf askerlerin sivil görevlerde istihdamının yanında, askerî öğrencilerin de benzer görevlere getirilerek taviz veya ödül verildiği görülmektedir.⁶⁷⁹ Böylece darbeye doğrudan katılmayan Bahriyelilerin benliğine

⁶⁷⁷ Yalta, a.g.e. , s. 128.

⁶⁷⁸ Atilla Kıyat, a.g.e., s. 52; MBK’nın Sekreterlik biriminde çalışan Kurmay Binbaşı Avni Elevli, 30 Mayıs 1960 Pazartesi günü, İstanbul Heybeliada’dan yola çıkan beş Deniz Harp Okulu öğrencisinin “otostop”la Ankara’ya gelerek kendileriyle görüştükleri belirtir. Bu Bahriyeli öğrenciler, Kara Harp Okulu öğrencilerinden “geri kalmamak” için herhangi bir görevde çalışmak istemekteydiler: “Albay Selim İşiner, onların hepsini bir ağabey şefkati ile süzdü ve bize hitaben “genç bunlar, kanları kaynıyor” dedi. Kendilerine Harp Okulu talebeleri gibi, Harp Okulu’nda çalışma imkânı verildi.” Avni Elevli, *Hürriyet İçin*, s. 48.

⁶⁷⁹ 27 Mayıs günü radyoda verilen bir bildiriye “yurttaki bütün idari amirleri, kaymakam ve nahiye müdürleri, mahalli, askeri komutanlıkların emrindedir” denilmiştir. Resmi Gazete, 30 Haziran 1960; Askerlerin sivil makamlara olan ilgisini gözlemlemek için darbe sonrası süreçlere bakmak yeterlidir. Örneğin 27 Mayıs sonrasında kendilerini darphaneye, belediyelere, valiliklere veya fabrikalara bir dilekçeyle “müdür veya başkan” olarak atayan subayların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Buna dair bir örneği de Alparslan Türkeş verir: “Yine o günlerde, tam teçhizatlı şekilde; başında miğfer, sırtında

yerleşen “çorbada tuzu olmadığı” hissiyatı yok edilmek istenmiştir. Aynı yıl Heybeliada Deniz Lisesi son sınıf öğrencisi Özden Örnek de 27 Mayıs sabahı uyandıklarında ülkede ihtilal olduğunu şaşkınlık içinde öğrendiklerini ifade eder. Kıskançlığa ve öfkeye kapılan Bahriyeli “abi”lerinin okul içindeki ayaklanmalarını şöyle anlatır:

“Bahriye öğrencileri ‘Eğer, bu işi Kara Harp Okulu öğrencileri yaptıysa neden bizlere haber verilmedi!’ diye subayları sorgulamaya başladılar. Bir ara yan bahçede toplandılar ve kendi aralarında konuştular. Onları dağıtmak isteyen subaylara da ‘yuh’ çektiler. Bu inanamayacağımız bir olaydı. İhtilalin ilk meyvesini görmeye başlamıştık. Ayaklar, baş olmuştu. İhtilal günü silah ambarından tüfeklerini alan Bahriye öğrencilerinin komutanlık binasına doğru yürümleri komuta heyetini telaşlandırmış ve durum Ankara’ya intikal ettirilmişti... 29 Mayıs günü ise tüm askerî okulların tatil edildiğini ve herkesin bir üst sınıfa otomatik geçtiğine dair haber geldi.”⁶⁸⁰

Görüldüğü üzere, “okul içi isyan” sonucu telaşa kapılan okul idaresi ve askerî yönetim, ortamı yumuşatmak için sınavlar yapılmadan okulu tatil etmek zorunda kalır. Bununla beraber, bu tür taviz ve tedbirlerin olumlu sonuç vermemesi üzerine, askerî okullarda disiplin ve ceza artırılarak, öğrenciler sıkı bir denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bahriye öğrencisi Atilla Kıyat, katı disiplin ve denetlemenin, aksi tesir göstererek askerî öğrencilerce direnç ve mukavemetle karşılandığını belirtir:

---

arka çantası, bir elinde ekmek torbası ve matarası, diğer elinde Tomson makinalı tüfeği olan uzun boylu ve iriyarı bir binbaşı (İhsan Kabadayı) bana gelip, selam verdi. Kendisini Altındağ Kaymakamı olarak atamıştı. Tekmil verdi, bölgesinin gecekondulardan oluştuğunu söylüyor, asayiş berkemal diyordu.” Hulusi Turgut, a.g.e., s. 178; Orhan Erkanlı anılarında, 27 Mayıs’tan iki ay sonra Darphane’ye gittiklerinde kendilerini bir Havacı Kurmay Binbaşı karşıladığını belirtir. Binbaşının esas birliği Merzifon Hava Üssü’ndedir. 27 Mayıs günü İstanbul’da izinli iken, müdahaleye iltihak etmiş ve müdahale sabahı kendisine Darphane Müdürlüğü görevi verilmiştir. Maaşını ise Merzifon’daki kıtasından alıyordu. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 62-63; Sami Küçük, 27 Mayıs sabahından itibaren sivil makamların buldukları yerin Garnizon komutanlarınca teslim alınması sebebiyle, askeri birliklerin “komutansız” kalmasına yol açtığını belirtir. Küçük, a.g.e., s. 109-110.

⁶⁸⁰ Özden Örnek, *Heybeliada’da Bir Işık: Deniz Harp Okulu ve Lisesi: 1957-1964*, s. 174-175; Atilla Kıyat, 27 Mayıs sonrasında, sınavsız doğrudan bir üst sınıfa geçmenin kolaylığını ifade eder ve sonraki yıllarda arka arkasına gerçekleşecek olan 1962/ 1963 darbe girişimlerini de ironiyle dalga geçer: “Belki de sonra her yıl ihtilal yapmaya kalkışmamızın ana nedeni, okulu da sınavsız bitirmektir.” Kıyat, a.g.e., s. 61.

“27 Mayıs sonrasında Harp Okullarını denetim altına almak için büyük bir baskı ve disiplin uygulanmaya başlandı. Zaman zaman bize lise birinci sınıf muamelesi yapılarak, hakaret dahi ediliyordu. Gene bir hakarete uğrama sonucu bağırarak komutanlık binasına yürüdük. Teneffüshaneyle komutanlık binası arasındaki kilitli kapıyı yumrukluyorduk. Komutanla konuşmak ve derdimizi anlatmak istiyorduk.”⁶⁸¹

Başarılı veya başarısız darbe sonrası süreçte, olağanüstü durumlardan en fazla etkilenen kurumların başında ordu gelmektedir. 27 Mayıs sonrasında da askerî itaat ve disiplini yeniden sağlamak için ordu kurumlarının sıkı bir denetim altına alındığı görülmüyor. Buna rağmen kontrolü sağlamak adına uygulanan “ödül” veya “ceza” sistemi “günü kurtarması”na rağmen, öğrencilerin tatsızlığını gidermek için yeterli netice vermediği anlaşılabacaktır.

Tatminsizlik duygusu, sadece 27 Mayıs’a katılmayan Bahriyeli veya Havacı öğrencilerde değil, aynı zamanda bizzat “ihtilalin sembolü” olan Harbiye öğrencilerinde de bulunmaktaydı. Özgüven patlaması yaşadığı görülen Harbiyeliler ve genç subaylar, darbe sonrasında ülkedeki siyasi ortamı sürekli takip etmekte ve ihtilalin başarıya ulaşmadığı düşüncesine kapılmaktadırlar. “Beden” olarak kışla ve askerî okulda, ancak “ruhen” siyaset meydanında gezinen subay adaylarındaki isyankâr tutum/davranışlar, Harp Okulu’nun “siyasi bir kulüp” olmasına ayrıca yol açmıştır.⁶⁸² Bahtiyar Yalta, 27 Mayıs’a katılmayan Harp Okulu’nda görevli tüm subayların yeni bir “ihtilal” hevesiyle sürekli tetikte beklediklerini ve askeri öğrencilerle bu yönde temas kurduklarını ifade eder: “Ne olur ne olmaz, bu defa ıskalamayalım.”⁶⁸³ Nitekim bu subaylara göre yeni bir darbenin dinamosu, yine Harbiyeliler olacaktı. Harp Okulu birinci sınıf öğrencisi Sabri

⁶⁸¹ Kıyat, a.g.e., s. 61; Bröckling, askerî “disipline edici müdahalenin bir ürünü olduğu kadar, aynı zamanda bu müdahaleye karşı koyan bireysel bir direnç noktası” olduğunu belirtir. Bröckling, a.g.e., s. 48

⁶⁸² Yalta, a.g.e., s. 131; 21 Mayıs 1963 günü gerçekleşen darbe girişiminden sonra tutuklanan Harp Okulu öğrencilerinden Erol Ege, Harbiyeli’nin bir asırlık politik serencamını mahkemedeki ifadesinde kısaca şöyle özetler: “Yıl 1876, vatanperverler meşruiyet istiyorlar. Bunu kim yapar, Harbiye yapar. ‘Gel Harbiye.’ Seneler geçti. İstibdat baş gösterdi. Buna kim mani olacak, ‘yine gel Harbiye.’ Yıl 1960. Millet bağırıyor: Menderes diktatör olacak, yurtta kardeş kavgası başlayacak, buna kim mani olabilir, Harbiye. ‘Gel bakalım Harbiye.’ Yıl 1963, gece Harbiyeliler uykudan uyandırılır. Vatan elden gidiyor, denir. Aynı dedeleri ve ağabeyleri gibi tertemiz hislerle vazifeye koşar. Olur ya bir kere de muvaffak olamaz, bu sefer de ‘gel mahkemeye bakalım Harbiye.’ Takdir yüksek mahkeme heyetine aittir.” Aydemir, a.g.e., s. 305-306.

⁶⁸³ Yalta, a.g.e., s. 131.

Öge, Harbiyelileri kullanmak isteyen subayların başvurdukları en etkili enstrümanın öğrencileri “pohpohlamak” olduğunu ifade eder. Zira “Harbiyelilik gururu” askeri öğrencilerin en yumuşak karnıydı: “Bu olayların esas kaynağı, kanaatimce, 27 Mayıs darbesiydi... Harbiyeli şöyle! Harbiyeli böyle! Atatürk’ün okulu Harbiye... Bir de Harbiye Marşı patlattın mı, iş tamamdı.”⁶⁸⁴

1960’lı yılların öğrenci aktiviteleri üzerine araştırma yapan John Meyer ve Richard Rubinson, bilhassa üçüncü dünya öğrencilerinin kamuoyunda itibarları yükselip “sosyal statü” kazandıkça, aktüel politikayla kafa yorma eğilimlerinin paralel şekilde yükseldiğini dile getirmektedirler. Geleceğin seçkin/elitleri olarak yetiştirilmiş olma kanaati, onlarda büyük bir özgüven yaratmaktaydı.⁶⁸⁵ Talat Aydemir’in komutanlığını yaptığı Harp Okulu’nda görevli bir Tabur Komutanı, 16 Mayıs 1961 günü okulun iç avlusunda öğrenciler arasında ciddi bir gerginlik ve isyan hareketi yaşandığını belirtir. Öğrenciler avludaki havuzun kenarına gruplar halinde öbekleşmekte ve yönetime karşı sessiz bir protesto eylemi gerçekleştirmekteydiler. Aslında huzursuzluğun nedeni, bir önceki yıllara bağlantılıydı. Öğrenci ve sokak olayları nedeniyle yapılması gereken “19 Mayıs kutlamaları” sıkıyönetim gereğince DP hükümeti tarafından iptal edilmiş, ancak 27 Mayıs’tan sonra iktidarı ele geçiren askeri rejimin isteğiyle gecikmeli de olsa yapılmıştı.⁶⁸⁶ Nitekim Harbiyelileri onore etmek isteyen MBK, kutlamalar için her öğrenciye “özel davetiye” göndermişti. Fakat bir yıl sonraki “19 Mayıs 1961” tarihli kutlamalarda “toplu davetiye” usulünün uygulanması Harbiyeli öğrencilerin ayaklanması için yeterli bir gerekçeydi: “Bizi çabuk unuttular. Bizi küçümsemeye başladılar. Bunu yanlarına bırakmayacağız.”⁶⁸⁷

Okul içi ayaklanmanın arka planında, yeni rejimde kalıcı bir statü elde edecekleri kanısına kapılan ve tarihe yön verici bir aktör olduklarını düşünen askeri öğrencilerin hayal kırıklıkları yatmaktaydı. Ancak TSK’nın askeri kültürüne aykırı bu tarz okul içi

⁶⁸⁴ Sabri Öge, *Bir 21 Mayısçının Tarihe Tanıklığı*, Sogev Yayınları, Ankara, 2010, s. 9 ve 13.

⁶⁸⁵ Bkz. John Meyer ve Richard Rubinson, “Structural Determinants of Student Political Activity: A Comparative Interpretation”, *Sociology of Education*, American Sociological Association Yayınları, c. 45, S.1, Kış 1972, ss. 23-46; Ayrıca Mısır özelinde Ortadoğu ülkelerine ilişkin yapılan bir çalışma için bkz. Jacob Skovgaard-Petersen, “The Discovery of Adolescence in the Middle East”, *Youth and Youth Culture in the Contemporary Middle East*, Haz. Jørgen Bæk Simonsen. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2005. p. 21-34.

⁶⁸⁶ Ertelenen 19 Mayıs kutlamaları 26 Haziran 1960 günü yapılmıştı. *Milliyet*, 27 Haziran 1960.

⁶⁸⁷ Yalta, a.g.e., s. 173-174; Harbiyeliler, bir yıl sonra ise protestolarının dozunu artırarak 1962 yılının 19 Mayıs kutlamalarına katılmayacaklardır. *Milliyet*, 20 Mayıs 1962.

ayaklanmaların tekrar yaşanmaması adına bu olay, tıpkı bir önceki yıl gibi (27 Mayıs arifesi) okul yönetimi tarafından “aile içi anlaşmazlık” olarak görülmüş, sorunlar geçici tedbirlerle “halının altına” süpürülmüştür. Fırsattan istifade, bazı ihtiraslı komutanlar tarafından süreç içinde bu öğrencilerin “istismar” edilmesine yol açacaktı. Nihayet “27 Mayıs devriminin başlatıcıları”⁶⁸⁸ olarak methedilen askeri öğrencilerin bu disiplinsiz davranışları daha sonra gerçekleşecek olaylarda 27 Mayıs’ın “devrimci ruhu”nun bir simgesi olarak yansıtılmaya çalışılacaktı. Yüceltilen bu “devrimci ruh” ile geçmişten gelen askeri bir kültür olan “Harbiyelilik ruhu”nun kombinasyonu, düşlerin gizemli dünyasını betimleyen “sürrealist” bir tabloyu andırmaktaydı: “Evet, Harbiyeli olarak kendimizi daima üstün görürdük ama bu süreçteki üstünlük duygusu gerçekliği aşmıştı. Bizim emsalimiz gençler, şuanda plajlarda eğleniyor veya sevişiyor olabilirler. Fakat biz başkaydık, bu memleketin hakiki sahibi ve savunucularıydık. Çünkü biz Harbiyeliydik. Ankara’ya doğru şöyle bir baktığımızda, bu şehri tek başımıza fethedebilirdik.”⁶⁸⁹

Kamuoyu tarafından 27 Mayıs’ın başarıyla tamamlanmasında büyük payı olduğu dile getirilen Harbiyeliler’in askeri disiplin geleneklerine aykırı biçimdeki tutumları, muhtemeldir ki, Milli Şef Dönemi’nin son yılları ile DP döneminde bir türlü göremedikleri “sosyal/siyasal ilgi”nin abartılması ama bir yıl geçmeden bu ilginin geri alınmasıyla ilgiliydi. Alfred Adler’in kişilik kuramıyla kavramsallaştırmak gerekirse, bu durum, birey ile sosyal çevrenin etkileşimi sonucu şekillenen “üstünlük kompleksi”nin “aşağılık kompleksi”ne dönüşümün yol açtığı hayal kırıklığı ve tatminsizlik duygusuydu. Bireylerin aşırı istekleri karşısında kendini belli etmesi olarak ortaya çıkan üstünlük eğiliminin yok edilmesine yönelik bir tutum karşısında görülen aşağılık hissini⁶⁹⁰ “bunu yanlarına bırakmayacağız” şeklindeki sözlerle Harbiyelilerin intikamcı bir tavra büründükleri görülmektedir. Böylece bu okul içi ayaklanma, güçlü bir grup dayanışması ve birlik ruhuyla hareket eden öğrencilerin üstünlük duygusunu yeniden ele geçirmeye yönelik bir girişim olarak okumak mümkündür.

⁶⁸⁸ Bürokratik sınıfın bir müttefiki olarak askeri ve sivil öğrencilerin 27 Mayıs müdahalesindeki rolü, yeni kurulan askeri rejim ve kamuoyu tarafından sürekli yüceltilmekteydi. Bkz. *Tercüman*, “Başvekil Cemal Gürsel Dün Gençliğe Hitabetti”, 2 Haziran 1960; Ayrıca bkz. *Hürriyet*, “Ordu, Gençlik ve Halk Beyazıt ile Taksim Meydanlarında And İçti,” 9 Haziran 1960; *Milliyet*, 9 Haziran 1960; Aynı gün Beyazıt ve Taksim meydanında yapılan gösterilerde Askeri Rejimin Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek, sivil/askeri öğrencileri öven bir konuşma yapmıştır: “Devrimdeki Başarımızı size borçluyuz.” Turhan Feyzioğlu, *Türkiye’de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi, 1960-1980*, İstanbul, Belge Yayınları, 1993, s. 52.

⁶⁸⁹ Öge, a.g.e., s. 9-10.

⁶⁹⁰ Alfred Adler, *Yaşam Sanatı*, Dorlion Yayınları, Ankara, 2019.

3. BÖLÜM:

MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ'NDE İKTİDAR MÜCADELESİ

3.1.ASKERİ MÜDAHALE SONRASI “OTORİTE BOŞLUĞU”

“27 Mayıs akşamı Türkiye'nin her yerinde DP iktidarı yıkılmış ve askerî yönetim iş başına gelmişti... İstanbul'da nizam ve asayiş sağladıktan sonra, 29 Mayıs gecesi birkaç arkadaşla beraber Ankara'ya geldik. “Komite” ismini almış topluluk, Başbakanlık'ta çalışıyordu. Kapıdaki nöbetçiler beni içeri almadı. O günlerde ortalıkta dolaşan yüzlerce binbaşından ne farkım vardı? Kimse kimseyi tanımıyor ve kimse kimseye güvenmiyordu. Tam bir kargaşalık, şaşkınlık ve düzensizlik içindeydik. Silah zoruyla Başbakanlık'a girebildim... Bakanlar Kurulu'nun toplantı salonuna girince şaşkınlığım bir kat daha arttı; 50-60 kişilik bir kalabalık kabine toplantısı yapılan bir masanın etrafında kısmen oturmuş, kısmen ayakta, her kafadan bir ses çıkıyor... Bunlar kimdi, çoğunu tanımıyordum. MBK denen bu topluluk muydu? Bizim “Atatürkçüler Cemiyeti”ne ne olmuştu? Eski arkadaşlarımız neredeydi? Kafam bir sürü soruyla doldu. Bir kenara iliştim konuşulanları dinlemeye başladım. Bu düzensizliği yok etmezsek, devleti de kendimizi de batıracağımızı idrak ettim. Tanıdık arkadaşlarla özel birkaç toplantı yaptık. Komiteyi resmen kurmayı ve isimleri açıklamayı kararlaştırdık. O güne kadar isimlerimiz bilinmiyordu. Yalnız Gürsel'in adı belli idi. 20 kişilik bir komite teşkil etmek ve muntazam bir çalışma düzenine girmek konusunda uzlaştık. Sayısı bazen altmışa çıkan bu toplulukla ve perişanlık içinde, özellikle Gürsel'in “artık kıtalarınıza gidin” emrinden sonra, başarılı ve faydalı bir çalışma yapma imkânı kalmamıştı. Birbirini tanımayan, hiçbir fikir ve usulde beraberliği olmayan bu heyet, tesadüflerle bir araya gelmişti. Erken gelen, “ben komite üyesiyim” diye oturmuş, kalkmıyordu.”

Kurmaya Binbaşı Orhan Erkanlı, Gizli Örgüt Üyesi ⁶⁹¹

27 Mayıs sabahı, İhtilal Komutanı Cemal Madanoğlu, iktidarın erken seçimle sivillere devredilerek ordunun kışlasına dönmesini talep etmekteydi. Ancak “ihtilal”e son anda katılması sebebiyle, örgüt içindeki farklı düşüncelerden habersizdi ve müdahalenin sadece DP'nin son dönemde beliren “dikta” yönetimini önlemek için yapıldığını zannetmekteydi. Oysaki askerî müdahaleyi yıllar önce düşünmüş olanlar arasında iktidara el koymayı sadece siyasi sebeplerden dolayı değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik amaçlar çerçevesinde planlamış olanlar vardı. Fakat bu görüşlerden haberdar değildi. Bu tarz düşünceye sahip subaylar, “partizan” politikacıların köklü reformları

⁶⁹¹ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 18-19.

gerçekleştireceğine inanmamaktaydılar. DP'nin son on yıllık dönemi bunun bir ispatıydı. Bu yüzden memleketi gerilikten kurtarmak için, bir süre askeri diktanın teşkil edilmesini bir gereksinim olarak görüyorlardı. Gerekli reformlar yapıldıktan sonra, iktidar sivillere bırakılabilirdi. Fakat bu düşüncenin karşısında olanlar da vardı. Buna göre askerî bir yönetim kurmanın ülkeyi Ortadoğu ülkelerine dönüştürebileceğini öne sürmekte ve müdahalenin amacının sadece siyasal/demokratik düzeni yeniden tesis etmek gerektiğine inanmaktaydılar. Milli Birlik Komitesi'nde 13 Kasım 1960 günü yaşanacak bölünmenin bir sebebini, müdahale öncesi bu fikir farklılıkları oluşturmaktaydı.⁶⁹²

Demokratik düzenin yeniden inşası için yeni bir anayasa ve seçim kanunuyla derhal seçimlere gitmeyi hedefleyen Cemal Madanoğlu, örgütteki tüm subayların kendisi gibi düşündüğü kanaatiyledir ki, 27 Mayıs sabahı, Ankara ve İstanbul'da bulunan hukukçu profesörlerin adreslerinden alınıp getirilmesi emrini vermiştir. İhtilal sonrasında yeterince planlanmadığının önemli bir işareti “ulema” heyetinin saptanma yöntemi idi.⁶⁹³ Diğer bir ifadeyle, bu heyetin belirlenme usulü bir darbecinin “27 Mayıs'ta ihtilali yaptık ama 28 Mayıs'ta ne yapacağımızı bilmiyorduk” şeklindeki sözlerinin pratik alandaki kanıtı niteliğindedir. Nitekim bu profesörler tarafından oluşturulan komisyonun ilk görevi, 28 Mayıs günü, müdahalenin hukuki zeminini ve meşruiyetini kurmak için bir rapor hazırlamak olmuştur. Buna göre, darbenin hukuki temeli “zulme karşı direnme” hakkı üzerinden inşa edilmiştir.⁶⁹⁴

⁶⁹² İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s.193-194; CIA, “Outlook in Turkey”, National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No. 29-61, 26 May 1961, s. 3.

⁶⁹³ İhtilale hukuki bir dayanak için önerilerine başvuru ulema heyeti, 27 Mayıs sabahı Madanoğlu'nun bir süre önce dost sohbetinde tanıdığı Profesör Nedim Ergüven'e başvurması ve onun önerdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinin Ankara'ya getirilerek anayasa hazırlamakla görevlendirilmesiyle oluşur. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 195-197.

⁶⁹⁴ İlim Heyeti üyelerinden Hüseyin Nail Kubalı, Peygamberin bir hadisine dayanarak direnme hakkının İslam dini tarafından da kabul edildiğini dile getirir. Hüseyin Nail Kubalı, Türk Devrim Tarihi Dersleri, Kutulmuş Matbaası, İstanbul, 1973, s. 44; Anayasa Komisyonu Raporu'na göre “... Bir hükümetin meşruiyeti sadece menşesinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie getiren Anayasaya riayeti (...) ile mümkündür. Hâlbuki hükümet, bir taraftan Anayasaya aykırı kanunlar çıkarmak suretiyle Anayasayı ihlal etmiştir...” Raporun tam metni için bkz. *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1960, s. 3; *Ulus*, 29 Mayıs 1960, s. 5; Ayrıca Cemal Gürsel, *27 Mayıs İnkılabının Hikayesi*, Ankara, 1960, s. 32-35; Özdağ, a.g.e., s. 247-251; Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 68; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 195-199; Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, s. 205-206; Avni Elekli, *Hürriyet İçin: 27 Mayıs 1960 Devrimi*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1960, s. 189-192; Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargulanıyor*, s. 127-128; Celal Bayar, *Başvekilim Menderes*, s. 14-15; *Vatan*, 27 Mayıs 1960.

Ayrıca subayların disiplinsiz tavırları müdahaleyi izleyen ilk günlerinde belirgin şekildedir. 27 Mayıs sabahı, İzmir’den askerî uçakla getirilen Cemal Gürsel, aynı zamanda Sıkıyönetim Karargâhı olarak kullanılan Genelkurmay “Harp Tarihi Binası” önünde kalabalık bir subay topluluğu tarafından karşılanır.⁶⁹⁵ Bu esnada bazı ordu mensupları, Cemal Gürsel’in elini öperken bazıları da onu omuzlarına alarak tezahüratta bulunmaya çalışmışlardır. Kurmay Binbaşı Avni Eevli, subayların askerî temayüllere uymayan “ölçsüz” davranışlarını şöyle anlatır: “Harp Tarihi Binası önünde arabamız durdu. Şiddetli bir alkış “sağol, varol” nidaları Ankara semalarını doldurdu... Arabadan derhal indim, Generalin bulunduğu kapı açılmıştı. Fakat çıkacak yer yoktu. Az sonra biraz yer açıldı, hafifçe doğruldu ve arabadan çıktı. Bir yüzbaşı birdenbire sıçradı Generalin boynuna, gözyaşları arasında sarıldı ve öptü. Zorla ayırdık bu yapışkan yüzbaşmayı Generalden.”⁶⁹⁶ Bu tezahürat karşısında Cemal Gürsel itidal çağrısı yapmak zorunda kalmıştır: “Asker olduğumuzu unutmayalım. Askerlikte üstleri omuza almak yoktur.”⁶⁹⁷ Heyecan, darbenin “asli unsuru” olunca, askerliğin geleneksel temayüllere uygun olmayan davranışlar sergilendiği gözüküyor. İkazdan sonra bir nebze sakinleşen subayların arasından güçlkle binaya giren Cemal Gürsel, kapıda kendisini karşılayan Cemal Madanoğlu’ndan “görev”i teslim aldıktan sonra, saat 12.05’te “Milli Birlik Komitesi” adıyla ilk toplantıyı gerçekleştirmiş ve “ihtilalin lideri” unvanıyla devlet başkanlığı koltuğuna “fiilen” oturmuştur.⁶⁹⁸ Aynı gün saat 16.00’da radyodan yaptığı bir konuşmada, son bir aydaki olayların ülkede “kardeşin kardeşe” düşman kıldığını ve yaşanan siyasal/toplumsal kriz nedeniyle iktidara el koymak zorunda olduklarını ifade etmiştir. Konuşmanın dikkat çeken diğer önemli hususu, demokratik bir seçim sonrasında iktidarın sivil hükümete yeniden teslim edileceği yönündedir.⁶⁹⁹

⁶⁹⁵ TBMM’nin karşısında olan Harp Tarihi Binası, 27 Mayıs öncesinde “Ankara Örfî İdare Komutanlığı” olarak kullanılmakta iken, sonrasında “Ankara Kumandanlığı”na dönüşecektir. Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, *1960’tan Günümüze: Türkiye Tarihi*, İletişim, İstanbul, 2016, s. 61; Avni Eevli, *Hürriyet İçin*, s. 45-46.

⁶⁹⁶ Eevli, a.g.e., s. 45; Asker’i müdahalenin “geçici” komutanı Cemal Madanoğlu da Avni Eevli’nin bu sözlerini destekler nitelikte ifadeler kullanır: “Gürsel’in geldiği haber verilince, koşarak gittim. Gürsel, merdivenlerin orta basamaklarına gelmiş; bir sürü subay, kimi eteğini, kimi yanağını, kimi elini öpüyor. Onları kovaladım. Gürsel’i aldım, birlikte profesörlerin olduğu salona girdik.” Baykam, a.g.e., s. 206.

⁶⁹⁷ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s. 93.

⁶⁹⁸ Eevli, a.g.e., s. 46; Vatan Gazetesi, müdahalenin yapıldığı 27 Mayıs günü üst üste 3. baskısını yaparak sürmanşetten bu habere yer vermiştir. *Vatan*, “Milli Birlik Komitesi Kuruldu: Başkanlık Vazifesini Cemal Gürsel Yapıyor”, 27 Mayıs 1960.

⁶⁹⁹ *Milliyet*, 28 Mayıs 1960, s. 1; Eevli, a.g.e., s. 189.

Bu esnada örgütün Ankara kanadı, Milli Birlik Komitesi'nin teşekkülü için ilk toplantılarını Harp Tarihi Binası'nda gerçekleştirmekteydiler. Binada yaşanan izdiham sebebiyle, toplantı, Genelkurmay Askerî Şura Salonu'na nakledilmiş ancak yine aynı nedenle Başbakanlık'taki Bakanlar Kurulu'na aktarılmıştır. Döneme ait tanıklıklar, subayların Genelkurmay Karargâhı'nda yol açtığı kargaşa ortamına dikkat çekerler. Ordu Donatım Okulu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Kenan Evren, bu süreçte Genelkurmay'ın “ana baba günü”ne döndüğünü ve binaya “giren çıkan”ın belli olmadığını ifade eder.⁷⁰⁰ Zira müdahaleye katılan subaylardan müteşekkil bir “komite” teşkil edileceği duyumunu alan Ankara'daki tüm subaylar, 27 Mayıs sabahı, Genelkurmay binası önüne yığılmışlardır. Komite üyesi olmak için binaya girme başarısı yakalayan “şanslı” subaylar, Komite'nin teşkil edileceği Askerî Şura Salonu'nun kapısını da aşmak zorundaydılar. Şayet bu engel aşıldıysa, önlerinde son bir hamle kalacaktı: “Boş bir sandalye kapabilmek.”⁷⁰¹ Darbeden sonra kapıdan ilk girenin Komite üyesi olma heyecanını taşıdığı bu kaotik ortamın tablosunu çizen Kurmay Albay Emin Aytekin, karargâhta hâkim olan manzarayı şöyle tasvir eder:

“Güçlkle içeriye girip yukarıya çıktığımda kapıya çifter çifter nöbetçi konmuştu. İçeriye girdim. Manzara şu idi... Milli Birlik Komitesi namzetleri, Harp Tarihi Dairesi'nde rahatsız olup da Genelkurmay'ın Askerî Şura Salonu'na nakledip, orada daha rahat çalışabileceklerini sanmışlardı. Ama ilk dakikada yanıldıklarını anlamışlardı. Salon bir anda 50-60 kadar subayla dolmuş ve herkes bir sandalye kaparak oval masanın kenarına yerleşmişti. Daha kapıyı zorlayan bir hayli de vardı... Masanın kenarına ilişenlerin yüzlerinde açık bir memnuniyet ifadesi görülüyordu. Fakat yerlerinden bir an ayrılmıyorlardı. Hele bir uzaklaşsınlar, sırada bekleyen bir diğeri onun yerini işgal ediyor ve ayağa kalkmanın açıkta kaldığı görülüyordu.”⁷⁰²

⁷⁰⁰ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, s. 123.

⁷⁰¹ Aytekin, a.g.e., s. 58.

⁷⁰² Aytekin, a.g.e., s. 56-59; Kurtul Altuğ, MBK listesi açıklanmadan önce sohbet ettiği Emin Aytekin'in Komite üyeliğine “kesin” gözüyle baktığını, iktidarın CHP'ye teslim edileceğini ve bu konuda Metin Toker'e sözlü teminat dahi verdiğini ileri sürer. 22 Şubat 1962 Olayları'ndan sonra emekli edilen Aytekin, 1970'lerde, DP'nin devamı olarak kurulan Adalet Partisi ve onun Genel Başkanı Süleyman Demirel'le yakınlaşacaktır. Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan ..., s. 23-25; Darbeyi izleyen ilk günlerde Komite'nin “müşteri” listesi oldukça kabarıktır. “Ben komiteyim” deyip sandalyeden kalkmak istemeyen subayların durumuna bir örnek de Alparslan Türkeş verir: “İhtilalin ilk günlerinde Kurmay Albay Abbas Yurdakul, Komite toplantı salonuna girdi, sonra bir sandalye çekip oturdu. Menderes'i havalimanından Harp Okulu'na getirdiğini ifade ediyor ve bu işin karşılığını istiyordu. İkaz etmemize rağmen, hâlâ Menderes'i getirdiğinden bahsediyordu.” Hulusi Turgut, a.g.e., s. 197. Gizli örgüte son günlerde katılan generaller ise “hangi subayın örgüt üyesi olup olmadığını” tanıyamamaktaydılar. Ulay, a.g.e., s. 129; Küçük, a.g.e., s. 108; Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 31 Mayıs 1989.

Salonun içinde bu manzara varken, dışında birçok subay “pusu” halinde beklemekte ve salon kapısı açıldığında “koşar adım” içeriye girme mücadelesi vermekteydiler. Avni Eevli, bu durumdan rahatsız olan Binbaşı Fazıl Akkoyunlu’nun salondan dışarı çıkarak, kapı etrafında kümelenmiş subayları dağıttığı ama bu kez kendisinin dışarda kaldığı sahneyi şöyle anlatır: “Fazıl Akkoyunlu var kuvvetiyle bağırıyor ve elini kolunu sağa sola savurarak birikmiş subayları dağıtıyordu. Bu işi bitirdikten sonra silahlı subay ve erleri koridorun başını tutacak şekilde yerleştirdi. Sonra sert adımlarla Şura Salonu’nun kapısına yürüdü ve içeri girmek istedi. O sırada içeride bulunan bir subay (Alparslan Türkeş) “şırak” diye salonun kapısını Akkoyunlu’nun yüzüne kapattı.”⁷⁰³

Komite üyelerinin henüz isimlerinin açıklanmadığı süreçte, Genelkurmay Karargâhı istisna, subayların en çok mesaisini geçirdiği mekân Akis Dergisi’ydi. 27 Mayıs öncesinde DP’ye karşı en etkin muhalif yayın organı olmakla birlikte İnönü’nün damadı Metin Toker’in sahibi olduğu bu dergide çalışan Kurtul Altuğ, dergiyi ziyaret eden her subayın kendisini Komite üyesi olarak tanıtmalarının artık bir adet haline geldiğini ifade eder. Ona göre bu subay tipolojisinin tutum ve davranışları Atatürk’ten esintiler barındırıyordu.⁷⁰⁴ Kurmay Albay Dünder Seyhan, Kurtul Altuğ’un bu analojisini destekler nitelikte ifadeler kullanır. Seyhan’a göre “27 Mayıs, Atatürk’ün 22 yıl sonra dirilerek Türkiye’nin kaderini yeniden eline alışı” idi.⁷⁰⁵ Otorite boşluğundan istifade “Ak Zambaklar Ülkesi”nin⁷⁰⁶ idealiyle, kışla ile siyaset arenasında mekik dokuyan

⁷⁰³ Avni Eevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 98-99.

⁷⁰⁴ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, s. 30-32.

⁷⁰⁵ “27 Mayıs’ta koskoca bir vatan yerinden oynadı. Atatürk, Anıtkabir’den kalkarak büyük haşmetiyle yeniden Türk milletinin başına dikiliyor... Evet, 27 Mayıs İhtilali, Atatürk’ün 22 yıl sonra dirilerek Türkiye’nin kaderini yeniden eline alışıydı... Atatürk’ün zaferi, bizim kuşakları yetiştirmiş olmasındadır.” Seyhan, a.g.e., s. 79.

⁷⁰⁶ Kemal Karpat, *Asker ve Siyaset*, s. 326; Ayrıca 27 Mayıs’ı izleyen günlerde Komite üyeleriyle yapılan söyleşilerde subayların genelde Grigory Petrov’un Ak Zambaklar Ülkesi adlı eseri okuduklarını ifade etmişlerdir. Bu röportajlar serisi için bkz. *Cumhuriyet*, 15 Temmuz-23 Ağustos, 1960; Ümit Özdağ’a göre röportajdan önce bir araya gelen Komite üyeleri, bu kitabın adını vermeyi “kasten” kararlaştırmışlardır. Ümit Özdağ, *Menderes Dönemi’nde Ordu-Siyaset İlişkileri*, s. 292; İlk yayınlanma tarihi 1923 olan Petrov’un bu eseri, Bulgarca’dan Türkçe’ye 1929 yılında çevrilmiştir. O dönem Ali Haydar Taner tarafından “Ak Zambaklar Ülkesinde” ismiyle çevrilen kitap, Türkiye’deki aydınların dikkatini çekti. Finlandiya’nın bir bataklık iken Vilhelm Snellman öncülüğünde eğitimi öne çıkaran projesi sayesinde "Ak Zambaklar Ülkesi" haline gelen Finlerin başarı öyküsünü anlatır. Milli Talim ve Terbiye Heyeti Reisi Mehmet Emin Bey, kitap hakkında şöyle bahseder: “Elimde olsa Haydarpaşa-Ankara arasında seyahat eden her bir yolcunun eline bu kitabı tutuşturur, kitabı okuturken bir yandan da çevrede bulunan toprak yağını köylere baktırırdım. Komutan olsaydım, askerlerimin toplandıkları koşullara bu kitabın bazı sayfalarını kopya eder ve asardım.” Eser, Müdafaa-i Milliye Vekâleti (Milli Savunma Bakanlığı) tarafından askerlere tavsiye edilmiş ve Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından da öğretmen okullarının son dönem mezunlarına birer adet hediye edilmiştir. Kitap hakkında detaylı bilgi

subay, “Atatürk” edasıyla durumdan vazife çıkarmaktaydı.⁷⁰⁷ Genç subayların, memleketi içinde bulunduğu ahvalden kurtarmak gibi bir söylem üzerinden “iktidar” olma hevesi ile “Atatürk” olma idealini bir kalıpta şekillendirdikleri görülüyor. Genelkurmay’daki karmaşa, DP iktidarının devrilmesinden sonra, kurulacak yeni düzende askerlerin bir üst makama atanabilme rekabetinin bir yansımasıydı. Başka türlü söylemek gerekirse, genç “kurmay”ları bir darbe hareketi için kışlasından çıkaran faktörlerden biri, ülkeyi içinde bulunduğu buhrandan kurtarmak gibi kamusal bir düşüncenin yanında, kişisel kariyerizm hedefleriydi.⁷⁰⁸

Bu sürecin kaotik bir havaya bürünmesinin en önemli sebebi, müdahalenin hiyerarşi dışı niteliğinin yanında, örgüt toplantılarında “darbe planı” üzerindeki tüm detayların belirlenmesine rağmen, müdahale sonrasında nasıl bir yol izleneceğinin netliğe kavuşturul(a)mamış olmasıydı. Bu hiyerarşi dışı ortamı sona erdirmek isteyen Cemal Gürsel, müdahalede aktif rol oynayan genç subayları, müdahalenin ilk günü tasfiye etmeye niyetlenmiştir: “Muhterem arkadaşlar. Çok isabetli tarihi bir görevi başardınız. Sizleri tebrik eder, teşekkürlerimi sunarım. Şimdi sizler kıtalarınıza geri dönün. Ben ihtiyaç duydukça sizleri arayacağım.”⁷⁰⁹ Bu sözlere istisnasız tüm komite üyeleri “sessiz

---

için bkz. Grigory Petrov, *Ak Zambaklar Ülkesinde*, Çev. Ali Haydar Taner, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1929.

⁷⁰⁷ Baykam, *a.g.e.*, s. 39.

⁷⁰⁸ Edip Başer, *Kanatsız Uçmak*, s. 179-180; General Alaattin Parmaksız, kişisel kariyer konusunda şu ifadeleri kullanır: “Kendi kendime muhasebe yapıyordum. Geçmiş sicillerim iyiydi. Alay Komutanlığım çok parlak geçmişti. Ancak bunlar benim bilgilerimdi. Yani mukayese yapmak için diğer arkadaşları bilmiyorum. Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar. Terfi etmeyi umuyordum ama kesin ederim diyemiyordum. Kesin kaniya varmak için bana yakılmış bir yeşil ışık da yoktu. Bence doğrusu da buydu. Yakılan bütün ışıklar Askerî Şura’da sönebilir, boşa yaratılmış beklentiler, hüsrana yaratabilirdi.” Alaattin Parmaksız, *Türk Ordusunda General Olmak*, s. 265; “Albay olmak bir subayın erişebileceği en üst rütbedir. Ondan sonrasına hurafeler karışır.” Doğan Temel, *Torunum Sana Hangi Birini Anlatırsam*, Cem Ofset, 2007, s. 39.

⁷⁰⁹ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 27 Mayıs 1989; Çıracıoğlu, *a.g.e.*, s. 201; Küçük, *a.g.e.*, s. 104; Ulay, *a.g.e.* s. 130; Gürsel’in subaylara hitaben “artık kışlanıza dönün” şeklindeki konuşmasının tam metni Kurmay Binbaşı Avni Elevli’nin anılarında şöyle yer almaktadır: “Arkadaşlarımız içinde bazıları aktif vazife almışlardır. Aktif olmayan vazifelerde kalanlar da mevcuttur. Bunlar nöbet değiştirme ve vazife taksiminden ibarettir. Birinin diğerinden üstünlüğü; birinin diğerinden daha çok iş yaptığı iddiası asla varit olamaz. Çünkü yaptığımız her şey hepimizindir... Yaptığımız mücadele koltuk için değil, hürriyet içindir... Ordu bugün memleket safhasında birçok vazifeler almıştır. Bu alış ordu için bir vazifedir. Amma devamı zaafıdır. Çünkü biz ordu olarak vazifemizin başında bulunmak mecburiyetindeyiz... Mümkün olduğu kadar bu vazifelerden süratle ayrılıp arkadaşların işleri başına geçmek arzu ve gayretini göstermek lazımdır. Buna hepimiz inanmalıyız. Ordunun başına dönmeyi en büyük ülkü bilmeliyiz... Tedrican ve vazifemiz bittikçe ordumuzdaki esas vazifemize döneceğiz. Bütün arkadaşlarımızın buna inanmalarını ve bunun lüzumunu kati olarak bilmesini de bilhassa rica ederim... Biz politikaya karışmak için ihtilal yapmadık ve nitekim bütün dünya görecektir ki vazifemiz bittiği anda kendi şerefli saflarımızda, kendi birliklerimize ve kendi vazifelerimize döneceğiz.” Avni Elevli, *Batırılmayan Gemiz Türkiye*, s. 96.

veya sesli” tepki göstermiştir. Bu topyekûn reaksiyon, belki de, Komite üyelerinin uzlaştığı tek ortak noktaydı. Alparslan Türkeş anılarında Sezai Okan’ın bir yandan masayı yumruklarken diğer yandan Cemal Paşa’ya bakmadan bağırırmaya başladığını ifade eder: “Yahu, ne diyor bu adam?”⁷¹⁰ Sezai Okan, Gürsel Paşa’nın bu talebine “boyun eğmenin fazla saflık” olduğunu ve Paşa’ya hitaben “tehdit” içeren şu sözleri sarf ettiğini belirtir: “Bu ihtilali bizler planladık. Neticede bugünkü büyük başarıyı bizler elde ettik... Aksi halde ihtilal henüz bitmeyecektir.”⁷¹¹ Uzun süren sessizlik, Cemal Madanoğlu’nun sesiyle bozulmuştur: “İstanbul ilim heyeti geldi.”⁷¹² Cemal Gürsel’in düşüncesine göre, “generaller”den oluşan bir “konsey”le geçiş sürecini tamamlayıp iktidarı seçimle sivillere teslim etmektir. Fakat tüm örgüt üyeleri tarafından sert tepkiyle karşılanan Devlet Başkanı geri adım atmak zorunda kalır.⁷¹³ Ayrıca Cemal Gürsel, iktidarı erken seçim yoluyla sivillere; daha doğrusu o dönem örgütlü tek siyasal kurum olan Halk Partisi’ne devretmeyi düşünmekteydi. Bu amaçla İsmet İnönü’yü telefonla aramış ve bağlılığını bildirmişti: “Emirleriniz bizim için Peygamber buyruğudur.” Fakat kısa süre içinde yapılacak seçimlerden sonra “köşesine çekileceği” yönünde izlenim bırakan Cemal Gürsel bu düşüncesinden caymış görünmektedir. Bazı Komite üyelerinin de telkin ve baskısıyla İnönü’yle arasına mesafe koymaya başlayacaktır.⁷¹⁴

27 Mayıs sabahı, Ankara’dakine benzer bir gelişme İstanbul’da da yaşanmıştır. Gece yarısı “uyku”dan uyandırılan ve askerî harekâta katılması konusunda ikna edilen I. Ordu

⁷¹⁰ Turgut, a.g.e., s. 149.

⁷¹¹ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 27 Mayıs 1989; Mustafa Kaplan’a göre, yıllardır yapılan gizli çalışmaların sonucu, 65 yaşında emekli bir Paşa’ya bırakılmazdı: “Ama Paşa bu patavatsız teklifinde ısrar ederse, Sezai’nin dediği gibi devrim harekâtı devam edecekti.” Çıracıoğlu, a.g.e., s. 201; Sami Küçük’e göre “İhtilalin yarattığı durumu henüz anlamadığı anlaşılan” Gürsel’in bu sözlerine İlimli/Statükocu kanattan Sezai Okan, “Paşam, bugün Türkiye’de ihtilal oldu. Tüm devlet erkânı Harp Okulu’nda gözaltında. Ülkedeki bu iktidar boşluğunu siz ve örgüt üyeleri, geçici bir süre için de olsa doldurmak zorunda” yanıtını verir. Küçük, a.g.e., s. 104.

⁷¹² Çıracıoğlu, a.g.e., s. 202.

⁷¹³ Orhan Erkanlı, 27 Mayıs’tan birkaç gün sonra generallerin Cemal Gürsel’in etrafında toplanarak onu etki altına aldıklarını belirtir. Bu duruma göre generaller, “bir avuç” genç subayın ülkeyi yönetecek olmasından rahatsız olmuşlar ve teşkil edecek askerî rejimin kendi uhdelerinde olmasını istemişlerdi. Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 295-296.

⁷¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c.2, s. 458; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)*, s. 21; Çelikoğlu, a.g.e., s. 163; Özdağ, a.g.e., s. 273-274; Amerikan istihbarat raporlarına yansıdığı kadarıyla, Cemal Gürsel’in bu konuda acele etmesinin nedeni, askerinin bir an evvel kışlasına dönmesini sağlamaktır. CIA, “Turkey”, Central Intelligence Bulletin, 31 May 1960; CIA, “Turkey”, NSC Briefing, 30 Mayıs 1960, s. 1; Ayrıca Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi’nde yapılan bir değerlendirmede, genç subayların ileriki dönemde yeniden darbe yapmalarının önüne geçilmesini gerektiği vurgulanmaktadır. Bkz. CIA, “Turkey”, NSC Briefing, 29 June 1960, s. 2; Ayrıca bkz. CIA, “Turkey”, Central Intelligence Bulletin, 30 Mayıs 1961.

Komutanı Fahri Özdilek, müdahaleden sonra kıta ve birlik komutanlarına yönelik yaptığı konuşmada “kışlaya dönüş emri” vermiştir. Fakat bu emir, subaylar tarafından çok da ciddiye ve kaale alınmayacaktır: “Fiilen ihtilalin başını çeken biz subaylar, kaderimizi Fahri Özdilek’in ellerine teslim edemezdik.”⁷¹⁵ Subayların tepkisi üzerine Fahri Özdilek’in, Cemal Gürsel gibi, uzlaşma yoluna gittiği anlaşılıyor. Orhan Erkanlı, Milli Birlik Komitesi’nin “resmen” teşkil edilmesinden önce yaşanan bu hadiselerin, komite içindeki gruplaşmalara, generallerin hızlıca emekli edilmelerine, komite içinde karşılıklı güven ve saygının gölgelenmesine yol açacak bir dizi olayın başlangıcını oluşturduğunu belirtir.⁷¹⁶ Bununla birlikte, gerek Cemal Gürsel’in gerekse Fahri Özdilek’in bu önerilerine, hangi görüşte veya hangi hizada olursa olsun, tüm Komite üyelerinin “müşterek tepkisi” dikkat çekmektedir. Ayrıca Cemal Gürsel ve diğer generallerin Komite’yi ilk tasfiye girişimi böylece başarısız olacak, ancak bu tarz teşebbüsleri daha farklı metotlarla yapmayı sürdürecektir.

Bu ortam içinde 3 Haziran 1960 günü üst komuta kademesinde değişikliklere gidilmiştir. DP iktidarına yakın olduğu kanaatine varılan 11 üst düzey general emekli sevk edilmiş, yerlerine yeni isimler atanmıştır.⁷¹⁷

3.2.MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ

3.2.1.Komite’nin Teşkili ve Komite’de Yaşanan İlk Sorunlar

“Bizim Komite denen topluluğumuz dünyada eşine rastlanmayan bir yapıdaydı. Kimse kimseyi tanıyamıyordu. Ben içlerinde en eski teşkilat mensuplarından olduğum halde 20-25 kişiyi tanıyordum. Komite’yi ilan etmek için önce Komite üyelerini seçmek lazımdı. Kimler Komite üyesiydi veya üye olacaktı? Bunu bilen yoktu. Başkanımız Gürsel hepimizden habersizdi. İsimlerimizi dahi bilmiyordu. Başbakanlıkta heyetleri, misafirleri kabul etmekle meşguldü, aslında komitenin açıklanmasını da istemiyordu.”

Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, MBK Üyesi ⁷¹⁸

⁷¹⁵ Özkaya, a.g.e., s. 192.

⁷¹⁶ Erkanlı, a.g.e., s. 296.

⁷¹⁷ Emekli edilen generaller arasında Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun, KKK Vekili Org. Suat Kuyaş, HKK Tekin Arıburun, MSB Müsteşarı Org. Salih Çoşkun ve Ankara Örfi idare Komutanı Korg. Namık Argüç gibi isimler yer almaktaydı. Sinan Onuş, *Parola: İnkılap*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 170-173.

Cemal Gürsel, 27 Mayıs 1960 sabahına kadar örgüt üyelerinden sadece Osman Köksal, Suphi Karaman ve Alparslan Türkeş'i tanımaktaydı. Osman Köksal, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nda görevli olduğu için kendisine yardımcı olmak üzere diğer iki subayı tercih etmiştir. Bu isimlerden Türkeş, Cemal Gürsel'in yardımcılığına getirilmesi karşısında Komite içinde bazı subayların "kıskançlıktan şaşkına döndüklerini" ifade eder. Türkeş'in isim vermeden imada bulunduğu subayların başında Sami Küçük ve Sezai Okan gibi isimler gelmekteydi. Toplantı sırasında bu subaylar, Ekrem Acuner'in de Gürsel'in yardımcılarından biri olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Gürsel de bu öneriyi kabul etmiştir.⁷¹⁹ Görüldüğü üzere, 27 Mayıs sonrasında örgüt üyeleri arasındaki ilk mücadele, Cemal Gürsel'e yakın olmak ve ilk fırsatta onun etrafında "mevzi kazanmak" gibi bir taktik içermekteydi.

Nitekim bu durumu, biraz da şansla, fırsata çevirerek ilk mevzi kazanan isim Alparslan Türkeş olmuştur. Türkeş, 27 Mayıs gününün öğle vakitlerinde MBK'nın Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne atanmıştı.⁷²⁰ Fakat 29 Mayıs sabahı, maaşların ödenmemesi konusunda kaygıya kapılan Başbakanlık memurlarının kendisine yönelttikleri bir soruya "koyun imzama" şeklinde verdiği yanıt, Başbakanlık Müsteşarlığı'nın yolunu açacaktı. Ayrıca bu unvan "ihtilalin kudretli albayı" algısının yerleşmesini de sağlayacaktı.⁷²¹ Müsteşar yardımcılığına Yarbay Fuat Uluç, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü'ne Rıfat Baykal getirilmiştir. Türkeş ve ekibi Başbakanlığı tamamen kontrol altına almışlardır. Bu grubun üyelerinden Mustafa Kaplan başından beri "Başbakanlık'a tam anlamıyla hâkim olma niyetindeydik" ifadesini kullanır.⁷²² Türkeş, "Başbakanlık Müsteşarıydım ancak fiilen Başbakan gibi hareket etmekteydim"⁷²³ derken, esasen

⁷¹⁸ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 74-75.

⁷¹⁹ Türkeş, *Gerçekler*, s. 38; Özdağ, a.g.e., s. 256-257; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 201-202; Hekimoğlu, a.g.e., s. 144; Karavelioğlu, a.g.e., s. 50; 28 Mayıs 1960 tarihli Amerikan Dış İlişkileri belgelerine göre, bu ilk günlerde Komite'deki önemli ve baskın figürlerin kimler olduğu konusunda ABD Ankara Büyükelçiliği'nin kafa karışıklığı yaşadığı anlaşılmaktadır. *FRUS*, "Turkey: 1958-1960", Vol. 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), 28 May 1960, s. 845.

⁷²⁰ Turgut, a.g.e., s. 157.

⁷²¹ Başbakanlık memurları, ay sonunda devlet memurlarına maaş ödeme kaygısı içindedirler. Ödeme emrini verecek bir yetkili aramaktadırlar. Başbakanlık Müsteşarı yerine "kimin imza koyacağı" sorusuna Türkeş de "benim imzama koyun" yanıtıyla kendisini tesadüfen Müsteşarlık görevine atamıştır. Karavelioğlu, a.g.e., s. 50; Çıracıoğlu, a.g.e., s. 200; Turgut, a.g.e., s. 157; *Resmi Gazete*, 30 Mayıs 1960.

⁷²² Çıracıoğlu, a.g.e., s. 200.

⁷²³ Türkeş, Başbakanlık Müsteşarlığı'nın ehemmiyetini bildiği için bu durumun bir "tesadüf" sonucu değil, "bilinçli" bir düşüncenin neticesi olduğunu ileri sürer. "Ben o günlerde İhtilal kadrosunun en güçlü kişisiydim ve ihtilal olur olmaz da Başbakanlık Müsteşarlığı'nı işgal ettim. Diğer arkadaşlarım, müsteşarlığın önemi hakkında bir fikre sahip değillerdi. Sonra kendi beyanlarıyla bunu itiraf ettiler.

“kadro” halinde Başbakanlığı ele geçirdiklerinden bahsetmektedir. Fakat başlangıçta Türkeş’in müsteşarlık görevi Komite içinde umursanmazken, sonradan birçok tartışmanın temel gündem maddesini oluşturacak ve Türkeş “fırsatçılık”la suçlanacaktı. Türkeş’e muhalif Komite üyelerinden Şükran Özkaya, Türkeş’in bu oportünist tutumunun sürekli tenkit konusu edildiğini dile getirecektir.⁷²⁴

Komite’de kliklerin belirginleşmesine yol açan ikinci gelişme, yine müdahalenin ilk günlerinde yaşanmıştır. 28 Mayıs günü Genelkurmay’daki Komite’de toplantısında, “İhtilal Hükümeti”nde 3 asker, 14 sivil “bakan” görevlendirilmiş, 28 Mayıs akşamı da başkanlığını Cemal Gürsel’in yapacağı ilk kabine resmen açıklanmıştır.⁷²⁵ Nitekim gizli örgütlenme dönemindeki klikler ve görüş ayrılıkları, Bakanlar Kurulu’nun teşkili sırasında Komite üyelerinin “bakan olup olmaması” tartışmasıyla bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. 27 Mayıs gecesinin “harekât lideri” Cemal Madanoğlu, 14 Mayıs 1960 günü iştirak ettiği örgütün ilk toplantısında, müdahalenin kolayca başarılabileceği konusunda hiç şüphesi olmadığını belirtmiş, ancak “darbeden sonra ne olacak?” sorusunu gündeme getirmiş ve sivil bir hükümetten yana olduğunu diğer üyelere hissettirmişti.⁷²⁶ Ayrıca yeniden hatırlatmak gerekirse, 18 Mayıs günkü toplantıda, bu konu tekrar gündeme getirilmiş ve kabinede bakanlık için yalnızca 3 askere kontenjan ayrılması hususunda uzlaşmıştı. Fakat sadece 6 ismin katıldığı bu toplantıdan çıkan kararın tüm örgüte mal edilmesi, iktidarı “henüz” sivillere teslim etmeyi düşünmeyen

---

Resmen Müsteşar, fiilen ise Başbakan idim. Çünkü Cemal Paşa’nın başlangıçta bana itimadı çok fazla idi.” İlicak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 85; Türkeş, *Gerçekler*, s. 37-38; Turgut, a.g.e., s. 157; Özdağ, a.g.e., s. 256-257; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 201-202; Sami Küçük, a.g.e., s. 135; Ertuğrul Alatlı da Türkeş’in ince bir kurmay zekâsına sahip olduğunu ve müsteşarlık görevine gelmek için önceden plan yaptığını belirtir: “Sonra bakıyoruz ki, nerede stratejik bir nokta, Türkeş orada! Radyoda bildiri mi okunacak, Türkeş orada vs. Herkes kan dökülmesin diye uğraşırken, Alpaslan İsmet Paşa’nın evine gidiyor, kendi ifadesiyle onunla öpüşüp koklaşıyor, sonra da havaalanına gidip Gürsel’i karşılıyor. Org. Cemal Gürsel İzmir’de rahat rahat otururken, aniden Alpaslan’ın sesini duyuyor radyoda; eh, havaalanında da karşısında onu buluyor, o halde el birliğiyle Gürsel Devlet Başkanı, Türkeş Müsteşar.” Ertuğrul Alatlı, “27 Mayıs’a Dair,” *Hürriyet*, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994.

⁷²⁴ Özkaya, a.g.e., s. 205; Mustafa Kaplan, bu olayın Komite’de Türkeş’in en yakın arkadaşları tarafından bile uzun süre insafsız eleştirilere” yol açtığını dile getirir. Çıracıoğlu, a.g.e., s. 200.

⁷²⁵ *Milliyet*, 29 Mayıs 1960; ABD ve İngiltere Türkiye’deki “askeri rejim” hükümetini 30 Mayıs 1960 günü resmen tanıdığını bildirmişlerdir. *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Vol. 10, Part 2, (Editorial Note), s. 844; Cihat Göktepe, *British Foreign Policy Towards Turkey: 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London, 2003, s. 69.

⁷²⁶ Madanoğlu, 14 Mayıs günü kendisini örgüte davet eden Orhan Kabibay’a şu ifadeleri kullanılmıştır: “Bak oğlum, iyi güzel yaptınız, yalnız bunlar dokununca devrilirler. Buna hiç şüphem yok. Biz yürüyünce bunlar pes ederler. Bir mukavemet, uzun boylu bir çarpışma olmaz. Yalnız şu var ki, bundan sonra ne olacak? Bir defa hükümet kuracağız. Kuracağımız hükümet sivil olmalı. Ben böyle deyince, Kabibay “Başımıza Cemal Gürsel Paşa’yı getireceğiz” dedi.” Baykam, a.g.e., s. 202.

diğer üyeleri memnun etmemiştir. Bu toplantıya katılmayan Türkes ve arkadaşlarından oluşan 9 kişilik grup, kendi aralarında başka bir karar almıştır. Bu grup, hükümeti bizzat teşkil ederek tasarladıkları projeleri hayata geçirmek istiyordu. Bazı profesörlerin de bu konuda desteğini almışlardı.⁷²⁷

28 Mayıs günü Cemal Gürsel'in başkanlığında yapılan Komite toplantısında,⁷²⁸ tüm bakanlıklar askerler tarafından işgal edilmiştir. Bu esnada toplantı salonuna giren Cemal Madanoğlu, müdahale öncesi alınan kararı hatırlatarak duruma sert şekilde müdahale eder: "Toplantı salonuna girdim. Uzun bir masa var, etrafına sandalyeleri yan yana koymuşlar. Gürsel'in yanı boş, 'herhalde burası da benim yerim' diye, selam verdim, geçtim, oturdum. Gürsel elini uzattı 'Hangi bakanlıklar kaldı bir daha söyleyin?' dedi. 'Maliye, İktisat, Ticaret Bakanlıkları kaldı' dediler. Hâkim Yüzbaşı Fikret Ekinci, Adalet Bakanı olmuş. Dayanamadım, Gürsel Paşa'ya, 'Paşam, dün akşam biz Harp Okulu'nda yemin ettik, idareyi sivillere bırakacağız diye' dedim. Masaya bir yumruk attım, kalktım ayağa... Sami Küçük'ün de yanağı sinirden inip kalkıyor. O da benimle aynı düşünüyordu."⁷²⁹ Ankara Komutanı Cemal Madanoğlu'nun "rest" çekerek toplantıyı terk etme girişimi, Sami Küçük tarafından engellenmiştir. Ardından Madanoğlu'nu yatıştırmak için "askerî kabine" fikrinden vazgeçildiği anlaşılıyor.⁷³⁰ Zira askeri kabine taraftarı olan üyeler, o günkü şartlarda elinde büyük güce sahip Ankara Komutanı Madanoğlu'ndan çekinmişler ve bakanlıkları, sivillerden oluşan teknokratlara bırakmak zorunda kalmışlardır.⁷³¹ Böylece üç bakanlık dışında diğer bakanlıklara siviller getirilmiştir. Ancak 27 Mayıs öncesinde, müdahale sonrası için

⁷²⁷ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 200; Toplantıya katılan üyelerin isimleri daha önce zikredildiği gibi Orhan Kabibay, Sami Küçük, Sezai Okan, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Muzaffer Yurdakuler ve Ertuğrul Alatl idi. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 130-131.

⁷²⁸ Ülkedeki bu kaotik ortamın bir sonucu olarak yabancı istihbarat teşkilatları da yanlış ve eksik bilgilere sahip olmuşlardır. Örneğin 28 Mayıs 1960 tarihli Amerikan istihbarat belgesine göre, Milli Birlik Komitesi şu üyelerden oluşmaktaydı: "General Cemal Gürsel, Genel Cevdet Sunay, General Sabahattin Metel, Amiral Refet Argun ve CHP üyesi emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım'dan ibaretti." CIA, "Turkey", Central Intelligence Bulletin, Copy No. C-68, 28 Mayıs 1960, s. 3; Bu rapordan iki gün sonra yayınlanan başka bir istihbarat belgesinde, bu kez farklı üyelere yer verilmiştir: "Cemal Gürsel liderliğindeki Milli Birlik Komitesi, iki amiral ve bir havacı generalden oluşmakta" idi. CIA, "Turkey", NSC Briefing, 30 Mayıs 1960, s. 2.

⁷²⁹ Baykam, a.g.e., s. 206-207.

⁷³⁰ Küçük, a.g.e., s. 107; Baykam, a.g.e., s. 206-207; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 199-200.

⁷³¹ Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, s. 48.

müşterek bir yol haritası belirleyemeyen subayların Komite'deki çatışmaları kristalize olmaya başlar.⁷³²

Bu gelişmeler bir yana, örgütün İstanbul kanadına mensup üyeleri, Fahri Özdilek'in "zoraki" liderliğinde, "İstanbul Milli Birlik Komitesi" adında sembolik bir "komite" teşkil etmiştir. Komitede Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Mucip Ataklı, Ahmet Yıldız, Suphi Gürsoytrak, Mehmet Özgüneş ve Numan Esin gibi isimler yer almaktaydı. Nitekim plana göre, müdahaleden sonra Ankara örgütü, "ulusal" Milli Birlik Komitesi'ni teşkil edince İstanbul Komitesi'ni davet edecekti. Fakat 29 Mayıs'a kadar Ankara'dan bir yanıt gelmemesi üzerine Orhan Erkanlı'nın teklifiyle Ankara'ya "acilen" gidiş kararı alınır: "Ankara'dan haber yok. Bu adamlar bizi dışarda bırakacaklar. En iyisi biz gidip, bir bakalım."⁷³³ Aynı gece askerî bir uçakla Ankara'ya uçan subaylar, Başbakanlık girişinde nöbetçi askerlerin engelini ancak silah zoruyla geçebileceklerdir.⁷³⁴ Katıldıkları ilk komite toplantısında "ne bir devlet otoritesi ne de tanıdık bir sima" görebilmişlerdir.⁷³⁵ Numan Esin, o an komite/iktidarın dışında kalma gibi bir riskle karşılaştıklarını ve bu manzaranın herkesi endişelendirdiğini dile getirir: "Duyduklarımız, gördüklerimiz bizde derin bir korkuya yol açtı."⁷³⁶ İktidarın ellerinden kaydığı hissine kapılan bu subaylar, geçmişten gelen örgütlenmenin de avantajıyla bir araya gelerek komiteyi yeniden dizayn etme yoluna gideceklerdir. Kısa süre sonra da örgütün İstanbul kanadına mensup tüm üyelerine "ivedi" Ankara'ya gelmeleri yönünde haber gönderilir. Fakat Komite toplantılarına katılan subay sayısının sürekli değiştiği görülmektedir. Nitekim rakam, hiç azalmamakta sürekli yükselmektedir. Bu duruma bir nizam verme gayesiyle "ilk komite" 5 Haziran 1960 günü 41 üyeyle teşkil edilir. Komite'de yer alan General Muharrem Kızıloğlu, General Abdurrahman Doruk, Kurmay Albay Cevat Kırca, Kurmay Albay Ertuğrul Alatlı, Kurmay Albay Mithat Ceylan, Kurmay Albay Necati Kumruoğlu, Deniz Kurmay Binbaşı Hasan Kaya, Binbaşı Dündar Taşer, Binbaşı Fazıl Akkoyunlu ve Binbaşı Muzaffer Karan gibi isimlere itiraz edilmiştir. Böylece bu komitenin ömrü kısa sürmüş, komite listesini yeniden oluşturmak

⁷³² CIA, "Turkey", 7 June 1060, s. 1; Bakanlar Kurulu Üyeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemil Koçak, *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*, c.1. YKY Yayınları, İstanbul, 2010, s. 87-93.

⁷³³ Esin, a.g.e., s. 110-111.

⁷³⁴ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 18; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 227.

⁷³⁵ Ankara örgütüne mensup isimlerden Sezai Okan, Genelkurmay'da yaşanan kargaşa içinde birbirilerini bulamadıklarını belirtir. Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs 1960", *Milliyet*, 27 Mayıs 1989.

⁷³⁶ Esin, a.g.e., s. 111-112.

amacıyla 11 Haziran 1960 günü Cemal Madanoğlu başkanlığında dokuz kişiden müteşekkil bir “Seçici Kurul” kurulması kararlaştırılmıştır. Seçici Kurul üyeleri, gizli örgütün ileri gelenleri arasından “seçim”le belirlenmiştir. Fakat tasfiye edilme korkusuna kapılan bazı isimler bu kurula karşı itirazda bulunmuştur.⁷³⁷ Kurulun Ankara grubunu temsilen Suphi Karaman, Sezai Okan, Alparslan Türkeş, Ekrem Acuner ve Sami Küçük; İstanbul grubunu temsilen Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı ve Ahmet Yıldız yer almıştır. Komite’de “dört kuvvet”in temsil edilmesi konusunda mutabık kalınması şartıyla “aday” için üç kıstas belirlenmiştir: Komite’ye giriş tarihi, 27 Mayıs gecesi hizmeti, kişisel nitelikleri.⁷³⁸

Fakat bu kıstaslar, “Komite’nin kaç üyeden oluşması” gerektiğine yönelik tartışmayla delinmiştir. Aralarında tek general olan seçici kurul, çekişmeli müzakerenin ilk gündem maddesini, Komite’nin kaç üyeden oluşması gerektiğine dair soruyla açmıştır. Bu konuda iki teklif ön plana çıkmıştır: “Dar bir kadro ya da geniş bir kadro.” İlk görüşü savunanlara göre, gizli örgütün “çekirdek kadrosu”ndan oluşan yaklaşık 20 kişilik küçük bir komiteyle daha ahenkli ve hızlı bir çalışma ortamı yakalanabilirdi. Diğer yandan, ortalama 70 kişilik bir komitenin teşekkülünden yana olanlar, gizli örgüte mensup çoğu subayın Komite’ye dâhil edilerek herkesin “gönlünü alma”yı düşünmekteydiler.⁷³⁹ Fakat tartışmanın büyümesi, bir “orta yol”un bulunmasına yol açmış ve 38 üyede karar kılınmıştır. Dar bir kadroyla tutarlı bir çalışma ortamı yaratılacağını savunan kurul üyesi Orhan Erkanlı, MBK’nın istikbali için yapılan bu “makul” tespitin, “duygusal” açıdan kimseyi tatmin etmediğini belirtir: “Bunu uygulama imkânı bulunamadı. Kurul üyeleri, arkadaşlarını, şahsi hesaplarını ve hislerini unutamadılar.”⁷⁴⁰ Alparslan Türkeş, çekirdek kadronun birbiriyle rekabet halinde olması sebebiyle, müzakerede hizipleşmenin derinden hissedildiğini belirtir. Kurul üyeleri, belirtilen kriterleri bir kenara iterek, kendine yakın isimleri listeye dâhil etmek için yoğun çaba harcamışlardır.⁷⁴¹ Diğer bir ifadeyle, yüzbaşılara ve binbaşılara iltimas

⁷³⁷ Tasfiye edileceği düşüncesiyle en şiddetli itiraz, Genelkurmay Başkanlığı Kışla Muhafız Tabur Komutanı Binbaşı Fazıl Akkoyunlu’dan gelmiştir. Numan Esin, a.g.e., s. 114; Erkanlı, Askeri Demokrasi, s. 75-76.

⁷³⁸ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 20; Kurtul Altuğ, a.g.e., s. 31; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 227-237; Özdağ, a.g.e., s. 257-269; Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 129-130; Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs’ın Romanı*, s. 143.

⁷³⁹ Hekimoğlu, a.g.e., s. 143.

⁷⁴⁰ Erkanlı, a.g.e., s. 21.

⁷⁴¹ Turgut, a.g.e., s. 196.

geçilerek, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın alınmadığı Komite'ye "kimlerin neden alındığı" sorusunun mantıklı bir cevabı olmadığı gibi,⁷⁴² bu "mantıksız"lığı kamuoyuna ve orduya izah etme gibi bir gereksinim de duyulmamıştır.⁷⁴³

Böylece kurul üyelerinin her biri, şahsi çıkarlarına uyacak yeni dengeler peşinde, MBK'yı inşa etmeye koyulmuşlardır. İlk konu olarak 1950'li yılların ortalarından itibaren hareketi örgütleyerek 27 Mayıs'a ulaşmasını sağlayan isimlerin durumları tartışmaya açılmıştır. An itibariyle yurtdışında bulunan eski örgüt üyelerinden Dündar Seyhan Washington'da, Talat Aydemir Kore'de, Havacı Halim Mentеш Napoli'de ve Sadi Koçuş Londra'da bulunmaktaydı. Orhan Kabibay ve Alparslan Türkeş bu isimlerin eski örgütün etkili üyeleri olması sebebiyle, Komite'ye alınması için teklifte bulunmuşlardır. Ancak bu teklifin Suphi Karaman tarafından reddedildiği bilinmektedir: "Eski ihtilalcilerin gözü karadır. Olay çıkarır, başımıza dert olurlar. Talat'a Ankara'da bölük vermem, Kars'ta tümen veririm."⁷⁴⁴ Kriterler arasında en önemlisi olan "harekâta katılmış olmak" şartına uygun olmamaları sebebiyle alınmamışlardır.⁷⁴⁵ Eski ihtilalcilerin dışarda kalması, ileride görüleceği üzere, büyük sorunlara neden olacaktır.

Bazı Komite üyelerinin silah arkadaşlığı veya paternalist ilişkilere göre seçildiği iddiaları bulunmaktadır. Aslında bu durum, gizli örgütlenme sürecinde hücre liderinin etrafına "güvenilir" şahıslar bulma zorunluluğundan kaynaklanmaktaydı. Zira daha önce bahsedildiği üzere, gizliliğin sağlanabilmesi için örgüt üyelerinin sadakat, bağlılık ve cesaret gibi kişilik özelliklerine oldukça önem verilmekteydi.⁷⁴⁶ Nitekim gizli bir örgütün, gayesi gereği, diğer kurum ve teşkilatlardan farklı olan bu hassasiyeti sonucu, örgüt mensuplarında aranan temel kıstasın "itimat" olduğu kolayca anlaşılabilir. Bu hususun yanında ast-üst münasebetlerinin oldukça belirgin olduğu orduda paternalist ilişkilere yer verilmesinin örgütün "selameti" açısından son derece doğal olduğu sonucuna varılabilir. Komite'nin teşkili esnasında, "27 Mayıs gecesi müdahaleye

⁷⁴² Mete Kaan Kaynar, "Beyaz Zambaklar Memleketi ve İhtilalin Mantığı", *Resmi Tarih Tartışmaları: 27 Mayıs ve Bir Darbenin Anatomisi*, c.9, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2010, s. 40.

⁷⁴³ MBK'daki genç subaylardan Numan Esin, ihtilal yönetimlerinde rütbe farkının olamayacağını ileri sürer. Esin, a.g.e., s. 123.

⁷⁴⁴ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, s. 83.

⁷⁴⁵ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 77-78; Turgut, a.g.e., s. 196-197; Seyhan, a.g.e., s. 82; Özdağ, a.g.e., s. 269; Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, s. 32.

⁷⁴⁶ Georg Simmel, *Gizliliğin ve Gizli Örgütlerin Sosyolojisi*, s. 14.

katılmış olmak” şeklindeki temel kriterin bu tip ilişkiler dolayısıyla dikkate alınmadığı görülecektir. Örneğin Rafet Aksoyoğlu, 27 Mayıs gecesi harekâta katılmamış; Türkeş’in tabiriyle “o gece mesaisini evinde geçirmiş” olmasına rağmen Harp Akademisi’nden yakın dostu olan Ekrem Acuner tarafından listeye yazılmıştır. 28 Nisan Olayları’nda atından düşerek yaralanan Süvari Kurmay Binbaşı Vehbi Ersü, tedavi altında olması nedeniyle 27 Mayıs’a katılmamış, ancak “komite seçmeleri”nde hazır bulunmuş ve Sezai Okan tarafından Komite’ye alınmıştır.⁷⁴⁷ 27 Mayıs’tan önce örgütle irtibatı olan Muzaffer Karan, bir iddiaya göre Turancı fikirlerinden ötürü Türkeş’le, CHP’li oldukları gerekçesiyle Ekrem Acuner’le mesafeli bir tutum sergilemekteydi. Bu seçici kurul üyelerinin de Muzaffer Karan’ı Komite’ye alma gibi bir niyetleri bulunmamaktaydı. Fakat 19 Mayıs 1960 günü kendisinden tank taburunun hazırlamasını isteyen Sezai Okan aracılığıyla örgüte dâhil olmuştu. Bu yüzden “vefa” borucunu ödemek isteyen Sezai Okan’ın ısrarıyla MBK’ya alınmıştır. Diğer bir zayıf halka Dündar Taşer, Suphi Karaman’ın yakın arkadaşıydı ve müdahaleden kısa süre önce Islahiye’den Ankara’ya tedavi için gelmişti. O sırada Erkan Şubesi Müdürü Suphi Karaman’ın hücrelerine dâhil olunca, ataması da Ankara’ya yapılmıştı. Böylece Suphi Karaman’ın desteğiyle listeye dâhil edilmiştir. İtiraz edilen diğer bir isim olan Fazıl Akkoyunlu’nun Komite’ye alınmasında General Sıtkı Ulay yardımcı olmuştur.⁷⁴⁸ Kısacası, Komite listesi hazırlanırken Muzaffer Karan, Dündar Taşer ve Fazıl Akkoyunlu hakkında veto kararı verilmesine rağmen “hami”leri tarafından MBK listesine dâhil edildikleri görülüyor.⁷⁴⁹ Akademi öğrencileri Kamil Karavelioğlu ile Emanullah Çelebi ise 27 Mayıs gecesinde herhangi bir aktif görevleri olmamasına rağmen Komite’ye girme başarısı gösteren isimlerdendir. Komite’ye girişleri, Akademi’den arkadaşları Numan Esin ve Muzaffer Özdağ tarafından Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı’ya yapılan ısrarlar sayesinde gerçekleşmiştir.⁷⁵⁰ Ayrıca ileride bahsedileceği üzere, “şaiBELİ” biçimde Komite’ye giren isimlerin bir kısmı, 13 Kasım 1960 günü tasfiye edilirken, diğerlerine dokunulmayacaktır. Bu durum

⁷⁴⁷ Turgut, a.g.e., s. 197; Özdağ, a.g.e., s. 269-270.

⁷⁴⁸ Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 130.

⁷⁴⁹ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 237; Özdağ, a.g.e., s. 268..

⁷⁵⁰ Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, s. 99; Hekimoğlu, a.g.e., s. 102-104; Özdağ, a.g.e., s. 269-270.

göze alındığında, tasfiye listesi hazırlanırken farklı kıstas ve faktörlerin de belirleyici olduğu ihtimali söz konusudur.⁷⁵¹

Bununla birlikte Türkeş'in aracılığıyla 1959 yılı sonlarında örgüte girmiş olan Numan Esin, Muzaffer Özdağ ve Ahmet Er İstanbul kanadının çekirdek kadrosunda yer almaktaydılar. Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er'in 27 Mayıs gecesinde görevi, İstanbul Radyosu'nu ele geçirmektir. Bu görevi yerine getirmesine rağmen müdahale sonrasında Ankara'ya gelmekte bazı sorunlar yaşamış ve Komite dışında kalmak gibi bir riskle karşılaşmıştır. Ayrıca jandarmadan sadece "1" kontenjan ayrılmış olması, Türkeş'in kaygılarını daha çok artırmıştır. MBK Sekreterliği'nde görevli Kurmay Binbaşı Avni Elevli, Ahmet Er'in Ankara'ya getirilmesi konusunda "hummalı" bir çalışma yürütüldüğünü belirtir. Ayrıca Ahmet Er'in MBK'ya giriş hikâyesini Türkeş ile olan akrabalık ilişkilerine bağlar: "Ahmet Er, Türkeş'in uzaktan akrabası idi. İhtilalde İstanbul'da idi. Onu Ankara'ya getirmek için Türkeş, ihtilalin ilk beş gününde sık sık bizim odaya gelip gidiyordu. MBK Sekreteri Kurmay Albay Selim Işimer'den Ahmet Er'in telefon emriyle Ankara'ya getirilmesini istiyordu."⁷⁵² Ahmet Er'in Türkeş'in akrabası olup olmadığına dair elimizde sağlıklı bir veri bulunmamaktadır. Lakin Numan Esin, Muzaffer Özdağ ve Ahmet Er'in Piyade Atış Okulu'ndan Türkeş'in öğrencileri olup örgütlenme döneminde Türkeş'in hüccesine mensup subaylardan oldukları daha önce zikredilmişti. Bununla beraber Türk toplumunun genetik özelliklerinden birisi olan "koruyucu-korunan" tipi paternalist ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, bu tip toplumlarda ast ile üst arasındaki ilişki, baba ve evlat arasındaki ilişkiden doğmaktaydı. Resmîyette "Astın hukukunu gözetmek" olarak ifade edilen bu anlayışa göre "üst"ün görevi "alt"ı korumak, yönlendirmek; ona sahip çıkmak ve onun iyiliğine olacağına inandığı kararları onun adına vermektir. Bunun karşılığında asttan beklenen üstüne kayıtsız şartsız itaat etmesi ve bağlılık göstermesidir. Özellikle askeri müdahale gibi meşakkatli bir eylemi başaran ast-üst arasındaki ilişkisinin bambaşka boyutlara ulaşmasını normal karşılamak gerekecektir. Diğer bir ifadeyle rütbelerinin düşük olması sebebiyle, müdahale anında, emirlerinin yerine getirilmemesi gibi ciddi bir engelle karşılaşma ihtimali olan bu genç subayların⁷⁵³ kazandıkları başarı sonrasında hücre

⁷⁵¹ İstanbul grubunda Numan Esin'in hüccesinde yer alan Kamil Karavelioğlu hatıratında, MBK'ya aynı ismin desteğiyle girdiğini ancak bu grupla ortak hareket etmediğini dile getirir. Karavelioğlu, a.g.e., s. 99.

⁷⁵² Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 100.

⁷⁵³ Turgut, a.g.e., s. 127.

liderinin etrafında sıkıca kenetlenmeleri özgüvenlerini artırıcı bir faktördür. Nitekim bu anlayış, Türkeş'in düşünce ve aksiyonlarında etrafındaki üyelere mutlak itaat beklentisi, genç subayların ise Türkeş etrafında kümelenmesini kolaylaştıran bir boyuttur. Bu doğrultuda Komite'nin bu genç üyelerinin uzun yıllar Türkeş'in sağ kolu olarak görev almaları bu olasılığı güçlendirmektedir.⁷⁵⁴ Bu husus, sadece Türkeş'in ekibi için değil, aynı zamanda Komite'deki diğer hihipler için de geçerlidir.

Neticede 11 Haziran günü 6 saat süren çalışma sonunda ilk Komite'de yer alan General Muharrem Kızıloğlu,⁷⁵⁵ General Abdurrahman Doruk, Kurmay Albay Cevat Kırca, Kurmay Albay Ertuğrul Alatlı, Kurmay Albay Mithat Ceylan, Kurmay Albay Necati Kumruoğlu, Deniz Kurmay Binbaşı Hasan Kaya dışarda kalmıştır. Denizci subaylara ayrılan kontenjandan faydalanan Münir Köseoğlu ve Selahattin Özgür Komite'ye girmiştir. Böylece 38 isim üzerinde mutabakat sağlanmıştır.⁷⁵⁶

Bu arada Komite'den çıkartılan "silahlı ve gözüpük" bazı isimlere dikkat çeken Cemal Madanoğlu, "vukuat" çıkmasından endişelenmektedir: "Yahu, bunlar deli dolu adamlar, çeker silahı olay yaratırlar. Ses etmeyelim, bunlar Komite'de kalsın."⁷⁵⁷ Anlaşılan ilk günlerde Cemal Madanoğlu, Komite'deki gizli hesaplaşmaların henüz farkında değildir. Gizli örgütlenmenin güçlü subayları, kendilerine yakın isimleri MBK'ya almak, rakip isimleri de elemek için büyük bir çaba harcamışlardır.

⁷⁵⁴Örneğin Ahmet Er'in vefa ve minnet borcuyla hareket ederek tasfiye, sürgün, 12 Mart ve 12 Eylül'de tutuklanma gibi nedenlere rağmen 1990'lara kadar Türkeş'in yanında kalan tek 14'ler mensubu olduğu anlaşılabilir. Ahmet Er'in yaşam öyküsü için bkz. Ahmet Er, *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul, 2007; Ayrıca bkz. Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 93; Seçici Kurul üyelerinden Sami Küçük, Deniz Kuvvetleri ve Jandarmanın komitede temsil edilmesini Silahlı Kuvvetlerin bütünlüğünü sağlamak amacıyla gerçekleştiğini belirterek Bahriyeli Selahattin Özgür ve Münir Köseoğlu ile Jandarma subayı Ahmet Er'in komiteye girişini tesadüfi nedenlere bağlar: "Gizli örgütün Deniz Kuvvetleri'nde bir hücre yoktu ve bu nedenle 27 Mayıs'ta Deniz Kuvvetleri'nin bir rolü olmamıştı. Fakat TSK içinde Deniz Kuvvetlerini yok sayamazdık. Bu bakımdan Deniz Kuvvetlerinden iki temsilci seçmelerini İstanbul grubundan rica ettik. İki Bahriyeli subay bu suretle MBK'da yer aldı. 27 Mayıs sabahı harekâtın başlamasıyla İstanbul Radyosunun ele geçirilmesinde Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er yardımcı olmuş ve bu nedenle Jandarmayı temsilen bu subay da komitede temsil edilmiştir." Küçük, a.g.e., s. 108

⁷⁵⁵ 27 Mayıs'tan 10 gün önce Ankara Okullar Komutanlığı'na atanan Tümgeneral Muharrem Kızıloğlu, gizli örgüte alınması kararlaştırılan generallerden biriydi ancak onunla yeterli temas kurulamamıştı. 27 Mayıs gecesi kaldığı Orduevi'nde gözaltına alınarak Harp Okulu'na götürülmüştü. Yanlışlıkla gözaltına alındığı anlaşılan Muharrem Kızıloğlu serbest bırakmış ve aynı gün Komite üyesi olarak toplantılara katılmaya başlamasına rağmen "27 Mayıs gecesi harekâta katılmak" kriterine uymadığı için Komite dışında kaldı. Fakat Muharrem Kızıloğlu, Kabine'ye İçişleri Bakanı olarak girmeyi başardı. Sinan Onuş, *Parola: İnkılap*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 174.

⁷⁵⁶ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 236-237.

⁷⁵⁷ Hulusi Turgut, a.g.e., s. 60-161.

27 Mayıs öncesinde örgüt içinde yaşanan sorunlar, MBK'nın teşekkülü esnasında yeniden hortlamıştır. En belirgin çatışma, Türkeş ile Sami Küçük arasında yaşanmıştır. Listeden çıkartılan Ertuğrul Alatlı, Sami Küçük'ün yakın arkadaşıydı. Ertuğrul Alatlı'nın Komite'den çıkartılma hikâyesi, aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, tarafların birbirine karşı husumetini devam ettirmesi bakımından ilginçtir. 1994 yılında Hulusi Turgut tarafından yayınlanan anılarında Türkeş, Ertuğrul Alatlı'nın Komite'den çıkartılma gerekçesini, MBK adına radyoda yayınlanan "asılsız ve mesnetsiz" bir bildiriye bağlar. Bilindiği üzere, 27 Mayıs'tan sonra, DP aleyhine sahte ve mesnetsiz ihbarlar oldukça revaçtaydı.⁷⁵⁸ Nitekim Türkeş'e göre, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde çalışan Ertuğrul Alatlı ile Mithat Ceylan bu asılsız ihbarların baş sorumlusuydu ve Komite'den çıkartılmalarıydılar. Zira bu ikilinin Devlet Radyosu'ndan yayınladıkları bu haber, DP'lileri mağdur ettiği gibi Komite içinde sert tepkilere neden olmuştu. Türkeş, "bildiri mevzusu"nu Seçici Kurul'a taşımış ve bu iki subayın listeden çıkartılmasını sağlamıştır.⁷⁵⁹ Fakat Ertuğrul Alatlı, Türkeş'in bu sözlerine itiraz eder. 1994 yılında Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan bir röportajında, bu bildirinin, aralarında Türkeş'in de dâhil olduğu sekiz Komite üyesince hazırlandığını ve Mithat Ceylan tarafından Anadolu Ajansı'na götürüldüğünü belirtir. Kendisinin bu olaydan haberi yoktur. Ayrıca Başbakanlık Müsteşarlığı görevinde bulunan Türkeş'in bu bildiriden habersiz olması imkânsızdı.⁷⁶⁰ Anılarını 1972'de kaleme alan Komite üyesi Orhan

⁷⁵⁸ Kamuoyunu en çok meşgul eden asılsız ihbarlar arasında, DP hükümeti tarafından öldürülen talebelerin bir kısmı çukurlara gömülmüş, bir kısmı da Et ve Balık Kurumu'nda kıyma makinelerinden geçirilmişti. Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 59-60; CIA, "Trials Of Leaders of Custod Turkish Regime Imminent", Bi-Weekly Propaganda Guidance, No. 50, 10 October 1960, s. 1; Kamuoyuna yansıyan abartılı ve mesnetsiz bazı haberler için bkz. *Milliyet*, "Buzhanelerden Toplu Halde Cesetler Çıktı," 2 Haziran 1960, s. 1; *Cumhuriyet*, "Mezardan Dün Üç Ceset çıkarıldı", 5 Haziran 1960, s. 1; Ayrıca bu tarz mesnetsiz ve uydurma haberler DP önde gelenleri için de yapılmıştır. Yeni Sabah Gazetesi, 27 Mayıs sabahı Adnan Menderes'in Kütahya yolunda bir çalılığın arkasına gizlenmeye yeltenirken yakalandığını iddia etmiştir. *Yeni Sabah*, "Başvekil Nasıl Yakalandı", 28 Mayıs 1960, s. 1.

⁷⁵⁹ Turgut, a.g.e., s. 181-182.

⁷⁶⁰ Ertuğrul Alatlı, "27 Mayıs'a Dair", *Hürriyet*, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994; Orhan Erkanlı, Ertuğrul Alatlı'yı teyit eder ve onun bu bildiri olayında parmağı olmadığını belirtir. Erkanlı, a.g.e., s. 60; MBK'nın 4 Haziran 1960 tarihli iki maddelik resmi tebliğin içeriği özetle şöyleydi: "Hürriyet şehitlerimizin tespiti işine Silahlı Kuvvetlerin idareyi eline aldığı andan itibaren devam edilmektedir. Bugüne kadar yapılan inceleme ve araştırmalarda birçok ipuçları ele geçirilmiştir. Cinayetleri yapanların kendi suçlarını örtmek akla hayale gelmeyecek canavarca tedbirlere başvurdıkları anlaşılmıştır. Şehitlerin gizli yerlere gömüldükleri, ıssız yerlerdeki kuyulara atıldıkları, biz kısmının buzdolaplarına konulduğu ve bir kısmının da hayvan yemi yapılan makinalarda kıyılarak toz haline getirildiği hakkında korkunç haberler alınmaktadır." *Cumhuriyet*, "Şehit Cesetleri Kıyılıp Hayvan Yemi mi Yapıldı?", 5 Haziran 1960, s. 5; MBK Basın Yayın Müdürü Ertuğrul Alatlı, 5 Haziran günü Türkeş'in iddialarını tenzih edecek şekilde gazetecilere beyanatta bulunmuştur: "Cesetler konusunda katî bir malumatımız yoktur" *Milliyet*, 5 Haziran 1960, s. 1

Erkanlı, Komite'yi gülünç duruma düşüren bu olayın sorumlusunun Mithat Ceylan olduğunu belirtir. İşgüzarlık yapan Mithat Ceylan, Komite'nin nihai onayı olmadan Radyo'da yayınlamıştır. Ayrıca Ertuğrul Alatlı'nın bu işte bir parmağı olmadığını dile getirir.⁷⁶¹ Mithat Ceylan'ın ihraç edilme sebebi bir yana,⁷⁶² Komite'deki iki hizbin kavgası Ertuğrul Alatlı üzerinden yürütülmekteydi. 2008 yılında anılarını kaleme alan Sami Küçük, 27 Mayıs gecesi, İzmir'de bulunan Ertuğrul Alatlı'nın "harekâta katılmadığı" gerekçesiyle listeden çıkartıldığını ifade eder. Ayrıca Ertuğrul Alatlı'nın Komite'ye alınması için "çetin" bir mücadele verdiğini ama bunu başaramadığını belirtir: "Ertuğrul Alatlı, Tokyo Ataşeliği'nden dönüşte sipariş verdiği arabasını İzmir gümrüğünden çıkarmak için 27 Mayıs'tan birkaç gün önce İzmir'e gitmiş, bu nedenle de Ankara'da ihtilale katılamamıştı. Her ne kadar İzmir'de 27 Mayıs gecesi harekâta yardımcı olmuşsa da bunu seçici kurula kabul ettiremedim."⁷⁶³

Görüldüğü gibi Ertuğrul Alatlı'nın Komite'den çıkartılma gerekçesi, olaya taraf olan şahıslar tarafından farklı hikâyeler üzerinden anlatılsa da, bu tasfiyenin arka planında, Türkeş ile Sami Küçük arasında yaşanan kişisel mücadelenin yattığı bir gerçektir. Mayıs ayının ilk günlerinde Sami Küçük vasıtasıyla gizli örgüte katılan Ertuğrul Alatlı'nın,⁷⁶⁴ Sami Küçük'ün telkinleriyle, Türkeş'e karşı "gizli" bir husumet beslediğini Numan Esin'in 2005 tarihli hatıratından öğreniyoruz. 29 Mayıs 1960 akşamı İstanbul'dan Ankara'ya gelen grupta yer alan Numan Esin, Genelkurmay'da kendisini Komite üyesi olarak tanıtan Ertuğrul Alatlı'yla karşılaşmış, bir süre de karşılıklı sohbet etmiştir. Sami Küçük hakkında övgü dolu sözler sarf eden Ertuğrul Alatlı, sıra Türkeş'e gelince, hakkında oldukça olumsuz yorumlarda bulunmuş ve Komite içinde Türkeş'ten kaynaklı ciddi bir bölünme olduğu yönünde ifadeler kullanmıştır. Numan Esin ilk kez karşılaştığı Ertuğrul Alatlı'nın Türkeş'e yönelik olumsuz sözlerinden dolayı sinirlendiğini ve üzüldüğünü ifade eder: "Türkeş'in aleyhinde konuşmasından ötürü

⁷⁶¹ Erkanlı, Anılar, Sorunlar, Sorumlular, s. 59-60.

⁷⁶² Ertuğrul Alatlı'ya göre, Mithat Ceylan'ın Komite'den çıkartılma sebebi daha farklıdır. MBK'nın aldığı karara rağmen gizlice İsmet İnönü'yle görüşmüştür. Ertuğrul Alatlı, "27 Mayıs'a Dair," *Hürriyet*, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994; 1913 Bartın doğumlu Mithat Ceylan, Korgeneral rütbesiyle 1973 yılında emekli olmuştur. Yurdabak, a.g.e., s. 116.

⁷⁶³ Küçük, a.g.e., s. 108; CIA yazışmalarında Ertuğrul Alatlı'nın tasfiyesi şaşkınlıkla karşılanmıştır. CIA, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Part. II, Copy No. 66, Oci No.2700/80, 23 Haziran 1960, s. 4.

⁷⁶⁴ Küçük, a.g.e., s. 87-88; Ertuğrul Alatlı, "27 Mayıs'a Dair", *Hürriyet*, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994.

kendisine kızdım.”⁷⁶⁵ Komite’deki Türkeş grubunun Sami Küçük grubuyla rekabeti düşünüldüğünde, Numan Esin’in bu yaşananları “koruyucusu” Türkeş’ten saklaması kuşkusuz mantıksız olacaktır. Dolayısıyla Komisyon üyesi Türkeş’in, kendisine potansiyel “düşman” olarak gördüğü “zayıf halka” Ertuğrul Alatlî’yı “meşru” kıstaslar üzerinden saf dışı bıraktığı anlaşılıyor. Bu çekişmeyle bağlantılı olarak kısa bir süre sonra, Türkeş’in önerisi üzerine Harp Okulu Komutanlığı’na Talat Aydemir atanacaktır. Talat Aydemir için “Türkeş’in adamı” zannıyla en şiddetli itirazı Sami Küçük gösterecektir.⁷⁶⁶ Anlaşıldığı üzere, müdahaleden önce her şeyden şüphelenen ihtilalciler, müdahale sonrası da tüm ayrıntıları hesaplamakta ve evhamlı bir tutum sergilemekteydiler.

Bununla birlikte 27 Mayıs sabahı Menderes’in Kütahya’da enterne edilme görevini üstlenen Havacı Kurmay Yarbay Agasi Şen, ilk günlerde Komite üyesi olmasına rağmen kendi isteğiyle üyelikten ayrılmıştır. Yakın arkadaşı Türkeş’in naklettiğine göre Agasi Şen “dünyanın gidişatından habersiz bu adamlarla memleketin yönetilemeyeceği” kanaatindeydi. İkna çabalarının da yetersiz kalması üzerine Türkeş ve Orhan Kabibay’ın tavsiyesiyle Cemal Gürsel’in Başyaverliği’ne atanmıştır.⁷⁶⁷

Darbenin gerçekleştirilmesinde ve karşı kuvvetlerin ortadan kaldırılmasında askerî bir “kurmay” planı ve başarısı varken,⁷⁶⁸ ihtilalin yönetimi için “merkezî” organın teşekkülü aşamasında sorunlar çıkmasının başka bir nedeni, gizli örgütün “hücre” yapılanması sonucu, çoğu üyenin birbirini tanımamasından kaynaklanmaktaydı. Zira 27 Mayıs’a giden süreçte koşulların hızla gelişmesi sonucu subayların, Örfî İdarenin de ilan edilmesiyle, görevlerinin başından ayrılamaması ve ani bir kararla müdahalenin “vakti”nin öne çekilmesi, örgüt toplantılarına çoğu çekirdek üyenin dahi katılmayışına

⁷⁶⁵ Esin, a.g.e., s. 111-112.

⁷⁶⁶ Talat Aydemir, a.g.e., s. 59.

⁷⁶⁷ Turgut, a.g.e., s. 198-199; Soğuk Savaş yıllarının Özbek asıllı CIA Ajansı Ruzi Nazar’ın hatıratından edindiğimiz bilgilere göre, Alparslan Türkeş ile Agasi Şen’in yakın arkadaşlığı 1956 yılında görevli olarak gittikleri ABD yıllarına dayanmaktadır. Kurmay Binbaşı Agasi Şen, Washington Türk Büyükelçiliği’nde askeri атаşe yardımcısıdır. Kurmay Binbaşı Türkeş de Genelkurmay Başkanlığı’nın NATO temsilcisi olarak Pentagon’da görevlidir. Nitekim bu ikili, Washington Türk Büyükelçiliği’nde Basın Ataşesi olarak çalışan Kılıç Ali’nin oğlu Altemur Kılıç vasıtasıyla, Ruzi Nazar’la tanışmıştır. Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA’nın Türk Casusu*, Doğan Kitap İstanbul, 2013, s. 323-325; Ayrıca Ruzi Nazar, Nobel ödüllü Matematikçi John Nash’ın filme de uyarlanan “Akıl Oyunları” biyografik kitabının yazarı gazeteci Sylvia Nasar’ın babasıdır. Sylvia Nasar, *Akıl Oyunları*, Çev. Petek Demir İncek, Altın kitaplar, İstanbul, 2002.

⁷⁶⁸ Hekimoğlu, a.g.e., s. 60-65.

yol açmıştı. Bu durum hangi hücrenin kimler tarafından teşkil edildiği sorusuna doğal olarak yanıt alınamamasına neden olmuştur. Ankara ve İstanbul kanadına mensup, aralarında çekirdek üyelerin de bulunduğu, birçok subayın birbirini ilk kez MBK toplantısında görmesi ve yaşanan şaşkınlık bu durumun bir sonucudur. Böylece birbirinden çok farklı eğilime sahip kişilerin yan yana geldiği Komite'nin teşkili esnasında patlak verecek otorite boşluğu ancak günler sonra sağlanabilecektir. Örneğin İstanbul örgüt üyelerinden Numan Esin anılarında Vehbi Ersü'yü komite listesinde ilk gördüğünde şaşırıldığını ve bu isme itiraz ettiğini, lakin Sezai Okan'ın hücresinde aktif olarak çalışan bir subay olduğunu öğrenince itirazını geri aldığını söyler.⁷⁶⁹

Nihayet 12 Haziran 1960 günü hazırlanan Geçici Anayasa'yla isimleri saptanan üyelerin listesini “okunma görevi” Ahmet Yıldız'a verilmiştir. Ahmet Yıldız anılarında, listeyi okurken karşılaşılabilecek tepkilerin farkında olduğunu ve endişeye kapıldığını belirtir. Kesin üyelik bekleyen subaylar, dışarı çıkmak istememiş, ancak diğer subayların araya girmesiyle ortam sakinleşmiştir.⁷⁷⁰ Ardından liste, Bakanlar Kurulu'nun kapısına asılmış, 14 Haziran günü de 38 subayın ismi kamuoyuna açıklanmıştır.⁷⁷¹

Bununla birlikte üyelerin isimlerinin kamuoyuna “açıklanıp açıklanmaması” tartışması da yaşanmıştır. İsimlerin deklare edilmesine karşı olanlar, alt rütbeli subayların çoğunlukta yer aldığı Komite'ye karşı ordu içinden gelecek muhtemel tepkilerden çekinmekteydiler.⁷⁷² Bu yöndeki ikinci yaklaşımın öncülüğünü Alparslan Türkeş çekmekteydi. Müsteşarlık makamının tüm yetkilerini kullanarak, gizlilikten istifadeyle, istemediği Komite üyelerini tasfiye etme etmeyi düşünmekteydi.⁷⁷³ Ayrıca bu görüşü savunanların başka endişeleri de bulunmaktaydı. İsimleri açıklandığı vakit, ordu içinden yükselecek tepkilerden çekinmekteydiler. Zira yıllar öncesinden birinci derecede rol oynayanların dışarda kalmasına karşın, gizli örgütle hiçbir teması olmaması bir yana,

⁷⁶⁹ Esin, a.g.e., s. 113-114; Orhan Erkanlı, 28 Nisan Olayları'ndan sonra ülkenin anormal bir döneme girdiğini belirtir: “bu süreçte hiçbirimiz tekrar toplanıp konuşma imkânı bulamadık. Ekseriyetimiz örfi idarenin emrindeydik. Vazifelerimizin başından ayrılamazdık. İrtibat, kuryeler vasıtasıyla iletilyordu.” Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, s. 17. Davutpaşa Kışlası Tank Tabur Komutanı Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı müdahale gecesini, birbirini ilk kez gören subayların tanıştığını ifade eder: “Evet, son saatlere kadar çok arkadaşımız birbirini tanımıyordu. Harekâtın güvenliği için bu zorunluydu.” Hekimoğlu, a.g.e., s. 73.

⁷⁷⁰ Ahmet Yıldız, a.g.e., s. 180-181.

⁷⁷¹ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 22.

⁷⁷² İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 228.

⁷⁷³ Turgut, a.g.e., s. 197; Orhan Erkanlı, kendilerini tasfiye etmek isteyen Cemal Gürsel'in de isimlerin açıklanmasına itiraz ettiğini ileri sürer. Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 78.

müdahale gecesi ortada dahi görünmeyen subaylar Komite'ye alınmıştı. Bu durumun orduda kırgınlıklara ve kavgalara yol açmasından korkuluyordu. Neticede toplumsal bir tabanı olmayan üyelerin tek dayanağı orduydü.⁷⁷⁴ Aksi tezi savunanlar, gizli kalmanın yaratacağı sakıncaları öne sürmekteydiler. Örneğin ülkenin çeşitli köşelerinde “sahte” komiteler teşkil etmiş ve bildiri yayınlamaya başlamıştır. Numan Esin, birkaç gün içinde Türkiye'nin her bölgesinde “mantar” gibi komite bittiğini ve yaptıkları araştırma sonucunda bu komitelerin kurucuları arasında CHP'li eşraf zümrenin de yer aldığını ifade eder.⁷⁷⁵ Bu çok başlılığın yarattığı suiistimallerden kurtulmak için kamuoyuna isimlerin açıklanması yönünde uzlaşa sağlanmıştır.⁷⁷⁶

DP'li memur/bürokratların nerdeyse tamamen tasfiye edildiği ve bürokratik organizasyonun henüz tesis edilemediği ilk günlerde Komite'de yaşanan “şoför krizi” bu durumu en iyi yansıtan örneklerden biridir. MBK toplantısından çıkıp “ivedi” bir yere yetişmek isteyen Binbaşı Fazıl Akkoyunlu, kapıda bekleyen Gürsel'in makam otomobiline yönelir. Ali ismindeki şoförün “Cemal Paşa'nın makam şoförüüm” şeklindeki sözlerine sinirlenen Fazıl Akkoyunlu, hakaretle yanıt verince ikili arasında kavga başlar. Türkeş'in tabirine göre, Fazıl Akkoyunlu “bir yumrukla yere yuvarlanmış, ancak şoför de tutuklanmıştır.” Durumu haber alan Cemal Gürsel, makam arabasına binmeye çalışan Fazıl Akkoyunlu'yu kınamış, şoförü serbest bırakmıştır. Hadisenin üstü kapatılmasına rağmen, ilk günlerde yaşanan bu tarz “ufacık” olaylar dahi, “çok sesli” bir kimliğe sahip Komite üyeleri arasında türlü dedikodulara yol açmaktaydı.⁷⁷⁷

3.2.2. Milli Birlik Komitesi'nin “Yeni Rejim” İçindeki Yeri: Kurumsal/Hukuki Yapısı ve Portreler

DP iktidarını devirerek “MBK” aracılığıyla iktidarı 14 Haziran 1960 günü resmen ele geçiren⁷⁷⁸ subayların her biri Komite'de “eşit” statüye⁷⁷⁹ ve “bakan üstü” bir konuma

⁷⁷⁴ Bedii Faik, *Matbuat, Basın, Derkeen... Medya*, c.4, Doğan Kitap, İstanbul, 2003, s. 18.

⁷⁷⁵ Esin, a.g.e., s. 116; Turgut, a.g.e., s. 160.

⁷⁷⁶ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 228.

⁷⁷⁷ Hulusi Turgut, a.g.e., s. 182-183.

⁷⁷⁸ *Milliyet*, 13-15 Haziran 1960, s. 1; Erkanlı, a.g.e., s. 22; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 243-244.

⁷⁷⁹ Askerî rütbelerin geri planda kaldığı Komite'nin bir toplantısına katılan Gazeteci Cevat Fehmi Başkut, şahit olduğu bazı izlenimlerden bahseder. Toplantı öncesi en şaşırtıcı görüntü, generaller ile yüzbaşılının müsavi bir pozisyona sahip olmasıdır: “Günlerden pazartesi... Saat 15'e çeyrek var. Küçük bir salon...

sahipti. Bu yönüyle MBK tarafından çıkarılan kanunlara kabinenin itiraz hakkı bulunmamaktaydı. Bu hiyerarşik tablo, hükümetin sadece “teknik bir alet” görünümünden öteye gidememesine ve MBK ile hükümet arasında sorunlar yaşamasına yol açmıştır.⁷⁸⁰ Bununla beraber, bu ilk günlerde Komite’nin “Milli Birlik Partisi” adı altında siyasal bir partiye dönüşeceğine dair haberler yer almıştır. Fakat 15 Haziran günü, Sami Küçük tarafından bu iddia yalanmış olmasına rağmen⁷⁸¹ 13 Kasım 1960 gününe kadar MBK’nın ana gündem maddelerinden biri olmaya devam edecektir.

Haziran ayının ortasında kesin şekline kavuşan Komite, daha disiplinli bir çalışma metodu belirlemiştir. Bundan dolayıdır ki, Komite’nin toplantılarını yaptığı Başbakanlık’taki Bakanlar Kurulu salonu aynı zamanda Kabine’nin çalışma salonu olması sebebiyle, MBK’nın TBMM’ye taşınma fikri ortaya atılmıştır. Bazı üyeler, Meclis’e geçme tarafı değillerdi. Zira kendilerinin “politikacı” olarak algılanması gibi olumsuz bir endişe yatmaktaydı. Uzun tartışmalardan sonra hem yemin töreni hem de düzenli çalışma mekânı için eski Meclis’e taşınma fikri kabul edildi. Meclis’in hazırlanması görevini yürüten MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı, 27 Mayıs’tan beri kullanılmayan Meclis’teki gözlemlerini şöyle anlatır: “Meclis’in hali yürekler acısıydı. 27 Mayıs’tan önceki kavganın izleri; milletvekillerinin birbirlerinin kafasına fırlattıkları kitaplar, dosyalar, çantalar etrafa yayılmış, Meclis’i kediler ve fareler istila etmişti...”⁷⁸² Orhan Erkanlı’nın “savaş alanı”na benzettiği Meclis, artık subayların “nefret”le eleştirdiği “tipik politikacı”lardan kurtulmuş, yerini askerler işgal etmişti. Fakat kısa bir

---

İkide bir kapı açılıyor ve içeriye her rütbeden subaylar giriyor... Yalnız Türkiye’de değil, dünyanın hiçbir yerinde böyle subaylar toplantısında görülemeyecek usuller, âdetler var bu salonda. Başka bir yerde ekseriyetin binbaşılarda, yüzbaşılarda da olduğu bir içtimaa bir general girerse bütün salon bir hamlede ayaklanır değil mi? Hayır, burada öyle şey yok. Sanki herkes aynı rütbede, herkes aynı masada. Bana bundan bahseden bir yüzbaşı, rütbeler şu gördüğünüz kapının dışında kalır, dedi.” Cevat Fehmi Başkut, “İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri”, *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1960.

⁷⁸⁰ MBK’nın görevi 1961 Anayasası’nın 5. maddesine göre TBMM’nin toplandığı 25 Ekim 1961’de sona erecekti. Ayrıca MBK, 5 Ocak 1961 tarihine kadar yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini de Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullanmıştır. Bu tarihten itibaren yasama yetkisini Kurucu Meclis ile beraber paylaşmış, yürütme yetkisi Bakanlar Kurulu’nda kalmıştır. Ayrıca bu süreçte Kabine ile MBK arasındaki “dengesiz”liğin detayları için bkz. Cemil Koçak, *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*, s. 20-26; Esin, a.g.e., s. 123; ABD Elçisi Warren’a göre, Kabine, Komite’nin bir “enstrümanı” idi. Ayrıca tüm kurum ve müesseseler Komite’nin egemenliği altındaydı. *FRUS*, “Turkey: 1958-60”, Vol. 10, Part 2, (Letters From The Ambassador to Turkey to the Assistant Secretary of State For Near Eastern and South Asian Affairs), Ankara, 11 August 1960, s. 870.

⁷⁸¹ *Milliyet*, 16 Haziran 1960.

⁷⁸² Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 24; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 244; Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 133; Yeni Meclis binasının inşaatı 6 Ocak 1961 günü tamamlanmış ve Kurucu Meclis’in çalışmaları yeni binada devam etmiştir. İrfan Neziroğlu, *TBMM Binaları*, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

süre sonra politikayı içselleştiren askerlerin MBK idaresinde “siviller”den çok da farkı olmadıkları ortaya çıkacaktı. 24 Haziran’da yemin merasimiyle başlayan Meclis’teki görüşmelerin kayda geçmesi, üyelerin daha kontrollü konuşmasını sağlasa da, özellikle Eylül ayından itibaren kızışan tartışmalarda sarf edilen “ileri geri” sözlerin zabıtlardan çıkarılması gündeme gelmiştir. MBK üyesi Haydar Tunçkanat, bazı toplantılarda tutanakları zapta geçiren kâtiplerin dışarı çıkartıldığını ve kavgalara kadar giden sert tartışmaların yapıldığını ifade eder.⁷⁸³

Bazı MBK üyeleri de komite dışında vazife almışlardır. Cemal Gürsel, Devlet Başkanı, MBK Başkanı, Başbakan ve Başkomutan’dır. Fahri Özdilek, Milli Savunma Bakanı ve Sıtkı Ulay Ulaştırma Bakanı’dır. İki üye askerî görevlerini halen devam ettirmektedir. Bunlardan Cemal Madanoğlu, Ankara Sıkıyönetim Komutanı iken, Osman Köksal Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanı’dır. Bunlardan ilki, MBK’nın; ikincisi doğrudan Devlet Başkanı’nın güvenliğini sağlamaktaydı. Alparslan Türkeş, Başbakanlık Müsteşarı; Rıfat Baykal, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü’dür. MBK Genel Sekreteri olan Orhan Erkanlı, aynı zamanda Yüksek Adalet Divanı ve Yassıda ile ilgili işleri yürütmekteydi.⁷⁸⁴

---

⁷⁸³ Tunçkanat, a.g.e., s. 324.

⁷⁸⁴ Ulay, a.g.e., s. 133-134;

Tablo 1. Milli Birlik Komitesi Üyelerinin Profilleri (27 Mayıs 1960 / 25 Ekim 1961)
785

Sıra	Ad Soyad	Doğum Yılı/Yeri	Harp Okulu/ Harp Akademisi Mezuniyeti	Mevki 26 Mayıs 1960	Vazife 27 Mayıs 1960	Mevki 25 Ekim 1961
1	Orgeneral Cemal Gürsel	1895 Erzincan	Top.1914- 70 1929	Kara Kuvvetleri Komutanı	İzinli	Devlet Başkanı
2	Orgeneral Fahri Özdilek	1898 Bursa	Sv.1917-6 1936	1.Ordu Komutanı / İstanbul Örfi İdare Komutanı	Kıta Komutanı	Tabii Senatör
3	Tümgeneral Cemal Madanoğlu	1907 İzmir	P.1936-65 1941	Genelkurmay Lojistik Daire Başkanı	Karargâh Komutanı	Müstafi 8 Haziran 1961
4	Tuğgeneral Sıtkı Ulay	1907 İstanbul	P.1930-20 1937	Harp Okulu Komutanı	Kıta Komutanı	Tabii Senatör

⁷⁸⁵ Tablo hazırlanırken şu kaynaklardan yararlanıldı. Bkz. Meclis Albümü, *Milli Birlik Komitesi*, Ankara, 24 Haziran 1960; Avni Elekli, *1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye*, s.100-103; Vecdi Çıracıoğlu, *Mustafa Kaplan'ın Devrim Anıları*, s. 213-214; *Milliyet*, 14-15-16 Haziran 1960, s. 2; Kadir Demirciçesmesi, *Harp Akademileri Yılığ* (1848-2007), HAK Yayınevi, 2007; Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, s. 108; Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 76-77.

5	Tuğgeneral İrfan Baştuğ	1908 Van	P.1929-25 1940	KKK Personel Başkan Muavini	Karargâh Subayı	Mevta 12 Eylül 1960
6	Kurmay Albay Muzaffer Yurdakuler	1915 İstanbul	P.1936-35 1947	Genelkurmay Plan/Harekât Dairesi CENTO Şube Müdürü	Karargâh Subayı	Tabii Senatör
7	Kurmay Albay Fikret Kuytak	1915 Ankara	P.1936-67 1955	Genelkurmay Harekât Dairesi Harekât Şube Müdürü	Karargâh Subayı	Tabii Senatör
8	Kurmay Albay Ekrem Acuner	1916 Sivas	P.1937-47 1955	KKK Harekât Şube Müdürü	Karargâh Subayı	Tabii Senatör
9	Kurmay Albay Sami Küçük	1916 Drama (Yunanistan)	P.1938-1 1948	Genelkurmay Plan ve Harekât Dairesi CENTO Şubesi	Karargâh Subayı	Tabii Senatör
10	Kurmay Albay Osman Köksal	1916 Selanik (Yunanistan)	Top.1938- 64 1955	Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanı	Kıta Komutanı	Tabii Senatör
11	Kurmay Albay Alparslan	1917 Kıbrıs	P.1938-348	KKK Genel Sekreterliği	Karargâh Subayı	Müstafi 13 Kasım 1960

	Türkeş		1955	NATO Şube Müdürü		
12	Kurmay Albay Mucip Ataklı	1919 Erzurum	Hv.1940-5 1949	Hava Harp Akademisi	Öğretmen	Tabii Senatör
13	Kurmay Albay Haydar Tunçkanat	1921 Bandırma	Hv. 1941- 23 1956	Hava Harp Akademisi	Öğretmen	Tabii Senatör
14	Kurmay Albay Mehmet Özgüneş	1921 Kayseri	Top.1943- 63 1959	İstanbul Örfi Komutanlığı Harekât Başkan Yardımcısı	Kıta Komutanı	Tabii Senatör
15	Kurmay Yarbay Sezai Okan	1917 İstanbul	Sv.1939-13 1955	Genelkurmay Harekât Dairesi Plan ve Prensipler Şubesi	Karargâh Subayı	Tabii Senatör
16	Kurmay Yarbay Orhan Kabibay	1918 İstanbul	Top.1939- 23 1958	Genelkurmay Plan ve Harekât Dairesi CENTO Şubesi	Karargâh Subayı	Müstafi 13 Kasım 1960
17	Kurmay Yarbay Suphi Karaman	1920 Bayburt	Top.1941- 15 1950	KKK Personel Başkanlığı Erkan Şube Müdürü	Karargâh Subayı	Tabii Senatör
18	Kurmay Yarbay	1920	Top.1941-	KKK Plan/Harekât	Karargâh	Tabii Senatör

	Rafet Aksoyoğlu	Kütahya	65 1954	Dairesi Harekât Şubesi	Subayı	
19	Kurmay Yarbay Kadri Kaplan	1921 İstanbul	Top.1940-3 1956	MSB Genel Sekreterliği Harekât Subayı	Karargâh Subayı	Tabii Senatör
20	Kurmay Yarbay Ahmet Yıldız	1921 Trabzon	Top.1941-1 1957	İstanbul Örfi İdare İstihbarat Başkanı	Karargâh Subayı	Tabii Senatör
21	Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan	1923 İstanbul	P.1942-75 1955	28.Tümen 239.Piyade Alayı 1.Tabur Komutanı	Kıta Komutanı	Müstafi 13 Kasım 1960
22	Kurmay Binbaşı Vehbi Ersü	1918 Erzincan	Sv.1939-3 1959	43.Süvari Alayı 2. Grup Komutanı	Kıta Komutanı	Tabii Senatör
23	Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı	1924 Kırşehir	Tnk.1944-23 1957	3.Zırhlı Tugay 3.Tank Tabur Komutanı	Kıta Komutanı	Müstafi 13 Kasım 1960
24	Kurmay Binbaşı Şükran Özkaya	1925 Antalya	Lv.1943-15 1954	3.Zırhlı Tugay Piyade Tabur Komutanı	Kıta Komutanı	Tabii Senatör
25	Kurmay Binbaşı Şefik	1924	Top.1943-21	İstanbul Örfi Komutanlığı 1.Asayiş Bölgesi	Kıta Komutanı	Müstafi

	Soyuyüce	Sivas	1956	Kurmay Başkanı		13 Kasım 1960
26	Kurmay Binbaşı Suphi Gürsoytrak	1925 Manisa	Top.1945- 11 1957	Kara Harp Akademisi	Öğretmen	Tabii Senatör
27	Kurmay Binbaşı Emanullah Çelebi	1926 Bursa	Hv.1947-27 1960	Hava Harp Akademisi	Öğrenci	Tabii Senatör
28	Kurmay Binbaşı Münir Köseoğlu	1922	Gv.1943- 1938 1960	Deniz Harp Akademisi	Öğrenci	Müstaî 13 Kasım 1960
29	Kurmay Binbaşı Selahattin Özgür	1925 İstanbul	Mk.1945- 2205 1960	Deniz Harp Akademisi	Öğrenci	Tabii Senatör
30	Binbaşı Fazıl Akkoyunlu	1914 Yozgat	P.1935 -----	Genelkurmay Kışla Muhafız Tabur Komutanı	Kıta Komutanı	Müstaî 13 Kasım 1960
31	Binbaşı Muzaffer Karan	1916 Manisa	Tnk.1936 -----	Zırhlı Birlikler Okulu Tank Tabur Komutanı	Kıta Komutanı	Müstaî 13 Kasım 1960
32	Binbaşı Dündar Taşer	1925 Gaziantep	Tnk.1945	5.Zırhlı Tugay 1.Tank Taburu 2. Bölük	Kıta Komutanı	Müstaî 13 Kasım 1960

			-----	Komutanı		
33	Kurmay Yüzbaşı Kamil Karavelioğlu	1927 Antalya	Top.1949-4 1960	Kara Harp Akademisi	Öğrenci	Tabii Senatör
34	Kurmay Yüzbaşı Numan Esin	1929 Balıkesir	P.1950-1 1959	86.Piyade Alayı 1.Bölük Komutanı	Kıta Komutanı	Müstafi 13 Kasım 1960
35	Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ	1933 Kayseri	P.1952-1 1960	Kara Harp Akademisi	Öğrenci	Müstafi 13 Kasım 1960
36	Yüzbaşı İrfan Solmazer	1925 Balıkesir	P.1948 -----	Personel Okulu Öğretmeni	Öğretmen	Müstafi 13 Kasım 1960
37	Yüzbaşı Rıfat Baykal	1926 İzmir	P.1947 -----	Personel Okulu Karargâh Birlik Komutanı	Kıta Komutanı	Müstafi 13 Kasım 1960
38	Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er	1927 Manisa	P.1950 -----	Zeytinburnu İlçe Jandarma Komutanı	Kıta Komutanı	Müstafi 13 Kasım 1960

38 Komite üyesinin son görev yerlerine bakıldığında Cemal Gürsel “izinli” olarak İzmir’de ikamet etmekte iken, 12’si karargâh subayı, 3’ü Harp Akademileri’nde öğretmen, 1’i Personel Okulu’nda öğretmen ve 5’i Harp Akademileri’nde öğrenci iken, sadece 16 isim kıta ile temasta olan subaylardır. Bir yandan tahsil hayatına prosedür gereği devam eden MBK üyesi öğrenciler, mezuniyet diplomalarını 1 Ağustos 1960

günü alacaklardır.⁷⁸⁶ Büyük bir çoğunluğu, karargâh subayı veya Harp Akademileri'nde öğretmen/öğrenci olan bu üyelerin ellerinde “beylik” silahları haricinde kullanabilecekleri başka silah olmadığı gibi emrinde birlikleri de yoktu. Örneğin Davutpaşa Kışlası'nda Zırhlı Piyade Tabur Komutanı Şükran Özkaya, 26 Mayıs 1960 günü saat 22.30'da, Harp Akademileri öğrencilerinin üç araç içinde kalabalık bir grup halinde Kışla'ya geldiklerini belirtir. Bu öğrencilerin görevleri, vurucu güç olmaktan ziyade, zırhlı birlikler tarafından kuşatılan meskenlere girerek DP yakınlarını ve kritik devlet memurlarını enterne etmektir. Ayrıca hepsinin “beylik” tabancası olmasına rağmen Üsteğmen Muzaffer Özdağ'ın kendisinden Tomson marka makineli tüfek istemesine anlam verememiştir. Bu isteği geri çevrilen Muzaffer Özdağ'ın heyecanlı ve ısrarlı tavrı karşısında “zimmete kayıtlı” tüfeklerden biri “şartlı” olarak kendisine verilir.⁷⁸⁷ Her şeyden öte Akademi öğretmeni veya öğrencilerinin inisiyatif alabilme gibi yetkileri de bulunmamaktaydı. Kendisi de bir akademi öğrencisi olup MBK'ya dâhil edilen Kamil Karavelioğlu, 27 Mayıs gecesinde kendisi gibi diğer Akademi öğrencilerinin “vasıfsız işçi” misali “ne denirse onu yaptıklarını” belirtir: “27 Mayıs'ın hazırlık günlerinde tıpkı Özdağ, Çelebi, Özgür gibi Harp Akademisi'nde talebe idik. Komite üyesi olduk, esasen ders yılı bitmişti, mezuniyeti bekliyorduk. Bizim komuta edecek durumumuz yoktu. 27 Mayıs öncesi sadece fikren tartışmalara iştirak ettik, başka bir ihtilal çabamız da olmadı. Sadece 27 Mayıs gecesi bazı görevler aldık.”⁷⁸⁸ Bununla birlikte, tablodan anlaşıldığı gibi, kıtada görev yapıp emrinde birlik olan komite üyelerinin sayısı oldukça sınırlıdır. Fakat 27 Mayıs gecesi kıtalarında görev alan subaylar, müdahalenin başarısında etkin rol üstlenmelerine rağmen Komite'ye girememişlerdi:⁷⁸⁹ “Karargâhlar görev yapan arkadaşlarımız, elde ettikleri büyük avantajı kullanmakta tereddüt etmemişler ve büyük bir pişkinlikle Komite'ye girmişlerdi.”⁷⁹⁰

Komite'nin 32'si karacı, 3'ü havacı, 2'si denizci, 1'i jandarmadır. Üyeler arasında 2 orgeneral, 2 tümgeneral, 1 tuğgeneral, 9 albay, 6 yarbay, 11 binbaşı ve 7 yüzbaşı

⁷⁸⁶ Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 293-296.

⁷⁸⁷ Özkaya, a.g.e., s. 179-181.

⁷⁸⁸ Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, Güner Yayınları, İstanbul, 2007, s. 99.

⁷⁸⁹ Örneğin Cemal Madanoğlu, 27 Mayıs gecesi en yüksek rütbeli subay olduğu için harekât komutanıdır. Lakin Lojistik Daire Başkanı olması sebebiyle emrinde herhangi bir birlik bulunmamaktaydı. Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 97-103.

⁷⁹⁰ Tefik Subaşı, *Bir Arpa Boyu*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2004, s. 156.

bulunmaktadır. Bu subaylardan 32'si kurmay olup, 6 üye bu statüde değildir. Ayrıca Sami Küçük, Ahmet Yıldız, Numan Esin ve Muzaffer Özdağ dönemlerinin birincisidir. Komite'nin en yaşlı üyesi Cemal Gürsel 65; en genç üyesi Muzaffer Özdağ 27 yaşındadır. Yaş ortalaması 41'dir. Ayrıca bu durumu rütbe kategorisine göre tasnif etmek gerekirse, generallerin yaş ortalaması 56,8; albayların yaş ortalaması 42,6; yarbayların yaş ortalaması 40; binbaşılardan yaş ortalaması 37,8; yüzbaşılardan yaş ortalaması 32,1'dir.

Üyelerin künyesine bakıldığında, generaller ile genç subaylar arasında gerek "rütbe" farkından dolayı askerî hiyerarşi çatışması, gerekse "kuşak" farkından dolayı zihinsel bir çatışma bulunmaktaydı. Birincisi, "bakan üstü" bir statüye sahip üyeler, protokolde Genelkurmay Başkanı'nın önüne geçebilmekte iken, apoletlerindeki yıldızlar aksini işaret etmekteydi.⁷⁹¹ Askerî hiyerarşiye göre değil, gizli örgütün "müsavî" yapısı dikkate alınarak düzenlenen MBK'nın bu kurumsal çelişkisi; yüzbaşı ve binbaşılardan darbeye birlikte rütbelerinin üstünde bir politik güce sahip olmaları ordu içinde rahatsızlık yaratacaktır. Kenan Evren, aralarında Harbiye'den sınıf arkadaşlarının bulunduğu Komite'nin üye profiline karşı olumsuz izlenimler bıraktığını ifade eder: "Türk ordusu Afrika'nın birçok ülkesi gibi yeni kurulmuş bir ordu değildi ki, yüzbaşı ve binbaşı rütbesindekilerin bulunduğu bir komite tarafından yönetilsin."⁷⁹² Komite'nin oluşum biçimine yönelik en sert eleştiriler, MBK'ya alınmayan başta Dündar Seyhan olmak üzere eski örgütçülerden gelmekteydi: "İçine etmişler."⁷⁹³ MBK'nın ordu nezdinde yarattığı tepkiler, ileriki bölümlerde detaylı şekilde anlatılacaktır.

İkinci olarak kuşak farkından doğan ihtilafları: "27 Mayısçılar arasında kuşak farkından doğan kavgalar, tartışmalar eksik olmuyordu."⁷⁹⁴ Yüksek rütbeli subayların temel gayesi, iktidarın kısa sürede sivil elitlere bırakmaktı. 27 Mayıs sabahı, Cemal Gürsel'in subayları kışlalarına geri gönderme gayretinin genç subayların tepkisiyle karşılaşması, bu çatışmanın bir göstergesiydi. Atatürk sonrası dönemin kuşağını oluşturan ordudaki geniş genç subay kitlesinin temsilcisi rolünde olan Komite içindeki genç üyeler, mevcut siyasal partilerden herhangi birine güvenmemekteydiler. Ülkeyi

⁷⁹¹ Özdağ, a.g.e., s. 270.

⁷⁹² Evren, a.g.e., s. 123.

⁷⁹³ Özkaya, a.g.e., s. 234-235.

⁷⁹⁴ Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 228.

geri kalmışlıktan kurtarmak, temel “motivasyon” kaynaklarıydı. Aynı umutları olan, benzer rüyaları gören bu yeni “dinamik” genç kuşağın düşüncesine göre, geçmişte ülkeye büyük hizmetleri olmuş olsa da, misyonunu tamamlayan bir önceki kuşak artık köşesine çekilmeli ve bayrak gençlere teslim edilmeliydi. Nitekim 28-29 Nisan 1960 Olayları’yla başlayan ve 1960’lı yıllarda ülkeye damgasını vuran radikal “gençlik hareketi” bu açıdan okunabilir.⁷⁹⁵ Bununla birlikte, François Georgeon, Jön Türklerden itibaren özerk bir siyasal güç olarak beliren gençlerin Tek Parti kadrolarınca, bir yandan bilinçlendirilmesine karşın diğer yandan kontrol altında tutulmaya başlandığını dile getirir. Zira Nutuk’taki “Ey Türk Gençliği” söylemi, gençleri “iktidara davet” tebliği değil, rejimin yeni nesil tarafından “muhafaza” edilmesine yönelik bir çağrıydı. Tek Parti rejiminin “genç” yönetici zümresi, kendilerini izleyecek “yeni nesil”e güvenmemekteydiler. Buna göre, 27 Mayıs 1960 müdahalesine kadar “ne Jön Türk Devrimi’nin bir daha gerçekleştirilmesi ne de iktidarın gençlere devredilmesi söz konusu” olmuştu.⁷⁹⁶

⁷⁹⁵ Esin, a.g.e., s. 156; Ayrıca 27 Mayıs’tan 12 Mart’a kadar uzanan dönemi öğrenci hareketleri üzerinden ele alan kapsamlı ve yetkin bir çalışma için bkz. Emin Alper, *Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye’de Öğrenci Hareketlerinin Dinamikleri (1960-1971)*, Çev. Eylem Yenisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2018; Ayrıca bkz. Demet Lüksü, “60’lı Yılları Gençlik Kategorisi İçerisinden Okumak: Modernist Bir Söylemin Savunucusu ve Aktörü Olarak Gençlik”, *Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye*, Haz. Eric Jan Zürcher-Funda Barbaros, Efil Yayınları, Ankara, 2013; Ayrıca bkz. Betül Yılmaz, *Türkiye’de Kuşakların Siyasal Dönüşümü*, Ekin Yayınları, Ankara, 2019; Ayrıca bkz. İbrahim Yücedağ ve Adnan Çetin “Politik Aktör Olarak 1960’lar Türkiye Gençliği ve Toplumsal Profili” *Şarkiyat*, c.7, S. 1, 2015, s. 1-15; Nitekim kuşak kavramını “aynı dönemde doğan bir yaş grubu” anlamıyla 1928 yılında literatüre ilk kazandıran Alman sosyolog Karl Mannheim’ın bu konudaki çalışması için bkz. Karl Mannheim, “The Problem of Generations”, *Karl Mannheim: Essays*, Ed. Paul Kecskemeti, Routledge, 1952; Ayrıca çalışmanın Türkçe tercümesi için bkz. Karl Mannheim, “Kuşaklar Problemi”, *Bilgi Sosyolojisi*, Ed. Mustafa Yalçınkaya, Pinhan Yayıncılık, 2018; Ayrıca 1960’larda Türkiye, Mısır, Sudan, Irak ve Pakistan’ın aralarında bulunduğu beş Ortadoğu ülkesinde yaşanan darbeleri, yükselen orta sınıf ve genç nesil üzerinden yapılan bir değerlendirme için bkz. Manfred Halpern, “Middle Eastern Armies and the New Middle Class”, *Role of the Military in Underdeveloped Countries*, Ed. John Asher Johnson, Princeton University Press, 1962, s. 277-316; Ayrıca Latin Amerika’da yaşanan darbeleri yükselen orta sınıf üzerinden analiz eden bir çalışma hakkında bkz. Jose Nun, “The Middle-Class Military Coup Revised”, *Armies and Politics in Latin America*, Haz. Abraham F. Lowenthal, Holmes & Meier Yayınları, New York, 1976, ss.49-85; Bununla birlikte Türkiye’nin 1960’lı yıllarına dair farklı analizler için bkz. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017; Derya Bengi, *60’lı Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük*, YKY, İstanbul, 2018.

⁷⁹⁶ Bu duruma göre, 1908 Jön Türk Dönemi’nde “istibdat” rejimine karşı “vatanseverlik” ideolojisi altında ülke yönetimini ele geçiren “İttihatçı kadro” ile 1919’da işgale karşı başlayan ulusal kurtuluş hareketinin “lider kadrosu” genç kuşağa mensuptu. Birbirinin uzantısı niteliğinde olan bu genç nesil, kendisini devlet yönetiminin zirvesinde bulmuştur. Bu sürecin, gençlerin toplum içindeki konumunu değiştirdiğini ele alan tespitler için bkz. François Georgeon, “Nesil Kavramı Osmanlı İmparatorluğu’ndan Kemalist Türkiye’ye Geçişi Anlamada Anahtar Olabilir mi?”, *Tarihsel Sosyoloji*, Der. Ferdan Ergut ve Ayşen Uysal, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 79-90; Ayrıca yaşlı ve genç kuşak arasında yaşanan kuşak çatışmasına bu yönüyle dikkat çekmektedir. Norbert Elias, “Terrorism in the Federal Republic of

Bu minvalden okunacak olursa, 27 Mayıs müdahalesini yıllardır planlayan genç subayların, Atatürk döneminin uzantısı sivil-asker bürokrasiye yönelik tepkileri olduğunu söylemek mümkündür. Başta Celal Bayar ve İsmet İnönü olmak üzere, dinamizmini kaybetmiş bu “statükocu” kuşağın devlet yönetiminden “elini eteğini çekmesi” gerektiğini düşünmekteydiler.⁷⁹⁷ Bu fikrin en radikal isimlerinden Dündar Seyhan bu konuda şunları dile getirmektedir:

“İsmet Paşa’ya gelince... Allah, çok uzun ömürler versin. Memleketin yarım yüz yıla yakın yaşamına yön vermiş, bir an bile, küçük-büyük hiçbir siyasi olaydan burnunu çıkarmamış büyük siyaset adamımızdı. Bu büyük devlet adamımız, sonunda Türkiye’yi getire getire dünyanın en geri kalmış ülkeleri arasında sokmaya muvaffak olmuştu... Paşa devrini doldurmuş, fonksiyonunu yitirmişti. Türkiye’nin geleceğini bitmiş bir zihniyetin çakılı kazığına emanet etmeye kimsenin hakkı yoktu.”⁷⁹⁸

Genç subaylardan Talat Aydemir’in İsmet Paşa hakkındaki fikirleri, Dündar Seyhan’ı destekler niteliktedir: “İsmet Paşa’nın ismi, zekâsından büyüktü... İnönü tükenmiştir. Reformlara en çok ihtiyacımız olduğu bu devrede, bütün hayatı statükoyu muhafaza ile geçmiş İnönü’yü tekrar ülkenin başında görmek, bu milletin talihsizliği olmuştur.”⁷⁹⁹ Komite’nin en genç isimlerinden Numan Esin, genç kuşağın bu iktidar tutkusunu, Jön Türk hareketinin “yeni bir dalgası” olarak gördüğünü dile getirmektedir:

“Bu hareketimiz, Jön Türk geleneğindeki jakobenizm ile demokrasinin zaman içinde uzlaşması idi... Toplumdaki dinamik, her şeyden önce, fikrî çelişkilerin ve gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlar. Bu, Türkiye’de ne yazık ki, Cumhuriyet

---

Germany- Expression of a Social Conflict Between Generations”, *The Germans*, Polity Press, Oxford, 1996.

⁷⁹⁷ Tarhan Erdem, 27 Mayıs’ı izleyen aylarda siyasete atılmak isteyen subayların İnönü’yü kendilerine büyük bir engel olarak gördüklerini ifade eder: “Ne var ki İnönü, demokrasi dışı, halka dayanmayan oldubittilere karşıdır. İnönü’yü bertaraf edemeyenler, her fırsatta İnönü’yü zayıflatmaya yönelmişlerdir. CHP’nin desteğini alabilmek için demokrasi-dışı siyaset anlayışlarını “Atatürkçülük” olarak sunmuşlardır.” Tarhan Erdem, “CHP’de Parti içi Mücadelede Kemalizm ve Devrimler Tartışmaları Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, c.2, İletişim, İstanbul, 2003, s. 450.

⁷⁹⁸ Seyhan, a.g.e., s. 159; Dündar Seyhan, 1960’lı yılların ortalarından itibaren Türkiye’deki “zinde/dinamik güçlerin” entelektüel temsilcilerinden Doğan Avcıoğlu’nun 21 Ekim 1969- 27 Nisan 1971 dönemi arasında yayın yapan Devrim Gazetesi’nin yazar kadrosu içinde bulunmuştur. Bkz. Gökhan Atılğan, *Yön Devrim Hareketi*, s. 291.

⁷⁹⁹ Aydemir, a.g.e., s. 128.

kuşaklarının görebildikleri bir olgu değildi. Güne, geleceğe ve düşünceye yasak egemen olmuştur. 27 Mayıs İhtilali bu yasak duvarını yıkmıştır.”⁸⁰⁰

Generallerin önderliğindeki askerlerin bir kısmı, Tek Parti döneminin pratikleriyle yetişen, siyasal kültürlerini o dönemde pekiştiren ve Tek Parti iktidar bloğunun “askeri” ayağını oluşturan zihniyetin “muhafazakâr veya statükocu” temsilcileriydi. İsmet Paşa da bu iktidar bloğunun lideri konumundaydı.⁸⁰¹ 36 yaşındaki Komite üyesi Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, derhal seçimlere gidip iktidarın İsmet Paşa’ya bırakılması gerektiğini düşünen 53 yaşındaki General Cemal Madanoğlu’na yönelik ifadeleri de bu boyutta okunabilir:

“Türk ordusundaki Osmanlı tipi paşaların son kalıntılarından olan Paşa, (...) başlangıçta devirdiği çamları, babacan tavrı ve külhanbeyi üslubuyla Komite’ye kabul ettirebiliyordu... Paşa, hayatından memnundu. Komite içindeki birkaç generalden birisiydi, her yerde itibar ve saygı görüyordu. Ancak Komite’deki gençlerle arası iyi değildi; ‘bu yüzbaşılar, bu binbaşılar’ lafını sık sık ediyor ve onları küçük görüyordu. Onların yanında kendisine kompleks geliyor, cehaletini anlıyordu. Öteden beri Madanoğlu’nun fikri, iktidarı İsmet Paşa’ya devretmekti.”⁸⁰²

Fakat belirtmek gerekir ki, bahsedileceği üzere, MBK’da yaşanacak bölünmeyi “yaşlı generaller ile genç subaylar” arasındaki iktidar mücadelesi şeklindeki bir yaklaşım, tek başına yanlış ve eksik bir okuma olacaktır.

⁸⁰⁰ Esin, a.g.e., s. 156-157; Uğur Mumcu’nun tabiriyle “Son İttihatçılar”dan General Celil Gürkan’ın, 1960’lı yılların sonlarında orduda cereyan eden genç subay hareketini ele alan hatıratı için bkz. Celil Gürkan, 12 Mart’a Beş Kala, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986; Ayrıca aynı dönemi farklı bir bakış açısıyla ele kalan hatırat için bkz. Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler, Milliyet, İstanbul, 1985.

⁸⁰¹ Kaynar, a.g.e., s. 41-42; Benzer bir tanımlama Amerikan Dış İlişkiler belgelerinde de geçmektedir. Bkz. CIA, “The Prospects For Turkey”, National Intelligence Estimate, No.403, 29 Ocak 1962, s. 3.

⁸⁰² Erkanlı, Anılar, Sorunlar..., s. 159-161; Numan Esin, benzer paşa tipolojisine Cemal Gürsel’i de dahil eder: “Cemal Gürsel, Osmanlı paşası geleneğini sürdüren “Cemal Ağa” idi.” Esin, a.g.e., s. 173.

3.3.MBK'DA FRAKSİYONLAR VE BÖLÜNMELELER

3.3.1.Hizipleşmenin Temel Doğası: Görüş Ayrılıklarından Kişilik Çatışmalarına Bölünmenin Saikleri

“Evet, MBK gelişi güzel, bir gecekondu gibi kurulmuştu. Homojen bir kuruluş olmadığı gibi çoğunun yeteneği, kültürü, hizmet durumu, devlet ve dünya görüşü yetersizdi. Birçoğu ancak Enver Paşa'nın “Yakup Cemil”i gibiydiler. 27 Mayıs gibi bir ihtilalin mahiyetini ve onu gerçek hedeflerine ulaştıracak güçlü bir grup meydana getirilememişti. Bir gece, oldubitti ile herkes bir yer kapmış veya yerini arkadaşına kaptırmıştı. Birçoğunun mesleki durumları da zayıftı. Fakat olan olmuştu. Bu 27 Mayıs'ın kadersiz yanıydı. Gene de bütün bunlara karşılık hepimiz, iyi niyetle MBK'yı destekliyorduk. Ne yazık ki tüm umutlar boşa çıktı. MBK kısa sürede hem ihtilali hem de ihtilalin esas dayanağını (ordu), akılsızca tahrip etti.”

Tuğgeneral Kenan Esengin⁸⁰³

27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren subaylar, MBK aracılığıyla askerî bir rejim tesis etmişler ve iktidarı ele geçirmişlerdi. Bununla birlikte müdahale sonrası Türkiye için değişik tasarımlara sahiptiler.⁸⁰⁴ İki ana bölünmenin, askerî idarenin görece kalıcı bir baskı rejimine dönüşmesini isteyenler ile seçimler sonrasında idarenin sivillere bırakılması taraftarları arasında olduğu görülmektedir. Bu iki ayrışma ekseninin alt versiyonlarında; İnönü taraftarları, İnönü karşıtları, dikta yanlıları, siyasal bir parti kurmak isteyenler, üç ay içinde seçime giderek iktidarı sivillere teslim etmeyi talep edenler, en az bir dönem (dört yıl) iktidarda kalma taraftarları, rüşvetçi politikacıların elenmesini arzu edenler ve yelkenciler⁸⁰⁵ başta olmak üzere örgüt içinde farklı hizipler

⁸⁰³ Kenan Esengin, *27 Mayıs ve Ordudaki Kıyımlar*, s. 16-17.

⁸⁰⁴ Askerî müdahale sonrasındaki süreç için, henüz üzerinde ittifakla durulan bir program ve plana sahip olmayan gizli örgütün bu tutumu, 1908 sonrası İttihat ve Terakki'de yaşanan tartışmalara ve endişelere benzemektedir. İbrahim Temo anılarında, Paris'te aralarında Ahmet Rıza Bey, Yusuf Akçura, Dr. Nazım gibi isimlerin bulunduğu bir toplantı esnasında, Abdülhamit rejimini sürekli tenkit edip durduklarını ama geleceğe dair “ortak” hiçbir planlarının olmadığını ifade eder: “Biz, sadece kuru bir tenkitle vakit geçirdiğimiz için ciddi bir hazırlığımız ve planımız yoktu.” İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, s. 157.

⁸⁰⁵ Bahtiyar Yalta, bu tabirin Harbiyelilerce “kendi çıkarını koruyup kollayan” MBK üyeleri için kullanıldığını dile getirir. Bkz. Yalta, a.g.e., s. 141.

yer almaktaydı.⁸⁰⁶ Nitekim Komite'nin teşkiliyle birlikte ortaya çıkan anlaşmazlıklar, önce gruplaşmalara, ardından "Ondörtler Olayı"na yol açmıştır. Ondörtler Olayı, askerî yönetimin devamını talep eden 14 üyenin, 13 Kasım 1960 günü tasfiye edilerek dünyanın çeşitli ülkelerine Büyükelçilik Müşaviri olarak sürgüne gönderilmelerine ve aynı gün 23 üyeyle Komite'nin yeniden kurulmasına giden süreci işaret eder. Bu gruplaşma hikâyesi, dönemin basınında⁸⁰⁷ veya sonraki yıllarda kaleme alınan hatıratlarda, bir "ötekileştirme" anlatısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatımda, Komite içinde temel iki büyük ayrıma işaret edilir. Hatırat sahibi subay, içinde bulunduğu pozisyona göre, kendisini iki büyük gruptan birine konumlandırarak ikili bir tasnife gider: "Reformistler-Statükocular",⁸⁰⁸ "İhtilalciler-Çıkarıcılar",⁸⁰⁹ "Devrimciler-CHP'liler",⁸¹⁰ "Yapıcılar-CHP'liler"⁸¹¹ ile "Kalıcılar-Gidiciler",⁸¹² "Radikaller-Demokratlar",⁸¹³ "Diktacılar-Demokratlar",⁸¹⁴ "Hainler-Kurtarıcılar"⁸¹⁵ olmak üzere karşı kanat, suçlayıcı ve pejoratif ifadelerle tarif edilmiştir.⁸¹⁶

⁸⁰⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, s. 170; CIA "Outlook in Turkey", National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 May 1961, s. 3.

⁸⁰⁷ CHP'ye yanlısı olarak bilinen basının önde gelen siyasi dergilerinden Akis, geride kalan 23 Komite üyesinden, Meclis'in önüne "altın heykelleri" dikilmesi gereken ülkenin "kurtarıcı kahramanları" şeklinde söz etmiştir. Metin Toker, "23 Altın Heykel", *Akis*, 6 Mart 1961; Aynı derginin 14 Kasım 1960 tarihli "Millet" başlıklı yazısında Türk toplumunun sıkıntılarını "demokratik" bir sistem içinde değil, bir takım "paramiliter" yapılarla çözmeye çalışacak olanların Ondörtler gibi hüsrana uğrayacakları dile getirilir. *Akis*, "Millet", 14 Kasım 1960, s. 13; Yine derginin 18 Kasım 1960 tarihli kapak sayfasında Cemal Gürsel'e yer vermiş ve Paşa'nın "ikinci imtihanı"ndan da alınmış akıyla çıktığını ifade etmiştir. Ayrıca derginin "Tebdildeki Ferahlık" başlıklı yazısına göre Ondörtler'in tasfiyesi, 27 Mayıs'ın istikametinin "nereye" olacağını açıkça belirlemişti: "Demokrasi". Bkz. *Akis*, "Tebdildeki Ferahlık", 18 Kasım 1960, s. 4; *Akis*, 18 Kasım 1960; CHP Milletvekili Ali İhsan Göğüs'ün sahibi olduğu Kim Dergisi de 23 Komite üyesi için "demokratlar", Ondörtler için "anti-demokratlar" tabirini kullanır. *Kim*, "Pazar Müjdesi", 14 Kasım 1960; Nadir Nadi Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde Ondörtleri kastederek "MBK'nın içine giren gölge kuvvetlerin, 27 Mayıs'ı soysuzlaştırma" davranışının sonunda başarısızlığa uğradığını ifade eder ve Cemal Gürsel ile geri kalan 23 Komite üyesini aldıkları bu karardan ötürü tebrik eder. Nadir Nadi, "Başarılı Bir Yoldayız", *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1960; s. 1-3; Nadir Nadi, 3 gün sonra kaleme aldığı "Normale Doğru" başlıklı yazısında Ondörtler için "aşırı ve anti-demokratlar" tabirini kullanır. Ayrıca Nadi, "27 Mayıs'ı hedefinden saptırmaya" çalışan Ondörtler'e mani olan diğer Komite üyelerine muhabbetle selamlar. Nadir Nadi, "Normale Doğru", *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1960, s. 1-3; Milliyet Gazetesi, okuyucularına Ondörtler'in tasfiyesini sürmanşetten duyurmuştur. *Milliyet*, "Dikta Rejimine Gidiyorlardı", 15 Kasım 1960, s. 1.

⁸⁰⁸ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 143-144.

⁸⁰⁹ Seyhan, a.g.e., s. 92-93.

⁸¹⁰ Esin, a.g.e., s. 177-183.

⁸¹¹ Alparslan Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayları*, s. 106; Ahmet Er, *Hatıratım ve Hayatım*, s. 81-85.

⁸¹² Sami Küçük, Rumeli'den 27 Mayıs'a, s. 116-117.

⁸¹³ Karavelioğlu, a.g.e., s. 84-87.

⁸¹⁴ Avni Esvli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 380-382.

⁸¹⁵ Osman Köksal'ın anılarını derleyen Uğur Mumcu, 14'ler Olayı'nda sonra subaylar tarafından kendisine veya MBK'ya gönderilen mektuplardan birine dikkat çeker. Eminsular olarak bilinen

Konuyla ilgili hatırat ve araştırma eserleri, Komite'nin üç büyük gruba ayrılması noktasında fikir birliği içindedirler. Ancak grupların tasnifi ve sayıları hususunda farklılık bulunmaktadır.⁸¹⁷ Bu üç grubu kesin çizgilerle ve isimlerle belirlemek kesinlikle imkânsız olmasına rağmen böyle bir sınıflandırmaya en yakın görünen tespitler, aralarında farklılıklar bulunmakla birlikte, Abdi İpekçi ve Sami Çoşar tarafından hazırlanan “İhtilalin İyüzü” isimli kitabında yapılmaktadır. Bu gruplar şu şekilde kategorize edilir. Birinci grup, memleketi geri kalmışlıktan kurtarmak güdüsüyle, bir dikta rejimi altında köklü reformlar yapmak isteyen ve 16 subaydan oluşan “Radikaller”dir. Üyeleri arasında Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Dündar Taşer, Suphi Karaman, Rıfat Baykal, Mustafa Kaplan, Fazıl Akkoyunlu, Ahmet Er, Mehmet Özgüneş, Şefik

---

subaylardan emekli Kurmay Albay Orhan Süersan, Cemal Gürsel'e yazdığı bir mektupta, “emekli edilen subayların haklarının yendiğini ama “vatan haini” olan 14'lerin yargılanmadan elçi danışmanı olarak yüksek maaşla” atanmalarının hoş olmadığını belirtir. Bu yakınmaya rağmen mektup, Gürsel ve ekibini “Kurtarıcılar” olarak ön plana çıkarmaktadır. Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 130-134.

⁸¹⁶ Kurmay Yarbay Osman Deniz, bu ötekileştirici söylemin o dönemde oldukça revaçta olduğunu ve ayrıca Ondörtler'in tasfiyesinin orduya iki farklı söylemle yansıdığını dile getirir. Kimi çevreler “14'ler haklıydı” derken, kimileri de MBK'nın zayıflaması sebebiyle, iktidara göz kırpmaktaydılar: “Çok iyi oldu. Artık MBK'nın hiçbir fonksiyonu kalmadı.” Osman Deniz, Parola: Harbiyeli Aldanmaz, YKY, İstanbul, 2018, s. 19; Erkanlı, Anılar..., s. 146; Dönemin subaylarından Muhsin Batur, Komite'de iki gruptaki arkadaşlarına bölünmenin sebebini sorduklarında, kendilerine şöyle yanıt verdiklerini söyler: “14'ler grubu iktidarda kalış süresinin uzun tutulmasını, bu sürede köklü reformlar yapılmasını öngörüyor... Büyük grup ise yeni anayasa hazırlandıktan sonra seçimlerin bir an evvel yapılıp, yönetimin sivillere devrini öngörüyorlardı. Bu grubun düşüncelerinde direkt olmasa bile indirekt olarak İsmet İnönü'nün etkisi büyüktü.” Batur, a.g.e., s. 93.

⁸¹⁷ Abdi İpekçi ve Ömer Çoşar, bu gruplaşmayı Radikaller, İlmîliler ve Tarafsızlar şeklinde tasnif eder. İpekçi- Çoşar, a.g.e., s. 343; Komite üyesi Kamil Karavelioğlu da aynı kategorik şemayı kullanır. Kamil Karavelioğlu, a.g.e., s. 94 Ümit Özdağ ve Cüneyt Akalın bu gruplaşmayı Radikaller, CHP Eğilimlileri ve Demokratlar olarak üçe ayırır. Radikaller, CHP'ye karşı olan ve MBK'nın iktidarda daha fazla süre kalmasını ve alt yapısal reformları yapmasını talep edenlerden teşkilidir. CHP eğilimindeki üyeler, sürekli Halk Partisi ile temas halinde olup iktidarın bu partiye teslim edilmesini savunmaktadırlar. Demokratlar, bu iki kutup dışında kalan ve bir reform programından sonra, iktidarın serbest seçimlerle sivillere bırakılmasını talep ederlerden oluşmaktadır. Cüneyt Akalın, *Askerler ve Dış Güçler: Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000, s. 224; Özdağ, a.g.e., s. 281; Ayrıca Türkeş bu gruplaşmayı, Yapıcılar, CHP'liler ve Seyirciler olmak üzere üçe ayırır. Alparslan Türkeş, 1944 Milliyetçilik Olayları, s. 106; Erdoğan Örtülü, Radikallerin 14'ler; İlmîlilerin 11'ler ve 5'ler; Tarafsızların 7'ler olarak şekillendiğini belirtir. Bu tasnife göre Radikallerden 14'lerin lideri Türkeş ve Kabibay; İlmîlilerden 11'lerin lideri Ahmet Yıldız ve 5'lerin lideri Cemal Gürsel, Tarafsızlardan 7'lerin lideri Sami Küçük'tür. Lakin bu tasniflemenin, ayrıntılara inildiğinde kendi içinde çelişkiler barındırdığı ve tutarlı olmadığı görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikâyesi*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1977, s. 26; AB istihbarat ve büyükelçilik raporlarına göre, Komite, Türkeş liderliğinde “aşırı milliyetçiler” (ambitious nationalistic officers) ile Cemal Madanoğlu öncülüğünde “muhafazakâr/statükocular” (conservative group) olarak ayrılmaktaydı. CIA, Central Intelligence Bulletin, Copy No: C, 26 September 1960, s. III; CIA, “The Internal Situation in Turkey”, NSC Briefing Background, 28 September 1960; CIA, “Memorandum for the Director: Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 31 May 1961, s. 2; FRUS, “Turkey: 1958-1960”, Volume 10, Part 2, (Short-Term Prospects for Turkey), Washington, 19 July 1960, s. 858.

Soyuyüce, Muzaffer Karan ve Münir Köseoğlu bulunmaktadır.⁸¹⁸ Bu grubun karşısında, İktidar sorumluluğunu bir “Kurucu Meclis” ile paylaşıp en kısa zamanda iktidarı sivillere devretmek isteyen 14 üyeden müteşekkil “İlimliler” yer almaktadır. Üyeleri Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Rafet Aksoyoğlu, Sami Küçük, Sezai Okan, Osman Köksal, Vehbi Ersü, Şükran Özkaya ve Suphi Gürsoytrak’tan oluşur. Bu iki büyük grubun dışında “denge” rolü oynayan ama genelde Radikal kanada meyilli “Tarafsızlar” olarak bilinen grup yer alır. Üyeleri Sıtkı Ulay, Fahri Özdilek, Muzaffer Yurdakuler, Kadri Kaplan, Selahattin Özgür, Ahmet Yıldız ve Kamil Karavelioğlu’ndan müteşekkil 7 kişilik gruptur.⁸¹⁹

Generallerin öncülüğündeki askerlerin çoğunluğu, Tek Parti döneminin siyasal kültürüyle yetişen ve Tek Parti iktidar bloğunun askerî bürokrasi kanadını oluşturan temsilcileriydi. Bu açıdan bakıldığında, iktidarın bir an evvel CHP’ye devredilmesini talep etmekteydiler. Bu talepleri “ihtilalin mantığı”yla uyumluydu. Diğer taraftan Atatürk sonrası dönemin kuşağını oluşturan Komite içindeki genç subaylar, iktidarın herhangi bir siyasal partiye devredilmesini sakıncalı görmekteydiler. Nitekim gençlerin bu düşüncesi, “ihtilalin mantığı”yla çelişkiydi. Bu yüzden “27 Mayıs’a beş kala” harekete katılan generallerin başını çektiği hizip, ihtilalin mantığına uygun şekilde gençleri tasfiye edecekti.⁸²⁰ Bu yaklaşıma göre, MBK’da yaşanan iç çatışmalar sonrası

⁸¹⁸ Komite içinde dindar kişiliği ile tanınan Mehmet Özgüneş, 12 Mart Dönemi’nin Nihat Erim Hükümeti’nde Diyanet İşleri’nden sorumlu Devlet Bakanlığı’na getirilecektir. Bu atama kararında kendisini yakından tanıyan eski örgütçü ve Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş’ın etkili olduğunu Kurtul Altuğ şöyle anlatır: “Koçaş’la beraberdik. Koçaş ellerini kavuşturmuş sesli düşünüyordu. Bir ara şöyle dedi: “Bir adam lazım hem Atatürkçü, hem devrimci olsun, hem de din işlerinden anlasın. Hem yobaz olmasın, hem de dini sorunlara aşına olsun, din istismarcılığı yapmasın ve yaptırmasın.” Tabii bu soruya cevap veremedik. Cevabı yine Koçaş buldu: “Buldu Özgüneş” dedi. Özgüneş’i Başbakan da beğendi. Ama Özgüneş Tabii Senatör idi. O zamanlar bile bu bir mesele oluyordu. Nitekim Özgüneş’in üzerine yağın yıldırımları Erim ve Koçaş birlikte paratoner gibi çektiler ve Özgüneş Kabine’ye girdikten sonra çok çevrede çok ciddi bir devlet adamı olarak dikkat çekti.” Kurtul Altuğ, *12 Mart ve Nihat Erim Hükümeti*, Yedigün Yayınları, İstanbul, 1973, s. 51-52.

⁸¹⁹ Abdi İpekçi - Ömer Sami Çoşar, *İhtilalin İçyüzü*, s. 343. Ümit Özdağ çalışmasında, bu gruplara mensup tüm üyeleri sıralamaktan kaçınarak, sadece çekirdek üyeler üzerinden kategorize etmiştir. Bkz. Özdağ, a.g.e., s. 281-285.

⁸²⁰ Mete Kaan Kaynar, “Beyaz Zambaklar Memleketi ve İhtilalin Mantığı”, *Resmi Tarih Tartışmaları*, c. 9, Ed. Tolga Ersoy-Haydar Çetinbaş, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2010, s. 23-57; Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000; İdris Küçükömer, “ceberrut devlet/bürokrasi” tartışmalarını merkeze koyduğu tezinde, “sivil-asker bürokrasi”yi temsil eden iktidar bloğunun İttihat-Terakki’den CHP ve MBK’ya tevarüs ettiğini ifade eder. Bu bloğun karşısına da dindar kitleler ile halkın ekseriyetine “dayanan” (temsil etmeyen) muhalif hareketi koyar. Bu muhalif hareketin sözcülüğünü Hürriyet-İtilaf Fırkası, Terakkiperver, Serbest Cumhuriyet ve Demokrat Parti üstlenmiştir. Buna göre ilk grup sağda, ikincisi de solda yer almaktaydı. Bkz. İdris Küçükömer, *Düzenin*

iktidarın CHP öncülüğünde, Tek Parti dönemi sivil/asker bürokratlarından oluşan iktidar bloğuna, 10 yıllık bir aradan sonra, yeniden teslim edilmesi “ihtilalin mantığı” ile uyumlu görünse de,⁸²¹ tarihi olayları determinist bir anlayışla nedensel bir zincirin halkası olarak görmek yanıltıcı olabilir. Diğer bir ifadeyle, iktidarın, DP ve onun uzantısı olan zümrelerden alınarak, 13 Kasım Olayı’ndan sonra CHP öncülüğünde sivil-asker-aydın bürokrasiye devredilmesini “27 Mayıs’ın kaçınılmazlığı” olarak görmek tek başına eksik bir anlatım olabilir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta, “hizipler örgütü” olarak tabir edilen “lidersiz” bir Komite’de yaşanan rekabet, husumet ve çıkar çatışması gibi unsurların bir sonucu olarak ittifakların mütemediyen bozulmasıdır. Zira insan davranışları ve güç dengeleri üzerine kurulan bu ittifakların sürekli konum ve mevzi değiştirmesi, “ihtilalci” subayların ifadesiyle “kaypaklık ve döneklık” sık rastlanan bir durumdur.⁸²² Bir 27 Mayıs ihtilalcisi olmasının yanında 9 Mart (1971) cuntalarına da mensup isimlerden “profesyonel ihtilalci” Numan Esin “ihtilal ortaklığı” hakkında şu sözleri dile getirir: “İhtilallerde ortaklık sürekli olmuyor. Kuvvet ortaklıkları çünkü. Sürekli yer ve mevki değiştiriyor.”⁸²³ Bu açıdan bakıldığında Komite içindeki aktörlerin tutum ve davranışlarının yol açtığı sonuçların iskanarak, sürecin tepeden bir bakışla değerlendirilmesi noksan bir okumaya neden olacaktır. Nihayet aktörlerin süreç içindeki davranış biçimlerini değişmez “doğru” olarak görmek yerine, bunları “geçici işbirliği veya rekabetin ürünü” olarak analiz etmek daha aydınlatıcı olacaktır.⁸²⁴

Aslında 27 Mayıs’ı izleyen Haziran ayında belirgin bir bölünme olmamasına karşın aralarında farklı eğilimler ve klikler oluşmaya başlamıştı. Diğer bir tabirle, Radikaller ve İlmîliler diye bilinen iki büyük grup, başlangıçta “küçük” teşekküller şeklinde kurulmuştur. Harp Okulu Tabur Komutanı Kurmay Binbaşı Avni Elevli, “bu iki tarafın fikir beraberliği yapabileceklerine inandıkları üyelerle yavaş yavaş bir araya gelmeye ve

---

Yabancılaşması, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989; Ayrıca bkz. Küçükömer, *İdris Küçükömer’le Türkiye Üzerine Tartışmalar*, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2010.

⁸²¹ Bu yaklaşımı yansıtan yetkin çalışmalar için bkz. Kemal Karpat, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset 1960-1964: Bir Darbenin Analizi”, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 311-354; Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim, İstanbul, 2015, s. 81-82; Metin Heper, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 2006; Ayrıca bkz. Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Tercüman, İstanbul, 1986, s. 9-17; Ayrıca bkz. Bedri Baykam, a.g.e., s. 139; Ayrıca bkz. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 174; Suna Kili, *27 Mayıs 1960 Devrim: Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998.

⁸²² Güngör Türkeli, *Harbiye’den Babıali’ye*, s. 16.

⁸²³ Esin, a.g.e., s. 182; Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 1.

⁸²⁴ Nicolas Camelio, “Askerler Tarafından El Konan Hukuk: Türkiye’de 1961 Anayasası’nın Yazılması”, *Devlet Olma Zanaatı*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 119-140.

grupların teşkil etmeye” başladığını belirtir.⁸²⁵ Dönemi yakından gözlemleyen subay ve gazetecilerin ifadelerinden yola çıkarak bu “hizipler topluluğu” diye bilinen Komite altı fraksiyondan oluşmaktaydı. Bu kümeleşmelerden ilki, müdahalenin “partiler üstü” bir hakem rolüyle yapıldığı gerekçesiyle “derhal” yapılacak seçimlerle iktidarı İnönü’ye devretmek istemeyen Türkeş tarafından teşkil edilmiştir. Etrafına toplanan Mustafa Kaplan, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Ahmet Er, Rıfat Baykal gibi genç isimlerle müdahale öncesinden gelen bir birliktelikleri mevcuttu. İkinci grup, 1955-56 yıllarında örgütün İstanbul kanadının kurucu üyeleri idi ve Orhan Kabibay’ın çevresinde kümelenmişti. Reformist fikirlere sahip bu grup üyeleri, iktidarın sivillere teslim edilmesinden önce ülkenin ihtiyaç duyduğu “köklü reformlar”ı gerçekleştirme düşüncesine sahiptiler. Orhan Erkanlı’yla müşterek hareket eden Orhan Kabibay’ın diğer kliklerle de görece iyi ilişkileri mevcuttu. Üçüncü grupta, 1956 yılında örgütün Ankara kanadının kurucuları arasında bulunan Osman Köksal ve Sezai Okan; dördüncüsünde, örgüte 1960 yılı içinde katılan Cemal Madanoğlu ve Sami Küçük yer almaktaydı. Bu üçüncü ve dördüncü gruplar, iktidarın sivillere teslim edilmesini talep etmekteydiler. Beşinci hizip, liderliğini Mucip Ataklı’nın üstlendiği Havacılar ekibiydi. Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi’den müteşekkil bu grup, CHP’ye göz kırpmaktaydı. Altıncı grubu, 1955 yılında mezun oldukları Harp Akademisi yıllarından itibaren birlikteliğini koruyan Ekrem Acuner ile Fikret Kuytak ikilisi teşkil etmekteydi. MBK’nın teşekkülünden itibaren bu beraberliğe Rafet Aksoyoğlu da katılmıştı. Bu ekip, CHP ileri gelenleriyle “alenî” şekilde görüşmeler yapmaktaydılar.⁸²⁶ Görüldüğü gibi bu gruplar, çoğunluğu albaylardan müteşekkil güçlü karakterlerin çevresinde birleşen “ikişer üçer” kişilik küçük kliklerden oluşmaktaydı. Çalışmamızın bu bölümünde, bu küçük öbekleşmelerden büyük gruplara gidecek olan süreç “nasıl ve neden” sorularına yanıtlar aranarak irdelenmeye çalışılacaktır.

Vaktinin çoğunu Çankaya Köşkü’nde geçiren General Cemal Gürsel, Komite toplantılarına nadiren katılması sebebiyle, ilk aylarda Başbakanlık Müsteşarı Türkeş’in

⁸²⁵ Avni Eevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 108.

⁸²⁶ Seyhan, a.g.e., s. 89; Özkaya, a.g.e., s. 244-246; Esin, a.g.e., s. 178-179; 246; Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 30 Mayıs 1989; Sıtkı Ulay, Komite’deki bu kümeleşmelerin, çok yakında başlayacak olan daha büyük ayrılık ve çatışmaların başlangıcını teşkil ettiğini ifade eder. Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 135-136.

tesiri altında kalmaktaydı.⁸²⁷ Komite üyelerinin büyük kısmı başlangıçta klikleşmenin dışındadır. İhtiraslar belli olup, şüpheler ortaya çıkana kadar bazı üyeler, iki grup arasında sürekli yer değiştirmektedir.⁸²⁸ Generallerden MSB General Fahri Özdilek, daha çok bakanlık göreviyle meşgulken, 12 Eylül 1960'ta trafik kazası sonucu ölen Ankara Valisi General İrfan Baştuğ da bürokratik işlerle ilgilenmekteydi. Ulaştırma Bakanı General Sıtkı Ulay, toplantılara iştirak etse de, tartışmalardan uzak durmaktaydı.⁸²⁹ Komite'deki en hararetli tartışmaların ortasında kalan "general" Cemal Madanoğlu idi. Özellikle düşük rütbeli subaylarla mütemadiyen "laf dalaşı"na girmektedir. Bu konuda alt rütbeli subayların fikirlerine tahammül edemediği anlaşılmaktadır.⁸³⁰ MBK'daki ilk önemli tartışma, 29 Mayıs günü, ilk kabinenin oluşum aşamasında yaşanmasına rağmen Eylül ayına kadar Komite üyelerinin büyük kısmı daha ilk günlerde beliren iki ana grubun dışındaydılar. Eylül ayında Komite'deki "Kurucu Meclis" ve "parti kurma" tartışmaları şiddetlenirken gruplar arasında saflar sıklaşmaya başladı.⁸³¹

Müdahale öncesinde, DP iktidarına yönelik 'hürriyetçi' retoriğin birleştirdiği hiziplerin, müdahale sonrasında sert mücadelelere girişmelerinin "birbiriyle çok sıkı şekilde bağlantılı" bir kaç saiki sıralanabilir; ilkin müdahale, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'den farklı olarak ordu üst komuta kademesinin eseri değil aksine hiyerarşi dışı bir girişimin ürünüydü. Müdahalenin bu özelliği, sürekli hizipleşmeyi besleyen bir gerilim yaratmaktaydı. Keza müdahale, birçok hücrenin birbirine bağlandığı tek bir "merkezi komite"nin⁸³² eseri olmasına rağmen otoriter bir ismin "lider" olarak öne çıkmaması, Komite'de farklı fikirlere sahip güçlü subaylar etrafında kümeleşmelere yol açmıştır: Bu yönüyle MBK "birbirine saplanmış bir küme manzarasını andırıyordu."⁸³³ Komite'nin

⁸²⁷ Turgut, a.g.e., s. 327.

⁸²⁸ 17 Haziran 1960 tarihli bir CIA raporu, MBK'nın henüz teşkil edildiği ilk günlerde iktidarı İnönü'ye teslim etmek istemeyen Türkeş grubu ile CHP yanlısı grup dışında, çoğu üyenin dengeleri okumaya çalıştığını ifade eder. CIA, "The Turkish Situation", Current Intelligence Bulletin, Document No.411, 17 Haziran 1960, s. 6.

⁸²⁹ Seyhan, a.g.e., s. 114; Karavelioğlu, a.g.e., s. 85; Turgut, a.g.e., s. 160.

⁸³⁰ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 161.

⁸³¹ Ilıcak, a.g.e., s. 88. Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, s. 411; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 304.

⁸³² Şevket Süreyya Aydemir, müdahale öncesinde merkezi bir eylem ve karar verici bir lider olmaması, müdahale sonrasında ise yaşanan otorite boşluğunu kanıt göstererek merkezi bir komitenin bulunmadığını iddia eder. Bkz. Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, s.349. Düşüncemize göre, üyeler arasında irtibat zayıflığı, karar alma konusunda liderlik sorunu yaşansa da, Ankara merkezli bir komite bulunmaktadır. Zira tüm aksaklıklara rağmen İstanbul örgütü, ancak Ankara'nın belirlediği bir kararla müdahaleye katılmıştı.

⁸³³ Aytekin, a.g.e., s. 66.

“iskeleti”ni oluşturan bu subaylar Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Suphi Karaman, Sezai Okan, Osman Köksal, Sami Küçük, Muzaffer Yurdakuler ve Havacı Mucip Ataklı gibi gizli örgütün çekirdek kadrosunu oluşturan isimlerdi.⁸³⁴ Bu kadronun çoğu aynı zamanda “Seçici Kurul” üyesi olarak MBK’nın teşkilinde önemli rol oynamışlardı. Kendilerini zayıf görenler, bu güçlü kişiliklerin himayesine sığınmak zorunda kalır: “27 Mayıs Komitesi diye devşirilenler ahenkli bir dokunun parçaları olmadıkları gibi, kıvamını bulmuş bir felsefenin yapıcıları olarak bir ideal/lider etrafında toplanmış değillerdi.”⁸³⁵ Diğer bir ifadeyle “hücre” yapılanmasıyla teşkilatlanan darbe öncesi örgütlenmede “hücrenin lideri” etrafında kümeleşme veya Komite içindeki “akrabalık” ilişkileri komite içi iktidar kavgasında önemliydi.

İkincisi, 27 Mayıs’tan önce hiçbir zaman topluca bir araya gelmemiş bu 38 kişilik “Komite” birbirini çok iyi tanıyan ve birbirinin varlığından bile haberdar olmayan subaylardan müteşekkildi.⁸³⁶ İstanbul ve Ankara gizli örgüt üyelerinin birbirini tanımamasının yarattığı “itimatsızlık” gibi bir sorun ortada durmaktaydı. Ayrıca daha da önemlisi, Komite’deki mücadelenin esas kıvılcımlarını, tanışıklıkları yıllar öncesine kadar giden “subaylar” arasındaki gerilimler ateşlemekteydi. Zaman zaman bir görüş etrafında uzlaşılmasına rağmen maziden gelen husumetler, taraflar arasındaki tansiyonu yükseltmekteydi. Zira geçmişleri Askerî Lise, Harp Okulu, Harp Akademisi, kıta görevi ve gizli örgütlenme dönemine kadar uzanan bazı üyeler “eski defterleri” yeniden açma gereği duymuşlardır.⁸³⁷

Üçüncüsü, farklı eğilim ve karakterdeki Komite üyelerini bir araya getiren tek ortak güdü, DP hükümetini yıkarak “geçici veya kalıcı” şekilde iktidara konmaktı. Diğer bir ifadeyle, bu “modern savaşçılar” için DP iktidarı “kolektif düşman” niteliğindedi ve hükümetin tasfiye edilmesinden sonra, bu subayları birbirine kenetleyecek başka “müşterek bir amaç” kalmamıştı. Bu durum Komite’deki çözümleri kolaylaştıran başka bir faktör olmuştur.⁸³⁸ Andre Joussain, devrim ve devrimcileri incelediği çalışmasında, herhangi bir devrim, ihtilal veya darbeden sonra “ortak bir amaç veya lider” etrafında bütünleşemeyen devrimcilerin neticede “sudan bahane”lerle birbirlerini

⁸³⁴ Esin, a.g.e., s. 190; Seyhan, a.g.e., s. 89; Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, s. 94.

⁸³⁵ Aytekin, a.g.e., s. 66; Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 142.

⁸³⁶ Orhan Erkanlı, *Askerî Demokrasi*, s. 74-75; Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 74.

⁸³⁷ Küçük, a.g.e., s. 219-220; Esin, a.g.e., s. 177-183; Örtülü, a.g.e., s. 8; Altuğ, a.g.e., s. 64

⁸³⁸ Altuğ, a.g.e., s. 65.

yemeye başladıklarını belirtir: “Hasım mağlup edildikten sonra dünkü müttefikler, genelde yarının düşmanları oluyordu.”⁸³⁹

Komite'deki bölünmelere neden olan dördüncü husus, MBK dışı faktörlerdi. Bu faktörlerden birisi CHP ve İnönü iken, diğeri Komite'ye giremeyen eski örgütçülerdi.⁸⁴⁰ 28 Mayıs sabahı, Cemal Gürsel, “MBK'nın İsmet Paşa'nın emrinde” olduğunu söylemesinden henüz birkaç gün geçmeden fikir değiştirmiş ve İnönü'yle ters düşmeye başlamıştır. Nitekim kısa süre içinde CHP'ye karşı mesafeli denebilecek minvalde resmi açıklamalar gelmeye başlamıştır.⁸⁴¹ “İhtilalin kendisine mesafe koyma”ya başladığını hisseden İnönü, gerek CHP yanlısı Komite üyeleri gerekse basın aracılığıyla yaptığı hamlelerle, önce Cemal Gürsel'in gardını indirecek, ardından MBK'daki bölünmeleri hızlandıracak faaliyetlere girişecektir.⁸⁴² Ayrıca sahip olduğu medya aygıtıyla, bazı üyelerin isimleri kamuoyunda ön plana çıkartıp yıpratmakta ve Komite'deki hizipleşmeyi sürekli kaşıymaktaydı.⁸⁴³

Hiziplere ayrılmış bir Komite'nin kendisine “iktidar yolu”nu açacağını bilen İnönü, bu tahmininde yalnız değildi. MBK'ya giremeyen eski örgütçüler de “şahsi” iktidarları için Komite'deki hizipleşmeyi “gizli ya da aleni” şekilde desteklemekteydi. Talat Aydemir, Dünder Seyhan, Havacı Halim Menteş, Nuri Hazer ve Faruk Güventürk gibi subayların tutum ve davranışları Komite'yi zayıflatmıştır.⁸⁴⁴ Bununla birlikte, bu ilgi ve alakalar

⁸³⁹ Andre Jouslain, İhtilallerin Kanunu, Selçuk Yayınları, Konya, s. 173-181.

⁸⁴⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 142; Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 108; Komite daima dış tesirlere maruz kaldı. Bazı Komite üyeleri, partilerin ve bazı kişilerin birer ajanı gibi çalıştılar. Olup biten her şeyi, gizli tasavvurlarımızı Komite dışına sızdırdılar.” Erkanlı, a.g.e., s. 146.

⁸⁴¹ Örneğin 1 Haziran 1960 günkü CENTO toplantısında basına verdiği demeçte Cemal Gürsel'in “müdahale edilmediği takdirde, bir kardeş kavgasının kaçınılmaz zarureti haline geleceğine inanıyorduk” şeklinde dile getirdiği sözleri için bkz. Resmi Gazete, 6 Haziran 1960; Ayrıca Komite'nin 14 Haziran 1960 günü yayınlanan 32 sayılı tebliğinde “27 Mayıs, hiçbir şahıs ve zümrenin lehine yapılmış bir hareket değildir” şeklinde müdahalenin tarafsızlığına göndermede bulunan ifadeleri CHP'nin 27 Mayıs anlayışına ters düşmekteydi. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim*, s. 84.

⁸⁴² Buna dair ilk röportajını 5 Temmuz 1960 Cumhuriyet Gazetesi'ne verecektir. *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1960; Esin, a.g.e., s. 154; Özdağ, a.g.e., s. 273-283; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 308-310.

⁸⁴³ Sıtkı Ulay, Komite'deki bu grupların birbirini tasfiye etmesinden memnun kalacak “dış faktörler”in oldukça çaba gösterdiğini belirtir. Ulay, a.g.e., s. 285; Özellikle Ulus ve Cumhuriyet gazeteleri ile Akis ve Kim dergileri bu misyonla hareket etmekteydi. Havacı Haydar Tunçkanat, Komite'nin toplantı gündemini “basın”ın belirlediğini ve genelde ilk tartışma konusunun “basında isimleri çıkan üyeler” üzerinden yapıldığını dile getirir: “Ardından bu tartışmalar sertleşince mesele farklı yönler doğru kayıyordu.” Tunçkanat, a.g.e., s. 324;

⁸⁴⁴ Çıracıoğlu, a.g.e., s. 255-256; Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 77,91; Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 363; Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 19-20,116; Karavelioğlu, a.g.e., s. 118; Esin, a.g.e., s. 127,158,182; Özdağ, a.g.e., s. 317.

karşılıksız da değildi. Komite'deki bu kliklerin kimisi İsmet Paşa'yla kimisi de bu subaylarla "sıkı fıkı" temaslarda bulunmaktaydı.⁸⁴⁵ Başka türlü söylemek gerekirse, en azından söylemsel olarak siyasete mesafeli (siyaset üstü) durmaya çalışan ordu, gelişen olaylar neticesinde bizzat siyasete saplanmıştı. Siyasetle ilgilenmesi gereken CHP ve MBK orduyla; askerlikle ilgilenmesi gereken bazı muvazzaf subaylar da politika ve politikacılarla içli dışlı hale gelmişlerdir.⁸⁴⁶

Belirtmek gerekirse, Komite dışı kalan bu subayların "ortak bir amaç"ları yoktu ancak çoğu zaman Komite'nin "içişlerine karışmak" hususunda tek hedefte kolayca buluşabiliyorlardı. Röportaj/hatırat/belgelere yansıdığı kadarıyla, kimi zaman kafa kafaya verip "Komite'nin ve memleketin istikbali" üzerine sohbet eden bu subayların birbiriyle de sıkı rekabeti söz konusuydu. Komite'ye müdahil olmak konusunda hem fikir olan bu subayların her biri farklı hesaplar peşindeydi: Kimisi İsmet Paşa lehine hareket etmekte, kimisi ordudaki konumunu güçlendirme gayretinde, kimisi de MBK'da yakın olduğu kanadın ordu nezdindeki temsilciliğini yapmaktaydı.⁸⁴⁷ Bu isimlerden Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir'e göre, "Komite'ye müdahil olmak, Meclis'teki Komite toplantılarına doğrudan katılmak" anlamına geliyordu. Oysaki Harp Okulu'ndaki odasında veyahut başka bir mekânda, her iki büyük kanada mensup Komite üyeleriyle sürekli bir araya gelerek memleket mevzularını ve MBK'nın ikbali üzerine kafa yormaktaydı. Bu husus, Komite'nin içişlerine karışmak anlamına gelmiyordu. Hatta MBK'ya sunmak üzere altı maddelik uzun bir "yapılacaklar" listesi bile hazırlamıştı. Ona göre bu listedeki maddelerin uygulanması, MBK'daki anlaşmazlıkları ortadan kaldıracaktı. Maddelerin görüşülmesi için Hava Kurmay Albay Halim Mentеш ve MBK üyesi Havacı Emanullah Çelebi aracılığıyla Komite'ye sunmuş ancak kendisi toplantıya iltihak etmemiştir: "Resmi sıfat taşımadığım için hiçbir Komite toplantısına katılamayacağımı bildirdim."⁸⁴⁸ Komite'deki gruplar arasında bir nevi "hakem rolü" üstlenen Talat Aydemir, "gerektiğinden fazla güçlenen" Türkes'in

⁸⁴⁵ Eylevli, a.g.e., s. 108. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 144.

⁸⁴⁶ Er, a.g.e., s. 113; Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden*, s. 191-193.

⁸⁴⁷ General Faruk Güventürk, "İhtilal yapacağız ama devlet yönetimini üzerimize alacak ne bilgimiz, ne kapasitemiz, ne de tecrübemiz var. O halde İsmet Paşa'yı başa geçirelim." Ilıcak, a.g.e., s. 172; Dündar Seyhan, hemen her gün temasta olduğu yakın arkadaşı Hava Kurmay Albay Halim Mentеш'le, mevcut Komite kadrosunun memleketi yönetecek nitelikte olmadığı hususunda aynı fikirde olduklarını ancak metot konusunda bir türlü uyuşamadıklarını dile getirir: "Mentеш'e göre, iktidar, İsmet Paşa ve partisine devredilmeli, Komite sahneden çekilmeliydi." Seyhan, a.g.e., s. 114.

⁸⁴⁸ Talat Aydemir, *Hatıratım*, s. 54-57.

Başbakanlık Müsteşarlığı'ndan alınması ve daha önemlisi Radikallerin tasfiye edilmesi hususunda en fazla gayret gösteren subaylardan birisi olacaktır.⁸⁴⁹

Komite dışındaki diğer bir isim Dündar Seyhan, MBK tarafından Washington'dan Türkiye'ye davet edilmiş ve Komite'deki Radikal grubun danışmanlığına soyunmuştur.⁸⁵⁰ Orhan Kabibay tarafından Komite'deki tüm toplantılar hakkında bilgilendiriliyordu. Danışmanlığını üstlendiği gruba fikri önderlik yaparak gizli toplantılar tertip ediyordu. Bu gizli toplantılarda yapılması tasarlanan reformlar tespit ediliyor ve MBK'ya götürülüyordu. Ancak bu tasarlanan reformların icrası, uzun yıllar alacağı ve iktidarda kalma süresini uzatacağı için sert tartışmalar yaşanıyordu.⁸⁵¹ Orhan Erkanlı, Komite'nin tartışma ve kavgalarla anıldığı bir dönemde; Eylül ayı başlarında, Dündar Seyhan'ın teklif ettiği başka bir çözüm önerisinin kendilerini çıkmaz sokağa hapsettiğini dile getirir: “Bize yakınlığıyla tanınan Komite dışındaki bir albayın (Dündar Seyhan) içki masasında “bunların hepsini paketleyip yurt dışına süreceğiz” demesi işleri iyice karıştırdı.”⁸⁵² Dündar Seyhan anılarında, Orhan Erkanlı'nın sözlerini teyit eder. 1960 yılının Eylül ayında MBK'daki çok sesliliği önlemek için karşı gruptaki isimlerin tasfiye edilmesinin artık bir zaruret olduğuna inanmaktadır: “Komite'nin fikirsiz kanadının budanması gerektiği yönünde kanaate vardım. Ya biz sahneden çekilecektik, ya da onları çekecektik.”⁸⁵³ Ancak bu gizli niyetin Komite'de duyulması karşı grubun alarma geçmesine yol açmış ve Dündar Seyhan'ın tabiriyle “ortalık çok kötü karışmış”tır.⁸⁵⁴ Komite üyesi olmayan diğer önemli subay, Hava Kurmay Albay Halim Mentеш'ti. Napoli'den Türkiye'ye döndüğü Temmuz ayından itibaren MBK'daki Havacı grubu, kendi görüşü doğrultusunda sürüklemiştir. Buna göre, Komite'nin mevcut kadrosu, memleketi geri kalmışlıktan kurtaracak nitelik ve vasıflara sahip değildi. Bu yüzden iktidar İnönü'ye devredilmeliydi.⁸⁵⁵

Nitekim “büyük gruplaşma”lara giden yol ayrımlarının “temel” nedeni, iktidarda kalmayı savunanlar ile iktidarı sivillere teslim etmek isteyen üyeler arasındaki görüş

⁸⁴⁹ Aydemir, a.g.e., s. 60-66; Turgut, a.g.e., s. 269-270.

⁸⁵⁰ Çıracıoğlu, a.g.e., s. 256.

⁸⁵¹ Seyhan, a.g.e., s. 98; Tunçkanat, a.g.e., s. 324.

⁸⁵² Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 147.

⁸⁵³ Seyhan, a.g.e., s. 114-115; Bahtiyar Yalta, Dündar Seyhan için “alkollü iken ağzına geleni söyleyen” bir subay olduğunu dile getirir. Yalta, a.g.e., s. 482.

⁸⁵⁴ Seyhan, a.g.e., s. 116.

⁸⁵⁵ Seyhan, a.g.e., s. 114; Çıracıoğlu, a.g.e., s. 256.

ayrılıkları gibi gözüke de, durumu tek başına bununla açıklamak yetersiz bir yaklaşımdır.⁸⁵⁶ Her şeyden öte, bu yol ayrımları, sonuçta belirli bir düşünce sistemi ve mirasının ürünü değildi. Ondörtler'den Numan Esin, sürgüne gönderildiği İspanya'dan Türkiye'ye gönderdiği bir mektupta General Franco'nun ülkesindeki genç devrimciler üzerinden Türkiye'deki ihtilal ortamını analiz eder. Mektubunun bir bölümünde 27 Mayıs sürecinin fikri alt yapısıyla ilgili şu ifadeleri kullanır:

“İhtilal, ihtilalcilerin doğal olan dinamik yapısına uygun bir ortamda, gelişmiş bir düşünce akımı ve bu akımın yarattığı imanlı kadro sayesinde başarılı olur... Üzüntüyle söyleyeyim ne böyle bir kadromuz ne yerleşmiş bir fikir ortamı vardı. Elimizde kullanabileceğimiz tek koz ihtilallerin doğal canlılığı ve dinamizmi idi. Onu da bol bol kullandık. Fikirsiz, düşüncesiz ve kadrosuz başlayan ihtilal, bir saray ihtilali olarak kaldı.”⁸⁵⁷

Genel olarak bakıldığında Komite üyeleri ve diğer subayların dünyaya bakışları, o günkü basından yansıyan fikirlerin tekrarından öteye geçememekteydi: “İhtilalci, o sırada ne okuyordu? **Cumhuriyet** gazetesi, **Akis** dergisi... Ya kitap? Doğru dürüst bir kitap yoktu. Üniversite ise salt “özgürlük” kavramı üzerinden atraksiyonlarla meşguldü.”⁸⁵⁸ Dönemin sivil-asker gözlemcilerinin belirttiği gibi, tartışmaya değer, gelişmiş bir fikir ortamı olmayan ülkede, Komite'deki kapışmalar “Gidilsin mi yoksa kalınsın mı? Köklü reformlar yapılsın mı yoksa yapılmasın mı? Askerler mi yönetsin yoksa siviller mi?”⁸⁵⁹ CHP ile görüşülsün mü yoksa görüşülmesin mi? Basına kişisel beyanatlar verilsin mi yoksa verilmesin mi? Kurucu Meclis teşkil edilsin mi edilmesin

⁸⁵⁶ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 142. Erkanlı, “27 Mayıs Hareketi'nin Atatürkçülük Açısından İncelenmesi”, *Atatürk Konulu Seri Konferanslardan*, Fazilet Basımevi, İstanbul, 1963.

⁸⁵⁷ Numan Esin'in bu mektubu dönemin en etkili yayın organlarından Doğan Avcıoğlu'nun *Yön Dergisi*'nde yayınlanmıştır. Numan Esin, “Numan Esin 27 Mayıs'ın Bilançosunu Yapıyor!”, *Yön*, 23 Mayıs 1962; Esin, a.g.e., s. 433-436; Gazeteci Müşerref Hekimoğlu, Numan Esin'den gelen bu mektubu Doğan Avcıoğlu'na okuttuğunu ve *Yön*'de yayınlanması kararının alındığını dile getirir. Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 27-30; Ayrıca Numan Esin hatıratında, 27 Mayıs'a kadar Türkiye'deki siyasal kültür ortamının sığ ve kısır yapısından şöyle bahseder: “Biz 1960 İhtilali'ne geldiğimiz zaman, Türkiye'de düşünce diye bir şey yoktu. O düşünce yoksunluğundan dolayı, doğru dürüst bir toplumsal kadro hareketi oluşmamıştı. Yalnız siyasi mücadele vardı ve siyasi mücadelenin o zamanki hedefleri, siyasi demokrasinin bilinen güvence kurumlarıydı. Neydi onlar? Üniversite özerkliği, çift meclis, yargıç güvencesi, basın özgürlüğü. Bütün bunların kavgası yapılmıştı, ama kavganın temelinde olması gereken siyasi kültür yoktu.” Esin, a.g.e., s. 64-65.

⁸⁵⁸ Altuğ, a.g.e., s. 96.

⁸⁵⁹ Seyhan, a.g.e., s. 113; Küçük, a.g.e., s. 116; Karavelioğlu, a.g.e., s. 85.

mi?” üzerinden yürümekteydi.⁸⁶⁰ Her toplantıda “kaldığı yerden değil, başladığı yerden devam eden” bu kısır tartışmalar, iki kampa ayrılan Komite’nin karşı grup üyelerine yönelik ihtiras, kıskançlık, çekememezlik, güvensizlik ve menfaat gibi “beşerî özellikleri”nden doğan küçük klikleşmelerin bir neticesiydi.⁸⁶¹ Ancak, Radikaller olarak bilinen Ondörtler’in tasfiyesi ve Komite’nin parçalanması için bu kliklerin sürekli tahrik edilmesi gerekiyordu. Grupları, birbirine kırdıran ve sonunda Komite’yi bölen hâkim faktör de dış tesirler olmuştur. Bu dış “mihraklar”ın başında CHP ile Komite’ye giremeyen eski örgütçüler gelmekteydi.⁸⁶²

Özetlemek gerekirse, müdahale sonrasına dair politik eğilimler, MBK’daki gruplaşmayı “başlatan” ilk etkili element olarak ortaya çıksa da, hiyerarşik yapının alt üst olduğu bu süreçte tek bir lider ve müşterek bir amaç etrafında birleşemeyen Komite üyelerinin insani niteliklerinden kaynaklanan unsurlar, hizipleşmeyi “olgun”laştırmıştır. Komite dışındaki aktör/faktörler, politikanın içine saplanan hiziplerin birbiriyle çatışmasını körüklemiş ve neticede kutuplaşan MBK, 13 Kasım’daki tasfiyeyle birlikte zayıflamıştır. Nitekim tasfiye hikâyesi, birbirine zincirleme bağlı bu zikredilen temel faktör/aktörlerle beraber düşünülmelidir: “Gerçekten anlamıyordum bu görüş ayrılıklarının sebeplerini. Hepsini seviyor ve güveniyordum. Bunların hepsi çok yakın

⁸⁶⁰ Haydar Tunçkanat, Komite’nin iki konudan çok rahatsız olduğunu ileri sürer. Birincisi, gizli oturlara rağmen Komite toplantılarının, sıcağı sıcağına İnönü’ye aktarılmasıydı. İkincisi, bazı Komite üyelerinin basına sık sık kişisel demeçler vermesiydi. Tunçkanat, a.g.e., s. 324-325; Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 82-83; Seyhan, a.g.e., s. 114; Ulay, a.g.e., s. 142-144; Kişisel beyanat veren üyelerin başında Türkeş’e yakın isimlerden Numan Esin ve Muzaffer Özdağ gelmekteydi. Bu durumdan rahatsızlık duyan Gürsel, bu iki genç üyenin ikaz edilmesi gerektiğini Türkeş’ten talep etmiştir: “Bu sorumsuzca konuşan senin arkadaşların. Bunlara bir çekidüzen ver.” Turgut, a.g.e., s. 260; Orhan Erkanlı, Komite toplantılarında, bazen magazinsel konuların saatlerce tartışıldığını ama kimi zaman da ülkenin en önemli sorunlarının kısa sürede karara bağlandığını dile getirir: “Beyrut’ta yapılacak bir “güzellik kraliçesi” seçiminde Türkiye’yi temsil edecek hanımın katılıp katılmamasının saatlerce tartışıldığını hatırlarım. Bazen en önemli meseleler birkaç dakikada karara bağlanıyordu. Bazen de incir çekirdeğini doldurmayan işler için saatler harcanıyordu.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 61; Çıracıoğlu, a.g.e., s. 240-241; Erkanlı, a.g.e., s. 152; Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 29 Mayıs 1989; Numan Esin, Radikal kanadın Kurucu Meclis’e karşı olduğunu, diğer üyelerin de Kurucu Meclis’i tamamen Halk Partilere teslim etmek istediklerini dile getirir. Esin, a.g.e., s. 167.

⁸⁶¹ Orhan Erkanlı, iki ayrı görüşün kutuplaşmasında “her insan topluluğunun kendisini kurtaramadığı hissi sebepler”in öneminden bahseder. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 136-142; Şevket Süreyya Aydemir, bu tartışmaları bir “meydan savaşı”na benzetir. Şevket Süreyya Aydemir, “27 Mayıs İhtilalinde İki Cereyan”, *Yön*, 30 Mayıs 1962; Amerikan istihbarat raporunda, “kıskançlık” duygusunun subaylar arasında önemli bir yer işgal ettiğini, bu durumun Komite içi mücadelede görünüşe göre önemli bir faktör olacağı ifade edilmektedir. CIA, “Turkey”, NSC Briefing, 29 June 1960, s. 1; Andre Jousain, Fransız Devrim sonrasında Jirondenler ile Jakobenler’in bir türlü anlaşamamasında “Menfaat çatışmaları, kıskançlıklar, ihtiraslar ve izzet-i nefis kırılmaları” gibi benzer faktörlerin etkili olduğunu dile getirir. Andre Jousain, *İhtilallerin Kanunu*, s. 175.

⁸⁶² Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 135.

arkadaşlıklar birbirleriyle. Daha evvel aynı maksatla birleşmiş ve beraber çalışmışlardı. Ne olmuştu da bu ölçüde birbirlerine düşmüşlerdi?”⁸⁶³ Tıpkı Dostoyevski'nin “Karamazov Kardeşler”i gibi aynı döl rahminde nüvelenmiş, aynı lif ve dokulardan meydana gelen ama karakterleri birbirine benzemeyen Komite üyelerinin, gizli örgütlenme döneminde sırf bölünmeye yol açar endişesiyle, kasten belirsiz bırakılan farklı görüşleri, kişilik çatışmaları ve çelişkileri eski örgütçü Sadi Koçaş'ın yukarıdaki sözlerinde kendisini göstermektedir.⁸⁶⁴ Esasen sivil muhitlerle teması çok az olup kapalı bir hayat yaşayan, bunun sonucunda bütün yaşamı “evi ile kışlası” arasında geçen subay sınıfının hiyerarşik sistem içinde ortak hareket ve telakki tarzını belirleyen “grup dinamiği”,⁸⁶⁵ subayın sivil-politik yaşama atılmasıyla beraber çözümlere uğramıştır.⁸⁶⁶ Eski bir ordu mensubu olarak yıllarca siyasetin içinde bulunan, 12 Mart 1971 döneminde Nihat Erim Hükümeti'nde Başbakan Yardımcılığı gibi üst düzey politik görevler üstlenen Sadi Koçaş, doğası gereği incelik, kıvraklık ve kurnazlık gibi ayrı meziyetler gerektiren politikanın, subayın karakteriyle uyumsuz olduğunu dile getirir. Bu husus genç Komite üyelerinde daha belirgindir:

“Bir asker olarak hiç birimiz politikanın ne olduğunu bilmiyorduk. Yıllarca parlamentoda çalıştıktan sonra bile çoğumuzun hâlâ o tip politikayı öğrenememiş, anlayamamış, kabullenememiş oluşumuz göz önüne alınırsa, 27 Mayıs'tan kısa süre sonra MBK üyelerinin durumu daha iyi anlaşılır. Politikayı bilmiyorlardı. Ama hepsi iyi niyetli idiler. Hepsi ayrı bir grup tarafından angaje edilinceye kadar, birbirleriyle ilişkileri de iyi idi. Fakat kısa zamanda bu hale geldiler.”⁸⁶⁷

Diğer bir ifadeyle subaylarca “küçük, çirkin ve zararlı görünen politik hayat”,⁸⁶⁸ 27 Mayıs harekâtını kolayca gerçekleştiren MBK üyelerini “Tarafsızlar” bir kenara, iki büyük gruba parçalamıştır: *Radikaller* ile *Ilımlılar/Statükocular*.⁸⁶⁹

⁸⁶³ Koçaş, a.g.e., c.II, s. 743; 21 Haziran 1960 tarihli bir CIA belgesinde, istihbarat analizcisi Tarihçi Sherman Kent'e göre, Komite'de anlaşmazlıkların mevcut olduğu ancak bu anlaşmazlıkların gelecek birkaç ay için ciddi bir sorun olmayacağı görüşündedir. CIA, “Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 21 June 1960, s. 3.

⁸⁶⁴ Fyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

⁸⁶⁵ Kavram hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Hakan Şahin, “Asker Anılarında Türkiye’de Siyaset ve Toplum Algısı”, a.g.t., s. 185-199.

⁸⁶⁶ Erkanlı, a.g.e., s. 376.

⁸⁶⁷ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 769-770.

⁸⁶⁸ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 376.

“27 Mayıs sonrası” için ünlü bir gazetecinin “garip bir devirdi. Kimin ne olduğunu anlamak pek mümkün değildi”⁸⁷⁰ şeklindeki ifadeleri başta MBK üyeleri olmak üzere dönemin çoğu subayı için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. 27 Mayıs’ı takip eden günler, aylar ve yıllarda bu subayların, siyasal hayatın yelpazesinde sağdan-sola, soldan-sağa, ılımlı fikirlerden radikal görüşlere savruldukları görülmüştür. Bir 27 Mayısçı subayın da belirttiği gibi, “27 Mayıs öncesi açıkça yazılabilir ama sonrası hayır.”⁸⁷¹

3.3.2. Radikaller

“Bu gruba “Türkeş grubu” denmesine karşın gerçek bir liderleri yoktu. Onların içinden kimilerinin kendilerine Radikaller denmesini doğrulayacak bir kanıtı şahit de olmadım. Aslında hükümete verdiğimiz “yönerge ve görüşler” adlı belgelerde belirtilen görüşleri birlikte hazırlayıp benimsediğimiz halde ayrılığımızın nedenini anlayamıyorum. Ayrıca bu grubun üyeleri, CKMP’den CHP’ye oradan TİP’e kadar çok değişik ideolojik partilerde yer aldıklarına göre, aralarında radikal temelde, bir birliktelik oluşturmadıkları görülmüştür.”

Ahmet Yıldız, MBK Üyesi⁸⁷²

“Demokrasi, Türk sosyal yapısının artık vazgeçilmez bir hayat ortamıydı. Bu bünye ancak o ortamda boy atabilirdi ama demokratik ortamın da meydana gelmesi için bir takım şartlara dayanıyordu. Türkiye’yi her şeyden evvel, Türk milletini soyanların volta attığı bir diyar olmaktan kurtarmak lazımdı. Bu ulvi gayeye ulaşmak için “demokrasi” bir miktar geriden gelse protokol haysiyeti mi incinirdi?”

Kurmay Albay Dündar Seyhan, Washington Büyükelçilik Ataşesi⁸⁷³

Toplumsal ve ekonomik değişimlerden yanan olan” MBK’nın “radikal” kanadı olarak tabir edilen “Ondörtler” bu “radikal” sıfatıyla ancak ilk kez “sürgün” yıllarında

⁸⁶⁹ Altuğ, a.g.e., s. 70-75. Koçaş, a.g.e., c.2, s. 745.

⁸⁷⁰ Altuğ, a.g.e., s. 25.

⁸⁷¹ Hekimoğlu, a.g.e., s. 148; Ayrıca bu konuda derli toplu önemli bir çalışma için bkz. Semih Vaner, “Ordu”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. Irvin C. Schink – Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 387-427.

⁸⁷² Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar*, s. 197.

⁸⁷³ Seyhan, a.g.e., s. 113.

anılmaya başlayacaklardır. Komite üyesi Kamil Karavelioğlu, “radikal” sıfatının, geride kalan komite üyelerini “statükoculuk”la yaftalamak için yıllarca kasten Ondörtler tarafından kullanıldığını dile getirir. Zira 1960’ların “dinamik/zinde güçler” ikliminde statükoculuk,⁸⁷⁴ geri kalmışlıkla eş anlamlıydı: “Komite bölünmeden henüz ‘biz radikaliz’ sözü hiç telaffuz edilmedi. Bu laf, 14’ler yurtdışına çıktıktan veya yurda döndüklerinden sonra sık sık telaffuz edilir oldu. Geride kalan 23 kişiyi, devrimci olmamakla suçlamak için senelerce kullanıldı.”⁸⁷⁵

13 Kasım 1960 günü yayınlanan “resmî” tasfiye listesine göre 14 kişiden müteşekkil bu grubun mensupları arasında Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Orhan Erkanlı, Dünder Taşer, Fazıl Akkoyunlu, Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Ahmet Er, Rıfat Baykal, İrfan Solmazer, Münir Köseoğlu, Şefik Soyuyüce ve Muzaffer Karan bulunmaktadır.⁸⁷⁶ Listede Radikal fikirlerle hiçbir ilgisi olmayan üyeler olduğu gibi, bu grupla “yediği içtiği ayrı gitmeyen” bazı üyelerin yer almadığı görülmektedir. Örneğin 13 Kasım Olayı’ndan sonra Ondörtler olarak adlandırılan grupta kendisini bir “Onbeşinci” olarak gören ve bu söylemini dönemin gazetecileriyle de paylaşmaktan çekinmeyen Suphi Karaman’ın reformist düşüncelere sahip olduğu bilinmektedir.⁸⁷⁷ Bunun yanında tasfiye listesinde yer alan Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce ve Denizci

⁸⁷⁴ Bu kavram, yukarıda da bahsedildiği gibi, 27 Mayıs’tan yaklaşık bir yıl sonra Talat Aydemir ve radikal albayların İsmet İnönü’ye karşı mücadelelerinde kullanacakları en önemli söylemsel enstrümanlardan birisini oluşturacaktı.

⁸⁷⁵ Karavelioğlu, a.g.e., s. 96.

⁸⁷⁶ *Resmî Gazete*, 13 Kasım 1960.

⁸⁷⁷ Gazeteci Kurtul Altuğ, 13 Kasım Olayı’ndan bir süre sonra Suphi Karaman’ın bir kokteylde sohbet ettiği gazetecilere “operasyonda ben unutuldu. Onbeşinci üye benim” şeklinde beyanat vermiştir. Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, s. 157; Hekimoğlu, a.g.e., s. 12. Bu konuda, muhtelif yorumlar yer almaktadır. Ondörtler’den Numan Esin’e göre, Suphi Karaman’ın yanında Mehmet Özgüneş, Kadri Kaplan, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler gibi isimler de kendilerini bir “Onbeşinci” olarak tanımlamaktaydı. Esin, a.g.e, s. 177; Türkeş, Ahmet Yıldız’ın karşı grupta yer aldığını ve Suphi Karaman’ın “gel-gitli” bir yapısı olduğunu dile getirmektedir: “Suphi, çoğu zaman bize yakın, bizim arkadaşımızdı. Fakat çok tesir altında kalan bir kişiliği vardı. Beraber görüşüyoruz, anlaşıyoruz. Fakat MBK’da anlaştığımız konu müzakere edilirken, bakıyoruz öbür tarafa kaymış.” Turgut, a.g.e., s. 236; Kadri Kaplan, 2019 yılında *Aydınlık Gazetesi*’ne verdiği bir röportajında, kendisi dâhil Muzaffer Yurdakuler ve Suphi Karaman’ın da reformist görüşlere sahip olduklarını ama hizipleşmelerden uzak durduklarını ifade eder. Kadri Kaplan, “Canımız ciğerimiz Suphi Karaman”, *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018; Abdi İpekçi bu grup üyelerinin 16 kişiden oluştuğunu belirterek Suphi Karaman ve Mehmet Özgüneş’i de bu gruba dâhil eder. Bkz. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 343; Dünder Seyhan ise Suphi Karaman’ı da dâhil ettiği 10 kişilik grupta Türkeş, Kabibay, Erkanlı, Özdağ, Taşer, Esin, Er, Solmazer ve Akkoyunlu olduğunu, İpekçi’nin aksine Mehmet Özgüneş’in hiçbir gruba dâhil olmadığını belirtir. Bkz. Seyhan, a.g.e., s. 113.

Münir Köseoğlu gibi isimlerin bu kanatla hiç bir bağlantıları bulunmamaktaydı.⁸⁷⁸ Anlaşıldığı gibi tasfiye listesi hazırlanırken, farklı kıstaslar da gözetilmiştir. 7 Ağustos 1961 tarihli Akis dergisindeki bir yazarın “bu grubun bir kısmı fikirlerinin kurbanı olmuşlarsa da, diğer bir kısmını dillerinin yaktığı muhakkaktır” sözleri bu minvalde okunabilir.⁸⁷⁹ Tarafsız isimlerden Ahmet Yıldız, bu grubun tam olarak kimlerden teşekkül ettiğini aradan yıllar geçmesine rağmen hala bilmediğini belirtir.⁸⁸⁰ Bir albay, iki yarbay, altı binbaşı ve beş yüzbaşı rütbesindeki üyeler arasında, binbaşı ve yüzbaşılardan sayıca fazla olması dikkat çektiği gibi, Komite’de kurmay olmayan altı subayın tamamı bu grupta yer almaktaydı. Kurmay olmayan sınıf subayları Karacılardan Muzaffer Karan, Dünder Taşer, Rifat Baykal,⁸⁸¹ Fazıl Akkoyunlu, İrfan Solmazer; Jandarmadan Ahmet Er’dir.⁸⁸² Grubun en yaşlısı 1917 doğumlu Alparslan Türkeş, en genci 1934’lü Muzaffer Özdağ’dır. Yani darbe gerçekleştiğinde Türkeş 41, Muzaffer Özdağ ise 27 yaşındaydı. Yaş ortalaması 36 olan Radikallerin DP iktidara geldiğinde henüz 20’li veya 30’lu yaşların başlarında olan genç subaylar olduğu görülüyor. Tek Parti dönemi zihniyetine görece uzak; özellikle Atatürk döneminde henüz ergenlik ve hatta bir kısmı çocukluk çağlarında olan bu genç kuşak “Yeni Atatürkçülük” adıyla ülkede kapsamlı bir reform hareketini şiddetle savunmaktaydılar.⁸⁸³

Radikaller diye tabir edilen bu büyük grup, her şeyden öte, iki güçlü kliğin birleşmesiyle oluşmuştur. Birleşme sürecini kısaca ele almak gerekirse, birinci hizip, ordunun tüm partilere eşit mesafede olması gerektiğini savunan Türkeş’in ekibiydi. Türkeş’in çekirdek kadrosu, yıllar öncesinden bir araya gelen Numan Esin, Muzaffer

⁸⁷⁸ Esin, a.g.e., s. 177; Kadri Kaplan da Denizci Münir Köseoğlu’nun bu gruplaşmalarla ilişkisiz olduğunu ancak katıldığı gizli bir toplantı sonrası tasfiye listesine girdiğini belirtir: “Bir ara Münir Köseoğlu’na bir toplantıya gel demişler, o da gitmiş.” Kadri Kaplan, “Canımız ciğerimiz Suphi Karaman”, *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018.

⁸⁷⁹ *Akis*, 7 Ağustos, 1961, s. 10.

⁸⁸⁰ Yıldız, a.g.e., s. 197.

⁸⁸¹ 1926 İzmir doğumlu Rifat Baykal, 1947 Harbiye mezunudur. 13 Kasım 1960 Olayı’ndan sonra Tel Aviv’e sürülmüş, ülkeye dönüşte CKMP’den milletvekili seçilen Rifat Baykal, 60’ların sonlarında kamuoyunda “komanda kampları” olarak bilinen kampların yöneticisi olduğunu iddiaları bulunmaktadır. Gürkan, a.g.e., s. 415; Ayrıca bkz. *Ülkücü Komando Kampları: AP Hükümeti’nin 1970 Yılında Hazırlattığı MHP Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997; Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1981.

⁸⁸² Karavelioğlu, a.g.e., s. 127.

⁸⁸³ Kaynar, a.g.m., s. 41.

Özdağ ve Ahmet Er'den müteşekkildi.⁸⁸⁴ Bu kliğe, 1959 yılında Mustafa Kaplan ve Rıfat Baykal katılmıştır.⁸⁸⁵ Ayrıca darbe öncesinde Türkeş'in çevresinde yer alan Mehmet Özgüneş, Kamil Karavelioğlu ve Emanullah Çelebi gibi genç isimler, MBK'nın kurulmasıyla birlikte bu klikten tek tek koparak diğer hiziplere kaymaya başlayacaklardır.⁸⁸⁶ Bazı genç subayları etrafına toplayan Türkeş'in müdahaleye katılma gerekçesi “ordunun partiler üstü/siyaset üstü/hakem rolü”nde olması gerektiği yönündeydi.⁸⁸⁷ Bu söylem, Türkeş'in iktidar stratejisinin anahtarını oluşturmakta ve doğal olarak iktidarı CHP'ye devretmemek üzerine kuruluydu. Dönemin koşullarında, CHP haricinde iktidara göz kırpan bir parti veya kurum olmadığına göre, Türkeş'in hedefinin alenî şekilde “iktidarı ele geçirmek” niyetinde olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkmaktaydı.⁸⁸⁸ Bu çıkarımı, Türkeş'in 1958-1959 yılında müdahaleye katılma gerekçesi⁸⁸⁹ ile müdahaleden sonra izlediği taktik ve stratejileri desteklemektedir.⁸⁹⁰

Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı'dan oluşan ikinci hizip, iktidarı sivillere devretmeden önce ülkede sıkı bir reform programı uygulamak istemekteydi. Bu yönüyle reformist Kemalist damgalı bürokratik bir rejim arzusundaydılar. Aynı zamanda bu hizip, alt

⁸⁸⁴ Müdahale öncesi ve sonrasında birbirine en yakın dört kişinin bu isimlerden olduğu bilinmektedir. Er, a.g.e., s. 61; Esin, a.g.e., s. 96; Ayrıca Ahmet Er, çekirdek kadroda Mehmet Özgüneş'in de yer aldığını ancak süreç içinde koptuğunu belirtir. Er, a.g.e., s. 109; Türkeş de başlangıçta Mehmet Özgüneş'i bu çekirdek kadro içinde olduğunu belirtir. Turgut, a.g.e., s. 258.

⁸⁸⁵ Çıracıoğlu, a.g.e., s. 254-255

⁸⁸⁶ Turgut, a.g.e., s. 258; Esin, a.g.e., s. 112.

⁸⁸⁷ Türkeş ve onun grubuna mensup isimlerin beyanatları dikkate alındığında bu tarz benzer söylemleri görebilmekteyiz. Türkeş, ihtilal stratejisini “partiler üstü, tarafsız ve eşit bir müdahale” şeklinde tarif eder. Turgut, a.g.e., s. 128; Ayrıca Türkeş başka bir beyanatında “Ben, radyoda okuduğum gibi tarafsız bir idarenin taraftarıydım” sözleriyle 27 Mayıs için hedefini şöyle dile getirir: “Kardeş kavgasına mani olmak, milli birliği kurmak ve partiler üstü tarafsız bir idare sağlamaktır.” Türkeş, Gerçekler, s. 30; Ahmet Er, “Türk Silahlı Kuvvetleri, milletin yarısına dost, yarısına düşman olamaz” düşüncesini benimsediklerini dile getirir. Ahmet Er, Hatıralarım ve Hayatım, s. 66; Muzaffer Özdağ, Türkeş'in 27 Mayıs'a “partiler arası hakemlik” görevi yürütmek için katıldığını ifade eder. Fuat Uluç ve Muzaffer Özdağ, *Alparslan Türkeş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 5; Demokrat Partili bir aileden gelen Numan Esin, ülkenin İsmet Paşa önderliğinde demokrasiye kavuşamayacağı düşüncesiyle müdahaleye katıldığını belirtir. Esin, a.g.e., s. 98-100.

⁸⁸⁸ CIA'nın “Türk Askerî Rejimi'nde İhtilaflar Ortaya Çıktı” başlıklı raporuna göre, İnönü'yü alenen karşısına alan ve Cemal Gürsel'i etkisine altına alan Türkeş'in “iktidar hırsı nedeniyle Komite'nin en tehlikeli adamı” olduğu vurgulanır. CIA, “Dissension Appears Within Turkish Military Regime”, Central Intelligence Bulletin, Copy No: C, 26 September 1960, s. 5.

⁸⁸⁹ Türkeş, müdahalenin artık “kaçınılmaz” olduğu bir dönemde genç subay arkadaşlarının kendisine “sizi liderimiz olarak devletin başında görmek istiyoruz” şeklinde telkinlerde bulduklarını ve bu amacı gerçekleştirmek için gizli örgüte dâhil olduklarını dile getirir. Turgut, a.g.e., s. 122-123; Numan Esin de bu görüşleri teyit edecek minvalde ifadeler kullanır. Esin, a.g.e., s. 98-99.

⁸⁹⁰ Askeri bir diktatörlük kurulması konusunda MBK'yı ikna edemeyen Müsteşar Türkeş, bu kez MBK'yı siyasal bir partiye dönüştürmek ve eski DP'nin oylarına talip olmak isteyecekti. Özdağ, a.g.e., s. 325-326.

yapısal reformların gerekliliğine inanan diğer Komite üyelerinin buluşma noktasıydı.⁸⁹¹ Bu ekibe, ilk olarak Komite'nin güçlü isimlerinden Suphi Karaman iştirak etmiştir. Suphi Karaman, kendisiyle beraber İrfan Solmazer ve Dünder Taşer gibi iki genç üyeyi de sürüklemiştir.⁸⁹² Müdahale öncesinde Suphi Karaman'ın hücrelerinde yer alan bu iki isim, yine Suphi Karaman'ın vasıtasıyla MBK'ya girebilmişlerdi. "Hami"lerinin peşinden giden bu isimlerden Dünder Taşer'in CHP'li bir aileye mensup olduğu ancak müdahaleden sonra CHP'den uzaklaşmaya başladığı bilinmektedir.⁸⁹³ Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Suphi Karaman, İrfan Solmazer ve Dünder Taşer'den müteşekkil bu kliğin danışmanlığını, Komite üyesi olmayan ancak "27 Mayıs'ın Jakobeni" olarak anılan Kurmay Albay Dünder Seyhan üstlenmekteydi: "*Dünder, yaman bir devrimciydi. Komite'nin dışında olmasına rağmen hakikaten Komite'nin yürütücüsü gibiydi.*"⁸⁹⁴ 20 Haziran 1960 günü Washington Büyükelçiliği'ndeki Ataşemiliterlik görevinden "geçici süreliğine izin alarak" Türkiye'ye dönen Dünder Seyhan'ın yönlendirmesiyle "radikal bir reform hareketi" talebini destekleyen Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı'nın bu yöndeki planları uzun bir süreci kapsamaktaydı.⁸⁹⁵ Gizli örgütün İstanbul kanadının kurucuları arasında yer alan bu isimler, asırlara dayanan memleketin bünyesindeki aksaklıkların birkaç yıl içinde çözülemeyeceğini düşünmekteydiler. Önceki bölümlerde detaylı şekilde irdelendiği gibi, Milli Şef ve Menderes dönemlerinde teşkil edilen gizli örgütlerin kuruluş gerekçesinin "ana teması"nı bu faktör oluşturmaktaydı.

Nitekim bu iki kliğin iki farklı taktiği; "partiler üstü" ve "köklü reform" fikri, kendilerini "ister istemez" CHP karşıtlığı gibi bir pozisyona kaydırıyordu: "Nihayet Türkeş, Kabibay ve Erkanlı'nın sürüklediği grup her türlü imkânı kullanarak, hedeflenen reformları gerçekleştirmek için iktidarda kalmaya çalışıyordu."⁸⁹⁶ Anlaşılacağı gibi, bu fikirler 27 Mayıs'ın amacının sadece "DP'yi tasfiye etmek"

⁸⁹¹ Semih Vaner, "Ordu", a.g.e., s. 399.

⁸⁹² Seyhan, a.g.e., s. 113; Özdağ, a.g.e., s. 281-284.

⁸⁹³ Akis dergisi, Dünder Taşer'in 27 Mayıs'tan sonra Komite'deki yapılan gizli toplantılar sonucunda fikir değiştirdiğini ileri sürer. Akis, "Sarı Zarfın Hikayesi", 18 Kasım 1960; Özdağ, a.g.e., s. 281; Ondörtler'in sürgün yıllarında Orhan Kabibay grubuna yakınlığını devam ettiren Dünder Taşer, ancak Türkiye'ye dönüşten sonra Türkeş'le temasını sıklaştıracaktır. Er, a.g.e., s. 193 ve 216.

⁸⁹⁴ Kadri Kaplan, "Canımız ciğerimiz Suphi Karaman", *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018; Çıracıoğlu, a.g.e., s. 256.

⁸⁹⁵ Seyhan, a.g.e., s. 84; Komite'nin resmen teşkilinden 3 gün sonraki, 17 June 1960 tarihli bir CIA belgesi, Washington Elçiliği'nde görevli bir "Ataşemiliter'in bu grupla sıkı temasta olduğunu ifade etmiştir. CIA, "The Turkish Situation", Current Intelligence Bulletin, Document No.411, 17 June 1960, s. 6.

⁸⁹⁶ Seyhan, a.g.e., s. 113.

olduğuna inanan CHP'nin iktidar stratejisine aykırıydı.⁸⁹⁷ Gerek CHP'li basın gerekse Komite'deki İnönü taraftarı üyelerin bu iki hizbe baskıları, Türkeş ve Orhan Kabibay ekibinin aynı amaç etrafında bütünleşmesine yol açmıştır. Süreç içinde iki kliğe mensup üyelerin beyanatlarına bakılacak olursa, 27 Mayıs'ın hedefine ulaşması için “müdahalenin partiler üstü konumunun bir sonucu olarak ülkede köklü reformlar yapılması” gerektiğine dair bir söylem etrafında birleştikleri görülmektedir.⁸⁹⁸

Radikallerin kamuoyundan kendilerine yönelik algıları da iki yönde cereyan etmekteydi. Hem “Turancı” hem de parlamenter sistem karşıtı fikirlere sahip “sosyalistler” olarak tanınmaktaydılar.⁸⁹⁹ Orhan Erkanlı, uzun yıllar ihtilalci gizli örgütlerde çalışmanın verdiği sezgi ve karakterleri gereği, 27 Mayıs'a bir “ihtilal” havası vermek isteyen radikallerin “sol” a açık bir düzen kurmak istedikleri halde bunun adını koyamadıklarını belirtir.⁹⁰⁰ Türkeş grubuna yakın Numan Esin de bir bütün olarak bakıldığında, Komite'nin gerek eyleminde gerek düşüncesinde ve gerekse fikrinde “sol tandans”ın hissedildiğini dile getirir.⁹⁰¹ 21 Aralık 1961 tarihli **Yön** dergisinde Abdi İpekçi'nin “14'ler Faşist miydi Sosyalist miydi?” başlıklı yazısı bu durumu destekler niteliktedir. Ondörtler'in temsil ettiği fikirlerin ortak tarafının “köklü reformlar” arzusuyla ortaya çıktığını “sosyalist bir karaktere” yakın bir cereyan olduğunu belirtir. Aralarında faşizme meyilli olanlar da olmasına karşın “14'leri faşizmle itham etmenin büyük haksızlık olduğu gibi onları gerçek bir sosyalizmin temsilcisi olarak görmenin de yanıltıcı” olduğunu savunur.⁹⁰²

Neticede, iki güçlü klik, iktidarın İnönü'ye teslim edilmemesi hususunda uzlaşmış görünüyor. Tipik “politikacı tipolojisi”ne karşı büyük bir güvensizlik içinde olan bu

⁸⁹⁷ Seyhan, a.g.e., s. 113.

⁸⁹⁸ 1960 yılının Eylül ayında bu tarz söylemlerin dozunun arttığı görülmektedir. 9 Eylül 1960 günü İzmir'de yaptığı bir konuşmada Numan Esin, ordunun tarafsız olduğunu, 27 Mayıs'ın hiçbir kitleye düşman olmadığını ve ülkenin reformlara ihtiyaç duyduğunu dile getirmiştir: “İhtilali, menfaat kapılarını çalan politika simsarlarının elinden milleti kurtarmak için yaptık. Sadece 1950-60 arası değil, yıllardan beri idareciler milleti ihmal ettiler.” *Milliyet*, “Tarafsız Kalacağız”, 10 Eylül 1960; Yine aynı tarihte Mersin'de Muzaffer Özdağ, “demokrasi davası, politikayı geçim kapısı edinen muvafık-muhafif zümre tarafından soysuz ve uğursuz bir didişme haline getirildiğini fark ettik.” *Ulus*, 11 Eylül 1960; Turgut, a.g.e., s. 107; Alparslan Türkeş, *Gerçekler*, s. 115-116.

⁸⁹⁹ Özdağ, a.g.e., s. 343; *Akis*, 24 Ekim 1960.

⁹⁰⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 143-144.

⁹⁰¹ Esin, a.g.e., s. 138.

⁹⁰² Abdi İpekçi, “14'ler Faşist miydi Sosyalist miydi?”, *Yön*, 20 Aralık 1961, s. 15; Levent Ünsaldı, bu reformist grup içinde Üçüncü Dünya Sosyalizminden iki savaş arası Kemalizme, oradan Nasyonal Sosyalizme uzanan farklı siyasal görüşlerin taraftarları bulunduğunu ifade eder. Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 75-76.

birleşik grup için Halk Partisi'nin Demokrat Parti'den farkı yoktu. Memleketin ihtiyaç duyduğu reformların politikacılar tarafından gerçekleştirilemeyeceğine inanan subaylar, toplumsal taban itibariyle farklı olsa da, DP'nin, Milli Şef Dönemi Halk Partisi'nin ideolojik mirasını reddetmediğine inanmaktaydılar. Diğer bir ifadeyle Radikaller, erken seçimin yapılmasını temenni eden Halk Partisi'ne iktidarın teslim edilmesi, bir parti veya zümrenin çıkarı için gerçekleştirilmeyen "27 Mayıs"ın ruhuna aykırı olduğunu savunmaktaydılar. Ayrıca ordunun bir "aparat" olarak kullanılarak CHP'ye hizmet etmesini kabullenememekteydiler.⁹⁰³ Bu bakımdan 27 Mayıs, İnönü'nün Tek Parti ideolojisine de karşı bir "Ak Devrim" niteliğindeydi.⁹⁰⁴

İki klik aynı istikamette ilerlemesine rağmen aralarında bir türlü homojen bir birliktelik oluşturamamışlardır. Bazı genç subayları etrafına toplayan Türkeş, 27 Mayıs'ın fiili lideri olduğu konusunda şüphe etmezken,⁹⁰⁵ Radikal grubun "lokomotifi" olduğunu da ima etmekteydi. Bu duruma itirazlar özellikle bu grubun kendi içinden gelmektedir. Orhan Erkanlı, Türkeş'le iktidarı uzatmak dışında ortak noktaları olmadığını; sistem, yöntem, doktrin bakımından ayrıldıklarını belirtir ve Türkeş'in kendi liderleri olmadığını bilhassa vurgular: "Basın tarafından Türkeş, bu grubun lideri olarak takdim edildi. Hâlbuki Türkeş'le aramızda iktidarı devam ettirmekten başka ortak bir anlayış ve inanış mevcut değildi... Türkeş, bizim liderimiz değildi."⁹⁰⁶ İkinci hizbin lideri Orhan Kabibay da grubun tek blok halinde hareket etmediği konusunda Orhan Erkanlı'yla

⁹⁰³ Alparslan Türkeş, *Gerçekler*, s. 40-42; Altuğ, a.g.e., s. 68-69; CIA, "Outlook in Turkey", National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 Mayıs 1961, s. 6-7.

⁹⁰⁴ Türkeş, 1977 yılında basılan "Gerçekler" isimli kitabında 27 Mayıs'ı bir "ihtilal" veya "hükümet darbesi" olarak değil, bir "milli birlik hareketi" veya "Ak Devrim" olarak nitelendirir. Türkeş, *Gerçekler*, s. 21 ve 100; 1975 tarihli "1944 Milliyetçilik Olayı" isimli kitabında ise 27 Mayıs'ın sadece "hareket"ten ibaret olduğunu dile getirir. Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayı*, s. 106; Vedü Bilget, *Girdap*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 19; Seyhan, "Ak Devrim" yerine "Beyaz İhtilal" tabirini kullanır. Seyhan, a.g.e., s. 78; Faruk Güventürk, 16 Mart 1961 tarihli Orhan Erkanlı'ya kaleme aldığı bir mektupta, Türkeş'in "Ak Devrim"i, karaya dönüştürdüğü gerekçesiyle eleştirilerde bulunur. Zira ona göre, siyasi hayata atılmayı düşünen Türkeş "ne kadar lekeli Demokrat Partili varsa" herkesi etrafına toplamıştı. Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 377; Ayrıca 27 Mayıs müdahalesinden sonra basında yer alan övücü yazıların derlenmesinden oluşan "Ak Devrim" başlıklı bir propaganda kitabı için bkz. *Ak Devrim*, Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara, 1960.

⁹⁰⁵ "27 Mayıs'ın fiili lideri bendim... Kendimi bildim bileli, kendimi lider hissettim. Yani, başkasının arkasından gitmek, hiç aklımdan geçmedi. Daim her işte inisiyatif sahibi oldum." Turgut, a.g.e., s. 129.

⁹⁰⁶ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar...*, s. 144-148; Kamuoyunda Türkeş'in "liderlik" pozisyonuna yönelik algının temel sebeplerinden biri, grup içindeki en yüksek rütbeli subay olmasından kaynaklanmaktadır. Nesrin Turhan, *İhtilalin Süvarisi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 160; Amerikan Büyükelçisi Warren, Gürsel'den sonra Komite'deki en önemli üyenin Türkeş olduğunu ifade eder. Ayrıca ona göre Türkeş, aşağılık komplekse sahip ve fanatik derecede ihtirasları olan bir subaydı. *FRUS*, "Turkey: 1958-1960", Vol. 10, Part 2, (Memorandum of Conversation), Washington, 2 August 1960, 870.

hemfikirdir.⁹⁰⁷ Öyle ki Türkeş'in "liderlik" meselesi, kendi çekirdek kadrosunda dahi tartışmalara yol açmaktaydı. 1960'ların sonlarında Türkeş'le yolları ayrılacak olan Numan Esin, Türkeş'in gerek gizli örgüt gerekse Komite içinde sorunlar yarattığını belirtmektedir: "Türkeş'in ihtilal liderliği noktasında ciddi noksanlıkları vardı... Arkadaşları arasında güven vermeyen, tehlikeli bir kişi olarak görülmekteydi. Örneğin Sami Küçük, Sezai Okan ve Osman Köksal gibi isimler Komite'nin bütün çalışmalarını, Türkeş'ten "emir" geliyor diye sabote etmekteydiler."⁹⁰⁸

Numan Esin, sık sık fikir alışverişinde bulunduğu Muzaffer Özdağ'la birlikte hocaları Türkeş'i çekiştirdiklerini ifade eder. Tanıdık subaylar arasında en yüksek rütbelinin Türkeş olması, ister istemez onun çevresinde kümelenmek gerekiyordu. Zira güvenilecekleri başka üst rütbeli bir komutan da yoktu:

"Türkeş, 1944 olaylarında adı söylentilere karışmış adam. İhtilalde önde gelen bir adam olarak görünürse, bunun bir takım olumsuz sonuçları olacağını düşünüyorduk. Muzaffer, Türkeş'i liderlik vasfı olmayan sıradan bir subay olarak görüyordu. Bana şunu söyledi: Benim liderim sensin dedi, kendimizin dışında niye bir lider arayalım? Oysaki ben yüzbaşydım. Yüzbaşının ihtilal lideri olması mümkün değildi."⁹⁰⁹

Harp Okulu ve Harp Akademisi'nden birincilikle mezun olan bu genç yüzbaşının ifadelerine bakılacak olursa, Komite'nin en büyük noksanlığı olan "lidersiz" bir ortamda, bazı genç subayların dahi kendilerini "potansiyel lider" olarak görebilmeleri idi. Radikallere yakın isimlerden Dünder Seyhan, Türkeş'in bu sabit fikrinin, toplayıcı olmaktan öte ayırıcı bir etki yarattığından dem vurur: "Radikallerin ortak bir cephede birlik ve beraberlik halinde olamamasının en önemli nedeni, Türkeş'in inat derecesine varan bu "liderlik" fikrinden asla vazgeçemez oluşuydu."⁹¹⁰

Ondörtler'in "parçalı" görüntüsü, süreç içerisinde sürekli değişimler göstermiş; bazı üyeler, Komite'nin genelinde yaşandığı gibi bu grup içinde de iki lider arasında sürekli

⁹⁰⁷ Alparslan Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayları*, s. 106; Alparslan Türkeş, *Gerçekler*, s. 98; "14'lerin siyasi bir grup oluşturamadıkları gerçektir." Orhan Kabibay, "Türkeş'le İlgili Bazı Anılar", *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1976.

⁹⁰⁸ Esin, a.g.e., s. 189-190.

⁹⁰⁹ Esin, a.g.e., s. 98-99

⁹¹⁰ Seyhan, a.g.e., s. 99-100; Karavelioğlu, a.g.e., s. 93.

mevki değiştirmişler ve duruma göre pozisyon almışlardır. Bu husus sadece MBK döneminde değil, aynı zamanda sürgün ve sürgün sonrasındaki yıllara bakıldığında da daha somut fikirler vermektedir. 13 Kasım Olayı sonrasındaki sürgün yıllarında, liderlik konusundaki uzlaşmazlık sonucu 6 isim Türkeş’i desteklerken, 8 isim Orhan Kabibay’ın liderliğinde karar kılacaktı.⁹¹¹ Diğer yandan 1962 yılı sonlarında sürgünden Türkiye’ye dönmeye başlayan Ondörtler, CHP-CKMP (MHP)-TİP gibi ideolojik anlamda birbirine oldukça zıt partilerde yönetici, kurucu ve milletvekilliği gibi görevlerde bulunmuşlardır.⁹¹² Bu kez 10 isim Türkeş’in liderliğinde CKMP’ye üye olacaktır.⁹¹³ Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı ve İrfan Solmazer 1965 Genel Seçimleri’nde CHP’den milletvekili seçileceklerdir.⁹¹⁴ Aynı yıl Muzaffer Karan da Türkiye İşçi Partisi’nden milletvekili seçilmesine rağmen 1967’de CHP’ye geçecektir.⁹¹⁵ Ayrıca 15 Ekim 1965 seçimleri öncesinde siyasete atılan Ondörtler, 1969 yılı itibariyle, birkaç isim istisna, siyasi arenadan tek tek çekileceklerdir.

Türkeş’in grup içindeki etkinliğinin birkaç saiki bulunmaktadır. Birincisi 1944 Türkçülük Olayları sonrası ordu içinde şöhreti artan Türkeş’in hücrendeki genç subayları komiteye dâhil ederek grup içinde paternalist ilişkileri aktif biçimde kullanması; ikincisi Başbakanlık Müsteşarı gibi önemli bir makamda yer alarak bazı hayati kararlarda söz sahibi olmasıdır. Bu saiklerle bağlantılı olarak, 27 Mayıs’tan sonra basında yayınlanan lehte/aleyhte haberler ve iddialar, Türkeş’in tüm ülkede popülaritesini de artırmıştı. Örneğin 3 Mayıs 1944 Türkçülük Davası’nda yargılanmasıyla “ırkçı/turancı asker”⁹¹⁶ 27 Mayıs gecesi İhtilal Bildirisi’ni okumasıyla

⁹¹¹ Sürgün yıllarında Türkeş’in liderliğini destekleyen isimler Ahmet Er, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal ve Mustafa Kaplan’dan ibaretti. Orhan Kabibay’ı ise Orhan Erkanlı, Dündar Taşer, Münir Köseoğlu, İrfan Solmazer, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce ve Fazıl Akkoyunlu desteklemekteydi. Er, a.g.e., s. 193.

⁹¹² Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 91.

⁹¹³ 31 Mart 1965 tarihinde Ahmet Er, Muzaffer Özdağ, Dündar Taşer ve Rıfat Baykal’ın katılımından sonra 19 Haziran’da Numan Esin, Fazıl Akkoyunlu, Şefik Soyuyüce, Mustafa Kaplan ve son olarak Münir Köseoğlu 23 Haziran günü partiye katılmıştır. Turgut, a.g.e., s. 389; *Tercüman*, “14’lerden Dördü daha CKMP’ye girdi”, 20 Haziran 1965. *Tercüman*, “Köseoğlu da CKMP’ye Kaydolunca 14’lerden Partisiz Kaldı”, 24 Haziran 1965.

⁹¹⁴ *Milliyet*, “Kabibay, Solmazer, Erkanlı CHP’ye girdi”, 8 Mayıs 1965.

⁹¹⁵ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 91.

⁹¹⁶ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1960; Türkeş’in bu ideolojik tutumu ABD Büyükelçilik yazışmalarına yansımaktadır. Türkeş hakkında şu ifadeler yer verilmektedir: “Albay Türkeş, ateşli bir Türk milliyetçisidir. Sovyet Rusya’da yaşayan Türkleri birleştirmeyi amaçlayan ‘Pan-Türkçü’ fikirlerinden ötürü 1944 yılında İnönü tarafından tutuklanan Türkeş, Amerika ve Batı Almanya ile dostane ilişkilere önem vermektedir.” *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Vol. 10, Part 2, (Short-Term Prospects for Turkey), Washington, 19 July 1960, s. 858; Bu davanın sanıklarından Nejdet Sançar’ın duruşmaların seyrini,

“İhtilalin tok sesli komutanı”,⁹¹⁷ 29 Mayıs günü Başbakanlık Müsteşarlığı’na atanmasıyla “İhtilalin kudretli albayı”,⁹¹⁸ General Cemal Gürsel’in en yakınındaki isim olmasıyla “İhtilalin Nasır’ı Türkeş”⁹¹⁹ gibi sıfat ve unvanlarla anılmaya başlamıştır.

mahkemenin safhalarını, savcı ve hâkimlerin sorularını, sanıkların cevap ve savunmalarını kaleme aldığı günlükleri için bkz. Nejdet Sançar, *1944 İrkçılık Turancılık Davası-Mahkeme Günlükleri*, Bozkurt Yayınları, 2018; Türkeş anılarında bu olayın gazetelerde yer almasıyla birlikte “İnönü ve yordakçılarının yüzleri kızarmadan ırkçılık olayı”nı gündeme taşıdıklarını dile getirir. Türkeş, *Gerçekler*, s. 35; Turgut, a.g.e, s. 82; Ayrıca Türkeş’in bu dava ve İnönü hakkındaki görüşleri için bkz. Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayı*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975.

⁹¹⁷ Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, s. 206; Turgut, a.g.e., s. 87.

⁹¹⁸ Sinan Onuş, Türkeş’in bu “kudret”li sifata nail olmasını, müsteşarlıktaki faaliyetleri nedeniyle kazanmadığını dile getirir. Bu görevin itibarı, Menderes’in Müsteşarı Ahmet Salih Korur’dan geliyordu. Menderes’in yakın arkadaşı olan Salih Korur, 10 yıldır bu görevi yürütmekteydi ve tüm bakanlardan daha prestijli konumdaydı. İşte Türkeş’in bu prestijli makama oturması, kamuoyunu da etkilenmiştir. Radyodan ihtilal bildirisini okumuş olmasının da bu etkiyi artırdığı muhakkaktır. Onuş, a.g.e., s. 178-179; Turgut, a.g.e., s. 83; Bunun yanında Türkeş, neden “İhtilalin kudretli adamı” olduğu sorusuna da yanıt verir: “Komite içinden, ihtilal öncesi Gürsel Paşa’nın tanıdığı birkaç subaydan biri idim... Gürsel Paşa, yapılan ilk toplantıda, Bana iki yardımcı lazımdır. Türkeş ve Suphi Karaman yardımcı olsunlar, dedi. Paşa’nın bu sözleri komite içinde beni fiilen ayrıcalıklı ve kudretli biri haline getirdi.” Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayları*, s. 95-97; Orhan Erkanlı anılarında, müsteşarlık dönemi esnasında Türkeş’in Cemal Gürsel karşısında eğilmediğini ve yeri geldikçe inisiyatif kullandığını dile getirir: “Türkeş, kısacası Başbakanlık yapıyordu.” Erkanlı, *Anılar Sorunlar, Sorumlular*, s. 305.

⁹¹⁹ Mısır örneğinde yaşanan General Necip- Albay Nasır hikâyesi üzerinden Türk basını tarafından Türkiye’de Gürsel-Türkeş benzetmesi yapılmaktaydı. Buna göre, tıpkı General Necip gibi bir albay tarafından devrileceği ihtimali General Gürsel’i paniğe sevk etmekteydi. Türkeş, bu hikâyenin gerek kendisini gerekse Cemal Gürsel’i oldukça yıpratmış belirir: “Cemal Paşa, CHP propagandası karşısında görüş değiştirdi. Sanıyorum bana karşı bir endişeye kapıldı. ‘Türkeş, Nasır olacak, beni de Necip konumuna düşürecek’ kuşkusuna kapıldı.” Turgut, a.g.e., s. 259; 19. yüzyıldan itibaren yükselen Arap milliyetçiliğinin zirvesi olarak kabul edilen “Hür Subaylar Hareketi” (Dubbâtü’l Ahrar), Mısır’da 1942 yılında Albay Cemal Nasır, Enver Sedat ve Kemaleddin Hüseyin tarafından ordu içinde gizli bir teşkilat olarak kurulmuştur. İngiliz aleyhtarlığına dayalı bir milliyetçilik anlayışına sahip gizli örgüt, Nasır’ın 1943’te Harp Akademisi’ne öğretmen olarak atanmasıyla genişleme imkânı bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere’nin Mısır’dan çekilmemesi, Hür Subaylar’ın faaliyetlerini yoğunlaştırmasını kolaylaştırmıştır. Alt sınıfa mensup bu subayların tamamı, 1948 Arap-İsrail Savaşı’nda aktif görev almışlardır. Fakat yenilginin sorumlusu, İngilizlere yakın olduğu gerekçesiyle Kral Faruk görülmüş ve monarşi karşıtlığı üst seviyeye çıkmıştır. Sokak gösterilerinin yaşandığı bu dönemde Nasır liderliğindeki Hür Subaylar 1952’de bir darbeyle Hidiv Hanedanlığı’nı tasfiye etmiş ve Tümgeneral Muhammed Necip’i darbenin başına geçirmiştir. Konsey Başkanı ve Başbakanlık görevlerini uhdesinde toplayan Necip, darbenin lideri olarak görünmesine rağmen esas güç Başbakan Yardımcısı Albay Nasır’ın elindeydi. Diğer yandan Necip, parlamenter demokrasi taraftarı iken, Nasır parlamentarizm fikrine olumlu yaklaşmamaktaydı. Bununla birlikte radikal reform yanlısı Nasır ile iktidarı sivillere bırakmayı hedefleyen Necip arasında sık sık yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda, 25 Şubat 1954’te General Necip, İhtilal Konseyi kararıyla görevinden alınmıştır. Böylece Albay Nasır’ın 1970’e kadar sürecek diktatörlüğünü ilan etmiştir. Davut Dursun, “Cemal Abdünnasır”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.7, TDV, İstanbul, 1993, s. 296-301; Ayrıca Hür Subaylar Hareketi hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmad Abu El-Feth, *Mısır İhtilali’nin İçyüzü ve Nasır*, Çev. Nusret Kuruoğlu, Rektur Kitap, İstanbul, 1965; Ayrıca bkz. Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, 2007; 27 Mayıs’tan sonra basın toplantılarında Gürsel’in hemen yanında oturan ve Gürsel’in cevaplarını yabancı gazetecilere tercüme eden Türkeş bir süre sonra “kudretli Albay” ve “İhtilalin Nasır’ı” olarak takdim edilmeye başlayacaktır. Özdağ, a.g.e., s. 280; Gazeteci Altan Öymen, bu basın toplantılarının Mısır ve Irak’taki darbelerin şemasına uygun bir görüntü olduğunu ileri sürer: “General ve Albay (İkinci adam).” Çok geçmeden her iki ülkede de Generaller, albaylar tarafından devrilmişti. Öymen, bu ihtimalin, 27 Mayıs’tan itibaren Türkiye’de de çoğu kimsenin aklından geçmeye başladığını ifade eder. Altan Öymen, *Ve İhtilal*, s. 33-35; *Milliyet*, “Türkeş’in İstifası, 24 Eylül 1960; *Akis*, “İhtilal”, 26 Şubat 1962; Altan

Lehte/ aleyhte çıkan bu iddiaları Türkeş, iktidar stratejisi gereği “araçsallaştırma” yoluna gidecektir. Komite üyesi veya Komite’ye yakın subay röportaj/günlük/anılarının çoğunluğu tarafından Ondörtler’in aynı fikir etrafında toplanamadığı gibi, biçimsel açıdan da monolitik bir yapıya sahip olamayışının temel nedenlerinden biri olarak Türkeş’in kendisini birinci planda göstermesi, temasta bulunduğu Radikal kanadın mutlak lideri olma iddiasında bulunması, ihtiraslı ve “fırsatçı” olması gibi nedenlerden kaynaklandığı vurgulanır.⁹²⁰ Bununla birlikte basında çıkan bu haber ve iddialar, sadece Türkeş’i değil, aynı zamanda bu iki klikteki üyeleri de etkilemiştir: “Bu haberler yüzünden Halk Partililer, hem Türkeş’e hem de Türkeş’in yakın çevresindeki arkadaşları olarak bizlere karşı şiddetle tavır aldılar.”⁹²¹ Grup üyelerinden Mustafa Kaplan, basında çıkan bu haberlerin Komite’yi de karıştırdığını ifade eder. Ayrıca Türkeş, Komite’de ılımlı bir tavır sergilemek yerine tansiyonu sürekli yükseltmiştir: “Evet, karşıyım CHP’ye.”⁹²²

Bahsedildiği üzere Komite üyelerince, Türkeş’in müsteşarlık görevinin ya “rastlantı” ya da “oportünist” tutumunun bir sonucu gerçekleştiği ileri sürülmekteydi. Ancak komite içinde rahatsızlıkların artmasının, hatta komitenin bölünmesinin temel nedenlerinden biri olarak da yine “müsteşarlık” görevi gösterilmektedir: “Türkeş’in Müsteşar oluşu, Türkeş’i devlet içinde kudretli biri haline getirmiş, diğer subayların dikkatini kendisi üzerinde toplayan önemli bir kişi olmuştur. Bu olay ilerde komiteyi çok uğraştıracak,

---

Deliorman, basında “Kudretli Albay” sıfatı ile “İhtilalin Nasır’ı” iddialarının Cemal Gürsel ile Türkeş’in arasına “husumet” sokulmak amacıyla kasten haber yapıldığını ileri sürer. Altan Deliorman, *Tanıdığım Atsız*, Orkun Yayınları, İstanbul, 2000, s. 131-132; Ahmet Emin Yalman, Türkeş’in dış basına verdiği beyanatlarda “sanki bu izlenimi veriyormuş gibi bir imaj” çizmeye çalıştığını dile getirir. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2: 1922-1971*, Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 1694-1695; Amerikan istihbarat ve büyükelçilik raporlarına göre, Türkeş, özellikle İstanbul’daki milliyetçi çevrelerce desteklenmekteydi. Bu çevreler, Türkeş’ten “Nasır’ın Mısır’daki pozisyonuna benzer bir role soyunacağını umut etmekteydiler. CIA, Current Intelligence Bulletin, 23 Haziran 1960, s. 5; Farklı belgelerde de Nasır benzetmesi sıklıkla dile getirilmektedir. CIA, “Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 21 June 1960, s. 2-3; CIA, “Turkey”, Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.66, Oci No.2700/80, 23 June 1060, s. 5; CIA “The Situation in Turkey”, Office of National Estimate: Memorandum for Acting Director, 23 June 1961, s. 2; FRUS, “Turkey: 1958-1960”, Vol. 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 25 July 1960, s. 864.

⁹²⁰ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs,” *Milliyet*, 29 Mayıs 1989; Karavelioğlu, a.g.e., s. 50; Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi: Diktadan Demokrasiye*, s. 324-325

⁹²¹ Çıracıoğlu, a.g.e., s. 275; Benzer görüşler için ayrıca bkz. Yalta, a.g.e., s. 141.

⁹²² Çıracıoğlu, a.g.e., s. 234; Orhan Erkanlı da Mustafa Kaplan’ı destekler nitelikte ifadeler kullanır: “Türkeş, bilerek ve isteyerek bu yoldaki gayretlerine devam etti”. Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 304.

bölünmenin ciddi bir nedeni olacaktır.”⁹²³ Türkeş’in Müsteşarlık sıfatından yakın çevresi hariç, tüm Komite üyeleri rahatsızdır. Siyasi tecrübesi olmayan Komite üyeleri arasındaki “birlik ruhu”nun kırılmasına yol açmıştır. “İhtilalin kudretli albayı” olarak anılmasını sağlayan bu makam, aslında olayların gidişatı incelendiğinde kudretli albayın “aşıl topuğu”nu oluşturduğu görülecektir. Süvari Binbaşı Fethi Gürcan’ın oğlu Öner Gürcan, Komite’nin onayı olmadan işgal edilen bu makamın gerek Türkeş’in gerekse MBK’nın en zayıf noktası olduğunu ifade eder. Sadece MBK’daki kişisel kıskançlıklar değil, İnönü de basın yoluyla bu makam üzerinden Türkeş’in ırkçılık/turancılık gibi eski ilişkilerini gündeme getirerek yıpratıyordu.⁹²⁴ Numan Esin, Türkeş’in müsteşarlık makamını işgal edişini farklı bir yönden eleştirir. Başbakanlık’taki meşguliyeti sebebiyle Türkeş’in Komite’deki şahsi ilişkileri ihmal ettiğinden bahseder: “Türkeş’in en büyük hatası, müsteşarlık koltuğunda oturdu, Komite toplantılarına katılmadı. Oysa askerlikte önemli bir kural vardır: ‘İrtibat, büyükten küçüğe doğrudur’. Bu yüzden Türkeş’in kendisine bağlı saydığı insanlarla hızlı bir diyaloga girmesi gerekirdi. Bunu yapmadı.”⁹²⁵

Anlaşıldığı üzere, Türkeş’e bu konumu beraberinde kıskançlıkları da getirmiş ve Komite içinde kendisine potansiyel muhalif bir grup yaratmıştır. Türkeş’e muhalif isimlerden Sezai Okan, bazı çevreler tarafından yanlış şekilde Türkeş’in ihtilalin kudretli albayı olarak sunulmaya çalışıldığını belirtir. Oysa ona göre, müdahalenin tüm nimetleri Türkeş’te toplanamazdı: “Müdahaleyi gerçekleştiren bir subay olarak Türkeş, elbette kudretli idi. Lakin ihtilalin tüm sorumluluklarını üzerine alan diğer arkadaşlarımızın hepsi kudretli ve yetenekliydi.”⁹²⁶ Kendisine yönelik Komite içindeki tüm bu eleştirilere rağmen Alparslan Türkeş’in ihtilal sonrası sürece “kendisini en iyi hazırlamış ve kendisine ait özel planlar olan tek MBK üyesi” olduğu izlenimini vermektedir. Darbe bildirisini okuması ve Başbakanlık Müsteşarlığı gibi önemli bir

⁹²³ Karavelioğlu, a.g.e., s. 50.

⁹²⁴ Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim*, Süvari Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 75. Yıldız, a.g.e., s. 186; Orhan Erkanlı, hayatının geri kalanında Türkeş’le daima dost kaldıklarını ama fikren ve siyasi görüş bakımından uzlaşamadıklarını ifade eder. Ayrıca izlenimlerine göre, Türkeş’in söylendiği gibi faşist ve tutucu biri olmadığını belirtir: “Siyasi yelpaze içinde bir yere konması gerekirse, bana nazaran Türkeş sağda idi. Ben de ona nazaran soldaydım.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 231.

⁹²⁵ Esin, a.g.e., s. 218.

⁹²⁶ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs,” *Milliyet*, 30 Mayıs 1989; Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 302.

koltuğa oturması bu durumun en bilinen göstergeleridir. Orhan Erkanlı da bu durumu teyit eder:

“Örneğin, Ankara’daki darbe bildirisini kendi sesiyle okumaya başlamasıyla göstermeye başladı. İhtilalin İstanbul Radyosu’ndan yayınlanan bildiride, bizzat benim elimle yazdığım halde kendim okumamış, bir arkadaşına okutmuştum. Oysa o anda İstanbul’un yegâne hâkimiydim. Ama içimde geleceğe ait hesaplar yoktu... Türkeş ikinci hamleyi de Başbakanlık Müsteşarlığı gibi önemli bir makama yerleşmekle yaptı.”⁹²⁷

Ayrıca Türkeş’in politik bilgi birikimi de diğer üyelere nazaran daha üst seviyedeydi. Siyasete atılan Komite üyeleri içinde en uzun süre siyasette kalma başarısı gösteren tek üye olmuştur: “Politikada en ısrarlı kişi, Türkeş’ti.”⁹²⁸

Komite’nin teşkilinde yaşanan paternalist ilişkilere kısaca yer verilmişti. Bu doğrultuda Türkeş’e yöneltilen ithamlardan biri de bu ilişkiler sonucu sağladığı etkinliğini MBK içinde de devam ettirmesi olmuştur. Basında “İhtilalin Nasır’ı” olarak tanıtılıp, hakkında Komite’ye hâkim olmak istediği ve Komite içinde bir darbe yapıp diktatoryal bir idare kuracağı gibi çeşitli dedikodular yapılan Başbakanlık Müsteşarı Türkeş’in bu genç üyelerle sık sık özel toplantılar tertiplelediği iddiası başta Cemal Gürsel olmak üzere üyeler arasında tedirginlik yaratır. Tarafsızlardan Ahmet Yıldız, bu iddia ve söylentilerin sadece karşı grupta değil aynı zamanda Radikaller arasında da klikleşmeler yaşanmasına ve Türkeş grubundan uzaklaşılmasına neden olduğunu belirtir. Zira idareyi sivillere devredene kadar sıkı bir reform programı tasarlayan bazı üyelere, Türkeş’in gizli kapaklı bu tutumu, aksi bir etki yaparak karşı cepheye geçmeye veya tarafsız kalmalarına neden olacaktı.⁹²⁹ Belirtmek gerekir ki, bu köklü reform tasarısı, Türkeş’le sert polemiklere giren ve “ılımlı” diye bilinen grubun üyelerinden Sami Küçük dâhil,

⁹²⁷ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 304; Kurmay Binbaşı Avni Eevli, Türkeş’in darbe sonrasına ait sistematik bir planı olmadığını, her vatansever vatandaş gibi, memleketi geri kalmışlıktan kurtarmak için kendisine ait bazı metotları olduğunu savunur: “MBK üyeleri arasında en çok planlı olduğuna inanılan ve 14’lerin lideri durumunda bulunan ve bazı çevrelerce fikriyatçı diye vasıflandırılan Alparslan Türkeş’in dahi ihtilal sonrasına ait ne bir planı ne bu plana mesnet olabilecek prensipleri ve ne de ana fikri vardı. Ancak ana davalarımız hakkında sadece her münevver ve vatanperver vatandaş gibi onun da kendisine has bazı fikir ve tasavvurları mevcuttu ki, bunlar da bir plan kokusu hissetmek veya bulmak mümkün değildir.” Avni Eevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 163.

⁹²⁸ Esin, a.g.e., s. 189.

⁹²⁹ Yıldız, a.g.e., s. 186. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 302. Er, a.g.e., s. 81-82.

birçok üye tarafından desteklenmekteydi. İktidarda dört yıl daha kalınmasının yolunu açacak “MBK’nin Direktifleri ve Memleket Görüşleri” adıyla bir bildiri hazırlanmış ve bunun için 10 Eylül 1960 günü basın açıklaması dahi yapılmıştı.⁹³⁰

Radikallerin parti kurma düşüncesinin komitede tartışılmasına rağmen iktidarı bırakmama ihtimalinin yüksek olması, diğer gruplar tarafından endişeyle karşılanmaktadır.⁹³¹ MBK’daki bölünmenin aslında gizli örgütlenme döneminde başladığını, bu parçalanmada MBK’nın iktidar süresinin uzatılması tartışmalarının önemli bir yeri olduğunu söyleyen Tarafsız kanattan Ahmet Yıldız, Türkeş’in kendisine “en az yirmi yıl iktidarda kalmalıyız” diye fısıldadığını aktarır. Radikallerce “dört yıl” olarak dillendirilen dönemin aslında kamuoyunu ürkütmeyecek şekilde makul süreye indirgenen bir rakam olduğunu iddia eder.⁹³²

Nitekim yıllar içinde kaleme alınan hatırat/günlük/röportajlar irdelendiğinde, yukarıda da zikredildiği gibi, kuvvetle muhtemel “statükocu” damgası yemekten kaçınmak için, çoğu üye kendisini “reformist” fikirlere yatkın bir “devrimci” olarak nitelendirmektedir. Bu üyelere birisi, Ondörtler’in “reformist” denebilecek seviyede “monolitik” bir blok oluşturamadıklarından bahseder. Ona göre bu durumun kanıtı yıllar sonra kendiliğinden ortaya çıkacaktı: “Daldan dala atlayarak sürekli parti değiştirdiler.”⁹³³ Yine kendisini reformist bir devrimci olarak tarif eden Kadri Kaplan bir röportajında, Ondörtler arasında “görüş birliği” olmadığı gibi, paradoksal biçimde, Ondörtler ile geri kalan 23’ler arasında da derin “görüş ayrılıkları” olmadığını ileri sürer. Ona göre, bu ayrılıktaki belirleyici faktör, fikir farklılığı değil, üyelerin birbirine karşı itimatsızlığı

⁹³⁰ 10 Eylül 1960 günü Komite’nin sözcüsü olarak gazetecilere beyanat veren Kadri Kaplan, Sami Küçük ve Şefik Soyuyüce “Komite’nin Görüş ve Direktifleri” başlığı altında bir program taslağı hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Buna göre “kısa vadeli reformları tatbik etmek, uzun vadeli reformları da tespit etmek” şeklinde özetlenebilecek açıklamalarda bulunmuşlardır. *Milliyet*, “MBK’nın Hükümete Direktifi”, 11 Eylül 1960; *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1960; Kadri Kaplan reformların tatbik edilmesi konusunda çoğu üyenin hem fikir halinde olduğunu dile getirir: “İktidarda kalmayacağız, gideceğiz. Ama biz gidersek, reformlar yapılamaz. Reformları, muhkem bir sistem haline getirecek ana sistemleri kurmamız lazımdı. Köklü reformlar için halktan 4 yıl izin isteyeceğiz, diye anlaştık. Hepimiz aynı fikirdeydik. Ondan sonra 14 Kasım oldu.” Kadri Kaplan, “Canımız ciğerimiz Suphi Karaman”, *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018; Ahmet Yıldız da Kadri Kaplan’ı teyit eden ifadeler kullanır. Yıldız, a.g.e., s. 197.

⁹³¹ “Benim gibi hiçbir gruplaşma ve ayırmada yer almayanlar büyük bir üzüntü ile karşılamaktaydılar. Her iki tarafın kendi güvenliği ve destek sağlanması için Türk Silahlı Kuvvetleri ile özel ilişkilere dayanan girişimlerden bulunmakta olduklarına dair duyular almaktaydık. “İktidarı uzatma-uzatmama” gerginliği sürerken, karşıt gruplardan biri “el çabukluğu” ile öbürünü etkisizleştirme olasılığı hayli yüksekti.” Yıldız, a.g.e., s. 194.

⁹³² Yıldız, a.g.e., s. 187-195.

⁹³³ Yıldız, a.g.e., s. 197.

idi: “*Ha, niye böyle oldu. Bu durum olsa olsa, güvensizlikle izah edilebilir.*”⁹³⁴ Ona göre, Komite içindeki güvensiz ortamı, bizzat “gizli örgütlenme” sürecinin doğal bir sonucuydu.⁹³⁵ İktidarı tasfiye etmek üzere teşkil edilen “gizli örgütlerde yıllarca süren gizli toplantılar” üyeler arasındaki güveni çoktan zedelemişti. Yeniden vurgulamak gerekirse, bu gizli toplantılar, tüm üyelerin bir araya gelememesi sebebiyle çoğu zaman “ikişer, üçer” kişilik gruplar etrafında sürdürülmekteydi. Bu alışkanlık, MBK döneminde de devam ettirilmiş ve her kliğin bir başkasına şüpheyle yaklaşımına yol açmıştır.

Gizli örgüt sürecinden miras kalan bu “güvensizlik” duygusu, MBK’nin teşkilinden başlayarak üyelerin birbirine karşı tutumlarında “makul ve mantıklı” davranışlarına set çekmiştir. Ayrıca zamanla bu güvensizlik hissiyatının “endişe” boyutuna ulaştığı görülecektir. Örneğin gazeteci Erdoğan Örtülü’nün ifadesine göre, 1960 yılının Ekim ayı ortasında Türkeş’e yakın isimlerden Ahmet Er komiteye bir önerge vermiştir. Önergenin içeriği, komite üyelerinin birbirinden endişe ettikleri, bu sebeple rahat çalışmadıkları hususundadır. Dedikoduların önlenmesi için önerge kabul edilir. Başkan Cemal Gürsel, en öndeki sıradan başlayarak bütün üyelere kimden endişe ettiklerini soracaktır. En öndeki sırada Cemal Madanoğlu, onun yanında Osman Köksal, onun sağında da önerge sahibi Ahmet Er oturmaktadır. Madanoğlu ve Köksal sırayla “*kimseden endişe ve şüphem yoktur*” cevabını verir. Sıra önerge sahibi Ahmet Er’e geldiğinde, Ahmet Er’in “*Ben, endişem yoktur diyenlerden endişe ediyorum*” yanıtı, Komite’yi karıştıracaktır.⁹³⁶

Kanadın diğer lideri Orhan Kabibay hakkında elimizde fazlaca veri bulunmamaktadır. Ancak Komite’nin itibarlı isimlerinden birisi olduğu bilinmektedir. En yakın arkadaşı Dünder Seyhan’a göre sadece Radikal kanadın değil, Komite’nin fiili lideriydi. MBK dışında kalan ancak bir “Komite üyesi” gibi çoğu mevzuya hâkim olan Dünder Seyhan, Orhan Kabibay’ı komitedeki tüm grupların itimadını kazanan “nevi şahsına münhasır”

⁹³⁴ Akalın, a.g.e., s. 289. Hekimoğlu, a.g.e., s. 48.

⁹³⁵ “Kesin 14’ler, 23’ler diye bir şey yok. Ama bir gruplaşma da var. Bu bir yana atılamaz. Gizli komitelerin ne kadar zarar verdiği ortaya çıktı. Güvensizlik yarattı.” Bkz. Kadri Kaplan, “Canımız ciğerimiz Suphi Karaman”, *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018;

⁹³⁶ Örtülü, a.g.e., s. 5-7; Ahmet Er, bu yaşananları daha farklı şekilde izah eder ancak oluşan endişe ve güvensizlik havasını doğrular. Er, a.g.e., s. 84-86.

bir şahsiyet olarak merkeze yerleştirir ve ona ihtilalin “lokomotifi” sıfatını verir.⁹³⁷ Dündar Seyhan’ın Orhan Kabibay’a olan itimat ve bağlılığı hususunda Talat Aydemir de teyit eder: “*Dündar arkadaşlık, vefakârlık duygusuyla hakikaten Kabibay’a bağlıydı.*”⁹³⁸ İlmî/Statükocu komite üyelerinden olup Ondörtler’in tasfiyesinde aktif rol alan Sezai Okan da Harp Okulu’ndan sınıf arkadaşı Orhan Kabibay hakkında benzer izlenimlerde bulunmaktadır: “*Çalışmalarımızda bir dinamo gibiydi. Kararlılığı, inanç ve heyecanı çevresine moral verici nitelikteydi.*”⁹³⁹

27 Mayıs operasyonunu başlatan, Ankara ile İstanbul örgütünün senkronize olmasını sağlayarak müdahalenin tarihini belirleyen,⁹⁴⁰ MBK’nın en kritik kurumu olan “Emniyet Grubu”nun da başkanı olarak ülkenin istihbarat teşkilatını⁹⁴¹ kontrol eden Orhan Kabibay’ın, Dündar Seyhan’a göre “iyi niyet”inden,⁹⁴² Türkeş’e göre ise “ihmalkâr”lığı nedeniyle Radikal kanat, 13 Kasım’da baskına uğrayacaktır.⁹⁴³

Orhan Kabibay, sürgüne gönderildiği Brüksel’den Suphi Karaman’a yazdığı bir mektupta, 27 Mayıs’ı gerçekleştiren “öz ihtilalci” olarak, kendisinin diktatörlükle suçlanarak yargısız infazını içine sindiremediğini; aksine “hakiki bir demokrat” olduğunu beyan eder: “Ben bir diktatörlükle itham edilemem. Şahsen diktatörlüğü de tasvip etmediğim için kimsenin diktası altına da girmem. Meydana getirdiğimiz anayasa bizzat demokratik bir nizamın koruyucusu değil miydi?”⁹⁴⁴ Kabibay’ın sorusundan anlaşıldığı gibi ihtilalci ve demokrat kavramları çelişkili bir durum olduğu kadar Ondörtlerin “zoraki diplomat” yıllarındaki yaşadıkları duygusal yoğunluğu anlatması

⁹³⁷ “Kabibay’ın tamamen özel bir durumu vardı. İhtilalin bir numaralı motoru olan bu albaya karşı çeşitli mihrakların sonsuz güveni ve hatta medyuniyeti (borcu) vardı. Türkeş ve genç arkadaşları, onu yakından tanımışlar ve kendi fikirlerinde olduğuna inanmışlardı. Sezai Okan ile eskiden beri kopmaz bir arkadaşlık bağları mevcuttu. Küçük ve Madanoğlu’nu ihtilalden hemen evvel örgüte aldırın o idi. İhtilalin İstanbul’daki sevk ve idaresinde de havacılar ile omuz omuza çalışmıştı. Kabibay, bu müstesna kişiliğini, fikir ayrılıklarının bir araya getirmekte kullanmaya çalışıyor, arada çıkan şahsi çekişmeleri yok etmeye gayret ediyor ve çoğunda da başarı kazanıyordu.” Seyhan, a.g.e., s. 89.

⁹³⁸ Aydemir, a.g.e., s. 144.

⁹³⁹ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs,” *Milliyet*, 28 Mayıs 1989; 13 Kasım’dan birkaç gün sonra İstanbul’da gözaltına alınan Orhan Kabibay’ın “sürgün” yeri Kanada’nın başkenti Ottawa olarak belirlenmesine rağmen, aynı günlerde ziyaretine giden Sezai Okan, Kabibay’ın ricası üzerine Ottawa yerine Brüksel’e atanması için Dışişleri Bakanlığı’ndan karar çıkartıp eski arkadaşına yardımcı olduğunu ifade eder. Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs,” *Milliyet*, 2 Haziran 1989.

⁹⁴⁰ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., 2012.

⁹⁴¹ Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1965, s. 424; Esin, a.g.e., 2005.

⁹⁴² Seyhan, a.g.e., s. 114.

⁹⁴³ İbrahim Metin, *İhtilalciler Hesaplaşıyor: Belgelerle 27 Mayıs, Ondörtler ve Dündar Taşer*, s. 364-265.

⁹⁴⁴ Cumhuriyet Utku, *İhtilal Mektupları*, s. 23.

bakımından da önemlidir. Yine aynı mektupta, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK üyelerinin gelecekte farklı nedenlerle "itham" edilmemeleri ve 27 Mayıs'ın "zan altında" kalmaması gerekçesiyle Komite'nin ilk toplantısında "MBK'nın iktidarı devrettiği zaman, tüm üyeleriyle beraber Anıtkabir'de intihar etme" gibi ilginç bir teklifte bulunduğunu dile getirir.⁹⁴⁵ İlimli kanattan Sami Küçük ise Orhan Kabibay'la yaptığı konuşmadan bir alıntı yaparak Radikaller hakkındaki genel kanaatini ortaya koyar. "Bir gün Kabibay, ülkenin reformlara ihtiyacı olduğunu bunları sivil yönetimlerin yapamayacağını belirtip 'reformları tamamladıktan sonra yönetimi seçimle gelenlere teslim ederiz' dedi. Kendisine 'üç ayı aşkın bir süreden beri iktidardayız, bugüne kadar hangi reform projesi üzerinde çalıştın?' diye sordum. Cevap veremedi."⁹⁴⁶

13 Kasım Olayı'ndan sonra Brüksel'den 1963 yılında Türkiye'ye dönen Orhan Kabibay, 1965'te Sivas ve 1969'da İstanbul'dan iki dönem CHP'den Milletvekili olarak Parlamento'da görev yapacaktır. Orhan Erkanlı ve İrfan Solmazer'in de partiye katılmasıyla birlikte, Yunus Emre'nin ifadesiyle "CHP'nin radikalleşmesi" olarak anılacak bu olay kamuoyunda "sürpriz"le karşılanacaktır.⁹⁴⁷ Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı'yla özel bir röportaj yapan Müşerref Hekimoğlu, ikilinin, Ondörtler olayında kendilerini "diktatörlük ve hainlik"le itham eden CHP'ye girme isteğine oldukça şaşırıldığını belirtir. Yaşayan en kıdemli ihtilalci olan İnönü'nün yaşlandığını ve partide bir liderlik boşluğu doğduğunu söyleyen iki eski ihtilalci Orhan Erkanlı ve Orhan Kabibay'ın hedefinde, CHP yönetimini ele geçirmek olduğunu söylemek mümkündür: "O günlerde ayakları havadaydı iki Orhan'ın da. CHP'de yönetimi ele geçirmek gibi bir

⁹⁴⁵ Utku, a.g.e., s. 24; "Tarafsızlar"dan Kamil Karavelioğlu da Kabibay'ın "Biz bu ülkenin sorunlarını yeter ki çözelim, bizi assalar da olur." sözünü sık sık tekrarladığını aktarır. Karavelioğlu, a.g.e., s. 85; General Sıtkı Ulay, bu tuhaf tekliflerin Komite'de dile getirildiğini teyit eder. Ulay, a.g.e., s. 213.

⁹⁴⁶ Sami Küçük, a.g.e., s. 118.

⁹⁴⁷ Yunus Emre, CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye'de Sosyal Demokrasi'nin Kuruluş Yılları, 1960-1966, İletişim, İstanbul, 2013, s. 83; Akis Dergisi Kabibay, Erkanlı ve Solmazer'in CHP'ye geçişini "moral ve dinamizm" açısından önemli görür. Ayrıca dergiye göre, CHP ile bir fikir kavgası yaşamadıklarını sadece küçük bir metod farklılığı sebebiyle 13 Kasım 1960 günü tasfiye edilmişti. Akis, "CHP'ye Gençlik Aşısı", 15 Mayıs; 1965; İnönü'nün Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay ve İrfan Solmazer'i partiye kabul etmesini tetikleyen olay, bir tehdit ve risk olarak algıladığı Türkeş'in yeni partisinde "Ondörtler'in topyekûn toplanmasını önlemektir. Erkanlı, Anılar, ..., s. 232-233; Bununla birlikte Orhan Kabibay'ın CHP'yle ilk teması 1962 yılının Mayıs ayında Brüksel'de gerçekleşmiştir. Devlet Bakanı Turhan Fevzioğlu ile Orhan Kabibay arasında yaklaşık 8 saat süren bir görüşme gerçekleşmiştir. Yön dergisinin haberine göre, Turhan Fevzioğlu, Ondörtlerin CHP'ye katılması konusunda Orhan Kabibay'la uzlaşmaya çalışmış ancak Orhan Kabibay teklifi tek bir koşulla kabul ettiğini söylemiştir: "Partinin idaresini bize verişeniz, geliriz." Yön, "14'ler ve Fevzioğlu", 20 Haziran 1962, s. 4.

hayale kapılmışlardı.”⁹⁴⁸ Orhan Erkanlı, CHP’ye katılımını “... İçimizden söküp atamadığımız hizmet arzusu ve gerçekleşmesini istediğimiz ve on sene gizli veya açık, uğruna mücadele ettiğimiz gayelerimiz vardı. Artık memleket kaderinde söz sahibi olmanın ancak siyasi bir kadro içinde mümkün olacağını öğrenmiştik.” sözleriyle artık “ihtilalcilik”ten jübile yaptığını ima eder.⁹⁴⁹

“İhtilalcilik”te aradığını bulamayan Orhan Erkanlı’nın⁹⁵⁰ aksine Orhan Kabibay, özellikle 12 Mart döneminde parti içi muhalefet grupları tarafından eleştirilmeye başlanan İnönü’nün yerine, bazı CHP’lilerce alternatif lider olarak görülmüştür. Olayların yakın şahidi Kurtul Altuğ, İsmet Paşa’dan şikayet eden önemli figürlerden birinin de Meclis Başkanvekillerinden CHP’li İsmail Arar olduğunu belirtir. İsmail Arar, Orhan Kabibay’ın liderliğinde yeni bir oluşum teşkil edilmesi gerektiğine inananlardan olup Orhan Kabibay’ın evindeki toplantıların müdavimidir.⁹⁵¹

Orhan Erkanlı, 13 Kasım’dan sonraki tüm olaylarda Orhan Kabibay’ın bir şekilde “parmağı” olduğunu ileri sürer.⁹⁵² Uğur Mumcu, 9-13 Kasım 1985 tarihlerinde Cumhuriyet Gazetesi’nde yayınladığı yazı dizisinde eski MBK üyeleri ve özellikle Orhan Kabibay’la ilgili çeşitli iddialara yer vermektedir. Hem Talat Aydemir’in 21

⁹⁴⁸ Hekimoğlu, a.g.e., s. 17.

⁹⁴⁹ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 232-233; Hekimoğlu, a.g.e., s. 26.

⁹⁵⁰ 13 Kasım Olayı’ndan sonra Meksika’ya elçilik müşaviri olarak gönderilen Orhan Erkanlı, 1962 yılının yaz aylarında Türkiye’ye dönmüş ancak 24 Eylül 1962 günü Dışişleri Bakanlığı Kararnamesiyle bu kez Atina’ya gönderildi. Orhan Erkanlı, Atina’da, Hürriyet’in patronlarından Erol Simavi ile tanışmıştır. Simavi Ailesi’nin portresini kaleme alan İrem Barutçu, Atina günlerinde, eski bir ihtilalci ve bir gazete patronunu kısa sürede kaynaştıran ortak noktanın “eğlence, içki ve kadın” olduğunu ileri sürer. 1 Mart 1964 yılında Türkiye’ye giriş yapan Orhan Erkanlı, Erol Simavi’yle olan arkadaşlığını ticari alana da taşımış ve basın hayatıyla tanışmıştır. Kısa süre sonra Hürriyet Dağıtım Şirketi’nin kurulması için çalışmalarına başlayan Orhan Erkanlı, “öksüz” ve “işsiz” kalan Metin Aydemir’i de yanına almıştır. Maltepe Askeri Lise öğrencisi Metin Aydemir, babası Talat Aydemir’in 21 Mayıs 1963 darbe girişimi sonucu idamından sonra askeri liseden ihraç edilmişti. 1965-69 yılları arasında Erol Simavi’nin de desteğiyle politikaya atılmış ve bir dönem milletvekilliği yapmıştır. Fakat politikada istediğini bulamayan Orhan Erkanlı, daha sonra partiden istifa ederek 15 Temmuz 1969 günü yeniden Hürriyet Gazetesi’ne; ama bu kez yöneticilik sıfatıyla geri dönmüştür. Eski bir darbecinin gazetesinin genel idare müdürü olarak atanması, Hürriyet’i karıştırmış, Haldun Simavi ile Erol Simavi’nin yolları ayrılmıştır. Erol Simavi’nin bu hamlesi, 60’lı yılların “darbe iklimi”ne uygundu. Zira 27 Mayıs’ın kudretli ve ünlü komutanlarından birinin desteğini alarak müdahale söylentilerinin gerçeğe dönüşmesi ihtimaline karşı tedbir almış oluyordu. Ancak Orhan Erkanlı’nın Hürriyet’teki görevi uzun sürmemiş, eski bir darbecinin emri altında çalışmak istemeyen gazeteciler istifalarını vermiş, gazetesinin tirajı da düşmeye başlamıştır. Nihayet 4 Eylül 1970 günü görevinden istifa eden Orhan Erkanlı’nın gazetecilik yaşamı sona ermiştir. İrem Barutçu, *Babıali Tanrıları: Simavi Ailesi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2017, s. 128-233; Ayrıca bkz. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 169-238; Ayrıca bkz. Hekimoğlu, a.g.e., s. 25-26.

⁹⁵¹ Altuğ bu durumu şöyle anlatır: “Arar, Kabibay’ın evindeki toplantıların müdavimi idi ve İsmet Paşa’dan hayli şikâyetçiydi. Kabibay onun için liderdi ve bir siyasi hareket içinde Kabibay’ın emrine girmeye hazırdı.” Kurtul Altuğ, *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, s. 36.

⁹⁵² Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 92.

Mayıs 1963 darbe girişiminde hem de 9 Mart 1971 döneminde ismi “ihtilal dosyaları”nda olmasına rağmen Kabibay hakkında soruşturma dahi açılmadığına dikkat çekmiştir. Ayrıca Orhan Kabibay hakkında bir tespitte bulunur: “Bütün bunlardan iki sonuç çıkmaktadır. Orhan Kabibay ya izini belli etmeyen çok hünerli bir ihtilalciydi ya da çok büyük güvenceleri vardı.”⁹⁵³ 1965 ve 1969 dönemlerinde iki kez milletvekili⁹⁵⁴ seçilmesine rağmen özellikle 12 Mart öncesindeki “cunta” faaliyetlerinde siviller ile ordu arasında bağlantılar kurduğu bilinen CHP Milletvekili Orhan Kabibay, sadece illegal pratiklerde değil, aynı zamanda askeri bürokrasinin tepesini doğrudan etkileyecek atamalarda da aktif faaliyetlerde bulunmuştur. Tümgeneral Celil Gürkan hatıratında, Kuleli Askeri Lisesi’nden başlamak üzere gerek sınıf gerekse silah arkadaşı olan Orhan Kabibay’la 9 Mart 1971 öncesinde cunta girişimleri için yeniden bir araya geldiğini ifade eder. Bu toplantıların birinde Orhan Kabibay, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural’ın 1968 yılında emekliye sevk edilmesinde doğrudan rolü olduğunu ve yerine Faruk Gürler’in getirilmesi için Milli Savunma Bakanlığı nezdinde kulis faaliyetlerinde bulunduğunu anlatmıştır. Ayrıca Celil Gürkan bu toplantılarda “sağdan sola kayan” Numan Esin, “ılımlı fikirlerden radikalizme sapan” Komite üyeleri Ekrem Acuner ile Mucip Ataklı ve Silahlı Kuvvetler Birliği cuntasının eski üyesi Kurmay Yarbay Talat Turhan’ın da bulunduğunu dile getirir.⁹⁵⁵ Darbeciliği birer hayat tarzı haline getiren bu “profesyonel ihtilalciler”in her ne surette olursa olsun iktidara gelmek, gelemedikleri takdirde ise iktidardan “pay almak” istedikleri anlaşılmaktadır.

3.3.2.1.Radikallerin ‘İdeal Düzen’ Anlayışı: Demokrasi İçin Demokrasiye Rağmen

Bu aşamada Radikal gruba mensup üyeler ve bu grubun düşüncelerine yakın subaylar için “demokrasi”yi nasıl algıladıklarına dair sorunun yanıtını vermek gereklidir. 29

⁹⁵³ Uğur Mumcu, “Bomba Davası”, *Cumhuriyet*, 9-13 Kasım 1985; Uğur Mumcu, *Suçlular ve Güçlüler*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 256-257; Celil Gürkan, 12 Mart’a Beş Kala, s. 413-416.

⁹⁵⁴ İnönü’nün ölümü üzerine CHP’den istifa edip Kemal Satır liderliğinde önce Cumhuriyetçi Parti’nin kuruluşuna yardım eden Orhan Kabibay, bir süre sonra Turhan Feyzioğlu’nun Cumhuriyetçi Güven Partisi’ne katılacak ve 1973’e kadar parlamentoda yer alacaktır. *Tercüman*, 5 Mart 1973; *Cumhuriyet*, 5 Mart 1973; *Türkiye Dergisi*, 6 Mart 1973.

⁹⁵⁵ Gürkan, a.g.e., s. 209-212; “Cemal Tural’ın niyetini tehlikeli bulduğumuz için onu nötralize edip Faruk Gürler’i lanse etmek için Milli Savunma Bakanı Topaloğlu’nun Meclis’te okuduğu mektup işini biz düzenledik.” Nazlı Ilıcak, *12 Mart Cuntaları*, s. 38.

Mayıs 1960 günü Anayasa Komisyonu (İlim Heyeti) tarafından hazırlanan metin, bir “ideal devlet” algısını şekillendirmekteydi. Subaylardaki devlet ile siyaset arasındaki farkı ortaya koyan bu “ideal devlet” öncelikle “partizanlıktan uzak” bir anlayışla inşa edilmeliydi: “Devlet, hukuk, adalet, ahlak, amme menfaatini temsil etmesi gereken “siyasi kudret” aylardan, hatta senelerden beri bu içeriğini kaybetmiş şahsi nüfuz ve ihtiraslarla zümre menfaatini temsil eden maddi bir kuvvet haline dönüşmüştür.”⁹⁵⁶ Buna göre devlet ile siyaseti birbirinden ayıran Radikal grup, “devlet”in şahsına toplum menfaatini, birlik ve beraberliği koymakta iken, “siyaset”i şahsi/zümre menfaati ve kardeş kavgasını körükleyici bir kurum olarak algılamaktaydı.⁹⁵⁷ Diğer bir ifadeyle devleti, siyasal iktidara karşı koruma güdüsüyle ilgiliydi. Türkeş’in “tek gayemiz, devleti kurtarmak idi”⁹⁵⁸ şeklindeki sözlerinin ardında, Atatürk döneminden tevarüs eden “solidarizm” anlayışı yatmaktaydı. Buna göre “düzen ve birlik” içinde ilerlemesi gereken “sınıfsız” bir toplumda, “sınıf çatışması”na dayanan partizanca bölünmeler, devletin değil, siyaset ve siyasetçinin kabahatiydi. Çok partili siyasal hayatın bir sonucu olan partiler arasındaki mücadeleler, “düzen içinde ilerleme”ye maniydi ve toplumu kutuplaştıran tehlikeli bir faaliyet olarak görülmekteydi. İdeal yönetim, parti mücadelelerinden uzak, toplumsal çikara hizmet etmeliydi.⁹⁵⁹ Başka türlü söylemek gerekirse, emir komuta sistemi içinde “düzen” kavramını bünyesinde içselleştirmiş subaylar, simetrik olmayan ve çelişkili görünen müesseseleri toplum/devletin nizamını bozan *ayrık otları* olarak görmekteydiler. Hatıratının bir bölümünde devlet-siyaset-toplum ilişkisine değinen Erkanlı’ya göre “dürüst” ve “çirkin” olmak üzere iki tip politikacı vardı. İlki devlet ve topluma hizmeti düşünürken, ikincisi şahsi çıkarını sürekli ön plana çıkarmaktaydı:

⁹⁵⁶ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1960, s. 3;

⁹⁵⁷ Camelio, a.g.m., s. 129-130; CIA, “The Prospects For Turkey”, National Intelligence Estimate, No.403, 29 February 1962.

⁹⁵⁸ Türkeş, *Gerçekler*, s. 123.

⁹⁵⁹ İttihat ve Terakki’nin içinde büyüyen ve gelişen bir organizma olan Cumhuriyet kadroları “düzen ve birlik” etrafında toplumsal bütünleşmeyi sağlamak için korporatizmin faşist ve solidarist türlerinden solidarist düşüncüyü benimsemişlerdir. Dönemin yönetici kadrosu, toplumsal muhalefeti ve ayrışmayı artıracak “sınıf çatışması”nı büyük bir sorun olarak görmekteydiler. Bu anlamda ulusal çıkarları, herhangi bir zümre veya şahsi çıkarların önünde gören, ideallerin tek bir noktada buluşuran ve otoriter devleti sistemini ifade eden solidarist-dayanımacı formül üzerinde uzlaşmıştır. Konu hakkında en kapsamlı ve yetkin çalışma için bkz. Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, Metis, İstanbul, 2020; Ayrıca bkz. Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, S. 1, İstanbul, Bahar 1977; Serdar Sağlam, “Ziya Gökalp’te Solidarizm ve Milli İktisat”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Ankara, 2004; Bahadır Eser, “Korporatizm, Faşizm ve Solidarizm Kavramları ekseninde Erken Dönem Cumhuriyet Siyaseti Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, c.8, S. 16, 2012.

“Dürüst politikacı, daima kendinden bir şeyler vermek zorundadır. Seçimi kazanırsa, memlekete (devlet) hizmet imkânı elde etmekten başka bir çıkarı yoktur... Çirkin politikacı tipi için durum tamamen değişiktir. Bunlar politikaya (siyaset) menfaat sağlamak için girerler. Hiçbir sınır tanımazlar, hatta mensup oldukları partileri de sık sık değiştirirler. Oy almaktan ve göz diktikleri yerlere seçilmekten başka idealleri, dünya görüşleri, hizmet arzuları yoktur. Onlara göre, hedefe giden her vasıta meşrudur.”⁹⁶⁰

Nitekim solidarist felsefeye uygun olarak Reformistlerin bu ideal devlet arayışı ile demokrasi düşüncesi birbirine çelişmekteydi. Komite'deki bölünmeyi engellemek isteyen isimlerden birisi olan ve 1967-1976 yılları arasında Halkevleri Genel Başkanlığı'nı yapan Tabii Senatör Kadri Kaplan, siyasal partiler ve hükümetin, devletin kurumlarından sadece birisi olduğunu, devletin çıkarlarıyla, siyasal iktidarın çıkarlarını özdeş olmadığını dile getirir. Ona göre devletin gücünün temelinde ordu bulunmaktaydı ve devlet kurumları arasındaki ilişkilerde ahenkli bir düzen yaratılmalıydı: “Çok partili düzen veya demokratik sistem ‘teorik’ olarak kabul edilir. Ama bu sistem, kurumlar arasındaki ‘ahenk’ çerçevesinde kalmalıdır.”⁹⁶¹ Subayın zihin dünyasındaki “darbe, ihtilal veya askeri müdahale” kavramının, “düzen” ile eş anlamlı olduğu görülmektedir. Zira askerî müdahale, formel olarak ülkedeki “birlik ve düzenin bozulduğu”nun bir göstergesiydi. Müdahale sonrasındaki subayların “düzen arzusu” darbe ile düzen arasında ilişkiyi de netleştirir.⁹⁶²

Çok partili hayatla beraber ortaya çıkan toplumsal kutuplaşma ve halkın “bilinçsiz” oluşunun, subayların zihinlerindeki demokrasi kavramını da sorunsallaştırdığı görülüyor. Tek parti döneminde “kaynaşmış bir kitle” tasavvuru ve özlemiyle hareket edilen toplumsal inşa sürecinin çok partili hayatla beraber başarısızlığa uğramasının

⁹⁶⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 241.

⁹⁶¹ Camelio, a.g.m., s. 130; Türkeş, partiler arasında “çatışma” yerine “ahenk” olması gerektiğini belirtir. Türkeş, “Dünyaya Sınıf ve Sınıflar arası Açılardan Bakmadık”, *Medeniyet*, 6 Temmuz 1965.

⁹⁶² Hasret Çomak ve Burak Şakir Şeker, “Türkiye’de Ordu ve Darbe İdeolojisi”, *Türk Siyasal Hayatında Hukuk Devleti’nin Kurumlarına ve Anayasal Sisteme Yönelik Eleştiriler*, Ed. Hasret Çomak, Beta, İstanbul, 2017, s. 356; “Neden milletin ekonomik, adli, sosyal ve sağlık gibi sonu gelemeyen sorunları çözüm beklerken “sen-ben” kavgası veriliyordu?” Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 121; “Türkiye gibi henüz demokratik nizamın yeni oturmaya başladığı ülkelerde sık sık değişen hükümetler, devlet mekanizmasını A’dan Z’ye tahrip ederek bozduğu gibi, parlamentoyu da işlemez hale sokar. Bu hal ihtilalin doğmasına veya ordunun üst kademesinin idareye el koymasına kadar gider.” Avni Eleveli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 385.

reaksiyonu,⁹⁶³ 27 Mayıs'ın darbe bildirisine de bir slogan olarak damgasını vurmuştu: “Kardeş kavgasını önlemek”. Kardeş kavgasını engelleme düşüncesi ve siyasete olan güvensizlik duygusu Orhan Erkanlı'nın anılarına şöyle yansır: “Memleket kesin hatlarla ikiye ayrılmış, iki partinin saflarında toplanan vatandaşlar; mezarlıklarını, camilerini, kahvelerini, alışverişlerini, yollarını ve her türlü insanî münasebetlerini ayıracak kadar derin ve köklü bir anlaşmazlığa girmişlerdi.”⁹⁶⁴

İnönü yanlısı olarak bilinen ancak Komite üyesi olmayan subaylardan Kurmay Binbaşı Avni Eyleli'nin şu satırları, subaylar arasında demokrasi kavramının bu toplum için henüz erken olduğuna dair fikirleri kuvvetlendirmektedir:

“1962 yılının Ekim ayında, İnönü seyahat çıktığında Balıkesir'e uğrayacaktı. CHP'liler karşılamak için İnönü'yü bekledikleri sırada, DP'liler, buna mani olmak masadıyla miting yapmak istemişlerdir. Bu teşebbüs, bir anda Balıkesir'i karıştırmış. İki grup arasında kavga çıkmış, on kişi yaralanmıştır. Vali durumu İnönü'ye bildirmiş, İnönü de Balıkesir'e gitmekten vazgeçmiştir. Olay, halkın demokratik nizama geçişten dolayı, bu nizam için yeterli olgunluğa sahip olmayışından ve lüzumlu toleransı gösteremeyişinden doğmuştur.”⁹⁶⁵

DP kökenli bir aileden gelen Radikal üyelerden Numan Esin'e göre milli birlik ve huzur üzerine kurulması gereken demokrasi, bir partinin diğer partileri ezmesi ve yok etmesi anlamına gelmemeliydi: “DP'yi tutan vatandaş kitlesi, Halk Partililerin karşısında, tamamen başsız, desteksiz, dağınık bir durumdaydı. Halk Partisi örgütü, bunları ezebilmek için olağanüstü güç harcıyordu.”⁹⁶⁶

Askeri müdahaleden önce ihtilal komitesine “Milli Birlik Komitesi” isminin verilmiş olması, ülkedeki düzen ve huzuru sağlamaya yönelik bir işaretti. Halk Partisi örgütünün,

⁹⁶³ Şükrü Hanioğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, s. 142.

⁹⁶⁴ Erkanlı, *a.g.e.*, s. 8.

⁹⁶⁵ Eyleli, *a.g.e.*, s. 114.

⁹⁶⁶ Numan Esin sözlerinin devamında şu ifadeleri kullanır: “İhtilali izleyen günlerde, Başbakanlık'taydık. Bir şey sormak için Başbakanlık Müsteşarı olan Türkeş'in odasına girdim. Yanında Muzaffer Özdağ vardı. Tesadüfen üçümüz bir araya gelmiştik. Gaziantep'ten gelen Cumhuriyet Halk Partili bir heyet de oradaydı. Gaziantep'teki Demokrat Partililerden oluşan, binlerce isimlik bir liste hazırlamışlar. Listedekilerin derhal tutuklanarak hapsedilmesini istiyorlardı. ‘Gaziantep'e ancak böyle huzur gelir’ diyorlardı. ‘Bizim amacımız Türkiye'yi hapisaneye çevirmek değil. Biz, Gaziantep'te binlerce Demokrat Partili vatandaş hapse atacağız, sizler de alkış tutacaksınız. Bunun neresinde milli birlik var? Böyle memleket yönetimi olur mu? Siz bu öneriyi bize nasıl getiriyorsunuz?’ diyerek kovduk adamları.” Esin, *a.g.e.*, s. 227.

ihtilalden önce DP-CHP çatışmasını bu kez, orduyu da yanlarına alarak, karşı kitleye yönelik kanlı bir ihtilale dönüştürme düşüncesi kabul edilemezdi. “CHP’deki o düşmanlık duygusunun etkisiyle çoğunluk, eline geçen fırsatı değerlendirmek, bizi de bu zulümde aracı olarak kullanmak istiyordu. Bunu kabul edemedik, derhal cephe aldık.”⁹⁶⁷ Bu subaylara göre demokrasi, ülkedeki “toplumsal huzur”u bozmuştu. Ülkeye yeniden “huzur” gelene kadar, “demokrasi” de bir müddet kenarda beklemeliydi: “Türkiye’de demokratik hayat yeterli derecede gelişmemiştir ve bu konudaki deneylerimiz azdır. Bu yüzden 1960 öncesi iç barış tehlikeli bir çatışma noktasına hızla sürüklenmişti. İktidar ve muhalefet arasındaki kavga cephe haline dönüşmeye, karşılıklı kuvvet kullanmaya kadar gitmişti.”⁹⁶⁸

Radikal kanadın ordudaki uzantısı denebilecek isimlerden Dündar Seyhan’ın anılarında “demokrasi” fikri temelden reddedilmemekle beraber, politikacıların milli çıkarları korumak yerine, demokrasiyi bir araç olarak kullanıp partisinin veya şahsının çıkarlarını düşünen kişiler olarak algılanmaktaydı. Nitekim Dündar Seyhan politikacıları eleştirir ve demokrasinin ülkeye erken davet edildiği tezini savunur: “Benim de dâhil olduğum bu gruptakilerin düşüncelerine göre, demokratik nizam ancak ekonomik, sosyal ve kültürel reformları tahakkuk ettirmiş, demokratik müesseselerini kurmuş bir ortamda yaşayabilirdi.”⁹⁶⁹ 22 Şubat 1962 Olayı’ndan sonra “Aydemir Grubu”ndan olması sebebiyle askerlikten ihraç edilecek olan Harp Okulu Tabur Komutanı Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta’ya göre, sürgün, ceza ve idama rağmen subayın varoluş gerekçesi, devlet/toplumun varlığını korumaktır: “Devletin varlığını tehlikeye düşerken asker, ‘bana politika yasaktır, ilgilenemem’ diyemez. Ülke, partilerin çiftliği değildir. Bu görev askerlerin varoluş nedenidir.”⁹⁷⁰ Kurmay Yüzbaşı Sabri Yirmibeşoğlu, radikal subayların bu yöndeki söylemlerini destekler nitelikte ifadeler kullanır. Ona göre Osmanlı ve Meşrutiyet döneminde parti çıkarlarını memleket çıkarlarının üstünde gören

⁹⁶⁷ Esin, a.g.e., s. 227; Muzaffer Özdağ, halkı kutuplaştırmaya iten politik sisteme karşı olduklarını dile getirir. Türkeş, “CKMP’nin Varlığı Rejim İçin Teminatır”, *Medeniyet*, 19 Temmuz 1965.

⁹⁶⁸ Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 210; “Partiler arasındaki kin, aziz milletimizi birbirine düşman iki bölüğe ayırdığı, nifakın camiye, kahveye, mezarlığa hatta aile içine uzandığı bir dönem yaşadık. Milli bütünlüğü daha fazla zedelemekten korumak, siyasi mücadeleyi bir nifak sebebi olmaktan çıkarmak, siyaseti, kalkınmanın hızını yükseltici bir metot araştırması hudutlarına geri getirmek...” Türkeş, *Gerçekler*, s. 122.

⁹⁶⁹ Seyhan, a.g.e., s. 113.

⁹⁷⁰ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, s. 271.

partizanların birbirini can düşmanı olarak görmeleri, bu dönemde yeniden hortluyordu.⁹⁷¹

Bu açıdan bakıldığında subayların demokrasi tanımı, Metin Heper'in Sartori'den mülhem tanımladığı “rasyonel demokrasi” kavramıyla bütünleşir. Nitekim subaylar, “demokrasi” düşüncesinden ziyade “düzenin sağlanması” fikrine daha yatkındırlar.⁹⁷² Radikallerden Erkanlı'ya göre, Türkiye geri kalmış bir ülkedir. Türkiye’de gerçek demokratik rejim, hürriyet/özgürlük yoluyla sağlanamazdı. Zira halkın yönetime katılımını önleyen bariyerler vardı: “Öncelikle halk, oyunu bilinçle kullanamıyor, arada araçlar bulunuyordu.”⁹⁷³ Bu ifadelerde, imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecindeki aydınları ve bilhassa Kemalist kadroyu derinden etkileyen pozitivist fikrin “aklın kılavuzluğu”nda halkın bilinçlendirilme düşüncesini görmekteyiz. Bu görüşe göre, mademki “Komite” Kemalizmi siyasi bir doktrin olarak kabul etmişti, o halde onun metotlarıyla hareket edilmesi gerekiyordu. Orhan Erkanlı sözlerinin devamında, bu araçların aslında siyasi partileri tesir altında tutan menfaat ve baskı grupları olduğunu belirtir. Ancak ondan sonradır ki, demokrasi esas işlevine kavuşacaktı: “Mutlaka bir inkılap dönemi yaşanarak demokrasinin istinad edeceği müesseseler, organlar kurulmalı, gelenekler teşekkül etmelidir. Bu da ancak iktidarı uzatmakla mümkündür. Demokrasinin yaşayabileceği ve işleyebileceği ortam hazırlanmadıkça, şekli demokrasiden ileri gidilemez.”⁹⁷⁴ Nitekim tüm bu görüşler, politikacılara yönelik itimatsızlığı yansıttığı gibi ülkedeki bazı reformlar gerçekleştirilmeden kurulan tipik liberal demokrasiye olan inanç eksikliğini de göstermektedir. Askerin bu düşüncesinin billurlaşmasında politikacıların da katkısı bulunmaktaydı. Örneğin “odunu göstersem dahi, yine milletvekili seçerler” türündeki Menderes’in kendi gücünü ispatlamak için

⁹⁷¹ Hatıratını 1999 yılında kaleme alan ve 27 Mayıs sürecinde kurmay yüzbaşı rütbesinde olan General Sabri Yirmibeşoğlu, bu düşünceye mensup subayların tezini haklı bulur ve gelecekte yaşanacak politik kutuplaşmanın istikametini de çizer: “Politika alanında CHP-DP çekişmesi kahvehanelerin, camilerin, dükkânların ve birçok yerlerin ayrıldığı bir kutuplaşma alanı yaratacaktı. Daha sonra sunni-alevi, Türk-Kürt, seçilmiş-atanmış, asker-sivil, laik-dinci ayrımları da yaratılacaktı.” Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 101.

⁹⁷² Rasyonel demokrasi kavramı, bilgili ve eğitilmiş zümrenin fikir alışverişiyle ülkenin genel menfaatini ön plana alarak politika üretmek şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz.. Metin Heper, “Demokrasimizin Sorunları”, *Doğu-Batı*, S. 21, Ankara, Kasım 2002, s. 160; Salih Akyürek, *Sivil Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi*, Bilgesam Yayınları, Ankara, 2014, s. 149.

⁹⁷³ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 138-139.

⁹⁷⁴ Erkanlı, a.g.e., s. 139.

söylediği bu sözleri, meclise hakaret olduğu gibi, askerlerin zihninde de politikacılara ve meclise olan güvensizliği ön plana çıkartmaktaydı.⁹⁷⁵

Radikal kanadın bu anlayışına göre “Atatürk Demokrasisi” veya “Yeni Kemalizm” olarak da adlandırılan bu fikrin altında yatan gerekçe, tıpkı “Serbest Fırka” örneğindeki gibi, Atatürk döneminde alt yapısal reformların gerçekleştirilebilmesi için çok partili hayatın henüz “erken” olduğu düşüncesi idi. Bu partinin kapatılmasının ardından -geçen zamana rağmen- “ortam”ın henüz oluşmadığı DP dönemindeki “siyaset arenası” da göstermişti. Ordunun “genç kurmay”larını bu düşüncelere iten temel iki saikten bahsedilebilir. Birincisi kuşkusuz kendilerini sivillerden daha üstün ve tecrübeli görmeleri, diğeri de ülkenin gerçeklerini siyasal elitlerden daha iyi kavradıklarını düşünmeleri idi. Bir yandan vazife icabı, ülkenin en ücra köşelerini gezerek halkla “menfaatsiz bir temas” sonucu onların sorunlarını tespit ettiklerine inanmaktaydılar. Diğeri yandan yurtdışı görevlerinde bulunarak Batı’daki gelişmeleri yakından izlediklerini öne sürmekteydiler. Öte yandan da ordunun idari/bürokratik kademelerinde görev alarak “devlet” yönetimini öğrenmiş olduklarına dair kuvvetli bir kanıya sahiptiler.⁹⁷⁶

Metin Toker’in aktardığı kadarıyla, 1960 yılının Ekim ayında Türkeş’in sözcüsü denilebilecek isimlerden Muzaffer Özdağ ile İsmet Paşa arasında Pembe Köşk’te bir görüşme gerçekleşir. Muzaffer Özdağ, müdahaleyi sadece bir zümreye karşı yapılmadığını, esas hedefin memleketi bir türlü çağdaş uygarlık düzeyine çıkaramayan politikacıların tümüne karşı gerçekleştirildiğini dile getirmiştir. Ardından İnönü’ye hitaben “şayet iktidarda siz bulunsaydınız, biz ihtilali size karşı da yapardık” şeklindeki

⁹⁷⁵ Baykam, a.g.e., s. 75.

⁹⁷⁶ Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 380-383; “Subay, başka bir şeydir... Onu sadece üniformalı bir aydın gibi görenler aldanırlar. Kabul etseniz de etmeseniz de o kendisini bir ‘superman’ gibi addeder. İnsanlık âleminde fikirlerin doğuşundan yaşadıkları günlerde beliren taze filizler kadar bütün düşünce dalgalarıyla kulak verirler. ” Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Ordu ve Politika*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 362; MBK üyesi Suphi Gürsoytrak, bu minvalde şu ifadeleri yer verir: “her Türk subayı eline imkân geçse ‘ben Türkiye’yi daha uygar, daha başarılı daha itibarlı olması için şunlar şunları yaparım” diye düşünür... Tabi ordu mensuplarının eğlenceyle, dışarı hayatla ilişkileri çok sınırlıdır. Mesleklerinin özelliklerinden kaynaklanan bir çevrenin içinde yaşarlar. Dolayısıyla buradaki arkadaşlık ilişkileri ve ülkeyi tanıma olanakları çok daha fazladır. Her subay mecburi olarak Türkiye’nin her yerini dolaşır. Türk toplumunu televizyonlarda, radyolarda, basında, resmi makamların çizdiği gibi göstermek istedikleri şekilde değil, gerçek yönüyle görür ve öğrenir.” Baykam, a.g.e., s. 123.

sözlerine İnönü cevaben, Özdağ'ın yanağını okşayarak, “sen bana karşı zor ihtilal yapardın. Ben memlekette ihtilalin ortamını yaratmazdım?” cevabını verir.⁹⁷⁷

Dikkat çeken diğer nokta, grup üyeleri demokrasi kavramına yönelik olumlu sinyaller göndermelerine karşın⁹⁷⁸ ona bağlılıklarının pamuk ipliği düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu subaylardan iki önemli ismin yaşadığı çelişki, 27 Mayıs gecesi kaleme alıp okudukları “darbe bildirisi”ne yansıyan isabetli bir örnektir. Hem İstanbul hem de Ankara’da, birer saat arayla, Orhan Erkanlı ve Alparslan Türkeş tarafından kaleme alınan iki farklı bildiri, Komite üyelerini “kalıcı yönetici” olmaktan çok “geçici siyasal hakem” rolünde olma isteklerini ön plana çıkarmaktaydı. Lakin pratikte bunu gerçekleştirmenin çok zor olacağı kısa sürede anlaşılır. Zira darbecilerin kafasındaki reformların kısa sürede gerçekleşmeyeceği kanaati ortaya çıkmıştı.⁹⁷⁹ İstanbul radyosundan okunan ve Erkanlı’nın kaleminden çıkan bildiride “... Milletçe özlenen demokratik rejimin en kısa zamanda tesisi için herkesin yardımcı olması...” sözü ile Ankara radyosunda bizzat Türkeş tarafından yazılan ve okunan bildiride geçen “... Demokrasinin içinde bulunduğu buhranlı durumdan kurtarmak ve kardeş kavgasını önlemek...” cümlesi, 27 Mayıs’ın geçici bir müdahale olduğu hissini uyandırmış ve MBK’da kalıcılık-gidicilik tartışmalarında hem komite içi klikler hem de komite dışı siyasi aktörler için önemli bir meşru araç olarak kullanılmıştır.⁹⁸⁰

Bununla birlikte ihtilali gerçek bir “devrim/ihtilal” haline getirmek, ülkenin sosyal ve ekonomik reformlarla çehresini değiştirmek, bunu başarmak için gerekirse uzun süre iktidarda kalmak isteyen Radikaller içinde sadece bir kaç subay “fıkrî bir hazırlık” içindedir. Çoğunluk için böyle bir mesele, Komite’ye girip devlet işleriyle karşı karşıya gelince başlamıştır. Örneğin 1962’de orduda “Genç Kemalistler Ordusu” adıyla kurulan

⁹⁷⁷ Toker, *İsmet Paşa’yla 10 Yıl: 1960-1961*, c.3, Akis Yayınları, İstanbul, 1967, s. 122.

⁹⁷⁸ Numan Esin, ayrıca, 27 Mayıs’ı gerçekleştiren kadronun “demokrat” olduğunu düşünmektir: “27 Mayıs kadrosu fikir özgürlüğüne inanıyordu. Toplum yapısının da, kişi hak ve özgürlüklerinin de, yaratılacak yeni anayasayla, bu amaca yönelik olarak oluşturulması, geliştirilmesi çabası vardı. Onun için ben, aralarındaki fikir ayrılıklarına rağmen- ki kimisi toplumcudur, kimisi milliyetçidir- 27 Mayıs kadrosunu, son tahlilde demokrat bir kadro olarak görüyorum.” Esin, a.g.e., s. 198-199.

⁹⁷⁹ Jacob Landau, *Aşırı Akımlar 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1978.

⁹⁸⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 146; Avni Eevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 163; Fakat Orhan Erkanlı, kendisine “hakem” rolü vererek görevi devralmasının MBK’nın başlıca hatalarından birisi olduğunu ifade eder. Zira darbe yapan ordunun hakem rolüne soyunarak “yeni bir düzen” yaratamayacağını savunur: “Bir elinde silah, diğer elinde adaletin terazisi ve ağızda düdüğü (hakem) taşıyanların iktidarı yıksalar bile yeni bir düzen kuramayacakları bizim hikâyemizle ilk kez ortaya çıktı.” Erkanlı, a.g.e., s. 143.

örgüte mensup olması nedeniyle ordudan ihraç edilecek olan Havacı Üsteğmen Güngör Türkeli hatıratında, “Yön” dergisinin etkin olduğu günlerde Doğan Avcıoğlu ve MBK eski üyelerinden Tabii Senatör Suphi Karaman’la olan bir diyalogunu aktarır. Ülke sorunları üzerine açılan sohbette Güngör Türkeli, “politikacılar ve iktisadi geri kalmışlık” hakkında yaptığı bazı tespitlerinin Suphi Karaman’dan övgü aldığını şu sözlerle ifade eder: “Suphi Karaman, Doğan Avcıoğlu’na dönerek “Bak Doğan, bu genç subay ülke sorunlarıyla nasıl da yakından ilgileniyor, seni dikkatle dinledim. Biz teğmen, üsteğmenken ordu talimnamelerinden başka bir şey bilmiyorduk. Ben bu konuları 27 Mayıs İhtilali’nden sonra öğrendim.”⁹⁸¹

Grup üyelerinin çoğunun, hazırlıksız olmasının yanında, “hisleri” ile hareket ettiği saptamasını yapan İpekçi, 14’ler fikir cereyanının, bazı üyelerin “içgüdüsel” olarak bir araya gelerek oluştuğunu söyler. Ona göre, belirli bir ideolojiye derinliğine inceleyip, şuurlandırıp benimseyen, etraflı bir plan/program hazırlayan, güdülecek metodun karakterini tespit eden organize bir grup hüviyetinden ve böyle bir liderden yoksundurlar.⁹⁸² Bu doğrultuda Radikallerin belirli bir fikir sistemine sahip olmamakla beraber, bünyevî reformların yapılması konusunda “takıntılı” oldukları anlaşılıyor. Bu kanadın önde gelen isimlerinden Orhan Erkanlı bu durumu şu sözlerle ifade eder:

“Türkiye geri kalmış bir ülkedir. Bu memlekette gerçek demokratik rejim, hürriyet yoluyla sağlanamaz. Çünkü halkın yönetime katılımını önleyen engeller vardır. Halk, oyunu bilinçle kullanamaz, arada mutavassıtlar (aracılar) bulunmaktadır. Bunlar aslında siyasi partilerin de asıl kadrolarını teşkil eden veya tesir altında tutan menfaat grupları, baskı gruplarıdır. Mutlaka bir inkılap dönemi yaşanarak demokrasinin istinad edeceği müesseseler, organlar kurulmalı, gelenekler teşekkül etmelidir. Bu da ancak iktidarı uzatmakla mümkündür. Demokrasinin yaşayabileceği ve işleyebileceği ortam hazırlanmadıkça, şekli demokrasiden ileri gidilemezdi.”⁹⁸³

Esasında demokrasi tek kutuplu bir toplumdan çok kutuplu bir toplum anlayışını ön görmesine rağmen Türkiye’de güçlü bir demokratik siyasal kültürün olmayışı, tarafların tartışma kültüründen uzaklaşarak çatışma ortamına yol açmıştı. Buna göre, “partiler

⁹⁸¹ Güngör Türkeli, *Harbiye’den Babîâli’ye*, s. 52.

⁹⁸² Abdi İpekçi, “14’ler Faşist miydi Sosyalist miydi?”, *Yön*, 20 Aralık 1961, s. 15.

⁹⁸³ Erkanlı, *a.g.e.*, s. 138-139.

menfaat yuvası, malzeme ise kötü” idi.⁹⁸⁴ Diğer bir ifadeyle, güvenlik temelli iç ve dış tehdit algısı sürekli açık olan askerin gözünden okunacak olursa, demokrasinin ülkeye erken davet edilmesi, iç güvenliği tehdit edecek boyutta bir ortamın doğmasına yol açmıştı.

Radikal kanat, bu görüşlerinde samimi olsalar da, kurulacak düzenin ne kadar süreceği, kamuoyunun bu düzeni ne dereceye kadar benimseyeceği ve destekleyeceği konusunda her hangi bir fikirleri bulunmadığı anlaşılıyor. Zira bu konuları enine boyuna düşünmediklerinden dolayı hem Komite hem kamuoyu nezdinde destek görmemişlerdir.⁹⁸⁵

3.3.3.İlımlılar/Statükocular

“Başta Cemal Gürsel, çoğunlukla 27 Mayıs’a 12’ye çeyrek kala katılan, kolay ele geçirilen iktidar şaşkınlığı ve sorumluluk endişesinden sonuna kadar kendini kurtaramayanlar ile Halk Partisi sempatanlarından teşekkül ediyordu. Bunlar yarattıkları olayın ağırlığı ve sorumlulukları altında ezilmiş, korku ve endişelerden kurtulamamış, bir an önce kendilerine sağlam bir statü sağlayarak bu işten kurtulmaktan başka bir düşünceleri olmayan kişilerdi. Bu hava içinde, dışardan uzatılan elma şekerleri üzerine sinekler gibi konmaktan çekinmediler. Gürsel Cumhurbaşkanlığı’nı ‘nişan’ alırken, bazıları Tabii Senatörlük formülüne cankurtaran simidi gibi sarıldılar ve bir daha bırakmadılar.”

Orhan Erkanlı, MBK Üyesi⁹⁸⁶

İlımlı/Statükocular, iktidarın “sivil siyasal elitlere” teslimi konusunda “hemfikir” olmalarına karşın kendi içinde iki farklı çizgiye sahipti. Birinci çizgide olanlar, yapılacak seçimlerle iktidarı seçimi kazanan parti veya partilerin kontrolüne bırakılması gerektiğini düşünenlerden oluşmaktaydı. Bu görüşün taraftarları Cemal Madanoğlu, Osman Köksal,⁹⁸⁷ Sezai Okan⁹⁸⁸ ve Sami Küçük idi.⁹⁸⁹ İkinci çizgide bulunanlar,

⁹⁸⁴ Demokratik hayatın en önemli unsurları arasında yer alan “siyasal partiler”in işleyişi, Türkiye’de çıkar temeline dayalı, kolay yoldan makam ve mülk sahibi olmak isteyen kişilerin yuvalandığı kurumlar olarak görülmektedir. Esin, a.g.e., s. 194.

⁹⁸⁵ Eevli, a.g.e., s. 382.

⁹⁸⁶ Orhan Erkanlı, *Anular, Sorunlar, Sorumlular*, s. 144.

⁹⁸⁷ Selanik doğumlu Osman Köksal, 6 Haziran 1961 Tansel Olayı’ndan sonra Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı görevini bırakarak üniformasını çıkarmak zorunda kalır. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri ardından Tabii Senatör olarak atanır. Bu süreçte yaşanan 21 Mayıs 1963 darbe girişiminden

seçimlerin “derhal” yapılarak iktidarın CHP’ye devredilmesini talep etmekteydiler. Zira 27 Mayıs sonrası ülke çapında örgütlü tek büyük parti konumuna gelen CHP’nin seçimlerde iktidarı elde edeceğini düşünen Komite üyeleri Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Rafet Aksoyoğlu, Şükran Özkaya, Suphi Gürsoytrak, Vehbi Ersü ile Havacıardan Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi’den müteşekkildi.⁹⁹⁰ Ancak bu üyeler, başlangıçta alenen İnönü yanlısı olduklarını belli etmiyorlardı: “Çoğu asker gibi, ilişkilerini İnönü’ye saygı örtüsü altında sürdürüyorlardı.”⁹⁹¹

Bununla birlikte Radikallere karşı bir ittifak havası çizen “İlmliler/Statükocular” da kendi içinde küçük gruplara ayrılmış durumdaydı. Bu gruptan Sezai Okan, bu kanadın “anayasal kurumlara bir an evvel geçilmesi dışında ortak noktaları” bulunmadığını söyler.⁹⁹² Bir tarafta generallerden oluşan üst rütbeli komutanlar, diğer tarafta albayların etrafında kümeleşen çok katmanlı bir ilişkiler profili sunan alt rütbeli subaylar bulunmaktaydı. MBK içinde önemli görevler ve yürütme gücü generallerin elindeydi. Devlet Başkanı Gürsel’in yanı sıra, General Fahri Özdilek Milli Savunma Bakanlığı, General Sıtkı Ulay Ulaştırma Bakanlığı makamında oturmaktadır. Her ne kadar Gürsel

---

sonra Aydemir’in yargılandığı mahkeme sonucunda Tabii Senatör olarak eski dostunun idamına “evet” oyu verirken, Sezai Okan “hayır” vermiştir. Bir süre sonra görevinden istifa eden Köksal, Haziran 1964’te bu kez Cumhurbaşkanı tarafından Cumhuriyet Senatörü olarak atanır. 12 Mart döneminde Madanoğlu, Numan Esin, İrfan Solmazer ile beraber gizli örgüt kurmak suçundan yargılanır. Köşesine çekilen Osman Köksal, oğlunun 12 Eylül döneminde sol örgütlerle bağlantısı olduğu gerekçesiyle 19 Temmuz 1982’de tutuklanmasından kısa süre sonra 1 Kasım 1982’de ölür. Bkz. Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 10-19; Köksal ile Harbiye’den sınıf arkadaşı olan Kenan Evren’in dostluğu 27 Mayıs 1960 öncesi ve sonrasında aynı sıcaklıkla devam etmiştir. Bu süreçte Evren ile Köksal’ın karşılıklı mektuplaşmalarından anlaşıldığı kadarıyla, ordu içinde yaşadığı kişisel sıkıntılardan dolayı şikâyetçi olan Kenan Evren, 30 Ağustos 1961 tarihinde emekliye ayrılmak istemekte ve Köksal’dan bu konuda kendisine yardımcı olmasını beklemektedir. Köksal ise bu dostunun ordudan ayrılmasına razı olmaz ve Evren’in talebini yerine getirmeyerek Muş’a Alay Komutanı olarak atanmasını sağlar. Mumcu, a.g.e., s. 154-158.

⁹⁸⁸ 1917 Bursa doğumlu Sezai Okan, ilkokulu İstanbul’da, askerî ortaokulu Konya’da, askeri liseyi ise Bursa Işıklar Lisesi’nde tamamladı. 1939 yılında Harp Okulu’ndan teğmen olarak mezun olan Okan, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Trakya’da süvari ve tank birliklerinde görev yaptı. 1955 yılında Harp Akademisi’ni, 1956 yılında Yüksek Kumanda Akademisi’ni bitirdi. Genelkurmay İstihbarat ve Harekât Başkanlıklarında kurmay hizmetlerinde bulunurken, ek görev olarak Harp Okulu’nda öğretmenlik yaptı. 27 Mayıs’tan sonra MBK üyesi olan Okan, 25 Ekim 1961’den 12 Eylül 1980 tarihine kadar Tabii Senatör olarak görev yaptı. Bu arada 1968 yılında Milli Devrim Ordusu adı altında bir gizli örgüt kurmak suçundan senatörlüğü kaldırılması talep edilen eski MBK üyesi beş Tabii Senatörden biridir. Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 27 Mayıs 1989.

⁹⁸⁹ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 305; Seyhan, a.g.e., s. 112-114. Özdağ, a.g.e., s. 342.

⁹⁹⁰ “Harbiyeli Aldanmaz” eserinde Kurmay Yarbay Osman Deniz, CHP eğilimlileri içinde Cemal Gürsel, Havacıardan Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Haydar Tunçkanat ve Komite üyesi olmamakla beraber Havacıları yönlendiren Halim Mentеш’i sayar. Osman Deniz, *Harbiyeli Aldanmaz*, s. 17.

⁹⁹¹ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, s. 139.

⁹⁹² Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 1 Haziran 1989.

Paşa devlet başkanı olsa da, generallerin “fiili lideri” aynı zamanda Ankara Garnizon Komutanı olan Tümgeneral Cemal Madanoğlu’dur. Bu öncülüğünü, gerek “baskın” karakteri gerekse 27 Mayıs harekâtını yürüten “karargâh komutanı” olmasından alan Madanoğlu, Komite içindeki “iktidar” mücadelesinde de efektif bir rol oynayacaktır.⁹⁹³

Anlaşıldığı kadarıyla başta Gürsel Paşa olmak üzere generallerin de dâhil olduğu bazı üyeler, bu iki görüş arasında sürekli gidip gelmekteydi. Diğer bir ifadeyle, kimi üyeler başlangıçtan itibaren belli bir görüş doğrultusunda rotasını çizmekteydi. Kimi üyeler geçmişten gelen arkadaşlık bağlarına göre veya kendi kişilik özelliğine en yakın üyelerle kaynaşmış durumdaydı. Kimileri de Komite toplantılarında geçen sert tartışmalar sonrası oluşan kümeleşmelerde, kendisine de bir yer bulabilmek adına, belirli bir yöne doğru meyil göstermekteydi.

Buna karşın bazı eserler, Devlet Başkanı Cemal Gürsel ve diğer generallerin yönettiği grubun “İlimliler/Statükocular”; albay ve daha alt rütbeli subaylardan oluşan diğer grubun “Radikaller” olarak anıldığını belirtir. Zira buna göre, İlimli/Statükocu kanadın bir grubunu oluşturan Gürsel’in liderliğinde Generaller, genç subaylarla iktidarı paylaşma düşüncesine kolayca adapte olamazlardı.⁹⁹⁴ Generaller ve diğerleri şeklinde “rütbe farklılığı”na dayanan bu anlatıma temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Öncelikle, Radikallerin, “alt rütbeli subaylar”dan oluşmuş olması, tüm albay ve alt rütbeli subayların “radikal” olduğu anlamına da gelmemelidir. Örneğin 27 Mayıs’ta, harekât gecesi temel alındığında Ondörtler içinde “albay” rütbesinde sadece Alparslan Türkeş bulunurken, karşı grupta ise aynı rütbede yedi üye bulunmaktadır.⁹⁹⁵ Diğer bir husus, normal şartlarda generallerin ülkeyi genç subaylarla birlikte yönetme fikri, her şeyden önce askerî hiyerarşi geleneğine aykırı olduğu bilinmektedir. Bu yaklaşımın elbette bu konuda haklılık payı bulunmaktadır. Lakin olağanüstü koşulların egemen olduğu, genç subayların öne çıktığı ve her üyenin eşit kabul edildiği Komite’de, generallerin etkinliği de tartışmalıdır. Paşaların Komite içinde bir “özümlü ağırlık”ları varsa da “yoğunluk”ları aynı oranda değildi. Diğer bir ifadeyle generaller, askeri hareketin ordu içindeki “meşruiyeti” için sembolik gerekçelerle o koltuklara oturtulmuş kişilerdi. Darbeyi

⁹⁹³ CIA, “Dissension Appears Within Turkish Military Regime”, Central Intelligence Bulletin, Copy No: C, 26 September 1960, s. 5.

⁹⁹⁴ Ahmad, a.g.e., s. 174.

⁹⁹⁵ *Milliyet*, 14-16 Haziran 1960.

yönlendiren onlar olmadığı gibi, darbeden sonra teşkil edilen Komite’de görev alan generallerin pozisyonları da etkisiz ve silikti. Bunun farkında olan Cemal Madanoğlu dışındaki Paşalar, komitede egemen olmayı değil, uzlaştırıcı bir rolde bulunmayı tercih etmişler hatta tercih etmek zorunda kalmışlardır, denebilir. Nitekim Radikallerin tasfiyesinde, generallerin başını çektiği klik ancak albayların desteğini alarak operasyonu gerçekleştirebilmiştir.⁹⁹⁶ Komite’deki hizipleşmeyi, hiyerarşik gerekçeleri ön plana çıkararak “doğal bir bölünme” olarak gören bu ayırım, generallerin Komite’ye ne kadar hâkim olduğu sorusunu da gündeme getirmektedir. Devlet Başkanlığı ve Başkomutanlık gibi resmi yetkilerle donatılmasına rağmen, fiilen bu güçlere sahip olmayan Cemal Gürsel, komite içinde yönetici pozisyonundan çok “arabulucu” bir roldedir. Devlet Başkanı Cemal Gürsel ile genç bir üye arasında Komite’de gerçekleşen ilginç bir diyalog, generallerin silik tavrı hakkında bir izlenim verebilir. Dündar Seyhan’ın naklettiğine göre olay şu şekilde cereyan etmiştir:

“Gürsel, bir gün komite toplantısında, komitecilerden şikâyet ederek, kendisinin yeniden ve açıkça komitenin lideri olarak ilan edilmesini istemişti. Genç üyelerden birisi, “Paşam, sizi babam kadar çok seviyorum ve hürmet ediyorum. Ancak liderlik başka şeydir, Allah vergisidir. O, böyle istenmekle alınmaz. Ben liderlik vasıflarını sizde göremiyorum” demiştir. Gürsel ise ‘Ben de seni çok severim, doğru sözlü çocuksun’ demiş ve kendisine bir kahve ısmarlamıştır.”⁹⁹⁷

⁹⁹⁶ Aydemir, a.g.e., s. 63-66; Ulay, a.g.e., s. 168-172; Bu hususa dair ikinci bir örnek olarak, Türkeş’in müsteşarlık görevinden alınma süreci verilebilir. Cemal Paşa’nın başlangıçta Türkeş’in tesiri altında olduğu bilinmektedir. Lakin Türkeş’in komite içinde kendi grubunu oluşturup gizli toplantılar tertip ettiği iddialarından Cemal Gürsel tedirgin olmuştur. Türkeş’i önce yatıştırmaya çalışsa da, sonuç alamayınca, Ağustos ayından itibaren Komite’deki Türkeş karşıtı albayların (Sezai Okan-Osman Köksal-Sami Küçük, Ekrem Acuner, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat) yardımı ve dışarıdan İnönü’nün de telkiniyle Türkeş’i Müsteşarlık görevinden almayı kararlaştırmıştır. Aydemir, a.g.e., s. 61-63; Esin, a.g.e., s. 164.

⁹⁹⁷ Seyhan, a.g.e., s. 88; Gürsel’in liderliğinin tartışılmasının en başta gelen sebebi kuşkusuz liderliğe gelişi tarzında aranmalıdır. MBK listesini hazırlayan 8 kişilik komisyon üyelerinden Orhan Erkanlı, Gürsel Paşa ile arasında geçen telepatik ilişkiyi ilginç üslubuyla kaleme alırken, lider seçiminde hatalı davrandıklarını ve aslında fiilen “lidersiz” bir komite kurulduğunu ifade eder: “Sekiz kişilik heyete ben de dâhildim. Salon boşaltıldı ve çalışmaya başladık. Bu arada Sayın Gürsel, sessiz sedasız bakıyor, olumlu olumsuz tek kelime söylemiyordu. Bakışları donuk ve manasızdı. Belki kendisini seçip seçmeyeceğimizi düşünüyor, belki de bizlerden kurtulmanın çarelerini arıyordu. Bizi ilk günlerde dağıtıp, iktidarı tek başına ele almamakla o mu hata etti? Yoksa Gürsel’e Devlet Başkanlığı, Komite Başkanlığı, Başbakanlık, Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı gibi tarihte Atatürk’e dahi verilmeyen görev ve yetkileri vermekle biz mi hata ettik? Şuanda kestiremiyorum, fakat muhakkak ki taraflardan birisi büyük hata yaptı. O günlerde isteseydi Gürsel bizi, biz Gürsel’i tasfiye edebilirdik, hiçbir şey değişmezdi. İsmarlama lider, başsız cunta olmayacağını daha sonraları anladık, acısını çektik, belki de memleket hâlâ bu hatanın neticeleri yüzünden bunalımlar içinde sallanıyor...” Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 20; Orhan Erkanlı, başka bir eserinde Gürsel Paşa hakkındaki görüşlerine şöyle devam eder: “Sonraki yıllarda hep düşünmüşümdür: Gürsel bizi kıtalarımıza gönderip, memleketi tek başına veya birkaç kumandanla idare

Normal koşullarda ordunun geleneksel sıkı disiplin ve hiyerarşik kuralları göz önüne alındığında, genç subayın askerî bir mahkemede yargılanmasına neden olacak bu sözleri karşısında Gürsel, mevcut şartların farkına varıp sessiz kalmayı tercih ettiği görülüyor.

Cemal Gürsel hakkındaki görüşler aşağı yukarı birbirine yakındır. Cemal Gürsel'e karakter ve kişilik özellikleri bakımından olumlu değerler yüklenirken, devlet adamlığı ve liderliği konusunda soru işaretleri barındırmaktadır: "İyidir, ağadır, babacandır, merhametlidir", diyorlardı ama onu bir lider olarak pek kabul eden yoktu."⁹⁹⁸ Kimseyi kırmak istemeyen ve herkesin suyuna giden Paşa, lider olmaktan çok iyi bir "idareci" görüntüsündedir. Kolayca herkesin tesirinde kalabiliyordu: "Kendisi çok zayıfı ve güç karşısında teslim oluyordu. Yanından en son çıkanın dediğine tabi oluyordu."⁹⁹⁹ İlk haftalarda Türkeş'in "mutlak" tesirinde kalan Gürsel, Komite içinde Radikallerin desteklediği bir siyasal parti kurulmasını dahi önermişti. Bununla birlikte Radikallerin yapmak istediği köklü reformları benimsemesine rağmen uygulamalar karşısında tepkilerden sinen Gürsel Paşa, Orhan Erkanlı'nın ifadesiyle "sanki suçlu imiş gibi" bir hisse kapılarak telaşa kapılmakta ve kandırıldığını düşünmektedir.¹⁰⁰⁰

Şubat 1959'dan itibaren hareketin "liderlik" koltuğunda oturan Gürsel'in liderliği, liderlikten çok bir "hamilik"ti. Diğer bir ifadeyle alt rütbeli subaylardan kurulu gizli

---

etse daha mı iyi olurdu? Veya biz Gürsel'i ilk günlerde tasfiye ederek kendimize başka bir kişiyi başkan yapsaydık ne olurdu? Hangi hal tarzının doğru olacağını kestirmek şuanda bile zor. Fakat mutlaka ikisinden birinin uygulanması memleket hesabına daha faydalı olurdu. Biz en kötü hal tarzını uyguladık." Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, 1987, s. 78; Gürsel'in şahsında toplanan yetkiler sadece kâğıt üzerinde olduğu aşikârdır. Zira ülkedeki tek iktidar konumundaki MBK, kararlarını oy çokluğuyla alması nedeniyle, Gürsel'in "oyu"nun çıkarılan kanunlarda tek başına yeterli olmadığını unutmamak gerekir. Karavelioğlu, a.g.e., s. 106; 27 Mayıs'ı gerçekleştiren gizli örgütün kurucusu Sadi Koçaş'ın anılarına bakıldığında, örgütün sağlıklı ve sistematik gelişmesinde, daha önemlisi 27 Mayıs'ın başarılı olmasında bir lider olarak Gürsel'in büyük katkısı olduğunu vurgular. Koçaş, a.g.e., s. 431-469.

⁹⁹⁸ Seyhan, a.g.e., s. 88; Dünder Seyhan, Gürsel'in konumu hakkında yorum yaparken Gürsel'deki özgüven eksikliği ve geçici şaşkınlığından şöyle bahseder: "Cemal Gürsel, ordu üst kademelerinden bir konsey kurarak duruma istediği şekilde hâkim olabilirdi. Lakin kendisi, devlet kuşunun bir anda, bu kadar kolaylıkla başına konmasının şaşkınlığını yaşamaktaydı." Seyhan, a.g.e., s. 82.

⁹⁹⁹ Turgut, a.g.e., s. 327; Cemal Gürsel'in sürekli karar değiştirmesi, Komite üyeleri tarafından sıkça dile getirilen bir konudur. Ulay, a.g.e., s. 155; Ayrıca General Sıtkı Ulay, Cemal Gürsel'in böyle bir tutum sergilemesinin temel nedeni olarak, herkesi kendisi gibi "dürüst ve şeffaf" zannetmesinden kaynaklı olduğunu dile getirir. Ulay, a.g.e., s. 172-173; Sadece Komite üyeleri değil, aynı zamanda Gürsel'le temas kuran gazeteciler de benzer bir durumdan şikâyetçidir. Gazeteci Müşerref Hekimoğlu, bir meselenin çözümü için Paşa'yla Çankaya'da bir görüşme gerçekleştirmiş ve Paşa'dan "olur" yanıtı almıştır. Ancak Hekimoğlu, Paşa'nın bu sözünü gerçekleştireceğinden bir türlü emin değildir: "Ben yanından ayrıldıktan sonra kararını değiştirebilir. Çok kez yaşadık bunu. Son konuşan kazanıyor." Hekimoğlu, a.g.e., s. 15.

¹⁰⁰⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 303.

örgütün ihtiyaç duyduğu üst rütbeli ve dört yıldızlı general gereksinimini karşılamaktan ibaretti. Çünkü gizli örgütlenme döneminde dahi hiçbir toplantıya katılmamıştı ve hiçbir kararda belirleyici bir aktör değildi. Ayrıca Sadi Koçaş, Suphi Karaman, Osman Köksal ve Alparslan Türkeş hariç, kimin örgüt üyesi olduğuna dair en ufak bir fikri de yoktu. Şevket Süreyya Aydemir'in de belirttiği gibi, 27 Mayıs ihtilalcileri “bir komutan bulmuş fakat lider” bulamamışlardır.¹⁰⁰¹ ABD Dışişleri Bakanlığı “İstihbarat ve Araştırma Dairesi” imzalı raporda siyasi alanda “muhafazakâr ve statüko” yanlısı olarak değerlendirilen Cemal Gürsel,¹⁰⁰² hiyerarşik zincirden gelen otoritesiyle bir “üst”tür, ancak üstün değildi.¹⁰⁰³

Generallerin “İlimli/Statükocu” bir pozisyonda bulunmalarının nedenlerinden birisi, darbeye günler ve hatta saatler kala katılmalarından dolayı, müdahale sonrası sürece dair kafalarında şekillenmiş ve berraklaşmış bir “görüş” olmamasından kaynaklıydı. Lakin askeri rejimden sivil rejime geçişten henüz kısa bir süre sonra, Aralık 1961’de, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in politikacıların “çapsız”lığını gerekçe göstererek, ordu içinde kendisine bağlı bir gizli örgüt kurduğu ve yeni bir “darbe” yapmayı planladığına dair iddiaları Talat Aydemir, Orhan Erkanlı ve Gazeteci Bedii Faik gibi isimler tarafından teyit edilir.¹⁰⁰⁴ İktidarın bir an evvel sivillere teslimi konusunda hassasiyeti bulunan Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal da radikalizme kayarak 12 Mart 1971 döneminde sol bir cuntanın liderliğinden ötürü yargılanacaklardı.¹⁰⁰⁵ İlimli/Statükocu kanadın süreç içinde radikalizme savrulduklarına dair örnekleri çoğaltmak mümkündür.

¹⁰⁰¹ Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, s. 322-323.

¹⁰⁰² *Milliyet*, 27 Mayıs 1989; *Sözcü Dergisi*, 31 Ocak 1961, s. 29

¹⁰⁰³ Aydemir, *İkinci Adam*, s. 317- 321; Esin, a.g.e., s. 189; Amerikan Büyükelçisi Warren’ın kaleme aldığı 11 Ağustos 1960 tarihli raporda, Cemal Gürsel’in “gerçek bir lider” gibi hareket etmeye başladığını ifade etmektedir: “Gürsel, gerçek bir lider. Hızlı öğreniyor. Artık devlet başkanı gibi hareket ediyor. Genel olarak dikkatli düşünüyor, yavaş konuşuyor.” *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Vol. 10, Part 2, (Letters From The Ambassador to Turkey to the Assistant Secretary of State For Near Eastern and South Asian Affairs), Ankara, 11 August 1960, s. 869-870; Amerikan istihbarat analizcisi Profesör Sherman Kent’e göre, Cemal Gürsel’in Komite içindeki pozisyonuna dair değerlendirmeleri bulunmaktadır. Buna göre Cemal Gürsel, sanıldığının aksine “kukla bir figür” değildi fakat “entelektüel bir zekâ”ya da sahip değildi. Komite içinde “tartışılmaz bir liderden ziyade eşitler arasında birinci” idi. *CIA*, “Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 21 June 1960; *CIA* “The Situation in Turkey”, Office of National Estimate: Memorandum for Acting Director, 23 June 1961, s. 1-2.

¹⁰⁰⁴ Talat Aydemir, a.g.e., s. 85, Ayrıca bkz. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*; Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*.

¹⁰⁰⁵ Bkz. Nazlı Ilıcak, *12 Mart Cuntaları*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001; Doğan Avcıoğlu’yla “derin” bağlantıları bu isimler, ayrıca Dünder Seyhan ve Mucip Ataklı’yla birlikte 1969-71 yılları arasında çıkan Devrim Gazetesi’nin yazar kadrosu içindeydi. Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi*, s. 291.

Örneğin 12 Aralık 1968 günü eski MBK üyesi beş Tabii Senatör; Mucip Ataklı,¹⁰⁰⁶ Sezai Okan, Ekrem Acuner, Şükran Özkaya ve Suphi Karaman'ın "Demokratik Devrim Ordusu" adıyla anılan gizli bir örgütün üyesi ithamıyla dokunulmazlıkları kaldırılacaktır.¹⁰⁰⁷ Yine benzer bir misal Sami Küçük ve Vehbi Ersü üzerinden verilebilir. Reformist kanada yakınlığıyla bilinen Suphi Karaman'la birlikte İlimli/Statükocu kanattan Sami Küçük ve Vehbi Ersü, 20 Aralık 1961'de "Yön Bildirisi"ne imza atan üç eski MBK üyesi Tabii Senatör'dür.¹⁰⁰⁸ Dolayısıyla MBK'nın hangi kanadından olursa olsun, kişisel ikballerinin güvence altına alınmasıyla ("Cumhurbaşkanlığı" ve "Tabii Senatörlük") beraber korku ve kaygılarından sıyrılan bu "eski ihtilalcilerin",¹⁰⁰⁹ politikacıların da beklentilerini karşılayamaması ve memleketin gidişatından duydukları hoşnutsuzluk sonucu, illegal pratiklerin "şu veya bu şekilde" içinde olduklarını söylemek mümkündür. Bunun yanında askerlik mesleğine geri dönmek isteyenler olduğu gibi¹⁰¹⁰ kişisel kariyer elde ederek "kazasız belasız" bu işten kurtulup Tabii Senatörlük makamıyla 12 Eylül'e kadar "etliye sütlüye" dokunmayan üyeler de bulunmaktaydı.¹⁰¹¹ Başta Akis dergisi olmak üzere CHP'li yayın organları tarafından Komite üyelerinin "altın heykelleri" dikilmesi gerektiğine yönelik mesajlar bir yana,¹⁰¹² Türkeş'in iddiasına göre, bazı üyelere CHP'den vekillik, bakanlık ve büyükelçilik gibi vaatler de verilmekteydi.¹⁰¹³ Nitekim anılarını yıllar sonra kaleme alan İlimli gruptan Şükran Özkaya, Cihat Baban aracılığıyla CHP'ye davet edildiğini teyit eder.¹⁰¹⁴ Bu tip duyum ve iddialara dair örnekler çoğaltılabilir. Reformist üye Orhan Erkanlı, Komite içindeki ve dışındaki generallerden bazılarına, başta Cemal Madanoğlu olmak üzere, sivil rejime geçildikten sonra Silahlı Kuvvetler'de önemli

¹⁰⁰⁶ Gazeteci Can Ataklı'nın amcasıdır. Can Ataklı, "İlkeler, Dürüstlük, Onur ve Babam", *Sabah*, 21 Haziran 1998.

¹⁰⁰⁷ *Milliyet*, 13 Aralık 1968.

¹⁰⁰⁸ *Yön*, 20 Aralık 1961, S. 1, s. 13.

¹⁰⁰⁹ Bununla birlikte tam tersi durumdan kaynaklanan bazı olaylar Tabii Senatörlerin "radikalizm"e sürüklenmesine de yol açmıştır. Örneğin Tabii Senatör sıfatıyla Parlamento'da yer alan eski MBK üyeleri, sık sık hücumuna uğradıkları Adalet Partisi'nin "Tabii Senatörlük" kurumunu tasfiye etme arzusunda ürkmekteydiler. Bu çekince, onları illegal oluşumların içinde bulundurmaya teşvik etmekteydi. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 231-232.

¹⁰¹⁰ Sıtkı Ulay orduya geri dönmek isteyen üyeler arasında General Cemal Madanoğlu, Kurmay Albay Mucip Ataklı ve Kurmay Albay Mehmet Özgüneş gibi isimler olduğunu dile getirir: "İşin gerçeğini ifade etmek gerekirse, ben dahi tekrar orduya dönmek fikrinde olanlardandım." Ulay, a.g.e., s. 213-214.

¹⁰¹¹ Sıtkı Ulay, henüz Tabii Senatörlük kurumunun ihdas edilmediği MBK döneminde, akıbetlerinin ne olacağı konusundaki belirsizliklerin çoğu Komite üyesinde endişe yarattığını belirtir. Ulay, a.g.e., s. 214.

¹⁰¹² Metin Toker, "23 Altın Heykel", *Akis*, 6 Mart 1961.

¹⁰¹³ Turgut, a.g.e., s. 236.

¹⁰¹⁴ Özkaya, a.g.e., s. 242.

komuta mevkilerinin vaat edildiğini ifade eder.¹⁰¹⁵ Dündar Seyhan, İlimliler/Statükocuları ironiyle eleştirerek “askeri rejim” döneminde bu isimlerin “devrimci” yönünün olmadığını, eski düzenin muhafazasını sağlamaya çalışan ve prestij peşinde koşan kişiler olduğunu dile getirir: “Bunlar güya ihtilalci sayılıyordu. Hayatlarında hayallerine dahi getirmedikleri en büyük mertebeye bir anda erişivermişlerdi. İtibarları bin beşyüzdü. İsimleri tarihe geçmişti. Bütün bu imkânlar, hemen elde iken, reformdu... Memleketti... Falan filan tutturup ellerindeki nimeti yitirmeye kalkmakta mana var mıydı? Bu derecesi, biraz değil, fazlaca safdillik olurdu.”¹⁰¹⁶

CHP sempatanlarının argümanını destekleyen temel faktör, içinden geçilen zor süreçte ülkenin ancak hem eski bir komutan hem de devlet tecrübesi yüksek İsmet Paşa liderliğinde kurtulacağına yönelik kuvvetli bir inanç ve kanaatti. Başak türlü söylemek gerekirse, ülkeyi yönetmede, iç ve dış politikayı yeni bir dünya görüşü içinde değerlendirmede MBK’yı tecrübesiz gören bazı üyeler, içinde buldukları yönetim bunalımından kurtulmak için tecrübeli çevreye ihtiyaç duymaktaydılar.¹⁰¹⁷ İnönü liderliğindeki “geçiş süreci”nin pozitif bir karar olacağına dair bu kanıyı besleyen üyeler; Ekrem Acuner, Fikret Kuymak, Rafet Aksoyoğlu ile Havacılar’dan Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi’dir.¹⁰¹⁸ Radikallerden Ahmet Er, MBK’nın Havacı üyeleriyle CHP’nin MBK’ya karşı tutumu hakkında tartışmak üzere orduevinde buluşmuşlardır. Toplantıda Haydar Tunçkanat, “ben Hava Kurmay Albayım. Devlet idaresinden anlamam, en iyisi bu işi büyük devlet tecrübesi olan İsmet İnönü’ye bırakalım.”¹⁰¹⁹ Radikal kanada yakınlığıyla bilinen Gazeteci Müşerref Hekimoğlu, bu grubun tuhaf bir çelişki içinde olduğunu dile getirir. İhtilal kadrosunda yer almalarına

¹⁰¹⁵ Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 82; Madanoğlu’nun genelkurmay başkanlığı ihtimali CIA belgelerine de yansımıştır. Bkz. CIA, “Memorandum for the Director: Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 31 May 1961, s. 7; CIA “Outlook in Turkey”, National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 May 1961.

¹⁰¹⁶ Seyhan, a.g.e., s. 92-93.

¹⁰¹⁷ Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, s. 15.

¹⁰¹⁸ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, s. 27-28.

¹⁰¹⁹ Ahmet Er, toplantıya hakem olarak katılan Havacı Yüzbaşı Hüseyin Güven’in bu sözlere karşılık şu yanıtı verdiğini ifade eder: “Mademki devlet idaresinden anlamıyorsunuz o halde neden ihtilale girdiniz? Şimdi sizin için yapılacak bir şey var. Ya istifa eder köşenize çekilirsiniz veya ordu içindeki birliğinize geri dönersiniz. Ama müsaade edin biz genç subaylar bu devleti idare etmek hususunda üstün bir azme, iradeye ve karara sahibiz. Lütfen bizim yolumuzu tıkamayınız.” Er, a.g.e., s. 83-84; Ahmet Er’in bu iddialarını Dündar Seyhan da teyit eder: “Halim Mentеш ve Havacılar, MBK kadrosunun ülkeyi yönetecek durumda olmadığını ve bu yüzden iktidarın İsmet Paşa’ya devredilmesine dair güçlü kanaatinin, havacıları ister istemez Madanoğlu grubu ile hedef birliğine götürmektedir.” Seyhan, a.g.e., s. 114.

karşın, ihtilalin yeni düzen tesis etmek olduğunun farkında değillerdi: “Kimi üyelerin, “statükocu” kafaları vardı. Türkiye’de denenmiş kadrolarına notunu veremiyor, ihtilali yaratan ortamı iyi tanımıyor, ve olayların köküne inemiyordu. Kimi üyeler, askerlerin politikadan anlamayacağını ve devleti yönetmeye aklının ermeyeceğini söylüyor, böylece diğer arkadaşlarına çalışma olanağı tanımıyordu.”¹⁰²⁰ Sıtkı Ulay, İsmet Paşa’nın taktikleri karşısında çekindiklerini ve iktidarı sivillere bırakmak için acele etmeye başladıklarını ifade eder. Zira ihtilal, iktidarı kısa sürede devretmek için yapılmıştı. Ayrıca Komite, sanıldığı gibi aksine kuvvetli ve otoriter bir oluşumdan uzak bir kurumdu:

“İnönü’nün basın aracılığıyla yaptığı beyanatları, elimizden bıraktığımız orduyu ve kumanda heyetini mutlaka harekete geçirecekti. Dolayısıyla bugüne kadar ulaşılan başarılar da bir anda silinirdi... Bu sebeple, kazanılan başarıyı elden kaçırmamak için iktidarı bir an evvel sivillere bırakmayı daha mantıklı buluyordum. Çünkü ihtilalin makası, elbiseyi çabuk gidişe göre kesmiş ve başka bir elbise dikmenin imkânı kalmamıştı. Bize, ‘aman iktidardan gitmeyin’ diyenler, olayların içyüzünü bilmiyorlardı. Bizi Türkiye’de yegâne kuvvet zannediyorlardı. Keşke, biraz daha kalabilseydik. Ama bu şartlar içinde durmak ve daha fazla beklemek büyük bir hata olurdu. Bu görüşte Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu ve Fahri Özdilek Paşa’yla hem fikirdik.”¹⁰²¹

Serbest seçim sonucu iktidarı kazanan partiye devretmek isteyen “ılımlı/Statükocular” içindeki kliklerden diğeri, idareyi uzun süre ordunun elinde tutmaya niyetli olmayan, çok partili hayatın işleyiş prensiplerini makul süre içinde uygulamaktan yana tavır gösteren üyelerdir. Ülkenin askerî bir diktatörlükle yönetilmesi algısından rahatsız olduğu anlaşılan bu ekip, askerlerin iktidarı yönetecek bilgi birikimi ve uzmanlığından yoksun olduklarını düşündükleri gibi yönetimi “bir an evvel” CHP’ye devretmek niyetinde de olmadıkları bilinmektedir. Bu grupta Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Sezai Okan, Sami Küçük yer almaktadır. Bununla birlikte, bu hizipte yer alan üyeleri, kesin bir biçimde “CHP yanlısı” olmadıklarını söylemek de yanlış olur. Bu hususta özellikle Cemal Madanoğlu’nun pozisyonu tartışmalıdır. Süreç içinde General’in bazı

¹⁰²⁰ Hekimoğlu, a.g.e., s. 146.

¹⁰²¹ Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 151.

tutumları “tarafsız duruşu”na işaret ederken,¹⁰²² bazı söylemleri de “İnönü taraftarlığı”na vurgu yapmaktadır.¹⁰²³ Diğer bir ifadeyle, nasıl ki ülkede geniş bir reform hareketini savunan bazı üyeler, sırf Türkeş’e duydukları antipati/kıskançlık/husumet/inat gibi nedenlerden dolayı karşı blok saflarına geçmişlerse, Cemal Madanoğlu’nun süreç içinde “gelgitli ve çelişkili” görünen durumunu da bu yönde okumak gereklidir. Nihayet Paşa’nın zaman içinde değişen bu portresini “katıksız bir İnönü yandaşlığı” yerine, MBK içinde Türkeş lehine oluşan “denge”yi önlemek için attığı bir adım olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.¹⁰²⁴

Bununla birlikte, Radikal kanattan Numan Esin, Cemal Gürsel gibi diğer generallerin de ihtilal liderliğini omuzlayacak nitelik ve donanımdan yoksun olduklarını ileri sürer: “Madanoğlu, Komite’yi sırtlayacak bir lider olmadığı gibi, bilgisizdi. O tarihe kadar yaptığı birikimle, bir ihtilal liderliğini götürebilecek çapta değildi. Keza Fahri Özdilek, bilgili, görgülü ve iyi niyetli bir insan olmasına karşın, ihtilal liderliğini gerektirdiği ataklığı, cesareti, otoriteyi şahsında birleştirmekten uzaktı. Sıtkı Ulay, düşünmeden konuşan bir adamdı. İrfan Baştuğ da iyi niyetli olmasına karşın, ihtilalin önderliğini yapacak vasıfta değildi.”¹⁰²⁵ Dündar Seyhan’a göre “38 kişiden oluşan komitenin başında otoriter, disiplin sağlayıcı, ülke sorunlarının derinliğini kavramış, devlet idaresi hakkında bilgi sahibi, bir lider vardır demeye kimsenin dili varmıyordu.”¹⁰²⁶ Bu sözlerden anlaşıldığı üzere, kastedilen “liderlik” MBK’daki tüm klik ve grupların

¹⁰²² Bir Komite toplantısında, yapılması gereken reformlardan bahseden Muzaffer Özdağ’ın aniden sözünü kesen Cemal Madanoğlu, Komite üyelerinin birer asker olarak devlet idaresini idrak edemeyeceğini ve idarenin İsmet Paşa’ya bırakılması gerektiğini belirtmiştir: “Bizim bunlara aklımız ermez. Vazifemiz DP iktidarını yıkmaktı, yıktık bitti. Çağırılın İsmet Paşa’yı iktidarı devredelim, biz de kenara çekilelim.” Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 161; “Yahu arkadaşlar, biz orduvelelerinde ne gördük, ne biliriz. Bırakalım bu işleri İsmet Paşa idare etsin.” Turgut, a.g.e., s. 258.

¹⁰²³ Cemal Madanoğlu’nun partiler arası ilişkide “nötr” bir mesafede olduğunu destekleyecek bir örnek, 28 Mayıs 1960 sabahı Metin Toker’e yaptığı “teklif” üzerinden verilebilir. Paşa, “partiler arasında kardeş kavgasına son vermek” için, bir yanına DP’li Şem’i Ergin ile Sıtkı Yırcalı’yı diğer yanına CHP’li Turhan Feyzioğlu ve Kemal Satır’ı alarak Kızılay’da yürümek istemektedir. Böylece askeri müdahalenin partiler üstü bir konumda olduğunu kamuoyuna somut şekilde yansıtacaktı. İnönü’nün damadı Metin Toker, Paşa’nın bu teklifini oldukça “saçma” bulur ve reddeder: “Madanoğlu, Polly Anna’yı da aşmıştı. İki Demokrat ve iki Halkçıyla beş yüz metre yürüyecek ve bu ihtilalin felsefesini yansıtacaktı.” Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları:1960-1961*, s. 31.

¹⁰²⁴ 17 Haziran 1960 tarihli Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı’nın bir belgesinde, Türkeş grubuna karşı Komite’deki “denge”yi sağlayan Cemal Madanoğlu liderliğindeki 12 kişilik bir grup olduğunu beyan eder. Raporu göre bu denge grubu, “control unit veya watchdog” terimleriyle ifade edilmiştir. Ayrıca bu gruba mensup bazı üyelerin, CHP ve İnönü’yle irtibatlarının, 27 Mayıs’tan öncesine kadar gittiği belirtilir. CIA, “The Turkish Situation”, Current Intelligence Bulletin, Belge No.411, 17 Haziran 1960, s. 6.

¹⁰²⁵ Esin, a.g.e., s. 189.

¹⁰²⁶ Seyhan, a.g.e., s. 88.

saygısını kazanan, disiplinli, otoriter, muktedir ve Komite'yi çekip sürükleyebilecek yetenek ve karakterde bir komutan tarif edilmektedir. "Lidersizlik" sonucu oluşan otorite boşluğu kısa zamanda Komite'nin parçalanmasının da temel etkenlerinden birini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Komite içinde küçük gruplar içinden yapay "lider" ve "liderler" arayışı, bu otorite boşluğunun bir neticesiydi.

Bu çok katmanlı İlimli/Statükocu grubun bir tarafında Sezai Okan-Osman Köksal-Sami Küçük, diğer tarafında Ekrem Acuner-Fikret Kuytak-Rafet Aksoyoğlu üçlüsü vardır. Üçgenin köşesindeki diğer üçlü, Havacılar olarak bilinen Mucip Ataklı-Haydar Tunçkanat-Emanullah Çelebi'den müteşekkildi.¹⁰²⁷ Bu "triolar"dan oluşan üç grup, İlimli/Statükocu kanadın güç dengelerini oluşturmaktadır.

Sezai Okan-Osman Köksal-Sami Küçük üçlüsü, Cemal Madanoğlu'nu da yanlarına alarak Ankara Komutanlığı¹⁰²⁸ ve Osman Köksal'ın komutasındaki Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'yla birlikte Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş, MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı ve Orhan Kabibay önderliğindeki istihbarat birimine karşı "de facto" bir güç haline gelme çabasındadır. Bu kuvvetli üçlüyü bir araya getiren ortak neden, yukarda da belirtildiği gibi, Türkeş'e karşı duyulan "alerji" olduğu biliniyor. Hatırat sahibi subaylar, bu üçlünün zaman zaman reformist düşüncelere sahip olmasına rağmen Türkeş'e ve çevresine duydukları antipati yüzünden komite içinde birliktelik oluşturamadıkları kanaatinde idirler.¹⁰²⁹ Örneğin 9 Temmuz 1960'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Osman Köksal'ın odasında komite içinde birlikte hareket edilmesine yönelik bir toplantı yapılmasına karar verilir. O gece yapılan toplantıya katılanlar arasında İlimli/Statükocu kanattan Sezai Okan, Osman Köksal, Sami Küçük ile

¹⁰²⁷ Esin, *a.g.e.*, s. 179; Özkaya, *a.g.e.*, s. 245-246. MBK'da azınlıkta kalan Havacılar, denizci üyelerin aksine, sürekli beraber oldukları söylenir. Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 66.

¹⁰²⁸ Sıtkı Ulay, Ankara Garnizon Komutanlığı gibi önemli bir görevde bulunan Cemal Madanoğlu'nun, Cemal Gürsel'in teklif ettiği çeşitli bakanlık görevlerini reddettiğini ifade eder. Ulay, *a.g.e.*, s. 213-214.

¹⁰²⁹ "İhtilalin ikinci ayında komite, kendi içinde bölünmelerden dolayı iş yapamaz hale gelmişti. İhtilalin hazırlık döneminde önemli görevler üstlenen Dündar Seyhan'ı Washington'dan çağırıldık. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanı Osman Köksal'ın binasında toplandık. Katılanlar Orhan Kabibay, Alparslan Türkeş, Orhan Erkanlı, Sami Küçük, İrfan Solmazer, Muzaffer Özdağ, Sezai Okan, Dündar Seyhan ve Ben. Seyhan dedi ki: '38 kişi olmaz. İş yapmak için komitenin içinde bir merkez güç oluşturun. Türkeş, Kabibay, Sami Küçük gibi büyük rütbelilerin yanına, gençlerden etkinliği olanları çağırın. Bu güç hâkim olsun.' Dündar Seyhan orada bir konuşma yaptı ve bizi de yapıcı bir biçimde eleştirdi. Sonra herkes konuştu. Bu gruba 'bir başkan bir de sekreter seçelim' dendi. Başkanlık için dört oy Sezai Okan'a, üç oy Türkeş'e, bir oy da bana çıktı. Benim başkanlık iddiam yoktu ama Türkeş'in vardı. Okan, Türkeş'ten çok oy alınca, Türkeş üzüldü... O çekirdeğin etkinliği bir ay sürdü ve gerçekten komiteye hâkim oldu." Esin, *a.g.e.*, s. 177-183; Ayrıca bkz. Seyhan, *a.g.e.*, s. 114; Aydemir, *a.g.e.*, s. 62. Karavelioğlu, *a.g.e.*, s. 92-93.

Radikallerden Orhan Kabibay, Alparslan Türkeş, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer ve komite dışında olmasına rağmen Dündar Seyhan bulunmaktadır. Toplantıda ileri sürülen temel tez, Komite'nin 38 kişiyle götürülemeyeceğinden hareketle, tıpkı gizli örgüt dönemindeki gibi bir “çekirdek kadro” oluşturulması yönündedir.¹⁰³⁰ Orhan Erkanlı, subaylardan kurulu 38 kişilik MBK için “cunta olmak için çok, meclis olmak için ise az sayıda bir topluluktur” ifadesi bu çekirdek komitenin kuruluşunun zaruriyetini doğrular.¹⁰³¹ Numan Esin de böylesine kalabalık bir toplulukla devlet mekanizmasında sürekli tıkanmalar ve sorunlar yaşandığını belirtir. Bu durum, kaçınılmaz olarak otorite boşluğunu doğuracaktı: “Biz altı yüz kişilik meclisin işlevini üstlenmiştik. Bir taraftan da ihtilalin kaçınılmaz otoritesi olarak, yürütmeyi de düzenlemek zorunda kalıyorduk. Kısacası hem hükümet, hem de meclis. Aramızda otorite boşluğu vardı.”¹⁰³² Diğer yandan Komite'deki lider boşluğunu ortadan kaldırmak için başvuru bu çekirdek kadro içinde yapılan oylamada, Alparslan Türkeş'i bir oy farkla geçen Sezai Okan grup lideri seçilecektir. Radikallerden Numan Esin bu oylama sonucuna Türkeş'in oldukça üzüldüğü ve içerlediğini söylemektedir.¹⁰³³ Anlaşıldığı kadarıyla bu kadro, bir ay boyunca komiteye hâkim olmuş ama kısa süre sonra yaşanan liderlik çekişmesi ve kişisel anlaşmazlıklar bu çekirdek grubun kendi içinde de bölünmeler yaşanmasına yol açmıştır.¹⁰³⁴ Dündar Seyhan, maziden gelen güçlü dostluk ilişkileri içinde olduğu Sezai Okan ve Osman Köksal'ın Türkeş ve çevresine duydukları antipati yüzünden kendilerinden ayrıldıklarını dile getirir: “Bu iki arkadaşla benim köklü bir dostluğumuz vardı. Ancak Türkeş'e ve etrafındakilere duydukları alerji bizi nispeten fikir ve fiil birliğinden uzaklaştırdı.”¹⁰³⁵

¹⁰³⁰ Altuğ, a.g.e., s. 66. Seyhan, a.g.e., s. 90. Esin, a.g.e., s. 126-127.

¹⁰³¹ Erkanlı, Anılar, Sorunlar, Sorumlular, s. 24.

¹⁰³² Numan Esin, a.g.e., s. 119; Havacı üyelerden Haydar Tunçkanat, Komite'yi kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirmek isteyen bu azınlık grubun gizlice toplanıp, aldıkları kararları Komite'ye kabul ettirmek istemelerini eleştirmektedir: “Bu kişiler azınlıkta olmalarına rağmen, kendilerinde bu hakkı görüyorlardı.” Tunçkanat, a.g.e., s. 324.

¹⁰³³ Esin, a.g.e., s. 126-127.

¹⁰³⁴ Esin, a.g.e., s. 126-127. Dündar Seyhan, Okan ve Köksal'ın zaman zaman reformist düşüncelere sahip olmasına rağmen Türkeş'e ve çevresine duydukları alerji yüzünden ortak bir fikir birliğine ulaşamadıkları kanaatini edinir. Seyhan, a.g.e., s. 114; Altuğ, a.g.e., s. 66.

¹⁰³⁵ Seyhan, a.g.e., s. 114; Esin, a.g.e., s. 126-127; Altuğ, a.g.e., s. 66; Ayrıca Dündar Seyhan, komite içinde bir “parti” kurma fikrinin ilk kez bu toplantıda dile getirildiğini belirtir. Seyhan, a.g.e., s. 114; Dönemin özellikle aydın kesiminin, ülkenin sorunlarının çözümünde orduyu merkeze alan yaklaşımları mevcuttur. Örneğin Hikmet Kıvılcımlı, bu toplantıdan sadece iki gün önce MBK'ya tavsiye niteliğinde gönderdiği bir mektupta “MBK'nın iktidarı bırakmamasını ve bir parti kurarak reform programı” ortaya konmasını önerir. Hikmet Kıvılcımlı, *İkinci Kuvayimilliyetçiliğimiz: MBK'ne İki Açık Mektup*, Derleniş

Osman-Sezai-Sami üçlüsünün İlimli Kanada geçmesi, Türkeş ve ekibine duyulan güvensizlik, kaygı veya çekememezlikten kaynaklanan beşerî özellikler olduğu anlaşılmaktadır. Sami Küçük, doğrudan Türkeş'e taarruz ederken, Sezai Okan da Alparslan Türkeş'e yönelmek istemediği husumetini, komitenin genç üyeleri Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Ahmet Er ve Rıfat Baykal'ın şahıslarında göstermektedir. Bu "çekirdek grup" birkaç kez bir araya gelmesinden sonra işlerliğini kaybeder. Zira Türkeş'e yönelik olumsuz tavırlarında bir değişiklik olmayan Sami Küçük tarafından bu "çekirdek irade"nin varlığı önce Cemal Madanoğlu'na, sonra tüm komiteye ihbar edilir.¹⁰³⁶ Oysaki Numan Esin anılarında, Sami Küçük'le benzer dünya görüşlerine sahip olduğunu dile getirir: "Sami Küçük'le ortak noktamız vardı. Kendisi benim üyesi olduğum Sosyal Komisyon'un başkanıydı. Komisyona gelen bütün sorunlarda aynı görüşü paylaşıyorduk. Dünya görüşlerimiz birbirine yakındı."¹⁰³⁷

Henüz birbirini tanımayan diğer "ihtilalci" üyelerin, 27 Mayıs'tan kısa bir süre sonra gerçekleştirilen bu gizli toplantıdan haberdar olması, Komite'de kuşku, endişe ve kaygıları artırmıştır. Bu durum üyelerin kişisel güvenliklerini koruma refleksini yükseltirken, birbirlerine olan "güvensizlik"lerini billurlaştıracaktır. Bu kuşku ve korku ortamı MBK'da yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açacaktır.

Sezai Okan ve Osman Köksal'ın Türkeş'e karşı billurlaşan yargılarının geçmişe yönelik izleri hakkında elimizde çıkarım yapabilecek yeterli veri olmamakla beraber, 27 Mayıs'ın hemen öncesi ve sonrasında Türkeş'ten kaynaklı bazı kuşku ve endişeler

---

Yayımları, İstanbul, 2008; Aralarında sola eğilimli bazı subayların da bulunduğu bu grubun, komünist bir hükümlünün önerilerini ne kadar dikkate alacağı kafalarda soru işareti bıraksa da, Kuvvetsizlik'in önerilerinin önemsendiği veyahut en azından bu tavsiyelerden ilham alındığı anlaşılabilir. Zira 27 Mayıs öncesi örgütlenme sürecinde yer alan tüm subayların anıları incelendiğinde, müdahaleden sonra yapılacak reformlar hakkında bazı düşünceler ortaya atılsa da, kesinlikle bir "parti kurma" fikrine sahip olmadıkları görülmektedir. Lakin Türkeş'in öncülüğünde kaleme alınan "Bazı Gerçekler" isimli kitapta parti kurma çalışmalarının gizli örgütlenme döneminde Türkeş'in "hücre"sinde bulunan subaylar arasında ele alındığı belirtilse de, yazılan diğer hatıratlarda bu konu hakkında herhangi bir veri bulunmamaktadır. Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ, *Bazı Gerçekler*, s. 7; Bu arada kamuoyunda dolaşan parti kurma söylentilerinin dile getirilmesi üzerine 16 Haziran 1960 günü MBK sözcüsü Sami Küçük tarafından "Milli Birlik Komitesi" bir parti kurulmayacağını ve parti fikrinin komite üyelerinin ettikleri yemine de "aykırı" olduğu ifade edilmiştir. *Milliyet*, 16 Haziran 1960; İlerleyen süreçte parti kurma düşüncesi özellikle Türkeş tarafından hararetle desteklenecektir. 27 Mayıs'tan sonra Türkeş'in parti kurma konusundaki faaliyetleri, CKMP'den MHP'ye geçiş sürecinde partinin ideolojisi ve geçirdiği "evrim" süreci hakkında yetkin bir çalışma için bkz. Ferit Salim Sanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)*, Ötüken, İstanbul, 2019.

¹⁰³⁶ Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s. 112. Altuğ, a.g.e., s. 65-67; Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs", *Milliyet*, 1 Haziran 1989; Özkaya, a.g.e., s. 247-249.

¹⁰³⁷ Esin, a.g.e., s. 178.

taşıdıkları belirtilmişti. Nitekim Sezai Okan anılarında 1955'te mezun oldukları Harp Akademisi'nden Türkeş'le sınıf arkadaşı olduklarını ve Türkeş'in kendisinde "ciddi ve yetenekli" bir karakter imajı bıraktığını ifade eder. Bu olumlu intiba, Türkeş'in 1959 yılında yeniden teşkilatlanma sürecine giren örgüte, Talat Aydemir'in de Türkeş hakkındaki referans mektubu göz önüne alınarak, Sezai Okan tarafından örgüte dâhil edilir. Lakin 1960 yılının Ocak ayında gerçekleşen Komite toplantısında, Türkeş aleyhine ilk soğukluğun hissedildiğini ve toplantı sonrası bazı üyelerin "ilerde Türkeş'in ihtiraslarını frenlemenin kolay olmayacağına" dair yorumlar yapıldığını vurgulayan Sezai Okan, Türkeş'i örgüte almakla hata ettiğini belirtir.¹⁰³⁸ Alparslan Türkeş'in Harbiye'den sınıf arkadaşı Osman Köksal'ın anıları Uğur Mumcu tarafından yayınlanmıştır. Ancak Osman Köksal ile Türkeş arasında yaşanan herhangi bir husumetten bahsedilmemektedir.¹⁰³⁹

Bununla beraber Sami Küçük ile Türkeş arasındaki soğukluğun gerekçesi, yukarıda zikredildiği gibi, ihtilal sonrasında uygulanacak "metot" konusunda ikili arasında yaşanan görüş farklılığıydı. Fakat gerilen ortam yatıştırıldığı için tartışmadan da bir sonuç çıkmamış, fakat tartışmanın uzantıları 27 Mayıs sonrasına "miras" olarak devredilmişti. Esasen bu tartışma, 1955 yılından beri tüm gizli örgütlerde kendisini hissettirmiş ve üzerinde herkesin mutabık kalacağı bir formül bulunamayarak tartışmalar sürekli yarım bırakılmıştı. Bu yüzden, Abdi İpekçi'nin de altını çizdiği gibi, 27 Mayıs sonrası kurulan MBK aynı ihtilaflara sahne olacak ve sonunda bölünmeye gidecekti.¹⁰⁴⁰

Kıbrıs kökenli Alparslan Türkeş ile Drama doğumlu Sami Küçük¹⁰⁴¹ arasındaki rekabet, kuvvetle muhtemel Harbiye yıllarına kadar uzanmaktadır. 1938 mezunu Sami Küçük,

¹⁰³⁸ Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs", *Milliyet*, 29 Mayıs 1989; Nitekim Cemal Gürsel'in 3 Mayıs'ta emekli olup İzmir'e yerleşmesinden sonra, örgüt kararı olmasına rağmen Gürsel ile iletişime geçmeye çalışan Türkeş'in örgütle temasının kesilmesi kararı alınır. Bunun üzerine Türkeş, kendisiyle iletişimin kesilmesinin gerekçesini öğrenmek için Sezai Okan'ın odasına giderek şu ifadeleri kullanır: "Okan, son zamanlarda arkadaşların benden uzak kalmaya çalıştıklarını sanıyorum. Bunun sebebi nedir. Şunu samimiyetle ve asker kişiliğimle ifade etmek isterim ki, benim hiçbir ihtirasım yoktur. Aranızda rütbesiz bir kişi olarak çalışmak ve davaya hizmet etmek benim için yeterli şereftir. Lütfen beni arkadaşlar yanlış değerlendirmesinler." dedi. Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs", *Milliyet*, 30 Mayıs 1989.

¹⁰³⁹ Osman Köksal, Türkeş'ten ziyade eski dostu Talat Aydemir'le sorunlar yaşamıştır. Bkz. Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994.

¹⁰⁴⁰ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 96-98.

¹⁰⁴¹ Rumeli kökenli Sami Küçük, ailesiyle birlikte "mübadele" sonucu 3 Mart 1924 yılında, kendi tabiriyle halifelğin kaldırıldığı gün Türkiye'ye göç etmiştir. Cumhuriyet'in ilk kuşağının temsilcilerinden

piyade sınıfının birincisi iken, Türkeş vasat seviyede bir öğrenciydi.¹⁰⁴² Harp Okulu'ndan sonra 1948'de Harp Akademisi'ni de birincilikle bitiren Küçük'e meslek arkadaşları tarafından geleceğin "Paşa"sı gözüyle bakılma ihtimali yüksektir. Bu ihtimal sadece Sami Küçük için değil, Harbiye'yi dereceyle bitiren çoğu subay için enformel bir temennidir, diyebiliriz.¹⁰⁴³ Bu mantık silsilesi göz önüne bulundurulduğunda Sami Küçük ile Türkeş'in Harbiye yıllarından kaynaklanan fikrî sürtüşmeler, Türkeş'in gerek 1944 Olayları'nda ordu içinde sağladığı şöhret,¹⁰⁴⁴ gerekse komite içinde Müsteşarlık gibi etkin bir makama gelip, fikirlerine angaje ettiği alt rütbeli subayları kendi liderliğinde sürüklemesinden Sami Küçük'ün rahatsız olduğu aşikârdır. Bu husus beraberinde Küçük'ün farklı bir fraksiyonda yer almasına neden olur. Küçük'ün anıları konuyu aydınlatmak için bazı ipuçları verebilir:

“Türkeş’le 1937’de Harbiye’de tanıştık. Zaman zaman çeşitli konularda konuşur ve tartışırdık. O, hayalperest bir Turancı, ben ise Atatürk Milliyetçisi idim... Sınıf arkadaşım Türkeş, Harp Okulu’nda sivrilmiş, çalışkan bir öğrenci değildi. Harp Okulu’ndan mezuniyet sicil numarası Piyade 1938-348 idi. 1938 yılında Harp Okulu’ndan 1.100 civarında öğrenci mezun olmuştu. Bunun 450’ye yakını piyadeydi. Ben piyadelerin birincisi, Harp Okulu’nun da ikincisi olmuş¹⁰⁴⁵ ve altın

---

Sami Küçük, tüm eğitim ve öğretim hayatını CHP'nin tek parti döneminde tamamlamıştır. Türk milletini, uygar milletler düzeyine çıkarmayı amaçlayan Atatürk devrimlerini gönülden benimsediğini belirtir: “İlkokuldan sonra gittiğim askerî okullarda devrim tarihi de okuyarak devrimlerin inanmış bir savunucusu olmuştum. Bu inancımı subay olduktan sonra da sürdürdüm.” Sami Küçük, sadece eğitim hayatını ve kazandığı askerî statüyü değil, aynı zamanda kendisi ve ailesinin hayata tutunmasını, Tek Parti döneminin uygulama ve pratiklerine borçlu olduğunu ima eder. Sami Küçük, a.g.e., s. 12-13.

¹⁰⁴² Türkeş “Piyade 1938-348” sicil numarasıyla 348. sıradadır. Yurdabak, *Harp Akademilerinin 132 Yılı*, s. 94.

¹⁰⁴³ Rasyonel eğitim ve diplomanın terfi almada temel kıstas olarak kabul edildiği son dönem modern ordunun yüksek komuta kademesine bakıldığında, kilit mevkielerde görev almış komutanların Harbiye'yi dereceyle bitirmiş oldukları net bir şekilde görülüyor: Hüseyin Avni Paşa 1848-1; Mahmut Şevket Paşa 1883-1; Cevat Şakir Çobanlı P.1894-1, Ahmet İzzet Furgaç SV. 1887-1; Mehmet Hadi P.1885-1; Zeki Kılıçoğlu Sv.1886-2; Enver Paşa P.1902-4; Mustafa Kemal Atatürk P. 1901-8; Kazım Karabekir P.1902-1; İsmet İnönü Top. 1903-1; Fahrettin Atalay P.1899-1; Kazım Orbay Top. 1907-1; Salih Omurtak P. 1907-1; Asım Gündüz P.1900-2; İsmail Hakkı Tunaboşlu Top. 1914-3; İzzet Aksalur P. 1914-1; Şahap Gürler Top. 1914-1; Seyfi Turagay P.1925-2; Memduh Tağmaç Top. 1928-1; Tekin Arıburun Hv. 1925-1 gibi birçok isim bulunmaktadır. Yurdabak, *Harp Akademilerinin 132 Yılı*, s. 24-90.

¹⁰⁴⁴ Alparslan Türkeş'in "ismi"nin sadece Askerî Liselerde değil, aynı zamanda sivil liselerde de olduğu hayranlık uyandırdığı dönemin anı sahiplerinde rastlanmaktadır: “Millî Güvenlik derslerimize bir kurmay yüzbaşı gelmişti. Tok bir sesle kendini tanıttı: “Adım Alparslan Türkeş” dedi. Çok heyecanlanmışım; hemen parmak kaldırıp “Efendim siz Orkun Dergisi’nde adı geçen Alparslan Türkeş misiniz?” diye sordum. “Evet” dedi. Çok mutlu olmuştum. Yıllarca önce adlarını bellediğim, birer millî kahraman olarak algıladığım insanlardan biriyle karşılaşmış oluyordum.” Nuri Gürgür, *60’lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, Ötüken, Ankara, s. 284.

¹⁰⁴⁵ İkinci Cihan Harbi’ne tedbirli ve hazırlıklı girmek isteyen Genelkurmay aldığı bir kararla, 1935-45 yılları arasında Harp Okulu’nun mevcudunu 1000’e, sınıfları da iki kısma ayırmıştı. Özdağ, a.g.e., s. 299-300; Aytekin, a.g.e., s. 73.

saatle ödüllendirilmişim. Bu satırları, bazılarının öne sürdüğü gibi Türkeş ile aramızdaki rekabetin Harbiye sıralarından başladığı iddiasının doğru olamayacağını belirtmek için yazdım.”¹⁰⁴⁶

Harp Okulu’nda Türkeş ile yaşadığı fikir çatışmasından itibaren yolları ayrılmaya başlayan “okul ikincisi ve sınıf birincisi” Sami Küçük, Türkeş’in kendisine rakip bile olamayacağı imasında bulunur. Numan Esin hatıratında, Sami Küçük’ün zeki bir subay olmasına rağmen yapıcı ve uzlaşıcı bir karaktere sahip olmadığını belirtir.¹⁰⁴⁷

Sezai-Osman-Sami grubuna sonradan dâhil olan Cemal Madanoğlu, Temmuz ayının ortalarına kadar Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı ile yakın bir ilişkiye sahiptir. Lakin ikili tarafından Madanoğlu’nun özel hayatıyla ilgili bazı olumsuz dedikoduların dillendirilmesi sonucu, Paşa’nın bu ikiliden koparak Sezai-Osman-Sami üçlüsüyle yeni bir ortaklık kurmasına zemin hazırlar. Kurtul Altuğ, 13 Kasım 1960 iç darbesini hazırlayan ilk adımının, insanî ilişkilerin çok ihmal edildiği bu olayla atıldığını ifade eder: “Dışarıdan bakıldığında sanılıyordu ki, MBK’cılar birbirine sıkı sıkıya bağlı bir ihtilalci gruptur ve onları kimse koparamaz... Oysa kopma, ayrılma, birbirine girme mukadderdi... Komite içindeki karmakarışık kuvvet dengesi, Madanoğlu ile ilgili yapılan bir dedikoduyla alt üst oldu. Hemen herkes dengenin kendi tarafına kaymasını dilediğinden saflar yeniden değişti.”¹⁰⁴⁸ Görüldüğü üzere yüzeysel ve önemsiz gibi görünen bu beşeri ilişkiler, MBK’nın geleceğini belirleyecektir. Temmuz ayının ilk günlerine rastlayan bu olayın devamını Kurtul Altuğ şöyle anlatır: “MBK’cıların büyük bir bölümü Madanoğlu’nun davetlisi olarak Hariciye Köşkü’nde toplandılar. Bol bol içildi, bol bol konuşuldu ama Hariciye Köşkü yemeğinden buruk bir Madanoğlu ve MBK’nın giderek bozulan dengesi çıktı. Hemen yeni ortaklıklar kuruldu. Madanoğlu, bu dedikodu hadisesinden sonra Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı’ya artık iyi gözle bakmayacaktı.”¹⁰⁴⁹ Kurtul Altuğ’un detaylarına girmeyerek, sadece imada bulunduğu bu dedikodu hadisesinin “çıkış” noktasını, 14 Mayıs 1960 günü, Orhan Kabibay ile Cemal Madanoğlu arasında geçen diyalog oluşturmaktadır.

¹⁰⁴⁶ Küçük, a.g.e., s. 133.

¹⁰⁴⁷ Esin, a.g.e., s. 118.

¹⁰⁴⁸ Altuğ, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a, s. 66-67.

¹⁰⁴⁹ Altuğ, a.g.e., s. 66-68.

Tümgeneral Cemal Madanoğlu, 3 Mayıs 1960 günü, KKK'dan Cemal Gürsel'in istifası üzerine "lidersiz" kalan örgüte yeni bir lider umudu ve Kore Savaşı'ndan "silah arkadaşı" Orhan Kabibay'ın teklifiyle 14 Mayıs 1960 günü gizli örgüte katılmıştı. Gizli örgüte liderlik teklifi karşısında Cemal Madanoğlu'nun verdiği yanıt, "şehir efsanesi" gibi farkı eserlerde, okuyucunun yüzünde tebessüm bırakan bir diyalog olarak bahsedilir.¹⁰⁵⁰ Madanoğlu Paşa'nın bu cevabı, anlaşıldığı kadarıyla, Hariciye Köşkü'ndeki yemekte "mizah" konusu haline gelmiştir. Bu gece hakkında çıkan olumsuz söylentiye kadar da Komite'nin Radikal kanadına mensup Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı ile iyi münasebetleri olduğu bilinen Cemal Madanoğlu'nun saf değiştirmesi Komite'deki dengeleri de değiştirmiştir. Hariciye Köşkü'ndeki "dedikodu"nun içeriği hakkında Kurtul Altuğ "sır" vermese de, Madanoğlu'nun "özel" hayatına yönelik aşağılayıcı bir muhtevaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu mizah

¹⁰⁵⁰ Dündar Seyhan'ın aktardığına göre, Orhan Kabibay'ın liderlik teklifine Cemal Madanoğlu "ben de taşak var ama akıl yok" yanıtını vermiştir. Seyhan, a.g.e., s. 76. Cemal Madanoğlu'nun verdiği yanıtın değişik versiyonları için bkz. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 159-160; Ayrıca bkz. Turgut, a.g.e., s. 117; Tekin Erer, Madanoğlu'nun bu cevabına karşılık, ihtilalci Orhan Kabibay'ın "merak etmeyin Paşam bizde her ikisi de var" şeklinde yanıt verdiğini iddia eder. Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, s. 45-46; Tekin Erer'in aktardığı şekliyle; Orhan Kabibay'ın cevabına temkinli yaklaşmak gerekiyor. Zira Askeri hiyerarşinin sert disiplin geleneğine sahip Türk ordusunda bir "yarbay"ın bir "general" karşısında laubali bir söylemle verdiği yanıtı inanmak saflık olur. Bahsedilen bu olayın 27 Mayıs müdahalesi öncesinde, yani emir-komuta zincirinin bozulmadığı, sert hiyerarşinin devam ettiği dönemde gerçekleştiği göz önünde bulundurulmalıdır. TSK'da bir "ast"ın, bir "üst" karşısında nasıl davranması gerektiği, askerî bir selamın dahi nasıl olması gerektiği konusunda büyük bir titizliğin gösterildiği orduda, konuşma sınırlarını aşan astların ne gibi cezalara mahkûm edileceği talimnamelerde ve Askeri Ceza Kanunu'nda alt çizili olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte Bedri Baykam'la yaptığı bir söyleşide Madanoğlu, yıllardır örgüte girmek isterken bir anda kendisini örgütün başında bulduğunu söyler. Gizli örgütün çalışmalarından haberdar olmasına rağmen kimlerden oluştuğu konusunda fikri olmayan Cemal Madanoğlu, Orhan Kabibay ile aralarında böyle bir diyalogun geçmediğini belirtir. 14 Mayıs günü, Kore'den silah arkadaşı Orhan Kabibay'ın odasına geldiğini ve titreyerek kendisine liderlik teklifinde bulunduğunu belirtir. Kısa bir sessizliğin ardından panikleyen Orhan Kabibay'ın, "Biz, sizin erkekliğinize güveniyoruz, kabul etmeseniz bile size güveniyoruz" sözlerine karşılık, Cemal Madanoğlu, kendisinin "peki erkeklik uğruna kabul edeyim" diye yanıt verdiğini ileri sürer. Dolayısıyla Madanoğlu'nun anlattığı diyalogun, doğruya en yakın ve akla en yatkın alıntı olduğunu söylemek mümkündür. Baykam, a.g.e., s. 201-202; 1967 yılında anılarını kaleme alan Avni Elekli'nin aktarımına göre Cemal Madanoğlu, gizli örgüte şöyle katıldığını söyler: "Avni, ben örgüte 14 Mayıs 1960 günü Orhan Kabibay'ın teklif ve davetiyle girdim... Odama girince, dışarı çıktım ve kapıdaki postaya içeriye kimsenin girmemesini tembih ettim. Bu hareketim Orhan'ı kuşkulandırmış olmalı ki masama dayadığı kolu titriyordu... Bunun üzerine Orhan Kabibay fikir birliklerinden ve gruplaştıklarından, Cemal Gürsel'in ayrılışı dolayısıyla kendilerine yüksek rütbeli, güvendikleri bir generalin baş olması için beni uygun bulduklarını söyledi. Ben de "peki Orhan sizinle beraberim. Yalnız beni her şeyinizle ikna ederseniz ve maksadınızı kafama uygun bulursam mesele kalmaz. Yoksa bana bakmayın, ama herhalde sizi ihbar etmem korkmayın" dedim... Orhan "Peki" dedi. Ertesi günü benim evde buluşmak üzere randevulaştık. Orhan Kabibay, yanında Ekrem Acuner'le birlikte Maltepe'deki evime geldi. Her şeyi teferruatıyla görüştük ve "Erkeklik ölmedi ya! Tamam, sizinle beraberim" dedim. Böylece bu işe girdim." Avni Elekli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 157-158.

konusu edilen mevzuyu, Dündar Seyhan'ın anılarında görebilmekteyiz.¹⁰⁵¹ Karakteri gereği “bel altı” şakaları seven, zaman zaman patavatsız, külhanbeyi, babacan bir üsluba ve mizaca sahip ünlü generalin¹⁰⁵² bu “şaka”yı kaldıramadığı anlaşılıyor. Bu vakadan sonra Madanoğlu, saf değiştirerek Sami Küçük ile ilişkisini “sırdaşlık” boyutuna ulaştıracaktı: “Sami Küçük, Madanoğlu’nu paravana gibi kullanma maharetini pekâlâ beceriyor ve çoğu zaman ‘bende kafa yok’ diyen Generale akıl hocalığı yapıyordu.”¹⁰⁵³ Gündelik hayata yön veren insanî münasebetlerin ihmal edilmesi, Radikal kanadın tek tek müttefik kaybetmesine yol açtığı gibi, Komite içi dengelerin değişmesine de zemin hazırlamıştır.

Kişisel ilişkilerin ön plana çıktığı bu ilk günlerdeki klikleşmede, Cemal Madanoğlu’nun Komite’nin güçlü albaylarından Sami Küçük ile bir ittifak kurmasının ardından Osman Köksal ve Sezai Okan’la yakınlaşmasının önü açılır. Böylece bu üçlü, Cemal Madanoğlu ile birlikte Radikal kanada karşı bir güç dengesi oluşturmuşlardır.¹⁰⁵⁴ Bu gücün referansı sadece Komite içindeki ağırlıklarından değil, aynı zamanda ordu içinde fiili görevlerinden de kaynaklanmaktaydı. Cemal Madanoğlu, Ankara Sıkıyönetim Komutanı iken, Osman Köksal, Ankara’nın önemli vurucu gücüne sahip Cumhurbaşkanlığı Alay Komutanı’dır. Nitekim Türkeş’in müsteşarlık görevinden alınmasında, Madanoğlu’nu da gruba dâhil eden bu üçlünün çeşitli girişimleri sonucu, başarı sağlanabilmişti.¹⁰⁵⁵ Bu arada Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir, hem Türkeş’in Müsteşarlık görevinden alınmasında hem de Ondörtler’in tasfiyesinde bu grupla ortak hareket etmekteydi. Aslında Talat Aydemir’in ikili oynadığını söylemek mümkündür. Cemal Madanoğlu’ndan haz etmeyen Talat

¹⁰⁵¹ Dündar Seyhan’ın Paşa’ya yönelik “birincinin olmadığı tahakkuk etmiştir ama ikinciden hiç nasibi olmadığı tam bir gerçektir” şeklinde “yakışsız” sözleri, Paşa’nın özel hayatı hakkında yapılan dedikoduya dair ipuçları vermektedir. Seyhan, a.g.e., s. 76.

¹⁰⁵² Kurmay Binbaşı Avni Elevli, Madanoğlu’nu diğer komite üyelerinden ayıran mütevazı yapısını ön plana çıkarır. Elevli, a.g.e., s. 153.

¹⁰⁵³ Dündar Seyhan, Küçük ile Madanoğlu arasındaki ilişkiyi billurlaştırırken Madanoğlu hakkında ağır ifadeler kullanmaktan çekinmez. Seyhan, a.g.e., s. 89; Aydemir, a.g.e., s. 59;

¹⁰⁵⁴ Esin, a.g.e., s. 179; Türkeş’in yıpranmaya başladığı dönemlerde, Mustafa Kaplan, ona müsteşarlık görevinden artık istifa etmesi gerektiği yönünde ikazda bulduklarını dile getirir. Ancak Türkeş, Madanoğlu’ndan çekinmektedir: “Ben istifa edersem, burada tutunacak dalımız kalmaz, Madanoğlu var.” Çiracıoğlu, a.g.e., s. 223.

¹⁰⁵⁵ Uğur Mumcu, İnkılap Mektupları, s. 159; Talat Aydemir, Hatıratım, s. 60; 26 Eylül 1960 tarihli bir CIA yazışması, Komite’de büyüyen bölünmenin en somut göstergesi Türkeş’in Müsteşarlık görevinden alınmasıyla birlikte Komite’nin kritik bir sürece girdiğini belirtir. Bu mücadelede kazanan taraf, Alparslan Türkeş’in Komite dışı yetkileri baltalayan Cemal Madanoğlu’nun ekibiydi. CIA, “Dissension Appears Within Turkish Military Regime”, Central Intelligence Bulletin, Copy No: C, 26 September 1960, s. 5.

Aydemir,¹⁰⁵⁶ bir yandan eski örgüt arkadaşları Sezai Okan ve Osman Köksal ile ilişkiler kurarken diğer yandan Türkeş'le de iletişimini kesmemektedir. Anlaşılan Harp Okulu Komutanı, yaşanan gruplaşmada “tarafsız” hareket etme görüntüsüyle komitedeki tansiyonu yükselterek uygun fırsat yakalama gayesindedir.¹⁰⁵⁷

İlımlı/Statükocu kanada mensup Sezai Okan anılarında, Ekrem Acuner-Fikret Kuytak-Rafet Aksoyoğlu üçlüsünün Komite’de “özel bir tim” görüntüsüyle “sorumsuz” davranışlarda bulduklarından bahseder.¹⁰⁵⁸ Yaygın kanaate göre bu üçlünün gücü, İnönü’den gelmektedir ve CHP ile karşılıklı fikir alışverişindedirler. Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak, 27 Mayıs’tan önce de Halk Partili önde gelenleriyle “sıkı fıkı” temas halinde olduğu tüm Komite üyeleri tarafından bilinmektedir. Ocak 1960’ta Afet İnan’ın evinde bazı CHP’lilerle müdahale hakkında toplantılar yaptıklarından bahsedilmişti. 27 Mayıs sonrasında, eski alışkanlıklarını devam ettirdiği gözlenen Fikret Kuytak ve Ekrem Acuner, yanlarına Rafet Aksoyoğlu’nu da alarak zaman zaman Afet İnan’ın evinde veya Florya’da CHP’lilerle ya da bizzat İnönü’yle, sadece “Komite’nin istikbali”ni değil, aynı zamanda “kişisel ikballeri”ni de konu edinen görüşmeler yapmaktaydılar. Bu görüşmelerin kimisi Cemal Gürsel’in teklifi ile gerçekleştiği iddia edilmektedir. Zira Türkeş’in tesirinden kurtulduktan sonra “bağımsız” bir cumhurbaşkanı olmak isteyen Cemal Gürsel, hem CHP’li Komite üyelerinden Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak hem de çevresine yakın Kurmay Binbaşı Avni Eevli gibi bazı subaylar aracılığıyla ismi geçen mekânlarda cumhurbaşkanlığı veya tabii senatörlükler için gizli pazarlıklar yapılmıştır.¹⁰⁵⁹ Nitekim Ekrem Acuner’in “ılımlı” kategoride bulunması, iktidarı sivil elitlere (İnönü) teslim edilmesinden yana koyduğu tavırdan ibarettir. Oysaki dönemin çoğu gözlemcisine göre Ekrem Acuner, başta *Yassıada infazları* olmak üzere en hırçın görüşlerin savunucusuydu. Yaklaşık 20 yıllık Tabii

¹⁰⁵⁶ Talat Aydemir, a.g.e., s. 70.

¹⁰⁵⁷ Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 159; Talat Aydemir, a.g.e., s. 60-62.

¹⁰⁵⁸ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 30 Mayıs 1989; Özkaya, a.g.e., s. 245-246.

¹⁰⁵⁹ Metin Toker, bu iddiaları teyit eder. Örneğin 18 Ekim 1960 günü, Afet İnan’ın evinde İsmet Paşa ile Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak arasında geçen görüşmelerin detayı için bkz. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1960-1961)*, s. 171-190; Gürsel ve İnönü arasında 29 Mayıs’tan sonraki ilk görüşme, 6 Ağustos 1960 gününün bir cumartesi akşamı Heybeliada’da Gürsel’in İnönü’yu ziyaretiyle gerçekleşmiştir. Toker, a.g.e., s. 104; Aynı zamanda Radikal kanattan Ahmet Er, Afet İnan’ın evinde İsmet İnönü’nün başkanlığında yapılan bu görüşmenin detaylarını Fikret Kuytak’ın kendisine aktardığını dile getirir. Fikret Kuytak, kendisine bir de teklif sunmuştur: “İnönü, iktidara gelince bizlere senatörlük verecek. O toplantıda hazır olan arkadaşlarla bu teklifi kabul ettik. İnönü’nün bu teklifini size de iletiyor ve kabul etmenizi rica ediyorum.” Er, a.g.e., s. 82; Ayrıca bkz. Özdağ, a.g.e., s. 350. Gürcan, a.g.e., s. 47; *Milliyet*, 12 Eylül 1961; Hekimoğlu, a.g.e., s. 232-233.

Senatörlük görevinde “sivil bir parlamenter” olmasına karşın, Ekrem Acuner için “ezeli ve ebedi ihtilalci” tabiri kullanılmaktaydı.¹⁰⁶⁰ Bu tarz bir “agresif” tavır sadece Ekrem Acuner için değil, “İlmîliler” olarak ifade edilen bu grubun çoğu üyesi için geçerli olduğunu belirtmek gerekecektir. Ayrıca Suphi Karaman’dan aktaran Bahtiyar Yalta’ya göre, Komite’nin bölünmesinde en az Alparslan Türkeş kadar Ekrem Acuner’in de rolü vardı: “Ekrem Acuner, iktidarın İnönü’ye teslim edilmediği takdirde, ‘ordu - CHP el ele’ iktidar teorisini açıkça savunmaktaydı.”¹⁰⁶¹

Nitekim Eylül ayından itibaren Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanlığına engel çıkarmaması kaydıyla İnönü ve CHP’yi desteklediği belirtilmektedir.¹⁰⁶² Orhan Erkanlı, Eylül 1960 yılından itibaren Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı olmayı kafasına kesinlikle koyduğunu ve kendisine gelen her teklifi bu istikamette değerlendirdiğini belirtir: “Cemal Gürsel’in tek hedefi, bir an önce Kurucu Meclis’i getirmek, seçime gitmek ve Cumhurbaşkanı olmaktı. Her olayı bu açıdan değerlendiriyor ve kararlarını veriyordu. Politikacılar ve etrafındaki akıl hocaları kendisine devamlı olarak bu şekilde telkinler yapıyorlar, vaatlerde bulunuyorlardı.”¹⁰⁶³

“Gizlilik, ilişkilerin çıkarıyla sınırlıdır”¹⁰⁶⁴ ifadesinin hayata geçtiği bu ortamda Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanlığı makamına oturmak için İnönü’nün icazetini almak zorunda olduğu görülüyor. Nitekim 17 Ekim 1960 günü basın toplantısında Cumhurbaşkanlığı’na adaylığını şu sözlerle fiilen ilan eder: “Millet bana zaten başvurarak Cumhurbaşkanlığı’nı asla bırakmamamı, bu görevde kalmamı istiyor. Eğer milletin arzusunu ciddi, samimi ve çoğunluğun isteği olarak kabul edersem vazifeden kaçmam.”¹⁰⁶⁵ Gürsel’in bu açıklamasının hemen ertesi günü Halk Partililerin “bizden” diye adlandırdığı Fikret Kuytak ve Ekrem Acuner,¹⁰⁶⁶ İnönü ile 18 Ekim saat 20.30’da Afet İnan’ın evinde buluşurlar. İddiaya göre, Acuner ve Kuytak, İnönü’den Cumhurbaşkanlığı’na aday olmamasını ve Gürsel’in Cumhurbaşkanlığı için desteklenmesini talep ederler. İnönü de cumhurbaşkanının halkoyuyla seçilmemesi ve

¹⁰⁶⁰ Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 91.; Müşerref Hekimoğlu da onun için benzer ifadeler kullanır: “Yeraltında yaşar, ihtilalcilikten vazgeçmez.” Hekimoğlu, a.g.e., s. 229

¹⁰⁶¹ Yalta, a.g.e., s. 92.

¹⁰⁶² *Milliyet*, 27 Mayıs 1989.

¹⁰⁶³ Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 81.

¹⁰⁶⁴ Simmel, a.g.e., s. 19.

¹⁰⁶⁵ *Milliyet*, 18 Ekim 1960.

¹⁰⁶⁶ Hekimoğlu, a.g.e., s. 146.

kurulacak Kurucu Meclis başkanının Turhan Feyzioğlu olması koşuluyla talebi kabul eder.¹⁰⁶⁷

Yıllar sonra Ekrem Acuner bir röportajında, İsmet Paşa'nın tarihi kişiliğini öne çıkarmasına rağmen, MBK'ya da "sürekli" müdahale ettiğini belirtir: "Eğer memleket bir çıkmaza, iç çatışmaya, tehlikeli bir duruma düşerse İnönü'den yardım beklenebilir. Fakat bunun dışında bazı olaylara karışmamalıydı."¹⁰⁶⁸ Ekrem Acuner'in bu son cümlesi, sadece İsmet Paşa'ya yönelik bir tenkit değil, aynı zamanda bir özeleştiri niteliğinde olduğu görülüyor. Zira Müşerref Hekimoğlu, 70'li yıllarda yaptığı bir görüşmede, CHP ile temas kurmasından Ekrem Acuner'in büyük pişmanlık duyduğunu aktarır.¹⁰⁶⁹ Buna karşın Ekrem Acuner, darbe sonrası bu grubun stratejisinin altında yatan meşruiyetini, 26 Mayıs gecesi Harp Okulu Karargâhı'nda Cemal Madanoğlu'nun tüm subayları toplatarak ettirdiği yemine dayandırır. Bu stratejiye göre, bir kurucu meclis ve yeni bir anayasayla iktidarın "erken" seçimle sivillere devredilmesi söz konusudur. Radikal kanadın iktidarda kalma talebini reddeden Ekrem Acuner, Komite içinde "çatışma ve liderlik kavgası çıkar, orduda kıskananlarla ihtilafa girilebilir" düşüncesi içindedir.¹⁰⁷⁰

Ekrem Acuner- Fikret Kuytak- Rafet Aksoyoğlu üçlüsünden Rafet Aksoyoğlu, hatırlamak gerekirse, Milli Şef Dönemi'nin ilk yıllarında teşkil edilen gizli örgütlerden birine mensuptu. Bu ihtilalciliğini Menderes döneminde de devam ettirmiş ve birbiri ardına kurulan gizli oluşumlara dâhil olmuştu. Önce 1956 yılının son aylarında Talat Aydemir'in örgütüne,¹⁰⁷¹ ardından 1960 yılının Ocak ayında Sadi Koçuş'ın merkez komitesine katıldı.¹⁰⁷² Bu "kararlı ihtilalci" süreç ilerleyip 27 Mayıs gecesi gelip çatınca, müdahaleye katılmayacaktır. Aynı gruba mensup Ekrem Acuner'in de o gece harekât için isteksiz ve gönülsüz tavırlar sergilediğine dair söylentiler

¹⁰⁶⁷ Özdağ, a.g.e., s. 350. Gürçan, *Ben İhtilalciyim*, s. 47.

¹⁰⁶⁸ Baykam, a.g.e., s. 38.

¹⁰⁶⁹ "Ekrem Acuner, önce İnönü'yü çok tuttu, sonra da ona çok sert çıkışlar yaptı." Hekimoğlu, a.g.e., s. 229-236.

¹⁰⁷⁰ Baykam, a.g.e., s. 37.

¹⁰⁷¹ "Aksoyoğlu'nu bu sahada çok hazırlıklı gördüm. Kısa zamanda fikren anlaşmış olduk... Artık en mahrem tasarı ve planlarımı (ihtilal) ona açabiliyordum. İyi anlaşıyorduk, istikbalde daha emin adımlarla ilerleyeceğimize inanıyordum." Aydemir, a.g.e., s. 20-21; Bununla beraber, Mart 1957 tarihinde Ankara ve İstanbul örgütünün tek çatı altında birleşme toplantısı Rafet Aksoyoğlu'nun meşhur evinde; eski Mahmut Şevket Paşa Konağı'nda gerçekleşmişti. Özdağ, a.g.e., s. 85.

¹⁰⁷² İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 89-90.

bulunmaktadır.¹⁰⁷³ Numan Esin, 27 Mayıs'taki bu iki subayın tutumlarını, darbenin "CHP'nin kontrolünden çıktığı" düşüncesiyle harekâtı sabotaj ettikleri iddiasındadır.¹⁰⁷⁴ Ayrıca Komite'ye girebilecek temel kıstasa (müdahaleye katılmış olmak) uymamasına rağmen Ekrem Acuner tarafından listeye dâhil edilmişti. Komite üyeliği döneminde, Rafet Aksoyoğlu, iktidarı kısa sürede CHP'ye devretmek isteyen bir grubun aktif üyesi haline dönüşmüştür.

Bu üçlüye sonradan katılan Şükran Özkaya¹⁰⁷⁵ CHP ile sadece temas halinde olmayıp, aynı zamanda partiyle organik bağlarını kuvvetlendirme eğilimindedir. Nitekim 11 Eylül 1961 günü İsmet İnönü'nün de davetli olduğu bir nikâh töreninde, CHP'nin önde gelen isimlerinden bir politikacının kızı olduğu söylenen avukat Günseli Orcan ile evlenecektir.¹⁰⁷⁶ Şükran Özkaya da anılarında bu evliliğin kendisine "CHP'li damgası" vurulmasının temel gerekçesi olarak gösterir. Aynı zamanda CHP üyesi olan eşi, eleştiriler üzerine, Şükran Özkaya'nın Komite üyeliği sürecinde CHP'deki tüm görevlerinden istifa etmişti. Ama Şükran Özkaya'nın Tabii Senatör olmasıyla beraber eşi de yeniden CHP'deki eski görevlerine geri dönecektir.¹⁰⁷⁷ Esasında Şükran Özkaya'nın CHP ile organik bağları Milli Mücadele dönemi ve Halk Fırkası'nın kuruluş yıllarına kadar gider. Şükran Özkaya'nın babası avukat Halil Bey, Birinci Meclis'te Antalya mebusudur. Meclis'in bu döneminde, Dar-ül Fünun'dan sınıf arkadaşı ve geleceğin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'la birlikte Ankara Samanpazarı'nda "bekâr" evinde kalmışlardı. İki arkadaşın dostluğu Şükran Özkaya'nın aktarımına göre "içki sofraları"nda uzun yıllar devam edecekti.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷³ Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs", *Milliyet*, 30 Mayıs 1989; Numan Esin, Devrim ve Demokrasi, s. 187.

¹⁰⁷⁴ Esin, a.g.e., s. 187; Hekimoğlu, a.g.e., s. 108. Bir başka kaynağa göre Ekrem Acuner'in o gece tereddütlü davranışlarda bulunmasının nedeni olarak 5 Mart 1959 tarihli Türkiye ile ABD arasında imzalanan anlaşma gerekçe gösterilmiştir. Darbe esnasında ABD'nin Türkiye'ye saldıracağından çekinen Ekrem Acuner'in paniğe kapıldığı düşünülmektedir. Baykam, a.g.e., s. 202-203.

¹⁰⁷⁵ 12 Eylül 1960 günü İrfan Baştuğ ile birlikte yaşadığı trafik kazası sonrası ağır yaralanmış ve uzun süre tedavi görmek zorunda kalması sebebiyle, bir süre Komite'den uzak kalmıştı. Özkaya, a.g.e., s. 276.

¹⁰⁷⁶ *Milliyet*, 12 Eylül 1961; Hekimoğlu, 27 Mayıs'ın ..., s. 175; Şükran Özkaya'nın eşi Günseli Özkaya, 1983'te kurulan ve daha sonra Erdal İnönü liderliğinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti'ye dönüşecek olan "Halkçı Parti"nin kurucuları arasında yer almış ve XVII. Dönem Milletvekili olarak Parlamento'da bulunmuştur. Günseli Özkaya'nın hayat hikâyesi için bkz. Günseli Özkaya, *Zirvedeki Siyaset ve Yamaçtaki Kadınlar*, Ümit Yayıncılık, 2006.

¹⁰⁷⁷ Özkaya, a.g.e., s. 163-164.

¹⁰⁷⁸ A.g.e., s. 21-23.

Bunun yanında Numan Esin hatıratında Şükran Özkaya'nın, Orhan Erkanlı'ya yönelik kişisel nefretinden dolayı, Ekrem Acuner hizbinin kontrolü altına girdiğini söyler.¹⁰⁷⁹ Aslında bu kişisel husumetin ardında yatan nedenler, 28/29 Nisan 1960 Öğrenci Olayları'nın yaşandığı gün zuhur etmiştir. 27 Mayıs harekâtında örgütün İstanbul kanadına mensup Orhan Erkanlı ile Şükran Özkaya, o dönem Davutpaşa Kışlası'nda konuşlanan Üçüncü Zırhlı Tugay'da Tabur Komutanlarıdır.¹⁰⁸⁰ 27 Mayıs öncesi çeşitli örgütlerin hiçbirinde yer almayan Şükran Özkaya'nın 27 Mayıs harekâtına ilk katılım tarihi, kendi ifadesiyle 28-29 Nisan Öğrenci Olayları sonrası Örf-i İdare'nin ilan edilme tarihiyle paraleldir.¹⁰⁸¹ İstanbul örgütünün en önemli vurucu gücünü oluşturan bu Tugay'da Orhan Erkanlı ile Şükran Özkaya arasında bir rekabet bulunmaktadır. Davutpaşa'da, kendilerine ait "hücre"lerde faaliyetlerini hızla yürüterek şahsi etkinliğini artırma çabası, iki eski arkadaşın arasının açılmasına neden olacaktır. 28/29 Nisan Öğrenci Olayları'nda Tank Tabur Komutanı Orhan Erkanlı, darbe için gerekli ortamın oluştuğu kanaatine kapılmıştır. Ardından iki taburda bulunan tüm bölük komutanlarını toplayarak harekâta o gece geçilmesi için ısrarlı öneride bulunmuştur: "Görüyorsunuz, ortam hazır... Ordu Karargâhı'na el koyarak, Silahlı Kuvvetler adına radyodan tebliğ yayınlatacağım."¹⁰⁸² Lakin Ankara kanadından habersiz yapılacak bu harekâta katılmak istemeyen Zırhlı Piyade Tabur Komutanı Şükran Özkaya, Orhan Erkanlı'nın "fevrî" tutumu karşısında tavrı alır. İddialara göre Orhan Erkanlı, Ankara örgütünün hazır olup olmamasının önemli olmadığını, Ankara'nın müdahaleye katılmadığı vakit, örgütün İstanbul üyeleriyle beraber "İstanbul Hükümeti"nin kurulabileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁸³ Tugay'da görevli subaylardan Yüzbaşı Tevfik Subaşı'nın anlatımına göre, bu sözler karşısında Şükran Özkaya ülkenin bölüneceğini ileri sürer: "Orhan, sen delirdin mi? Senin dediğin şey vatanı böler."¹⁰⁸⁴ Ancak "liderlik" hevesinde olduğu iddia edilen Orhan Erkanlı ile Şükran Özkaya arasındaki gerilim yükselmiş, çıkan sert tartışma

¹⁰⁷⁹ Esin, a.g.e., s. 179.

¹⁰⁸⁰ Subaşı, a.g.e., s. 107; Özkaya, a.g.e., s. 178-179.

¹⁰⁸¹ "1 Mayıs gecesi karargâhtaki tüm subayların keyfi kaçmıştı. Hemen her subayın kafasında, işleri sarpa sardığı fikri hâkim oluyor ve bir çıkış yolu düşünülüyordu. Böylece aynı gece İstanbul'un işgali planı üzerinde çalışma başladı... 27 Mayıs İhtilali'nin Davutpaşa cephesinden başlangıç tarihi, bu toplantının yapıldığı ve kararların alındığı gecedir." Özkaya, a.g.e., s. 140-141.

¹⁰⁸² Subaşı, a.g.e., s. 107.

¹⁰⁸³ Özkaya, a.g.e., s. 124-125; Davutpaşa Kışlası'nda görevli Yüzbaşı Tevfik Subaşı, Şükran Özkaya'yı teyit eder. Buna göre, 28 Nisan akşamı Orhan Erkanlı, bölük komutanlarına hitaben "ihtilale var mısınız?" sorusunu yöneltmiş ve herkes heyecandan şaşkına dönmüştür. Subaşı, a.g.e., s. 106.

¹⁰⁸⁴ Subaşı, a.g.e., s. 109.

sonunda Orhan Erkanlı'nın bu önerisi reddedilmiştir.¹⁰⁸⁵ İkili arasındaki rekabet konusuna dair diğer bir örnek, 27 Mayıs sabahı yaşanmıştır. Şükran Özkaya, İstanbul işgal planını Orhan Erkanlı ile beraber hazırladıkları esnada, darbeden sonra Tugay'daki hiçbir birlik komutanının gazetecilere demeç vermemesi konusunda karar alındığı belirtir. Ancak 27 Mayıs sabahı Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı "kurnazlık" yapmış ve bu karara uymayarak gazetecilere beyanat vermişlerdi.¹⁰⁸⁶ Ona göre, bu fevri basın toplantısı dahi, ilerleyen günlerdeki çatışmanın habercisiydi: "Basın toplantısını işittiğim zaman, gelecek günlerdeki çelişkili ifadelerin olmasındaki mahsur, beni tedirgin etmişti. Kendi başına buyruk hareketlerin alışkanlığı içine girmenin, bize olan coşkulu hava ve güveni zedeleyeceğini düşünüyor, üstelik kellesini ortaya koyan onca subayın burukluğunu sezinledikçe, onları da yalnız bırakmıyordum."¹⁰⁸⁷

Askeri müdahaleden hemen sonra dönemin gazeteciler arasında "İstanbul'u tank üzerinde teslim alan kurmay binbaşı"¹⁰⁸⁸ olarak ünlenen Orhan Erkanlı, MBK'nın kuruluşuyla birlikte önemli bir görev olan Komite'nin Genel Sekreterlik makamını da işgal etmiştir. Görüldüğü gibi, birbirlerine karşı sürekli muhalif olan iki önemli tabur komutan arasındaki husumet ve güvensizliği tetiklemiştir. Ayrıca bu husus, MBK'nın teşkil edildiği gün de devam eder. İstanbul grubundan Şükran Özkaya, Komite'nin sekiz kişilik seçici heyetinde yer alan Orhan Erkanlı'nın başlangıçta kendisini listeye almak istemediğini ancak Davutpaşa Kışlası'ndan gelen itiraz neticesinde kendisini dâhil etmek zorunda kaldığını belirtir.¹⁰⁸⁹ İkilinin birbirine karşı beslediği olumsuz duyguların 13 Kasım Olayı'na kadar devam ettiği anlaşılıyor. Nitekim 13 Kasım tasfiyesinden iki gün önce, 11 Kasım günü Ankara'dan İstanbul'a giden Orhan Erkanlı'nın Davutpaşa Kışlası'nda eski birliklerinin başına geçip MBK'ya karşı bir

¹⁰⁸⁵ Özkaya, a.g.e., s. 178-187; Tevfik Subaşı, Orhan Erkanlı'nın "lider" olma konusunda ısrarcı davrandığını ileri sürer. Subaşı, a.g.e., s. 109-110.

¹⁰⁸⁶ Numan Esin, 27 Mayıs sabahı, Mehmet Özgüneş'le beraber İstanbul örgütünün basın sözcüsü olarak seçilmelerine rağmen, gazeteciler geldiğinde durum aniden değiştiğini ileri sürer: "Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı gazetecileri karşılarında görünce, ön plana çıktılar. Bizler seyrettik." Esin, a.g.e., s. 110.

¹⁰⁸⁷ Özkaya, a.g.e., s. 191-192.

¹⁰⁸⁸ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 28.

¹⁰⁸⁹ Özkaya, a.g.e., s. 229-230.

operasyon yapacağı ihtimalini göz önünde bulunduran Şükran Özkaya, Kışla'yla irtibata geçerek kendisine halen bağlı birliklerin yardımıyla bu olasılığı önlemeye de çalışır.¹⁰⁹⁰

Üç havacı üye; Mucip Ataklı-Haydar Tunçkanat-Emanullah Çelebi triosu, Komite üyesi olmamakla beraber, Hava Kuvvetleri'nde etkin bir güç olan eski örgütçü Halim Mentеш aracılığıyla Hava Kuvvetleri'nden destek almaktadır.¹⁰⁹¹ Bu ekip, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel dâhil tüm komuta kademesinin yeniden organize edilmesinden sorumluydu. Mucip Ataklı'nın "biz İrfan Tansel'i Kuvvet Komutanı yapabilmek için önündeki otuz kişiyi emekliye sevk ettik" sözlerinden anlaşılacağı gibi Havacı üyelerin Hava Kuvvetleri'ndeki etkinliği, Ağustos 1960'ta ordunun yeniden yapılandırılması döneminde zirveye çıkar. Komutanlık makamını, bu ekibe borçlu olan İrfan Tansel ve Hava Kuvvetleri Karargâhı, MBK'da alınan kararları, gizli toplantılarla analiz etmekteydiler.¹⁰⁹² Havacıların bu müşterek hareketleri, ilerde teferruatlarına girileceği üzere, yarı-illegal bir örgüt olarak kurulacak olan "Silahlı Kuvvetler Birliği"ne İrfan Tansel'in başkan olmasının yolunu da açtığı görülüyor. Süreç içinde 14'lerin tasfiyesi, yarı-gizli örgüt Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kuruluşu, İrfan Tansel Olayı, 22 Şubat Ayaklanması ve 11'ler Olayı gibi ordunun karacı-havacı şeklinde bölünmesi gibi derinden sarsıldığı olaylarda aktif rol alacak olan Havacılar, özellikle 13 Kasım Olayı'nda uyguladıkları başarılı operasyon sonrası Gürsel Paşa tarafından "taltif" edileceklerdir.¹⁰⁹³ Komite'deki Havacıların, Komite üyesi olmayan Halim Mentеш etrafında toplanmalarındaki temel faktör, örgütlenme döneminde Halim Mentеш'in "hücre"nde yer almalarından kaynaklanmaktaydı.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹⁰ Subaşı, a.g.e., s. 175-177. "Orhan Erkanlı çok hatalar yaptı. Davutpaşa Kışlası'nı kendi emrinde kabul etme yanlışı başta olmak üzere bazı hatalara yönelmişti. Şuan yalnızlığa itilmesine elbette üzuldüm. Ama ne yazık ki, ufukta telafi imkânı gözükmüyordu." Özkaya, a.g.e., s. 290-291.

¹⁰⁹¹ Deniz, a.g.e., s. 17. Özkaya, a.g.e., s. 246.

¹⁰⁹² Esin, a.g.e., s. 182, Ulay, a.g.e., s. 196-197.

¹⁰⁹³ Esin, a.g.e., s. 182; Avni Elevli, *Batırlamayan Gemi Türkiye*, s. 316. Talat Aydemir, a.g.e., s. 445.

¹⁰⁹⁴ Dündar Seyhan, Halim Mentеш ile olan karşılaşmalarına ilişkin şu satırları paylaşmaktadır: "...Halim Mentеш'le tanışmam 1957 Eylül'ünde Ankara'da bulunduğum zamana rastlar. Mentеш ihtilalin hazırlanmasında ve ihtilal sonrası dönemin belli hedeflere ulaşmasında başrolü oynayanlar arasındadır. O zaman varlığı Atatürk'ün ideolojisiyle yoğrulmuş, yalnız ve yalnız ileri Türkiye'nin umidi ile yaşayabilen, kafası da ruhu da, kendisi de kopkoyu bir Türkiye'ci olan genç bir Kurmay Binbaşydı. Kurduğumuz teşkilatın bir kolunu Hava kuvvetleri derinliğine uzatmak sorumluluğuna inanarak ve severek sırtına yüklenivermişti. 1964 yılında uğradığı bir trafik kazasında memleket üstün karakterli bir evladını kaybetmiştir. Birbirimizle hayatımız boyunca arkadaş olarak kenetlenmiş gibiydik". Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s. 61; Abdi İpekçi-Sami Çoşar, *İhtilalin İçyüzü*, s. 54-55.

Halim Menteş, 27 Mayıs gerçekleştiğinde Napoli’de NATO görevinde vazifeli olduğu için Komite’ye girememesine rağmen, ülkeye dönüşünden sonra Komite’deki Havacı arkadaşlarını etkisi altına almış, kendisi de HKK Harekât Başkanlığı’na atanmıştır. Nasıl ki Dündar Seyhan, Radikal kanattaki bir kılığın danışmanlığını yapmaktaysa, Halim Menteş de Havacılar kılığının danışmanlığını üstlenmekteydi: “Halim Menteş, Havacıların müşaviri idi. Komite’nin tüm konuşmaları ve kararlarına vakıftı. Hava Kuvvetleri’yle geniş temas sağlıyordu.”¹⁰⁹⁵ Ayrıca Havacı grubun kenetlenmesini sağlayan bir diğer etken akrabalık ilişkileridir. Havacı Emanullah Çelebi, soyadları farklı olmasına rağmen Ankara 28. Tümen Komutanı ve eski örgütçü Nuri Hazer’in öz kardeşidir, Halim Menteş’in de bacanağıdır.¹⁰⁹⁶ 1955 yılındaki gizli örgütün kurucu kadrosunda yer alan General Nuri Hazer, MBK’ya muhalif güç Silahlı Kuvvetler Birliği cuntasının etkin komutanlarından biri olacaktır. Görüldüğü üzere Halim Menteş, paternalist ilişkileri vasıtasıyla hem Komite içinde etkin bir konumda bulunurken hem de Ankara’nın önemli vurucu birliklerinden birisi olan 28. Tümen Komutanı Nuri Hazer’i kendi grubuna çekmeyi başararak “albay” rütbesiyle önemli bir güç haline gelecektir.¹⁰⁹⁷ Topçu Pilot Kurmay Binbaşı Suphi Gürsoytrak’ın da Havacı grupla yakın temasta olduğu bilinmektedir.

Bu havacı ekibin Halk Partisi’yle iletişim halinde olduklarına dair haklarında çeşitli iddialar bulunmaktadır: “Bu grup, Cumhuriyet Halk Partisi’yle beraber olma, işbirliği yapma, İsmet Paşa’nın evine davet etme, İsmet Paşa’yla görüşüp, her şeyi ona danışıp, ondan aldıkları talimata göre hareket etme yolunu tuttu.”¹⁰⁹⁸ Talat Aydemir de Halim Menteş ve Havacıların İnönü’ye “taparcasına” inandıklarını ve CHP’yi bu memleketin siyasi “kurtarıcı Mesih’i” olarak gördüklerini ileri sürer. Bu doğrultuda Turhan Feyzioğlu, İsmail Rüştü Aksal, Emin Aksüt, Orhan Öztrak ve Ferit Melen gibi CHP önde gelenleriyle sık sık teşrik-i mesaide bulunmaktaydılar.¹⁰⁹⁹ Zira Aydemir’in 22 Şubat 1962 darbe girişimini İnönü, Halim Menteş öncülüğünde “Havacılar”ın desteği

¹⁰⁹⁵ Ulay, a.g.e., s. 202.

¹⁰⁹⁶ İpek Özbey, “Türkiye’nin İlk Darbecileri: Emanullah Çelebi”, *Tempo*, Mayıs 2009; Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 91.

¹⁰⁹⁷ İpek Özbey, “Türkiye’nin İlk Darbecileri: Emanullah Çelebi”, *Tempo*, Mayıs 2009.

¹⁰⁹⁸ Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 87; Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 91; Seyhan, a.g.e., s. 114; Özdağ, a.g.e., s. 342-343.

¹⁰⁹⁹ Talat Aydemir, a.g.e. s. 445. Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 184.

sayesinde engelleyebilecekti.¹¹⁰⁰ Daha doğru bir ifadeyle, Havacılar, 22 Şubat günü Talat Aydemir'in tahrik edilerek ayaklanmasını tetikleyen olayların girişimcileri olacaklardır.

Bu üç grup haricinde diğer bir “güç unsuru”, Gürsel'in Başyaveri Havacı Kurmay Albay Agasi Şen etrafında toplanmaktaydı. MBK'nın ilk toplantısına katılmasına rağmen Komite'den istifa eden Agasi Şen, arkadaşları Türkeş ve Orhan Kabibay tarafından Cumhurbaşkanlığı Başyaverliği görevine getirilmişti. 27 Mayıs öncesi Mucip Ataklı'nın hüccesinde yer alan Havacı subaylardan olup Adnan Menderes'in Eskişehir'de enterne edilmesinde Kurmay Yarbay Muhsin Batur'u ikna eden Agasi Şen, bu önemli görevin icrası sonrası, MBK üyesi de olmak istemediği için, Başyaverlik makamıyla ödüllendirilmişti.¹¹⁰¹

Talat Aydemir ve Talat Turhan tarafından “Mason” olarak itham edilen Agasi Şen¹¹⁰² Hava Kuvvetleri'nde kendisine bağlı bir hizip yaratarak Cemal Gürsel'in sembolik gücünden yararlanmak ve etkin bir kuvvet merkezi haline gelmek istemektedir.¹¹⁰³ Başta Mucip Ataklı olmak üzere Komite'deki Havacı üyelerin askerlikle bağları kesilmesine rağmen resmî üniformalarıyla sık sık Hava Kuvvetleri Karargâhı'na giderek bazı subayları örgütlemeye yönelik faaliyetlerine karşı, Başyaver Agasi Şen de benzer bir yöntem izleyerek kendi örgütünü kurma hevesindedir. Nihayet ileride detaylıca bahsedileceği üzere, 6 Haziran 1961 İrfan Tansel Olayı'nda, Hava Kuvvetleri'nde Halim Mentеш ve Havacı MBK üyelerine karşı bir güç meydana getirir. Gürsel ve Madanoğlu'na da dayanarak, İrfan Tansel'in yerine General Süleyman Tulgan'ı HKK olarak atanması için telkinlerde bulunduğu öne sürülmektedir.¹¹⁰⁴ Görüldüğü gibi, gücünü bir şekilde MBK'dan alan “eski ihtilalci” havacılar arasında yaşanan hizipleşme, Hava Kuvvetleri'ne yansiyarak bir güç gösterisine dönüşmüş durumdadır.

¹¹⁰⁰ Ulay, a.g.e., s. 202; Çelikoğlu, a.g.e., s. 184.

¹¹⁰¹ Turgut, a.g.e., s. 198-199.

¹¹⁰² Aydemir, a.g.e. s. 71; Talat Turhan, *27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri*, c.1, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001, s. 45.

¹¹⁰³ Esin, a.g.e., s. 179.

¹¹⁰⁴ Süleyman Tulga'nın da mason olduğunu iddia eden Talat Turhan, Mason Cemiyeti'nin Agasi Şen vasıtasıyla ordu içinde etkin olmaya çalıştığını belirtir. *TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu*, “Talat Turhan'la Görüşme”, TBMM Tutanaklar Müdürlüğü, 22 Haziran 2012, s. 16; Esin, a.g.e., s. 181; Ulay, a.g.e., s. 196-197; Tansel Olayı'ndan sonra emekliye sevk edilen Agasi Şen, 1965 yılında THY Genel Müdürü ve 1970-71 yılları arasında Beşiktaş Spor Kulübü Başkanı olarak görev yapar. *Milliyet*, 30 Mart 1970; <https://bjk.com.tr/tr/cms/tarihce/2/84/>.

İlımlı/Statükocu kanadın, Radikal kanada karşı birleştiren “ortak tema”, Komite içi çatışmalar ve politikacıların MBK içine sızmasıdır.¹¹⁰⁵ Komite içinde iktidarın ancak belirli bir reform programından sonra sivil elitlere teslim edilmesi düşüncesinin açıkça tartışılmasıyla beraber yukarıda bahsedilen İlımlı/Statükocu kanattaki üçlü çekirdek gruplar, zamanla General Cemal Madanoğlu çatısı altında birleşirler.¹¹⁰⁶ Bu grupla ortak hareket etmeyen Havacılar, 13 Kasım operasyonunda Cemal Madanoğlu ile aynı ittifakta yer alacaktır. Madanoğlu Paşa ile üç Havacı üyeyi birleştiren “ortak düşman” Orhan Erkanlı’dır. Daha önce Cemal Madanoğlu ile Orhan Erkanlı/Orhan Kabibay arasındaki soğukluktan bahsedilmişti. Bu karşılıklı güvensizlik ortamında her üye birbirinden kuşkulandırmaya başlamıştır: “Herkes birbirinden şüphe ediyor, toplantıların çoğunda Komite üyelerinin tabancaları kılıfından çıkmış, çıplak bir vaziyette masanın üstünde duruyordu.”¹¹⁰⁷ Toplantılara iki silahla birlikte gelen üyelerden biri olan Havacılar’dan Mucip Ataklı ile Radikallerden Orhan Erkanlı arasında Komite’nin ilk günlerinde başlayan husumet, tansiyonu yüksek tartışmalara yol açmaktaydı. 10 Kasım 1960 günü yaşanan münakaşa, bu kez fiziki bir kavga boyutuna ulaşmıştır. 10 Kasım törenlerine katılmak üzere İstanbul’dan gelecek öğrenciler için Hava Kuvvetleri’nden MBK Genel Sekreterliği’ne uçak verilmeyeceğine dair bir duyum alınır. Bu durumun kasten Havacı Mucip Ataklı tarafından önlendiğini öğrenen MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı, Mucip Ataklı’nın iki tabanca taşımasına göndermede bulunur: “Senin gözlerindeki ölüm korkusunu zaten uzun zamandır görmekteyim.” Bu esnada Fazıl Akkoyunlu, Orhan Erkanlı’yı; Emanullah Çelebi de Mucip Ataklı’yı desteklemesi üzerine tartışma, iki grup arasında kavgaya dönüşür.¹¹⁰⁸ Bu şiddetli tartışma sonrası, Orhan Erkanlı, 11 Kasım günü istifa ederek İstanbul’a gider. Yıllar sonra yaşanan bu olayı anlatan Havacı Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi’ye göre, yakın arkadaşları Mucip Ataklı olayı abartmış ve kendilerini Radikal gruba karşı kıskırtmıştı: “Orhan Kabibay, Alparslan Türkeş, Numan Esin ve Orhan Erkanlı sizi kurşuna dizecek. Biz de dehşete kapıldık.” Mucip Ataklı’nın bu tahriki üzerine Havacılar, panik ve korkuyla Cemal Madanoğlu’nun grubuna yanaşarak, iki gün sonraki tasfiye hareketinde, tüm Hava Kuvvetleri’nin alarma geçirilmesine yol açacaklardı.¹¹⁰⁹ Havacı üyelerin Cemal

¹¹⁰⁵ Seyhan, a.g.e., s. 114.

¹¹⁰⁶ Ulay, a.g.e., s. 150; Altuğ, a.g.e., s. 71.

¹¹⁰⁷ Turgut, a.g.e., s. 257.

¹¹⁰⁸ Yıldız, a.g.e., s. 198.

¹¹⁰⁹ Esin, a.g.e., s. 180.

Madanoğlu'ndan haz etmedikleri çeşitli hatırat sahiplerinin ortak görüşüdür.¹¹¹⁰ Lakin ihtilal sonrası ortamda "ortak düşman"a karşı kurulan ittifakların yapay ve geçici olduğu da unutulmamalıdır. Zira aynı Havacılar, bu kez Talat Aydemir'le birlikte 6 Haziran 1961'de Cemal Madanoğlu'nu ve "fiilen" MBK'yı; 22 Şubat 1962'de TSK Komuta kademesiyle birlikte Talat Aydemir'i ve "resmen" Albaylar Cuntası'nı saf dışı edeceklerdi.¹¹¹¹

Neticede Radikalleri diğer gruptan ayıran önemli niteliklerden birisi, ordudaki askerler dışında fikir alışverişinde bulunmamalarıydı. İlimli/Statükocuların devleti yönetme konusunda "özgüvensiz" davrandıkları belirtilmişti. Bu süreçte Radikal kanat, statükocuları memleket meselelerini tanımamakla ve devleti idare etmenin sorumluluklarının farkında olmamakla; statükocu kanat da her şeyden önce Radikalleri, Komite içine nifak sokmakla eleştirmekteydi. Ayrıca askerlerin bünyevî reformları yapacak bir donanım ve bilgi birikimine sahip olmamaları nedeniyle, Komite'nin köklü icraatlara teşebbüsünün imkânsız olduğuna dair belirli bir çizgide birleşmekteydiler.

3.4.İKTİDARDA KALMA MÜCADELESİ

3.4.1.Komite'yi Ortak Gaye Etrafında Birleştirme Çabaları

Hatırlanacağı üzere, 27 Mayıs müdahalesinin "İhtilal Komutanı" Cemal Madanoğlu, harekâtın kansız gerçekleşmesi amacıyla subaylara yemin ettirmiş ve bu hususa özenle dikkat etmeleri için tüm birliklere direktifler vermişti.¹¹¹² Bu yemine titizlikle riayet

¹¹¹⁰ Seyhan, a.g.e., s. 121-122; Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s.??

¹¹¹¹ 6 Haziran 1961 günü MBK, "fiilen" tasfiye edilecekti, zira tabela üzerinde varlığını korusa da, iktidar gücünü kaybedecekti. 22 Şubat 1962 günü Albaylar Cuntası "resmen" tasfiye edilecekti, zira bu albaylar resmen emekli edilseler de, ordu içindeki etkinliklerini 21 Mayıs 1963'e kadar, şu veya bu şekilde, devam ettireceklerdi. Bu emekli ve isyankar albaylar "22 Şubatçılar" olarak anılmaktaydı. Ayrıca, Hava Kuvvetleri'ndeki bu "Havacı grup", HKK İrfan Tansel'in girişimleriyle 12 Aralık 1962 günü tasfiye edilecekti. Elbette bu tasfiye hareketlerinde CHP ve İnönü'nün rolünü de kenara atmamak gereklidir. Konu hakkında akademik bir çalışma için Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009; Ayrıca dönemin görgü tanıkları üzerinden bir anlatım için bkz. Talat Aydemir, *Hatıratım*, YKY, İstanbul, 2017, s. 197-199; Ayrıca gazeteci Bedii Faik'in anlatımı için bkz. Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1967.

¹¹¹² Baykam, a.g.e., s. 35; Milliyet, 16 Haziran 1960; Orhan Erkanlı, harekâta katılan komutanların astlarına sürekli bu emri tekrar ettiklerini dile getirir. Emrin içeriği şöyleydi: "Nefsi müdafaa hali dışında silah kullanmak katiyetle yasaktır. Vazife bölgesindeki sorumlu kumandanın emri olmadan hiçbir kişi

edilmiş olsa da, “kansız darbe”nin sorumluları olan darbecileri birbirine kenetleyecek, geride “ne ortak bir amaç ne de ortak bir suç unsuru” kalmıştı. Kolektif düşman olarak görülen DP iktidarının tasfiyesi sonrası MBK üyelerinin fikrî birlikteliğini sağlayacak ve “eski düşman”ın yerine konacak yeni bir “müşterek tehdit”ten yoksundular. Zira “askerlerin bir vatana ihtiyaçları vardı; ama aynı zamanda da bir düşmana” sözünden hareketle, tek bir lider etrafında birleşemeyen bu subayların zihinsel seferberliğini harekete geçirecek bir “tehdit ediliyor olma” hissi yaratılmalıydı. Zira farklı hiziplerin birbirine tutunmasını veya Komite’nin yekpareliğini en kolay sağlayacak faktör, “tehlike altında bulunuyor olma” riski idi.¹¹¹³

Müdahalenin kansız olmasından dolayı başarısız olduğu görüşü, 27 Mayısçılar arasında sık işlenen görüşlerden birisidir. Bu konuda Dündar Seyhan şu ifadeleri kullanır: “Ne kışlara kazık çakılıyor, ne giyotinler inip çıkıyordu. ‘Buna ihtilal denmez’ diyorlardı. ‘Kansız başlayan ihtilal kanla biter’ diyorlardı. ‘Kan dökmesini beceremediniz. Onun için başaramazsınız’ diyorlardı. ‘Efendim her mahalleye 8-10 ceset atacaksın, her elektrik direğine sallandıracaksın keratalardan birer tane. Bak gör, sen ondan sonrasını...’”¹¹¹⁴ İstanbul harekâtının önemli isimlerinden Reformist Orhan Erkanlı, mecbur kalmadıkça silah kullanılmaması için sık sık tembihte bulduklarını belirtirken, bir yandan da “belki kan dökülseydi, daha başarılı olacaktık” sözlerini satırlarının arasına yedirir.¹¹¹⁵ Başka türlü söylemek gerekirse, onları birleştiren

---

veya birlik silah kullanmaya ve ateş etmeye yetkili değildir.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar...*, s. 72; Ayrıca Orhan Erkanlı, ihtilalin kansız gerçekleşmesinde bu hususa azami dikkat edilmesinin yanında, DP iktidarının “dokununca” devrilmesinin etkisinin de büyük olduğunu dile getirir. Ona göre, şayet iktidarın elinde karşı tedbir alma imkânı olsaydı, bu hareketi önlemek için kan ve ateşe başvurmadan çekinmeyecekti. Bu esnada “ölüm veya başarı” gibi tek bir hedefe kilitlenmiş subayların verilen emre uymayacaklarını dile getirir. Neticede birçok insan hayatını kaybedecekti. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 73; Mustafa Kaplan anılarında, “bir tane mermi attırmadım. Attırdıysam, namussuz şerefsizim” ifadelerini kullanır. Çıracıoğlu, a.g.e., s. 272.

¹¹¹³ Ulrich Bröckling, *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı, İstanbul, 2008, s. 10-11; Altuğ, a.g.e., s. 65; Bertrand Russell, *İktidar*, s. 31.

¹¹¹⁴ Seyhan, a.g.e., s. 78.

¹¹¹⁵ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 18; Bu hâkim fikir, 21 Mayıs 1963 darbe girişimi öncesinde de tartışmaya neden olmuştur. Genç subaylar, Talat Aydemir’i bu konuda uyarmak durumunda kalmışlardır: “Albayım, ihtilal kansız olmaz, kansız olursa 27 Mayıs gibi başarısız olur. 22 Şubat’ta da siz kimseye kıyamadınız. 21 Mayıs öyle olmasın.” Talat Aydemir, a.g.e., s. 276. 27 Mayıs gecesi, harekâtın planlayıcıları ve subaylar tarafından üzerinde en çok durulan konulardan birisi darbenin “kansız” bir şekilde başarılması hususundaki hassasiyetleridir. Bu konuda bazı birliklerde alınan önlemlerden biri istenmeyen olayların yaşanmasını engellemek için birliklerdeki “er”lere silah dağıtılmasına rağmen mermileri kasten verilmemesidir. MBK Üyesi Havacı Kurmay Albay Haydar Tunçkanat, Diktadan Demokrasiye eserinde “tüm harekât planlandığı gibi gelişmiş ve bir silah patlamadan bütün hedefler ele geçirilmişti. Bu başarıda görev alan subayların üstün gayret ve cesaretleriyle baskın, iyi bir planlama ve zamanlamasının payı büyük olmuştur. Gerçekten bu kadar az bir kuvvetle, böylesine riskli harekâtın tek

“müşterek bir gaye” kalmadığı gibi ellerine “kan lekesi” de bulaşmamıştı. Nezaketin bir kenara bırakılarak “cebiri ve şiddet”in ön plana çıktığı darbe kanunlarına “aykırı” düşen bu ortamda, çok kısa sürede bölünmeler, ayrışmalar ve çatışmalar da kaçınılmaz olmuştur.¹¹¹⁶ Günler geçtikçe Komite içinde gruplaşmalar belirgin hale geliyordu: “Hemen her konuda anlaşmazlık vardı.”¹¹¹⁷

Nitekim “kervan yolda düzülür”¹¹¹⁸ mantığıyla hareket etmek zorunda kalan ihtilalciler, Komite’yi “ortak bir gaye” etrafında birleştirmek amacıyla zaman zaman girişimlerde bulunmuşlardır. Bu yönde ilk girişim, 9 Temmuz 1960’da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ve Muhafız Alay Komutanı Osman Köksal’ın odasında gerçekleşmişti. Yukarıda değinildiği gibi, toplantıda alınan karar gereği, tüm Komite’yi çekip sürükleyecek ve gücünü “ordu”dan alacak olan 9 kişilik çekirdek bir kadro teşkil edilmiş ancak liderlik çekişmesinden ötürü başarı sağlanamamıştı: “Başarılı olmamızın tek yolu Komite’de bu şekilde birlik olmaktır. Ama yapamadık.”¹¹¹⁹

Bununla birlikte gerek eski Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve onun Komite’deki destekçileri gerekse Radikal kanadın iktidar mücadelesi, öncelikle “orduyu kontrol altına almak” taktiği üzerine kuruluydu.¹¹²⁰ Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı’nın, “askerlikte, her şey canlı hedeflere göre planlanır. Bu hedefler iyi seçildiğinde, zaman ve metot sorunu daha kolay çözümlenir”¹¹²¹ şeklindeki sözleri, bu stratejiyi kastetmektedir. Şöyle ki, her şeyden öte, ihtilalin ve kendilerinin güvenliği için sırtlarını bir yerlere dayamaları gerektiğine inanan MBK üyeleri, sivil bürokrasiye yabancıydılar:

---

bir zayıf bile vermektense gerçekleştirilmiş olması...” Tunçkanat, a.g.e., s. 265; *Akis*, 30 Mayıs 1960, S. 301, s. 4. 27 Mayıs harekâtına Davutpaşa Kışlası’nda Zırhlı Birliklerde görevli Yüzbaşı Tefvik Subaşı ise, bu görüşün aksine, kendi birliklerinde yer alan erlere mermi dağıtıldığını belirtir. Subaşı, a.g.e., s. 141. Metin Toker *Akis* dergisindeki köşesinde, 27 Mayıs müdahalesine, “kansız” gerçekleştirilmiş olmasından ötürü, “centilmen ihtilali” tabirini kullanmaktadır. Metin Toker, “İdam Kararı Verilirse”, *Akis*, 26 Haziran 1961, s. 5

¹¹¹⁶ Altuğ, a.g.e., s. 65.

¹¹¹⁷ Turgut, a.g.e., s. 239.

¹¹¹⁸ “Hele bi darbeyi yapalım, gerisini sonra düşünürüz” düsturuyla hareket edilen ihtilal stratejisini ifade etmektedir. Ayrıca 9 Mart sol cuntasına mensup bir subay, bu stratejinin yeni darbe girişimlerine yol açtığını dile getirmektedir. Bu konuda detaylı düşünceleri için bkz. Ömer Lütfi Erol, *Asker-Devrim-Darbe: Atatürk İlke ve Devrimleri Süreklidir*, c.1, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003, s. 177.

¹¹¹⁹ Esin, a.g.e., s. 166; Kadri Kaplan, “Canımız ciğerimiz Suphi Karaman”, *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018; Altuğ, 27 Mayıs’tan ..., s. 66. Seyhan, a.g.e., s. 90..

¹¹²⁰ CIA, “The Turkish Situation”, Current Intelligence Bulletin, Document No.411, 17 June 1960, s. 6.

¹¹²¹ Hekimoğlu, a.g.e., s. 68.

“Bizler, çok fazla bürokrat ve siyasetçi tanımamanın çemberi içinde sıkışmıştık.”¹¹²² Nitekim başka bir ihtilalcinin sloganik deyimiyle “İhtilalci, evvela kendini düşünen adamdır”¹¹²³ şeklindeki sözünden, “İhtilalci, kendisine dayanak arayan bir yaratıktır” çıkarımında bulunan Yalçın Küçük’e göre “dayanak noktası”nın neresi olması gerektiği hususunda MBK içinde de çeşitli eğilimler göze çarpmaktaydı.¹¹²⁴

Dayanak noktasını “hem İnönü hem de ordu”yu seçen MBK’nın bazı üyeleri, belirtildiği üzere, CHP’nin iktidara, İsmet Paşa’nın da Cumhurbaşkanlığı’na gelmesine sıcak bakmaktaydılar.¹¹²⁵ Radikallerden Türkeş, karşı grup üyelerin “özünde iyi niyetli” olduklarını ancak “İsmet Paşa ne takdir ederse, onunla yetinelim” görüşünü ısrarla savunduklarını dile getirir.¹¹²⁶ Bu yüzden CHP ile temasa geçmenin çok büyük faydalarına inanmaktaydılar. İlimli gruptan Şükran Özkaya, “art niyetli” olmadıklarını ama CHP’nin yılların deneyimini ustalıklarla kullanarak kendilerine hata yaptırdığını ima eder: “İyi niyetli de olsanız, böyle bir ortamda hata yapmamak olanaksızdı.”¹¹²⁷ Fakat bu İlimli/Statükocu grup, kişisel emniyetlerini sağlayabilmek için ordu saflarıyla da iletişim halindeydiler.¹¹²⁸ TSK’daki gerek kara gerekse hava kuvvetleriyle bağlantıları bulunmaktaydı. Komite’deki Radikallerin tüm şikâyet ve itirazlarına rağmen Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal aktif komutanlık görevlerini devam ettirmekteydiler.¹¹²⁹ Ayrıca bu gruptaki üç Havacı üye ve kendilerini dışardan destekleyen Hava Kurmay Albay Halim Mentеш vasıtasıyla Hava Kuvvetleri’nde illegal bir yapılanma

¹¹²² Özkaya, a.g.e., s. 230; Müşerref Hekimoğlu, Komite üyelerinin, devletin kurum/kuruluşlarını iyi tanımadıklarını ve etraflarındaki danışmanlarını iyi seçemediklerini belirtir. Hekimoğlu, *27 Mayıs’ın Romani*, s. 146; Komite üyelerinin bu deneyimsizliği Amerikan istihbarat ve büyükelçilik belgelerine de yansımıştır. CIA “The Situation in Turkey”, Office of National Estimate: Memorandum for Acting Director, 23 June 1961, s. 3-4; “Politik açıdan deneyimsizlerdi ve özgüven eksiklikleri söz konusuydu.” *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Volume X, Part 2, (Short-Term Prospects for Turkey), Washington, 19 July 1960, s. 859; “Komite çok deneyimsiz, çok genç ve sürekli baskı altındaydı.” *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Volume X, Part 2, (Letters From The Ambassador to Turkey to the Assistant Secretary of State For Near Eastern and South Asian Affairs), Ankara, 11 August 1960, s. 870.

¹¹²³ Seyhan, a.g.e., s. 83.

¹¹²⁴ Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.3, s. 37.

¹¹²⁵ Ahmet Er, a.g.e., s. 83.

¹¹²⁶ Turgut, a.g.e., s. 258.

¹¹²⁷ Özkaya, a.g.e., s. 230.

¹¹²⁸ Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 108.

¹¹²⁹ Numan Esin, Türkeş müsteşarlıktan ayrıldıktan sonra grup olarak Cemal Gürsel’le bir görüşme yaptıklarını ve Cemal Madanoğlu ile Osman Köksal’ın komutanlık görevlerinden alınmasını talep ettiklerini ifade eder. Esin, a.g.e., s. 168; Aynı gruptan Mustafa Kaplan da Cemal Madanoğlu’nun da Ankara Komutanlığı görevinden ayrılacağını umut ettiklerini ancak bu durumun gerçekleşmediğini belirtir. Çıracıoğlu, a.g.e., s. 223; Tunçkanat, a.g.e., s. 324-325; Erkanlı, *Anular, Sorunlar, Sorumlular*, s. 305.

oluşturulmuştu. Ayrıca Ankara ve İstanbul'daki önemli kara birliklerinin de desteği alınmıştı. Havacı gruba yakın General Nuri Hazer, Ankara 28. Tümen Komutanı idi. Ekrem Acuner'in kliğine yakın isimlerden Vehbi Ersü vasıtasıyla Süvari Alayı kontrol altındaydı. Yine bu kliğe mensup üyelerden Şükran Özkaya, İstanbul Davutpaşa Kışlası'nın vurucu kuvvetlerinden birisi olan Zırhlı Piyade Taburu'na komuta eden Yüzbaşı Ferruh Güven ve Tefik Subaşı gibi subaylarla sıkı temas halindeydi. Kışladaki bu subayların eski komutanları olan Radikallerden Orhan Erkanlı'ya karşı kişisel öfkeleri söz konusuydu.¹¹³⁰

Öte yandan bu tutuma muhalif bir duruş sergilediğini belirttiğimiz Alparslan Türkeş ve Orhan Kabibay'ın liderliğindeki Radikaller¹¹³¹ MBK'nın "partiler üstü" kurum olması gerektiği yönünde bir diskur geliştirerek Halk Partisi'yle işbirliğine olumsuz bir tavır koymuşlardı: "27 Mayıs, bir partinin değil, Silahlı Kuvvetlerin eseri idi."¹¹³² Bu açıdan bakıldığında, 27 Mayıs'ı TSK'ya mal ederek iktidarını sürdürmek isteyen bu kanat da dayanak noktası olarak "ordu"yu görmekteydi: "Halk içinde hâlihazırda örgütlenmiş bir gücümüz yoktu. İhtilalin atmosferine ve orduda bizi tutan arkadaşlarımıza dayanıyorduk."¹¹³³

Esasında bu grubun ilk etapta ellerinde kullanışlı başka bir "iktidar aygıtı" da görünmüyordu. Bu grubun genç isimlerden Numan Esin, Muzaffer Özdağ ve Rifat Baykal başta Harp Okulu olmak üzere ordu birliklerini sık sık ziyaret ederek, ateşli konuşmalarla genç subayları yanlarına çekmek istiyorlardı.¹¹³⁴ Dünder Taşer, karşı gruptan gelecek bir operasyon tehdidine karşı Ankara'da Mamak Tank Taburu'nda yatıp kalkmaktadır.¹¹³⁵ Hatta radikal kanat tarafından ordu mensuplarından oluşacak bir teşkilat kurulması fikrinde karar kılınmıştır. Gizli bir örgüt kimliğinde olan ve ülkedeki

¹¹³⁰ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 349; Subaşı, a.g.e., s. 175-177 ; Özkaya, a.g.e., s. 271-273; 27 Mayıs öncesi bu kışlada Tank Tabur Komutanı olan Radikallerden Orhan Erkanlı'nın büyük bir askeri desteği olduğunu iddia edilse de, kışlada görevli dönemin bazı subayları bu görüşün doğru olmadığını ifade ederler. Komite üyesi olmasından sonra Orhan Erkanlı ile kışladaki subaylar arasında mesafeler girmiştir. Kışlada görevli subaylardan Tefik Subaşı, Orhan Erkanlı'nın Davutpaşa'da hiç etkisinin olmadığını dile getirir: "Orhan Erkanlı, Davutpaşa Kışlası'ndaki eski arkadaşlarımı daima bir koz olarak kullanmıştır. Fakat gerçek o ki, durum hiç de öyle değildi." Subaşı, a.g.e., s. 167.

¹¹³¹ Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs", *Milliyet*, 1 Haziran 1960; Seyhan, a.g.e., s. 114.

¹¹³² Turgut, a.g.e., s. 259; Türkeş "partiler üstü" söyleminin meşruiyet kaynağını 27 Mayıs sabahı okunan darbe bildirisinden almaktaydı. Çoğunluğu Türkeş tarafından kaleme alınan bildiride bu tabir özellikle vurgulanmıştır. Türkeş, *Gerçekler*, s. 25; Deniz, a.g.e., s. 15.

¹¹³³ Esin, a.g.e., s. 166.

¹¹³⁴ Talat Aydemir, a.g.e., s. 59.

¹¹³⁵ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 349.

tüm istihbarat birimlerini bünyesinde toplamayı hedefleyen bu teşkilatın başkanlığını Orhan Kabibay yürütmekteydi. Türkiye Emniyet Genel Başkanlığı adı verilen bu kuruma Komite'den Suphi Karaman, İrfan Solmazer ve Numan Esin de bu gruba dâhil edilmiştir. Suphi Karaman'ın teklifi ile "Emniyet Kontrol Koordinasyon Servisi" adını alan "EKKS", üyelerinin baş harflerinden ilham almaktaydı. Emniyet Esin'i, Kontrol Kabibay'ı, Koordinasyon Karaman'ı, Servisi de Solmazer'i temsil etmektedir. İpekçi'nin belirttiğine göre, dört subay aralarında gizli bir yemin de eder: Elde edilen her bilgi, Komite'deki tüm üyelere bildirilmeyecekti.¹¹³⁶ EKKS'ye dönemin istihbarat teşkilatı olan MEH, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı bağlıdır. Orhan Kabibay, eski Meclis binasında Menderes'in odasında oturur. Bir de özel karargâhı olan örgütün toplantıları İçişleri Bakanlığı'ndaki bir salonda yapılmaktadır.¹¹³⁷ Fakat ülkedeki tüm istihbarat ağına hükmetmelerine rağmen, bunu etkin biçimde kullanamadıkları anlaşılıyor: "Büyük havamıza karşın, organize gücümüz çok zayıftı..."¹¹³⁸ Zira bu grup, 13 Kasım 1960 günü kendilerine yönelik gerçekleşecek tasfiye haberini; istihbarattan değil, ancak tutuklandıktan sonra Cemal Madanoğlu'ndan alacaklardı. Bununla birlikte her iki grubun ordudan destek alması, birbirlerine olan endişelerini daha da artırmaktaydı. Süreç boyunca karşı grupların Komite'deki tartışmalarından birini de bu durum oluşturmaktaydı. "Herkes Komite üyeliği haricindeki diğer görevlerini derhal bıraksın."¹¹³⁹ Fakat karşılıklı kuşkular yüzünden hiç kimse Komite dışındaki bu vazifelerini bırakma hevesinde değildi.¹¹⁴⁰

Esasında "ordunun temsilcisi" olan Komite üyeleri arasında yaşanan bu iki farklı düşünce kısa sürede orduya da sirayet edecekti. Her iki görüşün de ordu içinde taban ve taraftarı bulunmakla birlikte uzlaşmanın gerçekleşmemesi halinde, yaşanacak bölünmenin Komite ile sınırlı kalmayacağını göstermekteydi. Zira TSK içinde kuşak farkından doğan zihniyet çatışması, müdahale sonrasında üst seviyeye çıkmıştı. Ordu üst kademesi ve Hava Kuvvetleri'nin önemli bir kurmay sınıfı İnönü'ye meyilliyken, 27

¹¹³⁶ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 257-260; Seyhan, a.g.e., s. 90-91.

¹¹³⁷ Altuğ, a.g.e., s. 67; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 257-260; Washington'daki Ataşemiliterlik görevinden izin alarak dönen Dündar Seyhan'ın TSK'da henüz aktif bir görevi bulunmamaktaydı. Seyhan, a.g.e., s. 90-91;

¹¹³⁸ Esin, a.g.e., s. 166.

¹¹³⁹ Tunçkanat, a.g.e., s. 324-325.

¹¹⁴⁰ Türkeş'e yakın isimlerden Mustafa Kaplan, Türkeş'in müsteşarlık görevinden alınmasıyla birlikte Cemal Madanoğlu'nun da komutanlık görevini bırakacağını sandıklarını dile getirir. Çıracıoğlu, a.g.e., s. 223; Türkeş de benzer bir kaniya hakimdir: "Ben Komite'ye döndüm ama Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'ın komutanlık görevlerine devam ettiler, hiç kimse dönmedi." Turgut, a.g.e., s. 260.

Mayıs'la beraber radikalizme kayan özellikle Kara Kuvvetleri'nin alt kademeleri, Komite'nin reformist kanadını desteklemekteydi. Zira ordu içinde “devrimci” tarafı tartışılır hale gelen İnönü yerine, genç subaylar Atatürk'ün bıraktığı yerden “devrimlere” devam edilmesini talep etmekteydi.¹¹⁴¹ Nitekim 13 Kasım sonrasında yaşanan süreç, “27 Mayıs'ın hedefinden saptığı”na dair söylemlerle, Silahlı Kuvvetler Birliği cuntası, Yassıda idamları ve ordudaki artçı darbeler gibi radikalizmin çeşitli türevlerine yol açacaktı.¹¹⁴²

Bu arada Radikallerin sempatzanları arasında genç subaylar haricinde, general ve albayların da yer aldığı yönünde iddialar bulunmaktadır.¹¹⁴³ Bu kanaat yanlış olamamakla birlikte “komuta yetkisi”ne sahip general ve albaylardan destek görememişlerdir. Generaller “yüzbaşı ve binbaşılardan” müteşekkil Komite'ye tepkiliydiler. 13 Kasım 1960 günü tasfiye edilen Komite'nin Radikal kanadına mensup üyelerinden Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Erzurum'daki 3. Ordu Karargâhı'nda bir hafta tutuklu-misafir olarak kalmış ve Korgeneral Celal Alkoç'la dertleşme imkânı bulmuştur. Ordu Komutanı'nın kendisine söylediği ifadeler, komutanların Komite üyelerine karşı izlenimlerini yansıtması açısından önemlidir: “Değil on dördünüz, otuz yediniz gitse idiniz; üzülmez memnun olurum. Kılım kıpırdamazdı. İhtilali, ihtilal olarak yürütemedikten, memlekete faydalı olamadıktan sonra sizin varlığınızın hiçbir gerekçesi kalmamıştır. Kendimi hasta başında bekleyen bir babaya benzetiyorum. Ne hasta iyi oluyor, ne de sabah oluyor. Hastayı terk edip kaçmayı, istifa etmeyi onuruma ve rütbeme yakıştıramıyorum. Beklemeye de sabrım kalmadı.”¹¹⁴⁴

Nitekim ordunun Ağustos 1960 tasfiyesinden sonra, uzun vadeli reformları desteklemeleri şartıyla, kilit mevkilere atanan ve çoğunluğu “albaylar”dan oluşan eski örgütçüler de Komite'ye alınmadıkları gerekçesiyle eski arkadaşlarına dargın ve kızgındılar.¹¹⁴⁵ Ayrıca ordu tabanında “reformist eğilimli” genç subaylar, Radikal grubu desteklemelerine karşın, ast kademelerde olmaları sebebiyle ellerinde geniş yetki ve salahiyetleri bulunmamaktaydı. Numan Esin, kendilerini destekleyecek kilit mevkileri

¹¹⁴¹ Ömer Gürkan, *Ben İhtilalciyim*, Süvari Yayınları, İstanbul, 2005, s. 75; Ancak Radikal kanadın ordu içinde geniş kitlelerce desteklenmesi, daha çok 13 Kasım 1960 tasfiyesinden sonra gerçekleşecektir. İleriki bölümlerde detaylı biçimde bu husus üzerinde durulacaktır.

¹¹⁴² Koçaş, a.g.e., c.2, s. 719; Avni Elekli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 163; Altuğ, a.g.e., s. 65.

¹¹⁴³ Altuğ, a.g.e., s. 232

¹¹⁴⁴ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 175.

¹¹⁴⁵ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 378-379; Utku, a.g.e., s. 112.

kontrol altına alamadıklarını, “başarının rehaveti”ne kapılıp şımarıklarını vurgular. Oysaki 27 Mayıs’ın ilerleyen günlerinde MSB olan General Fahri Özdilek, bakanlık işlerinde kendisine yardımcı olması için Numan Esin’e teklifte bulunmuştu:

“Milli Savunma Bakanı’nın yanında görev almak, tayinlere yön vermek gibi bir vazife bana güç geldi. Şimdi bunun bir hata olduğuna inanıyorum. Bir ihtilalden sonra en önemli şey, ihtilali destekleyen kilit noktalarını kontrol altında tutmaktır. Ben ve Muzaffer sınıf birincisiydik ve ordunun tutulan subayları arasındaydık. Kimseye hissettirmeden sınıf arkadaşlarımızı Ankara ve İstanbul’daki kilit noktalara tayin ettirmek, işten bile değildi. Fahri Özdilek’in yanında bir hafta çalışsaydım, hepsini yaptırabilirdim. Kendimi o noktada kusurlu buluyorum. Biz ihtilalin başarmanın heyecanıyla, ihtilalin güvenliğini ihmal ettik. Başarının kolay olması ve halkın büyük desteği, bize böyle önlemlerin gereksiz olduğunu düşündürdü. Evet, ihtilalde kamuoyundan destek almak önemli, ama kuvvet çok daha önemli.”¹¹⁴⁶

Generaller ve albaylardan yeterli desteği görememesi nedeniyle Radikaller, ihtilalin DP’yi tasfiye etmesi ve bu partiyi kapatmasıyla beraber, DP’li seçmeni gözüne kestirmiştir. Daha önce sık sık dile getirilen MBK’nın “partiler/siyaset üstü/apolitik” bir konumda yer aldığı söylemi bir “stepne” vaziyeti alacak biçimde bir kenara konulmuş ve yeni bir söylem icat edilmiştir: “Siyasal dengesizlik.”¹¹⁴⁷ MBK’yı bir siyasal partiye dönüştürme konusunda en aktif çalışan üye olarak Türkeş, parti kurma çalışmalarının gerekçesini şu sözlerle ifade eder: “DP’nin kapatılışından sonra bir “siyasal denge bozukluğu” baş gösterdi. Bunu süratle gidermek gerekiyordu. Yani partisiz kalan vatandaşları yeni bir siyasi çatının altında toplamak lazımdı.”¹¹⁴⁸ Yeniden tekrar etmek gerekirse, müdahale sonrasında “lidersiz” 27 Mayısçıları birleştiren yegâne nokta, DP’nin tasfiyesiyle birlikte “kardeş kavgasına son vermek ve daha özgürlükçü bir düzen getirmek”ti.¹¹⁴⁹ Fakat bu retorik niyetin pratiğe dökülmesi, Komite’nin siyasal bir parti

¹¹⁴⁶ Esin, a.g.e., s. 172.

¹¹⁴⁷ İlimli gruptan Havacı Haydar Tunçkanat, bu durumu şöyle ifade eder: “Başbakanlık Müsteşarlığı’nda üstlenmişlerdi. Bir partiye dönüşerek, başsız kalan Demokratları toplamak istiyorlardı. Bunun hazırlıklarına da girişilmişti. Komite’den habersiz yürütülen bu hazırlıklar, bir üye tarafından Komite’ye getirildi.” Tunçkanat, a.g.e., s. 325.

¹¹⁴⁸ Turgut, a.g.e., s. 238; Esin, a.g.e., s. 166-167; Türkeş’e yakın isimlerden Mustafa Kaplan parti meselesini Cemal Gürsel’e şöyle anlattığını belirtir: “Paşam... Aksi takdirde biz töhmet altında kalırız. Şu anda bile DP’nin %48’lere varan oy potansiyeli var. Bu reyler ne olacak? Bu reylerin sahipleri bir parti kurmadan iz iktidarı ne ona, ne buna devredebiliriz. Elimizde (askerde) kalır.” Çıracıoğlu, a.g.e., s. 220-21; 27 Mayıs müdahalesinden sonra faaliyetlerine son verilen DP, 29 Eylül 1960 günü mahkeme kararıyla kapatılmıştır. *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1960.

¹¹⁴⁹ Altuğ, a.g.e., s. 65.

gibi hareket etmesi anlamına gelecekti. Oysaki Komite içindeki bazı üyeler ile CHP, böyle bir siyasal harekete karşıydılar. Ayrıca Halk Partililer ve İnönü ortada bir “kardeş kavgası” da görememekteydi. CHP’ye göre 27 Mayıs’ın tek gerekçesi, DP’nin halka yönelik “zulmü”ne son vermektir. Bu durum başarılı olduğuna göre iktidar artık sivillere bırakılmalı ve “demokratik” yola devam edilmeliydi.¹¹⁵⁰

Bu dönemde CHP, gerek gençlik kolları gerek merkez ve gerekse taşra teşkilatı açısından en örgütlü siyasal partiydi ve bu konuda rakipsizdi.¹¹⁵¹ Ayrıca İsmet Paşa, 27 Mayıs’la beraber, iktidar koltuğunda olmamasına rağmen hem gücünü hem de saygınlığını yeniden kazanmıştı.¹¹⁵² “1960 yılının Mayıs ayına doğru, gözümüzde dev bir komutan olan İsmet Paşa’yı ihtilalin lideri olarak görmek özlemine duyanlar pek çoktu. Ordudaki birçok arkadaşımız İsmet Paşa ile CHP’yi ayırıyordu. Bize göre o dönem demokratik hayatımızın üç müessesesi vardı: İsmet Paşa, CHP ve (devrilen) DP idi.”¹¹⁵³ Ayrıca Paşa’nın dayanak noktalarını, Komite’nin bir kısım üyeleri ve ordu komuta kademesi oluşturmaktaydı. Halk Partisi Gençlik Örgütü, sivil bürokrasi ile basının önemli bir kesimi bu dayanak noktalarının diğer önemli ayaklarını teşkil etmekteydi.¹¹⁵⁴ Nitekim İsmet Paşa’ya karşı mücadelede kitle/basın desteği arayan

¹¹⁵⁰ Esin, a.g.e., s. 154-155; İnönü’nün bu konudaki değerlendirmeleri için bkz. Metin Toker, “İnönü Konuştu”, *Akis*, 12 Eylül 1960; *Kim*, 14 Eylül 1960; Aydemir, *İkinci Adam*, s. 507-508; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yıllar: 1960-61*, s. 139; Amerikan Büyükelçisi Warren’a göre, böyle bir parti kurulması, CHP’nin iktidar şansını ortadan kaldıracaktı. *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Volume X, Part 2, (Memorandum of Conversation), Washington, 2 August 1960, s. 877.

¹¹⁵¹ CIA “Outlook in Turkey”, National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 Mayıs 1961, s. 6; CIA, “Memorandum for the Director: Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 31 Mayıs 1961, s. 6; Bununla birlikte rakipsiz görünen İnönü’nün kafasında, eski DP tabanının hangi istikamete yöneleceğine dair soru işaretleri bulunmaktadır. Bu soru işaretlerinin bir “çekince”ye dönüştüğü dönemlerde İnönü’nün de taktik değiştirdiği görülmektedir. 27 Mayıs’ı izleyen günlerde, bir an evvel seçimlere gidilmesini talep eden CHP, Radikallerin tasfiye edilmesinden sonra bu görüşünde tezatlık teşkil edecek şekilde beyanatlarda bulunmaktaydılar. Örneğin, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından düzenlenen “Anayasa Seminerleri”nin Kasım ayı içindeki oturumlarında, CHP ve CKMP temsilcileri arasında genel seçime “bir an evvel” gidilip gidilmemesi konusunda bir tartışma yaşanır. Eski DP oylarıyla CKMP’nin iktidarı ele geçirmesinden çekinen CHP temsilcileri erken seçime karşı çıkarılarken, CKMP temsilcileri seçimin derhal yapılmasını istemekteydiler. *Camelio*, a.g.m., s. 136-137; Parti temsilcileri arasındaki tartışmalar için bkz. *Tercüman*, 10 Kasım 1960, s. 3.

¹¹⁵² Amerikan istihbarat belgelerinde kaleme alınan İnönü bahislerinde, onun ordu nezdinde prestiji özellikle vurgulanmaktadır. CIA, “Turkish Military Coup”, Current Intelligence Weekly Summary, Bölüm I, Copy No. 67, OCI No.2277/60, 2 June 1960, s. 7; CIA, “Memorandum for the Director: Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 31 May 1961, s. 2; CIA, “Turkey”, NSC Briefing, 29 June 1960, s. 2.

¹¹⁵³ Subaşı, a.g.e., s. 131; Bu hususta İngiliz dış ilişkiler yetkilileri de İnönü’nün ordu nezdindeki etkisi dile getirirler. Cihat Göktepe, *British Foreign Policy Towards Turkey: 1959-1965*, s. 67-68.

¹¹⁵⁴ “Halk Partililer, 27 Mayıs 1960 günü sabah saat 08.00’den başlayarak ihtilale sahip çıkmak, emir ve komutayı eline geçirmek için büyük gayret sarf ettiler. 10 yıl DP iktidarını seçimle deviremeyenler, askerlerin devirme işlemini bitirip ayrılmasını arzu ediyorlardı.” Çelikoğlu, a.g.e., s. 163; Davutpaşa

Türkeş ve ekibi, İnönü-CHP antipatisi olan DP tabanını dayanak noktası olarak görmeye başlamıştır.¹¹⁵⁵ Bu kitle, mobilize edildiği takdirde, Komite'yi yıpratmaya çalışan İnönü'ye karşı pekâlâ büyük bir koz olarak kullanılabilirdi. Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın haftalık raporuna göre, İnönü'nün tam bu noktadaki endişesi, "İhtilalin Nasır'ı" Türkeş'in "oyunu"yla Cemal Gürsel'in aktif siyasete sürüklenme ihtimaliydi. Böylece Albay ve General ikilisi, CHP'nin karşısına, gerek orduyu gerekse de DP'nin eski kitlesini arkasına alarak büyük bir muhalif güç olarak ortaya çıkabilecekti.¹¹⁵⁶ Akis Dergisi yazarı Kurtul Altuğ, o dönem eski DP'yi temsil eden Son Havadis ve Yeni İstanbul gazetelerinde yazarlık/yöneticilik yapan Gökhan Evliyaoğlu ile Hami Tezkan ekibinin Türkeş'in odasından çıkmadıklarını dile getirir.¹¹⁵⁷ Parti kurma çalışmalarının ön görüşmesinin bu odada yapıldığı anlaşılıyor. Parti kurma fikri, 9 Temmuz 1960 günü Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nda yapılan gizli toplantıda Dünder Seyhan tarafından ilk kez ciddi biçimde dile getirilmiş,¹¹⁵⁸ İsmet Paşa'yla kavganın kızışması üzerine Türkeş, bu görüşün öncüsü olmuştu.

Kışlası'nda görevli bir subay, ordunun büyük kesiminin İsmet Paşa'nın konuşmalarını adeta ezberlediğini dile getirir. Paşa'ya bağlı Akis dergisi de ordudaki en prestijli yayın organıdır: "Akis, orduda elden ele dolaşan en itibarlı dergiydi. Gerçekleri Akis'ten öğreneceğimiz kanısındaydık." Subaşı, a.g.e., s. 131.

¹¹⁵⁵ Çiracıoğlu, a.g.e., s. 239-240; Ayrıca basın desteği de arayan Türkeş, sermayedarlığını Kazım Taşkent'in yaptığı Öncü Gazetesi'nin kurulması kararlaştırmıştır: "Adını ben koydum. Öncü diye bir gazete çıkardık. Adından da belli olduğu gibi girişeceğimiz reformların öncüsü olacaktı." Turgut, a.g.e., s. 245; İlk sayısı 26 Ağustos 1960 günü çıkan gazete, Ziya Tansu önderliğinde 13 Kasım 1960 gününe kadar yayın hayatına devam etmiştir. 1 Ocak 1961 tarihinde gazetenin yönetim kurulu başkanlığına Aydın Yalçın getirilmiştir. Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 126-127.

¹¹⁵⁶ CIA, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Part 2, Copy.66, OCI No. 2700/60, 23 Haziran 1960, s. 5; Ayrıca bkz. *FRUS*, "Turkey: 1958-1960", Volume X, Part 2, (Letter From Ambassador to Turkey to the Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs), Ankara, 11 August 1960, s. 877.

Numan Esin, bu konuda şu ifadeleri kullanır: "İhtilalin radikal kanadı olarak bizler, halktan güç almayı düşünen bir grup olarak örgütlenerek, bu düşünceleri olgunlaştırmaya çalışıyorduk. Tam olgunlaştırma aşamasındayken, karşı taraf bizi tasfiye etti." Esin, a.g.e., s. 168.

¹¹⁵⁷ Altuğ, a.g.e., s. 98; Dönemin basınında bu ilişkilere dair haberler yer almaktadır. Bkz. Akis, "Kaçırılan Albay", 24 Kasım 1960; MBK üyesi Suphi Gürsoytrak anılarında, Türkeş ve Ahmet Er'in Zeytinburnu'ya giderek eski DP'lilerle toplantı yaptıklarını ileri sürer. Onuş, a.g.e., s. 208.

¹¹⁵⁸ Ayrıca Dünder Seyhan, komite içinde bir "parti" kurma fikrinin ilk kez bu toplantıda dile getirildiğini belirtir. Seyhan, a.g.e., s. 114; Altuğ, a.g.e., s. 65-66; Dönemin özellikle aydın kesimin, ülkenin sorunlarının çözümünde orduyu merkeze alan yaklaşımları mevcuttur. Örneğin Hikmet Kıvılcımlı, bu toplantıdan sadece iki gün önce MBK'ya tavsiye niteliğinde gönderdiği bir mektupta "MBK'nın iktidarı bırakmamasını ve bir parti kurarak reform programı" ortaya konmasını önerir. Hikmet Kıvılcımlı, İkinci Kuvayimilliyetçiliğimiz: MBK'ne İki Açık Mektup, Derleniş Yayınları, İstanbul, 2008. Aralarında sola eğilimli bazı subayların da bulunduğu bu grubun, Kıvılcımlı'nın önerilerini önemseydiği veyahut en azından bu tavsiyelerden ilham alındığı anlaşılabilir. Zira 27 Mayıs öncesi örgütlenme sürecinde yer alan tüm subayların anıları incelendiğinde, müdahaleden sonra yapılacak reformlar hakkında bazı düşünceler ortaya atılsa da, kesinlikle bir "parti kurma" fikrine sahip olmadıkları görülmektedir. Lakin Türkeş'in öncülüğünde kaleme alınan "Bazı Gerçekler" isimli kitapta parti kurma çalışmalarının gizli örgütlenme döneminde Türkeş'in "hücre"sinde bulunan subaylar arasında ele alındığı belirtilse de,

Kurucu Meclis tartışmalarının da yaşandığı Eylül ayında özel tedbir olarak, Komite’de konuşma yapmaya karar veren Türkeş, CHP’nin hemen iktidara getirilmesinin doğru olmadığını, komite üyelerinin politikacıların etkisinde kalmamalarını, “partiler üstü” bir kurum olan ordunun itibarını zedeleyeceğini ve her şeyden önemlisi “demokrasi”ye zarar vereceğini ifade eder. Türkeş’in bir hedefi de dört yıl sonra CHP karşısına “Milli Birlik Partisi” adıyla seçimlere katılmaktı.¹¹⁵⁹

50’li yılların gizli örgütlerinde “dayanak noktası” olarak görülen İsmet Paşa figürünün, 27 Mayıs “kazasız belasız” atlatıldıktan sonra Radikaller tarafından kesin şekilde reddedildiği görülüyor. 27 Mayıs öncesinde İsmet Paşa’nın tarihi kişiliği, mevcut hükümeti devirmeyi planlayan genç subayların bu riskli yolda bir “hayat sigortası”ydı. Örneğin 1957 yılında Talat Aydemir ve Dündar Seyhan’ın örgütleri birleşince “ihtilal” için karar verilmiş ancak darbenin liderliği için İsmet Paşa ile irtibata geçilmesine rağmen, ondan “hayır” cevabı alınmıştı. Subaylar anılarında, İsmet Paşa’ya darbenin liderliği için teklifte bulunulmasının gerekçesi olarak “devleti yönetmenin zorluklarından”¹¹⁶⁰ bahsetseler de “dünyanın tüm sorunlarını bildiklerine inanan” kurmay sınıfını asıl endişelendiren husus kendi “can”larıydı.¹¹⁶¹ Zira darbenin başarısızlığı halinde kurşuna dizileceklerinden kesinlikle emindiler: “Her şey olup bittikten sonra hikâye anlatmak kolay ve zevkli bir iştir. Ancak gizli bir ihtilal örgütünün üyesi olarak, sonu ipe giden bir yolda korku ve heyecan dolu günler, uykusuz geceler geçer. Hiçbir zaman kendinizi güvenlik içinde hissetmezsiniz.”¹¹⁶²

---

yazılan diğer hatıratlarda bu konu hakkında herhangi bir veri bulunmamaktadır. Alparşan Türkeş, Rifat Baykal, Muzaffer Özdağ, *Bazı Gerçekler*, s. 7.

¹¹⁵⁹ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 340; Türkeş, kurulacak Milli Birlik Partisi’ni halka mal etmeyi düşünmektedir. Kapatılan Demokrat Parti kitlesi küskündür. Bu küskün kitleden istifade etmeyi düşünen Türkeş, bunlara haksız uygulama yapılmasının önlenmesini ister ve bu davranışını halka özellikle duyurmaya itina gösterir. Meseleyi kökünden çözecek diğer bir önlem ise Demokrat Parti liderlerinin minimum ceza almalarını sağlamaktır. Yakın arkadaşlarla yapılan görüşmede, DP liderlerinin yurtdışına sürgüne gönderilmeleri, milletvekillerinden ihtilasla (yüz kızartıcı) suçlananlar hariç büyük bir kısmının affedilmeleri üzerinde durulur. Bu gelişmelerden Gürsel de haberdar edilir. Teklifi kabul eden Gürsel, Dışişleri Bakanı Selim Sarper’in de fikrinin alınmasını ister. Kararı uygun bulan Sarper, yaptığı girişimler sonucunda İsviçre’nin DP liderlerini kabul edebileceğini bildirir. Lakin öğretim üyeleri, hukukçular ve gençlik teşekkülleri buna itiraz eder. Zira 27 Mayıs’tan hemen sonra bunun yapılabileceğini, fakat mahkeme hazırlıklarının tamamlandığı bu aşamada bunun mümkün olmadığı kanaatine varılır. Bunun üzerine Türkeş ve ekibi, muhtemel idam hükümlerinin “MBK tarafından tasdik edilmemesi” kararından yararlanmayı hedefler ve mesele mahkeme sonrasına bırakılır. Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 88.

¹¹⁶⁰ Aydemir, a.g.e. s. 38; Seyhan, a.g.e., s. 64.

¹¹⁶¹ Yalçın Küçük, a.g.e., c.3, s. 12.

¹¹⁶² Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 13.

MBK içinde bir grup üyenin iktidarda kalıcı olma talebi, İnönü'nün kulağına ulaştınca, 1960 yazından itibaren Radikaller ile İnönü arasında bir “soğuk savaş” başlar. Diğer bir ifadeyle, CHP “bir an evvel seçim” çağrısında bulunmaktayken, Komite içinde bir grup “bir an evvel reform”ların gerçekleştirilmesi talebini dile getirerek CHP karşıtı bir tavır sergilemeye ve bu tavrını tüm Komite’ye mal etmeye çalışıyordu.¹¹⁶³ Örneğin 1 Haziran 1960 günü CENTO toplantısında basına verdiği demeçte 27 Mayıs için Cemal Gürsel’in “müdahale edilmediği takdirde, bir kardeş kavgasının kaçınılmaz zarureti haline geleceğine inanıyorduk”¹¹⁶⁴ şeklinde dile getirdiği sözleri CHP karşıtı bir tavır olarak açıklanabilir. Keza Komite’nin 14 Haziran 1960 günü yayımlanan 32 sayılı tebliğinde “27 Mayıs, bir şahıs ve zümrenin lehine yapılmış bir hareket değildir”¹¹⁶⁵ şeklinde müdahalenin tarafsızlığına göndermede bulunan ifadeler, CHP’nin 27 Mayıs anlayışına ters düşmekteydi.¹¹⁶⁶ Böylece hem basın hem de komitedeki CHP yanlısı grupla birlikte, Radikaller yıpratılmaya çalışılır. Nitekim İnönü, 5 Temmuz 1960 günü Cumhuriyet Gazetesi’nde Cevat Fehmi Başkut’a verdiği demecinde, “seçimlerin en kısa zamanda yapılmasında sayılamayacak kadar fayda vardır”¹¹⁶⁷ şeklinde bir ifade kullanır. Bu sözlerin satır aralarında İsmet Paşa, hem Komite’deki Radikallerin faaliyetlerinden haberdar olduğunu, hem seçimlerin bir an önce yapılması gerektiğini, hem de aksi yönde hareket edildiği takdirde “yaşanabilecek olayları” tehditkâr bir tonda ifade etmiştir.¹¹⁶⁸ Ayrıca seçimlerin gecikmesi halinde, dengenin kendi aleyhine bozulacağına dair bir endişesi de bulunmaktaydı.¹¹⁶⁹ Radikal üyelerin refleksleri hakkında söylenmesi gereken her şeyi tek cümlede aktaran İnönü’nün bu genç kurmaylara yönelik büyük bir endişesi olduğu gibi, Reformistlerin süreç içinde bir “İsmet Paşa kompleksi” yaşadığı da anlaşılmaktadır. Örneğin Numan Esin’in “biz kendimizi topluma kabul ettirebilmek

¹¹⁶³ Özdağ, a.g.e., s. 273.

¹¹⁶⁴ *Resmi Gazete*, 6 Haziran 1960.

¹¹⁶⁵ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1960-61*, s. 84.

¹¹⁶⁶ Özdağ, a.g.e., s. 272.

¹¹⁶⁷ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1960. Yalçın Küçük, a.g.e., c.3, s. 38.

¹¹⁶⁸ Örtülü, a.g.e., s. 34-36; İnönü’nün partiye bir yön vermek, partinin ilkelerini canlandırmak ve kadroyu yenilemek yerine sürekli Komite’yle uğraştığına dair eleştiriler bulunmaktadır. Hekimoğlu, a.g.e., s. 147.

¹¹⁶⁹ Erkanlı, a.g.e., s. 144-145; Bununla birlikte İnönü, kendisine mesafeli bir tutum benimseyen Cemal Gürsel’le görüşmek için çeşitli taktikler geliştirmekteydi. Örneğin o dönem İstanbul Belediye Başkan Yardımcılığı görevini yürüten Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu, Cemal Gürsel’i bir kez daha olsun görebilmek için İsmet Paşa’nın doğum günü partisi tertipleğini dile getirir: “1960 yılı Temmuz veya Ağustos ayı idi. Hiçbir yıl yapılmayan İsmet İnönü’nün yaş günü kutlaması yapılmasına karar verildi. Heybeliada’da İnönü’nün evi bu iş için uygun görüldü. Maksat Florya’da kalan Gürsel’i de deniz motoru ile Heybeli’ye götürmekti. Bu konuda Gürsel’e büyük baskılar yaptılar ama başarı sağlanamadı.” Çelikoğlu, a.g.e., s. 163.

için, İsmet Paşa'yla mücadele etmek ve onu aşmak zorundaydık"¹¹⁷⁰ ifadeleri genç kurmayların 1950'lerdeki zayıf İsmet Paşa yerine, 1960'larda saygınlığının doruğunda bir devlet adamını, politik arenada mağlup ederek kendilerini kanıtlamak arzusunda oldukları görülüyor.

Bu dönemde MBK'yı hem ilgi hem de kuşkuyla izleyen "Olympos Dağı'nın sakini" İsmet Paşa,¹¹⁷¹ Komite'nin devlet yönetiminde başarısız olmasını istemektedir. Müşerref Hekimoğlu, İnönü'nün Komite'nin hatalarını duydukça bıyık altından gülümsediğini anlatır: "Bırakın ne kadar hata yaparlarsa, o kadar çabuk yıpranır ve giderler."¹¹⁷² İnönü'yü tedirginliğe iten temel faktör, ülkenin en iyi eğitim kurumlarında yetişmiş, en az bir dil bilen bu subayların iktidarı kolayca devretmeme ihtimaliydi.¹¹⁷³ Nitekim CHP milletvekili ve İnönü'ye yakın isimlerden Avni Doğan'ın MBK üyesi Sıtkı Ulay'a aktardığına göre, İnönü yaşadığı bu tedirginliği, yakın çevresiyle sohbet ederken sık sık yansıtmaktadır: "Hitler, bir onbaşıydı. İktidara bir kez gelince, ayrılmadı. Bu çocuklar ise genç ve ateşli Erkan-ı Harp zabitleridir. Bir kere muvaffakiyetin tadını alırlarsa, hiç gitmezler. Onun için ikişer üçer bunlarla arkadaş olun, bölünmelerini sağlayın."¹¹⁷⁴ Bu gelişmeler dikkate alındığında İnönü'nün, Komite'yi önce bölmek sonra kendisine karşı olan klikleri tek tek pasifize etmek istediğini söylemek mümkündür.

Komite üyeleri hakkında bu çarpıcı tespiti yapan İnönü, ardından esas bombayı 1960 yılının Eylül ayı başlarında MBK'nin içine bırakır: "Bu çocuklar artık orduya da dönemez, bunları en iyisi Tabii Senatör yapalım."¹¹⁷⁵ İnönü'nün Tabii Senatörlük

¹¹⁷⁰ Esin, a.g.e. s. 139.

¹¹⁷¹ Altuğ, a.g.e., s. 19.

¹¹⁷² Hekimoğlu, a.g.e. s. 10.

¹¹⁷³ Komite üyesi Ahmet Yıldız'ın naklettiğine göre, İnönü, Komite'yi bölmek için sürekli ince taktiklere başvuruyordu. Örneğin, İnönü, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde aralarında MBK üyelerinin de bulunduğu kalabalık bir gruba yaptığı konuşmasında Atatürk'le arasında geçen bir sohbetten söz etmiştir. Atatürk, kendisine; "Biz de bir gün İttihatçılar gibi davransaydık, yani sivillerin partilerin köktenci çözüm yapamayacağını benimseseydik, bizim sonumuz da İttihatçılar gibi olurdu." Yıldız, a.g.e., s. 189; Altuğ, a.g.e., s. 20-23.

¹¹⁷⁴ Ulay, a.g.e., s. 151; İnönü'nün bu sözleri dönemin çoğu subayı tarafından doğrulanmaktadır. Ilıcak, a.g.e., s. 173; t Yıldız, a.g.e., s. 177; Göksu, a.g.e., s. 169..

¹¹⁷⁵ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 312; İsmet Paşa'nın MBK üyelerine yönelik Senatörlük teklifinin içeriğine dair çeşitli versiyonları bulunmaktadır. Türkes'in ifadesine göre "Siz büyük hizmetler yaptınız, altın heykelleriniz dikilse yeridir. Meşruluğunu kaybetmiş diktaya giden bir iktidardan memleketi kurtardınız. Bu hizmetinize karşılık, tabii senatörlük hakkınız." Bkz. Nazlı Ilıcak, 27 Mayıs Yargılanıyor, s. 88; Orhan Erkanlı ise Tabii Senatörlük fikrinin MBK üyelerini tatmin için İnönü'nün aradığı, fakat profesörlerin bulduğu bir formül olduğunu söyler ve devam eder: "Çünkü İnönü,

teklifine, şiddetle muhalif olan Radikallerin aksine, İlimlilerin bir kısmı teklifin üzerine atlamıştır. Oylamada 37 kişilik Komite'nin 26 üyesi tarafından teklif reddedilir. Radikallerce “siyasi rüşvet” olarak tenkit edilen bu teklif,¹¹⁷⁶ bu toplantıda reddedilmesine rağmen Türkeş'in beyanına göre 14'lerin tasfiyesinden sonra çoğu üye tarafından “hayat sigortası” olarak itirazsız kabul edilecekti.¹¹⁷⁷

Bunun yanında Komite toplantılarının detayına kadar İnönü'nün haberdar olması, üyeler arasında da şaşkınlık yaratır.¹¹⁷⁸ Metin Toker'e göre, İnönü'nün kulağına kadar gelen bu fısıltıların “azmettiricisi” Cemal Gürsel'in kendisiydi. İsmet Paşa'yı o dönem “yönlendiren adam” olarak bilinen Metin Toker,¹¹⁷⁹ Cemal Gürsel'e yakın bir kurmay binbaşının bu konuda aracı olduğunu dile getirir. Bu kurmay binbaşı, kendisi ve İsmet Paşa'yla birkaç kez görüşmüş ve komite hakkında detaylı bilgiler vermiştir: “1960 yazında bir gün dergiye gelip önce benimle sonra İsmet Paşa'yla görüşen bir Kurmay Binbaşı, kendisini Gürsel'in gönderdiğini, Türkeş'e karşı bazı endişeler beslediğini söyledi.”¹¹⁸⁰ Bununla birlikte, bahsedildiği üzere, bazı Komite üyeleri de Halk Partililer ve İnönü'yle sık sık görüşmekteydi.

Paşa'nın bu tavır ve söylemlerinde kuşkusuz, Radikal kanadın CHP'yi “kavgacı kardeşler”den biri olarak görmesinin ve CHP'ye karşı soğuk, mesafeli ve uzak

---

bize “seçim yapın gidin” diyordu. Gene İnönü, “Peki bunlar nereye gidecekler? Orduya gidemezler, ordu bunlar istemez. Sokağa da atamayız bu adamları. Bunlara bir şeyler yapmalıyız” diyordu. Bu fikir anayasa profesörlerine de ulaşmış, Anayasa Komisyonu da Tabii Senatörlük formülünü bulmuştur. Bunun rüşvet olduğunu, bizim ağzımıza bir kemik atıp bizi susturmak istedikleri gerekçesini ileri sürerek, daha o zaman karşı çıkmıştık.” Bkz. Ilıcak, a.g.e., s. 23; Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantiği*, s. 411.

¹¹⁷⁶ Er, a.g.e., s. 83; Esin, a.g.e., s. 167.

¹¹⁷⁷ “27 Mayıs, Tabii Senatörlük teklifini kabul ederek, Parlamento'da bir siyasi partinin (CHP) partizanlığını üstlenen bu üyelerin kirli elleriyle satılmış, küçültülmüş ve yok edilmiştir.” Turgut, a.g.e., s. X; Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, s. 60; Esin, a.g.e., s. 167-168.

¹¹⁷⁸ “Hiçbir toplantımız yoktur ki, CHP karargâhı tarafından duyulmasın. Milli Emniyetin teknik elemanlarına mikrofon var mı diye duvarları aratmış, hizmet eden sağır ve dilsizleri tekrar muayeneye sevk etmiştik. Meğer haberi verenler içimizdenmiş, sonra öğrendik.” Rıfat Baykal, *Bazı Gerçekler (Savunma)*, s. 33; Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, s. 62. Örtülü, a.g.e., s. 15-16; Tunçkanat, a.g.e., s. 324.

¹¹⁷⁹ Uzun yıllar Akis'te Metin Toker'le birlikte gazetecilik yapan Kurtul Altuğ, dönemin basın dünyasında İnönü ile damadı Toker'in ilişkisini, Rusya Devlet Başkanı Kruşçev ile damadı Acubey arasındaki münasebete benzetildiğini söyleyerek Toker'e özellikle muhalifleri tarafından “Acubey” dendiğini belirtir. Altuğ, a.g.e., s. 19.

¹¹⁸⁰ Toker'in aktardığına göre bu binbaşı, 27 Mayıs sabahı Gürsel'i İzmir'den alıp Ankara'ya getiren uçakta bulunanlardan birisidir. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1961*, s. 101-102; Metin Toker'in bahsettiği bu kurmay Binbaşı Avni Eleвли'dir. Avni Eleвли hatratında, Cemal Gürsel ile İnönü arasındaki teması, Metin Toker ve Nüvit Yetkin aracılığıyla sağladığını dile getirir. Bu görüşmelerde Metin Toker'in çok katkısı olduğunu, bu görüşmelerin ülkedeki rejimin kaderini değiştirdiğini belirtir: “Metin Toker'in yardımı ve hizmetleri olmasaydı, bugün belki de bambaşka bir rejimle idare edilen Türkiye olacaktı.” Eleвли, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 356-357.

durmasının payı büyüktü. Nihayet 9 Eylül 1960 günü, basına verdiği bir demeçle, üç aydan uzun zamandır MBK'ya karşı içinde beslediği kızgınlığı şöyle ortaya koyar: “27 Mayıs'ı partiler arası bir boğuşmaya son verecek bir müdahale şeklinde görmek yanlış bir teşhistir. Böyle bir teşhis zorbalık yolunu tutmuş olan, aslında millet azınlığını teşkil eden zümre ile millet hakları için hapisanelerde ve meydanlarda canla başla mücadele edenleri, yani millet çoğunluğunu aynı gözle görmek olur.”¹¹⁸¹ İnönü'nün bu taktik ve hamleleri, MBK içindeki fraksiyonların mücadelesinin şiddetini artırdığı gibi, “Öndörtler”in tasfiyesine giden yolu da kısaltacaktır. Orhan Erkanlı'nın tabiriyle, işlerin “bombok” olduğu bir döneme girilmiştir.¹¹⁸²

Öte yandan MBK tarafından 21 Eylül 1960 günü, 16 kişilik ekiple ülke çapında 8 gün süren bir gezi tertip edilmiştir. Gezi, 27 Mayıs'ın vatandaş üzerindeki sosyo-psikolojik tesirlerini gözlemlemek gibi resmi bir söylem altında; ama aslında “MBK Partisi” kurmak için nabız yoklamaktan ibaretti. Üyeler çoğu bölgede halk tarafından heyecanla karşılanmış, parti kurma düşüncesi netleşmeye başlamıştır.¹¹⁸³ Fakat bu gezinin başladığı ertesi günü; 22 Eylül 1960 tarihinde ani bir gelişmeyle Alparslan Türkeş, Komite'deki ılımlı kanadın Cemal Gürsel'i ikna etmesi sonucu, Müsteşarlık görevinden alınmıştır.¹¹⁸⁴ Müsteşarlık görevinden alınmasıyla beraber Komite'deki dengeler, Radikallerin aleyhine bozulmuş¹¹⁸⁵ ve Türkeş de parti kurma çalışmalarını hızlandırmıştır. Cemal Gürsel de parti düşüncesine olumlu yaklaşmış, ön çalışmalar için Türkeş ve Sıtkı Ulay'ı görevlendirmiştir. Partileşme çalışmalarına başlanmıştır.¹¹⁸⁶ Lakin partinin ne zaman ve nasıl kurulacağı konusu Komite'deki tartışmaları yeniden

¹¹⁸¹ *Milliyet*, 9 Eylül 1960; Yıldız, a.g.e., s. 192.

¹¹⁸² Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 376.

¹¹⁸³ Seyhan, a.g.e., s. 93-96; Altuğ, a.g.e., s. 97-98; Elevli, a.g.e., s. 71-73; *Milliyet*, 22-29 Eylül 1960; Çıracıoğlu, a.g.e., s. 222-224.

¹¹⁸⁴ Türkeş anılarında, görevden alınmadığını kendisinin istifa ettiğini iddia eder: “Necip-Nasır hikâyelerinden usanmıştım. Cemal Gürsel'e gidip “sizin emrinizdeyim, Müsteşarlıktan ayrılıyorum, affınızı rica ediyorum” dedim. “Peki oğlum, sen madem böyle istiyorsun, böyle olsun” cevabını verdi. Görevimi, evrakları, kasaları, tutanakları o sırada vali olan Hilmi İncesulu'ya devrettim.” Turgut, a.g.e., s. 260; Fakat Türkeş'in kendi isteğiyle istifa ettiğine dair bu sözleri, kendisine yakın veya mesafeli tüm Komite üyeleri tarafından tezip edilir. Örneğin Türkeş'in ekibinden Mustafa Kaplan anılarında, Türkeş'e çok defa görevden ayrılması gerektiği yönünde uyarılarda bulduklarını ama Türkeş'in kendilerini dinlemediğini ifade eder. Çıracıoğlu, a.g.e., s. 223; Esin, a.g.e., s. 164; Tunçkanat, a.g.e., s. 282.

¹¹⁸⁵ Esin, a.g.e., s. 164.

¹¹⁸⁶ Parti çalışmalarına başlayan Türkeş, bir yandan Ekrem Alican, Aydın Yalçın ve Necip San gibi bazı politikacı ve fikir adamlarıyla bu konuda temasa geçerken, diğer yandan Emniyet Genel Müdürü Necip San ve Dışişleri Bakanı Selim Sarper gibi bürokratlardan destek alınmıştır. Öte yandan da partinin tüzüğünü hazırlamak üzere Türkeş'in müsteşarlık yardımcısı Albay Fuat Uluç görevlendirilmiştir 13 Kasım Olayı öncesinde partinin tüzüğü kısmen hazırlanmıştır. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 340 Turgut, a.g.e., s. 235-239; Özdağ, a.g.e., s. 325.

alevlendirir. Bu konuda en büyük pürüz, Komite'nin İlimli/Statükocu kanadından gelmekteydi ve parti kurma fikrine şiddetle karşı çıkmaktaydılar. Ancak tek bir koşul öne sürüyorlardı: “Parti kurmak isteyen Komite'den istifa etsin.”¹¹⁸⁷ Parti kurma hevesinde olanların Komite'den istifa ederek partiyi derhal teşkil etmeleri, diğerlerinin de iktidar sivillere devredildikten sonra kendilerine katılması formülü ileri sürülür. Bu formül ortaya çıkınca derhal karşılıklı şüphe ve güvensizlikler hortlar. Türkeş ve arkadaşları, kendi teklifleri ile oyuna geldiklerini düşünürler. Komite'den istifa etme gibi bir riski göze alamazlar. Zira İstifa halinde iktidarı kaybedecekler ve meydan karşı tarafa kalacaktı. Esasen tekliflerinin İlimliler tarafından desteklenmesinin gerekçesi de buydu.¹¹⁸⁸

23-25 Ekim 1960 günü yapılan Komite toplantısında parti kurma düşüncesi, İlimli grubun destek vermemesiyle reddedilmiş, fakat reformlar yapılmadıkça ihtilalin hedefine ulaşmayacağı konusunda ise uzlaşmıştır. Neticede, reformları derhal başlatmak gerektiği hususunda, özellikle Reformist grubun üyelerinden Orhan Kabibay ve Suphi Karaman'ın uzlaştırıcı çabasıyla, Komite içinde fikir birliği sağlanmıştır. Reformlar, şayet 29 Ekim 1961'e kadar tamamlanamazsa, halkoyuna başvurarak dört yıl daha iktidarda kalmak için süre istemek konusunda uzlaşma sağlanmıştır. 28 üyenin katıldığı oylamada Havacı gruptan Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi ve Karacı Pilot Suphi Gürsoytrak ret oyu dışında 24 oyla kabul edilmiştir.¹¹⁸⁹ Fakat Komite'deki iyimserlik havası, birkaç gün içinde çözülmüştür. Reformları bir an evvel gerçekleştirmek isteyen Komite, sağlıklı bir tetkikten geçmediği anlaşılan hızlı bir kararlar, önce 27 Ekim günü, 147 öğretim üyesini “randımansız” buldukları gerekçeyle ihraç etmiş ve ardından 3 Kasım günü, Ülkü-Kültür Birliği tasarısını çıkartmıştır. Bu iki karara kamuoyundan gelen şiddetli tepkiler, başta Cemal Gürsel olmak üzere “iktidarda kalma” konusunda fikir birliği halindeki üyelerin paniklemesine ve sinmesine yol açmıştır. İktidarı sivillere bırakmak isteyenlerin tezi güçlenmeye başlamıştır. Basında sık sık dile getirilen “Necip-Nasır” hikâyesinin uzun süredir olumsuz tesiri altında kalan

¹¹⁸⁷ Esin, a.g.e., s. 166; Tunçkanat, a.g.e., s. 324-325.

¹¹⁸⁸ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 312. Numan Esin, bu hususta Türkeş'in risk alamadığını belirtir: “Konuyu Türkeş'le tartıştık. Türkeş bunu göz alamadı. Diğer Komite üyelerine duyduğu güvensizlik sebebiyle “bunlar bize adım attırmaz” dedi.” Esin, a.g.e., s. 166; Türkeş'in bu parti kurma çalışmalarını yakından takip eden ABD dışişleri ve istihbarat yetkililerine göre, Türkeş'in bu faaliyetleri, onun gelecekte bir parti kurma ihtimalinin göstergesiydi. CIA, “Intransigent Members Ousted by Turkish Provisional Government”, Bi-Weekly Propaganda Guidance, No.54, 5 Aralık 1961, s. 3.

¹¹⁸⁹ Altuğ, a.g.e., s. 62-63; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 351-353; Özdağ, a.g.e., s. 351-354.

Cemal Gürsel, bu tarihten itibaren de iktidarı sivillerle paylaşma fikrine tamamen odaklanacak ve neticede 2 Kasım 1960 günü “Kurucu Meclis” için sivil bürokrat/siyasilerle görüşmelere başlayacaktır.¹¹⁹⁰

Nitekim elinde kan lekesi olmayan Komite'nin birlik ve huzurunu sağlamak için Radikallerden Dünder Seyhan ve Türkeş, karşı grubun tasfiye edilmesi gerektiğini ısrarla savunurken,¹¹⁹¹ bazı iddialara göre, Orhan Erkanlı birkaç üyenin öldürülmesi teklifinde dahi bulunmuştur: “Bizim politikamıza karşı olan Komite üyelerini, Meclis'in bodrum katında kurşuna dizelim.”¹¹⁹² Böylece ortak bir cürüm içinde bulunacak Komite'de kenetlenme sağlanacağı gibi, karşı grubun bazı “elebaşları” da ayıklanacaktı. Ancak niyet aşamasında kalan bu plan, karşı grup üyelerinin kulağına kadar gitmesine ve bu gruptaki farklı kliklerin “sunî” yolla bütünleşmesine yol açacaktı.¹¹⁹³ Neticede Komite'deki birlik ve beraberliğin sağlanacağı ümidiyle, Radikal kanadın içindeki itirazlara rağmen karşı gruptan birkaç üyenin tasfiyesinin ciddi anlamda dile getirildiği ancak aksiyon safhasına bir türlü geçilemediği görülmektedir: “Karşı grubu tasfiye riskini göze alamadık. Diğer arkadaşları tasfiye edersek, biz de iktidarda kalamazdık.”¹¹⁹⁴ Görüldüğü üzere Komite'de bütünlüğü sağlamak üzere hayata geçirilmeye çalışılan Komite içi “çekirdek kadro” fikrinden siyasal açıdan “partileşme” hareketine, orduya dayanma teşebbüsünden karşı grubu tasfiye etme niyetine kadar tüm girişim ve çabalar sonuçsuz kalmıştır. Zira Komite'de her grubun birbirine karşı büyük bir endişesi olduğu gibi, gruplar içindeki kliklerin de birbirine karşı güvensizlikleri mevcuttu: “Çünkü herkes Komite'nin birliği üzerine titreyeceğine; topuna, tankına, uçağına sarıldı. Birlik sağlanamadı.”¹¹⁹⁵

¹¹⁹⁰ Özdağ, a.g.e., s. 361-367; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 361-364; Özkaya, a.g.e., s. 278-280.

¹¹⁹¹ “Temmuz ayından beri işler iyi gitmiyordu. Bu havada yürüyemeyeceğini de görüyordum. Çok güvendiğim arkadaşlara, ikinci bir operasyona gitmek gerektiğini de söyledim.” Turgut, a.g.e., s. 260; Numan Esin, karşı grubu tasfiye etme fikrinin Türkeş'in sık sık dile getirdiğini ileri sürer: “Türkeş'in karşı grubu uzaklaştırma ve yurtdışına gönderme tezi, bizim aramızda kabul görmedi. Orhan Erkanlı, bu fikre karşı geldi. Orhan Kabibay fikir beyan etmedi. Bir karara varamadık... Ama Türkeş'in Kendi başına böyle bir şey yapması da mümkün değildi... Onları askeri bir darbeye tasfiye etseydik, biz de biterdik. İktidarda duramazdık.” Esin, a.g.e., s. 166 ve 168.

¹¹⁹² İlimli gruptan Sezai Okan, bu teklifin Orhan Erkanlı tarafından dile getirildiğini ileri sürer. Bkz. Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 29 Mayıs 1989; Sami Küçük de Sezai Okan'ın bu sözlerini teyit eder. Küçük, a.g.e., s. 118.

¹¹⁹³ Ulay, a.g.e., s. 167.

¹¹⁹⁴ Esin, a.g.e., s. 166.

¹¹⁹⁵ Kadri Kaplan, “Canımız ciğerimiz Suphi Karaman”, *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018.

Netice itibariyle CHP, aldığı istihbarat bilgileriyle MBK'yı en kısa zamanda seçime götürmek için Radikalleri saf dışı etmenin; Radikaller de Komite'yi CHP'nin baskısından kurtarmanın yollarını aramıştır. Bu süreçte, Radikal kanadın Komite'yi ortak bir hedef etrafında bütünleştirme gayretlerini, İsmet Paşa'nın Komite'yi içten bölecek hamleleri takip etmiştir. Paşa'nın bu girişimleri, mevcut durumda bir birlik sağlanamayan MBK'daki kutuplaşmaların kemikleşmesini tetikleyecektir.

3.4.2. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tasfiye Hareketi (3 Ağustos 1960)

“4 Ağustos 1960 günü akşamüzeri Hoşdere'de Tümen Komutanlığı odasında çalışıyordum. Emir subayım, bir binbaşının görüşmek istediğini söyledi. İçeriye binbaşı girdi ve bana kapalı bir zarf uzattı. Arkadan da: 'Zarf imzalanacak, alındı diye...' fısıldar gibi söyledi. Mektubu açtım. İçinden uzun bir isim listesi çıktı. Bu emekliye ayrılan generallerin listesiydi. Kendi adımlı ve altında da Milli Savunma Bakanı Orgeneral Fahri Özdilek imzasını gördüm. Hemen yerimden kalktım, zarfı ve listeyi subaya doğru attım sonra: 'Böyle saçma bir kâğıda imza koymam, bu yazıyı almadım. Kim kimi emekli ediyor' diye bağırđım. Binbaşı onları aldı ve çıktı... Kim ve Kimler? Bu davranışın, bu kararın altında hangi hain düşünce ve emeller yatıyordu. Düşünmek için kendimi toparlamaya çalışırken odaya Kurmay Başkanı, Topçu Komutanı ve Emir Subayım geldiler. Hepsisi silahlı, heyecanlı, hiddetli ve yüzleri kıpkırmızı idi. Derhal söze başlayan Kurmay Başkanım Albay Emin Ayakan oldu ve 'sayın generalim emekliliği asla kabul etmeyiniz. Bu bir çılgınlıktır sizi neden ve nasıl emekli ederler, daha bir yılı bile doldurmadınız.' Onu diğerleri desteklemeye başladılar. Tartışma devam ederken General Memduh Tağmaç telefonla, 'Aman Kenan, sakın bir olay çıkartma, kötü karar verme, birbirimize girmeyelim, çocuklarını da düşün' dedi. Kendisine 'durumu tartışıyorum bir sonuca varacağız' dedim ve telefonu kapattım. Anlaşılan General Tağmaç emekli olmamıştı... Hemen telefonla Kolordu Komutanı General Nazmi Yönder'i buldum, bana 'Kolorduyu teslim ettim. Ne yapalım kader böyleymiş' diye karşılık verdi... 66. Tümen Komutanı Selim Türkkan'ı da aradım. O da hemen tümeni bırakmış ve gitmişti... Selim Türkkan 21 Mayıs Olayına sivil olarak katıldı ve tutuklandı... Evet, ordu gençleştiriliyordu ve böyle gençleştiriliyordu... Harp Akademisini birincilikle bitirmiş, orada öğretmenlikler, dış ülkelerde vazifeler yapmış olan, 49 yaşında ve daha bir yılını doldurmamış bir general, bir Tümen Komutanı tam çalışma ve verimli olacağı zaman neden emekli oluyor, kim kimi emekli ediyor?"

Emekli Tuğgeneral Kenan Esengin, Eminsü Subayı¹¹⁹⁶

¹¹⁹⁶ Esengin, *27 Mayıs ve Ordudaki Kıyımlar*, s. 19-21; General Kenan Esengin'e verilen uzun listede, kendisinin de yer aldığı 235 generalin isimlerini içeren MSB Orgeneral Fahri Özdilek imzalı emekli listesi ile mektup için bkz. Elekli, a.g.e., s. 503-504; Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 58-59; Altan Öymen, *Umutlar ve İdamlar*, s. 260; Kenan Esengin, 1940'larda Milli Şef yönetimine karşı, 1950'lerin sonunda, DP hükümetine karşı teşekkül eden gizli örgütlerin faal üyelerinden birisidir. Kenan

“30 Ağustos 1960’ta Tuğgeneralliğe terfi edeceğimden hiç kuşku kalmamıştı. Geçen seneki mağduriyetime üzülen her kademedeki sicil amirlerim bunu telafi edecek sicilleri verdiklerini bana ihsas etmişlerdi. Amma, yine de 23 Ağustos 1960’ta o meşhur 42 sayılı kanuna göre yazılmış, MSB Orgeneral Fahri Özdilek tarafından imzalanmış mektuplardan bir tanesi bana da gönderilmişti. Ordu şimdiye kadar yaptığım başarılı hizmetlerden dolayı bana teşekkür ediyor, bundan sonraki hayatım için de sağlık, mutluluk ve başarılar diliyordu. Klişeleşmiş beylik laflar... Bir ara sendeledim. Birdenbire başım dönmüştü. Ne yapacağımı şaşırardım. Hiçbir acı duymuyordum. Savaşta da vurulunca böyle olurmuş! Evvela yediğin kurşunun acısını duymaz, hücumu devam edermişsin. Amma bir süre sonra da müthiş bir acı ile yığılıp kalırmışsın! Ben de öyle oldum! 30 Ağustos’ta ağır yaralı olarak büsbütün yıkıldım kaldım. Suzan ve çocuklar İstanbul’a, Suadiye’ye gitmişlerdi. Maltepe’deki apartmanımızda yalnızdım. Radyodan hipodromdaki törenleri, bandoların çaldığı marşları, geçit resmini dinliyor ve ağlıyordum. Ev bomboş, benden başka kimse olmadığı için hüngür hüngür, doya doya, bağıra bağıra ağlıyordum. Hıçkırıklarımın sesi etraftan duyulmasın diye radyoyu sonuna kadar açtım. Bu işleri, bu mesleği en iyi bilen, bu bandoyu en iyi anlayan, seven bir asker olduğumu düşünerek, tasfiye edilecek son subay olduğuma inanarak ağlıyor, içimin zehirini dökmeye çalışıyordum.”

Emekli Kurmay Albay Kenan Kocatürk, Eminsü Subayı¹¹⁹⁷

Türkeş bir röportajında, tüm subayların dosyalarının tek tek incelendiğini ve tasfiye için temel üç kriter belirlendiğini ifade eder. Bu kriterleri, subayların sağlık durumları, askerlik mesleğine yeterlilikleri ve ahlaki durumları olmak üzere içeriğini muğlak kıstaslar oluşturmaktaydı. Cemal Gürsel, ABD Büyükelçisi Warren’la gerçekleştirdiği bir görüşmede, tasfiye yapılırken “politik/siyasi bağlantılar”ın ön planda tutulmadığının altını çizer.¹¹⁹⁸ Orduda “zoraki emeklilik” işlemi,¹¹⁹⁹ 2 Ağustos 1960 gün ve 42 sayılı

Esengin, a.g.e., s. 10; Abdi İpekçi ve Sami Çoşar, *İhtilalin İcyüzü*, s. 26; Ümit Özdağ, *Menderes Dönemi Ordu Siyaset İlişkileri*, s. 78.

¹¹⁹⁷ Kenan Kocatürk, *Bir Subayın Anıları*, s. 504-505; Kenan Kocatürk, 1938 yılında Cumhuriyet Tarihi’nin bilinen ilk gizli örgütünü kuran üyeler arasındadır. Bahsedildiği üzere örgüt, Harp Akademileri’nde aralarında Memduh Tağmaç’ın da bulunduğu kurmay adayı 10 subay tarafından teşkil edilmişti. Kocatürk, a.g.e., s. 190-192.

¹¹⁹⁸ *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Vol. 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 13 July 1960, s. 854; Bununla birlikte tasfiyede hangi somut kıstasların ön planda olduğu net değildir. Suphi Karaman, Ümit Özdağ ile söyleşisinde, tasfiye yapılırken subayların sicillerinin pek göz önüne alınmadığını ifade eder: “Bir orduda %70 nispetinde emeklilik yapılırken, bu emeklilikte (...) sicil şartları söz konusu olamazdı. Çünkü bir orduda 100 albaydan 70’inin sicili bozuk olamaz... Fakat binbaşılarda %10 emeklilik olurken elbette sicil aranmıştır. Çünkü bir orduda %10 tasfiye yapılacak ise orada sicil önemlidir.” Özdağ, a.g.e. s. 312.

¹¹⁹⁹ Tasfiye sonrası yaklaşık 100 Milyon Lira tutacak olan emeklilik ücretlerinin karşılanması için ABD Hükümeti’nden yardım talep edilmiştir. Bu tasfiyenin problemsiz gerçekleşmesi ABD’den alınan yardımlar sayesinde mümkündür. Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in odasında gerçekleşen bu görüşmelerde bir tarafta Cemal Gürsel, Selim Sarper ve Alparslan Türkeş yer alırken, diğer tarafta ABD Büyükelçisi

kanun gereğince¹²⁰⁰ iki safhada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada 3 Ağustos 1960 günü 235 general; ikinci aşamada binbaşı, yarbay ve albaylardan müteşekkil 3672 orta rütbeli subay 20 Ağustos 1960 ile 2 Eylül 1960 arasında emekliye sevk edilmiştir.¹²⁰¹

Tasfiye için kurulan komisyonda her kuvvetin temsilcisi yer almıştır. Kara Kuvvetleri'nden Kurmay Albay Suphi Karaman, Kurmay Albay Şinasi Orel, Kurmay Albay Halit Sencer ile Washington'dan tasfiye operasyonu için özel olarak getirtilen Kurmay Albay Dünder Seyhan bulunmaktadır. Hava Kuvvetlerinde Halim Menteş, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat; Deniz Kuvvetlerinde Münir Köseoğlu, Selahattin Özgür ve Amiral Zeki Özek yer almaktadır.¹²⁰² Tasfiyenin hukuki dayanağını ise Emekli Sandığı Kanunu'nda yapılan değişiklikle mümkün olmuştur.¹²⁰³ Tasfiye operasyonunun ön hazırlıkları, Cemal Madanoğlu'nun karargâhı olan Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nda gerçekleştirilmiştir.¹²⁰⁴

Tensikatta ilk etapta general/amiraller merceğe alınmıştır. Çünkü generallerin sert ve ani tasfiyesi, hemen sonra takip edecek orta rütbeli subayların tasfiyesini kolaylaştıracaktı. Bu taktiğe göre, general ve amiraller emekli edilerek hem subay

---

Warren, General Morin ve tercümanları Ataşe Albay Fred Haynes bulunmaktaydı. İlk görüşme 13 Temmuz 1960 günü gerçekleştirilmiştir. Bkz. *FRUS*, "Turkey: 1958-1960", Vol. 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 13 July 1960, s. 854-857; Pazarlıkların devam ettiği görüşmenin ikincisi, 24 Temmuz günü yapılmıştır. Toplantıda Türk tarafını temsilen Cemal Gürsel, General Kunalp ile Müsteşar Türkeş bulunmaktayken, ABD tarafından sadece Büyükelçi Warren katılmıştır. *FRUS*, "Turkey: 1958-1960", Vol. 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 25 July 1960, s. 862-864; Üçüncü görüşme ise 25 Temmuz günü gerçekleşmiştir. Bu görüşmede tüm Komite üyeleri ile Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı ve ABD Avrupa Devletleri Komutanı General Lauris Norstad arasında yapılmıştır. *FRUS*, "Turkey: 1958-1960", Vol. 10, Part 2, (Memorandum of Conversation), Washington, 2 Ağustos 1960, s. 866-867.

¹²⁰⁰ 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'na ek olarak "2 Ağustos 1960 gün ve 42 sayılı geçici kanun" kabul edilir. Bkz. *Resmi Gazete*, 5 Ağustos 1960; T.C. Milli Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi, C.43, 1961, s. 56-57.

¹²⁰¹ Turgut, a.g.e., s. 214; *Milliyet*, 4 Ağustos, 1960; *Ulus*, 4 Ağustos, 1960; Özdağ, a.g.e., s. 297-312; Emekli edilen orta rütbeli subayların sayısında farklı bilgiler yer almaktadır. Avni Eevli ve Abdi İpekçi rakamın 4171 olduğu görüşündedir. Bkz. Avni Eevli, *Batırlamayan Gemi Türkiye*, s. 108; İpekçi ve Çoşar, a.g.e, s. 266; Diğer bir ifadeyle generallerin % 90'ı, albayların %55'i, yarbayların %40'ı ve binbaşılardan %5'i emekliye sevk edilmiştir. *FRUS*, "Turkey: 1958-1960", Vol. 10, Part 2, (Letters From The Ambassador to Turkey to the Assistant Secretary of State For Near Eastern and South Asian Affairs), Ankara, 11 August 1960. s. 878.

¹²⁰² Seyhan, a.g.e., s. 106; Eevli, a.g.e., s. 104; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 264; Özdağ, a.g.e, s. 301; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1961*, s. 111.

¹²⁰³ Seyhan, a.g.e., s. 105; Resmi Gazete, 5 Ağustos 1960, S. 10570; Tasfiye işleminin kararı, 26 Temmuz 1960 gecesi MBK toplantısında alınır ve Emekli Sandığı Kanunu'nda değişiklik yapılır. Eevli, a.g.e., s. 323; Özdağ, a.g.e., s. 302.

¹²⁰⁴ Bu karargâh sadece ordudaki operasyonların değil aynı zamanda üniversiteye yönelik reform planlarının da yapıldığı; Komite'nin bir nevi gizli laboratuvarıydı. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 160.

kadrosunda şok etkisi yaratılacak hem de MBK'nın kudretini ispat etmesi bakımından bir fırsat olacaktır. 3 Ağustos günü, 272 general/amiralden 235'i emekliye sevk edilir ve 4 Ağustos akşamı radyodan yayınlanır.¹²⁰⁵ Numan Esin, orduya atılan bu “cerrahi operasyon”un MBK olarak kendilerine büyük bir nüfuz kazandırdığını ifade eder: “Ordu, kendi içinden çıkardığı bir ihtilal komitesiyle, kendini neşter altına yatırdı. Ameliyat başarılı oldu. Güç kazandırdı; son derece büyük bir güç ifade ettiğimiz anlaşıldı. ‘Gık diyemedi’ hiç kimse.”¹²⁰⁶

Kara Kuvvetleri'nden 185 general; Jandarma'dan 5 general; Hava Kuvvetleri'nden 25 general; Deniz Kuvvetleri'nden 20 amiral emekli edilmiştir. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı'na Cevdet Sunay; KKK'ya Muzaffer Alankuş; HKK'ya İrfan Tansel; DKK'ya Zeki Özek; Jandarma Genel Komutanlığı'na Muhittin Önür atanırken; I. Ordu Komutanlığı'na Cemal Tural; II. Ordu Komutanlığı'na Ali Keskiner; III. Ordu Komutanlığı'na da Celal Alkoç tayin edilmiştir.¹²⁰⁷ Yeni görevlerine atanan generaller arasında Cevdet Sunay dışında birçok üst düzey karacı komutan tümgeneral rütbesindeyken, Hava Kuvvetleri'nde rütbece İrfan Tansel'in önündeki tüm generallerin tasfiye edilmiş olması dikkat çekmektedir.¹²⁰⁸

Bu arada ordunun en önemli kademelerinde komutan olan general/amirallere yönelik tasfiyenin “riskli bir eylem” olduğunun bilincinde olan heyet, ordu komutanlarının emeklilik operasyonunu hem çok gizli tutmuş hem de bizzat yönetmiştir. Komite üyesi Orhan Erkanlı, generalleri emekliye tabi tutmanın büyük riskler barındırdığını belirtir. Operasyon geri teptiği takdirde, “Komite devrilecek ve yaşamlarımız tehlikeye girecekti.”¹²⁰⁹ Emekliye sevk edilen komutanların operasyonlarında bazı MBK üyeleri

¹²⁰⁵ Yakın tarihte ordu içindeki geniş çaplı tasfiye hareketlerinin darbe veya darbe girişimi sonrasında olması dikkat çekicidir. Bu yöndeki ilk tasfiye hareketi 1913 Bab-ı Ali Baskını sonrasında Enver Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. 1960 tasfiyesinin etkili isimlerinden Suphi Karaman'a göre “4 Ağustos” tarihin öyle tesadüfen belirlenmiş bir tarih değildi: “1913 yılında orduya dinamizm getiren, genç kadroları göreve getiren Enver Paşa'nın öldürüldüğü gün.” Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romani*, s. 159; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 265; Özdağ, a.g.e., s. 301-303; *Akşam*, 4 Ağustos 1960; *Milliyet*, 4 Ağustos 1960; Aynı kanun gereğince astsubaylar da emekliye sevk edilmiştir. *Milliyet*, 23 Eylül 1960.

¹²⁰⁶ Esin, a.g.e., s. 131.

¹²⁰⁷ 27 Mayıs'tan hemen sonra Genelkurmay Başkanı olarak atanan Ragıp Gümüşpala ile MSB ve MBK üyesi Fahri Özdilek de emekliye sevk edilenler arasındadır. Böylece Fahri Özdilek, MBK'nın tek sivil üyesi olarak görevine devam edecektir. *Milliyet*, 4 Ağustos 1960, s. 1.

¹²⁰⁸ Atamalar ve rütbelerin tam listesi için bkz. *Milliyet*, 4 Ağustos 1960, s. 5.

¹²⁰⁹ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 41-42.

bizzat yer almıştır. Diğer bir ifadeyle “halef-seleflerin” atanmasında, emekliye ayrılan her bir komutanın yerine yeni bir komutan tayini de aynı anda yapılmıştır.¹²¹⁰

3 Ağustos 1960 günü başlayan ve gizli tutulan tasfiye operasyonunda sadece emekli edilen komutanların değil, aynı zamanda yeni makamlarına getirilen generallerin yaşadıkları ruhsal bunalımın etkisi, Türk Silahlı Kuvvetleri’nde uzun süre kalıcılığını koruyacaktır: “Acıları büyük oldu, orduda derin yaralar açtı. Pek çok insan küserek ‘bizi niçin ordudan attılar?’ diye manevi ve ahlaki sebepler aradı... Ana fikir, ordu kadrolarının daraltılmasıydı. Bu kadar çok sayıda subayı Türk ordusu taşıyamazdı.”¹²¹¹ Nitekim gerek emeklilik gerekse atama işlemleri ordunun geleneksel temayüllere uygun olmayan bir metotla gerçekleşmiştir. Operasyon sırasında generallerin kendilerine nezaret eden binbaşı ile albay rütbesindeki subayların emirleriyle hareket etmeleri çok da hazmedilecek bir tutum değildi. Bu psikolojik memnuniyetsizliğin birçok üst rütbeli generalin ruh haline yansıdığı anlaşılıyor.¹²¹² Bu durumu öngördüğünü vurgulayan Dündar Seyhan, bu sebepten dolayı, MBK’ya tüm generallerin emekli edilmesi gerektiğini ifade etmiş ancak teklif reddedilmiştir. Nitekim bazı generaller yaşadığı bu muameleden duyduğu kızgınlığı sürdürerek, 6 Haziran 1961 Tansel Olayı’nda yaşananlara direnmesi yüzünden “Silahlı Kuvvetleri Birliği” yarı gizli örgütü tarafından emekli edileceklerdir.¹²¹³

¹²¹⁰ Erkanlı, a.g.e., s. 42; Ümit Özdağ, Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkisi, s. 304; Dündar Seyhan, Gölgedeki Adam, s. 106-108; Üst kademedeki generallere emeklilik işlemlerini, ya kendilerinin yerine gelecek general ya da bir MBK üyesi tebliğ etti... Tabii çıt çıkmadı, herkes kaderine rıza gösterdi. Altuğ, a.g.e., s. 103.

Emekli edilen her bir generalin yerine kimin geleceğine dair, MSB Fahri Özdilek imzalı tebliğ edilen emirde, birliğin derhal teslim alınması ve zaman kaybedilmemesi hususu özellikle vurgulanmıştır: “Bu emri aldığınız andan itibaren vazifenizle bütün ilişkiniz kesilmiş ve yerine tayin edilen genç arkadaşınız da vazifeyi devir almış bulunmaktadır.” Bkz. Eevli, a.g.e., s. 504.

¹²¹¹ Esin, a.g.e., s. 131.

¹²¹² Konya’daki II. Ordu Komutanı Celal Alkoç’un Erzurum’daki III. Ordu Komutanı General Danyal Yurdatapan’ın yerine atanması bu konuda ilginç bir örnektir. Generallerin emeklilik operasyonunu Dündar Seyhan yürütmektedir ve yanında görevli olarak da MBK Üyesi Denizci Salahattin Özgür bulunmaktadır. General Celal Alkoç, Erzurum’a götürülmek üzere kaldığı orduvinden alınır ve merdivenlerden inerken, Dündar Seyhan’ın kolunu aniden yakalar ve “Sen, koskoca bir ordu kumandanını ilk mektebe götürülen bir çocuk gibi, elinden tutmuş götürüyorsun” diye seslenir. Seyhan, a.g.e., s. 108; Celal Alkoç ile yaşanan bu olay, başka subay anılarında da yer almaktadır. Kamil Karavelioğlu, Celal Paşa’yla yaşanan bu diyalogun muhatabının Dündar Seyhan değil, Salahattin Özgür olduğu vurgular ve Salahattin Özgür’ün aktarımıyla o sözlerin şöyle olduğunu söyler: “Beni, sünnet çocukları gibi elimden tutup Konya’dan Erzurum’a getirdin. Aslında bu 27 Mayıs’tan da büyük bir ihtilal.” Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim, İki Darbe*, s. 71.

¹²¹³ 6 Haziran 1961 Olayı sonrasında emekli edilen General Celal Alkoç bu durumun en iyi örneklerinden biridir. Seyhan, a.g.e., s. 105; Talat Aydemir, a.g.e., s. 71-72; Özkaya, a.g.e., s. 337; Karavelioğlu, a.g.e., s. 71; Emeklilik tebliğlerinin sunulmasında, MBK üyesi alt rütbeli subayların ordu komutanı generallere

Tasfiye sürecinde Cemal Gürsel, generallerin emeklilik listesine itiraz etmesine karşın bazı Komite üyeleri tarafından tehdit edildiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Listede 235 generalin ismini gören Cemal Gürsel, emeklilik kararnamesini imzalamayı reddeder ve derhal odayı terk etmek için kapıya doğru yönelir. Ümit Özdağ'ın aktarımına göre Suphi Karaman, Cemal Gürsel'in yakasından tutar ve kararnameyi zorla imzalattırır.¹²¹⁴ Bir diğer rivayet de bazı generallerin kişisel ilişkilerini kullanarak emeklilik listesinden son anda çıkartıldığına dair iddialardır. Örneğin emekli edilen generallerden Kenan Esengin, emekliye ayrılacağı “kesin” olarak bilinen General Ali Keskiner'in Cevdet Sunay'ın devre arkadaşı olması ve MBK Üyesi Şefik Soyuyüce ile de “ortak işleri” bulunmasından dolayı emekli edilmediğini belirtir. Ali Keskiner, daha sonra KKK'ya kadar yükselecektir.¹²¹⁵

Tasfiyenin ikinci aşaması, 20 Ağustos-2 Eylül 1960 arasında binbaşı, yarbay ve albaylardan oluşan 3725 subayın emekli edilme sürecidir. 4 Ağustos 1960 tarih ve PER:4184 39-603 sayılı Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Karargâh emri ile emekliye sevk edilecek binbaşı, yarbay ve albaylarla ilgili esaslar hazırlanmıştır.¹²¹⁶ Ayrıca emekliliği özendirmek amacıyla binbaşı ve daha üst rütbelerde yer alan subayların emekli olmak için dilekçe vermeleri halinde “çift ikramiye” ile emekli edilecekleri; dilekçe vermeyenlerin ise, MBK tarafından re'sen emekli edilirse, tek ikramiye alacakları açıklanmıştır.¹²¹⁷ Kara Kuvvetleri'nden 291'i kurmay olmak

---

yönelik hitapları, subaylar ve generaller arasında bir üzüntü vesilesi olduğuna dair şikâyetler o dönemin anılarına yansımaktadır. Anı sahibi subaya göre, bu durumda MBK üyesi alt rütbeli subaylar kabahatli de olsa, esas omurgasızlık ordu komutanı olarak o makamı işgal eden generallerdedir: “Ordu Komutanına, Erzurum'a, Albay Alparslan Türkeş telefon ediyor ve telefonda emir verir bir üslupla “Ankara'ya bir uçak gönderin, ordunuza ait emeklilik tebliğ zarflarını aldırın” diyor. Bu emir verir tarzındaki konuşmaya çok üzüldüğünü diğer birkaç komutanla sohbeti esnasında ordu komutanı söylemişti. Üsteğmenlerin ve diğer kıdemsiz subay ve generallerin idareye hâkim olduğu bir dönemde, hâlâ ordu komutanlığı koltuğunda oturmaya devam ederseniz, bu muameleye muhatap olmanız doğaldır.” Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 289.

¹²¹⁴ Özdağ, a.g.e., s. 304.

¹²¹⁵ Esengin, a.g.e., s. 15.

¹²¹⁶ Emekli edilen subayların sınıf ve rütbeleri için bkz. Ümit Özdağ, a.g.e., s. 310-311; Eevli, a.g.e., s. 328-331.

¹²¹⁷ Bedii Faik, böyle bir dilekçe talebiyle başvuran her subayın tasfiyesinin bir “gönül rızası” makyajı altında yapıldığını söyler. Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 57; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, C.1, s. 103.

üzere 3672 subay; Hava Kuvvetleri'nden 32 kurmay subay ve Deniz Kuvvetleri'nden 21 kurmay subay emekli edilmiştir.¹²¹⁸

Olağanüstü bir tepki meydana gelmemesine ve herkesin yazgısına boyun eğmesine rağmen orduda tasfiye hareketi,¹²¹⁹ hem emekli edilen hem de edilmeyen birçok subayda MBK'ya yönelik küskünlük ve kızgınlık yaratmıştır. Ordunun modernize edilmesi gerektiği konusunda hemfikir olan çoğu subay, operasyonun metodu konusunda MBK'yı eleştirmektedirler. Tasfiye işlemi esnasında, “liyakatsiz, ehliyetsiz ve hatta görevde kalması uygun olmayanların” emekli edileceğine dair söylenti ve dedikoduların kışlalarda yankılanması, o an için MBK'ya yönelik fiili bir tepki oluşturmaya da orduda büyük rahatsızlık yaratmıştır. Zira kurmay bir subayın da vurguladığı gibi “o dönemde MBK'ya kafa tutmak, aklın alacağı bir iş değil” idi.¹²²⁰ Sabri Yirmibeşoğlu, tasfiye konusunda bir konuşma yapmak üzere 3. Ordu Komutanı Celal Alkoç'un Sarıkamış'a; tümene geldiğini söyler. Bütün subayları ordu evine toplatın Celal Alkoç'un üslubu ve konuşmasının içeriği subaylar arasında hoş karşılanmaz: “Konuşması pek hoş değildi. Orduyu temizleyeceğiz bu safralardan mealindeki sözleri soğuk bir duş tesiri yaratmıştı. MBK'nın bu tasarrufunu öven uygulaması kendisini de ilerde harcatacaktı. Ama bir gün hukuk dışı uygulamalar size de ulaşabilir. Nitekim öyle oldu. Ordu komutanımız Kara Kuvvetleri Komutanı olduktan sonra, Silahlı Kuvvetler Birliği'nce, belli bir nedeni yokken görevden alındı.”¹²²¹

¹²¹⁸ Özdağ, a.g.e., s. 309-311; Orhan Erkanlı, istifa dilekçesi veren subayların çoğunun, başkalarının emekli olacağını kendilerinin kalacaklarını düşündüklerini belirtir. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 40.

¹²¹⁹ Yıldız, *İhtilalin İçinde Anılar*, s. 207.

¹²²⁰ Turhan, a.g.e., s. 103; CENTO'daki Daimi Güvenlik Kurulu'nda Türkiye'yi temsil eden Korgeneral Enver Aka, tasfiye listesine konarak emekli edilen generallerden birisidir. Bedii Faik, Enver Aka'nın yerine geçecek, İngilizce bilen başka general kalmadığı için bu görevin albay rütbesindeki subaylara verildiğini anlatır: Korgeneral Enver Aka'nın yerine “tümgeneral aranmış, o da kalmadığı için tuğgeneral istenmiş ve onun da kalmadığı görülerek Kurmay Albay Emin Aytekin'e gelinmiş. Açıkça mecbur olunmuştu ama bu defa da kuruldaki her bir korgeneral olan Amerikan, Pakistan ve İran görevlilerinin rütbe denksizliği iddiaları karşısında toplantılara paydos denmek zorunluğu doğmuştur... Evet, bir ordu tasfiyesiydi ki bu, dinamizm, gençleştirme, tıkanan yolları açma iddiaları arasında, ordumuzda yabancı dil bilen tek general bırakılmamıştı.” Bedii Faik, *Matbuat Basın Derkeen... Medya*, s. 43.

¹²²¹ Sabri Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 288; MBK üyesi Numan Esin, orduda tasfiyenin büyük bir gereksinim olduğunu söylemesine rağmen, bu ameliyatın bu ölçüde büyük yapmanın hata olduğunu kabul eder: “Daha ölçülü, iki üç seneye dağıtarak ve bu kadar büyük tepki almadan ve belki getirdiği sonuçları daha faydalı kılacak şekilde yapılabilirdi. Ama ne yazık ki, bizim ülkemizde gereksinimler, patlama noktasına gelmeden giderilemiyor. O noktaya gelince de operasyon gerekiyor.” Esin, a.g.e., s. 131.

Generallerin tasfiyesi de tıpkı 27 Mayıs müdahalesi ve Ondörtler'in tasfiyesi gibi, tek gecede organize edilir ve hemen hiçbir direnişle karşılaşmadan gerçekleştirilir. Metin Toker, bu başarılı operasyonları ihtilalcilerin “kurmaylık” vasıflarının ön planda olmasıyla açıklar.¹²²² Yaklaşık bir ay süren tasfiye sürecinde, fevri birkaç girişim haricinde, direniş gösterilmemesine rağmen MBK'ya yönelik sessiz tepkilerin varlığı dikkat çekmektedir. Avni Elevli, Üçüncü Ordu Komutanlığı'nın merkezi olan Erzurum'da orta rütbeli subay miktarının çok olması sebebiyle emeklilik işlemlerinin feci ve yürek parçalayan bir atmosfere dönüştüğünü söyler: “Erzurum'daki subaylar, er geç başlarına gelecek faciayı sabırsızlıkla beklemekte idiler. Kıyamet gününü öğrenmişlerdi: 25 Ağustos 1960. Asırlar yaşamış Erzurum, böyle bir havayı Türk-Rus muharebelerinden sonra ilk defa tatmıştı.”¹²²³ Avni Elevli'nin abartılı da olsa verdiği bu durumun paralel bir örneğini, Sarıkamış'ta görevli Sabri Yirmibeşoğlu anlatır. Emekli edilen generaller arasında Tümen Komutanı General Muammer Ürgen de bulunmaktadır. Gizli tutulan emeklilik emri, Tümen'in Kurmay Başkanı Kurmay Yarbay Necati Ünsalan tarafından tebliğ edilecektir: “Birlikte Tümen Komutanlığı'na gittik. Sabahın erken saatlerinde pijamasıyla koltukta oturuyordu. Üzüntü içinde durumu açıkladığımızda, koltuğa çöküverdi. Sınıf arkadaşlarını sayıyordu. Şu kaldı, ben gidiyorum şeklindeki üzüntüsü daha ağır basıyordu.”¹²²⁴

Bu tarz yaşanan durumlar, Eminsular adıyla tanımlanan büyük bir küskünler ordusu yaratmıştır.¹²²⁵ Bu küskünlerin bir kısmı, MBK ve 27 Mayıs'a muhalif bir grup olarak legal bir yapılanmanın içine girerek eski Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala liderliğinde Adalet Partisi saflarında siyasete atılırken; diğer bir kısmı MBK'nın yarattığı yeni düzene isyan eden Talat Aydemir safında Selim Türkkkan ve Orhan Türkkkan gibi emekli generaller,¹²²⁶ illegal bir oluşumun içinde darbe girişimine katılacaklardı.¹²²⁷

¹²²² Toker, a.g.e., s. 112; Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 42

¹²²³ Elevli, a.g.e., s. 332-333.

¹²²⁴ Yirmibeşoğlu, a.g.e., C.1, s. 289-290.

¹²²⁵ Yaratılan küskünlüğü bir nebze hafifletmek için emekli edilenlere öğretmenlik yapabilme olanağı sağlanmıştır. *T.C. Milli Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi*, c.43, Kanun No. 125, 1961, s. 297.

¹²²⁶ Emekli Tümgeneral Selim Türkkkan (1908-1991) ve emekli Tuğgeneral Orhan Türkkkan (1910-1994) kardeşler Birinci Cihan Harbi'nde Medine'yi savunan Fahreddin Türkkkan'ın çocuklarıdır. Bkz. Yalta, a.g.e., s. 483.

¹²²⁷ Elevli, a.g.e., s. 325; Esengin, a.g.e., s. 21; Özden Örnek, a.g.e., s. 197; Bu uygulamadan sonra mevcut subaylarla yeni bir ordu inşa edilmiştir, ancak bu tasfiyeyi bir türlü hazmedemeyen Eminsular,

MBK üyeleri ile tasfiye komisyonunda yer alan subaylar, bu tensikata “orduda reform”,¹²²⁸ ordunun modernize edilmesi”¹²²⁹ veya “ordunun gençleştirilmesi”¹²³⁰ olarak bakarken; tensikatın karşısında yer alanlar veya emekli edilen subaylar, “orduda kıyım”¹²³¹ veya “orduda tasfiye”¹²³² olarak görmüşlerdir. Bu arada yaygın kanaatin aksine, bu tensikat “Türkeş grubunun MBK’dan zorla çıkarttığı”¹²³³ bir karar değildir. MBK üyeleri, bazı ufak itirazlar dışında, bu tensikatta ittifak halindedir. Örneğin Devlet

---

orduya yeniden dönmek için sürekli çaba gösterecekler, ancak başarılı olamayacaklardır: “Yeni ordu, eskileri bünyesine almayı kesinlikle kabul etmezdi. Ederse ne hiyerarşi ne de otorite kalırdı. Bununla beraber bütün hayatı üniformalı geçmiş, bütün geleceğini üniforması üzerine kurmuş bir subayın kendisini bir sabah, üzerinden üniformasının zorla çıkarılmasının ıstırabı, sivillerin hatta emekli olmamış subayların kolayca anlayabileceği bir duygu değildir. “Eminsuların” orduya dönme imkânsızlığı 1961 seçimlerinden sonra Çankaya Protokolü ile kesinleşecektir. Politikacılar, ordunun bu kesin isteğini kabul edecektir.” Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1961*, s. 114

¹²²⁸ Orhan Erkanlı, ülkenin kurumlarından birisi olarak ordunun kendi haline bırakıldığını, eskidiğini ve günün şartlarına cevap veremeyen bir duruma geldiğini belirterek ordu reformunun bir gereksinim olduğunu ifade eder. Orhan Erkanlı, a.g.e., s. 36; Karavelioğlu, a.g.e., s. 65.

¹²²⁹ Dündar Seyhan, devlet teşkilatında yapılması düşünülen modernizasyon zincirinin birinci halkasını oluşturduğunu söyler. Seyhan, a.g.e., s. 100; ABD istihbarat analizcisi Sherman Kent, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernize edilmesinin zorunluluğundan bahsetmektedir. Ona göre ordunun hantal yapısı ortadan kaldırılarak yerine daha dinamik bir yapının tesis edilmesi gerekmektedir. CIA, “Memorandum for the Director: Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 31 May 1961, s. 12.

¹²³⁰ MBK üyesi Sami Küçük, meseleye ordunun gençleştirilmesi olarak bakar ve ülkenin çözüm bekleyen acil problemlerinden biri olduğunu zira üst rütbe enflasyonu yaşandığını ve ordu piramidinin ters döndüğünü vurgular. Küçük, a.g.e., s. 111; Başka bir MBK üyesi Numan Esin, ordu “albayların neredeyse onbaşı rütbesinde görev yaptığı bir şişkinlik içerisindeydi” ifadesiyle, orduya dinamik katarak onu gençleştirdiklerini belirtir. Numan Esin, a.g.e., s. 131. 13 Temmuz 1960 tarihli ABD Büyükelçilik raporuna göre, Büyükelçi Warren ile Cemal Gürsel arasında “tensikat” hakkında bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Warren’a göre, Cemal Gürsel tarafından yapılması elzem olarak görülen bu tasfiye hareketi “ordunun yeniden canlandırılması” şeklinde ifade edilmiştir. FRUS, “Turkey: 1958-1960”, Vol. 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 13 Temmuz 1960, s. 854.

¹²³¹ Tasfiyeye uğrayan subaylar gençleştirme gerekçesiyle orduda “kıyım” yapıldığını sert sözlerle eleştirirler. Esengin, a.g.e., s. 21; Avni Elevli de Kenan Esengin’e benzer, sert bir üslupla tasfiyeyi eleştirir ve tasfiyeyi “orduyu gençleştirme faciası” olarak tanımlar. Elevli, a.g.e., s. 298-310; Kocatürk, a.g.e., s. 504; DP eski milletvekillerinden Hâdi Hüsman, emekli edilmiş bir subay edasıyla bu tasfiye hareketini eleştirir. Hâdi Hüsman, *Hatırladıklarım... Düşündüklerim*, Baha Matbaası, İstanbul, 1975, s. 185-186; Bahriye birinci sınıf öğrencisi Özden Örnek, görünüşte ordunun gençleştirilmesi ve yeniden yapılanması olarak bilinen olayın temelinde, muhaliflerin temizlenerek MBK’nın ordu içindeki konumunu güçlendirmenin amaçlandığını ileri sürer. Örnek, a.g.e., s. 197.

¹²³² Gazeteci Kurtul Altuğ, ihtilalcilerin sonradan operasyonu askerî bir dille açıklarken “mahrutun tersine döndüğü” şeklinde bir söylemle açıklamaya çalıştıklarını belirtir. Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, s. 102. Diğer bir gazeteci Bedii Faik de “orduyu gençleştirme hareketi” adı verilen bir tasfiye operasyonu olduğunun altını çizer: Bu tarz “laf ebelikleri yapılmıştır ama bunun düpedüz bir tasfiye olduğu kanaati ne silinebilmiş ne de gün geçtikçe daha fazla kuvvet kazanması önlenebilmiştir.” Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 56.

¹²³³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 353; Weiker, *1960 Türk İhtilali*, s. 153.

Başkanı Cemal Gürsel dâhil,¹²³⁴ Türkeş grubuna muhalif subayların başında gelen Sami Küçük, bu tasfiye hareketini en hararetli destekleyen üyelerden biridir.¹²³⁵

Tasfiyenin birbiriyle bağlantılı birkaç saikinden söz edilebilir. Birincisi, gizli örgüte mensup genç subaylar tarafından sık sık dile getirilen ordudaki “mahrut sistemi”nin ters dönmüş olmasıydı. Diğer bir ifadeyle, subay kadrolarında alt rütbelere üst rütelere doğru daralan bir piramit sistemi olması gerekirken, orta-üst rütbe kadrolarında bir şişkinlik söz konusudur.¹²³⁶ İkinci Cihan Harbi sırasında büyük çapta askerî kuvvetin silah altına alınması gereksinimi sebebiyle bu piramit bozulmuştur. Bu husus tüm ordu mensupları tarafından bilinmekteydi.¹²³⁷ Nihayet 1960’ta Kara Kuvvetleri’nde 9251 binbaşı, yarbay ve albaya karşılık 5000 civarında teğmen, üsteğmen ve yüzbaşı bulunmaktadır.¹²³⁸

İkinci neden, Prusya ekolünün tesirindeki komuta kademesini oluşturan generallerin, İkinci Cihan Harbi sonrası ortaya çıkan yeni askerî zihniyet ve usullere ayak uyduramayışına dair derin inançtır. Genç subaylarca generallere büyük bir güvensizlik

¹²³⁴ Cemal Gürsel, ABD Büyükelçisi’yle yaptığı görüşmede, bu reform projesini “oy kaygısı” ile hareket eden siyasal partilerin gerçekleştiremeyeceği bir mesele olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla bunun askerî rejim tarafından süratle halledilmesi gereken sorunların başında gelmekteydi. *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Volume 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 13 July 1960, s. 854.

¹²³⁵ Küçük, a.g.e., s. 11-12; Kurmay Albay Emin Aytekin de tasfiyeyi şu sözlerle destekler: “Bizde bir generalin ordudan ayrılması için ya ölmesi ya da Parlamento kadrosuna dâhil olması gerekirdi. Üst komuta kademesine kimse dokunmasa ömür billah oturacaklardı.” Aytekin, a.g.e., s. 72.

¹²³⁶ Seyhan, a.g.e., s. 101; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 264; Detaylı bilgi için bkz. Özdağ, Menderes Döneminde Ordu ..., s. 297; Tasfiyeden yaklaşık 20 gün önce Cemal Gürsel ile Amerikan Büyükelçisi Warren arasında tercümanlar aracılığıyla bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Warren, Cemal Gürsel’in jest ve mimiklerini kayıtlara şu şekilde geçirmiştir: “Başkan Gürsel bir yandan mevzuyla anlatırken diğer yandan eliyle “piramit” işareti yapıyordu.” *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Vol. 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 13 July 1960, s. 854.

¹²³⁷ Eleвли, a.g.e., s. 314; Subayların orduda reform gerektiğine dair gerekçe ve yorumları benzer niteliktedir: “Bu kadar çok sayıda general ve subayın ordudan ayrılmasında, Harp Okulu’ndan bir yılda mezun olan subay sayısındaki dengesizlik de etkili olmuştur. 1940 öncesi ve birkaç yıl sonrasındaki, Harp Okulu’ndan yılda 1000 dolayında subay çıkarken, zorunlu asker yükümlülüğü nedeniyle giderek artan asker sayısına yeterli olabilmesi için, subay sayısının da ona göre artması gerekirken, giderek ve özellikle 1950’den sonra Harp Okulu’ndan mezun olan subay sayısı azaltılarak, eski sayının yarısına kadar düşürülmüştü. Sonuçta, TSK içindeki subay sayısında, rütbelere göre oluşan mahrut, nerede ise tersine dönmüştü... Üst subay kadrolarında yığılma başlamış ve küçük rütbeli subay sayısı da çok az idi.” Yıldız, a.g.e., s. 206. “İkinci Dünya Harbinin arifesinden itibaren, harbe girmemekle beraber, devamlı olarak ayakta büyük bir ordu tutmak zarureti, ordunun subay ihtiyacı için subay yetiştirme kaynaklarının ölçsüz derecede faaliyete geçirilmesini zorunlu kılmıştı. Ordu emir ve kumandasındaki kadro sistemi, raşitlik çocuk gibi, bünyesi zayıf, kafası kocaman bir duruma geldi. Yapılan hesaplara dayanarak mevcut kadrolara göre binbaşı ve üst rütbedeki subaylardan bir kısmının Silahlı Kuvvetlerden ayrılması gerekmektedir. Bu, riyazi bir zaruretti. Üzerinde zaten kimsenin münakaşa ettiği de görülmemiştir. Seyhan, a.g.e., s. 101.

¹²³⁸ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 264; Özdağ, a.g.e., s. 298.

ve nefret duyulmaktadır. 1954 yılında Yüzbaşı Dünder Seyhan; 1956 yılında Binbaşı Talat Aydemir gibi genç subayların teşkil ettiği ilk gizli örgütlerin kuruluş gerekçelerinin ana temasını, “ülkenin geri kalmışlığı” sorunu oluştururken, bu ana temanın alt konularının başında “ordunun geri kalmışlığı ile üst komuta kademesinin gereğini yapmaması” şeklinde özetlenebilecek problemler gelmekteydi. Askerî müdahaleden sonra iktidarı ele geçiren genç subayların “orduda gençleştirme” adı altında bir tasfiye hareketi tasarlaması kaçınılmaz olmuştur. Tasfiyeyi hazırlayan ekipte, Prusya ekolü gibi çağın gerisinde kalmış, üstelik iki defa cihan harbi kaybetmiş bir askerî zihniyete generallerin angaje olduklarına dair bir kanı bulunmaktadır: “Silahlı Kuvvetleri, on seneden fazla bir zamandan beri Amerikan askerlik prensiplerine göre yetiştiriliyordu. Görünüşe göre modern silahlar ve teçhizat alınıyor, modern taktik usuller uygulanıyordu. Ama kendimizi bir türlü modern düşünmeye ve böyle düşünmeye uygun davranışlara alıştıramıyorduk... Bu bir inkılap.”¹²³⁹ Tasfiyeyi destekleyen bir subayın generallere yönelik bu güvensizlik ve öfkesi, esasında gizli örgütlenmelerin neden genç subaylarca gerçekleştirildiğini yanıtını da bizlere vermektedir: “Generaller üzerine düşen sorumluluğu yerine getirememektedir. O halde bu ‘sorumluluk’, genç subaylarca, generallerin elinden alınmalıdır” anlayışı yaygındı. Bu yüzdendir ki, daha önce belirtildiği gibi, çoğu gizli komite, örgütlerine hiçbir general alınmaması konusunda hem fikir halindeydi.¹²⁴⁰ Genç subayların gözünde generaller, istisnalar hariç, iktidar partisinin “emir eri”nden hiçbir farkları yoktu. Demokrat Parti iktidarına karşı tavır almayan generallerin, sanki iktidara mensup bir “partili” imiş gibi hizmet ettiklerine dair bir kanaat yerleşmiştir: “Sık sık yerinden kalkıp bakan sigarası yakan generaller”in tutumları alt rütbeli subaylarda nefret uyandırmıştır.¹²⁴¹

Dünder Seyhan anılarında üçüncü nedenin “psikolojik” olduğunu ve daha büyük önem arz ettiğini ifade eder. Darbeyi hazırlayan, gerçekleştiren ve komiteyi oluşturan genç subaylar, yüzbaşından başlamak üzere ağırlıklı alt ve orta rütbelilerden oluşmaktadır. 27 Mayıs’a iştirak etmiş veya haberi olmamış yüksek rütbelilerin, “daha dün emirlerinde

¹²³⁹ Seyhan, a.g.e., s. 102.

¹²⁴⁰ Bkz. Aydemir, *Hatıratım*, 25; Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 33-34.

¹²⁴¹ Ulay, a.g.e., s. 144.

çalışan bir subay”ın devlet iktidarını tek gecede ele geçirmesi karşısında yaşayacakları şaşkınlık, sonradan kıskançlığa ve süreç içinde kızgınlığa yol açabilecektir.¹²⁴²

Orta rütbeli subayların (Binbaşı, Yarbay, Albay)¹²⁴³ tasfiyesinde temel kıstas olarak, bazı iddialarda öne sürüldüğü gibi, 27 Mayıs’a mesafeli yaklaşan, MBK’yi onaylamayan, Menderes yanlısı, siyasi görüş bakımından muhafazakâr veya sol kimliğe yakın subayların göz önünde bulundurulduğuna dair herhangi bir bulguya rastlanamamıştır.¹²⁴⁴

Buna mukabil Avni Elevli’ye göre, orduda tasfiye hareketinin arkasında yatan tek sebebin ordu piramidinin ters dönmesi veya reform hareketi değildi. Esas neden, ihtilalcilerin kişisel güvenliğini sağlama almaktır: “İstikballeri ve hayatlarından endişe duymaya başlayan MBK üyeleri, orduda beş bine yakın general ve subayı emekliye sevk etmişlerdir.”¹²⁴⁵ Komitenin genç üyelerinden Kamil Karavelioğlu da ihtilali gerçekleştirmelerine rağmen iki ay gibi kısa süre içinde çoğu generalin Komite’ye yönelik tavır almaya başladığını vurgular: “İhtilali yapan genç bir kadro idi. İhtilalin zorunlu hale getirilmesine rağmen birçok general davetleri duymazlıktan gelmişti. Hissettirilmese de ‘Bu işte neden yokuz, bu çoluk çocuk da nereden çıktı, bu işte ben de olmalıydım’ hevesleri de canlanabilirdi.”¹²⁴⁶

¹²⁴² Seyhan, a.g.e., s. 101; Numan Esin de Dünder Seyhan’la benzer minvalde düşünmektedir: “Komite, Türkiye’de kurumların yapısal bir değişikliğe gitmesi ve köklü bir takım reformlar yapması gerektiğini ileri sürdü...Radikalizme yönelmenin bir gereği olarak, belirli konularda şok tedavisi gerektiğine inanıyorduk. Amaçlarımız şunlardı: 1. İhtilal otoritesini güçlendirmek. 2. Yararlı sonuçlar elde etmek. Uygulamalarımız gerçekten şok etkisi yaptı...” Esin, a.g.e., s. 130.

¹²⁴³ TSK’da “rütbe kompozisyonu” üç kısma ayrılmaktadır. Subaylar, Teğmen, Üsteğmen, Yüzbaşı; Üstsubaylar, Binbaşı, Yarbay, Albay; Generaller, Tuğgeneral, Tümgeneral, Korgeneral, Orgeneral, Mareşal’den müteşekkildir. Üstsubay olarak tarif edilen ordu mensupları “orta rütbeli” olarak da isimlendirilmektedir. Silahlı Kuvvetlerdeki rütbe ve sembolleri hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Öğr. Albay Kadir Türker Geçer, *Tarihten Günümüze Türk Ordusundan Kullanılan Rütbe Sembolleri*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S.411, Ocak 2012.

¹²⁴⁴ Walter Weiker albaylar, yarbaylar ve binbaşılardan emekliye sevk edileceklerin listesi hazırlanırken, bu kriterlerin ön planda olabileceği ihtimalinden bahseder. Weiker, a.g.e., s. 153; Ayrıca bkz. Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 633.

¹²⁴⁵ “Zaman ilerledikçe (MBK) üyeleri, geç de olsa bir daha asla orduya dönemeyeceklerini de anladılar. Bu sefer emniyetlerini sağlamak için başka yollar aradılar. Bu endişeli ve korkulu arayış, onları yine en emin yer olan ordu saflarından medet ummaya sevk etti.” Elevli, a.g.e., s. 108; Seçil Karal Akgün, babası Enver Ziya Karal’ın Devlet Bakanı Amil Artus ile olan bir konuşmasını aktarır. Buna göre, tasfiyenin yapıldığı günlerde Devlet Bakanı Amil Artus, Alparslan Türkeş’in kendisine “şimdi artık ordu da avucumuzun içinde” sözlerini sarf ettiğini söyler. Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2009, s. 130.

¹²⁴⁶ Karavelioğlu, a.g.e., s. 65.

Kurmay Binbaşı Sabri Yirmibeşoğlu, kendi tabiriyle, polemik yaratmamak için ismini vermeyi uygun görmediği bir MBK üyesine “(bu tasfiyeyi) orduda pek itibarı olmayan şu zatı komutan yapmak, diğer bir değerli komutanı emekli etmek için mi yaptınız?” şeklinde bir soru yönelttiğini belirtir. Yirmibeşoğlu aldığı cevap karşısında şaşırıldığını söyler: “Biz kendi güvenliğimizi, geleceğimizi düşünüyoruz.” Bu yanıt, bütün askerî müdahalelerden sonraki süreçte, emeklilik işlemlerinde aslında bu kıstasın büyük ölçüde etkili olduğunu kanıtlamaktadır.¹²⁴⁷ Eevli ve Yirmibeşoğlu’nun bu tespitini teyit edecek bir başka örnek Kurmay Yarbay Talat Turhan ve gazeteci Kurtul Altuğ’a aittir. Talat Turhan, generaller düzeyinde tasfiye yapılırken genellikle “etliye sütlüye karışmayan” generallerin görevde bırakıldığını belirtir.¹²⁴⁸ Kurtul Altuğ anılarında Cevdet Sunay, Memduh Tağmaç, Refik Tulga, İrfan Tansel ve Necdet Uran gibi generallerin 27 Mayıs’a ve ihtilalcilere sadakatle bağlı olmalarından dolayı emekli edilmediklerini ifade eder.¹²⁴⁹ Diğer bir tabirle tasfiye, “orduda gençleştirme veya reform” gibi bir hedef gütsede, esas hedef, ikinci ve üçüncü nedenlerde belirtildiği gibi, generallere olan kızgınlık ve güvensizlik, ihtilalin selameti, ihtilali gerçekleştiren genç subayların kişisel güvenliği ile ihtilal sonrası iktidarı ele geçiren MBK’nın kudret ve kuvvetini hissettirme ihtiyacıydı.

Anlaşıldığı kadarıyla, emekli edilen veya edilmeyen tüm subaylar tarafından silahlı kuvvetlerde bir reform gereksinimi duyulmaktadır. Ancak bu önemli sorunun çözümünde kullanılan yöntemin daha farklı olması gerektiğine dair yorumlar yer almaktadır. Tasfiye operasyonu, o dönem ciddi bir direnişle karşılaşmadan, başarıyla tamamlanmış olmasına rağmen orduda ve Türk siyasetinde büyük sorunları beraberinde getirecektir. Teorik bakımdan kusursuz biçimde hazırlanmış bir kurmay planlaması olarak takdim edilen operasyonun, orta ve uzun vadeli düşünülmüş sağlıklı bir plan olmadığı görülmektedir.¹²⁵⁰ Bu durumun ortaya çıkmasında, MBK üyelerinin yaşadığı stres ve hâlet-i ruhiyeleri göz ardı edilemez. İktidar koltuğuna oturan üyeler; şahsi

¹²⁴⁷ Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1., s. 288.

¹²⁴⁸ Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 113; Gazeteci Kurtul Altuğ, ordudaki generallerin “er ya da geç” 27 Mayıs’ın fiili iktidarı olan ihtilalcileri devireceklerini ve bu yüzden generallerin saf dışı edilmesinin bir gereksinim halini aldığını söyler. Altuğ, a.g.e., s. 102.

¹²⁴⁹ Bu generallerin çoğu daha sonra 27 Mayıs’ın devamı olarak nitelenebilecek birçok eylemde ve darbe girişiminde bulunacaklardır. Altuğ, a.g.e., s. 104.

¹²⁵⁰ Dündar Seyhan, emekli edilen subayların hemen hepsinin “yetkin” nitelikte olduğunu ve ihtilali dinamik hale getirmek için bu emeklilerin, sivil kurumlara yerleştirilmesinin planlandığını ama ihtilal yarım bırakıldığı için projenin hayat geçirilemediğinden yakınır. Seyhan, a.g.e., s. 103-111.

endişe, korku ve telaşla hareket ederek tereddüt ettikleri, çekindikleri, antipati besledikleri, gücendikleri veya gelecekte kendilerine muhalif olma potansiyeli yüksek olduğunu düşündükleri ordu mensuplarını emekliye sevk etmişlerdir.¹²⁵¹

Tasfiyenin diğer bir stratejisi, özellikle generallerden boşalan kritik makamlara kimlerin getirileceği meselesiydi. Orhan Erkanlı, gayelerinden birisinin de komuta heyetini gençleştirmek olduğundan hareketle, mevcut generallerin yerine “bir-iki rütbe küçükleri” getirdiklerini söyler. Örneğin ordulara, korgeneraller veya tümgeneraller; kolordulara, tümgeneral veya tuğgeneraller; tümen/tugaylara ise albaylar tayin edilmiştir.¹²⁵² Ordudaki subay “şişkinliği” giderilirken ihtilalciler tarafından yeni bir kadro inşa edilmiştir. MBK’nın genç subaylarından Numan Esin, “politik bakımdan yanlış ama ideal olarak doğru” diye andığı bu tasfiyeyle ihtilal ve ihtilalcilerin istikbali için güvenilir generaller tayin edildiğini ancak kendilerine muhalif bir subay bloğu yarattıklarını, üstelik yeni atanan generallerin Türkiye’nin sonraki on yılında söz sahibi olduklarını savunur.¹²⁵³

Operasyonun bir numaralı ismi Dündar Seyhan, MBK dışında kalan fakat gizli örgüt sürecinde yıllarca beraber çalıştığı, çoğunluğu kurmay albay rütbesindeki eski arkadaşlarını en kritik görevlere getirdiğini belirtir.¹²⁵⁴ Örneğin Kurmay Albay Talat Aydemir Kara Harp Okulu Komutanlığı’na; Kurmay Albay Turgut Alpagut Harp Okulu Alay Komutanlığı’na; Kurmay Albay Necati Ünsalan Jandarma Okulu Komutanlığı’na; Kurmay Albay Selçuk Atakan Ankara Merkez Komutanlığı’na; Kurmay Albay Mithat

¹²⁵¹ Eleveli, a.g.e., s. 104-105; Yirmibeşoğlu, a.g.e., c.1, s. 288; “İşte bu sıralarda komiteye, çok eskiden beri önemli bir ordu meselesi olarak bilinen ve mutlaka halli gereken piramit bozukluğu probleminin getirilmesi ile buzlar erimiş, büyük çaplı Eisberg’ler meydana gelmiştir. Duyulan endişeden dolayı (...) üst rütbeli subaylar ölçüsüzce ve insafsızca emekliye sevk edilmişlerdir... Üyelerin duydukları endişenin şiddeti emekliye sevk işleminin gizli ve çok süratli halledilmesini gerektirmiş, dolayısıyla işlemde adil olmaktan tamamen uzak kalınmıştır. “En insafsız emekli işlemleri Hava Kuvvetlerinde yapılmış, büyük masraflar ve uzun senelerden sonra meydana gelmiş bulunan kıymetli general ve pilotlar emekliye sevk edilmiştir. Üyeler, içlerindeki korku, endişe, telaş ve ihtirasla orduyu en değerli elemanlardan mahrum hale getirmişlerdir.” Eleveli, a.g.e., s. 105.

¹²⁵² Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 42; Kurmay Albay Kenan Evren, bu alışılmadık düzenleme karşısında kendisinin de Tuğgenerallik makamı olan Konya’daki II. Odu Harekât Daire Başkanlığı’na atandığını ifade eder. Evren, a.g.e., s. 126.

¹²⁵³ Esin, a.g.e., s. 130-132; Darbeden sonra İstanbul Valiliği’ne getirilen General Refik Tulga, Metin Toker’in aktarımına göre, savaştan sonra Amerikan ordusunda da benzer bir düzenleme yapılmasına rağmen belirli bir usul, şekil ve metoda göre uygulandığını belirtir: “MBK ise kendisine göre bir yol seçmiştir. Özel duyguların da rol oynadığı tertiplerle geniş ölçüde bir tasfiye hareketine girilir. Bu ise huzursuzluklara neden olabileceği gibi 27 Mayıs’ı da tehlikeye düşürebilecektir.” Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1961*, s. 108-109.

¹²⁵⁴ Seyhan, a.g.e., s. 111.

Ceylan Askeri Okullar Dairesi Başkanlığı'na; Kurmay Albay (sonradan Tuğgeneral) Nuri Hazer, 28. Tümen Komutanlığı'na; Kemal Güner 28. Tümen Kurmay Başkanlığı'na; Necmi Bek Kara Havacılık Okulu Komutanlığı'na; Naci Asutay Milli Emniyet (MİT) Başkan Vekilliği'ne; Nejat Kumuşoğlu İstanbul Emniyet Müfettişliği'ne; Şükrü İlkin Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne; Faruk Güventürk İstanbul Merkez Komutanlığı'na; İhsan Erkan 229. Piyade Alayı (Ankara Merkez Alayı) Komutanlığı'na; Hava Kurmay Albay Halim Mentеш HKK Harekât Başkanlığı'na; Pilot Albay Fevzi Arsin Mürted Hava Üssü Komutanlığı'na tayin edilirler. Ayrıca ihtilalcilerin güven duyduğu subaylar da generallik rütbesine yükselterek önemli görevlere getirilir. Bu subaylardan Refik Kurttekin Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı'na; Faruk Gürler Harp Akademileri Komutanlığı'na; Yusuf Alpman İstanbul Garnizon Komutanlığı'na atanırlar.¹²⁵⁵ Generallerin ihracı sonrası yüksek komuta kademesindeki boşluk, yarbay ve albay rütbesindeki eski ihtilalci subaylarla doldurulmaya çalışılmıştır. Harp Okulu Tabur Komutanı Bahtiyar Yalta, Ankara'daki tüm kritik makamların “vefa” gibi duygusal gerekçelerle Komite dışında kalan hırslı, baskın karakterli ve iddialı subaylara verildiğini dile getirir. Oysaki bu subayların yurt dışına veya başkentten uzak bölgelere görevlendirilmeleri gerekmektedir.¹²⁵⁶

Nitekim güvenilen isimlerin hassas ve kritik makamlara atanmaları, MBK üyelerinin umduğu “güvenlik” beklentilerine yanıt vermeyecektir. Zira bu atamalar bir yoruma göre, güvenlik grubundan ziyade MBK'yı tehdit edecek tehlikeli bir yığınaktı.¹²⁵⁷ Kısa süre içinde generallerin mevkilerine tayin edilen “kudretli” albaylar ile MBK arasında büyük sürtüşmeler yaşanacaktır. Zira bu subaylar, Komite'ye hiç de olumlu bakmamakta, kendilerinin esas makamlarının “Komite” olduğunu düşünmekteydiler.¹²⁵⁸ O dönem Harp Okulu'nda görevli bir Kurmay Binbaşı, Silahlı Kuvvetleri'yle ilişkisi kesilen MBK üyelerinin ordudaki arkadaşlarıyla “sıkı fıkı” temasa geçtiğini belirtir. Buna karşılık, kendilerine güvenli ve sağlam dayanak arayan MBK üyeleri, eski arkadaşlarından ikiyüzlü bir muamele görmüşlerdir: “Ordudaki subaylar, Komite

¹²⁵⁵ Seyhan, a.g.e., s. 111; Elevli, a.g.e., s. 376-377; *Milliyet*, 4 Ağustos 1960, s. 7; MBK üyesi Suphi Gürsoytrak da Dündar Seyhan'ı destekleyici benzer minvalde ifadeler kullanır: “Her iktidar kendisini korumak için emniyet tedbiri alır. İhtilal yönetimi çok daha dikkatli davranmak zorundadır. Biz de ne kadar eski ihtilalci arkadaşımız varsa, İstanbul, Ankara ve Erzurum'daki kilit yerlere getirdik.” Baykam, a.g.e., s. 135.

¹²⁵⁶ Yalta, a.g.e., s. 89.

¹²⁵⁷ Yalta, a.g.e., s. 90.

¹²⁵⁸ Özdağ, a.g.e., s. 317.

üyelerinin yüzlerine karşı ‘evet’, ‘hıhı’, ‘tabii’, ‘sizinle beraberiz’, dediler. Lakin giriştikleri faaliyetleri kendi menfaatleri için yürütmeye başlıyorlardı.”¹²⁵⁹ Neticede, 13 Kasım Olayı’ndan sonra kurulacak olan “Silahlı Kuvvetler Birliği” ismiyle anılan “cunta”nın oluşumuna giden ilk adımın Ağustos 1960’taki tasfiye hareketi sonucunda atılmış olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.3.Radikallerin Tasfiyesi: 13 Kasım Vakası

“Esasen güçlü ve aksiyoner grup ekarte edilmişti. Biz tasfiye edilen grubun, Gürsel ve diğerlerini paketleyeceğini düşünürken, Gürsel elini çabuk tutmuş ve böylece gelecekte büyük olaylara neden olacak tohumlar atılmıştı. 14’ler olayı sonunda bütün arkadaşlar ‘Ne olacağız?’ düşüncesine girdi. Başta bulunan 3-5 kişi memleketi istediği tarafa çekecek ve istediği iktidarı kurabilecekti. Ankara’da bulunan bu kişilerin hareketlerini kontrol etmek, memleketi normal süresi içinde seçime götürmek gerektiği düşüncesiyle, evvelce Aydemir’le konuştuğumuz Silahlı Kuvvetler Teşkilatı’nı süratle kurmak gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaya başladı.”

Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu, İstanbul Belediye Başkan Yardımcısı¹²⁶⁰

“İşin gerçeğini söylemek icap ederse, biz tarihi bir hata yaptık... Çünkü 14’ler grubu daha dinamik ve daha akıllıydı. Mesela bir Orhan Kabibay ayarında plancı, zeki kimse öbür tarafta yoktu... 14’ler cuntaya gitmek istemiyorlardı. Bir seçim devresi daha kalacaklardı... Fakat o zaman bu kadar teferruatı bilmiyorduk. Dışardaydık. İçerde olan bu mücadeleleri parça parça duyuyorduk. Ayrıca İnönü ve Halk Partisi’nin tesiri altındaydık... Bize ‘bunlar, diktatörlüğe gitmek istiyorlar’ dediler.”

Tuğgeneral Faruk Güventürk, İstanbul 66. Tümen Komutanı¹²⁶¹

¹²⁵⁹ “Subay tayin talimatı esasları dışında, üyelerle (belirli) maksatlarla birleşmiş gibi görülen birçok sayıda subaylar bir sene içinde birkaç kere tayin edilmek suretiyle kritik noktalara getirildiler. İşte günler, haftalar ve aylar geçtikten sonra meydana gelen MBK içindeki anlaşmazlıkların ve ordu içindeki büyük ayaklanmaların ve isyanların menşeiini burada, bu arz edilen anormal vasat içerisinde aramak gerekmektedir.” Eylevi, a.g.e., s. 108; Metin Toker’in İsmet Paşa’dan aktarımıyla “kendine göre ordu” inşa etmeyi başarmanın imkânsızlığından söz eder. Zira ordunun hareket tarzını aktüel olayların tayin ettiğini belirtir. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1961*, s. 111.

¹²⁶⁰ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 158.

¹²⁶¹ Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 173.

Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in "MBK'nın dağıtılarak 23 üyeden oluşan yeni bir komitenin teşkil edildiği"ne dair bir gece öncesinden kayda alınan mesajı, 13 Kasım 1960 sabahı, saat 07.00'da radyodan yayınlanmıştır.¹²⁶² Sabaha karşı "Komite içi bir darbe"yle evlerinde baskına uğrayan 14 üye,¹²⁶³ Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na bağlı timler tarafından Ankara'nın o zamanki Kazan ilçesi yakınlarındaki Mürted Hava Üssü'ne¹²⁶⁴ götürülmüş ve üs komutanı Pilot Albay Fevzi Arsin tarafından gözetimde tutulmuşlardır. Birkaç günlük gözaltı süresinden sonra da dünyanın çeşitli elçiliklerine müşavir, diğer bir ifadeyle "zoraki diplomat"¹²⁶⁵ olarak gönderilmişlerdir.¹²⁶⁶

¹²⁶² Mesajın tam metni için bkz. *Milliyet*, 14 Kasım 1960; *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1960.

¹²⁶³ Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, s. 117-118; Bedri Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, s. 37; 14'lerden Ahmet Er, o gece ve sonrasında yaşananları anlatır: 13 Kasım sabaha karşı kapı çaldı. Kapıyı açtım. Kapı önünde birkaç polis vardı. Bana bir mektup uzattılar. Mektubu okudum. Mektup Gürsel'den geliyordu: "MBK'yı feshettim. Şahsi emniyetiniz ve milli menfaatiniz bakımından evlerinizden çıkmamanızı rica ederim." Yani evlerde tutuklanmıştık. Birkaç arkadaşımı telefonla aramak istedim. Telefonlar kesikti görüşemedim. Bu arada ev de kuşatılmıştı. 12 Kasım akşamı bazı arkadaşları eve davet etmiştim. 15 kişi kadardık. Fikir birliği içinde olduğumuz Jandarma subaylarıydı. Bir ara Yüzbaşı Tahir Alkan, evin etrafında ayak sesi duyduğunu söylemişti. Hiçbirimiz aldırış etmedik. Oysa akşamdan bu operasyon düşünülmüş ve tertibat alınmaya başlanmış... Libya Büyükelçiliğine atandığımı gazetelerden öğrendim. Evlerimizde tutukluyduk. Birkaç gün sonra bir gece yarısı kapım çalındı. Kapıyı açtım. İçeriye sorgusuz sualsiz sarhoş bir Piyade Binbaşı ve iki üç polis girdi. "Madanoğlu seni istiyor. Seni almaya geldik" dedi. Biraz beklemelerini istedim. Abdest aldım ve elbiselerimiz giydim. Eşim ve çocuklarımla helalleştik, evden ayrıldım. Askerî araçla Mürted Hava Üssü'ne geldik. Bir baktım, Türkeş de oradaydı... 19 Kasım'da ise Türkiye'den ayrıldım." Bkz. Ahmet Er, *Hatıralarım ve Hayatım*, s. 117-128.

¹²⁶⁴ İsmiyle müstesna "Mürted" Hava Üssü, Türk darbeler tarihi için, Pierre Nora'nın tabiriyle "hafıza mekânı" olarak önemli bir niteliğe sahiptir. Mürted, 13 Kasım Olayı'ndan sonra 14 Komite üyesinin zoraki misafir edildiği, hatta bazı iddialara göre, gözaltı sürecinde bu üyelerin "ihamet"le suçlanarak "kurşuna dizilmeleri"nin istendiği ve isminin askerî bir darbeyle tarihe ilk kez geçtiği bir mekân olarak ün salmıştır. 14 üyenin Mürted'de öldürülme iddiaları için bkz. Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, s. 354; Sami Küçük, bu iddianın kaynağının o dönem Harp Okulu'nda askerî öğrenci olan ve Türkeş'e yakınlığıyla bilinen Enver Altaylı tarafından ortaya atıldığını ileri sürer. Ayrıca, böyle bir ithamın abesle iştiğal olduğunu belirtir: "Türkeş'i kurşuna dizdirme safsatası külliye yalan ve uydurmadır." Küçük, a.g.e., s. 136; Elimizde bu iddiaların kesin doğruluğunu teyit edecek veri bulunmamakla birlikte, "mekân ve hafıza"nın ikinci buluşma tarihi, 22 Ekim 1961 günü gerçekleşmiştir. 15 Ekim 1961 genel seçimlerinin beklentileri karşılamadığı gerekçesiyle, 21 Ekim 1961 günü İstanbul merkezli Silahlı Kuvvetler Birliği cuntası tarafından kaleme alınan ve askeri muhtıra niteliğindeki "Darbe Protokolü" imzalanmıştı. Ertesi gün, bu protokol, cuntanın Ankara kanadına mensup üyelerinin Mürted Hava Üssü'nde toplanmasıyla onaylanmış ve "22 Ekim Mürted Protokolü" olarak kayıtlara geçmiştir. Bkz. Aydemir, *Hatıratım*, s. 83; Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 175; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 83; 1965 yılında NATO'ya tahsis edilen Mürted, 4. Ana Jet Komutanlığı'na dönüştürülmüştür. 1995 tarihinde ismi, 11 Haziran 1968 yılında Nallıhan civarında düşen uçağın pilotlarından Hava Kurmay Albay Erol Akıncı'ya atfen, "Akıncı Üssü" olarak değiştirilmiştir. Fakat ismi değişen üssün darbelerle adı anılmaya devam etmiştir. Nitekim 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişiminin "komuta karargâhı" olarak kullanılmıştır. 6 Eylül 2016 günü basına yansıdığı kadarıyla, HKK Abidin Ünal tarafından askeri darbe girişimine verdiği "destek"ten ötürü "tenzil-i rütbe"ye uğramıştır. Böylece üste bulunan 141, 142 ve 143'üncü filolar kapatılmış ve ismi de "Mürted Hava Medyan Komutanlığı"na dönüştürülmüştür. Bkz. *Hürriyet*, 6 Eylül 2016; *Sabah*, "Akıncı Yeniden "Mürted" Oldu", 7 Eylül 2016; *Hürriyet*, "Hava üssündeki değişiklik kararı, Akıncı Ailesi'ni üzdü", 7 Eylül 2016.

¹²⁶⁵ Devlet-i Aliyye'nin merkezileşme ve modernleşme çabalarının görüldüğü Tanzimat Dönemi'nden itibaren devlet erkânının "Fizan'dan Tiran'a" kadar "zoraki memur" olarak taşraya atanmaları

Resmi tasfiye listesi, 14 üyeyi kapsamasına rağmen Radikallerin gerçekte kaç üyeden oluştuğu sorusu net değildir. Bu konu hakkında, olaya “tarafli veya tarafsız” sivil-askerlerin beyanatlarına bakıldığında, İsmet Paşa’nın müdahalesiyle listenin son şeklini aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Komite’nin tarafsız olarak bilinen isimlerinden Kamil Karavelioğlu, belirlenen sayının nasıl oluşturulduğu hakkında bizlere ipucu verir: “Yurtdışına gönderilecek arkadaşların sayısının az tutulmasını Cemal Gürsel’e bizzat İsmet Paşa tarafından telkin edilmiş, yoksa sayı daha çok olabilirmiş. Zira 14’ler yurtdışına giderken “Daha bizim gibi düşünen 7 kişi daha vardı” sözleri bizim kulağımıza kadar geldi.”¹²⁶⁷ İnönü’nün damadı ve gazeteci Metin Toker, 13 Kasım Olayı’nda İnönü’nün etkisini doğrular. Metin Toker, İsmet Paşa’nın 14’lerin tasfiyesine gidilirken CHP taraftarı Komite üyeleriyle bazı evlerde teke tek görüşmeler yaptığını ve “Ben seçimle gelmiş iktidarın bir an önce kurulması taraftarıyım. Buna karşı çıkanların da karşısında olurum” mesajını onlara verdiğini aktarır.¹²⁶⁸ Ayrıca tasfiyeye giden süreç boyunca Cemal Madanoğlu’nun evinde yapılan yemekli toplantılara CHP’ye yakın simalardan Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Çoşkun Kırca gibi isimler katılmaktaydı.¹²⁶⁹

Nitekim 37 kişilik Komite’den 21 kişinin tasfiyesinin mahsurlu olacağı düşünüldüğü için İsmet Paşa tarafından kabul edilmediği görülüyor. Sonraki yıllarda CHP’den milletvekili olarak Parlamento’ya girecek isimlerden Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı’nın birbirini tamamlayan ifadelerine göre, 21 ismin telaffuz edildiği bu liste,

---

Abdülhamit Dönemi’nde zirveye çıkmış bir uygulamaydı. Cumhuriyet Dönemi’nde de devam eden bu devlet geleneği, “merkez”de göze batan yöneticilerin bu kez “zoraki diplomat” olarak dış elçiliklere atanmasıyla devam etmiştir. Bu anlamıyla kavram, elçiliklere müşavir olarak atanan Ondörtler’in hatıratlarına da yansımıştır. Örneğin Orhan Erkanlı bu konuda şu ifadeleri kullanır: “Zoraki diplomatlık döneminde, üç sefarette fiilen buldum ve birçok sefaretleri de yakinen tanımak imkânına sahip oldum.” Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 217; Benzer ifadeler Türkeş’in anılarını kaleme alan Hulusi Turgut’un satırlarında da geçmektedir: “Türkeş, ailesiyle gece yarısı uçağa bindirilip “zoraki diplomat” olarak Hindistan’a yolcu edilecekti.” Turgut, a.g.e., s. 283.

¹²⁶⁶ Türkeş, Yeni Delhi; Orhan Kabibay, Brüksel; Orhan Erkanlı Mexico City; Münir Köseoğlu, Stockholm; Mustafa Kaplan, Lizbon; Muzaffer Karan, Oslo; Şefik Soyuyüce, Kopenhag; Fazıl Akkoyunlu, Kabil; Rıfat Baykal, Tel-Aviv; Dündar Taşer, Rabat; Ahmet Er, Trablusgarp; Numan Esin, Madrid; İrfan Solmazer, Lahey ve Muzaffer Özdağ, Tokyo’ya Müşavir olarak gönderilir. *Milliyet*, “14’lerin Tayini Yapıldı”, 17 Kasım 1960.

¹²⁶⁷ Karavelioğlu, a.g.e., s. 86;

¹²⁶⁸ Mehmet Ali Birand, *Demirkırat*, s. 245; Ayrıca 1965-1969 yılları arasında CHP’den Milletvekili olan Radikallerden Orhan Erkanlı, 13 Kasım’da tasfiye listesi hazırlanırken, CHP ve İnönü’nün parmağı olduğunu Parlamento’daki yakın dostlarından öğrendiğini belirtir: “CHP Milletvekili iken Meclis’te bulunduğum esnada, olayın yakın şahitleri bana 14’lerin listesi hazırlanırken İnönü’nün onayının alındığını aktardılar.” Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 90-91.

¹²⁶⁹ Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 171.

İnönü'nün önüne gidince “tasfiye edilenler çoğunlukta olmamalı, sayıyı azaltın” önerisi dikkate alınmış ve sayı 14'e düşürülmüştür.¹²⁷⁰

Bununla birlikte isim listesi, İnönü'ye sunulmadan önce de birkaç defa revize edilmiştir. Numan Esin ve Talat Aydemir'in anlatımına göre, bu listeden önce 11 Kasım günü “sekiz veya dokuz” kişinin tasfiyesine yönelik ilk liste hazırlanmıştır. Ancak sayının “yetersiz” olduğu görüşü ağırlık kazanınca, önce 21 kişiye çıkan rakam, 12 Kasım gecesi İsmet Paşa'nın devreye girmesiyle 14 isim üzerinde karar kılınmıştır.¹²⁷¹ Anlaşıldığı üzere 14 rakamı aynı görüşte bulunanları temsil eden sabit bir rakam olarak görülmemelidir. Bazı tesadüfler ve keyfi düzenlemelerle gelişi güzel tespit edilmiş bir rakamdan ibarettir. Zira, daha önce bahsedildiği gibi, Ondörtler içinde reformist düşüncelere sahip olmayan üyelerin varlığı bilindiği gibi, listede olması gereken bazı isimlerin de yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu isimler, tasfiye listesini hazırlayan heyetteki arkadaşları tarafından son anda “himaye” edilmiştir. Başlangıçta listeye dâhil edilen Suphi Karaman ve Mehmet Özgüneş; Sami Küçük ve Sezai Okan tarafından koruma altına alınır.¹²⁷² Can Kaya İsen, “dikta rejimi” yanlısı birkaç üyenin daha sayılabileceğini belirtir. Ayrıca bu rakama Komite'nin kuruluşundan beri “istenmeyen” bazı üyeler de dâhil edilir. Fırsat, bunların da tasfiye imkânını yaratır.¹²⁷³ Nitekim Dünder Seyhan, tasfiye listesi hazırlanırken ciddi bir incelemenin yapılmadığını söyler ve devam eder: “Yapmaya kalksalar da, zaten işin içinden isabetle çıkamazlardı.”¹²⁷⁴ Radikal kanadın Türkeşçi grubundan Numan Esin hatıratında, Muzaffer Karan, Şefik

¹²⁷⁰ Esin, a.g.e., s. 178; Erkanlı, Askeri..., s. 90-91; İnönü ve 13 Kasım tasfiyesi arasında sıkı bağlantılar olduğu yönünde iddialar oldukça revaçtadır. İstanbul Belediye Başkan Yardımcısı Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu'nun Prof. Dr. Cihat Abaoğlu'dan aktardığına göre, Ekrem Acuner tarafından İsmet Paşa'ya listeyi getirip götürmekle yükümlü bir subay görevlendirilmiştir. Bu subay, İnönü'ye listeyi uzatırken Cihat Abaoğlu da yan gözle kâğıda göz atmış ve Ondörtlerin ismini görmüştür. Çelikoğlu, a.g.e., s. 164

¹²⁷¹ Sekiz kişilik ilk listede bulunanların isimleri Alparslan Türkeş, Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, Numan Esin, Rıfat Baykal, İrfan Solmazer, Muzaffer Özdağ ve Dünder Taşer'den oluşmaktadır. Numan Esin, Devrim ve Demokrasi, s. 178; Talat Aydemir ise 12 Kasım günü Halim Menteş tarafından kendisine okunan ilk listenin 9 kişiden ibaret olduğunu dile getirir. Ancak aynı gece sayı 14'e yükseltildiğini, 13 Kasım sabahı Cemal Madanoğlu'ndan emir alınca öğrendiğini belirtir. Aydemir, a.g.e. s. 63. İlimli Kanattan Şükran Özkaya da sayının çok fazla tutulduğunu ve iktidarı bırakmak istemeyen grubun çok küçük olduğunu belirtir. Özkaya, a.g.e., s. 299; Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 2 Haziran 1989; Bedii Faik, 14'lerin tasfiyesi listesini bir gün önceden gören tek gazeteci olduğunu ifade eder. Haberi, dönemin Radyo Komutanı Kurmay Albay Turan Çağlar aracılığıyla öğrenmiştir: “Turan Çağlar'ın gösterdiği isimler arasında 14'lerden başka biri daha vardı: Ahmet Yıldız. Ama sonradan ne olduysa, Ahmet Yıldız listeden çıkarılacaktı.” Bkz. Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 88.

¹²⁷² Fakat Sami Küçük tarafından koruma altına alınan başka bir isim olan Numan Esin'e tasfiye heyeti tarafından onay çıkmamıştır. Esin, Devrim ve Demokrasi, s. 169.

¹²⁷³ Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010, s. 20-21.

¹²⁷⁴ Dünder Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s. 128.

Soyuyüce ve Denizci Münir Köseoğlu gibi isimlerin “Ondörtler”in esas vurucu gücünü oluşturan üyelerle ciddi bir ilişkilerinin olmadığını vurgular. Örneğin Muzaffer Karan’ın Ilımlı/Statükoculardan Sezai Okan’ın hücrelerine mensup olup, kişisel ilişkilerden kaynaklı sorunlar yüzünden tasfiye edildiğini söylemek mümkündür.¹²⁷⁵ Denizci Münir Köseoğlu daha çok Ilımlı/Statükocu bir görüşe sahip olmasına rağmen Cemal Gürsel’in kimyasının uyuşmadığı isimlerden biridir ve saf dışı edilir.¹²⁷⁶ Ondörtler’le birlikte yurtdışına gönderilmesini şaşkınlıkla karşılayan bir diğer isim Şefik Soyuyüce’dir. “Sürgün”den Osman Köksal’a gönderdiği bir mektupta Alparslan Türkeş ve Radikallerin bazı faaliyetlerini Komite’ye kendisinin ihbar ettiğini hatta Türkeş’in müsteşarlık görevinden alınması hususunda ilk teklifin yine kendisinden geldiğini belirterek, kendisine yapılan haksızlığın düzeltilmesini talep eder. Şefik Soyuyüce, mektubunda ayrıca o dönem kimsenin tepki göstermeyeceğini düşündüğü ilginç bir teklif de önerir. Buna göre teklif, 27 Mayıs müdahalesi sonrası yurtdışına kaçan DP milletvekillerinden Muzaffer Kurbanoglu’nun yakalanıp Türkiye’ye iadesini sağlamaktır. Bu suretle kendisinin iade-i şerefi de sağlanmış olacaktır: “Böylece ben de şeref ve haysiyetime kavuşmuş olurum.”¹²⁷⁷ Bununla birlikte bazı iddialara göre, Komite içindeki tartışma ve uyumsuzluktan bıkan Cemal Gürsel’in, gazeteci tabiriyle, Komite’yi komple “postalayarak” generallerden oluşan yeni bir Komite kurma arzusundaydı. Ancak niyetini öğrenen bazı üyelerin sert çıkışları ile bu düşüncesinden vazgeçmiştir.¹²⁷⁸

Ekim ayı sonlarında üniversiteye yönelik 147’ler operasyonu¹²⁷⁹ ile Ülkü Kültür Birliği tasarısı¹²⁸⁰ ve basını ıslah etme tehditleri¹²⁸¹ gibi bazı icraatların kamuoyu tarafından

¹²⁷⁵ Esin, a.g.e., s. 208; Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs Romanı*, s. 104. Muzaffer Karan, ülkeye dönüşünde TİP’e üye olarak 1964’te Akçakoca’da Bağımsız Belediye Başkanlığı kazanır. Ardından 1965 genel seçimlerinde TİP milletvekili olarak meclise girmesine rağmen bir süre sonra partiden istifa ederek CHP’ye katılır. Hekimoğlu, a.g.e., s. 46.

¹²⁷⁶ Hekimoğlu, a.g.e., s. 23.

¹²⁷⁷ Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 122.

¹²⁷⁸ Karavelioğlu, a.g.e., s. 86; Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 91; Örtülü, a.g.e., s. 61-62.

¹²⁷⁹ Bülent Ecevit, “Üniversiteye Niye Vuruldu?”, *Ulus*, 30 Ekim 1960; Orhan Erkanlı, 147’ler konusunda hatalı davrandıklarını itiraf eder: “Her türlü kanaate, inanişe taarruz ediyorduk. Solcusunu da sağcısını da atıyorduk. Doğum yeri şarkta olanı kürtcü diye, namaza gidenleri softa ve gerici diye, kitabı olanı çalmıştır diye, kitapsızları kitapsız diye, talebeye ciddi davrananı kaba ve sert diye, samimi hareket edenleri laubali diye, kızlarla fazla ilgileneni ahlaksız diye damgalıyorduk. Solcu, sağcı, mason, kürtcü, gerici, cahil, tüccar, kitapsız, politikacı vs. gibi sıfatlar sık sık kullanılıyor, bu barajları aşabilenler içerde kalıyorlardı.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 45; Sami Küçük, gelen dosyaları incelediğini ancak üniversiteden gelen birisi olmaması sebebiyle fazla bir şey yapamadığını dile getirir. Küçük, a.g.e., s. 114; Ilımlı kanattan diğer isim Sezai Okan bu olayı şöyle anlatır: “Hazırlanmış dosyada 147 öğretim

“anti-demokratik” bir eğilim olarak sunulması, Cemal Gürsel’i tedirgin etmiştir. Komite’nin artık olumlu bir icraatta bulunulamayacağını düşünmüş ve sorumluluğu bir an önce Kurucu Meclis’le paylaşma gerektiğine kesinlikle inanmıştır. Başka bir ifadeyle Gürsel Paşa, MBK dışında “sivil-asker” yeni müttefikler arama gereğini duymaktaydı. Zira MBK’nın ortaya koyduğu tüm icraatlar “elinde patlamaya” başlamıştır. Nitekim Devlet Başkanı, tüm üyelerin “müsavi” kabul edildiği Komite’ye danışmaya lüzum görmeden 31 Ekim 1960 günü bir bildiri yayınlamıştır. Bildiri, Kurucu Meclis’in derhal kurulması ve başkanlığına da Milli Eğitim Bakanı Turhan Feyzioğlu’nun atanması için gerekli düzenlemeler en geç 20 gün içinde hazırlanacaktı.¹²⁸² Oysa böyle bir meclisin açılması Geçici Anayasa’ya göre Komite’nin beşte dördünün oyu ile mümkündü. Bu girişime Orhan Kabibay, Muzaffer Özdağ ve Dündar Taşer başta olmak üzere Radikaller muhalefet etmişlerdir. Komite’de iktidarda kalmak isteyenlerin ve Kurucu Meclis’e karşı olanların sayısı beşte birin çok üzerindedir. Gürsel’in Komite’deki “müsavat” iddiasına gölge düşüren bu “mutlak” tavrının arkasında “tasfiye” formülünü zorunlu gördüğü anlaşılmaktadır.¹²⁸³ Böylece 13 Kasım Olayı’nın “görünen” sebebi

---

üyeyinin “randımsız oldukları” gerekçesiyle, üniversitelerden ilişkilerinin kesilmesi teklif ediliyordu. İhtisas komisyonlarımızda çalıştırılan profesörlerin, kendi camiasındaki arkadaşlarına karşı çeşitli nedenlerle isabetsiz ve duygusal değerlendirmenin neticesi olarak komisyonda bazı hatalar yapılmıştı.” Sezai Okan, “27 Mayıs’ı Anlatıyor”, *Milliyet*, 28 Mayıs 1989; Türkeş, bu tasarıların Komite’de çoğunluğun oyuyla alınmasına rağmen, ihalenin Radikaller üyelerin üzerine kaldığını belirtir. Turgut, a.g.e., s. 270; Bu tasfiye hakkında yetkin bir çalışma için bkz. Mehmet Ö. Alkan, “1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147’ler Olayı” *Toplumsal Tarih*, S. 286, Tarih Vakıf Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim 2017.

¹²⁸⁰ Bu kanun tasarısı, kamuoyunda Türkeş grubu tarafından hazırlanan “faşist” bir uygulama olarak bilinse de bkz. Bülent Ecevit, “Ülkü ve Kültür Birliği Nedir? *Ulus*, 5 Kasım 1960; *Akis*, “Altı Altın Araba, 11 Kasım 1960; Kim, “Gayrı Meşru Çocuk: Ülkü Kültür Birliği, 14 Kasım 1960; Aslında tasarıda imzası olan üyelere bakıldığında Komite’deki paradoksu da kanıtlamaktaydı. Sami Küçük, Sezai Okan, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Şefik Soyuyüce ve Kadri Kaplan gibi isimlerin imzası bulunan üyelere bakıldığında sadece Radikaller değil İlimlilerin de yer aldığı görülmektedir. Bu yönüyle tasarı, Komite’nin bölünmesinde başlıca etken olduğu söylenemez. Fakat basında tasarının Radikaller tarafından hazırlandığı iddiaları, ihalenin bu grup üzerinde kalmasına yol açmıştır. Ayrıca bu tasarı başkanlığını Sami Küçük’ün yaptığı Sosyal İşler Komisyonu tarafından hazırlanmıştı. Sami Küçük ve Sezai Okan 14’lerin tasfiyesinde başrol oynayan üyelere birisi olması dikkat çekicidir. Esin, a.g.e., s. 133-137; Hekimoğlu, a.g.e., s. 45; Altuğ, a.g.e., s. 141-142; Tasarının hazırlanmasında rolü olmayan Türkeş, kendisinin basın tarafından sert dile eleştirilmesine anlam veremediğini ve yıpratmanın kasıtlı yapıldığını dile getirir: “Sayın Bülent Ecevit de bu projeler nedeniyle yazılar yazdı. Bunu bana mal etti. Bana suçlamalarda bulundu.” Turgut, a.g.e., s. 270; Kayalı, a.g.e., s. 79; Özdağ, a.g.e., s. 354-367; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 361-372.

¹²⁸¹ Komite’nin genç üyelerinden Muzaffer Özdağ, bir konuşmasında “Bab-ı Ali’nin de üzerinden geçeceğiz” sözlerini kullanır. Bedii Faik, *Matbuat Basın Derkeken Medya*, c.4, s. 57.

¹²⁸² *Milliyet*, “Kurucu Meclis için Çalışmalar Başladı”, 3 Kasım 1960; Çetin Altan, “Kurucu Meclis”, *Milliyet*, 13 Kasım 1960; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 363;

¹²⁸³ Bedii Faik, Kurucu Meclis’in toplanabilme şartının, Komite’de beşte dört çoğunluğun şartı yerine, salt çoğunluğa göre uyarlanmış olsaydı, Ondörtler Olayı’nın yaşanma ihtimalinin çok düşük olacağını belirtir. Askerlerin uzun süre iktidarda kalmasını isteyen Prof. Velidedeoğlu, Prof. Kubalı ve Doç. Aksoy

ortaya çıkmıştı: “Kurucu Meclis tartışmaları.” Kasım ayının ilk günlerinden beri birbirinden tamamen uzaklaşan iki grup, gardını almaya başlamıştır: “Kasım ayından itibaren “paketlenme” sözleri herkesin dilindeydi.”¹²⁸⁴

Orhan Erkanlı, “Kalıcılık-gidicilik” tartışmalarının alevlendiği bu son dönemde gizli toplantıların sayısının da arttığını ifade eder. Ayrıca Komite’nin işleyiş tarzı, çirkin ve zararlı gördükleri “sivil meclis”ten bir farkı kalmamıştı: “O günlerde bütün köprülerin atıldığını, karşılıklı bir korku ve itimatsızlığın herkesi sarmış olduğunu gördük. Kimse Komite toplantılarında dahi durmuyor, çoğunluk sağlanıp oturum açıldıktan sonra merdiven altlarında, odalarda gizli toplantılara gidiyorduk. Normal meclislere benzemiştik. Meclislerde de öyledir. Oturum açıldıktan sonra, çoğunluk seçmen tavlama veya iş kovalamaya gider, içerde çok az kişi kalır.”¹²⁸⁵ Sıtkı Ulay, Komite’deki tartışmaların kavga aşamasına geldiği bir dönemde bu tip gizli-kapaklı toplantıların arttığını teyit eder: “ Birgün Meclis’in üst katına çıktığımda, bazı 14'lere mensup arkadaşların bir arada toplantı yaptıklarını (gizlice) bir müddet izledim.”¹²⁸⁶ Nitekim Radikaller, karşı gruba darbe yapmak amacıyla, bir türlü neticeye varılamayan bir dizi gizli toplantı düzenlemekte iken;¹²⁸⁷ Cemal Gürsel, 8 Kasım günü, Karadeniz gezisi vesilesiyle İstanbul’a geçmiş ve tasfiyeye yönelik ilk somut adımı, I. Ordu Komutanı Cemal Tural’ın makam odasında atmıştır. Tasfiye konusunda Cemal Tural’ın tam desteğini alarak ertesi gün Ankara’ya dönen Cemal Gürsel, bu kez Cemal Madanoğlu’nu yoklamıştır. Uzun süreden beri, karşı grubu saf dışı etmek isteyen Cemal Madanoğlu, sadece bu teklifi kabul etmemiş aynı zamanda operasyonun fiili liderliğini de üstlenmiştir:

“9 Kasım günü Gürsel Paşa uçaktan indi, 7-8 kişi ile el sıkıştı. Benim elimden tuttu, otomobile götürdü ‘gir’ dedi. Havalimanından çıktıktan sonra şoför ile aramızdaki camı yükseltti. Döndü bana ‘Bana bak Madanoğlu, ne dersin, bunların 7 tanesini, Erzurum kalesine kapatsak nasıl olur?’ dedi. ‘Kararlı mısınız’ dedim.

---

tarafından Komite’yi dileği kadar iktidarda bırakmak üzere Geçici Anayasa’ya konulan bu madde, Komite’nin ikiye bölünmesindeki “hukuki” kolaylığa sebep olmuştur. Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 86-87. Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, s. 150-151; İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 363.

¹²⁸⁴ Karavelioğlu, a.g.e., s. 84-85.

¹²⁸⁵ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 148.

¹²⁸⁶ Ulay, a.g.e., s. 155.

¹²⁸⁷ “Konuştuğumuz arkadaşlar, operasyonu bir türlü göze alamıyorlardı.” Turgut, a.g.e., s. 271; Esin, a.g.e., s. 168.

‘Kararlıyım’ dedi. ‘Öyleyse 7 mi olur, 14 mü olur bana bırakın’ dedim. ‘Peki’ dedi. Döndüm geldim. Arkadaşlardan çok güvendiklerimle 5-6 kişi birleştik, karar verdik. Oyladık. 14 kişide durduk. Yani rastlantı oldu. “Yeter” dedik, ‘kendimizden fazlasını sürgüne göndermiş olmayalım.’¹²⁸⁸

Böylece “Cemal Paşaların”¹²⁸⁹ mutabık kalmasıyla birlikte tasfiye sürecine girilmiş ancak henüz net bir tarih konusunda uzlaşmamıştır.¹²⁹⁰ Tasfiye kararının erkene alınmasının gerekçesi, Radikal üyelerden Orhan Erkanlı’nın, uzun süredir “kişisel” bir husumet beslediği havacı üye Mucip Ataklı’yla yaptığı ve sonu kavgaya giden şiddetli tartışmaydı. Tartışma sonrası, Orhan Erkanlı’nın 11 Kasım günü istifa ederek İstanbul’a gitmesi ve Mucip Ataklı’nın bu kişisel anlaşmazlığı abartarak bir “komite meselesi” haline getirmesi, Cemal Madanoğlu grubunu endişeye sevk etmiştir.¹²⁹¹ Nitekim Sami Küçük’ün “Onlar bizi paketlemeden biz elimizi çabuk tutmalıydık”¹²⁹² sözlerine veyahut Cemal Madanoğlu’nun yıllar sonra Numan Esin’e “Siz bizi çok ürküttünüz. Tasfiye etmek zorundaydık. Biz etmeseydik, siz edecektiniz”¹²⁹³ şeklindeki ifadelerine bakılacak olursa, hayatta kalma güdüsünü tetikleyen korku/kaygıların iktidar ilişkilerindeki belirleyici etkisi görülmektedir.

Orhan Erkanlı’nın bu ani istifası,¹²⁹⁴ bir iç darbenin başlangıcı olduğu sanısına kapılan Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu’nun ellerini çabuk tutmalarına yol açmış, durumdan

¹²⁸⁸ Mehmet Ali Birand, *Demirkırat*, s. 245-246; Baykam, a.g.e., s. 210-211.

¹²⁸⁹ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 91; Tunçkanat, a.g.e., s. 327-328.

¹²⁹⁰ İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 397-402; Ayrıca bkz. Yalta, a.g.e., s. 143-146.

¹²⁹¹ Ahmet Yıldız’ın anlatımına göre olay şöyle gerçekleşir. 10 Kasım törenlerine katılmak üzere İstanbul’dan gelecek öğrenciler için Hava Kuvvetleri’nden MBK Genel Sekreterliği’ne uçak verilmeyeceğine dair bir duyum alınır. MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı, Havacı Mucip Ataklı’ya çıkışarak “senin gözlerindeki ölüm korkusunu zaten uzun zamandır görmekteyim” şeklinde sert söylemlerde bulunur. Sonrasında İstanbul’daki törende Erkanlı’ya çok gerilerde söz verilmesi üzerine komiteden istifa yazısını Gürsel’e gönderir. Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar*, s. 198. Yaşanan olay sonrasında Orhan Erkanlı şu satırları kaleme alır: “Bu olay benim için son darbe oldu, içimde bir şeylerin kırıldığını, koptuğunu hissettim. Altı ayda nereden nereye gidiyorduk? Hata bizimdi, kimseyi suçlamaya hakkımız yoktu; iyi kullanamadığımız silahlar geri tepiyordu. Ankara’ya giderken durumu bir kez daha düşündüm. Ya bir iç darbe ile komiteyi arzu ettiğimiz düzene sokmak veya istifa etmekten başka yol göremedim. Neticede istifaya karar verdim.” Orhan Erkanlı, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, s. 151; İstifa Mektubunun tamamı için bkz. Erkanlı, a.g.e., s. 154-155; Esin, a.g.e., s. 169.

¹²⁹² Küçük, a.g.e., s. 117.

¹²⁹³ Esin, a.g.e., s. 168.

¹²⁹⁴ Tasfiye operasyonunun hazırlığına başlayan Cemal Gürsel tarafından İstifa kabul edilmemiştir. Bu hususta Orhan Erkanlı, “istifa mektubu”nu basına açıklamamakla büyük bir yanlışa imza attığını dile getirir: “Hayatımın en büyük hatası, istifamı açıklamamakla yaptım. 13 Kasım’dan önce istifamı açıklasa idim, 13 Kasım bilinen şekliyle olmazdı ve Türkiye’de çok şeyler değişirdi.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 157.

İsmet Paşa da haberdar edilmiştir.¹²⁹⁵ Anlaşıldığı üzere tasfiyenin danışmanlığını İsmet Paşa, icrasını da Madanoğlu üzerine almıştır.¹²⁹⁶ 11 Kasım gecesi, panikle Cemal Madanoğlu'nun evinde bir araya gelen İlimli/Statükocu kanada mensup üç güçlü fraksiyonun üyeleri, tasfiye kararını şiddetle desteklemiştir.¹²⁹⁷ Şüphe duyulmaması için yemek süsü verilen toplantıya, Radikal kanada yakın olduğu düşünülen üyelerin hiçbiri çağrılmamıştır.¹²⁹⁸ Toplantıda bir yandan tasfiye listesi hazırlanırken diğer yandan tasfiye edileceklerin akıbeti hakkında istişareler yapılmaktadır. Tasfiye edilen üyelerin “albay” rütbesiyle emekliye sevk edilmeleri ve elçiliklere müşavir olarak gönderilmeleri konusunda uzlaşma sağlanır.¹²⁹⁹ Ancak listenin son şekli 12 Kasım akşamı Çankaya Köşkü'nde belirlenir. İnönü'nün talimatıyla 14 rakamı üzerinde uzlaşma sağlanır ve Cemal Gürsel'in radyodan yayınlayacağı mesaj hazırlanır.¹³⁰⁰

Operasyonu yöneten Madanoğlu, yüksek komuta kademesinin yanı sıra, Ağustos 1960'da kilit mevkilere getirilen eski örgütçülerden de bir şekilde onay alır. Operasyon gecesi Hava Kuvvetleri'nden Halim Mentеш'in grubu, Kara Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in ekibi ile İstanbul Merkez Komutanı General Faruk Güventürk destek vermiştir. Bu isimlerin, MBK'ya giremeyen ama MBK'nın “reformcu” kanadı tarafından etkin makamlara getirilen subaylar olduğunu yeniden belirtmek gerekiyor. Ayrıca SKB'nin kuruluşunda da bu üç isim aktif rol oynayacaktır.¹³⁰¹

¹²⁹⁵ Erkanlı, a.g.e., s. 154-158. İpekçi ve Çoşar, a.g.e., s. 502; İlerleyen yıllarda yaşanan olayı gazeteci Kurtul Altuğ'a anlatan Erkanlı, istifasında samimi olduğunu aksi halde kan döküleceğini belirtir. MBK'nın güçlü ismi Erkanlı, İstifadan sonra İstanbul'daki evine gittiğini ama Gürsel ve ekibinin olayı yanlış yorumladıklarını ifade eder: “İstifa mektubumu gönderdim ve İstanbul'a evime gittim. Onlar sandılar ki, ben Levent'teki eve değil, tank birliklerini harekete geçirmeye gitmişim. Sonra bizi tasfiye ettiler.” Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 159.

¹²⁹⁶ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 90-91.

¹²⁹⁷ Toplantıya hangi üyelerin katıldığı konusunda muhtelif rivayetler olsa da, Cemal Madanoğlu'nun ekibi, Ekrem Acuner grubu ve Havacı üyelerin yer aldığı bilinmektedir. Özkaya, a.g.e., s. 292; Küçük, a.g.e., s. 117; Ulay, a.g.e., s. 167-168; Anılarını yaklaşık 50 yıl sonra kaleme alan Sami Küçük, Cemal Madanoğlu'nun evindeki bu toplantının 12 Kasım'ı 13 Kasım'a bağlayan gece yarısı, saat 01.30'da gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Küçük, a.g.e., s. 117.

¹²⁹⁸ Ancak tasfiye, 12 Haziran 1960 tarihli “Geçici Anayasa”nın 10, 11 ve 12. maddesine aykırıydı: “MBK üyeleri kendi dileğiyle komiteden çekilebilir, fakat ikinci maddede yazılı yemine ihanetleri mahkeme hükmü ile sabit olmadıkça komiteden çıkartılamaz... Üye hakkında soruşturma, tutuklanma veya yargılanma yapılabilmesi için komite üyelerinin yedide altısının katılacağı toplantıda bulunan üyelerin beşte dördünün oyu ile karar verilir.” *Resmî Gazete*, 14.06.1960.

¹²⁹⁹ Ulay, *Harbiye...*, s. 168; Küçük, a.g.e., s. 118; Büyükelçiliklerdeki görev tanzimi Komite üyesi Sezai Okan tarafından yapılır. Bkz. Utku, a.g.e., s. 17.

¹³⁰⁰ Ulay, a.g.e., s. 168;

¹³⁰¹ Seyhan, “Kritik mevkilere kendi elimizle yerleştirdiğimiz eski ihtilalciler, neden Madanoğlu'nu destekleyerek yakın arkadaşlarının paketlenmesine yardımcı olmuşlardır?” sorusuna yanıt olarak reformist kanadın, bu arkadaşlarla temas kurmayı ihmal etmesinden kaynaklı olduğunu belirtir.

Operasyonun merkezi, Ağustos ayında korgenerallik rütbesine terfi eden Cemal Madanoğlu'nun karargâhı olan Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'dır: "Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Madanoğlu idi. Bu bakımdan onları paketlemek bizim için daha kolaydı."¹³⁰² Sabaha karşı, tasfiyeden haberi olan Komite üyeleri, karargâhta hazır bulunurlar. Operasyonun "parolası" da Cemal Madanoğlu'nun köpeğinin ismi "Cancan" olarak belirlenir.¹³⁰³ 12 Kasım'ı 13 Kasım'a bağlayan gece yedi jeep ve yedi ekip hazırlanmıştır. Tıpkı 27 Mayıs harekâtı gibi operasyonu yöneten Madanoğlu, radyoevi ve postanenin kontrol altına alınmasına önem vermektedir. Önce Ankara'daki adreslere, hazırlanan "sarı zarf"lı tebligatlar iletilir. Orhan Erkanlı'ya tebligat İstanbul'da yapılacaktır. Orhan Kabibay ise ortada yoktur. Kabibay'ın enterne edilmesi birkaç gün gecikince gazeteciler arasında Kabibay'ın "çerkez" olmasından dolayı yakalanamayacağına dair dedikodular yayılmıştır.¹³⁰⁴

27 Mayıs sonrasında evi "ihtilalcilerin karargâhı" olarak ün salan Müşerref Hekimoğlu, 12 Kasım akşamı evinde Komite üyelerinden Numan Esin, gazeteci Doğan Avcıoğlu, Büyükelçi Mahmut Dikerdem gibi kalabalık bir topluluğun bulunduğunu ve sohbetin geç saatlere kadar devam ettiğini dile getirir. Ardından Numan Esin'in evine gitmesinden kısa bir süre sonra gelen tasfiye haberiyle şaşkınlık yaşadıklarını belirtir.¹³⁰⁵ Her şeyin çok basit güç dengesine dayandığı bu süreçte Numan Esin tasfiye gecesi yaşananları anlatırken gelen tehlikeyi hissettiklerini ama "üşengeçlik"ten tedbir almadıkları için baskına uğradıklarını vurgular:

"12 Kasım akşamı, Türkeş'in evindeydim. Türkeş, "vaziyet bildiğin gibi değil Numan, bu adamlar kötü geliyor" dedi. İkimiz de haberler alıyorduk. Dedik ki: "Artık, evimizde kalmayalım. Güvendiğimiz birliklere gidip yatalım." Ama o akşam tembelliğimiz tuttu. "Bu akşam evimizde kalalım da, yarın akşamdan itibaren birliklerde yatalım" dedik. Türkeş'in evinden çıktım, önce Dündar Taşer'le Meclis'e gittik. Dündar Taşer'in akrabası CHP'li Ali İhsan Göğüş ve Sabahattin

---

"Türkiye'de bulunduğum zaman komite çevresinden her önemli bilgiyi komuta mevkiinde bulunan arkadaşlarımıza zaman zaman ulaştırır, irtibatın kopmamasına özellikle dikkat ederdim. Ben ayrıldıktan sonra arkadaşlarımız, Komite içindeki çekişmelerin mahiyetinden tamamen habersiz kalmışlardır. Komitedeki arkadaşlarımız, komuta makamında bulunanların kendilerine kopmayacak derecede bağlı olduğu algısıyla onlarla sürekli teması fuzuli bir davranış görenek hatalı bir tutum içine düşmüşlerdir." Seyhan, a.g.e., s. 118-121.

¹³⁰² Küçük, a.g.e., s. 117

¹³⁰³ Özdağ, a.g.e., s. 373. Baykam, a.g.e., s. 37; Ulay, a.g.e., s. 168-169.

¹³⁰⁴ Altuğ, a.g.e., s. 160.

¹³⁰⁵ Hekimoğlu, a.g.e., s. 55-56.

Selek ile konuştuk. Dündar Taşer'in söylediğine göre, onlar bizi o gece uyarmaya gelmişler, ama biz uyarıyı anlamamışız. Üstelik tersledik adamları da. Oradan Müşerref Hekimoğlu'nun evine uğradım. Memleketin birtakım aydın kişileri toplanmıştı. Sabaha kadar konuştuk, tartıştık. O sabah ise tasfiye edildik. Türkeş ile düşündüğümüz planı yapmış olsaydık, 13 Kasımı yapamazlardı. Birlikleri alarına geçirirdik ve planları tersine dönebilirdi.”¹³⁰⁶

Bununla birlikte Abdi İpekçi, Müşerref Hekimoğlu, Bedii Faik, Kurtul Altuğ ve Erol Simavi gibi dönemin özellikle genç gazetecileriyle olumlu temaslar kurduğu bilinen Orhan Erkanlı'nın tasfiye listesinde yer alması Metin Toker'in dergisi *Akis* çalışanlarında şaşkınlıkla karşılanır. Örneğin *Akis* yazarı Kurtul Altuğ'un “bir şeyler olacağının haberini alıyorduk ama kabağın Türkeş ve ekibinin başına patlayacağını sanıyorduk” sözlerinden anlaşıldığı gibi, Orhan Erkanlı ve Orhan Kabibay gibi isimlerin listeye girmesi “sürpriz” olarak nitelendirilmiştir.¹³⁰⁷ Fakat bu duruma şaşırmayan gazeteciler de bulunmaktadır. Bedii Faik, birkaç gündür ortalıkta dolaşan tasfiye listesinin varlığını, arkadaşı Kurmay Albay Turan Çağlar'dan öğrenmiştir. Ancak listenin başında, başka bir arkadaşı; Komite üyesi Orhan Erkanlı yer almaktadır. Nitekim 12 Kasım gecesi, saat 23.00 sularında çalan telefonun diğer ucunda Orhan Erkanlı'nın sesini duymuştur. Olaydan habersiz Orhan Erkanlı, mesleki bir konuda Bedii Faik'e yardımcı olmak amacıyla konuşmak istemiştir. Fakat bu meselede “ketum kalmak” veya “ifşa etmek” gibi bir ikilemde kaldığını ve hayatının en zor konuşmasını yaptığını dile getiren Bedii Faik, “karısının ihanetini bilmeyen bir dostu dinliyormuş gibi” üzüntü duyduğunu ifade eder.¹³⁰⁸

Ayrıca müsteşarlık görevinden alınarak “eşitler arasında birincilik” pozisyonunu kaybeden Türkeş'in,¹³⁰⁹ etrafına topladığı bir grupla ılımlıları devirmeyi önerdiği, ama Orhan Erkanlı dâhil diğer radikallerin “bir darbe yapma araçlarına sahip olduklarına inanmadıkları için” öneriyi reddettikleri ileri sürülmesine rağmen¹³¹⁰ hatıratlardan anlaşıldığı kadarıyla, esas neden, Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı kliğinin “Türkeş'in liderliğinde yapılacak bir darbe”ye olumlu yaklaşmamasıydı. Bu konuda Orhan Erkanlı

¹³⁰⁶ Esin, a.g.e., s. 169.

¹³⁰⁷ Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, s. 148-149. Erkanlı'nın dönemin gazetecileriyle ilişkileri hakkında bkz. Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*; Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*; İrem Barutçu, *Babîâli Tanrıları Simavi Ailesi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2012.

¹³⁰⁸ Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 89.

¹³⁰⁹ Karavelioğlu, a.g.e., s. 84-85.

¹³¹⁰ Ahmad, a.g.e., s. 177.

şu sözleri dile getirir: “Türkeş liderliğindeki bir iç darbeyi hiçbir bakımdan faydalı bulmuyorduk. Bu konudaki tekliflerini kabul etmedik. Kendisi de yanındaki birkaç kişiyle bu işe girişemezdi. Gücü ve imkânları yetersizdi. İtiraf ederim ki Türkeş’in teklifini kabul etseydik, 13 Kasım yaşanmazdı.”¹³¹¹ Dündar Seyhan, karşı kanadın tasfiye edilmesi konusunda kendisine destek veren tek ismin Türkeş olduğunu belirtir. Plana göre karşı kanattan CHP’yle temasa geçen birkaç üye Komite’den tasfiye edilecekti. Ancak diğer arkadaşları ikna edilememiştir.¹³¹²

Bunun yanında istihbarat teşkilatı içinde çekirdek bir istihbarat birimi kurulmuş ve Orhan Kabibay önderliğinde reformist gruba mensup dört Komite üyesi bu birimi kontrolü altına almıştı. Radikal grup, şayet planlı ve kararlı hareket etmiş olsa, ordudan alınacak destekle de Komite içi darbe yapması çok da zor olmayabilirdi. Dündar Seyhan bu yüzdendir ki yapılacak bir iç darbeye “acele” edilmesini istemektedir. Lakin reformist grubun tedirginlik yaşamasının gerekçeleri arasında, ellerindeki silah gücün nispeten yetersizliği bir kenara, liderlik konusundaki anlaşmazlık, Türkeş’e duyulan güvensizlik ve son olarak Komite’deki işlerin yoluna gireceği hususundaki umut gösterilebilir: “13 Kasım’da baskına uğramamız bizim iyimserliğimizin bir sonucuydu.”¹³¹³

Komite içindeki tüm ayrışmalara rağmen Radikallerin bu döneme kadar MBK’ya egemen olduğu ve toplantılardan -kararsızları da ikna ederek- istediği kararları aldığı anlaşılmaktadır.¹³¹⁴ Madanoğlu da alınan kararlarda çoğunluğun radikaller lehine işlediğini ve bu durumdan Gürsel’in de rahatsızlık duyduğunu belirtir:

¹³¹¹ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 148; Numan esin de Orhan Erkanlı’yı teyit edecek minvalde ifadeler kullanır: “Türkeş, benim, Özdağ’ın, Erkanlı’nın, Kabibay’ın onayını ve desteğini almaksızın böyle bir harekete girişemezdi. Yapacak gücü olsaydı, bizi dinlemezdi. Fakat (bizzat) gücü yoktu.” Esin, a.g.e., s. 168.

¹³¹² Seyhan, a.g.e., s. 114-115.

¹³¹³ Erkanlı, a.g.e., s. 148; Seyhan, a.g.e., s. 115; Başka bir örnek Numan Esin’in anılarına yansımaktadır. Numan Esin, fiilen bir hazırlık içinde oldukları takdirde, tasfiye sabahı dahi karşı darbe yapacak güçleri olduklarını belirtir. Ama baskına hazırlıksız yakalanmışlardır: “Düğmeye bastığımız anda harekete geçecek bir mekanizmayı ne yazık ki kurmamıştık. Bizi tasfiye eden arkadaşlarımız, kendilerinin tasfiye edileceğini sanıyorlardı. Eğer bizim böyle bir hazırlığımız olsaydı, onları tasfiye edebilirdik. Çünkü bizim fiziki gücümüz ve ordu içindeki etkinliğimiz onlarınkinden fazlaydı.”¹³¹³ Esin, a.g.e., s. 170.

¹³¹⁴ Türkeş, bu dönemde tansiyonun yükselmesinin kendi gruplarının avantajına olduğunu ifade eder: “Gerginlik gittikçe arttı. Arttı ama biz çoğunluktaydık. MBK’da bir karar alınacağı zaman, bizim kararlarımız 10-12’ye karşı 25-26 oyla kabul ediliyordu. Karşı tarafın teklifleri ise, çoğunluk bizde olduğu için kabul edilmiyordu.” Bkz. Birand, *Demirkırat*, s. 243.

“Türkeş... Kendi kendine bir takım işler yapıyor. Bizi oldu-bittiler karşısında bırakıyor. Giderek de taraftar kazanıyor. Onun tarafından olanlar, el kaldırıyor, 20-22 kişi oluyorlar. Biz azınlıkta kalıyoruz. Durumu Gürsel’e anlattık. Dedik ‘Bu ne kepezelik?’ Gürsel Paşa da bizden taraf oldu. ‘Çocuklar’ dedi. ‘Her gün burada bana sorulmadan emir subaylarım değiştiriliyor. Ben bazı kişilerle görüşmek istiyorum. Görüşmek istediğim adamları beni görüştürmüyorlar. Sizle şimdi konuşurken, şu masanın altında dinleme aleti var mı yok mu? Onu da emin olun bilmiyorum’ dedi.”¹³¹⁵

Lakin yol ayrımının belirginleşmesinden sonra İlimliler/Statükocular ile Radikaller arasında “elini çabuk tutanın” gerçekleştireceği bir “tasfiye” mücadelesinin de alametleri gözükmeye başlayacaktır. Bu endişe tüm Komite üyelerinin ordu birlikleriyle irtibat kurmalarına neden olur: “Komite’de bir süre sonra düşünceler yerine askerî birlikleri konuşurmaya girişmişlerdir.”¹³¹⁶ Ordu birlikleriyle kurulan bu tarzda bir ilişki, sonradan alışkanlık haline gelip 21 Şubat ve 21 Mayıs olaylarının tohumlarını atacaktır.

Radikallerin tasfiyesinden sonra Gürsel’le görüşen Sadi Koçaş, Gürsel’in iki kutba ayrılan komitede taraf tutmak zorunda kaldığını, zira iktidarda kalma taraftarlarını kontrol etmenin zor olacağını düşünerek karşı tarafı seçtiğini anlatır. “Komitede iki ayrı grup oluşmuştu. Bu işin sonuna kadar beraber yönetilme olanağı kalmamıştı. İdealist fakat atak ve heyecanlıydılar. Kontrolümüzden çıkıp daha zararlı teşebbüslerde bulunabilirlerdi. Bu yüzden iki taraftan birini tercih etmek zorundaydım. Çok düşündüm. Başka bir çözüm yolu bulamadık. Olaylar böyle gelişti...”¹³¹⁷ Böylece komitenin ilk günlerinden itibaren ortaya kişisel husumet, kıskançlık, nefret gibi duygular ile çıkar çatışmalarının gruplaştırdığı taraflar arasındaki mücadele statükocuların başarısıyla sonuçlanır. Dündar Seyhan’ın ifadesiyle “testi su yolunda kırılmıştır. Gerçek ihtilalcilerin, kuş tüyü yataklarda ölmesi beklenemezdi.”¹³¹⁸

Kurtuluş Kayalı, Türk siyasal hayatında, bundan sonradır ki, “CHP-27 Mayıs” özdeşliğinden bahsedilebilecek bir dönem başladığını belirtir. Ona göre bu dönemin başlamasına yardımcı olan en önemli olay 13 Kasım Vakası idi. İktidara bir an önce

¹³¹⁵ Birand, a.g.e., s. 242-244.

¹³¹⁶ Hekimoğlu, 27 Mayıs’ın Romanı, s. 148.

¹³¹⁷ Koçaş, a.g.e., c.1, s. 802.

¹³¹⁸ Seyhan, a.g.e., s. 118. Orhan Erkanlı’ya göre, 13 Kasım’la beraber “ihtilal sona ermiştir.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 116

sahip olma fikri, CHP'yi yeni MBK'ya yakınlaştırmıştı. Ayrıca 147'ler ve Eminsü Olayı da sürgüne gönderilen Radikallere yüklendiği için, bu yakınlaşma daha ileri bir noktaya ulaşmıştır.¹³¹⁹

Ondörtlerin tasfiyesini destekleyen gruplar; Komite'nin ılımlı kanadı, ordunun yüksek komuta kademesi, siyasetçiler ve eski örgüt üyesi olup ordudaki kilit mevkilerini Radikaller sayesinde kazanmış olan subaylardı.¹³²⁰ Eski örgütçülerin birbirlerini tasfiye etmek için fırsat kolladığı bu sürecin sonunda subaylar, hatıra ve röportajlarında Ondörtleri tasfiye ederek hata yaptıklarını ifade ederler: "Tarihi hata yaptık."¹³²¹ 13 Kasım tasfiyesini desteklediğini anlatan Talat Aydemir, Havacı Kurmay Albay Mentеш'in de tasfiye operasyonunda etkin rol oynadığını, operasyonun sadece Türkes ve ekibinden oluşan dokuz kişilik bir gruba karşı yapılacağı zannıyla hareket ettiğini¹³²² ancak aldatıldığını dile getirir: "İhtilal, yavrularını yedi. Bizler de kullanıldık."¹³²³

¹³¹⁹ Kayalı, *Ordu ve Siyaset*, s. 82.

¹³²⁰ Örneğin Talat Aydemir'in Kara Harp Okulu'na Türkes'in, Faruk Güventürk'ün İstanbul'da 66. Tümen Komutanlığı ve Merkez Komutanlığı'na atanması Kabibay'ın girişimleriyle gerçekleşmiştir. Aydemir, a.g.e., s. 77; Seyhan, a.g.e., s. 120; Radikallerden Mustafa Kaplan bu konuda şu ifadeleri dile getirir: "Komite'ye giremeyen bu subaylarda devamlı kompleks oluştu. Bunlara aktif görev verildi. Türkes, o sırada Komite'de yetkili. Kendisi bize dedi ki: 'Talatlar tümenin başına gelmek istiyor. Bunlar görev istiyorlar.' Ben de 'Albayım, katiyen böyle bir şeyi kabul etmeyelim. Yeni ve daha çalışkan arkadaşlarımız var. Bu şahıslar da komplekse kapılacak ve bizi tecelliye uğratacaklar. İktidar tecelli kabul etmez' dedim. Sonunda yakınımızda aktif görev verilmemesi uygun görüldü ama öyle olmadı. Nuri Hazer 28. Tümen Komutanlığı'na getirildi. Talat Aydemir, Harp Okulu Komutanı, Necati Ünsalan Jandarma Okul Komutanı, Halim Mentеш Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı oldu. Bir tek Dündar Seyhan aktif değil, yanımızda müşavir oldu. İşte bu grup, özellikle Hava Kuvvetlerini teşvik ederek komitenin parçalanmasına neden oldular. Bunlar (Havacılar) Halk Partisini destekleyen, o fikir yapısındaki kişiler. Dendi ki 'bunlar bize karşı bir harekât olursa, arka çıkarlar.' Ama ne yazık ki 13 Kasım'da gönderilmemizi destekledi bunlar. Cemal Gürsel tarafından aldatıldılar. Bizim yerimize kurulacak yeni Komite'de görev verileceğini sandılar. Gürsel, kurnazlıkla o havayı verdi ve onları avutmuş oldu. Bu nedenle bizden sonra Talatlar, Silahlı Kuvvetler Birliği'ni kurdular. Bizi destekleyen genç subayların desteğini alabilmek için de bizi geri getireceklerini söylediler." Mustafa Kaplan, "27 Mayıs'ı Yapanlar ve Yaşayanlar Anlatıyor", *Türkiye*, 31 Mayıs 1988, s. 3.

¹³²¹ Faruk Güventürk, 1975 yılında Nazlı Ilıcak'a verdiği bir röportajda günah çıkartır: "İşin gerçeğini söylemek gerekirse biz bir tarihi hata yaptık. Bu durumda biz iki şeyi tercih edecektik. Ya 14'ler grubunu ya da Gürsel ve grubunu destekleyecektik. 14'ler deyince yurtdışına gönderilen 14 kişinin dışında olanlar da vardı. Suphi Karaman, Mehmet Özgüneş de onlardandı. Ben onlara karşı cephe aldım ve diğer tarafı tuttum. Ama aslında büyük bir hata yaptığımı şimdi anlıyorum. İstanbul'da Refik Tulga, Cemal Gürsel hep beraber konuştuk. O sırada biliyorsunuz Tulga, İstanbul Valisi." Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 173; Tasfiye operasyonuna katılan Havacı Haydar Tunçkanat da benzer görüşleri savunur: "MBK'daki 14 üyenin ayrılması üzerine, her ne kadar radikaller gitti, ılımlılar kaldı şeklinde görüşler belirtilmişse de, bu doğru değildir. Gerçekte bu operasyonla Komite kan kaybetmiştir." Tunçkanat, a.g.e., s. 329; Sami Küçük de benzer minvalde ifadeler kullanır: "gönül arzu ediyordu ki, Komite olarak topluca Kurucu Meclis Kanunu'nu imzalayalım ve demokrasiye birlikte gidelim. Ama olmadı. İhtiraslarımız bazen aklımızı aşıyor." Küçük, a.g.e., s. 118

¹³²² "12 Kasım sabahı Türkes, Harp Okulu'na geldi. Telaşlı bir hali vardı. Bana artık komitenin işe yaramaz hale geldiğini ve lağvedilmesi gerektiğini söyledi. İkna etmeye çalıştım... Bu sırada telefon

Tasfiye listesine girenler incelendiğinde kurmay olmayan 6 subayın da 14'lere dâhil edildiği görünmektedir. Dört farklı kıtaya gönderilen üyelerden 7'si Avrupa, 3'ü Doğu Asya, 2'si Kuzey Afrika, 1'i Ortadoğu ve 1'i de Orta Amerika'ya atanmıştır. Orhan Kabibay, başlangıçta Ottawa'ya atanmasına rağmen Kanada hükümetinin olumsuz yanıtı üzerine Brüksel'de karar kılınmıştır. Ondörtlerin etkin isimlerinden Türkeş, Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı arasındaki bağlantıyı kısıtlamak için özel önlem alındığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen sürgündeki diplomatlar, şu veya bu şekilde bir araya gelerek görüşme imkânı yakalamışlardır. Ancak Kabibay ve Türkeş arasındaki liderlik mücadelesinden dolayı bir bu görüşmelerden sonuç alınamayacaktır. Diğer yandan Dünder Seyhan aracılığıyla ordudaki radikal unsurlar ile Ondörtler arasında temas sağlanarak yeni bir darbe imkânını da arayacaklardı.¹³²⁴

çaldı. Kurmay Albay Halim Menteş benimle görüşmek istiyordu. Hay hay dedim. Türkeş de yanımda, gel istersen burada görüşelim dedim. Hayır, seni evde bekliyorum, acele gel dedi. Türkeş de fazla yanımda kalmadı, gitti. Herhalde az da olsa bir şeylerden şüphelendiği belliydi. Ben de derhal Menteş'e gittim. Emanullah Çelebi ile beni evin önünde bekliyorlardı. Araba değiştirerek Menteş'in arabasına binim. Arabada üçümüz vardık. Arabayı durdurdu ve bana döndü. Artık komite içinde tam bir vahdet teşkil etmeye imkân yok. Netice daha kötüye gitmeden anlaşılmadığımız arkadaşları komiteden ayırarak uzaklaştırmaya karar verdik. Bunlar emekliye sevk edilerek yurtdışına çıkarılacak ve bu harekât bu gece sabaha karşı tatbik edilecek, dedi. Ben de derhal kabul ettim. Bana uzaklaştırılacakların listesini okudu. Dokuz kişi idi. Fakat o gece on dörde yükseldiğini, ertesi gün Madanoğlu'ndan emir alınca öğrendim. Menteş bana 13 Kasım günü sabahı saat 06.00'da okulda bulunmamı söyledi. Ayrıldık." Aydemir, a.g.e., s. 63.

¹³²³ "MBK'da 12 tane eski örgüt arkadaşım vardı. 13 Kasım hadisesinin doğmaması için ikiye bölünmüş komiteyi birleştirmek için çok gayret sarf ettim. Ama 13 Kasım'da bizzat Gürsel ile yaptığım görüşmede bana söylediği şekilde fikirlerine taraftar oldum. 13 Kasım'da sessiz bir ihtilal olmuştu." Aydemir, a.g.e., s. 250. Talat Aydemir ve Halim Menteş ile Radikal gruba mensup Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Fazıl Akkoyunlu gibi bazı isimlerin yolları, 21 Mayıs 1963 darbe girişimi sonrası Mamak Cezaevi'nde devlete isyan suçuyla yeniden birleşecektir. Türkeli, a.g.e., s. 75-77.

¹³²⁴ Seyhan, a.g.e., s. 128-129.

4.BÖLÜM:

SİLAHLI KUVVETLER BÜNYESİNDE İKTİDAR MÜCADELELERİ

4.1. YENİ BİR SUBAY FIGÜRÜNÜN DOĞUŞU: “İSYANKÂR SUBAY”

27 Mayıs öncesi ordu içindeki gizli örgütler tarihi, “birleşmeler tarihi” şeklinde okunacak olursa, 27 Mayıs’ın hemen sonrasındaki başarısız “iktidar” girişimlerini de “birleşmemenin, bölünmenin ve parçalanmanın tarihi” olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.¹³²⁵ Bu tespite binaen, 27 Mayıs öncesi süreçte Silahlı Kuvvetler içinde gizli örgüt kurmak, her ne kadar bir “isyan girişimi” olarak algılansa da, kurumsal işleyiş ve hiyerarşinin önüne geçemeyen oluşumlardı. Dolayısıyla ordunun anatomik yapısı, biçimsel açıdan da olsa bir bütünlük arz etmekteydi. Fakat ordu içinde bir parçalanma ve bölünmeden söz edebilmek ancak 27 Mayıs sonrası periyot için geçerlidir. 27 Mayıs’la paralel gelişen “emre aleni itaatsiz” subay modelinin zuhur edişi ile ordunun parçalanması arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Üsteğmen Güngör Türkeli, bu dönemde ordu mensuplarının ve özellikle genç kuşakların beklentilerine yanıt verilmemesi nedeniyle, birbiriyle ilintili veya ilintisiz illegal yapılanmalara kolayca gidildiğinden bahseder.¹³²⁶ Bu başlık altında, Güngör Türkeli’nin kastettiği subaylardaki bu beklenti ve şikâyetlerin neler olduğu somut örnekler üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır. Diğer bir ifadeyle, bu sürecin baş aktörü ve öznesi “subay” sınıfı mercek altına alınarak, mikro/makro düzeyde yaşanan iktidar mücadeleleri ve ordudaki parçalanmaların kaynağı açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Her an isyana “hazır ve nazır” bu subay profilinin ordu içinde artarak devam etmesinin en önemli gerekçesi, kuşkusuz, hiyerarşi dışı niteliğiyle 27 Mayıs ihtilalinin ciddi bir

¹³²⁵ Yalçın Küçük, a.g.e., c.3, s. 114.

¹³²⁶ Türkeli, a.g.e., s. 15.

direnişle karşılaşmadan başarıya ulaşmış olmasındandı.¹³²⁷ “Bir avuç genç subay” tarafından darbenin kolayca başarıldığı hissi, hangi rütbede olursa olsun, subayların içindeki “eylem ve örgütlenme” hevesini artırdığı gibi, ‘askerin askeri’ saf dışı bırakma arzusunun yolunu da açmıştır. Davutpaşa Kışlası’nda görevli Yüzbaşı Tefvik Subaşı’nın da gözlemlediği gibi bu süreçte “herkes birer kahramandı, baştı ve en doğruyu düşünendi.”¹³²⁸

Diğer bir faktör Komite üyelerinin askerî usul ve temayüllere uymayan davranışlarının ordu mensuplarını rahatsız etmesiydi. Tekrara düşmek pahasına bu detayın altını yeniden çizmek gerekiyor. Komite üyelerinin geleneksel “silsile-i merâtip” sistemini görmezden gelen hal ve hareketleri, ordunun örf ve geleneğine tezat teşkil edecek şekilde olduğunu dile getiren dönemin yerli/yabancı gözlemcileri bu hususu özellikle vurgulamaktadırlar. Komite’deki yüzbaşı ve binbaşı rütbesindeki subayların, askeri hiyerarşiye uygun olmayan tarzda, generallerin önünde yürümesi ordu mensupları arasında tahammül edilemeyecek bir durumdu: “İlk gördüğüm bu komite üyesinden veba mikrobundan kaçır gibi kaçtım. Ben bir yüzbaşının arkasından gidemeyecek kadar asker idim.”¹³²⁹ Dönemin CIA Başkanı Allen Dulles, 8 Haziran 1960 tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında MBK’daki genç üyelere karşı ordu nezdinde gösterilen tepkilere dikkat çekmiş ve bu durumun orduda yaratacağı risklere işaret etmiştir.¹³³⁰ MBK üyeliğinin ordu içinde antipati ile karşılandığı süreçte Komite ile ordu arasındaki ilişkilerde olaylara yön veren en önemli etkenin “duygusal kompleks” olduğuna dair bir örnek de Dündar Seyhan’a aittir. Dündar Seyhan, Ankara Orduevi’nde Komite’ye

¹³²⁷ ABD büyükelçilik raporlarında da bu husus vurgulanmaktadır: “Darbe, kaçınılmaz biçimde subayların tüm enerji ve dikkatini kışladan farklı alanlara doğru yönlendirdi.” *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Volume 10, Part 2, (Short-Term Prospects for Turkey), Washington, 19 July 1960, s. 860.

¹³²⁸ Subaşı, a.g.e., s. 190-191.

¹³²⁹ Talat Turhan, *Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri*, s. 107-108; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, Haz. Sadık Göksu, *Darbeler, Demirkıratlar ve 27 Mayıs*, s. 168-169; s. 107-108; Seyhan, a.g.e., s. 131; Bu sorunun ordu içinde en çok tartışılan meselelerden biri olduğu bilinmektedir. Ayrıca bkz. Yalta, a.g.e., s. 143; Numan Esin, bu dönemde ordu içindeki bir rütbeliden kendisine gelen mektuba da hak verir: “Evladım, bu gezilere artık üniformayla değil, sivil kıyafetle çıkın. Siz artık ülke çapında tanınmış insanlar oldunuz. Sivil kıyafetle de otoritenizi kurabilirsiniz. Hiç değilse yüksek rütbeli kumandanlarınızın önünde yürümek gibi bir külfetten kurtulmuş olursunuz.” Esin, a.g.e., s. 123.

¹³³⁰ *Eisenhower Library*, Whitman File, NSC Records, 8 June 1960; Ayrıca ABD Büyükelçilik raporlarındaki benzer minvaldeki yorumlar için bkz. *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Vol 10, Part 2, (Short-Term Prospects for Turkey), Washington, 19 July 1960, s. 859; Ayrıca bkz. *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Vol. 10, Part 2, (Letters From The Ambassador to Turkey to the Assistant Secretary of State For Near Eastern and South Asian Affairs), Ankara, 11 August 1960, s. 870.

yönelik subay ve generallerin tepkisini gözlemleyerek kıskançlıktan doğan bu halet-i ruhiyeyi şöyle ifade eder:

“Ankara Orduevine girdiğim sırada TBMM’de komite arkadaşlarım yemin ediyordu. Orduevi müdürü eski bir arkadaşım. Odasına girdim. Kendisi yoktu. Odada iki kişi oturuyordu. Bir General (Mehmet Ali Aytaç) ve bir albay... Radyodan MBK üyelerinin yeminlerini kendi seslerinden dinliyorduk. General, her yemin edecek komite üyesinin ismi verildikçe alayla dudağını büküyor, bıyık altından gülüyordu. Albaya bir şeyler söylüyor, komiteyi küçümsediğini her haliyle belli ediyordu.”¹³³¹

Görüldüğü üzere birçok general ve subayın gizli ya da aleni olarak, MBK’nin otoritesini başından beri tartışmaya başladığı söylenebilir. Nitekim ordunun gelenekleri içinde en güçlü referansa sahip hiyerarşiyi, MBK üyelerinin dikkate almayan bir tutum göstermeleri, özellikle 14’lerin tasfiyesinden sonra, birçok cuntanın oluşumunu tetiklemiştir.¹³³² Ordunun otorite sisteminin, emir komuta birliği imha edilerek bozulması ve subaylar arasında MBK’ya karşı oluşan duygusal reaksiyon, 12 Mart’a kadar ordu içinde sürecektir olan hiyerarşik mücadeleye yön verici bir faktör olarak ön plana çıkacaktır.¹³³³

Komite’nin oluşum sürecinde Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarının, gizli örgüt üyesi olmadığı gerekçesiyle MBK’ya dâhil edilmemesi ordu içinde ters yankı uyandırmıştır.¹³³⁴ 27 Mayıs’tan sonra II. Ordu Komutanlığı ve Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı gibi önemli görevlerde yer alan Korgeneral Zeki İlder de MBK’nın hiyerarşik düzene göre teşkil edilmemesini ordu için onur zedeleyici bir durum yarattığını belirtir: “Gönül isterdi ki MBK hiyerarşik bir düzene göre hazırlansın. Hâlbuki komite yüzbaşı, orgeneral ve çeşitli rütbelere kurulmuştu ve hepsi de aynı oy hakkına sahipti. Bu

¹³³¹ Seyhan, a.g.e., s. 85; Mehmet Ali Aytaç, ordudan tasfiye edilen generaller arasındadır. Tasfiyenin liderliğinde Dündar Seyhan’ın olması, kendisi açısından çok da sürpriz olmaması gerek. Aydemir’in ifadesine göre Aytaç, bir EMİNSU üyesi olarak 24 Aralık 1960’ta yapmaya hazırlandığı darbe girişimi öncesi tevkif edilir. Aydemir, a.g.e., s. 68-69

¹³³² Talat Turhan, 27 Mayıs’tan 28 Şubat’a Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri, s. 108; Seyhan, a.g.e., s. 131-132; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, Haz. Sadık Göksu, a.g.e., s. 167-168.

¹³³³ Bu konuda yetkin bir çalışma için bkz. Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, 2009.

¹³³⁴ Talat Turhan, 27 Mayıs’tan 28 Şubat’a Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri, c.1, s. 112. Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s. 133. Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, a.g.e., Haz. Sadık Göksu, s. 170-171; Emin Çölaşan, *Tarihe Düşülen Notlar*, Ümit Yayınları, Ankara, 2000, s. 187.

haysiyet kırıcı idi.”¹³³⁵ Üst komuta kademesi tarafından “haysiyet kırıcı” olarak görülen MBK’nın bu yapısına rağmen, üst düzey generaller, kızgınlıklarını, albaylar kadar açıkça gösterebilme cesaretine sahip değildir. Öte yandan bazı MBK üyelerinin, bu üst düzey makamları etki altına aldıklarına dair dedikodular bulunmaktadır. Örneğin Talat Turhan, yüzbaşı rütbesindeki bir MBK üyesinin, Genelkurmay Başkanı’nın masasına yumruk atabildiğini ve Başkan’ın bu “yakışksız” hareket karşısında sesiz kalacak kadar otoritesiz olduğunu belirtir.¹³³⁶ Bu iddianın muhatabı konumunda olan MBK üyesi Kamil Karavelioğlu, böyle bir olayın yaşanmadığını söylemesine rağmen,¹³³⁷ diğer bir ifadeyle doğruluğu ispatlanmasa bile, bu tarz “küçültücü” iddia ve dedikoduların kışlalardaki sohbetlerin ana konusunu oluşturduğu görülmektedir. Bu tür iddialar, ordu genelinde bir yandan MBK üyelerine yönelik antipatiyi artırırken, diğer yandan benzer davranış kalıplarının genç subaylarca benimsenmesine neden olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ordu içinde genç subayların, üstlerine “posta koyması”, doğal karşılanan bir tutum haline gelmiştir. Generallerin bu “uysallığının” en başta gelen sebebi ise, generaller seviyesinde tasfiye yapılırken, genellikle içlerinde “etliye sütlüye” karışmayanların emekliye sevk edilmemesidir. 27 Mayıs’a itiraz etme potansiyeline sahip “sert” mizaçlı komutanlar emekli edilerek “yumuşak” başlı olanlara dokunulmamıştır. Başka türlü söylemek gerekirse, generaller sadece nicelik açısından değil, aynı zamanda nitelikleri bakımından da pasifize edilmişti.¹³³⁸

¹³³⁵ Zeki İter, *Bir Ömür Boyu Askerlik*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 75; İstanbul I. Ordu Komutanı Cemal Tural da Zeki İter’i teyit ederek, Generallerin MBK’da olmamasını eleştirir ve Komite’nin mevcut yapılanmasını eleştirir: “MBK, Generallerin de katılımıyla “konsey” şeklinde kurulmalıydı. Bizi devre dışı bırakan bu maceracılarla anlaşmamız mümkün değil. Gün gelecek memleketin çıkarlarını elimize alıp gereğini yapacağız.” Tefik Subaşı, *Bir Arpa Boyu*, s. 184.

¹³³⁶ Talat Turhan, “masaya yumruk atıldığına” bizzat tanıklık ettiğini söyler. Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 258; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, a.g.e., s. 172-173.

¹³³⁷ Kamil Karavelioğlu, olayın esasının 1 Haziran 1961 günü gerçekleştiğini söyler. Buna göre, İrfan Tansel Olayı’nın yaşandığı o günlerde, Kamil Karavelioğlu, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile arasında tartışma yaşandığını ama saygıda kesinlikle kusur etmediğini belirtir: “Genelkurmay’ın ziyaretimizin ardından olayın özünü gölgeleyen, benim adımın etrafında bir dedikodu Genelkurmay koridorlarına yayıldı, maksatlı olarak da basına sızdırıldı. Hatta bazı anılarda da yer aldı. Toplantının ardından “Bir Yüzbaşı Genelkurmay Başkanı’nın masasını yumrukladı” diye söylemler çıktı. Çok hassas, ben Komite üyesiyim, hem de en genç üye ve yüzbaşiyim. Genelkurmay Başkanı’na karşı çok saygılı olmaya itina gösterdim. Fakat Komite aleyhinde hava yaratmak isteyenler ve tabii “Cunta” dedikoduyu abarttı ve yaydı. Fakat hem Sıtkı Ulay hem de Haydar Tunçkanat katiiyen böyle bir şey olmadığını açıkladılar.” Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, s. 133; Ziyarete yer alan üç isimden biri olan Haydar Tunçkanat da Kamil Karavelioğlu’nu teyit eder ve “masaya yumruk atıldığı” dedikodusunun bazı SKB üyelerince kasıtlı olarak çıkartıldığını ifade eder. Bu arada Haydar Tunçkanat da SKB üyesidir. Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, s. 432.

¹³³⁸ Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, a.g.e., s. 173; Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 298.

Hiyerarşik sistem ve disiplinin bozulması sonucu, Komite'ye yönelik büyük bir kızgınlık doğduğu belirtilmişti. Bu üstü açık kızgınlık ve öfkenin, istisnalar hariç “neden yüksek kademeyi teşkil eden komutanlarda değil de, genç generaller ve özellikle albaylarda zuhur ettiğinin” sorgulanması gereklidir. Kişisel kaprislerin altında yatan husus, anı/ mülakat/röportajlardan anlaşıldığı kadarıyla, “MBK'nın sadece 38 üyeden ibaret olmaması” idi. Kısaca, “herkes” kendisini Komite'den saymaktadır.¹³³⁹ Zira 1954'ten itibaren ordu içinde geniş faaliyetlerde bulunan ama MBK dışında kalan çoğunluğu albaylardan müteşekkil bazı subaylar, ihtilalcilerin ve ihtilalin güvenliği için, kritik makamlara getirilmişti. Lakin bu atamaların beklenen neticeyi vermediği anlaşılmaktadır. MBK'nın hükümlerini takibe ve uygulamalarını bir bahaneyle sürekli tenkide başlayan bu subayların, süreç ilerledikçe Komite'nin hatalı veya hatasız tüm kararlarını eleştirdiği gibi nefret ve kıskançlıklarının da mütemediyen arttığı görülmektedir.¹³⁴⁰ MBK üyesi Sıtkı Ulay, genç subaylarca kendilerine yönelik eleştirileri şöyle listeler: “14'lerin tasfiyesinde, bu tasfiyeye girmeyecek bazılarını da dâhil ettiniz. Kurucu Meclis işine erken başladınız. Madanoğlu neden Ankara Komutanı. Osman Köksal neden Muhafız Alay Komutanı. Türkeş neden Başbakanlık Müsteşarı gibi tenkitler, yerini giderek emir haline doğru yöneliyordu. Fakat ilginçtir, MBK'ya karşı olmadıklarını da sürekli vurguluyorlardı.”¹³⁴¹

Bu hususla birbirine bağlantılı diğer mesele, 27 Mayıs gecesi kimin daha çok hizmet ettiğine ilişkin subaylarda görülen rekabetti. MBK üyelerinin son görev yerlerine bakıldığında, daha önce bahsedildiği üzere, büyük bir çoğunluğunun karargâh subayı veya Harp Akademilerinde öğretmen ve öğrenci olduğu bilinmektedir. Fakat 27 Mayıs gecesi kıtalarında görev alan birçok subay, darbenin başarısında etkin rol üstlenmesine rağmen Komite dışı bırakılmıştı. Bu subayların bir kısmı, gizli örgütlenme döneminde üyelerle sıkı temas halindeydi.¹³⁴² Bu konu, 27 Mayıs gecesi önemli görevler

¹³³⁹ Faik, Matbuat, *Basın, Derkeen... Medya, C.IV*, s. 19; Ulay, a.g.e., s. 200.

¹³⁴⁰ Sezai Okan: “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 31 Mayıs 1989, s. 13; Ulay, a.g.e., s. 200-202.

¹³⁴¹ Ulay, a.g.e., s. 200-201.

¹³⁴² Örneğin Cemal Madanoğlu, 27 Mayıs gecesi en yüksek rütbeli subay olduğu için harekât komutanıdır. Lakin Lojistik Daire Başkanı olması sebebiyle emrinde herhangi bir birlik bulunmamaktadır. Eleвли, *Batırlamayan Gemi Türkiye*, s. 97-103; 27 Mayıs sürecinde Akademi'de talebe olan MBK üyesi Karavelioğlu, Eleвли'nin bu saptamasını doğrular: “27 Mayıs'ın hazırlık günlerinde tıpkı Özdağ, Çelebi, Özgür gibi Harp Akademisi'nde talebe idik. Komite üyesi olduk, esasen ders yılı bitmişti, mezuniyeti bekliyorduk. Üyelerden bir kısmı Sıkıyönetim Karargâhında birliklere komuta etti, bazıları Ordu Karargâhı'nda harekâtı planladılar. Biz akademide sadece onlarla temas edebildik. Bu teması en çok

üstlenmelerine rağmen Komite dışında kalan bazı subaylar için adeta “şeref lekeleyici” kişisel bir mesele haline gelir. İstanbul Davutpaşa Kışlası’nda görevli bir kıta subayının, karargâh subaylarının çoğunlukta olduğu MBK’ya yönelik eleştirileri ise şöyledir:

“Hemen hemen çoğunun karargâhlarda görev yapan arkadaşlarımız, elde ettikleri avantajı kullanmakta tereddüt göstermemişlerdir. Büyük bir pişkinlikle, ihtilalin hazırlık aşamasında tasarladıklarını fiiliyata geçirmişlerdir... Geçen zaman onu gösterdi ki, endişelerimizde haklıymışız. Beraber olduğumuz kader arkadaşlarımız, artık kurnazlık mı demek lazım, yoksa erişilmez akıllı bir kişi oldukları vehmine kapıldıkları için midir bilinmez, gözlerimizin içine baka baka İstanbul İhtilal Komitesi’ni kurdular ve sonradan Ankara’ya giderek Milli Birlik Komitesi’ni kurdular.”¹³⁴³

MBK’nın sekiz kişilik Seçici Komisyonu’nda bulunan Suphi Karaman, eski örgütçülerden Nuri Hazer’den MBK listesine neden alınmadığına dair bir şikâyet mektubu aldığını şöyle açıklar:

“27 Mayıs’tan iki gün sonra bir sabah erkenden İhsan Kabadayı, elinde küçük bir kâğıtla bana gelmişti. Telaşlı idi. Kâğıt, Kurmay Albay Nuri Hazer tarafından el yazısı ile yazılmış 8-10 satırlık hakaret dolu bir metindi. Hitap ettiği kişiler: Osman Köksal, Sezai Okan, Alparslan Türkeş ve Orhan Kabibay idi. ‘Kalleşlik ettiniz, beni atlattınız. Beş sene evvel bu işe beraber başlamamış mıydık? Birlikte yemin etmemiş miydik?’¹³⁴⁴

Havacılar ve Özdağ sağladı. Bizim komuta edecek durumumuz yoktu. 27 Mayıs öncesi sadece fikren tartışmalara iştirak ettik, başka bir ihtilal çabamız da olmadı. Sadece 27 Mayıs gecesi bazı görevler aldık. Bkz. Karavelioğlu, a.g.e., s. 99.

¹³⁴³ Subaşı, a.g.e., s. 156-157.

¹³⁴⁴ Nuri Hazer o tarihte Harp Okulu’nun öğretim kadrosunda yer almaktadır. Ancak Harp Okulu’nda gerçekleşen oluşumun farkında bile değildir. Suphi Karaman’a göre, Nisan ve Mayıs aylarının olağanüstü ortamında eski arkadaşlarını arayarak “Ne oluyor?” bile dememişti. Üstelik 27 Mayıs gecesi Harp Okulu’nda da yoktu: “Bu durumda Nuri Hazer’in beş sene önce bir örgütün içinde bulunmasının ne gibi meşruiyeti vardı?” Utku, *14’lerden Suphi Karaman’a İhtilal Mektupları*, s. 112.

Silahlı Kuvvetler Birliği cuntasının kurucuları arasında yer alacak olan Kurmay Albay Nuri Hazer'in bu şikâyeti ve hayal kırıklığı, 27 Mayıs sonrası gerçekleşecek ordu içi mücadelede, kavga ve bölünmelerde eski örgütçülerin kompleksli yaklaşımlarının bir "ön alarmı" niteliğindedir.

MBK içinde yaşanan cepheleşme ve kavgalar da orduya yansımaktaydı. 27 Mayısçı bir subaya göre, ülkenin kaderine el koyan kadronun bir iki ay içinde cephelere ayrılarak parçalanması, 27 Mayıs'ı sahiplenen ordudaki subayların "ihtilal" algısına aykırıydı. Zira bu cepheleşme, ihtilalin meşruiyetine gölge düşürebilirdi. Ayrıca cepheleşmenin ortaya çıkmasıyla yaşanan parçalanma, alt kademelere doğru yayılmaktaydı.¹³⁴⁵ Tüm bu gelişmeler üzerine MBK'daki Radikallerin, ordu birliklerinde gece toplantıları ve propaganda yaparak kuvvet toplamaya çalışması, genç subaylar ile öğrenciler arasında yeni kümeleşmeler ve gizli örgütlerin oluşmasına neden olacaktır. Ondörtler'in her birinin ayrı ayrı ordu içinde, özellikle genç subaylar arasında destekçileri ve taraftarları bulunmaktaydı. Komite içinde kendilerine karşı olan grupla anlaşamayacaklarına kanaat getirdikleri andan itibaren, kendileri ile temasta olan küçük ordu birliklerinde çalışmalar yapmaktaydılar. Örneğin Dünder Taşer'in Zırhlı Birlikler Okulu'na sık sık gidip toplantılar tertip etmesi, Rıfat Baykal, Numan Esin ve Muzaffer Özdağ'ın akşam vakitlerinde Harbiye'ye giderek askerî öğrencileri ziyaretleri, bu girişimlerden bazılarıdır.¹³⁴⁶ Lakin sürgüne gönderilen Ondörtler'in ordu içindeki taraftarları "açıkta" kalırlar. Bu destekçiler, Komite'nin geride kalan grubuna angaje edilmeye çalışılsa da başarı sağlanamamıştır. Ordu içindeki bu otorite boşluğunun farkında olan eski örgütçüler, Ondörtler'le benzer fikirde olduklarının propagandasını yaparak bu genç subayları kendi istikametlerine çekmekte zorluk çekmemişlerdir.¹³⁴⁷ Dönemin genç subaylarından biri, Ondörtler'in tesiri altında kaldıklarını söyleyerek bu durumu doğrular: "Türkeş ve Muzaffer Özdağ, biz Harbiyelilere bir konferans verdi. Sonra mezun olup Çankırı'da Piyade Okulu'na gittiğimizde de konferans verdiler. Özellikle Çankırı Piyade Okulu'nda bayağı el altından ihtilalciliğe başladık."¹³⁴⁸

¹³⁴⁵ Deniz, a.g.e., s. 16.

¹³⁴⁵ Seyhan, a.g.e., s. 85.

¹³⁴⁶ Ulay, a.g.e., s. 199-200; Talat Aydemir, a.g.e., s. 61.

¹³⁴⁷ Ulay, a.g.e., s. 200.

¹³⁴⁸ Gürgür, *Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, s. 33.

27 Mayıs sonrasında Polatlı Topçu Okulu'nda kurs gören Teğmen Salih Acarel, “önüne gelen albayın gizli komite kurduğu” bu dönemde, kendilerinin de bir espri sonucu “yanlışlıkla” gizli örgüt kurmak üzereyken son anda duruma Okul Komutanı'nın el koyduğunu söyler:

“Komite kelimesi o kadar ayağa düşmüştü ki, Topçu Okulu'nda az kalsın biz de komite kuruyorduk. Alayda nöbetçi subayız. Alayın gazinosunda oturuyoruz. O gece, çok sevilen ama biraz safça bir tabur komutanı olan binbaşı nöbetçi amiri idi... Bir masada mutemet astsubay, o da nöbetçi olduğu için pembe renkli kocaman maaş bordrolarını da getirmiş, bize imzalatıyor gazinoda. Sıra binbaşımıza gelince, tam imzalarırken, bir üsteğmen arkadaşımız elini bordronun üzerine koydu ve binbaşuya hitaben ‘İmzalamayın komutanım. Bizim liderimiz olun, oluk gibi para girecek cebinize.’ deyiverdi. Binbaşı ‘yapmayın çocuklar, yerin kulağı var’ dedi. Ertesi gün okulun hoparlörleri bangır bangır bizim ismimizi bağırıyor ve hemen komutanlık binasında olmamız isteniyordu. Koşa Koşa (Polatlı'yı bilenler bilir) o yokuşu çıktık. Nefes nefese komutanın odasında bekliyoruz. Okul komutanı bilge, akıllı, beyefendi Alp Ölmez Paşa idi. Sıra bana geldiğinde içeri girdim ve esas duruşta çakıldım. Komutan ‘bu nedir Salih’ dedi. ‘(Kendinize) komite başkanı arıyormuşsunuz.’ Ben de ‘komutanım, bir şey aramıyoruz. Bu binbaşı bizlerle biraz laubali. Üsteğmenle ikisi hemşeri. Üsteğmen şaka yaptı. Sonradan huzurunuzda geldik’ dedim. Komutan hepimizi topladı. ‘Konuyu anladım, bakın etraf kritik, herkes bilmem neden nem kapıyor. Böyle şeyler bir daha yapmayın.’ dedi. Seneler geçti bu komutanımızı unutmadık.”¹³⁴⁹

Gizli örgüt veya komite kurmanın sıradanlaştığı bu süreçte “şaka yollu ya da ciddi” illegal girişimlerin ordu bünyesini sarstığı ve kuşkusuz Türk ordusunun hiç alışık olmadığı yeni bir subay modelinin zuhur ettiği görülmektedir. “Her iki subayın bir araya gelerek” cunta teşkil ettiği bu döneme ait gözlemlerini anlatan Gazeteci Örsan Öymen, “Bir İhtilal Daha Var” isimli eserinde, özellikle 13 Kasım tasfiyesinden sonra, ordu

¹³⁴⁹ Salih Acarel, *Akide Şekeri Harekâtı (27 Mayıs 1960 Notları)*, İğüs Yayınları, İstanbul, 2008, s. 79-84.

bünyesinde gizli örgüt kurmanın “piyade çadırı” kurmaktan daha kolay olduğunu ironik dille ifade eder.¹³⁵⁰

İlerleyen süreçte ordudaki isyan veya örgüt kurmak için en etkili bahane ve mazeretin 13 Kasım Vakası olduğu bilinmektedir. Bu süreç, rasyonellikten uzak kişisel sezgi, duygu ve güdüleriyle hareket eden “isyankâr” yeni bir subay profili yaratmıştır: “Mesela biz piyade okulu, topyekûn isyan ettik 13 Kasım’da; bir ekip seçildi, Ankara’ya gittik... Osman Köksal, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteriydi, onunla görüştük ve protestomuzu bildirdik... Milli Birlik Komitesi’nin ikiye bölünmesinin piyade okulu tarafından katiyen tasvip edilmediğini, okulun başkaldırdığını söyledik... Yani okulumuzun havası bayağı isyankâr bir tutuma bürünmüştü.”¹³⁵¹ Harp Okulu Tabur Komutanı Bahtiyar Yalta, Ondörtler’in tasfiyesinden sonra, ikinci sınıf öğrencilerinin koşullarında yapılan aramalarda öğrenciler tarafından kaleme alınan “Sesleniş” isimli bir bildiri bulduklarını dile getirir. Bildirinin içeriği tasfiyeyle alakalıdır. Buna göre tasfiyeyi gerçekleştiren Komite üyeleri derhal görevden uzaklaştırılmalıydı. Ayrıca bu görevi yerine getirmek için kudretli bir subay önderliğinde organize olunmalıydı. Askeri öğrenciler arasında *siyasal* içerikli ilk gizli örgütlenmelerin 13 Kasım’dan sonra böylece kurulduğu görülüyor.¹³⁵²

Ondörtler’in uzaklaştırılması, Komitenin istikrara kavuşacağı iddiasıyla yapılmasına rağmen TSK’nın özellikle alt rütbeli subayları arasında bir karşı tepki yaratır. Zira Ondörtler, politikacılar ve yerleşik kurumların ülkenin sorunlarını çözmede yeteneksiz olduklarına dair güvensizliğin yarattığı bir radikalizmi temsil etmekteydi. Ordunun büyük bir kesiminde de buna yönelik inanç mevcuttu.¹³⁵³ Ondörtler, ordudaki genç subayların gözünde bir nevi “mitolojik” kahramana dönüşmüş, ordudaki etkilerini ve sempatanlarının sayısını artırmıştır. Bunun yanında 13 Kasım Olayı, önemli bir genç subay kitlesinin radikalizme kayarak, 27 Mayıs öncesi olduğu gibi, yeniden “hiyerarşi dışı” gizli örgütlenmelerinin oluşumuna neden olmuştur.¹³⁵⁴ Nitekim Bahtiyar Yalta,

¹³⁵⁰ Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var*, s. 308.

¹³⁵¹ Nuri Gürgür, *Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, s. 24-34.

¹³⁵² Yalta, a.g.e., s. 161-162.

¹³⁵³ Ahmad, a.g.e., s. 202; Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 101.

¹³⁵⁴ Silahlı Kuvvetler Birliği üyesi ve Harp Okulu Alay Komutanı Turgut Alpagut, orduda huzursuzluk ve hiyerarşinin bozulmasına zemin hazırlayan MBK’dan kaynaklı iki faktörden bahseder. Birincisi Ondörtler’in tasfiyesi; ikincisi, Komite’nin genç üyelerinin disiplin ve hiyerarşiyi görmezden gelen faaliyetleridir. Çölaşan, a.g.e., s. 187; Weiker, a.g.e., s. 160.

sadece askeri okullardan değil, aynı zamanda topçu ve piyade sınıf okullarından da birbiri ardına benzer örgütlenme haberleri gelmeye ve ordudaki birlik ruhunun çökmeye başladığını ifade eder.¹³⁵⁵ Çankırı Piyade Atış Okulu'nun genç teğmenlerinden Acar Okan, okulda 14'lere yönelik bir sempatinin doğduğunu ama bu sempatinin hangi gerekçeyle ortaya çıktığını hâlâ net olarak bilmediğini şöyle ifade eder:

“Çankırı Piyade Atış Okulu'ndayız... 13 Kasım'a okul isyan ederek karşı çıktı. Alay Komutanı'nı çağırdık, tabur komutanlarını çağırdık ayağımıza. Yaptığımız terbiyesizliğe bak! Adamlar bizim dönem yanmasın diye geldiler. 'Yapmayın çocuklar, biz de sizin gibi düşünüyoruz ama bilmediğiniz bir şeyler vardır, şöyledir böyledir falan,' diyorlar... Ama biz 13 Kasım'da gönderilenleri seviyoruz... Neyi seviyoruz ben de tam bilmiyorum. 'Kalalım' dedikleri için belki... Biraz da içlerinde milliyetçilerin olduğu söyleniyor. Onun için... Ordu, bir süre daha bazı reformları yapınca kadar kalsın dedikleri için belki...”¹³⁵⁶

14'lerin tasfiyesinin, genç subaylar arasında 27 Mayıs'ın arzulanan reformları getiremeyeceğine dair kuvvetli bir kanaat yarattığı anlaşılıyor.

Hatıratında komutanlık görevine ilk başladığı 1960 yılının Ağustos ayında Harp Okulu öğrencilerinin “şımartılmış” olduğunu ve disiplinize edilmesi gerektiğini vurgulayan Talat Aydemir,¹³⁵⁷ kısa sürede bu öğrencilerle birlikte teğmen-üsteğmen-yüzbaşı rütbesindeki bazı subayların “lider”i olmuştur. Talat Aydemir'in bu durumu nasıl başardığına dair ne kendisinin ne de döneme ait diğer subay/gazetecilerin dokümanlarında doyurucu bir açıklama bulunmaktadır. Bazı çalışmalar, “Süvari Binbaşı Fethi Gürcan” faktörünü ön plana koysa da, bu aktör/faktörün gerek abartılı gerekse yetersiz bir değerlendirme olduğunu düşünmekteyiz.¹³⁵⁸ Bununla birlikte o dönemki

¹³⁵⁵ Harp Okulu'ndan mezun olan öğrenciler “asteğmen” rütbesiyle sınıf okullarında eğitim görmekteydiler. O dönemki sınıf okulları piyade, topçu, tank, süvari, istihkâm ve muhabere idi. Yalta, a.g.e., s. 162.

¹³⁵⁶ Gürgür, a.g.e., s. 33.

¹³⁵⁷ Aydemir, a.g.e., s. 65.

¹³⁵⁸ Hakkında mitolojik bir kahraman edasıyla kaleme alınan anı-roman çalışması için bkz. Nesrin Turhan, *İhtilalin Süvarisi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004; Ayrıca anı-röportaj bir çalışma için bkz. Ömer

ordunun içinde bulunduğu “sosyo-psikolojik” genellemeler üzerinden bazı çıkarımlar yapılabilir. Bu çıkarım ve tespitler, ordunun hiyerarşik sistemiyle yakından irtibatlıdır. 27 Mayıs müdahalesinin aktif albaylarından Ertuğrul Alatl, “ordunun hiyerarşi zinciri, başkomutandan başlar, manga komutanında sona erer. Bu zincirde başkomutan öksürdüğü vakit manga komutanı da öksürmek zorundadır” derken, buna işaret etmektedir.¹³⁵⁹

Hatırat/mülakat/dokümanlar detaylı incelendiğinde, genç subayları kendi grubuna kazandırmak isteyen MBK üyeleri veya birlik komutanları arasındaki mücadelenin bir “sınıf” mücadelesine dönüştüğü görülecektir. Diğer bir ifadeyle Kara Kuvvetleri içinde ağırlığı olan iki sınıf; piyade ve topçu sınıfı arasında rekabetten kaynaklı “üstü örtülü” bir iktidar mücadelesi yaşanmaktaydı. Piyade sınıfına mensup Alparslan Türkeş ile ona yakınlığıyla bilinen Muzaffer Özdağ ve Numan Esin gibi isimler, Çankırı’da “piyade” sınıfının eğitim kurslarında genç teğmenlere “kanca”yı atarken, diğer taraftan Polatlı’daki “Topçu” Okulu’nda eğitim gören genç subaylara da Topçu sınıfından gelme Kurmay Albay Talat Aydemir grubu “çengel” atmaktadır. Genç subayları, kendi örgütüne kazandırmak için, komutanlar arasında “kıyasıya” bir yarış bulunmaktadır. Bununla beraber, Jandarma Okulu’nda Okul Komutanı Necati Ünsalan etrafında bir “jandarma” kümeleşmesi gerçekleştiğini söylemek mümkündür.¹³⁶⁰ Ordu içi parçalanmanın ülke geneline nasıl yayıldığına dair bir örnek de Kurmay Albay Kenan Evren verir. Erzurum’da Talat Aydemir taraftarları ile karşı grup arasında “tabanca çekme”ye kadar varan gergin olayların yaşandığını dile getirir.¹³⁶¹

Buna ilaveten Silahlı Kuvvetler’deki bölünmenin en somut örnekleri, ordunun temel direklerini oluşturan Kara Harp Okulu, Deniz Harp Okulu, Jandarma Okulu, Çankırı Piyade Okulu ve Polatlı Topçu Okulu gibi tüm “total kurumlar”da görülmektedir. Üst komuta kademesinden gelen emirlerin, “okul komutanı” veya “MBK’daki bir hizip” veyahut “cunta lideri” tarafından alt kademelere inmesi engellenmiştir. Tersinden okunacak olursa, bu kurumlardaki “disiplin ve itaat anlayışı” tıkanıklığa uğrayarak,

---

Gürcan, *Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri*, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005; Ayrıca Fethi Gürcan’ın diğer oğlu Öner Gürcan tarafından kaleme alınan çalışma için bkz. Öner Gürcan, *Ben İhtilalcim: Fethi Gürcan*, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005.

¹³⁵⁹ Ertuğrul Alatl, “27 Mayıs’a Dair”, *Hürriyet*, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994.

¹³⁶⁰ Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 106.

¹³⁶¹ Evren, a.g.e., s. 130.

hiyerarşi basamaklarını tırmanamamıştır. Nitekim bu duruma, askerî okullar, sınıflar ve kuvvetler arasındaki “27 Mayıs’a sahip çıkma” rekabet ve kıskançlığı da eklendiğinde, ordu bünyesinde itaatsiz/isyankâr yeni bir subay figürünün teşekkülü söz konusu olmuştur. Gazeteci Bedii Faik’in Kurmay Albay Talat Aydemir’den naklettiği gibi, “albayın kaderi, yukarısı ile aşağısı arasında köprü” görevini üstlenmekti.¹³⁶² Ancak kritik mevkilere hâkim eski ihtilalci albayların, generallerle arasındaki köprüyü atarak, generallerin alt kademelerle bağlantısını kestikleri görülmektedir. Bu albaylardan Dünder Seyhan, “otorite, itaat, disiplin gibi ordunun nizamına hizmet eden ‘araç’lar, memlekete nizam vermek gibi büyük ‘amaç’ın elde edilmesi için bir kenara itilebilirdi” derken bu durumu kastettiği söylenebilir.¹³⁶³ Böylece MBK’nın fiilen bölünmeye başlamasından itibaren ordu içinde Aydemirciler, Havacılar, Türkeşçiler, Kabibaycılar, Binbaşılar grubu, Malatyalılar grubu¹³⁶⁴ gibi çeşitli oluşumlar teşkil etmeye başlamıştır.¹³⁶⁵ İleride detaylıca bahsedileceği gibi bu klikler, geniş bir koalisyonun parçası olarak SKB cuntası adı altında önce birleşecek, sonra ayrılacaklardı.

Harp Okulu Eğitim Şubesi’nde görevli Kurmay Binbaşı Kemal Yamak, kurmay albay rütbesindeki okul komutanıyla her gün görüşmek için gelen generallerin sayısını hatırlayamadığını, daha küçük rütbelerde ise, uzanan kuyrukların ucu bucağının olmadığını belirtir:

“Okul komutanı, en çok alay ve tabur komutanlarıyla görüşmektedir. Kurmay albay rütbesinde olan bütün öğretmenler komutandan uzaktı. Komutanın, okuldaki eğitim ve öğretimle çok yakın bir ilgisi de görülüyordu. İlgi tamamen dışa dönüktü, okul bu dışa dönük ilginin güç kaynağı ve dayanağı olarak görülüp gösteriliyordu. İşin ilginç yanı, öğrenciler de bu haleti ruhiye içindeydi ve birçoğu, komutanın ağırlığına inanmıştı. Çünkü bu ağırlığı besleyen görüntüler, her gün gözlerinin önünde cereyan ediyordu.”¹³⁶⁶

¹³⁶² Faik, a.g.e., s. 203.

¹³⁶³ Seyhan, a.g.e., s. 158.

¹³⁶⁴ Bahtiyar Yalta, bu cuntanın ordu içinde İnönü’yü destekleyen genç subaylar için söylendiğini dile getirir. Bu grubun liderlerinden birisi Harp Okulu 3. Tabur Komutanı Binbaşı Sabri Bolluk idi. Yalta, a.g.e., s. 276-277.

¹³⁶⁵ Talat Aydemir, *Hatıratım*, s. 86-87.

¹³⁶⁶ Yamak, a.g.e., s. 182-183.

Aynı rütbede olan kurmay albaylar arasında alenî bir kıskançlık ve çekememezlik görülmekteydi. Buna karşın alt rütbeli subaylar ile bir kısım generaller arasında kurmay albayların, özellikle Talat Aydemir'in himayesine girmek için bir yarış söz konusuydu. Arkasına Harp Okulu gibi etkili bir vurucu gücü alan Talat Aydemir, artık her adımını rahat atıyordu. Kimi generaller o dönem İsmet Paşa'dan daha kudretli gördükleri bu kurmay albaya itaat etmekteydiler.¹³⁶⁷ Generallerin hiyerarşik nizama zıt biçimdeki bu itaatlerinin kökeni korkuya dayanmaktaydı. *İktidar* isimli eserinde Bertrand Russell, insanların sadece kendilerini beceriksiz ve basiretsiz gördüklerinde değil, aynı zamanda tehlike anlarında da bir liderin peşine takılmayı tercih ettiklerini dile getirir.¹³⁶⁸ Bu durumun farkında olan İnönü, dönemin yetkili makamlarından birisi olan Harp Okulu Komutanı'nın büyüyen iktidarını engellemek için 1961 yılının Ağustos ayından itibaren önlemler almaya başlayacaktı.

Teğmen Salih Acarel, Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in isminin orduda "efsane"leştiği dönemde,¹³⁶⁹ onla tanışarak "yeminliler"¹³⁷⁰ arasına girmeye çalışan ülkenin çeşitli birliklerindeki "topçu" sınıfına mensup genç subayların da birbiriyle rekabet içinde olduklarından bahseder. Genç subaylar, geniş salahiyetlere sahip Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir hizbine girebilmek için rekabet içindeyken; Talat Aydemir de bu subayları kendi kontrolüne alabilmek için "çengel atma" faaliyetlerinde

¹³⁶⁷ Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim*, s. 102.

¹³⁶⁸ Bertrand Russell, *İktidar*, s. 24.

¹³⁶⁹ Deniz, a.g.e., s. 28.

¹³⁷⁰ Bu arada ileride detaylıca bahsedileceği gibi, Silahlık Kuvvetler Birliği cuntasının kurulmasından hemen sonra, ordu içinde yeni bir bölünme yaşanmıştır. Zira cunta üyesi olabilmek için bir yemin ritüeli düzenlenmektedir. Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 102; Seyhan, a.g.e., s. 147; Talat Aydemir, a.g.e., s. 78. Bu yemin ritüeli, süreç içinde SKB örgütüne girmek isteyen ordu mensupları için zorunlu bir hal almıştır. Yemin usulüne göre örgüte katılım töreni, ordu içinde "yeminli-yeminsiz" subaylar gibi sakıncaları da beraberinde getiren yeni bir ayırım ortaya çıkartır. Turhan'ın ifadesiyle daha önce "27 Mayıs'tan haberim vardı-yoktu, 27 Mayıs'a hizmet ettim-etmedim, komite üyesi yakın arkadaşım ya da değil" şeklinde münferit ve duygusal yaklaşımların oluşturduğu komplekslere bir yenisi daha eklenir: Yeminli-yeminsiz subay. Böylece ince "eleme"lerden geçerek yeminliler arasına katılmak için çeşitli yöntemlere başvuran subaylar olduğu gibi, pasif ve sessiz kalanlar, "güvenilir adam olamamak" duygusu altında ezilirler. İlerleyen süreçte, yeni dalgalanmaların da tohumu ekilir. Talat Turhan, "Silahlı Kuvvetler Birliği," a.g.e., s. 179; Görüldüğü üzere ordu içinde birliği sağlamak iddiasıyla kurulan SKB, ordu içinde yeni bir ayırımı tetiklemiştir. Mayıs 1961'de Londra'dan izinli olarak Türkiye'ye gelen eski örgütçü Sadi Koçaş, SKB'ye üye bir arkadaşının kendisini de örgüte dâhil etmeye çalıştığını ve "yemin" metnini eline tutuşturduğunu söyler: "Ama önce yemin etmen lazım diyerek elime bir kâğıt tutuşturdu. Kâğıda göz atar atmaz ürperdim. İhtihatçıların yeminlerine benzer bir şeydi. Beş yıldır bu işin içinde olmamıza rağmen böyle çocukça şeyleri hiç düşünmemiştik." Koçaş, a.g.e., c.2, s. 810.

bulunmaktadır. Salih Acarel, yakın bir arkadaşının maruz kaldığı “çengel” hadisesini şöyle anlatır:

“Trakya’da bir topçu taburuna atanan uzun boylu üsteğmenin akli Harbiye’deydi. ‘Bir oraya tayin olsam, Kurmay olsam’ diye içi içini yemeğe başlamıştı. O zaman Harbiye Komutanı’nın (Talat Aydemir) geniş tayin yetkisi vardı ve kendine yakın subayları Harp Okulu’na tayin ettiriyordu. Tipik bir çengel olayı; Trakya’daki şirin bir ilçede bulunan topçu taburuna bir gün emir geldi. Bazı subaylar, Polatlı’daki Topçu Okulu’nda açılan kursa katılacaktı. Uzun boylu üsteğmen de bu listede vardı. Sevinçle kıtasından Polatlı’daki kursa katıldı. Tatil günleri Ankara’ya gidip Orduevi’nde kalan üsteğmene, bir gün Harp Okulu’nda öğretmenlik yapmış olan bir ‘topçu’ albayı yaklaştı. Onu tavır ve hareketlerinden beğendiğini, zaten Harbiye’den beri tanıdığını ve onu yemeğe davet ettiğini söyledi. Üsteğmen sevinçten uçuyordu. Ne demek bir albayla orduevinde yemek yiyecek ve de onu gören arkadaşları ‘ne mühim subay’ diyeceklerdi. Evet, orduevinde albayla yemek yiyordu ama çengel de tamamlanıyordu. Yandaki masada gene bir subayın ‘genç baldızı’ bir grupla yemek yiyor ve dikkatle üsteğmeni süzüyordu. Albay işlerin karışık olduğunu, Harp Okulu’nun 27 Mayıs’tan beri pek disipline edilemediğini; genç, çalışkan, disiplinli subaylara ihtiyaç duyulduğunu, isterse kendisini Harp Okulu’na tayin ettireceğini söylüyor ve konuyu güncel siyasi duruma getiriyordu. Üsteğmenin rüyaları hakikat oluyordu. Hemen kabul etti. O sıralarda birçok subay bu yollarla Harbiye’ye tayin olmuştu bile; yandaki masadaki genç kız, neşeli şuh tavırlarla üsteğmenin adını ve adresini öğrendi. Yemekten sonra onu telefonla arayarak ne kadar çok beğendiğini adeta âşık olduğunu söyleyerek ertesi gün için randevu verdi. Ertesi gün ne oldu bilmem ama çengel tutmuştu. Çok geçmeden üsteğmenin Harp Okulu’na tayin emri geldi...¹³⁷¹

Çengel atılan bu subayların biri de Süvari Binbaşı Fethi Gürcan’dır. 27 Mayıs askeri müdahalesinde süvari birliğinde görev alan Fethi Gürcan ile Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir’in yolları benzer bir “tayin meselesi” sayesinde kesişmiştir. Fethi Gürcan, sağlık nedenleri gereği Ankara’da kalmak istemektedir ve Siirt’e çıkan tayinini

¹³⁷¹ Acarel, a.g.e., s. 60-61.

iptal ettirmek için Harp Okulu Komutanı'na başvurmuş, kısa süre sonra da Talat Aydemir'e bağlılık bildirmiş, ardından Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Süvari Grup Komutanı olarak atanmıştır. İdam edilene kadar da Talat Aydemir'in sağ kolu olarak görev yapacaktır.¹³⁷²

Bu tarz çengellerin nasıl atıldığına dair bir fikir verebilmesi amacıyla verilen bu örneklerden anlaşıldığı üzere, uygulanan taktiklerin en başında, “disiplini bozulan orduda, disiplini yeniden tesis etmek amacıyla disiplinli genç subaylara” ihtiyacın olduğuna dair bir söylem ve yaklaşım tarzı benimsenmektedir. Çengel atılan subay ise “kurmay” olmak gibi kişisel kariyerizm hedeflerinden sağlık ihtiyaçlarını çözmek gibi temel gereksinimlerine kadar şahsi arzu ve ihtiyaçlarını giderme peşindedir. Görüldüğü üzere hiyerarşi basamaklarını hızla tırmanmada ve önemli mevkilere işgal etmede o dönem Kara Kuvvetleri'ndeki tüm atama yetkisini elinde bulunduran Harp Okulu Komutanı bir “albay”ın emrine girmekle mümkün olacağına dair yaygın bir kanaat bulunmaktaydı.¹³⁷³ Bununla birlikte Talat Aydemir'in başka birlikteki genç subayları “çalma” faaliyeti, ordu içi iktidar kavgasında diğer fraksiyonları oldukça rahatsız eden bir sorun olarak ortaya çıkacaktır.¹³⁷⁴

Tüm bunlara ilaveten, iktidar sahibi olmak, özellikle devlet aygıtında söz konusuysa, içinde hapisaneler, sürgünler, idamlar ve ihanetle damgalanmalar gibi zorlukları olan

¹³⁷² Detaylı bilgi için Bkz. Nesrin Turhan, *İhtilalin Süvarisi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004; Ayrıca bkz. Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim: Fethi Gürcan*, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005.

¹³⁷³ Kara Kuvvetlerine mensup subayların atamaları Talat Aydemir'in süzgecinden geçmektedir. Osman Deniz, Talat Aydemir'in Kara Kuvvetleri'nde subayların önemli konumlara atanmasında çok etkili olduğunu söyler. Deniz, a.g.e., s. 28; Topçu sınıfına mensup Kurmay Binbaşı Kemal Yamak da Afganistan'daki NATO görevinden sonra Türkiye'ye döndüğünde büyük bir sürprizle karşılaştığını belirtir. Zira “olmaz” denilen Ankara'ya tayin edildiği gibi, üstüne üstlük Harp Okulu'nda Eğitim Şube Müdürlüğü'ne atanır. Bu beklenmedik atamanın nedenini, Harp Okulu'nda göreve başladığı ilk gün öğrenecektir. Talat Aydemir, Harp Akademisi yıllarından tanıdığı Kemal Yamak'ı Harp Okulu'na atanmasını sağlayarak, etrafına kendisine sadık subayları yerleştirmektedir: “Bir Temmuz günü, Harp Okulu'na gidip göreve başladım. Okul Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir idi. Kendisine çıktım. ‘Hoş geldin’ sözlerinden sonra, ‘seni bu göreve seçerek ben aldım’ dedi. ‘Sağ olun’ diyerek cevap verdim. ‘Seni nereden tanıyorum biliyor musun?’ diye sordu. ‘Akademide oryantasyon kursundayken aldığımız müşterek bir görevden’ diye cevap verdim. ‘Doğru, orada dikkatimi çekmiştin’ dediler. Sonra, 27 Mayıs'tan itibaren gelişen olayları, oluşan boşlukları, mevcut sıkıntıları ve ihtiyaçları belirten bir durum değerlendirmesi yaptı. Harp Okulu'nun özelliği ve bu dönemdeki hassasiyetini belirterek, başarılar dilediler. Kısa bir süre sonra, bu açıklamaların anlam ve şümulünü daha iyi anlayacaktım.” Kemal Yamak, a.g.e., s. 182; Adnan Çelikoğlu, sadece ordu içinde değil, aynı zamanda siyaset ve iş dünyasından birçok insanın Talat Aydemir'le bir randevu “koparabilmek” için birbirleriyle mücadele ettiklerini belirtir. Bu şahsiyetleri arasında Necmettin Erbakan'dan Kazım Taşkent'e kadar ünlü simalar bulunmaktadır. Çelikoğlu, a.g.e., s. 166-167.

¹³⁷⁴ Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 191.

bir yolu göze almak demektir. Emredebilmenin verdiği manevi tatmin karşısında, bir memur olarak gün boyu ofiste “pinekleme” veya seyyar satıcılık yaparken zabıtalardan “kaçmaktansa”, içinde tehlikeleri de barındıran bir iktidar yolunu seçmek çoğunlukla tercih edilir.¹³⁷⁵ MBK’nın Radikal kanadından Numan Esin de iktidarda kalmanın “manevi tatmini” üzerinde durur:

“O halde neydi iktidarda olmak? Rahata ermek, büyük paralar üzerine oturmak mı acaba? Hayır, o değil. Hükmetmenin kendisi büyük şans. Onu da insanın durup dururken bırakması gerçekten zor bir şey. Maddi bakımdan büyük paralar almadık, zengin olmadık; ama manevi bakımdan elimizde tuttuğumuz iktidarın çok büyük bir güç olduğunu her geçen gün biraz daha hissetmeye başladık. Olağanüstü bir ilginin odağı haline geldik. Kabul etmek gerekir ki, bunlar doğal olarak genç bir insanda önemli değişiklikler meydana getiriyordu.”¹³⁷⁶

Numan Esin’in de belirttiği statü, itibar ve iktidar sadece bu tür tatminlere yol açmaz; Freudyen bir yaklaşımla, örgüt veya devlet içi iktidarlar, manevi doyumun yanında cinsel tatmin için de önemli bir “silah”tır. İktidarda yükselen veya başarılı olan bir genç, tüm “cinsel perhiz” önlemlerine rağmen gizliden gizliye, belki de normal koşullarda ulaşamayacağı karşı cinslere de ulaşabilmektedir.¹³⁷⁷ Her ne kadar açıkça ifade edilmeyip “oto-sansür”e uğrasa da, “cinsellik” genç bir insan için en önemli duygusal tatminlerden biridir. Özellikle “özne”, iktidar sahibi bir “genç” ise, rekabet de kaçınılmaz olmaktadır. İnsanların gündelik hayatta bilinçli veya bilinçdışı birden fazla

¹³⁷⁵ Gün Zileli, “İdeoloji, Örgüt, Politika, Sınıf,” Ed. Can Başkent, *Ateş Hırsız Dergisi Seçkisi: Türkiye’de Anarşist Düşünce Tarihi Serisi*, S. 3, Propaganda Yayınları, Ekim 2011, s. 67; Aynı zamanda bkz. Bertrand Russell, *İktidar*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1976, s. 13-15; “... Savaşıp sağ kalabilen insan, daha üst makamlarda güç sahibi olabilme şansını ele geçirmiş demektir. Mustafa Kemal’leri Enver’leri çok genç yaşlarında Libya’larda ve diğer yerlerde savaşımaya götüren, bu duygudur...” Esin, a.g.e., s. 67.

¹³⁷⁶ “Bizler idealist bir kadroyduk. İhtilalle rütbe almadık. Maaşlarımızı artırmadık. Yani biz, yasama organı olmamıza rağmen, yasama organı üyesi ücretlerini almadık. Haklı olarak bize milletvekili maaşı ödemek istemişlerdir.” Esin, a.g.e., s. 121-122; Dönemin Amerikan orjinli bir istihbarat belgesine göre “askeri rejim ne kadar uzun süre iktidar kalırsa, subaylar arasında tatminsizliğin o kadar fazla olacağını” belirtir. CIA, “The Internal Situation in Turkey”, NSC Briefing Background, 28 September 1960, s. 2.

¹³⁷⁷ Gün Zileli, a.g.m., s. 67.

hedefe odaklandığı göz önünde bulundurulduğunda,¹³⁷⁸ iktidar, bireylere duygusal tatminlerini ve ergenlik döneminden itibaren total bir kurumda yetişen subayların bastırılmış duygularını gerçekleştirmede kolay imkânlar sağlayabilmektedir.¹³⁷⁹ Örneğin Kurtul Altuğ, o dönem genç subayların kışladan çıktıkları gibi saf ve temiz kalamadıklarından bahseder. Ona göre her geçen gün politikanın içine saplanan subaylar iktidar, güç ve cinsellik üçgenine sıkışmışlardır:

“İktidar, güç demektir. Güçlü insanın çevresi de hiç boş kalmaz... Fransız İhtilali'nin Madame Récamière'i mi var? Bizde de o görevi üstlenen çıktı. Lüks dayalı döşeli salonları mı var? Bizde de hemen kuruldu. Bir hanım gazeteci arkadaşımız, Müşerref Hekimoğlu, bu iş için hazır. Üstelik onun bir akrabası da MBK üyesiydi ve o salonlar dolup taşıyordu. Bu toplantılardan birinde ben de buldum. Pırıl pırıl elbiseler çıkarılmış, giyilmişti. Salonda hanımlar boldu ve genç subaylar sürekli konuşuyorlardı... Bir süre sonra dedikodular ayyuka çıkacaktı. Ortada bir de mağdurlar...”¹³⁸⁰

27 Mayıs ihtilalinin “Madame Récamière”i¹³⁸¹ Müşerref Hekimoğlu, 27 Mayıs'ın hemen sonrasında Kavaklıdere'de bir lokantada Doğan ve Hamdi Avcıoğlu kardeşlerle otururken, MBK'nın genç üyesi Orhan Erkanlı'nın birkaç kadınla samimi pozlar

¹³⁷⁸ Barbara Rosenwein, Riccardo Cristiani, *Duygular Tarihi Nedir?* Çev. Kemal Özdil, Isık Yayınları, İstanbul, 2019, s. 62; “Duygular Tarihi” kavramına dikkatimi çeken Hakan Kaynar'a müteşekkirim.

¹³⁷⁹ Numan Esin, askerî okul veya kışlada yetişen subayların bastırılmış cinsel duygularına şöyle tercüman olur: “O zaman da şimdiki gibi karşı cinse büyük saygımız vardı. Karşı cinse olan ilişkilerimizde kadını dışlayan veya horlayan tavırda değildik. Kadına karşı yakınlık ve saygı duyuyorduk ama şansımız yoktu. Ömrümüz kışlada geçiyordu ve askerî okullarda kadınla beraber okunmuyordu. Onun için cinsel enerji, kendi kendini tatminle veya rüyalar yoluyla boşalmaya veyahut da süblimasyon olayıyla gerçekleşecek... Kadına büyük bir yaklaşma arzusu olmasına rağmen, karşı karşıya geldiğimizde bir utanma, bir çekingenlik ve belki de beceriksizlik korkusu içimizi yakıyordu. Kadınla iki laf edebilmek olağanüstü bir olaydı. Hepimiz kızarırdık.” Esin, a.g.e., s. 44.

¹³⁸⁰ Kurtul Altuğ, *Bir Numaralı Tanık*, s. 261-262.

¹³⁸¹ Kurtul Altuğ, bu tabirin Müşerref Hekimoğlu'nu tanımlamak için o dönem Metin Tokar tarafından sıkça kullanıldığını ifade eder. Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 49; XIX. yüzyılın ilk yarısında Fransız edebiyat ve siyaset dünyasını etkilemiş Fransız sosyetesinin ünlü isimlerinden Madame Récamière'e benzetildiği iddialarını doğrulayan Hekimoğlu, bu söylentilere sadece güldüğünü ifade eder: “O günlerde çok şimşek çeken biriydim galiba. Kimi “Annapauker” diye söz etti, kimi de Madame Récamière” diye. Bir elimde kadeh, sırtımda ipek elbiseler, salonumda genç yakışıklı subaylar, ünlü kişiler... Madam Récamière olmak fena değil ama ben yalnız “Müşerref” oldum. O yakıştırmacalara da güldüm. Elimde kadeh ve ipek elbiseler yakıştırmacaydı gerçekten...” Müşerref Hekimoğlu, *Başkent Günleri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 55

vererek yanlarına geldiğini dile getirir. Kamuya açık bir alanda gördüğü bu tabloyu yadırgadığı söyleyen Hekimoğlu, Orhan Erkanlı'yı uyardığını ama bu genç ihtilalcinin tepkisinin çok sert olduğunu ifade eder: “Ben, belden aşağı hikâyelerin hesabını vermem.”¹³⁸² Profesyonel ihtilalci Orhan Erkanlı, belden aşağı hikâyelerinin hesabını vermek istemese de,¹³⁸³ Kurmay Albay Emin Aytekin'in üstü kapalı verdiği örnekte olduğu gibi, artık evrakları ter kokulu erler değil, parfüm kokulu kadın sekreterler getirmekteydi: “Öyle ya, hep Mehmetçiğin nasırlı ellerinin getirdiği eğri büğrü yazılmış evraklara mı imza atacak, ter kokusu mu koklayacaktık? Hâlbuki şimdi bizler, işgal ettiğimiz devlet dairelerinde önümüze manikürlü ellerin getirdikleri evrakları imzalıyor, ter yerine parfüm kokluyorduk.”¹³⁸⁴ Ayrıca Sıtkı Ulay, ordu mensuplarına bol maaş, yüksek rütbe verilip birer de ev temin edildiğinde onların kolayca tatmin edileceklerine dair yanlış bir kanaat beslendiğini ileri sürer: “Oysaki yetişme tarzı itibariyle ‘idealist’ olan bu subayların ‘manen’ doyurulması gerekmektedir.”¹³⁸⁵

Dönemin “kudretli” albaylarından Harp Okulu Alay Komutanı Kurmay Albay Turgut Alpagut'un “bizler, darbeci veya ihtilalci olarak yetişmedik. Bu doğrultuda eğitim de almadık. Şartlar bizi bu yöne itti”¹³⁸⁶ sözlerindeki bu “şartlar ve koşullar”ın oluşmasında hangi dinamiklerin etkili olduğunu, hem subay psikolojisi hem de askerî sosyoloji açısından irdelenmeye çalışıldı. Nitekim ordu içinde 27 Mayıs'tan sonra bir otorite boşluğu oluşmuş ve bu boşluğun doldurulma yarışını sürdüren gruplar teşekkül etmiştir. 27 Mayıs, özellikle hiyerarşik zincirdeki bozukluğu henüz giderememiş, gücü elinde ve kontrolünde tutanların etkisi başka bir gücün oluşumuyla dengelenmiştir. Lakin gruplar arasında yaşanan rekabet, karşılıklı endişeleri de artırarak sürdürmüştür.¹³⁸⁷ Anlaşıldığı üzere 27 Mayıs sonrasındaki süreçte ordu, yukarıdan aşağıya doğru parçalandığı gibi, aşağıdan yukarıya doğru da bir “itaatsizlik” tazyiki söz konusuydu. Nitekim Emin Aytekin'in “hepimiz ihtilal hastasıydık” şeklindeki

¹³⁸² Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 24.

¹³⁸³ Bakanlar üstü bir mevki olan Komite'nin üyesi, Orhan Erkanlı, anılarının Yassıda mahkemeleri hakkında kaleme aldığı bir bölümünde, “Bebek Davası”nı eleştirenleri tenkit eder ve bu durumun, devlet adamına yakışmayacak bir aşk macerası niteliğindedir. Zira ona göre, “devlet adamlarında bazı nitelikler bulunması, özel hayatlarının dahi temiz ve mükemmel olması gerekmektedir.” Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 120-121.

¹³⁸⁴ Aytekin, a.g.e., s. 60.

¹³⁸⁵ Ulay, a.g.e., s. 23.

¹³⁸⁶ Çölaşan, a.g.e., s. 197.

¹³⁸⁷ Yamak, a.g.e., s. 182.

ifadesi,¹³⁸⁸ askerî normlardan sapma hastalığının veya askerî bir cürüm olabilecek tutumların oldukça doğal sayıldığı yeni bir süreci ve bu yeni sürecin yarattığı yeni bir subay profilini işaret etmektedir.

4.2. YARI İLLEGAL BİR ÖRGÜT: “SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ” CUNTASI

4.2.1.Cuntanın Teşkiline Giden Sürecin Öyküsü

“Silahlı Kuvvetler Birliği’nin kurulmasına öncülük eden subayların çoğu bizim eski ihtilalci kurtlardan oluşmaktaydı. Kendileriyle aramızda uzun yılların kader birliğine dayanan köklü ilişkiler hiçbir zaman kopmamıştı. Ordu reorganizasyonu yapılırken hemen hepsinin buldukları kritik makamlara getirilmesine ben amil olmuşum. Bundan dolayı, Roma’da olduğum halde SKB’nin kurulmasından beni zamanında haberdar etmişlerdi...”

Kurmay Albay Dündar Seyhan, SKB Üyesi¹³⁸⁹

“13 Kasım Operasyonu, 27 Mayıs ihtilaline son veren bir olay olarak kıymet ve anlam taşır. Bu operasyon, sadece bir avuç insanın iktidar mücadelesi, sandalye kavgası, sadakat veya ihanet meselesi değildir. Her başarılamayan, kesin netice sağlayamayan, kısaca hedefine ulaşamayan ihtilal bir sonrakilerin tohumlarını atarak yıkıp gider. 13 Kasım bu açıdan kıymetlendirilmelidir.”

Orhan Erkanlı, Mexico City Türk Büyükelçiliği Müşaviri¹³⁹⁰

“Eviriyorum, çeviriyorum lafı 13 Kasım’a getiriyorum. Silahlı Kuvvetler Birliği adı verilen teşekküle, bize ulaştıran olaylar zincirinin başlangıcı 13 Kasım’dır. Buna göre 13 Kasım halkası, Silahlı Kuvvetler Birliği halkasından önce gelir.”

Kurmay Yarbay Talat Turhan, SKB Üyesi¹³⁹¹

¹³⁸⁸ Aytekin, a.g.e., s. 156.

¹³⁸⁹ Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s. 140.

¹³⁹⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorunlar*, s. 135.

14'lerin tasfiyesi ile Silahlı Kuvvetler Birliği cuntasının kuruluş sürecini birbirinin devamı olarak niteleyen Kurmay Yarbay Talat Turhan, yıllar sonra Murat Belge'yle yaptığı bir söyleşide konuyu zincirleyerek bu halkanın öncesini ve sonrasını sıralar. Ona göre reformist karakteri ağır basan Ondörtler'in tasfiyesi, 9 Mart 1971 sol cuntalarına kadar giden hikâyenin başlangıç serüvenidir. Ondörtler'in sürgüne gönderilmesinin hemen ardından SKB kurulmuştur. Nitekim 22 Şubat ve 21 Mayıs darbe girişimlerinin failleri bu yarı gizli örgütün üyeleri idi.¹³⁹²

Komite'deki Radikal kanat, “memleketi geri kalmışlıktan kurtarmak” ana temasıyla ordu birliklerinde gece toplantıları ve propaganda yaparak kuvvet toplamaya çalışması, ordunun genç subayları arasında yeni kümeleşmeler ve gizli örgütlerin oluşmasına neden olmuştu.¹³⁹³ Nitekim Ondörtler'in tasfiyesi, “27 Mayıs”ın üzerine titrenmesi ve korunması gereken bir “bebek” olarak doğmasına neden olur. Zira 27 Mayıs'tan sonra kurulan MBK, ordunun vekili olarak 27 Mayıs'ı sahiplenmişti. Ama Komite'nin kendi içinde bölünmesi sonucu ordunun genelinde, “MBK üzerine düşen vekâlet görevini yerine getiremiyor, asiller bu göreve sahip çıksın” kanaati ortaya çıkmıştır. Bu “asiller”in ise ordu olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle SKB cuntası, Talat Aydemir'in Harp Okulu merkezli iki darbe girişimi ile 9 Mart darbe girişimi gibi hiyerarşi dışı teşebbüsler, “13 Kasım tasfiyesi”nin yansımalarıdır. Diğer bir ifadeyle fikri ve teorik düşünceleri olsun veya olmasın bu “çekirdek” üyelerin parçalanması, çok büyük bir enerjinin inkişafına yol açmıştır.¹³⁹⁴

SKB üyesi olup anılarını kaleme alan subayların sayısı oldukça az miktardadır. Bunlar arasında, kimi üyeler cuntanın kuruluşundan itibaren içinde yer almasına rağmen

¹³⁹¹ Talat Turhan, *27 Mayıs'tan 28 Şubat'a Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 113-114.

¹³⁹² Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği ve 21 Mayıs”, *Yeni Gündem Dergisi: 27 Mayıs ve Sonrası Cunta Dosyası*, Haz. Murat Belge, Mihrican Kitapevi, İstanbul, 15-28 Kasım 1985. “Cunta” tabiri konusunda Celil Gürkan anılarında 12 Mart döneminin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ile yaptığı bir sohbeti şöyle aktarır: “Sayın Orgeneralim... Emir komuta zincirinin bir milim dışına çıkmamak koşulu ile yaptığım bu faaliyetlerimi siz de cuntacılık, komploculuk, darbecilik saymamaktasınız...” Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, s. 97-98.

¹³⁹³ Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, s. 320. Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 199-200. Dönemin genç subaylarından Acar Okan da bu durumu doğrular: “Türkes ve Muzaffer Özdağ, biz Harbiyelilere bir konferans verdi. Sonra mezun olup Çankırı'da Piyade Okulu'na gittiğimizde de konferans verdiler. Özellikle Çankırı Piyade Okulu'nda bayağı el altından ihtilalciliğe başladık.” Nuri Gürgür, *Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, s. 33

¹³⁹⁴ Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.3, s. 118.

olayları ya tek taraflı ya da eksik kaleme alırken;¹³⁹⁵ kimi subaylar ise, cuntaya sonradan dâhil olmalarının verdiği dezavantajla, ancak olayın tanıklarından aldıkları duyum ve dedikodulardan beslenmişler; eksik kalan yerleri ise çıkarım ve analizler yaparak tamamlamışlardır.¹³⁹⁶ Cuntanın bazı mensupları, anılarını kaleme almamasına rağmen, süreç içinde gazete ve dergilere verdikleri röportajlarda SKB'nin teşekkülü hakkında kısa ama “görece” önemli bilgiler vermişlerdir.¹³⁹⁷ Kimileri de ancak yıllar sonra kaleme alacakları anılarda, SKB'nin en azından karanlıkta kalan bazı olayları hakkında aydınlatıcı veriler sunmuştur.¹³⁹⁸ Öncelikle hakkında bu kadar yetersiz kaynağın olduğu örgütün kurucuları, kuruluş tarihi, ismi ve prensipleri üzerinde bir analiz yapılmalıdır.

“Silahlı Kuvvetler Birliği” örgütü, Ankara ve İstanbul’da birbirine çok yakın tarihlerde kurulur. Anı/mektup veya söyleşilerde, SKB'nin kuruluş hikâyesine dair çelişkili anlatımlar bulunmaktadır. SKB'nin “İstanbul kanadı” 13 Kasım Vakası’ndan sonra; Aralık ayının ilk günlerinde teşkil edildiği anlaşılıyor. Eski örgütçülerden Faruk Güventürk’ün anlatımına göre kuruluş süreci özetle şöyle gerçekleşir. 13 Kasım tasfiyesinden sonra MBK üyesi Havacı Mucip Ataklı ve Emanullah Çelebi yanlarına Şükran Özkaya’yı da alarak İstanbul’a; 66. Tümen Komutanı Tuğgeneral Faruk Güventürk’ü ziyaret ederler. Faruk Güventürk’e, seçimlere gidilmeyeceğini ve Cemal Gürsel’in komitede yeni bir tasfiye yaptıktan sonra 3-5 kişilik bir heyetle ülkeyi

¹³⁹⁵ Örneğin Talat Aydemir, Osman Deniz ve Adnan Çelikoğlu bu anı sahipleri arasında gösterilebilir. Talat Aydemir, SKB'nin faaliyetlerini kendisini ön plana çıkartarak anlattığı gibi, cuntanın teşekkül edildiği Aralık 1960 tarihi ile cuntanın somut bir güç olarak kendisini ilk kez gösterdiği İrfan Tansel Olayı'nın patlak verdiği Haziran 1961'e kadar yaşananları kaleme almamıştır. Bkz. Talat Aydemir, *Hatıratım*, s. 69-70; Osman Deniz, 1960 yılının Eylül ayında Talat Aydemir tarafından Kara Harp Okulu'na atanır. Cuntayla ilişkisi ise SKB'nin Ankara kanadının oluşturulduğu 1960 yılının son günlerine rastlamaktadır. Osman Deniz anılarında, cuntanın kuruluş hikâyesine yer vermez ve Talat Aydemir gibi, Aralık 1960 ile Haziran 1960 tarihleri arasında kalan olaylara değinmez. Bkz. Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, s. 20-24; Adnan Çelikoğlu ise, 27 Mayıs'tan sonra İstanbul Belediye Başkan Yardımcılığı görevine atanmıştır. SKB'nin kuruluşundan sonra Talat Aydemir'e bağlı olarak İstanbul'da faaliyetlerde bulunacaktır. Adnan Çelikoğlu da Osman Deniz'le benzer şekilde, ne cuntanın teşekkülüne ne de Aralık 1960 ile Haziran 1960 arasında yaşanan olaylara değinmiştir. Bkz. Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 165-170.

¹³⁹⁶ Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği” adı altında 1965 senesinde Dündar Seyhan'a gönderdiği mektupta, cuntanın kuruluşu hakkında önemli bilgiler vermiştir. Aynı zamanda cuntanın yapılanması hakkında da mühim tespitleri bulunmaktadır. Bkz. Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 95-135; Seyhan, a.g.e., s. 130-135. SKB'nin İstanbul kanadının önemli üyelerinden Emin Aytekin ise cuntaya sonradan iştirak etmesine rağmen, özellikle I. Ordu Komutanlığı ile cuntanın İstanbul kanadının merkezi olan Harp Akademileri'nde tanıklık ettiği olayları ve analizlerini kaleme almıştır. Emin Aytekin, *İhtilal Çıkmazı*, İstanbul, 1967.

¹³⁹⁷ Bkz. Nazlı Ilıcak, *50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 167-187.

¹³⁹⁸ Cuntanın mensubu olmamasına rağmen, kuruluşunda faal rol oynayan isimlerden MBK üyesi Şükran Özkaya hatıratında, yaşananları ve eksik kalan bazı parçaları tamamlamaktadır. Özkaya, a.g.e., s. 317-340.

diktatörlükle idare etmek istediği söylenir. Bunun üzerine Faruk Güventürk, silahlı kuvvetlerin en kısa zamanda seçimlere gidileceğine dair bir yemini olduğunu, zaten Ondörtler'in bu yüzden tasfiye edildiğini belirtir. Birkaç gün sonra Faruk Güventürk'ün odasında bazı subaylarca bir yemin metni hazırlanarak Silahlı Kuvvetler Birliği kurulur. Faruk Güventürk'ün gayretiyle İstanbul kanadının liderliğine de Harp Akademileri Komutanı Tuğgeneral Faruk Gürler seçilir.¹³⁹⁹

Cuntanın Ankara kanadı, Talat Aydemir'in *Hatıratım* adlı eserinde, 25 Aralık 1960 günü saat 18.00'de kaleme aldığı notlarından anlaşıldığı kadarıyla, 1960 senesinin Aralık ayında kendisi tarafından teşkil edilmiştir. Nihayet Talat Aydemir, SKB örgütünün kuruluş gerekçelerini kendisini ön plana çıkartarak ifade eder. Ona göre Ondörtler'in sürgüne gönderilmesinden sonra geri kalan 23 Komite üyesi, güvenlikleri için ordu içinde "aşiret reisi" gibi taraftar toplamaya başlamıştır. Bununla birlikte Ondörtler'in mağdur olduklarına inanan subaylar da çeşitli oluşumlar içine girmişlerdi. Böylece ordu içinde muhtelif örgütler "cirit" atmaktaydı. Böyle bir ortamda kendisini sorumlu hissettiğini belirten Talat Aydemir, orduyu parçalanmaktan kurtarmak amacıyla Ankara'daki yakın arkadaşlarıyla bir fikir etrafında toplanıp SKB teşkilatını kurduğunu dile getirir.¹⁴⁰⁰

Bir yandan 13 Kasım operasyonunda "aktif" görev alan Talat Aydemir, diğer yandan ordudaki bölünmenin sebebi olarak, Ondörtler'in tasfiye edilmesini gösterir. Öte yandan ordudaki bu bölünmeyi engellemek amacıyla, arkadaşlarıyla bir araya gelerek SKB cuntasını kurduğunu belirtir. Hemen sonrasında ordunun bütünlüğünü ve hiyerarşisini sağlamak amacıyla Ankara/İstanbul'daki genç komutanlarla toplantılar yapılarak bazı kararlar alındığını ifade eder. Buna göre;¹⁴⁰¹

1. Silahlı Kuvvetler Birliği mensupları, derhal siyasetle ilgilerini kesmelidir.
2. Orduda hiyerarşi sağlanmalıdır.
3. Her komutan ve subay, ordu dışında hiçbir siyasi tesir altında kalmamalıdır.

¹³⁹⁹ Seyhan, a.g.e., s. 135-136; Ilıcak, a.g.e., s. 175; Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var*, s. 309; Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi*, s. 152.

¹⁴⁰⁰ Talat Aydemir, a.g.e., s. 69.

¹⁴⁰¹ Aydemir, a.g.e., s. 69.

Alınan kararlarda görüldüğü gibi, Talat Aydemir, orduda hiyerarşiyi sağlamak ve orduyu siyasetten arındırmak amacıyla SKB'nin kurulduğunu ifade eder. Bu aşamada Talat Aydemir'in siyasetten ne anladığını irdelemek gerekecektir.

Hikâyenin devamında, başlangıçta birbirinden haberdar olmayan İstanbul ve Ankara grupları, örgütlerini genişletmek için faaliyete geçtiklerinde birbirinin varlığını fark ederler. 18 Mart 1961 günü, Çanakkale şehitlerini anma töreninden sonra birleşme kararı alınır.¹⁴⁰² Cuntanın başkanlığına da Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel seçilecektir. Ardından 6 Haziran 1961 günü yaşanan “İrfan Tansel Olayı”ndan sonra örgütün başkanlığına bu kez Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay getirilecektir. Böylece ordu komuta kademesinin en zirvesindeki isme kadar dayanan hiyerarşik zincir tamamlanarak “görünürde” hedeflenen amaca ulaşılmış olacaktır. Lakin süreç ilerledikçe istenen amaç gerçekleşmeyerek tam aksi sonuçlar doğurduğu görülecektir: “Generaller, albayların emrine girecek, ordu da siyasetin tam ortasında kalacaktır.”¹⁴⁰³ Hiyerarşinin aşağıdan yukarı doğru geliştiği bu örgütte, kuvvet ve otorite aşağıdan yukarı doğru baskısını hissettirmektedir. Hiyerarşik nizam anlayışı ile taban tabana zıt olan bir tutuma sahip bu teşekkülün askerî hiyerarşiyi sağlamasının imkânı da bulunmamaktaydı. Dolayısıyla bu anormal teşebbüs, orduyu süreç içinde birçok ihtilafa ve silahlı çatışmaya sürükleyecektir.¹⁴⁰⁴

Zira başlangıçta hedeflenen bu amaç, “üstü örtük” bir anlam taşımaktadır. Bu noktada yanıtlanması gereken soru, “başından beri istenen ‘amaç’ bu muydu, yoksa bu amaç, “araç”sallaştırılarak başka amaçlar mı gözetilmekteydi?” Bu problematiği yanıtlamak için konuyu açmak gerekmektedir. SKB'nin kuruluş hikâyesinde, MBK'ya giremeyen “eski kurtlar”; başta Faruk Güventürk ve Talat Aydemir, hiyerarşinin bozulmasından ve ordunun siyasete bulaşmasından MBK'yı sorumlu görmekteydiler. Talat Aydemir'in anılarında geçen bu iki “ulvî” amaca ulaşmak adına, yani hiyerarşiyi sağlamak ve orduyu siyasetten arındırmak adına MBK, kontrol altına alınmak istenmektedir. Böylece gerçek amaç kamufle edilerek, aslında kişisel güvenliklerini, hayatlarını, kariyerlerini, ikballerini, prestijlerini ön plana çıkarma isteklerini ve ihtiraslarını sağlama gibi, kısaca insanî istek ve arzularının peşindeydiler. Zira kaos ortamlarında görev, sorumluluk ve

¹⁴⁰² Deniz, a.g.e., s. 21; Aydemir, a.g.e., s. 250; Örtülü, a.g.e., s. 134.

¹⁴⁰³ Seyhan, a.g.e., s. 137.

¹⁴⁰⁴ Seyhan, a.g.e., s. 137-138.

yetkileri varoluşsal ihtiyaçlar belirlemekteydi.¹⁴⁰⁵ Diğer bir ifadeyle, esas hedefi belirtildiği gibi “askeri hiyerarşi”yi değil,¹⁴⁰⁶ Maslow’un tabiriyle “ihtiyaçlar hiyerarşisi”ni tesis etmekte.

Bu iki farklı anlatımda da Dünder Seyhan, SKB’nin kuruluşunda eski örgütçülerden Faruk Güventürk ve Talat Aydemir’in kendilerini ön plana çıkardığını söyler. Faruk Güventürk, cuntayı Havacıların telkiniyle kurduğunu belirtmesine rağmen Talat Aydemir, bu konuda renk vermez. Aynı dönemde Roma Büyükelçiliği’nde görevli olan Dünder Seyhan, Ankara ve İstanbul’da birbirinden habersiz ama “kelimesi kelimesine” aynı adı taşıyan gizli bir örgütün kurulmasının tesadüf olamayacağını vurgular. Bu husus, esasında cuntanın kuruluş girişiminin “aynı kaynak”tan geldiğini göstermektedir. Neticede bazı Komite üyeleri, önce Ankara’da Talat Aydemir’le “Silahlı Kuvvetler Birliği” ismiyle bir örgüt kurduktan sonra İstanbul’da en uygun komutan olarak Faruk Güventürk’le irtibata geçmişlerdi.¹⁴⁰⁷

Faruk Güventürk’ün nispeten ve Talat Aydemir tamamen kendilerini ön plana çıkarmışlar, Dünder Seyhan ve Talat Turhan ise olayın iç yüzünü tam olarak bilmemekle beraber tahmin ve duyuma dayalı çıkarımlarda bulunarak değerlendirmelerde bulunmuşlardır.¹⁴⁰⁸ Bu hususta, önemli bilgiler aktaran Talat Turhan ve Dünder Seyhan’ın döşemeye çalıştığı eksik taşları tamamlamak için SKB’nin kuruluş öyküsünün başlangıcına; Ondörtler’in tasfiye listesinin oluşturulduğu 12 Kasım akşamının detaylarına inmek gerekmektedir. SKB’nin başlangıçta nasıl ve hangi amaçla teşkil edildiğine dair olayın içyüzü, MBK üyesi Şükran Özkaya, Sezai Okan ile Sıtkı Ulay’ın anılarında yer almaktadır ve konu hakkındaki soru işaretlerine de nispeten yanıt vermektedir. SKB cuntasının kurulmasına ön ayak olan isimler Halim Menteş öncülüğündeki “yedi” MBK üyesiydi. Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi, Ekrem Acuner, Fikret Kuymak, Rafet Aksoyoğlu ve Şükran Özkaya’dır. Örgütün

¹⁴⁰⁵ Bahtiyar Yalta, *Bir darbeci Subayın Hatıraları*, s. 195.

¹⁴⁰⁶ Aydemir, a.g.e., s. 69; Talat Aydemir’in kaleme aldığı anıları dışında bazı akademik eserler de, SKB örgütünün kurulma gerekçesi olarak askeri hiyerarşinin yeniden sağlanmasını ifade etmektedir. Bkz. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 354; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 178-179; Yunus Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*, s. 75; Anı roman türü bazı eserlerde de benzer bir söylem yer almaktadır. Bkz. Nesrin Turhan, *İhtilalin Süvarisi*, s. 164.

¹⁴⁰⁷ Seyhan, a.g.e., s. 136-137; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, a.g.e., Haz. Sadık Göksu, s. 174-175.

¹⁴⁰⁸ SKB’nin kuruluş süreci hakkında anlatımlar için bkz. Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 166-191; Seyhan, a.g.e., s. 130-150.

kurulma gerekçesi, kendilerinin de Ondörtler gibi “tasfiye edilme ve tutuklanma korkusu”dur.¹⁴⁰⁹ Nitekim 13 Kasım 1960 ile 6 Haziran 1961 arasındaki belirsiz sürecin açığa çıkarılması için periyodun arka planında kalan 13 Kasım tasfiyesinin detaylarına girmeye ihtiyaç vardır.

12 Kasım Cumartesi sabahı Ekrem Acuner, Fikret Kuytak ve Rafet Aksoyoğlu, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı’na; Cemal Madanoğlu’nun odasına çağrılır. Odada, Ondörtler için yazılacak operasyon emrinin esasları belirlenir. Ardından Rafet Aksoyoğlu, emri Cemal Gürsel’e imzalatırmak için Çankaya Köşküne gider. Ertesi sabah radyoda, Cemal Gürsel’in bizzat kendi sesinden okunacak olan bildirin birinci maddesi Komite’nin feshedildiğini, ikinci maddesi ise yeni Komite’nin isimlerini açıklamaktadır. Cemal Gürsel bildiriye göz attıktan sonra Rafet Aksoyoğlu’na, birinci maddeyi imzalayacağını ama ikinci maddenin “şimdilik” beklemesini söyler. Rafet Aksoyoğlu, bunun uygun olmayacağını belirtince, kısa bir tartışmadan sonra Cemal Gürsel, emri gönülsüz de olsa imzalamak zorunda kalır. Cemal Gürsel’in “arıza” çıkartabileceğini hisseden Rafet Aksoyoğlu, önce Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak’la temasa geçmeye çalışır ama onlara ulaşamayınca, yaşananları Sezai Okan’a anlatır ve ekler:¹⁴¹⁰ “Albayım, bu akşam yukarıyı (Çankaya) boş bırakmazsanız iyi olur.” Sezai Okan, derhal yanına Osman Köksal’ı alarak akşam saat 20.00 civarında Köşk’e çıkar. Amaçları “teyp konuşmasını” emniyet altına almaktır. Bir süre sonra Köşk’te Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay, İçişleri Bakanı General Muharrem Kızıloğlu, Sezai Okan ve Osman Köksal saat 22.30 civarında operasyonun son hazırlıklarını yapmak ve bildiriye teybe kaydetmek için toplantıya başlar.¹⁴¹¹ Bu arada o gece yaşanan olay hakkında iki farklı anlatım bulunmaktadır. İlk versiyonun sahibi Sıtkı Ulay’dır. Sıtkı Ulay, Cemal Gürsel’in komiteyi dağıttığını ve 23 kişilik yeni bir komite teşkil ettiğini açıklayan konuşmasını okuyunca, SKB’nin kuruluşuna gidecek ilk sözleri o an patlatır: “Arkadaşlarım üzerinde soğuk bir düş tesiri yapacak yeni bir teklifi Sayın Gürsel’e arza başladım... Samimiyetle Gürsel Paşa’ya, “mademki komiteyi

¹⁴⁰⁹ Özkaya, a.g.e., s. 321; Metin Toker de SKB hareketinin oluşum sürecindeki altında yatan temel sebep olarak “karşılıklı güvensizlik” olduğunu belirtir. 14’lerin tasfiyesinden sonra MBK’daki bazı üyeler, ellerinde kuvvet bulunduran üyelerin kendilerine de benzer bir tasfiye operasyonu yapabileceğini, hatta Komite’yi komple ortadan kaldırabileceği endişesiyle askerî birliklerden destek aramışlardır. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1961-1962*, s. 246.

¹⁴¹⁰ Özkaya, a.g.e., s. 294.

¹⁴¹¹ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 2 Haziran 1989, s. 11.

lağvediyorsunuz, oldu olacak, gelin yenisini ilan etmeyin. Siz, ordudan rütbenize yakın komutanları toplayarak bu işi seçimlere kadar yürütün” dedim. Elbette ki bu, orada olanları üzdü. Fakat ne yalan söyleyeyim, Sayın Gürsel’in gözlerinin içi parlıyordu. Ancak çok geçmeden öneri reddedildi. Aradan birkaç gün geçince bu haber etrafa yayıldı. Hele bazı cunta mensuplarının kulağına gidince olay dallandı budaklandı. 14’ler olayından sonra bazı MBK üyeleri yeni bir baskına uğramamak için cunta ile sürekli temas halinde kaldılar.”¹⁴¹² O geceye dair ikinci bir anlatım, Sezai Okan’a aittir. Rafet Aksoyoğlu’nun uyarısıyla Köşk’e çıkan Sezai Okan o gece, ordu komutanlıklarına gönderilen metin ile sabah radyodan açıklanacak bildiri metnini görünce şoka uğradığını söyler. Zira metnin içeriğindeki birinci maddede Komite’nin feshedildiğine, ikinci maddede ise 14’lerin emekli edildiklerine ve evlerinden çıkmamalarına dair emir bulunmaktaydı. Ama geri kalan “23 üyenin akıbeti” hakkında herhangi bir madde yer almamaktaydı. Üstelik Cemal Gürsel’in imza yerindeki sıfatları arasında “MBK Başkanı” çıkartılmışken, “Devlet Başkanı ve TSK Başkomutanı” unvanları yerini korumuştur. Bu durum, MBK’nın topyekûn feshedileceği anlamına gelmekteydi. Bunun üzerine Sezai Okan, Sıtkı Ulay’ı muhatap alma kurnazlığında bulunarak imalı yoldan Cemal Gürsel’e “Paşam, MBK feshedilince sizler diktatör mü olacaksınız? Bizim mücadeleci kişiliklerimizle buna boyun eğeceğimizi mi sanıyorsunuz?” şeklinde sert sorular yöneltir. Bu tepki karşısında Cemal Gürsel, endişeye kapılmamalarını ve yeni Komite’yi bilahare açıklayacağını ifade eder. Anlaşılan Cemal Gürsel, işi “oldubitti”ye getirerek fırsattan istifade, Komite’den ve genç subaylardan kurtulma düşüncesindeydi. Sezai Okan, “bu metnin radyoda okunması durumunda ordu ve toplumda çok yanlış yorumlara ve tepkilere neden olacağını” üstü kapalı bir tehditle söyleyince uzlaşma sağlanır.¹⁴¹³ Esasında Cemal Gürsel, her ne kadar genç subaylardan “kurtulmak” istese de, karakteri itibarıyla, uysal ve uzlaşıcı bir kimliğe sahipti. Belki de Komite’deki bu subaylardan da çekinmekteydi. Ama neticede, 23 MBK üyesinin isimleri yeni metinde yer verilerek sabah radyodan okunması için teybe kaydedilmiştir.

Ancak yaşananlar bununla bitmez. Bu olayın uzantısı niteliğinde olan İkinci olay; 12 Kasım’da yine gece saatlerinde İstanbul’da yaşanır. Şükran Özkaya’nın aktarımına göre Rafet Aksoyoğlu, Cemal Gürsel’in tutumunu Sezai Okan’a anlatarak acilen Köşk’e

¹⁴¹² Ulay, a.g.e., s. 168, 202-203.

¹⁴¹³ Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 2 Haziran 1989, s. 11.

gitmesini önerdikten sonra, görevi gereği elindeki “emri” İstanbul’daki I. Ordu Komutanı Cemal Tural’a ulaştıracaktır. Yeşilköy Askerî Havalimanı’nda uçaktan inen Rafet Aksoyoğlu, General Faruk Güventürk ile Kurmay Albay Emin Arat tarafından karşılanır. Tam bu esnada, Faruk Güventürk, askerî havalimanının binasına bir “telefon konuşması” yapmak üzere gider ve bir dakika sonra geri gelir. Dönüşünde Rafet Aksoyoğlu’nun kulağına “seni tevkif ediyorum” sözlerini fısıldar. Bu “şok”la arabaya bindirilen Rafet Aksoyoğlu, I. Ordu Komutanı Cemal Tural’ın odasına götürülür. Odada Cemal Tural ve İstanbul Valisi General Refik Tulga tarafından soğuk bir tavırla karşılanır. Odadaki tansiyonun yüksek oluşu, kuvvetle muhtemel, Generallerin Cemal Gürsel’in Komite’yi toptan dağıtma arzusundan haberdar olduklarından kaynaklanmaktadır. Zikredildiği üzere 8 Kasım günü yapılan görüşmenin neticesinde, Komite’den ve genç subaylardan bir an evvel kurtulma konusunda Generaller ve Cemal Gürsel’in “şifahen” mutabakata vardıkları görünüyor. Rafet Aksoyoğlu, elindeki zarfı Cemal Tural’a okuttuktan sonra durum normale döner. Ancak Rafet Aksoyoğlu, odadan hiç de memnun ayrılmamıştır: “Bir tertip içinde olduğumuzu anladım. Generalin (Cemal Tural) bir şeyler çevirdiği yüzünden ve tutumundan anlaşılıyordu. Bu tutumunun farkında değilmişim gibi davrandım... Ben Üsküdar’daki evime (Mahmut Şevket Paşa’nın eski konağı) gideceğimi söylememe rağmen Cemal Tural, geç saatte eve gitmeme gerek olmadığını, beni Karargâh’ta misafir edebileceklerini söyledi. Bir oda gösterdiler. Ertesi gün 14’ler tasfiye edildi. Ben ise Ankara’ya dönünce Mucip Ataklı ve Ekrem Acuner’e karşılaştığım durumu, bütün ayrıntılarıyla anlattım. Bunlara karşı bir önlem alınması kararına vardık ve derhal prensipleri hazırladık.”¹⁴¹⁴

Görüldüğü üzere Ondörtlerin “paketlenme” hikâyesi hakkında bazı çelişkili anlatımlar olsa da, başta Cemal Gürsel olmak üzere, üst rütbeli generallerin Komite’yi tamamen feshetme konusunda hemfikir oldukları net olarak anlaşılmaktadır. Bunun için Cemal Gürsel’in tasfiyeden önce, Ankara ve İstanbul’daki bazı generallerle buluşarak bu konuda uzlaştıklarına dair elimizde bazı kanıtlar bulunmaktadır. Ancak Komite içinde ve dışındaki generallerin henüz “muktedir” olmamaları, gönüllerindeki bu temenniye gerçekleştirmelerine mani olmuştur. Her ne kadar o akşam Komite tarafından bu öneri

¹⁴¹⁴ Özkaya, a.g.e., s. 295-297; Metin Toker, 13 Kasım günü, İstanbul’dan Ankara’ya giden uçakta Rafet Aksoyoğlu ile karşılaştığını doğrular. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim: 1961-1962*, s. 202.

reddedilse de, Cemal Gürsel'in, hiyerarşik sistemi yeniden tesis etmek adına bu hususu açıkça olmasa dahi, özel görüşme ve sohbetlerinde zaman zaman dile getirdiği iddiaları bulunmaktadır. Esasında Gürsel Paşa, 27 Mayıs sabahı, MBK henüz kurulmadan darbeyi gerçekleştiren subayları, birliklerine geri yollayıp, iktidarı bazı generallerle veya tek başına idare etme gayesinde olduğu bilinmekteydi.¹⁴¹⁵ Görüldüğü gibi Cemal Gürsel bu niyetini gerçekleştirmek için karşısına çıkan ikinci fırsatı da değerlendirememiştir. Diğer bir ifadeyle, Ondörtler'in tasfiyesiyle birlikte generallerin, MBK'da değişen dengeyi lehlerine çevirmelerine rağmen, henüz inisiyatif koyacak bir kuvvete ulaşmış olduklarını söylemek zordur. Bunun yanında daha önceki bölümde bahsedildiği üzere, 13 Kasım operasyonun son gecesine kadar tasfiye listesinde sık sık değişiklik yapılması, MBK üyelerinden bir kısmını ürkütmüş, üstüne üstlük, bu operasyon bir anlamda geriye kalan "ihtilalci" 23 Komite üyesini sıradan "memur" konumuna düşürmüştür. Ondörtler'i ani bir baskınla sürgüne gönderme kararı alabilen güç, "geride kalanlar" için de her zaman benzeri bir tasarrufta bulunabilirdi. Bu ihtimal, bir "ihtilal komitesi"nde devleti yöneten subayların her an tutuklanma veya sürgüne gönderilme kaygısı taşımalarına yol açtığı söylenebilir.¹⁴¹⁶ Anlaşıldığı üzere Ondörtler'in tasfiye hikâyesinin bu yönü, aslında duygu ve dürtülerin, tarihsel olaylarda belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.¹⁴¹⁷

Bu arada yaşananlardan haberdar olan "yedi" MBK üyesi; Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Rafet Aksoyoğlu, Şükran Özkaya ile MBK dışından Hava Kurmay Albay Halim Menteş korku, endişe ve tedirginlik içinde "Prensipier" adı altında bir bildiri kaleme alırlar. Bu bildiri, Komite

¹⁴¹⁵ 27 Mayıs sabahı Cemal Gürsel karşısındaki subay topluluğuna hitaben şu sözleri kullanır: "Arkadaşlar, çok isabetli ve tarihi bir görev yaptınız. Sizleri tebrik eder, teşekkürlerimi sunarım. Şimdi sizler normal görev yerlerine gidiniz. Ben ihtiyaç duydukça sizleri çağıracağım." Gürsel'in buna benzer ikinci girişimi, 13 Kasım operasyonunda yaşanır. Sami Küçük, a.g.e., s. 104; Ulay, a.g.e., s. 130; Özkaya, a.g.e., s. 211; Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs", *Milliyet*, 31 Mayıs 1989, s. 13; Esasında Cemal Gürsel'in subaylara yönelik bu konuşmasında kendi şahsında bireysel bir yönetimi istemesinin nedeni, Sadi Koçaş tarafından kendisine verilen sözlü garantidir. Zira kendisi gizli örgüt toplantılarının hiçbirine katılmadığı gibi, birkaç kişi hariç kimin örgüt mensubu olduğu konusunda hiçbir fikri de yoktur. 1959 Şubat ayında örgütün kurucusu Sadi Koçaş aracılığıyla örgütün "lideri" olmayı kabul eden Gürsel Paşa, şayet darbe başarılı olursa askerlerin birliklerine geri döneceği ve kısa bir geçiş sürecinden sonra yönetimin sivillere bırakılacağı konusunda Sadi Koçaş'ın teminatını gerekçe gösterdiği anlaşılıyor. Sadi Koçaş, a.g.e., c.1, 456-457.

¹⁴¹⁶ Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 111.

¹⁴¹⁷ Reddy Williams, *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, Cambridge University Press, 2004, s. 3; Ayrıca Reddy Williams, Fransız Devrimi'nin "duygusal bir devrim" olduğu görüşündedir. Williams, a.g.e., s. 173-210.

üyelerinin “hayat ve makamlarını sigorta altına alan” bir içeriğe sahip olmasına ve aslında kesinlikle “fili bir harekete” dönüşmesi istenmemesine rağmen, yaşanan süreç, bu yazılı metnin aksiyona dönüşerek SKB’nin kuruluşuna götürecektir. Başka bir tabirle, ortak karar gereği “düşünce” boyutunun ötesine geçmeyecek olan bu metin, MBK’da generallerin lehine değişen güç dengesini yeniden dizayn etme hedefindeydi. Ancak kısa süre içinde bu hedeften sapılacak, aksiyoner bir harekete geçilecektir.¹⁴¹⁸ Şükran Özkaya’nın belirttiğine göre “Prensipeler” isimli metin, 13 Kasım Olayı sonrası ile yeni Meclis binasının (5 Ocak 1961) taşınmadan önceki bir tarihe rastlamaktadır. Metnin içeriği şu şekildedir:¹⁴¹⁹

1. Ana Prensipler, üzerinde kader birliği edilen hayati meselelerdir. Bu prensiplerin gerek Komite ve Meclis içinde, gerekse dışarıda takip ve tahakkuku için her türlü gayret ve kuvvet sarf edilir. Memleketin ve rejimin selameti icabı Silahlı Kuvvetler, bu yolda ikaz ve silahlı mücadele yapar.
2. Şu veya bu şekilde tecellisinde büyük ihtilaflar yaratmayacak veya ihtilal ve rejimin teminatını tehlikeye düşürmeyecek meselelerin halinde teşebbüs, teşvik ve tavsiyeden ileri gidemez ve “silahlı müdahaleye” değer bir risk olarak kabul edilemez.
3. Ana Prensipler şunlardır:
  - MBK, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bölünmez bir uzvudur. Onlara vaki bir tecavüz, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne yapılmış addedilir.
  - MBK azaları arasında Komite’yi yıpratıcı bir ayrılığı, Türk Silahlı Kuvvetleri asla tasvip etmez.
  - Seçimle iktidara gelecek siyasi kuvvet, ihtilal ve İnkılap’a ve bunu yapanlara karşı intikamcı bir hüviyet taşıyamaz. Böyle bir siyasi kuvvete Türk Silahlı

¹⁴¹⁸ Özkaya, a.g.e., s. 317-330.

¹⁴¹⁹ Şükran Özkaya, bu metnin yeni Meclis (6 Ocak 1961) binasına taşınmadan önce kaleme alındığını dile getirir. Dolayısıyla bu bilgi, SKB’nin kuruluş tarihi hakkında bizlere az çok fikir vermektedir. Özkaya, a.g.e., s. 317; Metnin diğer suretleri için bkz. Talat Aydemir, a.g.e., s. 77-78; Dündar Seyhan, a.g.e., s. 144-145; Talat Aydemir’in anılarını temel alan bazı çalışmalarda, bu “Prensipeler” metninin doğrudan Talat Aydemir’in kaleminden çıktığı ifade edilmese bile, “üstü kapalı” olarak Aydemir’e aitmiş gibi aktarılır. Bkz. Akyaz, a.g.e., s. 150-151.

Kuvvetleri, iktidarı terk edemez. Seçimlere kadar partilerin durumu yakından takip edilir.

- Yassıada davasında birinci derece suçlular için, YAD'ın (Yüksek Adalet Divanı) kararları derhal tasdik ve infaz edilecektir.
- Genel seçimler, Yassıada Mahkemeleri sona erdikten ve cezalar infaz edildikten sonra yapılacaktır. Bu tarih 29.10.1961'i geçemez. (Anormal şartlar zuhur etmedikçe)
- Müspet yoldan ayrılmadıkça, seçimlerin sonuna kadar MBK, fesih veya başka bir yolla azaltılamaz ve dağıtılamaz.
- Seçimlerden evvel MBK Başkanı'nın herhangi bir sebeple görevinden ayrılması halinde Devlet Reisi, bir numaralı Anayasa Kanunu'nun hükümleri çerçevesinde seçilecektir.
- MBK'nın Prensip kararı ve tensikat maksadı ile emekliye sevk edilenler, tekrar Silahlı Kuvvetler'e alınamazlar.
- Atatürk İnkılapları aleyhine, hiçbir şekilde taviz verilemez.
- Seçimle gelen iktidarca, ihtilali hazırlayanlar, yapanlar, Yüksek Adalet Divanı üyeleri, bu hizmetlerinden mesul tutulamazlar ve muhakeme edilemezler.
- Bu prensip anlaşmasına varanlar, ihtilalin teminatını sağlamak için birleşmiş oldukları için siyasi bir topluluk ve kontr-ihtilalci olarak vasıflandırılmazlar. Böyle bir gaye de taşıyamazlar.
- Avdetlerinde bir mahzur olmadığı Silahlı Kuvvetlerce hâsıl oluncaya kadar, 14'ler yurda avdet edemez. Bu hususta karar, Komite tarafından verilir.
- MBK üyeleri genel seçimlerden sonra partisiz ayan üyesi (tabii senatör) olarak, müspet hizmet ettikleri müddetçe, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir parçası olmaya devam edeceklerdir.
- MBK, çıkardığı kanunlar ve icraatından dolayı, seçimle gelen iktidarca sorumlu tutulamaz.

- Türk Silahlı Kuvvetleri, prensipleri tahakkuk ettikten ve siyasi iktidarı vaat edildiği gibi yeni Anayasa esaslarına göre partilere devrettikten sonra, siyaset dışında nazım bir kuvvet olarak aslı vazifesine dönecektir.

Metnin ilgili maddeleri analiz edildiğinde, ağırlıklı olarak MBK üyelerinin “can güvenlikleri ve şahsi kariyerleri”ni teminat altına almaya yönelik kararların ön plana çıkartıldığı görülüyor. Diğer bir husus, ikinci maddede belirtildiği üzere, bu oluşumun teşvik, teşebbüs ve tavsiyeden öte gidemeyeceği özellikle vurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle “aksiyoner bir örgüt veya cunta” etrafında teşkilatlanma öngörülmemiştir. Başka bir madde, Ondörtler ve Yassıada kararlarıyla ilgilidir. Sürgüne gönderilen Ondörtler’in ülkeye geri dönüşünün, üstü kapalı şekilde, arzu edilmediği anlaşılıyor. Yassıada kararlarına yönelik maddede, idam kararlarının kesinlikle infazı yönünde bir eğilim bulunmaktadır. Son olarak “Prensipier” metni, 28 Haziran 1961 günü SKB’nin başkanlığına getirilen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından bir genelge ile tüm orduya duyurulacaktır.¹⁴²⁰

Hikâyeye devam edilecek olursa, 12 Kasım akşamı yaşanan sürtüşme sonucu, Cemal Gürsel’in niyetinin Komite’yi dağıtarak, yönetimi bazı üst düzey generallerle devam ettirmek arzusunu fark eden bu MBK üyeleri, karşı tedbir olarak, “Silahlı Kuvvetleri” bir fikir ve amaç etrafında birleştirmek adına bu metni hazırlamışlardır. Böylece Cemal Gürsel ve generallerin muhtemel bir “darbe”sini engelleyebileceklerini düşünmekteydiler. Prensipier metninden, Halim Menteş kanalıyla ilk haberdar edilen Talat Aydemir, fırsattan istifade derhal örgüt kurmaya yönelir. Böylece bu üç maddelik metin, “kuvveden fiile” aşamalı şekilde geçerek “Silahlı Kuvvetler Birliği” adı altında Ankara’da 1960 yılının Aralık ayında aksiyon safhasına geçer. Şükran Özkaya, Ankara Merkez Komutanı Kurmay Albay Selçuk Atakan’ın iki defa; Aralık ve Mayıs aylarında kendisine gelerek Prensipier metnindeki bazı maddeleri sıraladıktan sonra, SKB adı altında bir örgüt kurduklarını ve kendisini de örgüte davet ettiklerini belirtir: Selçuk Atakan, “gayelerinin MBK’yı desteklemek olduğunu söyledi ve benim de bu örgüte girmemi istedi. Bunu neye dayanarak söylediğini sorduğumda, kaçamak cevaplar verdi. Bu tavrından, konu hakkında fazla bir bilgisi olmadığını anladım. Prensipier’in

---

¹⁴²⁰ Talat Aydemir, a.g.e., s. 76-78.

maksadından uzaklaşarak, yozlaşmaya başladığı görülüyordu.”¹⁴²¹ Şükran Özkaya’nın ifadelerinden, niyetlerinin bu olmadığı halde, ordu içinde illegal bir örgüt kurulmasına ön ayak oldukları anlaşılıyor. Nitekim Havacı üye Mucip Ataklı İstanbul’un, Hava Kurmay Albay Halim Mentеш ise Ankara’nın desteğini almak için harekete geçerler.¹⁴²²

Bu noktada, Halim Mentеш aracılığıyla yaşananları öğrenen Talat Aydemir’in bu cuntayı kurma gerekçeleri üzerinde durmak gerekecektir. Anılarının bir bölümünde “hatırat metodu” hakkında bilgiler veren Talat Aydemir, 27 Mayıs öncesi ve sonrası sürecin kaleme alınmasında tarihçileri göreve çağırır. Talat Aydemir, “bu süreç” tarihe mal edilirken, gazete, dergi, radyo neşriyatı veya resmi belgeler üzerinde inşa edilecek bir tarihin eksik olacağını belirtir ve bu konuda kendi hatıratını işaret eder. Gerçekten anılarını gün-gün ve isim-isim tüm detaylarıyla kayıt altına almıştır.¹⁴²³ Anlaşılan “tarihe iz bırakmak ve damga vurmak” istemektedir. SKB üyesi Kurmay Albay Emin Aytekin, akrabası olan Talat Aydemir’in Harp Okulu’ndaki odasında iki Atatürk portresi ile bir büstün bulunduğunu ve tavırlarıyla kendisini “ikinci bir Atatürk” olarak gördüğünü ima eder. Odasında yapılacak herhangi bir toplantı esnasında da oturacak yeri seçerken, bu üçünü bir arada görebilecek köşeye oturduğunu belirtir: “Konuşması sırasında zaman zaman bu portre ve büste bakarak ilham almak istiyordu. Hiç şüphe yok ki vatansever ve idealist insandı. Fakat her halde normal olmayan bir ruh hali içindeydi. Kafasının içindeki sabit fikirler prize girmiş, betonlaşmıştı. Onları oradan söküp atmaya imkân yoktu... Türkiye tarihinin, kendisine ağır sorumlu bir vazife yüklemiş olduğuna inanıyordu. Türkiye’yi ancak kendisi kurtarabileceği fikrini çok değişmez bir şekilde benimsiyordu.”¹⁴²⁴ Emin Aytekin’in aynı zamanda akrabası olan Talat Aydemir hakkındaki bu gözlemleri, Jeffrey Young’ın narsisistik kişilik teorisine

¹⁴²¹ Özkaya, a.g.e., s. 326.

¹⁴²² Süreç hakkında farklı bir anlatımı olan Bahtiyar Yalta, bu süreçte yaşananları Birinci Ordu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Emin Arat’tan nakletmektedir. Anlatımda, diğer hatıratlarla kıyaslandığında SKB’nin kuruluş süreci ile 6 Haziran 1961 tarihli İrfan Tansel Olayı’nı birbirine karıştırdığı görülüyor. Esasında ileriki bölümde işleneceği üzere, iki olay da birbirine oldukça benzemektedir. SKB’nin kuruluş süreci ile İrfan Tansel Olayı hakkında Bahtiyar Yalta’nın anlatımı için bkz. Yalta, a.g.e., s. 165-177.

¹⁴²³ Aydemir, a.g.e., s. 46.

¹⁴²⁴ Aytekin, a.g.e., s. 156; Bahtiyar Yalta’nın gözlemlerine göre Emin Aytekin, Talat Aydemir’in şöhretinden rahatsız olan kıskanç bir akraba görüntüsü vermekteydi. Yalta, a.g.e., s. 266-267.

göre, üstünlük ve haklılık düşüncesini takıntı haline getiren Talat Aydemir'in bir statü arayışı içinde olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴²⁵

Talat Aydemir, 1956 yılında Ankara'da gizli örgütün ilk kurucusu olmasına ve arkadaşlarını örgüte dâhil etmesine rağmen 27 Mayıs müdahalesine, Kore'de bulunmasından dolayı katılamamıştı. 11 Temmuz 1959 ile 8 Ağustos 1960 tarihleri arasında 10. Kore Tugayı'nda 3. Şube Müdürü olarak görev yapar. Talat Aydemir, Kore'ye gitme sebebi olarak, 9 Subay Olayı'ndan sonra Siirt'teki mecburi şark hizmetini gösterir. Siirt'te olduğu için örgütle yakından alakadar olamamaktadır. Şark hizmeti bir yıl daha vardır, o halde bu süreyi “uzak şark”ta tamamlamak istemektedir. Anlaşılan yurtdışı görevini kabul ederek hem dolgun maaş hem de hızlı terfi almak arzusundadır. Ama kendi ifadesiyle Kore'ye gitmekle “ne kadar büyük yanlış adım attığını” anlar. Zira en büyük “ikramiye”yi 27 Mayıs günü kaçıracaktır.¹⁴²⁶ Bununla beraber, Mayıs 1959'da Sadi Koçaş öncülüğünde yeni örgüt teşkil edilirken Talat Aydemir haberdar edilmemişti. Yukarıda zikredildiği üzere, örgüte alınması yönünde Sezai Okan'ın teklifi, Osman Köksal tarafından reddedilmişti. Sadi Koçaş anılarında, Talat Aydemir'in Kore'ye gitmek için verdiği dilekçenin Sezai Okan tarafından kısa sürede işleme konulduğunu belirtir.¹⁴²⁷ Ancak Kore'ye gittikten sonradır ki kendisi bir mektupla “örgüt”ün varlığından haberdar edilecektir. 27 Mayıs'tan sonra eski örgüt arkadaşları, kendisiyle uzun süre temasta bulunmamıştır: “Şimdiye kadar eski Komite arkadaşlarımdan hiçbir haber alamadım. Üzgünüm... Buna rağmen her zaman olduğum gibi metinim. Sabırlıyım... Ümitliyim. Yalnız aklımı kurcalayan bir şey var. Eski ideal arkadaşlarım acaba ne oldu ki beni unutacak kadar meşguller? Onlardan yapılması çok güç bir şey mi istemiştin acaba. Anlayamadım. İhtilalin icra sahasının tatbiki ve başarılması tamamen onlara ait, bu hususta hiçbir iddiam yok. Zaten gülünç olur. Hiçbir şey de onlardan istemiyorum. Yalnız unutulmuş bir şey var. İhtilale karar verip hazırlanma safhası, teşkilatlanma safhası, bu olgun hale gelinceye kadar komite içindeki faaliyetler... Acaba kimlere ait? Bu işin başlangıcı 1960 mıdır? O safhaya gelinceye kadarki zaman üzerinden, hazırlıklar üzerinden, tehlikeli geçen günler üzerinden, o tehlikeli günlerde komiteyi kurtaran şahıslar üzerinden, o komiteye ilk kurulduğu

¹⁴²⁵ Jeffrey E. Young, Janet S. Klosko, W. E. Weishaar, *Şema Terapi*, Çev. Tuğrul Veli Soylu, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017.

¹⁴²⁶ Aydemir, a.g.e., s. 43.

¹⁴²⁷ Sadi Koçaş, a.g.e., c.2, s. 641.

günden beri sadakatle hizmet edenlerin üzerinden sünger mi çekilecektir? Bunu düşünmek bile istemiyorum. Fakat bu satırları yazmaktan da kendimi alamıyorum. Belki yazdıkça da ferahlıyorum. Fakat ben de yakın arkadaşlarımdan alaka görseydim, hatırlansaydım, mektuplarıma cevap alsaydım, bu düşüncelere hiçbir zaman sapsızdım herhalde.”¹⁴²⁸ Üstelik Talat Aydemir, kendisini, MBK kadrosunda olan eski arkadaşlarıyla mukayese etmekte, kendi vasıflarını onlardan daha nitelikli görmekte ve bu duruma bir türlü tahammül edememektedir. Nitekim Sadi Koçaş’la olan bir sohbetinde, eski arkadaşlarına yönelik bu tutumunu şöyle ifade eder: “Eğer bu dünyada ‘vefa’ diye bir şey varsa, belki Cemal Gürsel’in değil ama etrafındakilerin bana ‘kul köle’ olmaları gerekirdi. Kimdir onlar, bir düşün. Ben kollarından tutup ortaya çıkarmasaydım, bir Osman Köksal, bir Sezai Okan bugün ortada olurlar mıydı? Bunların hepsi benim emrimdeydiler.”¹⁴²⁹

Talat Aydemir, ancak 5 Temmuz 1960 günü durumdan haberdar edilir. Uçakla Türkiye’ye dönmek istemesine rağmen, arkadaşları tarafından kendisine “uçak bileti” dahi temin edilmemiştir. Bir ay süren bir vapur yolculuğundan sonra Türkiye’ye ancak ulaşabilmiştir.¹⁴³⁰ Hâlbuki Washington’daki Dündar Seyhan, darbeden hemen sonra haberdar edilerek uçakla, sadece bir günlük seyahatle Ankara’ya gelivermiştir.¹⁴³¹ Bunun da ötesinde Türkiye’ye ulaşınca kendisine verilecek olan makamın statüsü, Aydemir’in ifadesine göre “Komite içinde kendisine hâsıl olan kanaati” gösterecekti: “Eskiden beri arzu ettiğim Milli Müdafaa Vekâleti Genel Sekreterliği kadrosu olması beni en çok memnun eder. Çift görev de olabilir, hepsi olur. Yalnız her zaman için arzu ettiğim şu: Türk ordusunda yapılacak ıslahatta, tasfiyede ve bunların planlamasında yakından alakadar olmak, bu hususta kendimi çok hazırlıklı buluyorum... Bunun planlanmasında herkesten daha çok faydamın olacağını düşünüyorum. Burada yapacağım hizmet, beni her şeyden çok memnun eder.”¹⁴³² MSB Genel Sekreteri olarak orduda reform görevini üstlenmek ve tarihe “iz bırakmak” isteyen Talat Aydemir’in bu talebi, ayrıca bizleri, 1956’da kendisi tarafından kurulan gizli örgütün kuruluş

¹⁴²⁸ Aydemir, a.g.e., s. 47.

¹⁴²⁹ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 817.

¹⁴³⁰ Aydemir, a.g.e., s. 47-48.

¹⁴³¹ Seyhan, a.g.e., s. 84; Talat Aydemir, Komite’deki arkadaşlarının tutumlarını içine sindiremediğini, kendisini Dündar Seyhan’la kıyaslayarak ifade etmektedir. “Ben toplamıştım bunları bir araya. Washington’dan Dündar’ı uçakla hemen getirdiler de, müracaatıma rağmen bana bir uçak bileti bile göndermediler. Aylarca süren vapur yolculuğu ile döndüm.” Koçaş, a.g.e., c.2, s. 762.

¹⁴³² Aydemir, a.g.e., s. 48.

sebeplerinden birine de götürmektedir: Ordunun geri kalmışlığı ve reform gereksinimi.¹⁴³³ Lakin bu görev de, diğer rakibi, Dünder Seyhan'a verilecektir ve gizli örgüt sürecinden beri düşlediği en büyük arzusuna ulaşamayacaktır.¹⁴³⁴ Yaşanan tüm bu süreçte beklentilerinin karşılığını bir türlü bulamayan Talat Aydemir'in, bu ruh halinde görüldüğü üzere, unutulduğu ve geri planda bırakıldığına dair derin bir kanaate kapıldığı anlaşılıyor. Şevket Süreyya Aydemir'in yerinde tespitiyle Talat Aydemir "kendisini olduğu gibi değil, olmasını istediği gibi düşünüyordu."¹⁴³⁵ Hatıratının bir bölümünde "kendisinin çok sabırlı, ihtirastan uzak yaşamaya alışmış ve yaptığı hizmetin karşılığını bekleyen bir insan olmadığını"¹⁴³⁶ söylese de, sadece birkaç sayfa sonra, "haksızlığa uğradığım zaman, mücadele hırsım daha çok kuvvetleniyor. Arkadaşlarımın samimiyetinden şüphe etmemekle beraber, makul bulduğum hareketten başkasına kalkışmayacağım. Bundan böyle kararlarımı kendim vereceğim. Bakalım hayat bundan sonra bana neler gösterecek?"¹⁴³⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Sadi Koçaş, Talat Aydemir'in ölümüne kadar "Ben kurdum, benim örgütüm yaptım" iddia ve söyleminden hiç kurtulamadığını söyler.¹⁴³⁸

Böylece Halim Mentеш kanalıyla cuntayı kuran Talat Aydemir, bu kozu ihtirasını, itibarını, kariyerini, saygınlığını sağlama peşinde kullanacağını söylemek mümkündür. Şükran Özkaya anılarında Halim Mentеш kanalıyla bu "Prensipier" metnini öğrenen Talat Aydemir'in uygun imkanı yakaladığını düşünerek derhal örgüt kurma faaliyetlerine başladığını belirtir. Zira Aydemir, MBK'daki Havacı ve diğer bazı üyelerin İstanbul ziyaretini de adım adım takip ettirmektedir.¹⁴³⁹

Bunun yanında Talat Aydemir'in böyle bir örgüt kurma niyetiyle çaba göstermeye, Harp Okulu Komutanlığı görevine gelir gelmez başladığını söylemek mümkündür.¹⁴⁴⁰

¹⁴³³ Aydemir, a.g.e., s. 18-19.

¹⁴³⁴ Seyhan, a.g.e., s. 100-101; Aydemir, a.g.e., s. 53-54.

¹⁴³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, c.3, s. 560.

¹⁴³⁶ Talat Aydemir, *Hatıratım*, s. 45.

¹⁴³⁷ Talat Aydemir, a.g.e., s. 49.

¹⁴³⁸ "Talat, 'Hayatta en büyük hatayı Kore'ye gitmekle yaptım' dediği zaman, 'bunun yanlış olduğunu ve hatta burada olsaydın dahi seni içlerine almayacaklarını' söyledim. Ama böyle bir şeyi bir türlü havalası almamıştı. 'Nasıl olur, kim beni almayabilirdi?' gibi bir reaksiyon gösterdi." Koçaş, a.g.e., c.2, s. 641.

¹⁴³⁹ Özkaya, a.g.e., s. 319.

¹⁴⁴⁰ Sadi Koçaş, o dönemki bir görüşmesinde Talat Aydemir'in Harp Okulu Komutanlığı'nı "pasif bir görev" olarak küçümsediğini ifade eder. Aydemir, daha aktif bir görevde olmayı talep etmektedir. Koçaş, a.g.e., c.2, s. 762; Harp Okulu Komutanlığı'na, Sıtkı Ulay'ın MBK üyeliğine atanmasından sonra, Kurmay Albay Müçteba Özden tayin edilir. Lakin Talat Aydemir, Kore'den dönünce, Müçteba Özden'in yerine okul komutanlığına atanır. Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 109.

MBK'nın içindeki ayrılıkları hisseden Talat Aydemir, ikili oynayarak bir “entrika” faaliyetine girişmişti. Lakin 1960 yılının Eylül ayında, Turan Yavçan¹⁴⁴¹ ve Adnan Çelikoğlu ile birlikte en uygun ortamda bir “cunta” teşekkül edilmesi için anlaşmalarına rağmen, bu fırsat kendilerine 13 Kasım gününden önce gelmez. Bu süreçte Talat Aydemir, kimi zaman “MBK'nın birliğini sağlamak”, kimi zaman “MBK'yı korumak” ve kimi zaman ise “MBK'yı kontrol etmek” görüntüsü altında, ordu birliklerinde “çengel” faaliyetinde bulunmaktaydı.¹⁴⁴²

Nihayet Talat Aydemir, komuta kademesinin orduyu kontrol edemediği bir ortamda durumdan vazife çıkarttığını belirten Talat Aydemir, orduyu parçalanmaktan kurtarmak amacıyla Ankara'daki yakın arkadaşlarıyla bir fikir etrafında toplanıp SKB teşkilatını kurduğunu dile getirir.¹⁴⁴³ Bu hikâyeye göre Talat Aydemir, daha önce gizli örgüt üyesi olup veya 27 Mayıs müdahalesine aktif olarak katılmış ama MBK'ya giremeyen çoğunluğu albay rütbesindeki “eski kurtları” bir araya getirmek zor olmamıştır. Jandarma Okul Komutanı Necati Ünsalan, Ankara Merkez Komutanı Selçuk Atakan, Harp Okulu Alay Komutanı Turgut Alpagut, 28. Tümen Komutanı Nuri Hazer, 28. Tümen Kurmay Başkanı Kemal Güner¹⁴⁴⁴ gibi isimleri Ankara'da; Adnan Çelikoğlu ve Osman Deniz gibi isimleri de İstanbul'da bir arada toplamıştır.

Örgütün İstanbul kanadının kuruluş hikâyesinde de çelişkili ve farklı anlatımlar bulunmaktadır. Gazeteci Bedii Faik'e göre, 13 Kasım operasyonunda başrol oynayan MBK'daki Havacılardan Mucip Ataklı ve Emanullah Çelebi, yanlarına Şükran Özkaya'yı da alarak İstanbul'da I. Ordu Komutanı ve Örfi İrade Komutanı Cemal Tural'ı ziyaret ederler. Ziyarete Cemal Gürsel'in Komite içinde yeni bir darbe yapmasından endişe edildiği ifade edilir. İddialarına göre Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay, Sezai Okan ve Osman Köksal'dan oluşan beş kişilik bir “Direktuar” yönetimi tasarlanmaktadır. Görüldüğü gibi Sezai Okan ve Osman Köksal, Direktuar yönetiminin karşısında yer almalarına rağmen, “dedikodular” sonucu, olay

¹⁴⁴¹ Turan Yavçan, Talat Aydemir'le 1957 yılında Elazığ'da tanışmış ve gizli komiteye Talat Aydemir'in hücrelerine bağlı olarak katılmıştır. Talat Aydemir, a.g.e., s. 33.

¹⁴⁴² Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi*, s. 180-181.

¹⁴⁴³ Talat Aydemir, a.g.e., s. 69.

¹⁴⁴⁴ Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere 1957 yılında Atatürkçüler Cemiyeti üyesi olan Kemal Güner, orduda reform yerine hükümet darbesi fikrinin açıkça ortaya atılmasından sonra gizli örgütten ayrılmış ancak arkadaşlarını ihbarda bulunmamıştı.

farklı yönlere kaymıştır.¹⁴⁴⁵ Mucip Ataklı ve arkadaşları, dönemin “ihtilalcileri arasındaki bir gazeteci” unvanına sahip Bedii Faik’in aktarımıyla, Cemal Tural’dan “Gürsel Paşa bizi tasfiye edecek, size sığınmıyoruz” sözleriyle yardım talebinde bulunurlar. General Cemal Tural, kendisine anlatılanları “vah vah, yazık olmuş” sözleriyle yanıt vererek çok da kaale almadığını gösterir.¹⁴⁴⁶ Havacıların bu teklifini, dönemin konjonktüre uyumlu ama kendi karakterine uyumsuz şekilde “kibarca” reddeder.

General Cemal Tural’ın 27 Mayıs ihtilalcileri ile ilk “illegal” görüşmesi yıllar öncesine gider. “Atatürkçüler Cemiyeti” adıyla bilinen gizli örgüt tarafından 1957 yılının Ekim ayında bir hükümet darbesi tasarlanmıştı. Örgüt mensuplarından Talat Aydemir’in tavsiyesi ile Faruk Ateşdağlı tarafından örgütün liderliği için “çengel” atılan General Cemal Tural, yapılacak darbeyi gerçekçi görmediği için liderlik teklifini reddetmişti.¹⁴⁴⁷ Bununla beraber bu tekliften kısa süre sonra patlak veren 9 Subay Olayı’nın dava aşamasında Mahkeme Başkanlığı’na Cemal Tural’ın atanması, örgüt içinde genel bir rahatlık havasının esmesini sağlamıştır: “O zaman, örgüt içinde Tural’ın eski bir ihtilalci olduğu ve aynı yönde çalışanlara sempati duyacağı hakkında yerleşmiş bir kanaat vardı.”¹⁴⁴⁸ Cemal Tural’ın bu kısa ihtilalcilik öyküsü dikkate alındığında, “ihtilalcileri koruyan bir hami rolünde olması”, 2 Ağustos 1960 tarihli ordu tenkisinde, darbeciler tarafından neden emekli edilmediği sorusunu yanıtlamamıza yardımcı olabilir.¹⁴⁴⁹ Nazi Almanya’sının “asık suratlı SS subayları gibi saç tıraşı

¹⁴⁴⁵ Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 101; Örsan Öymen de beş kişiden oluşacak olan bir “Paşalar Cuntası” kurulacağını ifade eder. Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var*, s. 308. Konuyla ilgili bir başka iddia ise “Sürgün ihtilalci”lerden Orhan Erkanlı’ya aittir. Aldığı bir duyuma göre “üç Cemal’ler”in, (Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Cemal Tural) Komite’yi dağıtarak iktidara doğrudan el koyma niyetinde olduğunu söyler. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 181; Metin Tokar, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Kulahlı Bir Ara Rejim, 1960-1961*, s. 246.

¹⁴⁴⁶ Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 101; Bahtiyar Yalta, Cemal Tural’ın bu tarz ifadeleri daha çok “küçümseyici” anlamda kullandığını ifade eder. Yalta, a.g.e., s. 177; Şükran Özkaya, anılarında Cemal Tural’ı ziyaret etmeyi gereksiz bulduklarını belirtir. Zira onlara göre Cemal Tural, Cemal Gürsel’in arzuladığı “Generaller Cuntası”nın müstakbel bir üyesidir: “Cemal Tural, yüzümüze karşı iltifatlarda bulunuyor, arkamızdan ise bizi eleştiriyordu.” Özkaya, a.g.e., s. 321; Örsan Öymen de bu MBK üyelerinin başlangıçta Cemal Tural’ı ziyaret ettiklerini ama “yüz” bulamadıkları için kanal değiştirdiklerini söyler. Öymen, a.g.e., s. 308.

¹⁴⁴⁷ Aydemir, a.g.e., s. 35.

¹⁴⁴⁸ Cemal Tural’ın eski ihtilalciliği 1940’lı yıllara dayanmaktadır. Seyhan, a.g.e., s. 68.

¹⁴⁴⁹ Cemal Tural’ın neden emekli edilmediğine dair ikinci bir ihtimal de 27 Mayıs sabahı İstanbul Grubu’na ihtilali desteklediği yönünde gönderdiği bildiriydi. Cemal Tural o tarihte Gelibolu’da Kolordu Komutanı’dır. Yalta, a.g.e., s. 229-230.

tarzıyla”¹⁴⁵⁰ dikkat çeken Cemal Tural, sert, ciddi, otoriter ve hiçbir konuda kendi sözlerinin tartışılmasına hoşgörü göstermeyen tipik Prusya Ekolü’ne mensup bir komutan olarak dönemin subayları arasında iz bırakmıştır.¹⁴⁵¹ Görüldüğü gibi, karşılıklı korkuların hâkim olduğu bu süreçte, askerî disipline oldukça önem veren bir komutan olarak tanınan Cemal Tural’ın, hiyerarşik sistemi alt üst eden MBK’nın genç üyelerinden kendisine gelen “hamilik” önerisine olumsuz yaklaşımı doğal karşılanmalıdır. Cemal Tural, SKB cuntasına aktif olarak katılmamakla beraber, faaliyetlerini emri altındaki iki kurmay başkanıyla sürekli takip etmekte ve cunta aleyhinde olmadığı imajını vermeye çalışacaktır.¹⁴⁵² Bu yönlüyle İnönü ile 27 Mayıs müdahalesi arasında kurulan ilişki gibi Cemal Tural ile SKB arasında da benzer bir bağlantı kurulabilir: “Cemal Tural, ne SKB’nin içindeydi, ne de dışında.”

SKB’nin İstanbul kanadının kuruluş hikâyesine devam edilecek olursa, Cemal Tural’dan beklenen desteği alamayan Havacılar, eski gizli örgütçülerden olan İstanbul 66. Tümen Komutanı Tuğgeneral Faruk Güventürk’ün odasına giderek benzer tereddütlerini dile getirirler.¹⁴⁵³ General Faruk Güventürk, yukarıda da zikredildiği gibi, makam odasında, Cemal Gürsel’in beş kişilik bir yönetimle “diktatörlüğe” gitmesini

¹⁴⁵⁰1946 Harbiye mezunu Tevfik Subaşı, Harp Okulu’nda kendilerinin Harp Tarihi öğretmeni olduğunu belirtir. O dönemde de disipliniyle tanınan Cemal Tural, Harbiyelilerin mezuniyet gününde “disiplin, saçlarda başlar” anlayışıyla, tüm subay adaylarının saçlarını üç numara diye tabir edilen tıraş makinesiyle kestirterek “şimdi asker oldunuz, ordu budur” sözlerini sarf eder. Disiplini saçlarla ölçen zihniyeti Tevfik Subaşı şöyle değerlendirir: “30 Ağustos akşamı, Ankara Orduevi salonlarında, o devrin kıyafeti kapalı yaka elbise içinde, kılıçların şakırtısı ile yaşama ilk adımını atan bizler, bu disiplin anlayışını anlayamadan karmakarışık hislerle dans ediyorduk. Bu, toplumla ilk resmî ilişkimizdi. Dans ettiğim kız arkadaşşıma, neden hep, ‘saçlarımın kesilişini’ açıklama zorunluluğunu duydum, bilmiyorum.” Subaşı, a.g.e., s. 180.

¹⁴⁵¹Sadi Koçaş, a.g.e., c.2, s. 147-148; Subaşı, a.g.e., s. 179-180; “Çatık kaşlı, sert bakışlı” General Cemal Tural, 18 Kasım 1905 günü Erzincan’da dünyaya gelmiştir. Babası Piyade Binbaşı Ahmet Vefik’tir. 1925 yılında Harbiye’den; 1933 yılında Harp Akademisi’nden mezun oldu. 27 Mayıs’ı harekâtını takiben Fahri Özdilek’in MBK üyesi olmasıyla, 3 Ağustos 1960 günü Diyarbakır’da 7. Kolordu Komutanlığı’ndan İstanbul I. Ordu Komutanlığı’na atanmıştır. *Akis*, 7 Ağustos 1961, s. 19; Türk ordusunda Prusya etkisi üzerine yapılan bir çalışma için bkz. Gencer Özcan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren Balta-İsmet Akça, s. 175-222.

¹⁴⁵²Cemal Tural gibi gelişmelerden haberdar olan ancak perde arkasında kalan komutanlardan birisi de KKK General Celal Alkoç’tur. Celal Alkoç toplantılara katılması için “Binbaşı Hüsamettin” isminde bir subayı görevlendirdiği bilinmektedir. Yalta, a.g.e., s. 166; 28 Haziran 1961 günü Cevdet Sunay’ın bu teşkilata girmesiyle birlikte örgüt, kendisini yasal bir şemsiye altında hissetmiştir. Ayrıca Ordu Komutanı Cemal Tural’a zorla teşkilata katılması yönünde alttan baskılar yapılmaktaydı. “Birinci Ordu Komutanı baştan “evet” demişe de birliğin varlığını kabul etmek istemiyordu... Ankara kanadı ile konuşuldu ve kendisinin emekli edilmesi konusu İstanbul’a bırakıldı. Benim de dâhil olduğum albayların çoğunluk oyuyla emeklilikten kurtuldu. Durumun Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’a anlatılması Emin Arat’a bırakıldı. Sunay’ın da Cemal Tural’ı hizaya sokmasının istenmesine karar verildi.” Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 160.

¹⁴⁵³Özkaya, a.g.e., 2005, s. 321.

engellemek için SKB'nin ilk "yemin metni"nin hazırlandığını ifade eder.¹⁴⁵⁴ Havacı üyelere "demokrasi" konusunda teminat verilmiş, durumdan Akademiler Komutanı General Faruk Gürler ve İstanbul Valisi General Refik Tulga bilgilendirilmiştir: "Bir diktatörlüğe gidilmesini önlemek için benim odamda ilk Silahlı Kuvvetler Birliği'ni kurduk. Ve yemin ettik. Ondan sonra tüm orduya yayıldı."¹⁴⁵⁵ Faruk Güventürk'e göre 1960 yılının Kasım veya Aralık ayında SKB kurulur. Hazırlanan bu yemin metni şu şekildedir: "Türk milletinin bekasını, 27 Mayıs inkılap ruhunun devamını, demokratik rejimin kurulmasının teminiyle, Milli Birlik Komitesi'nin müspet icraatını destekleyeceğime ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin siyasetten uzak kalmasını temin hususunda kendimi şimdiden Türk milletine feda edeceğime namusum ve şerefim üzerine and içerim."¹⁴⁵⁶ SKB üyesi olmak isteyen subaylar, öncelikle bu yemin ritüeline uymak zorunda kalacaklardı.

Bahtiyar Yalta, Faruk Güventürk'ün öncülüğünü yaptığı bu toplantıdan Komite'nin Havacı üyelerine "yüz vermeyen" Cemal Tural'ın da haberdar edildiğini ifade eder. Cemal Tural, Birinci Ordu Kurmay Başkanı Emin Arat'la görüşerek, Faruk Güventürk'ün odasındaki toplantıya iştirak etmesini emreder. Cemal Tural'a aktarıldığı şekliyle toplantının gerekçesi disiplini yeniden tesis etmektir: "Ordu Komutanı General Cemal Tural, toplantı yaptığımızı biliyor. Disiplinsizliği ortadan kaldıracamız."¹⁴⁵⁷ Kurmay Albay Emin Arat'a göre, Cemal Tural, "demokrasi" yanlısı bir general değildi ancak "disiplin"in sağlanması konusunda oldukça hevesliydi.¹⁴⁵⁸

Yıldız Harp Akademisi'nde iki örgütün 1957'de birleşmesiyle oluşan "Atatürkçüler Cemiyeti"nin başkanı Faruk Güventürk'ün 9 Subay Olayı'nda tutuklanması, sonradan beraat etmesine karşın, deşifre edildiği için 1959'da yeniden oluşturulacak örgüte dâhil edilmemesine neden olmuştu. Buna rağmen, 27 Mayıs'tan sonra Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı tarafından bu eski ihtilalci, 66. Tümen Komutanı ve İstanbul Merkez

¹⁴⁵⁴ Yemin metninin kimin hazırladığı konusunda da çelişkili iddialar yer almaktadır. Fark Güventürk, metni kendisinin kaleme aldığını ileri sürerken, Bahtiyar Yalta, metnin Kurmay Albay Emin Arat tarafından hazırlandığını belirtir. Yalta, a.g.e., s. 166

¹⁴⁵⁵ Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 175; Tunçkanat, a.g.e., s. 428.

¹⁴⁵⁶ Faik, a.g.e., s. 102; Seyhan, a.g.e., s. 147; Talat Aydemir, a.g.e., s. 78.

¹⁴⁵⁷ Bahtiyar Yalta, bu sözleri Birinci Ordu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Emin Arat'tan nakletmiştir. Yalta, a.g.e., s. 165-166.

¹⁴⁵⁸ Yalta, a.g.e., s. 166.

Komutanlığı görevlerine atanır.¹⁴⁵⁹ Sivil bürokrat ve siyasetçilere güvenmeyen MBK'daki Radikal kanadın bu iki ismi, “devrim”in ve “kendileri”nin kişisel güvenliği için yaptıkları bu kilit atama, tıpkı Talat Aydemir'in Harp Okulu Komutanlığı'na atanması gibi, gayelerine uygun netice vermediği 13 Kasım Olayı'nda görülecekti.

Nitekim Dokuz Subay Olayı'ndan sonra yeni kurulan gizli örgüte alınmadığı için MBK'ya giremeyen, ayrıca kendisine en yakın arkadaşlarından birinin ifadesiyle, “treni kaçırmamanın derin hüznünden, bir türlü kendisini kurtaramayan” Faruk Güventürk, Ondörtler'in tasfiye operasyonunda görev almıştı. Hemen sonrasında SKB'nin İstanbul kanadının kuruluşuna da öncülük edecektir. Dünder Seyhan, Faruk Güventürk için “gizli teşkilat kurmaya ve teşkilat içinde lokomotif olmaya dayanamayan bir karaktere sahip” tabirini kullanır.¹⁴⁶⁰ Faruk Güventürk'ün MBK'nın Havacı üyelerinden gelen bu teklifi düşünmeden kabul etmesinin ardında iki neden yattığı görülmektedir. Birincisi, elbette, MBK'nın dışında kalmasıdır. Anılardan anlaşıldığı kadarıyla eski gizli örgütçülerin birçoğunun “dominant ve alfa” bir karaktere sahip oldukları görülmektedir. Kolayca başarıya ulaşan bir ihtilalin dışında kalmış olmaları, doğal olarak kendileri açısından tahammül edilecek bir durum da değildir. Sadi Koçaş'ın naklettiğine göre, Faruk Güventürk, şahsının dâhil olmadığı bir Komite'yi “gayri meşru” görmekte ve 27 Mayıs'ı, “babasız” bırakılmış bir üvey evlat olarak nitelendirmektedir: “66. Tümen Komutanlığı odasında otururken Faruk Güventürk, bir Dünder Seyhan'a, bir Orhan Kabibay'a baktı ve “ihtilali piç ettiler” dedi. “Biz olmalıydık bu işin başında. Biz, üçümüz, ta başlangıçtaki gibi. Nereden çıktı bu paşalar, bir sürü insan?” Faruk Güventürk, 1956'lardaki gruplardan bahsediyordu. Ama nedense Talat'ı (Aydemir) anmamıştı.”¹⁴⁶¹ Sadi Koçaş'ın bu aktarımı bir kenara, MBK dışında tutulan Talat Aydemir'in “feryat”ına benzer temaların, Faruk Güventürk'ün kendi kalemine de

¹⁴⁵⁹ Akkaya, a.g.e., s. 321; Seyhan, a.g.e., s. 120.

¹⁴⁶⁰ Dünder Seyhan anılarında, Ankara'da Talat Aydemir, Necati Ünsalan, Selçuk Atakan ve Nuri Hazer'le “Silahlı Kuvvetler Birliği” ismiyle bir örgüt kuran Halim Menteş ve Komite üyelerinin, İstanbul'da en uygun komutan olarak Faruk Güventürk'ü gözlerine kestirdiğini söyler ve olayı şöyle aktarır: “Güventürk'ün karakterini iyi bilen Menteş için akıllıca bir hareket olmuştur. Gizli örgüt kurmaya ve örgütün başkanı olmaya dayanamayan Faruk Güventürk'ün bu eğilimini çok iyi kullanarak onun aracılığıyla I. Ordu bölgesindeki komutanları da aynı isimli teşkilat altında toplamayı başarmıştır. Kısa bir süre sonra Ankara ve İstanbul'daki iki teşkilat birleştirilerek ucu Genelkurmay Başkanı'na kadar uzanan zincir tamamlanmıştır.” Seyhan, a.g.e., s. 137.

¹⁴⁶¹ Sadi Koçaş, a.g.e., C.II, s. 768; Faruk Güventürk, yıllar sonra Nazlı Ilıcak'la gerçekleştirdiği bir söyleşide, “Hadi ben neyse de” diyerek kendisini bu kez ikinci planda bırakır ve “bir Talat Aydemir, mesela bir Dünder Seyhan nasıl MBK dışında bırakılır?” şeklinde serzenişlerde bulunur. Ilıcak, a.g.e., s. 172.

yansıdığı görülüyor. 1961 yılında Mexico City Elçilik Müşaviri Orhan Erkanlı'ya hitaben yazdığı mektupta 27 Mayıs'tan sonra uğradığı hayal kırıklığı dile getirmiştir. Faruk Güventürk, gizli örgütün kurucusu olarak arkadaşlarından MBK üyeliği beklemekteydi. Oysa kendisine emniyet müdürlüğü layık görülmüştü. Ayrıca darbenin başarılmasından ötürü Başbakanlık'ta sevinç gözyaşlarına boğulduğu halde hiçbir eski arkadaşı yüzüne dahi bakmamıştı: "Sizin başkanınız, kurucunuz, ağabeyiniz olarak ben hanginizin aklına geldim? Ama benim maddi mevki ve menfaatlerle ilgim olmadığı için aldırış dahi etmedim. İhtilalin üçüncü günü Ankara'da Başbakanlık'taki toplantı yaptığımız yere girmiştik. Ben sevinçten hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordum... Hanginiz benle meşgul oldunuz? Üstelik bana polis müdürlüğü teklif ettiniz. Bu mu idi sizin vefakârlığınız... Benim idealim ve vatan sevgim beni her türlü mevki ve saltanat duygularından daima uzak tutacağına emin ol."¹⁴⁶² MBK dışı kalan diğer tüm eski örgütçüler gibi, Faruk Güventürk'ün ruh halini su yüzüne çıkarmaktadır. Diğer bir ikinci sebep, Faruk Güventürk'ün Cemal Gürsel ile yaşadığı bir sürtüşmeden kaynaklanmaktadır. İstanbul Merkez Komutanı olan Faruk Güventürk, bazı taşkın davranışlarından dolayı, Gürsel tarafından son dönemlerde "istenmeyen" bir general olduğuna yönelik iddialar bulunmaktadır.¹⁴⁶³ Dündar Seyhan hatıratında, General Faruk Güventürk'ün İstanbul'da bir "derebeyi" gibi hareket ettiğini ve Cemal Gürsel'in bu durumdan rahatsızlık duyduğunu şöyle ifade eder: "Güventürk, ihtilalin İstanbul Merkez Kumandanı olarak şehrin kendisine verildiğini kabullenmişti. Hangi taşı kaldırsanız altında bitiveriyordu. Askeri ve sivil, nasıl ve ne şekilde bir olay olursa olsun, orada hazır ve nazırdı. Nişan, nikâh, düğün, toplantı, miting, kongre, seminer, açılış, kapanış, karşılama, uğurlama demiyor, devleti İstanbul'dan idare edercesine her gün birkaç nutuk atıyordu. Uyarılara kulak asmıyordu. Ölçülü, ölçüsüz veryansın edip duruyordu. Sonunda Gürsel, dayanamadı. Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek'e, Güventürk'ü derhal Anadolu'nun uzak yerlerindeki bir tümene tayin edilme emrini verdi. Fakat tayinini Orhan Kabibay durdurdu."¹⁴⁶⁴

¹⁴⁶² Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 378-379.

¹⁴⁶³ Akkaya, a.g.e., s. 321. Emin Aytekin de hatıratında, General Faruk Güventürk'ün kendi mesuliyetini aşan hudutlarda dolaşmaktan zevk aldığını belirtir. Emin Aytekin, *İhtilal Çıkmağı*, s. 122. Faruk Güventürk'ün tutumlarından alt rütbeli subaylar da memnun değildir. Yüzbaşı Tefik Subaşı, Davutpaşa Kışlası'nı sık sık ziyarete gelen Güventürk'ün davranışlarını rütbesi ve yaşına uygun bulmadıklarını ifade eder. Subaşı, a.g.e., s. 185.

¹⁴⁶⁴ Seyhan, a.g.e., s. 120.

Emin Aytekin de ihtilalin “haylaz” subayı Faruk Güventürk hakkında Dündar Seyhan’ı destekler nitelikte ifadeler kullanmaktadır: “Hepimiz ihtilal hastasıydık ancak içimizde bizden de fazla hasta olanlar vardı. İstanbul’da bir General (Faruk Güventürk) vardı ki hangi taşı kaldırırsanız altından o çıkardı. Vazifesi değildi ama kendisi bundan hoşlandığı için bunu görevi zannedirdi. Odasında masasının üstünde bir Atatürk büstü vardı. Çalışma masasının arkasında duvarda bir Atatürk portresi, ayrıca floresanla yapılmış bir Atatürk profili, önünde Atatürk’e ait kitaplar... Odasında otururken, dolaşırken kendini Tanrı’nın Türkiye’ye gönderdiği Atatürk’ün yeni bir muakkibi (takipçisi) olarak görürdü.”¹⁴⁶⁵

Faruk Güventürk’ün “tuhaf, taşkın ve patavatsız” tutumuna bir örnek de gazeteci Bedii Faik’in anılarında yer almaktadır. Tasfiyeden sonra yerini koruyan generallerden biri de İçişleri Bakanlığına atanan Korgeneral Muharrem Kızıloğlu’dur. Kızıloğlu’nun şahsına ve makamına yönelik Faruk Güventürk’ün tutumu, askerî disiplin açısından trajik bir olaydır. Dönemin ünlü gazetecilerinden Bedii Faik, askeri müdahaleden birkaç gün sonra yaşadığı bu olayı anlatırken 27 Mayıs’ın “röntgen filmi”ni de çektiği gibi Faruk Güventürk’ün taşkın tutumuna da örnek verir. Bedii Faik, İçişleri Bakanlığı aleyhine yönelik bir yazısından dolayı sorgulanmak için İçişleri Bakanı Korgeneral Muharrem Kızıloğlu’nun emriyle İstanbul’dan Ankara’ya davet edilir. Sorgulamanın tamamlanmasından sonra gözaltına alınarak bir istihbarat görevlisi tarafından öğle yemeği için orduevine götürülen Bedii Faik, orduevinde tesadüfen karşılaştığı yakın arkadaşı Kurmay Albay Faruk Güventürk (henüz albay) ve genç subay arkadaşları tarafından sanık sıfatından bir anda misafir statüsüne yükseltilir. Bir süre sonra yaşananlardan habersiz orduevine gelen İçişleri Bakanı Muharrem Kızıloğlu, Bedii Faik’i genç subaylar arasında görünce mülayim bir karaktere bürünmüş ve Faruk Güventürk tarafından yakışsız bir muameleye de tabi tutulmuştur: “Kızıloğlu hemen benle tokalaşarak ‘serbestsiniz, gidebilirsiniz’ dedi. İşte o zaman Albay rütbesindeki Faruk Güventürk’ün, General Kızıloğlu’na doğru homurdanmaya başlayan arkadaşlarından biraz öne çıkarak ve paşanın tam göğsünün dibine kadar sokulup, bağırışını ibret ve dehşetle seyrettik. ‘Paşam, senin bu yaptığın iş midir? Sanki

¹⁴⁶⁵ Aytekin, a.g.e., s. 156-157. Faruk Güventürk’ün Tümgeneral iken 1963’te kaleme aldığı “Gerçek Kemalizm” isimli bir eseri de bulunmaktadır. Bkz. Faruk Güventürk, *Gerçek Kemalizm*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1963.

isteseydin tutabilir miydin?’ Muharrem Kızıloğlu ise sapsarı bir yüzle hemen arabasıyla oradan ayrılmak zorunda kaldı.”¹⁴⁶⁶ 1957 yılında gizli örgütün ilk ihtilal girişiminde, ihtilal liderliği için teklif götürülen generallerden Muharrem Kızıloğlu, bu genç subaylara “ihtilal nasıl yapılır?” dersi verdikten sonra kendisinin artık yorgun olduğunu söyleyerek liderlik teklifini reddetmişti ama onları ihbarda da bulunmamıştı. Bu gerçeği bilen Faruk Güventürk’ün General Kızıloğlu’na karşı kişisel bir husumeti olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ama İçişleri Bakanı bir generale yönelik bu aşağılayıcı tutumun gerekçesini, askerî disiplin ve hiyerarşinin altüst oluşuna bağlamak kadar doğal bir sonuç olamaz. Buna karşın SKB üyelerinden Kurmay Albay Emin Aytekin anılarında, MBK’ya dâhil edilmeyen eski örgütçü Faruk Güventürk’ün öteden beri İçişleri Bakanlığı makamına oturmak gibi bir niyeti olduğundan bahseder. Disiplinin bozulması ordu içinde özellikle eski ihtilalcilerin “makam ve itibar” peşinde koşuşturmalarını tetiklemiştir. Emin Aytekin, SKB’nin askerî muhtırası niteliğinde olan “21 Ekim 1961 protokolü”nün imzalanmasından hemen sonra teşkil edilecek kabinenin oluşumunda tüm bakanlıklara sivillerin atanması teklifi kabul edilmesine rağmen, İçişleri Bakanlığı konusunda Faruk Güventürk’ün itirazı ve direnciyle karşılaştığını ifade eder. Protokolün imzalanmasından sonra hükümetin teşkili için görüşmeye geçilir. Subaylar arasında sivilleri tanıyan tek isim İstanbul Valisi General Refik Tulga’dır. Refik Tulga söylediği isimler kaydedilirken sıra içişleri bakanlığına gelince, uzun tartışmalar başlar: “Konuşan daha ziyade Faruk Güventürk idi. İçişleri Bakanlığını uzun süreden beri iyi etüt ettiği konuşmasından anlaşılıyordu. Sonra İçişleri Bakanlığı hizasına Faruk Güventürk’ün ismi kaydedildi. Kabinede tek asker oydu.”¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶⁶ Bedii Faik, *Matbuat Basın Derkeen Medya*, c.4, s. 24-27; Bedii Faik, bu süreçte kariyer peşindeki başka bir korgeneralin, orgeneral olabilmek için çevresindeki albaylara “Çocuklar beni artık orgeneral yaparsınız değil mi? şeklinde dil döktüğünü aktarır. Faik, a.g.e., s. 27.

¹⁴⁶⁷ Faruk Güventürk hazırlanan kabine listesinin aslında ikinci askeri üyesidir. Kabinenin başlığına eski Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay’ın getirilmesi oy birliğiyle kabul edilmiştir. Aytekin, a.g.e., s. 80; Faruk Güventürk’ün taşkın ve uçuk davranışları, dönemin birçok hatıratında yerini almıştır. Bu örneklerden biri Yassıada Komutanı Yarbay Tarık Güryay’ın Bir İktidar Yargılanıyor eserinde zikredilmektedir. İstanbul Merkez Komutanı Faruk Güventürk, Yassıada’yı ziyaret ederek Adnan Menderes’le görüşmek ister. Tarık Güryay, “kırıcı bir konuşma” olmaması şartıyla bu görüşmeye izin verdiğini ama Faruk Güventürk’ün haddini aşarak Adnan Menderes’e ağır hakaretlerde bulunduğunu iddia eder: “Faruk Güventürk, Dokuz Subay Olayı’nı kastederek, şaşılacak bir hırs içinde eline geçen fırsattan mümkün mertebe faydalanmak istiyordu: ‘Nasıl?’ diyordu, ‘bizi apar topar tevkif ettirir misin?’ Menderes’in cevap vermesine vakit bırakmaksızın, sataşıyordu... Faruk Güventürk, rütbesinden, mevkiinden beklenmez bir küçüklüğe düşmüş ve şahsen beslediği anlaşılın derin bir kine kapılarak tutuklu Başbakanı paylamaya koyulmuştu... Menderes neye uğradığını şaşırılmış, müşteki ve mustarip gözlerle bana bakıyordu. Hırsımdan olanca kanım yine beynime çıkmıştı. Hemen kalktım ve Menderes’i

Netice itibariyle “ateşli, fevrî ve özerk” davranışlarıyla sürekli ön planda bulunma isteği sonucu Cemal Gürsel tarafından “istenmeyen adam” ilan edilen Faruk Güventürk ile hâlihazırda Cemal Gürsel’in kendilerini diskalifiye etmesinden çekinen MBK’daki Havacıların müşterek bir amaç etrafında toplanması sürpriz gözükmemelidir. Böylece Faruk Güventürk’ün yapılan ittifak teklifini derhal kabul etmesi, kendisinin yukarıda zikredilen röportajdaki sözlerinin aksine, temel gerekçe “diktatörlüğe karşı direnişin” değil, “şahsi ikbali”ni güvence altına alma gereksiniminin bir sonucudur.

Hiyerarşi dışı oluşan ordu içindeki tüm gizli örgütleri birleştiren bir teşkilat niteliğinde olan “Silahlı Kuvvetler Birliği” cuntası, Talat Aydemir’e göre, ordunun bozulan hiyerarşik sistemini yeniden sağlamak ve orduyu politikadan uzaklaştırmak gibi modern bir ordu için hayati derece önemli iki kurumsal ihtiyaçtan doğmuştu.¹⁴⁶⁸ Aşağıdan yukarıya doğru kurulan bu yarı illegal örgütün hiyerarşiyi yeniden oluşturmak için beyan edilen bu amacı, Bröckling’in askeri disiplin tanımındaki tespitini hatırlatır. Ona göre askeri disiplin, “iki kez kodlanmış bir disiplindir.” Zira askerlerin sadece tüzüğe ve üstlerinin emirlerine itaat etmeleri yetmez, arkadaş grupları içinde de sosyal denetimin sürdürülmesi ve askerler arasında etkili bağların kurulması şartını da içine alır. Başka bir anlatımla, askerî kurum kesin hiyerarşik kademelere bölünmüş, rasyonalize edilmiş bir organizasyondur. Ama “üst komuta kademesi”nin zorla gerçekleştirmeyi başaramadığı disiplini, tek tek subayların desteklerine ihtiyaç duydukları “silah arkadaşlıkları” yoluyla gerçekleştirilir.¹⁴⁶⁹ SKB’nin Ankara’daki “kudretli” albaylarından (silah/örgüt arkadaşları) Talat Aydemir, Halim Menteş, Dündar Seyhan, Necati Ünsalan, Selçuk Atakan, Fevzi Arsin, Orhan Alpakin ve Nuri Hazer gibi önde gelen isimleri arasında ortak bir görüş birliği bulunmamaktaydı.¹⁴⁷⁰ Ancak bir süre sonra bu albaylar, “disiplin” kisvesi altında, müşterek bir söylem geliştirmişlerdir. Bu söylemsel taktiğe göre albaylar, asıl direnişin kendilerinden değil küçük rütbelilerden geldiğini, kendilerinin ise alt kademelerden gelen tazyiki önleyen bir “fren” olduklarını dile getirmektedirler. Şayet fren vazifesi yapmalarına engel olunursa, hiyerarşik düzen

---

dışarıya çağırdım. Odadan çıkınca kendisine özür diledim... Faruk Güventürk’ün Menderes’le konuşma müsaadesini verdiğime bin pişman oldum... Ardından hemen biraz avutabilmek amacıyla, pek fena sarsıldığını hissettiğim Menderes’in odasına gittim. Menderes, beni görür görmez ilk defa boynuma sarıldı. “Adeta yangından kurtulmuş gibi oldum Kumandanım” diyordu.” Tarık Güray, *Bir İktidar Yargılanıyor*, s. 207-211.

¹⁴⁶⁸ Talat Aydemir, a.g.e., s. 69.

¹⁴⁶⁹ Bröckling, a.g.e., s. 25-26.

¹⁴⁷⁰ Seyhan, a.g.e., s. 146.

kontrolden çıkacaktı.¹⁴⁷¹ Ordudaki bu “disiplinsizlik” söylemi çerçevesinde albaylar görüşlerini sık sık komuta kademesine aksettirmekte ve askeri bir müdahale için gerekçe yaratmaktaydılar. Albaylar ile komuta kademesi arasındaki bu tarz diyaloglardan birine şahit olan Genelkurmay İstihbarat Başkan Yardımcısı Kurmay Albay Cihat Akyol’a¹⁴⁷² göre alttan gelen tazyik karşısında bu radikal albaylar, kendilerini “tıpa”ya benzetmekte ve darbe için Generallerin desteklerini aramaktaydılar: “Şişenin tıpasına döndük.”¹⁴⁷³ Diğer bir ifadeyle bu albaylar, kendilerini sadece Kemalizm, Cumhuriyet ve demokrasinin değil, aynı zamanda ordu hiyerarşisi/disiplininin “koruyucusu ve kollayıcısı” olarak görmekteydiler.

Askeri itaat üretiminin ayırt edici nitelikleri arasında resmiyete dayanmadan, kendiliğinden oluşan mekanizmalar da yer alır. Askerlerin savaşıp savaşmayacakları, nasıl savaşacakları ve kişisel hakları hiyerarşik olmayan arkadaşlık ilişkilerine bağlıdır. Bu ilişkiler savaş veya “olağanüstü” durumlarda tepeden inme emir ve komutanın sağlayamayacağı destek ve güveni verir. Arkadaş grupları sadece dayanışma ve karşılıklı desteğe dayalı bir himaye birlikteliği değil, aynı zamanda yasadışı ihlallerin de ortamıdır.¹⁴⁷⁴ Nitekim SKB, pasifize edilen üst komuta kademesinin başaramadığı hiyerarşiyi yeniden teşekkül amacıyla, alt kademedeki “arkadaş öbekleri” tarafından kurulmuştur. 27 Mayıs öncesi gizli örgütlenme döneminde birbirini tanıyan çoğunluğu

¹⁴⁷¹ Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi*, s. 368.

¹⁴⁷² Kontrgerilla’nın Türkiye’deki mimarı olduğu iddia edilen Cihat Akyol, 1921 yılında Erzincan’da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta tahsilini Erzincan ve Ankara’da, liseyi de İstanbul Kuleli Askerî Lisesi’nde tamamlamıştır. 15 Şubat 1940 günü Harp Okulu’ndan “Top.1940-2” sicil numarasıyla mezun olmuş ve Topçu Asteğmen rütbesiyle subaylık vazifesine başlamıştır. 1948 yılında Kara Harp Akademisi’ni, 1955 yılında Yüksek komuta Akademisi’ni bitirmiştir. Kurmay Binbaşı rütbesiyle beraber Milli Emniyet Hizmetleri’nde (MİT) çalışmaya başlayan Cihat Akyol, Kurmay Albay rütbesiyle KKK İstihbarat Başkanlığı ve Genelkurmay İstihbarat Başkan Yardımcılığı görevlerini ifa etmiştir. Genelkurmay İstihbarat Başkanı General Refik Kurttekin’in yardımcısı olarak çalıştığı dönemde 22 Şubat 1962’de Talat Aydemir’in isyan hareketi cereyan etmiştir. Hareketi önlemek için kısa süreliğine 229. Piyade Alay Komutanı olarak atanmış ve bu görevinde başarılı olmuştur. 1966 yılında Tuğgeneral ve 1969’da Tümgeneral olan Cihat Akyol, bu dönemde yaptığı görevler sonucunda kamuoyunda oldukça tartışılan isimlerden biri haline gelmiştir. 1967 yılında başladığı Genelkurmay Özel Harp Dairesi Başkanlığı görevini 1971 yılına kadar devam ettirmiş ve 1973 yılında Tümgeneral rütbesiyle emekli olmuştur. Yıllar sonra Kontrgerilla isimli kitabıyla anılarını kaleme almıştır. Bkz. Cihat Akyol, *Kontrgerilla*, Şafak Matbaası, Ankara, 1990.

¹⁴⁷³ “Bu albaylar, birliklerine sahip çıkmak yerine, alttan gelen tazyiklere dayanamadıklarını ve şişenin tıpasına döndüklerini ifade ediyorlardı. Çok garip bulduğum bu davranış karşısında, bana sorulmadığı halde dışardan müdahil olarak “her halükarda bir komutan şişenin tıpası olamaz, şişenin tıpası olan da komutan olamaz” dedim.” Cihat Akyol, anılarının devamında albaylara karşı aldığı bu net tavır üzerine, Genelkurmay tarafından 22 Şubat 1962 isyan girişimini önlemek için Ankara’nın vurucu güçlerinden 229. Alay Komutanlığı’na atandığını ifade eder. Cihat Akyol, *Kontrgerilla*, s. 245-246.

¹⁴⁷⁴ Bröckling, a.g.e., s. 11.

albay rütbesindeki “eski ihtilalciler” tarafından teşkil edilen SKB, “çift kodlanmış bir disiplin” aygıtının sonucudur denebilir:

“Silahlı Kuvvetler Birliği’nin kurulmasına öncülük eden subayların çoğu bizim eski ihtilalci kurtlardan oluşmaktaydı. Kendileriyle aramızda uzun yılların kader birliğine dayanan köklü ilişkiler hiçbir zaman kopmamıştı. Ordu reorganizasyonu yapılırken hemen hepsinin buldukları kritik makamlara getirilmesine ben amil olmuşum. Bundan dolayı, Roma’da olduğum halde SKB’nin kurulmasından beni zamanında haberdar etmişlerdi. Bir süre sonra Jandarma Okul Komutanı Necati Ünsalan’dan SKB’ye katılmam için çok yakında memlekete çağrılacağımı öğrendim. 23 Ağustos 1961’de ise Türkiye’ye bir telefon emriyle çağırıldım.”¹⁴⁷⁵

Dündar Seyhan’ın bu sözlerinden anlaşıldığı üzere, Silahlı Kuvvetler Birliği, Komite’ye giremeyen eski ihtilalcilerin liderliğinde teşekkül edilmiştir. Ağustos 1960 tarihinde ordunun revize edilmesindeki önemli göreviyle Dündar Seyhan, 27 Mayıs öncesi gizli örgütlenme sürecinde Komite dışında kalan silah arkadaşlarının duygularının “tatmin” edilmesi, onlara yönelik “vefa duygusu” ve “devrim”in güvenliği gibi nedenlerle kilit mevkilere atanmasına yardımcı olmuştu. Böylece SKB’nin kurulma sürecinde aktif bir pozisyonda olmamasına rağmen olayların gidişatında belirleyici bir faktöre sahip olduğunu ve Roma’dan geldikten sonra cuntanın en güçlü albaylarından biri haline geldiğini söylemek mümkündür. 1954’ten itibaren gizli örgütlenme döneminde aktif olup, Komite’ye dâhil edilmeyen birçok albay ile gizli örgütle bağlantısı olmamasına rağmen ihtilalcilerin güven duyduğu bazı generaller de önemli makamlara tayin edilmişti.¹⁴⁷⁶ Harp Okulu Tabur Komutanı Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, bu tespiti destekler nitelikte ifadeler kullanır. Şubat 1961 yılında dâhil olduğu SKB’nin başlangıçta, birlik ruhunu canlandırmak hedefiyle tamamen “profesyonel” mesleğe yönelik bir girişim olduğunu dile getirir. Aynı tarihlerde HKK İrfan Tansel ile Genelkurmay İkinci başkanı Muhittin Önür’ün de örgüte katılması albaylar üzerinde olumlu etki yapmıştır.¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷⁵ Seyhan, a.g.e., s. 140.

¹⁴⁷⁶ Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 376-377; Seyhan, a.g.e., s. 111

¹⁴⁷⁷ Bahtiyar Yalta, SKB örgütüne katılması için Talat Aydemir’in bilgisi dâhilinde Harp Okulu Alay Komutanı Kurmay Albay Turgut Alpagut tarafından teklifte bulunduğu, kendisinin ise “mecburen, evet” yanıtı verdiğini ifade eder. Yalta, a.g.e., s. 168-169.

14'lerin tasfiyesinden sonra, kendilerini ruhsal, fiziksel ve zihinsel olarak “güven”de hissetmeyen Halil Mentеш ve bazı MBK üyelerinin girişimi, Ankara ve İstanbul’da elinde kuvvet bulunduran eski örgüt arkadaşlarıyla ittifak arayışıyla sonuçlanmıştır. Bunda da hiçbir güçlkle karşılaşmazlar. Zira Komite’ye dâhil edilmeyerek iktidar dışında kalan eski ihtilalciler, “27 Mayıs’a sahip çıkma” perdesi altında, MBK’nın karşısına “iktidar alternatifi” yeni bir örgütle çıkma talebini veya “iktidara sahip olma” arzusunu sürekli kovalamışlardır. Lakin SKB’nin kuruluşunu tetikleyen bu taleplerin yanında ordu tabanında hızlıca örgütlenmesinin nedeni, 27 Mayıs’ın o tarihe kadar hedeflerine “ulaşmamış” olmasının getirdiği derin kanaattir. Özellikle genç subaylar, askeri müdahalenin beklentilerini karşılayamamasının hayal kırıklığı içindedirler. Bu memnuniyetsizlik ve doyumsuzluk cuntanın kolayca güç kazanmasının önemli nedenleri arasında sayılabilir.¹⁴⁷⁸

Özetlemek gerekirse, Ondörtler’in tasfiyesinin genç subaylar üzerindeki hayal kırıklığı, ordu mensuplarının MBK’ya yönelik duygusal kompleksleri, 27 Mayıs’ın arzulanan reformları getirememiş olmasının genç subaylar nezdinde yarattığı manevi tatminsizlik gibi dinamikler, SKB’nin illegal bir örgüt olarak ordu içinde “genç subaylar” arasında kolayca destek görmesini sağlar. Ordu tabanının bu psikolojik ihtiyacı, cuntanın hızlıca büyümesine sebep olmuştur. Cuntanın kurulma sebebi ise hiyerarşik ihtiyaçtan doğmuştur. Bozulan hiyerarşi ve disiplin, üst komuta kademesi tarafından sağlanamaması sonucu, alt kademedeki “arkadaş öbekleri” tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Lakin gözden kaçırılmaması gereken faktör, yukarıda zikredildiği gibi, SKB’nin kuruluşunda etkin rol oynayan subayları bu duruma iten saiklerdir. SKB’nin teşekkülünde, Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki tabiriyle,¹⁴⁷⁹ ordu tabanı ile cuntanın kurucularının hem psikolojik hem fizyolojik ihtiyaçları; şahsi güvenlik kaygıları, korkular, endişeler, kariyer beklentileri, ihtiraslar, manevi tatminsizlikler, aşağılık kompleksleri, hayal kırıklıkları ile güç, prestij ve itibar arzusu gibi “fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlar”dan doğan faktörler etkili olmuştur.

MBK içinde “birlik ve beraberliği” sağlamak amacıyla yapılan 13 Kasım tasfiyesinin amacına ulaşmadığı görülüyor. Tasfiyeden hemen sonra Komite kendi içinde

¹⁴⁷⁸ Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, a.g.e., Haz. Sadık Göksu, a.g.e., s. 175.

¹⁴⁷⁹ Abraham Maslow, “A Theory of Human Motivation”, *Psychological Review*, Vol.50, 1943, s. 370-396.

bölünmeye devam eder. Özellikle Cemal Gürsel'in Komite'yi toptan dağıtmak ve ülkeyi generallerle yönetme fikrine sahip olduğuna dair dedikoduların devam etmesi karşısında her grubun komite dışında; siyasal partiler ve orduda destek arama girişimleri de artar. Zayıflayan ve meşruiyetini kaybetmeye başlayan Komite'de, şahsi güvenliklerini tehlikede bulan bazı Komite üyeleri ise SKB'nin kuruluşuna öncülük yapmışlardı.¹⁴⁸⁰ SKB'nin kurulması, Komite üyeleri arasında safların yeniden değişmesi ve sıklaşmasına neden olur. 13 Kasım Olayı'ndan sonra ümit edilen "birlik", yerini yine hizipleşmelere bırakır. 23 Komite üyesi, yine üç gruba ayrılır: "SKB taraftarları, MBK taraftarları ve Tarafsızlar." Ondörtler'in tasfiyesinden sonra MBK üyeleri, daha katı ve sert gruplar halinde bölünürler. Bu kez her grup, ordu ve politikacılara dayanmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁸¹

Komite üyesi Karavelioğlu, SKB'nin kuruluş gerekçesi olarak MBK'daki ayrıma dikkat çeker: "Bölünmeden sonra güç kaybeden MBK, Silahlı Kuvvetler Birliği adını alacak cunta etrafında, genelde çevremize aldığımız "eski ihtilalcilerin" yeniden ayağa kalkmalarına sebep oldu. Bunlara içimizden bazı arkadaşların katılması da onlara cesaret verdi."¹⁴⁸² Sami Küçük'e göre, Komite içinde etkin bir role sahip Ondörtler'in tasfiyesi, iktidar gücünün MBK'dan SKB'ye geçişini kolaylaştırmıştır: "Bu 14 üyeyi Mürted Hava Üssü'nde (Akıncı Üssü), yeni atanan yerlerine gitmek için bekleten komite, iktidarının en güçlü gününü yaşarken, onları oraya getiren subayların da şuur altında asıl gücün kendilerinde olduğu fikri filizlenmeye başlar. Böylece MBK'nin en muktedir günü, onun zirveden aşağı inmeye başladığı gün olmuştur. Şuur altında filizlenen bu fikir SKB adıyla sahneye çıkacaktır."¹⁴⁸³

SKB cuntasının kurulmasına ön ayak olanlar, yukarıda bahsedildiği gibi, Halim Mentеш'in çevresine topladığı Mucip-Haydar-Emanullah'tan oluşan üç Havacı ve Ekrem-Fikret-Rafet üçlüsü ile Şükran Özkaya'nın girişimleri sonucu teşkil edilmişti. Bu gruplar, aynı zamanda CHP ile gizli ama sıkı temaslarını sürdürmekteydiler. Başlangıçta "tarafsız" kalmasına rağmen, kısa süre sonra Denizci Selahattin Özgür de

¹⁴⁸⁰ Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 91.

¹⁴⁸¹ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 801.

¹⁴⁸² Karavelioğlu, a.g.e., s. 96-97.

¹⁴⁸³ Sami Selçuk, *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, s. 119.

SKB'ye gizlice iştirak eder. Böylece Komite içinde Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu'na karşı "SKB taraftarı" ilk saf belirlenmiş olur.

2 Ağustos 1960 günü ordudaki gençleştirme operasyonunu gerçekleştiren ekipte, Havacılar adına karar alan Halim Menteş, Hava Kuvvetleri'nde etkin bir konuma sahipti. 27 Mayıs'tan sonra askerî rejimin İzmir Valiliği'nde kısa süre görev alan, ardından Tümgeneral rütbesiyle HKK olarak atanan İrfan Tansel'in örgüte katılımı, yine aynı ekip tarafından sağlandığı bilinmektedir.¹⁴⁸⁴ Örgüt içindeki yakın ilişkiler, örgütün kısa sürede genişlemesini sağlar. Örneğin daha önce belirtildiği üzere, MBK üyesi Havacı Emanullah Çelebi, Ankara 27. Tümen Komutanı Nuri Hazer ve Halim Menteş arasındaki akrabalık ilişkisini bunun bir örneğidir. Bu suretle, Ankara'daki 28. Tümen Komutanlığı örgütlenme içine alınır.¹⁴⁸⁵ Bunun yanında MBK'nın Denizci üyesi Selahattin Özgür'ün ısrarıyla Harp Filosu Komutanı Amiral Necdet Uran cuntaya dâhil olur.¹⁴⁸⁶ Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ise Jandarma kurmay albayları Emin Arat ve Necati Ünsalan tarafından birliğe dâhil edilir. Talat Aydemir'in de Harp Okul Komutanı olarak örgütlenmede aktif pozisyonda bulunması daha sonraki süreçte katılımları artırıcı bir rol oynamıştır. Genelkurmay İkinci Başkanı Muhittin Önür'ün de birliğe katılımıyla beraber yüksek komuta kademesinden Genelkurmay Başkanı, KKK ve DKK hariç tüm komuta kademesi SKB çatısı altında birleşir.¹⁴⁸⁷ Görüldüğü üzere aşağıdan yukarı doğru bir katılım söz konusudur.

Diğer yandan Komite'deki Generallerden Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay, Fahri Özdilek ile alt rütbeli subaylardan Osman Köksal, Sezai Okan, Sami Küçük, Suphi Karaman, Kadri Kaplan, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler, Suphi Gürsoytrak ve Mehmet Özgüneş gibi isimler SKB'nin karşısında yer alır.¹⁴⁸⁸ Başlangıçta tarafsız olan diğer Komite üyeleri, güç dengesi değişince sonradan SKB'yi destekleyeceklerdir. Daha doğrusu, güvenliklerini teminat altına almak için bu illegal örgütün kollarına

¹⁴⁸⁴ Ulay, a.g.e., s. 196.

¹⁴⁸⁵ Emanullah Çelebi, aynı zamanda eski ve TOBB Başkanı Yalım Erez'in kayınpederidir. Emanullah Çelebi, "Türkiye'nin İlk Darbecileri", Ed. İpek Özbey, *Tempo Dergisi*, Mayıs 2009; Talat Turhan, "Silahlı Kuvvetler Birliği", a.g.e., s. 175; Talat Aydemir, a.g.e., s. 72. Seyhan, a.g.e., s. 134-135.

¹⁴⁸⁶ Bazı eserlerde Necdet Uran'ın Donanma Komutanı olduğuna dair iddialar yer almaktadır. Fakat bu tarihlerde Donanma Komutanı Tümamiral Emin İlker'dir. Emin İlker, 6 Haziran Olayı'ndan sonra tasfiye edilecektir. Bkz. Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 153.

¹⁴⁸⁷ Örtülü, a.g.e., s. 135-136; Seyhan, a.g.e., s. 137.

¹⁴⁸⁸ Talat Aydemir, a.g.e., s. 70.

sığınacaklardır.¹⁴⁸⁹ Bu arada Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç, Deniz Kuvvetleri Komutanı Zeki Özek, Milli Savunma Bakanı General Muzaffer Alankuş, İçişleri Bakanı General Muharrem Kızıloğlu, II. Ordu Komuta Şefik İlder ve Cemal Gürsel'in Yaveri Kurmay Albay Agasi Şen'in etrafında toplanan bazı Havacı subaylar da MBK'yi destekleme kararı alırlar.¹⁴⁹⁰ Bu isimlerin birçoğu SKB tarafından tasfiye edileceklerdir.

İstanbul'da Tuğgeneral Faruk Güventürk'ün girişimiyle kurulan örgütün liderliğine, Harp Akademileri Komutanı Tuğgeneral Faruk Gürler getirilir. Tümgeneral Refik Tulga¹⁴⁹¹ ve Korgeneral Fikret Esen gibi üst düzey komutanların tedricen katılımıyla örgüt genişler.¹⁴⁹² Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu, Kurmay Albay Alparslan Orhan, Kurmay Albay Emin Aytekin, Kurmay Albay Emin Arat, Kurmay Albay Emin Aytekin, Kurmay Albay Cevat Kırca, Kurmay Albay Recai Baturalp ve Kurmay Yarbay Osman Deniz gibi subaylar da SKB'nin İstanbul kanadında aktif rol oynayan orta rütbeli subaylardır.¹⁴⁹³ İstanbul'daki bu isimlerden Adnan Çelikoğlu ile Osman Deniz, doğrudan Talat Aydemir'le teması bulunmaktadır ve çengel atma faaliyetleri Faruk Gürler için değil, Talat Aydemir adına yapılmaktadır. Tuğgeneral Faruk Gürler'in Yönetim Kurulu, Faruk Güventürk, Yusuf Alpmansü ve Celal Eyiceoğlu'ndan müteşekkildi.¹⁴⁹⁴

Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Ankara kanadının "fiili lideri" konumundadır. Gizli örgütlerde hiyerarşi kuralının esnek olması, emir-komuta zincirinin süreç içinde çözülmeye uğramasına yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle rütbesi en yüksek subaydan ziyade örgüt içinde en baskın karakter "liderlik"e oynamaktadır. Talat Turhan da bu kıstası onaylar: "Gizli bir örgütte hiyerarşi sökmek. Oraya üye olan herkes, tek oy hakkına sahiptir."¹⁴⁹⁵

SKB'nin Ankara kanadında Kurmay Albay Talat Aydemir, Hava Kurmay Albay Halim Menteş, Kurmay Albay Dündar Seyhan, Deniz Kurmay Albay Nazım Oran, Kurmay

¹⁴⁸⁹ Aydemir, a.g.e., s. 70; Seyhan, a.g.e., s. 137.

¹⁴⁹⁰ Talat Turhan, "Silahlı Kuvvetler Birliği", a.g.e., s. 176-177; Örtülü, a.g.e., s. 136.

¹⁴⁹¹ Refik Tulga'nın örgüte katılımını Adnan Çelikoğlu şöyle aktarır: "İstanbul kanadı başkanı General Faruk Gürler, İstanbul Valisi General Refik Tulga'nın örgüte dâhil edilmemesinin üzücü olduğunu, onun da dâhil edilmesini gerektiğini önerdi. Kendisinden kıdemsiz Faruk Gürler'in başkanlığını kabul etmesi koşuluyla birliğe alınmasına karar verildi." Çelikoğlu, a.g.e., s. 160.

¹⁴⁹² Talat Turhan, "Silahlı Kuvvetler Birliği", a.g.e., s. 174-175.

¹⁴⁹³ Örtülü, a.g.e., s. 133-134; Aytekin, a.g.e., s. 77-82.

¹⁴⁹⁴ Özkaya, a.g.e., s. 324.

¹⁴⁹⁵ Talat Turhan, *Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 83.

Albay Selçuk Atakan, Kurmay Albay Necati Ünsalan, Tuğgeneral Nuri Hazer, Kurmay Albay Şükrü İlkin, Kurmay Albay Turgut Alpagut, Kurmay Albay Selçuk Atakan, Hava Kurmay Albay Fevzi Arsin, Hava Kurmay Yarbay Tufan Akkoç gibi çoğunluğu albay rütbesindeki eski örgütçülerin ağırlığı hissedilmektedir.¹⁴⁹⁶ Dikkat edileceği gibi SKB örgütünün Ankara'daki merkezi "subay" adaylarının yetiştiği Harp Okulu ve Jandarma Okulu gibi total kurumlarda etkin bir konumda iken, İstanbul'da ülkenin dört tarafından gelen "kurmay" adayı seçkin subayların eğitim gördüğü Yıldız'daki Harp Akademileri'nde faaliyetinin en üst seviyesine çıkmıştır.

18 Mart 1961 günü birleşen örgütün Ankara ve İstanbul kanadı, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in başkanlığında toplanarak 1961 Nisan ayı başlarında hedeflerini şu şekilde belirler:¹⁴⁹⁷

- Siyasete karışan Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları, derhal siyasetten ilgilerini kesmelidir.
- Emir komuta zinciri sağlanmalıdır.
- MBK'yı doğru yola sevk etmek ve onu TSK'nın prestijini sarsıcı hareketlerinden men etmek.

Bilindiği üzere cunta aşağıdan yukarı doğru genişlerken, teşkilatın başkanı, önce HKK İrfan Tansel ve ardından siyasal literatüre "İrfan Tansel Olayı" olarak geçecek hadiseden sonra Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay olacaktır. Teşkilatın genel sekreterliğine de Tuğgeneral Faruk Gürler getirilecektir.¹⁴⁹⁸

4.2.2. Bir Tasfiye Girişiminden İktidar Mücadelesine: İrfan Tansel Olayı (6 Haziran 1961)

¹⁴⁹⁶ Talat Aydemir, *Hatıratım*, s. 83.

¹⁴⁹⁷ Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, s. 21; Aydemir, a.g.e., s. 69.

¹⁴⁹⁸ Akyaz, a.g.e., s. 153-154; Aytekin, a.g.e., s. 181.

“Bu bir iktidar kavgası idi. Zaman, iktidarda bulunan MBK’yı yıpratmıştı. Bunun yerini alacak yeni bir güç odağı oluşmuş ve kuvvetleri elinde toplamaya başlamıştı.”

Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu, İstanbul Belediye Başkan Yardımcısı¹⁴⁹⁹

İrfan Tansel Olayı, mümkün mertebe “Bab-ı Ali”ye yansıtılmayan bir vaka olması sebebiyle, bu önemli hadisenin içyüzü oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Tedricen yaşanan bir olaydır. İlk olarak, 31 Mayıs 1961 günü, Cemal Gürsel tarafından verilen direktifle Cevdet Sunay’ın, illegal bir örgütün başkanlığını yürüttüğü öğrenilen İrfan Tansel’i makamına çağırıp “istifa” baskısı yapmasıyla başlar. İstifaya direnen İrfan Tansel’in, 1 Haziran 1961 günü Cemal Madanoğlu tarafından evinden “çıkış yasağı” konması üzerine hadise patlak verir. Aynı gün MBK üyesi Üç Havacı’nın duruma müdahil olarak konuyu MBK’ya taşıması ve kararı geri aldırmasıyla hadisenin üstü “geçici” olarak örtülür. MBK’nın bu kararına rağmen 3 Haziran 1960 günü, İrfan Tansel Washington’a, NATO Daimi Temsilcisi olarak tayin edilir, yerine de HKK olarak General Süleyman Tulgan atanır.¹⁵⁰⁰ Bu karar, SKB teşkilatının da olaya doğrudan müdahil olmasına yol açar. Son olarak, SKB’nin bir iktidar ortağı olarak ortaya çıkmasına neden olacak olan 6 Haziran 1960 günü, SKB üyesi havacı subaylara ait jetlerin, Çankaya üzerinde “pike çekmesi” ve tayinin zorla durdurulmasıyla olay sona erer.¹⁵⁰¹ Bununla birlikte bu tayin meselesi, SKB ile MBK arasında iktidar mücadelesine dönüşerek MBK’nın geri adım atmasına, iktidarın fiilen SKB’ye geçmesine yol açacaktır. Lakin bu hususta, Cemal Gürsel’in, MBK’ya haber vermeksizin, tayin işlemlerini dikte ettirmesi, sadece SKB’yi değil, aynı zamanda MBK’nın çoğu üyesini karşısına almasına neden olmuştur. Başka türlü söylemek gerekirse, Cemal Gürsel’in kararını veto eden “Komite”nin esasında iktidarı kendi eliyle SKB’ye teslim ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁵⁰²

¹⁴⁹⁹ Çelikoğlu, a.g.e., s. 166.

¹⁵⁰⁰ *Milliyet*, 4 Haziran 1961, s. 1.

¹⁵⁰¹ Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, s. 428; Özkaya, a.g.e., s. 331; Karavelioğlu, a.g.e., s. 135; Ulay, a.g.e., s. 195-199; Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, s. 95.

¹⁵⁰² MBK üyesi Havacılarından Haydar Tunçkanat, olayın neticesi her ne kadar kendi talepleri doğrultusunda sonuçlandıysa da, bundan MBK’nın hayli zararlı çıktığını ifade eder. Tunçkanat, a.g.e., s. 437; MBK üyesi Kamil Karavelioğlu oğlu da bu konuda hatalı davrandıklarını üstü kapalı olarak şöyle

İrfan Tansel Olayı'nın muhtevasında farklı tarihler yer aldığı için konuyla ilgili akademik çalışma, eser, kitap, hatıratlar veya istihbarat belgelerinde “1 Haziran Olayı”;¹⁵⁰³ “3 Haziran Olayı”;¹⁵⁰⁴ “4-5 Haziran Olayı”;¹⁵⁰⁵ veya “6 Haziran Olayı”¹⁵⁰⁶ gibi farklı tarihler temel alınarak kaleme alınmıştır. Bu önemli olayın öyküsünü anlatırken, özellikle hadisenin içindeki tanıkların anlatımları göz önünde bulundurularak ele alınmaya çalışılacaktır.

Cemal Gürsel'in başyaverliğini yapan Hava Kurmay Albay Agasi Şen, SKB isimli teşkilattan Mayıs 1961'de tesadüfen haberdar olur. İstanbul'da tramvayda “tanıdık” karacı bir albayla karşılaşır. Rutin sohbet havası, yerini, “memleket meselesine” bırakacaktır. Karacı albay sözü SKB örgütüne getirir. Anlaşılan karacı albay, “Başyaver”e çengel atarak gizli örgütü genişletmek istemektedir. Agasi Şen'in de bu örgüte katılmasını teklif eder. Böyle bir örgütün teşkil edildiğini tramvayda öğrenen Agasi Şen, teşkilatta kimlerin olduğunu itiraf etmesi halinde, kendisini ihbar etmeyeceğini söyleyerek “üstü kapalı” tehditte bulunur. Karacı albay, örgütteki bazı önde gelen komutanlardan; İrfan Tansel, Faruk Gürler, Faruk Güventürk, Refik Tulga, Nuri Hazer, Talat Aydemir, Necati Ünsalan ve Halim Mentesh'in isimlerini verir. Agasi Şen, aldığı bu bilgileri derhal Cemal Gürsel'e ulaştırır. Cuntanın varlığını böylece öğrenen Cemal Gürsel, MBK üyelerinden Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay, Cemal Madanoğlu, Osman Köksal ve Sezai Okan'la toplanıp durum muhakemesi yapar. Fakat konu MBK'nın genel gündemine getirilmeden, gizli bir toplantıyla SKB'nin dağıtılması kararlaştırılır. Böylece MBK'ya haber vermeden, bir an evvel bu meseleyi çözmek isteyen Cemal Gürsel, olayın “dallanıp budaklanmasına” ve iktidar kavgasına sebebiyet

---

itiraf eder: “Aklıma geldikçe, Komite üyesi olarak yer aldığım bu olayda ‘Biz yanlış mı yaptık’ diye hep vicdan muhasebesi yapmışımdır.” Karavelioğlu, a.g.e., s. 133-134.

¹⁵⁰³ Bkz. Tunçkanat, a.g.e., s. 427. Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal*, s. 15-16; Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 336; Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 214; Karavelioğlu, a.g.e., s. 130.

¹⁵⁰⁴ Bkz. Ahmad, a.g.e., s. 178.

¹⁵⁰⁵ Bkz. Deniz, a.g.e., s. 24-25.

¹⁵⁰⁶ Bkz. Seyhan, a.g.e., s. 138; Talat Aydemir, a.g.e., s. 251; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, s. 120; Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 107; Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim: Fethi Gürcan*, s. 98-99; Kurtul Altuğ, *Bir Numaralı Tanık*, s. 321; Metin Toker, *Demokrasinin İsmet Paşa'lı Yılları: Yarı Silahlı Yarın Külahlı Bir Ara Rejim: 1960-1961*, s. 244; Akyaz, a.g.e., s. 158; Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, s. 152; Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 364; ABD Büyükelçilik yetkilileri yaşanan bu olayın tarihini “9 Haziran 1961” olarak kaydetmişlerdir. CIA, “Turkey”, Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, OCI No.0284/72, 15 June 1961, s. 26.

vermiştir.¹⁵⁰⁷ Esasında SKB'nin, MBK içindeki bazı üyeler tarafından da desteklendiğini öğrenen Cemal Gürsel, konuyu Komite'ye getirmeyi de gereksiz görmüştür. Zira Cemal Gürsel, aldığı başka bir duyuma göre, İrfan Tansel ile MBK'daki üç Havacı Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi tarafından bir darbeye maruz kalıp tasfiye edileceği kanısındadır. Haydar Tunçkanat'ın aktarımına göre, Başyaver Agasi Şen, Cemal Gürsel'e yönelik darbe girişiminin, bir "dedikodu veya iddia"nın ürünü olmadığını, bizzat alıcı cihazlar tarafından tespit edildiğini belirtmiştir. Hava Kuvvetleri Personel Başkanı Yusuf Parmaksız'ın odasında alıcı cihazlar bulunmaktadır. Mucip Ataklı ve Emanullah Çelebi'nin bu odadaki sohbetlerinde Cemal Gürsel'i devirmeye yönelik mevzular geçmiştir. Cemal Gürsel'e dinletilen bu kayıtlar, Gürsel'in telaşa kapılmasına neden olmuştur.¹⁵⁰⁸

MBK üyesi Havacılar ve özellikle Mucip Ataklı, Hava Kuvvetleri Karargâhı'nı sık sık ziyaret ederek bazı subaylarla temas halindeydiler. Ordu tasfiyesinden sonra Hava Kuvvetleri'nde bir kuvvet komutanı kadar nüfuzlu hale gelen Mucip Ataklı ve Hava Kuvvetleri Karargâhı Kurmay Başkanı Albay Halim Menteş'in bir "komutan" edasıyla Hava Kuvvetleri'ni tesiri altına almaları, karargâhta ikilik ve hizip yaratmıştır. Bu hizbin önde gelen isimleri HKK Kurmay Başkanı General Hüsnü Özkan, HKK Karargâh Kurmay Başkanı Hava Kurmay Albay Halim Menteş, MBK üyesi Mucip Ataklı, Eskişehir Hava Üssü Komutanı General Muhsin Batur, Hava Kurmay Albay Emin Alpkaya, Hava Kurmay Albay Ahmet Dural, Hava Kurmay Albay Hulusi Kaymaklı ve Mürted Hava Üssü Komutanı Fevzi Arsin'dan müteşekkildir.¹⁵⁰⁹

Bu arada karşı hizbin lideri Kurmay Albay Agasi Şen'in Halim Menteş'le Harp Okulu'ndan sıra arkadaşı olduğunu belirtmek gerekiyor.¹⁵¹⁰ Kuvvet Komutanı İrfan Tansel, bu duruma kesin tavır takınacak bir otoritesi henüz oluşmamıştır. Zira daha önce belirtildiği gibi, kendisi, Mucip Ataklı ve Halim Menteş'in iradesiyle Kuvvet Komutanlığı ve SKB'nin başkanlığına atanmış bir generaldir.¹⁵¹¹ Halim Menteş ve

¹⁵⁰⁷ Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar*, s. 208-210; Tunçkanat, a.g.e., s. 428-432; Özkaya, a.g.e., s. 331.

¹⁵⁰⁸ Tunçkanat, a.g.e., s. 428; Avni Elekli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 64; Özkaya, a.g.e., s. 331; Ahmet Yıldız, a.g.e., s. 209; Agasi Şen'e cevaben Haydar Tunçkanat, MBK'daki üç Havacı olarak kendilerinin böyle bir girişimde bulunmadıklarını savunur. Tunçkanat, a.g.e., s. 428.

¹⁵⁰⁹ Yalta, a.g.e., s. 177.

¹⁵¹⁰ İkili 1941'de mezun olmuşlardır. Yurdabak, a.g.e., s. 531-533.

¹⁵¹¹ Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 114-115; Esin, a.g.e., s. 182, Ulay, a.g.e. s. 196-197.

Mucip Ataklı'nın Hava Kuvvetleri'nde SKB adına örgüte "adam" kazandırma çabasında bulunması, hava kuvvetleri içinde huzursuz ve tereddütlü bir karşı-grup doğurmuştur.¹⁵¹² Sıtkı Ulay'ın ifadesine göre, kendileriyle "temas edilmeyen subaylar", bu durumdan rahatsız ve endişelidir. Zira "ihtilalci" bir MBK üyesinin Hava Kuvvetleri'ndeki bazı subaylarla irtibata geçmesi, geri kalan subayları tedirgin ettiği bilinmektedir. Bu ortam içinde, bazı subayların emekliye sevk edileceklerine dair dedikodular da "ayyuka" çıkar. Bu söylenti ve iddialar, kendileriyle temas edilmeyen diğer subayların, diğer bir "ihtilalci" Başyaver Havacı Agasi Şen'le bağlantıya geçmesine yol açar. Böylece Hava Kuvvetleri'nde birbirine karşıt iki grup teşekkül etmiş olur. Bir anlamda bu subaylar, Agasi Şen kanalıyla Cemal Gürsel'i kullanmaktaydılar.¹⁵¹³

Metin Toker, iki grubun bazı faal ve hareketli üyeleriyle "kişisel hukuku" olduğunu, bu suretle iki tarafın dertlerini sürekli dinlediğini belirtir. Örneğin Agasi Şen, Akis dergisinde "imzasını saklı" tutarak yazılar kaleme almaktadır. MBK'nın bazı üyelerinden sürekli şikâyetçi olan Agasi Şen'e göre, özellikle, Havacılar grubundan Mucip Ataklı orduyu politikaya alet etmektedir. HKK İrfan Tansel, tamamen Havacıların tesiri altındadır. Niyetleri ise "demokratik rejime geçişi" engellemektir. Metin Toker, diğer gruptan (SKB) "dostum" dediği Faruk Güventürk'le Küçükçekmece'deki "meşhur kebabçı"da yemek için zaman zaman buluşmaktadırlar. Faruk Güventürk, Cemal Gürsel'in çevresindeki; Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'dan şikâyetçidir. Bu isimler, orduyu politikaya alet etmenin peşindedirler. Bu ikili, iktidarı ele geçirme eğiliminde ve demokratik rejimin karşısındadırlar. Görüldüğü üzere iki grup da birbiri hakkında aynı itham ve suçlamalarda bulunmaktadır. İki grupta konuşmasına rağmen ikna edemediğini söyleyen Metin Toker'e göre, ithamların altında yatan gerekçe, "kişisel hesap ve çıkarlar"dır.¹⁵¹⁴ İki grubun aktif üyelerinin, İnönü'nün

¹⁵¹² Yalta, a.g.e., s. Batur, a.g.e., s. 94; Faik, a.g.e., s. 114-115.

¹⁵¹³ Ulay, a.g.e., s. 196-197; Çelikoğlu, a.g.e., s. 166-167.

¹⁵¹⁴ "İki grup da birbiri hakkında tamamıyla aynı suçlamayı yaptığı için bundaki haksızlığı görüyor ve kendilerine söylüyordum. Fakat suçlamaların temelinde kişisel hesaplar yattığından kimseyi yatıştırmanın imkânı yoktu." Metin Toker, *Demokrasimizin ismet Paşa'lı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim*, s. 246-247; O dönem Akis Dergisi'nde çalışan Kurtul Altuğ, Agasi Şen'in kaleme aldığı yazıyı doğrular. Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 219; MBK'nın Madanoğlu grubuna mensup üyesi Sezai Okan da benzer minvalde söylem kullanır. Ona göre, MBK, demokratik düzenden yana olmasına rağmen, SKB, anti-demokratik illegal bir örgüttür: "MBK'nın demokratik düzene duyduğu içten bağlılığı ile çalışmalarını sürdürdüğünü, ancak SKB adındaki illegal örgütün, MBK'yı ve onun tesis etmeye

“gözü kulağı” Metin Toker’le sohbetlerinde “demokrasi” argümanını dillerinden hiç düşürmedikleri görülmektedir. Şahsi menfaatler hesaplanırken, “demokrasi ideali”, subayların söylemlerinde kesintisiz ön plandadır. Bu grupların her birinin söyleminde bağımlılık yapan “demokratik rejime geçişi engellemek” ile kendilerine yönelik olası bir “karşı-darbe”nin eş anlamlı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira o dönem “demokratik rejime geçişi” sürekli vurgulayan İnönü nezdinde de “itibarlı” subay unvanını almak, özellikle Ondörtler Olayı göz önünde tutulduğunda, tasfiye ve sürgünlerden kurtulmak anlamına gelecekti. Diğer bir tabirle, güç dengesinin mütemadiyen değiştiği bu devirde, sivil siyasetin en etkili üyesi İsmet Paşa ve çevresinin gölgesinde bulunmak hiç de “yabana atılacak” cinsten değildi. Veyahut Kurtul Altuğ’a göre, “demokrasiyi kurtarma görünüşü içinde, kuvvetli adam” olma peşindeydiler.¹⁵¹⁵

Kendisine karşı “olası” bir darbe yapılacağı korku ve endişesiyle Cemal Gürsel, ilk hamle olarak Başyaveri Agası Şen’i görevlendirir. Böylece Hava Kuvvetleri’nde “tetik”te bekleyen diğer grupla irtibata geçilir: “Bir gün Hava Kuvvetleri’nden 3-4 kişilik bir kurmay ekibi Başyaver Agası Şen delaletiyle, benim de Çankaya’da bulunduğum bir sırada Sayın Gürsel’e bu durumu anlatmaya ve şikâyete geliyorlardı. Sayın Gürsel, rahatsızlığı dolayısıyla, üzüldüğü olaylarda, çabuk ve kesin karar veriyordu. (Durumu) nihayete erdirmek için İrfan Tansel’in yerine Süleyman Tulgan’ı tayin etmek istedi. Bu düşüncelerini Erkan’ı Harbiye Reisi’ne bildirdi. Ama meseleyi MBK’daki Havacılara açmadı.”¹⁵¹⁶ Görüldüğü gibi, devlet başkanı, ordu içindeki “kıpırtı”lardan kuşkuludur. Başkomutan olarak Hava Kuvvetleri’ndeki ikilik ve anlaşmazlık esasında kendi otoritesini zedeleyici bir amildir. Hem ordu bütünlüğü hem de kendi güvenliği için ordu içinde “kendisine bağlı” gizli bir örgüt kurma teşebbüsünü makul karşılamıştır. Hava Kuvvetleri’nde Havacı General Süleyman Tulgan, General Mustafa Azaklı ve Kurmay Albay Fahri Baran gibi isimlerle temasa geçen Başyaver Agası Şen, HHK İrfan Tansel ve üç Havacı’nın tasfiyesi için harekete geçer. Bu arada

---

çalıştığı demokratik düzeni yok etmek istiyordu.” “Sezai Okan: Çankaya Üzerinde Gövde Gösterisi”, *Milliyet*, 3 Haziran 1989, s. 11.

¹⁵¹⁵ Altuğ, a.g.e., s. 220; Tevfik Subaşı, Davutpaşa Kışlası’nda Metin Toker ile Faruk Güventürk’ün zaman zaman bir araya gelerek yemek yediklerini söyler. Ona göre, Faruk Güventürk, İsmet Paşa’ya yakın olanlarla ilişki kurarak, kariyerini güvence altına almanın peşindedir. Tevfik Subaşı, *Bir Arpa Boyu*, s. 185-187.

¹⁵¹⁶ Ulay, a.g.e., s. 197-198.

Fahri Baran ile Başyaver Agasi Şen arasında akrabalık ilişkileri söz konusudur. Sadi Koçaş'ın hatıratına göre, Fahri Baran, Agasi Şen'in eniştesidir.¹⁵¹⁷ Gazeteci Kurtul Altuğ'a göre ise, "Agasi Şen için ihtilal çoktan bitmişti. Geleceğini sağlam kazığa bağlamakla meşguldü ve farklı dostluklar peşindeydi." Şahsi ikbal ve kariyerini hazırlamakla ilgilendiği görülen Agasi Şen, eniştesi Fahri Baran'la birlikte hareket etmektedir. İsmet İnönü, Metin Toker, İsmail Rüştü Aksal ve hatta dönemin DSİ Genel Müdürü Süleyman Demirel'le dahi ilişkileri bulunmaktadır.¹⁵¹⁸ Ekibin diğer önemli ismi General Süleyman Tulgan, yaklaşık bir aydır Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na vekâlet etmektedir. İrfan Tansel, Mayıs 1961'de ziyaret için ABD'ye gitmiştir. Böylece vekil olarak oturduğu "makam" ile "şahsı"nı içselleştirmiştir. Ortak menfaatler söz konusu olduğunda örgütlenmenin daha sıkı işbirliğiyle devam ettiği bu süreçte, Süleyman Tulgan'ın evinde yapılan gizli toplantılarla teşkilatlanmanın hangi karargâh ve üslerde yoğunlaşacağı tespit edilmekteydi. Böylece Hava Kuvvetleri'ndeki oluşum hızlı bir işleyişle, Hava Kuvvetleri Karargâhı'nın yanında Eskişehir, Diyarbakır ve İzmir Hava Üsleri'ndeki bazı havacı subaylar da bu oluşumun içine dâhil edilir. Zira bu subaylar, Hava Kuvvetleri'nin yönetiminden şikâyetçidir ve hiyerarşik nizama uyulmadığını düşünmektedirler. Onlara göre, HKK İrfan Tansel bir komutan olmaktan öte Mucip Ataklı ile Halim Menteş'in "kuklası" idi.¹⁵¹⁹

Devlet Başkanı Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu başta olmak üzere bir kısım MBK üyeleri, sürekli büyüyen SKB'nin otoritesine karşı en kısa zamanda tedbir alma gereğini duyarlar. Alınacak tedbirlerin başında SKB'yi tedricen tasfiyeye tabi tutmak gelmektedir. Öncelikle SKB lideri İrfan Tansel görevinden uzaklaştırılacak, ardından lidersiz kalan cuntanın diğer üyeleri değişik usullerle tasfiye edilecektir.¹⁵²⁰ Bu illegal örgüt, HKK İrfan Tansel, Genelkurmay İkinci Başkanı Muhittin Önür ve Harp Filosu Komutanı Necdet Uran'ın iltihakıyla büyük bir kuvvet kazanmıştır. 14'lerin tasfiyesinde başta İrfan Tansel ve Hava Kuvvetleri olmak üzere ordunun diğer birliklerinden destek gören Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu, üst düzey komutanların SKB'ye katılımıyla altındaki zeminin kaydığını hissetmiştir. MBK'yı destekleyen

¹⁵¹⁷ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 824.

¹⁵¹⁸ Altuğ, a.g.e., c.2, s. 219; Metin Toker, *Demokrasimizin ismet Paşa'lı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim*, s. 248.

¹⁵¹⁹ Tunçkanat, a.g.e., s. 428-433; Özkaya, a.g.e., s. 332; Batur, a.g.e., s. 95-96; Yıldız, a.g.e., s. 209.

¹⁵²⁰ Tunçkanat, a.g.e., s. 432.

birliklerin güç kapasitesi sınırlıdır. MBK üyelerinden Muhafız Alay Komutanı Osman Köksal'ın ve Ankara Komutanı Cemal Madanoğlu'nun emrinde askerî birlikler bulunmaktadır. Bunun yanında KKK Celal Alkoç ve İkinci Ordu Komutanı Şefik İlder de Cemal Gürsel'i desteklemesine rağmen, Kara Kuvvetleri'nde nüfuz ve hâkimiyetleri siliktir. Emri altındaki subaylar, SKB'ye kaymıştır. DKK Zeki Özek'in desteğinin, kara ve hava kuvvetlerinden mahrum bir donanma gücünün etkisizliği göz önünde tutulduğunda, sadece “manevi” boyutta olduğunu söylemek mümkündür. İçişleri Bakanı Muharrem Kızıoğlu da polis teşkilatını arkasına almasına rağmen, “polis elindeki güç, caydırıcı olmaktan” uzaktır. Bu gruba destek veren diğer MBK üyeleri Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay ve Sezai Okan'dır. MBK'nın diğer üyeleri bu aşamada durumdan habersizdir. Çankaya Köşkü'nde, bu ismi zikredilen kişilerin hazır olduğu gizli toplantıda ilk olarak SKB'ye liderlik eden HKK İrfan Tansel'in emekliye sevk edilmesi konusunda mutabakata varılır. Toplantı sonunda tasfiye planının hazırlanmasında Cemal Madanoğlu, KKK Celal Alkoç ve MSB Muzaffer Alankuş¹⁵²¹ görevlendirilir. Toplantıda alınan netice Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a bildirilir.¹⁵²²

Haydar Tunçkanat'ın anılarına göre, İrfan Tansel'in ABD gezisi dönüşünden kısa bir süre sonra Cevdet Sunay, 31 Mayıs 1961 Çarşamba günü, İrfan Tansel'i makamına davet ederek istifa etmesini ister. İrfan Tansel cevaben, istifa etmeyi düşünmediğini, “mademki isteniyor, o halde emekli edilmesini” talep eder. Ertesi gün, 1 Haziran sabahı, 13 Kasım Olayı'nda olduğu gibi, operasyonun fiili liderliğini üstlenen Cemal Madanoğlu, İrfan Tansel'e evinden “çıkış yasağı” emrini verir. Bu sert emir karşısında herhangi bir direnç gösteremeyen İrfan Tansel, verilen emre uymak zorunda kalır. Süratle yayılan haber SKB mensupları ile MBK üyesi üç Havacı'ya ulaşır. İrfan Tansel'i evinde ziyaret eden Havacılar, kendisine telkinde bulunarak durumun düzeleceğine dair teminata bulunur. Bu aşamada, SKB'nin “kudretli albayları” henüz olaya aktif olarak müdahil olmadıkları ama gelişmeleri yakından takip ettikleri söylenebilir. Bu süreçte, mücadelenin bir yanında Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu ve Agasi Şen ittifakı varken; diğer tarafta Halim Menteş ve MBK üyesi üç Havacı

¹⁵²¹ ABD Büyükelçisi Hare, MSB Muzaffer Alankuş'un Cemal Gürsel'le güçlü kişisel ilişkilere sahip olduğunu vurgular. *FRUS*, “Turkey: 1958-1960”, Cilt X, Bölüm 2, (From Ankara to Department of State), No.1278, 20 Nisan 1961, 09.27 am.

¹⁵²² Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 176; Örtülü, a.g.e., s. 136-137.

bulunmaktadır.¹⁵²³ Aynı gün üç Havacı, konuyu görüşmek üzere MBK'yı olağanüstü toplantıya çağırır. Komite'den habersiz böyle bir tayinin hukuken “geçersiz” olacağını söyleyen üç Havacı'nın muhalefeti üzerine karar değiştirilir. Böylece İrfan Tansel'in emeklilik emri iptal edilecek, bir ay süre ile Avrupa'da bir geziye çıkacak ve hakkındaki nihai karar sonra verilecektir.¹⁵²⁴

Devlet Başkanı Yardımcısı General Fahri Özdilek, emeklilik işleminin iptali için Cevdet Sunay'a talimat verir. MBK'dan da üç üye; Haydar Tunçkanat, Sıtkı Ulay ve Kamil Karavelioğlu seçilerek, kararın bizzat tatbikini görmek için Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın makamına çıkarlar. Genelkurmay'ın makam odasında Cevdet Sunay, Cemal Madanoğlu, KKK Celal Alkoç ve MSB Muzaffer Alankuş toplantı halindedir. Haydar Tunçkanat, bu karşılaşmanın her iki taraf için de “sürpriz” olarak ifade eder.¹⁵²⁵ Cevdet Sunay da başlangıçta Cemal Gürsel'le ittifak halindedir ve İrfan Tansel konusunda kendisi de rahatsızdır. İrfan Tansel'in görevinden alınma teşebbüsü, sadece SKB'nin etkinliğini azaltmaktan değil, aynı zamanda onun emir komuta zincirini bozarak adeta “özerk”liğini ilan etmiş bir kuvvet komutanı olarak hareket etmesinden de kaynaklıdır.¹⁵²⁶ Dolayısıyla her ne kadar aksi iddia edilse de, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın MBK ile SKB arasındaki “uzlaşmacı” tavrı henüz tecelli etmemiştir.¹⁵²⁷ Cevdet Sunay, başlangıçta özerk bir komutan gibi hareket eden İrfan

¹⁵²³ Tunçkanat, a.g.e., s. 429-433; Yıldız, a.g.e., s. 209.

¹⁵²⁴ Yıldız, a.g.e., s. 209; Tunçkanat, a.g.e., s. 430; MBK üyesi Kamil Karavelioğlu, 1 Haziran günü, üç Havacı üyenin talebiyle Komite'nin aniden toplandığını ve yapılan toplantının oldukça gergin bir havada geçtiğini söyler. Karavelioğlu, a.g.e., s. 130.

¹⁵²⁵ Tunçkanat, özellikle Cemal Madanoğlu ile Genelkurmay'ın makam odasında karşılaşmayı beklemediği ifade eder: “Zira Cemal Madanoğlu, iki günden beri ortada görünmüyordu. Öğleden sonraki Komite toplantısına da gelmemişti. Tıraşı uzamış ve uykusuzluktan benzi sararmıştı. Ve büyük bir sıkıntı içinde olduğu belliydi ve bana ilk ağızda hiçbir şeyden haberi olmadığını yeminle teyit etmek ihtiyacını neden duyduğunu anlamış degildim.” Tunçkanat, a.g.e., s. 431; Karavelioğlu, a.g.e., s. 131; Yıldız, a.g.e., s. 209.

¹⁵²⁶ Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 173; Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 197. Sıtkı Ulay'a göre MBK'daki Havacı üyeler çoğu zaman askerî üniformalarını giyerek Hava Kuvvetleri'nde temaslarda bulduklarını ve Tansel'in ise, Gürsel'in ikazlarına rağmen, bunlara göz yumduğunu belirtir. Diğer yandan Gürsel'e yakınlığıyla bilinen Başyaver ve eski örgütçü Kurmay Albay Agasi Şen de hizipleşmenin karşı kanadını oluşturmaktadır. Ulay, a.g.e., s. 196-197.

¹⁵²⁷ Bazı akademik ve araştırma/gazetecilik çalışmalarında, Sunay'ın başından beri iki grup arasında uzlaştırıcı bir role sahip olduğunu belirtir. Bkz. Doğan Akyaz, a.g.e., s. 156; Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 97-106; 15 Haziran 1961 tarihli CIA raporuna göre, bu mücadelede taraflar, Komite'nin general üyeleri ve bazı genç üyeleri arasındaki kavganın orduya yansımaları şeklinde anlatılmıştır. Bu duruma göre, Komite'nin general üyelerini Genelkurmay ve Kara Kuvvetleri desteklerken; Silahlı Kuvvetler Birliği (Forces of Solidarity) cuntasını kuran Komite'nin genç üyelerini Hava Kuvvetleri desteklemekteydi. CIA, “Turkey”, Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, OCI No.0284/72, 15 June 1961, s. 26; CIA, “Clarification of Turkish Political Picture”, The President's

Tansel'in tasfiyesine olumlu yaklaşmaktaydı. Zira Kamil Karavelioğlu, yapılan bu görüşmede Cevdet Sunay'a hitaben; "Siz Genelkurmay Başkanı olarak Hava Kuvvetleri'ndeki değişikliğin bir silahlı mücadeleye ve kan dökülmesine sebep olmayacağından emin misiniz? Arkadaşlarımıza ne diyelim?" şeklinde bir soru yönelttiğini belirtir. Bu "üstü kapalı itham"dan rahatsızlık duyan Cevdet Sunay sinirlenerek karşısındaki Sıtkı Ulay'a patlar: "Sıtkı, dün biz bunları konuşurken sen burada değil miydin? Bugün gelmiş bana hesap soruyorsunuz, ortalığı karıştırıyorsunuz?" dedi. Sıtkı Paşa, alı al, moru mor, mahcup oldu. Önceki gün burada olduğu, (hepsinin) olayları bildiği anlaşıldı.¹⁵²⁸ Görüldüğü üzere olayın failleri arasında Cevdet Sunay da bulunmaktadır. Fakat kısa süre sonra sakinleşen Cevdet Sunay, "durun bakalım, daha tayin çıkmadı, bir daha düşünelim" şeklindeki yanıtıyla uyumlu bir tutum sergileyeceğini gösterir.¹⁵²⁹ Bu diyalogdan sonradır ki durumun vahametini anlayan Cevdet Sunay, aşamalı olarak uzlaşmacı bir kimliğe bürünecekti.

1 Haziran tarihi, aynı zamanda, Hava Kuvvetleri'nin kuruluş yıldönümüdür. Aynı gece Orduevi'nde Hava Kuvvetleri personeline kokteyl verilir. Olayların yatıştığı zannıyla hareket eden üç Havacı, İrfan Tansel'i de evinden alarak Orduevi'ne giderler. Bu, aynı zamanda bir "gövde gösterisi"dir. İrfan Tansel'in Orduevi'ne getirildiğini öğrenen Cemal Madanoğlu, MİT görevlilerine talimat vererek, MBK üyelerinden üç Havacı ve Ekrem Acuner'in tutuklanmasını emreder. Orduevi'ne gelen MİT mensupları, olayın büyümesini istemeyen Sıtkı Ulay tarafından geri gönderilir.¹⁵³⁰ Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay'ın ifadesine göre, bu Komite üyelerini uzun süredir sürekli takip ettirmekte ve evlerini gözetlettirmektedir.¹⁵³¹

Olası bir karşı operasyon ihtimalini devamlı göz önünde bulunduran Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu'nun, İrfan Tansel'i tasfiye etme konusunda ısrarlı olduğu görülüyor. İrfan Tansel için yeni bir formül bulan Cevdet Sunay, Cemal Gürsel'le görüşmek için

---

Intelligence Checklist, 26 June 1961, s. 3; *CIA*, The President's Intelligence Checklist, 27 Haziran 1961; 21 June 1961 tarihli başka bir raporda, birbiriyle çatışma halindeki aktörler, tıpkı 13 Kasım Olayı'ndaki gibi, ideolojik kutuplaşma üzerinden tasnif edilmiştir. Buna göre Komite'nin general üyeleri "muhafazakâr" olarak tanımlanırken, genç üyeleri "radikal" olarak tarif edilmiştir. *CIA*, "The Situation in Turkey", Office of National Estimate: Memorandum for Director, 21 June 1961, s. 1; *CIA*, "The Situation in Turkey", Office of National Estimate: Memorandum for Director, 22 June 1961, s. 2.

¹⁵²⁸ Karavelioğlu, a.g.e., s. 132; Toplantıda bulunan Haydar Tunçkanat da yaşananları teyit eder. Tunçkanat, a.g.e., s. 432.

¹⁵²⁹ Karavelioğlu, a.g.e., s. 132; Tunçkanat, a.g.e., s. 432; Yıldız, a.g.e., s. 210.

¹⁵³⁰ Tunçkanat, a.g.e., s. 433; Özkaya, a.g.e., s. 332.

¹⁵³¹ Ulay, a.g.e., s. 203.

Köşk'e çıkar. "Amaç, HHK İrfan Tansel'i etkisiz hale getirmekse, bunu, emeklilik müessesini işletmeden yapmak da kabildir. Örneğin İrfan Tansel, yurtdışında bir göreve tayin edilebilir ve böylece SKB lidersiz hale gelebilirdi. Daha sonra da diğer mensuplar, çeşitli tasfiye usulleriyle bertaraf olur ve SKB ortadan kalkar."¹⁵³² Bu teklif, iki komutan arasında bir anlaşma zemininin doğmasına yol açar. İrfan Tansel'in Washington'daki NATO Daimi Grubu'na tayin edilmesi kararlaştırılır. Erdoğan Örtülü'nün anlatımına göre, tayin kararnamesi hazırlanarak Resmi Gazete'de yayınlanacak ve yayınlandığı sabah İrfan Tansel bir uçağa bindirilerek, "apar topar" Washington'a gönderilecektir. Plana göre, Osman Köksal'ın emri altındaki Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'na mensup bazı subaylarca, İrfan Tansel evinden alınacak, gizlice hava alanına götürülecek ve bir uçağa bindirilerek Washington'a gönderilecekti. Bununla ilgili emniyet tedbirleri, Ankara Komutanı Cemal Madanoğlu ile İçişleri Bakanı Muharrem Kızıloğlu'na bağlı polis teşkilatı tarafından alınacaktı.¹⁵³³ Bu plan, ani baskına uğrayan Ondörtler'in tasfiye operasyonunu anımsatmaktadır.

Diğer taraftan, İrfan Tansel'in yerine, HKK olarak General Süleyman Tulgan getirilecekti.¹⁵³⁴ Olayın yakın tanığı Muhsin Batur, uzun süre aynı üste görev yaptığı arkadaşı General Süleyman Tulgan'ın kendisini ABD Başkanı Kennedy ile kıyasladığını belirtir: "Orgeneral Sunay ile Devlet Başkanı Gürsel, kendisi ile görüşmüşler. General Tansel'i başka bir göreve atayıp 'seni komutan yapmak istiyoruz, kendine güveniyor musun?' diye sormuşlar. 'Amerika Başkanı Kennedy, benden genç,

¹⁵³² Örtülü, a.g.e., s. 139-140; Talat Aydemir, a.g.e., s. 252; Tunçkanat, a.g.e., s. 433.

¹⁵³³ Örtülü, a.g.e., s. 141; Talat Aydemir, detaylara inmesi de, İrfan Tansel'in emeklilik yerine Washington'a tayin edilmesi hususunda Cemal Gürsel ile Cevdet Sunay aralarında bir uzlaşma sağlandığını belirtir. Aydemir, a.g.e., s. 252; Nesrin Turhan, a.g.e., s. 164.

¹⁵³⁴ Batur, a.g.e., s. 94-95; Hekimoğlu, a.g.e., s. 173; Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 115; 10 Haziran 1960 günü, konu hakkında Amerikalı bir Havacı Ataşemiliter'le yaptığı görüşmede İrfan Tansel, SKB ile MBK arasındaki mücadeleyi doğrulamaktadır. Tansel'e göre bu olayda tüm kuvvet komutanları ve MBK'nın bazı genç üyeleri kendisini desteklemiştir. Ayrıca Tansel görüşmede, temel hedefinin "ülkeyi demokrasi yolunda yönlendirmek" olduğunu altını çizmiştir. Fakat Amerikan Büyükelçiliği yetkilileri, İrfan Tansel'in olayı çarpıttığı yönünde ifadeler kullandığını dile getirmişlerdir. Örneğin tüm kuvvet komutanları İrfan Tansel'e destek vermemişlerdi. Zira ordu kendi içinde parçalanmıştı. İkincisi, olay yine Tansel'in kendisini ön plana çıkardığı gibi "demokrasi" mücadelesinin bir sonucu değildi ve çok daha karmaşık içeriğe sahipti: "İrfan Tansel'in bu izahatı "basite indirgenmiş ve abartılı" bir açıklamaydı. Olayın arkasında SKB ile MBK arasında iktidar mücadelesi vardı ancak detaylar henüz bilinmiyordu." CIA, "Turkey: Power Struggle Apparently Under Way Within Ruling Committee For National Union", Central Intelligence Bulletin, Copy No.8, 12 June 1961, s. 4-5; 15 Haziran 1961 tarihli başka bir belgeye göre, Amerikan yetkilileri tarafından "İrfan Tansel'in çarpıttığı bazı hususlara" açıklık getirilmiştir. Buna göre, Deniz Kuvvetleri ve Jandarma Komutanlığı bu olayda henüz tarafsızlığını korumaktaydı. CIA, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, OCI No.0284/72, 15 June 1961, s. 26.

neden yapmayayım' diye cevap vermiş. Bunları bana anlattığı gün zaten her şey olup bitmişti."¹⁵³⁵

2 Haziran günü, MBK'nın kararına rağmen, İrfan Tansel'in Washington'a NATO Daimi Büyükelçiliği'ne; Tümgeneral Süleyman Tulgan'ın Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na tayin edilmesi haberi,¹⁵³⁶ teyakkuzda bekleyen SKB'nin İstanbul ile Ankara kanadının olaya doğrudan müdahil olmasına, mücadelenin boyut değiştirmesine neden olur. Zira alınan duyuma göre Cemal Madanoğlu, İrfan Tansel'in emekli edilmesinden sonra SKB üyesi 54 albay/general için tasfiye listesi hazırlamıştı.¹⁵³⁷ Ayrıca HKK İrfan Tansel'in atanma kriteri, SKB Prensipler metninde yer aldığı gibi, "MBK, Komutanların atamasını gerçekleştirmez" ilkesine aykırıydı. Cunta, söylemini bu hükme göre belirlemişti.¹⁵³⁸

Nitekim sonraki birkaç gün, MBK ile SKB arasında gerilimin tırmanmasına ve karşılıklı "blöf"lerin çekilmesine yol açacaktır. 3-4 Haziran günü, tansiyonu düşürmek amacıyla SKB ve MBK arasında karşılık görüşmeler başlar. Halim Menteş'in konutunda, alınan kararı değerlendiren MBK üyesi Havacılar tarafından, Cemal Madanoğlu'na verilmek üzere bir teklif hazırlanır: "İrfan Tansel görevine iade edilecek, Başyaver Agası Şen ve onun Hava Kuvvetleri'ndeki gizli örgütü tasfiye edilecektir." Bu teklife yanıt olarak Cemal Madanoğlu karşı teklifini sunar: "Mucip Ataklı ve Suphi Gürsoytrak, Yüksek Adalet Divanı (Yassıada Mahkemesi) ve İrtibat Bürosu görevlerinden alınacak ve SKB dağıtılacaktır. Bu şartlar kabul edilirse ancak İrfan Tansel görevinde kalabilirdi."¹⁵³⁹ Görüldüğü gibi teklifler üzerinden karşılıklı bir güç gösterisi yaşanmaktadır. Bunun yanında Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu, Yüksek Adalet Divanı ile İrtibat Bürosu'yla yakından ilgilenmektedir. Zira idam kararlarını da yakından ilgilendirecek olan bu kurumların korunması tamamen SKB'nin kontrolündedir.¹⁵⁴⁰ Bu arada

¹⁵³⁵ Batur, a.g.e., s. 94-95; Haydar Tunçkanat da Süleyman Tulgan'ın kendisini Kennedy ile kıyasladığını doğrular: "Kennedy 43 yaşında ABD başkanı oldu, 46 yaşında ben neden Hava Kuvvetleri Komutanı olmayayım." Tunçkanat, a.g.e., s. 434.

¹⁵³⁶ *Milliyet*, 3 Haziran 1961, s. 1; CIA, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, OCI No.0284/72, 15 June 1961, s. 26.

¹⁵³⁷ Yalta, a.g.e., s. 177.

¹⁵³⁸ Çelikoğlu, a.g.e., s. 166.

¹⁵³⁹ Tunçkanat, a.g.e., s. 433-434.

¹⁵⁴⁰ Özkaya, a.g.e., s. 332; Haydar Tunçkanat, a.g.e., s. 433-434; Yıldız, a.g.e., s. 210.

kurumsal olarak, Devlet Başkanı'nın emir ve yetkisinde bulunan Başyaver'in görevden alınma talebi, Cemal Gürsel'in otoritesini doğrudan sarsacak niteliktedir.¹⁵⁴¹

5 Haziran 1961 Pazartesi sabahı, Hava Kuvvetleri Komutanı olarak Eskişehir'e giden Süleyman Tulgan, Üs'teki subaylar tarafından tepkiyle karşılanır.¹⁵⁴² Esasında Süleyman Tulgan'a tepki gösterilmesi fikri, SKB'nin İstanbul kanadının bir planıydı. Plana göre, İstanbul'dan bir heyet, Eskişehir'e gönderilerek Süleyman Tulgan'a "komutanlığı bırakma" önerisinde bulunmuştur. Böylece SKB teşkilatının İstanbul kanadı da olaya fiilen müdahil olmuştur.¹⁵⁴³ Heyette bulunan isimlerden Havacı General Muhsin Batur'a göre, bu olayın arkasında yatan sebep, üyesi olduğu SKB cuntasının faaliyetleri değil, Cemal Gürsel'in Başyaveri Havacı Kurmay Albay Agasi Şen'in etrafında toplanan subaylardan oluşan gizli örgütün hiyerarşiye aykırı biçimde Hava Kuvvetleri'ni ikilik çıkarmasıydı: "Yaptığım temaslar sonunda öğrendim ki... Karargâhtaki kilit personelin bir bölümü General Tansel'le ters düşmeye başlamışlar. Bu anlaşmazlık İrfan Tansel'in (bir ay önceki) Amerika'ya yaptığı gezide daha da büyümüş... Ters düşen grup Hava Kuvvetleri içinde General Süleyman Tulgan, General Mustafa Azaklı ile Gürsel'in Başyaveri Havacı Kurmay Albay Agasi Şen ile temas kurmuşlar... Agasi Şen vasıtası ile Gürsel etki altına alınmış ve sonuçta General Tansel görevden alınmış. Sebep ne olursa olsun... Astlarının isteği ile bir komutanın değiştirilmesini doğru bulmam."¹⁵⁴⁴

Nisan 1961'de Mucip Ataklı'nın teklifiyle SKB'ye dâhil olan Muhsin Batur,¹⁵⁴⁵ yakın arkadaşı Süleyman Tulgan'ı Eskişehir'e davet ederek üst rütbeli subaylarla (SKB üyesi subaylar)¹⁵⁴⁶ topluca görüşme kararı aldıklarını ve kararı onaylamadıklarını belirtir. Zira

¹⁵⁴¹ Başyaverlik ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Cumhurbaşkanlığı Tarihi, Ajans-Türk Basım, Ankara 2005, s. 393; Yaverlik, Cumhuriyet öncesi Osmanlı Devletinde de çeşitli adlar ve unvanlar altında hizmet yapmıştır. Başyaverlik ise, Mustafa Kemal Paşa'nın 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı olmasıyla başlar ve 1923 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesiyle kurumsallaşmıştır. İlk Başyaver Salih Bozok'tur. Salih-Cemil Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985, s. 193.

¹⁵⁴² Tunçkanat, a.g.e., s. 433; Özkaya, a.g.e., s. 332.

¹⁵⁴³ Yalta, a.g.e., s. 177.

¹⁵⁴⁴ Batur, a.g.e., s. 95; Ulay, a.g.e., s. 196-197.

¹⁵⁴⁵ Muhsin Batur, Nisan 1961 yılında Eskişehir'e ziyaretine gelen Komite üyesi Mucip Ataklı aracılığıyla SKB'ye girdiğini ifade eder. Anlatıma göre Mucip Ataklı, HKK İrfan Tansel'in de görüşü ve onayını aldıktan sonra örgüte girmiştir. Ataklı'ya göre örgütün amacı ihtilal heveslilerini önlemek ve ordudaki birlik/beraberliği sağlamaktır. Batur, a.g.e., s. 94.

¹⁵⁴⁶ Bahtiyar Yalta heyete dâhil bu subaylar arasında başta General Muhsin Batur olmak üzere, General Hüsnü Özkan, Hava Kurmay Albay Emin Alpkaya, Hava Kurmay Albay Ahmet Dural ve Hava Kurmay Albay Hulusi Kaymaklı olduğunu belirtir. Yalta, a.g.e., s. 177.

ona göre “nedeni ne olursa olsun, astlarının isteği ile bir komutanın (İrfan Tansel) değiştirilmesi” yakışsızdı: “Yeni Komutan General Süleyman Tulgan’ı Eskişehir’e davet ettik, ben karşıladım. Kendi eski odasına götürdüm. Sıra ile hepimiz görüşlerimizi açıkladık. Özetle ‘kendisi, sevdiğimiz, takdir ettiğimiz, güvendiğimiz bir komutanımızdır. Elbette Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na da layıktır. Ama bu göreve getiriliş şeklini onaylayamayız. Karargâhtaki (Ankara) bir kısım subayların ikilik yaratmasını kabul etmeyiz... Bizler için acı olmakla beraber sizi, artık Komutan olarak tanımayacağız’ cevabını verdik.”¹⁵⁴⁷ Aslında Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in kararı ve Genelkurmay Başkanı’nın onayıyla yapılan bu atama tamamen legaldir. Lakin SKB üyesi olan Tuğgeneral Muhsin Batur’un bu sözlerindeki çelişki, hiyerarşinin bozulmasından duyduğu bir kaygının değil, generalliğinin hemen başında meslekî kariyerinin sona erecek olmasının verdiği derin endişedir. Zira SKB’ye karşı olduğu bilinen eski arkadaşı Başyaver Agasi Şen’in, Cemal Gürsel’in bilgisi dâhilinde, Hava Kuvvetleri’nde kurduğu gizli örgütün üyelerinden olan Süleyman Tulgan’ın HKK olması, kuvvetle muhtemeldir ki, Muhsin Batur ve diğer SKB üyesi havacı subayların tasfiyesini de beraberinde getirecektir.

Eskişehir’de “çiçeği burnundaki” komutan Süleyman Tulgan beklemediği bir reaksiyonla karşılaşırken, yaşananları Cevdet Sunay’a anlatır. Cevdet Sunay, İstanbul’un “başına buyruk” tavrını araştırmak üzere derhal İstanbul’a gider. Soruşturma sonrası SKB’nin oldukça etkili olduğunu öğrenen Cevdet Sunay, aldığı duyumları Cemal Gürsel’e aktarır: “ Tansel olayı büyüyecek gibi görünüyor, duruma hâkimler ve çok kuvvetliler.”¹⁵⁴⁸

Bu esnada Ankara’da dönemin gazetecilerinden Erdoğan Örtülü’nün 1977 tarihli eserindeki anlatımına göre İrfan Tansel’e yönelik, aksiyon filmlerini aratmayacak, gizli bir operasyon girişimi yapılmaktadır. İrfan Tansel, konutundan alınarak Washington’a gidecek uçağa bindirilir. Bu esnada Genelkurmay İkinci Başkanı ve SKB üyesi Muhittin Önür’ün ihbarı üzerine, derhal Hava Kuvvetlerinin tüm üsleri alarma geçer. Hava Kurmay Albay Halim Mentеш’in komutasında bir jet filosu İrfan Tansel’i götüren uçağın peşine takılır. Aynı anlatıma göre İrfan Tansel’in uçağı, sınırı geçmeden

¹⁵⁴⁷ Batur, a.g.e., s. 95-96.

¹⁵⁴⁸ Yalta, a.g.e., s. 178-179.

yakalanır ve bir saat sonra Mürted Hava Üssü'ne (Akıncı Üssü) geri indirilir.¹⁵⁴⁹ Erdoğan Örtülü'nün bu iddiası, bazı akademik çalışmalar ve gazetecilerin eserlerinde yer alsa da,¹⁵⁵⁰ teyit edilmeye muhtaçtır. Zira hadisenin içinde veya dışında olan herhangi bir subayın, bu “olağanüstü” olayı hatıratına dâhil etmemesi ilginçtir.

Tüm bu gelişmeler üzerine; İrfan Tansel'in Washington'a tayin kararı ve Süleyman Tulgan'ın HKK olarak atanması, Halim Menteş'in evinde, yeni bir toplantının yapılmasına neden olur. Toplantıya bu kez Talat Aydemir ve Nuri Hazer gibi SKB örgütünün “yeminli” komutanları da katılır. Yapılan görüşmede, Cemal Madanoğlu'nun yukarıda zikredilen teklifinin reddedilmesi ve kendi tekliflerinin şartsız kabul edilmesi için karar çıkar.¹⁵⁵¹ Nitekim tüm bunların üstüne, Cemal Madanoğlu, KKK Celal Alkoç ve MSB Muzaffer Alankuş tarafından hazırlandığı ileri sürülen bir “tasfiye listesi” de elden ele dolaşmaktadır. Metin Toker, bu “kabarık” tasfiye listesini Faruk Güventürk'ün elinde gördüğünü ve listede Faruk Güventürk'ün ismi de bulunduğunu ifade eder.¹⁵⁵² Cuntaya, Genelkurmay İkinci Başkanı Muhittin Önür tarafından uçurulan tasfiye listesi, SKB'nin Ankara ve İstanbul kanadının birleşerek ortak hareket etmesini kolaylaştırır.¹⁵⁵³ Kurtul Altuğ, SKB'nin İstanbul kanadının lideri Faruk Gürler'in, İrfan Tansel'i bizzat arayarak destek verdiğini söyler: “Paşam, üç beş gün istirahat ediniz. Siz, bizim Hava Kuvvetleri Komutanımızsınız.”¹⁵⁵⁴ Liderlerinin saf dışı edilmesine göz yumulursa, “sıranın kendilerine” geleceğinin de farkında olan SKB, bu aşamadan sonra sadece İrfan Tansel'in görevine iadesi ve Başyaver Agası Şen'in tasfiyesiyle yetinmeyecektir. Yeni teklifler çok daha kapsamlı ve MBK'nın fiili iktidarını tamamen

¹⁵⁴⁹ Örtülü, a.g.e., s. 142-143.

¹⁵⁵⁰ Akyaz, a.g.e., s. 158; Örsan Öymen, 1986 yılında kaleme aldığı kitabında, olayla ilgili herhangi bir atıf belirtmemiştir. Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var*, s. 316; Nesrin Turhan, a.g.e., s. 164.

¹⁵⁵¹ Tunçkanat, a.g.e., s. 433; Özkaya, a.g.e., s. 332; Yıldız, a.g.e., s. 210.

¹⁵⁵² Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim, 1961-1962*, s. 247; Talat Aydemir, bu listeyi teyit ederek, listede kendi isminin yanında MBK'daki Hvacıların da bulunduğunu ve kendilerinin “komünistlik”le itham edildiğini söyler: “Cemal Madanoğlu, MSB Muzaffer Alankuş ve KKK Celal Alkoç ile bu listeyi tanzim eder. En baştaki suç ise “Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Komite'deki Hvacılarınla anlaşmıştır. Bunlar orduyu ayıran insanlardır ve komünistlere hizmet etmektedirler.” Talat Aydemir, a.g.e., s. 71.

¹⁵⁵³ Talat Aydemir, listenin kendilerine Muhittin Önür tarafından haberdar edildiğini doğrular. Talat Aydemir, a.g.e., s. 251; Nesrin Turhan, a.g.e., s. 164.

¹⁵⁵⁴ Kurtul Altuğ, *Bir Numaralı Tanık*, s. 320-321.

yok edecek mahiyettedir. 5 Haziran günü¹⁵⁵⁵ verilen ultiatomun içeriği oldukça ağırdır:¹⁵⁵⁶

- HKK İrfan Tansel derhal vazifesine iade edilecek.
- Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal derhal kumandanlıkları bırakıp MBK'ya dönecekler.
- Tasfiye listesini hazırlayan KKK Celal Alkoç, DKK Zeki Özek, MSB Muzaffer Alankuş derhal emekli edilecek.
- Başyaver Agasi Şen, Süleyman Tulgan ile Hava Kuvvetleri'nde "gizli örgüt" kuran havacı subaylar derhal emekli edilecek.
- Bir daha SKB ile MBK'nın haberi olmadan kilit mevkide bulunan komutanlar tayin edilemeyecek veya emekliye sevk edilemeyecek.

Talat Aydemir, taleplerin reddedilmesi halinde yeni bir "darbe" yapılacağını Kurmay Albay Turhan Yavçan'a yazdığı bir mektupta, tüm inisiyatifin cuntanın hâkimiyetinde cereyan ettiğini dile getiri: "Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu fazla inat etselerdi, harekâta geçip ortalığı kana boyayacaktık. O kadar şüursuz insanlardı. Artık hiçbir kuvvetleri kalmadı. Davamızı başta Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarına ayrıca kabul ettirdik. Şimdi demir gibiyiz. Eski ideal arkadaşlarım, Türkiye'de her şeye hâkimdirler. Silahlı Kuvvetler şahsiyet kazanmıştır."¹⁵⁵⁷ Bu satırlardan da anlaşıldığı üzere Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, SKB'nin direktiflerini kabul etmek zorunda kalır. Hatta Sadi Koçaş'a göre, Genelkurmay Başkanı tehdit dahi edilir. Böylece

¹⁵⁵⁵ Ültimatoma verildiği "tarih" konusunda farklı iddialar yer almaktadır. Sadi Koçaş, arabulucu olarak Talat Aydemir'le 5 Haziran günü konuştuğunu söyler. Kararlarının Cemal Gürsel tarafından kabul edilmemesi halinde ise 6 Haziran sabahı SKB harekete geçip iktidara el koyacaktır. Sadi Koçaş, a.g.e., s. 813-815; Talat Aydemir ise anılarında, kararların 7 Haziran günü "kendisi" tarafından kaleme alındığını belirtir. Talat Aydemir, a.g.e., s. 71; Orhan Erkanlı, ultiatom tarihini 6/7 Haziran olarak verir. Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 96; Sıtkı Ulay ise ultiatomun Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından MBK'ya 8 Haziran günü ulaştırıldığını söyler. Ulay, a.g.e., s. 207.

¹⁵⁵⁶ Talat Aydemir, a.g.e., s. 71-72; Ulay, a.g.e., s. 207; Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 96; Tunçkanat, 27 a.g.e., s. 437; Bedi Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 117.

¹⁵⁵⁷ Aydemir, a.g.e., s. 71; Talat Aydemir ile Turhan Yavçan'ın tanışmaları, 1957 yılında Bingöl'de gerçekleşmiştir. 1923 İzmir doğumlu, 1945 Harbiye ve 1956 Akademi mezunu Kurmay Yüzbaşı Turhan Yavçan, o dönem Elazığ'da görev yapan Talat Aydemir'in temasları sonucu gizli örgüte dâhil edilmiştir. Ancak çekirdek kadroya girememiş, Aydemir'in hücrelerinde yer almıştır. Aydemir, a.g.e., s. 33.

“uzlaşma” için kendisi devreye girer. Alınan bu sert kararlar ve hazırlanan istifa listesi, Cevdet Sunay kanalıyla Köşk’e götürülür.¹⁵⁵⁸

Bununla beraber ultiatom sonrası, Cemal Madanoğlu, son bir çabayla, bazı kıtaları teftiş ederek kıtaların kendisine bağlı olup olmadığını görmek istemiştir.¹⁵⁵⁹ Lakin kendisine ve Osman Köksal’a bağlı birliklerin de SKB’ye kaydığını hisseder. Cemal Madanoğlu, son çare olarak İrfan Tansel’le özel bir görüşme gerçekleştirir. İrfan Tansel’e bazı tavsiyelerde bulunduğu gibi “kendi üslubunca” sözlü bir teminat da verir: “Bak İrfan, sen tayyare falan uçuruyormuşsun, kalk git 15 gün İtalya’ya, İtalyan kızlarıyla keyif çat. Oradan git Amerika’daki NATO Karargâhına 15 gün de orda kal. Sana söz veriyorum, görülen lüzum üzerine maddesini işletip seni geri getiririz.”¹⁵⁶⁰

Cemal Madanoğlu’nun teklifine İrfan Tansel olumsuz yanıt vermiştir. Madanoğlu’nun İrfan Tansel’den aktardığına göre, SKB’deki radikal subayların amacı İrfan Tansel’e yardım etmek değil, esas hedefin idamların karşısında olan “Cemal Madanoğlu”nun gücünü kırmaktır: “Bugün bütün ordu, profesörler, bütün gençlik, en aşağı 300 kişinin (Yassıada) asılmasını istiyorlar. Siz ise buna engel oluyorsunuz.”¹⁵⁶¹ Anlaşıldığı üzere Cemal Madanoğlu, SKB karşısında zor durumda kalmış olmanın getirdiği bir refleksle, 1 Haziran günü MBK tarafından kabul edilen ama kendisinin ve Cemal Gürsel’in uygulamak istemediği kararı yeniden gündeme getirmiştir. Zor ve şiddetle gönderilemeyen İrfan Tansel’i “ikna” ile yollayarak kamuoyu ve ordu içindeki gücünü korumak istemektedir. Bu olayın diğer bir sonucu, Cemal Madanoğlu gibi etkin bir MBK üyesinin istifası, Yassıada idamlarının sonucunu da önemli oranda etkileyecek

¹⁵⁵⁸ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 826; Aydemir, a.g.e., s. 71; Sadi Koçaş’ın aktarımına göre, Talat Aydemir, “Cevdet Sunay’ın artık kendi direktifleri dışına çıkamayacağını” belirtmiştir. Koçaş, a.g.e., c.2, s. 815; Sadi Koçaş anılarında, Talat Aydemir’in muhataplarına “bizimle beraber değilseniz, bizim karşımızdasınız” söylemini kullanarak iki taraftan (SKB-MKB) birinin tercih edilmesi hususunda zorlayıcı bir tavır benimsediğini söyler: “Bizimle her konuda beraber değilseniz, bize karşısınız demektir” anlayışı içinde idiler. İşbirliği yapacak dost ve müttefik değil, bir köpek sadakati ile bağlı, ne dersiniz “baş üstüne” diyecek işbirlikçi arıyorlardı.” Koçaş, a.g.e., c.2, s. 817; Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 96; Ulay, a.g.e., s. 207; Benzer görüşler için ayrıca bkz. Yalta, a.g.e., s. 182-183.

¹⁵⁵⁹ Ulay, a.g.e., s. 203.

¹⁵⁶⁰ Baykam, a.g.e., s. 212.

¹⁵⁶¹ Baykam, a.g.e., s. 212-213; Cemal Madanoğlu’nun bu sözlerini Amerikan istihbarat raporu da teyit etmektedir. İrfan Tansel benzer ifadeleri, Amerikalı bir ataşemilitere de dile getirmiştir: “Radikal subaylar, infazları gerçekleştirmek ve seçimleri ertelemek istiyor.” CIA, “Turkey: Power Struggle Apparently Under Way Within Ruling Committee For National Union”, Central Intelligence Bulletin, Copy No.8, 12 June 1961, s. 4-5.

olmasıdır. Bununla birlikte, hadise, İrfan Tansel'in şahsi meselesi olmaktan çıktığını söylemek mümkündür. Artık İrfan Tansel'in tek başına vereceği karar değildir.

Başlangıçta ultiatomun kabul edilmesi için devreye giren Cevdet Sunay, Cemal Gürsel'in sert tepkisiyle karşılaşır. Çünkü Cemal Gürsel, Cevdet Sunay'ın SKB ile işbirliği yaparak kendisine karşı bir komplo hazırlandığını düşünmektedir.¹⁵⁶² Cevdet Sunay'ın "uzlaşıcı" rolünün yetersiz olduğunu düşünen Talat Aydemir, anılarında bahsetmese de, "arabuluculuk" için yoğun çaba sarf etmektedir.¹⁵⁶³ Zira birlikler arasında sürekli "kayma"lar yaşanmaktadır ve "kimin eli"nin daha güçlü olduğu henüz kestirilememektedir.¹⁵⁶⁴ Sezai Okan, bu sırada Talat Aydemir ve Necati Ünsalan'ın Meclis'e gelerek, uyuşmazlığı çözmesi için kendisine teklifte bulduklarını ancak reddedildiklerini ifade eder. Böylece iki eski dostun yolları bu olayla birlikte ayrılmış olur: "Talat, General İrfan Tansel'in görevinde kalmasının uygun olacağını ve bunun için gayret sarf etmemiz gerektiğini rica etti. 'Niçin onun görevde kalmasını istiyorsun' diye sorduğumda 'İrfan Tansel bize lazım' dedi. Ben de 'İşte tam da size lazım olduğu için bize lazım değil' yanıtını verdim. Talat, belki benden böyle bir tepki beklemiyordu. Biraz bozuldu ve Necati Ünsalan ile birlikte yanımdan ayrıldı. Doğru Hava Kuvvetleri'ne giderek İrfan Tansel'e konuşmalarımızı naklettiğini ve 'yılanın başı Sezai Okan'dır' dediklerini sonradan öğrendim."¹⁵⁶⁵

Sezai Okan'dan beklediği desteği göremeyen Talat Aydemir, Cemal Gürsel'le "kişisel hukuku"nun gayet iyi olduğunu düşündüğü eski örgütçü Sadi Koçaş'ı "arabuluculuk" girişimi için 5 Haziran günü ikna eder.¹⁵⁶⁶ Londra'dan henüz gelen ve iki tarafı da dinleyen Sadi Koçaş, verilen ultiatomun "blöf" olduğu kanısındadır. Aksi takdirde ona göre, Cevdet Sunay'dan sonra kendisine de arabuluculuk için teklif getirilmesinin başka izahı yoktur.¹⁵⁶⁷ Lakin Talat Aydemir'le olan görüşmesinde Sadi Koçaş, Talat Aydemir'in tavırlarını gözlemlediği gibi "olası" bir şiddeti teyit eder: "Gözlerime

¹⁵⁶² Koçaş, a.g.e., c.2, s. 825; ultiatomun ağır kararlarını okuyan Cemal Gürsel'in sinirlerinin bozulduğunu, hastalığının ilerlediğini ve hatta "Cevdet Sunay'ın emekli edilmesi" gerektiğini ilk kez dile getirmeye başladığını belirtir. Ulay, a.g.e., s. 207-208.

¹⁵⁶³ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 805-814; Sadi Koçaş'ın arabulucu için davet edildiğini Haydar Tunçkanat da teyit eder. Tunçkanat, a.g.e., s. 435-436.

¹⁵⁶⁴ Talat Aydemir'e yakın isimlerden Bahtiyar Yalta, bu durumu teyit eder. Yalta, a.g.e., s. 184.

¹⁵⁶⁵ Sezai Okan, "Çankaya Üzerinde Gövde Gösterisi", *Milliyet*, 3 Haziran 1989, s. 11.

¹⁵⁶⁶ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 805-814, 825.

¹⁵⁶⁷ Sadi Koçaş, yapılacak pazarlıkla birçok isteklerinden vazgeçeceklerini Cemal Gürsel'e iletmesine rağmen, tüm kararların kabul edildiğini belirtir. Koçaş, a.g.e., c.2, s. 843.

dikmiş mavi gözlerini bir an dışarı doğru çevirmişti. Sonra yanımdan kalkarak pencereye doğru yürüdü ve tuhaf bir gösteri pozu takınarak, “Türk Silahlı Kuvvetleri, yarın sabah harekete geçecek, gerekirse hava kuvvetleri Köşk’ü bombalayacak ve idareye kesin olarak el koyacağız.” O an ikimiz de birbirimize bakıyorduk. Meydan okur gibi bir hali vardı. Talat’ı o günkü pozu içinde hiç görmemiştim. Bir hayal, ihtiras ve megalomani nöbeti içinde idi sanki.”¹⁵⁶⁸ Cemal Gürsel’le de görüşen Sadi Koçaş, olayların karmaşık yapısını görerek arabuluculuktan vazgeçer. Aynı gün, kararını bildirmek için Halim Menteş’in Saraçoğlu’ndaki evinde toplanan SKB üyeleri ve MBK’daki Havacı üyelerle görüşerek uzlaşıcı rolden caydığını söyleyecek ve ardından Londra’ya; Ataşemiliterlik görevine geri dönecektir.¹⁵⁶⁹

Cemal Gürsel’in verilen ultimatoma karşısında direnmesi üzerine, 6 Haziran sabahı, SKB’nin Ankara ve İstanbul grubuyla MBK’nın Havacı üyeleri işbirliği halinde Çankaya’ya karşı eyleme geçerler. Halim Menteş yönetimindeki bir jet filosu, Köşk’ün üzerinden alçak uçuşlar yapar, kara birlikleri de alarma geçerek kararların bir an evvel kabul edilmesi için baskı yapar.¹⁵⁷⁰ Talat Aydemir, kararların kabulü için Komite’ye “24 saat süre tanıdığını ama on birinci saatte” tümünün yerine getirildiğini söyler: Aksi takdirde “hepsi silinecekti.”¹⁵⁷¹ Cemal Gürsel’in bir gün önce kendisine olumsuz yanıt vermesi üzerine Cevdet Sunay, bu kez ikinci başkanı Memduh Tağmaç’ı vazifelendirerek Cemal Gürsel’in ikna edilmesi için Çankaya’ya gönderir. Sadi Koçaş’ın aktarımıyla Cemal Gürsel, Memduh Tağmaç’ın “yalvarması” üzerine

¹⁵⁶⁸ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 815.

¹⁵⁶⁹ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 814-853; Sadi Koçaş, Halim Menteş’in evindeki manzarayı ve orada bulunan şahısları şöyle anlatır: “İçerisi bir harp karargâhını andırıyordu. MBK üyelerinden Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi de dâhil 8-10 karacı ve havacı genç subay ile ev sahibi Kurmay Albay Halim Menteş vardı. Biraz sonra Talat Aydemir geldi... Talat gelince herkes ayağa kalkmış, o da herkese ayrı ayrı iltifat etmişti. Bir yıl içinde, memlekette ve orduda meydana gelen durumun aynası olan bir havayı havsalam almıyordu. Kendi yetkisi ile beni Devlet Başkanı’na arabulucu gönderdiğini söyleyen bu adam, şimdi burada bir sürü yetkisiz kişi önünde beni sigaya çekmek istiyordu. Hem Devlet Başkanını, hem beni küçük düşürecek; kendi otoritesinin ve gücünün bir kez daha gösterecekti. Gülmüştüm içimden... Artık burada yerim olmadığı açıktı... Allah’a ısmarladık diyerek kapıya yöneldim.” Koçaş, a.g.e., c.2, s. 829-834; Sadi Koçaş, hayatının en acı günlerini bu “uzlaştırıcı” olarak görev aldığı anlarda yaşadığını söyler. Koçaş, a.g.e., c.2, s. 763.

¹⁵⁷⁰ Batur, a.g.e., s. 96; Koçaş, a.g.e., c.2, s. 843-845; Örsan Öymen, a.g.e., s. 316; Kurtul Altuğ, *Bir Numaralı Tanık*, s. 321.

¹⁵⁷¹ Talat Aydemir, a.g.e., s. 71; Kurtul Altuğ, verilen ultimatoma, “şayet Cemal Gürsel’i devirmeye kadar varmış olsaydı, yerine geçecek şahsın, eski generallerden Kazım Orbay” olacağını iddia eder. Kurtul Altuğ, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a, s. 117-118; Bedii Faik, 6 Haziran günü Havacı Kurmay Albay Turan Çağlar ile olan görüşmesinde, Cemal Gürsel’e kararını açıklaması için 24 saat süre verildiğini doğrular. Bununla birlikte, Cemal Gürsel, şayet teklifleri reddedecek olursa, radyodan okunacak darbe bildirisi dahi hazırlanmıştır. Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 108.

durumun ciddiyet ve hassasiyetine inanmış, ikna olmuştur.¹⁵⁷² Bununla beraber MBK'nın çoğu üyesi, SKB'nin lehine Cemal Gürsel'in karşısında yer almaktadır. Hem SKB hem MBK tarafından yapılan tazyik sonucu direnci kırılan Cemal Gürsel, Çankaya'da MBK'yı olağanüstü toplantıya çağırır ve tüm kararları kabul ettiğini bildirir.¹⁵⁷³ Başka bir iddiaya göre, Cemal Gürsel'in fazla direnmeden ultimatomu kabul etmesinin nedeni, İnönü'nün telkinleridir. Dönemin subaylarıyla içli dışlı bir gazetecinin aracılığıyla durumdan haberdar edilen İnönü, derhal Cemal Gürsel'le görüşerek kararların kabul edilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁵⁷⁴ Bununla birlikte bu olaydan sonra hesapları tutmayan İnönü ile cuntanın Ankara kanadı uzun süre karşı karşıya gelecektir.

Görüldüğü gibi kâğıt üzerindeki yetkilerinin tesiri bakımından çok üstün olan; aralarında Devlet Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, bazı Kuvvet Komutanları ile MBK'nın etkin isimlerinin yer aldığı sivil yönetim ve askerî komuta kademesinin bu tayini uygulamaya nüfuz ve kuvvetleri yetmemiştir. Talat Aydemir'e yakın subaylardan Harp Okulu Tabur Komutanı Bahtiyar Yalta, Ankara Komutanı Cemal Madanoğlu'nun boyun eğmesinde, aldığı istihbarat bilgilerin yanlış ve yaptığı hatalı hesapların etkili olduğunu dile getirir. Zira SKB'nin Ankara kanadının "güç faktörü" sanıldığığının aksine bir bütünlüğe dayanmıyordu. Cuntaya bağlı birlik komutanları, Genelkurmay'dan habersiz bir girişimden kaçınmaktaydılar: "Aslında ortada, Harp Okulu ile Havacıların alçak uçuş yapan uçaklarından başka kuvvet yoktu. Havacıların Köşk üzerinde dalış yapmaları, MBK ile Cemal Gürsel'i olumsuz etkiledi..."¹⁵⁷⁵

Ültimatoma kabulüyle, orduda ve MBK'da istifalar zinciri yaşanır. 8 Haziran'da Süleyman Tulgan istifa eder ve İrfan Tansel yeniden HKK olarak atanır. Aynı gün Başyaver Agası Şen ile ona bağlı havacı subaylar ordudan tasfiye edilirler.¹⁵⁷⁶ 6 Haziran günü, Cemal Madanoğlu, önce Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı görevinden ayrılır,

¹⁵⁷² Koçaş, a.g.e., c.2, s. 825.

¹⁵⁷³ Özkaya, a.g.e., s. 335; Karavelioğlu, a.g.e., s. 134-135; Nesrin Turhan, a.g.e., s. 164.

¹⁵⁷⁴ Gazeteci Bedii Faik, SKB üyesi Zarf Çetindağ ve Turan Çağlar isimli iki kurmay albayın kendisine, şayet kararların kabul edilmemesi halinde Gürsel'in bir darbeyle devrileceğini söylediklerini ifade eder. Ardından mesele, CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata vasıtasıyla İnönü'ye bildirilir. Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 107-114.

¹⁵⁷⁵ Bahtiyar Yalta, o gece Talat Aydemir'in emriyle Ankara'daki tüm birlikleri davet etmelerine rağmen "olumlu" yanıt almadıklarından bahseder. Yalta, a.g.e., s. 184.

¹⁵⁷⁶ *Milliyet*, 9 Haziran 1961, s. 1; *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1961, s. 1; Özkaya, a.g.e., s. 336; Tunçkanat, a.g.e., s. 437;

sonra MBK üyeliğinden istifa eder. İstifası, Cemal Gürsel tarafından kabul edilmemesine rağmen, bir daha MBK toplantılarına gelmeyecektir. Cemal Madanoğlu'nun istifa haberi kamuoyuna yansırken; dönemin basını olayın iç yüzü hakkında malumata sahip değildir. MBK ve Cemal Madanoğlu, hadiseyi, "aile içi geçimsizlik" olarak yansıtmışlardır.¹⁵⁷⁷ Ankara Komutanlığı'na Ali Keskiner getirilir.¹⁵⁷⁸ SKB örgütünün ultiatomunda, Cemal Madanoğlu gibi Osman Köksal'ın da askerlik görevinden ayrılması talep edilmesine rağmen Osman Köksal Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı görevinde bir süre daha kalacaktır.¹⁵⁷⁹ Ancak bir süre sonra Osman Köksal, SKB'nin baskısı üzerine MBK'ya döner ve Muhafız Alay Komutanlığı'na, 50'li yılların eski örgüt üyesi ve SKB mensubu Kurmay Albay Şükrü İlkin getirilir. 27 Mayıs'ın hemen sonrasında MBK içindeki hizipleşme döneminde oluşan ve "Madanoğlu Grubu" olarak da adlandırılan Cemal Madanoğlu, Sezai Okan ve Osman Köksal'dan oluşan ekibin hem komite içinde hem de dışında

¹⁵⁷⁷ 9 Haziran 1961 günü Cemal Madanoğlu, gazetecilere verdiği beyanatta şu ifadeleri kullanır: "Haberler doğrudur. Milli Birlik Komitesi ve Ankara Kumandanlığından istifa ettim. Hadi eyvallah çocuklar." *Milliyet*, 10 Haziran 1961, s. 5; Ayrıca Komite'nin güçlü ismi Cemal Madanoğlu'nun istifası Amerikan istihbarat yetkililerini de şaşırtmıştır. Bkz. CIA, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, OCI No.0284/72, 15 June 1961, s. 26; Komite, Madanoğlu'nun istifasını 20 Temmuz'da kabul edecektir. *Cumhuriyet*, 21.07.1961; MBK'dan ayrılmasından hemen sonra magazin gündemini işgal eden Cemal Madanoğlu, Florya'da denize girerken etrafını saran gazetecilerin "istifa"ya yönelik sorusuna net cevap verir: "Benim İstanbul'da kalmam daha hayırlıdır. İstifa ettim, bu iş bitti. Kararım kâfidir. Artık unutulun." Ancak Gazetecilerin, karanlıkta bulunduğu noktaları aydınlatmak için aynı soruyu farklı şekilde yeniden sorması üzerine, Cemal Madanoğlu, MBK içindeki hadiseleri bir "aile geçimsizliği" olarak ifade etmiştir. Komite üyesi Muzaffer Yurdakuler de benzer minvalde bir açıklama yaparak "aile içi mesele" tabirini kullanmıştır. *Akis*, 3 Temmuz, 1961, s. 11-12; Cemal Madanoğlu, yıllar sonra Doğu Perinçek'le yaptığı bir söyleşide, istifasının olaydan tam bir ay önce 6 Mayıs 1961'de olduğunu söyler. Cemal Madanoğlu, *Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun Anıları*, s. 314. Buna karşılık Cemal Madanoğlu'nun tarihlerde yanıldığı görülmektedir. Kurmay Binbaşı Avni Eevli, Cemal Madanoğlu'nun 6 Haziran 1961 ile 8 Haziran 1961 tarihli iki dilekçe yazarak, bunlarından ilkin MBK'ya; ikincisini Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e sunduğunu söyler. Esasında dilekçe tarihleri 6 Mayıs 1961 ve 8 Mayıs 1961 olsa da, Avni Eevli'nin aktarımıyla Madanoğlu, daktilocunun aylarda yanlışlık yaptığını, bunların mayıs değil, "haziran" olmasını gerektiğini söylediğini aktarmıştır. Dilekçelerin kopyası için bkz. Avni Eevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 485-487; Bedii Faik, *İhtilalçiler Arasında Bir Gazeteci*, s. 118; Özkaya, a.g.e., s. 337; 21 Haziran 1961 tarihli Amerikan istihbarat raporuna göre, muhafazakar üye olarak tanımlanan General Cemal Madanoğlu'nun tasfiye edilişi ile CHP'nin istikbali arasında ilişkiye temas edilir. Buna göre İnönü ve CHP, Komite'deki en büyük desteğini kaybetmişti. CIA "The Situation in Turkey", Office of National Estimate: Memorandum for Director, 21 June 1961, s. 2; CIA, "The Situation in Turkey", Office of National Estimate: Memorandum for Director, 22 June 1961, s. 3.

¹⁵⁷⁸ *Cumhuriyet*, 06.09.1961.

¹⁵⁷⁹ Sezai Okan anılarında, Cemal Madanoğlu'nun istifasından kısa bir süre sonra yakın arkadaşı Osman Köksal'ın da istifa dilekçesinin önüne geldiğinde sarsıldığını ve "dava" arkadaşının dilekçesini uzun süre işleme koymadığını belirtir: "Doğru Çankaya'ya gittim, Osman Köksal'ın makamından ayrılıp evine gittiğini öğrendim. Eşi; bayan Köksal kocasının istifasından sonra büyük üzüntüye kapılarak bitkin haldeydi. (Osman Köksal'a) İstifa dilekçesinin cebimde olduğunu fakat asla yürürlüğe koymayacağımı belirttim." Sezai Okan, "Çankaya Üzerinde Gövde Gösterisi", *Milliyet*, 3 Haziran 1961, s. 11.

etkinliğini kaybettiğini söylemek mümkündür.¹⁵⁸⁰ Başka türlü söylemek gerekirse, 1956 yılının Eylül ayında DP hükümetine karşı ilk gizli örgütün kurucuları Talat Aydemir, Osman Köksal ve Sezai Okan şiddetli bir çatışmada karşı karşıya gelmiş ve MBK'ya alınmayan Talat Aydemir, kendi tabiriyle, bu eski arkadaşlarının “başına çorap örmüştür.”¹⁵⁸¹ Cemal Madanoğlu'nun istifasından sonra Havacı üyeler ve Ekrem Acuner ekibinin Komite'deki etkinliği artacaktır.¹⁵⁸²

20 Haziran günü, KKK Celal Alkoç¹⁵⁸³ ile DKK Zeki Özek istifa etmek zorunda kalır. Yerlerine KKK olarak SKB üyesi Muhittin Önür, DKK olarak yine SKB üyesi Necdet Uran atanır. 28 Haziran günü, MSB Muzaffer Alankuş istifa eder, yerine Fahri Özdilek atanır.¹⁵⁸⁴ Görüldüğü üzere, istifa eden üst rütbeli komutanların yerine, Fahri Özdilek istisna, SKB üyesi komutanlar atanmıştır.

“Saray darbesi”¹⁵⁸⁵ veya “darbe içinde darbe” olarak da tarif edilebilecek bu olay sonucunda, SKB'ye karşı verilen ödünlere memnun kalmayan Cemal Gürsel, otoritesinin sarsıldığını düşünerek Cemal Madanoğlu gibi istifaya karar verir. Ancak bazı MBK üyeleri ve özellikle Suphi Karaman'ın girişimleri sonucu, istifasına engel olunmuştur.¹⁵⁸⁶ Avni Eevli'nin aktardığına göre, “kukla bir komite”de çalışamayacağı kanaatine varan Cemal Madanoğlu'nun “Paşam, bu durumda istifa etmekten başka şey kalmadı” sözüne karşılık Cemal Gürsel, ordu mensuplarını, Klasik Dönem “Osmanlı Yeniçerileri”ne benzeterek yanıt verir: “Madanoğlu, kazan kaldıran yeniçeriler arasında padişah gibi kaldım. Fakat memleketin menfaati icabı buna katlanacağım.”¹⁵⁸⁷

¹⁵⁸⁰ Bu grubun diğer üyesi Sami Küçük, Ondörtler'in tasfiyesi sonrası bu ekipten kopmaya başlamış, Suphi Karaman ve Suphi Gürsoytrak'la yakınlaşmıştır. Esin, a.g.e., s. 180; Karavelioğlu, a.g.e., s. 149.

¹⁵⁸¹ Talat Aydemir, a.g.e., s. 72.

¹⁵⁸² HKK İrfan Tansel, Amerikalı bir yetkiliyle yaptığı görüşmede, bu üyelerin idam cezalarını şiddetle desteklediklerini ileri sürmüştür. CIA, “Turkey”, Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, OCI No.0284/72, 15 June 1961, s. 26.

¹⁵⁸³ Çoğu hatırat sahibi subay tarafından “onur ve saygı”yla yad edilen Celal Alkoç'un tasfiyesinin ordu için büyük kayıp olduğu belirtilmektedir. 2 Ağustos 1960 tarihinde önce III. Ordu Komutanlığı'na, ardından kısa süre sonra orduyu toparlaması için Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanmıştı. Celal Alkoç'a dair görüşler için bkz. Yalta, a.g.e., s. 185; Erkanlı, Anılar, Sorunlar, Sorumlular, s.

¹⁵⁸⁴ Özkaya, a.g.e., s. 337.

¹⁵⁸⁵ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 182.

¹⁵⁸⁶ Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 174.

¹⁵⁸⁷ Eevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 364-365; 21 Mayıs 1963 isyan girişimi sonra idam cezasına çarptırılan Talat Aydemir, idam cezasının affı için Cemal Madanoğlu'nun Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'yla temasa geçtiğini öğrenir. Aydemir hatıratında, Madanoğlu'nun bu çabası karşısında oldukça duygulandığını şöyle ifade eder: “Cemal Madanoğlu'na karşı çok mahcubum, büyük bir insan olarak bizlerin davasını şahsını ortaya koyarak ele aldı. Hâlbuki ben başta olmak üzere 6

Böylece planlaması küçük bir gizli örgüt tarafından hayata geçirilen 27 Mayıs askeri operasyonu, istisnalar hariç ordunun tamamı tarafından desteklenmişti. Ordunun, MBK'ya "görece" desteği ise İrfan Tansel Olayı'na kadar devam etmiştir. MBK'nın gücünü zaafa uğratan ve buldukları kilit konumları nedeniyle İrfan Tansel Olayı'nda, karşı birlikleri alarma geçiren baş aktörlerin, ilk gizli örgütün kuruluşunda faal rol oynayan ama bir şekilde MBK'ya dâhil edilmeyen isimler olması dikkat çeker: İstanbul'da Faruk Güventürk; Ankara'da ise Talat Aydemir ve Havacı Halim Menteş. Aynı isimler, SKB'nin kuruluşunda da aktif faaliyet göstermişti. Dünder Seyhan, 13 Kasım tasfiyesinde, eski ihtilalcilerin desteğini sağlamayı başaran Cemal Madanoğlu ve diğer generallerin, en büyük hatayı, 27 Mayıs'ın "yavruları" olan bu isimleri, eski kilit mevkilerinde tutmaya devam etmekle yaptığını ifade eder.¹⁵⁸⁸ Dünder Seyhan'ın bu tespiti yerinde olmakla beraber, Madanoğlu ve ekibinin, kilit mevkileri işgal eden albayları pasif görevlere atayacak kudreti olup olmadığı konusu muammadır. Öncelikle MBK ile ordu arasındaki ilişki, başından itibaren sağlıksızdır. MBK'nın teşkil edilmiş tarzı, ordu mensuplarını rahatsız etmiş ve 13 Kasım'dan sonra MBK ile ordu arasındaki bu rahatsızlık azami safhaya ulaşmıştır. Her ne kadar MBK üyeleri, bu tasfiyede ordunun önemli mevkilerinde bulunan subaylardan destek almış olsa da, orduya ve kamuoyuna hiç de bu biçimde yansımamıştır. Ordunun genç subayları, bu tasfiyeden oldukça rahatsızdır ve tasfiyenin sorumlusu olarak da MBK'nın geride kalan üyelerini görmektedirler. İkinci bir husus, böylesi "muhtemel" bir operasyonun birçok riski de beraberinde getirecek olmasıdır. Zira bazı MBK üyeleri ile ordu mensupları arasındaki ilişkiler bilinmezliklerle yüklüdür. Diğer bir tanımla, bu geçiş sürecinde hangi MBK üyesinin, hangi ordu birlikleriyle irtibatlı olduğu sorusu oldukça bulanıktır. "Muhtemel bir operasyon" için MBK'nın elinde sadece Cemal Madanoğlu'nun emrinde Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı ile Osman Köksal'ın Cumhurbaşkanlığı Alay Komutanlığı bulunmaktadır. Dolayısıyla Cemal Madanoğlu ve diğer generallerin, böylesi bir riski almalarının hiç de mantıklı bir girişim olmayacağı tespiti yapılabilir.

Haziran 1961 HKK Tansel hadisesinde ona karşı durmuş ve tasfiye etmiştik. O şimdi bizler için en büyük fedakârlığı yapmaktadır... Ne olursa olsun bu iyilikleri hiçbir zaman unutulamaz. O kadar cesaretle hareket etmiştir ki bütün bu temasları yaptıktan sonra bizim apartmana gelerek ev sahibimiz Necmettin Sahir Sılay'ı ziyaret etmiş ve son durumları kendisine anlatarak bizler için kati teminat göndermişti..."
Talat Aydemir, a.g.e., s. 409.

¹⁵⁸⁸ Seyhan, a.g.e., s. 138.

Türk siyasal hayatında, 9 Mart 1971'e kadar sürecek olan hiyerarşi dışı darbe girişimleri, "13 Kasım Tasfiyesi"nin yansımalarıdır. 13 Kasım operasyonunun önemli neticesi ise, "kuvvet"in MBK'dan alınıp yarı-illegal bir teşkilata devredilmesidir: "Silahlı Kuvvetler Birliği." İrfan Tansel Olayı'ndan sonra, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in "zorunlu" ittifakı sonucu, Silahlı Kuvvetler Birliği adı altında ordu, legal bir yapıya kavuşurken, fiilen de siyasal alanda söz sahibi olmaya başlar. Diğer bir anlatımla, Cemal Gürsel'in orduyla zoraki ittifakı, kendisine "Çankaya" yolunu garanti altına almasına yardım etmesine rağmen, birbirini kovalayan darbe girişimleri, Cemal Gürsel'in koltuğunda rahat oturamamasına neden olacaktı.¹⁵⁸⁹

Görüldüğü gibi "İktidar tecezzi kabul etmez" (çift başlılık) kuralı, etkisini hemen göstermeye başlamıştır. Sıradan bir tasfiye hadisesi, MBK ve SKB arasında içinde arabuluculukların, müzakerelerin, blöflerin ve çatışmaların da bulunduğu karşılıklı bir düelloya dönüşmüştür. Neticede bir taraftan SKB'yi kuranlar, örgütlerini yüksek komuta kademesini işgal edenlere kadar geliştirip "fiilen" iktidar konumuna gelirken, diğer yandan iktidarın "resmi" makamlarında oturan Komite, generaller ve politikacılar bu teşkilatı dağıtmak ve ileri gelenlerini tasfiye etmenin yollarını arayacaklardır.¹⁵⁹⁰

4.2.3.Cuntanın Yapısı, Karakteri ve Niteliği: "Heterojen Grupların Homojen Koalisyonu"

"SKB, grupların cirit attıkları bir arenayı andırıyordu. Gizli konularda gizliliğe uyulmuyordu. Açıklık ve disiplinsizlik çok ciddi çekişmelere yol açıyordu. Grupların en fedakârı, "Prensipler"i içtenlikle destekleyen Erzincan'dı. Havacıların da tek ses olarak (İnönü taraftarlığı) hareket ettiklerini söylemeliyim. Bizim Karacılardan ise çok farklı görüşler yükseliyordu. Denizciler, Karacılarla beraberlikten yanaydılar."

¹⁵⁸⁹ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 151.

¹⁵⁹⁰ Seyhan, a.g.e., s. 138.

Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, Kara Harp Okulu Tabur
Komutanı¹⁵⁹¹

Talat Aydemir, İrfan Tansel Olayı'ndan yaklaşık bir ay sonra, 9 Temmuz 1961 günü Kurmay Albay Turan Yavçan'a yazdığı mektupta, Cemal Gürsel'e karşı müşterek hareket ettiği "MBK üyeleri" hakkında ciddi itham ve tehditlerde bulunur: "Şimdi tamamiyle duruma Silahlı Kuvvetler Birliği hâkimdir. Şimdi komitedeki dokuz arkadaşta itimat edilemez... Biz gene büyüklük ettik, hayatlarını bağışladık. İnişiyatiflerini kazandırıp komiteye iade ettik. Yoksa onları silme, saat meselesi imiş."¹⁵⁹² Talat Aydemir'in, "itimat edilemez" ve "hayatlarını bağışladık" diye andığı bu isimlerden ilk "yedisi"nin, şahsi güvenlikleri için SKB'nin kuruluşuna yol açan; ordu içinde SKB'ye eleman kazandıran ve İrfan Tansel Olayı'nda Cemal Gürsel'e karşı Talat Aydemir'le ortak hareket eden Komite üyeleri olması dikkat çekicidir. Diğer bir ifadeyle, Talat Aydemir, neden müşterek hareket ettiği bu Komite üyelerine yönelik olumsuz bir tutum içindedir? Bu sorunun yanıtı, aşağıda detaylıca bahsedildiği gibi, SKB cuntasının, çok çeşitli ama birbirine uyumsuz karışımlardan oluşan bir kokteyl olmasından kaynaklıdır.

Aydemir'in bu mektubundan çıkarılabilecek başka bir tespit, tüm bu yaşananların, Talat Aydemir'in kendi nezdinde, "MBK'yı devirerek iktidarı ele geçirmenin çok da zor olmadığına" dair bir farkındalık yaratmış olmasıdır. Kişisel hesaplaşma ve kutuplaşmaların, "ortak düşman"ın bertaraf edilmesinden hemen sonra "hortladığı" görülüyor. Bu arada Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in MBK üyesi arkadaşlarına ithafen mektubuna eklediği son cümle, Freudyan tabirle içindeki nefret ve bastırılmış duygularının bir nevi dışa yansımalarını ifade etmektedir: "MBK'daki vefasız arkadaşların en büyük hatası, beni Kore'den Türkiye'ye getirip, Harp Okulu Komutanı yapmaları imiş... Meğerse başlarına çorap örmüşüm..."¹⁵⁹³ Görüldüğü üzere, SKB üyeleri arasındaki birlikteliğin "pamuk ipliği"ne bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁵⁹¹ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, s. 193.

¹⁵⁹² Talat Aydemir'in güvenmediğini ve hayatlarını bağışladığını ifade ettiği Komite üyeleri Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi, Şükran Özkaya, Rafet Aksoyoğlu, Fikret Kuytak, Ekrem Acuner, Selahattin Özgür, Kadri Kaplan'dan oluşmaktadır. Talat Aydemir, a.g.e., s. 72.

¹⁵⁹³ Aydemir, a.g.e., s. 72.

SKB'nin iktidarı fiilen ele geçirmesinde, Talat Aydemir'in kendisini doğrudan öne çıkardığı görülüyor. Böylece SKB'nin “kudretli albay”ı algısını yaratarak yaşanan olayların içyüzünden bihaber subaylar üzerinde nüfuzunu artırmak istediği yönünde tespit de yapılabilir. Bu durum göz önünde tutulduğunda, “ortak düşman” olarak görülen Cemal Gürsel ve ekibi pasifize edildikten hemen sonra, cunta içinde birbirine en “sadık” olarak bilinen isimler arasında yaşanacak kopuşlar, yeni bir parçalanmayı beraberinde getirecektir.

SKB'nin iktidarı fiilen ele geçirmesine rağmen neden MBK'yı dağıtıp iktidarı resmen ele almadı? sorusuna cevap aramak gerekirse; cunta üyesi Talat Turhan, “nikâh birinin üstünde, bacakları ise başkasının üzerinde” olan bu çelişkili ilişkiyi anlayamadığını söyler. Ona göre belki de dünyaya “darbe üzerine, darbe görüntüsü” vermemek içindi.¹⁵⁹⁴ Yaklaşık iki yıl içinde yaşanan 22 Şubat 1961 ve 21 Mayıs 1963 hiyerarşi dışı girişimlerin, SKB'nin çekirdek üyeleri tarafından gerçekleştirildiği dikkate alınır, Talat Turhan'ın bu analizinin eksik kaldığı görülmektedir. Sürgündeki Ondörtler'den Orhan Erkanlı, Komite'nin feshedilmesine karar verildiğini ancak Cevdet Sunay'ın buna razı olmadığını söylese de,¹⁵⁹⁵ bu süreçte Genelkurmay Başkanı'nın ordu içindeki otoritesi tartışmalı olduğu unutulmamalıdır. Haydar Tunçkanat ve Şükran Özkaya, bu sorunun yanıtını, İrfan Tansel'in göreve dönmesini sağlayanların sadece SKB üyelerinden ibaret olmamasında aramaktadır. SKB'nin teşekkülünde bizzat rol oynamış bazı Komite üyelerinin, hem SKB hem ordu hem de MBK nezdindeki girişimleri tırmanan gerginliği yumuşatmıştır. Böylece cuntacıların aşırılıkları yatıştırılmıştır. Zira MBK'nın iktidardan devrilmesi, SKB ile organik bağlantısı olan bu Komite üyelerinin de “boşta” kalması anlamına gelecektir. MBK'nın olası tasfiyesine dair kaygı, kuşku ve tedirginlikle hareket eden bu üyelerin ciddi gayreti, “SKB'nin neden MBK'yı feshetmediği veya feshedemediğinin” cevabını da büyük ölçüde verecektir.¹⁵⁹⁶ İrfan Tansel Olayı'nda bilindiği üzere, Cemal Gürsel'e karşı operasyonun başarılı olmasında, MBK üyelerinin özellikle Hava Kuvvetleri'ndeki faaliyetleri etkili olmuştu. Bu faktörlere ek olarak Bahtiyar Yalta, albayların iktidara el koyma cesaretine ve

¹⁵⁹⁴ Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği ve 21 Mayıs” , *Yeni Gündem Dergisi*:27 Mayıs ve Sonrası *Cunta Dosyası*, 15-28 Kasım 1985.

¹⁵⁹⁵ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 183.

¹⁵⁹⁶ Şükran Özkaya, Tansel Olayı'nın aslında MBK kararıyla çözümlenmiş olmasına rağmen, Talat Aydemir ve arkadaşları tarafından kamuoyuna ve orduya SKB'nin baskısıyla halledildiğinin yayıldığını belirtir. Özkaya, a.g.e., s. 339; Tunçkanat, a.g.e., s. 427-437.

vizyonuna sahip olmadıkları için Cevdet Sunay'ın şemsiye altında faaliyet göstermeyi daha güvenli bulduklarını savunur. Zira ortada “kudretsiz” bir Komite olmakla birlikte her şeye “muttali” olan bir “İnönü” yer almaktaydı.¹⁵⁹⁷

Haziran 1961 tarihine kadar, SKB örgütü, HKK İrfan Tansel ile Genelkurmay İkinci Başkanı Muhittin Önür haricinde, “kurmay albay” rütbesindeki subaylar ile bazı kritik noktalardaki birkaç general/amiral tarafından temsil ediliyordu. İrfan Tansel Olayı'ndan sonra gerçekleştirilen yeni atamalar, örgütün yukarıya; en üst kademelere doğru yayılmasına yol açmıştır.¹⁵⁹⁸ Bu durumun sonuçları hakkında farklı analizler yer almaktadır. Hiyerarşi dışı bir müdahalenin (27 Mayıs) sorumlularından Orhan Erkanlı, bu olayla birlikte Türk ordusunun temel kuralı olan hiyerarşinin alt üst olduğunu; “generaller albayların emrine, iktidar da SKB'nin kontrolüne” girdiğini söyler.¹⁵⁹⁹ Talat Aydemir'e göre, SKB ülkedeki tek hâkim güç haline gelmiştir.¹⁶⁰⁰ Lakin Dündar Seyhan cuntanın iktidardaki duruşunun “eğreti” olduğunu belirtir. Zira ona göre “fırsat” yakalanmışken, iktidar tamamen ele geçirilmeliydi: “Bu eğreti oturuş şekli yüzünden, kimse bu teşkilata, iktidarın sahibi olmuş gözüyle bakamıyordu. İktidar sanki hemen altından kayacak sanırdınız...”¹⁶⁰¹ İktidarın sorumluluğunu üzerine almayan veya alamayan SKB, yönetimi perde arkasından kontrol etmeyi daha makul bulmuştur. Netice ne olursa olsun, bu yeni statü, yeni olaylara da gebe olacaktır. Böylece hiyerarşi zincirini kırıp kendisini somut bir güç olarak ilk kez gösteren SKB örgütü, kilit mevkilere kendi üyelerini atayacak ve iktidarın fiilen gerçek sahibi olacaktır. MBK da, seçimlere kadar sadece “tabela” üzerinde varlığını sürdüren bir kuruluştan öteye geçemeyecektir. Böylece *de facto* iktidar haline gelen SKB, iktidara doğrudan el koymadan Komite'ye ve hükümete tamamen egemen olacaktır. Başta idamlar olmak üzere ülke gündemini meşgul edecek olaylarda perde gerisinde ama aktif bir pozisyon alacaklardır. Lakin bu hususta, İrfan Tansel'in atamasına karşı çıkan ve SKB'nin aktif

¹⁵⁹⁷ Yalta, a.g.e., s. 187.

¹⁵⁹⁸ Ersal Yavi, *İhtilalci Subaylar*, c.2, s. 387.

¹⁵⁹⁹ Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 96.

¹⁶⁰⁰ Aydemir, a.g.e., s. 72.

¹⁶⁰¹ Seyhan, a.g.e., s. 141. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.3, s. 80.

üyeleri ile birlikte hareket eden MBK üyeleri, hatıratlarında “pişmanlık” duygularını gizleyemedikleri görülmektedir.¹⁶⁰²

28 Haziran 1961 günü SKB'nin başkanlığına getirilen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, MBK üyesi Şükran Özkaya'nın “Komite'nin teminat belgesi” diye andığı;¹⁶⁰³ Talat Aydemir'in ise “kader birliğimiz” dediği¹⁶⁰⁴ “Prensipier” metnini bir genelge ile tüm orduya yayınlamıştır.¹⁶⁰⁵ Böylece illegal bir örgütten legal bir yapıya dönüşen cunta, aşağıdan yukarı doğru teşkilatlanmaya gitmiştir. Örgütlenme yapısına bakıldığında cunta, ülkenin “beşinci partisi” hüviyetine büründüğünü söylemek yanlış olmaz.¹⁶⁰⁶ Ankara ve İstanbul haricinde, Eskişehir ile Erzurum gibi garnizonlarda şubeleri bulunmaktaydı. Bölgelerdeki talepler, şubelerce karara bağlanır, icraat için merkez Ankara'ya bildirilir ve Ankara'da bu kararları derhal uygulardı. Adnan Çelikoğlu, istenmeyen sivil-askerî bürokratların bu yolla azledildiğini, yerlerine, sevilen şahısların tayin edildiğini belirtir.¹⁶⁰⁷

Ayrıca Cunta içinde Ekim 1961 genel seçimlerine kadar görev yapacak olan dört albaydan müteşekkil özel bir karargâh kurulur. Bu albaylar dört kuvveti temsil edecek subaylardan teşkil edilmiştir. Talat Aydemir, Kara Kuvvetleri; Emin Arat, Jandarma; Nazım Özkan, Deniz Kuvvetleri ve Halim Menteş de Hava Kuvvetleri adına katılacaktır. Böylece bu gruba “Albaylar Cuntası” adı verilir.¹⁶⁰⁸ Lakin bu albaylar grubunda kısa süre içinde çözümler ve anlaşmazlıklar yaşanacaktı.

İstanbul, Ankara, Eskişehir, Konya, Diyarbakır, Erzurum ve Erzincan gibi ülkenin birçok şehrinde şubeleri ve kolları olan SKB esas faaliyetlerini Ankara ve İstanbul'da

¹⁶⁰² Örneğin MBK üyesi Haydar Tunçkanat, Tansel Olayı'yla beraber Komitenin kan kaybettiğini itiraf eder. Haydar Tunçkanat, a.g.e., s. 329. Şükran Özkaya, Tansel Olayı'ndan sonra ordudaki gelişmeleri kaygıyla izlediklerini söyler. Özkaya, a.g.e., s. 339; Karavelioğlu, a.g.e., s. 135.

¹⁶⁰³ Prensipier metni, SKB'nin kuruluş sürecinde yedi MBK üyesi tarafından hazırlanmıştı. Özkaya, a.g.e., s. 319.

¹⁶⁰⁴ Aydemir, a.g.e., s. 76.

¹⁶⁰⁵ Seyhan, a.g.e., s. 144; Talat Aydemir, a.g.e., s. 76; Metin Toker, bu bildirinin büyük bir gizlilikle bütün subaylara okutulduğunu ve kasalarda saklandığını söyler. Metin Toker, *Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim:1960-1961*, s. 265.

¹⁶⁰⁶ Aynı dönemde CHP, AP, YTP ve MP olmak üzere dört siyasi parti bulunmaktadır. Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 95

¹⁶⁰⁷ Çelikoğlu, a.g.e., s. 167-168.

¹⁶⁰⁸ Aydemir, a.g.e., s. 252; Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim*, s. 96. Toker, a.g.e., s. 265; Örtülü, a.g.e., s. 150-151; Nesrin Turhan, a.g.e., s. 165; Doğan Akyaz, a.g.e., s. 161; Seyhan, “Albaylar Cuntası” isminin esasında bu dört kuvveti temsil eden albaylarına değil de, SKB'nin Ankara'da önde gelen albaylarına verildiğini söyler. Bkz. Seyhan, a.g.e., s. 185.

gerçekleştirmektedir. 28 Haziran'dan sonra cuntada “Genel Kurul” ve “Daimi Kurul” olmak üzere iki organ teşkil edilir.¹⁶⁰⁹ Genel Kurul, SKB'nin taleplerinin alındığı bir alt teşkilat özelliğinde iken; Daimi Kurul, Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları tarafından teşkil edilen üst merci konumundadır ve Genel Kurul tarafından alınan kararları onaylamaktadır. Genel Kurul ve Daimi Kurul arasında köprü vazifesi gören Albaylar Cuntası da Genel Kurul'un taleplerini, Daimi Kurul'a ileten bir yapılanma niteliğindedir.¹⁶¹⁰

Ankara'daki Genel Kurul'un gündemini belirleyen toplantılar çoğunlukla Ankara Merkez Komutanlığı ile Jandarma Okulu'nda gerçekleştirilmektedir. Bu toplantılara Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı'nı temsilen general ve üst subaylar ile MBK'nın İnönü yanlısı üyeleri katılmaktaydı.¹⁶¹¹ Mesai sonrası saat 19.00'da başlayıp gecenin geç saatlerine kadar devam eden Genel Kurul toplantılarına en kıdemli “general” başkanlık etmekteydi. Ayrıca kurulun Genel Sekreteri ise Kurmay Albay Emin Arat'tı.¹⁶¹² Toplantıların gündem maddesi, Özel Karargâh (Albaylar Cuntası) tarafından hazırlanmaktaydı.¹⁶¹³ Böylece genç subayların talepleri kademeli olarak aşağıdan yukarıya doğru iletilmektedir.¹⁶¹⁴ Genel Kurul'un Ankara'daki ilk toplantısı 25 Ağustos 1961 günü Necati Ünsalan'ın komutanı olduğu Jandarma Okulu'nun Şeref Salonu'nda gerçekleştirilmiştir. Toplantı, Tuğgeneral Abdurrahman Doruk başkanlığında “tabanca üzerine yemin”¹⁶¹⁵ edilerek yapılmıştır.¹⁶¹⁶

¹⁶⁰⁹ Yalta, a.g.e., s. 192-193; Deniz, a.g.e., s. 25-27.

¹⁶¹⁰ Aydemir, a.g.e., s. 446.

¹⁶¹¹ Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, toplantılara sürekli katılanlar arasında Jandarma Genel Komutanı Tuğgeneral Abdurrahman Doruk, Genelkurmay Başkanı İkinci Başkanı Memduh Tağmaç, Hava General Hüsnü Özkan, Kurmay Albay Emin Arat, Kurmay Albay Talat Aydemir, Hava Kurmay Albay Halim Menteş, Deniz Kurmay Albay Nazım Özkan, Kurmay Albay Selçuk Atakan ile Kurmay Albay Necati Ünsalan'ın olduğunu dile getirir. Ara sıra katılan isimleri de not ettiğini ifade eder. Bu isimler arasında General Nihat Tulunay, Hava Kurmay Albay Tufan Akkoç, Kurmay Yarbay Talat Turhan, Kurmay Yarbay İhsan Sürek, MBK üyesi Haydar Tunçkanat ile Fikret Kuytak da bulunmaktadır. Yalta, a.g.e. ,s. 192.

¹⁶¹² Birinci Ordu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Emin Arat, İrfan Tansel Olayı'ndan sonra Jandarma Genel Komutanlığı Kurmay Başkanlığı'na atanmıştır. Yalta, a.g.e. , s. 203.

¹⁶¹³ Yalta, a.g.e., s. 193; Toplantılarda Genel Kurul'un başkanlık makamını kimin temsil ettiğine dair çelişkili ifadeler yer almaktadır. Osman Deniz, bu toplantılara nadiren General Abdurrahman Doruk, genellikle ise 1935 Harp Okulu mezunu Kurmay Albay Orhan Alpakin'in başkanlık ettiğini ileri sürmektedir. Deniz, a.g.e., s. 27; Cuntanın önemli isimlerinden Orhan Alpakin, Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 başkaldırısına esas sebep olan 20 Şubat günü Genelkurmay tarafından gerçekleştirilen ani bir tasfiye hareketiyle emekliye sevk edilmiştir. Bkz. Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 251; Yurdabak, a.g.e., s. 98.

¹⁶¹⁴ Deniz, a.g.e., s. 27; Seyhan, a.g.e., s. 148.

¹⁶¹⁵ Bu yemin metni, SKB'nin İstanbul kanadının kuruluşunda, Faruk Güventürk'ün makam odasında dikte edilen yeminin aynısıdır. Aydemir, a.g.e., s. 78; Yeminin varlığı ilk duyulduğunda politikacılar ve MBK üyeleri arasında tedirginlik yaratmıştır. Özkaya, a.g.e., s. 339.

Haftada iki gün toplanan Özel Karargah (Albaylar Cuntası), Genel Kurul'un kararlarını, Daimi Kurul'un Başkanı Cevdet Sunay'a aktarıp gereğinin yapılmasını talep etmekteydiler. Karar orduyu ilgilendiriyorsa, Milli Savunma Bakanlığı'na; idarenin yetkisinde ise hükümete intikal ettirilmektedir. Yasama konusu olan talepler de MBK'ya gönderilerek sonuca bağlanmaktadır.¹⁶¹⁷ Talat Aydemir, Albaylar Cuntası'nın 19 Eylül 1961gününe kadar ortak hareket ettiğini, bu tarihten sonra Havacı Halim Mentеш'le yollarının ayrıldığını söyler.¹⁶¹⁸ Cuntanın, ordu içinde resmi bir dernek veya parti gibi teşkilatlanarak kurumsallaştığı görülüyor.

Bununla birlikte bu teşkilatın “adlandırma problemi”ne dair bazı izahatların yapılması yerinde olacaktır. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre, cunta “bir ülkede yönetime el koyan kimselerden oluşan kurul” anlamına gelmektedir.¹⁶¹⁹ Fakat TDK sözlüğünde geçen anlamın, bu dönemdeki askerî kümeleşmeleri ifade edemediği anlaşılmaktadır. Nişanyan'ın kaleme aldığı etimolojik sözlükte, kelimenin kökeni Latince'ye dayanmakta olup “İhtilal Komitesi” anlamına gelmektedir. Fakat kelimenin siyasal boyutu “birlik, ittifak” anlamıyla İspanyolca'dan türetilmiştir. Sözcük, İspanya Bağımsızlık Savaşı (1808-1814) esnasında teşkil edilen Devrimci Komiteler “Juntas Revolucionarias” nedeniyle politik bir anlam kazanmış, 20. yüzyılda ise Latin Amerika'nın muhtelif ülkelerinde kurulan askerî ve sivil devrim komiteleri için kullanılmıştır.¹⁶²⁰ Kelimenin “birlik, ittifak” şeklindeki İspanyolca karşılığı, 1960'ların Türkiye'sindeki hiyerarşi dışı askerî öbekleşmelerin açıklanmasında daha makul bir

¹⁶¹⁶ Roma'daki Ataşemiliterlik görevinden 23 Ağustos günü dönünce, eski örgüt arkadaşı Necati Ünsalan tarafından SKB'ye davet edilen Dündar Seyhan, katıldığı bu ilk toplantıyı şöyle anlatır: “25 Ağustos akşamı yapılan Genel Kurul toplantısına ben de katıldım. Toplantıyı, o zaman Jandarma Genel Kumandanı olan Tuğgeneral Abdurrahman Doruk idare ediyordu. Sağında ve solunda birliğin özel karargâhını teşkil eden subaylar oturuyordu. Toplantıya 60'dan fazla subay katılmaktaydı. Yeminli subaylar büyük masanın etrafına oturmuşlardı, bir kısmı ayakta duruyorlardı. Oturum Başkanı, kumandanlarla yaptığı temaslar hakkında genel bilgi verdi. Gündemde bulunan maddeler teker teker müzakere edildi.” Seyhan, a.g.e., s. 148; Aydemir, a.g.e., s. 78;

¹⁶¹⁷ Aydemir, a.g.e., s. 252; Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 186-187; Toker, a.g.e., s. 265; Talat Aydemir, bu raporların toplam altı (6) adet olduğunu ve raporların Genelkurmay'da olduğunu ifade eder. Aydemir, a.g.e., s. 252.

¹⁶¹⁸ Albaylar Cuntası içinde tek hatırat ve anı bırakan Talat Aydemir, bu toplantıların, 19 Eylül 1961 gününe kadar sürdüğünü vurgular. Aynı gün Genelkurmay'daki Daimi Kurul toplantısında Halim Mentеш, İnönü'nün başbakan olmasına dair bir önerisi teklif etmiştir. Öneriyi, çıkan sert tartışma sonrasında reddeden Talat Aydemir, bu toplantıların da bir daha tekrarlanmadığını belirtir. Talat Aydemir, a.g.e., s. 446; Bazı araştırma/gazetecilik çalışmaları ile akademik eserler, bu toplantıların 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'ne kadar devam ettiği iddiasındadır. Örtülü, a.g.e., s. 122; Akyaz, a.g.e., s. 162.

¹⁶¹⁹ İsmail Parlatur, *TDK Türkçe Sözlük*, c.1, s. 415.

¹⁶²⁰ Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 163.

mana taşımaktadır. Zira Komite'ye alternatif bir iktidar adayı olarak ortaya çıkan SKB'deki "birlik" kelimesi, MBK'daki "birlik" kelimesine refere ettiği görülmektedir.

Döneme ait beyanat ve anlatılarda SKB için "cunta" veya "teşkilat" yahut "örgüt" tabirleri kullanılmakla birlikte en çok "cunta" kavramının ön plana geçtiği görülmektedir. Ancak bir süre sonra "cunta" kelimesinin dönüşümlere uğradığı görülüyor. Bir yandan yarı illegal SKB, 22 Şubat 1962'den sonra resmen dağıtılabana kadar yine "büyük cunta" sıfatını kendi nezdinde korurken; diğer yandan bunun alt kategorisinde farklı cuntalar teşekkül etmiştir. Örneğin İrfan Tansel Olayı ile TBMM'nin açılmasına kadar olan süreçte, SKB ile Genelkurmay arasındaki teması sağlamakla görevli dört albayın karargâhına "Albaylar Cuntası" adı verilmişti. Fakat Meclis'in açılması, SKB içindeki misyonunu tamamlayan Havacıların bu kuruldandan ayrılmasına yol açmış ve kendilerine "Havacılar Cuntası"¹⁶²¹ denilmeye başlamıştır. Ayrıca Havacıların kopuşu, Albaylar Cuntası'nın da şekil ve içerik değiştirmesini sağlamıştır. Dört kuvveti temsil eden bu "ilk" Albaylar Cuntası dağılmış, yerine Ankara'daki "Karacı Albaylar"ın ittifakına bırakmıştır. İleriki bölümlerde detaylıca işleneceği gibi bu karacı albaylar cuntasının ilkinden farkı, Genelkurmay Başkanlığı ile bazı gizli görüşmelerde bulunmasına rağmen resmen tanınmış bir organ olmayıp "illegal" bir hüviyet taşımasıydı.¹⁶²² Talat Aydemir ve Dündar Seyhan başta olmak üzere Emin Arat, Necati Ünsalan, Turgut Alpagut, Selçuk Atakan, Orhan Alpakin, Fethi Gürcan (Binbaşı) gibi subaylardan teşkil bu grup ile onun İstanbul'daki uzantıları; Cevat Kırca, Adnan Çelikoğlu, Osman Deniz (Yarbay) gibi isimler, 22 Şubat 1962 isyanına kadar, hem orduya hem de siyasete yön vermeye çalışan albaylar kuşağının temsilcileri olarak öne çıkan subaylardı. Ayrıca 22 Şubat darbe girişiminden sonra emekliye sevk edilen bu subaylar "22 Şubatçılar" olarak anılacaklardır.¹⁶²³ Konumuz dışında olmasına rağmen belirtmek gerekirse, 22 Şubat Olayı'ndan sonra dağıtılan

¹⁶²¹ Daha önce bahsedildiği üzere Havacılar Cuntası adıyla gruplaşan 11 isim, "Hava Kuvvetleri'nde hiyerarşi dışı faaliyetlerde bulunmaktan ötürü", Aralık 1962 tarihinde HKK İrfan Tansel tarafından tasfiye edilecekti. Aralarında generallerin de olduğu "11'ler" listesi şu isimlerden müteşekkildir. General Hüsnü Özkan, General İbrahim Metel, General Şevket Demirgüç, Kurmay Albay Halim Mentuş, Kurmay Albay Tufan Akkoç, Albay Halit Elgin, Albay Refik Yurtseven, Albay Fevzi Arsin, Yarbay Emin Yerlikan ve Yarbay Abdülkadir Yücel'dir. Aydemir, *Hatıratım*, s. 197; Yalta, a.g.e., s. 514.

¹⁶²² Örneğin 15 Ekim 1961 seçim sürecinin çalkantılı döneminde Genelkurmay Başkanlığı, Ondörtlerin Türkiye'deki temsilcisi olan Dündar Seyhan'la görüşmelerde bulunmuştur. Cevdet Sunay, ordu içinde büyük desteği olduğu bilinen Ondörtlerin "demokrasi"den tavır alması hususunda Dündar Seyhan'ın kendisine yardımcı olması için ricada bulunmuştur. Seyhan, a.g.e, s. 153-154.

¹⁶²³ Yalta, a.g.e., s. 479-481; Çelikoğlu, a.g.e., s. 209; Aydemir, *Hatıratım*, a.g.e., s. 188-189.

SKB'yi yeniden tesis etmek için "emekli ihtilalciler" tarafından yoğun bir toplantılar serisi gerçekleştirilecektir. Toplantılara 22 Şubatçılar, Havacılar ve Ondörtler 21 Mayıs 1963'e kadar SKB'yi yeniden faaliyete geçirmek için çaba harcasalar da, yaşanan liderlik sorunu yüzünden "cunta" bu dönemki kadar etkili olamayacaktır.

Nitekim SKB içinde iktidarı devretmek istemeyen "müdahaleciler" ile bir an evvel seçimlere gitmek isteyen "statükocular" şeklinde klasikleşmiş iki ayrımdan bahsedilebilir.¹⁶²⁴ Lakin bu ayırım, elimize bir çıkış noktası vermesine rağmen, birbirinden farklı güdü ve amaçlarla bir araya gelen SKB'nin muhtevasını açıklamak için yetersizdir.

Mektup/röportaj/anı/belgelerden edinilen tespitlere göre bu konu başlığı, SKB'nin ordu içindeki birbirinden farklı birçok fraksiyon, nüve, hizip ve gizli örgütleri bir araya toplayan geniş bir "koalisyonlar" cuntası iddiasından yola çıkmaktadır. Yazarın 27 Mayıs'ın mirası konusunda "gerçek" veya "sahte" temsilcileri belirlemek gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Hedefi, ordudaki grupları kategorize edebilmek ve böylece ordu içi mikro/makro iktidar davranışlarını çözümleyebilmektir. Bu grupları kısaca tasnif etmek gerekirse, 27 Mayıs hareketi ve ardından gelen tasfiye sonucu baskına uğrayarak DP dönemi komuta kademesinin yaşadığı sendromu yaşamak istemeyen yüksek komuta kademesi;¹⁶²⁵ 27 Mayıs gecesi müdahaleye katılan ama MBK'ya giremeyen subaylar ile gizli örgüt üyesi olmasına rağmen 27 Mayıs'a katılmadığı gerekçesiyle MBK dışında kalan ihtiraslı eski ihtilalcilerin liderliğini çektiği bir ekip;¹⁶²⁶ ordu tabanında yaygın bir

¹⁶²⁴ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 180; Seyhan, a.g.e., s. 151; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1 s. 120-121; Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim*, s. 114-115; Aydemir, a.g.e., s. 254-255.

¹⁶²⁵ Ulay, a.g.e., s. 208-210; Osman Deniz, a.g.e., s. 27; Muhsin Batur, a.g.e., s. 94; Bunlar arasında MBK'nın başarısızlığını kolaylaştırıp, kendi kontrollerinde yeni bir darbe isteyen generaller de bulunmaktadır. Tefik Subaşı, bu generaller arasında emir subaylığını yaptığı Cemal Tural başta olmak üzere Faruk Güventürk ve Refik Tulga'nın yer aldığını iler sürer. Subaşı, a.g.e., s. 188; Aynı yazara göre, bu paşalar hem darbeci hem demokrat görünerek ikili oynamaktaydılar. Subaşı, a.g.e., s. 206.

¹⁶²⁶ 27 Mayıs'a katıldığı halde MBK'ya giremeyen subayların serzenişlerini Avni Elevli şöyle ifade eder: "Kıtaları başında bizzat harekâta katılıp en büyük hizmetleri görenler Komite dışı kalırken, hiçbir şeyden haberi olmayan, buna karşılık ihtilali hazırlayan subayların geçmişte uzak veya yakın arkadaşı olanlar Komite'ye girme fırsatını yakalamıştır." Avni Elevli, *Batırılmayan Gemi*, s. 99; "Birçok subay, 27 Mayıs'ı yapanlara gıpta ile bakılırken, bu harekete şahsen katılmamış olmanın telafisini arıyordu." Seyhan, a.g.e., s. 137; Aytekin, a.g.e., s. 230; MBK üyesi Kamil Karavelioğlu, Komite'ye giremeyen subayların durumunu şöyle tahlil eder: "27 Mayıs'a katılmayan ama "asıl ihtilalciler biziz" havası içinde ortada dolaşanlar, bunu bahane ederek gizli örgütlenmeye gitmişler. Nedeni güya o gün görev yapan Milli Birlik Komitesi'ni korumak, desteklemek ve onu planladığı hedeflere ulaştırmakmış." Karavelioğlu, a.g.e., s. 134; "Talat Aydemir, bunu (Komite dışında kalmayı) bir türlü hazmedemedi. Mesela bir Dünder

destekçisi ve sempatzanı olan Ondörtler'in genç taraftarları;¹⁶²⁷ geçiş sürecinde ülkenin İnönü gibi tarihsel bir kişiliğin öncülüğünde kurutulacağına inanmakla beraber şahsi güvenlikleri ile siyasi/askerî ikballerini teminat altına almak için iktidarın İnönü'ye teslim edilmesini arzulayan hizipler ve MBK üyeleri;¹⁶²⁸ siyasetçilerin elinde “oyuncak” olmak istemeyen ve iktidarın henüz sivillere teslimine razı olmayan ordu mensupları;¹⁶²⁹ MBK'nın partiler üstü konumunu kaybettiği düşüncesiyle onu lağvetmeyi isteyen eski ihtilalci subaylar;¹⁶³⁰ ordu disiplininin kaybolmasından şikâyetçi gruplar,¹⁶³¹ hiyerarşi basamaklarını hızla tırmanmak isteyen askerler¹⁶³² ile duruma göre pozisyon alanlar veya durumdan vazife çıkararak olmak üzere her biri farklı güdü, motivasyon, istek ve amaçlarla kümeleşmiş gruplar, illegal bir örgütten legal bir örgüte doğru dönüşen SKB kadrosu içinde toplanmışlardır.

Görüldüğü gibi cuntanın içindeki gruplar, disiplinli bir ordu teşkilatından ziyade “heterojen bir karışımı” andırmaktadır.¹⁶³³ “Orduda birliği ve hiyerarşiyi sağlamak ile

---

Seyhan nasıl açıkta bırakılır? Dündar'ı dışardan kullandılar, ama olmaz, Dündar açıkta bırakılamazdı.” Nazlı Ilıcak, a.g.e., s. 172; Subaşı, a.g.e., s. 188.

¹⁶²⁷ Deniz, a.g.e., s. 26; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 115; Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, s. 208; Dönemin Harp Okulu öğrencilerinden Önder Aydın, Harbiyelilerin Ondörtler'in tasfiyesini hiç kabullenemediklerini dile getirir: “27 Mayıs'tan sonra gelmişim Harbiye'ye Kuleli'den. Henüz 14'ler yurt dışına gönderilmemişti. Ve işte ilk örgütlenmeler MBK'nin 14'ler kanadının Harbiye ile devamlı temas kurmasıyla başlamıştır. Harbiye hiçbir zaman 13 Kasım'ı tasvip etmemiştir.” Önder Aydın, “Harbiye'deki Gizli Örgüt”, Ömer Gürçan, *Fethi Gürçan'ın Harbiyelileri*, s. 71; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 171; Nuri Gürgür, a.g.e., s. 24; Tunçkanat, a.g.e., s. 329; Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 189; Bu dönemde yurtdışında belli merkezlerde bir araya gelen Ondörtler, Türkeşçiler ve Kabıbaycılar olmak üzere iki gruba bölünmüştür. Ondörtlerin bu bölünmesi cuntaya da yansımış; bu iki grubun cuntadaki destekçileri arasında rekabet yaşanmaya başlamıştır. Turgut, a.g.e., s. 306.

¹⁶²⁸ CIA, “Outlook in Turkey”, National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 Mayıs 1961, s. 3-4; “Silahlı Kuvvetler içinde İnönü ve CHP'ye en yakını Havacılar idi. Albay Halim Menteş'in başını çektiği havacılar grubu, Menteş Türkiye'ye döndüğünden beri iktidarı İnönü ve CHP'ye bırakılması görüşünü savunuyordu... MBK, 14'lerin tasfiyesinden sonra gücünü iyice kaybetmişti. Üyelerinin çoğu CHP'yi başa getirmek istiyordu ama kendi krallıklarını da koruma güdüsündeydiler.” Öner Gürçan, Ben İhtilalciyim, s. 95. Şükran Özkaya, a.g.e., s. 340; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 180; Seyhan, a.g.e., s. 142.

¹⁶²⁹ “Harp Okulu, kara kuvvetlerinin kaynağını teşkil eder. Kaynak ıslah edilmedikten sonra kara kuvvetlerinin istikbaldeki subaylarının bir kısmı bugünkü gibi partiler üstü bir şahsiyet taşıyamazlar, siyasilerin oyunağı olur.” Talat Aydemir, a.g.e., s. 280; Özkaya, a.g.e., s. 340; Deniz, a.g.e., s. 26; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 114; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, Haz. Sadık Göksu, s. 170; Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 186-187.

¹⁶³⁰ AYTEKİN, a.g.e., s. 229; Deniz, a.g.e., s. 26; Seyhan, a.g.e., s. 141; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 172; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 120.

¹⁶³¹ Seyhan, a.g.e., s. 137.

¹⁶³² Çelikoğlu, a.g.e., s. 165; Acaarel, a.g.e., s. 60-61.

¹⁶³³ ABD Büyükelçisi Hare, yekpare bir görünüm sağlamayan farklı fikirlere sahip bu grupları tasvir etmenin çok zor olduğunu ifade eder. *FRUS, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State* Ankara, September 15, 1961, 8.00 p.m.

orduyu siyasetten arındırmak” gibi gerekçelerle kurulduğu söylenen bu cuntanın “muhtevası” göz önünde bulundurulduğunda hedeflediği istikamete ulaşmasına imkân bulamayacaktı. Ancak, her bir grubun farklı amaçlarla katılarak teşekkülüne katkı sağladığı SKB’deki bu üyeler, tüm faaliyetlerini istisnasız; “misyonundan, görevinden, ruhundan, güzergâhından ve gayesinden sapan 27 Mayıs’ı amacına ulaştırmak” gibi bir söylemle icra etme meyillinde oldukları görülmektedir. Bu “homojen bütünlük” esasında, atılan her adım ve takınılan her tutumun, “27 Mayıs” üzerinden kendi istek ve amaçlarının “meşrulaştırılması” girişimi şeklinde dikkati çekmektedir: “O sıralarda herkes 27 Mayısçı idi. Her şey 27 Mayıs adına yapılıyordu. 27 Mayıs tabulaştırılıp özünden koparılıyordu. İhtilal çılgınlıkları atanların haddi hesabı yoktu.”¹⁶³⁴

Bir fikre, misyona veya hedefe ulaşmayı amaçlayan cunta, bünyesindeki hiziplerin tamamını değil, sadece “ortak özlemlere uyan bir parçasını” temsil etmektedir. Örneğin birçok parti üyesi, görünürde, kendilerini canla başla “dava”ya adanmış olduklarını sürekli ifade ederler. İhtiraslı partizan, davasının kutsallığı adına rolünü tam olarak oynayabilmek için, kişisel hesaplarını ve çıkarlarını dile getirmekten sakınır. Zira “grup”, birçok malzeme arasına dağılmış demir parçacıklarını bir mıknaş gibi bir araya toplama özelliğine sahiptir, ta ki güzergâhlar değişene kadar.¹⁶³⁵ Nitekim Bahtiyar Yalta, örgüte katılımda bilgi, deneyim, erdem gibi bir subayda aranan temel kıstasların göz ardı edildiğini dile getirir. Ancak daha ziyade hizipçilik, nepotizm ve çıkar çatışmaları etkili olmuştur. Böyle birbiriyle tutarsız gruplara ve eklektik düşünceye sahip cunta parçalanmaya da oldukça elverişlidir: “SKB’nin üye seçiminde klik, sınıf, rütbe, arkadaş, hemşehri ve akraba kayırmaları büyük rol oynadı. Bu parçalı bohça anlayışla oluşturulan grup bölünmeye ve çekişmeye çok yatkındı.”¹⁶³⁶ Diğer bir ifadeyle, fraksiyonlardan her biri, bir mıknaş görevi üstlenen “27 Mayıs” söyleminin

¹⁶³⁴ Gürçan, *Ben İhtilalcim*, s. 101; Orhan Erkanlı, 27 Mayıs söylemi üzerinden yaşanan iktidar kavgasını şöyle anlatır: “27 Mayıs’ı herkes istediği gibi yorumluyor, istismar ediyor; taarruz ve iftiraların hedefi haline getiriyordu.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 231; Yine başka bir ifadesinde Orhan Erkanlı, ordunun genç unsurlarını bünyesinde toplayan SKB cuntasının, 27 Mayıs’ın başarısızlığından ve mevcut durumdan şikâyetçi tavrının sık sık dile getirildiğini ileri sürer. Erkanlı, a.g.e., s. 181; Emin Aytakin’in ifadeleri de benzer minvaldedir: “Ordu (SKB), 27 Mayıs ihtilali ve bu ihtilalin neticeleri üzerinde çok hassastır. Bunu Milli Birlikçiler (MBK) açısından etmek yerine, Silahlı Kuvvetler (SKB) açısından tetkik etmekte fayda vardır. Ordu, 27 Mayıs’ı gelecekte de korumak azmindedir.” Aytakin, a.g.e., s. 93-94.

¹⁶³⁵ Siegfried Kracauer, *Tarih: Sondan Bir Önceki Şeyler*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 42-43.

¹⁶³⁶ Yalta, a.g.e., s. 191.

içinde yer almak gibi bir çıkar ve hesap taşımaktadır. Herhangi bir grup, kendi “güzergâhını resmen/fiilen değiştirene kadar” bu mevcut söylemle birlikte hareket etmiştir. Cuntacıların güzergâhlarına yön veren mecra ise, SKB’nin kuruluş metni olarak anılan “Prensipler” metnidir. İçeriğine ve maddelerine bakıldığında metnin, SKB içindeki bu gruplara manevra kabiliyeti kazandırdığı görülmektedir.¹⁶³⁷

Cunta içinde, “27 Mayıs’ı amacına, hedefine, gayesine, misyonuna ulaştırmak” şeklindeki muğlak bir söylemin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu söylemin her bir grup için farklı anlamlara geldiğini söylemek mümkündür. Örneğin, “27 Mayıs”, SKB’ye sonradan katılacak olan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve bazı generaller için, 15 Ekim 1961 günü yapılan genel seçimlerle amacına kavuşacak iken;¹⁶³⁸ cuntaya mensup bazı Komite üyeleri için CHP’nin iktidara, kendilerinin de Tabii Senatörlük makamına oturduğu “gün” hedefine varmış sayılacaktı.¹⁶³⁹ Öte yandan bir kısım subay, Yassıada infazlarının gerçekleştirilmesi ile “27 Mayıs”ın misyonunu tamamlayacağına inanmaktadır.¹⁶⁴⁰ Bununla birlikte MBK’ya giremeyen eski ihtilalciler için “27 Mayıs”,

¹⁶³⁷ Prensipler metnini incelemek için bkz. Özkaya, a.g.e., s. 317; Seyhan, a.g.e., s. 144-145. Talat Aydemir, a.g.e., s. 77-78.

¹⁶³⁸ Aytakin, a.g.e., s. 168; Deniz, a.g.e., s. 27; Generallerin beklentisi, seçimle beraber iktidarı mümkünse İnönü’ye devretmek ve bu zorlu süreci sağ salim atlattı. CIA, “The Prospects For Turkey”, National Intelligence Estimate, No.430, 29 February 1962, s. 3; Ayrıca benzer görüşler için bkz. *FRUS, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State* Ankara, September 15, 1961, 8.00 p.m.

¹⁶³⁹ Seyhan, a.g.e., s. 153; Deniz, a.g.e., s. 26; Öner Gürçan, *Ben İhtilalciyim*, s. 95; Ayrıca benzer fikirde olan Amerikan Büyükelçilik raporu için bkz. *FRUS, Telegram From the Embassy in Turkey to the Embassy in France*, Ankara, 26 October 1961, 6.00 p.m.

¹⁶⁴⁰ Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı belgelerine göre, Yassıada infazlarının tatbiki bazı Komite üyeleri ve subayların yaşam sigortasıydı. Buna göre idam kararlarının tamamının infazı talep edilmekteydi. CIA, “Outlook in Turkey”, National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 May 1961, s. 3-4; Ayrıca bkz. CIA, “Memorandum for the Director: Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 31 May 1961, s. 5; Başka bir yoruma göre, idamlara karşı yükselecek olası kitlesel tepkiler, iktidarı sivillere teslim etmek istemeyen bu subayların eline kullanışlı bir mühimmat verecekti. Metin Toker, *Yarı Silahlı, Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim: 1960-1961*, s. 271; Batur, a.g.e., s. 96. Dönemin rütbesi küçük ama yetkisi büyük subaylarından SKB üyesi Havacı Yüzbaşı Remzi Oral, Ağustos 1986 tarihinde Milliyet Gazetesi’ne verdiği bir röportajda, Yassıada Mahkemesi’nin vereceği idam kararlarının affedileceğine yönelik söylentilerin çıkması üzerine, adanın güvenliğiyle sorumlu ve çoğu SKB üyesi subayların toplanarak verilecek cezaların topluca infaz edilmesini önerdiklerini şöyle söyler: “Biz bu ihtilali niçin yaptık, Yassıada’da sırf gardiyanlık yapmak için mi?” Görüldüğü gibi bir kısım subaylar, 27 Mayıs’ın gayesine ulaşması için idam cezalarının infaz edilmesini zaruri görmektedir. Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes’i Nasıl Astık?”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s. 7; İnönü taraftarı kurmay subaylardan Binbaşı Avni Eevli, cuntanın albaylarından Selçuk Atakan’ın kendisine “15 kişinin hepsini idam ettikten sonra, şımarık komite azalarına da dur diyeceğiz: Ondan sonra memleketi biz idare edeceğiz” şeklinde sözleri sarf ettiğini söyler. Avni Eevli, *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 54; Bazı subaylara göre, çıkacak bir aflla “sabık” isimlerin yeniden iktidara gelmesi yüksek bir ihtimaldi. Bu düşüncenin varlığı dahi, subayları tedirgin ettiği anlaşılıyor. Zira DP’lilerin kendilerinden intikam alacağı kuşkusunu doğuruyordu. CIA, “Outlook in Turkey”, National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 May 1961, s. 3; Turgut, a.g.e., s. 208;

Komite'nin kurulduğu “gün” gayesinden sapmış iken,¹⁶⁴¹ başka bir ekip için, Ondörtler sürgüne gönderildiği “13 Kasım günü” bu amaçtan uzaklaşmaya başlamıştı.¹⁶⁴² İdealist bir kesim ordu mensubu için kardeş kavgasına körüklenmiş, kutuplara ayrılmış, “çirkin ve zararlı sivil politikacıların elinde maskara olmuş” ulus bireylerini, partizan düşünceden uzaklaştırma hedefini taşıyan “27 Mayıs”,¹⁶⁴³ bazı subaylar için ordu disiplininin alt-üst olduğu 27 Mayıs gecesi hedefinden saparak güzergâhını ve yolunu kaybetmiştir.¹⁶⁴⁴ Görüldüğü üzere, farklı güdü ve taleplere sahip cunta içindeki gruplar, meşruiyet kaygılarını; miras aldıkları “kutsal ve dokunulmaz” olan 27 Mayıs üzerinden kodlamaktayken; mecralarına “Prensipier” metninden yürümekteydiler. Bu aşamada bu grup ve kliklerin beklenti ve hedeflerine daha detaylı bakmak yerinde olacaktır.

Yüksek komuta kademesinin SKB örgütüne katılmalarının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi bir “bekçi” olarak ast rütbeli subaylar üzerinde etkili olmaktır. Zira alt ve orta rütbeli subayların yüksek komutayı devirerek, “27 Mayıs benzeri” bir harekâtın başarılı

¹⁶⁴¹ Talat Aydemir, “İhtilal Var, Haber Yok” alt başlığında kaleme aldığı anılarının bir bölümünde MBK'ya girememenin üzüntüsünü ve yaşadığı travmayı anlatır. Talat Aydemir, a.g.e., s. 47; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 175.

¹⁶⁴² Çölaşan, a.g.e., s. 187; “14’ler Olayı ihtilal potansiyelinin ateşini düşürmüştür. Geride kalan MBK’nın meşru olup olmadığı tartışılmaya değer! Böyle olunca 27 Mayıs’ın meşruiyeti tartışılabilir.” Osman Deniz, a.g.e., s. 26; Sadık Göksu, “Talat Turhan: Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 175; MBK üyesi Haydar Tunçkanat da MBK’dan 14 üyenin ayrılması üzerine, her ne kadar “radikaller gitti, ılımlılar kaldı” şeklinde görüşler belirtilmişse de, bunun doğru olmadığını ve bu olayın SKB içinde iyi karşılanmadığını belirtir. Bkz. Haydar Tunçkanat, a.g.e., s. 329; Ondörtler’den Orhan Erkanlı, bu konuda şunları ifade eder: “Türkiye’nin 22 Şubat ve 21 Mayıs ayaklanmalarına maruz kalmasının temel sebebi ve mesnedi 14’lerin tasfiye edilmesidir. Her iki darbe girişimi de 14’ler adına yapıldı. İki ayaklanmanın öncüleri 14’lerin eski arkadaşları olmaları ve 13 Kasım’dan sonra kurulan gizli cuntaların yemin metinlerinde “14’leri yurda getirmek ve onlara görev vermek” şeklinde maddelerin bulunması bu kanaatimin dayanaklarıdır.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 157.

¹⁶⁴³ Fethi Gürcan, Mamak Mahkemesi’ndeki savunmasında, 27 Mayıs’ı hazırlayan sebeplerin halen mevcut olduğunu ve gerçekte halkın iradesinin tecellisine imkân bırakılmadığını ifade eder. Öner Gürcan, *Ben İhtilalcim*, s. 115; Talat Turhan, kutuplaşan ulus bireylerini bir arada kaynaştırmak için 27 Mayıs’ın partiler üstü bir pozisyona getirilemediğinden yakındır. Bunun sorumlusu olarak da başta CHP olmak üzere siyasi odakları gösterir: “Böyle bir hedef, ne nutuk çekmekle ne de “Kardeşlik Haftası” düzenlemekle sağlanabilirdi. Ama ne yazık ki, o dönemde, halkın büyük bir bölümünün, ordu mensuplarının ve MBK üyelerinin, devrimin başarısı için kendisinden öneri ve yönlendirme bekledikleri politik lider İnönü’nün yaklaşımı, devrimin partiler üstü boyutunu algılamaya istekli değildi. O dönemki CHP’li partizanlar, devrimin kendilerinin uğraşlarının doğal bir sonucu olduğunu, meyveyi olgunlaştırdıklarını, buna karşın iktidarın MBK üyelerince ele geçirildiğine inanıyorlardı. Bu anlayışla ne devrime karşı çıkıyorlar, ne de tam anlamıyla destek oluyorlardı. Bu olgu, 27 Mayıs’ın en büyük şanssızlığı idi... CHP örgütünde de benimsenen bu tavır sonucunda, politik kutuplaşmaların önlenmesi engellenememiş, politik ortam daha da gergin duruma gelmiştir. Bu oluşumun en sakıncalı yanı, ordu ile CHP’li olmayan halkı karşı karşıya getirme sonucunu beraberinde getirmiş olmasıdır. ” Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinliği*, s. 109-110; Aytekin, a.g.e., s. 118; Seyhan, a.g.e., s. 151-152; Deniz, a.g.e., s. 27; Ömer Gürcan, *Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri*, s. 34-35. Ali Yaşar Sarıbay, ordunun siyaset karşıtı bu konumunu, Türk toplumunu siyasetten arındırmak olduğunu söyler. Ali Yaşar Sarıbay, *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*, Asa Yayınları, Bursa, 1998, s. 32.

¹⁶⁴⁴ Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 167-168.

olması durumunda içine düşecekleri durumdan kaçınmayı hedeflemişlerdir. Böylece bir “şemsiye örgüt” olarak SKB’ye girerek örgütü tepeden kontrol etmeyi düşünmektedirler. İkincisi ise MBK’nın özellikle ordu içindeki faaliyetlerine göz kulak olmaktır. MBK’nın iktidarı sivillere devretmesi görüşünü paylaşımlarına rağmen bazı üyelerin orduyla temaslarından rahatsızdırlar.¹⁶⁴⁵ İrfan Tansel Olayı, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın örgüte zorunlu olarak katılmasına neden olmuştur. Cevdet Sunay, SKB’nin liderliğini; cuntayla aynı fikirleri paylaştığından mı? Yoksa kendisini teminat altına almak için mi? Yahut iddia edildiği gibi, cuntayı kontrol etmek gayesiyle mi kabul etmiştir? sorularını sormak gerekmektedir.

Genelkurmay Başkanlığı’na atandığı 2 Ağustos 1960 gününden itibaren bulunduğu makama rağmen komutanlık gücünü “fiilen” hissedemeyen Cevdet Sunay, bir yoruma göre, istifa mekanizmasını işletmek yerine SKB’ye katılmış ve örgüt karşısında ezilmiştir: “Tansel’in atama kararına onay veren yetkili kişiler, kuvvete boyun eğerek tükürdüklerini yalamışlardır. Onurlu istifa yerine kuvvete (cunta) boyun eğmenin ezikliği ve kompleksini yaşamları boyunca sürdürmüşlerdir.”¹⁶⁴⁶ Emir komuta zincirinin en üst halkasını oluşturan Genelkurmay Başkanı’nın SKB’ye “zoraki” katılımını sadece eziklik kompleksiyle açıklamanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Karakteri itibarıyla, otoriter bir mizaçtan uzak ve uzlaşmacı bir kişiliğe sahip Cevdet Sunay’ın, başta kendi can güvenliğini sağlamak, ordunun bütünlüğünü temin etmek ve SKB’yi kontrol altına almak istediğini söylemek daha doğru bir yorum olacaktır. Bu stratejisini hayata geçirmek için en büyük yardımcısı İkinci Başkan Memduh Tağmaç ve en önemli şansı ise tarihsel bir karakter olan İnönü’nün varlıklarıdır.¹⁶⁴⁷ Memduh Tağmaç, SKB cuntası ile Cevdet Sunay arasında gizli bir bariyer gibidir. Bu “yeni” görevinde Cevdet Sunay tarafından tüm yetkilerle donatılmıştır. SKB’den gelen kritik atama talimatlarını sümen altı etmekte ve katıldığı SKB toplantılarındaki aşırılıkları önlemeye çalışmaktadır. Özellikle SKB’nin İstanbul kanadının faaliyetlerini yakından etmek için Birinci Ordu’ya “baskın” tipi ani ziyaretlerde bulunmakta ve Başkanı’na cunta hakkında rapor vermekteydi. Tüm bu olanlardan da Cevdet Sunay, sanki hiç haberi yok(muş) gibi

¹⁶⁴⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 178-179; Ulay, a.g.e., s. 208-210; Akyaz, a.g.e., s. 154-155.

¹⁶⁴⁶ Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 116; Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 177; Metin Toker ise Cevdet Sunay için SKB’nin “kâğıttan lideri” ifadesini kullanır. Toker, a.g.e., s. 286.

¹⁶⁴⁷ Eleveli, a.g.e., s. 338; Ulay, a.g.e., s. 207-208.

davranmaktadır.¹⁶⁴⁸ Türk siyasal hayatında Sunay-Tağmaç arasındaki halef-selef birlikteliğinin bu karakteristik özelliği on yıl boyunca devam edecektir.

Bununla beraber SKB'nin kaderinde esas belirleyici faktör, İnönü-Sunay işbirliğidir. İnönü'nün yönlendirmelerine açık olması Cevdet Sunay'ın SKB'ye katılımında büyük etkisi olmuştur. Bu süreçte, cuntanın hiyerarşi dışı hareketini önlemek için Cevdet Sunay'ın önünde “olası” iki yol bulunmaktaydı. Birincisi, Cemal Gürsel'in Ondörtler Vakası'nda başarıya ulaştıran taktiğinde olduğu gibi, “ani bir darbe”yle İrfan Tansel'i de saf dışı bırakmaktı. Ancak bu taktiğin Tansel Olayı'nda hem fiyasko hem de kaosla neticelenmesinden sonra çekinceleri artan Cevdet Sunay'ın farklı bir metoda sarıldığı görülmektedir. Ordu içinde hareket alanı zayıf olan Genelkurmay Başkanı'nın daha uzun süreli bir stratejiyi barındıran ikinci planına göre, yeni taktik ve usullerle örgütü meşgul edip “oyalama politikası”yla radikalleri önce yatıştırıp sonra süreç içinde tasfiye etmektir. Cuntanın başkanlığını kabul ederek Talat Aydemir, Dünder Seyhan, Emin Arat gibi radikal subayların tertip ve çalışmalarını gizlilikten kurtarmayı amaçlamaktaydı. Böylece albayların faaliyetlerini “tepeden görme” imkânına kavuşacak olan Cevdet Sunay için alt kademelerden gelecek tazyiklerin oyalamayla bertaraf edilmesi mümkün olabilecekti. MBK üyesi General Sıtkı Ulay, başlangıçta kendisinin SKB'nin şiddet önlemleriyle dağıtılmasından yana olmasına rağmen, Cevdet Sunay'ın taktik ve stratejisinin daha faydalı neticeler verdiğini söyler: “Cuntanın ilk kurulduğu anda, ben de sertlik ve tasfiye yanlısıydım. Lakin ilerleyen süreçte fikirlerim değişti, mecburen oyalama politikasını tercih ettim... Gerçekleri bilmeyen bazı yazarlar örneğin; filan kumandan da SKB'ye dâhil imiş... Filanca da imza koymuş veya koymamış gibi işin içyüzünü bilmeden gelişigüzel tenkitler yapmaktaydı.”¹⁶⁴⁹

Genelkurmay Başkanı'nın bu stratejisinden Cemal Gürsel haberdar edilmemiştir. SKB'ye katılmasından dolayı Cevdet Sunay'ın “emekli edilmesini” talep eden Cemal Gürsel'in bu teklifine İnönü karşı çıkmıştır.¹⁶⁵⁰ Esasında Cevdet Sunay da Cemal Gürsel'e nazaran İsmet Paşa'yı daha güçlü, daha tecrübeli ve daha teşkilatlı (CHP)

¹⁶⁴⁸ Aytakin, a.g.e., s. 208.

¹⁶⁴⁹ Ulay, a.g.e., s. 208-210; Elekli, a.g.e., s. 366-367.

¹⁶⁵⁰ Ulay, İsmet İnönü'nün araya girerek Cemal Gürsel'i, Cevdet Sunay konusunda ikna etmeyi başardığını belirtir. Ulay, a.g.e., s. 207-208; Avni Elekli, Gürsel ile Sunay'ın birbirlerinden hoşlanmadıklarını, hatta birbirleri hakkında konuşurken “hoş olmayan sözler” kullandıklarına şahit olduğunu ifade eder. Elekli, a.g.e., s. 338.

görüyordu. Bu durum, otorite boşluğunun net olarak hissedildiği süreçte İnönü'nün önünün açılmasını sağlıyordu.¹⁶⁵¹ Nitekim Cevdet Sunay ile İnönü arasında gizli görüşmelerin Tansel Olayı'ndan sonra sıklaştığı bilinmektedir. Bununla birlikte Şevket Süreyya Aydemir, Cevdet Sunay'ın SKB'ye katılımı ve sonrasındaki taktiklerinin, MBK ile Cemal Gürsel'in lehine bir karar olduğunu belirtir.¹⁶⁵²

Hem askeri hem de siyasi kariyeri boyunca “muvazeneci” bir tutum sergileyen Sunay'ın bu karakteri, kendisine uzun süre Genelkurmay Başkanlığı koltuğunu korumasına yardımcı olduğu gibi, 1966'da Cumhurbaşkanlığı yolunu da açacaktır. Sunay'la ilgili başka bir değerlendirme de Faruk Gürler'e aittir. General Celil Gürkan'ın aktarımına göre, 12 Mart 1971 döneminin Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, “Cevdet Sunay'ın askeri ve siyasal yaşamı boyunca sürekli olarak kuvvet ve kuvvetlinin yanında” olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵³ Diğer bir gözlem ve tespite göre Cevdet Sunay'ın bu süreçteki en büyük kazancı, “konuşma ve hitabet kabiliyetinin üstün olmayışından dolayı susmasını çok iyi bilmiş olmasıdır.”¹⁶⁵⁴ Hitabet yeteneğine sahip olmayan Cevdet Sunay, bu eksikliğin avantajını kullanarak kendisini kamufle edebilmeyi daha kolay başarmıştır.

“Rüştü Erdelhun sendorumu”nun¹⁶⁵⁵ da etkisinde kaldığı hissedilen Genelkurmay Başkanı, 28 Haziran 1961 günü SKB'ye dâhil olarak cuntanın başkanı seçilmiştir. Aynı gün SKB'nin Genel Kurul'unda alınan bir kararla, cuntanın “Prensipler” metni bir genelge halinde tüm orduya resmen yayınlaması için kendisine dayatılmıştı.¹⁶⁵⁶ Böylece Cevdet Sunay, hem resmî bir ordunun hem de illegal bir cuntanın başkanı olmuştur. Bu çelişkili durumda SKB örgütü, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarını da içine alarak legal bir yapılanmaya dönüşmüştür. Nitekim İrfan Tansel Olayı'yla “cunta”nın kudret ve etkinliğinin farkına varan Cevdet Sunay, yeni bir 27 Mayıs sarsıntısı yaşamamak için teşkilatın başkanı olmayı kabul etmiştir. Lakin bu görevi “samimi bir ihtilalci” olarak değil, cuntayı ve orduyu kontrol altına almak için

¹⁶⁵¹ Yalta, a.g.e., s. 187.

¹⁶⁵² Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, s. 409.

¹⁶⁵³ Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, s. 218.

¹⁶⁵⁴ Elevli, a.g.e., s. 85.

¹⁶⁵⁵ Tansel Olayı'nın, SKB'nin etkinliğini zayıflatmayı aksine radikalleştireceğini düşünen Cevdet Sunay'ın aynı zamanda “Erdelhun Sendromu” yaşadığı söylenebilir. 27 Mayıs'ın alenî şekilde karşısında olan eski Genelkurmay Başkanı'nın akıbetinin farkında olan Cevdet Sunay, SKB ve MKB arasında uzlaştırıcı bir role büründüğünü söylemek mümkündür.

¹⁶⁵⁶ Seyhan, a.g.e., s. 144.

kabul ettiğini ifade etmek mümkündür.¹⁶⁵⁷ Zira 27 Mayıs'tan itibaren Cevdet Sunay'ın, ordunun “resmî” komutanlığı uhdesinde bulunmasına rağmen “fiilî” komutanlığı oldukça siliktir. Cevdet Sunay, ihtilalcilerin arayıp da kolay kolay bulamayacağı bir komutandır: “Varlığı ile yokluğu belli olmuyor, zamana uymasını çok iyi biliyordur.”¹⁶⁵⁸ Fakat kimi zaman şikayetleri de bulunmaktaydı. Örneğin 19 Eylül 1960 günü, Kurmay Albay Emin Aytekin, Genelkurmay Karargâhı'nda görev yaptığı günlerde Cevdet Sunay'ın hiçbir atama ve tayinden haberdar edilmediğini, “kukla” bir komutan edasıyla başkanlık koltuğunda oturduğunu dile getirir: “Sunay önündeki kâğıtlara bakıyor, son derece üzgün görünüyordu. Her zaman ki tevazuu ile konuşmaya başladı. ‘Bu şartlar altında vazifeye nasıl devam ettiğime ben de hayret etmekteyim. Şu hale bakın. Generallerim bana vedaya geliyorlar. Kimin nereye tayin edildiğinden haberim olmuyor. Bu ne biçim Genelkurmay Başkanlığıdır? Buna daha ne kadar tahammül edebilirim.’”¹⁶⁵⁹ Görüldüğü üzere, Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı “unvanı” yetersiz ve kifayetsizdir. Ancak SKB'nin başkanı olduktan sonradır ki, oturduğu resmî makamın kudretini nispeten de olsa hissedebilmiştir.

Nitekim 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nden sonra bir “darbe muhtırası” niteliğinde olan 21 Ekim Protokolü'nün askıya alınmasında, Cevdet Sunay'ın SKB liderliğinde kazandığı otorite ve gücünün bir neticesi olarak okumak yanlış olmaz. Seçimlerden sonra Cevdet Sunay, pozisyonunu net olarak konumlandırmış ve SKB'nin, seçimler “kazasız belasız” yapıldığına göre, SKB'deki görev ve misyonunu tamamladığı kanısına kapılarak teşkilatı resmen feshetmiştir. Ancak bu girişim, cuntanın Ankara kanadının “başkansız” kalmasına ve gün geçtikçe radikalleşmesine neden olacaktır. Böylece 22 Şubat 1962 Olayı'na giden süreçte SKB'nin bir lider etrafında yeniden derlenip toparlanması ihtiyacı hissedilmiştir. Bu dönemde, Cevdet Sunay'ın eski fonksiyonunda göreve dönmesi ve ikna edilmesi hususu sürekli gündeme gelecekti.¹⁶⁶⁰ Anlaşıldığı üzere Cevdet Sunay'a göre, 27 Mayıs, genel seçimlerinin güvenli ve adaletli bir ortamda yapıldığı takdirde, amacına ve hedefine ulaşmış olacaktı. Böylece “iktidar, sivillere bırakılmalı ve hakem rolündeki ordu da kışlasına” çekilmeliydi. Dolayısıyla bu teşkilata gereksinim de kalmayacaktı. Cevdet Sunay'ın bu düşünceleri temelsiz ve mesnetsiz

¹⁶⁵⁷ Aytekin, a.g.e., s. 167.

¹⁶⁵⁸ Yalta, a.g.e., s. 152-153.

¹⁶⁵⁹ Aytekin, a.g.e., s. 166.

¹⁶⁶⁰ Aytekin, a.g.e., s. 168.

değildir. SKB'nin kurulmasına ön ayak olan "Prensipeler" metninden hareket ederek böyle bir harekete teşebbüs ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim bu metin, SKB'nin baskı ve direktmesiyle 28 Haziran'da Cevdet Sunay tarafından tüm orduya mal edilmişti. Metnin iki maddesine göre "Genel seçimler, Yassıada mahkemeleri sona erdikten ve cezaları infaz edildikten sonra yapılacaktır. Bu tarih 29 Ekim 1961'i geçemez" ile "Türk Silahlı Kuvvetleri, prensipler tahakkuk ettikten ve siyasi iktidarı, vadedildiği gibi Anayasa esaslarına göre partilere devrettikten sonra siyaset dışında kalacak ve aslı vazifesine dönecektir." Ancak iktidarın tesliminden kastedilen "sivil" unsur, İsmet İnönü ve CHP idi, kesinlikle AP olamazdı. Bu doğrultuda SKB üyesi diğer generalleri ve çok daha önemlisi "Albaylar Cuntası" içinden Havacılar grubunu, İnönü'nün desteğiyle yanına çekmeyi başaran Cevdet Sunay, İnönü'yle ittifak yaparak "ayrık" fikirde olan radikal albayları önce oyalama politikasıyla ılımlaştırarak, ikna olmayanları da tasfiye etmek için zorlu bir mücadeleye yönelecektir. Bu durumda, Cevdet Sunay'ın "cuntayla aynı fikir ve düşüncede olmadığına dair" bir yaklaşımdan ziyade, örgütte birbirinden çok farklı güdü ve düşünceye sahip grupların varlığı göz önünde tutulduğunda, cuntanın ancak bir veya birkaç grubuyla aynı fikirler üzerinde çakıştığının tespiti yapılabilir. Zira Dünder Seyhan ve Bedii Faik'e göre, cunta içinde statükocu bir grup, iktidarın, seçimler sonunda sivil idareye devredilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu siviller arasında DP'nin mirasçısı olarak görülen partiler kesinlikle yer almamaktadır. Geriye tek hal çaresi kalmaktadır: "İktidarı, CHP'ye teslim etmek."¹⁶⁶¹

Cevdet Sunay ve bazı MBK üyelerinin stratejisinde yatan plana göre, İsmet İnönü'nün tarihsel kişiliğiyle, bu militarist süreci aşmaktır. Ortamın genel seçime hazır hale getirilebilmesi için, 31 Ağustos 1961 günü, MBK öncülüğünde toplanan parti liderleri "yuvarlak masa" ismi verilen toplantılarda bir araya getirildi. Toplantılar, 4 Eylül 1961 gününe kadar sürmüş ve 5 Eylül 1961'de "Milli And" başlıklı bir bildiri yayınlanmıştır. Bu metne göre parti liderleri, 27 Mayıs sonrası kurulan rejime karşı çıkmayacaklarını, Yassıada kararlarının istismar edilmemesi ve ordunun tahrik edilmemesi gibi kararları onaylamışlardır.¹⁶⁶²

¹⁶⁶¹ Seyhan, a.g.e., s. 146; Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 176-177.

¹⁶⁶² Karavelioğlu, a.g.e., s. 163; Özkaya, a.g.e., s. 245-246; Tunçkanat, a.g.e., s. 448-450; Örtülü, a.g.e., s. 161; *Milliyet*, 6 Eylül 1961, s. 1.

Bununla beraber radikal albaylar, “Prensipier” metninin ilk maddesini esas almaktadır. Bu maddeye göre “Ana prensipler, üzerinde kader birliği edilen hayatî meselelerdir. Bu prensiplerin gerek Komite, Meclis ve gerekse dışarıda takip ve tahakkuku için her türlü gayret ve kuvvet sarf edilir. Memleketin ve rejimin selameti icabı, Silahlı Kuvvetler bu yolda ikaz ve silahlı müdahale yapar.”¹⁶⁶³ Dünder Seyhan’a göre bu birinci madde, iktidarı sivillere bırakmak istemeyen albayların dayanak noktasını oluşturmaktadır. Zira onlara göre, 27 Mayıs hedefine henüz ulaşmamıştır.¹⁶⁶⁴

SKB örgütünün başka bir “tereddütlü” üyesi Korgeneral Cemal Tural, Birinci Ordu Komutanlığı ve İstanbul Örfi İdare Komutanlığı gibi iki karargâhı elinde bulundurmaktadır. Birinci Ordu’nun Kurmay Başkanı Kurmay Albay Emin Arat iken, Örfi İdare’nin Kurmay Başkanı Kurmay Albay Emin Aytekin’dir. Ondörtler’in tasfiyesinden sonra kendisine yardım talebi için gelen bazı MBK üyelerine destek vermemesine rağmen Cemal Tural, SKB örgütünün teşkil edilip aktif faaliyete geçtiğini öğrenince, aynı zamanda örgüt üyesi olan emri altındaki albaylardan iki “Emin”; Emin Arat ve Emin Aytekin vasıtasıyla gelişmelerden sürekli haberdar olmaktadır.¹⁶⁶⁵ Bir görüşe göre, “özgüveni yüksek, iddialı ve ciddi” bir subay görüntüsü çizen Emin Aytekin,¹⁶⁶⁶ Cemal Tural’ı teşkilata dâhil etmek için sürekli telkinlerde bulunduğunu ama onu bir türlü ikna edemediğini şöyle anlatır: “Ben de teşkilata katıldıktan sonra bütün gücümle General Tural’ı teşkilata sokmaya çalıştım. Fakat her defasında karşı koydu. Askerî otoritenin bozulmasını istemiyordu. Bununla beraber bildiği halde teşkilatın varlığından haberdar değilmiş gibi gözüküyordu. Bazen ‘gene toplanmışlar’ diye çıkışıyor, bazen de ‘bizim deli oğlanlardan ne haber?’ diye soruyordu.”¹⁶⁶⁷ Cemal Tural’ın bu durumu 19 Ekim gününe kadar devam etmiş ve aynı gün cuntaya iltihak etmiştir. Fakat 25 Ekim’de cuntadan ayrılacak ve cuntanın karşısında mücadele edecektir.¹⁶⁶⁸ Görüldüğü gibi İstanbul’un en “kudretli” komutanı Cemal Tural, uzun süre örgüte doğrudan katılmamakla beraber, yapılan toplantılara göz yummakta veya

¹⁶⁶³ Özkaya, a.g.e., s. 317; Talat Aydemir, a.g.e., s. 69.

¹⁶⁶⁴ Seyhan, a.g.e., s. 144-145.

¹⁶⁶⁵ Faik, a.g.e., s. 99; Aytekin, a.g.e., s. 122.

¹⁶⁶⁶ Bahtiyar Yalta, Ocak 1962 tarihinde Harp Okulu’nu ziyarete gelen Emin Aytekin hakkında ilk izlenimlerine dair notlar almıştır. Bkz. Yalta, a.g.e., s. 266.

¹⁶⁶⁷ Aytekin, a.g.e., s. 120-122.

¹⁶⁶⁸ Aytekin, a.g.e., s. 122

göz yummak zorunda kalmaktadır. Kurmay başkanları, Emin Arat ve Emin Aytekin vasıtasıyla göz ucuyla da olsa gelişmelerden haberdar olmaktadır.¹⁶⁶⁹

Şahsi çıkar ve menfaatlerin ön plana geçtiği cuntadan verilecek bir diğer örnek de “kader” arkadaşlarının, birbirine yönelik itham ve suçlamalarıdır. Faruk Güventürk, Cemal Tural’ın, SKB teşkilatına girmekte tereddüt ettiğini, “bir girip, bir çıktığını” ifade eder. Cemal Tural’ın bu ikircikli ve kararsız tutumu karşısında, SKB tarafından ordudan ihraç edilmesi dahi gündeme gelmiştir: “Tural Paşa, az daha emekliye sevk edilecekti. Ağladı sızladı. Onu emeklilikten ben kurtardım. Bizim toplantılarımıza gelmeye cesaret edemezdi ve kapılardan dinlerdi. Ağaçların altında arabasıyla saklanır, toplantıya kimler gelmiş, kimler gitmiş gözetlerdi. İsmet Paşa’ya ve Cemal Gürsel’e yanaşmış, çeşitli oyunlar peşinde...”¹⁶⁷⁰ Talat Aydemir de 21 Mayıs 1963 darbe girişiminden sonra “vatana ihanet”le yargılandığı Mamak Cezaevi’nde 20 Mart 1964 tarihli günlüğünde, Cemal Tural’ı “İnönücü” bir tutum sergilemekle yaftalayan Faruk Güventürk’ü “İnönü destekçisi” olmakla suçlar. İronik bir yaklaşımla dile getirilecek olursa, kışladaki iktidar mücadelesinde benzer gerekçelerle bir diğerini “hain” olmakla itham edenlerin “hain” olarak damgalandığı/öldüğü Fransız Devrimi sonrasındaki Jakoben ve Jironden kavgasını andırmaktaydı: “Faruk Güventürk, vakur bir insan değildir, partizan bir generaldir... En yakın arkadaşlarına 13 Kasım 1961’de, 22 Şubat 1962’de, 21 Mayıs 1963’te ihanet eden CHP’ye sadık uşaklardan birisidir. Bakalım akıbeti ne olacak. Bu nankör generali nereden hatırladım bilmiyorum. Bugünlük bu kadar...”¹⁶⁷¹

General Cemal Tural’ın öyküsüne dönecek olursak, “günü gelecek, bu çocukların elinden memleketi kurtaracağız” şeklinde sözleri anımsandığında genç subaylardan hiç hazzetmediği anlaşılan Cemal Tural, Emir Subayı Tefik Subaşı’nın tanıklığına göre, “kendisinin bu genç subaylarca görevden alınacağı endişesinden de hiç kurtulamaz.”¹⁶⁷² Bu kaygı ve tasadan kurtulmak isteyen Cemal Tural, altındaki zemini güçlendirmek için 27 Mayıs’ın İstanbul’daki “vurucu” kuvvetleri olarak bilinen Davutpaşa Kışlası’yla özel

¹⁶⁶⁹ Ancak 19 Ekim 1961 günü SKB’ye katılan Cemal Tural, sadece altı gün sonra 25 Ekim’de örgütten ayrılacaktır. Aytekin, a.g.e., s. 123.

¹⁶⁷⁰ Ilıcak, a.g.e., s. 175.

¹⁶⁷¹ Aydemir, a.g.e., s. 451; Faruk Güventürk, bir süre sonra Doğu Menzil Komutanı olarak atanacağı Kayseri’de İsmet İnönü’nün büstünü yaptırıp diktirmiştir. Ilıcak, a.g.e., s. 172-173.

¹⁶⁷² Subaşı, a.g.e., s. 184.

olarak ilgilenmekte ve kendisine sadakatle bağlı subayları Kışla'ya atamak arzusunda. Cemal Tural'a göre, 27 Mayıs İhtilali, yörüngesinden “yapıldığı o gece saporak çoluk çocuğun elinde trajikomediyeye” dönüşmüştür. Ülke yönetimini genç subayların elinden kurtarmak için gerekirse yeni bir darbe yapılmalıydı: “Cemal Tural'ın en çok önem verdiği yer, Davutpaşa Kışlası idi. Buradaki birlikleri ziyaret eder, subaylarla dertleşmekten zevk aldığını söylerdi. Görev sürem ilerledikçe öğrendim ki, Paşa'nın esas amacı bu birliğe, kendisine bağlı subayları yerleştirmektir. Böylece 27 Mayıs İhtilali yerine, daha oturaklı, daha planlı bir ihtilal fikrini düşünmekteydi.”¹⁶⁷³

Bu noktada, genç subaylar ile üst rütbeli generaller arasında yaşanan mücadelenin farklı bir boyutu üzerinde durmak yerinde olacaktır. Genç subaylar, “n'olacak bu memleketin hali?” sorusunu “gizli örgüt kurarak veya mevcut bir cuntaya girerek” cevaplarırken; üst rütbeli generaller ise “memleketi, çoluk çocuğun elinden nasıl kurtarmalı?” sorusuna yanıt aramakla meşgul oldukları görülmektedir. 27 Mayıs öncesi gizli örgütlenme sürecinde, örgütçü subayların ilk karşılaştıklarında kullandıkları “n'olacak bu memleketin hali” gizli parolası,¹⁶⁷⁴ 27 Mayıs sonrası dönemde, Harp Okulu öğrencileri ve genç subaylar arasında ama bu kez “gizli bir parola değil, aleni bir soru” olarak yaygınlaştığı görülmektedir. Hedef ise yine bellidir. Yeni bir ihtilal: “O günlerde okulda kiminle konuşsan ilk karşılaşacağın soru, herkesin bildiği ve hiç eskimeyen ‘n'olacak bu memleketin hali’ idi. Buna verilecek cevap hiç de zor ve karmaşık değildi. ‘Ne yapılması gerekiyorsa o yapılır’ idi.”¹⁶⁷⁵ Alt rütbeli ordu mensuplarının, 27 Mayıs'ı yeniden “yörüngesi”ne koymak için gerekirse yeni bir “darbe” motivasyonu ile güdüledikleri görülmektedir.

Diğer yandan ordu hiyerarşisinin bozulmasından rahatsız üst komuta kademesi, bu husustaki tepkilerini MBK'ya ve genç subaylara yöneltmektedirler. Lakin bu tepkilerin, açık ve aleni değil, özel sohbetlerde kişisel diyaloglara yansıyan ama fısıltıdan öte gitmeyen bir serzeniş ve şikayetten ibaret olduğu görülmektedir. Emir Subayı Yüzbaşı Tevfik Subaşı, Ankara'da Orduevi'nin yemek salonunda, Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç ile I. Ordu Komutanı Cemal Tural arasında yaşanan diyalogu şöyle aktarır:

¹⁶⁷³ Subaşı, a.g.e., s. 182.

¹⁶⁷⁴ Çelikoğlu, a.g.e., s. 87.

¹⁶⁷⁵ Zihni Çetiner, “Harbiyeli Soruyor: ‘N'olacak Bu Memleketin Hali’”, *Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri*, Haz. Ömer Gürcan, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 97.

“Yemek masasına oturduğumda, böylesine ilginç konuşmaları beklemiyordum. Geçirdiği kaza sonucu, kolu alçıda olan Celal Alkoç Paşa, ‘Bu iş, çoluk çocuğa kaldı. Şu Komite’nin yapısına bak Paşam’ diyordu. Kuvvet Komutanları ile ordu komutanlarının bulunmadığı bir Komuta Konseyi’nin Türkiye’nin yararına işler yapamayacağına dair iki komutan fikir birliğine vardılar. Haberleşmelerinin (temaslarının) daha sıkı olması halinde, olumlu sonuçlar alınabileceği konusunda ortak kanıya vardıklarında, iki komutan kahvelerini yudumluyordu.”¹⁶⁷⁶

Cemal Madanoğlu, yıllar sonra Bedri Baykam’a verdiği bir röportajda ordu içindeki bütün generallerin 27 Mayıs’a karşı bir alerji beslediğini, gerekçelerini de alttan gelen bir hareket olmasının yanında generallerin çoğunun tasfiye edilmesinden kaynaklandığını dile getirir.¹⁶⁷⁷

SKB’nin üst düzey komutanlarından Tümgeneral Fikret Esen’in de MBK’daki genç subayların tavır ve davranışlarından hoşnut olmadığı için SKB’ye katıldığını iddia edilmektedir. Fikret Esen, bir gün uçak yolculuğunda SKB üyesi bir subaya, MBK’nın hiyerarşi dışı tutumundan hoşnutsuzluğunu dile getirir. Fırsattan istifade bu subay, İstanbul’da gizli bir teşkilatın, hedefinden sapan 27 Mayıs’ı amacına oturtmak maksadıyla kurulmuş olduğunu belirtince, SKB’ye üyelik süreci böylece başlamış olur. Fikret Esen ardından SKB tarafından İzmit’teki Kolordunun Kumandanlığına atanmış ve Cemal Tural’a rağmen İstanbul’daki tüm birliklerin liderliğini kabul etmiştir. Komutası altında çalışan subayların iddiasına göre, Cemal Tural’ın aksine, Prusya tipi askerliği çok da benimsemeyen bir yağıya sahiptir.¹⁶⁷⁸

Bu arada cuntanın resmî liderliği Cevdet Sunay’ın şahsında ve makamında vücut bulsa da, İstanbul ve Ankara merkezli iki grup halinde çalışan örgütün toplantı gündemini belirlemede ve alınan kararlarda Albay Talat Aydemir ve General Faruk Gürler’in

¹⁶⁷⁶ Subaşı, a.g.e., s. 188-189; Kurmay Yarbay Osman Deniz, genç subaylar ile generaller arasındaki benzer bir çekişmeyi şöyle anlatır: “27 Mayıs genç bir subay kadrosuyla gerçekleşmiştir. Genellikle albay ve daha küçük rütbelilerdeki eseridir. İçlerinde parmakla sayılacak kadar az sayıda general vardır. Diğer bir deyişle hiyerarşik kurallar çiğnenmiştir. Nitekim ihtilal başarıya ulaştıktan sonra, general ve amirallerin çoğu genç subaylara (neden daha önce haber vermediniz) sitem etmiştir. Ancak harekât başarısız olsaydı, sitem edenler hiç şüphesiz iktidarda ve muhalefetteki siyasilerle birleşip bu genç subayları demokrasi uğruna adalete teslim etmekten çekinmeyeceklerdi...” Deniz, a.g.e., s. 13.

¹⁶⁷⁷ Baykam, a.g.e., s. 214.

¹⁶⁷⁸ Aytekin, a.g.e., s. 211-212.

büyük rolü bulunmaktadır. Lakin Talat Aydemir'in ekibinden Kurmay Yarbay Osman Deniz, ikisinin arasındaki belirgin farkı şöyle ifade eder: "Aydemir'in kritik konularda alınan kararların uygulanmasında taviz vermeyen yapısına karşın, General Faruk Gürler'in kararların uygulanmasında taviz veren bir kaypaklık hâkimdi. Buna tilki kurnazlığı da diyebiliriz."¹⁶⁷⁹ Osman Deniz'in sözlerinden anlaşıldığı gibi, ast rütbeli subaylarda tatmin edilememiş bir iktidar saplantısı söz konusuysen daha ılımlı bir güzergâhta bulunan Generaller, bu hususta, daha çekimser davranmaktadırlar. Generallerin bu tutumunu, Cevdet Sunay ve bazı üst komuta kademesini işgal eden komutanlar hariç, sadece orta ve uzun vadeli planlanmış bir stratejinin ürünü olan "bilinçli bir oylama" politikasıyla izah etmek tek başına doğru bir tespit olmayacaktır.¹⁶⁸⁰ SKB toplantılarına katılan Muhsin Batur'un da belirttiği gibi "Toplantılarda sürekli konuşuluyor... Konuşuluyor... Karar safhasına gelince... Duraksama oluyordu... Yalnız düşünce ayrılıklarının arttığını da saptayabiliyordum. Aradan yıllar geçti... Bölünen tarafların düşüncelerini dinledim... hâlâ da kimin haklı olduğuna tam karar verebilmiş değilim."¹⁶⁸¹

SKB'ye mensup alt rütbeli subaylar, cunta sayesinde "karakter ve kişilik" kazandıklarını belirtirler. Nitekim cunta üyesi genç subayların kudretinden üst komuta kademesi dâhil, birçok generalin çekindiği aşikârdır. SKB üyesi ve MSB Özel Kalem Müdürü Kurmay Yarbay Talat Turhan, bakanlıktaki çalışma mesailerini yeniden düzenlediğini ve kurduğu nöbet sistemine iki sivil sekreteri de dâhil ettiğini belirtir. Lakin bu durumdan rahatsız olan sekreterlerden birisi, KKK Kurmay Başkanı Tümgeneral Memduh Tağmaç'a şikâyet eder ve nöbet sistemi eski haline getirilir. Durumu fark eden Yarbay Talat Turhan, inisiyatif kullanarak sekreterleri yeniden nöbete yazar ama generaller bu konuya itiraz dahi edemez: "Sekreterlerin nöbetten çıkarıldığını gördüm. Kişiliğimin zedelendiğini sezinledim. Sekreterleri yeniden nöbete yazdım. Milli Savunma Bakanı General Muzaffer Alankuş ve Müsteşar General Nusret Bulca bu konuda sessiz kalmayı yeğlediler. Çünkü o dönemde makam ve rütbesi ne olursa olsun görevliler birbirine karşı kuşkulu bir tedirginlikle yaklaşıyordu. SKB'nin adamı gibi algılanmak insanlara görünmez bir dokunulmazlık kazandırıyor. Gerçekte

¹⁶⁷⁹ Deniz, a.g.e., s. 21-22.

¹⁶⁸⁰ Bu konu, 21 Ekim 1961 Protokolü konusunda detaylı olarak irdelenecektir.

¹⁶⁸¹ Batur, a.g.e., s. 94; Osman Deniz de Daimi Kurul toplantılarında "havanda su dövmekten başka bir şey yapılmamakta ve Memduh Tağmaç'ın oyalamasıyla" yetinildiğini belirtir. Deniz, a.g.e., s. 27.

devrim havasını koklamak bile insanlara daha onurlu ve kişilikli yapıyordu.”¹⁶⁸² Üst rütbeliler ile aralarında yaşanan bireysel sorunlarda hiyerarşik mekanizma, hangi rütbede olursa olsun SKB mensubu subaylar lehine çalışmaktadır. Diğer yandan bu yeni statükoyu analiz eden Sıtkı Ulay, “cuntaya mensup olanlar ile olmayanlar” olarak ordunun tehlikeli iki ayrı gruba ayrıldığını belirtir.¹⁶⁸³

SKB içindeki bir grup, özellikle cuntanın kuruluşuna ön ayak olan MBK üyeleri, gerek kişisel gerekse ülkenin menfaatlerini İnönü’nün iktidara sahip olmasında görmekteydiler. Orduya yeniden dönüş imkânları kalmayan Komite üyelerinin önlerindeki tek kozları, İnönü’nün ortaya attığı ve daha sonra Anayasa’ya da dâhil edilen Tabii Senatörlük makamının hayata geçirilmesidir.¹⁶⁸⁴ Bu yüzden 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri’nin “kazasız belasız” yapılması ve CHP’nin seçimleri kazanması bu grubun en büyük arzusudur, denebilir.¹⁶⁸⁵

Bu arada “SKB, Ondörtler’in intikamını almak üzere teşkil edilmiş bir örgüt müdür?” sorusuna da kısaca yanıt aramak gereklidir. Talat Turhan bu yönde oluşan bir kanaatin yanlış ve yersiz olduğu görüşündedir. Çünkü kuruculardan Halim Menteş, Talat Aydemir ve Faruk Güventürk gibi isimler, 13 Kasım’da Ondörtler’e karşı operasyonda aktif rol almıştır. Ancak SKB’nin ordu içinde meşruiyetini sağlamak için, cuntanın kurucuları tarafından “Ondörtler’le ortak hareket edildiği temasının” işlenmesinden

¹⁶⁸² Talat Turhan, Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001, s. 49; Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş, 6 Haziran Olayı’ndan sonra görevinden alınarak emekliye sevk edilmiş, yerine ise MBK üyesi Fahri Özdilek atanmıştır.

¹⁶⁸³ Ulay, a.g.e., s. 208-210.

¹⁶⁸⁴ Tabii Senatörlük Meselesi, 10 Temmuz 1960 günü, İsmet İnönü’nün yönlendirmesiyle Bülent Ecevit’in “CHP’nin Teklifi” başlıklı yazısında ilk kez gündeme gelir. Ulus, 10 Temmuz 1960; 1961 Anayasası’na göre 157 sayılı kanunun altında adları bulunan MBK Başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tabii oldukları hükümlere bağlıdır. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer. Tunca Özgişi, *Türk Parlamento Tarihi’nde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Basımevi, Ankara, 2012, s. 69; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmî Gazete*, 31.5.1961; Tabii Senatörlük makamı ile ilgili oldukça tartışmalı bir süreç yaşanmıştır. Ahmet Yıldız, Genel Seçimlerden sonra kendilerinin geleceği hakkında MBK içinde dört konu tartışıldığını söyler. Orduya geri dönme, emekli edilmeleri, Komite’nin siyasi bir partiye dönüştürülmesi ve Tabii Senatörlük fikirleriydi. Birinci öneri, içinde profesyonel ihtilalcilerin bulunduğu bir ordunun meclis üzerinde bir baskıya neden olacağından reddedilir. İkinci ve üçüncü teklifler üzerinde hiç düşünülmez. Nihayet Tabii Senatörlük önerisine sıcak bakılmasına rağmen “top” Anayasa Komisyonu ve CHP’ye atılır. Yıldız, a.g.e., s. 205-206.

¹⁶⁸⁵ CIA, The President’s Intelligence Checklist, 11 Ekim 1961, s. 2.

fayda görüldüğü neticesine varılır.¹⁶⁸⁶ Zira ordu genelinde “14’ler sürgün edilmeselerdi, 27 Mayıs hedefine ulaşabilirdi” şeklinde derin bir kanaat bulunmaktadır. Genç subayların bu tutum ve düşüncesinin farkında olan cuntanın kurucuları, ordunun tabanını kendilerine yaklaştırmak adına bu stratejiyi hayata geçirdikleri söylenebilir.¹⁶⁸⁷ Cuntanın aktif üyelerinden Kurmay Yarbay Osman Deniz, SKB’nin kuruluş sürecini anlatırken genç subaylar ve Harp Okulu öğrencileri arasında tesirli olabilmek için Ondörtler’in meşruiyetinden faydalandıklarını dile getirir: “Aralık 1960’ta, henüz 14’ler olayı tazeliğini korurken, onların sempatanları örgütlenmeye başladı. Genç subaylar ve Harp Okulu öğrencileri üzerinde etkili oldular. “Sesleniş” adlı bir bildiri dağıtıyorlardı. Bildiride 14’lerin ihanete uğradığını, gerçek ihtilalcilerin bir komployla yurtdışına sürüldüğü söyleniyor, 14’lerin er geç yurda dönmeleri ve yeniden yönetime katılmaları için mücadele edilmesi isteniyordu.”¹⁶⁸⁸ Ondörtler’in “radikal” fikirlerinin ordu içinde büyük destek görmesiydi. Nitekim bu grubun tasfiyesinin ordu içinde yarattığı rahatsızlık çok büyük olmuş ve kurulan cuntanın “meşruiyet” dayanağı Ondörtler’in düşünceleri üzerine inşa edilmişti. Böyle bir propaganda ihtiyacının nedeni, SKB kurucularının ordu tabanında dayanak bulmasına imkân sağladığı gibi, Ondörtler’in taraftarları da SKB hareketinden fayda ummaktaydı. Karşılıklı bir menfaat durumu söz konusudur. SKB’nin aktif üyelerinden Dünder Seyhan ile Necati Ünsalan sürgündeki eski ihtilalcilerin Türkiye’deki uzantısı konumundadır ve SKB’nin tüm faaliyetleri, özellikle İsviçre’deki Orhan Kabibay’a bildirilmektedir.¹⁶⁸⁹ Diğer bir ifadeyle, Ondörtler’e taraftar olan ordu mensupları, Dünder Seyhan aracılığıyla SKB’ye bağlanmıştır ve doğrudan MBK’yı hedefleyen “ihtilale ihanet ediliyor” söylentilerin ilk çıkış noktasını da Ondörtler’in yurtdışı çalışmaları oluşturmuştur.¹⁶⁹⁰ Adnan

¹⁶⁸⁶ Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, s. 175; Dünder Seyhan, SKB’nin ilk genel kurul toplantısında, Ondörtler’le doğrudan işbirliğine gidilmesi gerektiği yönündeki teklifinin, cuntanın önde gelen isimlerinden Talat Aydemir ve Havacılar grubu tarafından reddedildiğini belirtir. Seyhan, a.g.e., s. 150.

¹⁶⁸⁷ Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, a.g.e., Haz. Sadık Göksu, s. 171.

¹⁶⁸⁸ Deniz, a.g.e., s. 20; Ondörtler’in Lizbon’daki “zoraki diplomat”ı Mustafa Kaplan, SKB’deki önde gelen albayların, Ondörtler üzerinden siyaset yapıklarını ifade eder: “bizi destekleyen genç subayların desteğini alabilmek için bizi geri getireceklerini söylüyorlardı.” Mustafa Kaplan, “27 Mayıs’ı Yapanlar ve Yaşayanlar Anlatıyor”, *Türkiye*, 31 Mayıs 1988, s. 3.

¹⁶⁸⁹ Necati Ünsalan, 1954 yılında Dünder Seyhan ile Orhan Kabibay tarafından ilk gizli örgüte dahil edilen üyelerinden biriydi. Dünder Seyhan, tüm sırlarını paylaştığı Necati Ünsalan’ın kendisine “şah damarı” kadar yakın olduğunu söyler. Seyhan, a.g.e., s. 170; Uğur Mumcu, *İhtilal Mektupları*, s. 160.

¹⁶⁹⁰ “Orduda bize bağlı subaylara, çeşitli vasıtalarla Dünder Seyhan’ın bizim temsilcimiz olduğunu, kendisinin vereceği talimat dâhilinde hareket edilmesi gerektiğini duyurmuş, 14’lere taraftar olanları

Çelikoğlu'na göre, Orhan Erkanlı'nın bilhassa tank birlikleri arasında geniş taraftarı bulunmaktadır. Alparslan Türkeş, ordudaki milliyetçi, mukaddesatçı ve DP'li subaylar tarafından desteklenmektedir.¹⁶⁹¹ Uzlaşıcı ve ılımlı kimliğiyle tanınan Orhan Kabibay da genç subaylarca sempatiyle karşılanan isimlerden biridir. Bu “efsanevi” figürlerin sürgüne gönderilmesi, ordu alt kademelerini yeni arayışlara sevk etmiştir ve SKB çatısı altında birleştirmiştir.¹⁶⁹² Öte yandan, cunta içinde Ondörtler konusuna oldukça temkinli yaklaşan güçlü bir kadro bulunmaktadır. Ondörtler'in operasyonunda, tutuklanmasında ve Mürted Hava Üssü'nde birkaç gün gözaltına alınmasında doğrudan rolü olan Talat Aydemir ile Havacılar, eski arkadaşlarının ülkeye dönüp kendilerine “ayak bağı” olmasından endişe etmekteydiler.¹⁶⁹³ Talat Aydemir'e göre Ondörtler, “kendilerini eski Jön Türkler gibi” ülkenin yegâne kurtarıcısı olduklarını zannediyorlardı. Oysaki ülkede ve ordudaki “zinde güçlere” Ondörtler değil, kendisi hükmediyordu. Artık Ondörtler silinmek üzereydi: “Türkiye'den uzakta, cepte bol para, altta Mercedes'le ülkenin realitelerini görmelerine imkân yoktu.”¹⁶⁹⁴

Bununla birlikte, bu süreçte MBK üyelerinin bir kısmı, Ondörtler'in ülkeye dönüşünü talep eden açıklamalarda bulunmaktaydılar. 7 Ağustos 1961 günü Akis Dergisi'ne yansıyan beyanatlarında Suphi Karaman, Ahmet Yıldız ve Suphi Gürsoytrak, sürgündeki arkadaşlarının ülkeye dönmesini arzuladıklarını ve onlarla aynı statüde olmayı dilediklerini belirtmişlerdir. Üyelerin bu tarz ifadeleri kullanmalarının temel gerekçesi, 6 Haziran 1961 günü yaşanan İrfan Tansel Olayı'ndan sonra Komite'nin fiilen etkinlik ve yetkinliğinin kaybetmiş olmasıydı. Ondörtler'in olası geri dönüşü, bu otorite boşluğunun yeniden kazandıracaktı. Ancak bu beyanatlar, MBK'da alınmış bir karar olmayıp, üyelerin şahsi taleplerini dile getirmekteydi. MBK'nın SKB'yle ilintili üyesi Mucip Ataklı, MBK'nın bu konuda alınmış bir kararı olmadığını, mesele üzerinde

---

Albay Seyhan vasıtasıyla Albaylar Cuntası'na bağlamıştık.” Orhan Erkanlı, Anılar, Sorunlar, Sorumlular, s. 189; Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 208.

¹⁶⁹¹ Türkeş'in destekçileri, Ankara'daki 229. Piyade Alayı, Çankırı Piyade Okulu ile Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'ndaki teğmen ve üsteğmen ağırlıklı subaylardan oluşmaktaydı. Nuri Gürgür, *Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, s. 24; Nesrin Turhan, Muhafız Alay Komutanlığı'nda, SKB mensubu Türkeş destekçisi subaylar ile Aydemir yanlısı Fethi Gürcan ve Erol Dinçer gibi subaylar arasında gerginlikler yaşandığını belirtir. Nesrin Turhan, a.g.e., s. 174.

¹⁶⁹² Çelikoğlu, a.g.e., s. 165-166.

¹⁶⁹³ Aydemir, a.g.e., s. 95.

¹⁶⁹⁴ Aydemir, a.g.e., s. 136-137.

konusulmadığını ve gündeme alınması içinde herhangi bir sebebin olmadığını dile getirir.¹⁶⁹⁵

Tipik politikacı figürüne güvenmeyen orta rütbeli subaylar için 27 Mayıs hedefine neden ulaşmamıştır? sorusunu yanıtlamak gerekmektedir. Hatıratlardan anlaşıldığı kadarıyla bu subaylar kısaca, “milleti, demokrasinin her türlü nimetine müstahak görmekte beraber, bu nimeti gerçekleştirecek siyasi kadroyu kusurlu bulmaktadır.”¹⁶⁹⁶

Radikal albaylar, iktidarı sivillere devretmeye çok da istekli değillerdir. Kendi düşüncelerini “haklı ve meşru” çıkaracak bazı hadiseler de süreç içinde yaşanmıştır. SKB’nin Ankara kanadında yapılan toplantılarda ağırlıklı olarak iki konu gündeme gelmektedir:¹⁶⁹⁷

1. DP’nin devamı olarak kurulan, Genelkurmay eski Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın kurduğu AP’nin faaliyetleri.
2. CHP’nin MBK ile ilişkileri.

Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi arasındaki DP’nin oylarına konmak şeklinde söylenebilecek “ekseriyetle üstü kapalı, nadiren ise üstü açık” söylemsel rekabet, ordu nezdinde olumlu karşılanmıyordu. Özellikle bu konuda daha “cüretkâr” bir tutum sergileyen AP, ordunun doğrudan hedefi haline gelmekteydi.¹⁶⁹⁸ 15 Ekim 1961 seçimlerinden beklenmedik sayıda milletvekili

¹⁶⁹⁵ *Akis*, 7 Ağustos 1961, s. 8-10; 14’lerin ülkeye dönme talebini sert üslupla eleştiren *Akis* dergisi, bunu dile getiren MBK üyelerini “Komite’nin yumuşak kalpli üyeleri” şeklinde ironiyle dalga geçer. *Akis*, 7 Ağustos 1961, s. 11.

¹⁶⁹⁶ Aytakin, a.g.e., s. 152.

¹⁶⁹⁷ Deniz, a.g.e., s. 23

¹⁶⁹⁸ AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, basının kendi partisi hakkında “kuyruk” ve “düşük” tabirlerini kullanmasını yadırgamıştır. *Milliyet*, 6 Mart 1961, s. 1; İkisi de emekli orgeneral olan Devlet Başkanı Cemal Gürsel ile AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala arasında, basına da yansıyan sert tartışmalar yaşanmıştır. Cemal Gürsel, Ragıp Gümüşpala’ya yazdığı bir mektupta, AP’nin faaliyet ve söylemlerinin ülkeyi buhranlara sürükleyecek bir güzergâha girdiğini, bunun önlenmesi gerektiğini, şayet AP’nin bu yoldan sapmadığı takdirde, gerekli tedbirleri kendisinin alacağını söyleyerek partiyi kapatma tehdidinde bulunmuştur. Ragıp Gümüşpala, Cemal Gürsel’e verdiği yanıtta, mektubu üzüntüyle okuduğunu ve nasıl ki diğer partiler, DP’nin eski kitlesini kendi partilerinin saflarına davet ediyorsa, AP olarak kendilerinin de benzer bir yola başvurduğunu ve bu durumun garipsenmemesi gerektiğini söylemiştir. Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, s. 551-55; Cemal Gürsel, mektubu hakkında gazetecilere verdiği beyanatta Ragıp Gümüşpala’ya “daha önce yaptığı ikazların sonuç vermediğini” ifade etmektedir. Cemal Gürsel’in 14 Temmuz 1961 tarihli ikaz mektubu için bkz. *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1961; Ragıp Gümüşpala, Cemal Gürsel’e yanlış bilgi verildiğini ve partisine yönelik suçlamaların CHP tarafından kasıtlı olarak yapıldığına dair beyanatta bulunur. Ayrıca Gümüşpala, şayet AP lağvedilmek isteniyorsa, bunun büyük bir hata olacağını belirtir. *Milliyet*, 26 Temmuz 1961, s. 1; Ayrıca Gümüşpala, “AP’lilerin tezvir ve iftiralara kurban gittiğini” söylemektedir. *Milliyet*, 9 Temmuz 1961, s. 5; CIA Başkan Yardımcısı

çıkarmak olan AP, gerek teşekkülünde, gerek Anayasa referandumunda ve gerekse Yassıada infazlarındaki tavrıyla, ordunun gözünde “büyük puan” kaybetmişti. Zira ordu nezdinde, AP’nin, 27 Mayıs aleyhine alenen örgütlenmiş bir parti kimliğine sahip olduğu algısı yaygındı.¹⁶⁹⁹ Adalet Partisi’nin ismi dahi, o dönemde subayların kafasını meşgul etmektedir. Bazılarına göre, “adalet” kelimesinin kullanılmasındaki amaç, “intikam” idi. Başka türlü söylemek gerekirse, “intikam alınarak adalet yerini bulacaktır” yorumları yapılmaktadırlar.¹⁷⁰⁰ AP’nin işleyiş açısından en belirgin özelliği olarak, partinin yöneticileri ile milletvekili adayları arasında bir ahenksizlik göze çarptığı söylenebilir. Partinin yönetim kadrosu, çoğunlukla EMİNSU olarak bilinen emekli subaylardan oluşmaktadır. Ordunun 27 Mayıs konusundaki hassasiyetini bilen parti merkezi, daha uzlaşmacı veya tedirgin bir söylem kullanmakta iken, partinin alt kademeleri, “DP’nin devamı” olduğuna yönelik söylem ve yaklaşımlarını daha açıkça ifade etmektedir.¹⁷⁰¹ 11 Şubat 1961 yılındaki kuruluşundan başlayarak AP, bu yüzden gerek MBK’nın, gerekse SKB örgütünün ve gerekse ilk genel seçimlerde iktidara gelmeyi uman CHP’nin endişe ve kaygıyla izlediği bir parti hüviyetinden kurtulamamıştır.¹⁷⁰² Nitekim Anayasa Referandumu öncesinde partiler arasında birbirini itham eden beyanatların verilmesi,¹⁷⁰³ 27 Mayıs müdahalesinin ordu nezdinde gerekçelerinden birini oluşturan “kardeş kavgası”nın yeniden körüklenmesi anlamına gelmekteydi.¹⁷⁰⁴

9 Temmuz 1961 günü halkoylamasına sunulan Anayasa, esasında AP tarafından, “Anayasa’nın kabulünden çok, 27 Mayıs’ın halk tarafından benimsenip

---

Huntington D. Sheldon’ın 15 Ekim 1961 seçimleri hakkında yorumuna göre, DP’nin devamı niteliğinde olan partilerin CHP ve ordunun suyuna göre gitmesi halinde seçimleri kazanma şansı yoktu. Kamuoyunda “27 Mayıs” tartışmalarının sürekli yeniden açılması CHP’ye elbette oy kaybettirecekti. CIA, “Election 15 October 1961”, Current Intelligence Memorandum, Copy No.64, OCI No.3621/61, 3 Ekim 1961, s. 4.

¹⁶⁹⁹ Aytekin, a.g.e., s. 114; Aydemir, a.g.e., s. 78; Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkileminin Anatomisi*, s. 38-39.

¹⁷⁰⁰ Orhan Erkanlı, *Askerî Demokrasi*, s. 94.

¹⁷⁰¹ Bunun en açık örneklerinden biri de, AP idare meclisi başkan yardımcısı Mehmet Yorgancıoğlu’nun, Mart ayında İzmir’de, AP’nin, “DP’nin devamı” olduğunu söylemesi ve tutuklanmasıdır. Weiker, a.g.e., s. 113; *Milliyet*, 3 Mart 1961, s. 1; Özkaya, a.g.e., s. 342; Ümit Cizre, a.g.e., s. 38.

¹⁷⁰² Ümit Cizre, a.g.e., s. 56; Adalet Partisi, 11 Şubat 1961 günü, emekli Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala liderliğinde teşkil edilmiştir. *Milliyet*, 12 Şubat 1961, s. 5.

¹⁷⁰³ CKMP lideri Osman Bölükbaşı, AP lideri Ragıp Gümüşpala’yı, DP’nin “sözde varisi” gibi hareket eden “sözde bir lider” olduğunu söyler. Böylece bir yandan Gümüşpala’yı, ordu nezdinde itham ederken, diğer yandan kendi partisinin DP’nin “özde varisi” olduğunu üstü kapalı şekilde ifade eder. *Milliyet*, 1 Temmuz 1961, s. 1; Weiker, a.g.e., s. 65.

¹⁷⁰⁴ Lakin AP lideri Gümüşpala, kuruluşundan kısa bir süre önce partisinin temel gayesini, “her şeyden önce vatandaşlar arasındaki kardeş küskünlüğünü ortadan kaldırmak” olarak açıklamıştı. *Milliyet*, 4 Şubat 1961.

benimsenmediğini” anlamaya yönelik bir propaganda olarak kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle AP, Anayasa referandumunu, Anayasa’nın içeriği ve muhtevasından öte, 27 Mayıs müdahalesi konusunda kamuoyunun eğilimini öğrenmek adına uygun bir fırsat olarak görmekteydi.¹⁷⁰⁵ Eski DP’nin etkileri siyasette hissedilirken, ordu da siyasetteki yerini garanti altına almak istiyordu. Bu iki zıt aktörün bir arada varlığını sürdürme çabası, siyasal hayatta tansiyonun yükselmesini tetikleyen en önemli unsurdur. DP oyları üzerinden siyasal partilerin rekabeti, orduyu sadece rahatsız etmekle kalmıyor aynı zamanda iktidarın sivillere bırakılmasını istemeyen radikal albayların savını da güçlendiriyordu.¹⁷⁰⁶ Bununla birlikte AP, kendisine oluşturulan bu “hasmane cephe”ye karşı cevabını iki kez vermiştir: 9 Temmuz 1961 Anayasa referandumundaki %39 oranındaki “hayır” oyları ve 15 Ekim 1961 genel seçimlerinde tek başına eriştiği yüksek oy oranları. Bu sonuçlar, iktidarın “tadını almış” ordudaki güçlü grupların AP aleyhinde tezlerini güçlendirmiştir.¹⁷⁰⁷

Dündar Seyhan ve Talat Aydemir gibi albayların anılarına göz atıldığında, 15 Ekim seçim sonuçlarının kendi tezlerini haklı çıkardığına dair ifadeler şiddetle vurgulanmaktadır. Bu tutuma göre “seçim sonuçları, hiçbir partiyi tek başına iktidara taşıyamayacaktır ve CHP ile hiçbir parti koalisyona yanaşmak niyetinde değildir. Böyle bir teslimiyete ise o günün koşullarında rıza gösterilmesinin imkânı bulunmamaktadır.”¹⁷⁰⁸ SKB’nin önde gelen albaylarının zikrettiği “teslimiyet”, DP eski seçmenine göz kırpan partiler ile CHP arasında gerçekleşecek bir koalisyon ihtimalidir. Böyle bir koalisyon olasılığını teslimiyet olarak algılayan albaylar, bu birlikteliği “27

¹⁷⁰⁵ AP lideri Gümüşpala, referandumu “şöyle ya da böyle” içine sindiremeyen parti üyelerine, “hayır” demelerinin mümkün olmadığını ama “evet” de dememelerini tembihlediğine yönelik iddialar bulunmaktadır. Bkz. *Milliyet*, 1 Temmuz 1961, s. 5; Weiker, a.g.e., s. 105; MBK üyesi Suphi Karaman, “Hayır” propagandası yapan AP’nin hukuk devletinin teşkilinden çekindiğini belirtir. Bkz. *Milliyet*, 1 Temmuz 1961, s. 1; MBK üyesi Şükran Özkaya, AP’lilerin Anayasa referandumuna yönelik karşı söylemlerini bir propaganda malzemesine dönüştürdüklerini şöyle ifade eder: “Anayasa’ya hayır deyin ki, hayırlı olsun”, “Anayasa’ya evet dersiniz, Menderes’i asacaklar”, Komünistler gelecek, Anayasa’ya sosyal kelimesini bunun için koydular”, Zamanı gelince intikam alacağız, Yassıada’dakileri Kurtaracağız” gibi sloganlarla propaganda yapmaktaydılar.” Özkaya, a.g.e., s. 341; 1961 Kurucu Meclis Basın Temsilcisi Şeref Bakşık, halk oylamasında sandıktan çıkan yüksek “hayır” oylarının orduyu endişeye sevk ettiği ileri sürer. Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s. 125. MBK ise bir genelge yayınlayarak yaşananların birlik ortamına zarar getirmemesini istemiştir. *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1961.

¹⁷⁰⁶ Emre, a.g.e., s. 72-73.

¹⁷⁰⁷ Cizre, a.g.e., s. 56; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 358; Ahmad, a.g.e., s. 180-182.

¹⁷⁰⁸ “Seçim sonuçları, müdahalecilerin (radikal albayların) tezini haklı çıkarmıştır.” Seyhan, a.g.e., s. 151; “Seçimlerin sonucu bizlerin haklı olduğumuzu bir kere daha açıkça ortaya koymuştu.” Aydemir, a.g.e., s. 79.

Mayıs” için sakıncalı görmektedirler. Emin Aytekin, seçim sonuçları açıklanınca iktidarı devretmek istemeyen subayların tavır ve reaksiyonunu şu isabetli sözlerle tespit eder: “Mademki hiçbir parti kazanamamıştır, o halde seçimi ordu kazanmıştır.”¹⁷⁰⁹

Cuntanın kimi mensupları, seçimlerin yapılmasının kaçınılmaz olduğunu fakat sivil idare döneminde iktidarı kontrol etmek için formüller aramaktadır. Bu arada, CHP’nin seçim öncesi bazı söylemleri de bu subaylara meşruiyet kazandırmaktadır. CHP, seçimleri kazanacağına her ne kadar inansa da, referandum sonucundan sonra kimi zaman tedirginlik havasına kapılmakta ve yeni bir slogan ortaya atmaktadır: “Eğer seçimleri Halk Partisi kazanmazsa, ordu, iktidarı devretmeyecektir...”¹⁷¹⁰ Bu propaganda, süreç içinde subayların CHP’den rol çalmasına ve 27 Mayıs’ın henüz amacına ulaşmadığına dair fikirlerinin haklılığını öne çıkarmaktadır. Görünüşe göre CHP seçimde çoğunluğu kazanmış olsaydı, sivil rejime geçiş muhtemelen olaysız gerçekleşecekti.¹⁷¹¹

CHP’nin bu süreçte, genel olarak iki strateji benimsediğini söylemek mümkündür. Birincisi Ondörtler’in tasfiyesiyle beraber MBK ile ilişkilerini daha da sıkılaştıran CHP, 27 Mayıs’ın beğenilen ve olumlu yönlerine sahip çıkmakta iken, olumsuzlukları ve kötülüklerini Ondörtler’e yıkmak gibi bir taktik izlemektedir.¹⁷¹² Diğer bir taktik ise, “CHP+Ordu iktidar olmazsa, yeni bir ihtilal” parolasını dile getirmesidir. Özellikle İrfan Tansel Hadisesi’nden sonra, CHP milletvekili Avni Doğan’ın da vurguladığı gibi, bazı

¹⁷⁰⁹ 15 Ekim 1961 Genel Seçimlerin yapıldığı gün SKB üyesi Emin Aytekin ordu içindeki reaksiyonu şöyle değerlendirir:” Halk Partisi kaybediyordu. O halde ne olacaktı? Yani iktidarı bugünkü manzarası ile bize hiç güven vermeyen AP’ye mi verecektik? Ertesi gün akşam kesin neticeler belli olmuştu. Hiçbir parti kazanamamıştı... Bir anda ordunun esprisi değişmişti. Çoğu, “Mademki hiçbir parti kazanamamıştır, o halde seçimi ordu kazanmıştır” diyorlardı. Onlara göre, seçim sonucu, milletin hiçbir partiye iktidarı verecek itimadı göstermediği manasında gelmekteydi. Bu ise iktidarın sivillere verilemeyeceğinin bir vesikası olarak mütalaa edilmekteydi.” Aytekin, a.g.e., s. 118; CIA raporuna göre de seçim sonuçları, sivil rejime geçiş taraftarı olmayan albaylar cuntasının kozlarını yükseltmişti. CIA, “Turkish Election Results Unsatisfactory to Ruling Military Group”, The President’s Intelligence Checklist, 17 October 1961, s. 3; CIA, “Turkey”, Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, Oci No.0302/61, 20 October 1961, s. 28; Ayrıca ABD Büyükelçisi Hare benzer bir yorumda bulunur: “Bu subaylara göre, Türk halkı demokratik sisteme hazır değildi.” FRUS, Telegram From the Embassy in Turkey to the Embassy in France, Ankara, 26 October 1961, 6.00 p.m.

¹⁷¹⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 184

¹⁷¹¹ FRUS, Telegram From the Embassy in Turkey to the Embassy in France, Ankara, 26 October 1961, 6.00 p.m.

¹⁷¹² Erkanlı, a.g.e., s. 182.

önde gelen partililerin “ordu bizim elimizdedir” söylemiyle karşı muhataplarını tehdit etmektedir.¹⁷¹³

Bununla beraber CHP'nin iki tutumu da ordu cephesinde rahatsızlık yaratmaktadır. Zira ordu içinde özellikle genç subaylar arasında Ondörtler'in azımsanmayacak sayıda taraftarı bulunmaktayken;¹⁷¹⁴ albayların çoğunluğu da, ülkenin sosyal ve ekonomik reformların yapılmadan iktidarı CHP'ye devretme niyetinde değildir.¹⁷¹⁵ Neticede Osman Deniz, hem AP hem de CHP'nin tutum ve tavırlarının, 27 Mayıs'a ihanet edildiğine dair subaylar arasında derin kaygılar uyandırdığını söyler: “Biz ihtilalciler, her iki partinin faaliyetlerine karşı tavır içindeydik. Ne CHP'ye teslim olmayı, ne de DP'nin yeniden hortlatılmasını kabul ediyorduk. Türkiye'nin yeniden iki düşman kampına bölünmesine karşıydık. Başlatılan bu girişimlere her ne pahasına olursa olsun izin vermeyecektik. Türkiye'yi 27 Mayıs İhtilali'ne getiren zemin yine aynı zemindi. Tek cümleyle böyle bir oluşuma izin vermek 27 Mayıs'a ihanet etmek olurdu. İlk ihaneti nasılsa becerebilmişler ve 14'ler olayını yaratmışlardı. Bundan ötesine geçit veremezdik.”¹⁷¹⁶ Burada dikkat çeken diğer unsur, bu subayların gözünde AP, doğal olarak DP'nin mirasçısı olarak görülürken; CHP de kendisini “27 Mayıs taraftarı gösterme” eğilimindedir. Fakat bu subayların kanısına göre, esasında CHP, orduyu taşeron olarak kullanmakta ve diğer partilerin sinmesini hedeflemektedir. Böylece ordu aracılığıyla iktidara rahatça kavuşacaktır. Nitekim yeni anayasa ve onun tatbiki, 27 Mayıs'ın mahkûm ettiği devri hortlatmaktan başka bir amaca hizmet etmemektedir. SKB, 27 Mayıs'ın getirdiği ama gerçekleştiremediği fikirlerin ülkede uygulanmasını temin amacıyla, iktidara bizzat el koymalıdır. Böylece MBK ortadan kaldırılmalı ve yeni anayasanın öngördüğü sistem de başka bir geleceğe ertelenmelidir.¹⁷¹⁷

Cunta içindeki alt rütbeli subayların bir bölümü, orduevlerinde, özel mekânlarda ve özellikle Ankara Garnizonu'nda toplantılar düzenlemektedir. Bu sohbetlerin ana temasını, “seçimlerden önce yeni bir askerî darbe” oluşturmaktadır. Ondörtler'in iktidar

¹⁷¹³ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, s. 306.

¹⁷¹⁴ “Biz (genç subaylar), 13 Kasım'da gönderilenlerin hepsini seviyorduk... Biz İsmet Paşa'ya iktidarın devrini istemiyoruz, ordu bir süre daha bazı reformları yapıncaya kadar... İhtilalciyiz biz hepimiz...” Gürgür, a.g.e., s. 33.

¹⁷¹⁵ Aydemir, a.g.e., s. 79; Seyhan, a.g.e., s. 141-142; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 120-121; Deniz, a.g.e., s. 23.

¹⁷¹⁶ Deniz, a.g.e., s. 23.

¹⁷¹⁷ Seyhan, a.g.e., s. 146.

stratejisini devam ettirdiği görülen bu subaylar, kısa süre içinde seçimlere gidilmesinden rahatsızdır. Yeni bir organizasyon ve planla SKB'nin ikinci bir askeri müdahale yapmasından yanadırlar. Zira CHP, hiç hak etmediği halde başından beri “ihtilalin ortağı” gibi hareket etmekte, kapatılan “DP'nin yerine kurulduğu izlenimi”ni sürekli veren AP, 27 Mayıs'ın aleyhine yönelik “üstü açık veya örtülü” söylem ve yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bu iki partinin tavırları, 27 Mayıs'a yönelik birbirine zıt tutumlara sahip olmasına rağmen, kendilerini 27 Mayıs'ın “öz evladı” olarak gören SKB mensubu genç subayları “rencide” etmektedir. Bunlara göre, ihtilalin nimetlerinden faydalanmaya çalışan CHP, ordunun üst komuta kademesi ve MBK ile dirsek temasındadır. AP ise DP'nin devamı olduğunu, 27 Mayıs'ı meşru saymadığını, ihtilalin tüm tasarruflarına karşı olduklarını göstermektedir. MBK üyeleri de 13 Kasım 1960'tan sonra “kazasız belasız” seçimlere gitme gayreti içindedir. İrfan Tanel Olayı'ndan sonra hukuken yönetimde olmamasına rağmen, iktidarın tüm sorumluluğu SKB örgütüne yüklenmiştir. Tüm bunların üstüne Yassıda'dan çıkacak olası idam kararlarının olumsuz yansımaları da düşünüldüğünde; seçim sonrası iktidara gelecek parti ve meclis, sürekli olarak SKB'yi yargılayacaktır. Çok partili hayata geçildikten sonra, SKB'nin olası önlemlerinin faturası ise ağır olacaktır. Zira seçim sonrası muhtemel bir müdahalenin, SKB içinde bölünmelere yol açma ihtimali oldukça yüksektir. Ne yapılacaksa, ihtilal yasalarının yürürlükte olduğu bu geçiş döneminde yapılmalıdır.¹⁷¹⁸

Cunta toplantılarındaki tartışmalardan çıkan genel kanaate göre ast kademeler, yeni bir askerî müdahalenin kaçınılmaz olduğunu düşünürken, üst kademeler müdahaleyi frenleyici tedbirlerin alınmasından yanadır. Yani Genel Kurul ile Daimi Kurul arasında bir çelişki doğmuştur.¹⁷¹⁹ Cuntaya mensup subayların zihin haritasını yansıtmaya çalıştığımız bu bölümde, iktidarı devretmek istemeyen alt-orta kademelerin tazyikinin üst komuta kademesince kontrol edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ancak bu denetim aygıtında albaylar, “merkezî” bir konumda yer almaktadır. Bu durumun farkında olan albayların, daha önce de zikredildiği gibi, müşterek bir söylem geliştirdikleri görülmekteydi. Buna göre “esas direnişin kendilerinden değil küçük rütbelilerden

¹⁷¹⁸ Deniz, a.g.e., s. 26-27.

¹⁷¹⁹ Deniz, a.g.e., s. 25.

geldiği” görüşü mütemadiyen komuta kademesine yansıtılmaktaydı.¹⁷²⁰ Nitekim merkezi rolü albaylara kaptırmak istemeyen ve buna karşı mahir planlar yapmak zorunda kalan üst komuta kademesi, bir yandan ast kademeleri sakinleştirmeye çabalarırken, diğer yandan 27 Mayıs’ın çizgisine aykırı olduğu iddia edilen siyasal partilere “balans ayarı” verme gibi bir taktik benimsemiştir. Bu tutum, Türk siyasal yaşamını uzun yıllar tesiri altına alacak yeni bir stratejinin hayata geçirilmesine de yol açmıştır. 1961 Anayasası ile kurumsallaşan MGK, bu metotla, hem ordu içindeki kıpırdanmaları yatıştıran hem de siyasal partileri denetleyen kullanışlı bir kontrol aygıtını imal etmiş olacaktır.

4.3. YASSIADA DAVALARI VE İNFAZ SÜRECİ

4.3.1. İdamları Önleme Çabaları

14 Ekim 1960 günü başlayan Yassıada davaları, olağanüstü yetkilerle kurulmuş Yüksek Adalet Divanı¹⁷²¹ tarafından yürütülen ve 1950-1960 arasında iktidarda kalan DP’nin tüm faaliyetlerinin geniş yelpazede yargılandığı sürece işaret eder. 24 Ağustos 1961 yılında tamamlanmış davaların nihai sonucu 15 Eylül 1961 günü verilmiştir.¹⁷²² Kurmay Binbaşı Avni Eevli, DP iktidarının Yassıada’da yargılanma fikrinin Cemal Gürsel’den geldiğini belirtir. 27 Mayıs 1960 sabahı, İzmir’den askeri bir uçakla Ankara’ya getirilen Cemal Gürsel, seyahat esnasında, yapılması gereken ilk icraatları sıralamıştır. Listenin

¹⁷²⁰ Avni Eevli, *Batırılmayan Gemi*, s. 368.

¹⁷²¹ Yüksek Adalet Divanı üyeleri Salim Başol, Selman Yörük, Rıza Tunç, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Hasan Gürsel, Mehmet Çokgüler, Vasfi Göksu ve Ali Doğan Toran olmak üzere dokuz üyeden teşkil edilmiştir. Bu üyeler, dava boyunca, 7 Ekim 1960 ile 11 Eylül 1961 tarihleri arasında Yassıada’ya komşu, Heybeliada’da ikamet etmişlerdir. MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı, adadan ayrılmayan üyelerin bir nevi “tutuklu” hayatı yaşadıklarını ve yargıçlardan Rıza Tunç’un kendisine “ tamam, anladık, fakat bizim hanımlar n’olacak? Bu işin ne kadar süreceği belli olmaz, bizi boşarlar” şeklinde yarı şakalı ama sitemkâr sözler sarf ettiğini söyler. İlerleyen günlerde, bunun telafisi yapılarak, yargıçların hanımları, belli günlerde eşlerini ziyaret için adaya getirilmişlerdir. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 107.

¹⁷²² *Milliyet*, 15 Ekim 1960; *Milliyet*, 25 Ağustos 1961; *Milliyet*, 16 Eylül 1961; Yassıada’daki düzen, tasfiye edilene kadar, MBK üyesi Orhan Erkanlı’nın sorumluluğundaydı. Kurmay Binbaşı Necip Torumtay, Kurmay Binbaşı Mustafa Ok tarafından Nürnberg Mahkemesi örnek alınarak düzenlenmiştir. Yassıada irtibat Bürosu’ndan Kurmay Albay Namık Kemal Ersun, Yassıada’daki yönetimden Topçu Albay Tarık Güray sorumluydu. Yalta, a.g.e., s. 197.

birinci sırasında “Yassıada’nın derhal boşaltılarak bütün mevkıfların oraya gönderilmesi” kararı bulunmaktaydı. Böylece tutuklular 31 Mayıs günü Yassıada’ya sevk edilmişlerdir.¹⁷²³ Orhan Erkanlı, Komite içinde konuyla ilgili muhtelif fikirler olduğunu ancak Cemal Gürsel’in teklifinin herkes tarafından makul karşılandığını belirtir: “Kimi üyeleri, hepsini serbest bırakalım, iktidardan atılmak kâfi cezadır, diyor. Kimisi bana üç tank verin hepsini ezip geçeyim diyecek kadar kendinden geçiyor. Bazıları İstiklal Mahkemeleri kuralım, bazıları da Divân-ı Âli’de yargılansınlar fikrini savunuyorlardı. Açıkçası ne yapacağımızı bilmiyor ve çareler arıyorduk. Fakat Cemal Gürsel, bu konuyu halletti ve genel olarak bize yön verdi... Böylece Yassıada macerası başlamış oldu.”¹⁷²⁴ Ayrıca Orhan Erkanlı, süreç içinde yargılamaların usulünden rahatsız olan Cemal Gürsel’in “bir halt ettik, bu profesörlerin sözüne uyduk, başımıza dert açtık” dediğini nakleder.¹⁷²⁵ Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, “Yassıada fikri”nin kime ait olduğuna dair bir belirsizlik yer almaktadır.

Başsavcı Altay Egesel’in talep ettiği idam cezaları daha fazla olmasına karşın, mahkemeden 123 beraat, 418 “göreceli” hafif cezalar, 31 müebbet hapis, 15 idam cezası çıkmıştır. İdam cezası alanlar arasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Rüştü Erdelhun, bazı bakanlar ile Tahkikat Komisyonu üyeleri bulunmaktadır.¹⁷²⁶ Ancak bu idam cezaları, Yüksek Adalet Divanı tarafından 4’ü oybirliğiyle; 11’i oyçokluğuyla karar verilmiştir. Karar evrakı Ankara’ya gönderilmiş, 15 Eylül 1961 Cuma günü saat 18.00’da Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in Başkanlığı’nda toplanan Komite, oyçokluğuyla verilen idam kararlarını affetmiş; oybirliğiyle verilen kararları onaylamıştır.¹⁷²⁷ Fakat oybirliğiyle idama mahkûm edilen Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idama mahkûm edilmiş, Celal Bayar’ın cezası, yaş haddinden dolayı ömür boyu hapse çevrilmiştir.¹⁷²⁸

¹⁷²³ Elevli, a.g.e., s. 83-84.

¹⁷²⁴ Erkanlı, a.g.e., s. 296-297.

¹⁷²⁵ Erkanlı, a.g.e., s. 298.

¹⁷²⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c.3, s. 524.

¹⁷²⁷ Oyçokluğuyla ölüm cezasına çarptırılan Refik Koraltan, Ağâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Er Ataman ve Rüştü Erdelhun’un cezaları da müebbet ağır hapse çevrilmiştir. *Resmi Gazete*, 16 Eylül 1961, S.10908; *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1961, s. 1; *Milliyet*, 16 Eylül 1961, s. 1.

¹⁷²⁸ *Resmi Gazete*, 16 Eylül 1961, S.10908; *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1961; Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, s. 626; İdam hükümleri affedilen mahkûmlara ilk müjdeyi kendisinin verdiğini söyleyen Tarık Güray, Celal Bayar’ın hiçbir sevinç emaresi göstermediğini ancak diğer bazı mahkûmların, mutluluktan gelip elini öpmeye çalıştığını şöyle ifade eder: “İdam cezalarının affedildiğini müjdeleyince (..) Refik Koraltan

Nitekim kararların açıklanmasından önce, ölüm cezası çıktığı takdirde, bu cezaların infaz edilip edilmeyeceğine dair ortada iki görüş vardı. MBK'nin "çoğunluğu" ölüm cezalarının affedilmesi eğiliminde olmakla beraber, Komite'nin "aşırı" kanadını oluşturan üyeler, cezaların mutlaka infaz edilmesi gerektiğini savunmaktaydılar.¹⁷²⁹

Gerek Komite üyelerinin gerek ordu mensupları ve gerekse gazetecilerin anılarında, MBK üyelerinin idam kararlarını oylarken, hangi faktörlerin tesiri altında kaldıklarıyla ilgili farklı yaklaşım ve yorumlar yer almaktadır. Bu yaklaşımlara göre idamların engellenmesine yönelik yabancı devlet adamlarının "af" yönündeki ricaları,¹⁷³⁰ Ondörtler'in sürgünden gönderdiği idamlar aleyhindeki mektupları,¹⁷³¹ siyasi parti liderlerinin affa dair talepleri,¹⁷³² İsmet Paşa'nın idamları önlemek için gayretleri¹⁷³³ ve

---

benden ne kadar büyük olduğu halde, kelepçeleri çözüldükten sonra "ver elini öpeceğim" dedi. Öbürleri de büyük sevinç gösterdiler. Ama Bayar, sadece "yaa öyle mi?" dedi, o kadar... Bayar, çok mert ve komitacıydı. Belki ilmin cahili ama politikanın âlimi idi. Çölaşan, a.g.e., s. 18-25.

¹⁷²⁹ Rıfki Salim Burçak, *İdamların İcyüzü*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1997, s. 52.

¹⁷³⁰ İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth, infazların önlenmesi için Türkiye'ye Mart 1961 yılında bir ziyaret gerçekleştirmişti. Cihat Göktepe, *British Foreign Policy Towards Turkey: 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London, 2003, s. 79; *Milliyet*, 6 Mart 1961; *Hürriyet*, 6 Mart 1961; *Havadis*, 6 Mart 1961; Baykam, a.g.e., s. 137. Diğer yabancı devlet adamlarının affa dair ricaları; mektup, telgraf veya telefonla bildirilmiştir. Dönemin Amerikan Başkanı John I. Kennedy, İngiltere Başbakanı Harold Macmillan, İngiltere eski başbakanlarından Winston Churchill ve Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer, Cemal Gürsel'den infazın durdurulmasını istemişlerdir. Göktepe, a.g.e., s. 80-81; Güray, a.g.e., s. 315; Bazı Komite üyeleri de, yabancı ülkelerin temsilci ve elçilerinin MBK'ya gelerek, kararların infaz edilmemesi için telkin ve tavsiyelerde bulduklarını belirtir. Sami Küçük, a.g.e., s. 126; Karavelioğlu, a.g.e., s. 150; Ayrıca bkz. *Department of State, From Ankara to State of Secretary*, No.398, 15 September 1961.

¹⁷³¹ Ondörtler, idamların karşısında bir pozisyon aldıklarını belirtirler. Esin, a.g.e., 225; Alparslan Türkeş, *Gerçekler*, s. 154-155; Orhan Erkanlı, *Askerî Demokrasi*, s. 172.

¹⁷³² 1968 yılında anılarını kaleme alan Sıtkı Ulay, idam kararlarının alındığı günlerde AP Başkanı Ragıp Gümüşpala ile parti yöneticisi Şinasi Osma'nın kendisine gelerek, genel seçimlerde İnönü'nün karşısında iyi bir performans sergileyebilmeleri ve güçlü bir parti profili çizebilmeleri için ya Adnan Menderes'in asılmasının önlenmesini yahut intihar süsüyle öldürülmesini talep ettiklerini iddia eder: "Demokratlar, Bayar'ın asılmasına o kadar önem vermiyorlar da Menderes'e nedense acıyorlar. Onu kurtarırsak iyi bir tesir yaratmış oluruz. İdamını öğrendikten sonra fazlaca uyku hâp almış. Keşke daha fazla almış olsa idi. Bu iş kendiliğinden hal olunacaktı. Bari birkaç hap daha içiriversinler. Çünkü asılma ile uyku hâpıyla gönderme arasındaki psikolojik farkı sen de takdir edersin." Ulay, a.g.e., s. 224; Haydar Tunçkanat anılarında, Sıtkı Ulay'ı destekler nitelikte, AP liderinin MBK'ya geldiğini ve kendilerinden "Menderes'in ağzına yastık basarak öldürülmesi" şeklinde ilginç bir talepte bulunduğunu söyler: "İdam cezalarının uygulanması ve uygulanmaması yönünde birçok baskıların yapıldığı da gerçektir. Tüm bu baskıların MBK üzerinde toplanmış olduğu görülmektedir. Bunların içinde en ilginç teklifi AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala yapmıştır. Şinasi Osma ile MBK'ya gelen Ragıp Gümüşpala, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in asılmayıp, ağızlarına yastık dayamak suretiyle boğularak öldürülmesini isteyecek kadar ileri gitmişlerdir." Tunçkanat, a.g.e., s. 451; MBK üyesi Kamil Karavelioğlu, dönemin Kabine üyelerinin çoğunluğunun da idamlara karşı olduğunu ve Komite'ye gelerek infazların affi yönünde oy kullanılmasını talep ettiklerini söyler. Karavelioğlu, a.g.e., s. 144-145; Özkaya, a.g.e., s. 350.

¹⁷³³ Toker, a.g.e., s. 263-264; İsmet Paşa'nın, infazları engellemek için 13 Eylül 1961 günü MBK'ya yazdığı mektup için bkz. Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 337-339; Ayrıca Fahri Özdilek'in ifadeleri için bkz. Ilıcak, a.g.e., s. 472; Suphi Karaman'ın iddiaları için bkz. Baykam, a.g.e., s. 170; Ayrıca Sami Küçük'ün ifadeleri için bkz. Baykam, a.g.e., s. 195.

Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in şahsi çabalarının bulunduğu bilinmektedir.¹⁷³⁴ Bu duruma göre, infazları önlemeye gayret gösteren ama başaramayan çeşitli kişi/grupların düşünce, beklenti ve taktiklerini analiz etmeye çalışalım.

Öncelikle SKB ve ordu içinde önemli bir genç subay kitlesi tarafından desteklenen sürgündeki Ondörtler'in idamlar karşısındaki tutumu ve pozisyonunu değerlendirmek gerekiyor. Ondörtler, mektup/anı/röportajlarında, idamlara karşı olduklarına dair tepki ve samimi duygularını çeşitli yöntemlerle ifade etmişlerdir.¹⁷³⁵ Bununla alakalı en somut ve alenî delil, Ondörtler adına Alparslan Türkeş'in idamlar öncesinde Cemal Gürsel'e yazdığı mektuptur. 7 Eylül 1961 günü, Alparslan Türkeş, idam kararlarının affi yönünde, Hindistan'dan Cemal Gürsel'e sert üsluplu bir mektup göndermiştir. Alparslan Türkeş'in, "kırgın" olduğu Cemal Gürsel'e hitaben "size asla yazmak niyetinde değildim" cümlesiyle başlayan mektubunda, idam cezalarının infaz edilmesi halinde ülkedeki siyasi/toplumsal tansiyonun daha da tırmanacağına ve "birlik ruhu"nun yok olacağına dair ifadeler kullanılmıştır. Bununla beraber mektupta, Ondörtler'in olmadığı bir komitenin idamları oylama yetkisine sahip olmadığı, zira bunun anayasaya aykırı olduğu ve kendilerine de bu kararda söz hakkı verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁷³⁶ Ondörtler tarafından "vicdanlarının bir sesi"¹⁷³⁷ olarak kabul edilen bu mektubun arkasında yatan esas gerekçe, kimi yorumlara göre, siyasete devam etme meyillinde olan Ondörtler için "politik bir yatırım"dan öte bir anlam ifade etmemektir.¹⁷³⁸ Mesele

¹⁷³⁴ Güray, a.g.e., s. 315-323; Özkaya, a.g.e., s. 351; Ulay, a.g.e., s. 220.

¹⁷³⁵ Orhan Erkanlı, hatalı bir tavır takınan bazı çevrelerin, Ondörtler olarak kendilerini Menderes'i astıran darbeciler olarak nefretle anmakta olduğunu belirtir. İnfazların büyük bir hata olduğunu söyleyen Orhan Erkanlı, İhtilalin ilk günlerinde aralarında yapılan görüşmelerde, hiçbir şekilde ölüm cezasını infaz etmeyeceklerine dair karar aldıklarını ancak tasfiye edildikten sonra Komite'nin SKB karşısında zayıfladığını ve kendi iradesini kaybettiğini belirtir. Orhan Erkanlı, *Askerî Demokrasi*, s. 172; Ilıcak, a.g.e., s. 23; Numan Esin, şayet "biz tasfiye edilmeseydik, idamlar olmazdı" ifadesini kullanır. Esin, a.g.e., 225. İdam kararları açıklandığında tepki gösterdiğini söyleyen Ahmet Er, 17 Eylül 1961 günü, radyoda Menderes'in idamını öğrenince eşiyle birlikte ağladığını dile getirir. Er, a.g.e., s. 142; Menderes'in idamından bazı çevrelerce kendisinin de sorumlu tutulduğunu ifade eden Alparslan Türkeş, yurtdışından idamların yapılmaması için tüm şartları zorladıklarını zikreder. Alparslan Türkeş, *Gerçekler*, s. 153-154.

¹⁷³⁶ *Milli Yol*, "Türkeş'in Gürsel'e Mektubu", 26 Ocak 1962, S. 1, s. 7; Türkeş, a.g.e. s. 153-155; Er, a.g.e., s. 145-146; Alparslan Türkeş, idamların infazından hemen sonra, ismi "meçhul" bir arkadaşına hitaben, Yeni Delhi'den 19 Eylül 1961 tarihli ikinci bir mektup kaleme almıştır. 30 Mart 1962 günü *Milli Yol* dergisinde yayınlanan bu mektupta, idamların engellemeyen başta Cemal Gürsel ve bazı MBK üyelerine yönelik ağır ithamlarda bulunmuştur. *Milli Yol*, 30 Mart 1962; Türkeş, a.g.e., s. 156-157; Suphi Karaman, idamlarla ilgili Türkeş'in mektubunun 12 Eylül 1961 günü Cemal Gürsel'e ulanmış olduğunu belirtir. Utku, a.g.e., s. 86-88.

¹⁷³⁷ Er, a.g.e., s. 142; Esin, a.g.e., s. 226.

¹⁷³⁸ "Sadece, biz burada olsaydık idamlar olmazdı" demek için kaleme alınmış "politik" bir mektuptur. Kamil Karavelioğlu, a.g.e., s. 151; Çelikoğlu, a.g.e., s. 170; Ilıcak, a.g.e., s. 23.

sorunsallaştırılacak olursa, Ondörtler'in idam karşıtı sert bir tutum takınmasında; vicdanî/insanî nedenlere dayanan duygusal reflekslerin mi yoksa Türkiye'ye dönünce siyasal hayata atılmayı planlamaları yüzünden realist/pragmatik bir tutumun mu rolü ön plandadır? Problematikğin düğümünü açmak için hikâyeyi kısaca başa sarmak gerekmektedir.

27 Mayıs'ı takiben yaklaşık beş ay boyunca, Komite'nin kararlarında söz sahibi olan Ondörtler'in, Yassıada tutuklularına yönelik başlangıçtaki tavırları tartışma konusudur. Dönemin Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş, 15 yıl sonraki bir röportajında, ihtilalden itibaren idam ve ağır cezalara “katiyen karşı olduklarını”, hatta “bırakın tutuklamayı” hükümet erkânını yurtdışına göndermek için pasaportlarını dahi hazırladıklarını belirtir. Nitekim bu konuda Cemal Gürsel ile Dışişleri Bakanı Selim Sarper'i tanık olarak gösterir. Birkaç kişinin bildiği bu plan henüz hazırlık aşamasında iken, Komite'de duyulur ve sert tartışmaların yaşanmasına neden olur. Tartışma sonunda, daha sonra tekrar görüşülmek üzere rafa kaldırılır. 14 Ekim 1960 günü, Yassıada mahkemeleri başlayınca konu yeniden gündeme gelmeyecektir.¹⁷³⁹ Alparslan Türkeş'in bu ifadelerinde, Cemal Gürsel ve Selim Sarper'in idamları engellemeye yönelik yoğun gayretleri dikkate alınacak olursa, doğruluk payı bulunmaktadır.

Ancak bu durumla çelişki oluşturacak ikinci hikâye, 12 Temmuz 1960 günü yine MBK'da yaşanmıştır. Türk Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişiklik, MBK tarafından Geçici Anayasa'ya “65 yaş sınırını geçenler artık idam edilebilecek ve bu kanun geriye doğru da işletilebilecek” şeklinde bir ibare konulmuştur. Bu kanun değişikliği, MBK'nin 7 Temmuz 1960 tarihli toplantısında “ittifak”la; diğer bir ifadeyle, bütün Komite üyelerinin aynı yönde oy kullanmasıyla karara varılmış, yasa değişikliği 12 Temmuz günü gerçekleştirilmiş ve 13 Temmuz 1960 günü Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.¹⁷⁴⁰ Konunun özünün anlaşılması için bu yasanın nasıl hayata geçtiğine

¹⁷³⁹ Ilıcak, “a.g.e., s. 86-87; Türkeş, a.g.e., s. 153-154; Orhan Erkanlı ve Numan Esin de Alparslan Türkeş'in beyanatına benzer minvalde açıklama yapar. Ilıcak, a.g.e., s. 23 ve 216; Yine Ondörtler'den Şefik Soyuyüce, Komite toplantılarında “mahkeme yerine, yurtdışına sürgün” fikrini çok defa anlattığını belirtir ve 27 Mayıs sabahı, Adnan Menderes'le bu konu hakkında yaşadığı diyalogu şöyle anlatır: “Menderes'le uçakta beraber giderken, “Bizi ne yapacaksınız?” diye sordu... Gözlerinden iki damla yaş aktı. Bu beni çok duygulandırdı. Dedim ki : “Sizin 56 kişi olarak yurtdışına gönderilmenizi istiyoruz.” Benden kartımı istedi. Verdim. O kadar hızlı sigara içiyordu ki, sigarası bitmişti. Sigaramı ona verdim. Vedalaştık.” Ilıcak, a.g.e., s. 438-440.

¹⁷⁴⁰ Hukukçu ve bilim adamlarından kurulu heyetin hazırladığı rapor, MBK'nin 7 Temmuz 1960 tarihli ve 2 numaralı kararına göre, “Sakıt ve sabık Cumhurbaşkanı'nın; ilişik gerekçede belirtilen sebepler

dair farklı görüşlere yer vermek gerekmektedir. Orhan Erkanlı, bu kanun değişikliğinin sadece Celal Bayar'ı değil, sabık iktidara mensup, aralarında milletvekili ve bakanların da bulunduğu, 55 kişiyi kapsadığını zikreder.¹⁷⁴¹ Orhan Erkanlı'nın bu sözlerinden hareket edilecek olursak, bu yasanın, başta Celal Bayar olmak üzere, 65 yaşını geçmiş DP iktidarının önde gelen isimlerinin idamına onay vermek için, hukukun geriye dönük işlemeziği kuralı (makabline şamil) göz ardı edilerek “kasıtlı” bir düzenleme olduğu dikkati çekmektedir. Bu kanun değişikliğinin hikâyesiyle ilgili diğer bir iddia, Geçici Anayasa Komisyonu üyelerinden Muammer Aksoy'a aittir. Ona göre bu kanunun biri hukukî, diğeri insanî olmak üzere iki gerekçesi bulunmaktadır. Hukuki gerekçesi, gençler ile yaşlılar arasındaki “ölüm” eşitsizliğini gidermek olduğunu beyan eden Muammer Aksoy sözlerine şöyle açıklık getirir: “Altmış beş yaşından büyüklerin cezası infaz edilmiyor da, bu hükmün mantığına göre gençlerin ölümü daha kolay oluyordu...”¹⁷⁴² Bu sözlerden çıkarım yapmak gerekirse, yaşlılara verilen hukuki ayrıcalık “hukuka aykırı” bulunarak yeniden düzenlenmiştir. Diğer yandan, kanunun insanî gerekçesinin de “Celal Bayar'ı ölümden kurtarmak” olduğunu öne süren Muammer Aksoy, MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı'nın bir gün komisyona gelerek, “yaş haddi meselesi değiştirilmediği vakit, adaletin tecelli etmeyeceğini” söylediğini nakleder. Zira MBK, 65 yaşını bitirmiş olan Celal Bayar'ın tüm suçları/ithamları üzerine alacağından ve diğer DP'lilerin kurtulacağından endişelenmektedir. Orhan Erkanlı, buna rağmen kanun değişikliği yapılmazsa, aralarından bir subayın Yassıda'ya giderek Celal Bayar'ı öldüreceğini ve ardından o subayın intihar edeceğini söylemiştir. Böylece bu ilginç öykü sonunda dehşete kapıldıklarını anlatan Muammer Aksoy, 1943'ten beri, hayvanların dahi öldürülmesine karşı olduğu için, “et bile yemediğini” vurguladığı röportajında,¹⁷⁴³ Celal Bayar'ı “yaşatmak” için idam kanununda değişikliğe

---

muveçhesinde, Anayasa'nın 41 inci maddesinin 1 inci cümlesine dayanılarak, Türk Ceza Kanununun 125, 141/3, 146 ve 149 uncu maddelerinde yazılı suçlardan dolayı sorumlu olduğuna ve Yüksek Adalet Divanında muhakeme edilmesine, Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesinin 7 Temmuz 1960 tarihli toplantısında ittifakla” karara bağlanmıştır. *Resmî Gazete*, 13 Temmuz 1960; İdam cezasında yaş haddi “65” yaş sınırı MBK tarafından 12 Temmuz 1960 günü kaldırılmıştır. *Akşam*, “İdam Cezasında Yaş Haddi Sınırı Kaldırıldı”, 13 Temmuz 1960, s. 1; *Milliyet*, “Bayar'ın İdam İstendi”, 13 Temmuz 1960, s. 1; *Ulus*, 13 Temmuz 1960.

¹⁷⁴¹ Bu kanun “Sadece Bayar hedef alınarak değil, elli beş kişiyi” ilgilendirdiği için değiştirildi. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 96-97; Ayrıca Numan Esin, hukukçulara güvenmekle hatalı davrandıklarını öne sürer. İlıcak, a.g.e., s. 216.

¹⁷⁴² İlıcak, a.g.e., s. 136-137.

¹⁷⁴³ İlıcak, a.g.e., s. 127.

gidildiğini ve Komite'nin de onayladığını belirtir.¹⁷⁴⁴ Nakletmeye çalıştığımız bahsi geçen bu hikâyeye göre, “trajikomik” nedenlere dayandığı anlaşılan yasa değişikliğini “ihtilal hukuku”yla açıklamak daha gerçekçi olacaktır. Ayrıca bu kanun değişikliğinin, Ondörtler'in Komite'de en güçlü olduğu dönemde yapıldığı düşünüldüğünde, zihinlere “Ondörtlerin, 15 Eylül 1961 günü gerçekleşen idamlara karşı olmasının gerekçesi, vicdani mi yoksa siyasi miydi?” sorusunu akıllara getirmektedir.

Orhan Erkanlı, ilerleyen yıllardaki bir söyleşisinde, idamlara karşı olmalarını pragmatik gerekçeler öne sürerek açıklar. Zira iktidarda kalmak için, toplumun bir kesiminin desteğini arkalarına almaları gerektiğini öne sürer. Bu kitlenin, CHP'li taban olmayacağına göre, DP'nin eski taraftarlarının oluşturacağını ifade eder. Nitekim “onay” merci olarak MBK'nın, eski DP yöneticilerini idam etmesi, bir anlamda kendi politik dayanaklarını da baltalamış olacaktır: “Bu bizim biraz da -onu da itiraf etmeliyim- politik görüşümüzdü. Çünkü halktan oy alacaktık.”¹⁷⁴⁵ Eski ihtilalci Ondörtler'in, her ne kadar idamlara karşı “insanî” bir reaksiyon gösterdikleri vurgulansa da, daha çok siyasal kaygı ve endişelerle idamların aleyhinde bir tutum besledikleri anlaşılmaktadır. Nitekim idamların, Türkiye'nin ana gündem maddesini belirlediği dönemlerde Ondörtler, infazların önlenmesine yönelik görüşlerini çeşitli şekillerde orduya ve kamuoyuna açıkça yansıtmaya çalışmışlardır.¹⁷⁴⁶ Sürgün yıllarında Ondörtler, kendi aralarındaki iletişimi kolayca sağlamak, tek merkezde toplamak ve bir rapor halinde yayınlamak amacıyla müşterek faaliyetlere başlamışlardı. O dönem raportör görevini üstlenen Orhan Erkanlı, 1 Temmuz 1961 tarihli raporunda, şayet yargılamalar sonunda idam cezaları verilirse, bu cezaların müebbet hapse çevrilmesi amacıyla ordudaki destekçilerine duyurulması kararı alındığını belirtir.¹⁷⁴⁷ Bununla birlikte ülkeye döndükten sonra siyasi bir parti etrafında hareket etme niyetinde olan

¹⁷⁴⁴ Ilıcak, a.g.e., s. 136-137.

¹⁷⁴⁵ “Bir kere idamlar olmayacaktı. Bizim tasarımız şuydu: İktidarda kalalım derken, bunun politik yönü vardı...” Nazlı Ilıcak, “Orhan Erkanlı”, a.g.e., s. 23; Tuğgeneral Faruk Güventürk, Orhan Erkanlı destekler nitelikte ifadeler kullanır. 14'ler tasfiye edilmeselerdi, idamların infaz edilmeyeceğini belirtir: “Orhan Erkanlı, gerçeği söylemiştir 14'ler gönderilmeseydi, bu idamlar olmayacaktı.” Ilıcak, a.g.e., s. 174.

¹⁷⁴⁶ Alparslan Türkeş'in MBK'ya yazdığı mektuplar, Türkeş grubunu destekleyen yazılarıyla dikkat çeken “Milli Yol” dergisinin henüz ilk sayısı ile dokuzuncu sayısında yayınlanmıştır. Bkz. *Milli Yol*, “Türkeş'in Gürsel'e Mektubu”, 26 Ocak 1962, S. 1; *Milli Yol*, 30 Mart 1962; Adnan Çelikoğlu, Türkeş'in bu mektubunun ileriye dönük siyasi bir yatırım olduğunu ve DP taraftarları arasında sempatiyle karşılandığını belirtir. Türkeş sürgünden dönünce AP'nin genel başkanlığı için büyük gayret gösterilmiştir. Çelikoğlu, a.g.e., s. 170.

¹⁷⁴⁷ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 182-184.

Ondörtlerin, siyasi parti kurma düşünceleri tasfiye edilmeden evvel, Eylül 1960 yılında başlamıştı.

Hava Kuvvetleri'nde "Deli Remzi" lakabıyla tanınan Yüzbaşı Remzi Oral, Yassıada'nın güvenlik ve savunması için MBK tarafından görevlendirilmiştir. Başlangıçta MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı'ya bağlı olarak çalışan Remzi Oral'ın yetkileri, 13 Kasım'da Orhan Erkanlı'nın yurtdışına gönderilmesinden sonra daha da artırılır. Gizli örgüte ilk kez Dünder Seyhan tarafından alınan ve sonraki süreçte SKB içinde Menteş Grubu'nun aktif üyelerinden birisi olan Remzi Oral, gazeteci Örsan Öymen'le yaptığı röportajda, 13 Kasım Olayı'ndan önce Yassıada'yı havaya uçurma planı yaptıklarını söyler. Yassıada'da emirleri doğrudan MBK üyesi Mucip Ataklı'dan aldığı altını çizen Remzi Oral, Türkeş'in Komite'de bir iç darbe yaptıktan sonra Yassıada'daki Demokratları affederek DP'nin oy tabanına oturmak istediğinden kuşkulandıklarını ifade eder. Nitekim buna önlem olarak Yassıada'daki tüm binalara bomba yerleştirdiklerini söyler: "Şayet Türkeş ve ekibi erken davranıp bizim ekibi tasfiye etseydi, Yassıada'yı havaya uçuracaktık. Tabi ki kendimiz de birlikte uçacaktık."¹⁷⁴⁸ Anlaşıldığı gibi Yassıada, politik ikballer üzerinden "kobay" olarak kullanılan bir laboratuvar hüviyetindedir.

Ancak Ondörtler, geniş bir genç subay kitlesini arkasına almasına rağmen, ordu içinde etkili olamadıklarını söylemek mümkündür. Bu durumun en önemli nedeni, SKB'nin "büyükleri" olarak bilinen kudretli albayların varlığıdır. Bu albayların, daha önce zikredildiği üzere, "Ondörtler'i getireceğiz" diyerek genç subayları oyalama taktiğiyle kendi güdümlerine aldıkları bilinmekteydi.¹⁷⁴⁹ Kıyaslama yoluyla başka türlü söylemek gerekirse, nasıl ki Cevdet Sunay, SKB'nin radikal albaylarını oyalayarak vakit kazanmak gibi uzun vadeli bir strateji güdüyorsa, albaylar da genç subaylar üzerinde benzer bir oyalama taktiğini uyguluyordu.

O dönem SKB'nin genç kadroları arasında Türkeş ve ekibine yönelik bir sempati varken; SKB'nin fiili liderleri arasında bu grup istenmemektedir. Türkiye'de "Ondörtler'in Adamı" olarak bilinen cuntanın albaylarından Dünder Seyhan, yakın

¹⁷⁴⁸ Remzi Oral, "Menderes'i Nasıl Astık?", *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s. 7. ; Remzi Oral'ın bu anlatımını 14'lerden Ahmet Er de doğrular. *TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu*, "Ahmet Er'le Görüşme", TBMM Tutanak Müdürlüğü, 11 Haziran 2012, s. 10; Ayrıca bkz. *Milliyet*, 4 Aralık 2012.

¹⁷⁴⁹ Esin, a.g.e., s. 219.

arkadaşı Orhan Kabibay'ı desteklemektedir. Bu dönemde sürgündeki Ondörtler, liderlik sorunundan ötürü kendi aralarında, Türkeş grubu ve Kabibay grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Nitekim cuntanın ileri gelen albayları arasında Türkeş'e karşı bir cephe bulunmaktadır ve Türkeş'e bağlı muvazzaf subayların da SKB'deki etkinliği zayıftır.¹⁷⁵⁰ Esasında Dünder Seyhan ve Necati Ünsalan dışındaki albayların, Ondörtler'i geri getirmek gibi bir niyetleri de yoktu.¹⁷⁵¹ Hatıratında idam meselesine girmeyen Dünder Seyhan'ın, idamlara karşı olmasıyla bilinen Ondörtler'in bu yöndeki görüşlerini, cuntaya yansıtıp yansıtmadığı konusunda elimizde herhangi bir belge/mektup/hatırat bulunmamaktadır.

Yabancı devlet adamlarının “af” yönündeki talepleri Komite tarafından rağbet görmemiştir.¹⁷⁵² Nitekim kiminin gizli mesaj niteliği taşıması; kiminin de “dilekten öteye” gitmeyen ama her hangi bir yaptırım gücü ve tehdide dayanmayan istirham/temennilerden oluşan içeriklerinden ötürü, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in

¹⁷⁵⁰ ABD Büyükelçisi Hare de Türkeş taraftarı subayların kilit görevlerde bulunmayan genç subaylardan oluştuğunu teyit eder. *FRUS*, “Eastern Europe, Cyprus, Greece, Turkey: 1961-1963”, Volume 16, (Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 2 September 1961; Ayrıca CIA belgeleri de bu bilgiyi doğrular. *CIA*, “The Prospects For Turkey”, National Intelligence Estimate, No.403, 29 February 1962, s. 4-5; Fakat Numan Esin'e göre, Türkeş, Türkiye'de o dönem etkin güç olan; CHP, MBK ve SKB'nin ileri gelenleriyle ters düşmüş eski bir ihtilalciydi. Aslında cuntanın albayları, potansiyel bir güce sahip olan Türkeş'ten çekinmekte, hatta onu düşman olarak görmekteydiler. Esin, a.g.e., s. 215-221

¹⁷⁵¹ “Türkeş'le hiçbir yere varamazsınız” sözünü klişe bir deyim haline getiren Dünder Seyhan, Ondörtler'den Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı hizbine mensup olup, Türkeş'i ekarte etme hedefindeydi. Numan Esin, Dünder Seyhan'ın kendisini “Ondörtler'in adamı” havasına girerek genç subayları kendi ekseninde toplamaya çalıştığını ifade eder. Bu durumu öğrenen Türkeş ve ekibi, Dünder Seyhan'a mesafe koymuşlardır. Esin, a.g.e., s. 218.

¹⁷⁵² Örneğin tüm idam kararlarının ertelenmesini isteyen ABD Başkanı Kennedy, 15 Eylül 1961 günü, Ankara Büyükelçisi Hare aracılığıyla Cemal Gürsel'e hitaben idamların utanç kaynağı olduğuna ve dış dünyada Türkiye'nin prestijini olumsuz yönde etkileyeceğine dair “acil” notuyla bir mesaj göndermiştir. Ayrıca mesajda, idam kararı ile NATO tatbikatı için Türkiye'ye gelen Amerikan birliklerinin aynı zamana rastlamasından huzursuzluk duyulduğu dile getirilmektedir. *Department of State*, For Ambassador Ankara From Secretary, No.276, 15 September 1961; Büyükelçi Hare, mesajı Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e iletmiştir. Selim Sarper de Kennedy'nin mesajını Cemal Gürsel'e sözlü olarak aktarmıştır. Kısa süre sonra idam kararlarının oylanacağı MBK toplantısına katılacak olan Cemal Gürsel, mesajın “dikte” ettirilip toplantı salonuna getirilmesi emrini vermiştir. Sarper'in beyanına göre yazıya dökülen mesaj Komite'ye sunulmuştur. *Department of State*, From Ankara to State of Secretary, No.398, 15 Eylül 1961, 9:25 pm; Bahsedilen NATO Tatbikatı 15-25 Eylül tarihleri arasında Türkiye-Yunanistan sınır hattında gerçekleştirilecekti. *CIA*, “Bloc Pressure on Greeks”, The President's Intelligence Checklist, 6 September 1961, s. 4; Ayrıca bkz. *FRUS*, “Eastern Europe, Cyprus, Greece, Turkey: 1961-1963”, Volume 16, (Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 2 September 1961; İdamlardan birkaç ay önceki ABD istihbarat belgelerine göre, infazların gerçekleştirilmesi halinde Türkiye'nin sadece uluslararası prestijini düşürmeyeceği aynı zamanda ülkedeki tansiyonu da yükselteceği vurgulanmaktadır. *CIA*, “Outlook in Turkey”, National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 May 1961, s. 3-4; *CIA*, “Memorandum for the Director: Situation in Turkey”, Office of National Estimates, 31 May 1961, s. 5.

şahsı dışında, pek tesirli olmadığını söylemek mümkündür.¹⁷⁵³ Bu hususu 26 Haziran 1961 tarihli *Akis* dergisinde kaleme alan Metin Toker, yabancı devletlerin; özellikle Anglosakson çevrelerin “kansız ihtilalin, kansız kalmasını” istediklerini belirtir, ancak milletlerarası münasebetlerde dostluk veya düşmanlıkların bambaşka faktörlere dayandığını da vurgular. Bu bakımdan ona göre, ne içten ne de dıştan gelecek bir tazyik MBK’nın kararına tesir edemeyecektir.¹⁷⁵⁴ Metin Toker’in, “dış”tan gelen tazyiklerin, daha doğrusu temennilerin, Komite’yi tesir altına alamayacağı noktasında yaptığı doğru tespitin, “iç”ten gelen tazyikler konusunda geçerli olmadığını söylemek gereklidir. Zira o dönem ordu içinde bazı hiziplerin olduğunu kestirebilen Metin Toker, detaylara tam olarak hâkim değildir.

Bununla birlikte alternatif tarih olarak bilinen “popüler tarih” konuları çalışmamızın dışında olsa da, Celal Bayar’ın infazının önlenmesiyle alakalı geleneksel/sosyal medyada yer alan bazı söylentilere bir parantez açmak gerekiyor.¹⁷⁵⁵ Bu söylentilerin kaynağını, araştırıldığı kadarıyla, “komplo teorileri” kitaplarıyla gündeme gelen Aytunç Altındal oluşturmaktadır. Aytunç Altındal, “Celal Bayar’ı ipten alan” kişinin Papa Roncalli olduğunu öne sürer.¹⁷⁵⁶ Aslında kitlelere çok gizli bir “hakikati”n alternatifi olarak sunulan birçok komplo teorisinde olduğu gibi, ortak bir kanaldan çıkan bir anlatı söz konusudur.¹⁷⁵⁷ Söylemsel repertuarı birbirine son derece tanıdık ve aşina olan bu anlatıya göre, Papa Roncalli, kökeni Masonik bir oluşum olan Tapınak Şövalyeleri’yle ilintili “Gül-Haç” gizli örgütüne mensuptur. Aynı zamanda “eski Mason” Celal Bayar’la kişisel dostluğu bulunan Papa, Celal Bayar’ın idam edilmesi halinde “dünyayı başınıza yıkarım” şeklinde tehditler savurmuş, böylece Katolik dünyasını karşısına almaya çekinen “Sıkıyönetim Mahkemesi”¹⁷⁵⁸ af kararı vermek zorunda kalmıştır. Bu tehdidin Celal Bayar’ı idamdan kurtardığını savunan Aytunç Altındal çalışmasında, birbirlerini

¹⁷⁵³ Güryay, a.g.e., s. 315; Koçaş, a.g.e., c.2, s. 994.

¹⁷⁵⁴ *Akis*, “İdam Kararı Verilirse”, 26 Haziran 1961, s. 5.

¹⁷⁵⁵ “Sadece CELAL BAYAR kurtuldu, çünkü bir MASONDU ve yakın arkadaşı Papa Roncalli ya da diğer adıyla 23. John, Vatikan’ın baskısıyla onu idamdan kurtardı.” Cümledeki vurgular ve tonlamalar gazeteğe aittir. *Sabah*, “Papa Roncalli; Bayar’ı idam ederseniz dünyayı karşınıza koyarım.” 28 Eylül 2010; *Takvim*, “Celal Bayar’ı İpten Alan Papa”, 28 Eylül 2010; Ayrıca bkz. *Yeniakit*, 18 Aralık 2016.

¹⁷⁵⁶ Aytunç Altındal, *Bilinmeyen Vatikan*, Meritokrasi Yayınları, 2014, s. 60-62.

¹⁷⁵⁷ Masonluğun Türk sağı tarafından komplolarla nasıl ilişkilendirildiğini anlatan yetkin çalışmalar için bkz. Menderes Çınar, *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007; Aylin Özman ve Kadir Dede, “Türk Sağı ve Masonluğun Söylemsel İnşası: İktidar, Bilinmezlik, Komplo,” *Türk Sağı: Mütler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 169-202.

¹⁷⁵⁸ Yazarın bahsettiği Sıkıyönetim Mahkemesi’nden kastı, Yassıada Mahkemesi olarak bilinen “Yüksek Adalet Divanı” olsa gerek.

aslında 1930’lu yıllardan itibaren tanıyan Celal Bayar ile Papa’nın dostluğunun DP iktidarı döneminde pekiştiğini ileri sürer. Bu dönemde yaşananları iki gelişme üzerinden ele alarak tezini kanıtlamaya çalışır. Bu kurgunun birinci delili, Vatikan’ın Türkiye Büyükelçiliği’nin açılmasıyla alakalıdır. Buna göre Roncalli’nin ricasını kırmayan Celal Bayar, DP iktidara gelir gelmez, büyükelçiliğin açılması için talimat vermiş ve bu emir derhal yerine getirilmiştir. İkinci kanıt, Celal Bayar’ın Vatikan’a yaptığı ziyarette gizlidir. “1958” yılında 23. John unvanıyla Papa olan Roncalli’yle Vatikan’da görüşen Celal Bayar, bir ilke imza atmıştır. Zira “Papa’nın ayağına kadar” gitmiş ve bu alanda ilk Türk/Müslüman devlet adamı unvanını almaya da hak kazanmıştır. Bu ziyaretin anlamını unutmayan Papa, minnet duygusuna kapılmıştır. Zira 24 Eylül 1961 gecesi gizlice Ankara’ya gelen ve bizzat Papa’nın mesajını ileten “ismi saklı” bir Kardinal, darbeci subaylara “Celal Bayar idam edilirse, Papa’yı ve tüm Katolik âlemini karşılarında bulacaklarını” en sert dille bildirmiştir. Sonuçta Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam sehpasına giderken, eski Mason Celal Bayar ölümden kurtulmuştur.¹⁷⁵⁹ Vatikan ile “Sıkıyönetim Mahkemesi” arasında iddia edilen “tehdit”le ilgili, o dönemi kapsayan Vatikan arşivleri henüz açılmadığı için, elimizde herhangi bir belge/anı/mektup bulunmamaktadır.¹⁷⁶⁰ Aytunç Altındal’ın bu iddiaları, irdelediğimiz kadarıyla, dönemin İslamcı dergilerinden Sebilürreşad’a ve onun sahibi Eşref Edib’e dayanmaktadır. Yazılarında 27 Mayıs’ın, Celal Bayar’a karşı yapılan “ilahî bir intikam”¹⁷⁶¹ olduğunu belirten Eşref Edip, İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanmasına neden olarak gördüğü Celal Bayar üzerinden bir nefret söylemi geliştirerek, onunla hesaplaştığı söylenebilir.¹⁷⁶² Nitekim 1959 Haziran ayında Celal Bayar ile Papa arasında gerçekleşen özel görüşme hakkında sık sık yazılar kaleme almıştır. Ona göre, ikilinin bu mahrem sohbetinin arkasında Türkleri “Hristiyanlaştırmak” yatmaktadır ve Celal Bayar da buna alet olmaktadır.¹⁷⁶³

¹⁷⁵⁹ Altındal, a.g.e., s. 60-61.

¹⁷⁶⁰ Rinaldo Marmara, *Türkiye ile Vatikan, Diplomatik İlişkilere Doğru*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

¹⁷⁶¹ Eşref Edip, “İlahî Kanunlar Şaşmıyor”, *Sebilürreşad*, c.13, S. 310, Haziran 1960, s. 147-149

¹⁷⁶² Bkz. Fahrettin Gün, *Eşref Edip İstiklâl Mahkemelerinde / Sebilürreşad’ın Romanı*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.

¹⁷⁶³ Eşref Edip, Rum Metropoliti Yakovoz tarafından 1953 yılında kaleme alınan “Nurlu Yollara Doğru” isimli kitabın, Celal Bayar’ın izniyle neşredildiğini, bu yüzden Celal Bayar-Vatikan-Patrikhane arasında gizli bir şeytan üçgeni teşkil edildiğini iddia eder. Eşref Edip, “Celal Bayar-Papa ve Patrik”, *Sebilürreşad*, c.13, S. 312, Haziran 1960, s. 187.

Determinizm ve anakronizme oldukça meyilli bu komplo teorisi, sayısız miktarda maddi hatalarla beslenmektedir. Örneğin Vatikan'a ziyaret gerçekleştiren üst seviyedeki ilk ismin, Şubat 1955 yılında, Adnan Menderes olduğu bilinmektedir.¹⁷⁶⁴ Bu olayı, Haziran 1959'da Celal Bayar ile Fatin Rüştü Zorlu'nun, önce İtalya'ya ardından Vatikan'a resmi ziyaretleri takip etmiştir. Görüşmelerde diplomatik temasların artırılması için karşılıklı elçiliklerin kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶⁵ Nitekim tıpkı Adnan Menderes gibi Celal Bayar ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Vatikan ziyaretlerini, söylentinin aksine komplonun bir parçası olarak değil, Soğuk Savaş yıllarının mantığıyla düşünülecek olursa, komünizmle mücadelede Vatikan ve Türkiye'nin ortak hareket kararı almasının bir sonucu olarak okumak daha doğru olacaktır.¹⁷⁶⁶ Nitekim komplo teorilerini anlamak için bu teorilerin “gerçek” olup olmadığıyla ilgilenmek yerine, bunları aynı çatı altında birleştiren ana temaya bakmak yeterli olacaktır. Zira analitik olmayan bir tartışma ve bilimsel olamayacak kadar “arkaik” kavramların kullanıldığı bu teorilerde düşmanlar önceden bellidir: “Yahudiler, Masonlar, Siyonistler, Vatikan, Tapınak Şövalyeleri, Gül-Haç Örgütü.”¹⁷⁶⁷ Anlatıyı eksik ve hatalı kurguladığı görülen bu komplo hikâyesi, Vatikan'ın Türkiye'den ilk önemli misafirinin, idam edilen Başbakan Adnan Menderes oluşunu gözden kaçırmış olsa gerek. Aynı mantıkla devam edilecek olursa, Vatikan Elçiliği'nin kurulmasında etkin rol oynayan Fatin Rüştü Zorlu'nun “idamı” nasıl izah edilmelidir? Ayrıca idam edilmesi gereken Celal Bayar'ın “Mason olduğu için idam edilmedi” şeklindeki indirgemeci bir yaklaşım, mason olduğu halde idam edilen birçok örnekle ters düşmektedir.

Bununla birlikte sorumlulukları daha az olan eski iki bakanın infaz edilmesine rağmen, ihtilalciler tarafından esas “suçlu” olarak görülen Devlet Başkanı Celal Bayar'ın affedilmesinin gerekçeleri üzerinde kısaca durmak gerekecektir. Bazı yorumlara göre bu durum, Celal Bayar'ın tarihsel kişiliğinde; eski İttihatçı kimliğinde,¹⁷⁶⁸ Milli

¹⁷⁶⁴ *Milliyet*, 1 Şubat 1955.

¹⁷⁶⁵ *Hürriyet*, 9-11-12 Haziran 1959; *Milliyet*, 11-12 Haziran 1959; Bu gelişmeler sonunda 10 Şubat 1960 günü siyaset bilimci Nur Vergin'in üvey babası Nurettin Vergin, Vatikan Büyükelçisi olarak atanmıştır. *Resmî Gazete*, 10 Şubat 1960/10428.

¹⁷⁶⁶ Müslüman bir ülkenin idarecisinin ziyaretine papanın önem atfetmesinin nedeni, komünizme karşı Müslümanlarla birlikte hareket etme ve ikili münasebetleri daha sıkı hale getirme isteğinden kaynaklanmaktadır. *Milliyet*, 2 Şubat 1955.

¹⁷⁶⁷ Kerem Karaosmanoğlu, “Bir Komplo Söyleminden Parçalar”, *Kültüre ve İletişim*, S. 12, 2009, s. 100-103.

¹⁷⁶⁸ Celal Bayar, 1982 yılında Mehmet Barlas'la olan bir söyleşisinde, “benim esas partim, İttihat ve Terakki'dir” der ve devam eder: “Hala da İttihatçıyım, her şey ondan sonra gelir.” Aslında Celal Bayar

Mücadele'nin "Galip Hocası", Atatürk'ün yakın dostu ve son başbakanı olmasında aranmalıdır.¹⁷⁶⁹ Kimileri de, Celal Bayar'ın mahkemede sergilediği vakur duruşunun, ona karşı saygı ve takdirin artmasını sağladığını öne sürmektedir.¹⁷⁷⁰ Celal Bayar'ın nasıl ve neden affedildiği yönündeki tüm bu yorumların pratiğe dökülmesindeki engelin kaldırılması, kanaatimizce, 1961 Anayasası'nın vaat ettiği "görece" hukukî/bireysel özgürlüklerinde ve esnekliğinde aranmalıdır. Bilindiği üzere 12 Temmuz 1960 günü, şu veya bu sebeple, Celal Bayar'ı idamla yargılayabilmek için hukukun "geriye işlemez" prensibi delinerek, 65 yaş üstü olanların da idamla yargılanabileceği maddesi kanunlaştırılmıştı. İdam kararları, MBK'nın önüne geldiğinde, tartışılan ilk mesele Celal Bayar'ın "yaş haddi" sorunu olmuştur. Tüm idam mahkûmlarının affedilmesi yönünde bir çizgisi olan Cemal Gürsel, ilk kozunu Celal Bayar lehinde kullanmış ve yaş haddi meselesini gündeme getirmiştir. Toplantıda bunun "hukuka aykırı" olduğu özellikle vurgulanmış ve ardından yapılan oylamada dört "kararsız" üyenin de desteğiyle; 13 aleyh ve 9 leh oyla, Celal Bayar'ın idamı böylece önlenmiştir.¹⁷⁷¹ Nitekim esas konuya dönmek gerekirse, idamların yapılmasını "lüzumsuz" bulan ve bu hususa "hümanist" açıdan yaklaşan yabancı devletlerin mektup/telgraflarının içeriğindeki idam karşıtı temennilerin, Komite nezdinde büyük bir heyecan ve reaksiyon yaratmadığını söylemek mümkündür.

Demokrat Parti'nin en büyük mirasçısı olarak kabul gören Adalet Partisi'nin önde gelen isimleri, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun 16 Eylül sabahı idam edilmelerinden sonra, Adnan Menderes'in infazını önlemeye yönelik bir teşebbüste bulunmuşlardır. Adalet Partisi lideri Ragıp Gümüşpala ve Genel Sekreteri emekli Şinasi Osma,¹⁷⁷² Komite üyesi Sıtkı Ulay, Suphi Karaman ve Rafet Aksoyoğlu ile 17 Eylül günü yaptığı

---

kuşağı için siyaset, partide başlayıp partide biten bir münasebet değildi. İlk siyasal örgütlerden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girenlere, "bir tabanca üzerine el koyar ve felakete uğrayan cemiyet üyelerine ve ailelerine yardım etmek" üzere yemin ettirilirdi. Nitekim Celal Bayar'ın, "İttihat-Terakki'de kavgalar da vardı, ama çok güçlü dayanışma da" şeklindeki sözleri düşünüldüğünde, üyeler tarafından partinin nasıl içselleştirildiğini göstermektedir. *Milliyet*, 16 Mayıs 1982, s. 7.

¹⁷⁶⁹ MBK danışmanlarından Fikret Ekici, Celal Bayar'ı kurtaranların, onu sevdikleri için değil, vicdanları öyle emrettiği için affettiklerini söyler. Bunun temel faktörü de onun tarihsel kişiliğinden kaynaklanmaktadır. *Ulus*, "Bunlar Astırdı, Bunlar", 15 Ekim 1966.

¹⁷⁷⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunla, Sorumlular*, s. 342; Weiker, a.g.e., s. 67; Zürcher, a.g.e., s. 360-361.

¹⁷⁷¹ Komite üyelerinden Sami Küçük, Suphi Karaman ve Sıtkı Ulay yaş haddi meselesi hakkında "geçmişte yaptıkları hatayı" düzelttiklerini ifade ederler. Baykam, a.g.e., s. 168 ve 196; Ulay, a.g.e., s. 22; Ayrıca bkz. Sadi Koçaş, a.g.e., c.2, s. 1010.

¹⁷⁷² Genelkurmay eski Başkanı Ragıp Gümüşpala ile emekli Kurmay Albay Şinasi Osma, MBK tarafından çıkartılan Ağustos 1960 tarihli "Tensikat Kanunu" neticesinde emekli edilmişlerdi. Bkz. Yurdabak, a.g.e., s. 70 ve 84.

görüşmede, partinin CHP karşısında zayıflamaması için, Adnan Menderes sorununun çözülmesi gerektiği konusunda yardım beklediklerini belirtirler. Bu hususta, Sıtkı Ulay'ın anılarında iddia ettiği gibi MBK'ya iki teklif önerilir: “Ya Menderes infaz edilmemeli ya da madem intihar için uyku hâpı almış, o halde daha fazlası verilerek öldürülmeli idi.”¹⁷⁷³ Tam bu görüşme esnasında Adnan Menderes'in infazının gerçekleştiği haberi gelir ve AP'nin teşebbüsü böylece başarısız olur.¹⁷⁷⁴ Eldeki bu verilere göre, DP'nin devamı ve mirasçısı olduğunu vurgulayan partinin, Menderes'in “infaz edilmemesi veya öldürülmesi” yönündeki Komite'den yardım beklentisi, politik kaygıdan öteye gitmeyen bir çaba olduğu anlaşılmaktadır.

İdamlar ile CHP mevzusunda, parti içinde farklı düşünceler mevcuttur. Dönemin gazetecileri ve tanıkları, CHP'nin tavanı ile tabanı arasında değişik görüşler olduğunu ileri sürerler. Ama parti yönetiminin genel eğilimi idamların infaz edilmemesi yönündedir. Zira seçimlerden hemen önce yapılacak idamların, partiye zarar vereceğine dair kaygılar yer almaktadır.¹⁷⁷⁵

Metin Toker, idam kararlarının infaz edilip edilmeyeceğine yönelik İsmet İnönü ile Cemal Gürsel arasında ilk net görüşmenin Çankaya'da 3 Mart 1961 günü gerçekleştiğini belirtir. Sohbetinde her iki lider de Yassıada'dan “idam” kararının çıkma ihtimalinin yüksek olduğunu ama bu kararın onay merci konumunda olan MBK tarafından reddedileceği konusunda hemfikridir. Yassıada'dan idam kararlarının çıkacak olması, kamuoyunda sürpriz bir gelişme olarak görülmemektedir, beklentiler bu yöndedir. Ancak Cemal Gürsel, infazların kesin karşısında olduğu konusunda İnönü'ye teminat verir: “Sizin yardımınız çok kıymetli olacaktır. Fakat Komite'ye infazları katiyen yaptırmayacağım.” İsmet Paşa, cevaben bu karara çok sevindiğini ve kendisinin de elinden gelen hiçbir şeyi esirgemeyeceğini ifade eder.¹⁷⁷⁶ Ancak Metin Toker'in vurguladığı gibi tarihler o gün “3 Mart 1961”i göstermektedir ve henüz SKB cuntasının etkinliği ve gücü bilinmemektedir. Bununla birlikte İsmet İnönü'nün idamları frenlemek

¹⁷⁷³ Sıtkı Ulay, Ragıp Gümüşpala'nın bu tekliften sonra, sözlerine şöyle devam ettiğini ifade eder: “Çünkü asılma ile uyku hâpı ile gönderme arasındaki psikolojik farkı sen de takdir edersin.” Ulay, a.g.e., s. 223-224; Suphi Karaman da bu iddiaları teyit eder. *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1966.

¹⁷⁷⁴ Ulay, a.g.e., s. 224.

¹⁷⁷⁵ “CHP ileri gelenlerinden alınan fikir ve mütalaalar da, seçimler arasında bu idamların yapılmaması lüzumu tarzında idi. Fakat bazı alt kademelerden aksi fikir ve mütalaalar gelmekte idi. Hükümet de infazların yapılmaması hususunda başta Selim Sarper olmak üzere büyük gayret gösteriyordu.” Ulay, a.g.e., s. 220; Müşerref Hekimoğlu, a.g.e., s. 176

¹⁷⁷⁶ Toker, a.g.e., s. 263-264.

için yaptığı kulis çalışmalarının, tıpkı Ondörtler gibi siyasi bir manevranın sonucu olup olmadığını tarihsel olaylardan yola çıkarak yorumlamaya çalışalım.

27 Mayıs'ı izleyen günlerde basında DP karşıtı yoğun bir propagandanın varlığı dikkati çekmekteydi. İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in sahibi olduğu Akis Dergisi'nin, 20 Temmuz 1960 günü yayınlanan sayısında, "Celal Bayar ile idam ipi" yan yana kapak yapılmış ve kapağın sağ alt köşesine de "cürüm ve ceza" tabirleri yazılmıştı. Kısaca Akis, durumdan vazife çıkartarak, duruşmalar henüz başlamadan mahkemeyi yönlendirmek gibi kendisine bir görev yüklemiştir, denebilir.¹⁷⁷⁷ Dönemin CHP tabanını oldukça etkileyen dergi, mahkeme kararları yaklaştıkça idamlar lehine pozisyon lamaya devam etmiştir.¹⁷⁷⁸

Bununla beraber İsmet İnönü, 1961 yılının ağustos ayından itibaren mahkemeden çıkacak olası idam kararlarının infazının önlenmesi için Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, bazı SKB mensubu subaylar ve kimi Komite üyeleriyle konuşarak bu mesele üzerinde ciddi şekilde durduğu biliniyor. Komite üyeleri de idamlar konusunda iki ayrı kutup halinde, hem Komite içi hem Komite dışı kulis faaliyetlerinde bulunmaktadır. İdamlara karşı bazı üyeler, zaman zaman SKB toplantılarına katılmakta ve cuntanın idamlar lehindeki fikirlerini değiştirmeye çabalamakta; zaman zaman da siyasi arenada kendilerine destek aramaktadırlar.

MBK üyeleri Sami Küçük ile Suphi Karaman, cuntadan gelecek tazyikleri önlemek için, idamların karşısında yer alan Komite üyeleri olarak kendilerinin, İsmet İnönü nezdinde kulis çalışmaları yaptıklarını ifade ederler. Örneğin Sami Küçük ile Suphi Gürsoytrak, 5 Eylül 1961 günü, CHP milletvekili İbrahim Saffet Omay'ın evinde İnönü'yle irtibata geçerek idamların önlenmesi için neler yapılması gerektiği hakkında fikir alış verişinde bulunurlar.¹⁷⁷⁹ Ertesi gün de, Suphi Karaman ile oylama günü fikir değiştirerek idamlar lehine oy verecek olan Ahmet Yıldız, İnönü'nün Ayten Sokak'taki evini ziyaret ederler.

¹⁷⁷⁷ Akis, 20 Temmuz 1960; Bülent Ecevit, Kasım Gülek ve Orhan Bilgit gibi CHP'li bazı önemli isimlerin yazarlığını yaptığı Kim Dergisi'nde de benzer minvalde; "kapak"tan idama yönelik göndermeler yapılmıştır. Kim, 20 Haziran 1960.

¹⁷⁷⁸ "İdam kararı verilirse, bunların infazı, bazı kimselerin sandığının aksine, kısa vadede hiçbir huzursuzluk yaratmayacaktır. Bilakis, bazı azgınlıklar son bulacak"tır. Akis, "İdam Kararı Verilirse", 26 Haziran 1961, s. 5; Metin Toker yine köşesinde, "Adnan Menderes adında bir adam, şeriatın kestiği bir parmak gibi bir ipin ucunda sallandırılırsa, bu topraklar üzerinde yaşayan tek ferдин kılı kıpırdamaz" şeklinde ifadeler kullanır. Akis, "Asıl İfrit", 3 Temmuz 1961.

¹⁷⁷⁹ Bedri Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s. 195-196; Baykam, a.g.e., s. 169.

SKB tarafından İsmet İnönü'nün evi Kurmay Albay Selçuk Atakan'ın askeri tarafından sıkı kontrol altına alınmasından ötürü, bir aile ziyareti süsü vermek için hanımları da yanlarına almak zorunda kalmışlardır. Suphi Karaman'ın ifadesine göre sohbetin içeriğini; cuntanın idamlar konusundaki baskısı, idamlardan hemen sonra planlanan seçimlerin yapılamaması olasılığı, Meclisin açılmaması riski gibi aktüel konular oluşturmaktadır.¹⁷⁸⁰

SKB cuntasının bu baskısından Komite'yi kurtarmak için İsmet Paşa'dan doğrudan yardım talebi istenmiştir: “Paşam, idamları istemediğinizi açıkça kamuoyuna bildirin.”¹⁷⁸¹ Bu görüşmelerde Komite üyelerince, İsmet Paşa'dan idamlara karşı olduğuna yönelik “net” bir basın açıklaması yapılması istenmiştir. Bu taktiğe göre, İsmet İnönü gibi ordu üzerinde etkili tarihsel bir kişiliğin yapacağı basın bildirisi, orduyu “yumuşatmış” olacaktır. Ancak bu talep, Paşa tarafından temkinle karşılanır. Zira böyle bir siyasi beyanat, henüz devam etmekte olan mahkemelere “müdahil” olmak anlamına gelecek ve üstelik anayasayı bizzat kendisi çiğnemiş olacaktır. Siyasal yaşamının her alanında ihtiyatlı ve meşruiyetçi tavrıyla bilinen İsmet İnönü, bu tip meşru olmayan bir adım atmak yerine, idam kararları açıklanır açıklanmaz, müdahalede bulunmayı tercih edeceğini ifade eder: “İdamlara kesinlikle karşıyım... Ama Yassıda mahkemeleri halen görüşülüyor, bunun hakkında bana siyasi demeç verdirirseniz, anayasayı ilk defa bana ihlal ettirmiş olursunuz. Ama kararların bildirilmesi aşamasında hemen (kamuoyuna) söyleyeyim, o zaman etkili olsun’ dedi. Biz de dedik ki ‘çok geç olur’ çünkü hemen ertesi gün infaz edilecekti.”¹⁷⁸² Huzuru kaçtığı görülen İsmet Paşa, 27 Mayıs üzerinden onca zaman geçmesine rağmen, Komite içinde halen idamları düşünen üyelerin varlığını öğrendiğinde hem şaşkınlığını hem de kızgınlığını gizleyemez: “Pes doğrusu, ben sizi akıllı adamlar zannedirdim. Demek ki akılsızlar da var içinizde.”¹⁷⁸³

İsmet İnönü'nün meşruiyet kaygısı, mahkeme kararlarının açıklanmasına kadar, alenen bir tavır takınmasına engel olmasına rağmen, bu Komite üyelerinin telkiniyle de gizlice

¹⁷⁸⁰ Suphi Karaman, “30 Yıl Sonra 27 Mayıs”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1990; .

¹⁷⁸¹ “Paşam, siz idamları istemiyorsunuz, biz de istemiyoruz ve Komite'nin çoğunluğu da istemiyor. Ama şu önümüzdeki günlerde bize baskı yapılabilir. Baskıların bir kısmına insanlarımız (Komite üyeleri) dayanamayabilir. Siz istemediğinizi açıkça kamuoyuna bildirin.” Bedri Baykam, “a.g.e., s. 169.

¹⁷⁸² Baykam, a.g.e., s. 170.

¹⁷⁸³ Suphi Karaman, “30 Yıl Sonra 27 Mayıs”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1990; Baykam, “a.g.e., s. 170.

bazı görüşmelerde bulunmuştur. Nitekim 30 Ağustos 1961 günü, İsmet İnönü, hem ülkenin siyasi geleceği hem de idamlar sorununu detaylıca konuşmak üzere SKB ile Genelkurmay Başkanlığı görevlerini uhdesinde bulunduran Cevdet Sunay'la bir görüşme yapar.¹⁷⁸⁴ Bu tarihten idamların infazına kadar İnönü-Sunay arasında yüz yüze ikinci bir görüşme olup olmadığına dair elimizde “kesin bir belge” olmamakla birlikte, bu süreçte kuryeler aracılığıyla haberleşmeyi sürdürdükleri ve mektup yoluyla bilgi alışverişinde buldukları bilinmektedir.¹⁷⁸⁵ İdamlar meselesinde Cevdet Sunay'ın gerekli güce sahip olmadığını gören İsmet İnönü, bu kez, esas güç mihraklarına yönelir. SKB'nin Ankara grubunun kudretli albaylarından Selçuk Atakan, 28 Nisan 1992 günü Sadık Göksu ile gerçekleştirdiği bir söyleşide, İsmet İnönü'nün idamlar öncesinde kendisiyle gizli bir görüşme yaptığını ve evine davet ettiğini ifade eder. Görüşmenin ana gündem maddesi idamlardır: “30 Ağustos 1961 ile 15 Eylül 1961 tarihleri gündü. İsmet İnönü, hal hatırdan sonra doğrudan konuya girdi. “Selçuk Bey, sence bu idamlar doğru mu? Buna nasıl mani olabilirsiniz?” dedi. Ancak o sırada bizim de sorunlarımız vardı. ‘Bizi aşar, müracaat mercii biz değiliz. Ben bir söz veremem. Gidin, Sayın Genelkurmay Başkanı ile görüşün, Milli Birlik Komitesi ile konuşun’ dedim. (İnönü'nün) O an gözleri döndü, ayağa kalktı, gitti.”¹⁷⁸⁶ SKB'nin radikal subaylarından Talat Turhan, İsmet İnönü'nün, muvazzaf bir subay olan Selçuk Atakan'la, idamları engellenmeye yönelik bu görüşmesini, anayasaya aykırı bulur ve İsmet İnönü'yü “suçlu” ilan eder.¹⁷⁸⁷ SKB cuntasının, İsmet İnönü'nün kendilerine “burnunu sokmasından” çok da hoşnut olmadığı anlaşılıyor. Ayrıca İsmet İnönü, yaptığı temaslar sonucunda idamlar meselesinde her kurum ve örgütün topu birbirine attığını fark etmiş ve bu görüşmelerden bir sonuç alamamıştır.

¹⁷⁸⁴ Talat Turhan, Cevdet Sunay'ın 30 Ağustos 1961 günü saat 15.30'da İsmet Paşa ile olan görüşmesinin tüm detaylarını bir SKB toplantısında kendilerine aktardığını belirtir. Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 121; Seyhan, a.g.e., s. 157; Doğan, a.g.e., 308

¹⁷⁸⁵ Örneğin bu kuryelerden birisi Kurmay Binbaşı Avni Elevli'dir. Avni Elevli, 1960-65 Olayları ve *Batırılmayan Gemi Türkiye*, s. 338; Ayrıca Komite üyesi ve Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek, idamları önlemek için İnönü'nün sadece kendisine üç defa geldiğini ifade eder. Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 472.

¹⁷⁸⁶ Sadık Göksu, a.g.e., s. 193-194; Selçuk Atakan'ın bu görüşmenin detaylarını daha sonra kendisine aktardığını anlatan Talat Aydemir, İnönü'nün idamları önleyerek siyasi bir yatırım yapmak istediğini ileri sürer. Aydemir, a.g.e., s. 373.

¹⁷⁸⁷ “Ama ortada bir anayasa vardı. İnönü'nün bu davranışı, yasallıkla nasıl bağdaşabilirdi?” Sadık Göksu, a.g.e., s. 194.

İdamların açıklanmasından iki gün önce, 13 Eylül 1961 günü, İsmet Paşa infazların affı yönünde, Cemal Gürsel'in şahsına; Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a ve MBK'ya olmak üzere üç mektup kaleme almıştır. MBK'ya yazdığı mektup 13 Eylül günü okunmak istenmesine rağmen Komite'de sert tartışmalar yaşanır ve Suphi Karaman'ın deyişiyle “kıyamet kopar.” Zira idam yanlısı grup; İnönü taraftarı olarak bilinen üç havacı ile Ekrem Acuner grubu, şiddetle karşı çıkarak mektubun okunmasına mani olmuşlardır: “Baktık, kavga çıkacak, okumadık. Masanın üstüne bıraktık ki isteyen okusun diye.”¹⁷⁸⁸ Kimsenin yerinden kalkıp, okumaya da cesaret edemediği anlaşılan bu mektup, idamları önlemeye yetmemiştir. Tam bu noktada “İsmet İnönü'nün bir ay sonra yapılacak genel seçimleri düşündüğü ve partisine “artı puan” kazandırmayı amaçladığı için böyle bir tutum benimsemiş olabilir mi?” sualine yanıt aramak gerekmektedir. Veyahut İsmet Paşa, mahkemeye baskı yaparak idam hükmünü çıkartmış; ardından Talat Aydemir'in iddia ettiği gibi “numara”dan mektup yazarak idam mahkûmlarını kurtarma çareleri mi aramıştır?¹⁷⁸⁹

Suphi Karaman, İsmet İnönü'nün idam karşıtı mektubunu, öğle arasında gizlice alarak eve gittiğini ve o dönem fotokopi olmadığı için bir kopyasını kaleme alır almaz, Komite'ye geri getirdiğini söyler. O süreçte kamuoyunca bilinmeyen bu mektubun varlığı, ancak 16 Ekim 1966 yılında kamuoyuna duyurulmuştur.¹⁷⁹⁰ Mektup, Talat Aydemir'in ölümünden sonra yayınlanan anılarında, “idamları, İnönü ile MBK'daki CHP yanlısı Komite üyeleri destekledi”¹⁷⁹¹ mealinde kaleme alınan satırları tekzip için Akşam Gazetesi'ne Suphi Karaman tarafından verilmiştir. Mektubun yayınlanmasından sonra İsmet İnönü'nün çok sinirlendiğini ve “hangi namussuz bunu gazeteye verdi” şeklinde partisinden suçlu aradığını dile getiren Suphi Karaman, cevaben, “basına kendisinin verdiğini” söyleyince, İnönü'nün sakinleştiğini ve kendisine teşekkür ettiğini şöyle ifade eder: “Partimden biri verseydi, kasamdan çalmış vermiş olacaktı. Ama sen benim dışımdasın, sana kamuoyu önünde teşekkürlerimi sunarım.”¹⁷⁹² Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere mektubun ortaya çıkışı İsmet İnönü'nün iradesi dışında

¹⁷⁸⁸ Baykam, “a.g.e., s. 170; Komite'de yaşanan sert tartışmayı diğer üyeler de teyit eder. Bkz. Baykam, a.g.e., s. 195; Sami Küçük, a.g.e., s. 126; Ulay, a.g.e., s. 222; Karavelioğlu, a.g.e., s. 150.

¹⁷⁸⁹ Talat Aydemir, a.g.e., s. 328.

¹⁷⁹⁰ *Akşam*, 16 Ekim 1966.

¹⁷⁹¹ Aydemir, a.g.e., s. 328-329.

¹⁷⁹² Baykam, “a.g.e., s. 170; CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, konuyla ilgili 16 Kasım 1967 günü yaptığı basın toplantısında, mektubun, CHP Genel Merkezi “önemli ve gizli vesikalar” kasasında saklandığını belirtmiştir. Aynı gün mektubun orijinalini basın ve kamuoyuyla paylaşmıştır. *Milliyet*, 17 Kasım 1967.

gerçekleşmiştir. Amacımız, İsmet Paşa'nın hissi tercümanlığını yapmak değil, fakat idamlar sonrasında yapılacak genel seçimler için elverişli bir propaganda "malzeme"si olarak kullanılabilen bu mektubun, neden ifşa edilmediğini irdelemektir. Kısaca İsmet Paşa'nın Makyavelist bir yaklaşımla hareket etmediğini söylemek mümkündür. Ancak Salim Burçak'ın da zikrettiği gibi, henüz mahkeme süreci devam ederken, damadı Metin Toker'in idamlar lehindeki yazılarına İnönü'nün "sessiz" kalışı, kamuoyunun "İsmet Paşa idamları onaylıyor" şeklinde yorumlayacağını düşünemeyecek bir politikacı değildi.¹⁷⁹³ Diğer yandan İnönü'nün idamları durdurma girişimleri ile MBK'daki CHP taraftarı üyelerin idam yanlısı tutumları birbirine tezat teşkil etmektedir. İdamların karşısında olan İsmet Paşa, infazları engellemek için daha aktif bir pozisyon seçebilir, düşüncelerini bazı Komite üyelerinin de önerdiği gibi kamuoyuyla paylaşabilirdi. Kanaatimizce, bunu o günün koşullarında yapabilecek tek tarihi şahsiyet, İsmet Paşa'nın kendisiydi. Sonuç olarak İsmet İnönü'nün politik ve askerî unsurlar taşıyan bu ağır üsluplu mektubu, idamları önleyemeyerek "tarihi bir vesika" olmaktan öteye gidememiştir. Diğer bir ifadeyle, İsmet İnönü'nün samimiyetle idam karşıtı bir pozisyon almasına rağmen, topu Cemal Gürsel'e bıraktığını söylemek yanlış olmaz.¹⁷⁹⁴ Bir Komite üyesi, idam kararları konusunda MBK'nın yalnız bırakıldığını ifade eder ve öyküyü başa sarar. Kurucu Meclis teşkil edilirken, yasama ve yürütme yetkilerinin hem MBK hem de Temsilciler Meclisi'ne ortaklaşa verildiği halde, sadece idam yetkisi MBK'ya bırakılmıştır. CHP, idam meselesinin sorumluluğundan kurtulmak adına, Temsilciler Meclisi'ne bu görevi vermekten kaçınmıştır.¹⁷⁹⁵ Ayrıca tüm bu hikâye üzerinden yola çıkılacak olursa, seçimleri büyük bir farkla kazanacağını düşünen¹⁷⁹⁶ ve

¹⁷⁹³ Burçak, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁷⁹⁴ İnönü, siyasi suçlardan dolayı ölüm cezasının hiçbir medeni ülkede uygulanmadığını belirtir: "...Ölüm kararlarının tasdik ve infazı yüksek milli menfaatlere her surette aykırıdır. Kanser bir ihtilal yapıldı. Böyle bir ihtilalden bir buçuk sene sonra geçmiş bir iktidar erkânının siyasi suçlarından dolayı idam edilmeleri, siyasi idamların bünyesinde zaten mevcut olan "hak tereddüdü"nü azami ölçüde artırmış olacaktır... İnfaz meselesinin diğer bir tarafına temas etmek isterim... "Ordu" adına Milli Birlik Komitesi'nin idam kararının tasdiki icbar edilmesi "kanunsuzdur." Ordu adının böyle bir mevzuda kullanılması, Türk ordusunun şerefine karşı saygı duygusu ile telif olunamaz... Ordu tesiriyle bir infaz muamelesi, millette orduya karşı bir kırıklık yaratacaktır..." İsmet Paşa'nın yazdığı mektubun tamamı için bkz. Ilıcak, *a.g.e.*, s. 337-339; Kamil Karavelioğlu, *a.g.e.*, s. 150; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c.3, s. 519.

¹⁷⁹⁵ Suphi Karaman, "Otuz Yıl Sonra 27 Mayıs", *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1990; Bu süreçte CHP'nin sorumluluk almamak için topu MBK ve SKB'ye attığına dair yaklaşım için bkz. Yalta, *a.g.e.*, s. 202.

¹⁷⁹⁶ CHP'nin gayri resmi dergisi olarak bilinen Akis Dergisi, "Millet Sandık Başında" başlıklı kapağında Genel Başkan İsmet İnönü ve Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal'ın resimlerini yan yana koymuştur. Derginin cumhurbaşkanı adayı İsmet İnönü, Başbakan adayı da İsmail Rüştü Aksal'dır. *Akis*, 16 Ekim 1961, s. 10-11.

hassas meselelere dokunmak istemeyen İsmet Paşa'nın, DP kitesince sempatiyle karşılanan Adnan Menderes'in affedilmesi halinde, bir "destansı" kahraman edasıyla onun yeniden siyasi bir rakip olarak karşısına çıkmasından çekinmiş olabilir mi? sorusunu sorarak bu konuyu noktalayalım.

Bununla beraber Cemal Gürsel'in 27 Mayıs İhtilali'nden itibaren, idamlara ve hatta mahkemelere karşı bir pozisyon aldığı bilinmekteydi. Amil Artus anılarında, 31 Mayıs 1960 yılındaki Bakanlar Kurulu toplantısında, Cemal Gürsel'in eski iktidar mensuplarını mahkemede yargılanmasını istemediğini, bu görevi seçimden sonra gelecek partiye havale ettiğini belirtir. Fakat Kabine üyelerince sakıncalı bulunmuş, yargılamanın ihtilali yapanlar tarafından yapılması gerektiği görüşü ortaya atılınca, fikrini değiştirmiştir.¹⁷⁹⁷ Nitekim ilerleyen süreçte de mahkeme heyetinden kendisini "zor duruma düşürecek" bir kararın çıkmasını istememektedir. Sert ve disiplinli tavrından ötürü DP'liler tarafından "Allahsız Gardiyan"¹⁷⁹⁸ olarak tanınan Tarık Güryay anılarında, Cemal Gürsel'in Yüksek Adalet Divanı'nın başta Salim Başol olmak üzere bazı üyeleriyle idamlar konusunda birkaç kez görüşme gerçekleştirmek istediğini ve bu görüşmelerde kendisinin de aracılık yaptığını söyler. 18 Nisan ile 21 Haziran 1961 günü yapılan sohbetlerde,¹⁷⁹⁹ İhtilalin "son perdesinin ölümsüz kapatılması"ni isteyen Cemal Gürsel'in mahkeme heyetinden arzusu, ölüm kararı yerine birkaç yıllık hapis kararlarıyla yetinilmesidir: "Bak Tarık, sana daha evvel de söylemiştim. Ben işin sehpalarda bitmesini istemiyorum. (Mahkeme) üçer beşer sene hapis verse, fena mı olur?"¹⁸⁰⁰ Cemal Gürsel, 1961 yazından itibaren cuntanın karşısında gücünü kaybettiği

¹⁷⁹⁷ İlhami Soysal, "Amil Artus'un Anıları", *Milliyet*, 19 Mayıs 1987; Komite üyesi Sıtkı Ulay anılarında, cumhurbaşkanlığı için gönüllerinde Cemal Gürsel'in yattığını belirtmektedir. Ancak özel sohbetlerde, İnönü'nün adaylığı iddiasının gündeme getirilmesine rağmen, onun bu konuda renk vermediğini ifade eder. Ulay, a.g.e., s. 228.

¹⁷⁹⁸ 27 Mayıs öncesinde DP iktidarına yakınlığı ile bilinen Zafer Gazetesi'nin yazarlarından Turhan Dilligil, Yassıada anılarını kaleme aldığı "Allahsız Gardiyan" isimli kitabını Tarık Güryay'a atfetmiştir. Bkz. Turhan Dilligil, *Allahsız Gardiyan*, Adalet Yayınları, Ankara, 1966; Tarık Güryay, kendisine bu sıfatla hitap eden DP'lilere şöyle yanıt verir: "Benim zindancı olmadığımı da, Allahsız olmadığımı da, Allah'tan gerçekten korkan herkes bilmektedir. Ben değil, fakat sahiden Allahsız olan bir zindancı bile, o nankör ve sefil müfterilerin yanında bir aziz, bir mesih kadar asil ve temiz kalır. Zira (gerçek Allahsız Zindancılar) kaç defa kaçmak ve kurtulmak istediği halde, biçare Menderes'i, sefil çıkarları uğruna ısrarla sürükleyip itmiş olanlar, işte onlardır." Güryay, a.g.e., s. 294.

¹⁷⁹⁹ Güryay, a.g.e., s. 315-322.

¹⁸⁰⁰ Tarık Güryay sohbetin devamını şöyle aktarır: "Samimiyetle "hiç de fena olmaz" dedim ve devam ettim: "Emrinize uyararak, mahkeme heyetinin ağızlarını yoklayacağım. Bunu yaparken sizin nokta-i nazarınızı da şahsi bir temenni olarak, kendilerine bildiririm. Ama buna rağmen şayet sonunda, hoşunuza gitmeyecek kararlar verirlerse, ne diyebiliriz?" diye ekledim. Cemal Gürsel de "açık söyleyeyim, fena halde kırılırım" dedi." Güryay, a.g.e., s. 319-320; Adalet Bakanı Amil Artus da Cemal Gürsel'in bu

düşüncesiyle, olası idam kararlarının “infaz” riskiyle karşı karşıya kaldığı kanaatine varır. İrfan Tansel Olayı’ndan sonra SKB’nin “fiili iktidar” olarak belirmesi, Cemal Gürsel’in kafasında MBK’dan infazların “ret” kararını çıkartabileceğine dair soru işaretlerini artırmaya başlamıştır. Üstelik önceden tahmin edildiği gibi,¹⁸⁰¹ mahkemeden idam kararlarının çıkacağına yönelik çok fazla kuşku yoktu ve aynı yılın yaz mevsiminden itibaren kamuoyunda da bu yönde bir eğilim oluşmaya başlamıştı.¹⁸⁰² MBK üyesi Suphi Karaman, 1961 yılının Temmuz ayından itibaren Cemal Gürsel’in Komite içinde ikili görüşmelerde bulunarak, infazın kesinlikle yapılmaması konusunu sürekli gündemde tuttuğunu ifade eder. Bu süreçte, Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol’la Florya’da görüşerek, kamuoyundan gelen baskıların etkisinde kalmamalarını talep etmiştir.¹⁸⁰³ Kendisine yabancı devlet yetkilerinden gelen mesajlar ve İsmet İnönü’nün psikolojik desteğiyle Cemal Gürsel, kimi zaman Tarık Güray’a danışarak, hâkimlerinin kanaatini öğrenmeye çalışmıştır. Son olarak idam kararlarının MBK’da engellenmesinin önüne geçemeyen Cemal Gürsel, onaydan sonra, hem I. Ordu Komutanlığı hem de Yassıada Komutanlığı nezdinde yoğun telefon trafiğine girse de, Adnan Menderes’in idamına engel olamayacaktır. Bu tartışmalı konu üzerinde mim koyarak Adnan Menderes’in idamından evvel neler yaşandığını aktarmak gerekecektir.

İdam kararları mahkemece 15 Eylül günü açıklanacak olmasına rağmen, kararların çoktan verildiğine dair duyum ve söylentiler yayılmıştır. Bu duruma açıklık getirmek isteyen Cemal Gürsel, 13 Eylül günü Mahkeme Başkanı Salim Başol’a bir mektup gönderir. Mektubunda hem bu iddiaların doğruluğu sorulmakta hem de “muhtemel” idam cezalarının, milli bünyede tehlikeli tesirler yaratacağına, ülkenin kutuplaşacağına ve toplumsal huzurun bozulacağına dair uyarılar yer almaktadır. Ancak ölüm cezaları açıklandığında, mektubun adresine zamanında ulaşip ulaşmadığı hususunda net bir bilgi yoktur.¹⁸⁰⁴ 14 Eylül’ü 15 Eylül’e bağlayan gece, Adnan Menderes, muhtemelen idam cezası verileceğini tahmin ettiği için, fazla miktarda uyku hapı alarak intihara teşebbüs

---

sözleri kendisine de söylediğini ifade eder. İlhami Soysal, “Amil Artus’un Anıları,” *Milliyet*, 24 Mayıs 1987.

¹⁸⁰¹ Toker, a.g.e., s. 263-264.

¹⁸⁰² Dönemin etkin yayınlarından *Akis Dergisi*’nde, Metin Toker’in kaleminden 26 Haziran 1961 tarihli “İdam Kararı Verilirse” başlıklı bir yazı yayınlanır. Yazıda, idam kararları verilirse, bunun infazının mı veya müebbet hapsin mi veyahut yurtdışına sürgünün mü daha makul olacağına dair varsayımlarda bulunur. *Akis*, “İdam Kararı Verilirse”, 26 Haziran 1961, s. 5.

¹⁸⁰³ Suphi Karaman, “30 Yıl Sonra 27 Mayıs”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1990; Koçaş, a.g.e., c.2, s. 995.

¹⁸⁰⁴ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 996.

ettiğinden infazı ertelenmişti. Mahkeme kararları açıklanınca 15 Eylül günü, Adnan Menderes hariç tüm idam mahkûmları Yassıada'dan İmralı'ya götürülmüş, MBK'nın nihai onayı sonucu Hasan Polatkan ile Fatin Rüştü Zorlu 16 Eylül sabahı idam edilmişlerdi.¹⁸⁰⁵ 17 Eylül sabah 10.30 sularında “kısmen” sağlığına kavuşan Adnan Menderes'e doktor heyeti tarafından “sağlıklı” raporu verilmiş, kaleme alınan tutanağa göre Başsavcı Altay Egesel'in gözetiminde saat 14.30'ta idam edilmiştir.¹⁸⁰⁶ Ancak normal akışında seyreden bu öykünün diğer tarafında beklenmedik bazı gelişmeler yaşanır.

Talat Aydemir, aralarında yedi subayın da bulunduğu bir sohbet ortamında, Cevdet Sunay'ın kendilerine infaz öncesi yaşananları detaylarına kadar anlattığını ifade eder. Buna göre 17 Eylül 1961 günü saat 11.00'de, Adnan Menderes'in infazını durdurmak için İsmet İnönü ile Cevdet Sunay, önce Dışişleri Bakanlığı'nda buluşmuş, sonra mevzuyu detaylı görüşmek üzere Çankaya Köşkü'ndeki Cemal Gürsel'i ziyaret etmişlerdir.¹⁸⁰⁷ Uzun yıllar, Metin Toker'in Akis dergisinde yazarlık yapan gazeteci Kurtul Altuğ, gerçekleşen İnönü-Gürsel arasında geçen bu görüşmenin diyaloglarını şöyle aktarır: “Bu idamı durdurun. Bu yazıktır. Bu olmaz. Siyasette idam biz şeyde bile yapmadık, Çerkez Ethem'e bile yapmadık. Gitti, adam kaçtı. Ama siz bunu yapamazsınız.”¹⁸⁰⁸ Üçlü arasında geçen kısa toplantı sonunda, hukukun arkasından dolaşarak yeni bir formül üzerinde mutabık kalınmıştır: Yassıada'ya yeni bir doktorlar heyeti gönderilecek ve “Adnan Menderes'in aklî dengesinin bozuk” olduğunu ispatlayan bir heyet raporu alınacaktır. Böylece infaz kolayca durdurulacaktır.¹⁸⁰⁹ Cemal Gürsel, planı uygulamak için Yassıada Komutanı Albay Tarık Güray'a telefonla ulaşmaya çalışır. Çankaya'daki tek beklenti, Adnan Menderes'in Yassıada'dan

¹⁸⁰⁵ Orhan Cemal Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Maytaş Matbaacılık, İstanbul, 1971, s. 517.

¹⁸⁰⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s.546; Mehmet Taşdelen, *Yassıada, Menderes ve Muhafızları*, Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2005, s. 209; *Milliyet*, 18 Eylül 1961; Rıfık Salim Burçak, infazın saat 13.23'te gerçekleştiğini belirtir. Burçak, *İdamların İçyüzü*, s.103.

¹⁸⁰⁷ Talat Aydemir, a.g.e., s. 329.

¹⁸⁰⁸ Kurtul Altuğ, İsmet İnönü ile Adnan Menderes arasında sıcak dostlukların yaşandığını belirtir ve ikisi arasında geçen bir olayı Metin Toker'den şöyle nakleder: “Bir akşam -Metin Toker anlatırdı- ikisi zilzurna kafayı çekmişler, gelmişler işte Pembe Köşk'ün kapısını çalmışlar. Metin Toker açmış, şaşırmış. Bir gün evvel birbirleriyle kavga eden iki insan ama kol kola girmişler. Toker demiş ki: “Buyurun Sayın Başbakan.” “Yok, yok. Biz fazla içtik. Ben bir yere daha uğrayacağım.” demiş. Paşa'nın elini sıkımsı ve ayrılmış gitmiş.” *TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu*, “Kurtul Altuğ'la Görüşme”, TBMM Tutanak Müdürlüğü, 11 Ekim 2012, s. 17.

¹⁸⁰⁹ Talat Aydemir, a.g.e., s. 329.

İmralı'ya henüz götürülmemiş olmasıdır. Zira Yassıada Komutanı Tarık Güryay, doğrudan Cemal Gürsel'e bağlıdır ve infazın, ancak bu şekilde önlenmesi düşünülmektedir.

Öykünün devamına dair doğrudan alakalı iki anlatım bulunmaktadır. İlki, Albay Tarık Güryay'a aittir. Yassıada Komutanı, Adnan Menderes'in idam günü tuttuğu notlarında, saat 11.15'te, Adnan Menderes'in Başsavcı Altay Ömer Egesel¹⁸¹⁰ gözetiminde Yassıada'dan İmralı'ya infaz için götürüldüğünü söyler. Bir saat sonra, saat 12.15'te, kendisine telefon geldiği anı şöyle anlatır: “Karşımdaki ‘Tarık, diyordu, Adnan Menderes’i bir yere gönderme!’ telefondaki Cemal Gürsel’di. Cevaben şöyle dedim: Doktorlar ‘idama mani bir hali yoktur’ anlamında bir rapor verdi. ‘Başsavcı Egesel ile hâkimler de onu alıp İmralı'ya götürdüler’ (dedim) bu sözleri söylerken gözlerime işen duvar saati, 12.00’yi çeyrek geçiyordu... Sayın Gürsel ise ‘Yapılacak bir şey yok, olan olmuş artık’ dedi.”¹⁸¹¹

27 Mayıs öncesinde Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak'ın ihtilal hücrelerinde Polatlı Topçu Okulu'nda faaliyet gösteren Albay Tarık Güryay,¹⁸¹² yaşananları bu şekilde anlatırken aynı olayın farklı bir versiyonu Havacı Yüzbaşı Remzi Oral'a aittir. Tarık Güryay'ın 1985 yılında ölümünden bir yıl sonra, 1986'da, Milliyet Gazetesi'ne verdiği bir röportajda, telefona Tarık Güryay'ın değil, kendisinin yanıt verdiğini ileri sürer. Bu anlatıma göre Tarık Güryay, son günlerde Çankaya'dan gelen telefonlardan tedirgin olmaktadır. Çıkacak bir “af” kararından dolayı adada yaşanabilecek gerilimden kaygılanmaktadır. Santral aracılığıyla telefonun Cemal Gürsel'den geldiği öğrenilince, Tarık Güryay, telefona yanıt vermek istemez ve bu görev, yanında bulunan Remzi Oral'a düşer. Remzi Oral, telefonun ahizesini kaldırır ve Cemal Gürsel'le arasında

¹⁸¹⁰ MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı, mahkemede iddia makamını teşkil edecek savcılar ve başsavcıyı seçerken çok dikkatli davrandıklarını, daha önce iki yargıca teklif götürüldüğünü ama onların kabul etmemesi üzerine yeni isimler aradıklarını ifade eder. Zorunluluktan dolayı Altay Ömer Egesel'in bu göreve atandığını ama hiç de doğru bir atama yapmadıklarını şöyle anlatır: “Biraz da isim bulamamanın çaresizliği içinde, bu göreve çok gönüllü olan Altay Ömer Egesel atandı. Ama hiç de isabetli bir seçim yapmadığımız anlaşıldı. Fakat artık vakit çok geçti. Egesel, bütün gayretini harcadığı halde yerini dolduramadı; hata onun değil, bizimdi... Yargılamaların sonuna kadar, iddia makamının aksamaları giderilemedi. Denebilir ki, Yassıada yargılamalarının en büyük zaafı, savcılık makamındaki boşluklardan, yetersizlerden meydana gelmiştir.” Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 108.

¹⁸¹¹ Güryay, a.g.e., s. 365-366; “Menderes’i giydirip motora bindirdik ve İmralı'ya gönderdik. “Seni deniz hastanesine tedavi için gönderiyoruz” dedik. O da karısından mektup gelirse, hastaneye göndermemizi istedi.” Çölaşan, “a.g.e., s. 23.

¹⁸¹² Çölaşan, a.g.e., s. 12.

geçen diyalogu şöyle anlatır: “Telefonu kaldırım ‘buyurun Komutanım, ben Yüzbaşı Remzi’ dedim. Gürsel telaşlıydı ve hâlâ Ada Komutanı Tarık Güryay ile konuştuğunu sanıyordu. ‘Tarık’ dedi, ‘beni dinle, çok önemli, Menderes’in idamını geciktirin.’”¹⁸¹³ Korktukları durumun başlarına geldiğini söyleyen Remzi Oral, Cemal Gürsel’e bir kez daha kendisini tanıtıp, Tarık Güryay’ın Menderes’i İmralı’ya götürdüğünü, büyük ihtimalle de Menderes’in infaz edildiğini söylemek zorunda kaldığını belirtir ve devam eder: “Gürsel’in üzüntüsünü ses tonundan anladım. ‘Eyvahhh’ diyerek telefonu kapadı. Durumu Tarık Güryay’a bildirdim. Menderes’i alelacele bir hücum botuna bindirip İmralı’ya gönderdik.”¹⁸¹⁴ Remzi Oral’ın, kendisini “müskül” duruma düşürme ihtimalini göz önüne alarak anlattığı hikâyenin gerçeği yansıtma ihtimali daha yüksek olduğunu düşünmekteyiz.

Bununla beraber doğrudan Cemal Gürsel’e bağlı olan Tarık Güryay’ın yaşadığı ikilemin gerekçelerini kısaca kurcalamak gereklidir. Zira bir yandan idam karşıtı Cemal Gürsel’in emrini yerine getirmek zorunda kalmakta iken; diğer yandan idamların infazına meyilli Komite’deki bir grubun doğrudan baskısı altındadır. İdamlardan kısa süre önce Remzi Oral, Suadiye’deki kendi evinde Ada Komutanı Tarık Güryay ile MBK üyesi Ekrem Acuner’in bir araya geldiklerini ifade eder. Ekrem Acuner, Tarık Güryay’a bazı öneri ve direktiflerde bulunur. Bu direktiflerden birisi “idamların karşısında olan Cemal Gürsel’in emirlerini katıyen yerine getirmemesi” gerektiği yönündedir. Aynı zamanda cuntaya yön veren isimlerden birisi olan Ekrem Acuner, sohbetin devamında, “karşı-devrimcilere” karşı yeni bir gizli örgüt kuracağını belirtmiştir.¹⁸¹⁵ Ekrem Acuner’in “karşı-devrimci” olarak etiketlediği kitlenin, bu süreçte “idam karşıtları”nı da kapsadığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim “üstü kapalı” tehdit yediği görülen Ada Komutanı, yaşadığı ikilem ve çelişkinin bir sonucu olarak, “etliye sütlüye bulaşmadan” bu meşakkatli işten sıyrılmayı düşündüğünün tespiti yapılabilir.

Talat Aydemir, mahkemece idam cezasına çarptırıldığı 5 Eylül 1963 gününden kısa bir süre sonra Mamak’ta tuttuğu notlarında, Menderes’in idamını engellemeye çalışan devlet adamları içinde sadece Cemal Gürsel’in “samimi ve gayretli” davrandığını ileri

¹⁸¹³ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes’i Nasıl Astık?”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s. 7. .

¹⁸¹⁴ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes’i Nasıl Astık?”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s. 7. .

¹⁸¹⁵ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes’i Nasıl Astık?”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s. 7. .

sürer. Devlet Başkanı'nın telefonları sadece Yassıada Komutanı nezdinde değil, aynı zamanda Başsavcı Altay Egesel'den Birinci Ordu Komutanı Cemal Tural ve General Faruk Güventürk'e kadar birçok yetkilide rahatsızlık uyandırmıştır. Yassıada'dan sorumlu tüm üst düzey yargı mensupları ile askerî erkân, infazın bir an önce gerçekleşmesi için ittifak halindedirler. Bir türlü "ihtilalin lideri" olamayan Cemal Gürsel'in telefonları bu isimler nezdinde "hoşnutsuzluk"tan öte bir anlam ifade etmemiş, tam aksine süreç hızlanmış; "keyfiyet"le alındığı anlaşılan bir kararla, infazın derhal gerçekleştirilmesi konusunda mutabık kalınmıştır.¹⁸¹⁶ Talat Aydemir'e göre bu yetkililerin tamamı İsmet İnönü'nün direktifiyle hareket etmektedir ve İnönü, idamların infazında ikiyüzlü bir tutum benimsemektedir.¹⁸¹⁷ Ancak idam hükümlüsü Talat Aydemir'in İsmet İnönü'ye karşı yoğun bir antipati beslemekte olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Zira kendisi ile Adnan Menderes arasında analogik bir çıkarım yapan Talat Aydemir'e göre, İsmet İnönü "Adnan Menderes'in idamına nasıl göz yumduysa, aynı şekilde kendisinin de idam cezası almasında" en büyük role sahipti.¹⁸¹⁸ Talat Aydemir'in, İsmet Paşa aleyhine sunduğu bu iddiaların altında yatan sebepleri kısaca ifade etmek gerekiyor. Birincisi, İsmet İnönü'ye yönelik önyargısı denebilir. İkincisi, olayın karanlıkta kalan yönleri hakkında fikir sahibi olmaması ve sadece kendisine anlatılan hikâyeye üzerinden çıkarımlar yapmasıdır. Ve nihayet, idamları hararetle destekleyen tüm Komite üyelerinin, aynı zamanda 27 Mayıs'tan itibaren İnönü/CHP yanlısı bir politika takip etmeleri nedeniyle, indirgemeci bir anlayışla tümünü, aynı bohçanın içine dürmesinden kaynaklı olduğunun tespiti yapılabilir.

Cemal Gürsel'in telefonu, adada görevli komutanları endişelendirmiş ve Adnan Menderes temayüllere aykırı şekilde, şafak vakti yerine öğleden sonra, alelacele idam edilmiştir. Ada yetkililerini kaygılandıran durum, adadaki cuntaya mensup subayların kontrolden çıkarak diğer mahkûmları da öldürme ihtimalinin bulunmasıdır. Nitekim idam cezalarının açıklandığı gün, Yassıada ve İmralı adalarındaki tırmanan gerilim, hem Genelkurmay'ı hem de bu adalarda yetkili komutanları oldukça kaygılandırmıştır. 12

¹⁸¹⁶ Alparslan Türkeş, anılarında Talat Aydemir'in iddialarını teyit eder ve Cemal Gürsel'in telefonları karşısında telaşa kapılan Cemal Tural'ın, kasıtlı olarak telefona çıkmadığını ve görevli subaylara şu emri verdiğini belirtir: "Gürsel Paşa beni arasa, teftişe gitti, deyin." Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları: Şahinlerle Dans*, s. 326.

¹⁸¹⁷ Talat Aydemir, a.g.e., s. 328-329.

¹⁸¹⁸ Cemal Gürsel'in Adnan Menderes'i kurtarma çabalarına rağmen, Savcı Altay Egesel'in her ihtimale karşı, İmralı'ya giden hücumota idam sehvası bile kurduğunu; şayet telsizle haber gelirse Menderes'in botta asılacağını ileri sürer. Aydemir, a.g.e., s. 328-329.

idam hükümlüsünün affedildiği 15 Eylül gecesi, “affedilen hükümlülerin bazı subaylar tarafından illegal yollarla kurşuna dizileceği” yönünde bir duyum alan Cevdet Sunay, önlem alınması için Yassıada Komutanı Tarık Güray’a talimat vermiştir. Direktifi derhal yerine getirmek için olay mahalline gittiğini belirten Tarık Güray, bu subayları karşısına toplayarak hepsini tehditle yola getirdiğini ileri sürer.¹⁸¹⁹ Fakat İmralı Cezaevi Müdürü Ahmet Ziyaettin Acarol, Tarık Güray’ın bu sözlerini tekzip eder. İfadesine göre, Tarık Güray olay yerine gelmiş ancak “alkollü olması sebebiyle, bırakın bu kalabalık subay kitlesine müdahale etmeyi ayakta duracak hali” yoktur. Bir süre sonra “acil çağrıyla” olay yerine intikal eden Cemal Tural’ın sert duruşu, bu subaylara geri adım attırabilmiştir.¹⁸²⁰ Askerî komuta kademesinin, konuya hassasiyetle yaklaşması, bu duyumun ciddiyetini de ortaya koymaktadır. Aksi durumda, muhtemel bir kurşuna dizme hadisesi karşısında devletin zirvesinin, “o koşullarda bu subayları cezalandırmanın çok güç, onlara dokunmamanın da ayrı bir rezalet” olacağını farkındadır.¹⁸²¹

Diğer yandan Yassıada’da görevli bazı subaylar da, bu “yeminli” subaylara karşı çıktıklarını ifade ederler. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu’nda görev yapan Jandarma Binbaşı Muhlis Aksan, idam mahkûmlarını Yassıada’dan İmralı’ya götürmekle görevli subaylar arasındadır. MBK’nın İdam kararları açıklanınca; Celal Bayar, affedilmiş; Adnan Menderes de intihar girişiminde bulunmuş ve infazı ertelenmişti. 1999’da Hürriyet Gazetesi’ne röportaj veren Binbaşı Muhlis Aksan, altı subay arkadaşıyla beraber, bu durumu bahane ederek diğer subaylara “hiç birini asmama” teklifini önerdiklerini ifade eder. Zira 27 Mayıs’ın asıl sorumlusu Celal Bayar’ın affedildiği bir ortamda, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu’nun idamları lüzumsuzdur. “7 Subay Olayı”nın¹⁸²² lideri Muhlis Aksan’ın bu beklenmedik sözleri, diğer tüm subayları şaşırtmıştır. Ada, önce kısa bir sessizliğe, ardından büyük bir gerilime sahne olmuştur. Çıkan tartışmayı yatıştırmakta güçlük çeken Tarık Güray,

¹⁸¹⁹ Çölaşan, “a.g.e., s. 23.

¹⁸²⁰ Mustafa Yürekli, *İmralı: Menderes’in İdamı Belgeseli*, Kanal 7 Yapımı, 2005.

¹⁸²¹ Yıldız, a.g.e., s. 44.

¹⁸²² Diğer altı subayın isimleri şunlardır: Tank Yüzbaşı Sabahattin Tandaç, Topçu Yüzbaşı Fuat Avcı, Topçu Yüzbaşı Kemal Kınay, Topçu Üsteğmen Abdullah Karavelioğlu, Hava Pilot Üsteğmen Ayhan Toros, Hava Pilot Üsteğmen Hüseyin Özkök. *Hürriyet*, “7 Subay: Onları Asmayın”, 16 Eylül 1999.

adadaki bu “isyancı” subay grubunun İmralı’da kalmalarını sakıncalı bulur ve vapurla İstanbul’a geri gönderir.¹⁸²³

Neticede buraya kadar bahsedilen olayların; Ondörtler, yabancı devlet adamları, bazı Komite üyeleri, İsmet Paşa, Cemal Gürsel ve nihayet SKB üyesi olmayan Yassıada’da görevli bazı subayların idamları önlemeye yönelik talep ve reaksiyonlarının altında yatan gerekçeler irdelenmeye çalışılmış, beraberinde idam karşıtı taleplerin nasıl ve hangi koşullarda gerçekleşemediğinin çok yönlü analizi yapılmıştır. Nitekim bu talep, gayret ve çabaların MBK üyelerinin kararlarını değiştirmesinde çok da etkili olmadığını söylemek yanlış olmaz. Başka bir ifadeyle, infazların önlenmesine yönelik içerden ve dışarıdan yapılan kulis faaliyetleri, ya gizli mesajlarla ya da etkisiz tonlamalarla yahut idama ramak kala gerçekleştiğinden ötürü tesiri “silik” kalmıştır. Bu çaba ve gayretlerin, Komite üyelerince bir tehdit ve risk unsuru oluşturmaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır.

4.3.2.Seçimlerin Diyeti: Yassıada İnfazları

“Komite üyelerinin 13’ü son ana kadar idamların karşısındaydı ve 9’u idamların lehindeydi. Ama son gün 3-5 kişi aleyhten lehe geçti... Bu kişiler, bir gün evvelinden Sezai Okan, son günde de Muzaffer Yurdakuler, Ahmet Yıldız, Mehmet Özgüneş son anda öbür tarafa geçtiler. Büyük bir atmosfer. İnsanlar bir anda şuurlarını yitirdiler. Müthiş baskılar vardı. Askerlerden, silahlı kuvvetlerden... Şuur yitirmesi olarak “kana kan” gibi bir şey...”

Suphi Karaman, MBK Üyesi¹⁸²⁴

¹⁸²³ Binbaşı Muhlis Aksan’ın diğer subaylara hitaben yaptığı konuşma şu şekildedir: “Arkadaşlar, 27 Mayıs İhtilali sadece bu iki kişi yüzünden mi yapıldı? Bir bahane bulunup, baş suçlu olması gereken Celal Bayar ölümünden kurtarıldı. İkinci suçlu Menderes ise çok sayıda ölümcül ilaç alarak intihara yöneldiğinden koma halinde olduğu için İmralı’ya getirilemedi. Geriye iki kişi kalıyordu. Polatkan ve Zorlu. Yani takip ettiği yanlış rota ile gemiyi karaya oturtan kaptan serbest, kamarotlar idam... Eğer tüm sorumluları asmamız gerekirse bu iki kişi listenin en sonunda yer alırlar. Bunlar baş sorumlu değildirler. Hemen MBK’ya duyuralım, “Siz asıl sorumluları ölümünden kurtardınız, biz genç subaylar da bu iki kişiyi kurtarmak istiyoruz. Onları asmayacağız, kararınızı buna göre değiştirin.” *Hürriyet*, “7 Subay: Onları Asmayın”, 16 Eylül 1999.

¹⁸²⁴ Bedri Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, s. 168.

“İdamlardan iki gün sonra Meclis’teki odada otururken kapı açıldı. Mehmet Özgüneş içeri girdi. Sandalyesine oturur oturmaz bana dönerek “albayım, ben çok vicdan azabı çekiyorum. Biliyorsunuz ki ben idamlar aleyhindeydim. Fakat idamlar lehinde oy kullandım. İdamların karara bağlanacağı gün öğleden sonra Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir telefon ederek benimle görüşmek istediğini bildirdi. Mecliste buluştuk. Bana ‘idam kararlarının Silahlı Kuvvetler Birliği olarak yerine getirilmesini, yani idamların yapılmasını istiyoruz. İdamlar aleyhinde oy kullananların akıbetinin ölüm olacağını bildirmek isterim. Ona göre hareket et’ diyerek ayrıldı. Ben bu uyarıya uyarak idamlar lehinde oy verdim. Dün arabayla (Ankara) Kızılay’dan geçerken, Suphi Karaman ile birlikte sizi yürürken gördüm. Size bir şey yapılmamıştı. Öldürülme korkusuyla vicdani kanaatin dışında oy kullandığım için şimdi çok vicdan azabı çekiyorum” dedi. Kendisini teselli etmeye çalıştım... Ahmet Yıldız da son güne kadar idam aleyhtarıydı. Fakat idamlar lehine oy kullandı. Bu iki arkadaş, fikirlerini değiştirmemiş olsalardı, idamlar yapılmayacaktı.”

Sami Küçük, MBK Üyesi¹⁸²⁵

Bu safhada, infaz kararlarının onaylanmasını tetikleyen ve kolaylaştıran dinamiklerden bahsedilecektir. Komite üyelerinin karar ve kanaatlerini esas belirleyen dinamikler arasında, SKB’nin kimi Komite üyelerine baskıları, Yassıada’da yaşanan olağandışı olaylar, eski DP’lilerin MBK’ya karşı tahrik edici söylemleri ile Komite üyelerinin haftalar ve aylar öncesinden “sabitleşmiş” kanaatlerinin etkili olduğunu söylemek gereklidir.¹⁸²⁶ Ağırlıklı olarak SKB ile MBK arasında geçen bu mücadelenin dinamikleri irdelenirken; son anda fikir değiştirip idamlar lehine oy kullanan Komite üyelerinin yaşadığı ikilemelerin neler olduğu ile idam taraftarı aşırı kanadın bu infazları hangi gerekçelerle meşrulaştırmaya çalıştıkları ele alınacaktır.

Bu hassas konudaki amacımız, idam kararlarının lehine veya aleyhine oy verenleri yargılamak, yermek veya övmek değil, idam kararlarının oylanmasında hangi dürtü ve güdülerin etkili olduğunu saptamaktır. Hatırat/mektup/röportajlar incelendiği kadarıyla,

¹⁸²⁵ Sami Küçük, *Rumeli’den 27 Mayıs’a*, s. 128-129.

¹⁸²⁶ Özkaya, a.g.e., s. 350; Tunçkanat, a.g.e., s. 451-452.

15 Eylül 1961 saat 18.00'da “gizli oy, açık sayım” sistemine göre gerçekleşen oylama anında, idamların aleyhinde 9 (dokuz) üye, lehinde 9 (dokuz) üye ve kararsız 4 (dört) üye olmak üzere üç grubun ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁸²⁷ İdamların kesin aleyhinde olan üyeler; Cemal Gürsel, Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay, Osman Köksal, Sami Küçük, Suphi Karaman, Suphi Gürsoytrak, Selahattin Özgür ve Kamil Karavelioğlu'dur. İdamların infazına kesinlikle olumlu yaklaşan üyeler; Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Rafet Aksoyoğlu, Şükran Özkaya, Vehbi Ersü ve Kadri Kaplan'dır. Suphi Karaman'ın beyanatına göre son anda görüş değiştiren kararsızlar; Sezai Okan, Muzaffer Yurdakuler, Ahmet Yıldız ve Mehmet Özgüneş'ten ibarettir.¹⁸²⁸

Mahkemeden çıkan ölüm cezalarının tümüne “evet” diyen dokuz üyenin yedisi, SKB örgütünün resmî dayanağı olan, askeri rejim dönemindeki idamlar dâhil birçok siyasal gelişmeyi belirleyen “Prensipier” metninin hazırlayıcısı idiler.¹⁸²⁹ Bu açıdan bakıldığında, “idam taraftarlığı” fikrinin aylar öncesinden kesinleştiği söylenebilir. Sekizinci isim Vehbi Ersü, cuntanın kurulmasında başrol almamasına rağmen MBK'daki hizipleşme sürecinden itibaren Ekrem Acuner ile Fikret Kuytak ekibiyle sürekli ortak hareket etmekteydi. Diğer isim Kadri Kaplan, İrfan Tansel Olayı'ndan sonra cuntanın kudretli albaylarından Dünder Seyhan ve Ondörtler'le temasını sıklaştıran bir çizgide yer almaktaydı.¹⁸³⁰ Bu 9 üyeden bazıları infazlara neden “olumlu”

¹⁸²⁷ 27 Mayıs'tan sonra 38 üyeden teşkil MBK, süreç içinde 22 üyeye kadar düşmüştür. General İrfan Baştuğ, 12 Eylül 1960 günü trafik kazasında vefat etmişti. 13 Kasım 1960 günü, 14 üye büyükelçiliklere müşavir olarak sürgüne gönderilmişti. Cemal Madanoğlu, 6 Haziran 1961 günü İrfan Tansel Olayı'nda Komite'den istifa etmişti.

¹⁸²⁸ Baykam, a.g.e., s. 168; Kararsız üyelerin kimler olduğu konusunda tam bir uzlaşsı söz konusu değildir. Ahmet Yıldız, dört kararsız isimden biri olarak kendisi, Mehmet Özgüneş ve Şükran Özkaya'yı işaret eder ama dördüncü üyenin ismini anmaz. Ahmet Yıldız, “Menderes'i İpe Götüren Dört İmza”, *Nokta*, S. 34, Gelişim Yayınları, İstanbul, 25 Ağustos 1991, s. 21.

¹⁸²⁹ Özkaya, a.g.e., s. 319-321.

¹⁸³⁰ Seyhan, a.g.e., s. 154; Talat Aydemir anılarında, Dünder Seyhan-Kadri Kaplan-Necati Ünsalan triosunun daima 14'lerin fikriyatıyla hareket ettiğini ileri sürer. Aydemir, a.g.e., s121; Müşerref Hekimoğlu da benzer minvalde ifadeler kullanır: “Komite üyesi Kadri Kaplan, SKB ve Ondörtler'le ilişkilerini sürdürmekte hiç sakınca görmüyordu.” Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 185. 1967-76 yılları arasında Halkevleri'nin Genel Başkanlığını yürüten Kadri Kaplan, Halkevleri'nde Dünder Seyhan, Necati Ünsalan, Selçuk Atakan gibi subayların da aktif olarak çalıştığını ifade eder: Bu arkadaşlar 27 Mayıs'taki birçok tartışmada başı çeken çocuklardı. Aslında anlayışımız 27 Mayıs'ın devamıydı.” Kadri Kaplan, “Canımız ciğerimiz Suphi Karaman”, *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018.

yaklaştıklarını, yıllar sonra yazdıkları anılarında çeşitli “savunma mekanizmaları” geliştirerek ele aldıkları görülmektedir.¹⁸³¹

Ancak idam kararlarını esas belirleyen faktörün “kararsızlar kanadının kararları” etkili olmuştur, denebilir.¹⁸³² Komite’nin idam karşıtı kanadının son günlere kadar çoğunluğu elinde tuttuğu bilinmekteydi. Ama bir gün öncesinden itibaren bu grup içinde değişiklikler yaşanmış ve 4 üye karşı tarafa geçerek, idamların onaylanmasında etkili olmuşlardır. “Kararsızlar”ın oy tercihleri, mahkemenin aldığı karara göre farklı mecralarda yön bulmuştur. Mahkemenin oybirliğiyle verilen 4 idam kararını onaylayan bu üyeler, oyçokluğuyla kabul edilen 11 ölüm cezasına ise ret oyu vermişlerdir. Böylece “orta yol”un bulunduğu yönünde bir kanaate sahiptirler. Zira kararsızların tezine göre, “hepsine onay versek, asılsalar, seçim ortamı bozulacak. Askerî yönetim uzayacak ve giderek etkisi artan Aydemir Cuntası hâkim olacak... Hiçbirine vermezsek, Yassıada’dakilerin tümü tehlikeye atılacak... Ancak bizim (4 üye) verdiğimiz kararla, üçü dışında hepsi kurtulacaktı.”¹⁸³³

Bu Komite üyesinin ifadeleri göz önüne tutulduğunda cuntanın bir grubunun belirlediği taktiğe göre, ölüm cezası alanların tamamı idam edilirse, DP kitlesinin göstereceği duygusal reaksiyon sonucu çıkacak olaylar, seçimlerin ertelenmesine yol açacaktı. Şayet tüm ölüm cezaları affedilecek olursa, Yassıada’daki bütün mahkumlar kurşuna dizilecek ve oluşacak kaos ortamı yeni bir ihtilali gündeme getirecekti.¹⁸³⁴ Başka bir ifadeyle, her

¹⁸³¹ Diğer isimlerin söyleşi ve röportajları da incelenmesine rağmen, bu hassas konu hakkında fikirlerini beyan etmedikleri görülmüştür. Örneğin Haydar Tunçkanat, idam kararlarından bahsederken, kararlardan önce Komite’ye “af” yönünde siyasilere tarafından bazı baskılar yapıldığını ifade eder ama SKB’nin tutumundan bahsetmez. Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, s. 451-452; Örneğin Şükran Özkaya, “Menderes’i ipe götüren asıl suçlular”ın menfaat ve çıkarlarını korumak isteyen Menderes’in yakın çevresindeki bazı bakan ile milletvekillerini itham eder ve meseleyi, 27 Mayıs öncesindeki siyasi ortama kadar götürür. Özkaya, a.g.e., s. 350-353; Nitekim DP’ye muhalif gazetecilerden Nimet Arzık, Menderes’in idamına esas sebep olan kişilerin, Samet Ağaoğlu, Mükerrerem Sarol ve Fatin Rüştü Zorlu gibi isimler olduğunu belirtir. Nimet Arık, Menderes’i İpe Götürenler, Kurtuluş Matbaası, Ankara, 1960; Ayrıca DP eski milletvekili ve gazeteci Mithat Perin, DP’nin bir özeleştirisini yaparak Menderes’in yakın çevresini tenkit eder. Mithat Perin, *Menderes’i Kim Astırdı?* Dünya Yayınları, İstanbul, 1995.

¹⁸³² Karavelioğlu, a.g.e., 148.

¹⁸³³ Ahmet Yıldız, “Menderes’i İpe Götüren Dört İmza”, *Nokta*, S. 34, Gelişim Yayınları, İstanbul, 25 Ağustos 1991, s. 21-22; Karavelioğlu, a.g.e., 148

¹⁸³⁴ Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar*, s. 240; “Talat Aydemir cuntası, idam sehparlarının gölgesinde bir iktidar düşünüyordu. İdamlar olursa, seçimler de gölgelenecek, belki de yapılmayacak, Meclis toplanamayacak, 27 Mayısçıları yıpratın cunta liderleri, baş olacak.” Hekimoğlu, a.g.e., s. 176; İngiliz dış ilişkiler belgeleri de idamlar konusunda ordudaki bir grubun yaptığı baskıların çok etkili olduğunu dile getirir. Cihat Göktepe, *British Foreign Policy Towards Turkey: 1959-1965*, s. 81.

iki koşulda da hem hayatlarının tehlikeye gireceği hem de seçim ortamının bozulacağı korkusundan kaynaklı bir söylem kullandıkları dikkati çekmektedir.¹⁸³⁵

SKB üyesi General Faruk Güventürk, idamlarda cuntanın kesinlikle hiçbir rolü olmadığını öne sürer. Ona göre Cevdet Sunay, SKB'nin lideriydi ve tüm ordu da “tam bir itaat”le ona bağlıydı. Düz mantıkla verilmiş bu açıklamaya göre Cevdet Sunay ile SKB'nin, idamların infazı ve hükmüyle hiçbir alakası yoktu.¹⁸³⁶ Zira Cevdet Sunay, “ordu böyle (idam) istiyor” şeklindeki söylemleri eleştirmiş ve buna karşı bir de tebliğ sunmuştur:¹⁸³⁷

1. Adaletle intikal etmiş bir konu ile Türk Silahlı Kuvvetleri hiçbir surette ilgili değildir.
2. Yassıada Mahkemesi'ne hiçbir şahıs, zümre ve teşekkülün tesir etmemesi gerekir.
3. Mahkemenin vereceği kararlar, ne olursa olsun, MBK yasal hakkını serbestçe kullanmalıdır.
4. Mahkeme kararları ile orduyu ilgili göstermeye hiçbir şahıs ve zümre gayret sarf etmeye yetkili değildir.

Genelkurmay'ın bu “resmî” söyleminden yola çıkılacak olursa, akla gelen sorulardan birisi, idamların onaylanmasında başta Talat Aydemir olmak üzere SKB üyelerinin bir tesiri söz konusu muydu? Veya soru indirgenecek olursa, devlete isyan suçundan idam edilen; 22 Şubat 1962 ile 21 Mayıs 1963 olaylarının “asi albay”ı Talat Aydemir, “günah keçisi” mi ilan edilmek istenmiştir? Veyahut Faruk Güventürk'ün ifade ettiği gibi sırf asılsız dedikoduların önüne geçmek için tebliğ edilmiş bir beyanat mıydı?

¹⁸³⁵ Diğer taraftan mahkeme kararlarına “ret” oyu veren 9 üyeden bazı isimlerin anı ve röportajlarında, “son anda karar değiştiren” Komite üyelerine yönelik sitemli söylemleri de dikkat çekmektedir. Ancak bu sitemkâr yaklaşımların, ancak 1990'lardan sonra yapılan röportajlar veya kaleme alınan anılarda yer aldığı gözükmektedir. Baykam, a.g.e., s. 168; Baykam, a.g.e., s. 195; Karavelioğlu, a.g.e., 148-149; Sami Küçük, a.g.e., s. 128-129.

¹⁸³⁶ Faruk Güventürk, o dönem kendisi hakkında kara propagandalar yapıldığını, hatta Ulus Gazetesi'nde, “Biz, Adnan Menderes'i bando mızıkça çalarak asarız” şeklinde kendisine ait olmayan asılsız bir beyanın yayımlandığını ifade eder. Nazlı Ilıcak, a.g.e., s. 174.

¹⁸³⁷ Avni Doğan, a.g.e., s. 307.

SKB ile idamlar meselesine geçmeden önce, idamlarla genel seçimlerin birbiriyle bağlantılı olaylar olduğu belirtilmelidir. Zira cunta üyeleri ve bu cuntaya yakınlığıyla dikkat çeken MBK üyelerinin temel tezi; SKB'nin Prensipler metninin “3. maddesinin d fırcası”na göre kaleme alınmış kriterlerinde saklıdır: “Yassıada davasında birinci derecede suçlular için Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği kararlar derhal tasdik ve infaz edilecektir.” Yine 3. maddenin e fırcası, bunun devamı niteliğindedir: “Genel Seçimler, Yassıada Mahkemeleri sona erdikten sonra ve cezalar infaz edildikten sonra yapılacaktır. Bu tarih 29 Ekim 1961'e geçemez.”¹⁸³⁸ SKB üyeleri, yukarıda da irdelendiği gibi, meşruiyetlerini 27 Mayıs'tan ama güzergâhlarını bu metinden almaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, subayın kafasındaki 27 Mayıs ideali ile Prensipler metni, “çift başlıklı yapışık kardeş” gibidir. Nitekim Prensipler metninin, ordunun gizli anayasası niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu gerçeği bilmek, idamların hangi koşullar altında infaz edildiğini anlamamıza yardımcı olacak önemli bir veri niteliğindedir. Bu düşünceye göre, 27 Mayıs'ın meşruluğu, ancak devrilen iktidarın gayri meşruluğuyla kesinlik kazanacaktı ve gayri meşru bir iktidarın sorumlularının cezasız kalmalarına da olanak yoktu. Hatta 1961 yazından itibaren cunta eliyle Devlet Radyosu'ndan idamlar lehine “propaganda” yayınları yapılmaya başlanmıştı.¹⁸³⁹ Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki, 12 Haziran 1961 tarihli Geçici Anayasa'nın 1. bölüm 6. maddesine göre, “Yüksek Adalet Divanı'nın kararları kesindir. Buna karşın idam kararlarının infazı kararı, Milli Birlik Komitesi'nin tasdikine bağlıdır” hükmü yer almaktaydı.¹⁸⁴⁰ 27 Mayıs'tan sonra tesis edilen geçici “askerî rejim” kendisini MBK olarak deklare etmişti. Fakat devlet yönetimini eline geçiren Komite, süreç ilerledikçe otoritesini ve meşruiyetini kaybetmiş, karşı bir güç unsuru olarak oluşan SKB karşısında zayıflamıştı. Başka türlü bir anlatımla, bu aşamada MBK'nın, “şiddet tekeli”ni kontrol etmekten ziyade, bizzat onun kontrolü altına girdiği söylenebilir.

Bu süreçte cuntanın kullandığı en etkili “silah”lardan birisi, DP taraftarlarının “tahrik” edici söylemleri oluşturmuştur. Eski DP'lilerin Komite'yi, doğrudan veya imalı yolla,

¹⁸³⁸ Özkaya, a.g.e, s. 317; Talat Aydemir, a.g.e., s. 77; Seyhan, a.g.e., s. 144; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, s. 265-266.

¹⁸³⁹ Metin Toker, bu radyo yayınlarının, Yassıada İrtibat Bürosu'nda görevli bir binbaşı ile gazeteci Bedii Faik tarafından düzenlendiğini ve DP iktidarı dönemindeki radyo propagandasını andırarak şekilde “iğrendirici” bir üsluba sahip olduğunu belirtir. Toker, s. 267-268. Ayrıca, Metin Toker'in bu yayınların “yakışsızlığı” hakkında Akis Dergisi'nde kaleme aldığı köşe yazısı için bkz. *Akis*, “Sakin Sakin Konuşalım”, 7 Ağustos 1961, s. 7.

¹⁸⁴⁰ *Resmî Gazete*, “Geçici Kanun”, 14 Haziran 1960.

kışkırttığı yönünde çeşitli beyanatlar yer almaktadır: “Asamazlar, assınlar da görelim”¹⁸⁴¹ veyahut “asamazsınız, asarsanız tümünüzü (Komite üyelerini) de biz asacağız.”¹⁸⁴² Bu söylentilerin nerede/ne zaman/kimler tarafından söylendiğini net olarak bilinmemekle beraber¹⁸⁴³ orduyu derinden rahatsız ettiği, hem idam yanlısı hem idam karşıtı Komite üyelerinin ortak kanaatidir. 27 Mayıs sürecini yakından izlemiş olan siyaset bilimci Walter Weiker, Menderes’in hayatının bağışlanması ihtimaliyle bunun ordudaki yansımalarını değerlendirir. Ona göre ordunun, DP’nin özellikle taşra kitlesinin gözünde, Menderes’in tekrar bir kahraman, hatta olağanüstü bir varlık olarak görebileceği olasılığına tahammülü yoktur.¹⁸⁴⁴ MBK üyesi Suphi Karaman, orduyu tahrik eden bu fısıltıların, Talat Aydemir ve arkadaşları tarafından kullanışlı bir baskı aygıtına dönüştüğünü belirtir.¹⁸⁴⁵ Burada dikkat çeken husus, Komite’ye yönelik bu kışkırtıcı söylemlerin doğrudan muhatabı MBK olmasına rağmen, SKB’nin kendi üzerine alınmasıdır. Zira iktidarın fiilen kontrolünü eline alan cunta, Komite’ye yönelik herhangi bir “sözlü veya fiili” saldırıya karşı bir savunma mekanizmasını devreye sokması, Prensipler metninin üçüncü maddesinin a fırcasına dayanmaktadır: “MBK, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bölünmez bir uzvudur. Onlara vaki bir tecavüz Türk Silahlı Kuvvetleri’ne yapılmış addedilir.”¹⁸⁴⁶

Eski DP’liler tarafından söylendiği iddia edilen bu dedikodular, cunta üyelerinin nefret ve husumet duygusunu tetiklediği gibi, kışlalarda en fazla konuşulan konuların başında

¹⁸⁴¹ Sıtkı Ulay, Eylül ayından itibaren Komite içinde yapılan idam tartışmalarında bazı üyelerin kararlarında “oynaklık” olduğunu, bunun da DP tabanının “asamazlar, hele assınlar da görelim...” yönündeki kışkırtıcı sözlerin tetiklediğini belirtir. Ulay, a.g.e., s. 221; Özkaya, a.g.e., s. 350; Karavelioğlu, a.g.e., s. 141.

¹⁸⁴² Göksu, a.g.e., s. 43-44; Tarık Güryay, a.g.e., s. 316; Fahri Özdilek, SKB’nin idamlara tesirinin yüzde 30 civarında olduğunu söyler. Asıl sebep “assınlar da görelim” şeklindeki DP yanlılarının tahrikleridir. Ilıcak, a.g.e., s. 472.

¹⁸⁴³ Bir iddiaya göre, Eski DP Milletvekili ve gazeteci Mithat Perin kitabında, “Menderes’i asamazlar, asılamaz” şeklindeki söylentileri çıkaranların esasında eski DP’lilerin değil, aksine Menderes’in asılmasını isteyen tahrikçi unsurların işi olduğunu öne sürer. Mithat Perin, *Yassıada ve İnfazların İçyüzü*, s. 67-68.

¹⁸⁴⁴ Walter Weiker, Menderes “suçlu bulunduğu halde, ordu bile öldüremedi onu” şeklinde bir düşüncenin orduda hâkim olduğunu ifade eder. Walter Weiker, 1960 Türk İhtilali, s. 66-67; SKB üyesi General Faruk Güventürk, idamlar aleyhine yüzlerce mektup aldığı ve geceleri “Hele bir asın, çoğunuzu çocuğunuzu yok edeceğiz...” şeklinde evine tehdit içerikli telefonlar geldiğini söyler. Nitekim “Öyle bir hava yaratıldı ki, bunları asmanın mı, Silahlı Kuvvetler korkutulmuş duruma gelecekti” şeklinde ifadeler kullanır. Ilıcak, a.g.e., s. 174.

¹⁸⁴⁵ Suphi Karaman, “30 Yıl Sonra 27 Mayıs”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1990; Talat Aydemir’e yakın isimlerden Bahtiyar Yalta, ondan idamlarla ilgili hiçbir söz duymadığını kesin bir dille belirtir. Yalta, a.g.e., s. 200.

¹⁸⁴⁶ Talat Aydemir, a.g.e., s. 77; Seyhan, a.g.e., s. 144.

geldiği anlaşılıyor. Böylece idamlar meselesi, mahkeme kararları yaklaştıkça SKB-DP tabanı arasında üstü kapalı bir çatışmaya dönüşerek, MBK'nın tek başına vereceği bir karar olmaktan iyice uzaklaşmaya başlamıştır.¹⁸⁴⁷

Bu doğrultuda cunta liderleri, “genç subayların tazyikine maruz kaldıklarına” dair bir söylemi de ön plana çıkartarak, 27 Mayıs'ın hedefinden sapmaması adına, adaletin tecelli etmesi gerektiği yönünde bir düşünceye sahipti. Yine bu görüşe göre, adalet ve hukuk, mahkeme kararlarının aynen onaylanmasıyla tecelli edecekti. Aksi takdirde, cuntanın önde gelenlerince “MBK idamları onaylamazsa, tüm mahkûmları kurşuna dizmek” için yemin ettirilen Yassıada'daki subaylar¹⁸⁴⁸ tüm mahkûmları öldürerek adaleti kendi elleriyle sağlamış olacaktı. Böylece ordunun tabanından gelen baskı önlenmiş olacak ve “huzur”u sağlayacak en önemli tedbir alınmış olacaktı.¹⁸⁴⁹ Talat Aydemir cuntası, mümkün olduğu kadar fazla idamın gerçekleşmesini arzu etmektedir.

Cuntayla ilintili bazı Komite üyelerinin de benzer bir teze sahip oldukları görülmektedir. Örneğin Albay Tarık Güryay, 1985 yılında Emin Çölaşan'a verdiği bir röportajda, yargılamalar sırasında MBK üyesi Havacı Mucip Ataklı'nın Yassıada'ya geldiğini ve Mahkeme Başkanı Salim Başol'un da bulunduğu ortamda bir yemek tertip edildiğini söyler. Yemek sırasında Mucip Ataklı, idam sayısının ne kadar fazla olursa, “MBK'nın meşruiyeti”nin o kadar güçleneceğini ifade eder: “Reis Bey (Salim Başol), karar günü geldiğinde 60'tan aşağı idam verirsiniz, Milli Birlik Komitesi olarak biz gayrimeşru duruma düşeriz. Yani 59 kişi bizi meşru kılmaz.”¹⁸⁵⁰ Bu görüşten hareketle Mucip Ataklı'nın, aynı zamanda “varoluş sancısı” yaşayan MBK'nın “meşruiyet kaygısı”nı ön plana çıkarttığı görülüyor. Mucip Ataklı bu sözlerinin ilham kaynağını, 29 Mayıs 1960 günü, İlim Heyeti tarafından darbenin “meşru zemini”nin inşa edildiği metinden aldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, esasında “tabela”dan öte bir kurum hüviyetini artık koruyamayan “sözde iktidar” MBK'nın varoluş meşruiyeti için “zor ve cebir” kullanımının zarurieti vurgulanmaktadır. Ancak meşruiyet, hemen hemen tüm

¹⁸⁴⁷ Göksu, a.g.e., s. 43-44.

¹⁸⁴⁸ Ahmet Yıldız, böyle bir yeminin olup olmadığını, Yassıada hâkimlerinden Servet Tüzün'den teyit ettirdiğini ifade eder. Sadık Göksu, a.g.e., s. 43-44.

¹⁸⁴⁹ Ulay, a.g.e., s. 219.

¹⁸⁵⁰ Tarık Güryay, Mucip Ataklı'nın bu sözleri karşısında, Salim Başol'un gevelediğini ve renginin kaçtığını belirtir. Çölaşan, a.g.e., s. 22.

tanımlarda “zor ve cebir yoluyla değil, rıza ve gönül yoluyla otoriteyi kabul etmek” anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir. Zira devlet nezdinde yasal görünen, toplum nazarında meşru olmaya yetmemektedir.¹⁸⁵¹ Darbeyle iktidarı ele geçiren ve geçici askeri bir rejim kuran MBK, İlim Heyeti’nin “meşruluk fetva”sına rağmen ülkedeki gücünü/otoritesini zamanla kaybetmeye başlamış ve Komite’nin “iktidar kaynağı” sorgulanır hale gelmiştir. Nitekim Mucip Ataklı’nın satır aralarına yansıyan ifadelerinden Weberyen bir okuma yapılacak olursa, MBK’daki bir grubun idamlar üzerinden “zor”la meşruiyet inşa etme çabası, hem MBK’nın “gücü”nü yeniden ortaya koyacak hem de ülkenin “huzur”a kavuşması sağlanacaktı. Ayrıca idam cezalarının sayısı ile orantılı bir meşruiyet anlayışının dile getirilmesi, “27 Mayıs’ın hedeflenen gayesine ulaşamamış” olmasının; diğer bir ifadeyle ordudaki radikalizmin bir sonucuydu. Toplumun 27 Mayıs İhtilali’nden “henüz hiçbir ders almamış olması” ordu merkezli bir radikalizmi tetiklemekteydi.¹⁸⁵² Başka türlü söylemek gerekirse, olağanüstü hal kararlarının tatbik edildiği dönemlerde ülkeyi “kaos” ortamından kurtaracak tek çıkar yol olarak “şiddet/zor” mekanizmasının devreye sokulması yaygın bir sivil/askerî rejim anlayışıdır.¹⁸⁵³ Karşılaştığı kriz/sorunları, rasyonel çözüm niyetinden uzaklaşan MBK’nın güçlü hiziplerinden Mucip Ataklı ve grubunun, sırf kanun gücünden yararlanarak ölüm cezaları üzerinden “meşruiyet” kazanma talebi, şiddet tekeli elinde bulunduran ve ülkenin fiili iktidarı SKB cuntasının da huzurunu sağlamaya yönelik olduğu unutulmamalıdır. Nitekim 13 Eylül 1960 günü, idamlar hakkındaki görüşleri sorulan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın Komite’ye verdiği cevap bu tespiti

¹⁸⁵¹ Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 58; Ayrıca meşruiyetin birbirine yakın tanımları için bkz. Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, Adres Yayınevi, İstanbul, 2018; Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri 1989-1992*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016; Charles Tilly, *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, İmge Yayınları, Ankara, 2001; Carl Schmitt, *Kanunilik ve Meşruiyet*, Çev. Mehmet Cemil Ozansü, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016; Cemil Oktay, *Siyasal Kültür Okumaları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017; Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001; Meşru kelimesi, TDK Türkçe Sözlük’te “Yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulduğu” şeklinde tanımlanmaktadır. Parlatur, *TDK Türkçe Sözlük*, c.2, Ankara 1998.

¹⁸⁵² Başol, *İdamların İçyüzü*, s. 106.

¹⁸⁵³ Jacques Derrida, “Yasanın Gücü ve Otoritenin Mistik Temeli”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, Ed. Aykut Çelebi, Çev. Zeynep Direk, Metis Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 48.

doğrular niteliktedir: ”Ölüm cezası çıkmazsa, orduda (SKB) hoşnutsuzluk olur. Allah yardımcınız olsun.”¹⁸⁵⁴

Bununla birlikte Yassıada İrtibat Bürosu ile ilgili bir mevzuyu açıklamak yerinde olacaktır. İleriki dönemin Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevini üstlenecek olan, Kurmay Albay Namık Kemal Ersun’un komutasındaki Yassıada İrtibat Bürosu, İstanbul’da I. Ordu mıntikasında yer almasına rağmen, doğrudan Ankara’ya; MBK’ya bağlıydı ve yetkileri açısından da MBK Genel Sekreterliği’nin izni dâhilinde hareket etmekteydi. Kısaca, MBK’nın bir parçası olarak İstanbul’da teşkil edilmiş bir kuruluştur. Büroda, sadece askerler değil, aynı zamanda sivil yetkililer ve hukukçular da görev alıyordu.¹⁸⁵⁵ Ondörtler’in tasfiyesiyle birlikte MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı da sürgüne gönderilen isimler arasındaydı. Böylece İrtibat Bürosu, Komite’deki Havacı grubun hâkimiyetine girmişti.¹⁸⁵⁶ Nitekim İrtibat Bürosu’nun, emirleri, Devlet Başkanı Cemal Gürsel’den değil, Havacı Mucip Ataklı’dan aldığını belirtmek gereklidir.

Ancak cuntanın Karacı Albayları ile Havacı grubun yöntem konusunda benzerlikleri olmasına rağmen, hedeflenen amaç arasında bariz farklılıkları bulunmaktadır. Aydemir Cuntası olarak bilinen Karacıların bir kısmı, çok sayıda ölüm cezasının ülkeyi yeni bir ihtilal ortamına sokacağını hesaplarken; Havacılar, tam aksine, bunun Komite’nin meşruiyetini artıracığını ve seçimin daha kolay koşullarda gerçekleşeceğini düşünmektedir. Bununla birlikte Karacı kanattan gelen diğer bir tehdit de idamların onaylanmaması halinde MBK’nın darbeyle devrilmesi ihtimalidir. Havacı Yüzbaşı Remzi Oral, Menderes’in asılmasının gerekliliği ile demokrasiye kısa sürede geçiş arasında şöyle bir ilişki kurar: “Bir kere şunu söyleyeyim. Ben cellat değilim. Adnan Menderes’in asılmasını çabuklaştırmanın altında demokrasiye geçiş açısından hayati önemde bazı nedenler vardı ve ben bunun kararını tek başıma vermiş değilim. Bir kez o günün koşullarını iyi bilmek lazım. Türk Silahlı Kuvvetleri içinde orduyu siyasetten uzak tutmak için benim de içinde bulunduğum bir birlik kurulmuştu. Adı Silahlı Kuvvetler Birliği... Bu birlik üyelerinin yemininde Yassıada’da Yüksek Adalet Divanı’ndan çıkacak kararların uygulanması da yer alıyordu. Silahlı Kuvvetler

¹⁸⁵⁴ *Cumhuriyet*, 30 Yıl Sonra 27 Mayıs, 2 Haziran 1960; Metin Toker de kitabında, idamlar karşısında toplumun veremediği tepkiyi “Başta Menderes, üç DP büyüğü çatır çatır asıldılar ve Türkiye’de ses çıkmadı” ifadeleriyle anlatır. Metin Toker, *İsmet Paşa ile On Yıl 1960-1961*, c.3, s. 218

¹⁸⁵⁵ AYTEKİN, a.g.e., s. 110-111.

¹⁸⁵⁶ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes’i Nasıl Astık?”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s. 7. .

Birliği'nde yönetim kısa zamanda, Talat Aydemir cuntasının güdümüne geçmişti. Talat Aydemir, Babialı Baskını benzeri bir ihtilal yapıp, diktatörlüğüne kurmak için bahane arıyordu. Eğer Milli Birlik Komitesi, Yassıada'dan çıkan idam kararlarını onaylamasa, Talat, ihtilal yapacaktı. Komitenin o günkü toplantısı sırasında Meclis'i, birliklerine kuşattırmıştı. O günlerde Talat'tan kopan Havacılar Cuntası olarak da biz, Aydemir'in bu planına karşı çıkıyorduk.¹⁸⁵⁷

Nitekim Mucip Ataklı, birçok fraksiyonu içinde barındıran SKB örgütünün Talat Aydemir grubundan ziyade, Havacılar kanadı olarak bilinen Halim Menteş'le irtibatlıydı. Bu noktada Talat Aydemir'le aralarında bazı sürtüşmeler bulunmaktaydı ve bu sürtüşmelerin kaynağını iktidarın sivillere bırakılıp bırakılmama meselesi oluşturuyordu. Yeri gelmişken Mucip Ataklı'nın işgal ettiği pozisyonlar hakkında bahsetmek yerinde olacaktır. Üç farklı kulvarda aynı amaç uğruna çalışmaktaydı. Komite üyesi olarak MBK'da, Havacı bir subay olarak Hava Kuvvetleri Karargâhı'nda, cunta üyesi olarak SKB'de boy gösteren Mucip Ataklı, sürekli İsmet Paşa'dan yana tavır koymaktaydı. Ayrıca HKK Kurmay Başkanı General Hüsnu Özkan ile HKK Karargâh Başkanı Kurmay Albay halim Menteş, Hava Kuvvetleri'nin darbe sonrası dönemde Karacılar karşısında siyasette söz sahibi olabilmesi için İnönü'yle birlikte hareket etmeyi gerek ülke gerekse şahsi çıkarları için "elzem" görüyorlardı. Bu tavırları, SKB içinde bunalıma yol açmaktaydı.¹⁸⁵⁸

Bununla birlikte tercihini "askerî rejim"ın devamından yana kullanan Talat Aydemir'e karşı Havacılar grubu, seçimler sonucunda iktidarın sivillere devredilmesi gerektiğini öne sürüyordu. Ancak bu "siviller"den kastedilen, DP'nin devamı niteliğindeki partiler değil, İnönü'nün Halk Partisi olduğu belirtilmelidir.¹⁸⁵⁹ Nitekim SKB toplantılarına sürekli katılan Mucip Ataklı'nın, idamların affi halinde, Talat Aydemir'in kesin bir darbe yapacağına dair elinde kuvvetli delillere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin reyini tüm idamların lehinde kullanan Havacı gruptan Emanullah Çelebi de benzer bir söylemi dile getirmektedir. Tempo Dergisi'nde yaptığı röportajda idam cezalarının karara bağlanmasından birkaç gün önce Talat Aydemir'in "idamlar olmazsa, yeni bir

¹⁸⁵⁷ Remzi Oral, "Menderes'i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı", *Milliyet*, 28 Ağustos 1986, s.13.

¹⁸⁵⁸ Yalta, a.g.e., s. 260.

¹⁸⁵⁹ Yüzbaşı Remzi Oral, "Menderes'i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı", *Milliyet*, 28 Ağustos 1986, s.13.

ihtilal” yapılacağını söyleyerek kendisini tehdit ettiğini, bu korku üzerine idamlar lehine oy verdiğini şöyle ifade eder:

“Milli Birlik Komitesi’nin azap çektiği günler. İçimizdeki ikilik dorukta; “İdamlar olsun-idamlar olmasın” düşünceleri içinde boğuluyoruz. Silahlı Kuvvetler Birliği, Jandarma Okulu’ndaki bir toplantısına beni de çağırdılar, gittim. Bana “İdamlar hakkında ne düşünüyorsun” diye sordular. Düşüncem belliydi: “15 kişinin idamı istendi. Bir anayasa ihlali var. İlla ki bir ders verilecekse Celal Bayar’ın idamına oy veririm. Ancak onun da yaş haddinden dolayı cezası müebbet hapse çevrilir” yanıtını verince Talat Aydemir’in “Yassıada’nın kararlarını uygulayacaksınız. İdamlar olmazsa ihtilal yaparız! Ya idamlar ya ihtilal!” şeklinde sözler kullandı. Tesiri altında kaldım, reyimi idamlar lehine kullandım... Şuan vicdan azabı çekiyorum.”¹⁸⁶⁰

Bu beyanata göre Talat Aydemir’in, Mucip Ataklı’nın koruması altındaki bir Komite üyesi üzerinde korku ve panik yarattığı görülüyor. Talat Aydemir’in birinci taktiği, idam sayısının mümkün mertebe fazla olmasına dayanmaktaydı ki, bu konuda Mucip Ataklı’yla paralel düşüncelerine rağmen, bunlardan ilki, bu sayede seçimlerin iptalini düşünürken, diğeri seçim ortamına “meşruluğunu” ispat etmiş MBK’nın egemenliğinde daha sağlıklı girileceğine inanmaktaydı. Bu noktada Talat Aydemir’in tehdidinin, Komite’nin Havacılar grubuna mensup bir üyesine yapılmış olması soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Zira Havacılar Cuntası’nın korumasında olduğu bilinen “çerkez” kökenli Emanullah Çelebi’nin bu beyanı doğruyu yansıtsa bile, idamlar konusundaki “nihai” kararını bu tehdide indirgemesi, hikâyenin “yanlış” okunmasına neden olacaktır. Neticede Talat Aydemir’in kendisine yönelik baskılarını “Aslında benim bir ilgim yoktu, Aydemir tehdit etti” şeklinde tüm açıklamalarına da şüpheyle bakmak gerekmektedir. Kısaca Emanullah Çelebi’nin hikâyeyi çarpıttığını düşünmekteyiz.

Bu hususta SKB’nin kimi grupları, mahkemeden çıkacak idam kararlarının “hiç değiştirilmeden” onaylanmasını sağlamak için MBK’yı iki taraftan; biri doğrudan diğeri dolaylı olmak üzere “kısaç” altına almıştır. İlkinde, Komite üyelerine yönelik tehdit yoluyla MBK’yı direkt etkilemek gibi bir yöntem kullanılmıştır. Tehditlerin içeriğini “yeni bir ihtilal veya ölüm” oluşturmaktadır. Başlangıçta idamların “kesin” karşısında

¹⁸⁶⁰ Emanullah Çelebi, “Türkiye’nin İlk Darbecileri”, Ed. İpek Özbey, *Tempo Dergisi*, Mayıs 2009.

gözükten ama son anda fikir değiştirip “evet” oyu verenlerden Ahmet Yıldız, hem Talat Aydemir hem de Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk’un tehditleriyle karşılaştığını iddia eder. Talat Aydemir’in tehdidi, 14 Eylül günü kendisine Cevdet Sunay tarafından aktarılmıştır: ”Bu Talat sana küfrediyor, seni görürse vuracak. Siz idamlara karşıymışsınız. Durum nazik, cunta idamlar için ısrarlı.”¹⁸⁶¹ Bu iddialara göre, Talat Aydemir ve çoğu cunta mensubu subay, mümkün olduğu kadar fazla sayıda idamın gerçekleşmesini arzu etmekteydi. Başlangıçta, cuntanın listesindeki idam sayısı oldukça kabarık iken, idam karşıtı bazı Komite üyelerinin cunta toplantılarına katılarak aşırılıkları yumuşattığı görülüyor.

İkincisinde, baskılara rağmen çıkacak muhtemel bir af halinde, bir önceki bölümde kısmen belirtildiği gibi Yassıada’daki “tüm mahkûmları kurşuna dizme” şantajıyla Komite üyelerini tesir altında bırakmak gibi bir yol izlenmektedir. Nitekim İmralı’daki bu olağanüstü vakayı anlatan yeterli sayıda bilgi bulunmaktadır. İmralı Cezaevi Müdürü Ahmet Ziyaettin Acarol, mahkeme süreci henüz devam ederken, infazların yapılacağı İmralı Adası’nda idamlar için “erken” hazırlıkların başladığını belirtir. Cezaevi Müdürü “zeytin fidanı için çukur açıyoruz” diyerek mezar kazdıklarını, “cephane için sandık” diyerek tabut yaptıklarını, “kale direği” diye darağacı kurduklarını söylemektedir.¹⁸⁶² Yassıada Komutanı Tarık Güray da İdam kararlarından bir ay önce, MBK’nin talimatıyla onlarca darağacının İmralı Adası’na gönderildiğini belirtir.¹⁸⁶³ Sezai Okan, Talat Aydemir ve ekibinin idamlar öncesinde Jandarma Okulu’ndaki toplantı mesailerini artırdıklarını ve MBK’yı baskı altına almaya yönelik üstü açık veya kapalı mesajlar ilettiklerini ileri sürer. Onlara göre, mahkemeden çıkacak tüm idamlar onaylanmalıydı: “Aksi takdirde Yassıada, bombalanarak haritadan silinecekti.”¹⁸⁶⁴ Bununla birlikte, Ankara kanadının üyelerinden Bahtiyar Yalta, idamlar konusunda Talat Aydemir’in günah keçisi haline getirildiğini savunur. Ona göre, adayı bombalamayı düşünenler, Talat Aydemir’e karşı olan Bandırma Hava Üssü’ndeki

¹⁸⁶¹ Ahmet Yıldız, aynı gün Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk’un “Ahmet, idamların altında imzan bulunsun, yoksa başın belaya girer. Haberin ola” şeklinde sert ikazlarıyla karşılaştığını belirtir. Ahmet Yıldız, “Menderes’i İpe Götüren Dört İmza”, *Nokta*, S. 34, Gelişim Yayınları, İstanbul, 25 Ağustos 1991, s. 20.

¹⁸⁶² Mustafa Yürekli, *İmralı: Menderes’in İdamı Belgeseli*, Kanal 7 Yapımı, 2005.

¹⁸⁶³ Emin Çölaşan, a.g.e., s. 23.

¹⁸⁶⁴ Sezai Okan, “MBK Ağır Baskı Altındaydı”, *Milliyet*, 4 Haziran 1961, s. 13.

subaylardı. Adanın güvenliğinden sorumlu bu pilotlar ise Havacılar grubuna mensuptu.¹⁸⁶⁵

Ayrıca Tarık Güryay'ın idam günü subayların öfkesini yansıtan ifadeleri, adadaki gerginlik hakkında önemli ipuçları vermektedir. İdam cezalarının affedileceği yönündeki söylentiler, Yassıada'daki subaylar üzerinde büyük infial yarattığı gibi, büyük bir genç subay kitlesi, izinsiz şekilde İmralı adasına çıkarma yapmıştır. Tarık Güryay, infazların yapılacağı İmralı'ya gittiğinde daha önce hiç görmediği bu subaylarla karşılaştığını ifade eder. Subaylar, idam cezalarının affi halinde İmralı'daki tüm mahkûmları öldürme niyetindedir. Bu subayların “Biz bu ihtilali, Yassıada'da gardiyanlık yapmak için gerçekleştirmedik” şeklinde sarf ettikleri sözler dikkate alındığında, ordu mensuplarının yaşadığı hiddet ve kızgınlığı anlatmaktadır. Tarık Güryay'a göre, bu subaylar 27 Mayıs için bir “kurban” istemektedirler.¹⁸⁶⁶ Bahtiyar Yalta, Yassıada'daki “gizli bir çete” olarak nitelediği bu subayların İstanbul kanadına mensup olduklarını dile getirir: “İstanbul Birinci Ordu, Yassıada irtibat Bürosu, Yassıada Komutanlığı ve Bandırma Hava Üssü Komutanlığı'na bağlı subaylar idamlarda aceleci davranmaktaydılar.”¹⁸⁶⁷

Sıtkı Ulay, seçimler öncesinde tatbik edilecek çok sayıda ölüm infazının, Komite'nin seçimlere gidişini önleyeceğini ve otomatikman “askeri rejime devam” kararı aldıracağını ifade eder. Aslında yıpranmış bir komitenin bu karardan sonra suçlamanın daha kolay olacağı düşünülmekteydi. Cuntanın arka fikirlerinden biri de eğer Komite, Mahkeme kararlarını tasdik etmeyecek olursa, bu defa da yapılan “27 Mayıs İhtilali'nin mana ve maksadı kalmamıştır” diyerek bu Komite'yi yine tasfiye etmek ve yeni bir komite ile işe yeniden başlayabilmektir.¹⁸⁶⁸

Bu iddialar ve yorumlar üzerinden hareket edilecek olursa, cuntanın iktidar stratejisine göre, her iki durumda ülke siyasal/toplumsal karışıklıkla yüz yüze gelecek ve bu fırsattan istifadeyle SKB, seçimleri iptal ederek iktidarı ele geçirecektir. Çünkü her ne

¹⁸⁶⁵ Yalta, a.g.e., s. 206.

¹⁸⁶⁶ Güryay, a.g.e., s. 346-347; Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes'i Nasıl Astık?”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s. 7; Tüm mahkûmları öldürme niyetinde olan bu subayları, disiplinli tavırlarıyla tanınan Tarık Güryay aynı sertlikle karşılık verdiğini söyler: “Bakın, o adamlar, yukarıda hücrede yatıyor. Ben de buradayım. Sıkıyorsa, gidin yapın böyle bir şey... Ondan sonra ağzınıza ilk kurşunu kimden yiyeceğinizi görürsünüz.” Emin Çölaşan, a.g.e., s. 24.

¹⁸⁶⁷ Yalta, a.g.e., s. 208.

¹⁸⁶⁸ Ulay, a.g.e., s. 220.

kadar SKB'nin elinde büyük bir ordu bulunsa da, ülkede MBK ve siyasal partileri feshedecek darbe ortamı henüz bulunmamaktaydı.

Nitekim bu duyum ve söylentiler, Komite içindeki bazı üyeler nezdinde endişeler yaratarak gizli istişareler gündeme gelmeye başlamıştır. Örneğin bu sohbetlerden birisi Ahmet Yıldız'ın anılarına yansımaktadır. Birçok kez SKB toplantılarına katılarak subayları ikna etmeye çalıştığını, İnönü'yle görüşmeler yaptığını ifade eden Ahmet Yıldız, idamlara en çok karşı olan üyelerden Muzaffer Yurdakuler ve Mehmet Özgüneş'le birlikte gizli bir toplantı yaptıklarını belirtir. Görüşme sonunda seçim ortamının bozulmaması ve SKB'nin stratejisinin boşa çıkarılması için “nasıl olsa öleceklerden, başka bir tabirle, oybirliğiyle ölüm cezasına çarptırılanlardan üçünün cezalarının onaylanması; diğerlerinin kurtarılması ve seçimin sağ salim yapılabileceği” fikrinde mutabık kalınmıştır.¹⁸⁶⁹ Diğer bir isim Sezai Okan da benzer ifadeler kullanır. İdam kararlarının açıklanmasından birkaç gün önce, Genelkurmay İstihbarat Daire Başkanı General Refik Kurttekin'in, “Fransız içkisi” ikram etmek üzere kendisini Ankara Saraçoğlu'ndaki evine davet ettiğini söyleyen Sezai Okan, davete icap ederek Refik Kurttekin'in evine gittiğinde, salonun “tıka basa” albay ve generallerle dolu olduğunu görünce şaşırıldığını belirtir. Cunta mensubu subayların sayıca kalabalık olduğu ortamda, bazı MBK üyeleri de yerini almıştır. Sohbetin ana teması Yassıada kararlarıyla ilgilidir ve Sezai Okan odada yaşananları şöyle tasvir eder: “Salona girince, nezaket gösterilerek herkes ayağa kalktı ve bana bir yer gösterildi. Talat Aydemir karşımda oturuyordu... Toplantıda bizim arkadaşlardan (MBK üyeleri) Mucip Ataklı, Ekrem Acuner ile Talat'ı hiçbir surette onaylamayan Muzaffer Yurdakuler de vardı. Karşı taraf verilecek tüm idam kararlarının uygulanması için tutturmuştu... İhtirasları fren kabul etmeyen bu örgütçüler, “demokrasi” ortamını yok etmek için her taraftan gerekçe gösteriyorlardı. Söz aldım. “Benim kişisel kanaatime göre Yüce Divan'ın ittifakla vereceği kararları onaylarız... Böyle bir kararı MBK tartışamaz. Yine biz, ayrıca Türk Ceza Yasası'nın değiştirilen 56. Maddesine göre, 65 yaşını doldurmuş olanlardan ittifakla idam hükmünü giyenlerin de idamlarını onaylamayız. Ve zamanı geldiğinde görüşlerimi (Komite) arkadaşlarıma sunacağımı” söyledim. Bu konuşmanın

---

¹⁸⁶⁹ Yıldız, a.g.e., s. 240.

ardından rahatsız olup, hep beraber kalktılar... Salon boşalmak üzereydi... (Ama) Daha Fransız içkisi içememiştik.”¹⁸⁷⁰

Fransız içkisinden tatmak umuduyla gittiği Refik Kurttekin’in evinde Sezai Okan, kendisini, gizli örgütlerde mutad olduğu üzere, yapılan sohbetin ana temasının memleket meselesi; gündemin konusunun da mahkemenin vereceği idam kararların nasıl tatbik edileceğine dair tartışmanın içinde bulur. Toplantıda subayların tabiriyle “durum muhakemesi” yapıldığı görülmektedir. Durum muhakemesi, gerek askerî konularda, gerek siyasi alanlarda veya gerekse özel yaşama dair hususlarda bir “mantık düzeni” çerçevesinde planlı biçimde sonuca varma metodudur. Kısaca karşılaştırmalı biçimde, içinde bulunan şartların ve koşulların değerlendirilerek karar mekanizmasını işletmektedir.¹⁸⁷¹ Toplantıda cuntayla çatışma halinde olduğu bilinen Sezai Okan ve Muzaffer Yurdakuler’in sadece üç idam lehine oy kullandığı düşünüldüğünde, kararsızların, SKB’nin baskısını kırmak ve orta yolu bulmak şeklinde bir tutum takındıkları söylenebilir. Sezai Okan’ın toplantıda dile getirdiği diğer bir ifade; “mahkemenin ittifakla verdiği idam kararların onaylanması ile Celal Bayar’ın affi”na dair eğilimin Komite içinde, bir süredir tartışma konusu yapıldığı da anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bu toplantılardan kesin bir sonuç çıkmamasına rağmen, ülke içinde iktidar otoritesini büyük oradan kaybeden Komite, SKB toplantılarını ve alınan kararları sıkı sıkıya takip ettiği anlaşılıyor. MBK’nın onayladığı idam kararları, kendi iradesiyle alınan kararlar olmayıp, SKB toplantılarında tartışılan kararların bir uygulayıcısı oldukları dikkati çekmektedir.

Cunta mensubu hiçbir subayın tesirinde kalmadığının altını çizen ve idamlara ret oyu verdiğinden gururla bahseden Kamil Karavelioğlu, son anda karar değiştiren üyelerin en büyük yanlışının, merak ama endişeleri sonucu cunta toplantılarına katılmasında bulur: “Ahmet Yıldız’ın çok tehdit edildiğini hepimiz biliyorduk. Biraz da her yerde çok konuşmasından oluyordu, oyunu değiştirdi. Fakat 30 sene kendini savunmak zorunda kaldı.”¹⁸⁷² SKB’nin tehditkâr gücünün farkında olan bazı Komite üyeleri, cunta mensubu subaylarla temas sağlamış, onların fikirlerini öğrenmek istemişler ve neticede bir kısmı cuntanın tesirinde kalmıştır. Zira cunta, oybirliği veya oyçokluğuyla, idam

¹⁸⁷⁰Sezai Okan, MBK Ağır Baskı Altındaydı”, *Milliyet*, 4 Haziran 1961, s. 13.

¹⁸⁷¹ Mehmet Ali Birand, *Emret Komutanım*, s. 73-74.

¹⁸⁷² Karavelioğlu, a.g.e., s. 147.

hükmü giyen tüm DP'lilerin infaz edilmesini talep etmekteydi. Lakin bazı Komite üyeleri, SKB'den gelen baskılara rağmen, sadece oybirliğiyle hüküm verilen cezaları onaylamışlardır. Örneğin, Ahmet Yıldız, Sezai Okan ve Muzaffer Yurdakuler gibi isimler SKB toplantılarına katılıp, sonradan fikir değiştiren kişilerdir.¹⁸⁷³ Bu üçünden farklı olarak Mehmet Özgüneş, SKB toplantılarına katılmamakla beraber, idamların oylanacağı gün, Meclis'te doğrudan Talat Aydemir tarafından idamların tasdik edilmesi hususunda kendisine “tehditli tavsiye”de bulunulmuştur: “Talat Aydemir telefon ederek benimle görüşmek istediğini bildirdi. Mecliste buluştuk. Bana “yüce divanın oy birliğiyle aldığı idam kararlarının Silahlı Kuvvetler Birliği olarak yerine getirilmesini, yani idamların yapılmasını istiyoruz. İdamlar aleyhinde oy kullananların akıbetinin ölüm olacağını bildirmek isterim. Ona göre hareket et” diyerek ayrıldı.”¹⁸⁷⁴

Kişisel güvenlik kaygısı, can korkusu veya muhtemel bir darbe riskiyle karşı karşıya kaldıkları anlaşılan bazı Komite üyelerinin, idamların onaylanma sürecinde fikir değiştirdikleri anlaşılıyor.

Mahkeme tarafından idam kararları henüz açıklanmadığı halde, 11 Eylül-15 Eylül günleri arasında idam karşıtları ile idam taraftarları arasında Komite'de yoğun bir mücadele yaşanmıştır. SKB üyeleri dolaylı veya doğrudan baskı ve tazyiklerini MBK'da hissettiriyorlardı. 11 Eylül 1961 günü öğleden sonra, Yassıada'da verilecek kararların “aynen” tasdikini sağlamak için SKB'den ordunun her kuvvetini temsil eden general, amiral ve albaylardan oluşan bir heyet, Komite'yi ziyaret ederek ordunun bu yöndeki görüşünü aktarmışlardır.¹⁸⁷⁵

Yassıada kararlarının onaylanmasına ilişkin yetki MBK'da olmasına rağmen büyük oranda gücünü ve meşruiyetini yitiren bu organın vereceği kararların, ön çalışmasının SKB'de ele alındığı belirtilmişti. SKB içinde yargılamaların bir an evvel bitmesi ve cezaların infazına geçilmesi, genel bir arzu ve istek şeklindedir. İdam cezalarının Komite'de onaylanmayacağı şeklindeki duyular, orduya yayılmakta ve rahatsızlık

¹⁸⁷³ Karavelioğlu, a.g.e., s. 148-149.

¹⁸⁷⁴ Sami Küçük, a.g.e., s. 128; Kamil Karavelioğlu, Mehmet Özgüneş'in idamlar lehine oy vermesini, kendisini oldukça şaşırttığını söyler. Zira Mehmet Özgüneş, hem dindar hem de DP iktidarını “öteden beri” destekleyen bir üyedir: “Cunta tarafından tehdit edildiğini ben de biliyordum, fakat sadece tehdit edildiği için değil, rejim tehlikeye girmesin diye oy değiştirdiğini sanıyorum.” Karavelioğlu, a.g.e., s. 148.

¹⁸⁷⁵ Ulay, a.g.e., s. 219-220; Suphi Karaman, “30 Yıl Sonra 27 Mayıs”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1990. .

yaratmaktadır. İdam cezalarını talep eden SKB içindeki bir grup, önceleri bir talep olarak yapılan baskılarını, son aşamada tehditkâr tavırlara dönüştürmüştür. Tevfik Subaşı, bu durumun cunta içindeki bir grubun, MBK'ya karşı bir gövde gösterisi olduğunu söyler.¹⁸⁷⁶

Muhsin Batur, mahkeme kararlarından önce ve sonra SKB üyesi olarak bazı toplantılarına katıldığını, son toplantının Genelkurmay binasının alt katında yapıldığını ifade eder. Cevdet Sunay ile kuvvet komutanlarının da bulunduğunu bu toplantıda iki ana görüş ortaya çıkıyordu. Birincisi, mahkemenin verdiği kararları aynen tatbik etmek iken; İkincisi, çok sayıda verilen idam kararlarının dış dünyada olumsuz tepkiyle karşılaşacağına yönelik tereddütlerdir. Tartışmaların kesin bir sonuca varamadan bittiğini belirten Batur, genel olarak genç subayların idam kararlarını destekleyen bir düşünceye sahip olduğu fikrini edinir.¹⁸⁷⁷

Nihayet 13 Eylül 1961 günü saat 14.30'da Cevdet Sunay ve tüm kuvvet komutanları MBK'yı ziyaret eder. Cemal Gürsel hariç tüm komite üyeleri toplantıda yer almaktadır. Ekrem Acuner ile Mucip Ataklı idamların lehine; Ahmet Yıldız ile Osman Köksal aleyhinde birer konuşma yapar. Tansiyonun yükseldiği ortamda, üyeler arasında uzun süren sataşmalar ve atışmalar yaşanır.¹⁸⁷⁸ O esnada Cevdet Sunay söz alır ve Komite'nin tartışmalarına katılmak niyetinde olmadıklarını söyleyerek sadede gelir: "Bu işin hukuku size aittir. Fakat ölüm cezaları çıkmazsa hoşnutsuzluk olabilir. Bu asla size baskı ve tazyik değildir, ordu size inanmakta ve güvenmektedir. Allah yardımcınız olsun."¹⁸⁷⁹ Cevdet Sunay'ın sözleri biter bitmez araya giren Memduh Tağmaç daha net ifadelerle konuşur: "Ordunun görüşü dikkate alınmazsa çok fena olur." Olayın tanıkları, Memduh Tağmaç'ın konuşurken "ağlama" emareleri gösterdiğini vurgular. Bunun üzerine Cevdet Sunay, son noktayı koyar: "Dur bakalım Memduh, müteessir olma, arkadaşlarımız bizi anlar."¹⁸⁸⁰ Memduh Tağmaç'ın katkısıyla dramatize edilen konuşmanın komite üyeleri üzerinde ne kadar etkili olduğu bilinmemektedir. Suphi Karaman, idamlar konusunda Cevdet Sunay'ın kendilerine hiç yardımcı olmadığını

¹⁸⁷⁶ Subaşı, a.g.e., s. 201.

¹⁸⁷⁷ Batur, a.g.e., s. 98.

¹⁸⁷⁸ Karavelioğlu, a.g.e., s. 146; Suphi Karaman, "30 Yıl Sonra 27 Mayıs", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1990; ; Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, s. 177.

¹⁸⁷⁹ Karavelioğlu, a.g.e., s. 146; Suphi Karaman, "30 Yıl Sonra 27 Mayıs", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1990; ; Hekimoğlu, a.g.e., s. 177.

¹⁸⁸⁰ Karavelioğlu, a.g.e., s. 146; Tunçkanat, a.g.e., s. 451-452.

ifade eder: “Sunay’la görüştük ama itiraf ederim ki Sunay bize asla yardımcı olmadı. Aksini de söylemedi ama yardımcı da olmadı.”¹⁸⁸¹

Ordunun içinde “kan” isteyenlerin çoğunluğu, erken seçim kararı almanın hatalı olduğunu düşünen gruplardan oluşmaktaydı. Askeri rejimin sona erecek olmasına karşı çıkanlar için, Ondörtler’in tasfiyesiyle başlayan bu süreci tersine çevirmek için henüz çok geç değildi. Radikal albayların bu yöndeki talebi, sivil-siyasal elitlere yönelik kuşkuları ile referandumla beraber DP zihniyetinin yeniden “hortlayacak” olmasının getirdiği tedirginliklere paralel bir tepki olarak yükseliyordu. Yassıada kararlarının, bu müdahaleci ruh hali dönemiyle çakıştığını söylemek yanlış olmaz. Bu yönüyle idamlar, üst komuta kademesi tarafından ordunun aşırı unsurlarına bir taviz olarak verilmiştir.
1882

14 Eylül günü akşamüzeri, MBK’nın belirlediği bazı isimlerle SKB temsilcileri arasında bir görüşme gerçekleştirilir. Buna göre Suphi Karaman, Sami Küçük, Mehmet Özgüneş, Muzaffer Yurdakuler, Vehbi Ersü ve Kadri Kaplan’dan oluşan bir grup, nabız yoklamak amacıyla, Jandarma Genel Komutanlığı’ndaki cuntanın toplantısına katılırlar. Toplantıda Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk, Jandarma Genel Komutanı Kurmay Başkanı Kurmay Albay Emin Arat, Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Hüsnü Özkan, 28. Tümen Komutanı General Nuri Hazer, Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir, Mürted Hava Üssü Komutanı Pilot Albay Fevzi Arsin, ve Jandarma Okulu Komutanı Kurmay Albay Necati Ünsalan gibi SKB’nin etkili general ve albayları yer almaktadır. Toplantının konusu Yassıada kararları üzerinedir. Ancak toplantıda SKB üyeleri ile MBK üyeleri arasında, diyalogların içeriği tam olarak bilinmemekle beraber, sert bir tartışma yaşandığı ve bu tartışmanın bazı Komite üyeleri üzerinde derin kaygı yarattığı bilinmektedir.¹⁸⁸³

İdamların oylanacağı 15 Eylül 1961 günü, kimi Komite üyeleri Bulvar Palas’taki öğle yemeğinden sonra Meclis’e çekilerek saatin gelmesini beklerken;¹⁸⁸⁴ kimileri de evinden helalleşerek çıkmıştır. İdamlara karşı çıkan bazı komite üyelerinin, evlerinden

¹⁸⁸¹ Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor*, s. 335. İnönü’nün infazlarla ilgili mektubu için bkz. Ilıcak, a.g.e. s. 337-339.

¹⁸⁸² Ahmad, a.g.e., s. 181.

¹⁸⁸³ Suphi Karaman, “30 Yıl Sonra 27 Mayıs”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1990; Hekimoğlu, a.g.e., s. 179; Karavelioğlu, a.g.e., s. 146.

¹⁸⁸⁴ Sıtkı Ulay, *Giderayak*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 71.

ayrılış havası oldukça karamsar olduğunu gazeteci Müşerref Hekimoğlu'nun notlarında görülmektedir. Müşerref Hekimoğlu, eniştesi ve aynı zamanda Komite üyesi Selahattin Özgür'ün idam kararlarının oylanacağı oturuma giderken oldukça telaşlı ve endişeli olduğunu söyler. Evden çıkmadan önce eşi ile kızını kendilerine emanet ettiğini şöyle aktarır: “Bu işe başımızı koyduk. Ben idamları onaylamayacağım. Bunu bilin. Bu gece dönmeyebilirim. O zaman karım ve kızım size emanet.”¹⁸⁸⁵

Oylama saati yaklaşınca, Meclis'in cunta birlikleri tarafından sarıldığı öğrenilmiştir. İdamların onay günü, Meclis'in, SKB'nin yeminli subayları tarafından, ellerinde makinalı tabancalarla çevrildiğine dair haberler İstanbul'a da ulaşmıştır.¹⁸⁸⁶ Komite üyesi Şükran Özkaya'yla temas halinde olan İstanbul Davutpaşa Zırhlı Komutanlığı'na bağlı subaylardan Yüzbaşı Tefik Subaşı, Talat Aydemir'den böyle bir girişim beklemedikleri için üstünlüklerini kaybettiklerini ifade eder: “Komite üyeleri toplantıya girecekti. Sağ olarak, dışarı çıkabilecekleri belli değildi. O Vakitten sonra bizlerin de Ankara'ya ulaşması zordu. Geç kalınmıştı. Böyle bir davranış beklemiyorduk. Artık Ankara'dakiler (SKB'nin Ankara kanadı) inisiyatifi ele geçirmişlerdi. Arkadaşımız Ferruh Güven, telefon başında, Meclis'ten kesintisiz bizimle irtibat halindeydi. Şükran Özkaya'dan (MBK üyesi) aldığı bilgileri aktarıyordu. Heyecanla sonucu bekledik. Zira Haliç Taşkızak Tersanesi'nde çok sayıda sehpa hazırlanmıştı.”¹⁸⁸⁷

Cemal Gürsel, cuntanın baskısından Komite'yi kurtarmak amacıyla rahatsızlığını öne sürerek oylamanın Çankaya'da yapılmasını teklif etmiş ama idam taraftarı üyelerin şiddetli reaksiyonuyla karşılaşmıştır. Böylece Cemal Gürsel'in idamları önlemeye yönelik girişimlerinden birisi de böylece başarısız oluyordu.¹⁸⁸⁸ Af konusunda en büyük mücadelenin MBK içinde cereyan ettiği söylenebilir. Çeşitli baskı ve tehditlere rağmen, aftan yana olan Komite üyeleri, “en azından” ittifakla ölüme mahkûm edilmemiş olanların cezalarını hapis cezasına çevirmekte başarılı olmuştur.¹⁸⁸⁹

¹⁸⁸⁵ Hekimoğlu, a.g.e., s. 181.

¹⁸⁸⁶ Subaşı, a.g.e., s. 201; Komite üyesi Şükran Özkaya da olaya şöyle tanıklık etmiştir. “Oylamadan sonra toplantı salonundan süratle çıkarak sonucu Davutpaşa'daki arkadaşlara bildirmek üzere odama gittim. Toplantının yapıldığı binada Talat cuntasının adamları da bulunuyordu.” Özkaya, a.g.e., s. 351.

¹⁸⁸⁷ Subaşı, a.g.e., s. 202.

¹⁸⁸⁸ Sıtkı Ulay, *Giderayak*, s. 71-72; Hekimoğlu, a.g.e., s. 182; Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, s. 161; Özkaya, a.g.e., s. 351.

¹⁸⁸⁹ Koçaş, a.g.e., c.2, s. 1009; Suphi Karaman, son ana kadar çoğunluğun idamların karşısında olduğunu söyler: “Son anda birkaç kişi kanaat değiştirdi. Ondan ötürü çok zayıf bir ekseriyetle idamlar tasdik

Yassıada mahkemesinde bilirkişi olarak görev yapan Nejat Gülen, Komite’de “ara yol”un bulunduğu dair dedikoduların yayıldığını söyler. Böylece oylama anında mahkemenin ittifakla aldığı kararların onaylanmasına; ittifakla alınmayan kararların da müebbet hapse çevrilmesi konusunda bir uzlaşma sağlanır.¹⁸⁹⁰ İdam kararlarının infazı gerek DP’lilerde gerekse cuntada tepkilere neden olur. DP’liler eski liderlerinin idamından dolayı tepki göstermekte iken; SKB’deki bazı Albaylar, en az 15 kişinin idam edilmesini talep etmekteydi.¹⁸⁹¹

Devlet mantığının hizmetinde görev alan ordu, emirle “ölmeye veya adam öldürmeye hazır olmak” halini, verilen uzun ve sıkı bir eğitimle içselleştirilmiş “vatanseverlik görevi” olarak anlamaktadır.¹⁸⁹² Kendilerini fiili iktidar ve devletin koruyucusu olarak gören SKB üyesi subayların, faaliyetlerini “demokrasi ve memleket” adına icra ettiklerini sürekli tekrar etmekte; yeri geldiğinde, ölmeyi veya öldürmeyi, demokrasi ve memleket uğruna yapılması gereken bir görev olarak telakki ettikleri görülmektedir.¹⁸⁹³ SKB örgütü, Prensipler adıyla yayınladığı metnin her maddesinin şartsız koşulsuz işletilmesi gerektiği düşüncesindedir. Zira subaylar için SKB bir ihtilal örgütü olarak 27 Mayıs’a sahip çıkmaktaydı. Yassıada’da yeminli subaylar da infazın yapılması için sabırsızdı: “ihtilal verdiği hükmü yerine getirmeliydi.”¹⁸⁹⁴ Komite üyeleri, ülkede birlik ve beraberliği yeniden tesis etmek gibi ulvî bir amaçla kurulan MBK’yı teşkil eden kurmay subayların “muhakeme yeteneği”, verilecek idam kararlarının, ülkenin birliğine destek değil, köstek olacağına yüksek ihtimalle farkındaydılar. Son anda idamlara “evet” diyen bir Komite üyesinin tabiriyle “daha kötü olayları önlemek için alınmış

---

edildi. Ama bu arada o büyük mücadelenin sonunda on beş sayısını üçe düşürmek başarısını elde ettik.” Suphi Karaman, verilen kararlarda SKB’nin baskı yaptığını ama çok da etkili olmadığını söyler. Ilıcak, a.g.e., s. 334.

¹⁸⁹⁰ Nejat Gülen, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 177.

¹⁸⁹¹ Özkaya, a.g.e., s. 356.

¹⁸⁹² Bröckling, a.g.e., s. 285.

¹⁸⁹³ Örneğin Dündar Seyhan, SKB üyesi olarak katıldığı ilk toplantıda; 25 Ağustos 1961 günü şu ifadeleri kullanır: “SKB’nin, Türkiye’nin iktidarını re’sen kontrol etme durumuna gelmiş bulunduğunu müşahade etmekle, memleketin yakın geleceği için hepimizin inandığı fikirleri kuvveden file intikal ettirmek imkânına yeniden kavuşmuş bulunuyoruz... Sahip olduğumuz veya kontrol ettiğimiz iktidarı, memleket hayrına kullanmak fırsatını kaçırmak istemiyorsak, normal tedbirler almak zorunluğundayız.” Dündar Seyhan, a.g.e., s. 149; Talat Aydemir de kendisinin gerçek demokrat olduğunu vurgular: “SKB teşkilatının kurulmasında ön alan, sadakatle çalışan, 22 Ekim 1961’i geçmemek üzere seçimlerin yapılarak idareyi partilere devretmek için “prensipler” vaz eden ve yemin eden kim? Kurmay Albay Talat Aydemir. Ne için? Diktanın karşısında olduğu için.” Aydemir, a.g.e., s. 508.

¹⁸⁹⁴ Deniz, a.g.e., s. 32.

kötü bir karar” olan ölüm cezaları ¹⁸⁹⁵ Komite üyelerinin çoğu için, bir işi, gerektiği gibi değil de, günün koşullarına göre icra eden anlamında idare-i maslahatçılar¹⁸⁹⁶ olduğunun tespiti yapılabilir.

İrfan Tansel Olayı’ndan sonra emekli edilen Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç, 1971 yılındaki bir söyleşisinde, bu sürecin içyüzü tamamen aydınlatıldığı vakit, demokratik düzene ancak “tesadüflerin lütfu ile geçildiği görülecektir” der.¹⁸⁹⁷ Tüm bu koşullar ve değerlendirmeler dikkate alındığında, merkezinde “idamlar”ın olduğu bir iktidar stratejisi güdüldüğü anlaşılmaktadır. SKB içindeki hiziplerden Talat Aydemir Cuntası, idamları, seçimleri önlemek için bir bahane olarak kullanmaktayken; Havacılar Cuntası, seçimlerin normal koşullarda yapılabilmesi adına bunu gerekli görmektedir. İdamların karşısındaki 9 Komite üyesi, sadece seçimlerin güvenliğini değil, aynı zamanda toplumsal barışın sağlanabilmesi için tüm idamların engellenmesini öngörürken; Kararsız 4 üye, bu gruplar ve klikler arasında orta yolun sağlanması amacıyla, yalnızca “üç kişinin idamıyla, yapılacak yeni bir ihtilali önledik” düşüncesini benimsemişlerdir. Ayrıca şantaj ve tehditlerin Komite üyeleri üzerinde kurduğu karamsarlıklar da düşünülecek olursa, bu durum, sadece demokratik yaşamın değil, aynı zamanda kişisel yaşamlarının da güvence altına alındığı bir oylama sürecine işaret eder.

---

¹⁸⁹⁵ Göksu, a.g.e., s. 43-44.

¹⁸⁹⁶ Terim, Ferit Devellioğlu’nun kaleme aldığı sözlükte “bir işi, iyi kötü yoluna koyma; bir işi şöyle böyle görme” anlamında kullanır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2010, s. 471.

¹⁸⁹⁷ *Cumhuriyet*, “Ordu ve İhtilal”, 27 Ocak 1971.

4.4.SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ KOALİSYONUNDA PARÇALANMALAR: ALBAYLAR CUNTASINA KARŞI HAVACILAR- GENERALLER - SİYASİLER İTTİFAKI

4.4.1.Sivil Rejime Geçiş Sürecinde Bir Darbe Tutanağının Hikâyesi:

“21 Ekim Darbe Protokolü”

“Dünyanın hiçbir yerinde ihtilal, bütün kudret ve haşmetiyle varlığını sürdürüp giderken tamamen kendisine karşı bir idareye (AP), devlet yönetimini terk edemezdi. Devlet yönetimine talip olanların, ihtilale emniyet telkin etmeleri, demokrasinin kurulması ve yaşatılmasının ilk şartı olarak görülmeli ve değerlendirilmeliydi.”

Kurmay Albay Emin Aytekin, İstanbul Örfi İdare Komutanlığı Kurmay Başkanı¹⁸⁹⁸

9 Temmuz 1961 Anayasası’nda iki meclisli teşkil edilen sisteme göre yapılan 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri; CHP, AP, YTP ve CKMP arasında geçmiş, milletvekili ve senatörlük için seçimler birlikte yapılmasına karşın, iki ayrı seçim sistemi öngörülmüştür. Milletvekili seçimleri nisbî temsil sistemine; senato seçimleri de çoğunluk temsil sistemine göre uyarlanmıştır. Sonuçlara göre CHP % 36.7; AP % 34.8; CKMP % 14; YTP % 13.7, Bağımsızlar % 0.8 oy çıkarmıştır. Bu durumda parlamentoda CHP 173 milletvekili ve 36 senatör; AP 158 milletvekili ve 71 senatör; CKMP 54 milletvekili ve 16 senatör ve YTP 65 milletvekili ve 13 senatörle temsil edilecekti.¹⁸⁹⁹

27 Mayıs İhtilali sonrasında gerçekleştirilen bu ilk genel seçimlere katılan dört partiden hiçbiri Millet Meclisi’nde salt çoğunluğa erişememiş, ülkede seçimlerin ardından SKB üyesi bir grup subay tarafından imzalanan “21 Ekim Darbe Protokolü”nün gerginliği

¹⁸⁹⁸ Emin Aytekin, *İhtilal Çıkmazı*, s. 97-98.

¹⁸⁹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c.3, s. 530; Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, s. 210.

yaşanmıştır.¹⁹⁰⁰ Bu protokol, ilk olarak Cevdet Sunay'ın girişimleriyle bir araya gelen generaller tarafından 23 Ekim günü “Genişletilmiş Komuta Konseyi” toplantısında askıya alınmış, ardından 24 Ekim günü Çankaya’da gerçekleşen siyasiler ve generaller toplantısında bir ara formül icat edilmiş, 26 Ekim günü Meclis’in açılması sağlanmıştır.¹⁹⁰¹ Bu arada Amerika’nın Ankara Büyükelçisi Hare, siyasi liderlerle uzlaşma sağlanamadığı takdirde ordunun idareye el koyma ihtimalinin yüksek olduğunu dile getirir. Böyle bir risk, artık Türkiye’de istikrar isteyen ABD yönetimi açısından kabul edilemezdi. Büyükelçi Hare’ye göre, bu “gereksiz” riske karşı ABD’nin bu yöndeki (istikrar) görüşleri üst düzey Türk yetkililerine bildirilmeliydi.¹⁹⁰²

Bu aşamada 21 Ekim Protokolü’nün imzalanmasına yol açan faktörleri ve aktörlerin beklentilerini irdelemek lüzumlu olacaktır. Seçim öncesi DP’nin mirasının paylaşılmasına yönelik politik bir kavga verilmekteydi. Seçimlerinden sonra bu mirası bölüşen partilerin; AP-YTP-CKMP’nin beyanatlarında CHP’yi muhalefette bırakarak ortak koalisyon kurmalarının “ideolojik” açıdan daha makul görünmesi, Ali Fuat Başgil’in cumhurbaşkanlığına özenmesi ve adaylığının bu partilerce desteklenmesi sadece SKB’de değil, hem Halk Partisi hem MBK hem de üst komuta kademesinde memnuniyetsizlik yaratıyordu.¹⁹⁰³ Seçim sonuçlarının, ordudaki tepki ve

¹⁹⁰⁰ 2 Eylül 1961 tarihli ABD Büyükelçilik raporu, ordudaki genç subayların köklü reform hareketinin yapılmamasından dolayı huzursuz olduklarını ancak darbeye yönelik herhangi bir girişimin de kesinlikle beklenmediğini dile getirir. Zira SKB üst yönetimi (Forces Solidarity) ordudaki aşırılıkları kontrol altında tutmaktaydı: “Pek çok insan duruşmaların ve seçimlerin sonucundan endişe duysa da, bugün darbe örgütlenme zemini neredeyse yok... Seçimlerin farklı muhtemel sonuçları da bu durumu değiştirmeyecektir.” Bkz. *FRUS*, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, 2 September 1961; Ayrıca Büyükelçi Hare, şayet bir darbe olacaksa bunu sürgündeki Türkeş ve ekibinden beklemekteydi. *FRUS*, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, 2 September 1961.

¹⁹⁰¹ Deniz, a.g.e., s. 33-37; Talat Aydemir, a.g.e., s. 82-84; Seyhan, a.g.e., s. 155-160; Metin Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 22-25 Aralık 1999.

¹⁹⁰² *FRUS*, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, 24 October 1961, 2 p.m.

¹⁹⁰³ Metin Toker, AP’nin kendini “memleketin yeni iktidarı” olarak çoktan görmeye başladığını öne sürer. AP sözcülerinden Şinasi Osma, “vatanseverlik ve milli duygularından şüphe etmedikleri” YTP ve CKMP ile bir koalisyon yapabileceğini söyleyerek CHP’nin saf dışı bırakılacağı yönünde yüksek bir eğilim bulunmaktadır. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara rejim (1960-1961)*, s. 301-302; Örtülü, a.g.e., s. 176; Ali Fuat Başgil hatıratında kendisinin bu partiler tarafından desteklendiğini ve adaylığı konusunda sürekli ziyarete geldiklerinden bahseder: “Başta Adalet Partisi olmak üzere, Yeni Türkiye ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partileri Milletvekilleri grup grup ziyaretime geliyorlardı. Gelenlerin hepsi, benim Cumhurreisliği’ne adaylığımı koymamı istiyorlardı..” Ali Fuat Başgil, *Hatıralar*, s. 96; Muhtemel koalisyon hükümeti hakkında dönemin basınında partilerin görüşleri ele alınmıştır: AP ileri gelenlerinin Halk Partisine muhtaç kalmadan iktidara gelmek çareleri aramaktadır. CMKP ile birleşmek, CHP ile birleşmekten daha kolay gözükmemektedir. Geriye YTP kalıyor, Gerçi YTP Başkanı AP ile ikili bir koalisyona taraftar olmadıklarını belirtmiştir ama bazı Adalet

reaksiyonlardan önce, CHP ve MBK'daki yansımalarını kısaca değerlendirmek yerinde olacaktır.

CHP seçimleri “çantada keklik” görmekteydi ve Parti tarafından açıkça dillendirilmemesine rağmen CHP'li yayın organlarınca cumhurbaşkanlığı için en büyük aday “İnönü” gösterilmekteydi.¹⁹⁰⁴ Ancak mevcut durum, CHP'nin tek başına iktidar olmasını engellediği gibi, koalisyon hükümetinde de yer alamama ihtimalini doğuruyordu. Metin Toker, CHP'de büyük bir üzüntü havası, eziklik ve karamsarlığın egemen olduğunu belirtir.¹⁹⁰⁵

MBK'daki genel eğilim, seçimlerin “sağ salim” yapıp iktidarın CHP'ye devredilmesi idi. Ancak Cemal Gürsel, 27 Mayıs'tan itibaren “ihtilalin lideri” olarak cumhurbaşkanlığını kendisine layık görmekteydi ve önündeki en büyük engel İsmet Paşa'dan gelmekteydi. Cemal Gürsel'in, Ekrem Alican önderliğinde YTP'nin kurulmasına “örtük” destek vermesinin altında bu sorun yatmaktaydı. Dolayısıyla Ali Fuat Başgil sorunu çözümlendiği takdirde, sandıktan “tek başına CHP yerine koalisyonun çıkması” kendisi için umut verici bir gelişmeydi.¹⁹⁰⁶ Ayrıca içeriğinde “askerî müdahale kararı” barındıran 21 Ekim Protokolü'nün, 24 Ekim Çankaya Protokolü'yle iptal edildiği Çankaya zirvesinde, kendisini ilgilendiren tek konu

---

Partisi idarecilerinin, YTP milletvekillerini, koalisyona lüzum kalmadan kendi bünyeleri içine alacak bir formülün peşinde oldukları anlaşılmaktadır. YTP milletvekillerinin, kendi partilerini destekleyen zümreler tarafından, seçildiğini ileri süren idarecilere göre, Meclisteki YTP milletvekillerinin AP'ye geçmeleri muhtemeldir.” *Milliyet*, 18 Ekim 1961.

¹⁹⁰⁴ *Akis*, 16 Ekim 1961, s. 10-11; *Milliyet* gazetesinin bir yorumuna göre “Halk Partisi ise seçimlerden evvel yalnız başına rahatça alacağına emin olan CHP çevreleri, şimdi büyük bir hayal sukutu içinde görünmektedir.” *Milliyet*, 18 Ekim 1961; 3 Ekim 1961 tarihli bir CIA raporuna göre, CHP'nin seçimden birinci çıkma olasılığının yüksek ancak tek başına iktidar olmasının bir “hayal” olduğunu dile getirmektedir. Rapora göre ufukta “koalisyon” gözükmekteydi. CIA, “Election 15 Ekim 1961”, Current Intelligence Memorandum, Copy No.64, OCI No.3621/61, 3 Ekim 1961, s. 4.

¹⁹⁰⁵ “Partide herkes, herkesi suçluyor, seçim sonuçlarının sorumluluğu omuzlardan atılıyordu. Kimi “genel merkez” diyordu, kimi “MBK” diyordu, kimi “idamların infazı” diyordu.” Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara rejim (1960-1961)*, s. 303.

¹⁹⁰⁶ Çelikoğlu, a.g.e., s. 174; Metin Toker, cumhurbaşkanlığı meselesinde İsmet İnönü'nün gözü olmadığını ve bu konudaki Cemal Gürsel'in evhamının yersiz olduğunu ifade eder. Ona göre bu tip iddialar, Gürsel'in çevresindeki bazı isimler tarafından ortaya atılmıştır. Metin Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 22 Aralık 1999, s. 7; Ayrıca Metin Toker'e göre, YTP ve lideri Ekrem Alican, CHP'nin Doğu'da kazanmaması için büyük gayret sarf etmiş ve CHP'nin oyları YTP'ye gitmişti. Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 23 Aralık 1999, s. 7; Liberal kimliğiyle tanınan Aydın Yalçın tarafından çıkarılan ve YTP'nin yayın organı olarak bilinen Öncü, 30 Ağustos günü Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı için YTP'den adaylığını koyacağı minvalinde haber yayınlamıştır. *Öncü*, 30 Ağustos 1961.

cumhurbaşkanlığı meselesi oluşturuyordu. Bu sorunun halledilmesiyle birlikte, diğer problemlerin çözümünü sadece göz ucuyla takip ettiği bilinmektedir.¹⁹⁰⁷

Bununla birlikte seçim sonuçlarından memnun olmayan zümrelerin başında ordu; daha doğrusu ordunun sözcüsü SKB gelmekteydi. Ancak oldukça karmaşık bir yapıya sahip, birçok grubun yaşam alanı haline gelen örgütte, seçim neticelerine yönelik reaksiyon ve memnuniyetsizlikler farklı boyutlarda kendini göstermiştir. Bu seçim sonuçlarına göre SKB kabaca dört farklı görüşe bölünmüştü: “İnönü Taraftarları, İnönü Karşıtları, Yelkenciler (Menfaatçiler) ve Generaller...”¹⁹⁰⁸ İnönü taraftarları için iktidar doğal olarak İnönü’ye devredilmeliydi. Muhtemel bir askeri müdahale, ancak İnönü iktidara gelmediği takdirde tek çıkar yoldu. Bu grubun çoğunluğu Havacılar oluşturmaktaydı. İnönü karşıtları da kamuoyu ve ordu içinde bazı grupların dayatmasıyla iktidara gelecek İnönü’yü istemiyorlardı. MBK’dan sonra “SKB” İnönü’nün kuklası haline getirilemezdi. Zira bu “tutarsız” davranışla birlikte çok eleştirdikleri MBK’dan farkları kalmayacaktı. Grup genel olarak Ankara’daki “Karacı Albaylar”dan oluşmaktaydı. Başlangıçta tarafsız bir tutum sergileyen Generaller, özellikle 30 Ağustos 1961 İnönü-Sunay görüşmesinden sonra Genelkurmay’ın etrafında kenetlenmeye başlamışlardır. Ayrıca Bahtiyar Yalta’nın tabiriyle, kişisel ikbal peşinde olanlar “Yelkenciler” ise, kimi zaman İnönü yanlısı kimi zaman İnönü karşıtı bir tavır içinde bulunmakta, yelkenleri rüzgâra göre tayin etmekteydiler.¹⁹⁰⁹ Ast ve orta rütbeli subayların kümeleşerek fikir alışverişinde bulunduğu kışlalarda, 27 Mayıs kastedilerek “bu çocuk sakat doğdu” tarzında kısa sohbetlerin yanında,¹⁹¹⁰ üst rütbelilerin hararetli tartışmalar yaptığı uzun soluklu toplantılar da gerçekleşmekteydi. Bu genel toplantıların ilki, 17 Ekim günü Ankara Jandarma Okulu’nda; ikincisi, 19 Ekim günü İstanbul Harbiye Orduevi’nde yapılmış, nihayet bir grup subay tarafından askeri müdahaleye karar verilmiştir.¹⁹¹¹

¹⁹⁰⁷ Metin Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 24 Aralık 1999, s. 15.

¹⁹⁰⁸ Yalta, a.g.e., s. 211.

¹⁹⁰⁹ Yalta, a.g.e., s. 211.

¹⁹¹⁰ Metin Toker, seçim sonuçlarının Ankara’da büyük şaşkınlık doğurduğunu, özellikle MBK ve SKB’nin bu sonuca inanamadığını ifade eder. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)*, s. 301; Tevfik Subaşı da seçimden sonra orduda İnönü aleyhine tahriklerin başlatıldığından bahseder: “Olmadık anda İsmet Paşa aleyhtarlığı başlatıldı. Onun suçu da, AP’yi yasal bir parti olarak kabullenmesinden dolayı geliyordu... Askeri idareye son verilmesini hazmedemeyenler, bu konudaki tasarrufu için MBK’yı kınıyorlardı. Bu slogan ve eylemler, yeniden, bir ihtilal havasını ciddi manada estirmeye başlamıştı.” Subaşı, a.g.e., s. 204.

¹⁹¹¹ Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal*, s. 29; MBK üyesi Ahmet Yıldız genel seçimlerin belli olduğu 17 Ekim günü, Jandarma Okulu’nda üst komuta kademesinden bazı isimlerin de yer aldıkları çok

21 Ekim 1961 Cumartesi gününün akşam saatlerinde Türkiye Radyoları'nın, "Olaylar ve Yankıları"¹⁹¹² saatinde yayınlanan bir programda "tarafsız bir Başbakan'ın liderliğinde milli bir hükümet kurulmalıdır" şeklinde içinde "tarafsız Başbakan" ve "milli hükümet" gibi ifadeler bulunan bir bildiri yayınlanır. Ayrıca konuşmanın sonunda "Milli Hükümet'e karşı olmanın sakıncaları ve böyle davrananların pişman edilecekleri" yönünde ihtar ve uyarılar da bulunmaktadır. Metin Toker, bildiriye dinlerken hiçbir anlam veremediğini ve hemen kaynağını öğrenmek için girişimlerde bulunduğunu belirtir.¹⁹¹³

Radyodaki konuşma, birkaç saat önce bir grup subay tarafından kaleme alınan askerî müdahalenin bir özet metni niteliğindedir. O gün saat 18.00'da, SKB'nin İstanbul kanadına mensup 28 albay ve 10 generalden oluşan toplam 38 üyesi tarafından Harp Akademileri'nde bir protokol imzalanmıştır.¹⁹¹⁴ İmzadan önce, I. Ordu'nun "kaymak" tabakasını teşkil eden bu subaylar "durum muhakemesi" adı altında ordunun görüşlerini yansıtan hararetli bir toplantı yapmıştı. Marmara'ya bakan eski Yıldız Sarayı'nın Mabeyn dairesinin üst katındaki toplantının ana temasını, daha önceki bu tip sohbetlerden alışıldığı üzere, "memleket meselesi"; alt konu başlıklarını iktidar-muhalefet ilişkileri ve kardeş kavgasının nasıl önleneceğine dair sorulara verilen çeşitli yanıtlar oluşturmaktaydı. Genel izlenime göre ülkedeki mevcut manzara, 27 Mayıs öncesini hatırlatan gidişattan farksızdı. Kurmay Albay Emin Aytekin, başlangıçta bir ihtilal niyetiyle bir araya gelmediklerini ama toplantı uzadıkça "n'olacak bu memleketin hali" probleminin dönüp dolaşıp, "ülkeyi yönetecek siyasi kadro"nun yetersizliğinde

---

katılımlı bir toplantı olduğunu duyunca, bir "kurmay albay üniforması" giyerek toplantı yerine gider. Toplantıya dışardan katılımın yasak olduğunu bilen Ahmet Yıldız, elinde büyük bir çay tepsisi bulunan bir eri yanına çağırdığını ve onla "konuşma süsü" vererek toplantının yapıldığı kapıya kadar geldiğini belirtir. Salona girince Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ile KKK Muhittin Önür arasındaki koltuğa oturur. Kürsüde Talat Aydemir konuşma yapmaktadır. Konuşmalar sürerken JGK Abdurrahman Doruk, kulağına "TBMM'de çözüm bulun. Biz de yardımcı olalım" dedi." Yıldız, a.g.e., s. 216-217; 11 Ekim 1961 tarihli bir CIA belgesindeki tahmine göre, seçimden "koalisyon" çıkacak ve bu durumu kabullenemeyen radikal subaylar darbe girişiminde bulunacaktı. CIA, "Turkey: Comment on Campaign For 15 October Parliamentary Elections", Central Intelligence Bulletin, 11 October 1961, s. 4.

¹⁹¹² Her akşam aynı saatte yayınlanan bu program, DP döneminde "Vatan Cephesi"ni genişletmek amacıyla yapılan yayının yerine konulmuştu. Özkaya, a.g.e., s. 368.

¹⁹¹³ Metin Toker, "Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün", *Milliyet*, 22-23 Aralık 1999, s. 7.

¹⁹¹⁴ Deniz, a.g.e., s. 32-33; Talat Aydemir, a.g.e., s. 79; İsen, a.g.e., s. 30; Bazı görüşlere göre bu 38 kişilik darbe heyeti, rastlantı sonucu bir araya gelmiş topluluktan ibaret değildir. 38 kişilik MBK'ya alternatif bir "iktidar" alternatifi olarak kasten planlanmıştır: "Eğer 21 Ekim 1961 Protokolü de tatbik edilseydi, MBK'yı feshedenlerin sayısı da böylece 38 olacaktı." Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 173; Fahri Özdilek, SKB'nin seçim neticelerini "27 Mayıs'a bir tepki" olarak değerlendirmediğini söyler. Ona göre, cunta, iktidarı doğrudan teslim almak için harekete geçmiştir. Ilıcak, a.g.e., s. 472.

tıkandığını belirtir. Büyük bir içtenlikle bağlandıkları demokrasiyi bir anda terk ederek darbe kararı aldıklarını ifade eder: “Daha ilk günden itibaren büyük bir samimiyetle benimseyerek savunduğumuz çok partili demokrasiyi bir anda terk ediyorduk. Toplantıda hiç kimse, Türk milletini itham etmiyordu... Herkesin sorup da bulamadığı cevap, siyasi kadro idi. Çok partili demokrasiye girdiğimiz günden beri muhalefet-iktidar çatışmaları (...) politikanın esas malzemesi olarak kullanılmıştı... Onun için memlekette bir müddet partileri kapatmak ve yeni bir siyasi bünyenin teşekkül edecek şartları gerçekleştirmek lazımdı... 37 kişi bir anda daktilo ile oracıkta yazılmış olan ve 21 Ekim tarihini taşıyan protokole imzamızı atıvermiştik... Sonra birbirimizi kucakladık. Yepyeni bir kadroyla yeni bir yolculuğa çıkıyorduk... Milletimizin saadeti için kendi idam hükümlerimize imzamızı atmıştık.”¹⁹¹⁵ Toplantıda tartışılan konuların içeriği ile canlandırılan tasvirden anlaşıldığına göre; sivil elitlerin yetersizliğine dair genel bir kanaat, çok partili siyasal hayatın tahribatları, subayların “memleket aşkı” için hissettiği heyecanın bir sonucu olarak meşrulaştırılan darbe kararı, nihayet “ölüm ile kalım” arasında düğümlenen duygusal refleksler ve “memleket için hayırlı olsun” temennileriyle beraber karşılıklı kucaklaşma pozları... Alain Rouquié, Latin Amerika ülkelerindeki askeri rejim üzerine yaptığı bir çalışmada, askeri rejimin sivilleşme sürecini, “genellikle bir savaş oyunu oynanıyormuş izlenimi” verdiğini dile getirir.¹⁹¹⁶

Tüm bu betimlemelerin bir benzeri, 27 Mayıs öncesi ihtilal örgütlerindeki toplantılarda yaşanan genel manzarayı anımsatmaktadır. Aralarındaki en önemli fark; geçmişteki ihtilal toplantılarının son derece “gizlilik” içinde yürütülmesine ve yazılı belgenin yasaklanmasına rağmen, mevcut darbe hazırlığının maddeleri bir kaleme alındığı gibi, “alenen” de imzalanarak resmî bir tutanak haline getirilmiş; ardından tüm yetkili makamlar, şu veya bu şekilde, “müstakbel” darbeden haberdar edilmiştir. Protokolün imzalanması ile sivil/askerî makamların durumdan haberdar edilmesi arasında sadece “birkaç saat” oynamaktadır ve darbenin iptal edilmesinin en önemli nedenini de bu husus oluşturmaktadır. Zira harekâta, örgütün “resmi başkanı” Genelkurmay Başkanı da

¹⁹¹⁵ Aytekin, a.g.e., s. 127-128; Dönemin subayları tarafından bu husus hakkında benzer yorumlar dikkati çekmektedir: “Seçilen kişilerin nitelikleri ile 27 Mayıs 1960’da devrilen kişilerin nitelikleri ve dünya görüşleri arasında paralellikler bulunmasıdır. Ülkenin geçmişte olduğu gibi bir kısır döngü içinde zaman kaybedeceği endişesidir.” Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 83. Protokolün imzalandığı günlerde Dündar Seyhan, Genelkurmay’ın emriyle Ondörtler’le görüşmek üzere Brüksel’e gönderilir. Seçim sonrası tansiyonu düşürmek ve Ondörtler’i bölmek için beş eski ihtilalciye büyükelçilik görevi tahsis edilecektir. Ancak bu teklif Ondörtler tarafından reddedilecektir. Seyhan, a.g.e., s. 153-154.

¹⁹¹⁶ Alain Rouquié, *Latin Amerika’da Askeri Devlet*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 385.

dâhil edilmek istenmiştir. Bundan kasıt, hiyerarşik silsileye bağlanacak olan askeri müdahaleyle “27 Mayıs’ta düşülen hatalara” yeniden düşülmeyecekti.¹⁹¹⁷ Ayrıca imzacılardan birisi veya birilerinin, durumu anında “İnönü’nün kulağına fısıldadığını” damadı Metin Toker tarafından dile getirilmektedir.¹⁹¹⁸

Nihayet 14.30’da başlayan ve 18.00’da sona eren toplantıda hazırlanan protokolün başlığı “Zabıt Varakası” olarak kayda geçer. İki madde ve dört fıkradan oluşan protokolün maddeleri şöyledir:¹⁹¹⁹

1. “Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları “aşağıda açık imzaları bulunan” 21 Ekim 1961 günü saat 14.30’da toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müştereken müzakere etmişler ve ittifakla aşağıdaki karara varmışlardır.
  - a. Türk Silahlı Kuvvetleri 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Meclisi toplanmadan evvel duruma fiilen müdahale edecektir.
  - b. İktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.
  - c. Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek seçim neticeleri ile MBK fesih edilecektir.
  - d. Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961’den sonraki bir güne tehir edilemeyecektir.
2. İşbu zabıt varakası üç nüsha olarak tanzim edilmiş ve bütün üyeler tarafından aynı anda imza edilmiştir. Harp Akademileri/ 21 Ekim 1961/Saat: 18.00

¹⁹¹⁷ Komite üyesi Havacı Haydar Tunçkanat, aynı gün öğleden sonra, İstanbul’daki bazı durumlardan şüphelenerek tanıdığı tüm generalleri aradığını ancak yerlerinde bulamadığını belirtir. Bunun üzerine Radyoevi Müdürü Hava Kurmay Albay Turan Çağlar’a telefonla ulaşır. Turan Çağlar, heyecandan Harp Akademileri’nde toplantıda olduğunu ağzından kaçırmıştır. Tunçkanat, a.g.e., s. 457; “21 Ekim Protokolü’nü önlemek için İsmet Paşa’ya “19 saat” bile kâfi gelmişti.” Seyhan, a.g.e., s. 178; Örneğin Dündar Seyhan, 1954 yılının bir pazar gecesinde Orhan Kabibay’la birlikte aldıkları ihtilal kararının asıl sorumlularının politikacılar olduğunu uzun uzun anlatır. Ayrıca bu ülkeyi mukayese edemeyecek kadar çok sevdiklerini, “kelle koltukta” bu işe gönül verdiklerini ve nihayet varılan darbe kararından sonra duyulanıp birbiriyle kucaklaştıklarından bahseder. Seyhan, a.g.e., s. 42-44; Metin Toker, İsmet İnönü’nün Ayten Sokak’taki evine ordu ve cunta içinden sürekli haberler geldiğini ifade eder. Metin Toker, *Demokrasi’nin İsmet Paşalı Yılları: İnönü’nün Son Başbakanlığı (1961-1965)*, Bilgi Yayınevi, s. 12; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c.3, s. 539.

¹⁹¹⁸ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara rejim (1960-1961)*, s. 306; Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., c.3, s. 539.

¹⁹¹⁹ Tunçkanat, a.g.e., s. 458-459; Faik, a.g.e., s. 175. Seyhan, a.g.e., s. 156; Talat Aydemir, s. 83; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 411; İsen, a.g.e., s. 30-32.

Protokolün içeriği gayet net ve basitti. Seçimler ordunun umduğu sonucu vermemişti, onun için ordu bu seçimleri tanımıyordu. Bu yüzden seçimlerin iptali, siyasi partilerin kapatılması, MBK'nın tasfiyesi ve 25 Ekim 1961 gününü geçmeyecek bir tarihte ordunun yönetime el koymasına karar veren darbe protokolü, üç nüsha halinde toplantıya katılan 37 subay tarafından imzalanır.¹⁹²⁰

Harp Akademileri'nde alınan müdahale kararının ilk “şoku” atlatıldıktan sonra protokolün imzalanması ile durumun Ankara grubuna bildirilmesi arasında bir saate yakın bir süreç geçtiği anlaşılıyor. Ankara grubu haberi alır almaz, Karacılardan Talat Aydemir, Selçuk Atakan; Havacılarından Halim Menteş, Fevzi Arsin ve Tufan Akkoç'tan oluşan bir heyetin askerî uçakla hemen İstanbul'a gitmesi kararlaştırılır. Saat 23.00 sularında Harp Akademileri'nin toplantı salonunda SKB'nin iki büyük kanadı tarafından durum yeniden muhakeme edilir. İstanbul'da 21 Ekim Protokolü'nü imzalayanlarda görülen bu kesin tutum, protokolün “müdahale” maddesine taraftar olmayan havacıların itirazına rağmen çoğunluğun kararına uyulur. Başka bir duyuma göre, Havacılar, ordu içinde “karacı-havacı” çatışmasını engellemek amacıyla bu protokole imza atmışlardır.¹⁹²¹ Böylece ertesi gün sabaha karşı özel bir kurye uçağıyla Başkent'e dönen Ankara heyeti, aralarında çok sayıda general ve albayın da bulunduğu arkadaşlarıyla Mürted Hava Üssü'nde toplanırlar ve 22 Ekim Mürted Protokolü olarak bilinen belge imzalanır.¹⁹²² Bir iddia sahibi, protokolün Ankara'daki iki general hariç; Nihat Tolunay ve Faik Türün, bütün generallerce onaylandığını öne sürer.¹⁹²³

Askerî müdahalenin “25 Ekim” gününü geçmeyecek bir tarihte yapılacak olması, subayların zihinlerindeki “darbe veya ihtilal”in ne anlama geldiğine dair bizlere bir fikir vermektedir. Bu teze göre, 26 Ekim günü Meclis'in açılacağı bilindiğinden, şayet Meclis'in açılışından sonra yapılacak askerî müdahalenin yeni bir “ihtilal” anlamı taşıyacağı, oysa Meclis açılmadan yapılacak olursa, 27 Mayıs süreci yürürlükte olduğu

¹⁹²⁰ Deniz, a.g.e., s. 32-33; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, (1960-1961)*, s. 304; Protokolü imzalayan subayların tam listesi için bkz. Seyhan, a.g.e., s. 156; Talat Aydemir, a.g.e., s. 82; Faik, a.g.e., s. 174.

¹⁹²¹ Metin Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 22 Aralık 1999, s. 7.

¹⁹²² Talat Aydemir, a.g.e., s. 83; Faik, a.g.e., s. 175; Talat Turhan, a.g.e., c.1., s. 83.

¹⁹²³ Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, C.I, s. 82; Ancak tespitlerimize göre Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile İkinci Başkan Memduh Tağmaç da protokolleri onaylamayan isimler arasındadır. Haydar Tunçkanat, a.g.e., s. 462.

için bir “ihtilal” anlamı çıkmayacaktı.¹⁹²⁴ Diğer bir husus, hiyerarşik bir askerî müdahale konusunda mutabık kalınmasıdır. Zira kansız bir müdahale yapılması konusunda hemfikir olan subayların bu yaklaşımına göre, bunun gerçekleşmesi için müdahalenin alt kademelerin aşırı tutumlarını yumuşatacak şekilde “yukardan idare edilmesi” gerektiği fikri savunulmuştur.¹⁹²⁵

Bu arada ilk protokolü imzalayanlardan sadece General Cemal Tural toplantıya iştirak etmemiştir. Ertesi sabah, SKB adına İstanbul Valisi General Refik Tulga'nın liderliğinde, yedi kişilik bir heyetle Ordu Karargahı'ndaki makamına gidilir ve darbe belgesi Cemal Tural'ın önüne konur: “O an odada çıt çıkmıyordu. Adeta herkes nefes bile almaktan korkuyor, neticeyi heyecanla bekliyorduk. Kumandan, protokolün birinci maddesini tekrar tekrar okudu... Sonra kâğıttaki 37 imzayı tetkik etmeye başladı. Tek tek bakıyor ve seçmeye çalışıyordu. Ama daha ziyade bazı imzaları aradığı anlaşılıyordu. Sonra elindeki kâğıdı masasının üstüne bıraktı, ağır ağır sağ elini ceketinin sol iç cebine götürdü. Parker marka dolma kalemini çıkardı, evvelce atılmış imzaların tam ortasına ve hepsinin üstüne C. TURAL imzasını attı. Dolma kalemini kapatıp tekrar cebine yerleştirirken odada bulunan herkes derin bir nefes aldı.”¹⁹²⁶ Bir bakıma “kelle koltukta” gezinerek lider arayan darbeciler, örgüte henüz üç gün önce giren Cemal Tural'dan gelecek tepkinin merakıyla kısa bir panik havasına girmişlerdir. Ancak protokolün emir komuta zincirine sorunsuzca İstanbul'un en büyük komutanına kadar bağlanmasıyla,¹⁹²⁷ makam odasının ürpertici atmosferi yerini mutluluğa bırakmış; duygu yüklü ve dramatik anlara tanıklık etmiştir: “Odada bulunanların en içlisi Tuğgeneral Faruk Güventürk'tü. Yerinden kalktı, gözyaşlarını tutamayarak Tural'a doğru koştu. Tural'ın ellerine sarıldı, öpüyordu. Tural da onun başını okşamaktaydı. Bu son derece hisli manzara karşısında adeta hepimiz duygulanmıştık. Sonra “hayırlı olsun” sesleri odayı doldurdu.”¹⁹²⁸

Cemal Tural'ın da imzasıyla aksiyona bir adım daha yaklaşan bu tarihi tutanak, odada bulunanlardan SKB Genel Sekreteri ve Harp Akademileri Komutanı General Faruk

¹⁹²⁴ AYTEKİN, a.g.e., s. 126.

¹⁹²⁵ A.g.e., s. 79 ve 126.

¹⁹²⁶ A.g.e., s. 77-78.

¹⁹²⁷ DENİZ, a.g.e., s. 32-33; METİN TOKER, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, (1960-1961)*, s. 304; Protokolü imzalayan subayların tam listesi için bkz. SEYHAN, a.g.e., s. 156; TALAT AYDEMİR, a.g.e., s. 82; FAİK, a.g.e., s. 174.

¹⁹²⁸ AYTEKİN, a.g.e., s. 78. Cemal Tural protokolün tek nüshasını imzalamıştır. FAİK, a.g.e., s. 174.

Gürler'e teslim edilir. İmza merasiminin hemen ardından müstakbel hükümetin teşekkülüne geçilir. Sivil elitlerle bağlantısının daha iyi olduğu bilinen Askerî Vali Refik Tulga öncülüğünde kabine üyeleri tek tek daktiloya kaydedilir. Hazırlanan listede devlet başkanlığının tam hizasına, Refik Tulga'nın da bir dönem emir subaylığını yaptığı Genelkurmay eski başkanlarından Kazım Orbay'ın ismi yazılır. İçişleri Bakanlığı'na da General Faruk Güventürk, ısrarla kendi ismini dikte ettirir. Diğer isimlerin de sivillerden oluşturulan liste, ertesi gün Ankara'ya gidecek heyetin başkanı olan Cemal Tural'a verilir.¹⁹²⁹ İlk görüşme Harbiye'deki Ordu Karargâhı'na davet edilen Kazım Orbay'la gerçekleştirilir. Yeni bir darbeye neden gereksinim duyulduğu bahsedilmesine rağmen, Kazım Orbay pek oralı olmamış ve şuan yapılacak bir askeri müdahalenin toplumca desteklenmeyeceği hususunda komuta kademesinin ciddi endişeleri olduğunu izah etmiştir. Emin Aytekin, bu sözleri duyunca generallerin simalarına teker teker baktığını ve yüzlerinde “heyecanlarını kaybetmiş insanların manzarasını” gördüğünü ifade eder.¹⁹³⁰

Generallere ikinci ikaz Garp Cephesi eski Komutanı'ndan gelir. Şevket Süreyya Aydemir, “her nasılsa, tutanak daha imzalanır imzalanmaz” İsmet Paşa'nın haberdar edildiğini ve Metin Toker'i bir generalle görüşme yapması için İstanbul'a gönderdiğini ileri sürer.¹⁹³¹ Bu görüşmeyi teyit eden Metin Toker, o generalin Vali Refik Tulga olduğunu belirtir. Hemen ertesi sabah İstanbul'a giden Metin Toker, görüşmenin akşamüzeri Refik Tulga'nın Beyazıt'taki evinde gerçekleştiğini ifade eder. Sohbet havasında geçen tartışmada Refik Tulga, seçim sonuçlarından memnun değildir. Ona göre, seçimler doğru sonucu vermemişti ve ortaya çıkan ulusal irade değildi. Bu yüzden iktidar, milletin “hakiki ve ehliyetli” temsilcilerine bırakılmalıydı. Bu sağlandıktan sonra iktidar sivillere teslim edilecekti.¹⁹³² Refik Tulga'nın “milletin hakiki ve ehliyetli temsilciler”inden kastettiği unsur, CHP olsa gerek. Çünkü “İnönü faktörü”nü de hesaba katmak zorunda olduklarını hisseden Korgeneral, sohbetin sonuna doğru İsmet Paşa'nın alacağı tavrı da merak etmiştir. Bu hususta Metin Toker, kayınpederinin mesajını iletir:

¹⁹²⁹ Aytekin, a.g.e., s. 80-81.

¹⁹³⁰ Aytekin, a.g.e., s. 81-82.

¹⁹³¹ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., c.3, s. 539.

¹⁹³² Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, (1960-1961)*, s. 306.

“İnönü, askeri bir müdahalenin kesinlikle karşısında olacaktır.”¹⁹³³ Refik Tulga, aynı akşam Harbiye Orduevi’nde, harfi harfine not ettiği İnönü’nün mesajını cebinden çıkarıp etrafındaki subaylara okur. İnönü’nün bu mesajı karşısında protokolü imzalayan albaylardan birisi “başımızdan aşağı bir kazan kaynar sular döküldü” tabirini kullanarak tüm subayların telaşlandığını ifade etmiştir.¹⁹³⁴

Bununla birlikte “şahin”lerin baskısıyla 23 Ekim öğleden sonra, örgütün İstanbul kanadından üç generalin Ankara’ya gönderilmesine karar verilir. Heyet başkanı General Cemal Tural’ın yanında, General Refik Tulga ve Akademiler Komutanı General Faruk Gürler bulunuyordu. Bununla birlikte Cemal Tural, havalimanına gitmeden bir haber göndererek imzaladığı darbe tutanağının kendisine verilmesini emretmiştir. Üç nüshadan sadece birinde Cemal Tural’ın imzası bulunmaktaydı. General Faruk Gürler, alelacele, tek nüshanın birkaç fotokopisini çekerek bir kopyasını kendisi almış, diğer nüshalarını başka subaylara dağıtarak “orijinali” Ordu Komutanı’na verilmiştir. Böylece her ihtimale karşı, Cemal Tural’ın imzası bulunan tutanak muhafaza altına alınmıştır.¹⁹³⁵ Diğer yandan Osman Deniz de Harp Akademileri’nde çelik bir kasada saklanan protokolün başka bir nüshasını alarak fotokopisini çekmiştir: ”Bu vesika yok edilebilir ve hiçbir şey olmamış gibi gösterilebilir... Tarihi bir belgenin varlığı gizlenmemeli.”¹⁹³⁶

İstanbul’daki tüm birliklere alarm verilmiş ve geriye Ankara’nın; Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları’nın protokolü onaylama süreci kalmıştır. Ancak İstanbul’da alarma geçirilen birlikler, Cemal Tural’dan alınan talimat gereği, emir gelmedikçe harekete geçmeyecekti. Aynı gün heyetin yaptığı yoklamalar sonucunda, Ankara kanadının da etkisiyle Kara, Deniz ve Jandarma Kuvvet Komutanları tarafından protokol tasdik edilir. Ancak bir iddiaya göre HHK İrfan Tansel, protokolü imzalamayan tek kuvvet komutanıydı.¹⁹³⁷

¹⁹³³ Toker, a.g.e., s. 306-307; Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C.III, s. 539; Emin Aytekin, “İktidarın milletin hakiki ve ehliyetli temsilcilerine bırakılması” mevzusunun aynı gün sabah aralarında Refik Tulga’nın da bulunan subaylarla Cemal Tural’ın odasında ayrıntılı biçimde konuşulduğunu belirtir. Aytekin, a.g.e., s. 78-79.

¹⁹³⁴ Metin Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 23 Aralık 1999, s. 7.

¹⁹³⁵ Aytekin, a.g.e., s. 82.

¹⁹³⁶ Deniz, a.g.e., s. 36.

¹⁹³⁷ Deniz, a.g.e., s. 33.

Bu konu üzerinde biraz durmakta fayda var. Çünkü İrfan Tansel'in "mevcut pozisyonu" hakkındaki bilgiler genelde ıskalanmış veya gözden kaçırılmıştır. Mevzu, Komite'nin bazı üyeleri ve gazetecilerce doğrulanmakla beraber, tek detaylı anlatım Havacı üye Haydar Tunçkanat'ın anılarında yer almaktadır. Ona göre, 21 Ekim günü imzalanan protokol toplantısına katılamayan HHK İrfan Tansel, yerine temsilci olarak Hava Kurmay Albay Emin Alpkaya'yı göndermiş; iddiaların aksine, askeri müdahaleyi desteklemiştir. Böylece SKB'nin en önemli sorunlardan birisi olarak görülen; ordunun "karacı-havacı" şeklinde bölünmesinin önüne geçilmiş ve darbenin başarı ihtimalini artırmıştı.¹⁹³⁸ Bu arada Komite'nin Havacı üyelerinin, protokolden 22 Ekim sabahı Halim Mentеш aracılığıyla bilgilendirildiği anlaşılıyor. Bunun için aynı gün Mucip Ataklı, General Muhsin Batur'un oğlunun "sünnet düğüne gitme" bahanesiyle Eskişehir Hava Üssü'ndeki subaylardan destek sağlamaya çalışacak; Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi de Ankara'da kalarak durumu yakından izleyecektir. Haydar Tunçkanat, o gece HHK İrfan Tansel'in kendilerini karargâha davet ettiğini belirtir. İrfan Tansel'e göre artık her şey değerlendirilmiş ve Meclis'in toplanmasından önce müdahale kararı alınmıştır: "Seçim sonuçları ve basının tutumuna bakınca Meclis'in toplanmasından önce müdahale edilerek, bir askerî idarenin zaruri olduğuna inanıyorum. Zaten SKB buna karar vermiştir. Sizlerin de siyasi müşavir olmanızı diliyorum."¹⁹³⁹ Tansel'in ifadelerinden anlaşıldığına göre, askeri müdahaleden sonra Komite üyelerinin ikbali de tartışılmıştır. Bu duruma göre Meclis feshedileceği için "senatörlük" makamları da lağvedilerek, her birine siyasi "danışmanlık" verilecekti. İrfan Tansel devamında, "tüm Kara Kuvvetleri bu görüşte olduğu için Havacılar olarak kendilerinin de uymak zorunda olduklarını, aksi halde Karacılar-Havacılar çatışmasının kaçınılmaz" olacağını belirtir.¹⁹⁴⁰ Bir tespite göre, razı edilemeyen İrfan Tansel'in bu kararlı tutumunun en önemli gerekçesi, daha birkaç ay önce tasfiye edilmesini önleyen SKB'ye yönelik hissettiği minnet ve vefa duygusunda aranmalıdır.¹⁹⁴¹ Fakat ertesi sabah 23 Ekim günü, sert mizacıyla tanınan Mucip Ataklı'nın Eskişehir'den Ankara'ya gelmesiyle Karargâh'a baskın şeklinde yeni bir ziyaret gerçekleştirilir. Anlaşıldığına

¹⁹³⁸ Tunçkanat, a.g.e., s. 459-460.

¹⁹³⁹ Tunçkanat, a.g.e., s. 459-460; Metin Toker, "Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün", *Milliyet*, 22 Aralık 1999, s. 7.

¹⁹⁴⁰ Tunçkanat, a.g.e., s. 460; Toker, "Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün", *Milliyet*, 22 Aralık 1999, s. 7.

¹⁹⁴¹ Karavelioğlu, a.g.e., s. 168-169.

göre görüşmede yaşanan sert tartışmaların sonunda İrfan Tansel boyun eğmek zorunda kalır ve doğrudan Cevdet Sunay'ın makamına gönderilir. Müdahalenin karşısında olan Cevdet Sunay önceden hazırlıklıdır. Zira SKB'nin planına göre, askeri müdahalenin 23 Ekim'i 24 Ekim'e bağlayan gece yapılacağı karara bağlanmıştır. 23 Ekim günü İstanbul'dan bir general heyeti Ankara'ya gelecek, üst komuta kademesi ve diğer generallerle Genelkurmay'da yapılacak toplantıda, müdahale kararı onaylanacak ve hazırlanmış bildiri 24 Ekim sabahı radyodan okunacaktı. Alınan karar gereği, toplantıda 21 Ekim Protokolü'nü açıklama görevi de cuntanın sözcüsü olarak belirlenen İrfan Tansel'e verilmişti. Ancak Cevdet Sunay ile ikna edilen İrfan Tansel'in görüşmelerinde farklı bir metot üzerinde uzlaşma sağlanmıştır: Açılış ve kapanış konuşmalarını Cevdet Sunay yapacak, Tansel bu hususta hiç söz almayacaktı.¹⁹⁴²

Bir anlatıya göre, 23 Ekim günü Cevdet Sunay'ın, üst düzey generallerden oluşan "Genişletilmiş Komuta Konseyi"ni toplayarak 21 Ekim Protokolü'nü doğru bulmadığını söylemiş ve ardından müdahaleden vazgeçilmişti. Böylece bir defa daha göstermişti ki, bu olay, 21 Ekim'de "kandırılan" albaylara karşı "siyasiler-generaller" ittifakının başarılı bir politik operasyonuydu. Zira "generaller, bir kez daha alt rütbeli subaylarla birlikte görünmüş, ancak generallerin gerçek niyetleri" bu toplantıda ortaya çıkmıştı.¹⁹⁴³ Bu yaklaşıma hak vermekle beraber, muhtemelen yetersiz verilerden dolayı, bazı noktaların atlandığı görüşünderiz. Birkaç generalin bu süreçte tereddütlü tutumları bilinmekle beraber yukarıda zikredildiği gibi, müdahaleye meyilli bazı generallerin, toplantıda "çark etmeleri", uzun soluklu bir stratejinin ürünü değildi. Başka türlü söylemek gerekirse, generallerin "çark ettirilmelerinde" MBK üyesi Havacılar ile SKB'nin Havacı kanadının son dakikadaki rolü büyüktür. Zira kısa bir süre sonra Havacı Kanat ile İrfan Tansel anlaşmazlığa düşecek ve Havacı kanat ordudan tasfiye edilecekti. Bu ayrılımda Havacı grubun, CHP lehine, bu olayda olduğu gibi sık sık Hava Kuvvetleri'nin hiyerarşik mekanizmasına müdahaleleri etkili olacaktı.¹⁹⁴⁴ Bununla birlikte generallerin geri adım at(tırıl)masında İsmet Paşa etkenini de görmek

¹⁹⁴² Tunçkanat, a.g.e., s. 461; Karavelioğlu, a.g.e., s. 168; Özkaya, a.g.e., s. 267; Toker, "Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün", *Milliyet*, 22 Aralık 1999, s. 7.

¹⁹⁴³ Akyaz, a.g.e., s. 172; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 85.

¹⁹⁴⁴ 11'ler Olayı olarak askeri ve siyasi literatüre geçecek hadisenin içyüzünde, CHP yanlısı 11 Havacı ile HHK İrfan Tansel arasında yaşanan sorunlar için bkz. Faik, a.g.e., s. 226-247.

gerekmektedir. İsmet İnönü'nün “çıkışı” öğrenilmiş ve generallerde bir “gevşeme” havası belirmiştir.¹⁹⁴⁵

Devam edecek olursak, İstanbul'dan gelen heyetin müdahale kararı, Cevdet Sunay'ın masasına götürüldüğünde, örgüt tüzüğü gereğince Cevdet Sunay için iki seçenek bulunmaktaydı. Birincisi onu onaylamaktı. Çünkü bu örgütün başkanı olarak veto hakkı olmadığı gibi, sadece tek oyu vardı. Cevdet Sunay, bu yola başvurmadan bahsedildiği üzere ikinci bir seçenek yaratmıştır: Müdahaleyi askıya almak. 23 Ekim akşamı toplanan “Genişletilmiş Komuta Konseyi”nde Cevdet Sunay açılış konuşmasında 21 Ekim Protokolü'ne hiç değinmeden; ülkenin kritik bir durumdan geçtiğini, herkesin bunun bilincinde olduğuna inandığını, durumun iyileşmesi için ordunun birlik ve beraberlik içinde durumun normale dönmesi için destek olacaklarından kuşku duymadığını belirtir. Toplantıya katılanların büyük bir çoğunluğu, protokole imza attıkları için, hiç beklemedikleri bu konuşma karşısında şaşırılmışlar ve İrfan Tansel'in sessiz kalmasını da kavrayamamışlardır.¹⁹⁴⁶

İstanbul'dan gelen general heyetinden sadece Ordu komutanı olarak Cemal Tural, Komuta Konseyi'nin toplantısına dâhil edilmiş; diğer iki general ile SKB'nin Ankara grubu, Jandarma Okulu'nda bir araya gelerek görüşmenin sonucunu merakla beklemeye başlamışlardır. Onlara göre toplantıyı İrfan Tansel açacak ve müdahale kararı verilecekti. Genelkurmay'daki toplantıdan beklenen kararın gelmesi uzadıkça, Jandarma Okulu'ndaki rahatsızlık ve kızgınlık da artıyordu¹⁹⁴⁷

Bu arada Konsey'de yaşanan bazı önemli detaylara da inmek gerekmektedir. Toplantıda Kuvvet Komutanları arasında birbirine yönelik bir güç gösterisi yaşandığı gibi, kuvvetlerin birbirine karşı bir itimatsızlığı da ortaya çıkmıştır. Müdahale kararını engellemek isteyen ancak emir komuta mekanizmasının sağlıklı işleyişinden de emin olamayan Cevdet Sunay, komutanların nabzını yoklamak zorunda kalır ve tek tek “birliklerine hâkim olup olmadıklarını” sorar. Komutanların bu diyaloglarına KKK Kurmay Başkanı Zeki İlter'in notlarında rastlanmaktadır. Onun aktarımına göre, 20

¹⁹⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., c.3, s. 539.

¹⁹⁴⁶ Tunçkanat, a.g.e., s. 463; Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, Milliyet, 24 Aralık 1999, s. 15.

¹⁹⁴⁷ Tunçkanat, a.g.e., s. 463; Özkaya, a.g.e., s. 368; Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, Milliyet, 24 Aralık 1999, s. 15

civarındaki general/amiral sırayla bu soruya “evet, birliklerimize hâkimiz” yanıtını verirler. Toplantı bu havada sona erecekken, gündüz saatlerinde ikna edilen HHK İrfan Tansel ve DKK Necdet Uran’ın “sayın başkanım, biz hâkimiz ama Kara Kuvvetleri’nden şüphemiz var, lütfen bir daha sorulsun” önerisi gelir. Anlaşılan Kara Kuvvetleri halen müdahaleden yana bir tavır beslemektedir. KKK Muhittin Önür ise kesin ve sert bir tavırla “hâkim olduklarını” tekrar edince, onun Kurmay Başkanı General Zeki İlter araya girer ve komutanını tekzip etmek zorunda kalır: “Kara Kuvvetlerine maalesef hâkim değiliz. Şuan birçok karacı subay, Jandarma Okulu’nda toplantı halindeler, belki de bize karşı ihtilal bildirisi hazırlıyorlar.”¹⁹⁴⁸ Bu beklen(me)dik sözler, komuta konseyinde sinirlerin gerilmesine ve panik ortamına yol açmıştır. Havayı sakinleştirmeye çalışan Cevdet Sunay, yaşanacak olaylar hakkında önce karamsar bir tablo çizer, ardından sorunu çözebilecek yegâne teklifini sunar: “Ben de durumun böyle (darbe) olacağını tahmin ediyorum. O halde evime giderim, radyonun başında beklerim. Bir (askerî) harekât olursa, kendi kararımı o an veririm.”¹⁹⁴⁹ Cevdet Sunay’ın ifadelerindeki satır araları okunduğunda, askeri bir müdahale halinde, belki de Rüştü Erdelhun’un durumuna düşmemek için, “istifa yahut intihar” seçeneklerinden birini devreye sokacağıının sinyallerini komutanlara iletmiş oluyordu. Böyle bir girişimde bulunmayacak olsa dahi, bu sözler, durumun ciddiyetini kavrayamayan komutanlara bir ikaz niteliğini taşımaktaydı. Zeki İlter, bu ifadeler karşısında tüm generallerin heyecanla kenetlendiğini ve “kelli felli” komutanların koro halinde “hepimiz emrinizdeyiz, ihtilale asla izin vermeyeceğiz” şeklinde bağırduklarını belirtir. Generallerin kararlı tavrını gören Cevdet Sunay, bu kez müdahaleyi önleyebilecek teklifini sunar: “Bana birlik ve beraberlik içinde olacağınıza söz verirsiniz, ben de sizlerle birlikte olacağıma ve müdahaleye asla izin verilmeyeceğine” söz veriyorum.¹⁹⁵⁰ Ayrıca Genelkurmay Başkanı, müdahalenin önlenmesi için son adımını atar. Buna göre, şayet Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilir ve İnönü de başbakan olursa, kaotik ortamın düzeleceğine dair teminatlarla komutanlar tamamen ikna edilir ve İstanbul’dan

¹⁹⁴⁸ İlter, a.g.e., s. 78-79; Muhittin Önür, 6 Haziran İrfan Tansel Olayı’ndan sonra SKB’nin emriyle Celal Alkoç’un yerine KKK olarak atanmıştı. Çoğu üst düzey komutan, örgütün direktifleriyle hareket etmesine rağmen, Kara Kuvvetleri Karargâhı’nda Talat Aydemir’in ağırlığı bilinmekteydi. Muhittin Önür ile Talat Aydemir arasındaki sıkı temasın farkında olan İsmet İnönü, bu komutana zaman zaman sinyaller göndermektedir. Örneğin üst komuta kademesiyle arasındaki bağı kuvvetlendirmek için evine sık sık gelen komutanlar arasında davet edilmeyen tek isim Muhittin Önür’dür. İlter, a.g.e., s. 80.

¹⁹⁴⁹ İlter, a.g.e., s. 79.

¹⁹⁵⁰ A.g.e., s. 79.

gelen Cemal Tural'ın protokolden vaz geçmesi de sağlanır.¹⁹⁵¹ Birbirine kenetlenen generallerden ilk olarak Cemal Tural, telefonla İstanbul'daki Ordu Karargâhı'nı arayarak protokolden sonra verilen alarmin kaldırılması için emir verir. Böylece örgütün İstanbul ve Ankara kanadı arasındaki “darbe” bağlantısı kesilmiş olur. Diğer önemli bir hamle, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları'ndan gelir. Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür'ün dâhil edilmediği ancak tüm kurmay başkanlarının yer aldığı heyet, subayların ihtilal toplantısı yaptıkları Jandarma Okulu'na gider. İrfan Tansel, subayları dizginleyici bir konuşma yapar: “Hepimiz duruma hâkimiz, Meclis açılacaktır. Şayet ihtilali gerektirecek bir şey olursa, biz komutanlar gereğini yapacağız. Şimdi hepiniz dağılın, birliklerinize ve evinize gidin.”¹⁹⁵² Komutanların bu sakinleştirici tutumları ve tavsiyeleri, bazı albayların homurdanmalarına neden olsa da, genel itibariyle havanın yatışmasını ve subayların “şimdilik” geri adım atmasını sağlamıştır.¹⁹⁵³

24 Ekim Pazartesi günü de dört siyasi parti başkanı Çankaya'ya davet edilir.¹⁹⁵⁴ Yapılan pazarlıkların ardından Çankaya'da MBK Başkanı Cemal Gürsel'in huzurunda bir toplantı yapılır. Generaller ve siyasi parti liderlerinin hazır olduğu toplantıda Cevdet Sunay'ın teklifi, başlangıçta durumun ciddiyetinin farkında olmadığı iddia edilen bazı siyasi liderlerin itirazına rağmen kabul “ettirilir”.¹⁹⁵⁵

¹⁹⁵¹ Konsey'de alınan bu kararın bir nüshası için bkz. Talat Turhan, *Genç Kemalistler Ordusu*, s. 26.

¹⁹⁵² İlter, a.g.e., s. 79.

¹⁹⁵³ Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet* 24 Aralık 1999, s. 15.

¹⁹⁵⁴ Çankaya Köşkü'ne hangi generallerin gittiğine dair bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Zeki İlter ve Muhsin Batur gibi isimler, Köşk'te kendilerinin davet edildiğini ve toplantıda yer aldıklarını de yer aldığını ifade eder. İlter, a.g.e., s. 79; Batur, a.g.e., s. 103-104; Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 24 Aralık 1999, s. 15; Ancak bir görüşe göre de sadece Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları katılmıştır. Karavelioğlu, a.g.e., s. 169.

¹⁹⁵⁵ Seyhan, a.g.e., s. 158; Talat Aydemir, a.g.e., s. 83-84; n Deniz, a.g.e., s. 36; Salonda generallerin yanında Cemal Gürsel, İsmet İnönü (CHP Genel Başkanı), Ragıp Gümüşpala (AP Genel Başkanı), Ekrem Alican (YTP Genele Başkanı), Osman Bölükbaşı (MP Genel Başkanı) bulunmaktadır. Muhsin Batur, Cevdet Sunay'ın önerisine ilk itirazın AP lideri Ragıp Gümüşpala'dan geldiğini belirtir. Talep edilen hususların, yeni bir parti lideri olarak kendisinden istenemeyeceğini ve bu şartlar altında teklifin asla kabul edilemeyeceğini belirtir. Bu sözler karşısında gerginleşen Cevdet Sunay, Ragıp Gümüşpala'ya hitaben “mademki partinizin başkanısınız... Bir horoz gibi tavuklarınızı kanatlarınızın altında tutun” şeklinde çıkışır. Batur, a.g.e., s. 103; Ragıp Gümüşpala, kurulacak olan CHP-AP koalisyonuna şahsen girmeyi reddetmiş, partisinden sadece bakan atanmasına izin vermiştir. Çelikoğlu, a.g.e., s. 178; Bununla birlikte bu kararlara en çok direnen Osman Bölükbaşı olduğu bilinmektedir. Talat Aydemir anılarında, bu tavrından dolayı Osman Bölükbaşı'yı tebrik ederken, kararı kabul eden siyasilerin “demokrasi pehlivanı” olduklarını ileri sürer: “Duyulduğuna göre, antidemokratik bu karara her zaman şahsiyetini ve tarafsızlığını muhafaza etmiş olan Sayın Bölükbaşı itiraz etmek cesaretini göstermiş, diğer demokrasi pehlivanları derhal kabul etmişlerdir. Talat Aydemir, a.g.e., s. 84; Adnan Çelikoğlu, Talat Aydemir'in “demokrasi pehlivanları” sözünden kastettiği siyasilerin AP'ye mensup politikacılar olduğunu ifade eder. Çelikoğlu, a.g.e., s. 175; Osman Bölükbaşı, yıllar sonra yaptığı bir söyleşide bu konudaki rahatsızlığını

Generallerin siyasilere sunduğu öneriler arasında orduya sataşılmaması, siyasi af çıkarılmaması, 147'lerin üniversiteye ve Eminsuların orduya dönüşlerine izin verilmemesi, Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü'nün başbakan olması yer almaktaydı.¹⁹⁵⁶ Böylece Çankaya Protokolü olarak bilinen bu “uzlaşma” protokolü ile 21 Ekim “darbe” protokolü, görünüşte “kusursuz” biçimde birbirine bağlanmış oluyordu. İnönü'nün katkısıyla da 25 Ekim günü, radikal subayların temennisinin aksine, meclisin açılması sağlanmıştır.¹⁹⁵⁷ Geçici tedbirlerle süreç atlatılmasına rağmen SKB içindeki reaksiyonların önüne geçilemeyecektir. Neticede Genelkurmay Başkanı'nın girişimiyle kıyılan “zoraki nikâh”,¹⁹⁵⁸ hem generaller hem de siyasilere (CHP) tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak radikal albaylar, askerî müdahalenin önlenmesine neden olan Çankaya Protokolü'ne yoğun eleştiriler getirmektedir. Adnan Çelikoğlu, askerlerin darbe protokolünü “gizli ihtilalcilik”, Çankaya Protokolü'nü de “açık ihtilalcilik” tabiriyle ifade ettiğini belirtir.¹⁹⁵⁹ Zira imzalanan darbe protokolleri gibi, Çankaya Protokolü de bir Anayasa ihlalidir. Fakat bu ikincisinin mazur görülecek noktası “ancak bu yolla rejim korunabilir ve ihtilal önenebilir” söylemi üzerinden gerçekleştirilen meşruiyet temasıydı.¹⁹⁶⁰

Diğer yandan 21 Ekim ile 25 Ekim günleri arasında Başkent'te yaşanan bu olayların askerî kışlalardaki tepkilerine bakmak gerekmektedir. SKB, askerî müdahale için İstanbul'dan Genelkurmay'a giden heyetin Cevdet Sunay'ı kolayca ikna edeceğini düşünürken, tam aksine heyet, Cevdet Sunay tarafından ikna edilmiştir. Heyet ile darbe bir süre “bekleme salonu"na” alınır ve Yüksek Askerî Şura'da gerilimli bir toplantı başlar. . Daha önce kararlaştırıldığı gibi SKB'nin İstanbul grubu, Cemal Tural'dan;

“hayatımın en zor gecesini yaşadım” diyecektir. Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 25 Aralık 1999, s. 14; 13 Kasım 1961 tarihli bir CIA yazışmasına göre, diğer üç siyasal partinin bu zoraki durumdan hiç de memnun olmadıkları ifade edilir. CIA, “Turkey”, Central Intelligence Bulletin, Copy No.92, 13 Kasım 1961, s. 4.

¹⁹⁵⁶ Aytekin, a.g.e., s. 134-135; Batur, a.g.e., s. 103; Talat Aydemir, a.g.e., s. 253; Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 25 Aralık 1999, s. 14.

¹⁹⁵⁷ Aydemir, a.g.e., s. 253; Deniz, a.g.e., s. 36; Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c,1, s. 85; *Milliyet*, 25 Ekim 1961.

¹⁹⁵⁸ “Zoraki nikâh” tabiri CIA yazışmalarında “shot-gun marriage” olarak ifade edilmiştir. CIA, “Turkish Government Given Precarious Lease on Life”, The President's Intelligence Checklist, 4 Aralık 1961, s. 4; CIA, “The Prospects For Turkey”, National Intelligence Estimate, No.403, 29 Şubat 1962, s. 1.

¹⁹⁵⁹ Çelikoğlu, a.g.e., s. 174.

¹⁹⁶⁰ Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 177; Bu suretle, “seçimde görülen uygunsuzluğun önüne geçileceği fikrinden hareketle Çankaya Protokolü” kabul edilmiştir. Çelikoğlu, a.g.e., s. 173; Talat Aydemir, Mamak Mahkemesi'ndeki savunmasında anayasaya aykırı biçimde seçilen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Başbakan İsmet İnönü'nün meşru olmadıklarını ileri sürer. Aydemir, a.g.e., s. 254.

Ankara grubu da İstanbul grubundan gelecek işareti beklemektedir. Bu toplantının süresi uzayıp beklenen emir bir türlü gelmeyince, harekâtın iptal edileceği yönünde kuşku ve huzursuzluğa kapılan alt rütbeli subaylardan generallere tazyikler başlar.¹⁹⁶¹ Ancak inisiyatif alamayan generaller, topu birbirine atmaktadır. SKB'nin Ankara kanadını oluşturan radikal albaylar, Genelkurmay'a baskı yaparak protokolün tasdik edilmesini ve tetiğe basılmasını talep etmekteydi. İstanbul'da da General Faruk Güventürk'e, Ankara'dan gelecek haberi beklemeden ihtilal harekâtının başlatılması istenmekteydi. Osman Deniz'in anılarında tiyatral bir edayla kaleme alınan bu yaşananlar, konu hakkında bizlere belirli bir fikir vermektedir. Örneğin İstanbul'daki durumdan haberdar edilen Talat Aydemir, Faruk Güventürk'ü sürekli telefonla sıkıştırarak onun üzerinde psikolojik işkence uygular: "Paşam, biz Ankara grubu olarak hazırız... Siz de kararlıysanız, biz Ankara'da işi bitiririz."¹⁹⁶² İddiaya göre, iki gün korkulu anlar yaşayan ve inisiyatif alamayan Faruk Güventürk, Harbiye'deki karargahta yapılan toplantıda, durumu Kolordu Komutanı Fikret Esen'e havale eder. Fikret Esen de tereddütler yaşayarak "bizde bu rütbeler varken böyle bir şeyi göze alamam" ifadesini kullanır. Ardından tümen komutanları yeniden Faruk Güventürk'e yüklenir: "Siz emir verin, şu anda Garnizon Komutanı sizsiniz."¹⁹⁶³ Baskılardan bunaldığı anlaşılan Faruk Güventürk, bu kez başka bir taktiğe başvurur. Tüm faturayı, Genelkurmay'da hâlâ toplantı halinde olan Ordu Komutanı'nın gıyabına keser ve son noktayı koyar: "Cemal Tural haindir. Kararımızı nasıl değiştirebilir? Kendisine böyle bir yetki vermedik. 2-3 gündür bizi telefonla oyalıyor ve ben gelinceye kadar hiçbir girişimde bulunmayın diyor. Fakat mecburen Cemal Tural'ın dönüşünü bekleyeceğiz. Eğer ihanet etmişse örgüt onun cezasını verir."¹⁹⁶⁴ Müşterek hareket etme noktasında söz veren Ankara kanadının ihtilal konusundaki "kararlı" duruşuna, İstanbul'daki generallerin yanıt veremediği görülmektedir. Diğer bir husus, 27 Mayıs harekâtının fiili liderliğini kabul eden Cemal Madanoğlu'nun "tümgeneral" rütbesinde olduğu göz önünde tutulduğunda, "Korgeneral" Fikret Esen'in kendi rütbesini küçümsemesinin altında, kişilik

¹⁹⁶¹ Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler, telefonla Ankara'daki gelişmeleri İstanbul'a aktarmaktadır. Ankara'daki komutanların seri halde toplantılar yapmakta oldukları ve henüz net bir netice alınmadığını bildirmektedir. AYTEKİN, a.g.e., s. 132.

¹⁹⁶² DENİZ, a.g.e., s. 33.

¹⁹⁶³ A.g.e., s. 33-34

¹⁹⁶⁴ A.g.e., s. 33-34; Ordu Komutanı Cemal Tural, İstanbul'daki herhangi bir girişime karşı emir subayı vasıtasıyla, "kendisinden emir alınmadan harekete geçilmemesi" yönünde mütemadiyen direktif vermektedir. AYTEKİN, a.g.e., s. 132.

özelliklerini bir kenara bırakırsak, çekingenliğinin temel nedeni “Menderes’in aksine İsmet Paşa faktörü” olduğu da anlaşılmaktadır.

Ankara’da, Genelkurmay Başkanı ve generallere rağmen ihtilale meyilli Ankara kanadı, ancak İstanbul’la eşgüdümlü yapılacak bir harekâtın, orduyu bölmeden başarılı olabileceğine inanmaktadır. Fakat İstanbul kanadına mensup generallerin oldukça temkinli davranarak risk almaktan kaçınmaları muhtemel bir darbeyi önlemiştir. Generaller böyle bir tutum takınırken, tümen komutanlığı görevinde bulunan albay/yarbaylara üzüntü, çaresizlik ve utanç duygusu kaplamıştır. İstanbul Harbiye’deki Ordu Karargâhı’nın “Brifing odasında matem havası vardı. Tümen kumandanları “Biz şimdi hangi yüzle tümene döneceğiz? Bütün birlikleri, ihtilal parolası vererek alarma geçirmiştik” sözleriyle birbirine yakınmaktadırlar.¹⁹⁶⁵ Ast rütbeli subaylara verilen “ihtilal sözü”nü yerine getirememenin verdiği mahcubiyetle tümen komutanları, kabahati generallere yüklemiştir. Böylece “12 Mart” dönemine kadar üst rütbelere karşı, 27 Mayıs öncesi olduğu gibi, yeni bir güvensizlik duygusu pekişmeye başlamıştır: “Bu (dönek) generallerle hiçbir şey yapılamaz.”¹⁹⁶⁶

Genel seçimlerden dört gün sonra 19 Ekim sabahı, örgütün baskısına direnemeyerek SKB’ye dâhil olan Cemal Tural, 21 Ekim Darbe Protokolü’ne en üst rütbeli general olarak imzasını da atmıştı. Öte yandan Kurmay Başkanı Emin Aytekin, aynı gün Tural Paşa’nın iç dünyasında yaşadığı ikilemi şöyle tasvir eder: “Odasının ortasında ikimizde ayaktaydık... Elini omzuma koyarak “bu yaptığımız doğru şeyler değil ama yapılacak başka bir şey de yok. Sen İnönü’yü bilmezsin. O bütün bunları haber alıyordu. Ve bizim bu hareketlerimizi katiyen affetmeyecektir.” dedi.”¹⁹⁶⁷ Ordu içinde SKB’den bağımsız bir cunta kurmak düşüncesinde de olan Cemal Tural, bu olaydan birkaç gün sonra İsmet İnönü’nün de yer aldığı Çankaya Protokolü’nden sonra demokrat bir

¹⁹⁶⁵ Deniz, a.g.e., s. 35.

¹⁹⁶⁶ “Ordu kendi içindeki kendi komutanlarına güvenileseydi kim ne yapabilirdi? Ancak canı yanmış, bütün menfaatlerini kaybetmiş bir siyasi kadronun iktidarı ele geçirdikten sonra 27 Mayısçıları açık veya gizli ezmeceğini kim temin edecekti. Bu çatışmaların olmaması için bilinçli bir siyasi kadro ile güvenilir bir ordu üst kademesine ihtiyaç olduğu açıktı.”¹⁹⁶⁶ Çelikoğlu, a.g.e., s. 174-175; Osman Deniz, olaydan sonra Talat Aydemir’in İstanbul’daki Faruk Güventürk’e “sizin gibi paşalarla yola çıkılmaz. Sergilediğiniz tereddüt ve korkaklığın hesabını bir gün vereceksiniz” tarzında bir mektup gönderdiğini söyler. Deniz, a.g.e., s. 35-38; “Bu kumandanlara bizler ve astlarımız örnek olarak bakıyorduk. İşte o günden beri genç kuşaklarda generallere karşı itimat kalmadı. Çünkü bu yollara bizleri generaller sürüklemişti. Geri dönüş yapanlar da ilk önce onlardı.” Talat Aydemir, a.g.e., s. 253.

¹⁹⁶⁷ Cemal Tural’ın, SKB’ye katılımı ve sonrasında protokole koyduğu imza, tüm örgütte büyük memnuniyetle karşılanmıştır. Aytekin, a.g.e., s. 121.

kimliğe dönüşüvermiştir. İstanbul'a dönüşünde yayınladığı yazılı emirde, kendisinin de altı gün önce üye olduğu SKB örgütünün faaliyetine son verdiğini açıklar. Meclisin kurulduğunu ve “demokrasi”ye yeniden dönüldüğüne değinerek, artık örgüt üyelerinin kışlaya çekilmesini emretmiştir. Ayrıca, Ankara'da bulunduğu süre içinde verdiği talimatlara aykırı davranışlarda bulunan ve “tehlikeli” faaliyetlere teşebbüs eden Garnizon Komutanı 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk'ü de görevinden alıyordu. Bundan böyle Garnizon Komutanlığını kendi şahsında toplamıştır. Ayrıca her türlü açık ve gizli toplantıyı da yasaklıyordu. Bu gizli emir, İstanbul kanadında büyük bir reaksiyon yaratmasına rağmen Akademiler Komutanı Tuğgeneral Faruk Gürler önderliğinde kümeleşen subaylar, Harp Akademileri'ndeki faaliyetlerine “yer altından” devam edecektir. Ayrıca 24 Ekim günü, üç orijinal nüshaya sahip “protokol belgesi” de gizlice imha edilmiştir.¹⁹⁶⁸

Ankara'da durum daha farklıydı. Generallere tamamen güvenini yitiren Ankara kanadı, örgüt faaliyetine Cevdet Sunay'la temaslarını keserek sürdüreceklerdir.¹⁹⁶⁹ Cevdet Sunay da artık Meclis'in açıldığı, sivil rejime geçildiği ve SKB'nin miadının dolduğu düşüncesiyle örgütle temasını kesmiştir. Ancak belirtilmelidir ki, Cevdet Sunay'ın 21 Ekim Protokolü'nü askıya alarak olası bir darbeyi önlemesinde SKB'de kazandığı kudretinin bir neticesiydi. Bu son durum, Ankara kanadının lidersiz kalmasına ve gün geçtikçe aşırılığa kaymasına yol açacaktır.¹⁹⁷⁰

Bu süreç boyunca gerek İnönü gerekse de radikal askerler tarafından “ordu üzerinden elverişli bir baskı aygıtı ve iktidar retoriği” keşfedilmiştir. Örneğin İsmet İnönü, muhalefete karşı “ordu böyle istiyor” sözlerini politik bir söylem haline getirerek, orduyu meclis üzerinde bir cebir aracı olarak kullanmaktayken;¹⁹⁷¹ benzer bir söylemsel tutum bu albaylar için de geçerliydi. Bunlar da “genç subaylar rahatsız” söylemini üst

¹⁹⁶⁸ Fakat bir süre sonra belgenin kopyası, Cemal Tural'ın karşısına yeniden çıkacaktır. Anlaşılan Cemal Tural'ın böyle bir darbe tutanağına imza atmadığını ifade eden sözlerine karşılık, Osman Deniz tarafından mahkemede Cemal Tural aleyhine delil olarak gösterilecektir. Deniz, a.g.e., s. 37.

¹⁹⁶⁹ Faruk Güventürk'ün azledilmesinde, Faruk Güventürk-Talat Aydemir arasında yaşanan telefon görüşmesinin bazı subaylarca Cemal Tural'a ihbar edilmesinden kaynaklı olduğuna dair dedikodular bulunmaktadır. Deniz, a.g.e., s. 37-38.

¹⁹⁷⁰ Emin Aytakin, a.g.e., s. 168.

¹⁹⁷¹ Talat Aydemir, a.g.e., s. 254.

kademelere ve siyasilere sürekli vurgulayarak yeni bir müdahale şansı yakalamak peşindeydi.¹⁹⁷²

İnönü ve çevresi de seçimlerden sonra orduda görülen kıpırdanışın kendi lehlerine gerçekleştiğinin farkındaydı. Fakat böyle başlamış bir hareketin, daima bu yönde yürüyeceğini sanmaktaydılar. Seçimlerin CHP'yi tek başına iktidara getirmeyişi, ordudaki huzursuzluğun nedenlerinden biriydi fakat bunu sürekli “Ordu + CHP: İktidar” formülüyle okumak gibi bir ittifak da söz konusu değildi. Başlangıçta kullanışlı bir formül olarak gözükse de, radikallerin tepkisini çekmekte ve anti-İnönü bir havanın doğmasına yol açmaktaydı.¹⁹⁷³

Bunun yanında Bedii Faik'in de dile getirdiği gibi, seçim sonunda orduda tırmanan gerginlik sonucu imzalanan darbe tutanağının en büyük hissesi hangi partiye yazılmalıydı: “CHP'ye yönelik sempati mi yoksa AP'ye karşı nefret mi?”¹⁹⁷⁴ Kanaatimize göre iç içe girmiş bu iki faktörü birbirinden ayırmak oldukça zor görünmektedir. Ancak zıt kutupların “zoraki nikâhı”yla kurulacak olan “tehlikeli” koalisyon, kendi içinde gerilimler yaşayacağı gibi, ordunun da yeniden tahrik olmasına yol açacaktır. Darbe protokolünün nedenlerinden birisi olarak gösterilen AP, İnönü'nün “koruması ve gölgesi” altında hükümet ortağı olarak kabul edilmişti. Mevcut durum ordu içinde daha kuvvetli bir anti-İnönü havasının estirilmesini tetikleyecekti. Böylece radikal albayların elinde, İnönü taraftarı subayları sürekli itham edecek ve iki darbe girişimine önyak olacak kullanışlı bir malzeme icat edilecekti.¹⁹⁷⁵

---

¹⁹⁷² Komite üyesi Ahmet Yıldız, Jandarma Okulu'nda karşılaştığı Talat Aydemir'le bu hususla ilgili şu soruları yönelttiğini ama kendisinden tatmin edici bir cevap alamadığını söyler: “Ordunun isteklerini siz nasıl saptadınız? Anketle mi saptadınız? Yoksa orduyu bir meydanda toplayarak oylama mı yaptınız?” Ahmet Yıldız, a.g.e., s. 216.

¹⁹⁷³ Emin Aytekin, a.g.e., s. 164; Bedii Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s. 177; Talat Aydemir, a.g.e., s. 78-79.

¹⁹⁷⁴ Bedii Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s. 177.

¹⁹⁷⁵ A.g.e., s. 177-178.

4.4.2.Albaylar Cuntası'nda Yol Ayrımı: Karacılar-Havacılar Çatışması

Ramiz Efendi, Selim'in masaya bıraktığı paketten gözlerini kaçırarak sigarasından derin derin çekti. Murat başını salladı...

- Ne dersiniz? Bir tek söz geçti aklımdan aralıksız... Art arda... Sanki dönme dolap gibi... Bazen yavaş, bazen fırl fırl dönerek... “Yol Ayrımı” sözü... Var mı böyle bir deyim sizin oralarda Çorumlu?
- Olmaz mı Ramiz amca! Meşhurdur: “Şu dağın oylumuna/ doyulmaz yaylımına / hakkınızı helal edin/ geldik yol ayrımına”
- Öyle mi? Demek yol ayrımı var bizde... Olmasa nerden takılacak dilime?
- Nerden takıldı dersiniz?
- Bilmem! Takıldı birden... Sana hiç olmaz mı? Apansız bir şarkı, bir türkü takılır. Apansız beyit... Bir mısra... Bir atasözü...
- Olmaz olur mu?
- ...
- Evet! Ne derler buna Murat oğlum! (Biz de) geldik yol ayrımına...
- Halt etmişsin! Yok öyle şey! Biz yol ayrımına bile gelemedik! Yol ayrımına, yolu olan gelir! Hani bizim yolumuz? Hani?

Kemal Tahir, Yol Ayrımı¹⁹⁷⁶

SKB, seçimlerin en geç 29 Ekim 1961 günü yapılması fikrini savunuyordu. Ancak bir süre sonra bu subaylar 27 Mayıs'ın mahkûm ettiği eski devrin yeniden hortlatılmasından başka bir sonuç vermeyeceğini ileri sürmeye başlamışlardır. Bunların başında Ankara kanadını oluşturan Albaylar Cuntası gelmekteydi.¹⁹⁷⁷ Ancak Albaylar Cuntası içinde de görüş ayrılıkları ve hizipler belirmeye başlamıştır. İlk görüş ayrılığı,

¹⁹⁷⁶ Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016, s. 293-295.

¹⁹⁷⁷ Akyaz, a.g.e., s. 164.

Karacılar ile Havacılar arasında yaşanmıştır. Karacı albaylardan Talat Aydemir, Emin Arat ve Dündar Seyhan, ülkede demokratik nizam temin edilene kadar ordunun iktidarı ele almasını talep etmekteydiler.¹⁹⁷⁸ Havacı Halim Menteş, aksi görüşü savunarak siyasi partilere baskı yapılarak iktidarın CHP'ye bırakılmasını, şayet bu sağlanamazsa, yönetime el konulması taraftarıydı.¹⁹⁷⁹ Ancak Ankara'daki karacılar, tek başına değildi ve İstanbul kanadına mensup bazı karacı albaylar tarafından da desteklenmekteydi.¹⁹⁸⁰ Bununla beraber albaylara karşı teşkil edilen generaller/siyasiler ittifakının alt yapısını, askeri müdahalenin önlenmesinde büyük katkısı olan Havacılar grubunun inşa ettiğini söylemek gerekiyor.¹⁹⁸¹

Nitekim birçok grubun barınağı haline gelen SKB örgütünde önce anlaşmazlıklar, sonra ayrılıklar, ardından çatışmalar baş göstermiştir. Durumun netliğe kavuşturulması için askeri müdahale kararının imzalandığı protokole giden sürecin öncesi ve sonrasında Generaller ile Albaylar Cuntası olarak bilinen gruptaki subayların takındıkları tavırların değerlendirilmesi gerekmektedir.

Emin Aytekin, subayların seçim öncesine kadar “samimi bir demokrat” iken, altı gün içinde “ihtilalci bir ruh” haline büründüklerinden bahseder.¹⁹⁸² “Subayları bu duruma iten gerekçeler nelerdi?” sorusunun yanıtı “Halk Partisi, genel seçimleri büyük oy farkıyla kazansaydı, böyle bir darbe protokolü yine de imzalanır mıydı?”¹⁹⁸³ şeklinde kurgusal bir sorunun cevabında aranmalıdır.

Bir yoruma göre, bu protokolün maddelerinde bazı çelişkiler yer almaktadır. Şayet protokol hayata geçecek olsa, “parti farkı gözetmeksizin” tüm partilerin kapatılması gerekmektedir. Oysaki örgütün Havacılar kanadı ile bazı generaller olmak üzere, protokolün imzacıları arasında “gönlünü uzun süreden beri İsmet İnönü ve partisine

¹⁹⁷⁸ Talat Aydemir, a.g.e., s. 79; Seyhan, a.g.e., s. 152.

¹⁹⁷⁹ Aydemir, a.g.e., s. 79; Örtülü, a.g.e., s. 176; Diğer yandan karacı albaylar arasında da farklı çekişmeler yaşanmaktaydı. Bunlardan birisi Dündar Seyhan'ın Ondörtler'in Orhan Kabibay grubuyla sıkı temasıydı. Bu durum Talat Aydemir'in tepkisini çekmesine rağmen Ondörtler sürgündeydi ve henüz kendisi açısından endişelenecek bir durum söz konusu değildi. Seyhan, a.g.e., s. 149-150.

¹⁹⁸⁰ Çelikoğlu, a.g.e., s. 179.

¹⁹⁸¹ Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 24-25 Aralık 1999.

¹⁹⁸² Aytekin, a.g.e., s. 127-128

¹⁹⁸³ Bu soruya dair bir yaklaşım, 3 Ekim 1961 tarihli CIA yazışmalarında yer almaktadır. Rapora göre, CHP, seçimlerden tek başına iktidar çıkamazsa, bu partiye yakın cunta mensuplarının sivil rejime geçiş konusunda çok da istekli davranmayacaklardı. CIA, “Election 15 Ekim 1961”, Current Intelligence Memorandum, Copy No.64, OCI No.3621/61, 3 October 1961, s. 4.

kaptıranlar” vardı.¹⁹⁸⁴ Bununla birlikte çok sayıda CHP karşıtı subaylar bulunmaktaydı ve bunlar, CHP’nin seçim mağlubiyetini çok da umursamıyordu. Ancak bu protokolün imzalanmasının tetikleyici unsuru, seçimlerde CHP’nin yenilgisiydi. Nitekim darbe protokollerinin iptalinde, “Cevdet Sunay faktörü” gibi dıştan gelen tesirlerin rolü inkâr edilmese de, iç tesirlerin gözden kaçırılmaması gerekmektedir: “Protokolü hükümsüz bırakmak isteyenler için en kuvvetli koz, gene o protokolü doğuran sebebin içindeydi. Madem seçimin İnönü ve CHP lehine sonuçlanmaması böyle kararları doğurabiliyordu. O halde, İnönü ve partisinin iktidarda kalmasını sağlamak” yeterli olacaktı.¹⁹⁸⁵ Zira eski bir ihtilalci subayın da belirttiği gibi askerlerin “sabaha karşı kapısını çalamayacakları tek adam İsmet Paşa” idi.¹⁹⁸⁶

Cunta içinde bazı samimi demokrat veya dikta yanlısı subayların olduğunu bir kenara koyarsak, diğerlerinin demokrasiden anladığı “şey”in; sandıktan “milletin gerçek temsilcisi” CHP’nin farklı galibiyetiyle ayrılacağına dair yüksek beklentinin bir gereği olarak; seçimlerin dürüst, adil ve güvenli bir şekilde icra edilmesinden “başka bir şey” olmadığı söylenebilir.¹⁹⁸⁷ Diğer bir ifadeyle, subayların zihinlerinde sürekli meşgul olan güvenlik ve asayişe dair potansiyel kaygılar ile demokrasinin CHP lehine tecelli edecek olması örtüşmektedir. Çünkü sadece toplumun güvenliği değil aynı zamanda ordudaki itaat ve disiplinin sağlanabilmesi için bu partiye ve liderine büyük bir gereksinim duyulmaktaydı. Fakat Levent Köker’in de belirttiği gibi bu durum, seçilmişinden atanmışına kadar tüm yönetici elitlerin “her ülkenin koşullarına göre demokrasi”

¹⁹⁸⁴ Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, s. 175-176. Talat Aydemir, a.g.e., s. 83; Seyhan, a.g.e., s. 152.

¹⁹⁸⁵ Faik, a.g.e., s. 176-177.

¹⁹⁸⁶ Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 23 Aralık 1999, s. 7

¹⁹⁸⁷ Emin Aytekin, çok partili hayatın bir gereği olarak seçim güvenliği için olağanüstü tedbirlerin alındığını belirtir. Plan, seçimlerin baskı altında yapılmadığı inancının vatandaşlara hissettirilmesi, ordunun seçimlerde çıkacak hadiselerle bulaştırılmaması, seçim sonuçlarının açıklanmasında ordu dışındaki diğer kurumsal aygıtların rol alması ve ordunun tamamen gölgeye çekilmesi gibi tedbirlerden oluşmaktaydı. Emin Aytekin, a.g.e., s. 116; Ancak beklenen “zafer” gerçekleşmeyip, üstüne üstlük, AP’lilerin seçim sonucunu sevinç gösterileriyle karşılaması bardağı taşıran son damla olmuştur. Emin Aytekin, AP kitesinin yaşadığı “gecekondu” semtlerine, evlerini yıkmak için dozerler gönderildiğini söyler: “Seçim bitmişti ama anarşi devam ediyordu... Küçük Çekmece’de mantar gibi bir anda gecekondu türlemeye başlamıştı. Haber bize ulaşınca hepimiz son derece sinirlenmiştik. Kumandan ise “Ordunun bütün dozerleri şimdi vaka yerine, bunların kökünü kazıyacaklar” diye bağıırıyordu. Hemen telefonlar çalıştı, bir hamlede dozerler gecekonduların üzerine doğru homurdanarak yürümeye başladılar... AP’lilerin zafer gösterileri ve coşkun nümayişlerine dair haberler alınmaktaydı. Oturup bildiri hazırladım. Bildiride seçimler dolayısıyla Örfî İdarenin çekimser (tarafsız) durumunun sona erdiğini ve yasakları ihlal edenler hakkında kanuni takibata uğrayacaklarını belirttim. Bildiri radyolarda defalarca tekrarlandı.” Aytekin, a.g.e., s. 118-119; Levent Köker, *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2008, s. 238.

söyleminin tekrarından başka anlam taşımayan bir “avuntu”nun meşrulaştırma aracıydı.¹⁹⁸⁸ Zira demokratlıktan ihtilalciliğe dönüşümün, sadece altı gün içinde gerçekleştiği düşünülürken, bu ortamı doğuran farklı nedenleri kısaca irdelemek gerekecektir. Öncelikle Prensipler metnini temel alan SKB mensubu subaylara göre, iktidar “ideolojik ayırım gözetmeksizin yapılacak tarafsız ve dürüst bir seçimle kazanacak partiye teslim” edilecekti.¹⁹⁸⁹ Ancak bu metnin 1960 sonlarında kaleme alındığı ve 28 Haziran 1961 günü tüm ordu tarafından kabul edildiği unutulmamalıdır. Bu süreç zarfında ülkedeki politik ortam bazı önemli değişimlere uğramıştı. Ayrıca SKB metnini hazırlayan Komite üyeleri ile ordunun genel kanaati ve temennisi, seçimleri CHP’nin kazanacağı yönündeydi. Subaylar için mesele, “şu ilk dört yıllık dönemde ihtilali sağlam bir zemine oturtmak” idi. Bu dönemin de, sıkça tekrarlandığı gibi, İsmet İnönü yönetiminde en iyi şekilde uygulanacağı kanısı hâkimdi. Geçiş sürecinde CHP gibi sivil bir iktidarla “devlet”in güvenilir ellerde olacak olması, ordunun tedricen politikadan sıyrılmasına ve esas görevine dönmesini sağlayacaktı. Ancak aksi durumda, ordu, 27 Mayıs’ı daima tehlikede görmenin endişesinde olacak ve müdahale için fırsat kollayacaktı.¹⁹⁹⁰

Kışla ve karargâhlarda seçim sonrasına yönelik “hükümetin kimin kurmasına gerektiği” yönünde tahminler de yapılmaktaydı. Bu yorumlar, subayların güncel siyasete yönelik düşüncelerinin yorumlanması için elimize yeterli veri sunacaktır. Bir kısmı “şayet koalisyon kurulacaksa, İsmet Paşa’nın başkanlığında teşkil etmesi” gerektiğine inanmaktaydı. Aslında “demokrasi”ye bir şans tanınmalı ve geçiş süreci tamamlanmalıydı. Orta ve yüksek rütbeli subayları içine alan bu görüşe göre, kutuplara ayrılan toplumun kenetlenmesi için isabetli bir fırsattı.¹⁹⁹¹

¹⁹⁸⁸ Köker, a.g.e., s. 238.

¹⁹⁸⁹ İsen, a.g.e., s. 27-28; Özkaya, a.g.e., s. 318; Talat Aydemir, a.g.e., s. 77; Seyhan, a.g.e., s. 144.

¹⁹⁹⁰ Aytakin, a.g.e., s. 114-115.

¹⁹⁹¹ Aytakin, a.g.e., s. 124; Seçim sonrasına yönelik tahminlerin yapıldığı askerî mekânlardan biri de Genelkurmay İstihbarat Daire Başkanı Refik Kurttekin’in odasıdır. Odada General Refik Kurttekin’den başka Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ile Kurmay Albay Dünder Seyhan da yer almaktadır. Abdurrahman Doruk’a göre ülkenin huzura kavuşabilmesinin tek şartı Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanlığına; İsmet İnönü’nün de başbakanlığa getirilmesidir. Zira sivil rejime sorunsuz geçilmesi adına iki isim büyük önem taşımaktadır. Ancak bu öneriye karşı çıktığını söyleyen Dünder Seyhan “bu teklifin tasavvur edilenlerin içinde en kötüsü” olduğunu belirtir. Ona göre, askeri bir müdahale, zorlamayla kurulacak böyle demokratik bir düzenden daha olumlu sonuçlar verecektir. Seyhan, a.g.e., s. 152.

Diğer yandan seçimlerden kanaat/temenni/umutların aksine, CHP'nin düşük ve AP'nin yüksek oy olması, SKB içindeki radikal albayların tezini haklı çıkarmıştır. Çünkü bu albaylar Prensipler metninin üçüncü maddesinin c bendine göre hareket etmekteydiler: “Seçimde iktidara gelecek siyasî kuvvet; ihtilal, inkılaba ve bunu yapanlara karşı intikamcı bir hüviyet taşıyamaz. Seçimlere kadar partilerin durumu yakından takip edilecek” idi.¹⁹⁹² AP'nin 27 Mayıs'a karşı bir parti kimliğiyle kurulması ve bu yöndeki bazı söylemleri bu kanaatin güçlenmesine neden oluyordu. Bu albaylar arasında “hele bir seçim olsun” şeklinde bir bekleyiş hâkimdi ve anlaşılan AP'nin zaferinin görünmesi bekleniyordu.¹⁹⁹³ 27 Mayıs İhtilali'ne temelden muhalif olan ve ihtilalcilerden “hesap” sorulacağını ima eden AP'nin, iktidarın bir ucundan tutması ordu tarafından kabul edilemezdi. Zira 27 Mayıs Müdahalesi, “ihtilal” yerine “isyan” olarak gösterilmeye çalışılacak, failleri de cezalandırılacaktı.¹⁹⁹⁴ Seçimlerden önce SKB toplantılarında seçimi kazananın iktidara gelmesi şartı konmuştu. Adnan Çelikoğlu “ama bu karar alınırken” der ve devam eder: “27 Mayıs'ı yapan güçlere karşı bir iktidarın gelmesini de kimse istemiyordu. Sandıktan çıkan sonuç 27 Mayısçıları korkutuyordu. Bu korkuyu normal kabul etmek gerekir. Ancak ordunun başında bulunan kişiler sağlam karakterli olsalardı, bu olayların önüne geçmek mümkün olurdu. Bir sürü dalavere çevirerek, istedikleri kişileri iktidara getirmek, herhalde isyan edenlerin haklı olduğu taraftı.”¹⁹⁹⁵ Bu dönemin ruhuna uygun tipik bir albay figürü çizen Adnan Çelikoğlu, tüm sorunların aslında generallerin başının altından çıktığını düşünmektedir. Buna karşın SKB üyeleri, bir yandan AP'ye, Genel Başkan Ragıp Gümüşpala üzerinden “balans ayarı” vermekte iken, diğer yandan bu partinin kapatılmasını “demokrasi” açısından sakıncalı görmekteydiler.¹⁹⁹⁶

Ordudaki AP fobisinin “sahiden öyle” algılanmasının yanında, bu algının cunta tarafından sürekli tekrar edilerek söylemsel bir taktiğe başvurulduğunu belirtmek

¹⁹⁹² Talat Aydemir, a.g.e., s. 77; Seyhan, a.g.e., s. 144; Özkaya, a.g.e., s. 318.

¹⁹⁹³ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 208; Bedii Faik, SKB'nin Ankara kanadının, seçimi İnönü dahi kazansa, askeri müdahale taraftarları olduğunu ifade eder. Ancak ordudaki genel eğilim, İnönü kazandığı takdirde, iktidarın CHP'ye bırakılması kanaatindeydi. Faik, a.g.e., s. 170.

¹⁹⁹⁴ Deniz, a.g.e., s. 32-33; Aytekin, a.g.e., s. 125-126; Hava Kuvvetleri'nde de benzer bir tepki vardır. Tuğgeneral Muhsin Batur, seçim öncesi propaganda döneminde, işlediği temalarla DP'nin devamı olduğuna dair kuşkuları üzerinden atamayan AP'nin Meclis'teki aritmetiği, ordu nezdinde huzursuzluğu artırdığını belirtir. Batur, a.g.e., s. 99; Toker, “Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 24 Aralık 1999, s. 15.

¹⁹⁹⁵ Çelikoğlu, a.g.e., s. 175.

¹⁹⁹⁶ Aytekin, a.g.e., s. 96-98.

yerinde olacaktır. Bu tarz düşüncedeki subaylar, koalisyonun “AP liderliğinde diğer küçük partilerin iştirakiyle oluşmasını” talep etmekteydi. Bu fikirde olanların çoğu, AP’nin nasılsa rotadan sapacağını ve mükemmel bir ihtilal ortamı hazırlayacağını düşünmekteydi. Tahmin edileceği üzere İnönü önderliğinde bir koalisyona da şiddetle karşıydılar.¹⁹⁹⁷ Emin Aytekin, alt-orta rütbeleri içine alan bu radikal subayların çok sayıda olduklarını ve seçimlerde AP’ye oy verdiklerini ileri sürer. Maksat, AP’yi desteklemek değil, devirmektir.¹⁹⁹⁸ Talat Aydemir, Emin Aytekin’in sözlerini farklı bir biçimde teyit eden ifadeler kullanmaktadır. Anılarının bir bölümünde DP’nin devamı olduğunu her fırsatta söyleyen, miting meydanlarında sehpa kurarak konuşmalar yapan, “cahil” halkı tahrik eden politikacıların varlığına rağmen seçimlerin yapıldığını belirtir. Ancak seçim sonuçları “kendilerinin haklı olduğunu bir kere daha” ispatlamıştı. Çünkü ona göre “milli irade” tam olarak gerçekleşmemişti.¹⁹⁹⁹ Onun bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere, 27 Mayıs’ta devrilen DP’nin bir devamı niteliğinde olan AP’nin seçimlerde “görece” yüksek oy alması, milli irade ve demokrasinin henüz sağlanmadığı anlamına gelmekteydi. Ancak hatıratının Mamak’ta kaleme aldığı ve mahkemede sunduğu “savunma” bölümünde aksi istikamette beyanatlarda bulunmaktadır. AP Senatörü Ali Fuat Başgil’in²⁰⁰⁰ cumhurbaşkanı adaylığının engellenmesini bu kez

¹⁹⁹⁷ Örneğin Talat Aydemir, bir yandan AP’nin 27 Mayıs’ı hedef alan söylemlerinin “yeni bir darbe ortamı”nı oluşturduğunu belirtirken, diğer yandan AP cumhurbaşkanı adayı Ali Fuat Başgil’in “yeni bir darbe ihtimaline karşı” zorla istifa ettirilmesinin anayasa suçu olduğunu ileri sürerek İnönü’nün yargılanması gerektiğini ifade etmektedir. Aydemir, a.g.e., s. 254.

¹⁹⁹⁸ Aytekin, a.g.e., s. 124-125; Emin Aytekin’in bu görüşlerini teyit eden Sıtkı Ulay’a göre, özellikle Talat Aydemir Cuntası, AP’nin iktidara gelmesini talep etmekteydi. Böylece askerî müdahalenin daha haklı ve daha kolay olacağını tahmin etmekteydiler. Ulay, a.g.e., s. 227.

¹⁹⁹⁹ Aydemir, a.g.e., s. 78-79.

²⁰⁰⁰ Anayasa hukukçusu Ali Fuat Başgil, MBK’nın Üniversite Kanunu’nu düzenleyen yasayla üniversitede görevine son verilen 147 öğretim üyesinden biriydi. Üniversiteden ayrılan Başgil İsviçre’ye yerleşmiş ve 1961 seçimleri sonuna kadar orada ikamet etmiştir. Ancak seçimlerde AP listesinden Samsun Senatörü olarak seçilmiş ve ardından aynı partinin cumhurbaşkanı adayı olarak ilan edilmiştir. Anca bu husus, SKB nezdinde huzursuzluğa neden olunca MBK üyelerinden Sıtkı Ulay ve Fahri Özdilek, Ali Fuat Başgil’le konuşarak adaylıktan çekilmesini için sağlamışlardır. Sıtkı Ulay, cuntanın darbe yapmak için bahane aradığı bu dönemde, Ali Fuat Başgil’in durumu anlayamadığını ve gerçekleri izah etmek zorunda olduğunu belirtir. Emir subayı Binbaşı Sedat Gürkök’ün kendisine aktardığı bilgileri Ali Fuat Başgil’e şöyle anlattığını söyler: “Bizim gücümüzün azaldığını anlatarak kendisinin cumhurbaşkanı seçildiğinde muhtemel bir tepkinin gelip gelmeyeceğini düşünüp düşünmediğini, seçim sonrasında kapıdan alınıp bir yerlere götürülebileceğini ve orada gömüleceğini (...) anlatırken profesörün yüzü kıpkırmızı kesildi.” Sıtkı Ulay, Harbiye Silah Başına, s. 230; Ulay, *Giderayak*, s. 74; Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay’ın bu ifadelerini teyit eder. Ali Fuat Başgil’in AP’den cumhurbaşkanı adaylığı SKB tarafından olumsuz karşılanmasına ödün vermemek için MBK, Başgil’e adaylığını çekmesi için baskı uygulanır: “Cumhurbaşkanlığı makamına herhangi bir partinin gelmesini arzu etmiyorduk. Kaldı ki bu bize karşı olan cuntanın da bazı hareketlerine yol açabilirdi. Bu sebeple ihtilali yapmış olan Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanlığı makamında kalması bir zaruret halindeydi. Başgil’i ben ve Sıtkı Ulay çağırdık. Kendisine neden böyle bir şeye girişmemesi lazım geldiğini izah ettik. Hayri Suat Ürgüplü daha Meclis’te

“antidemokratik” bir anlayış olarak değerlendirir ve bunu uygulayanlardan hesap sorulmasını talep eder: “Reisicumhur adayı olarak çıkmak isteyen Profesör Ali Fuat Başgil silah tehditleri altında istifa ettirilmiştir. Demokrasi bu mudur?”²⁰⁰¹ Cunta nezdinde, AP’nin seçimlerde beklentinin üzerinde oy alması dahi, askerî bir müdahale için yeterli bir gerekçe oluştururken; devlet başkanlığı gibi bir makama AP saflarından bir senatörün işgal edecek olması darbe için bulunmaz bir fırsat sağlayacaktı. Kısaca Aydemir ve cuntası tarafından Ali Fuat Başgil’in adaylığının önlenmesine duyulan hiddet ve kızgınlığın altında “demokratik sesleniş”in değil, kaçan “darbenin feryat”ı yatmaktadır, denebilir.

Seçim sonrasında SKB’nin aşırı kanadının diğer bir taktiği, AP’nin kurulmasına izin verildiği için, ordunun genç ve heyecanlı kadrolarını MBK ile CHP aleyhine kışkırtmasıdır. Neticede “demokrasi”nin bu şartlar altında nefes alamayacağını gösteren seçim sonuçları, milletin hiçbir partiye itimat etmediğini açıkça gösteriyordu. Böylece ordunun bir müddet daha siyasal arenadan ayrılmayacağını sinyalleri, subayların düşünce âlemine yansıyor: “Mademki hiçbir parti kazanamadı, o halde seçimi ordu kazandı.”²⁰⁰²

Özetleyecek olursak, sandıkta CHP’nin beklentilerin altında kalması orduda bir hoşnutsuzluk yaratmakla birlikte, bu memnuniyetsizlik subayların tamamını kapsamıyordu. Zira bu subaylar, sandıktan çıkacak hiçbir sonucu “kabullenememek” gibi bir düşünceye sahipti. Ancak Halk Partisi’nin yenilgisi, kendi tezlerinin orduya tasdik ettirilmesi açısından kolaylık sağlamıştır. Radikal subayların “iktidarın henüz sivillere bırakılmaması” tezi ile CHP taraftarı ordu mensuplarının “seçim üzüntüsü” ortak noktada birleşiyordu. Tersten okumak gerekirse, 27 Mayıs’tan itibaren seçime

---

adaylıktan vazgeçmişti. Fakat Başgil ısrar etti. Hâlbuki ihtilal fikri doğru dürüst yatışmadan böyle bir şey yapmak, bilhassa cuntanın büsbütün başa geçmesine yol açabilirdi. Ilıcak, a.g.e., s. 472-473; Karavelioğlu, a.g.e., s. 123-124.

²⁰⁰¹ Talat Aydemir, a.g.e., s. 254; Komite üyesi Ahmet Yıldız, seçim sonrasında Jandarma Okulu’nda katıldığı bir toplantıda Talat Aydemir’in kendisine “Ali Fuat Başgil’in cumhurbaşkanlığını neden önlediklerini” yönündeki soruya hocanın mevcut ortam için uygun bir aday olmadığını, onun yerine Cemal Gürsel, İsmet İnönü, Kazım Orbay gibi isimleri zikrettiğini ileri sürer. Bunun üzerine Talat Aydemir “neden yaşlı, içi geçmişleri düşünüyorsunuz? ABD’de Kennedy 43 yaşında başkan seçildi. (Aydemir de tam 43 yaşında idi), bizde de bu yaşlarda biri neden başkan olmasın?” yanıtını verir. Yıldız, a.g.e., s. 217.

²⁰⁰² Aytekin, a.g.e., s. 118; Subaylardaki seçim reaksiyonunun farklı bir versiyonunu Kurmay Yarbay Osman Deniz şöyle ifade eder: “Sandıktan orduya hakaret edenler, intikam peşinde koşanlar galip çıkmıştı. Bu seçim kabul edilemezdi.” Deniz, a.g.e., s. 32-33.

gitmenin büyük fazilet olduğunu dile getiren subayların “bu meclise memleket teslim edilemez” sözleri ile radikallerin “erken demilitarizasyon” a karşı olan savları birbirine örtüşüyordu.²⁰⁰³

Bununla birlikte 21 Ekim “Darbe” Protokolü ile 24 Ekim Çankaya “Demokrasi” Protokolü arasında kalan üç günlük süreçte generallerin izlediği genel politikayı analiz etmek yerinde olacaktır. Generallerin “cayma” ihtimaline karşı darbe gününün dahi kesinleştirildiği bu protokol, neden yürümemiş ve imzalandığı gibi öylece kâğıt üzerinde kalmıştı? Analogik ilişki üzerinden soruyu netleştirmek gerekirse, ordu komuta kademesini işgal eden generallerin, sadece üç gün içinde bir aşırı uçtan diğer uca; “darbecilikten demokratiğe” dönüşümü nasıl gerçekleştirmiştir?²⁰⁰⁴ Veyahut “ihale” neden ve nasıl albayların üzerine kalmıştır? Bu sorulara aranacak cevaplar sayesinde, generallerin “gelgit”li kişilikleri incelenmeye çalışılacak ve siyasilere kurulan ittifakın “bilinçli” gerekçelerle olup olmadığı tartışılacaktır.

Üst komuta kademesinin demokrasi anlayışı, normatif değerlerle idealize edilmiş bir kanaate dayanmıyordu. Kendilerini ilgilendiren esas mesele kurumsal, meslekî ve kişisel kaygılardan ibaretti. Diğer bir ifadeyle bu generallerin, “asker” olmasına rağmen “militarist” bir düşünceye sahip olmadığı da söylenebilir. Kurumsal hiyerarşinin sağlanmasında ve mesleki/kişisel ikballerinin güven altına alınmasında İsmet İnönü’yle yapılacak işbirliğin azımsanmayacak kadar faydası vardı. İsmet Paşa’nın hedefi de, öncelikle “mümkünse” CHP’nin iktidarı ve ardından çok partili hayatın yeniden tesis edilmesi amacıyla generallerle yapılacak bir ittifaka dayanmaktaydı. Fakat belirtilmelidir ki, generaller, değişen güç dengesine göre hem İnönü hem de cuntayla temas halindeydiler. Ayrıca bu ikisinden birisinin gerçekleşmeme ihtimaline karşı, kendilerine bağlı alternatif bir cunta oluşturma arayışındaydılar. Cemal Tural’ın emir subayı Yüzbaşı Tefvik Subaşı, Parlamenter sistemin devamında en büyük güçlüğü Cemal Tural’dan geldiğini ifade eder. “Tural Paşa, bir yandan “Aydemirciler”in en gizli noktalarına kadar girmiş, diğer yandan demokrasilerden yana trenine binmişti. Öte

²⁰⁰³ Adnan Çelikoğlu, iktidarı sivillere teslim etmeyi “erken” bulan grubun, bunu kendi görüşlerine uygun bulunduğunu ve SKB üyelerinin Ankara ile İstanbul’da toplantıya çağrıldığını belirtir: “1960’lı yıllarda görülen ordu hareketleri, CHP’nin tek başına iktidara gelemeyeceği anlaşılınca cereyan etmiştir. Şayet CHP bu yenilgiyi baştan kabul edip, taraftarlarına bunu empoze edebilseydi, bu hareketler olmazdı.” Adnan Çelikoğlu, a.g.e., s. 172; Akyaz, a.g.e., s. 168; Ahmad, a.g.e., s. 181.

²⁰⁰⁴ Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 85.

yandan da kendine bağlı bir gizli örgüt kurma hevesindeydi.”²⁰⁰⁵ İstanbul Belediye Başkan Yardımcısı ve aynı zamanda Aydemir Cuntası’na yakınlığıyla bilinen Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu, SKB üyesi birçok generalin benzer bir tutum içinde olduğunu belirtir: Örneğin “Cevdet Sunay hem SKB’nin resmi üyesi (başkanı) bulunuyor, buna rağmen her türlü kararı İnönü’ye ulaştırmaktan geri durmuyordu. İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı General Refik Tulga, İnönü’yü İstanbul’a gelişinde Gebze’de karşılıyordu. İstanbul Merkez Komutanı Faruk Güventürk, ordunun durum ve tutumunu İnönü’ye her gün rapor ediyordu.”²⁰⁰⁶

Protokol sürecinde radikal albayların yanında en keskin ihtilalci; İsmet İnönü’nün karşısında en ılımlı demokrat kimliğine bürünerek “ikili bir karakter” sergileyen bu tip generallere verilebilecek başka bir örnek, Muhsin Batur’un notlarında rastlanmaktadır. 21 Ekim Darbe Protokolü’nü imzalayan “fiyakalı” generaller, üç gün sonra 24 Ekim günü, gösterişli arabalarıyla Çankaya’ya çıkmışlar, ancak İsmet İnönü karşısında da iki büklüm oturmuşlardır. Generaller, İsmet Paşa’dan önce “azar” yemiş, sonra “demokrasi dersi” almışlar; ardından birer “ılımlı demokrat” künyesiyle Köşk’ten yokuş aşağı inmişlerdir: “Bu gibi toplantılarda konuşma genelde başkana (Cemal Gürsel’e) hitap edilerek yapılır. İnönü ise bizlere doğru döndü... Tok sesi ve kendine özgü şivesiyle ve biraz da sertçe şunları söyledi: ‘Bu anayasa Silahlı Kuvvetlerin eseri mi? Bu anayasa ve demokrasiye inanıyor musunuz? Eğer böyle ise bu işlere ne karışıyorsunuz? Bunlar meclislere ait işlerdir’ dedi. Uzun süre bir sessizlik oldu, sonunda ortak noktalar bulundu ve toplantı bitti. Ben ve zannedirim çoğumuz ilk demokrasi dersini birinci elden almıştık. Arabalarımıza binip Çankaya yokuşundan aşağıya indik. Gelişimizdeki gibi cakalı değildik...”²⁰⁰⁷

Kendisini “devrimci bir kurmay subay” olarak niteleyen eski bir ihtilalci, generallerin “ikili bir karakter” sergilemesini “tipik bir küçük burjuva kaypaklığı”nın yansıması olarak görür. Zira ona göre, çoğunluğu tuğgeneral rütbesindeki bu imzacı generaller, on

²⁰⁰⁵ Subaşı, a.g.e., s. 182 ve 206.

²⁰⁰⁶ Çelikoğlu, a.g.e., s. 171; Ordu üst kademesinin bu durumuna açıklık getiren çok sayıda örnek bulunmaktadır. Adnan Çelikoğlu, İstanbul Radyo Müdürü Kurmay Albay Turan Çağlar’ın odasında seçim sonuçlarını takip etmektedir ve Halk Partisi için durum çok da parlak değildir. O esnada sonucu merak eden General Faruk Güventürk’ten telefon gelir. Son durum kendisine bildirilince, ağzından “Adnan, seçimi kaybediyoruz” sözleri dökülür. Faruk Güventürk 21 Ekim Protokolü’nün kabul edilmesini hararetle destekler subaylar arasındaydı. Çelikoğlu, a.g.e., s. 172; Faik, a.g.e., s. 172-173.

²⁰⁰⁷ Batur, a.g.e., s. 103-104.

yıl içinde ordunun en üst kademesine kadar tırmanma başarısı göstermiştir. Bu başarılarının gerekçesi de meslekî kabiliyetlerinin “üstün”lüğünden değil, kişisel karakterlerinin “oynak”lığından kaynaklanmaktaydı: “Birkaç gün sonra imzalarının tam tersi bir karar olan Çankaya Protokolü karşısında sessiz kalıp tükürdüklerini yaladılar. İmzalarının onuruna sahip çıkmayan bu kişiler yükseldikçe yükseldiler.”²⁰⁰⁸ Gerçekten bu protokollerden imzasını çeken generallerin 10 yıl içinde askeri bürokrasinin en üst basamaklarına kadar tırmandıkları görülmektedir. Örneğin 1954-56 yılları arasında Celal Bayar’ın Başyaverliğini yapmış Tuğgeneral Refik Tulga, Genelkurmay İkinci Başkanı; Tuğgeneral Faruk Gürler, Genelkurmay Başkanı; Tuğgeneral Muhsin Batur, Hava Kuvvetleri Komutanı; Tuğamiral Celal Eyiceoğlu, Deniz Kuvvetleri Komutanı; Tuğamiral Kemal Kayacan, Deniz Kuvvetleri Komutanı; Korgeneral Fikret Esen, Kara Kuvvetleri Komutanı; Tuğgeneral Refet Ülgenalp, MGK Genel Sekreteri; Bahattin Özülker, MİT Müsteşarı gibi üst düzey askerî bürokratik görevlere atanmışlardır.²⁰⁰⁹

Nitekim 23 Ekim 1961 günü “Genişletilmiş Komuta Konseyi”nde yaşananlar hakkında ayrıntılı hatırat bırakan nadir isimlerden Tuğgeneral Muhsin Batur, 12 Mart döneminde Hava Kuvvetleri Komutanı olarak defalarca gireceği Askerî Şura Salonu’nun kapısından ilk kez girdiğinde gördüklerini şöyle anlatır: “Toplantı, Genelkurmay’da o zamanki Yüksek Askerî Şura Salonu’ndaydı. Buraya ilk defa giriyordum. Sayısını tam hatırlamıyorum, 22-24 general toplantıya davetliydi. Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları, Kolordu Komutanları... İçlerinde o zamanlar pek tanınmayan fakat sonraları popüler olan komutanlar da vardı. Örneğin İrfan Tansel, Cemal Tural, Necdet Uran, Memduh Tağmaç, Fikret Esen gibi... Toplantıyı Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay açtı.”²⁰¹⁰ Toplantının ana gündem maddesi, darbe ile demokrasi arasında kalan ordunun izleyeceği rotanın nasıl olması gerektiği hakkındadır. Muhsin Batur’un ifadesine göre, özgür bir tartışma ortamına sağlanan toplantıdan “27 Mayıs” yerine “demokrasi” kararı çıkmıştır: “Herkes düşüncelerini serbestçe söyleyebildi. O dönemde

²⁰⁰⁸ Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 83; Talat Turhan’ın generaller hakkında aşırıya kaçan “kaypak ve döneke” gibi itham ve ifadelerinin arkasında, 1960 ve 1970’li yıllarda yaşadıkları olsa gerek. Gizli örgüt kurduğu gerekçesiyle ordudan ihracı, Mamak günleri, askerî mahkemede aleyhine açılan davalar ile Ziverbey Köşkü’nde gördüğü işkencelerin bir yansıması olarak görülebilir. Zira 12 Mart dönemindeki üst komuta kademesinin nerdeyse tamamı, 21 Ekim Protokolünü önce imzalayıp, ardından “çark eden” genç generallerden oluşmaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. Talat Turhan, *Bomba Davası*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006; Talat Turhan, *Genç Kemalistler Ordusu*, İleri Yayınları, İstanbul, 2000.

²⁰⁰⁹ Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 414.

²⁰¹⁰ Batur, a.g.e., s. 99-100.

hepimiz 27 Mayıs'ı yapan Silahlı Kuvvetlerin mensubu olmaktan gurur duyuyor ve hareketin sorumluluğunu taşıyorduk. Zaman geçtikçe bu hisler azaldı ve maalesef neredeyse yok oldu. Toplantıda çeşitli düşünceler ileri sürüldü. Sonuçta Silahlı Kuvvetlerin düşüncelerini ve isteklerini belirten bir yazının kaleme alınması ve bunun siyasi sorumlulara bildirilmesi kararlaştırıldı.”²⁰¹¹ 27 Mayıs'ı gözetmek ile demokrasiyi savunmak gibi ironik bir çelişkide kalan Muhsin Batur, sonunda demokrasiyi kayırdığını belirtir.²⁰¹² Bunun yanı sıra, 27 Mayıs harekâtına büyük bir “sorumluluk” duygusuyla katılan Muhsin Batur, görevini “gurur”la ifa eden “devrimci” bir subay profilini sunduğunda henüz yarbay rütbesindeydi.²⁰¹³ Ancak iki yıl içinde, bu tip hissiyatlardan mahrum kalan bir askere dönüşüvermiştir. Bu değişimin kökeni, esasında Batur'un sözlerinin aksine aradan geçen yıllarda değil, “iki üst rütbe” birden alarak generalliğe kadar yükselmesinde aranmalıdır. Ayrıca kendi rütbesi Tuğgeneral iken, kadrosu Korgeneral olan bir makama tayin edilmişti.²⁰¹⁴

Elbette ki generallerin askeri müdahale kararından vazgeçerek Genelkurmay Başkanı ile işbirliğine gitmeleri, kuşkusuz terfilerini olumlu yönde etkilemiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, 2 Ağustos 1960 tensikatında generallerin büyük bir çoğunluğu emekliye sevk edilmiş ve elde “bir avuç” general kalmıştır. Bu durum hesaba katıldığında, imzacı generallerin “tasfiyesi” mevcut durumda düşük bir ihtimal olduğu gibi, itaat ve disiplini yeniden onarmak için bu generallerle mümkün mertebe uzlaşma yoluna gidilmesi kadar olağan bir durum bulunmamaktadır. Bu yüzdendir ki, darbe protokollerine imza koyan genç generallerin, birkaç yıl içinde hiyerarşik basamakları hızla tırmanması askerî teamüllere aykırı değildi. Örnek vermek gerekirse, darbe

²⁰¹¹ A.g.e., s. 99-100; Siyasilere bildirilmesi istenen yazılı metinde özet olarak, “Silahlı Kuvvetlere sataşılmaması, siyasi af çıkarılmaması, 147'lerin üniversitelere dönüş izni verilememesi, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi, İsmet İnönü'nün de Başbakanlığa atanmasını” önermektedir. Batur, a.g.e., s. 103

²⁰¹² 27 Mayıs müdahalesine iştirak eden Muhsin Batur dâhil neredeyse tüm subaylar, bu harekâtı “demokrasi veya hürriyet” adına yaptıklarını ifade etmektedirler. Muhsin Batur, askerî müdahalenin gerekçelerini sıraladığı anılarının “27 Mayıs'a Doğru” adlı bölümünde ülkedeki demokrasi anlayışı ve onun işleyişi konusunda şu ifadeleri kullanır: “Evet... Padişahlığı yıkmış... Cumhuriyet'e geçmiştik. Ama Cumhuriyet demek başlı başına demokrasiye geçiş manasını taşımazdı... Genel şekil dışında içerikli bir demokrasiyi yerleştiremediğimiz ve demokrasi terbiyemiz olmadığı anlaşılmaya başlamıştı... Takdir sizlerin...” Batur, a.g.e., s. 72.

²⁰¹³ 27 Mayıs İhtilali'nde, Eskişehir Ana jet Üssü (Tugay) Komutanlığı'nda görevliyken, İhtilal Karargâhı'ndan gelen emir üzerine, Adnan Menderes'i Kütahya Valiliği'nde enterne eden birliğin komutanıdır. Batur, a.g.e., s. 84.

²⁰¹⁴ Eski arkadaşı Haydar Tunçkanat, 27 Mayıs'ın tüm nimetlerinden faydalanan Muhsin Batur için “acıma”nın dışında başka bir his beslemediğini belirtir. Tunçkanat, a.g.e., s. 455.

protokolünün devamı niteliğinde olan 22 Ekim Mürted Protokolü'nü imzalayanlar arasında²⁰¹⁵ “Uçan General” sıfatıyla tanınan Muhsin Batur da yer almaktaydı. Sadece birkaç generalle “idare edilen” Hava Kuvvetleri'nde Tuğgeneral olduğunda 41, Kuvvet Komutanı olarak atandığında henüz 49 yaşındadır. Kendi tabiriyle “hızlı giden çabuk yorulur” deyiminin sonucu olarak 52 yaşında da emekli olmuştur.²⁰¹⁶

Bu aşamada generalliğin sağladığı kişisel/mesleki ikballerin ön plana geçtiğini söylemek mümkündür. “Paşa” olmanın getirdiği makam, mevki, maaş ve konformizm gibi kişisel çıkarlardan mahrum kalacaklarına dair psikolojik ve fizyolojik derin kaygıların yattığının tespiti yapılabilir. 22 Ekim Darbe Protokolü'nden imzasını üç gün içinde geri çeken ve “demokratik bir yola baş koyan” Muhsin Batur üzerinden yapılan bu çıkarımın, istisnalar hariç, çoğu general için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. 27 Mayıs öncesinde gizli örgütlerin, ihtilalin liderliğini üstlenecek üst rütbeli bir general bulmada yaşadığı sıkıntıların bir benzeri, 21 Ekim Protokolü'nün hayata geçirilmesinde de yaşandığı görülüyor. Üstelik karşılarında bu kez yıpranmış DP hükümeti yerine itibarının yeniden doruklarında olan İsmet Paşa gibi bir karakter yer almaktadır. Bunun da ötesinde 27 Mayıs'ın olumsuz tecrübesini hâlâ yaşayan generallerin, hiyerarşi dışı “olası” yeni bir darbenin travmatik etkilerinin farkında olduklarını söylemek yanlış olmaz. 27 Mayıs'tan sonra çoğu yaşlı generalin emekli edilmesi, genç generallerin “ast”larına yakınlaşmasını da doğurmuştur. Sonradan bütün generallerin ihtilal protokollerine imza atmasının gerekçesi kimsenin yeni bir “27 Mayıs” gelmesini arzu etmemesinden kaynaklıydı.²⁰¹⁷

²⁰¹⁵ 22 Ekim Mürted Protokolü'nü imzalayanların tam listesine ulaşamamıştır ve protokole kimlerin imza attığına dair bir belirsizlik bulunmaktadır. Muhsin Batur, 1985 yılında yayınlanan anılarında protokole imzasının olmadığını ileri sürer: “Ekimin sonlarına doğru İstanbul'dan davet aldım fakat gitmedim... Sonradan öğrendim ki bazı general ve subayların katılımı ile “21 Ekim Protokolü” diye bir yazılı metni imzalamışlar ve 25 Ekim'den sonraya kalmamak şartıyla yönetime el koymaya karar vermişler... Ben şahsen işi ciddiye almadı... Çünkü buna benzer kararlar defalarca alınmıştı, fakat her defasında çeşitli sebeplerle ertelenmiş veya Komuta katı da devreye sokulmak istenmiş. Bu temin edilmeyince vazgeçilmişti. Başta Cevdet Sunay olmak üzere bazı komutanlar katılmayınca bu teşebbüs de akamete uğramıştı. Fakat bu gibi hareketler durdu mu? Hayır durmadı.” Muhsin Batur, a.g.e., s. 104; Ancak Talat Turhan, Ankara grubunun girişimiyle Mürted'de karara bağlanan 22 Ekim Protokolü'ne kendi isminin tam hizasına Muhsin Batur'un imza attığını ifade eder. Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 83.

²⁰¹⁶ 1920 doğumlu Muhsin Batur, Ağustos 1960 yılında albaylığa; bir yıl sonra tuğgeneralliğe terfi edecektir. 1969 yılının Ağustos ayında, kendi tabiriyle “şahika”ya yükselmiş, 52 yaşında emekli olmuştur. Batur, a.g.e., s. 92, 98, 144; Demirciçeşmesi, a.g.e., s. 97 ve 530.

²⁰¹⁷ Çelikoğlu, a.g.e., s. 175.

Son olarak darbe protokolünü onaylayan generallerin bu çelişkili kimliğini anlamada “gayri meşru”luğun getirdiği rahatsızlık ve huzursuzluk boyutu da ıskalanmamalıdır. Oysaki yanlarında organizeli ve örgütlü büyük bir kuvvet durmasına rağmen, karşılarında prestijinin zirvesinde İsmet İnönü gibi bir karakter bulunmaktaydı: “Onun isteği, onun sözü kanundu. Böyle bir lidere muhalefet etmek akıl karı değildi.”²⁰¹⁸ Protokolü imzalayan albaylardan birinin tespit ettiği gibi “müdahale bir şey değildi. Bunun 1-2 saatte yapılacağını biliyorduk. Ama ya sonrası?”²⁰¹⁹ Sonrası hakkında muhakeme kapasitelerini kullanamayan bu kurmay kadrosu ile 27 Mayıs’ı gerçekleştiren kadro arasında birkaç fark bulunmaktadır. Askeri kuvvet açısından ilk grubun ikincisiyle mukayese edilemeyecek kadar organizeli bir kuvvete sahip olduğu bilinmektedir. Ancak İkincilerin yanında İsmet Paşa liderliğinde muhalif partiler ile kamuoyu bulunmaktaydı: “Hâlbuki biz? Biz, İnönü dâhil bütün siyasi partileri karşımıza alıyorduk... Hiçbir siyasi kadromuz yoktu. Basınımız yoktu, gençlik ile bu yönde bir bağlantı kuramamıştık. O halde nasıl yaşayacaktık... (Fakat bilinmelidir ki) politika ve politikacının eseriydik biz.”²⁰²⁰

Askerî rejim döneminde tüm çabalara karşın disiplin ve itaat aygıtının, hiyerarşik mekanizmaya vidalanması, ordunun en önemli problemini oluşturmuş ve generaller, ast kademelere emirlerini dinletememişti. Esasında ast kademeler ile üst komuta kademesi arasında köprü işlevi gören radikal albaylarda tıkanan bir hiyerarşi söz konusuydu. Generallerin emirleri, albaylar tarafından icra edilmesi gereken bir direktiften ziyade, sadece basit bir “öneri”den ibaret görülmekteydi ve pratik işleyiş albayların inisiyatifine bırakılmıştı. Ancak hatırlanacağı üzere 6 Haziran 1961 İrfan Tansel Olayı’nda, Komite’ye karşı SKB üyesi tüm general ve albayların müşterek hareket etmesi, aralarındaki emir-komuta zincirinin muntazam işlemesinden değil, topyekûn tasfiye edileceklerinden doğan derin kaygı ve korkudan kaynaklıydı. Nitekim örgüt üyesi generallerin darbe protokolünü onaylamaları, kendi iradelerinin değil, özellikle albaylardan gelen baskıların bir sonucu olduğunu nitelemek gereklidir: “Nüve

²⁰¹⁸ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, s. 248; Ayrıca bkz. Sezai Okan, “MBK Ağır Baskı Altındaydı”, *Milliyet*, 4 Haziran 1989, s. 13.

²⁰¹⁹ Aytakin, a.g.e., s. 128.

²⁰²⁰ A.g.e., s. 129.

şeklindeki SKB, öylesine etkiliydi ki, bunu gören ve sinmek zorunda kalan pek çok komutan anlaşmalara tereddütsüz imza atıyordu.”²⁰²¹

Ancak iç dünyalarında gelgitler yaşayan generallerin bu tereddütlü davranışları ve ikili tutumları anlık reflekslerinin bir yansıması mıydı yoksa alt rütbeli subaylara yönelik “bilinçli ve uzun ölçekli bir oyalama politikası”nın sonucu muydu? Yahut bazı çalışmalarda belirtildiği gibi SKB’nin parçalanmasının nedeni radikal albaylara karşı generaller-siyasiler uzlaşmasının bir sonucu muydu? Bu suale kesin bir cevap vermek elbette zordur ama bazı çıkarımlar yapılabilir. Elbette bu son yaklaşım tamamen yadsınamazsa da Cevdet Sunay istisna, generaller ile siyasiler arasında stratejik ortaklığa dayanan bir anlaşmanın olmadığı görüşünderiz. Generaller-siyasiler ittifakının zeminini hazırlayan esas faktörün, Albaylar Cuntası’ndan ayrılan ve içinde generallerin de bulunduğu Havacılar grubu ile MBK’daki Havacı aktörlerin faaliyet ve girişimlerinde aranmalıdır. Zira SKB üyesi generallerin “topu, sürekli birbirine atmasını” genç subayları oyalama politikasının bir neticesi olarak izah etmek, önemli bir çıkış noktası sağlasa da, tek başına eksik bir analiz olacaktır. Dolayısıyla darbe protokolünün fiiliyatını kaybetmesini belirleyen esas dinamiğin generallerden değil, Havacı kanattan geldiğini düşünmekteyiz.

Hava Kuvvetleri Karargâhı Kurmay Başkanı Albay Halim Menteş aynı zamanda SKB’nin özel karargâhı olarak bilinen Albaylar Cuntası’nın dört üyesinden biriydi. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi’nden itibaren Komite’deki üç Havacı arkadaşıyla birlikte İnönü taraftarı bir profil çizmekteydiler. Komite’nin Radikal kanadının “13 Kasım” operasyonunda müşterek hareket ettikleri Madanoğlu grubunun, bu kez kendilerini de tasfiye edeceği korkusuyla SKB gizli örgütünün teşkilinde başrol oynamışlardı. Tansel Olayı’nda Madanoğlu grubu ile Havacı Agasi Şen’in bertaraf edilmesiyle beraber Hava Kuvvetleri’ndeki etkinliğini pekiştiren Halim Menteş, Albaylar Cuntası’nın Hava Kuvvetleri kanadını temsil etmeye başlamıştı. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri’ni müteakip 21 Ekim 1961 günü imzalanan darbe protokolünden sonra cuntadan tedricen kopmaya başlayan Havacılar, İnönü’nün Başbakan olmasıyla beraber cuntayla temaslarını sona erdirecekti.²⁰²²

²⁰²¹ Subaşı, a.g.e., s. 205.

²⁰²² Talat Aydemir, a.g.e., s. 445-446.

Bu aşamada SKB örgütünde, MBK'nın bölünmesinde yaşandığı gibi, birbirine yönelik ötekileştirmeler üzerinden bazı ithamların yer aldığı görülüyor. Bu ayrım, “Statükocular ve Müdahaleciler”;²⁰²³ veya “Demokratlar ve İhtilalciler”²⁰²⁴ olmak üzere iki farklı çizgiye ayrılmaktadır. Birinci kategoride konuşlanan statükocular veya demokratlar, kendilerini demokrasiden yana görmekte iken; karşı cepheyi ihtilalci ve darbeci olarak anmaktadır. Bu grup yönetimin bir an evvel sivillere teslim edilmesini talep etmektedir. Ancak bu “siviller”den kastedilen, DP'nin devamı niteliğindeki partiler değil, İnönü'nün Halk Partisi olduğu belirtilmelidir.²⁰²⁵ 1961 yılının yazında Jandarma Okulu'nda yapılan cuntanın bir toplantısında Halim Menteş, MBK'nın kamuoyuna yansıyan “seçimlerin dürüst yapılacağına” dair söylemlerini sert şekilde eleştirir. Ona göre, “devrilen iktidarın artıkları seçimleri kazanırsa, iktidar onlara nasıl verilebilir? Bunun çekinceleri düşünülüyor mu?” şeklindeki sözleri ve üstü kapalı tehdidi, esasında “gönlünde yatan aslan”ın kimden yana olduğunu işaret etmektedir.²⁰²⁶ Albaylar Cuntası'ndan ayrılan Havacılar kanadına mensup bir subay da, şayet “Menderes asılmasaydı, Talat Aydemir'in ihtilal yapacağını ve bu yüzden demokrasinin devamı için Menderes'i, Gürsel'e rağmen astıklarını” ileri sürer.²⁰²⁷

İktidarı sivillere bırakmak istemeyen ikinci gruptaki müdahaleciler veya ihtilalcilere göre, karşı kutup, mevcut düzenin devamından yana ve en büyük “statükocu” olan İnönü'nün tesirindeki ordu mensuplarını tanımlamaktadır.²⁰²⁸ Talat Aydemir, Albaylar

²⁰²³ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 180; Seyhan, a.g.e., s. 151; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 120-121; Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim*, s. 114-115; Talat Aydemir, a.g.e., s. 254-255; Orhan Erkanlı, bu iki grubu “statükocu ve müdahaleci” olarak ikiye ayırır. Erkanlı, a.g.e., s. 180; Dündar Seyhan ise benzer bir yaklaşımla “Güdümcüler ile Müdahaleciler” olarak ikiye ayırır. Seyhan, a.g.e., s. 151.

²⁰²⁴ Özkaya, a.g.e., s. 366-369; Sami Küçük, a.g.e., s. 129; Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes'i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1986, s.13.

²⁰²⁵ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes'i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1986, s.13.

²⁰²⁶ Yıldız, a.g.e., s. 216.

²⁰²⁷ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes'i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1986, s.13.

²⁰²⁸ Orhan Erkanlı anılarında, “yine iki grup teşekkül etmiştir; iktidarı uzatmak isteyenler ve seçime gitmek isteyenler. 13 Kasım'ın hiçbir şeyi halletmediği anlaşılmıştır” şeklinde sözler sarf eder. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 180; Dündar Seyhan, a.g.e., s. 151; Fethi Gürcan'ın Mamak Mahkemesi'ndeki savunmasında şu ifadeleri kullanır: “27 Mayıs hareketi aslında belirli bir statükonun tayin ettiği sosyal sisteme karşı mıdır, yoksa o statükoyu kabul edip, sadece o statüko içinde Anayasa dışı hareketlerde bulunduğu kabul edilen birkaç kişiye mi karşıdır?.. Gerçekte kişilerin hareketleri büyük ölçüde statüko tarafından tayin edilir... 27 Mayıs ve ondan sonrası, bu gibi şahısların çıkmasına mani olacak değişiklikleri ve devrimleri acaba getirebilmiş midir? Bunlar yapılmadığı sürece 27 Mayıs'ı hazırlayan sebepler halen mevcut demektir ve gerçekte halkın iradesinin tecellisine imkân bırakılmamaktadır.” Öner Gürcan, *Ben İhtilalciyim*, s. 113-114.

Cuntası olarak Genelkurmay Başkanı'na sundukları raporlarda, seçimlerin 29 Ekim 1961 tarihini geçmemek üzere yaptırılması için “ne kadar gayret sarf ettiğimizi yaşananlar ve bizleri tanıyanlar gayet iyi bilir” ifadesini kullanır. Bununla beraber, bu söylemine bir şerh koyar: “27 Mayıs bir zihniyete karşı yapılmıştır. Politikacılardan bu zihniyeti taşıyanların hiç olmazsa bir seçim devresine mahsus olmak üzere bu gibi şahıslara seçilme hakkı tanınmaması” gerektiğini söylediklerini ama tekliflerinin kabul edilmediğinden dem vurur. Ona göre, çünkü “kurucu meclis üyelerinin yüzde yetmiş CHP'liler teşkil etmekteydi.”²⁰²⁹ Yine bu gruptan bir kurmay albay, mevcut ortamın 27 Mayıs öncesi siyasi atmosferden farksız olduğunu ve “demokratik düzenin kesin bir düzensizlik” yaratacağını vurgulamaktadır.²⁰³⁰ Müdahaleci veya ihtilalcilerin genel argümanını yansıtan bu sözlerin içeriği, Komite'deki Radikal grubun tezlerinin bir devamı niteliğindedir. Albaylar Cuntası'ndaki bu yol ayrımının izini sürebilmek adına, hikâyenin tamamını irdelemek gerekecektir.

Haziran başında İrfan Tansel'in görevine geri dönmesini sağlayan SKB örgütü, iktidarın fiili sahibi haline gelmiş ancak İnönü'nün iktidar şansını yitirme ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Örgütü etkisiz hale getirmek ve aralarına “nifak” sokmak için İnönü tarafından ordu içinde “Dâhili Emniyet Teşkilatı” (DET) isimli karşı bir örgütün kurulduğu yönünde iddialar bulunmaktadır. İddiaya göre, SKB kontrol altına alınacak ve üyeleri arasına çelişki sokulacaktır. İnönü'nün bu dönemde tesiri altına aldığı Havacılar sayesinde “albaylar” birbirine düşürecek planlar hazırladığı çok sayıda subayın hatıratına yansımıştır.²⁰³¹ Bu girişimler özellikle 1961 yılının Haziran ayından itibaren yoğunlaşmıştır. Nitekim daha önce idamlar meselesinde bahsedildiği üzere, 30 Ağustos 1961 saat 15.30'da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile İnönü arasında gizli bir görüşme gerçekleştirilmişti. Sohbetin konusu idamlar ve askeri rejim sonrası kurulacak sivil rejim üzerineydi. Ancak Cevdet Sunay bu sohbetin tüm ayrıntılarını cunta mensuplarına aynı gün iletivermişti. Bu “gammazlama” olayı, örgüt mensupları arasında Genelkurmay Başkanı'nın kendilerinden korktuğunun bir göstergesi olarak

²⁰²⁹ Talat Aydemir, a.g.e., s. 252-253.

²⁰³⁰ Seyhan, a.g.e., s. 151.

²⁰³¹ Aytekin, a.g.e., s. 163; Talat Turhan, *Devrimci Bir Subayın Etkinlikleri*, c.1, s. 120; Seyhan, a.g.e., s. 157-160; Talat Aydemir, a.g.e., s. 79.

okunmaktaydı.²⁰³² Cevdet Sunay'ın örgütün arkasından “dolap” çevirmeyi göze alamayacak kadar “korkak” olup olmadığı bilinmemekle beraber, bu gammazlık vakasının, Albaylar Cuntası'nın parçalanmasına vesile olduğunu söylemek kesinlikle mümkündür.

Haberin yayılması üzerine örgütün Genel Kurul'u derhal toplanma kararı alarak konu hakkında durum muhakemesi yapılır. Tartışma, SKB'nin iktidarı sivillere devretmek istemeyen üyeleri ile CHP yanlısı Havacılar arasında sert ve sınırlı bir ortamda gerçekleşir. Bu olay, SKB içindeki çatışmayı derinleştirdiği gibi, cuntadaki yol ayrımlarını da gün yüzüne çıkarmıştır.²⁰³³ Üyelerin birbirine yönelik fikir ve kanaatlerinin kristalize olmasını kolaylaştıran bu münakaşada Havacılar, 27 Mayıs'tan sonra CHP sempatzanı olarak somut biçimde ilk kez belirginleşmiştir. Ayrıca bu toplantı, SKB'deki her bir grubun “gizli ajandası”nın ifşa olmasına ve farklı hiziplerden oluşan koalisyonun sonunda dağılmasına ortam hazırlayacaktır.²⁰³⁴ SKB'deki bu ilk büyük çatlağın neden ortaya çıktığı göz önünde tutulursa, genel seçimlere bir buçuk ay kala, İnönü ile Sunay arasında gerçekleşen ve ikili tarafından kesinlikle “gizli” kalması öngörülen sohbetin içeriği, neden SKB örgütüne aktarılmıştır? Başka türlü sormak gerekirse, 27 Mayıs'tan itibaren CHP önde gelenleriyle mütemadiyen temasta olan Havacıların “muhtemelen” haberdar olduğu bu görüşmenin ayrıntıları, örgütün içine “fesat” karıştırmak için kasten mi ifşa edilmiştir? Bu sorulara, elimizde herhangi bir veri olmadığı için sağlıklı bir yanıt vermek mümkün değildir. Ancak Cevdet Sunay'ın, İsmet Paşa'nın etki alanı içine girdiğini söylemek de yanlış olmaz. İsmet İnönü'nün her kaotik ortamdan kolaylıkla çıkmasını sağlayan karizmasına bel bağlandığı belirtilmelidir.²⁰³⁵

Albaylara göre, SKB örgütünün teşkil edilmesini ve genişlemesini tetikleyen temel faktör, orduyu partiler üstü bir zemine getirerek 27 Mayıs'ı kendi mecrasında

²⁰³² “Cevdet Sunay, SKB'nin gücünden çekindiği için bu olayda İnönü'ye rağmen SKB örgütü yanında yer almayı yeğlemiştir.” Talat Turhan, a.g.e., c.1, s. 120-121; CHP Milletvekili ve Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, henüz başbakan olmadan önce İsmet İnönü ile Cevdet Sunay arasında özel bir dostluk kurulduğunu belirtir. Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Zeki İltter'in İlhami Sancar'dan naklettiğine göre İsmet Paşa, “şayet kendisine bir şey olursa, Cevdet Sunay etrafında kenetlenmeleri” gerektiğini ifade etmiştir. İltter, a.g.e., s. 80.

²⁰³³ Talat Turhan, a.g.e., c.1, s. 120-121.

²⁰³⁴ Seyhan, a.g.e., s. 142.

²⁰³⁵ Turhan, a.g.e., c.1, s. 120-121; SKB'nin Ankara kanadına mensup üyelerinden Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, Cevdet Sunay için “30 Ağustos 1961 günkü Zafer Bayramı'nda kaybettik” ifadesini kullanır: “Bu görüşmeden sonra Cevdet Sunay, bedeniyle SKB'nin; ruhu ve aklıyla İnönü'nün emrindeydi.” Yalta, a.g.e., s. 189-190.

yönlendirmektir. Lakin bu son tartışma, SKB'nin "hakem" rolünü yitirdiğine dair bir anlayışı ortaya çıkarmış, tıpkı MBK'da olduğu gibi, örgütteki sürtüşme ve bölünmeleri açığa çıkarmıştır.²⁰³⁶ Nitekim MBK, ihtilalin başında hakem rolü için "şeref sözü" vermişti. Bu sayede kutuplara ayrıldığı bilinen toplumdaki fertler birleştirilecek ve her bireye "önce Türk, sonra partili olmak şuuru" aşılacaktı. Yine bu görüşe göre, bunu başaramayan Milli Birlik Komitesi'ne alternatif bir "komite" olarak teşkil edilen "Silahlı Kuvvetler Birliği" mevcut tabloyu değiştirememiştir.²⁰³⁷

Albaylar Cuntası'nın bu fikirleri, bazı akademik çalışmalarda da belirtildiği gibi, ne Komite, ne siyasi partiler (CHP) ne de SKB üyesi üst komuta kademesi tarafından kabul edilmekteydi. Sonuçta İsmet İnönü'nün de girişimleriyle örgüte karşı yeni bir ittifak gündeme gelmişti. 21 Ekim 1961 Darbe Protokolü'nün askıya alındığı 24 Ekim 1961 tarihli Çankaya Protokolü'nde daha net beliren bu oluşum "MBK-Siyasiler-Generaller"den teşekküldü. Seçimlerin bir an önce yapılması taraftarı olan bu ittifak grubu, iktidarın, DP mirasçısı herhangi bir partiye teslimini değil, daha çok CHP'yi; esasında İsmet Paşa'yı düşünüyordu. Halk Partisi, seçimlerden sonra iktidara geleceğinden oldukça emindi. Bu ittifakın izlediği metot, SKB'nin aşırı grubuna, idamlar örneğinde olduğu gibi, ödünler vererek onları yatıştırmak ve siyasal demokrasiyi gerçekleştirmektir. Aynı anlatıma göre, 21 Ekim Darbe Protokolü'nün sekteye uğratılmasıyla ilk kez pratiğe dökülen bu kullanışlı yöntem, ordu içi hiyerarşiyi sağlamada generallere, demokratik düzenin kurulmasında siyasilere/Komite'ye uygundu. Bu metoda göre müttefik grup, kendisini güçlü hissettiğinde bu tavizler yerini, 22 Şubat 1962 kalkışmasından sonra, tasfiyeye bırakacaktı. Ancak mevcut durumda önlerindeki en büyük engel, SKB'nin radikal kanadını oluşturan Albaylar Cuntası idi.²⁰³⁸ Bununla beraber Albaylar Cuntası'ndaki parçalanma dahi, bu ittifak grubu için yeterince güvence sağlamıyordu.²⁰³⁹

Her ne kadar bu tespitler doğruyu yansıtsa da, parçada eksik kalan en önemli kısmın gözden kaçırıldığını düşünmekteyiz. Albaylar Kuşağı'na karşı kurulan bu ittifakın altyapısını hazırlayan ve bu cuntadan kopan Havacılar blokunun takındığı tavrın önemi

²⁰³⁶ A.g.e., s. 120.

²⁰³⁷ Seyhan, a.g.e., s. 143.

²⁰³⁸ Ahmad, a.g.e., s. 181; Akyaz, a.g.e., s. 164.

²⁰³⁹ Akyaz, a.g.e., s. 170.

gözden kaçırılmıştır. Öncelikle Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nı kendi güdümlerinde yöneten Havacı kanat, iktidarın CHP'ye devredilmesi görüşünü baştan beri savunmaktaydı.²⁰⁴⁰

Böylece uzun süreden beri silik bir görüntü çizen Genelkurmay'ın ordu içinde manevra kabiliyeti artıran ve cuntaya karşı fiili “özerkliği”ni kazandıran en önemli faktör, Havacı kanadın Albaylar Cuntası'ndan kopuşu olmuştur. Bu stratejinin hayata geçmesini sağlayan en kritik “figür”ün İsmet Paşa olduğunu söylemeye gerek yok, düşüncesindeyiz. Diğer bir ifadeyle Genelkurmay Başkanı'nın taktikleri, Albaylar Cuntası'nın parçalanmasına neden olmamış; tam aksine, cuntaya mensup Havacıların İsmet İnönü yanlısı tutumu, Cevdet Sunay'a manevra alanı kazandırmıştır: “Gerek Cumhurbaşkanı'nın gerekse Başbakan'ın seçimi askeri baskıyla olmuştur. Bunda bazı) eski MBK üyeleri ile hava kuvvetlerinin rolleri büyük olmuştur.”²⁰⁴¹ Böylece cunta, kendi içinde zayıflama sürecine girerken, Havacıların, kimi zaman tereddütlerine rağmen²⁰⁴² cuntadan tedrici kopuşu, Komite-Siyasiler-Generaller bloğunun başarıya ulaşmasını sağlayacaktır.

Nitekim SKB toplantısında yaşanan Karacı-Havacı gerginliğinden 15 gün sonra, bu iki grup arasındaki ilk silahlı çatışmanın sinyalleri, idam kararlarının oylanacağı 15 Eylül 1961 günü Meclis'te verilmiştir. Havacı Yüzbaşı Remzi Oral, Albaylar Cuntası arasında ilk “düello”nun idam cezalarının oylandığı anda, Meclis Bahçesi'nde gerçekleştiğini belirtir. Bir önceki konuda da işlendiği üzere, Talat Aydemir, Yassıada kararları üzerinden iktidarı ele geçirmek için bahaneler aramaktaydı. İhtilalin gerekçesi de hazırды: “Silahlı Kuvvetler Birliği yeminine sadakat.”²⁰⁴³ Olayın tanıklarına göre oylama anında Meclis, Aydemir Cuntası'na mensup birlikler tarafından kuşatılmıştır. Buna mukabil Havacı kanadın, Mucip Ataklı'nın uyarısıyla karşı mukavemette bulunmak üzere harekete geçtiği anlaşılıyor.²⁰⁴⁴ Talat Aydemir ve ekibi bir darbeyle Komite'yi feshederek yönetimi ele geçirmeye teşebbüs ederse, Halim Mentesh'in

²⁰⁴⁰ Seyhan, a.g.e., s. 114; Talat Aydemir, a.g.e., s. 84.

²⁰⁴¹ Talat Aydemir, a.g.e., s. 84.

²⁰⁴² Seyhan, a.g.e., s. 171.

²⁰⁴³ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes'i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1986, s.13.

²⁰⁴⁴ Sıtkı Ulay, *Giderayak*, s. 72; Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes'i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1986, s.13; Halim Mentesh, Ondörtler'in tasfiyesinden sonra Meclis'in emniyetiyle görevlendirilmişti. Bkz. Özkaya, a.g.e., s. 317.

kuvvetleri karşı saldırıda bulunacaktı. Yüzbaşı Remzi şöyle devam eder: “O günlerde Talat’tan kopan Havacılar Cuntası olarak biz, Aydemir’in bu planına karşı çıkıyorduk. Cuntanın havacı yöneticisi Halim Menteş, kendi subaylarıyla Meclis’te tertibat almış, Talat’ın emrindeki Muhafız Birliği’ni enterne etmişti. Talat, bir darbe yapıp, MBK üyelerini tevkif ederek yönetimi ele almaya kalksa, Halim Menteş’in birlikleri silahlı müdahalede bulunacaktı.”²⁰⁴⁵

Üsteğmen rütbesindeyken Dünder Seyhan vasıtasıyla gizli örgüte katılan ama daha sonra Mucip Ataklı ve Halim Menteş’in liderlik ettiği Havacılar Cuntası’na giren Hava Yüzbaşı Remzi Oral,²⁰⁴⁶ Menderes’in idamını demokrasiye geçiş için kritik bir eşik olarak saymakta ve İnönü önderliğinde bir demokrasiyi daha makul görmektedir.²⁰⁴⁷ Ayrıca bu ifadelerle göre Havacılar olarak kendilerinin, İnönü lehine, “orduyu siyasetten uzak tutmak” için cuntaya girdikleri sonucu çıkmaktadır. Deli Remzi’nin sözlerinden anlaşılan diğer bir nokta, Albaylar Cuntası’nın iki kritik üyesi Talat Aydemir ile Halim Menteş arasındaki kopmaların idamlar öncesi yaşanmış olmasıdır. Talat Aydemir’in olası bir darbe girişimine karşı, Komite üyelerini korumakla mükellef olan Havacılar, aksi takdirde, Komite’ye yönelecek askerî bir hareketin darbeye neticeleneceğinin ve dolayısıyla seçimlerin de iptal edileceğinin farkındaydılar.

Bununla birlikte notlarında Meclis Bahçesi’nde yaşanan kuvvetler arası yaşanan güç gösterisinden bahsetmeyen Talat Aydemir, Halim Menteş’le en önemli çatışmasının, 19 Eylül 1961 günü Genelkurmay’daki bir toplantıda yaşandığını belirtir. SKB’nin “özel karargâhı”nı oluşturan Albaylar Cuntası, gündeme dair görüşlerini Komuta kademesine (Daimi Kurul) bildirmek üzere bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Cevdet Sunay’ın da hazır bulunduğu bir ortamda Halim Menteş, seçimlerden sonra Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü’nün Başbakan olması yönündeki teklifini ısrarlı biçimde ileri sürer. Talat Aydemir’in bu öneriye “güdümlü demokrasi” tabiriyle sert mukabili, Havacılarla arasındaki çatışmaya tuz biber eker: “Demokrasinin güdümlü olarak yaşatılma fikri karşısında benim sert reaksiyonum Cevdet Sunay tarafından iyi

²⁰⁴⁵ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes’i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1986, s.13.

²⁰⁴⁶ Yüzbaşı Remzi Oral, “Menderes’i Nasıl Astık?”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s. 7.

²⁰⁴⁷ Aydemirci gruptan Adnan Çelikoğlu, Hava Cuntası’na mensup Yüzbaşı Remzi Oral tarafından MBK’ya gözdağı vermek amacıyla Sivriada’nın bombalandığını belirtir. Çelikoğlu, a.g.e., s. 170

karşılanmadı. Halim Mentеш ise onların indinde iyi puan topladı.”²⁰⁴⁸ Genelkurmay’ın gözünde Talat Aydemir’in negatif izlenim bıraktığı bu münakaşa sonrası, Albaylar Cuntası ile Komuta Kademesi arasındaki irtibat da kesiliyordu. Bu süreçten itibaren kumanda heyetinin aldığı hayati kararlarda hiçbir rolü olmayacak olan cunta, İnönü taraftarı Havacılarla da ipleri koparma noktasına getirecektir.

22 Ekim Mürted Protokolü’nün imzalandığı gün, müdahaleye “gönülsüz” Havacıların bir kısmı Talat Aydemir’le beraber Mürted Hava Üssü’ne giderken, diğer bir kısmı hatırlanacağı üzere Eskişehir’e; Havacılar kanadının bir üyesi olan Muhsin Batur’un oğlunun sünnet düğününe davetliydi. Davetliler arasında Muhsin Batur’un Harbiye’den sınıf arkadaşı MBK üyesi Mucip Ataklı da yer almaktaydı. Sünnet düğününden ziyade Havacıların ana gündemi, İstanbul’da varılan askerî müdahale kararı üzerinedir. Eskişehir’deki genç subayların da fikirleri yoklanmış ve çoğunun askeri bir müdahalenin kesinlikle karşısında oldukları öğrenilmiştir. Zira onlara göre, böyle bir müdahale SKB’nin Prensipler metnine aykırıydı. Söz verildiği gibi seçimler yapılmış ve meclis de açılmalıydı. Havacıların, olası bir darbeyi önlemek için ellerindeki en önemli kuvvetin Eskişehir Hava Üssü Komutanlığı olduğu anlaşılıyor. Mucip Ataklı, durumu Genelkurmay Kurmay İkinci Başkanı Memduh Tağmaç’a ileterek, gerekli tedbirlerin derhal alınmasını talep etmiştir.²⁰⁴⁹ Bununla beraber aynı gün “darbe protokolünün” General Muhsin Batur ve diğer havacılar tarafından onaylanması, yukarıda bahsedildiği üzere, mevcut koşulların bir zorlamasıydı. Metin Toker’in de vurguladığı gibi darbenin önlenmesinde en büyük pay Havacılara aitti.²⁰⁵⁰ Cuntadaki bölünme bu ittifaka yeterince güvence vermese dahi, önemli bir hareket alanı ve güç kazandırmıştır.

25 Ekim 1961’de Meclis’in açılmasından bir gün sonra Cemal Gürsel cumhurbaşkanlığına seçilmiş,²⁰⁵¹ ardından temel mesele koalisyon hükümetinin teşkil edilmesine gelmişti. 10 Kasım 1961 günü Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini Çankaya Protokolü’nde kararlaştırıldığı gibi, İsmet İnönü’ye vermiş, yapılan pazarlıklar

²⁰⁴⁸ Talat Aydemir, a.g.e., s. 446.

²⁰⁴⁹ Tunçkanat, a.g.e., s. 460; Hekimoğlu, a.g.e., s. 195; Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, Milliyet, 22 Aralık 1999, s. 7.

²⁰⁵⁰ Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, Milliyet, 22-25 Aralık 1999.

²⁰⁵¹ Milliyet, 27 Ekim 1961; Cumhuriyet, 27 Ekim 1961.

sonucunda ise AP ile uzlaşma sağlanmıştır. Türkiye'nin bu ilk koalisyon hükümeti 2 Aralık günü gerçekleşen güvenoyu yoklamasıyla görevine başlamıştır.²⁰⁵²

Fakat İnönü başbakanlığındaki koalisyon hükümeti, ordu ve meclisteki çatışmaları yok edememiştir.²⁰⁵³ Generaller/siyasiler/MBK ittifakını destekleyen Havacılar, 27 Mayıs öncesi duruma dönülmesini engellemek için siyaseti yönetmeyi temel ilke olarak kabul etmiştir. Esasında bu süreçte sivil hükümet üzerindeki denetim üç biçimde işlemekteydi. Birincisi, SKB nezdinde gerçekleştirilen toplantıların yüksek komuta kademesince sivillere iletilmesi; ikincisi, MBK üyelerinin ömür boyu senatör olarak atanması sonucu ordunun Meclis'teki "sözcüsü" konumuyla radikalist genç subayları bir nevi "sakinleştirici" bir rol oynaması; üçüncüsü ise müdahalenin lideri Gürsel Paşa'nın Cumhurbaşkanı ve tarihi kişiliğiyle İsmet Paşa'nın Başbakan olarak seçilmesi idi.²⁰⁵⁴

Bununla birlikte basın ve Meclis'te Yassıda mahkûmlarına yönelik af talepleri,²⁰⁵⁵ milletvekillerinin maaşına zam tartışmaları sonucu Meclis'in itibarının zedelenmesi²⁰⁵⁶ ve Nuri Beşer Olayı²⁰⁵⁷ gibi hadiseler, birbiriyle tamamen zıt dünya görüşüne sahip

²⁰⁵² CHP-AP'nin toplam 330 milletvekili olmasına karşın 269 güvenoyu verilmiştir. Son Havadis, 3 Aralık 1961; Milliyet, 3 Aralık 1961; Cumhuriyet, 3 Aralık 1961; CIA yazışmalarında, koalisyon hükümetinin gelecek için hiç de ümit vermediğini ve parlak ikbale sahip olmadığına dair yorumlar yapılmaktadır. CIA, "Turkey", The President's Intelligence Checklist, 20 Kasım 1961, s. 5.

²⁰⁵³ Çelikoğlu, a.g.e., s. 176.

²⁰⁵⁴ Jacob Landau, *Aşırı Akımlar, 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1978, s. 19.

²⁰⁵⁵ Basında af talepleri AP ile yakınlığı bilinen genelde Son Havadis, Yeni İstanbul ve Tercüman gazeteleri tarafından yapılmaktaydı. Son Havadis, 28-29 Kasım 1961; Tercüman 24 Ocak 1962; Yeni İstanbul, 29-30 Kasım 1961; Ayrıca Koalisyon hükümetinin kurulmasından henüz birkaç hafta sonra AP ve YTP'nin talebiyle Meclis'te siyasi af çıkarmak için faaliyetler başlamıştır. Milletvekillerinin af konusundaki tartışmaları için bkz. *Son Havadis*, 28-29-30 Kasım 1961; Rıfki Salim Burçak, *Türkiye'de Milli İradenin Zaferi*, Demokratlar Kulübü Yayınları, 1994, s. 140; af talebinin gereksiz olduğuna dair karşı argümanlar için bkz. Faliş Rıfki Atay, "Kayseri Bastıl Değildir", *Dünya*, 9 Ocak 1962; Kayseri Cezaevi'nde bulunan Celal Bayar da af tartışmalarını zamansız bulduğuna dikkat çeker. *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1961; ABD istihbarat yetkilileri, af tartışmalarının genç subayları provoke ettiğini ve 27 Mayıs'tan sonra "ikinci bir darbe"yi tetiklediğini belirtmektedirler: "İkinci bir darbe an meselesi." CIA, "Turkey", Central Intelligence Bulletin, Copy No.c-156, 30 December 1961, s. 1-2; Ordunun hoşnutsuzluğunun farkında olan ancak ortağı Adalet Partisi'nin taleplerini de yerine getirmek isteyen İnönü, affın ancak sosyal ekonomik reformlardan sonra gündeme gelmesini talep etmekteydi: "Önce sosyo-ekonomik reformlar, sonra af." *Memorandum*, "Current Political and Economic Situation in Turkey, 14 June 1962.

²⁰⁵⁶ 23 Aralık 1961 günü AP ve YTP milletvekilleri tarafından bu amaçla bir teklif hazırlanarak Meclis'e sunulmuştur. Nadir Nadi, "Parlamento ve Onun Prestijini", *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1961; YTP Milletvekili Esat Kemal Aybar, Meclis kürsüsünde "yılbaşını geçirecek param yok" şeklinde ifadeler kullanmıştır. *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1961; Cemal Gürsel, kararın onaylanması halinde kanunu veto edeceğini ifade etmiştir. *Milliyet*, 29 Aralık 1961.

²⁰⁵⁷ AP Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer, Ankara Anadolu Kulübü'nde, tanıkların ifadesine göre aşırı alkolün de etkisiyle subayların özel yaşamına yönelik sarf ettiği olumsuz sözler, orduda husumete ve kızgınlığa neden olmuştur. Bedii Faik, Ankara'da birçok subayın, beline beylik tabancısını takarak Nuri Beşer'i aramaya koyulduğunu ifade eder. Nuri Beşer önce partisinden ihraç edilir, ardından

CHP-AP arasındaki “zoraki” koalisyonda çatlaklar yarattığı gibi, iktidarın sivillere teslimini istemeyen subayları yeni maceralara atılabilme isteğini de körüklüyordu. Ordu içinde sivil rejimin geleceği hakkındaki değerlendirmeler ikiye ayrılıyordu.²⁰⁵⁸ Birincisi, Hava Kuvvetlerini temsil eden Halim Menteş, Fevzi Arsin ve Hüsnü Özkan gibi isimler, İnönü’nün bu karışıklığı düzeltereğine inanmaktaydılar. Ayrıca eğer mecliste herhangi bir aksilik görülürse, Tabii Senatörlük görevini üstlenen MBK üyeleri de gerekli müdahaleyle işlerin yoluna konulabileceği düşüncesindeydiler. Bu kanaatin İnönü ve onun Komite içindeki Mucip Ataklı, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak gibi destekçileri tarafından telkin edildiği iddia edilmektedir.²⁰⁵⁹ İkinci görüş Karacı albaylara aitti. Onlar “demokrasi dışı” bir yöntemle teşkil edilen bu koalisyon hükümetinin “seksenine yaklaşmış” İnönü ile “felçli” Cemal Gürsel’in memleketi selamete çıkaramayacağına inanmaktaydılar. Ayrıca gayesine ulaşmayan 27 Mayıs’ın kısa zamanda yozlaşacağı ve 27 Mayısçılardan hesap sorulacağı düşüncesiyle yeni bir askeri müdahaleye gerek duyulduğu kanısındaydılar.²⁰⁶⁰ Bu albaylar kuşağı, Genelkurmay’ı sıkıştırmak suretiyle kendi fikirlerini aksiyona geçirme yolunu açmaya çalışıyorlardı. Bu hareket ve girişimler yalnızca Ankara’daki albaylar tarafından yapılmamakta, İstanbul’daki SKB örgütüne mensup bazı subaylarca da desteklenmekteydi.²⁰⁶¹

27 Mayıs’tan sonraki tüm süreçte askeri ve siyasi ikballerini İnönü’nün politik başarısına bağlayan veyahut ülkenin ancak İnönü önderliğinde kurtulabileceği kanaatini taşıyan bu gruptan Mucip Ataklı, Albaylar cuntasıyla ilişkilerinin Aralık 1961 yılında tamamen kesildiğini ifade eder. Karacılar-Havacılar çatışmasının, konvansiyonel silahlarla güç gösterisine dönüştüğü 22 Şubat 1962 Olayları öncesi TSK “İnönü taraftarları ve karşıtlar”ı olmak üzere iki hata bölünmüş olur: “Talat Aydemir ile irtibat

---

dokunulmazlığı kaldırılarak yargılanır; Örtülü, a.g.e., s. 209; Vatan, 1 Şubat 1962; Ayrıca 19-22 Şubat tarihleri arasında Talat Aydemir’in isyan girişiminin yaşandığı günlerde AP’li beş milletvekili daha aşırı hareketlerinden dolayı partiden ihraç edilmiştir. İhraç edilen milletvekilleri arasında Gökhan Evliyaoğlu, Tahsin Demiray, Mehmet Ali Aytaç, Hami Tezkan ve Mehmet Turgut bulunmaktadır. *Milliyet*, 21 Şubat 1961.

²⁰⁵⁸ Buna göre koalisyon hükümetine “deneme” süreci verelim diyenler ile hiçbir şekilde sivil rejimi desteklemeyenler olmak üzere iki büyük kategoriye ayrılmaktaydılar. *CIA*, “Turkey”, The President’s Intelligence Checklist, 24 October, 1961, s. 5

²⁰⁵⁹ Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 22 Aralık 1999, s. 7; Çelikoğlu, a.g.e., s. 178; 27 Mayıs’ı dejenere ettiği düşünülen faaliyetlere yönelik girişimlere karşı Meclis sıralarında dönemin en aktif eski MBK’lı Tabii Senatörü Mucip Ataklı olduğu görülmektedir. *Dünya*, 9 Ocak 1962; *Son Havadis*, 6 Şubat 1961.

²⁰⁶⁰ Çelikoğlu, a.g.e., s. 178; *CIA*, “Turkey”, Central Intelligence Bulletin, 25 October 1961.

²⁰⁶¹ Çelikoğlu, a.g.e., s. 179.

ve münasebetlerimiz 22 Şubat 1962 tarihinden 2 ay evveline kadar normal olarak devam etti, o tarihten sonra iki ayrı safta yer aldık.”²⁰⁶² Diyalog kanallarının tümüyle koptuğu sürecin, İnönü başbakanlığında CHP-AP koalisyon hükümetinin göreve başladığı tarihler olduğu görülmektedir.²⁰⁶³

Albaylar ise Cevdet Sunay’ı “lider” olarak görmek konusunda ısrar etmekteydiler. Aralarından (albaylar) “lider” çıkarmak gibi bir durum, önce ordunun geleneksel hiyerarşi kültürü, sonra kendi “ego”ları izin vermezdi.²⁰⁶⁴ Bununla birlikte bu albaylar, Cevdet Sunay ile Havacıların yeni bir askeri müdahalenin dışında kalmamak için “er ya da geç” kendilerine “evet” diyeceklerini varsaymaktaydılar. Öte yandan Cevdet Sunay, 6 Haziran 1961 İrfan Tansel Olayı’ndan itibaren, sürekli sınıdığı albayların üst rütbeli bir general olmadan harekete geçemeyeceklerini öngörmeye, 30 Ağustos 1961 tarihli görüşmeden sonra ise ülkenin ve kendisinin güvenliğini İsmet Paşa’da görmeye başlamıştır: “Artık onu hiç kimse İnönü’den ayıramazdı.”²⁰⁶⁵ Nitekim İsmet Paşa’ya karşı olanların tasfiyesiyle birlikte ciddi bir tehlike de sona erdirilmiş olacaktı. Ankara ve İstanbul’daki karargâhlar, İnönü’yü destekleyen askerlere kalacaktı. Böylece bu yöntem, zaman zaman askeri müdahale tehlikesine dikkat çekilerek gerek parti içi disiplinin sağlanmasında gerekse de başta AP olmak üzere koalisyon ortak/ortakları üzerinde baskı/dayatma yoluyla etkili bir enstrüman olarak kullanılacaktı.²⁰⁶⁶

Parlamento ile ordu arasında geçici bir barışla oturtulmaya çalışılan “sivil rejim” 22 Şubat’a 1962’ye kadar “kör topal” devam ettirilecekti.²⁰⁶⁷ Bu süreçte İnönü’nün Albaylar Cuntası’yla mücadelesinde izlediği metot, tıpkı Komite’nin Radikal kanadıyla

²⁰⁶² *Cumhuriyet*, 12-13 Haziran 1965.

²⁰⁶³ CHP-AP koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961 günü kurulmuştur. *Milliyet*, 21 Kasım 1961, s. 1; *Hürriyet*, 21 Kasım 1961, s. 1; *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1961, s. 1; Tabii Senatör Kadri Kaplan, 14 Kasım 1961 günü, Başbakanlık’tan çıkarken gazetecilerle yaptığı ayaküstü sohbette “ihtilalin devam ettiği”ni ve politikacıların bu işe bir çare bulmak zorunda olduklarını belirtmiştir. *Milliyet*, “İhtilal Devam Ediyor, 15 Kasım 1961, s. 1

²⁰⁶⁴ Bahtiyar Yalta hatıratında, Cevdet Sunay üzerinde inat etmek yerine başka bir komutanla kolayca yola devam edilebileceğini savunur. Ancak bu opsiyonu kimse akıl edememişti: “Örneğin SKB toplantılarına çoğunlukla başkanlık yapan Jandarma Genel Komutanı Tuğgeneral Abdurrahman Doruk veya MSB Müsteşarı Tuğgeneral Nüzhet Bulca’yı akıl eden çıkmadı.” Yalta, a.g.e., s. 153. Abdurrahman Doruk 22 Şubat Olayları’ndan sonra Jandarma Genel Komutanlığı görevinden alınmış, 1964 yılında da emekliye sevk edilmiştir. Demirciçesmesi, a.g.e., s. 102; Yurdabak, a.g.e., s. 106.

²⁰⁶⁵ Yalta, a.g.e., s. 282.

²⁰⁶⁶ Bu süreçte Cevdet Sunay öncelikle Talat Aydemir’in etrafındaki isimleri çeşitli görevlerle Ankara dışına tayin etmek isteyecektir. Örneğin Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, kendisine ve Kurmay Binbaşı Kadir Çıtak’a ataşelik görevi önerildiği ancak “vatan” için kabul etmediklerini ileri sürer. Yalta, a.g.e., s. 255-256.

²⁰⁶⁷ Esin, a.g.e., s. 167.

bir yıl önceki mücadelesini andırmaktaydı. “Radikal albayları” önce basın yoluyla mütemadiyen yıpratmak, ardından aralarına nifak sokmak, sonra ise kendisine yakın Tabii Senatörler (eski MBK üyeleri), Generaller ve Havacıların desteğini alarak tasfiye etmekte.²⁰⁶⁸ Nitekim 22 Şubat kalkışması olarak bilinen Talat Aydemir’in isyan girişiminin başarısız olmasında, İstanbul’daki Birinci Ordu’nun Harp Okulu’yla iletişime geçerek²⁰⁶⁹ ortamı sakinleştirici tutumlarının yanında Havacıların caydırıcı askeri gücü belirleyici olacaktı. Bazı generallerin de “arazi” olacağı bu olağanüstü durumda,²⁰⁷⁰ mukavemetin merkezi Havacılar tarafından Hava Kuvvetleri Karargâhı seçilecek ve İsmet İnönü bizzat karargâha davet edilerek bu karşı mukavemetin “sivil” komutanlığına atanacaktı.²⁰⁷¹

---

²⁰⁶⁸ Yalta, a.g.e., s. 150.

²⁰⁶⁹ Aytakin, a.g.e., s. 189-193.

²⁰⁷⁰ Bu hususta bilinen örneklerden birisi HKK İrfan Tansel hakkında yöneltilen iddialardır. Buna göre 22 Şubat Olayı cereyan ederken, Tansel’in tüm gece boyunca Ankara üzerinde uçtuğu, harekâtı hükümetin yanında havadan fiilen komuta ettiği yönünde görüşler vardır. Ancak Eskişehir’de Birinci Taktik Hava Kuvveti Komutanı Muhsin Batur, İrfan Tansel’in uçağıyla Eskişehir’e; yanına sığındığını iddia eder. İrfan Tansel, 22 Şubat günü saat 16.20’de Ankara’daki Karargâh’tan ayrılmış, Etimesgut’tan saat 17.00’da uçmuş ve Eskişehir’e 17.53’te inmiştir. O gece Batur’un misafiri olarak kalmıştır. Batur, a.g.e., s. 106-109.

²⁰⁷¹ Talat Aydemir, o tarihlerde Halim Mentеш’in, İsmet Paşa cephesine çok sıkı angaje olduğunu, ancak gözünün 1962 yılının Aralık ayında cereyan eden “11 Havacı Olayı”yla beraber Hava Kuvvetleri’nden ihraç edilmesiyle açıldığını ifade eder. Talat Aydemir, a.g.e., s. 446; Ordudan 12 Aralık 1962 günü ihraç edilen Halim Mentеш, yeni bir darbe girişimi için Talat Aydemir grubu ve 14’ler grubuyla 1963 yılının ilk altı ayında sık sık görüşmeler yapacaktı. Aydemir, a.g.e., s. 450; Karavelioğlu, a.g.e., s. 178-179.

SONUÇ

Eric Hobsbawn, *Devrimler Çağı* isimli eserinde, Avrupa’da ikinci bir Fransız devrimini önlemeye yönelik bir girişim olan 1815 Viyana Kongresi’nde kurulan düşlerin, yüzyılın ortasına gelmeden tüm monarkları “hayal kırıklığı”na uğrattığından bahseder. Her şeyden öte, Avrupalı yönetici zümrenin kifayetsizliği, suni teneffüsle yaşatılmaya çalışılan “feodal iklim”in doğal ölümüne ve “devrimcilik ruhu”nun toplumun geneline yansımaya katkıda bulunmuştu. Üstelik bu ruh, Avrupa tarihinin hiçbir döneminde olmadığı ölçüde böyle bulaşıcı da olmamıştı. Nitekim 27 Mayıs sabahı saat 05.25’te Alparslan Türkeş’in “demokrasimizin içine düştüğü buhran ve kardeş kavgasına meydan vermemek” şeklinde okuduğu darbe bildirisinin giriş cümlesindeki “demokrasimiz” söylemi, TSK’nın demokrasiyi içselleştirdiğini ima etse de, bu askeri müdahalenin neticeleri -Hobsbawn’ın sözleri bu döneme uyarlanırsa- tam bir hayal kırıklığıydı. Zira beklentilerin aksine, ne ülkedeki demokratik bilinç ne de toplumdaki birlik/beraberlik sağlanabilmişti. Oysaki sosyo-ekonomik bünyelerin zayıf, teknokrat kadroların nadir, entelektüel fikirlerin cılız olduğu az gelişmiş ülkelerde yetenekli kadroları barındıran “pretoryen” orduların toplumu “düzen” içinde yönlendirebileceği kanaati, dönemin önemli modernleşme kuramlarından da biriydi. Türkiye’de orduyu ilerici ve idealist bir güç, subayları ise modernleşmenin öncüsü ve toplumun saygın bir objesi olarak görme alışkanlığı, 12 Eylül 1980 döneminde derin bir kırılmaya uğrayacaktı. Tüm bunlar bir kenara, takip eden on yıllık süreç boyunca “27 Mayıs”ı yeniden canlandırmak için gerçekleştirilen darbecilik, cuntacılık ve hiyerarşi dışı oluşumlar gibi illegal pratikler, askerin “olağan vazife”lerinden biri haline gelirken, ordu, Türk siyasal hayatında “demokrasi”yle hiç de uyumsuz tarzda, kurumsal bir ayrıcalık kazanacaktı.

Milli şef döneminde kışlalardaki homurtu ve şikâyetler kısa süre içinde yerini aksiyoner hareketlere bırakmış ve bu dönem boyunca devam etmiştir. 1900-1905 doğumlu bu dönemin genç subay kuşağındaki memnuniyetsizlik, “memleketin geri kalmışlığı” ana teması üzerinden pratiğe dökülmüş ve böylece genç subayların radikalleşme süreçleri başlamıştır. Fakat ülke siyasetinde toplumsal tabanın genişlemesi ve DP’nin iktidar olmasıyla birlikte, yeni iktidara ve demokrasiye olan yüksek beklenti ordudaki muhalif hareketlerin geçici olarak bizatihi yeraltına sinmesine olanak sağlamıştır.

İnönü ile Menderes dönemindeki birbiriyle ardışık gizli örgütlenmelerin gerekçelerine bakıldığında, üyelerindeki kuşak/zihniyet farklılığına rağmen, bazı temel noktalarda bir “süreklilik” söz konusuydu. Bu süreklilik, kışlalarda genç subayların “n’olacak bu memleketin hali” sorusuna aradıkları “benzer” yanıtlarda gizliydi. Bu yönüyle, geri kalmışlıktan kurtarmak görevini, Milli Şef Dönemi gizli örgütlenmelerinden miras alan bu genç kurmaylar, Prusya askeri paradigmasıyla eğitim görmüş seleflerinden farklı olarak Amerikan askeri ekolüyle yetişen 1920’ler kuşağını temsil etmekteydiler. Fakat subaylar nezdinde bu iki ekol arasında kesin kopuş olduğunu söylemek mümkün değildir. Melez bir askeri yapının hâkim olduğu ordu içindeki illegal oluşumları hayata geçiren temel gerekçe “ülkeyi geri kalmışlıktan kurtarmak” olsa da, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi’nin hareket sürecinde subayların temel motivasyon kaynağı, siyasal-toplumsal muhaliflerin “özgürlük/demokrasi” talepleri idi. Bununla birlikte, geri kalmışlıktan kurtarmak gibi köklü reform talebini dile getiren Komite’deki Radikal üyelerin tasfiyesi, ordu içinde çok geniş bir enerjinin inkişafına yol açan en etkili dinamikti. “27 Mayıs’ın hedefsiz kaldığı” yönündeki söylemlerle TSK’da teşkil edilen her cuntanın kendi gündemine göre belirlediği yeni “hedefler”, süreç boyunca siyasal/toplumsal zembereğin boşalmasına neden olacaktı. Başka bir ifadeyle, 1960 yılının Nisan ayından itibaren iktidarı devirmek amacıyla sokağa çıkan öğrenciler, geniş bir kentli kitle tarafından desteklenmekteydi. Başlangıçta kamuoyunun bu kesimleri tarafından “centilmen/kansız darbe” olmasıyla övünülen 27 Mayıs, aynı zamanda “kurtarıcı Mesih” olarak algılanmaktaydı. 27 Mayıs’a yüklenen bu kurtarıcılık rolü, kışladaki genç subay kuşağı tarafından içselleştirilmiş fakat bu içselleştirme hali zamanla kışla içinde kitlesel bir saplantıya dönüşmüştür. Böylece “devrim”e sahip çıkma sloganı, süreç içinde gerçekleşen Yassıada infazları ve artçı darbe girişimleri gibi radikal hareketleri, sadece birkaç asi albayın iktidar hırsı olarak değil, aynı zamanda 27 Mayıs’ın ordu nezdinde beklentilere yanıt verememesinin yarattığı tatminsizlik, hayal kırıklığı ve radikalizmin bir yansıması olduğunu savunmak mümkündür.

1950’li yıllar, bir yandan Batı ile Doğu arasına ideolojik bir sınır çizmekteyken, diğer yandan bu iki sistemin dışında Fransız tarihçi Alfred Sauvy’nin literatüre kazandırdığı “tiers monde” yani “Üçüncü Dünya” olarak bilinen coğrafyada sosyal mobilizasyon, öğrenci gösterileri ve ihtilal/devrimlerin sıklıkla görüleceği bir dönemin başlangıcını işaret etmekteydi. Bu ülkelerdeki iç politik sistemde “demokrasi ve diktatörlük” veya

“statüko ve reform” tartışmaları siyasal/bürokratik seçkinler arasında yaşanan mücadelenin temel gündem maddelerinden biriydi. Savaş sonrasında dekolonizasyon sürecine giren Üçüncü Dünya’nın Ortadoğu bölgesinde ordunun üstlendiği rol açısından bakıldığında Mısır ve Irak’ta anti-emperyalist bir çizgide yükselen Arap milliyetçiliği, İngilizlerle sıkı teması olan Hidiv/Haşimi gibi Osmanlı bakiyesi hanedanlıkları askeri darbelerle tasfiye eder. Bu üç darbenin, ortak noktalarından birisi, ordu içinde geçmiş uzun yıllara dayanan hiyerarşi dışı gizli örgütler marifetiyle organize edilmiş olmalarıydı.

Kurmay sınıfı yetiştiren ve lisansüstü eğitim veren Harp Akademileri ise daha önce kıta ve karargâhlar gibi “lokal” bölgelerde politize olmuş subayların veya kuvveden fiile geçen “perakende” tipi gizli örgütlerin bulunduğu “merkezi politik bir mekân” konumundadır. Zira yönetici adayı seçkin subayların toplandığı, siyasal-sosyal süreçleri değerlendirebilme kabiliyetlerinin geliştirildiği ve ülke gündemine ait her konunun rahatlıkla tartışıldığı bir merkezde teşkilatlanmak, ihtilalcilerin örgütlenme motivasyonunu artıran büyük bir etkendi. Yasadışı yapılanmaların teşekkülü ve tekâmülü için mekân ve iletişimin kesiştiği akademinin görece “özgür” ortamı büyük bir fırsattı. Nihayet Dünder Seyhan ve Talat Aydemir’in 1950’lilerin ortasındaki ihtilalcilik girişimleri ile İnönü döneminde Cemal Yıldırım önderliğinde teşkil edilen gizli oluşumların gelişip serpilmesi, ancak merkezi bir mevkide konuşlanan Harp Akademileri’nde mümkün olabilmiştir. Akademinin elverişli ortamında kurmay sınıfının politizasyonu, örgütün hızlıca gelişimi ve örgüt üyelerinin sosyo-psikolojik davranışlarında bıraktığı derin tesirlerini sadece Türkiye için değil, aynı zamanda Mısır ordusundaki hiyerarşi dışı gizli örgütlerde de görmek mümkündür. Mısır’da İngiliz egemenliğine karşı gizli bir örgüt olarak teşkil edilen Hür Subaylar Hareketi’nin, paralel şekilde, Kurmay Yüzbaşı Cemal Nasır’ın 1943 yılında Mısır Harp Akademisi’ne girişinden sonra hızlıca genişlediğini bilmek akademinin yarattığı fırsatlar açısından benzer ipuçları vermektedir. Ayrıca Osmanlı modernleşmesinin iki özgün modelini sunan bu ülkelerdeki askeri yapıların, illegal oluşumların ve askeri darbelerin benzerlik veya farklılıklarının mukayeseli biçimde ayrıca incelenmeye değer bir çalışma alanı olacağı kanaatindeyiz.

İhtilal komitelerinde gizlilik ve itimadın sağlanabilmesi için bazı masonik ritüellerin yanı sıra, adayların karakteristik niteliklerinden özel hayatlarına, dünya görüşlerinden ahlaki standartlarına veya Harp Okulu mezuniyet yılından bulunduğu sınıf/kıtaya kadar belli başlı kıstaslara dikkat edilmekteydi. Ayrıca, hücre sistemine göre kompartımanlara ayrılan gizli komitede adayların belirlenmesinde, askeri öğretmen/öğrenci ilişkisinden akrabalık bağlarına kadar paternalist birliklikler de mühim bir yer tutmaktaydı. Bu paternalist ilişkiler ağı, bir yandan ihtilal örgütünün ikbal ve selameti açısından değerliken, diğer yandan askeri müdahale sonrasında lidersiz bir Komite'nin hızlıca birçok fraksiyona bölünmesinde etkili olacaktı.

Nitekim TSK içindeki mikro/makro iktidar davranışlarını odak noktasına alan bu çalışma orduya özel karmaşık ilişkiler ağını, ideolojik anlatımlardan arındırarak somut veriler üzerinden irdelemiştir. Yaygın kanaate göre Türk Silahlı Kuvvetleri, 1960'larda Radikaller ve İlimli/Statükocular olmak üzere birbirine karşıt iki grubu barındırmaktadır. Bu ayrışma, ilk kez 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin hazırlık aşamasında belirginleşmiş, gizli örgütü ilk kuranlar ile onlara ilerleyen süreçte katılanlar arasında yaşanmıştır. Tartışmanın özünde Radikaller, demokrasiye geçmeden yapısal reformların yapılmasını talep etmekteyken, İlimliler, vakit kaybetmeden "demokrasi"ye geçmekten yanaydılar. Radikallerin 13 Kasım 1960 günü Komite'den tasfiye edilmesiyle sonuçlanan bu çekişme, orduya da sirayet eder. Bu tasfiyeyle beraber "devrim" in kazanımlarının tehlikeye girdiğini düşünen genç subaylar, TSK içinde bildiriler dağıtarak gizli örgütlenmelerin kuruluşunu teşvik etmişler, SKB cuntasının çatısı altında birleşmişler ve ordu komuta kademesine baskı yaparak yeni bir darbe talebinde bulunmuşlardır. Taleplerinin kabul edilmemesi sonrasında 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te yönetimi ele geçirme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Ayrıca iki kanat arasındaki çekişme, 9/12 Mart 1971 muhtırasında yeniden gündeme geldi. 27 Mayıs'ı doğuran koşulların yeniden oluştuğunu düşünen ordu içindeki sol eğilimli radikal kanat, 9 Mart günü darbe girişiminde bulunur ancak statüko yanlısı ilimli kanat tarafından 12 Mart günü engellenirler. Böylece ordu içinde alınan sert tedbirler sonrası hiyerarşi dışı örgütlenmeler sona erer.

Bu yaklaşım, hikâyenin başlangıcı, genel gidişatı ve sonucu hakkında bir fikir vermesine ve doğruları yansıtmaya rağmen, noksan bir anlatıya sahiptir. Öncelikle iki

grup arasındaki bu ayrımın inşasında, örgütün ilk kurucularına “radikaller”, sonradan iştirak edenlere “ılımlılar” şeklinde bir rota çizilerek yola çıkılmıştır. Bu yaklaşıma göre, 1959 yılının sonlarında örgüte giren Türkeş ve ekibini “ılımlı” kategorisine dâhil etmek gerekirken, 1955 yılında örgütün ilk kurucuları arasında yer alan Sezai Okan, Osman Köksal, Rafet Aksoyoğlu, Suphi Gürsoytrak gibi isimlerin “radikalist” unvanını kimselere kaptırmaması gerekiyordu. Oysaki Radikalleri, örgütün ilk kurucularından Dünder Seyhan ve Talat Aydemir üzerinden; İlimlileri ise 27 Mayıs’a beş kala örgüte katılan generaller üzerinden anlatmak, kulağa mantıklı gelse de, indirgeyici bir yaklaşımdan öteye gitmeyeceği gibi hikâyede büyük boşluklar bırakmasına yol açacaktır.

İkincisi, MBK’nın ilk dönemine kadar (13 Kasım 1960) yaşanan Radikal-İlimli çekişmesinde, müdahale sonrasına dair politik eğilimler, MBK’daki gruplaşmayı “başlatan” ilk etkili element olarak ortaya çıksa da, tek bir lider ve müşterek bir hedef etrafında birleşemeyen Komite üyelerinin beşeri karakterlerinden kaynaklanan çelişkileri, klikleşmeyi olgunlaştırmıştır. İnönü ve eski ihtilalci subaylar gibi dış aktör/faktörler ise politikanın içine sapanan hiziplerin birbiriyle çatışmasını körüklemiş ve neticede kutuplaşan Komite, 13 Kasım’daki tasfiyeyle birlikte zayıflamıştır. Nitekim tasfiye hikâyesi, birbirine zincirleme bağlı bu zikredilen temel faktör/aktörlerle beraber düşünülmelidir.

27 Mayıs döneminde gücünün ve popülaritesinin zirvesinde olan İsmet Paşa, Komite’deki kimi üyeler tarafından ülkedeki en yetkin devlet adamı olarak görülmekteydi. Paşa faktörü, bu üyelerin kısa sürede iktidarı devretme taleplerinde etkili olmaktaydı ve bu politik eğilimin başta Hava Kuvvetleri olmak üzere ordu içerisinde de taraftarı bulunmaktaydı. Fakat Türk siyasal hayatı boyunca ordunun topyekûn biçimde İnönü destekçisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu husus, 1946-50 yılları arasındaki sivil-asker ilişkisini hatırlatmaktadır. Bu dönemdeki İsmet Paşa’ya karşı ordu içinde teşkil edilen illegal oluşumlar, Mustafa Kemal Atatürk’ün son Başvekili Celal Bayar ve onun partisini (DP) desteklemekteydiler. İktidarın legal veya illegal metotla, CHP’den alınıp DP’ye devredilmesi konusunda örgütün önde gelen subaylarınca Celal Bayar ve Adnan Menderes’le çeşitli dönemlerde görüşmeler yapıldığı bilinmektedir. Bu durum aynı zamanda ordunun Tek Parti dönemi Halk Partisi’yle doğuştan organik

bağları olduğunu iddia eden yaklaşımlara da temkinli yaklaşılması gerektiğini göstermektedir. Benzer bir durum, 1961-1965 dönemi için de geçerlidir. Bu dönemde ordu üst yönetimi İnönü ve onun koalisyon hükümetlerini desteklerken, genç subayların İnönü'ye yönelik muhalif bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

27 Mayıs öncesi illegal pratikler ve ihtilalci subaylarla ilgili tespitlere yer verecek olursak;

- Osmanlı son devrinde “tebaadan vatandaşa” geçişle beraber subaya aşılana değerler arasında yer alan “hanedanı kurtarma” fikri evrimleşerek Jön Türk döneminde “vatandaşın icadı”yla beraber “vatanı kurtarma” biçimine dönüşmüştür. Milli Mücadele'nin sonunda “vatanın kurtarılması” misyonu tamamlanmış, “vatan” kavramından “memleket”e doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu yeni konsept, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra teşkil edilen illegal pratiklerin ana temasını oluşturmuştur: “Memleketi geri kalmışlıktan kurtarmak.” 1960'lı yıllarda, özellikle sol-Kemalist ideologlar tarafından sıkça telaffuz edilen bu “asr-ı saadet” teorik söyleminin pratikteki izdüşümü, Milli Şef dönemi ile Menderes döneminde teşkil edilen ihtilal örgütlerinde hayat bulmuştur.
- Bu durumla bağlantılı olarak, 27 Mayıs, sadece DP iktidarının on senelik döneminin değil, 1938'den 1960'a kadar geçen yirmi iki yıllık tarihsel birikimin bir neticesi olduğunun saptaması yapılabilir. Zira özellikle 27 Mayıs müdahalesinden sonra ivme kazanan “neo-Kemalist” görüşlerin “Atatürk dönemi reformculuğuna geri dönüşü savunması” bu saptamanın kanıtlarından biri olduğunu söylemek mümkündür. İhtilalci subayın mentalitesine göre, Atatürk'ün ölümüyle başlayan memleketi geri kalmışlıktan kurtarma misyonu, 27 Mayıs'la da çözüme kavuşamayacak ve 12 Mart'a kadar sürecek olan hiyerarşi dışı oluşumlara kaynaklık edecektir. Zira 12 Eylül'de kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmek için; 28 Şubat'ta laikliği korumak için “Atatürk'e referans verme” geleneği ortaya çıkacak ve askeri elitlerin meşruluk sağlama aracı olarak lanse edilmeye çalışılacaktır.

- İhtilalci subaylardaki “memleketin geri kalmışlığı” kanaati, ihtilal örgütlerin teşekkülün e götüren ana temayı oluşturmaktaydı ancak bu subaylarda “memlekette yapılacak tüm reformların sadece orduya dayanması” gerektiği anlayışı hâkimdi. Böylece gerek subayın “görece” mesleki sorunları gerekse de ordunun modernize ihtiyacı giderilmiş olacaktı. Ayrıca siyaset üstü bir konumda olması gereken TSK, devleti ve toplumu şekillendirebileceği uygun bir zemin elde edecekti.
- Dönemin subay profilini “indirgemeci” biçimde kategorize etmek gerekirse, Türk Silahlı Kuvvetleri’nde genel itibariyle iki tip subay tipolojisi öne çıkmaktadır. Birinci gruba mensup subayları, sıkı bir Kemalist olarak nitelenebilir ve Atatürk devrimlerini savunmak konusunda yüksek hassasiyetlere sahiptirler. Bu konuda tavizsiz bir tutum benimsemektedirler. İkinci gruba giren subaylar ise, bu hassasiyetlerine rağmen, özellikle “Paşalık” rütbesiyle beraber daha temkinli bir duruş sergileyen, siyasi/bürokratik dengeleri daha dikkatli okuyabilen bir kimliğe dönüştüklerini savunmak mümkündür. Özellikle hiyerarşi basamaklarını hızla tırmanan ordu komuta kademesine mensup Paşaların “radikalist seviyesi”nin oldukça düşük seviyelerde olduğu söylenebilir. Başka türlü söylemek gerekirse, orduda üst kademeye yükselmekle radikal olmak çoğu zaman ters orantılı bir seyir izlemektedir.
- TSK’da “genç subay-yaşlı general” biçiminde okunabilecek bir “kuşak farklılığı”nın yanı sıra, NATO’ya üyelikle birlikte Amerikan askerî doktrini çerçevesinde yetişen yeni nesil kurmaylar ile Prusya ekolüne mensup generaller arasında “zihniyet farklılığı” da gözükmeye başlamıştır. Kuşak ve zihniyet çatışmasının üst seviyede yaşandığı bu dönemde, birbirinden habersiz veya haberdar birçok gizli örgütün yaşamı alanı bulması dikkat çekmektedir.
- 27 Mayıs, 9/12 Mart ile 12 Eylül darbe ve darbe girişimlerinin çekirdek kadrosunu 1938-1943 Harbiye mezunları oluşturmaktadır. Ancak 27 Mayıs öncesinde “gizli örgütlenme” düşüncesinin askerî okul sıralarında bilinçli biçimde başladığını savunmak olanaklı değildir. Her ne kadar Harp Okulu’nda “rejimin bekçiliği/devletin bekası” gibi değer yargıları aşılsansa da, subayların politize/radikalize olma süreci “teorik” bilgileri aldıkları ve görece “baskı”

altında oldukları Harbiye sıralarında değil, profesyonel askerlik döneminde bilgilerini pratiğe döktükleri, ilk kez memleket realiteleriyle karşılaştıkları ve aktüel haberleri nispeten daha kolay takip ettikleri askeri birlik, kıta, karargah veya akademi gibi muhitlerde filizlenmeye başlamıştır.

27 Mayıs müdahalesi sonrasında ordu içindeki iktidar çatışmalarına yönelik tespitlere yer vermek gerekirse;

- 27 Mayıs sonrasında teşkil edilen legal veya illegal yapılanmaların birbiriyle olan iktidar mücadelesi ordunun bünyesinde mikro ve makro çatışma alanları yaratmıştır. Komite'nin fiilen parçalanmaya doğru gitmesiyle beraber TSK içinde Havacılar-Karacılar şeklinde ayrışmanın yanı sıra, Kara Kuvvetleri içinde Aydemirciler, Türkeşçiler, Kabibaycılar, Binbaşlılar grubu, Malatyalılar grubu gibi çeşitli oluşumlar nüvelenmeye ve filizlenmeye başlamıştır. Bu klikler, geniş bir koalisyonun parçası olarak SKB cuntası adı altında önce birleşecek, sonra ayrılacaklardı.
- Ordudaki bölünmenin en somut örnekleri, ordunun temel direklerini oluşturan Harbiye, Bahriye, Jandarma Okulu, Çankırı Piyade Okulu ve Polatlı Topçu Okulu gibi tüm “total kurumlar”da görülmektedir. Genç subayları kendi fraksiyonuna dâhil etmek isteyen Komite üyeleri veya eski örgütçüler arasındaki mücadele bir “sınıf mücadelesi” görünümü verdiği söylenebilir. Kara Kuvvetleri'nde piyade ve topçu sınıfları arasındaki mücadele göze çarpmaktadır. Bu mücadelenin bir kanadında piyade sınıfına mensup Alparslan Türkeş ve ekibi, Çankırı Piyade Okulu'nda faaliyet gösterirken; diğer kanadında topçu sınıfına mensup Talat Aydemir ve grubu, Polatlı Topçu Okulu'nda eğitim gören genç teğmenlere kanca atmaktaydılar. Askeri birliklerden bu tarz “adam çalma” faaliyetleri, ordu içi iktidar kavgasında diğer fraksiyonları oldukça rahatsız eden bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Askeri kışla, karargâh veya total kurumlardaki bu tarz mücadelelerin bir benzeri Hava Kuvvetleri Karargâhı'nda da yaşanmaktaydı. Havacı albaylardan Agasi Şen ile Halim Mentеш hizbi arasındaki mikro çatışma, İrfan Tansel Olayı'nı tetiklemiş ve bu olay, SKB ile MBK arasındaki “makro” iktidar kavgasına dönüşmüştür. Netice itibariyle askerî

normlardan sapma hastalığının doğal sayıldığı bu süreç, “itaatsiz” yeni bir subay figürü yaratmıştır.

- Hiyerarşik kademelere bölünmüş ve rasyonalize edilmiş bir organizasyon biçimi olan askeri kurumda, “üst komuta kademesi”nce zor/emirle gerçekleştirilemeyen disiplin/hiyerarşi, subayların “silah arkadaşlıkları” yoluyla gerçekleştirilir. Bu yönüyle askeri organizasyon, çift kodlanmış bir disiplin mekanizmasıdır. Zira arkadaşlık ilişkileri, olağanüstü durumlarda tepeden inme emrin sağlayamayacağı destek ve itimadı verir. Nitekim SKB cuntası, pasifize edilen üst komuta kademesinin tesis edemediği hiyerarşiyi yeniden şekillendirmek amacıyla, alt kademedeki “arkadaş öbekleri” tarafından teşkil edilmiştir. Böylece 27 Mayıs öncesi gizli örgütlenme döneminde birbirini tanıyan çoğunluğu albay rütbesindeki “eski ihtilalciler” tarafından teşkil edilen SKB, “çift kodlanmış bir disiplin” aygıtının sonucudur, denebilir. Diğer yandan bu arkadaş öbekleri yasadışı ihlallerin de ortamı olabilmektedir. Bu doğrultuda SKB, ordunun hiyerarşik ihtiyacından doğmasına rağmen cuntanın teşekkülünde rol oynayan albayları bu duruma iten faktörler daha etkili rol oynamıştır. Buna göre cuntanın oluşum gerekçesini, ordunun askeri hiyerarşisinden ziyade, söz konusu albayların ihtiyaçlar hiyerarşisini tesis etmeye yönelik bir girişimin parçası olarak okumak mümkündür.

Ordu bünyesinde çeşitli dönemlerde iktidara muhalif hareketler teşkil edilmesine karşın, 27 Mayıs öncesi dönemde teşekkül eden illegal pratik ve yapılanmalar ordunun hiyerarşik işleyen formel yapısını tehdit etmeyen enformel oluşumlardan ibaretti. Eski bir Harbiyeli İsmet Paşa’nın tabiriyle, Türk ordusu içinde bu tarz gizli oluşumları yok etmek mümkün değildi. Ona göre önemli olan “ihtilal şartları”nın doğmasını engellemekti. Başka türlü söylemek gerekirse, TSK içinde farklı dönemlerde gizli örgüt kurmak, bir “isyan girişimi” olarak görülse de, kurumsal işleyiş ve hiyerarşik kültürü etkilemeyen yapılanmalar olduğunu söylemek olanaklıdır. Fakat ordunun bütüncül biçimde aksamasına yol açan bu subay figürünün ortaya çıkışı, 27 Mayıs süreciyle hemhâldir. Askeri müdahalenin beklenmedik biçimde “kolayca” gerçekleşmesi, müdahalenin hiyerarşi dışı niteliği, ordunun yeniden yapılanması sürecinde generallerin tasfiyesi ve nihayet 13 Kasım Vakası gibi hadiseler bu subay profilinin yaratılmasında

önemli duraklardı. 10 yıl boyunca kışlalarda “cirit atacak” olan bu subay tipolojisi, 27 Mayıs’ın “ihanete uğrayan devrimci/inkılapçı ruhu”nu işaret etmekteydi.

Ayrıca belirtmek gerekirse, İsmet Paşa’nın yukarıdaki sözlerinin “Türk ordusundaki gizli oluşumların sürekliliği”ni ima ettiğini düşünmekteyiz. Bu yönüyle Atatürk döneminde, şu veya bu nedenle, ordu içinde bazı kümeleşmelerin varlığı bilinmektedir. Örneğin önemli miktarda genç subayın ihraç edildiği 1933 yılındaki “Topçu Olayı” olarak bilinen hadisenin içyüzü hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Yapılan araştırmalar ve yargılamaların yer aldığı dokümanlar ancak arşivlerin açılması durumunda elde edilebilecektir. Bu yönüyle, Atatürk döneminde illegal oluşumlar hakkında literatüre katkı sağlayabilecek çalışmaların ortaya çıkabileceğini düşünmekteyiz.

Türk Silahlı Kuvvetleri’nde uzun, sıkı ve disiplinli bir askeri eğitim sistemi sayesinde yaratılan etkili bir itaat mekanizması ve tek tip bir subay profili, ordunun yekvücut bir zümre olarak algılanmasına ve her olaya aynı refleksler gösteren bir kurum olarak görülmesine yol açmıştır. Nitekim 27 Mayıs’ı, dönemin tabiriyle, “ihtilalden devrim”e dönüştürmeye çalışan veya “en kötü demokrasi en iyi askeri diktatörlükten daha kötü” şiarıyla hareket eden radikallerin tasfiyesi, sonrası kurulan SKB’nin temel direğini MBK’ya giremeyen eski ihtilalci albaylar ile sürgündeki Ondörtler’in ordu içindeki temsilcileri oluşturmaktaydı. 27 Mayıs’ı planlayan ihtilal komitelerinden bazı subaylar, MBK kurumu altında legal bir hüviyete kavuşmuşlardır. Fakat MBK’nın parçalanması yarı illegal bir görünüm sunan SKB cuntasını; SKB’nin dağıtılması illegal bir oluşum olan Albaylar Cuntası’nı; Albaylar Cuntasının parçalanması ise Aydemirciler Grubu, Havacılar Grubu, Kabibaycılar Grubu, Türkeşçiler Grubu, Malatyalılar Grubu ve Genç Kemalistler Ordusu gibi çeşitli illegal fraksiyonların ayrışmasına yol açacaktı. Özetlemek gerekirse, MBK, her bir cuntanın diğerinin içinden çıktığı ve doğurganlığı sembolize ettiği “Matruşka” oyuncaklarını andırmaktaydı. TSK’daki bölünmenin en somut örnekleri, askerî okullar, sınıflar ve kuvvetler arasında görülmekteydi. Fraksiyonlar arası rekabetin yanı sıra girift ilişkileri, karşıt hiziplerle yaşanan çatışmalar ve 27 Mayıs’ın savunuculuğu sorunu bu dönemdeki orduyu tahrip eden ve onun parçalanmasına yol açan önemli faktörlerdi.

1960'lı yıllar gerek dünyada gerekse Türkiye'de bireylerin yaşadıkları toplumu/dünyayı değiştirmeye inandıkları özgün ve renkli bir tarihsel kesit olmakla birlikte, iktidarlar açısından inişli çıkışlı bir kaos sürecini ifade etmekteydi. Soğuk savaş dinamiklerinin yarattığı yüksek gerilim, Üçüncü Dünya'nın siyasal veya bürokratik seçkinleri arasındaki iç politik çekişmelere katkı sağladı. Bu tarihsel süreç, Türkiye'nin entelektüel ve kültürel yaşamında görülen büyük canlanma öğrenci ve gençlik hareketine fikrîsel bir zemin hazırladığı gibi, aynı zamanda ideolojik bir radikalizm ortamını oluşturmuştur. Diktatörlük/demokrasi veya reform/statüko dikotomisi bu mücadelenin tipik özelliğini göstermekteydi. Nitekim 27 Mayısçı "reformist" askerlerden Dündar Seyhan, "statükocu" grup tarafından mağlup edildiklerini dile getirir: "Bizi yendiler."

Rejim/demokrasinin bekçisi ve 27 Mayıs'ın sembol figürü "Harbiyeliler", müdahaleyle birlikte çoğu genç subay gibi rütbelерinin çok üzerinde bir prestije sahip olmuşlardı. Geleceğin yönetici adayları olarak sahip oldukları bu itibar, onların politikayla ilgilenme eğilimlerini artırdığı gibi, en ufak tatminsizlik duygusunda dahi eyleme geçirme özgüvenini sağlamıştır. Talat Aydemir'in sivil yönetimi ilk ele geçirme teşebbüsünden sonra Kara Kuvvetlerine mensup birçok muvazzaf subay tasfiye edilmiş, ancak ikincisinin tekrarlanmasıyla birlikte daha sert önlemler alınmıştır. Bu süreçte yeni bir prototip subay figürü yaratmak amacıyla, askeri ortaokullar tamamen, Harp Okulu ise bir yıllığına kapatılıyor ve ihtilalci subayların önde gelen isimleri idam ediliyordu. Nitekim İnönü hükümetlerinin aldığı bu tedbirlerin kalıcı bir çözüm sunamayacağı, isyankâr 60'ların evrensel iklimine gayet uygundu. Tarihsel süreç farklı olsa da, 27 Mayıs olayına neden olan koşulların yeniden oluştuğu düşüncesi, 1960'lı yılların sonunda yeniden ama bu kez ideolojik eğilimli bir nitelik kazanacaktı. 27 Mayıs'ın devrimci ruhunun zayıflamasının yol açtığı hüsrân ve bu ruhu sürdürme olanağı tanıyan Türk solunun fikriyatı sadece Kara değil, aynı zamanda Deniz ve Hava Kuvvetlerine mensup askeri öğrenciler/genç subaylar arasında benimsenecek ve 27 Mayıs'a benzer bir müdahale fikrini gündemde tutulacaktı. Bununla birlikte TSK içindeki bu siyasal/ideolojik eğilimler, tipik örneklerinin Latin Amerika ile Ortadoğu ülkelerinde görüldüğü türden ordu içi bir parçalanmaya yol açmayacak, TSK üst komuta yönetimince alınan tedbirlerle iç çatışmalar kendi içinde zor da olsa çözülecekti.

KAYNAKÇA

A. TBMM Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, c.12, TBMM Basımevi, Ankara, 1952

TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Şubat 1952), Dönem:9, Birleşim:46.

TBMM Albümü: 1920-2010, Ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, C.2, TBMM Yayınları, Ankara, 2010.

T.C. Milli Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi, c.43, 1961.

TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, “Kadri Kaplan’la Görüşme”, TBMM Tutanaklar Müdürlüğü, 20 Haziran 2012.

TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, “Talat Turhan’la Görüşme”, TBMM Tutanaklar Müdürlüğü, 22 Haziran 2012

TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, “Ahmet Er’le Görüşme”, TBMM Tutanak Müdürlüğü, 11 Haziran 2012.

TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, “Kurtul Altuğ’la Görüşme”, TBMM Tutanak Müdürlüğü, 11 Ekim 2012.

B. Foreign Relations of the United States (FRUS)

FRUS, “Turkey: 1958-1960”, Volume 10, Part 2, (From Ankara to Department of State), 1958-60, No.1278, 20 April 1961, 09.27 am.

FRUS, “Turkey: 1958-1960”, Volume 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State”, 1958-60, Ankara, 28 May 1960.

FRUS, “Turkey: 1958-1960”, Volume 10, Part 2, (Memorandum of Discussion at the 449th Meeting of the National Security Council)”, Washington, 30 June 1960.

FRUS, "Turkey: 1958-1960", Volume 10, Part 2, (Short-Term Prospects for Turkey), Washington, 19 July 1960.

FRUS, "Turkey: 1958-1960", Volume 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 13 July 1960.

FRUS, "Turkey: 1958-1960", Volume 10, Part 2, (Telegram From Embassy in Turkey to the Department of State", Ankara, 25 July 1960.

FRUS, "Turkey: 1958-1960", Volume 10, Part 2, (Memorandum of Conversation), Washington, 2 August 1960.

FRUS, "Turkey: 1958-1960", Volume 10, Part 2, (Letters From The Ambassador to Turkey to the Assistant Secretary of State For Near Eastern and South Asian Affairs), Ankara, 11 August 1960.

FRUS, "Eastern Europe, Cyprus, Greece, Turkey: 1961-1963", Volume 16, (Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 2 September 1961.

FRUS, "Eastern Europe, Cyprus, Greece, Turkey: 1961-1963", (Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State), Ankara, 24 October 1961, 2.00 p.m.

FRUS, "Eastern Europe, Cyprus, Greece, Turkey: 1961-1963", (Telegram From the Embassy in Turkey to the Embassy in France), Ankara, 26 October 1961, 6.00 p.m.

FRUS, "Eastern Europe, Cyprus, Greece, Turkey: 1961-1963", (Telegram from the Embassy in Turkey to Department of State), Ankara, 15 September 1961, 8.00 p.m.

C. Central Intelligence Agency (CIA): Freedom of Information Act - Reading Room

- CIA*, "Dissension Appears Within Turkish Military Regime", Central Intelligence Bulletin, Copy No. c-4, 26 September 1960.
- CIA*, "The Turkish Situation", Current Intelligence Bulletin, Document No.411, 17 June 1960.
- CIA*, "Pre-Election Picture In Turkey", Office of Current Intelligence, Copy No.57, Oci No.0309/65B, 1 October 1965.
- CIA*, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Copy.66, OCI No. 2700/60, 23 June 1960.
- CIA*, "Turkish Military Coup", Current Intelligence Weekly Summary, Part. I, Copy No.67, Oci No.2277/60, 2 June 1960.
- CIA*, "Election 15 October 1961", Current Intelligence Memorandum, Copy No.64, Oci No.3621/61, 3 October 1961.
- CIA*, "Turkish Government Given Precarious Lease on Life", The President's Intelligence Checklist, 4 December 1961
- CIA*, "Intransigent Members Ousted by Turkish Provisional Government", Bi-Weekly Propaganda Guidance, No.54, 5 December 1961.
- CIA*, "The Prospects For Turkey", National Intelligence Estimate, No.403, 29 February 1962.
- CIA*, "Bloc Pressure on Greeks", The President's Intelligence Checklist, 6 September 1961.
- CIA*, "Turkey", 7 June 1960.
- CIA*, "Trials Of Leaders of Custod Turkish Regime Imminent", Bi-Weekly Propaganda Guidance, No.50, 10 October 1960.
- CIA*, The President's Intelligence Checklist, 11 October 1961.
- CIA*, "Turkey: Comment on Campaign For 15 October Parliamentary Elections", Central Intelligence Bulletin, 11 October 1961.

- CIA*, "Turkey: Power Struggle Apparently Under Way Within Ruling Committee For National Union", Central Intelligence Bulletin, Copy No.8, 12 June 1961.
- CIA*, "Turkey", Central Intelligence Bulletin, Copy No.92, 13 November 1961.
- CIA*, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, Oci No.0284/72, 15 June 1961.
- CIA*, "Turkish Election Results Unsatisfactory to Ruling Military Group", The President's Intelligence Checklist, 17 October 1961.
- CIA*, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Copy No.75, Oci No.0302/61, 20 October 1961.
- CIA*, "Turkey", The President's Intelligence Checklist, 20 November 1961.
- CIA*, "The Situation in Turkey", Office of National Estimate: Memorandum for Director, 21 June 1961.
- CIA*, "The Situation in Turkey", Office of National Estimate: Memorandum for Director, 22 June 1961.
- CIA*, "Turkey", Joint Intelligence Group, Copy No.295, 22 December 1948.
- CIA*, "Turkey", Current Intelligence Weekly Summary, Part.II, Copy No.66, Oci No.2700/80, 23 June 1960.
- CIA*, "The Situation in Turkey", Office of National Estimate: Memorandum for Acting Director, 23 June 1961.
- CIA*, "Turkey", The President's Intelligence Checklist, 24 October 1961.
- CIA*, "Turkey", Central Intelligence Bulletin, 25 October 1961.
- CIA*, "Clarification of Turkish Political Picture ", The President's Intelligence Checklist, 26 June 1961.
- CIA* "Outlook in Turkey", National Intelligence Estimate, Staff Memorandum No.29-61, 26 May 1961.

CIA, "The Internal Situation in Turkey", NSC Briefing Background, 28 September 1960.

CIA, The President's Intelligence Checklist, 27 June 1961.

CIA, "Turkey", Central Intelligence Bulletin, Copy No. c-68, 28 May 1960.

CIA, "Turkey", NSC Briefing, 29 June 1960.

CIA, "Turkish Political Situation", Special Report, Copy No.76, Oci No. 0308/63B, 29 November 1963.

CIA, "Turkey", Central Intelligence Bulletin, Copy No.c-156, 30 December 1961.

CIA, "Turkey", NSC Briefing, 30 May 1960.

CIA, "Turkey", Central Intelligence Bulletin, 30 May 1961.

CIA, "Turkey", Central Intelligence Bulletin, 31 May 1960.

CIA, "Memorandum for the Director: Situation in Turkey", Office of National Estimates, 31 May 1961.

D. Dwight David Eisenhower Library: Turkey 1958-60

Eisenhower Library, "Memorandum of Discussion", Whitman File, NSC Records.

E. John Kennedy Library: Turkey 1961-1963

Memorandum, "Current Political and Economic Situation in Turkey, 14 June 1962.

Department of State, From Ankara to State of Secretary, No.398, 15 September 1961

Department of State, For Ambassador Ankara From Secretary, No.276, 15 September 1961

F. İngiliz Arşiv Belgeleri (Yayınlanmış Belgeler)

Göktepe, Cihat, *British Foreign Policy Towards Turkey: 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London, 2003.

G. Süreli Yayınlar

Güneş

Yeni İstanbul,

Vatan

Sabah

Milliyet

Hürriyet

Zafer

Cumhuriyet

Kim

Resmi Gazete

Tercüman

Ulus

Yeni Sabah

Akis

Aydınlık

Yön

Sözcü Dergisi

Ulus

Takvim

Milli Yol

H. Anılar

Acarel, Salih, *Akide Şekeri Harekâtı: 27 Mayıs 1960 Notları*, İğüs Yayınları, İstanbul, 2008.

Akyol, Cihat, *Kontrgerilla*, Şafak Matbaası, Ankara, 1990.

Altaylı, Enver, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Kitap İstanbul, 2013.

Altuğ, Kurtul, *12 Mart ve Nihat Erim Hükümeti*, Yedigün Yayınları, İstanbul, 1973.

Altuğ, Kurtul, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.

Altuğ, Kurtul, *Bir Numaralı Tanık*, İsim Yayınları, Ankara, 2011.

Amca, Hasan, *Doğmayan Hürriyet: Bir Devrin İçyüzü 1908-1918*, Arba Yayınları, İstanbul, 1989.

Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1988.

Atatürk, Kemal, *Nutuk*, c.2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1972.

Aydemir, Talat, *Hatıratım*, YKY, İstanbul, 2017.

Aydingün, Reşit, *Bir Askerin Yaşam Destanı*, Neden Yayınları, İstanbul, 2007.

Aytekin, Emin, *İhtilal Çıkmazı*, Dünya Matbaası, İstanbul, 1967.

Barutçu, Faik Ahmet, *Siyasi Hatıralar: 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.

Başar, Ahmet Hamdi, *Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Başer, Edip, *Kanatsız Uçmak*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014.

- Başgil, Ali Fuat, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.
- Batur, Muhsin, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.
- Bayar Gürsoy, Nilüfer, *27 Mayıs Darbesi ve Bizler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bayar, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986.
- Baykam, Bedri, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Bayur, Hikmet, *Yarım Asır Askerlik: Askeri Öğrencilik ve Subaylık Dönemi*, c.1, O Kitaplar, İstanbul, 2006.
- Bener, Vüs'at Orhan, *Kurmacasız Bir Yaşam*, YKY, İstanbul, 2014.
- Birgit, Orhan, *Evvel Zaman İçinde*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Borandağ, Cemal, *Bir Subayın Anatomisi*, Artshop Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bozok, Salih, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985.
- Bölügiray, Nevzat, *Geçmişten Geleceğe*, Tekin Yayınları, İstanbul, 2009.
- Cemal, Hasan, *12 Eylül Günlüğü*, Everest Yayınları, Ankara, 1986.
- Çelikoğlu, Adnan, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, YKY, İstanbul, 2010.
- Deniz, Osman, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, YKY, İstanbul, 2018.
- Doğan, Avni, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964.
- Elevli, Avni, *1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye*, Balkanoğlu Matbaası, Ankara, 1967.
- Er, Ahmet, *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Erer, Tekin, *Yasakçılar*, Toker Matbaası, İstanbul, 1965.
- Erer, Tekin, *Yassıada ve Sonrası*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1965.
- Erkanlı, Orhan, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

- Erkanlı, Orhan, *Askerî Demokrasi*, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Erol, Ömer Lütfi, *Asker-Devrim-Darbe: Atatürk İlke ve Devrimleri Süreklidir*, c.1, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003.
- Esengin, Kenan, *27 Mayıs ve Ordudaki Kısımlar*, İstanbul, 1978.
- Esin, Numan, *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları*, c.1, Milliyet, İstanbul, 1990.
- Faik, Bedii, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1967.
- Faik, Bedii, *Matbuat Basık derkeen... Medya*, c.2, Doğan kitap, İstanbul, 2001.
- Faik, Bedii, *Matbuat, Basın, Derkeen... Medya*, c.4, Doğan Kitap, İstanbul, 2003.
- Göksu, Sadık, *Darbeler, Demirkıratlar ve 27 Mayıs*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1992.
- Gülen, Nejat, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Güley, Ferda, *Kendini Yaşamak*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Gürcan, Öner, *Ben İhtilalciyim*, Süvari Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Gürgür, Nuri, *60'lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, Ötüken, Ankara, 2014.
- Gürkan, Celil, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Gürkan, İhsan, *Bir Generalin Askeri ve Akademik Anıları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Gürsoy, İdris, *Dokuz Subay Olayı ve Samet Kuşçu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.
- Güryay, Tarık, *Bir İktidar Yargılanıyor*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971.
- Hekimoğlu, Müşerref, *27 Mayıs'ın Romanı*, Çağdaş Yayınları, 1975.
- Hekimoğlu, Müşerref, *Başkent Günleri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990,.
- Hüsman, Hâdi, *Hatırladıklarım, Düşündüklerim*, Baha Matbaası, İstanbul, 1975.

- Ilıcak, Nazlı, *12 Mart Cuntaları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ilıcak, Nazlı, *50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.
- İlter, Zeki, *Bir Ömür Boyu Askerlik*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar: Genç Subaylık Yıllarım 1884-1918, c.1*, Haz. Sabahattin Selek, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kaplan, Mustafa, *Devrim Anıları*, Haz. Vecdi Çıracıoğlu, Scala Yayınları, İstanbul, 2019.
- Karabekir, Kâzım, *Hayatım*, YKY, İstanbul 2009.
- Karavelioğlu, Kamil, *Bir Devrim, İki Darbe*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kıyat, Atilla, *Üç Yıldız Bir Penaltı*, YKY, İstanbul, 2010.
- Kocatürk, Kenan, *Bir Subayın Anıları: 1909-1999*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- Koçaş, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a, c. I-II-III*, Doğu Matbaası, İstanbul, 1977.
- Kuran, Ahmet Bedevi, *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, İş Bankası, İstanbul 2009.
- Küçük, Sami, *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008.
- Madanoğlu, Cemal, *Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun Anıları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, İstanbul, Ocak 2019.
- Martı, Metin, *İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları*, Arma Yayınları, İstanbul, 1998.
- Metin, İbrahim, *İhtilalciler Hesaplaşıyor: Belgelerle 27 Mayıs-14'ler ve DüNDAR Taşer*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul, 2012.
- Mumcu, Uğur, *İnkılap Mektupları*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1993.
- Öge, Sabri, *Bir Mayısçının Tarihe Tanıklığı*, Sogev Yayınları, Ankara, Nisan 2010.
- Örnek, Özden, *Heybeliada'da Bir Işık*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2017.

- Örtülü, Erdoğan, *Üç İhtilalin Hikâyesi*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1977.
- Öymen, Altan, *Ve İhtilal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.
- Özkaya, Şükran, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul, Şubat 2005.
- Parmaksız, Alaattin, *Türk Ordusunda General Olmak*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.
- Resneli, Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Sertel, Sabiha, *Bir Roman Gibi: 1919-1950*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.
- Seyhan, Dünder, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966.
- Subaşı, Tefik, *Bir Arpa Boyu*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2004.
- Taylak, Muammer, *27 Mayıs ve Türkes*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977.
- Temel, Doğan, *Torunum Sana Hangi Birini Anlatsam*, Cem Ofset, 2007.
- Temo, İbrahim, *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul, 2000.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: DP Yokuş Aşağı (1954-1957)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991.
- Toker, Metin, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl: 1960-1961*, c.3, Akis Yayınları, İstanbul, 1967.
- Tunçkanat, Haydar, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- Turgut, Hulusi, *Türkes'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul, 1995.
- Turhan, Talat, *27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri*, c.1, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001.
- Turhan, Talat, *Bomba Davası*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006.

- Turhan, Talat, *Genç Kemalistler Ordusu*, İleri Yayınları, İstanbul, 2000.
- Tünay, Bekir, *Menderes Devri Anıları*, Nilüfer Matbaacılık, İstanbul, 1970.
- Türkeli, Güngör, *Harbiye'den Babiâli'ye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004.
- Türkeş, Alparslan - Baykal, Rıfat - Özdağ, Muzaffer, *Bazı Gerçekler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara
- Türkeş, Alparslan *1944 Milliyetçilik Olayı*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1992.
- Türkeş, Alparslan, *1944 Milliyetçilik Olayı*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975.
- Türkeş, Alparslan, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul, 1977.
- Türsan, Nurettin, *Anılar*, Arma Yayınları, İstanbul. (tarih yok)
- Uğur, Fatih ve Gürlek, Mustafa, *50 Yıllık Sır: Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, Zaman Kitap, İstanbul, 2012
- Ulay, Sıtkı, *Giderayak*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ulay, Sıtkı, *Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Yayınları, İstanbul, 1968.
- Unan, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Us, Asım, *Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları: 1930-1950*, Doğruluk Matbaası, İstanbul, 1966.
- Utku, Cumhuriyet, *14'lerden Suphi Karaman'a İhtilal Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
- Von Sanders, Liman *Türkiye'de Beş Yıl*, Cumhuriyet Yayınları, 1999.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2: 1922-1971*, Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yalta, Bahtiyar, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, Haz. Erhan Çifçi, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020.

Yamak, Kemal, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.

Yıldız, Ahmet, *İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler*, Alan Yayınları, İstanbul, 2001.

Yirmibeşoğlu, Sabri, *Askerî ve Siyasi Anılarım*, c.1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1999.

İ. Telif/Tetkik Eserler

1941 Yılında Harp Okulu'nu Bitirenler, Kara Harp Okulu Yayınları, Ankara, 1985.

Abu El-Feth, Ahmad, *Mısır İhtilali'nin İçyüzü ve Nasır*, Çev. Nusret Kuruoğlu, Rektur Kitap, İstanbul, 1965.

Adler, Alfred, *Yaşam Sanatı*, Dorlion Yayınları, Ankara, 2019.

Ağaoğlu, Samet, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul, Hil Yayınları, 2007.

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki*, Sander Yayınları, İstanbul, 1971.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, Aralık 2012.

Akalın, Cüneyt, *27 Mayıs Bir Devrimdir*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

Akalın, Cüneyt, *Askerler ve Dış Güçler: Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.

Akgün, Seçil Karal, *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2009.

Akın, Mahmut, *Siyasallığın Toplumsal İnşası*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2013.

Akşin, Sina, *31 Mart Olayı*, İmge, Ankara, 1994.

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge, Ankara, 2017.

- Akyaz, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Akyürek, Salih, *Sivil Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi*, Bilgesam Yayınları, Ankara, 2014.
- Alkan, Ahmet Turan, *II. Meşrutiyet Döneminde Ordu ve Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- Alkan, Mehmet ., *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne: Prens Sabahattin*, YKY, İstanbul, 2007.
- Alper, Emin, *Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye’de ğrenci Hareketlerinin Dinamikleri (1960-1971)*, ev. Eylem Yenisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2018.
- Altındal, Aytunç, *Bilinmeyen Vatikan*, Meritokrasi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Arcayürek, Cüneyt, *Bir İktidar Bir İhtilal: 1955-1960*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1984.
- Arsel, İlhan, *Anayasa Hukuku*, Doğuş Matbaacılık, Ankara, 1964.
- Aslan, Ömer, *The United States and Military Coups in Turkey and Pakistan: Between Conspiracy and Reality*, Palgrave Macmillan Publisher, London, 2018.
- Atılgan, Gökhan, *Yn-Devrim Hareketi: Marksizm ve Kemalizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Avcioğlu, Doğan, *Türkiye’nin Düzeni*, C. 1, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Aydemir, şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Aydemir, şevket Süreyya, *İkinci Adam: 1950-1964*, c.3, Remzi Kitabevi, 2011.
- Aydemir, şevket Süreyya, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, c.1, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.
- Baban, Cihad, *Politika Galerisi*, Timaş, İstanbul, 2009.
- Bakşık, şeref, *CHP ile Bir mr*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

- Barbaros, Funda - Zürcher, Eric Jan, *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye*, Elif Yayınevi, Ankara, 2013.
- Bardakçı, Murat, *Mahmut Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Barutçu, İrem, *Babıali Tanrıları: Simavi Ailesi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2017.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Türkiye ve Yeni Dünya*, Barış Dünyası Neşriyatı, İstanbul, 1943.
- Başgil, Ali Fuat, *27 Mayıs'ın İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bauman, Zygmunt, *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Belen, Fahri, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960.
- Belen, Fahri, *Ordu ve Politika*, İstanbul, 1971.
- Belge, Murat, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bengi, Derya, *60'lı Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük*, YKY, İstanbul, 2018.
- Bentham, Jeremy, *Panoptikon Gözün İktidarı*, Su Yayınları, İstanbul, 2008.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2002
- Beşikçi, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Seferberliği*, İş Bankası, İstanbul, 2015.
- Birand, Mehmet Ali, *Demirkırat*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.
- Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bora, Tanıl, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim, İstanbul, 2017.
- Bouquet, Olivier, *Sultanın Paşaları: 1839-1909*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016

- Bourdieu, Pierre, *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri 1989-1992*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bozdemir, Mevlüt, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara Üniversitesi SBF, Ankara, 1982.
- Bröckling, Ulrich, *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Burçak, Rıfıkı Salim, *İdamların İcyüzü*, Demokratlar Kulübü yayınları, Ankara, 1997.
- Burçak, Rıfıkı Salim, *Türkiye’de Milli İradenin Zaferi*, Demokratlar Kulübü Yayınları, 1994.
- Cevdet Paşa, *Tezahir*, C.IV, Yayınlayan Cahit Baysun, TTK, Ankara, 1991.
- Cizre, Ümit, *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkileminin Anatomisi*, İletişim, İstanbul, 2014.
- Cizre, Ümit, *Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ- Ordu- İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Cumhurbaşkanlığı Tarihi*, Ajans-Türk Basım, Ankara, 2005.
- Çataltepe, Sipahi, *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedit Ordusu*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.
- Çavdar, Tevfik, *Talat Paşa*, İmge Yayınları, Ankara, 2001.
- Çınar, Menderes, *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.
- Çölaşan, Emin, *Tarihe Düşülen Notlar*, Ümit Yayınları, Ankara, 2000.
- Davis, Blair - Anderson, Robert – Walls, Jan, *Rashômon Effects: Kurosawa, Rashômon and Their Legacy*, Routledge Yayınları, London, 2015.
- Davison, Roderic, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform: 1856-1876*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.
- Deliorman, Altan, *Tanıdığım Atsız*, Orkun Yayınları, İstanbul, 2000.

- Demirciçeşmesi, Kadir, *Harp Akademileri Yıllığı: 1848-2007*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2007.
- Demirel, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2010.
- Dostoyevski, Fyodor, *Karamazov Kardeşler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Duverger, Maurice, *Siyasal Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1970.
- Dwight, Henry Otis, *Turkish Life in War Time*, Charles Scribner's Sons, New York, 1881.
- Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.
- Eisenstadt, S. Noah, *Modernization: Protest and Change Englewood Cliffs*, New Jersey, Prentice-Hall, 1966.
- Elevli, Avni, *Hürriyet İçin: 27 Mayıs 1960 Devrimi*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1960.
- Emre, Yunus, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye'de Sosyal Demokrasi'nin Kuruluş Yılları, 1960-1966*, İletişim, İstanbul, 2013.
- Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001
- Erickson, Edward, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu: Size Ölmeyi Emrediyorum*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Erikson, Erik, *İnsanın Sekiz Çağı*, Çev. Bedirhan Üstün-Vedat Şar, Ankara, 1984.
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge, Ankara, 1990.
- Eren, Erol, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

- Estin, Colette - Laporte, Helene, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, TÜBİTAK Yayınları, 2013.
- Fersoy, Cemal, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Maytaş Matbaacılık, İstanbul, 1971.
- Feyzioğlu, Turhan, *Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi, 1960-1980*, İstanbul, Belge Yayınları, 1993.
- Findley, Carter, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Bab-ı Ali 1789-1922*, Tarih Vakfı, 2014.
- Foucault, Michel, *Büyük Kapatılma*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Foucault, Michel, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 1992.
- Foucault, Michel, *İktidarın Gözü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Fulford, Robert, *Anlatının Gücü: Kitle Gücü Çağında Hikâyecilik*, Çev. Ezgi Kardelen, Kolektif Yayınları, İstanbul, 2014.
- Gencer, Bedri, *İslam'da Modernleşme: 1839-1939*, Doğu-Batı Yayınları, 2012.
- Georgeon, François, *Abdülhamit*, Çev. Ali Berktaş, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Gevgilili, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.
- Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Goffman, Erving, *Timarhaneler*, Çev. Ebru Arıcan, Heretik Yayınları, İstanbul, 2015.
- Gün, Fahrettin, *Eşref Edib İstiklâl Mahkemelerinde / Sebilürreşad'ın Romanı*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.
- Güner, Selda, *V. Murad: Yeni Osmanlı, Melankolik ve Mason Birader (1840-1904)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2018.
- Gürel, Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi*, c.2, Kaynak Yayınları, 1985.

- Gürsel, Cemal, *27 Mayıs İnkılabının Hikâyesi*, Ankara, 1960.
- Güventürk, Faruk, *Gerçek Kemalizm*, OKAT, İstanbul, 1963.
- Güventürk, Faruk, *Kore'de Kutup Yıldızı*, Gün Yayınevi, İstanbul, 1954.
- Hafız Hakkı Paşa, *Bozgun: Balkan Harbi*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1970.
- Hanioğlu, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön-Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.
- Hanioğlu, Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981.
- Hanioğlu, Şükrü, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006.
- Heper, Metin, *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ankara, ODTÜ, Ankara, 1974.
- Heper, Metin, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, 2007.
- Hyman, Herbert, *Political Socialization: A Study in the Psychology of Political Behaviour*, The Free Press, New York, 1959.
- İğdemir, Uluğ, *Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma*, TTK, Ankara, 2009.
- İpekçi, Abdi - Çoşar, Sami, *İhtilalin İçyüzü*, İş Bankası, İstanbul, 2012.
- İsen, Can Kaya, *Geliyorum Diyen İhtilal*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010.
- İskora, Muharrem Mazlum, *Harp Akademileri Tarihiçesi: 1846-1965*, c.1-2, Genelkurmay Yayınevi, İstanbul, 1966.
- Joussain, Andre, *İhtilallerin Kanunu*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, Selçuk Yayınları, Konya.
- Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

- Kapferer, Jean Noel, *Dünyanın En Eski Medyası: Dedikodu ve Söylenti*, Çev. Işık Gürbüz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Karaömerlioğlu, Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Karpat, Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş, İstanbul, 2010.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim, İstanbul, 2015.
- Kaynar, Mete Kaan, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Kaynar, Mete Kaan, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim, İstanbul, 2015.
- Kıvılcımlı, Hikmet, *İkinci Kuvayimilliyetçiliğimiz: MBK'ne İki Açık Mektup*, Derleniş Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kili, Suna - Gözübüyük, Şerif, *Türk Anayasa Metinleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kili, Suna, *27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998.
- Kili, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, İş Bankası, İstanbul, 2001.
- Koçak, Cemil, *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*, c.1. YKY Yayınları, İstanbul, 2010.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: 1938-1945*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Köker, Levent, *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2008.
- Kracauer, Siegfried, *Tarih: Sondan Bir Önceki Şeyler*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kubalı, Hüseyin Nail, *Türk Devrim Tarihi Dersleri*, Kutulmuş Matbaası, İstanbul, 1973.

- Kutay, Cemal, *Prens Sabahattin Bey, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1964.
- Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine Tezler: 1830-1980*, c.1, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler*, c.3, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Küçükömer, İdris, *Düzenin Yabancılaşması*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- Küçükömer, İdris, *İdris Küçükömer'le Türkiye Üzerine Tartışmalar*, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Landau, Jacob, *Aşırı Akımlar, 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler*, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara, 1978.
- Lefebvre, Henry, *Mekânın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayınları, İstanbul, 2014.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara 1993.
- Lyon, David, *Elektronik Göz: Gözetim Toplumunun Yükselişi*, Çev. Dilek Hattatoğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Mann, Michael, *İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulusların Yükselişi 1760-1914*, c.2, Phoneix Yayınları, Ankara, 2012.
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, Makaleler I, İletişim, İstanbul, 2015
- Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim, İstanbul, 1996.
- Marmara, Rinaldo, *Türkiye ile Vatikan, Diplomatik İlişkilere Doğru*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Moltke, Helmuth Von, *Türkiye Mektupları*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1969
- Mumcu, Uğur, *Suçlular ve Güçlüler*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.

- Nasar, Sylvia, *Akıl Oyunları*, Çev. Petek Demir İncek, Altın kitaplar, İstanbul, 2002.
- Neziroğlu, İrfan, *TBMM Binaları*, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.
- Nişanyan, Sevan, *Sözlerin Soyağacı*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Oktay, Cemil, *Siyasal Kültür Okumaları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Onaran, Burak, *Padişahı Devirmek*, İletişim, İstanbul, 2018.
- Onuş, Sinan, *Parola: İnkılap*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.
- Orwell, George, *1984*, Can Yayınları, İstanbul, 2016.
- Örs, Birsen, *Türkiye’de Askeri Müdahale*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- Öymen, Örsan, *Bir İhtilal Daha Var: 1908-1980*, Milliyet Yayınları, 1986.
- Özçelik, Hakan - Güneş, Mustafa, *Bir 27 Mayıs Tahlihi: Silahlı Kuvvetler Birliği (1960-1963)*, Sokak Yayınları, İstanbul, 2018.
- Özdağ, Ümit, *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri*, 1991, Kripto Yayınları, 2017.
- Özdağ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2004.
- Özdemir, Hikmet, *Rejim ve Asker*, Afa Yayınları, İstanbul, 1989.
- Özgişi, Tunca, *Türk Parlamento Tarihi’nde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Basımevi, Ankara, 2012.
- Özkaya, Günseli, *Zirvedeki Siyaset ve Yamaçtaki Kadınlar*, Ümit Yayınları, 2006.
- Öztan, Güven Gürkan, *Türkiye’de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Propaganda*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Öztürk, Serdar, *Mekân ve İktidar*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2012.

- Parla, Taha, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Parla, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Parlatır, İsmail, *TDK Türkçe Sözlük, C.I-II*, TTK Yayınları, Ankara,1988.
- Perin, Mithat, *Menderes’i Kim Astırdı?*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1995.
- Perin, Mithat, *Yassıada ve İnfazların İçyüzü*, M. Çevik Matbaası, 1970.
- Petrosyan, Yuri, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1974.
- Petrov, Grigory, *Ak Zambaklar Ülkesinde*, Çev. Ali Haydar Taner, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1929.
- Ramsaur, Ernest, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yayınları, İstanbul, 1972.
- Reinalter, Helmut, *Masonluk*, Çev. Kazım Özdoğan, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Rosenwein, Barbara - Cristiani, Riccardo, *Duygular Tarihi Nedir?*, Çev. Kemal Özdil, Işık Yayınları, İstanbul, 2019.
- Rouquiê, Alain, *Latin Amerika’da Askeri Devlet*, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1986.
- Sanlı, Ferit Salim, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)*, Ötüken, İstanbul, 2019.
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*, Asa Yayınları, Bursa, 1998.
- Schmitt, Carl, *Kanunilik ve Meşruiyet*, Çev. Mehmet Cemil Ozansü, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, 8. Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Shaw, Stanford - Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.2, İstanbul 2010.

- Simmel, Georg, *Gizliliğin ve Gizli Örgütlerin Sosyolojisi*, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2016.
- Sungur, Zahide, *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kalkınma Çabaları*, İstanbul, Gece Kitaplığı Yayınları, 2015.
- Süleyman Paşa, *Darbe ve Muamma*, İz Yayıncılık, 2011.
- Şakir, Ziya, *Mahmut Şevket Paşa*, Akıl Fikir Yayınları, 2012.
- Şakir, Ziya, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul, 1957.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2001.
- Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif, *Ordu ve Politika*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tilly, Charles, *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, İmge Yayınları, Ankara, 2001.
- Toplu, Abdülhadi, *Anayasa'da Milliyetçilik Mücadelesi*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1976.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler-3: İttihat ve Terakki- Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması: (1923 – 1931)*, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1981.
- Turfan, Naim, *Jön Türklerin Yükselişi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2013.
- Turhan, Nesrin, *İhtilalin Süvarisi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- Uluç, Fuat - Özdağ, Muzaffer, *Alparslan Türkeş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- Uyar, Mesut - Erickson, Edward, *Osmanlı Askerî Tarihi*, İş Bankası, İstanbul 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, TTK, C.VII, Ankara.
- Ünsaldı, Levent, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

- Üstel, Füsün, *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Weber, Max, *Bürokrasi ve Otorite*, Adres Yayınları, Çev. Bahadır Akın, İstanbul, 2005.
- Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019.
- Weiker, Walter, *1960 Türk İhtilali*, Çev. Mete Engin, Cem Yayınları, İstanbul, 1967.
- Williams, Reddy, *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, Cambridge University Press, 2004.
- Yavi, Ersal, *İhtilalci Subaylar*, Yazıcı Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Yerasimos, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye: I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e*, C.III, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976.
- Yeşil, Fatih, *İhtilâller Çağı'nda Osmanlı ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyo-ekonomik ve Sosyo-politik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.
- Yetkin, Çetin, *Karşı Devrim: 1945-1950*, Kilit Yayınları, İstanbul, 2012.
- Yıldız, Gültekin, *Neferin Adı Yok*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009
- Yılmaz, Betül, *Türkiye'de Kuşakların Siyasal Dönüşümü*, Ekin Yayınları, Ankara, 2019.
- Yiğitgüden, Galip, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1982.
- Young, Jeffrey E. - Klosko, Janet S. - Weishaar, W. E., *Şema Terapi*, Çev. Tuğrul Veli Soylu, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Yurdabak, Turgut, *Harp Akademilerinin 132 Yılı*, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1980.
- Yürekli, Mustafa, *İmralı: Menderes'in İdamı Belgeseli*, Kanal 7 Yapımı, 2005.
- Zarcone, Thierry, *İslam'da Sır ve Gizemler*, Alkım, İstanbul, 2005.
- Zürcher, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Zürcher, Erik Jan, *Devletin Silahlanması: Orta Doğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

Zürcher, Erik Jan, *Mili Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

J. Muhtelif Kitap, Gazete ve Dergilerdeki Makaleler/Köşe Yazıları/Röportajlar

Abraham, Rebecca, "Emotional Dissonance in Organizations: Antecedents, Consequences, and Moderators", *Genetic Social and General Psychology Monographs*, c.124, S.2, 1998.

Akalın, Cüneyt, "Bir Devrimcinin Seyir Defteri: Gölgedeki Adam", *Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki*, 1 Haziran 2000.

Akçay, Cengiz - Çoruk, Adil, "Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme", *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, c.1, S.1, Temmuz 2012.

Akşam, "İhtilalciler Anlatıyor", 2 Ağustos, 1964.

Alatlı, Ertuğrul, "27 Mayıs'a Dair", *Hürriyet*, Haz. Zeynep Atikkan, 22 Haziran 1994.

Alkan, Mehmet Ö., "1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147'ler Olayı" *Toplumsal Tarih*, S. 286, Tarih Vakıf Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim 2017.

Alkan, Mehmet Ö., "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, Der. Kemal Karpat, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Altan, Çetin, "Kurucu Meclis", *Milliyet*, 13 Kasım 1960.

Ataklı, Can, "İlkeler, Dürüstlük, Onur ve Babam", *Sabah*, 21 Haziran 1998.

Atay, Falih Rıfkı, "Kayseri Bastıl Değildir", *Dünya*, 9 Ocak 1962.

Aydemir, Şevket Süreyya, "27 Mayıs İhtilalinde İki Cereyan", *Yön*, 30 Mayıs 1962.

- Aydınlı, Önder, “Harbiye’deki Gizli Örgüt”, Ömer Gürcan, *Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri*, Süvari Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Başkut, Cevat Fehmi, “İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri”, *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1960.
- Başpınar, Âdem, “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askeri Sosyoloji”, *Sosyoloji Dergisi*, c.3, S.24, 2012.
- Bozdemir, Mevlüt, ”Ordu-Siyaset İlişkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.10, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Camelio, Nicolas, “Askerler Tarafından El Konan Hukuk: Türkiye’de 1961 Anayasası’nın Yazılması”, *Devlet Olma Zanaatı*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Chandra, Siddhart - Williams Foster, Angela, “The “Revolution of Rising Expectations,” Relative Deprivation, and the Urban Social Disorders of the 1960s: Evidence from State-Level Data”, *Social Science History*, Cambridge Üniversitesi, c.29, S. 2, Yaz 2005.
- Cizre, Ümit, “Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz”, *Bir Zümre Bir Parti: Türkiye’de Ordu*, Der. Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Cota, Albert, - Evans, Charles R., - Dion, Kenneth L., - Kilik, Lindy – Longman, R. Stewart, “The Structure of Group Cohesin”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, S. 21, 1995.
- Cumhuriyet*, “Halkın Fikri: Demokrasi Nedir?” 29 Eylül 1945.
- Çelebi, Emanullah, “Türkiye’nin İlk Darbecileri”, *Tempo*, Haz. İpek Özbey, Mayıs 2009.
- Çetiner, Zihni, “Harbiyeli Soruyor: “N’olacak Bu Memleketin Hali”, *Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri*, Haz. Ömer Gürcan, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005.

- Çiftçi, Oya, “Ordu-Siyaset İlişkileri 1920-1938”, *Amme Hukuku Dergisi*, C. 39, S. 4, Aralık 2006.
- Çomak, Hasret - Şeker, Burak Şakir, “Türkiye’de Ordu ve Darbe İdeolojisi”, *Türk Siyasal Hayatında Hukuk Devleti’nin Kurumlarına ve Anayasal Sisteme Yönelik Eleştiriler*, Ed. Hasret Çomak, Beta, İstanbul, 2017.
- Çölaşan, Emin, “Turgut Alpogut”, *Tarihe Düşülen Notlar*, Ümit Yayınları, Ankara, 2000.
- Demirel, Tanel, “Demokrat Parti İktidarı ve Ordu”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Derrida, Jacques, “Yasanın Gücü ve Otoritenin Mistik Temeli”, Ed. Aykut Çelebi, Çev. Zeynep Direk, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.
- Duman, Doğan, “1950 Seçimleri Öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Politik Bir Manevrası Olarak İmam Hatip Kursları”, *Belgi*, S. 10, Yaz 2015/II.
- Dursun, Davut, “Cemal Abdünnasır”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.7, TDV İstanbul, 1993.
- Ecevit, Bülent, “Ülkü ve Kültür Birliği Nedir?” *Ulus*, 5 Kasım 1960.
- Edip, Eşref, “Celal Bayar-Papa ve Patrik”, *Sebilürreşad*, c.13, S. 312, Haziran 1960.
- Edip, Eşref, “İlahi Kanunlar Şaşmıyor”, *Sebilürreşad*, c.13, S. 310, Haziran 1960.
- Elias, Norbert, “Terrorism in the Federal Republic of Germany- Expression of a Social Conflict Between Generations”, *The Germans*, Polity Press, Oxford, 1996.
- Erdem, Tarhan, “CHP’de Parti içi Mücadelede Kemalizm ve Devrimler Tartışmaları Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Erkanlı, Orhan, “27 Mayıs Hareketi’nin Atatürkçülük Açısından İncelenmesi”, *Atatürk Konulu Seri Konferanslardan*, Fazilet Basımevi, İstanbul, 1963.

- Eser, Bahadır, “Korporatizm, Faşizm ve Solidarizm Kavramları ekseninde Erken Dönem Cumhuriyet Siyaseti Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, c.8, S. 16, 2012.
- Esin, Numan, “Numan Esin 27 Mayıs’ın Bilançosunu Yapıyor!”, *Yön*, 23 Mayıs 1962.
- Frey, Frederick W., "Arms and the Man in Turkish Politics," *Land Reborn*, August, 1960.....
- François, “Nesil Kavramı Osmanlı İmparatorluğu’ndan Kemalist Türkiye’ye Geçiş Anlamada Anahtar Olabilir mi?”, *Tarihsel Sosyoloji*, Der. Ferdan Ergut ve Ayşen Uysal, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.
- Günay, Bekir, “Osmanlı Devletinde Seçkin (Elit) Bürokrasi Sınıfının Oluşumu Üzerine Bazı Düşünceler-1”, *Demokrasi Platformu Dergisi*, s. 14, Bahar 2008.
- Güvenç, Serhat, “ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü:1942-1960,” *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren Balta, İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010.
- Güvenç, Serhat ve Uyar, Mesut, “Lost in translation or transformation? The impact of American aid on the Turkish military: 1947-1960”, *Cold War History*, c.21, Routledge Yayınları, 2021.
- Halpern, Manfred, “Middle Eastern Armies and the New Middle Class”, *Role of the Military in Underdeveloped Countries*, Ed. John Asher Johnson, Princeton University Press, 1962.
- Harris, George, “The Role of Military in Turkish Politics”, *Middle East Journal*, c.19, S. I, Winter, 1965.
- Heper, Metin, “Demokrasimizin Sorunları”, *Doğu-Batı*, S. 21, Ankara, Kasım 2002.
- Heper, Metin, “Osmanlı Türk Devletinde Bürokrasinin Siyasal Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, c.6, S.2, TODAEİ, Ankara, 1973.
- Hogg, Micheal A., “Group Cohesiveness: A Critical Review and Some New Directions”, *European Review of Social Psychology*, Oxfordshire, 1993.

- Hogg, Micheal A., *The Social Psychology of Group Cohesiveness: From Attraction to Social Identity*, Harvester-Wheatsheaf, Londra, 1992.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Padişahı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.13, S.IV, Ankara 1958.
- İnalcık, Halil, “Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi”, *Osmanlı ve Avrupa*, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.
- İncioğlu, Nihal Kara, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları,” *Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan: Tarih ve Demokrasi*, İstanbul Öğretim Üyeleri Derneği, İstanbul, 1992.
- İpekçi, Abdi, “14’ler Faşist miydi Sosyalist miydi?”, *Yön*, 20 Aralık 1961.
- Kabibay, Orhan, “Türkeş’le İlgili Bazı Anılar”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1976.
- Kanık, Orhan Veli, “Dedikodu”, *Bütün Şiirleri*, Der. Asım Bezirci, Can Yayınları, İstanbul, 1982.
- Kaplan, Kadri, “Canımız ciğerimiz Suphi Karaman”, *Aydınlık*, 28 Mayıs 2018.
- Kaplan, Mustafa, “27 Mayıs’ı Yapanlar ve Yaşayanlar Anlatıyor”, *Türkiye*, 31 Mayıs 1988.
- Karaman, Suphi, “Otuz Yıl Sonra 27 Mayıs”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1990.
- Karaman, Suphi, “Tarihi Yanıltmaya Kimsenin Hakkı Yoktur”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1994.
- Karaosmanoğlu, Kerem, “Bir Komplo Söyleminden Parçalar”, *Kültür ve İletişim*, S. 12, 2009.
- Karpat, Kemal, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset 1960-1964: Bir Darbenin Analizi”, *Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kaynar, Mete Kaan, “Totem, Tabu, Mustafa Kemal ve Atatürkçülük,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, c.9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

- Kaynar, Mete Kaan, "Beyaz Zambaklar Memleketi ve İhtilalin Mantiğı", *Resmi Tarih Tartışmaları: 27 Mayıs ve Bir Darbenin Anatomisi*, c. 9, Ed. Tolga Ersoy-Haydar Çetinbaş, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kışlalı, Ahmet Taner, "Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.29, No.2, Ankara, 1974.
- Köker, Aydın, "Türkeş İhtilali Anlatıyor", *Yeni İstanbul Gazetesi*, 15 Şubat 1962.
- Kuruloğlu, Fehim, "Sabık Milli Müdafaa Münakalat Vekili Şemi Ergin'in Hatırat ve Günlüğünde 27 Mayıs Giden Sürecin Yansımaları", *CTAD*, Yıl 15, S. 29, Bahar 2019.
- Küçük, Yalçın, "Bilmeyi Bilmek veya Limancı Hamdi Bey", *Kooperatif: Seçme Yazılar 1932-1934*, Gazi Üniversitesi, Ankara 1982.
- Lüküslü, Demet, "60'lı Yılları Gençlik Kategorisi İçerisinden Okumak: Modernist Bir Söylemin Savunucusu ve Aktörü Olarak Gençlik", *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye*, Haz. Eric Jan Zürcher-Funda Barbaros, Efil Yayınları, Ankara, 2013.
- Mannheim, Karl, "Kuşaklar Problemi", *Bilgi Sosyolojisi*, Ed. Mustafa Yalçınkaya, Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Mannheim, Karl, "The Problem of Generations", *Karl Mannheim: Essays*, Ed. Paul Kecskemeti, Routledge, 1952.
- Mardin, Şerif, "Atatürk ve İnkılap Münasebetiyle", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim, İstanbul, 2015.
- Mardin, Şerif, "Atatürk, Bürokrasi ve Rasyonellik", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015..
- Mardin, Şerif, "Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve Silahlı Kuvvetler", *Siyasal ve Sosyal Bilimler*, İletişim, İstanbul 2016.

- Mardin, Şerif, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul 1983.
- Maslow, Abraham, “A Theory of Human Motivation”, *Psychological Review*, Vol.50, 1943.
- Meyer, John - Rubinson, Richard, “Structural Determinants of Student Political Activity: A Comparative Interpretation”, *Sociologist of Education*, American Sociological Association Yayınları, c. 45, S.1, Kış 1972.
- Mumcu, Uğur, “Bomba Davası”, *Cumhuriyet*, 9-13 Kasım 1985.
- Nadi, Nadir, “Başarılı Bir Yoldayız”, *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1960.
- Nadi, Nadir, “Normale Doğru”, *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1960.
- Nun, Jose, “The Middle-Class Military Coup Revised”, *Armies and Politics in Latin America*, Haz. Abraham F. Lowenthal, Holmes & Meier Yayınları, New York, 1976.
- Okan, Sezai, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 27 Mayıs-5 Haziran 1989.
- Onaran, Burak, “Kuleli Vakası Hakkında Başka bir Araştırma,” *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 5, Bahar 2007.
- Oral, Remzi, “Menderes’i Asmasaydık Talat İhtilal Yapacaktı”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1986.
- Oral, Remzi, “Menderes’i Nasıl Astık?”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986.
- Ortaylı, İlber, “İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu”, *100. Doğum Yılında Atatürk’e Armağan Dizisi: 24*, A.Ü. S.B.F. Yayınları, No.479, Ankara, 1981.
- Ortaylı, İlber, “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”, *Tanzimat*, Mehmet Seyitdanlıoğlu ve Halil İnalçık (ed.), İş Bankası, İstanbul, 2014.

- Özbudun, Ergun, "Development and Consolidation of Democracy in Turkey", *Turkey in the Year 2000*, Edit. Ergun Özbudun, Turkish Political Science Association, Ankara, 1989.
- Özcan, Gencer, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi," *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren Balta, İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010.
- Özdemir, Oral, "Demokrasinin Gizlenen Yüzü: Tahkikat Komisyonu", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Özden, Mehmet, "Türkiye'de Halkçılığın Evrimi Üzerine Bazı Düşünceler (1908-1938)", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006.
- Özman, Aylin - Dede, Kadir, "Türk Sağı ve Masonluğun Söylemsel İnşası: İktidar, Bilinmezlik, Komplo," *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Rafaeli, Anat - Worline, Monica, "Individual Emotion in Work Organizations", *Social Science Information*, c.40, S.1, 2001.
- Reyhan, Cenk, "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı Kültürel Miras", *Türkiye Günlüğü*, S.39, Ankara, 1996.
- Sağlam, Serdar, "Ziya Gökalp'te Solidarizm ve Milli İktisat", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Ankara, 2004.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Sadık Rıfat Paşa ve Avrupa'nın Ahvâline Dair Risâlesi", *Liberal Düşünce*, C. I, S. III, Ankara, 1996.
- Skovgaard-Petersen, Jacob, "The Discovery of Adolescence in the Middle East", *Youth and Youth Culture in the Contemporary Middle East*, Haz. Jørgen Bæk Simonsen. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2005.
- Soeters, Joseph L., - Winslow, Donna - Weibull, Alise, "Askerî Kültür", *Askeri Sosyoloji*, Der. Giuseppe Caforio, Nobel Yayınları, Ankara, 2017.
- Soysal, İlhami, "Amil Artus'un Anıları," *Milliyet*, 19-29 Mayıs 1987.

- Şentürk, İlknur, - Turan, Selahattin, “Foucault’un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, C. 18, S. 2, 2012.
- Tanör, Bülent, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim, C. I, İstanbul, 1985.
- Toker, Metin, “23 Altın Heykel”, *Akis*, 6 Mart 1961
- Toker, Metin, “İdam Kararı Verilirse”, *Akis*, 26 Haziran 1961.
- Toker, Metin, “İnönü Konuştu”, *Akis*, 12 Eylül 1960.
- Toker, Metin, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 22-25 Aralık 1999.
- Toprak, Zafer, “II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, S. 1, İstanbul, Bahar 1977.
- Turhan, Talat, “Silahlı Kuvvetler Birliği ve 21 Mayıs” , *27 Mayıs ve Sonrası Cunta Dosyası*, Haz. Murat Belge, Yeni Gündem Dergisi, Mihrican Kitapevi, İstanbul, 15-28 Kasım 1985.
- Turhan, Talat, “Silahlı Kuvvetler Birliği”, Haz. Sadık Göksu, *Darbeler, Demirkıratlar ve 27 Mayıs*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1992.
- Türkeş, Alparslan, “CKMP’nin Varlığı Rejim İçin Teminattır”, *Medeniyet*, 19 Temmuz 1965.
- Türkeş, Alparslan, “Dünyaya Sınıf ve Sınıflar arası Açılardan Bakmadık”, *Medeniyet*, 6 Temmuz 1965.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Tosyalı Ebu BEKİR Ratib Efendi”, *Bellekten*, XXXIX/153, Ankara, 1975.
- Vaner, Semih, “Ordu”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. Ahmet Tonak ve Irvin C. Schink, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

- Verel, Anıl, “Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP’nin İdeolojik Konumlanması,” *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ward, Robert E., Rustow, Dankwart, “Conclusion”, *Political Modernization in Japan and Turkey*, New Jersey, Princeton University, 1964.
- Yıldız, Ahmet, “Menderes’i İpe Götüren Dört İmza”, *Nokta Dergisi*, S. 34, Gelişim Yayınları, İstanbul, 25 Ağustos 1991.
- Yücedağ, İbrahim, - Çetin, Adnan, “Politik Aktör Olarak 1960’lar Türkiye Gençliği ve Toplumsal Profili” *Şarkiyat*, c.7, S. 1, 2015.
- Zeybekoğlu, “Dünya Haritası Elbette Değişecek”, *Orkun Dergisi*, S. 60, 23 Kasım 1951.
- Zeybekoğlu, “Gerçek Milliyetçilik II: Türkçülük Bir Doktrin midir?”, *Orkun Dergisi*, S. 47, 24 Ağustos 1951.
- Zeybekoğlu, “Gerçek Milliyetçilik”, *Orkun Dergisi*, S. 41, 13 Temmuz 1951.
- Zileli, Gün, “İdeoloji, Örgüt, Politika, Sınıf,” Ed. Can Başkent, *Ateş Hırsız Dergisi Seçkisi: Türkiye’de Anarşist Düşünce Tarihi Serisi*, S. 3, Propaganda Yayınları, Ekim 2011.

K. Tezler

- Çelik, Haydar Seçkin, “İnönü Döneminde Kemalizm: Değişim ve Süreklilik (1938-50)”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara, 2016.
- Oran, Soner, “27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Liderlik Olgusu ve Kuramsal Çerçevesi”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2013.

Özgen, İhsan Fuat, “Cumhuriyet Dönemi’nde Celâl Bayar’ın Siyasî Ve İktisadî Faaliyetleri”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2007.

Şahin, Hakan, “Asker Anılarında Türkiye’de Toplum ve Siyaset Algısı”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Yıldız, Gültekin, “Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma ve Sosyo-Politik Etkileri (1826-1839),” *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.

L. İnternet Erişimleri

https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html, Erişim 29 Ocak 2020.

<https://www.edebiyatdefteri.com/yazi-yazdir.asp?yaziId=66649>. Erişim 4 Ocak 2020.

<https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=NecdetUrog>. Erişim 29 Temmuz 2019

<https://bjk.com.tr/tr/cms/tarihce/2/84/>. Erişim 3 Kasım 2019

<http://www.kho.edu.tr/#> Erişim 3 Temmuz 2019.

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim 20 Haziran 2017.